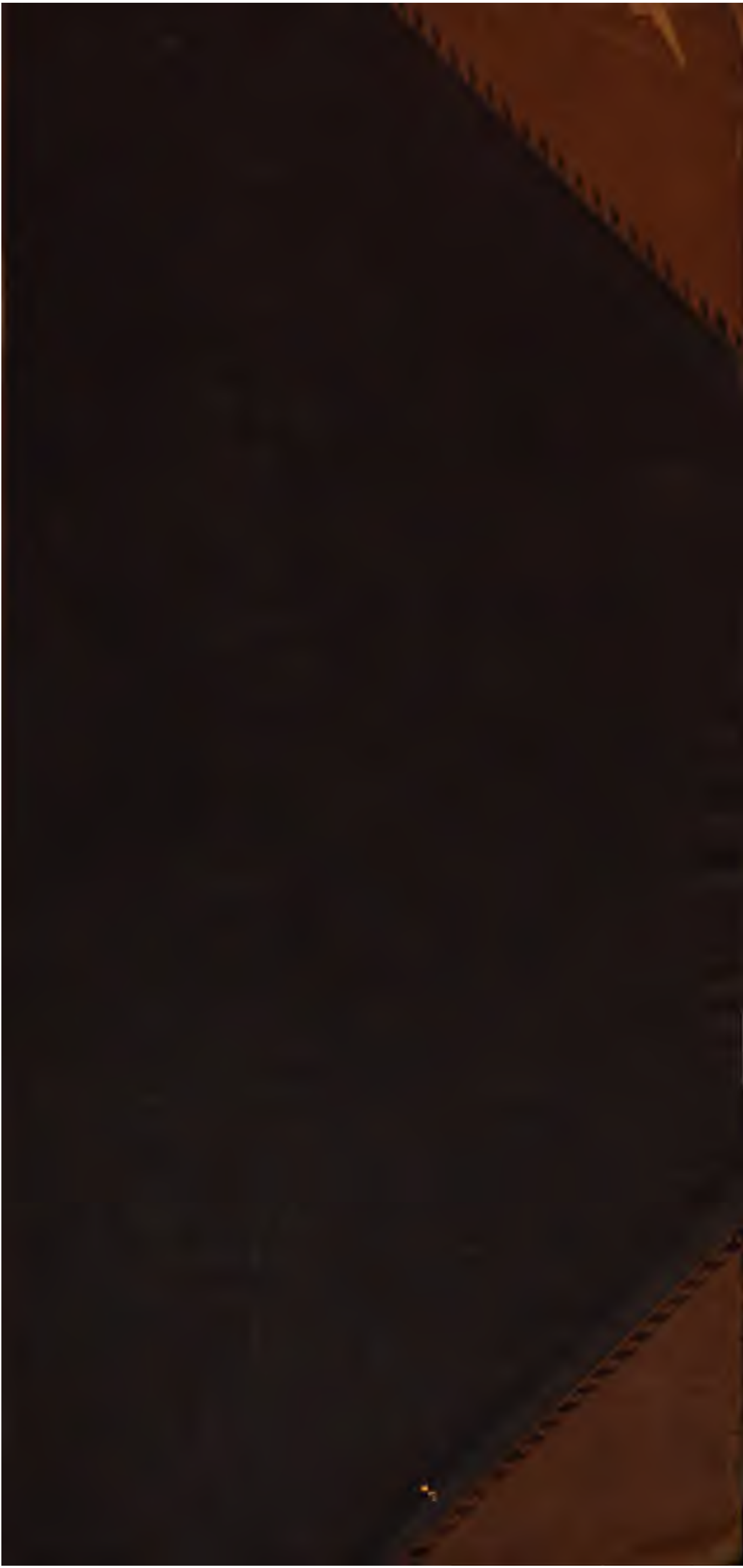
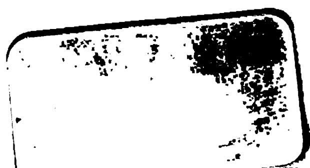

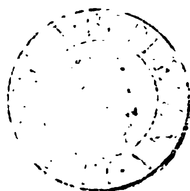
De norske Klostres Historie i Middelalderen,

bearbeidet

især efter utrykte Kilder

af

Christian C. A. Lange.

Dulcius ex ipso fonte bibuntur aquæ.

Christiania.

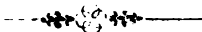
I Kommission hos Feilberg & Landmark.

1847.

Den sagkyndige Læser vil i Skriftets sidste Halvdeel uden Tvivl finde større Sikkerhed og færre Conjekturer, end i den første. Dette skriver sig deels derfra, at Forfatteren under den endelige Bearbeidelse deraf har været bosat i Hovedstaden, hvis Bibliotheker og Lærde han saaledes daglig kunde raadsporge, deels fra det klarere Lys i Klostervæsenet i det Hele, som fortsat Gyslen dermed og Benyttelsen af det kgl danske Geheimearkiv i 1845 forskaffede ham. 1ste Hefte (S. 1–192) blev færdigtrykt i April 1845, 2det (S. 193–384) i Mai 1846, 3die (S. 385–592) i Septbr. 1846, og 4de Hefte i December 1847, en Oplysning, Forfatteren for sin egen Skyld anseer passende at anføre. Forresten haaber han at have opfyldt sine Løfter i Subskriptionsplanen. Skriftet er blevet 52½ istedetfor 50 Ark, forbi det ansaaes aldeles nødvendigt at tilføie et Register, hvori de vigtigste i Skriftet omtalte Materier og Personer kunde gjenfindes. Derimod er Antallet af de som Bilage meddeelte Diplomer betydeligt indskrænket, forbi flere, som vare bestemte til Optagelse, i Mellemtiden ere blevne trykte andensteds, samt forbi Udgivelsen af Norges Diblovne nu er paabegyndt, saa en Optrykning i dette Skrift maatte ansees unødvendig. Kun de i Texten udtrykkelig paaberaabte Bilage ere derfor her meddeelte, tildeels efter mindre gode Afskrifter, saa at de ikke alle kunne benyttes som Sprogprøver. Afbildningerne af Klostersegl ere tagne efter Originalerne i norske og danske Samlinger, og nogen særskilt Beskrivelse over dem er mindre fornøden, da de fleste ere omtalte i selve Skriftet.

De Feil, hvorpaa Forfatteren selv eller ved Venners Meddelelser hidtil er bleven opmærksom, ere anførte blandt "Tillæg og Rettelser." Mangfoldige andre vil Fremtiden bringe for Lyset, og dersom dette Skrift desuagtet maatte komme til at beholde et blivende Værd som Kildeskrift i Norges Middelalders Historie, saa skyldes dette for en stor Deel den lærerige Bistand under Arbeidet og tillidsfulde Adgang til Kilderne, som Forfatteren har mødt baade i og udenfor Norge. Han maa i disse Henseender navnligen takke Geheimearchivarius, Etatsraad Magnusen i Kjøbenhavn, og Justitiarius Berg samt Professorerne R. Keyser og Munch i Christiania.

Christiania, Juleaften 1847.

Indhold.

Første Hovedafdeling.

Anden Hovedafdeling.

De norske Klostres Specialhistorie.

Tredie Afsnit. Klostre i Nidaros og Bergens Stifter.

I. Klostre i Nidaros' Stift.

Første Hovedafdeling.

Indledning. Munkeordener i Norge.

Det norske Klostervæsen i Almindelighed.

Indledning.

§ 1.

Den norske Klosterhistories trykte og haandskrevne Kilder.

Skjønt man kan forlange af den, der vil bringe Udbyttet af sine Undersøgelser udenfor Studeerstuens stille Fred og underkaste det Almeenhedens Dom, at han ikke letsindigen tillader sig dette, men sørger for, at Arbeidet baade fra Indholdens og Formens Side fremtræder saa vel bearbeidet, som hans Evner og Kundskaber tillade, saa tør dog maaskee den, som saa at sige bryder Nyland op paa den historiske Mark, haabe nogen Undskyldning for sit Arbeides formelle Mangler, ja den billige Læser vil maaskee finde sig bevæget til at holde ham andre og væsentlige Feil og Mangler tilgode. Den Møisommelighed nemlig, hvormed det historiske Materiale til et Arbeide som det nærværende maa opsøges, og de mange smaalige Undersøgelser, som foreløbig maa anstilles, for at bringe denne eller hiin Efterretning ind paa sit rette Sted og i sin sande Forbindelse, borttager saa let Opmærksomheden fra den ydre Dragt og Anordning, ligesom Mangelen paa Forarbeider besværliggjør Oversigten og saaledes let foranlediger Modsigelser.

Er det derfor i Almindelighed hensigtsmæssigt til et Skrifts retfærdige Bedømmelse, at Læseren underrettes om, hvilke Hjæl-

hemidler have staaet til dets Forfatters Raadighed, saa bliver dette endog nødvendigt med et historisk Arbeide, der behandler en forhen saagodtsom ubearbeidet Materie.[1]) Læseren har her ikke Anledning til at anstille Sammenligning med ældre Bearbeidelser af det samme Stof, og hans Dom maa altsaa støttes til en Sammenligning mellem det historiske Material, som har staaet til Forfatterens Raadighed, og hvad han af dette har forstaaet at udbringe. I den Forfatning, hvori den norske Histories ældre Kilder for Tiden befinde sig, er det neppe muligt for Nogen at udtømme dem, eller blot benytte dem med nogenlunde Fuldstændighed; men Udsigterne til at dette skal blive anderledes, ere ikke de bedste, og Landsmænd ville maaskee derfor undskylde, at Forfatteren har foretrukket nu at give hvad han kunde, istedetfor at udsætte til en altfor usikker Fremtid et Arbeide, som ikke let faaer en ny Bearbeider, fordi en saadan vilde finde Kilderne tilgængeligere og Stoffet bedre skikket til Behandling.

Som Sagerne for Tiden staae, maa Underretning om Klostervæsenet i Norge søges deels i udenlandske, deels i indenlandske trykte og utrykte Skrifter. De udenlandske Kildeskrifter har Forfatterens Ophold paa et lidet, fra de større Bibliotheker

[1]) Man savner hidtil endog en paalidelig Fortegnelse over de norske Klostre. I Scriptores Rerum Danicarum, IV. 409—421 findes en „Commentariolus de coenobiis Norvegiæ“ med Indledning og fortrinlige Anmærkninger af Langebek; men ikke engang med Langebeks mange Tillæg bliver Fortegnelsen her rigtig eller fuldstændig. Forfatteren, der sees at have levet efter Reformationen, omtrent ved Midten af 16de Aarhundrede, har tydeligt havt hjemme i det Bergenske; thi hans Beretning er paalideligst, fuldstændigst og udførligst for dette Stifts Vedkommende, medens den f. Ex. for Oslo Stift er meget mangelfuld. Han synes desuden at have benyttet den nu tabte bergenske Codex, der findes blandt de Barthol. Afskrifter vol IV, og har saaledes rimeligviis været hjemme i Bergens By. Man kan gjætte paa en Munk fra det sekulariserede Lyseklosster, hvormed Forf. begynder sit Arbeide, og over hvis Abbeder han endog giver en rigtignok upaalidelig Liste, medens de øvrige Klostre for det Meste kun opregnes. Originalen brændte i Kjøbenhavns Ildebrand 1728.

fjernet Sted kun tilladt ham sparsomt at benytte. Tabet herved er dog formeentlig ikke betydeligt, da de vigtigste af dem, saasom Waddingii Annales Minoritarum, Manrique Annales Cisterciensium, Annales Prædicatorum o. fl. omhyggelig ere benyttede af Suhm, saa langt hans Danmarks Historie gaaer, ligesom deres Bidrag til Norges Klosterhistorie i Regelen ere høist ubetydelige. Behandlingen af Klostervæsenets Opkomst og Udvikling udenfor Norge maa naturligviis her blive en uvæsentlig Bisag, der vel ikke ganske kan mangle, for at sætte enhver Læser istand til at forstaae den specielle Klosterhistorie, men som bedre og fuldstændigere kan søges i mange andre Skrifter. For at vinde Tid og Kræfter til at bearbeide de norske Kilder, ere derfor ogsaa hine Underretninger i det Hele hentede fra anden Haand.[1]) Kun den i Norden oprundne Birgittinerordens Historie gjør herfra en Undtagelse, om hvis Oprindelse og Indretning man her vil finde Oplysninger, som mig bekjendt ikke før ere samlede paa eet Sted. Det er iøvrigt vel neppe Tvivl underkastet, at en ny og omfattende Gjennemgaaen af Middelalderens fremmede Annaler, Kroniker og Brevsamlinger vilde afgive et betydeligere Udbytte for vore Klostres Historie paa Grund af det enge Forhold, hvori disse stode til Moderklostrene eller Generalerne i Udlandet, fra hvem de stadigen modtoge Befalinger, Pengefordringer, Indulgenser o. s. v.

---

[1]) Hyppigst er benyttet: 1) Pragmatische Geschichte der vornehmsten Mönchsorden; übersetzt von Chrome. 10 Bd. 8vo. Leipzig 1771—1783, en uordnet Bearbeidelse af Helyots Histoire des Ordres monastiques et militaires (8 voll. 4to), der neppe vil tilfredsstille nogen Læser. 2) Plancks Geschichte der christlich-kirchlichen Gesellschafts-Verfassung. 6 Bind. Hannover, 1803—1809. 8. Iøvrigt ville de trykte Skrifter anføres paa de Steder, de ere benyttede. Et Hovedværk — Monasticon anglicanum, 5 Bind, Folio — indeholder Meget til Norges fra England stammende Klostres Historie. Dette kostbare Værk findes ikke i Norge, og det løse Blik, jeg har havt Anledning til at kaste deri, har kun vakt min Sorg over ikke at kunne benytte det.

nye Matrikul over Norges Jordeiendomme givet Bidrag til den i næste § forsøgte Undersøgelse om Klostersagn, Klosterherberger og lignende Indretninger i Middelalderen, ligesom den og har tjent til at oplyse enkelte mindre vigtige Spørgsmaale i de forskjellige Klostres Specialhistorie.

Af utrykte Kilder ere i dette Skrift følgende benyttede:

1. Christiania Universitets Diplomsamling, der for Tiden udgjør 2 Hoveddele: a, den oprindelige Samling, dannet ved Gaver af Forskjellige, saasom af Selskabet for Norges Vel, Justitiarius Berg, Bergraad Petersen, o. m. fl., de usle Levninger af Oslo Bispe- og Raadstuearkiver, Norges Andeel af det danske Geheime-Arkivs Dokumenter, saavidt de overeensstemmende med Conventionen af 1819 ere afleverede, samt hvad der ved Kjøb og ved Aflevering fra norske Rigsarkiv og Landets Embedsarkiver er indkommet; b, Den Münchener Diplomsamling, hjembragt fra München i 1831 af afdøde Professor Lundh, som Gave fra Kongen af Bayern, og ifølge kongelig Resolution deelt imellem de tre nordiske Riger. Den Deel deraf, som Norge endeligen beholdt, er af overordentlig Værd til Oplysning i vor Reformationshistorie, som ved Hjelp af denne herlige Samling nu kan skrives. En betydelig Deel af disse Diplomer er vel allerede trykt,[1]) men Hovedmassen ligger endnu utrykt og ubearbeidet. Begge disse Dele af Universitetets Diplomsamling ere særskilt katalogiserede, den første i chronologisk Orden paa løse Sedler, hvorved den, eftersom den forøges, stedse kan holdes à jour, den anden, der allerede danner et sluttet Heelt, i 2 Foliobind, ligeledes efter Tidsfølgen. Ved Hjælp af disse Fortegnelser er denne Norges vigtigste Kildesamling tilgængelig og let at benytte for Enhver.

2. Lundhs norske Diplomatarium i Manuskript paa løse Blade er nu ligeledes efter denne flittige Samlers Død

---

[1]) I Samlinger til det norske Folks Sprog og Historie, især 1 og 2 Bind, og end flere af R. J. Ekdahl i „Christian II Arkiv," de 3 første Hefter. Stockholm 1835—1836.

afkjøbt hans Bo og tilhører Universitetet, i hvis Diplomsamling det forvares. Det bestaaer hovedsagelig i Afskrifter af den arnamagnæanske Samling af norske Breve i Kjøbenhavn (nedenfor Nr. 7), af danske Selskabs Samlinger sammesteds, Hanse-Recesser, og — hvad der er det vigtigste, — af en Mængde Diplomer i Privates Eie, der meest ere udsatte for at tabes, og ere vanskeligst at faae Kjendskab til. Saalænge de norske Bispearkiver ikke erholde deres til Arne Magnusson i sin Tid udlaante og nu i hans Legat indlemmede Dokumenter tilbage, vil Lundhs Diplomatarium blive uundværligt for norske Historikere.

3. Deichmannske Bibliotheks Diplomsamling, ligeledes i Christiania, er ikke meget rigt i og for sig, og indeholder til Klosterhistorien kun et Par Breve, som paa sit Sted ere benyttede.

4. Arendals og Bergens Museer have i de senere Aar lagt Grunden til Diplomsamlinger, men for vor Materie afgiver den førstnævnte ingen og den sidste kun faa og uvæsentlige Bidrag. Det samme er Tilfældet med Norske Videnskabers Selskabs Manuskript- og Diplomsamling, i hvilke man forgjæves søger Underretning om de nordenfjeldske geistlige Stiftelser. Diplomsamlingens værdifuldeste Stykker ere fra Thellemarken, og bragte til Throndhjem af Stiftsprovst Wille.

5. Kastelle Klosters Jordebog, optaget i 1485 af Hr. Arne Gunnarson, Forstander sammesteds. Denne fandtes blandt de fra München hjembragte Archivalier under Titel: Registrum prædiorum monasterii Castelle, 10 Blade i stor 8vo paa Pergament, og katalogiseret under Nr. 4293. b., men blev ifølge de besynderlige Regler for denne Diplomsamlings Deling afgivet til Sverige. En tro Afskrift opbevares imidlertid i Universitetets Diplomsamling i Christiania. Foruden selve Jordebogen indeholder Codex en Fortegnelse over Klostrets Ornamenter, samt et Notandum af Erkebiskop Gaute angaaende Tvisten mellem Kronen og Nidaros Kirke om Retten til Kastelle Kloster. — Af utrykte i Norge bevarede Kilder staaer nu blot tilbage:

6. **Notitser af afdøde Sognepræst Mørch.** Denne Antikvar samlede i sin Tid meget til den norske Middelalders Historie, og havde en sjelden Anledning til at blive bekjendt med Privates Diplomer. Hr. Capitain Munthe er i Besiddelse af en Optegnelse af ham over ikke mindre end 39 forskjellige Steder omkring i Landet, hvor han uden at angive sin Hjemmel beretter, at der i Fortiden har været Klostre. Uagtet det kan bevises, at Mørch i flere Tilfælde har feilet i denne Optegnelse, har den dog været af Vigtighed, da den har givet Anledning til Efterforskninger, som ellers ikke lettelig vilde faldet Nogen ind.[1])

De øvrige saavel offentlige som private Samlinger i Norge afgive, saavidt jeg har undersøgt dem, kun faa Bidrag til Klostrenes Historie. Alle Bispearkiver ere yngre end Reformationen, Throndhjems gaaer endog — paa et Par Protokoller og nogle løse Afskrifter nær — ikke længere tilbage end til Biskop Bugges Embedstiltrædelse i 1804; Rigsarkivets ældre Breve er ifølge kongelig Resolution afgivne til Universitetet; ingen af de endnu som private Eiendomme tilværende Klostre have Jordebøger eller Adkomstbreve fra den katholske Tid i Behold,[2]) og de væsentligste Oplysninger maa derfor søges udenfor Riget, især i Danmarks Hovedstad. I de Kjøbenhavnske Samlinger har jeg havt Anledning til at benytte:

7. **Diplomatarium Arna-Magnæanum** paa Universitets-Bibliotheket i Kjøbenhavn er en for Norges Vedkommende i 100 Fascikler, hver paa indtil 30 eller flere Pergamentbreve, inddeelt og

---

[1]) I Universitetets Diplomsamling findes i en Mørch forhen tilhørende Afskrift af nogle bartholinske Breve (nedenfor Nr. 8) en Deel Optegnelser angaaende norske Klostre, især Lyse og Munkeliv; men selv om disse mod Formodning indeholde Noget, der ei andenstedsfra er bekjendt, have de dog ikke her kunnet blive brugte, da Mørchs Haandskrift i hiint Hefte bogstavelig er aldeles ulæselig.

[2]) En Undtagelse herfra gjør kun Lungegaarden (forhen Nonnesæter) ved Bergen, blandt hvilken Eiendoms Adkomstbreve findes i nyere Afskrift et vigtigt Bidrag til Klostrets Historie kort før Reformationen.

af B. Sandvig i forrige Aarhundrede katalogiseret Samling af norske Breve fra 13—16 Aarhundrede, og hovedsagelig dannet af Norges Bispearkiver, ifolge Kong Christian den Femtes Ordre til Biskopperne at udleve Stiftskistens Breve til daværende Arkiv-Sekreteer Arne Magnusson, mod at denne efter Brevenes Afbe-nyttelse skulde levere dem tilbage til Arkiverne i uskadt Stand. Dette skede ikke, og da Arne ved sin Død 1730 testerede sin store Samling af norske og islandske Codices, Diplomer, Annaler m. v. til Kjøbenhavns Universitet, undlode Vedkommende i Norge at gjøre deres Arkivers Ret gjældende; og uagtet A. Magnusson i en end-nu bevaret Brevvexling oftere erklærer, at de ham ikke tilhørende Sager befandtes i hans Gjemme, ordnede for sig selv og med Paategning om hvem de tilhørte, toge dog Legatets Bestyrere in-det Hensyn dertil.[1]) Den er den vigtigste efter Kjøbenhavns Brand 1728 tiloversblevne Samling af Originalbreve til Oplysning i Norges især geistlige Historie, og afgiver særdeles meget til Klosterhistorien. Uagtet mange af de vigtigste Diplomer allerede findes

---

[1]) I Christiansands Bispearkiv forvares en i denne Henseende vigtig Samling af Breve fra A. Magnussen til Biskoppen samt hans Kvitteringer for modtagne Pergamentbreve. Jeg haaber en anden Gang at faae en mere passende Leilighed til at meddele disse Breve, og skal her kun indtage Kvitteringerne.

1. „Efter hans Excellences, høiædle og velbaarne Hr. Geheimeraad Roths Ordres haver Kongl. Maj. Historiographus Velædle og Høilærde Thormod Torvesøn (ↄ: Torfæus) til mig underskrefne ladet levere 277 gamle pergamentbreve samt 8 skrefne pergamentslapper, henhørende til Domkirken udi Stavanger, hvilke gamle Documenter, som de mig nu ere leverede, ieg herved belover alle uskadede at restituere, naar de af mig ere blefne igiennem seete.

Hafniæ d. 29 Octobr. 1698. A. M.

2. Velædle og høiærværdige Hr. Mag. Ludvig Stud, Biskop udi Christiansand, haver til mig underskrefne ladet levere 47 gamle Norske breve paa pergament, hvilke hand mig af Stiftskiisten der sammestæds udlaant haver. Samme gamle Breve skulle af mig vel forvares, og, naar jeg dennem til min Brug igjennemseet haver, aldeelis uskadede restitueris. Kiøbenhavn den 25 Maii anno Christi 1700.

Arnas Magnussen."

*

trykte hos Thorkelin, Suhm, Schøning, i Danske Magazin, norske Samlinger, Finn Jonsons Islands Kirkehistorie o. fl. St., er dog den største Deel endnu utrykt og i dette Arbeide særdeles ofte benyttet. Massen af de utrykte Diplomer findes i Afskrift af Lundh i hans Diplomsamling (No. 2 ovenfor), men man nødes dog i mange Tilfælde at tye til Originalerne selv, da de lundhske Afskrifter ikke altid ere ganske paalidelige.

8. **Bartholiniana** eller de af Thomas Bartholin den Yngre især ved Arne Magnusson besørgede Afskrifter af danske og norske Breve, ligeledes paa Universitets-Bibliotheket i Kjøbenhavn. Da mangfoldige af disse Breves Originaler opbrændte i Ildebranden 1728, er denne Afskriftsamling af høieste Værd. Den udgjør i Alt 25 Foliobind, af hvilke især vol. E. eller 4de Bind er af Vigtighed for Bergens Stifts Kirkehistorie, da den indeholder Afskrift af en som det synes temmelig fuldstændig bergensk Codex, der nu er tabt, og som har været en bispelig Copibog, især for udgaaende Breve, nærmest fra 14de og 15de Aarhundrede. Brevenes Antal er i det Hele 468 paa 766 Sider. Da den hovedsagelig angaaer geistlige Forholde inden Stiftet, Bispens Befalinger til Abbeder, Provster, Præster og Lægfolk, Excommunicationer, Tvistigheder med den verdslige Øvrighed o. s. v., spreder den et klarere Lys paa den norske Middelalders indre Forholde, end noget andet Kildeskrift. Mindre vigtige for Norge ere de øvrige Bind af **Bartholiniana**, da de norske Breve heri deels ere Afskrifter af endnu bevarede Originaler, (saasom vol XXIII eller C), deels allerede trykte i Scriptores Rerum Dan. eller andensteds, (saasom vol. I), deels kun sparsomt indeholde norske Breve. Vol.

Arnes egenhændige Paategninger paa hans Afskrifter af Brevene vise, at det ei har været hans Hensigt at berøve de norske Arkiver denne deres Eiendom. Skylden ligger hos de norske Bisper og Executores testamenti. Den kgl. Befaling af 19 Febr. 1687 til at udlevere deslige Breve og Bøger, forpligter ogsaa Modtageren til deres Tilbagelevering i uskadt Stand. (Werlauff, i Nord. Tidsskr. f. Oldkyndighed. III. 55—56.

III (D) indeholder blandt Andet en Deel Breve fra og om Aslak Bolt som Biskop i Bergen. Overalt har Arne Magnusson eller de andre Afskrivere tilføiet, hvem der eier Originalerne, og saaledes gjenfinder man Afskrifter af de i det arnamagnæanske Diplomatarium forvarede Pergamentbreve under Overskrifter som: ex chartophylacio ecclesiæ Osloensis (XXIII p. 457), ex libro rubro ecclesiæ Osl. (VI. 575), Autographa ex capitulo Nidrosiensi (VIII. 243) o. s. v., — Alt Vidnesbyrd om, at det ikke har været Arne Magnussons Hensigt at berøve Stiftskisterne deres Eiendom, ligesom det og er bekjendt, at enkelte Bispearkiver f. Ex. Ribes paa Anfordring fik sine Brevskaber tilbage.[1])

9. Bisp Øysteins Jordebog (Jardar-skrá Öysteins biskups), almindelig kaldet den røde Bog, oprindelig udlaant fra Stiftskisten i Oslo, opbevares nu ligeledes i den Arna-Magnæanske Samling i Kjøbenhavn under Nr. 328. Fol. paa Pergament. Den indeholder en, hovedsagelig mellem Aarene 1388 og 1401 af Bisp Øystein paa hans Visitatsreiser efterhaanden optagen, Fortegnelse over Oslo Stifts geistlige Gods, fortsat med Tillæg og Rettelser ligetil efter Reformationen. Til Oplysning i Klosterhistorien indeholder den Fortegnelse over Gimsø, St. Olafs Kloster i Tønsberg og det osloiske Nonnesæters Gods, og desuden hist og her Smaanotitser, som ofte kaste Lys paa vor Materie. Desværre mangler det Læg af Codex, hvorpaa Akers Kirkes og de om Christiania liggende Hospitalers Gods har været optegnet, ligesom det bør bemærkes, at Bogen er besørget paany indbunden for en Deel Aar tilbage, og at de løse Læg, hvoraf den oprindelig har bestaaet, da ere blevne feilagtigt ordnede. — Et Sidestykke til denne Codex er Björgynjar Kálfskinn eller Jordebog over Bergens Stifts Kirkegods (i samme Samling Nr. 329 Fol. Perg.), som ligeledes i dette Arbeide er benyttet i Haandskrift, men som senere

[1]) Werlauff, anf. Sted III. 57. Anm. Se om Samlingen i det Hele S. 57—59.

er udgivet med Indledning og Anmærkninger af Prof. Munch, til hvilken Udgave saaledes her kun henvises.[1])

10. Munkeliv Klosters Brevbog, under Navn af Codex Munkalivensis omtalt af Thorkelin i Fortalen til hans Diplomatarium, findes i den samme Manuskriptsamling Additamenta Nr. 98 4to paa Pergament. Hvorledes den er kommen did vides ikke. Den indeholder 192 beskrevne Sider og er authoriseret i 1427, og saaledes udentvivl sammenskreven af de første Birgittinermunke paa den Tid, disse skulde tage Munkeliv i Bergen i Besiddelse efter Benedictinerne. Det er denne sidste Ordens Privilegier, Kjøb- og Salgsbreve, Proventkontrakter, Adkomstbreve o. s. v., som Codex indeholder; thi fra den Tid, da Birgittinerordenen indflyttede i Klosteret, er Kopibogen ikke fortsat. De Breve, den indeholder ældre end Aar 1300, ere trykte i Thorkelins Diplomatarium, nogle af de senere hos Suhm og i norske Samlinger, men Mængden af disse er endnu utrykt. For dette enkelte Klosters Historie, samt til Kundskab om Maaden, hvorpaa Munkene erhvervede og forøgede sit Jordegods, er denne Codex den vigtigste af alle hidtil opdagede Bidrag til vor Klosterhistorie; med Hensyn til de ydre Forholde, Sæderne m. v. staaer den tilbage for den ovenomtalte bergenske Codex blandt Bartholiniana. Foruden selve Brevbogen (S. 1—167) indeholder den en Fortegnelse over Klostrets Gods paa Hjaltland og Færø (S. 167—170) og en alfabetisk Fortegnelse over Godset i Norge, som det var 1427 (S. 171—190) samt endelig (S. 191—192) en Liste fra Reformationstiden over Eiendomme, som ifølge Jordebogen skulde tilhøre Klostret, men som ved Uorden eller paa anden Maade deels vare komne i Andres Værge, deels endog ikke kjendtes, saa man maatte forhøre

---

1) Registrum prædiorum et redituum ad ecclesias dioecesis Bergensis sæculo XIVto pertinentium, vulgo dictum „Bergens Kalvskind" edid. et annotationibus illustr. P. A. Munch. Christianiæ 1843. 4to (134 S. med 2 Steentryk). Den er ei af Vigtighed for Klostrene.

sig om, hvor de laae. Codex er skrevet med en smuk og reen Haand, og er den eneste os levnede originale Brevbog.

11. **Munkelivs Klosters Jordebog**, indeholdende en med Fortegnelsen i Brevbogen ikke altid stemmende Fortegnelse over dette rige Klosters Gods, forfattet i sidste Halvdeel af 15de Aarhundrede med Tillæg og Rettelser indtil Reformationen. Den findes paa Pergament i den ovennævnte Samling i Kjøbenhavn blandt Additamenta Nr. 90. 4to og udgjør 38 Sider. En Afskrift deraf findes i Barthol. vol. C eller XXIII, og i samme Bind findes ligeledes Afskrift af en ældre Jordebog fra 1403. En Jordebog for Munkeliv fra 15de Aarhundrede nævnes og blandt det Norske Videnskabers-Selskabs Manuskripter, men den er nu forkommet eller forlagt. Den var i Sommeren 1843 ei at finde. Disse Jordebøger, der ere blotte Navnefortegnelser, afgive naturligviis lidet Udbytte for Klosterhistorien i det Hele. Nøiagtigen benyttede kunne de blive af Vigtighed til Oplysning i vort Landbovæsen og med Hensyn til Stedsnavnene.

12. **Hansestæderne** Hamburgs, Lübecks, Rostocks, Wismars, Stralsunds og Greifswalds Arkiver give ikke det Udbytte for Klosterhistorien, som man kunde ventet af disse Stæders nøie Forbindelse med Norges Byer. Jeg har blandt en Mængde for Norges Historie iøvrigt særdeles vigtige Dokumenter i disse Stæders rige Samlinger kun fundet yderst faae angaaende Klostrene, og disse selv ere ikke af synderlig Betydenhed. Rostocks Universitets Matrikul (fra Aar 1419 ff.) viser, at kun to norske Munke, en Franciskaner fra Nidaros og en Augustiner fra Oslo Stift, have studeret ved denne af Nordmændene ellers hyppigst besøgte Høiskole.

Disse ere de haandskrevne historiske Kilder, som i dette Arbeide ere benyttede. I Forening med de trykte Skrifter afgive de et ikke ubetydeligt Materiale til en norsk Klosterhistorie. Men naar man betragter Beskaffenheden deraf — hovedsagelig løse, officielle Breve, Smaanotitser og Jordebøger, — vil man indsee, hvor vanskeligt det er af alle disse Enkeltheder at sammenstille noget Heelt

eller give et ordnet og klart Billede af de svundne Tiders klosterlige Forholde. Vi mangle ganske en Rigshistorie siden 13de Aarhundrede, ingen Kroniker, ingen Annaler, ingen Samtidiges Optegnelser give Kjød og Fylde til det diplomatariske Beenrad, som af de levnede Oldbreve kan opstilles. Det er derfor heller ikke uden grundet Frygt for, at Læseren vil føle sig afskrækket ved Fremstillingens ydre Magerhed, eller ved Hypothesernes Mængde og stundom vel tillige Dristighed, at jeg fremkommer med mit Arbeide. Ingen vil kunne føle den Kjærlighed dertil, som jeg, der i over 11 Aar dermed har været beskæftiget, og Faa ville vel billige, at jeg har anvendt saa lang en Tid af mine korte Levedage paa et i Grunden dog saa utaknemmeligt Stof; men det er gaaet mig som Anatomen; jo længere jeg har syslet med mit tørre Beenrad, jo kjærere er det blevet mig, jo mere har jeg længes efter den Dag, jeg kunde fremvise det heelt opstillet.

Dette burde maaskee endnu ikke skee, da der ere enkelte Samlinger, hvoraf Udbytte for Klosterhistorien endnu med Bestemthed er at hente, som jeg ikke har havt Anledning til at gjennemsøge, nemlig det kongelige danske Geheimearkiv og det kgl. Bibliotheks Manuskriptsamling, begge i Kjøbenhavn. Disse havde jeg Haab om i Sommeren 1844 at faae undersøgt, men indtrufne Omstændigheder hindrede dette. Da imidlertid det Forsømte et andet Aar vil kunne indhentes, førend denne Bog er færdigtrykt, vil jeg under Trykningen faae Anledning til at tilføie de Tillæg og Rettelser, som senere Fund maatte foranledige, og paa den første almindelige Afdeling af Arbeidet ville de sandsynligen ikke have nogen væsentlig Indflydelse. Ogsaa i Sverige maa i det Mindste Noget være at finde, uagtet de gjorte Forespørgsler ikke have skaffet noget for Lyset. Meget synes dog forresten ikke fra denne Kant at kunne ventes, naar man seer hen til de faa Norge vedkommende Breve, som findes i det udførlige Diplomatarium Svecanum. Det har ikke lykkes mig at komme efter, hvor der er bleven af de Skien og Omegn tilhørende Oldbreve, som en Svenske

Sparfvenfeldt, der i 1677 som Krigsfange opholdt sig her i Egnen, havde Anledning til at tilvende sig, og som sandsynlig kan have indeholdt blandt Andet Gimsø Klosters reent forsvundne Archiv. Etsteds findes vel og endnu, skjønt man ei veed hvor, Stiftamtmand Henning Stockfleths betydelige Diplomsamling, som hans Søn solgte til Sverige for 10000 Rdlr. Alt er spredt ad, og næsten Intet tilbage i Norge!

Efter at have aflagt dette Regnskab over de benyttede Kilder, kan jeg med Grund laane vort Lands ældste Historieskrivers, Munken Theodoriks, Ord til Læseren: „Et sciat (lector) pro certo, me istarum rerum relatorem alium potius voluisse quam me; quod quia hactenus non contigit, me malui qvam neminem.“

§ 2.

Klostersagn som historisk Kilde. Klosterhospitier og dermed beslægtede Stiftelser.

Der gives imidlertid endnu en Kilde til den norske Klosterhistorie, som det vil være nødvendigt noget nærmere at omtale. Sagnet — dette levende Ord, der dunkelt og vaklende, men tillige som oftest med en eiendommelig Overbeviisning om dets Sandhed forplantes fra Slægt til Slægt — har stedse for Historikeren været en ligesaa interessant som i sin Benyttelse farlig Kilde til et Lands eller Folks Historie. Det ligger nemlig i Sagnets Natur, at det søger sin væsentlige Styrke i sig selv, at det selvstændigen vandrer ved Siden af de skriftlige Optegnelser, og uafhængigt af de Oplysninger, disse indeholde, forplantes gjennem Aarhundreder, stedse dunklere og i usikrere Omrids; og det mangler derfor ikke Exempler hverken paa, hvorledes Lærdom, Kritik og Skarpsind kunne af Sagnene udbringe herlige Bidrag for Historien, eller omvendt paa hvorledes ved disses ukritiske Benyttelse den historiske Sandhed kan forvanskes. Det hører iøvrigt ikke hid at udvikle Sagnets Natur og Eiendommeligheder, eller at opstille Regler for dets kritiske Anvendelse i Historieforskningen: til vort Øiemed

vil det være nok at gjøre opmærksom paa een Egenskab ved Sagnet, at det nemlig mere end Sagaen, mere end de skriftlige Overleveringer i det Hele, afpræger Folkets, det egentlige Folks, Forestillinger og Interesser. Hermed er igjen paa det Nøieste forenet den Kjendsgjerning, at man som oftest af et Sagns Udbredthed kan slutte sig til dets Gjenstands Vigtighed i Folkets Øine. Jo mere udbredt et og samme Sagn er, desto mægtigere maa den Begivenhed, det opbevarer, have grebet ind i Almuens Liv eller Sindsstemning. Saaledes beretter den strevne Historie næsten Intet om den sorte Død, medens Sagnene derom ere talrige, udbredte over det hele Land; om Reformationen derimod veed Historien Meget, Sagnet derimod saagodtsom Intet at fortælle. Hvor almindelige, hvor udbredte, hvor lokale ere ikke Sagnene om Thor, Nordmandens kjæreste Gud, og om St. Olaf, hans øverste Helgen! Men naar vi heraf slutte, at f. Ex. St. Olafs Hellighed og Sortedøden langt dybere have grebet Nordboen og mere levende tiltalt ham, end Reformationen, Tabet af Selvstændigheden og deslige i Virkeligheden mere gjennemgribende Begivenheder, saa er dette Noget, som selve Historien bekræfter.

Anvendes denne Erfaring paa vor Materie, saa afgive de talrige Sagn om Klostre omkring i Landet paa Steder, hvor selve Historien Intet veed om Klostre at berette, et Vidnesbyrd om selve Klostrenes Indgriben i Folkelivet. Naar man fremdeles kan paavise, at paa mange Steder, hvor Sagnet lægger Klostre, ikke saadanne, men derimod andre med dem beslægtede Indretninger have existeret i Middelalderen, saa kan man vistnok deraf uddrage den Slutning, at Klostrene i Folkets Øine have indtaget en saa overordnet Plads fremfor andre geistlige Stiftelser, at hine i Sagnet ligesom have opslugt disse. Forøvrigt have mange Omstændigheder bidraget til denne Sammenblanding. Lægmanden besad langtfra ikke den Indsigt i Munkevæsenet, som var nødvendig for tilbørlig at skjelne f. Ex. mellem et Kloster og en Kollegiatkirke eller et Hospitium: geistlige Mænd forestode dem alle; i dem

alle holdtes Gudstjeneste; de lagde sig alle Eiendomme til, modtoge Skriftemaal, pleiede Syge, herbergede Reisende; Godgjørenhed mod dem bragte Syndsforladelse; kort — der vare for mange Punkter, hvori de for Almuens Blik ganske faldt sammen, til at nogen Skjelnen kunde finde Sted. Dette blev i senere Tid saameget vanskeligere, da Reformatorernes egennyttige Iver ødelagde Hospitierne, Hospitalerne og Kollegiatkirkerne tilligemed Klostrene, og Sagnet slar dem derfor alle over en Kam og kaldte dem Klostre. Selv den første protestantiske Geistlighed, der i Norge ikke stod paa noget synderlig høiere Dannelsestrin end den katholske Klerus, manglede vist i Almindelighed denne Indsigt; de Almuen kjære og ofte nyttige Indretningers Tilintetgjørelse skulde retfærdiggjøres, og det nemmeste Middel hertil var at udgive dem alle for Klostre, disse papistiske Stiftelser, som paa Reformationstiden ikke kunde sættes i slet Lys nok. Nu efter 300 Aars Forløb at udskille Klostrene fra de dermed beslægtede Stiftelser er et saameget vanskeligere Arbeide, som Historien i det Hele saagodtsom ingen Hjælp dertil giver; Undersøgelsen er imidlertid i den Grad interessant, og dens Resultater vilde, hvis de kunde bringes til nogen Grad af Sandsynlighed, i saa mange Henseender belyse Kulturtilstanden og den indre geistlige Økonomi i Landet, at det altid maa være et Forsøg værdt at bringe de norske Klostersagn ind paa Historiens Enemærker. Om end derfor det, som i det Følgende herom meddeles, ifølge Sagens Natur bliver usikkert og ufuldstændigt, er det i det Mindste at haabe, at det vil bidrage til en bestemtere Skjelnen mellem ensartede geistlige Institutioner i vort Land; nogen Samling af Klostersagn er det derimod ikke Hensigten her at meddele.

Det er for det Meste enten Stedsnavne eller Ruiner, eller begge Dele i Forening, hvortil Klostersagn støtte sig, og hvori de søge sin Hjemmel. Navne som Munkeby, Munkedam, Munkefjord, Munkerud, Munkehaugen, Munkestv, Munkegaard, Abbedviengen, Kannikebjerget, Klosteret, Klostersæter, Jomfrubraaten o. s. v.,

maa i og for sig henlede Tanken paa Klostre, som der have existeret. Kommer nu hertil, at sammesteds kan paavises Levninger af en usædvanlig Bygning, Kjælderhvælving eller desl. fra ældre Tider, saa er gjerne Klostersagnet færdigt. I denne Henseende er det ganske mærkeligt, at alle ældre murede Bygninger, om hvis Bestemmelse man iøvrigt Intet veed, saagodtsom udelukkende tillægges Munkene, og det afgiver et Beviis for, at disse i deres Velmagtsdage fremfor alle Andre have udmærket sig ved Byggelyst og Bygningskyndighed, en Sandhed, som Historien bekræfter. Stedsnavnet alene maa iøvrigt ansees som den mindst paalidelige Hjemmel for et Klosters virkelige Tilværelse i sin Tid; thi ikke at tale om, at Navne, der begynde med "Munk," letteligt, saaledes som det rimeligviis er Tilfældet med Strandpladsen Munkesto ved Arendal, skrive sig fra de danske adelige Slægter af dette Navn, der i senere Tid bosatte sig i Norge, — saa bevise saadanne Navne ikke andet, end at Stedet, som bærer dem, har tilhørt et Kloster, saaledes som f. Ex. Munkebu ved Oslo tilhørte Hovedøen, eller at det paa en anden Maade har staaet i Forbindelse med Klostervæsenet. Disse Navne have altsaa sin Interesse, skjønt de i og for sig lidet eller intet bevise. Ruiner af ved Ælde eller Omfang mærkelige Bygninger, hvælvede Kjældere m. v. tjene i alle Fald til at vise, at noget Særeget her har været anlagt, da endog den rigeste Privatmand kun anvendte liden Bekostning paa sin Bolig, og sjelden byggede af andet end Træ; men naar man, som f. Ex. ved Teie, Spanheim, Skea o. fl. St., har antaget, at Klostre have ligget der, blot fordi deslige Bygninger fra Oldtiden der endnu kunne paavises, saa er dette et ukritisk Spring i Beviset; thi Munkene vare ikke de Eneste, som byggede af Steen. — Stedsnavne og Ruiner i Forening afgive vel heller intet afgjørende Beviis for et Klosters Tilværelse, men gjøre dog Sagnet saa sandsynligt, at Klosteret ikke uden bestemte Grunde kan udslettes. Det Slemmeste er, at disse Klostersagn ofte er meget unge, foranledigede af en eller anden Forsker, der var i Besiddelse af sin Samtids

Tillid. Saaledes lægger Müller i sin Beskrivelse over Tønsberg paa Teie Gaard det bekjendte Olafskloster, uagtet han selv S. 34 viser og har været opmærksom paa, at Klosteret ifølge samtidige Efterretninger laa inde i Byen, medens Teie ligger udenfor samme, og at Teie i ældre Tider har været en Bispegaard. Maaske har Lokaliseren af Sagnet om Axel og Valborg oprindelig foranlediget denne Feiltagelse; thi Skjøn-Valborg skal i sin Barndom — siger Sagnet i Tønsberg — været i Skole i Klostret paa Teie, og i Mariæ Kirke i Tønsberg blev Klædet kløvet mellem hende og Axel Thordsøn. — Ligeledes paaviser Klüver i Norske Mindesmærker S. 63 baade Sagn og Ruiner ved Gaarden Munkeby i Skogn, og antager derfor med Bestemthed et Kloster der, en Mening, der nu er almindelig i de Egne: og dog vil det paa sit Sted blive godtgjort, at Kirken, hvoraf Ruiner endnu findes, neppe har været nogen Klosterkirke i egentlig Forstand, og at sandsynlig Munkeby (Munkebu) ikke har været andet end en Bugaard eller Underbrug under Tutersøens Cistercienserkloster. Men ligesom Tvivlen i denne Henseende let kan drives for vidt, saaledes kan man visselig ikke nægte Rimeligheden af, at Sagnet dog har Ret, især naar det lægger Klostre paa Steder, hvor hverken Navn eller Ruin minder derom, thi da har Formodningen og den ukritiske Gjætning ikke havt noget Støttepunkt, og Sagnet maa derfor ansees for gammelt og sandsynligviis ægte.

Men naar Sagnet, som her ikke altid kan skjelnes fra nyere Tiders løse Formodninger, nævner indtil 40 Klostre omkring i Landet, hvorom Historien aldeles tier, da kan man ikke af de skriftlige Kilders Ufuldstændighed alene forklare dette; thi dertil ere disse igjen for mange og betydelige. Ei heller kan man paa den anden Side antage, at Sagnet i Regelen har aldeles Uret, saa at det paa de fleste Steder skulde have forvexlet Klostre med derfra aldeles forskjellige Anlæg. Disse i Historien ukjendte Klostre maa derfor for en stor Deel antages for geistlige Stiftelser eller Besiddelser, der i Lægmands Øine havde Lighed med virkelige Klo-

stre. Ved en saadan Forklaring vederfares Sagnet al den Ret, hvorpaa det efter sin Natur gjør Fordring, og den Usandsynlighed, som af de strevne Kilders Taushed kan udledes, vil ligeledes bortfalde, hvis det an lykkes tilfredsstillende at forklare denne. Dette har efter min Formening Prof. Vedel-Simonsen i sin interessante Afhandling "Om det Kloster, som skal have ligget ved Elvedgaard i Fyen" (Nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed. 3die Bind S. 225—248), naar han S. 230—231 siger:

"Det er bekjendt, at Indretninger for Reisende i den tidlige Middelalder vare yderst mangelfulde her til Lands, og at saaledes offentlige Herberger ogsaa savnedes aldeles; saa at der altsaa for den Veifarende og Reisende — i det Mindste for den ubekjendte og ubemidlede Reisende, til hvilken Klasse den største Mængde, nemlig de saakaldte Pilegrime henhørte — intet andet Herberge var at finde end i Klostrene[1]), hvor man af Barmhjertighed eller, som det hed, for Guds Skyld (dei gratia ɔ: gratis eller uden Betaling) beværtede den Reisende. Men alt som disse Reiser eller Pilegrimsfarter mere og mere tiltoge, forstyrredes naturligviis tilsidst ogsaa Roligheden og Andagten i Klosteret selv, og man fandt derfor bedre at oprette egne Hospitier eller Hospitaler[2]) snart i og snart udenfor Byen, for saaledes der at modtage disse, desuden ofte ved Veienes Besværlighed afkræftede og syge Gjæster. Dog da Klostrene derhos for det Meste vare beliggende i Kjøbstæderne, og der desuagtet

[1]) At Klostrene endnu i den sildigste Middelalder vare forpligtede til at tage sig af Reisende, i al Fald naar disse droge i Kongens Ærinde, sees af Kong Hans's Pas for Hr. Henrik Krumedike af 2 Sptbr. 1491, hvori han beder alle Abbeder, Provster, Priorer, Fogeder, Embedsmænd, Borgermestere og Raad at skikke Hr. Henrik strax ufortøvet god Befordring med Heste og Vogne, den Ene fra den Anden. (Danske Magazin. Ny Række II. 19) L.

[2]) Saaledes bestemte Benediktinernes Regel i det 58de Capittel, at Hospitium skulde ligge afsides (seorsim) fra Klosteret, for at ikke Brødrenes Ro skulde forstyrres. (cfr. Silfverberg Historia monasterii Lerinensis. Commentatio. Hafn. 1834 p. 16) L.

ikke var saa langt fra Kjøbstad til Kjøbstad, at den Reisende ogsaa, forinden han naaede samme, kunde behøve Næring og Pleie, erkjendtes det snart at være nødvendigt, at der ikke blot i Byerne, men ogsaa paa Landet langs de alfare Veie maatte indrettes saadanne Reise-Herberger eller saakaldte Hospitier; og Munke og Nonner, opmuntrede dertil ved Privates Legater, anlagde desaarsag saadanne, med Kapeller og øvrige til Gudstjenesten henhørende Indretninger forsynede Hospitier i et Par Miles Afstand fra hinanden ved de paa Landets alfare Veie beliggende Klostre, Kirker og Kapeller."

Hvad der, efter de af denne danske Forfatter anførte Beviissteder, i Danmark var almindeligt allerede i **1240**, kan ikke i Norge have været ubekjendt; dertil var Forbindelsen mellem Landene for inderlig, og fremfor alt Ligheden i Klostervæsenet for stor. Og dog vide vi ikke nogensteds at have fundet slige geistlige Hospitier i Norge med Bestemthed omtalte i Kilderne, hvis man ikke tør antage, at enkelte af de Hospitaler, som hidtil, efter Navnets nuværende Betydning, almindeligen ere blevne antagne for Syge- eller Fattighuse, have været virkelige Herberger, saaledes som Tilfældet endnu er i andre Lande. Hospital har nemlig som bekjendt sit Navn af **hospitalis**, gjæstfri. Ogsaa med Hensyn til denne Sandhed kan man vist trygt følge den ovennævnte Forfatter, naar han S. **234** vedbliver: "At nu et sligt Kloster eller klosterligt Pilegrimsherberg ikke omtales i vor Historie, vil neppe undre Nogen, der kjender sammes Magerhed med Hensyn til den tidligere Middelalder; og det saameget mindre, som slige paa Landet adspredte Klosterherberger, der kun vare Kolonier eller Filialer af de større Klostre i Kjøbstæderne, formodentlig intet egentligt Gods besadde, der kunde gjøre Dokumenters Udstedelse nødvendig eller tildrage sig Annalisternes fortrinlige Opmærksomhed." Hvad her siges om Danmark, gjælder i endnu høiere Grad om Norge, hvis gamle Brevskaber for største Delen ere tilintetgjorte, og som ingen indenlandsk Annalist fra hine Tider har tilovers.

Forøvrigt forekomme Herberger for Reisende allerede tidligt i Norge, dog som meldt ikke som Klosterstiftelser. Det **sáluhús**, som Kong Eystein I i Begyndelsen af det 12te Aarhundrede anlagde paa Dovrefjeld for veifarende Mænd [1]), var et saadant Herberge; ligesaa **sálustofvan** paa Filefjeld (nu Maristuen), der allerede nævnes i første Halvdeel af 14de Aarhundrede, da der paa dens Bygning anvendtes 40 Mark brændt [2]) (d. e. fiint Sølv). At slige Herberger have været gamle i Norge, sees desuden deraf, at **sáluhús** og Regler for Opholdet deri allerede findes i den ældre Gulathingslov [3]), der almindelig tillægges Hakon den Gode († 960). Men at disse Huse maa have været forskjellige fra Klosterhospitierne, kan blandt andet sluttes deraf, at Loven bestemte, at den, der sidst havde været i Huset, skulde være ansvarlig for Ilden i samme, hvis det brændte op. Dette synes nemlig at antyde, at der ingen fast Vert har været, paa hvem Ansvaret kunde hvile. Imidlertid er det ligesaa vist, at de i senere Tid havde sin Vert, der af Kongen eller Biskoppen havde sin Gaard frit eller andre faste Indtægter mod at herbergere Reisende, saaledes som Tilfældet endnu er med de saakaldte Fjeldstuer.

Det kan vel neppe være Tvivl om, at disse verdslige Herberger have ført Navn af **sáluhús**, **sálostofa** eller lignende. Vished vilde man faae, dersom 2 Forordninger af Kong Hakon den Femte endnu vare til i Oldsproget; men jeg har kun overkommet

---

1) **Heimskringla, Sigurds, Eysteins og Olafs Saga cap. 24.**

2) **Björgvinar Kálfskinn p. 42.** Den kaldes her "**sálustofva Helga Ivarssonar uppi á Borgund**", og synes saaledes at have været Privatmands Verk. Allerede Kraft (Norges Beskrivelse IV. 961) har gjort opmærksom paa det Urigtige i, at den skulde være anlagt af og bære Navn efter Dronning Margretha. I Hakon Hakonss. Saga c. 112 omtales "**mikit sæluhús vid kirkjunn** (Varianten har **sæluhús-stofa**, **sálustofa**, hvilket viser, at forskjellige Benævnelser have været gængse) midt i Eidaskov i Vermeland. Den Pleie, Veifarende i slige Herberger nøde, benævnedes udentvivl **sálubót**, vort nuværende Sælbot, hvoraf Udtrykket Sælbotslem om en værdig Trængende.

3) **Landsl. Bálk cap: 29.** Paus's Samling I. 112.

dem i nyere dansk Oversættelse [1]). Heri befaler Kongen, at der langs Landeveiene i Norge skal paa hver hele og halve Dagsreise opsættes "Krohuse" (sáluhús?) hvorom han allerede i Forening med Broderen Kong Erik havde forordnet, Veifarende til Nytte og Almuen, der boede ved Veien, til Forskaanelse. De skulle helst bygges paa Kongens Gaarde, medens dog ogsaa Bisperne have lovet at hjælpe til af deres Gods. Manden i Huset tillades at udsælge Mad, Drikke og Hestefor 1/3 dyrere end gangbar Priis, og tages i Kongens Værn; Straf fastsættes for den, der drager af Huus uden at betale. Af den sidste Forordning seer man, at Indretningen havde mødt Uvillie baade hos Almuen og Sysselmændene, der hidtil havde været vante til at tage sig frit Herberge, hvor de lystede[2]). Lignende Herberger finder man ind-

---

¹) Kongens Bibliothek i Kjøbenhavn, Thottske Manuskriptsamling No. 911 Folio.

²) Skjønt det mindre vedkommer Spørgsmaalet om Klosterhospitierne i det Enkelte at forfølge den herved givne Oplysning, kan det dog maaskee være interessant at paavise, hvorledes endnu Gaardsnavne udentvivl have bevaret Mindet om denne ældste Herbergsindretning i Norge. I Thelemarken paa 11 forskjellige Steder, samt i Nore Sogn i Numedal og i Valle i Sætersdal træffer man Gaardsnavnet Svalestue, der tydelig henpeger paa en saadan Anvendelse før; enkelte af dem ere endnu Gjæstgiverier. Dette Navn forekommer ellers ikke nu andensteds i Norge, men forskjellige Ændringer deraf, saasom Svalestad, Svalingen o. fl. Ganske svarende til det gamle sáluhús er Gaardnavnet Salhuus; saa heder endnu et søgt Hvilested i Hammer Sogn nogle Mile N. for Bergen, og Gaarde i Orkedalen (No. 201), i Stordalen (No. 107) tæt ved Kirken, og ved Brønø Præstegaard paa Helgeland. Gaarden Suulstuen (No. 231 og 232) i Værdalen er vel og en ny Form af sálostofa, og den bekjendte Suletind paa Filefjeld faaer da sin Betydning af Beliggenheden ved Fjeldstuen. Den ovenfor nævnte Form sæluhús synes at gaae igjen i de saa hyppigt forekommende Gaardnavne Selberg, Seljesæter, Seljestøl, Seljebakke o. s. v., hvor Tanken ei som f. Ex. ved Sælvaag, Selhorn o. s. v. kan henledes paa Sælfangst. Saaledes har vel og Selø i Nordfjord, hvor et Kloster stod, fit Navn af dets passende Beliggenhed for Fartøier, der her oppebiede gunstig Vind forbi

rettede i Jæmteland paa Upsalas Erkebisps Bekostning,[1]) under hvem Landskabet laa i geistlig Henseende.

Men have nu disse sálustofvor efter al Rimelighed været forskjellige fra de saakaldte Klosterhospitier, saa er det paa den anden Side ikke usandsynligt, at disse ere blevne benævnte med "spital," et Navn, der undertiden forekommer paa Steder og under Omstændigheder, der gjør det langt sandsynligere, at de have været Herberger end Sygehuse. Saaledes laa Hofvin Hospital saa langt fra Oslo (nemlig paa Gaarden Hovind i Agers Sogn), at det ikke passende kan have været et Syge- eller Fattighuus for denne By, og dog saa nær derved, at det ikke kan have været noget Herberg eller Gjæstgiveri i egentlig Forstand. Som Hospits derimod, vedligeholdt enten af Hovedøens Munke, af Nonnerne i Oslo eller en anden geistlig Corporation, laa det særdeles passende med Hensyn til den ovenfor oplyste Hensigt med deslige Stiftelsers Anlæg udenfor Byerne. Det samme gjælder om St. Stefans og Jørgens Hospital udenfor Tønsberg, ligesom sandsynligviis enhver Gaard omkring i Landet, der bærer Navnet Spita-

Statland; thi Øens gamle og nærværende Navn er Selja. Ved det her Anførte bestyrkes Tilværelsen af sálustofvor omkring i Landet i Betydning af offentlige Herberger.

[1]) Saaledes tog Johannes archielectus til Upsal ved Brev af 29de Januar 1290 (Liljegren Dipl. Svecan. II. 89,) Gyrd Bodakarl paa Rafundaskog i Jæmteland i Kirkens Værn og sin Beskyttelse, samt fritog ham for alle Afgifter mod at yde Gjæstehold (hospitalitatis causa) paa Skoven; og i 2 Breve af 9de Marts 1303 (ibid. II. 376. 377.) skjænkede Erkebisp Nicolaus af Upsal en Gaard af 40 Marks Værd til Thorer Gyrdsøn fri for al Afgift, for at han kunde sættes istand til at pleie og beværte trængende Reisende. I det andet Brev af samme Dag bekræfter han sin Formands Erkebisp Jacobs Oprettelse af et Herberge (hospitium) paa samme Skov, da Mangelen deraf var Reisende til Besvær, og ofte satte Fattiges Liv i Fare. Dette synes saaledes at være et formeligt Hospitium, og bærer ogsaa i det rigtignok latinske Dokument dette Navn. Med Klosterhospitier har det derimod Intet at gjøre, da Bonden fik Gaarden til Odel og Arv mod hiin Pligt at pleie Reisende.

len, i Fortiden har havt en lignende Indretning og Bestemmelse[1]). Et saadant "spital" stiftede Kong Knud den Mægtige i Italien, og satte det istand til at føde Natten over alle Mænd af dansk Tunge; et lignende af samme Bestemmelse omtales stiftet af Kong Erik Eiegod i Nærheden af Placentia, og det er vel ingen Tvivl underkastet, at Indretningen ligesom Navnet hos os er laant fra Udlandet, medens derimod de ovenfor nævnte sáluhús vare norske baade i Navn og Anordning, fremkaldte ved de ualmindelige Hindringer, Naturen her lagde i Veien for den Reisende.

Skulde man nu fremdeles, efterat Klosterhospitiers Tilværelse i Middelalderen maa ansees afgjort, — uafhængigt af hvad Sagn eller Historie melder — bestemme, hvor i Norge de maa have været meest fornødne og følgelig nærmest kunde søges, da er det klart, at deres Savn maa være først følt og altsaa tidligst afhjulpet i det Strøg, der førte tvers igjennem Landet til St. Olafs ivelig besøgte Helligdom i Nidaros. Hvad ovenfor er anført om deslige Hospitiers Nødvendighed i Danmark, gjælder naturligviis i endnu høiere Grad om Norge, hvor den tyndere Befolkning, det

---

1) Sandsynligheden af, at denne Gjætning er rigtig, bestyrkes ved Bisp Eysteins Register (Fol. 129. b), hvor spitalen i Ælfvastada (Allstad) sokn paa Thoten omtales som tilhørende Bergs Præbende ved Oslo Domkirke. Thoten laa i Hammer Biskopdømme, og det kunde ikke være nogen Grund for Oslo Prælater paa deres Bekostning at forsyne hiint Stift med et Fattig- eller Sygehuus (Hospital i nyere Betydning.) "Spitalen" paa Allstad var følgelig uimodsigelig et geistligt Hospitium, anlagt for at sørge for Pilegrimenes Pleie mellem Nidaros og Oslo, et Foretagende, hvori Oslo Geistlige maatte være meest interesserede i et Strøg, der laa Sønden for Hammer. Men er det saaledes vist, at "spital" er Betegnelsen i Oldnorsk paa slige Indretninger, saa bliver enhver Gaard i Landet af dette Navn os af Betydning. De ere ikke mange og nævnes derfor her alle: Spitalen paa Morskoven sydlig i Stange paa Hedemarken, hvor Vei gaaer over til Ekalen; Spitalen paa Rolfsøen i Onsø Sogn, Spitalen ved Krogstadkilen i Raade, Spitalen i Thjødling Sogn og Spedalen i Fiære Sogn ved Grimstad. De i Smaalenene have vel nærmest været Filialer under det store Johanniter-Hospital paa Varne.

strengere Klimat og de baade farlige og ubanede Veie gjorde en Pilegrimsvandring saagodtsom umulig uden hyppige Hvilesteder. At Bondens Gjæstfrihed her ene og alene skulde være bleven tagen i Rekvisition, er saa meget mindre sandsynligt, som dette vilde stride mod Geistlighedens Interesse, der helst ønskede i Et og Alt at tage sig af Pilegrimene,[1]) og det er derfor høist rimeligt, at geistlige Herberger meget tidlig ere anlagte paa denne Vei. Ei heller kan det vække Forundring, at Sagaerne, der saa ofte omtale Reiser over Land fra Viken til Trondhjem, aldrig nævne slige Herberger, naar man erindrer, at det er Kongernes eller andre Høvdingers Tog, som Sagaerne tale om, og at disse den hele Vei havde Kongsgaardene til Hvilepunkter, hvor Kongens Aarmand eller Sysselmand var forpligtet til at sørge for det Fornødne. — Men ikke alene tvers igjennem Landet til Nidaros vare Pilegrimsreiser hyppige; ogsaa til St. Svithuns Skrin i Stavanger, til Sunnives i Bergen, Sælømændene paa Sælø o. s. v. skede idelige fromme Vandringer, ligesom i det Hele Søreiser langs Kysten vare meget almindelige. Ogsaa paa denne Led maatte derfor Trangen til Herberger snart opstaae, og følgelig Spor deraf være at paavise. Og herved fremkommer det sidste Sandsynlighedsbeviis for, at de i Kilderne ikke omtalte, men af Sagnet paaviste saakaldte Klostre have før en stor Deel været Klosterhospitier eller dermed beslægtede geistlige Indretninger; thi paa faa Undtagelser nær, ved hvilke tillige netop den rimeligste Tvivl mod deres Klosternavn kan reises, ligge alle disse mange Klostre midt i den al-

---

[1]) Derfor blev det i Concordatet til Tønsberg 1277 mellem Kong Magnus og Erkebisp Jon fastsat som en af Geistlighedens Rettigheder at tage sig af Pilegrime, som droge til St. Olafs hellige Kirke eller andre Bispestole i Norge (Thork. Dipl. II. 69. Mspt. Arn. Magn. Nr. 115. b. og 116 4to), hvilket atter gjentages i Synodalstatutterne paa Kirkemødet i Bergen 1280 (Hist. eccl. Islandiæ I. 459.) I Erkebisp Jons Kristenret gives i 62 Cap. Bestemmelse om Veiarbeide i Norge, og Erkebispens Ombudsmand skulde inddrive Bøder for Forsømmelse af pligtigt Veiarbeide (Paus's Samling II. 157 — 158.)

fære Vei mellem Konghelle og Nidaros, eller spredte langs Kysten mellem dette Sted og Oslo.

I et saa bjergrigt og af Dalfører gjennemskaaret Land som Norge har Naturen selv anviist den Retning, Landeveiene nødvendig maatte tage, og kun i enkelte flade Strøg, som Borgesyssel og Romerige, havde den Reisende Anledning til at vælge mellem forskjellige Veie. Men var nu Hospitiers Anlæg ikke alene et Foretagende, som Vedkommende ansaa for kristen Pligt, men som tillige gav gode Renter ved rige Reisendes og andre Privatmænds derved vrøgede Gavmildhed mod Indretningen, hvis Overskud gik ind i Stifternes Kasse; benyttedes end videre — som er mere end sandsynligt — deslige Herberger til at afpresse Pilegrimen Mere eller Mindre af hans Tærepenge, under Paaskud af eller i den virkelige Hensigt derved at sættes istand til uden Vederlag at pleie de virkelige Nødlidende: saa maatte det ligge i Geistlighedens Interesse at sørge for deslige Anlæg paa alle hyppigt befarede Veie. Og dette er, som sagt, Tilfældet. Sagnet lægger sine Klostre i det Hele der, hvor efter det Ovenanførte Hospitier netop maatte ansees fornødne.

Begynder man søndenfra ved Konghelle, træffer man først det saakaldte Skjærs Kloster ved Ske Kirke i Bahuuslæn, et Par Mile fra Svinesund. Midt i den alfare Vei fra Viken laa det beqvemt som Hospits. Herefter følger Rakkestad Kloster eller Hospital i Nærheden af Rakkestad Kirke, Lekum, Slitu og Thorkildsrud i det flade Edsberg, hvor flere Veie gaae nordover, samt Langsæter Hospital nordøstlig i Trygstad, Alt østenfor Glommen; Borge i Raade og Helene i Spydeberg, Vest for samme. Saa mange i een Kreds vække imidlertid Formodning om, at ikke alle have været Klostre eller Hospitier, uagtet Johanitterne paa Varne vel heromkring have havt mange Filialer; men Udsondringen hører til den specielle Historie. Det nordligste af de her nævnte Steder ligger en Dagsreise fra Oslo, paa hvis østlige Udkant — følgelig i de sydfra Kommendes Vei

— to deslige Indretninger nævnes: Skodin (Skøien) og Hofvin (Hovind) Hospital. Nogle Mile — en kort Dagsvandring — nordfor Oslo, opad Throndhjemsveien, træffe vi igjen 3: Asak i Skedsmo, Skea i Sørum og Nannestad i Sognet af samme Navn. Ad Bergensveien støder man paa den mærkelige Steenbygning paa Grans Præstegaard, som en længe vedligeholdt Indskrift angiver for et Konventhuus, og hvis hele Indretning tyder paa et Hospitium.[1]) Veiene over Hadeland og Romerige forene sig atter ved Alstad paa Thoten, hvor der beviislig var et "Spital," hvorom Sagnet tier, ligesom et lignende paa Hofvin (Hovindsholm) paa Helgøen laa bekvemt for dem, der søværts toge opad Mjøsen. I Gudbrandsdalen støder man paa Grytting og Rolfstad Klostre i Froen, og endelig havde man paa Huseby i Børsesogn, nogle faa Mile Sydvest fra Nidaros, maaskee det sidste Herberge for dem, der søgte til Olafs hellige Stad. Svenske Pilegrime kom almindelig over Jæmteland, hvor Upsala Erkebiskopper som anført havde anlagt og doteret et Hospits paa Rafunda-Skoven, og for dem laa Munkeby ved Levanger eller Alstahaugs Kloster i Skogn ret beleiligt. Langs Kysten nævner Sagnet Klostre paa følgende Steder: Fodneby i Mandalen, Liknes (eller Egeland) i Hvinesdal, Talgø i Ryfylke, Fane paa Søndhordland, Herrø, Giske og Borgund paa Søndmør, alle paa Kysten eller i dens umiddelbare Nærhed. I Molands Sogn i Øvre Thelemarken beretter Sagnet, at der skal have været et Kloster paa Gaarden Moghuus (Múkhús? Munkehuus.) Da en Ridevei, endnu kaldet Bispeveien, fører over Sæterdalens Fjelde fra Stavanger ned i Molands Sogn, hvorfra en

---

[1]) Maaskee har det første Hvilepunkt fra Oslo ad Bergensveien været paa Storøen i Holtsfjorden, hvor endnu mærkelige Kjelderhvælv ere tilbage. Mærkeligt bliver det iøvrigt, at Steenhuset paa Gran aldrig er antaget for et Kloster. Aarsagen er vel, at man har antaget Udtrykket "Konventhuus" i Indskriften for et Gildehuus, og manglet Cellerne, som ved et Kloster ansaaes fornødne. Bygningens hele Indretning hentyder i høi Grad paa et Hospitium.

anden Ridevei fører til Hardangerfjeldene og Bergen, er det ei usandsynligt, at Sagnet her har Ret, og at der paa Moghuus har været et Klosterhospits, hvortil man fra 2 Veie kunde søge. Paa Gaarden Erlands-Benstøb ved Skien lægger Sagnet ligeledes et Kloster. Her kunde man altsaa tænke sig et af Gimsø Nonner underholdt Hospits for de Pilegrime, der ad denne Vei droge til Stavanger eller Bergen, og det kom da til at slutte sig til "Spitaler" i Thiødling og Hospitalerne nær ved Tønsberg. Udenfor Søkysten eller de meest besøgte Landeveie faaer man saaledes kun følgende af Sagnet omtalte Klostre tilbage: Blakestad i Asker, Hesthammers i Ekern-Vandet, Klostersæter i Andebo, Oppedal, Sponheim og Vigør i Hardanger, Vedø i Romsdalen, Thronденæs i Nordlandene og et aldeles ubekjendt Munkefjord i Finmarken. Men deels have disse beviislig ikke været Klostre eller Hospitier, deels er det her ikke Tale om at bringe dem alle ind under Hypothesen.

Det er nemlig ikke Meningen, at samtlige ovenfor nævnte saakaldte Klostre alle skulle have været Hospitier. Tvertimod er der al Grund til at antage, at mange af dem kun have været Bugaarde eller Avlsgaarde (grangiæ) under de ellers bekjendte Hovedklostre. Til denne Klasse kan blandt andre Blakestad, Klostersæter, Oppedal, Sponheim, Munkeby o. fl. med temmelig Sikkerhed henregnes, skjønt de naturligviis ogsaa som saadanne tillige kunne have tjent som Hospitier. Andre have maaskee staaet paa Overgangen mellem Hospitier og Sygehuse, saasom Rakkestad, Fane, Hospitalet paa Ilevolden; eller mellem Hospitier og Gilder, som Lekum, (man havde et Hellig Legems Gilde i Oslo), og Herrø. Regle, som Slitu eller Thenol og Helene, synes nærmest kun at have været Kapeller, tilhørende snart et Kloster, snart et Domkapittel, som der holdt en Munk eller Præst, hvis ensomme Bolig ved Kapellet let kunde efter Reformationen faae Navn af et Kloster, især hvis Valfarter paa Grund af hellige Kilder, virksomme Helgenbilleder eller desl. skede did. Endelig er der ei usandsynligt, at

Throndenæs Kirke eller Præstegaarden ved samme er angivet for et Kloster, fordi Sognepræsten til Throndenæs i Middelalderen var en Prælat, der gjennem sine Vikarier bestyrede mange af de omliggende Kald. Havde disse underordnede Geistlige deres fælles Bolig (commune) paa Throndenæs, lader Sagnet sig simpelt forklare.

Alt hvad her er anført til en Skjelnen mellem de forskjellige Arter af geistlige Stiftelser maa iøvrigt for det Første betragtes som en Antydning af det Mulige, ikke som en paalidelig Beretning om det Virkelige. Det maa ved hvert enkelt af dem senere komme under Overveielse, til hvilken af disse Stiftelser det sandsynligst bør henføres, og til mere end Sandsynlighed lader vel Sagen sig seent eller aldrig bringe.

§ 3.

Grændserne for en norsk Klosterhistorie.

I den katholske Kirke dannede de saakaldte Religiøse (religiosi) en egen Stand. Under dette Navn forstaaer man Personer af begge Kjøn, som af from Iver have for Livstid underkastet sig visse Forpligtelser, hvortil den Christne som saadan ellers ikke er bunden. Sluttede disse Religiøse sig sammen i et fælles Huus under fælles Overhoved, og levede der efter bestemte Forskrifter, kaldtes de Munke (monachi eller coenobitæ), og Nonner (nonnæ, monachæ, moniales), og deres Vaaning kaldtes Kloster, (claustrum), Indelukke paa Grund af Pligten stedse at forblive der, coenobium, κοινοβιον, paa Grund af Fællesskabet indbyrdes, eller monasterium, af μοναζειν, paa Grund af Afsondringen fra den ydre Verden). De Religiøse, der levede efter den samme Forskrift eller Regel (regula), regnedes til samme Orden (ordo monasticus), og den, der havde givet den oprindelige Regel, var Ordensstifter. Religiøse, der aldeles havde adskilt sig fra Menneskene, kaldtes efterat Munkene vare blevne Coenobitter, Eneboere eller Eremitter (anachoretæ).

Disse almindelig kjendte Benævnelser kunne passende opstilles som Udgangspunkt for en Klosterhistories Begrændsning. De geistlige (clerici) eller læge Folk (laici), der havde underkastet sig hine omtalte særegne Forpligtelser, maa ifølge det Ovenanførte henregnes til Klosterfolk; alle øvrige derimod udelukkedes derfra, om de end forøvrigt maatte findes at have levet i et Slags verdsligt Fællesskab, det saakaldte communis mensa, eller deslige. Hine Forpligtelser, de saakaldte Klosterløfter, vare i Almindelighed tre: ubetinget Lydighed (obedientia) mod Foresatte, Kyskhed (castitas, tillige conversio morum,) og Armod (paupertas), men man skjelnede i senere Tider imellem det fuldstændige Munkeløfte, der indbefattede de 3 nævnte Forpligtelser, og et simplere Løfte, der kun gik ud paa Sædernes Forbedring.[1]) Da de 2 første Løfter ere almindelige og gjælde langt Flere end Munkene, bliver Armoden det Kjendemærke, hvorpaa man nærmest skulde kunne kjende en Munk fra en anden Geistlig eller Verdslig, men ei heller dette bliver afgjørende, da der gaves Ordener, hvori Løftet om Armod ei udtrykkelig affordredes. Man bliver saaledes staaende ved en fjerde Forpligtelse, Clausuren, (clausura, stabilitas loci), ifølge hvilken den Religiøse skulde holde sig inden Klostrets Mure, undtagen naar han af sine Foresatte formelig havde erholdt Tilladelse til at gaae ud. Denne Clausur betragtedes imidlertid ikke som noget særskilt Klosterløfte, men fulgte ligefrem af Lydighedspligten under Ordensregelen, der fastsætte Betingelserne for Frihed til at forlade Klosterboligen. Men nu var Clausurens Strenghed høist forskjellig i de forskjellige Ordener: Franciskanere, Dominikanere, visse Augustinere og Cisterciensere slakkede meget omkring; for de to første

[1]) Adelungs Glossarium VI. 895 under votum. Dette sidste synes, efter hvad der paa anførte Sted oplyses, at have været den almindelige Formel for Munkeløfte i de ældste Tider. Iøvrigt vare Løfterne forskjellige i de forskjellige Ordener. Benediktinerindernes gik ud paa "stabilitatem loci, conversionem morum et obedientiam." Her er altsaa Armoden udeladt, og saaledes lader det sig forklare, at Nonner i Oslo findes i Besiddelse af privat Formue.

nævnte var Omstreifen paa Tiggeri endog Pligt, medens Birgittinerne kun i enkelte, i Regelen nøie bestemte Tilfælde maatte forlade Klosteret.[1]) Det er saaledes ikke let at angive, hvor Grændsen for en Klosterhistorie fra denne Side betragtet rigtig bør sættes; den maa blive forskjellig efter de forskjellige Ordensregler. For Birgittinerne, Augustinerne og Benediktinerne bliver vel Clausuren det betegnende Skjelnemærke, for Tiggermunkene, Cistercienserne og Præmonstratenserne Armoden. Denne sidste Forpligtelse var personlig; den udelukkede i Almindelighed, især i sildigere Tider, ikke Munkene i et Kloster som Corporation fra at besidde Eiendomme, rørligt og urørligt Gods; men negtede dets enkelte Medlemmer Ret til at eie Noget eller raade over sit Gods. Klosterbeboeren skulde i saa Henseende betragtes som borgerlig død, og hvad der ved Arv eller paa anden Maade maatte tilfalde ham, kunde ei komme ham selv, men ene hans Slægt eller Kloster tilgode. At forresten den katholske Kirke opstillede forskjellige Grader af Klosterarmod, og ved sildigere saakaldte Indulgenser for de forskjellige Ordener modificerede den oprindelige Strenghed i en saadan Grad, at selve Tiggerklostrene tillagde sig umaadelige Rigdomme, vil senere blive oplyst. Her er det nok at paapege, at Armod i Curiens rummelige Forstand var en stadig Betingelse for Munkevæsenet.

Skjønt saaledes hverken den ene eller den anden Særegenhed ved Munkene sætter os istand til nu efter over 300 Aars Forløb med Sikkerhed at skjelne imellem dem og de mange med dem beslægtede Corporationer, som samtidigt og ofte i nær Berørelse med dem udviklede sig her, som i andre katholske Lande, er det dog nødvendigt, at en om endog noget vilkaarlig Begrændsning fastsættes, da man ellers vilde faae en Kirke- istedetfor en Klosterhistorie. Det er muligt, at den her lagte Plan i Et kan være for

[1]) Dette iagttoges saa strengt, at f. Ex. Diarium Vadstenense stedse omtaler, naar en Broder eller Søster forlod Klosteret, i hvad Ærinde, for hvor lang Tid o. s. v.

vidtløftig, i Andet for indskrænket, eller at den i det Hele ikke vil tilfredsstille den strenge Systematiker. Den er udgaaet fra de uvisse Resultater, hvortil Kildernes omhyggelige Benyttelse, i den Tilstand de ere, har ført Forfatteren, og dette faaer være hans Undskyldning.

At den lavere Sekulargeistlighed, nemlig Sognepræster, Vicarier og Kapellaner, først og fremst udelukkes, følger af sig selv, da denne Stand den hele Tid stod i Modsætning til Munkene, og havde en fra dem ganske forskjellig Organisation og Interesse. Og dog stode enkelte Munkeordener, især Minoritterne, den lavere Geistlighed saa nær, tilrev sig efterhaanden dennes Funktioner og Indtægter i en saa fuldkommen Grad, at det kun bliver den lidet overholdte Klosterregel og Brodernavnet paa den ene Side, samt den til et enkelt Sognekald indskrænkede Virksomhed og Afhængigheden af sekulære Foresatte paa den anden, der danner den mere nominelle end reale Forskjel imellem dem. Vanskeligere bliver det at bestemme, om den høiere Sekulargeistlighed, Kannikekollegierne eller de saakaldte Domkapitler ved Bispestolene høre til en Klosterhistorie eller ikke. Thi uagtet man hidtil ikke har fundet noget afgjørende Vidnesbyrd for, at Medlemmerne af Domkapitlerne, de saakaldte Kanniker eller Korsbrødre, nogensteds i Norge have været canonici regulares, førte de alligevel endog som seculares et Liv, der i mange Henseender lignede Munkenes, ligesom det i det Hele ikke er usandsynligt, at Domkapitlerne i Norge, ligesom Tilfældet var i andre Lande, oprindelig ere blevne organiserede overeensstemmende med St. Augustins Regel. Har saaledes Tønsberg, som det er Grund til at formode, engang været et Bispesæde, og Kanniker været ansatte ved samme, saa have disse udenfor al Tvivl været Præmonstratensere og Stammen for det senere Abbedi af denne Orden i Tønsberg. Ligesaa findes der enkelte dunkle Vink, der synes at antyde, at Kapitlet ved Bergens Domkirke oprindelig har været besat af regulære Kanniker (maaskee af St. Victor). Man har

endnu tilovers Formularer for den af Oslos og Bergens Kanniker ved deres Optagelse i Kapitlet aflagte Ed.[1]) Den indeholder kun Løfter om Lydighed (obedientia) med Bisſop og Domkirke, Omhu for Kapitlets Vel, Enighed med sine Medbrødre og andre almindelige Løfter; men da Kyſkhedsløftet her ei behøvede at fornyes, da enhver Geiſtlig var forpligtet til Coelibat, og da vi ovenfor have seet, at de to andre Munkeløfter, Clausur og Armod, ikke vare ubetinget gjældende for alle Ordener, saa lægger ſtrængt taget hine Edsformularer ikke nogen afgjort Hindring i Veien for at indtage Domkapitlerne i Kloſterhiſtorien, Noget som f. Ex. Daugaard for Danmarks Vedkommende har gjort. Efter almindelig Talebrug henregnedes imidlertid Domkapitlerne altid til den egentlige Geiſtlighed, forſkjellig fra Munkene, hvem de ved alle Leiligheder udtrykkelig modſættes, og i en Kloſterhiſtorie i ſtreng Forſtand høre de ſaaledes ikke hjemme, ligeſom de og, naar deres Hiſtorie ſkulde behandles med den nødvendige Udførlighed, vilde optage en i dette Arbeide uforholdsmæsſig ſtor Plads. Ikke desto mindre har jeg ikke anſeet det paſſende ganſke at forbigaae dem, og derfor deels i næſte Afſnit om Munkeordenerne i Norge undersøgt, hvorvidt Domkapitlerne kunne antages i deres ældſte Forfatning at have tilhørt nogen af disſe, deels i den ſpecielle Kloſterhiſtorie ved hvert Stift forudſkikket et Par Ord om Biſpeſtolen og Domkapitlet ved ſamme.

Hoſpitalernes Udelukkelſe eller Indlemmelſe i Kloſterhiſtorien maa være afhængig af ethvert enkelts ſærlige Indretning; thi den Omſtændighed, at de da ſom nu vare geiſtlige Stiftelſer med Præſt, Kirke o. ſ. v. er ikke tilſtrækkelig til at optage dem alle, naar de manglede Kloſtrenes Særkjende, Ordensregel og Clauſur. Vel gaves der Regler, Vedtægter, eller ſom man nu vilde benævne dem — Reglementer eller Fundatſer, for ſlige Indretningers Be-

---

[1]) Oslo Kannikers findes i Eyſteins Regiſter fol. 97 b., Bergens i Björgvinar Kálfskinn p. 7.

Styrelse i det Hele, men disse ere baade i Ophav og Hensigt aldeles forskjellige fra Ordensregelen. At de Hospitaler, der vare stiftede af Munkeordener, ifølge disses særlige Forpligtelse til at pleie Syge eller huse Pilegrime, saasom Johanitternes Huse og Helligaands-Ordenens Conventer, finde Plads i Klosterhistorien, følger af sig selv, da disse vare virkelige Klostre. Men Mangelen paa Forarbeider til Afgjørelse af, hvorledes de øvrige norske Hospitalers indre Indretning i Virkeligheden var, gjør det vanskeligt med Bestemthed at afgjøre, hvorvidt de høre hjemme her eller ikke. De norske Hospitaler synes deels at have været Fattighuse (almósohús, hospitale pauperum), deels Sygehuse (sálohús, spital, hospitale infirmorum, leprosorum o. s. v.). Til den første Klasse hørte f. Ex. Mariæ Hospital paa Ilevolden[1]) i Throndhjem, Stammoder for det endnu tilværende Hospital der med Præst og Kirke, Allehelgens og St. Katharina Hospitaler i Bergen ligesaa. For disse sidste 2 Hospitaler, det ene for mandlige, det andet for kvindelige Lemmer, er endnu Fundatsen til,[2]) hvori bestemmes, at en Forstander (rádsmadr) skulde styre begge og aflægge aarligt Regnskab; Ingen maatte indtages i Hospitalerne i Provent d. e. for Betaling eller ved Indskud af en Kapital; men Fattige havde Adgang til Optagelse for Livstid, og naar de døde, arvede Stiftelsen deres Efterladenskaber. Kongen og Bispen valgte Forstanderne. Sygehusene synes stundom at have staaet i Forbindelse med Fattighusene, at have gaaet over fra den ene Art til den anden, eller forenet begge. Saaledes kaldes det fornævnte St. Katharinæ Hospital i Bergen i Kong Magnus Lagabæters Testament hospitale leprosorum[1]) (Spedalsk-Hospital), medens det i den næsten samtidige Fundats for begge bergenske Hospitaler tydelig betegnes som en Fattiganstalt. Det Ubestemte heri kan maaskee forklares

---

[1]) Det synes ligesom de nævnte Hospitaler i Bergen at have været en dobbelt Stiftelse for Mænd og for Kvinder.

[2]) Thorkelin Dipl. II. 113 ff.

[3]) Thorkl. Dipl. II. 256.

deraf, at Sygehusene for Spedalske da som nu nærmest vare Pleie-anstalter; men da hiin Fundats Intet nævner om, at kun spedalske Kvinder skulde indtages i Katharine Hospital, og man ei kan antage, at man har blandet Friske med Spedalske, kan man ledes til den Formodning, at det nævnte Hospital oprindelig har været en Pleieanstalt for Spedalske, under hvilket Navn den derfor forekommer i hiint Testament; men at St. Jørgens Hospital ved denne Tid er udseet til en saadan, og Katharines derfor undergaaet den i Fundatsen omtalte Reorganisation som Fattighuus. St. Jørgens Hospital har jeg imidlertid ikke fundet i Dokumenter ældre end 15de Aarhundrede. I Oslo forekommer ligeledes et hospitale leprosorum i Aaret 1301[1]), men om det er St. Jørgens eller St. Laurentii Hospital sammesteds eller et andet ukjendt, ere vi ikke istand til at afgjøre. Vi maa blive staaende ved det ene Sikre, at der i Middelalderen gaves Stiftelser af begge Arter, og at Hospitalerne i Betydning af Sygehuse neppe kunne i Regelen tilkomme Plads i en Klosterhistorie; og have heri Medhold af Wieselgren, der overalt forbigaaer dem[2]). Som Fattighuse havde de derimod i alle Fald stundom en mere klosterlig Indretning, og Hensyn hertil vil — saavidt muligt — blive taget ved hvert enkelt i den specielle Historie. Naar forresten Wedel-Simonsen i sin i forrige § oftere omtalte Afhandling om et Klosterhospits ved Elvedgaard i Fyen, efterat have oplyst, at Dronning Margretha, for at befrie Klostrene for Reisendes Udpresninger, befalede Fogderne at bygge Kroer langs Landeveiene paa hver 4de Miil, hvor Enhver for Penge kunde faae det Nødvendige, tilføier, at Klosterhospitalerne ved Kjøbstæderne nu forvandledes til formelige Fattig- eller Sygehuse, men de paa Landet derimod, som mindre nødvendige,

---

1) Dipl. Arn. Magn. fasc. 30. No. 1.

2) De claustris Sviogothicis f. Ex. II. 51–53. Iøvrigt har W. neppe Ret, naar han (anf. St. S. 53) endog udelukker Helligaandshospitalerne, da disse, hvis vi ei mærkelig have feilet, vare Klostre i egentlig Forstand.

formodentlig inddroges[1]), saa har han udentvivl heri i det Hele Ret, medens det dog, idet Mindste ikke for Norges Vedkommende, gaaer an at antage, saaledes som han antager for Danmarks, at alle Fattighuse før hine Kroers Anlæg oprindelig have været Hospitier. De ovenfor anførte Regler for Bergens Hospitaler tale, som det synes, bestemt derimod, da man dog aldrig i et Hospits kunde forbeholde sig Ret til at arve den, der tilfældigviis døde der. Maaskee kan den lærde danske Forfatter have Ret, naar man indskrænker sig til de ældre Syge- eller Pleieanstalter i eller ved Byerne, der med Rimelighed oprindelig kunne have været Hospitier og skylde Domkapitlet eller nærliggende Klostre deres Tilværelse, men det vil efter det her Anførte være nødvendigt skarpt at skjelne mellem disse og Fattighusene. Et saadant almosohús var f. Ex. St. Peders Hospital i Stavanger, som Sagnet den hele Tid har gjort til et Kloster, men som endnu den Dag i Dag er Sygehuus for Stavanger Amt. Bisp Thorgils af Stavanger stiftede dette i 1270, for deri at indlægge fattige Mænd, som bleve syge i Byen, at de der kunne oppebie Hilsen eller Død, hellere end som før syge, saarede eller halvdøde at blive baarne Gaard imellem[2]).

At Gilderne udelukkes af Klosterhistorien behøver formodentlig ingen Retfærdiggjørelse. Uagtet Medlemmerne af samme Gilde dannede ligesom Munkene et Broderskab (fraternitas), der havde sine egne Love, Gildeskraaerne, og skjønt Gilderne ofte vare indviede den samme Helgen som den nærliggende Kirke eller Kloster, var dog deres Maal aldeles jordisk og Klosterfolkets asketiske Contemplation modsat. Under Geistlighedens Overtilsyn forbandtes Gildebrødrene til en ofte kraftfuld Corporation, men Gilderne maa dog rettest betragtes som borgerlige Klubber, indrettede efter Tidsalderens Tarv og Anskuelser. Da man hidtil

[1]) Nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed III. 241. Herbergers Anlæg langs Landeveiene var altsaa i Norge næsten 100 Aar ældre end i Danmark.
[2]) Jfr. Stiftelsesbrevet Thork. Dipl. II 58.

Intet vedt om de norske Gilder, har jeg troet at kunne forsvare, at jeg i Indledningen til hvert enkelt Stifts Klosterhistorie ogsaa har nævnt de mig bekjendte. Den korte Fortegnelse tager saa liden Plads op, at en saadan Udskeielse fra Materien vel holdes mig tilgode.

Endelig gaves der i Norge en for dette Rige ganske særegen Art af Geistlige, de kongelige Kapellers Foresatte, en Institution, der gaaer op til Hakon den Gamles Tid, men først under Hakon V (1311) fik pavelig Bekræftelse og ordentlige Statutter. Disse Kongelig-Geistlige, om man maa bruge et saadant nyt Navn paa en ny Gjenstand, have efter Münters Erklæring[1]) intet tilsvarende i den øvrige katholske Verden. Da 4 af de i det Hele 14 Kapeller vare Kollegiatkirker, hvis Kanniker saaledes havde sit fælles Bord (communis mensa) og Fællesskab i enkelte andre Henseender, maa de med deres Foresatte Magister capellarum regalium, der tillige stedse var Provst ved Hovedkapellet, Apostelkirken i Bergen, dele Skjebne med Domkapitlerne, da man ikke finder noget Spor af, ligesaalidt som der er nogen Sandsynlighed for, at deres Geistlige have havt nogen kanonisk Regel.[2]) Deres Hensigt sees tydeligt at have været at styrke Kongedømmet mod Præstevældet, og et saadant Øiemed kunde umuligt forenes med Munkevæsenet, som man neppe saa ganske uden Grund for Middelalderens Vedkommende har kaldt Hierarkiets høire Arm.

---

[1]) Kirchengeschichte v. Dänemark u. Norwegen II. 134 ff.

[2]) Ifølge Dansk Magazin I. 326 skulde i Barthol. C. 476 findes et Brev af 1300, hvori Kong Hakon betræfter Privilegierne for Mariæ Kirke i Oslo, (det andet i Rangen af de kongelige Kapeller), og for de regelbundne Kanniker sammesteds. Men dette forholder sig ikke saa. Brevet er en Afskrift af Dipl. Arn. Magn. fasc. 51. No. 2, der nu mangler i Samlingen, og taler ikke i fjerneste Maade om regelbundne Kanniker. Enten maa Langebek have misforstaaet Brevet, eller og ikke været opmærksom paa den Mening, der ligger i det af ham brugte Udtryk. Ligesaalidt kan man fæste nogen Lid til Udtrykket i den i saa Henseende upaalidelige Registratur over Agershuus Slots Diplomer af 1622, hvor under Litr. J. 27 opføres et Brev til Convent brødrene i Mariæ Kirkes Kapel i Oslo. Her menes visstnok kun Kanniker.

Forøvrigt udelukkes her særdeles nødig Kapelhistorien, da den som en Særegenhed kunde have almindeligere Interesse, og jeg allerede har samlet det Fornødne til dens Bearbeidelse; men ved at gaae udenfor den egentlige Klosterhistorie vilde jeg end mere, end Tilfældet desværre ligefuldt bliver, udsættes for ved idelige Udsteicelser fra Hovedsagen at tabe det fattige Overblik, som Middelalderens Mørke og de usammenhængende Kildeskrifter tilstede.

Efter saaledes at have begrændset vor Materie med Hensyn til beslægtede Indretninger i Landet, bliver det ogsaa nødvendigt at afstikke en Grændse i geografisk Henseende. Norges Riges Omfang er nemlig ikke det samme nu som i Middelalderen; Meget er gaaet fra. Det udgjorde fordum følgende Bispedømmer under Nidaros Erkebiskops Metropolitanhøihed: 1. Nidaros. 2. Bergen. 3. Stavanger. 4. Oslo. 5. Hammer. 6. Skalholt. 7. Holar. 8. Færø. 9. Garde paa Grønland. 10. Orkenø og Hjaltland. I Grunden burde saaledes alle disse 10 Stifters Klostre behandles her, og idet Forfatteren erkjender sin Forpligtelse dertil, men ligefuldt har maattet indskrænke sig til de 5 Stifter eller det egentlige, endnu samlede Moderland, maa han til sin Undskyldning anføre, deels at de i Norges Bilande liggende Klostre ikke udtrykkelig vare forlangte i den Priisopgave, som gav Anledning til dette Arbeide, ligesaalidt som Forfatteren havde i sine foregaaende Undersøgelser taget Hensyn til disse, deels at han til hine Klostres Historie ikke vilde have været istand til at opdrive mange nye Bidrag. Hertil kommer, at de islandske Klostre allerede ere beskrevne af Biskop Finn Jonsson[1]) med en Udforlighed og grundigt Brug af Kilderne, hvortil man saare lidet vilde have at føie, og at Efterretningerne for de 3 sidste Stifters Vedkommende uden Tvivl ville blive høist tarvelige[2]). Derimod maa Norges Kloster-

[1]) I Historia ecclesiast. Islandiæ Tom. IV. Hafn. 1778 4to, en typografisk Sjeldenhed, da de fleste Exemplarer deraf ere brændte.

[2]) Færø Stift havde hverken Domkapittel eller Klostre; om orkadiske Klostre veed jeg aldrig at have seet noget, og om Klostre paa Grøn-

Intet veed om de norske Gilder, har jeg troet at kunne forsvare at jeg i Indledningen til hvert enkelt Stifts Klosterhistorie ogsaa har nævnt de mig bekjendte. Den korte Fortegnelse tager saa lidet Plads op, at en saadan Udskeielse fra Materien vel holdes mig tilgode.

Endelig gaves der i Norge en for dette Rige ganske særegen Art af Geistlige, de kongelige Kapellers Foresatte, en Institution, der gaaer op til Hakon den Gamles Tid, men først under Hakon V (1311) fik pavelig Bekræftelse og ordentlige Statutter. Disse Kongelig-Geistlige, om man maa bruge et saadant nyt Navn paa en ny Gjenstand, have efter Münters Erklæring[1]) intet tilsvarende i den øvrige katholske Verden. Da 4 af de i det Hele 14 Kapeller vare Kollegiatkirker, hvis Kanniker saaledes havde sit fælles Bord (communis mensa) og Fællesskab i enkelte andre Henseender, maa de med deres Foresatte Magister capellarum regalium, der tillige stedse var Provst ved Hovedkapellet, Apostelkirken i Bergen, dele Skjebne med Domkapitlerne, da man ikke finder noget Spor af, ligesaalidt som der er nogen Sandsynlighed for, at deres Geistlige have havt nogen kanonisk Regel.[2]) Deres Hensigt sees tydeligt at have været at styrke Kongedømmet mod Præsteveldet, og et saadant Øiemed kunde umuligt forenes med Munkevæsenet, som man neppe saa ganske uden Grund for Middelalderens Vedkommende har kaldt Hierarkiets høire Arm.

---

[1]) Kirchengeschichte v. Dänemark u. Norwegen II. 134 ff.

[2]) Ifølge Dansk Magazin I. 326 skulde i Barthol. C. 476 findes et Brev af 1300, hvori Kong Hakon bekræfter Privilegierne for Mariæ Kirke i Oslo, (det andet i Rangen af de kongelige Kapeller), og for de regelbundne Kanniker sammesteds. Men dette forholder sig ikke saa. Brevet er en Afskrift af Dipl. Arn. Magn. fasc. 51. No. 2, der nu mangler i Samlingen, og taler ikke i fjerneste Maade om regelbundne Kanniker. Enten maa Langebek have misforstaaet Brevet, eller og ikke været opmærksom paa den Mening, der ligger i det af ham brugte Udtryk. Ligesaalidt kan man fæste nogen Lid til Udtrykket i den i saa Henseende upaalidelige Registratur over Agershuus Slots Diplomer af 1622, hvor under Litr. J. 27 opføres et Brev til Convent brødrene i Mariæ Kirkes Kapel i Oslo. Her menes vistnok kun Kanniker.

Forøvrigt udelukkes her særdeles nødig Kapelhistorien, da den som en Særegenhed kunde have almindeligere Interesse, og jeg allerede har samlet det Fornødne til dens Bearbeidelse; men ved at gaae videre end den egentlige Klosterhistorie vilde jeg end mere, end Tilfældet desværre ligefuldt bliver, udsættes for ved idelige Udskeielser fra Hovedsagen at tabe det fattige Overblik, som Middelalderens Værker og de usammenhængende Kildeskrifter tilstede.

Efter saaledes at have begrændset vor Materie med Hensyn til beslægtede Indretninger i Landet, bliver det ogsaa nødvendigt at afstikke en Grændse i geografisk Henseende. Norges Riges Omfang er nemlig ikke det samme nu som i Middelalderen; Meget er gaaet fra. Det udgjorde fordum følgende Bispedømmer under Nidaros Erkebiskops Metropolitanhøihed: 1. Nidaros. 2. Bergen. 3. Stavanger. 4. Oslo. 5. Hammer. 6. Skalholt. 7. Holar. 8. Færø. 9. Garde paa Grønland. 10. Orkenø og Hjaltland. I Grunden burde saaledes alle disse 10 Stifters Klostre behandles her, og idet Forfatteren erkjender sin Forpligtelse dertil, men ligefuldt har maattet indskrænke sig til de 5 Stifter eller det egentlige, endnu samlede Moderland, maa han til sin Undskyldning anføre, deels at de i Norges Bilande liggende Klostre ikke udtrykkelig vare forlangte i den Priisopgave, som gav Anledning til dette Arbeide, ligesaalidt som Forfatteren havde i sine foregaaende Undersøgelser taget Hensyn til disse, deels at han til hine Klostres Historie ikke vilde have været istand til at opdrive mange nye Bidrag. Hertil kommer, at de islandske Klostre allerede ere beskrevne af Biskop Finn Jonsson[1]) med en Udførlighed og grundigt Brug af Kilderne, hvortil man saare lidet vilde have at føie, og at Efterretningerne for de 3 sidste Stifters Vedkommende uden Tvivl vilde blive høist tarvelige[2]). Derimod maa Norges Kloster-

[1]) I Historia ecclesiast. Islandiæ Tom. IV. Hafn. 1778 4to, en typografisk Sjeldenhed, da de fleste Exemplarer deraf ere brændte.

[2]) Færø Stift havde hverken Domkapittel eller Klostre; om orkadiske Klostre veed jeg aldrig at have seet noget, og om Klostre paa Grøn-

historie udvides udenfor Moderlandets nuværende Grændser og omfatte de Landskaber, der i Klostertiden hørte under de 5 Bispedømmer. Vikens eller Bahuuslæns Klostre skulle altsaa her behandles, da de hørte til Oslo Stift, medens Jæmtelands vilde blevet udelukkede, om noget Kloster der havde existeret, da dette Landskab i geistlig Henseende hørte til Sverige[1]).

Tilsidst maa bemærkes, at vi have anseet en antikvarisk Undersøgelse om de endnu tilværende Klosterlevninger for dette Arbeide uvedkommende, der gaaer ud paa at beskrive Klostrene fra deres Opkomst til deres Undergang i Norge. Deres senere Skjebne som privat eller bortforlænet Gods hører ligesaalidt hid, som Underretning om hvorledes deres Mure efterhaanden faldt i Gruus. De ere nøiere omtalte, naar et Klosters Tilværelse kan blive afhængigt af slige Levninger; ellers bliver kun henviist til Krafts Norges Beskrivelse, Klüwers Mindesmærker eller andre tilgængelige Kilder.

---

land har man, saavidt vides, kun en nyere Efterretning (fra Slutningen af 16de Aarhundrede?) i Nyt Dansk Mag. I. 189 ff., ifølge hvilken der skal have været et Augustinerkloster for regulære Kanniker, viede St. Olaf, samt et Nonnekloster i Rampesjord. (l. c. 190). I Oldskriftselskabets Udgave af „Grønlands Mindesmærker," hvor man nærmest skulde vente Underretning herom, findes Intet, og hiin nye Beretning maa derfor ansees apokryfisk.

1) Vel erklærede den kongelige Resolution angaaende Münchener-Diplomernes Deling mellem Norge og Sverige en saadan Udvidelse af Norges Historie for urigtig, og tillagde derfor Sverige alle Bahuuslæn vedkommende Breve; men det vil derfor vist ikke falde Nogen ind at forsvare dette Landskabs Udelukkelse af Norges Middelalders Historie, eller at bifalde hiin under særegne Omstændigheder udvirkede Resolution, der skilte Norge ved mange og vigtige Originalbreve.

Første Afsnit.

Om de i Norge bosatte Munkeordener.

§ 1.

Munkevæsenets Opkomst i Norge.

At Nordmændene paa deres Søtog i Vesten, især til de britanniske Øer, allerede tidlig vare komne i Berørelse med Christne, er almindelig bekjendt, ligesom og at dette idelige Samkvem mellem Christne og Hedninger frembragte et Slags Mellemting mellem Hedenskab og Christendom, som oftere omtales. Vikingen eller Kjøbmanden var nemlig sjelden at formaae til ubetinget at forlade sin Fædrenetro og antage den nye Lære ved at lade sig døbe; derimod lod han sig gjerne i Udlandet primsigne, eller betegne med Korsets Tegn, den første Handling ved Daaben, for med større Tryghed og Fordeel at kunne færdes blandt de Christne. Saaledes svarede Kong Olaf den Helliges Hirdmand Toke paa Kongens Spørgsmaal, om han var døbt: "Jeg er primsignet, men ikke døbt, fordi jeg har været snart sammen med hedenske Mænd, snart med Christne [1]." Ved denne Ceremoni ansaa Nordmanden sig imidlertid ikke bunden til den christne Tro, ei heller antog han, at dens Virkning vedvarede længere end Opholdet i Udlandet. Hjemme mellem Fjeldene raadede efter hans Mening Tordenguden fremdeles, og det var kun i Frankrige og England, at den hvide Christ

---

[1] þáttr af Tóka Tókasonar i Fornm. Sög. V. 303. Om Primsigning og dens reent jordiske Øiemed kan og sees Forn. Sög. I. 139. 142. Eigl. Saga c. 50. þáttr af Norna-Gest i Fornald. Sög. I. 314. 339. o. fl. St.

historie udvides udenfor Moderlandets nuværende Grændser og omfatte de Landskaber, der i Klostertiden hørte under de 5 Bispe-dømmer. Vikens eller Bahuuslæns Klostre skulle altsaa her behandles, da de hørte til Oslo Stift, medens Jæmtelands vilde blevet udelukkede, om noget Kloster der havde existeret, da dette Landskab i geistlig Henseende hørte til Sverige[1]).

Tilsidst maa bemærkes, at vi have anseet en antikvarisk Undersøgelse om de endnu tilværende Klosterlevninger for dette Arbeide uvedkommende, der gaaer ud paa at beskrive Klostrene fra deres Opkomst til deres Undergang i Norge. Deres senere Skjebne som privat eller bortforlænet Gods hører ligesaalidt hid, som Underretning om hvorledes deres Mure efterhaanden faldt i Gruus. De ere nøiere omtalte, naar et Klosters Tilværelse kan blive afhængigt af slige Levninger; ellers bliver kun henviist til Krafts Norges Beskrivelse, Klüwers Mindesmærker eller andre tilgængelige Kilder.

---

land har man, saavidt vides, kun en nyere Efterretning (fra Slutningen af 16de Aarhundrede?) i Nyt Dansk Mag. I. 189 ff., ifølge hvilken der skal have været et Augustinerkloster for regulære Kanniker, viede St. Olaf, samt et Nonnekloster i Rampesjord. (l. c. 190). I Oldskriftselskabets Udgave af „Grønlands Mindesmærker," hvor man nærmest skulde vente Underretning herom, findes Intet, og hiin nye Beretning maa derfor ansees apokryfisk.

[1]) Vel erklærede den kongelige Resolution angaaende Münchener-Diplomernes Deling mellem Norge og Sverige en saadan Udvidelse af Norges Historie for urigtig, og tillagde derfor Sverige alle Bahuuslæn vedkommende Breve; men det vil derfor vist ikke falde Nogen ind at forsvare dette Landskabs Udelukkelse af Norges Middelalders Historie, eller at bifalde hiin under særegne Omstændigheder udvirkede Resolution, der skilte Norge ved mange og vigtige Originalbreve.

Første Afsnit.

Om de i Norge bosatte Munkeordener.

§ 1.

Munkevæsenets Opkomst i Norge.

At Nordmændene paa deres Søtog i Vesten, især til de britanniske Øer, allerede tidlig vare komne i Berørelse med Christne, er almindelig bekjendt, ligesom og at dette idelige Samkvem mellem Christne og Hedninger frembragte et Slags Mellemting mellem Hedenskab og Christendom, som oftere omtales. Vikingen eller Kjøbmanden var nemlig sjelden at formaae til ubetinget at forlade sin Fædrenetro og antage den nye Lære ved at lade sig døbe; derimod lod han sig gjerne i Udlandet primsigne, eller betegne med Korsets Tegn, den første Handling ved Daaben, for med større Tryghed og Fordeel at kunne færdes blandt de Christne. Saaledes svarede Kong Olaf den Helliges Hirdmand Toke paa Kongens Spørgsmaal, om han var døbt: "Jeg er primsignet, men ikke døbt, fordi jeg har været snart sammen med hedenske Mænd, snart med Christne [1])." Ved denne Ceremoni ansaa Nordmanden sig imidlertid ikke bunden til den christne Tro, ei heller antog han, at dens Virkning vedvarede længere end Opholdet i Udlandet. Hjemme mellem Fjeldene raadede efter hans Mening Tordenguden fremdeles, og det var kun i Frankrige og England, at den hvide Christ

[1]) þáttr af Tóka Tókasonar i Fornm. Sög. V. 303. Om Primsigning og dens reent jordiske Øiemed kan og sees Forn. Sög. I. 139. 142. Eigl. Saga c. 50. þáttr af Norna-Gest i Fornald. Sög. I. 314. 339. o. fl. St.

kunde være ham til nogen Nytte. Denne Vaklen mellem Hedenskab og Christendom er iøvrigt naturlig, og den fødte af sig en Tvivl paa de gamle Guder og en Mistillid til den nye, der tilbød sig, som efterlod Mennesket i en ulykkelig Forfatning. Paa et saadant religiøst Standpunkt maae de Mænd have staaet, der efter Sagaernes Beretninger erklærede, at de hverken troede paa Christus eller Aserne, men stolede paa sin egen Kraft og Lykke [1]). Dette er imidlertid en Vantroens Skjærsild, som Folkeslagene ligesaavel som det enkelte Menneske maa gjennemgaae, naar det vaagner til aandelig Selvbevidsthed, og hvorpaa alle christnede Landes Historie giver Exempler. Hvorlænge denne Overgangsperiode varede, lader sig vel ikke med Sikkerhed bestemme, men den har sikkert medtaget nogle Aarhundreder, eller varede vel omtrent ligesaa længe som det hedenske Norges stedse tiltagende Sammenstød med det christne Vesteuropa. Hvor langsomt det end gik, maatte dog den idelige Berøring med christne Venner og Fiender lidt efter lidt berede den nye Lære Indgang i Norge selv.

Tre af Norges Konger, Hakon den Gode, Olaf Tryggvesøn og Olaf Haraldssøn bleve i England vundne for Christendommen; hvormange af de urolige Høvdingesønner maa da ikke foruden dem eller tilligemed dem have ladet sig døbe, uagtet deres Navne i Almindelighed ikke have naaet til os? De Spor af Christendom i Norge, som man har troet at kunne paavise før Hakon den Godes Tid, ere imidlertid faa og yderst svage. En Englænder Kendinger skal allerede i 6te Aarhundrede have sendt christne Missionærer til Norge [2]), men deres Skjebne her er aldeles ubekjendt. Harald Haarfagers Foragt for sine Fædreneguder og hans mær-

---

[1]) Saaledes Stimændene Gauka-Thorer og Afarfaste. Olaf Hell. Saga, i Kbhn. Udg. c. 188. Heimskr. Cap. 212. Det fortælles om Olaf Tryggvesøn, at han aldrig havde ofret til Guderne, Fornm. Sög. I. 133, og dog medgik der mange Aar, efterat han havde gjort Bekjendtskab med Thangbrand og andre Biskopper og christne Fyrster, før han lod sig døbe af en Abbed paa Syllingerne (Scilly-Øerne ved Cornwall).

[2]) Pontoppidan, Annal. I. 18.

kelige Ytring om den Gud, der har skabt Himmel og Jord, viser — om den iøvrigt er tilforladelig — en Aandsklarhed, som han udentvivl skyldte christne Begreber, og Christendommen kunde da ei heller være ubekjendt for en Fyrste, som modtog og sendte Gesandter til Englands christne Konge. — Fra England hovedsagelig kom altsaa Christendommens Lys til Norge. Vi finde ingen Vink om, at de tydske Missioner ved Ansgar og hans Efterfølgere, de bremiske Erkebisper, have naaet ogsaa til Norge; ligesaalidt synes Danmark eller danske Christne at have nogen Fortjeneste af Nordmændenes Omvendelse. Den foregik samtidig i begge Lande, og Knud den Mægtiges Bestræbelser i Norge i denne Retning udgik fra England gjennem Englændere eller i England opdragne Nordmænd [1]). Derfor mødte og Pavernes sildigere Bestemmelse, at Erkebispen af Bremen skulde være Hoved for den norske Kirke, bestemt Modsigelse af Kong Harald Haardraade, der vel lod sine Bisper indvie i Bremen, men erklærede sig selv for sit Riges geistlige Overhoved, da det ved hans Forfædre, Norges Konger, og ikke ved Bremens Erkebisper var bragt til den christne Tro [2]).

De Missionærer, der i disse hedenske Tider nu og da vovede sig over til Norge, have udentvivl i det Mindste for en stor Deel været Munke, men Sporene af deres Virksomhed her ere ganske forsvundne. I Hakon den Godes Tid (935—960) omtales 3 Kirker paa Møre, som Thronderne opbrændte, og hvis Præster de sloge ihjel [3]), men skjønt man heraf maa være berettiget til at slutte, at christne Kirker ikke have været saa ganske ualmindelige i Norge allerede før Midten af 10de Aarhundrede, havde dog som bekjendt Hakons Forsøg paa at indføre Christendommen et uheldigt

[1]) Det hører til den norske Kirkes Historie nærmere at paavise Gangen i Christendommens Udbredelse i Norge. Her vil endnu kun den Bemærkning finde Plads, at de norsk-engelske Præsters Virksomhed ogsaa strakte sig til Sverige. See de grundige Undersøgelser herom i Reuterdahls Svenska Kyrkans Historie I. 307—337.

[2]) Adamus Bremens. Hist. eccl. II. Cap. 18—19.

[3]) Heimskr. Hak. God. S. c. 19.

Udfald. Han afstod derfra, og Eftermanden Harald Graafeld fandt det, skjønt selv Christen, politisk klogt at lade Enhver beholde sin Tro, en Politik, som Hakon Jarls Sønner i senere Tider ligeledes med Held fulgte. Hvad der iøvrigt kunde være virket for Christendommen under Kong Hakon den Gode, forsvandt udentvivl aldeles under Hedningen Hakon Jarls lange Regjering, og Olaf Tryggvesøn maatte derfor begynde forfra med engelske Præster [1]. Men at han kunde beholde Liv og Rige, uagtet den voldsomme Maade, hvorpaa han i sin Omvendelsesiver foer frem, vidner om Tidsaandens Forandring, og at Modstanden nu ikke længere saameget som før grundede sig paa Tillid til det Gamle, men snarere var en simpel Følge af Nordmandens Nationalsvaghed: Ulyst og Mistillid til alt Nyt. Frygten for Olafs rædsomme Hævn eller Lysten til hans gavmilde Naade skaffede i denne Tid Norge en Mængde Christne af Navn, men det var naturligviis i det Hele daarligt bevendt med denne Christendom; Iver for Munkevæsen fødte den vist ikke af sig. Endnu maatte indre Rystelser, fremmed Undertrykkelse, Kongeblod og indenlandske Jertegn til, for at den nye Lære kunde skyde Rødder i det raae Land, og det er mere end sandsynligt, at Hadet til det danske Vælde efter Olaf Haraldssøns Fald meest af alt virkede til, at det hele Rige med Eet christnedes. Var det Plan af Bisp Grimkell og Einar Tambeskjælver at sætte Olafs Hellighed i Forening med hans Søns Indkaldelse, saa vidner det om dyb politisk Kløgt. Nu blev Christendommen populær; den, der ei troede paa Underne ved den slagne Konges Liig, mistænktes og forfulgtes som en Forræder, der begunstigede Knytlingernes forhadte Herredømme.

Paa den Tid, da Christendommen saaledes endelig grundfæstedes i Norge (omtrent 1035), havde Munkevæsenet allerede i flere Aarhundreder blomstret i det sydlige og vestlige Europa, og Munkenes sværmerske Iver, asketiske Liv og strenge Observans var

[1] Odd Munks Saga om Olaf Tryggv. cap. 22.

allerede forlængst i Forfald. Fra Ægypten — det christne Munkevæsens Vugge — var det allerede i 4de Aarhundrede forplantet til Italien, hvorfra Munkene efterhaanden [1]) udbredte sig over Vesteuropa, og her optraadte Munkevæsenet først i den Form, i hvilken vi kjende det i Norge. Den oprindelige Idé for Munkelivet, — ved Afsondring fra Verden og dens Fristelser, ved streng Levemaade, Selvpinsler o. s. v. at dræbe de kjødelige Lyster, samt under stille Contemplation at tilbringe sit Liv i frivillig Eensomhed, — er forchristelig [2]); man har i Johannes Døberen et Billede af en saadan Guds Mand. Iblandt de Christne i Orienten opkom snart et lignende Sværmeri, som ved et Tilfælde (Forfølgelsen under Keiser Diocletian) foranledigede det orientalske Klosterliv, hvis Fædre Antonius og Pachomius vare [3]). I Occidenten derimod overgik disse Religiøse strax fra monachi (Eneboere) i egentlig Forstand til Klostermænd, en selvstændig Corporation, der sluttede sig sammen i særegne Bygninger, der dog oprindelig anlagdes i Udmarker, paa Øer, eller deslige fra Verdens Larm afsondrede Steder, hvor de under forandrede Forholde antoge at kunne naae det samme Maal. Fra denne Art af occidentalske Munke (Benediktinere, hvorom i næste §) vare igjen de ved selve Bispestolene, altsaa i de større Stæder, stiftede klosterlige Samfund af Geistlige (Augustinere) oprindelig ganske forskjellige; men begge deelte sig snart med det stigende Antal Munke i mangfoldige Underafdelinger, og oversvømmede som en stedse voxende Strøm alle christne Lande. En endnu vigtigere Forandring var Munkevæsenets Overgang fra at betragtes som en ganske verdslig

---

[1]) Silfverberg, Historia monasterii Lerinensis. § 1. Hafn. 1834. 8.

[2]) Munkene regnede selv deres Væsen fra Adams Søn Seth; dennes Søn Enos stiftede — efter denne Hjemmel — en Art Karthäuserorden; Kainan var Tiggermunkenes Stamfader, og Noah den 3die Ordensgeneral! Se mere om Munkenes Archæologi i Pragm. Gesch. der Mönchsorden VIII. 153—240.

[3]) Planck Geschichte I. 402—406. Om orientalske Klosterregler. ibid. 407. Anm.

Indretning, til at Munkene bleve optagne i den geistlige Stand (clerus), og under Navn af Klostergeistlige (clerici regulares) tilreve sig Skriftemaal, Prædikeret o. fl. præstelige Forretninger. Derved saaedes Brødnidets fordærvelige Sæd mellem Geistligheden og Munkene. Den spirede frodig op, og bar Fordærvelsens rige Frugter. Men denne Forandring var i Tidsalderens Aand; Paver og Bisper, Fyrster og Almue kappedes om at befordre denne nye Retning af den menneskelige Aands mange Forsøg paa ved gode Gjerninger at vinde Fred.

Efter denne nødvendige Udsteielse vende vi atter tilbage til Forholdene i Norge. Da Christendommen i Slutningen af 10de samt 11te Aarhundrede for Alvor forkyndtes her, havde engelske Benediktinermunke allerede længe udmærket sig som Statsmænd, Lærde og Missionærer. At enkelte af begge Olafernes Hofpræster vare Munke, er ligeledes temmelig sandsynligt, da norske Munke ved denne Tid omtales i engelske Efterretninger [1]), og saameget mere, som Klostre vise sig her i Landet fra samme Stund, som Christendommen havde fæstet nogenlunde Rod. Den engelske Benediktiner Mathæus Parisiensis, der skrev i Midten af 13de Aarhundrede, og selv af Paven sendtes til Norge, for at reformere det Kloster, hvorom han taler, fortæller nemlig, at Kong Knut den Mægtige i 1028, under sit Ophold i Nidaros, stiftede et Benediktinerkloster paa Nidarholm, og et Snees Aar derefter finder man i norske Kilder Spor af et Nonnekloster ved Nidaros [2]). Men fremtræde fuldstændig organiserede Klostre allerede paa denne Tid, kan man ikke andet end finde det høist rimeligt, at enkelte Munke allerede i længere Tid forud have virket i

---

1) En Bisp Sigurd i Norge — maaskee den berømte Sveriges Apostel af dette Navn — havde forud været Munk i Closter i England (Script. III. 249) og en Drogo omtales som monachus Bergensis i det 11te Aarhundrede, og skal have skrevet en Bog de miraculis St. Winnari. (Barthol. Annaler)-

2) Se Bakke Klosters Historie.

Landet. Paa denne Maade udviklede Munkevæsenet sig andensteds, og der er ingen Kjendsgjerning tilstede, der kunde opvække Formodning om, at Norge herfra har gjort en Undtagelse. — Men uden-tvivl har Tiden endnu ikke været moden for Munkevæsenet i Norge. Sporene af disse de første Klostre tabe sig igjen, og Harald Haardraades urolige Regjering var i det Hele lidet egnet til at frede om disse unge Plantninger fra en sydligere Himmel. Først mod Slutningen af Aarhundredet, under Sonnen Olafs fredelige Regjering synes det, at Munkevæsenet har begyndt at udfolde sig jævnsides med den opblomstrende Handel og Kultur. I et saa raat, koldt og tyndt befolket Land som Norge var det ei heller at vente, at Iveren for Klosteranlæg skulde have saa rivende Fremgang som i de sydligere og bedre befolkede Lande. Nordmanden selv var af Naturen neppe et saadant stille Liv gunstig. Munkenes sværmerske Begeistring og deres almindelige Sysler: Havedyrkning, Læsning, Afskrivning m. m. vare saa aldeles forskjellige fra hans prosaisk-kolde Livsanskuelser og tilvante Dont paa Havet og i Skoven, at der i de første Tider visselig skulde ganske særegne Omstændigheder til, for at bringe ham til at gaae i Kloster. De første Klostre maatte derfor ei alene fra først af befolkes, men og senere vedligeholdes saagodtsom ene og alene fra Moderklostrene i England, og om end brændende Religionsiver i Forening med en mægtig Konges som Knuts Overtalelser havde bragt nogle engelske Munke til at nedsætte sig paa Nidarholm, skulde der dog en Udholdenhed til, som Sværmeriet sjelden besidder, for at disse Englændere, uden at møde Velvillie eller Efterligning hos Nordmændene, skulde kunne holde ud i Længden, ligesom det under saadanne Omstændigheder stedse maatte blive vanskeligere at bringe Andre til at forlade et frugtbart Land, et luunt Kloster og almindelig Agtelse hjemme, for at vedligeholde en Stiftelse i et fjernt og fremmed Land, hvor netop det Modsatte ventede dem.

Af disse Grunde antages de første Klosterstiftelser i Norge fra første Halvdeel af 11te Aarhundrede for tildeels eller ganske

mislykkede Forsøg. Freden maatte have udbredt sine Velsignelser over Landet, en klog og oplyst Regent maatte have forstaaet at give sit Folk Smag paa et roligt Liv og Sands for fredelige Sysler, forend Munkevæsenet kunde vinde Bifald; Folkets Høvdinger maatte endelig selv være blevne smittede af Tidsalderens almindelige Iver for Munke og Klostre. Disse, som det synes nødvendige Betingelser for Klostervæsenets Flor i Norge vare indtrufne ved Begyndelsen af 12te Aarhundrede. Olaf Kyrres stille Virken hjemme, hans Søn Magnus Barfods idelige Tog til Irland, — dette Munkevæsenets rige Hjem i den første Middelalder —, og sandsynligviis fremfor Alt den unge Sigurd Jorsalfarers eventyrlige Middelhavsfart og Deeltagelse i det første Korstog, medens Broderen Eystein traadte i Farfaderens Fodspor, og med Held befordrede Landets indre Opkomst: alle disse Omstændigheder i Forening maatte nødvendigviis foraarsage en fuldkommen Omvæltning i Nordmandens hele Tænkemaade, Sæder og Liv, Noget Historien paa det Klareste viser. Kong Sigurd og hans Mænd hjembragte mange og underlige Fortællinger om Alt, hvad de havde seet og oplevet, og blandt disse spillede Klostrene ganske vist ikke den ubetydeligste Rolle. Lyst til Efterligning vaagnede og understøttedes af den fredsommelige Kong Eystein, og da Isen saaledes var brudt, fremstode Klostre i Norge ligesom af sig selv. Men Faa eller Ingen af Nordmændene besad de fornødne Kundskaber til selv at anordne det Fornødne ved en Klosterstiftelse; hertil hentedes derfor fremdeles Munke fra Udlandet, især England. Vi maae beklage, at Kildernes Utilstrækkelighed ikke tillader nogen Paaviisning i det Enkelte af den Indflydelse, disse i Almindelighed udmærkede Udlændingers Virksomhed har havt paa de kirkelige Forholde, Videnskabelighed og Kultur. I alle disse Henseender henvises vi til England som Moderlandet, og maaskee vil man allerede heri kunne finde en af Aarsagerne til den ofte paaviste Lighed, der finder Sted mellem disse to Folkeslag.

Skjønt de fleste af Vestens Munkeordener allerede ere stif-

rede og i Flor, da Norge fik Klostre, kom de dog ikke alle ind i Landet paa samme Tid. Den ældste Orden, Benediktinerne, kom først; 30—40 Aar derefter kom Cistercienserne, og omtrent samtidigt dermed stiftedes de ældste Augustinerklostre. Endnu senere synes det, at Præmonstratenserne fik Klostre her i Landet, dog endnu i det 12te Aarhundrede. I 13de, strax efter Ordenernes Stiftelse, forøgedes Klostrenes Antal og Indflydelse i høi Grad ved Tiggermunkene, Dominikanerne og Franciskanerne. Det eneste Johanniterhospital i Norge er neppe ældre end fra sidste Halvdeel af 13de Aarhundrede. Endnu yngre er Birgittinernes Orden samt Antonsmunkenes Bosættelse i Norge. De sidste eiede neppe noget Kloster her før i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede.

Vi skulle da gaae over til at omtale hver enkelt Orden for sig.

§ 2.

Benediktinerne.

Det er ovenfor bemærket, at det oprindelige asketiske Eneboerliv allerede i Orienten gik over til Kloster- eller Coenobit-Liv, samt at dette strax blev Tilfældet i Vesten [1]). Men eftersom Klostrenes Antal tiltog, blev Savnet af en for Europas Klimat og Levemaade passende Fælles-Regel stedse mere føleligt. Dette afhjalp Benedikt, Greve af Nursia, (født 480, død 543), som derfor ansees for de occidentalske Munkes Patriark og Klosterlivets egentlige Stifter i disse Lande. For det af ham 529 stiftede Kloster paa Monte Cassino i Campanien gav han nemlig en Regel (regula St. Benedicti), som snart vandt Bifald over hele

[1]) Beboerne beholdt dog Navnet monachi (solitarii), fordi de i Begyndelsen boede hver i sin Hytte (cellula). Disse Hytter flyttedes siden sammen under eet Tag og dannede den egentlige Klosterbygning. I 5te Aarhundrede opkom Navnet Coenobiter paa Grund af Fælleslivet, ogsaa Synobiter (οἱ ἐν συνόδιοις ζῶντες). Planck I. 408—410.

Vesten, og gjorde Benedikt til Stifter af Benediktinerordenen, som i flere Aarhundreder var den eneste i den katholske Kirke.

Han indførte en monarkisk Regjeringsform i Klostrene. Det orientalske Klostervæsens blinde Lydighed mod Klosterets Formand, Abbeden (ἀββᾶς), bibeholdtes, og alle Medlemmer vare ham i Eet og Alt underkastede. Kun i visse bestemte Tilfælde var det hans Pligt at raadspørge Klostrets Seniorer, hvilket gav Anledning til de senere Klosterkapitler. Den væsentligste Fortjeneste forhvervede Benedikt sig imidlertid ved at anvise sine Munke andre og hensigtsmæssigere Sysler, end de orientalske Munkes Sædvaner foreskreve. Foruden Bønner, Sange og Bodsøvelser, blev Haandarbeide — især Havedyrkning, Agerbrug og mekaniske Haandværk, — videnskabelige Sysler og Afskrivning Ordenspligt, og herved gavnede han uendelig meget. Ved disse Forskrifter i Forening med Clausuren (stabilitas loci), hvorved de orientalske Munkes omstreifende Dagdriverliv forebyggedes, bleve de occidentalske Klostre efterhaanden Kulturens Vugge[1]. De i Klostrene ugjenkaldelig indsluttede Munke arbeidede ei alene af Pligt, men tillige af Nød og Kjedsomhed. Landet omkring Klostrene opdyrkedes, Skovene forvandledes til frugtbare Marker, og den stille Videnskabsmand fandt i disse voldsomme Tider, da Folkevandringernes Storm endnu ikke havde lagt sig, alene i Klostrene et sikkert Tilflugtssted. For at forebygge uoverlagt Indtrædelse i Kloster foreskrev Benedikt endvidere en Prøvetid, Noviciat, — senere fastsat til eet Aar, — som Enhver skulde udstaae, forend han optoges som Munk. Vedblev han efter udstaaét Prøvetid sit Ønske, maatte han aflægge de høitidelige Klosterløfter (vota solennia)[2], og kunde da ei

---

[1]) Alene Benedikts Forskrift, at gamle og skrøbelige Munke, der ei havde Kræfter til at arbeide, skulde anvende deres Tid til Afskrivning af Bøger, har mere end noget andet reddet Alderdommens litterære Skatte i hine barbariske Tider. Ved Klostret paa Monte Cassino anlagde han et Bibliothek, som paa hiin Maade skulde vedligeholdes og forøges.

[2]) Ovenfor S. 31.

mere træde tilbage i Verden. Under saadanne Betingelser var det ikke sandsynligt, at Nogen letsindigen lod sig optage som Munk, da Stifteren ikke havde kunnet forudsee, at hans Ordens Rigdomme snart vilde friste mangen Uværdig til at vælge Klosterlivet. Forøvrigt var Benedikts Regel mild. Munkenes Tid skulde deles mellem gudstjenstlige Handlinger (horæ canonicæ etc.), Haandarbeider, Afskrivning og Læsning. De skulde leve af deres Arbeide. Forskrifterne angaaende Mad og Drikke vare fornuftige; selv Viin var ikke forbuden, og Klædedragten skulde rette sig efter Klimatet[1]). Paa Selvpiinsler og andre legemlige Bodsøvelser lagde han ingen synderlig Vægt.

Benediktinerordenen udbredte sig med Hurtighed over Italien, Sicilien, Frankrige, Spanien og flere Lande; forskjellige Congregationer af Ordenen stiftedes, hvoriblandt de mærkeligste vare St. Maurus i Frankrige[2]) (la congrégation de Saint-Maure), Monte Cassino og Monte Oliveto i Italien, Valladolid i Spanien, St. Gallen i Schweiz, Fulda i Tydskland o. fl., der alle udmærkede sig som Planteskoler for Middelalderens Lærdom og Videnskabelighed. Men snart strømmede ogsaa en saadan Rigdom ind over Benediktinerabbedierne, at Tugten forfaldt. Benedikt af Anianes Reform i 9de Aarhundrede virkede kun kort, og efterhaanden afsondrede flere nye, paa Benedikts Regel oprindelig grundede Ordener, saasom Clunyacenserne og Cistercienserne, sig fra Moderordenen, og dannede uafhængige Klosterselskaber. Benediktinerindernes Oprindelse er — saavidt vides — endnu dunkel. I

---

[1]) Selve Klædedragtens Farve var ikke bestemt. Almindeligst synes den at have været sort, og blev det ialfald senere. Klædningsstykkerne vare Kutten, Kjolen og scapulare, et Skulderklæde uden Ærmer.

[2]) Denne Congregation satte som Ordenspligt, ligesom det nuværende Benediktiner-Abbedi Mölck i Oesterrig, lærde Arbeider og Historiegranskning istedetfor Bodsøvelser og Haandarbeide. Mænd som Montfaucon og Mabillon ere udgaaede herfra, og det er Benediktinernes utrættelige, gjennem flere Menneskealdre fortsatte Flid man skylder historiske Verker som l'Art de vérifier les dates.

Almindelighed dannede Nonneklostre af de forskjellige Ordener sig samtidigen og uden videre efter Munkeklostrene; men Nonner af denne Orden skal man først finde Spor af i 8de eller 9de Aarhundrede[1]). Forøvrigt adskilte Benediktinerne sig fra alle senere Munkeordener derved, at hvert Klosters Abbed var uafhængig, saa at han ei stod i noget underordnet Forhold til Ordenens ældre eller mægtigere Foresatte, til noget Moderkloster eller deslige. Dette foraarsagede deels en Splittelse, deels en Mangel paa nødvendigt Tilsyn ovenfra, hvilket man i de senere Ordensregler søgte at forebygge ved Generalabbeder, Generalkapitler og deslige. Derimod erkjendte Benediktinerne i Almindelighed Stiftets Biskop (ordinarius) for deres lovlige Foresatte, et Afhængighedsforhold, Abbederne dog paa mange Maader søgte at unddrage sig[2]).

Et Begreb om denne Ordens Udbredthed og Anseelse faaer man af en Optegnelse over dens Klostres Antal, der i 15de Aarhundrede løb op til 15107, af hvilke i Tidernes Løb udgik 24 Paver, 200 Kardinaler, 1600 Erkebisper, 4000 Biskopper, 16000 Forfattere, 1560 Helgener og 5000 Hellige, der fortjente Kanonisation[3]). Flere Klostres Rigdom var umaadelig; deres Abbeder optraadte som Rigsfyrster[4]) og verdslige Magnater, der ofte kunde byde Landsherren Trods, og i Klostrene selv dreves Pengehandelen i det Store. Men hvormeget end Benediktinerordenen saaledes afveg fra Stifterens fromme Hensigt, kan man ikke være blind for de mange og store, især videnskabelige Fortjenester, mangfoldige af

---

[1]) Geschichte d. Mönchsorden. IV. 376.

[2]) Hvorvidt Pavebullen af 28 Juni 1337, hvorved Benediktinerordenen deeltes i 36 Provindser; af hvilke Norge dannede een, har havt nogen Forandring i dette Forhold til Følge, veed jeg ikke. Man kan ei see det af de norske Klostres Historie. Suhm XII. 288.

[3]) En anden Beregning angiver før Kirkemødet i Kostnitz 15000 Hellige, 400 Erkebisper, 7000 Biskopper o. s. v. Lorain, l'abbaye de Cluny. Dijon 1839. 8.

[4]) Saaledes Abbederne af St. Gallen, Fulda, Korvey o. fl. Abbediet Mølck i Østerrige har endnu, uagtet dets uhyre Tab under Revolutionskrigene, over 1 Million Gylden i aarlige Renter.

dens Medlemmer have erhvervet sig, og den vil saaledes stedse staae som en af de vigtigste Institutioner i Europas Middelalder.

De ældste Klostre i Norge vare, som allerede før er anført, af Benediktinerordenen. De vare følgende: Nidarholm paa Holmen af dette Navn ligeoverfor Nidaros, stiftet 1028 og fornyet i Begyndelsen af 12te Aarhundrede som det synes efter Clunyacensernes Regel; Sælo (Selja) Kloster paa Øen af samme Navn, stiftet senest i Slutningen af 11te Aarhundrede; Munkeliv eller St. Michaels Kloster paa Nordnæs ved Bergen, stiftet omtrent 1110; Gimsø Nonnekloster ved Skien, ligeledes fra Begyndelsen af 12te Aarhundrede; St. Mariæ Kloster paa Leret ved Oslo, almindelig kaldet Nonnesæter (Nunnusetr), udentvivl noget yngre, samt endelig Bakke Nonnekloster paa Baklandet ved Throndhjem, der sandsynligviis var af denne Orden, og maaskee næst Nidarholm det ældste i Norge. Alle disse Klostre vare rige Stiftelser, der eiede betydeligt Jordegods, og alle sees at have anerkjendt deres Afhængighed af Stiftets Biskop, der oftere greb ind i deres indre Anliggender, ligesom f. Ex. Biskoppen i Oslo ende og synes at have havt Overtilsynet med de i hans Stift liggende to Benediktinerklostres Jordegods[1]). I Norge synes Ordenens Dragt at have været sort, hvilken ogsaa antages at have været den almindelige i senere Tider; Sælo Kloster, der beviislig hørte til denne Orden, forekommer nemlig under Benævnelsen Svartmúnkaklaustr[1]).

Have de Geistlige ved nogen af Norges Bispestole i disses ældste Forfatning været Benediktinere? Uagtet dette Spørgsmaal ikke for Tiden med Bestemthed kan besvares, er dog her Stedet til at anføre, hvad vi vide til Oplysning derom, medens Under-

---

[1]) Anderledes veed jeg ikke at forklare, hvorfor Gimsø og Nonnesæters i Oslo Gods er indtaget i Fortegnelsen over Oslo Stifts Jordegods, da dette optoges af Biskop Øistein, medens alle øvrige osloiske Klostre, med Undtagelse af det af Oslo Bisp ligeledes afhængige Olafs Kloster i Tønsberg, aldeles ikke deri forekomme.

[2]) Fornm. Sög. I. 231. Hist. Sanctorum in Selio i Script. R. Dan. IV. 13.

søgelsen om de norske Bispestoles Oprindelse og ældste Indretning iøvrigt hører hjemme nedenfor under Augustinerne og Præmonstratenserne. Paa den Tid, da Biskopper først forekomme i Norge under Olaf Tryggvesøn og Olaf den Hellige, var allerede i Udlandet Domkapitlernes Klosterliv for det Meste ophørt, og de Geistlige ved Bispestolene optraadte som Seculargeistlighed i Modsætning til Munkene. Men dette kan formeentlig ikke være til Hinder for at antage, at de første Biskopper her i Landet oprindelig have været Benediktinere, eller at de have søgt at indføre et regelbundet Kirkeliv her, da Aarsagen til dettes Ophør i Udlandet hovedsagelig var en sædelig Fordærvelse og Lyst til Verdens Glæder, som man ikke kan antage havde bemægtiget sig de Mænd, der som hine første Bisper med varm Iver for Christendommen understøttede Kongerne i deres Bestræbelser for den nye Læres Udbredelse blandt Hedningerne. Tvertimod synes det rimeligt, at disse, begeistrede for den gode Sag, og i Følelsen af den Fordærvelse, som det lade Liv i de vestlige christne Lande bragte over Geistligheden, have benyttet de Midler, der stode i deres Magt, til at holde Smitten saalænge som muligt ude fra den nystiftede Kirke. Sandsynligheden af, at flere af hine Norges første Biskopper vare Munke er desuden ovenfor godtgjort. Imidlertid indeholde Kilderne ingensteds Noget, der med Bestemthed hentyder paa et saadant oprindeligt Forhold ved de ældste Bispestole, men de give dog i det Mindste eet Vink, som ikke bør lades ubemærket. Hungurvaka, en Fortælling om Skalholts 5 ældste Biskopper, der synes med Bestemthed at være skreven mellem 1198 og 1200, og altsaa er en usædvanlig gammel historisk Kilde, fortæller i 3die Cap.,[1]) at Sachseren Bjarnvardr (Bernhard), der havde været i Norge under Kong Magnus Olafssøn den Gode, og som senere begav sig til Island og opholdt sig der under Harald Haardraades Regjering, forbi

[1]) Udg. af den Arnamagn Commission. Kbhvn, 1778. 8. p. 32. Denne Beretning gjentages i Landnámabók under Paaberaab af Hungurvaka. Islend. Sög. Kbhvn. 1843. I. 323. (ældre Udgave I. 260).

han ikke stod paa en venskabelig Fod med denne Konge, vendte tilbage til Norge under Olaf Kyrre, og af denne blev sat til Biskop i Selje, hvorfra han siden begav sig til Bergen, hvor han døde. Her maa man nødvendigviis spørge, hvad der har bevæget den kloge Regent Olaf Kyrre til at ansætte en Biskop paa den lille Ø Selje ude ved Stathavet, omringet af vilde, utilgjængelige Fjelde, hvor han dog aldrig kunde vente at see nogen By opblomstre. Svaret ligger udentvivl i den Omstændighed, at man paa Selje bevarede den hellige Sunnives og Følges Been, der her bleve fundne under Olaf Tryggvesons Regjering. Et saadant Fund var naturligviis i hine Dage en altfor vigtig Omstændighed til ikke at benyttes. Seljes Beliggenhed paa Sydsiden af Statlandet gjorde det til et hyppigt Stoppested for Nordfarerne, og allerede Olaf Tryggvesøn havde her bygget en Kirke paa det Sted, hvor de hellige Been vare fundne[1]). Meget tidligt forekommer tillige her St. Albani Benediktinerkloster, men ogsaa om dette maa man antage, at det skylder St. Sunnives Levninger sin Oprindelse; og da hendes Skriin i 1170 flyttedes til Bergen[2]), maa Klostret nødvendigviis være ældre end denne Tid. Sættes dette i Forbindelse med den ovenanførte Beretning om Bisp Bjarnvards Ansættelse som Biskop i Selje, bliver det mere end sandsynligt, at han netop er bleven ansat af Kong Olaf paa dette isolerede Sted, forbi her allerede var eller skulde blive et Kloster, til hvis fromme Beboere Sunnives Helligdom kunde betroes og ved hvilke hendes Dyrkelse kunde udbredes.[3]) Han flyttede siden til Bergen — siger Hungurvaka —; det vil vel sige, at han, efterat have udført alt paa det Bedste deroppe, paa sine gamle

---

1) Olaf Tryggv. S. Kbh. Udg Cap. 107. Her fortælles tillige, at Øen blev nu bebygget og Kirker reistes. Den skylder altsaa hiint Mirakel sin Bebyggelse, og den ene af de to Kirker paa Sæle var Kosterkirken.

2) Missale Nidros. Lectio 9. Script R. Dan. IV. 20.

3) Hungurvakas Beretning, at Bjarnvard først var sendt til Rom, hvor han efter Kong Olafs Opfordring udvirkede Aflad (fridadi fyrir öndunum), har maaskee og Hensyn paa Klosterstiftelsen paa Selje.

Dage tog Bolig i den da fremblomstrende By, og ikke — som man almindelig har antaget — at Bispestolen oprindelig havde været paa Selje, og nu flyttedes til Bergen. Faste Bispestole existerede nemlig neppe paa den Tid; i det Mindste taler Ansættelsen af en Biskop paa Selje derimod. Naar man nu fremdeles finder, at Kilderne deels tilskrives Olaf Kyrre, deels Sønnesønnen Øystein Anlægget af Munkeliv Benediktinerkloster i Bergen, medens iøvrigt dette bestemt er ældre end 1110, og sees at have staaet i den allernøieste Forbindelse med Selje Kloster, hvis Abbeder i Regelen forfremmedes til Abbeder i Munkeliv, blandt hvis Munke atter Selje hentede sine Abbeder, saa ledes vi gjennem denne Række af løse Enkeltheder til den Formodning, at Selje og Munkeliv Benediktinere fælles have været den oprindelige Stamme for Bergens Bispestols Geistlige, eller med andre Ord, at Geistligheden i Bergen før Domkapitlernes Oprettelse i Regelen have ført et kanonisk Liv efter Benedikts Regel. Det fjerne i Udhavnen Selje anlagte Kloster var Moderklosteret, Munkeliv eller St. Michaelsklostret i Bergen Datteren, ført derhen af Biskop Bjarnvard. Snart derimod voxede det bergenske Klosters Magt og Anseelse, medens det afsidesliggende Seljes aftog, og da Helligdommen selv, St. Synnives Skrin, flyttedes til Bergen, tabte Seljes Anseelse sig ganske, saa at det ikke engang synes at have været befolket efter den sorte Død.

Alt dette være imidlertid som det vil; længe have Bergens Bispestols Geistlige i alle Fald ikke været Benediktinere. Ved Domkapitlets Oprettelse (nedenfor § 4) bleve dets Geistlige utvivl sekulære Kanniker, der ikke engang synes nogensinde at have underkastet sig St. Augustins Regel. Ved de øvrige Bispestole have vi ikke fundet noget Spor af Benediktinerne i de ældste Tider, og da ingen saa gamle Abbedier af denne Orden fandtes i Nærheden af Bispesæderne undtagen i Nidaros, maatte det iøvrigt ogsaa kun blive dette Stift, hvorom der kunde blive Tale.

§. 3.

Regulære Kanniker af Augustinerordenen.

Den berømte Kirkefader Augustin († 430) overtalte som Biskop i Hippo i Afrika Præsterne ved sin Hovedkirke til at flytte sammen med ham i en fælles Bolig, hvor de skulde gaae til fælles Bord (communis mensa), uden at nogen af dem skulde besidde personlig Eiendom. Denne Skik fandt snart Efterligning andensteds, uden at man dog endnu i flere Aarhundreder havde nogen skriftlig Regel for dette Samliv, uden at altsaa disse Sekulargeistlige dannede nogen Munkeorden. Imidlertid opkom dog Navnene collegia og Collegiatkirker for slige Indretninger, samt Benævnelsen canonici (κανονικοί, Kanniker) for de Geistlige, der førte et saadant Liv. Stifter af de regulære Kannikers Orden er derimod egentlig Chrodegand, Biskop af Metz, som i Slutningen af 8de Aarhundrede forsøgte at sætte en Dæmning mod Kleresiets Usædelighed ved at bevæge sine underordnede Geistlige til at føre et Slags klosterligt Liv i en fælles Bolig med eens Levemaade og Andagtsøvelser. For disse udkastede han nu en Regel, i det Hele stemmende med Benedikt af Nursias, kun at Klausuren naturligviis maatte blive mildere, da de havde Embedssysler omkring i Stiftet. Disse Chrodegands Disciple bleve kaldte canonici regulares eller regelbundne Kanniker, og Metzer-Kirkens Exempel fulgtes i de flesteLande, da Biskopperne haabede paa denne Maade deels at tilvende sine Kirker den Anseelse, Klostrene i Menigmands Øine nød, deels lettere at holde den rige og overmodige Klerus i Tømme. Men efterat denne Indretning var bleven bekræftet paa Kirkemødet i Aachen 816[1]) og paabuden over hele det frankiske Rige, mærkede Bisopperne snart, at disse Kanniker derved ikkun vare blevne endnu mægtigere. Skjønt oprindelig bundne

---

[1]) Hermant, Histoire des conciles. II. 373—374. Reglerne for Kannikerne bestod af 144 Kapitler og grundede sig paa Chrodegands Regel, den for Kanonisserne udgjorde kun 28 Kapitler; ifølge det 9de Kapittel vare disse fritagne for Løftet om Armod. l. c. 374.

til Munkeløfterne: Lydighed, Armod og Kyskhed, lykkedes det dem efterhaanden at slappe Afhængighedsforholdet til Biskoppen, ved at erhverve sig Rettigheder som et geistligt Senat, Domkapittel, der lidt efter lidt tilrev sig Andeel i Kirkens Gods og dets Bestyrelse, dispenseredes fra Forbudet mod at besidde privat Eiendom, og fik Ret til af egen Midte at vælge Stiftets Biskop samt bestyre dette i Vacancer. Derved bleve nu disse Prælaturer ved Domkirkerne de mægtigste og meest indbringende Embeder i Landet, og kom derfor i de fleste Lande udelukkende i den høiere Adels Besiddelse. Men for slige Præster passede Klosterlivet ikke. Herved opkom to Arter af Kanniker, regulares, som overholdt hine Bud, og seculares eller verdslige Kanniker, som derfra vare fritagne. De sidste vedkomme ikke Klosterhistorien. Ofte bestode disse Arter ved Siden af hinanden, idet de sekulære Kanniker toge de rige Præbender i Besiddelse, som de bestyrede ved Vikarier, og selv kun stifteviis indfandt sig ved Bispesædet, for at forrette sine Pligter som Medlemmer af Domkapitlet; medens derimod de regulære Kanniker, der aflagde formeligt Munkeløfte og bare Tonsuren, deels levede sammen i Klostre, deels forrettede Præstetjeneste ved Domkirken eller andre af Stiftets Kirker, uden at have Deel i Indtægterne eller Stemme i Kapitlet.

Regelen, som var gjældende for disse Sidste, bærer Augustins Navn, uagtet denne — som anført — ingen Bestemmelser efterlod sig; de kaldes derfor almindelig canonici regulares secundum regulam Sti Augustini. Denne Regel bekræftedes ved Pave Alexander IIs Bestræbelser paa en Kirkeforsamling 1063[1]). Den var især grundet paa Augustins Breve til Nonnerne i Hippo, og lignede meget Benediktinernes. Al Eiendom skulde være fælles, uden Hensyn til om Vedkommende havde medbragt Noget, da han optoges, eller ikke; ligesaalidt maatte noget Hensyn tages til Mun-

[1]) Geschichte der Mönchsorden IV. 315. Formodentlig i Rom. Histoire des conciles par Hermant. II. 584.

kenes forrige Stilling i Verden. De første Christnes Samliv, som det skildres i Apostlernes Gjerninger, paaberaabes som Mønster. Bestemmelserne om de gudstjenstlige Handlinger ere affattede i almindelige Udtryk, ligesaa om Faste, Spise, Drikke o. s. v. Fasten skulde afhænge af Sundhedstilstanden, men man maatte aldrig uden i Sygdomstilfælde spise udenfor Spisetiden. Under Maaltidet skulde Bønner holdes, og Stilhed iagttages. Hensyn til Nyoptagnes tilvante Levemaade kunde tages, saa at de uden Indsigelse fra de Øvriges Side gjerne kunde faae det noget bekvemmere; man maatte beklage, men ikke misunde dem; thi Lykken bestaaer i at trænge til Lidet, ikke i at besidde Meget. Om Afholdenhed og Forsigtighed i Omgang med det andet Kjøn ere Forskrifterne ligeledes almindelige; bestemte Straffe for Overtrædelse ere ingensteds fastsatte. Dragten maatte ikke være paafaldende (notabilis); thi man skulde udmærke sig ved sine Sæder, ei ved sin Dragt. Alle Klæder skulde forvares af en vestiarius, og enhver Broder skulde uden Knur tage den Klædning, denne fandt passende for ham. Den skulde kun efter Formandens Bestemmelse vaskes eller udbankes enten af Brødrene selv eller af egne Betjente (fullones), at ikke Lysten til rene Klæder skulde avle aandelig Ureenhed. Formanden skulde adlydes „som en Fader," der atter skulde sætte sin Ære i at tjene alle med Kjærlighed, ikke i at herske over dem med Myndighed m. v.[1])

Man vil let see, at samtlige disse Bestemmelser for Augustinerne ere affattede i saa almindelige Udtryk, at de maatte give Anledning til Afvigelser i mange Henseender. Dette blev og i den Grad Tilfældet, at man regner indtil 150 forskjellige Congregationer af Augustiner-Kanniker, for hvilke alle denne saakaldte augustinske Regel laa til Grund. Af disse ere St. Rufus's Congregation, Bisp Ivos af Chartres Reform, St. Victors Congre-

[1]) Disse Regler vare de for Provindsen Dacia (ↄ: de 3 nordiske Riger) vedtagne. De ere trykte i Script. R. Dan. V. 629—633.

gation og de saakaldte Helligaands-Conventer, stiftede af Guido af Montpellier, de meest bekjendte[1]. Ifølge en paa et Lateranconcilium 1139 fattet Beslutning, skulde alle disse og flere Congregationer med dem bære den hellige Augustins Navn og følge hans Regel. Hertil slutter sig en Bulle af Benedikt XII fra 1339 — constitutiones Benedicti papæ XIImi — der i 64 Kapitler foreskriver alle Augustinerkanniker samme Regel, samme Observantser, Øvelser, Klædedragt, kort en fuldkommen Eensformethed, der skulde iagttages overalt.[2])

Ordensdragten var i senere Tider i Almindelighed sort; den hos os brugelige Præstekjole er en Efterligning deraf, foranlediget ved Luthers foregaaende Stilling som Augustinermunk. Samtlige Kannikecongregationers sikreste ydre Kjendemærke var iøvrigt den særegne Hat med 4 Hjørner eller Snuder, som de bare udenfor deres Bolig. Chorkappen (alba, kanúkakápa) havde de tilfælles med andre Ordener.

Det lader sig ikke med Bestemthed angive, paa hvad Tid Augustinerne først have faaet Bolig i Norge, men at dette skeer i Forbindelse med Domkapitlernes Oprettelse, er vel neppe synderlig tvivlsomt. Den sidste Tid, da Augustinere kunne antages her, bliver saaledes mod Midten af det 12te Aarhundrede, et Tidspunkt, der ogsaa af andre Grunde maa ansees for det rette. Ligesaalidt er det muligt med Sikkerhed at bestemme, til hvilke af de mange Congregationer de forskjellige Augustinerklostre i Norge have henhørt, og efter hvad der ovenfor er anført, kunde ogsaa dette være temmelig ligegyldigt, dersom ikke undertiden andre vigtigere Spørgsmaale, f. Ex. Afhængighedsforholdet til Bispestolene eller udenlandske Moderklostre o. dsl. deraf vare afhængige. I Almin-

---

[1]) Her ere Præmonstratenserne, Johanniterne, Dominikanerne og Birgittinerne udeladte, fordi disse Ordener, uagtet de fulgte St. Augustins Regel, almindeligst forekomme under deres særskilte Navne, og saaledes baade kan og bør skilles fra de egentlige Augustinere.

[2]) Geschichte der Mönchsorden. IV. 316.

delighed maa man blive staaende ved, at dette eller hiint Kloster nærmest synes at have hørt til denne eller hiin Congregation, og anføre hvad der taler for og imod en saadan Formodning. Vi skulle derfor her kun nævne de Klostre i Norge, hvis Beboere med Bestemthed vides at have været regulære Kanniker eller Augustinermunke i streng Forstand, og i næste § anstille en mere i det Enkelte gaaende Undersøgelse om Augustinerconventernes Forhold til Bispestolene, samt til hvilke Congregationer de med Rimelighed have hørt.

Det ældste Augustinerkloster i Norge var udentvivl **Helgesæter** Kloster for regulære Kanniker ved Nidaros og **St. Johannes** Kloster paa Stranden i Bergen, for Barfodmunke. Noget yngre var udentvivl **Halsnø Kloster** paa Søndhordland og **Kastelle** Kloster i Bahuuslæn. **Utstein** Kloster i Ryfylke er det yngste, som det synes fra Slutningen af 13de Aarhundrede. Tvivlsomt er det i høi Grad, om Olafsklostret i Hammer har været af denne Orden. Ligesaalidt kan det med Bestemthed afgjøres, om det af Skule Jarl stiftede **Reins** Nonnekloster ved Throndhjem har været beboet af **regulære Chorfruer** (Kanonisser). Det kunde synes sandsynligt, da det stiftedes paa en Tid, da Benediktinerinderne vare af Moden og Klarisserne eller St. Damians Orden (nedenfor under Franciskanerne) endnu neppe kunde naaet til Norge; et Bernhardinerkloster har det neppe været.

§. 4.

De norske Augustinerklostres Forhold til Domkapitlerne. Forskjellige Congregationer i Norge.

Ligesom Norges første Præster og Munke vare Englændere, saa var det og en Englænder, der ordnede det norske Kirkevæsen, nemlig Kardinal-Bisskoppen af Alba, Nicolaus Brakespeare[1]) der

---

[1]) Snorre, Sig. Eyst. og Inges S. C. 23. Forn. Sög. VII. 240—241. Han kaldes Albanus, enten som Bisskop af Alba, eller som man i nyere

som Pave Eugen IIIs Legat ankom søværts til Norge i Juli 1152. Hensigten med hans Sendelse var deels at ordne Kirkevæsenet efter romersk-katholsk Brug, deels at formaae Indbyggerne til at betale Peterspenge. Stifts- eller Dioces-Inddeling i Norge er imidlertid ældre end denne Tid, skjønt man ikke med Bestemthed kan angive, naar og af hvem den er indført. Vi ansee det usandsynligt, at faste Bispestole have været til paa den Tid, Kong Olaf Kyrre satte Bjarnvard til Biskop i Selje (ovenfor S. 54); thi dette Sted kunde under ingen Omstændighed være skikket til Bispesæde. Derimod seer man, at der i Kong Sigurd Jorsalfarers Tid allerede gaves afgrændsede Bispedømmer, idet Biskop Magne af Bergen negtede at vie Kongen til Cecilia, saalænge Dronningen levede, medens Biskoppen af Stavanger for Betaling tilbød sig at udføre den lovstridige Handling[1]). Her tales udtrykkelig om Bergens Bispedømme (biskupssysla) i Modsætning til Stavangers. Da nu Magne ifølge Bisperækkerne var den 3die i Bergen, den oftnævnte Bjarnvard medregnet, medens Bisp Reinhald, der hængtes af Harald Gille 1135, udentvivl er den samme som den, der viede Kong Sigurd,[2]) og var første Biskop i Stavanger, saa synes heraf at fremgaae, at Stiftsinddelingen i Norge er fra Begyndelsen af 12te Aarhundrede, og saaledes udentvivl med saameget Andet et Værk af Kong Eystein den Første. Det vil da blive samtidigt med Stiftelsen af Munkeliv Kloster i Bergen, og den ovenfor (S. 54) anførte Gjætning derved bestyrkes. Tvivlsommere er det, om Domkapitlerne ere samtidige med Bispestolene. I norske Kilder findes neppe Noget, der med Bestemthed taler hverken for eller imod,

---

Tid har antaget, forbi han var fra St. Albans i England. Reuterdahl Sv. Kyrk. Hist. I. 508.

[1]) Snorre anf. St. Cap. 39. Fornm. Sögur. VII. 171—173. Dette forefaldt i Kongens sidste Levedage, altsaa henimod 1130.

[2]) Han blev hængt, fordi han ei vilde anvise Kongen en skjult Skat, og skildres som en gjerrig Mand.

men da en saadan kanonisk Indretning var almindelig paa den Tid i de øvrige christne Lande, er det maaskee ikke usandsynligt, at noget Lignende har fundet Sted i Norge. Mod at antage dette synes ikke den Omstændighed at stride, at Cardinal Nicolaus indstiftede 3 Archidiakonater og et Diakonat ved Nidaros Kirke; thi Bullen af 1196, som i almindelige Udtryk omtaler denne kanoniske Indretning[1]), kan meget godt forklares saaledes, at det kun har været en ved Erkestolens Oprettelse foretagen Forøgelse og bestemtere Organisation af det allerede existerende Kapittel. Vist er det isvrigt, at Kanniker ikke omtales før efter Midten af 12te Aarhundrede.

Vare nu disse ældste Kanniker ved Domkirkerne regelbundne? Man har formodet,[2]) at de første Præster ved Bispestolene oprindelig have været Benediktinere, der efterhaanden ere blevne reformerede efter Augustins Regel. I næstforegaaende § have vi forsøgt at gjøre denne Mening sandsynlig for Bergens Stifts Vedkommende, og antaget det muligt, at noget Lignende kan have fundet Sted i Nidaros, hvor man havde et Benediktinerabbedi i den ældste Tid, men i Oslo og Stavanger kan dette vel neppe antages, da man i disse Byer ingen Spor finder af Benediktinerne. Efter Erkestolens Stiftelse forekomme Kanniker ved alle Domkirker, men man træffer ingensomhelst bestemt Underretning om, at de have været regulære. Derimod synes man med nogenlunde Sikkerhed at kunne antage, at Kannikerne i Nidaros og Bergen have været sekulære, og at de første i Helgesæter Augustinerconvent, de sidste maaskee oprindelig i Jonskirkens Munke og sildigere i Halsnø Kannikeconvent have havt den regulære Corporation af Augustinere, som efter Planen det hele Kapittel egentlig skulde have dannet. I Nidaros har man tyde-

[1]) Thork. Dipl. II. 17. Dette er vel skrevet under Nicolaus's Ophold i Norge 1152, uagtet Bullen nævner ham som Pave Hadrian, hvilket han først senere blev.

[2]) Münter Kirchengesch. v. Dänem. u. Norwegen. II. 48 ff.

ligt denne Dobbelthed: canonici seculares ved Domkirken i Byen, med fælles Bordhold, men med store Præbender, Frihed for Clausur o. s. v.; canonici regulares paa Helgesæter med Erkebiskopen og Kapitlet som Forstander, og kun med en Prior for Klostrets indre Vedkommende. Dettes Eiendomme stode endog under Domkapitlet, og udgjorde sandsynligen en Deel af dettes Indtægter, saa at Brødrene i Klostret kun fik det Fornødne. Ligesaa synes Abbeden i Halsnø med sine Brødre at have betragtet sig som en Afdeling af Bergens Kapittel, hvis Domkirke han maatte aflægge en Troskabsed, der i det Væsentlige stemmer med den, som enhver Kannik ved Domkirken maatte gjøre; selv i Klostrets private Anliggender, til Kjøb og Salg, Proventmænds Indtagelse m. v. maatte han indhente Biskoppens Samtykke[1]. Kannikerne ved Domkirken dannede vel en fælles Korporation, der havde deres fælles Boliger paa Holmen (nu Fæstningen) i Bergen, der endnu efter dem bærer Navnet Communen; man finder at de skifteviis forestode og bekostede den fælles Huusholdning; men ligesaalidt som dette viser, at de have været regelbundne, ligesaa lidet fremlyser dette af den Ed, der ved Optagelsen i Kapitlet aflagdes.[2] Alt deri har Hen-

---

[1]) For at undgaae Gjentagelser henvises med Hensyn til dette Forhold til Helgesæters og Halsnøs Specialhistorie.

[2]) Til Sammenligning følge her saavel Halsnø Abbeds som en bergensk Kanniks Ed. Den første findes i Barth. IV. 432. Den anden i Björgv. Kálfsk. p. 7.

Juramentum abbatis in Halsnöy.

Ego N., ordinandus abbas monasterii talis, promitto deo et sanctis eius, quod ab hac hora in antea fidelis et obediens ero stæ Bergensi ecclesiæ et domino meo Haquino, dei gracia episcopo Bergensi, eiusque successoribus canonice substituendis. Non ero in facto vel consilio, ut detrimentum rerum vel honoris patiatur. Prædia monasterii mei sive bona non alienabo, præter domini mei Bergensis episcopi consilium et consensnm: præbendiariam sive præbendiarias, quæ volgo próventumenn dicuntur, non colligam absque ejus licencia petita et obtenta. Promitto etiam stabilitatem et regularem servanciam secundum regulam Sti [Augustini]. Sic

syn paa verdslig Tugt og verdslig Fordeel. Udtrykket i Kannike-formularen: „salvo meo ordine" har aabenbart ikke Hensyn paa nogen Munkeorden, men paa Vedkommendes Stand som geistlig Prælat (ordo ecclesiasticus). Ved Slutninger fra Forholdene andenstedes kunde man iøvrigt altid gjætte, at Bergen ligesaavel som Nidaros oprindelig kan have havt et Kapittel af regulære Kanniker, af hvilke nogle forestode et Hospits ved Jonskirken, hvorom senere; at Erling Skakke, da han — som vi antage — stiftede Halsnø Kloster, gav dette en lignende Indretning, og lagde dets Kanniker under Domkapitlet, og at endelig Domherrerne selv meget snart vidste her som i andre Lande at løsrive sig fra Klostertvangen. Men denne Gjætning er altfor løs til at den kan begrunde dette Domkapitels Optagelse blandt Norges Klostre, efter den Begrændsning for vort Arbeide, som ovenfor i Indledningen er opstillet.

Om Stavangers og Oslo Kannikers indre Forholde veed man endnu mindre, og her bliver derfor ikke engang en Formodning om den ældste Tilstand tilladelig. Oslo Kapittels Statutter

me deus adjuvet et hæc sancta. (En lignende for en dansk Abbed findes hos Pontopp. Annal. I. 250.

Juramentum canonicorum ecclesiæ Bergensis

Ego N. Bergensis eccl. canonicus ab hac hora in antea obediens ero s. Berg. ecclesiæ et dno meo episcopo Bergensi ejusque successoribus canonice intrantibus. Non ero in facto vel consilio ut detrimentum rerum vel honoris paciantur. Consilium eorum quocunque modo michi creditum me sancte nulli [prodam]. Quidquid in detrimentum eorum cognovero aliquem machinari ipsis fideliter, prout potero, intimabo. Iura bergensis ecclesie adjutor ero ad retinendum et defendendum, salvo meo ordine, contra omnem hominem, salua auctoritate sedis apostolicæ. Nec alicui nisi eis, sede vacante, juramentum faciam fidelitatis. Nec eciam dum ecclesia Berg. vacauerit inconsultis meis concanonicis aliquid attemptabo. Cum vero ordo tenendi mensam concanonicorum meorum me tetigerit, ipsis bene in expensis juxta meum posse cum consilio sanioris partis concanonicorum meorum [sic]. bona eciam prebendæ meæ altaris et mensæ canonicorum in quantum possum meliorabo. In commodum et profectum Berg. ecclesiæ et meorum concanonicorum sollicitus laborabo. Sic me deus adjuvet et hæc sancta.

fra en nyere Tid — udentvivl henimod Reformationen — vise tydeligt, at Kannikerne paa den Tid vare sekulære, idet der gjøres Forskjel paa **canonici residentes et non residentes**[1]), men dette oplyser naturligviis aldeles Intet med Hensyn til ældre Forholde. Hvis Utsteins Augustinerkloster ved Stavanger kunde antages samtidigt med Domkapitlet, vilde der være den samme Grund for at antage dette oprindelig besat med regelbundne Kanniker, som i Nidaros og Bergen; men da hiint Kloster sandsynligviis er fra Slutningen af 13de Aarhundrede, og da intet ældre Kloster synes at have existeret i Stavanger Stift, falder denne Grund bort. Om Hammers Kapitel veed man ligesaalidt noget med Bestemthed, da alle dette Stifts Brevskaber ere blevne ødelagte deels paa Reformationstiden, deels ved Byens Afbrænding i Syvaarskrigen. Her turde man imidlertid med nogen Grad af Rimelighed antage, at Kapitlet oprindelig har henhørt til en eller anden regulær Orden, og staaet i nøieste Forbindelse med det herværende Olafskloster. Hammers Bispestol og samtlige derværende geistlige Indretninger bleve nemlig paa een Gang stiftede af Cardinal Nicolaus, der havde været og maaskee endda var Cistercienser. Som Pave under Navn af Hadrian IV sendte han Bygmestere til Hammer, der fuldendte Kirkens og Klosterets Bygning. Her laa efter en gammel Beretning Bispegaard, Skole og Kloster under samme Tag, og her er det derfor mere end sandsynligt, at den for Kirkevæsenet varmt følende Cardinal har sørget for, at det under hans Øine oprettede Kannikecollegium fik en kanonisk Regel at følge[2]). Men

---

[1]) Dypt. Regist. Fol. 98. Kannikernes Edsformular, der findes sammestedS fol. 97. b. er endnu mere intetsigende end det bergenske Kapittels og angaaer nærmest hine Statutters Overholdelse. Disse ere trykte i Suhms (ældre) Saml. II. 3. 170—174. Kong Hakons Brev om Dypvik Fiskeri (Thork. II. 251) vilde være afgjørende for, at Oslos Kanniker da vare regelbundne, hvis ikke Udtrykket „reinlifismenn" ligesaa godt kunde forklares om Munkene i Hovedø, der og havde Deel i dette Fiske.

[2]) Endnu bør til Oplysning i denne tvivlsomme Sag Kong Magnus Lagabøters Testamente anføres, fordi det kunde synes, som om dette for-

noget Vidnesbyrd herfor give Kilderne aldeles ikke. Af hvad der saaledes er oplyst, seer man, at Augustinerne i Norge i det Mindste for saa vidt have overholdt deres Regel, at de have erkjendt Stiftets Biskop for deres Foresatte, uden Hensyn til om Domkapitlets Kanniker vare regulære eller ikke. Kun Utstein Klosters Abbed stræbte ved forskjellige Leiligheder at unddrage sig fra Biskoppen i Stavangers Opsyn, ja lukkede endog Klosterets Porte for ham, da han vilde visitere Klosteret. Dettes Historie viser imidlertid, at ogsaa Abbeden her stundom maatte have Biskoppens Samtykke til Kjøb og Salg[1]), at Biskoppen — rigtignok i den lovløse Reformationstid — indsatte Abbeder i Klosteret, hvilket saaledes stemmer med Forholdene i Helgesæter; men da Utsteins Forstander kaldtes Abbed, er han dog vist i Reglen bleven valgt af Munkene i deres Kapittel, ligesom Aarsagen til, at dette Klosters Abbeder vare mere opsætsige end de øvrige Augustinere synes at have været, maaskee kan ligge i Klosterets Stiftelse paa en Tid, da Forholdet mellem Bispestol og Augustinerconvent ellers var almindelig slappet.

Til hvilke Congregationer af Augustinerordenen de norske Klostre hørte, lader sig ikkun for et Par med nogenlunde Sikkerhed bestemme. Halsnø Kloster forekommer under Benævnelserne: coenobium Paracleti de Haulsnu, ordinis St. Augustini[2])

udsatte regulære Kanniker ved Kapitlerne. (Thork. Dipl. II. 253 ff. Script. R. D. VI. 248 ff.) Han giver nemlig til Munkene i Nidarholm, til Kannikerne ved Domkirken i Bergen, til Bisperne i Stavanger, Oslo og Hammer, hver 120 Mark Sterling „ut oblatas et vinum - - - universis tam clericis secularibus quam claustralibus illius diocesis amministrare in perpetuum teneantur." Men heraf følger ikke, at der paa hans Tid fandtes saavel verdslige som klosterlige Geistlige ved hvert af Stifterne, da Kongen kun bestemmer, at Vedkommende for den givne Sum vare forpligtede til at meddele alle Geistlige i Stiftet, hvad enten de vare Præster eller Munke, Alterens Sakrament uden Godtgjørelse. Denne Forklaring synes at være den ligefremme, og bestyrkes endvidere deraf, at der paa den Tid, Testamentet opsattes, neppe var noget Kloster i hele Stavanger Stift.

[1]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 37. Nr. 10. 11.

[2]) Script. R. D. IV. 416.

og monasterium Spiritus sancti de Halsnö[1]). Saavidt vides benævnedes ingen andre Klostre med Parakletens Navn, end Helligaands-Ordenen, stiftet af Guido af Montpellier mod Enden af 12te Aarhundrede og stadfæstet af Innocents III i 1198, hvilken Orden havde gjort Syges og Reisendes Pleie til udelukkende Pligt. Dens Munke vare ligesom de øvrige Augustinere regelbundne Kanniker, og benævnedes i Danmark Duebrødre[2]), med Hensyn til det almindelige Symbol paa den Hellig-Aand. Skjønt deres Boliger i egentlig Forstand vare Hospitaler, og derfor som oftest benævnedes Hellig-Aands-Hospitaler, kaldtes de dog ofte ogsaa Klostre, fordi deres Beboere levede et fuldkomment Klosterliv, og desuden toge sig af deres Gjæsters aandelige Pleie. Formanden residerede i Klosteret Saxia eller Sassia ved Rom, og Ordenen havde mange Stiftelser i Danmark. Da Halsnø Kloster gjentagne Gange nævnes med Hellig-Aands-Hospitalernes latinske Navne, kan det vel ikke være Tvivl underkastet, at det har hørt til denne Orden; men i saa Fald maa det enten have undergaaet en Reform, efterat denne Orden var stiftet, eller og maa man antage den rigtignok ikke synderlig gamle Efterretning, at det er stiftet af Erling Skakke ifølge et Løfte ved Sønnens Kroning, for falsk, hvilket dog er mindre rimeligt. Naar man fremdeles finder, at Munke i Halsnøen ere blevne Abbeder i Jonsklostret i Bergen og omvendt, samt at en Munk fra Helgesæter ligesaa er bleven Abbed i det sidste Kloster, kunde man bringes til at formode, at samtlige disse Klostre kunne have været Helliggeisthuse; den Omstændighed, at Fremmede oftere sees at have holdt til i hine 2 Klostre, synes endog at styrke Formodningen[3]), men ogsaa her maatte alt-

---

[1]) Barthol IV. 451.

[2]) Om denne Orden og dens Hospitaler se Wedel Simonsen i Nord. Tidsk. f. Oldkyndighed. III. 232 ff. Helligaandsordenen førte et Patriarkkors (Dobbeltkors) i sit Segl.

[3]) Især gjælder dette om S. Johannes Kloster i Bergen, en folkerig By, hvor Mænd som Peter Steiper og Hustru vel kunde have fundet andel

saa Reformer i senere Tider være foregaaede, da de beviisligt vare ældre end Guidos Orden. Hiin Beslutning lader sig vel og simpelt hen forklare af den Lighed, der var mellem alle Augustinere, og Gjæstfrihed var en Klosterpligt, som ikke Helligaandsbrødre alene opfyldte. Iøvrigt have uden al Tvivl flere af de i Indledningen § 2 omtalte Klosterhospitier henhørt til denne Orden.

Augustinerklosteret Kastelle i Bahuuslæn sees at have erkjendt Abbeden i Ebelholt i Sjælland for sin Foresatte, overeensstemmende med Augustins Regel.[1]) Da Ebelholt hørte til St. Victors Congregation, der var indkommen til Danmark med den hellige Abbed Vilhelm i 12te Aarhundrede,[2]) er det rimeligt, at Kastelle har hørt til den samme Orden. Men da man tillige finder, at Erkebispen og Domkapitlet i Nidaros ligeledes have havt anerkjendt Ret over dette Kloster, have indsat Prior deri, og beviist sin Ret til Samme for Kong Hans,[3]) saa synes Afhængigheden af Ebelholt i det Mindste at have været omtvistet, og man kan vel altsaa ikke med Bestemthed slutte til den Congregation, hvortil Augustinerne i Kastelle hørte. St. Mariæ Kloster af Augustinerordenen i Dragsmark, ligeledes i Bahuuslæn, forekommer enkelt Gang under dette Navn, men det var beviisligt i hele den sildigere Tid et Præmonstratenserkloster, og opføres derfor blandt disse, hvortil det udentvivl stedse har hørt. — Vi maae saaledes forlade de norske Augustinere uden at have bragt Spørgsmaalet om deres Forhold til Domkapitlerne eller om deres specielle Regler til nogen afgjort Sikkerhed. Mere derom forekommer i Specialhistorien, og Fremtiden vil maaskee oplyse, hvad nu er dunkelt.

Herberge. Mærkeligt er det iøvrigt og, at denne Stiftelse altid nævnes Jonskirken, og aldrig i norske Breve benævnes Kloster.

[1]) Ifølge et Brev til Prioren i Kastelle af 1182 og et andet fra ham af 29de Juni 1403. Script. R. D. VI. 55. 176.

[2]) Script. R. Dan. V. 458—495.

[3]) Kastelle Jordebog i Enden.

§ 5.

Cluniacenserne og Cistercienserne.

Benedikt af Nursias fromme Haab, at dagligt Arbeide i Forening med det stille Ophold i et afsidesliggende Kloster skulde være tilstrækkelige Midler mod den menneskelige Fordærvelse, gik ikke i Opfyldelse. Ligesaalidt førte Benedikt af Anianes Reform til det forønskede Maal. Benediktinerabbedierne fostrede mange udmærkede Lærde, men end flere usædelige og lade Mennesker, som valgte dette Liv for at kunne svælge i yppig Lediggang. Imidlertid tiltog Klosternes Rigdom Aar for Aar, og Usædeligheden voxte med Rigdommen. Samtidens Krøniker erklære eenstemmig, at Klosterlivets Forfald laa i Munkenes Rigdom — "ob nimias divitias." Benedikts Regel tilsidesattes og Lediggangen fødte sine sædvanlige Børn. Arbeidet og Omsorgen for de daglige Fornødenheders Anskaffelse væltedes paa Lægbrødrene. De enkelte Fromme blandt Ordenens Medlemmer, der bemærkede, hvorledes Ordenens Anseelse i Menigmands Øine daglig sank, maatte derfor tænke paa en Reform, og da en saadan ansaaes umulig i selve Benediktinerabbedierne, stiftede Berno Aar 910 et nyt Kloster i Clugny eller Cluny (Cluniacum) paa Sydgrændsen af Bourgogne.[1] Som første Abbed fornyede han Benedikts Regel i dens hele Udstrækning, og føiede desuden dertil flere strenge Forskrifter om Afholdenhed fra Kjødspiser, vedvarende Taushed til visse Tider, m. m. Ordensdragten skulde være sort. Hans Eftermænd, Odo, der egentlig betragtes som Cluniacenser-Ordenens Stifter, Aymar, og især den 6te Abbed, Hugo, traadte med Kraft i Stifterens Spor, og det syntes en Tid lang, at en Reform i hele Munkelivet virkelig skulde opnaaes. Ved Hugos Død i Midten af 11te Aarhundrede havde 10,000 Munke sluttet sig til Cluny. Denne Or-

[1]) Den nyeste Kilde til Clunys Historie: Essai historique sur l'Abbaye de Cluny, suivi de pièces justificatives &c. par M. P. Lorain. Dijon 1839. 8vo. Om Nordens Abbedier af Ordenen indeholder det Intet.

den er iøvrigt meest mærkelig, forbi den var den første, der indførte de i Klosterhistorien saa vigtige Congregationer eller Klosterbroderskaber. Hidtil havde nemlig ethvert Klosters Abbed været en aldeles uafhængig Prælat, der kun skyldte Gud og til Nød Paven Regnskab for sin Færd, og stod ikke i noget underordnet Forhold til andre Klostre, hvorved Ordenstugten kunde kontrolleres. Ethvert Kloster derimod, som tiltraadte Cluny's Regel, erkjendte med det Samme dettes Abbed for sin Foresatte, og indrømmede ham en afgjørende Indflydelse i alle Henseender. Filialklostrene skattede til Moderklosteret, [1]) og Ordenens fælles Anliggender afgjordes paa et Generalkapittel i Cluny, hvortil alle Abbeder indkaldtes, og hvor Abbeden af Cluny som Generalabbed havde Forsædet. I disse Klosterbroderskaber søger man, udentvivl med Rette, den væsentligste ydre Grund til Munkevæsenets Forfald; thi uagtet de i Begyndelsen virkede til Disciplinens Overholdelse, medførte de senere, da slige Congregationer bleve almindelige i næsten alle Ordener, Had og Iversyge imellem de forskjellige Arter deraf, der igjen avlede den offentlige Skandal, som blottede Institutionens indre Fordærvelse og medførte dens Fald.

Af denne Orden kjender man i Norge kun eet Kloster, nemlig Nidarholms. Det benævnes iflæng et Benediktiner- og Clunyacenser-Abbedi, sandsynligviis forbi det fra Begyndelsen af har hørt til den første Orden, og senere, maaskee ved dets fornyede Stiftelse af Sigurd Ullstreng, er bleven reformeret efter Bernos Regel. Senere synes det imidlertid atter at være blevet et Benediktinerabbedi; thi Matthæus fra St. Albans Benediktinerkloster i England affendtes ifølge Pave Innocents IV's Opfordring mod Midten af 13de Aarhundrede til Norge, for at undervise

[1]) Deraf det burgundiske Mundheld:

En tous pays ou le vent vente
L'abbaye de Cluny a rente.

Lorain l. c. 275.

Abbeden og Munkene i Nidarholms Kloster i Benediktinernes Regel.[1]) Men i 1280 kaldte Abbeden i et endnu tilværende Brev sig og sit Kloster Clunyacencis ordinis.[2]) Paa dette Sted maa det være tilstrækkeligt, at Nidarholms Kloster en Tid bestemt har hørt til denne sidstnævnte Orden.

Mangfoldige Congregationer af reformerede Benediktinere efterlignede Cluny, men i lang Tid formaaede ingen at fordunkle denne ældste Stiftelse, hvis Munke efterhaanden af Paverne erhvervede sig en Mængde Friheder, og udmærkede sig snart ligesaa meget ved Rigdom, Lærdom og Statsklogt, som ved Yppighed og tøilesløst Levnet. Det var først Cistercienserordenen forbeholdt at bringe Cluny's Abbeder i Forglemmelse, og hæve sig selv til en i Klosterhistorien hidtil ukjendt Magt og Indflydelse.[3]) — Robert, en Adelsmand fra Champagne og Abbed i Benediktinerklosteret Colan, havde forgjæves stræbt at bringe dette Klosters Munke til at opgive deres regelløse Liv. Nedslagen herover nedlagde han sin Værdighed, og begav sig med nogle ligesindede Venner til et øde Sted i Bourgogne, hvor han nær ved Dijon stiftede 1098 Klosteret Citeaux eller Cistertium, i hvilket en meget streng Regel indførtes. Tilliden til Benedikts oprindelige Regel var endnu usvækket, og man haabede ved dens punktlige Efterlevelse at naae Øiemedet. Tiden deeltes mellem 4 Timers Søvn, 4 Timers Bønner og Sang, 4 Timers Haandarbeide, og

---

1) Matthæus Parisiensis. Paris 1644. p. 596. Pavens Brev er heelt indtaget; men naar Paven heri erklærer, at der Ingen var i Norge, som kjendte Benediktinernes Statutter og Observantser, da kunde man fristes til at antage, at Paven har forvexlet denne Orden med Clunyacensernes; thi vi have ovenfor viist, at der ved denne Tid floreréde flere Benediktiner-Abbedier i Norge, som dog ikke kunne antages aldeles uvidende i Ordensregelen. Derimod gaves der i Norge ganske rigtig kun eet Clunyacenser-Abbedi, i hvilket al Observants var ophørt.

2) Thork. Dipl. II. 86.

3) Hovedkilden til denne Ordens Historie: Manrique Annales Cisterciensium, have vi til dette Arbeide kun havt Leilighed til flygtigt at gjennemblade.

forøvrigt skulde den anvendes til Læsning, huuslige Sysler og Indsamling af Urter og Rødder til Næring. Klostrene af den nye Orden skulde anlægges langt fra Stæderne paa Øer, i Skove eller Ørkener, som Munkenes Flid skulde opdyrke. Alle prægtige Klæder og udsøgte Spiser forbødes, og selve Klosterbygningens Ydre skulde bære Præg af Armod og Ydmyghed. Lægbrødre maatte dog optages.

Imidlertid lod det til, at just denne Strenghed skulde omstyrte den hele Reform; ingen nye Professer meldte sig, og den 3die Abbed Stephan befandt sig saagodtsom ene i Citeaux, da aldeles uventet den senere saa berømte Helgen Bernhard af Clairveaux indfandt sig 1113 med 30 Ledsagere, og anholdt om Optagelse. De nylig begyndte Korstog havde i høi Grad vakt Sværmeriet blandt Franker og Normanner, og snart kunde Abbed Stephan affende Kolonier fra Moderklosteret, hvis Medlemmers Antal nu tiltog med rivende Hurtighed. Bernhard sendtes 1115 som første Abbed til Clairveaux (Clara vallis) og hans Kloster blev den berømteste Filial. Han ansaaes med Rette som Cistercienserordenens egentlige Stifter, hvorfor dens Munke og ofte kaldes Bernhardinere efter ham. Hans indtil Vanvid grændsende Selvpiinsler og yderlige asketiske Strenghed gjorde ham i den Grad anseet, at man fra alle Kanter forlangte Udsendinger fra ham, for at reformere gamle eller stifte nye Klostre. Dette gjorde en Revision af den første for et enkelt Kloster udkastede Regel nødvendig, og en saadan, kaldet charta caritatis, [1]) udkom med Benedikts Regel som Grundvold. Den hele Orden dannede en aristokratisk-republikansk Stat, hvis samtlige Medlemmer paa det Nøieste vare knyttede sammen, og erkjendte Abbeden i Citeaux

[1]) Denne Cisterciensernes Grundlov bestaaer af 5 Kapitler. 1 Kap. foreskriver Benedikts Regel uden Glosse eller Fortolkning; 2. fastsætter Abbedernes Rettigheder; 3. om Generalkapitlerne, deres Myndighed, og alle Abbeders Pligt at møde ved dem; om Tvistigheders Afgjørelse, m. v.; 4. angaaer Abbeders Valg, Vacancer, Vælgernes Egenskaber; 5. om Abbedernes Afsættelse, hvorfra ei engang Abbeden i Citeaux var befriet.

som Hoved. Et Raad, bestaaende af denne som General og 24 Abbeder (definitores) styrede Ordenen under Pavens umiddelbare Opsigt og aflagde igjen Regnskab for det aarlig (siden hvert 3die Aar) forsamlede Generalkapittel i Citeaux, ved hvilket alle Abbeder skulde møde.[1]) Nu glemtes snart den oprindelige Armod baade i det Ydre og Indre. Moderklostret i Citeaux bebyggedes med udsøgt Pragt, og maatte nødvendig gives et uhyre Omfang, naar det skulde kunne rumme alle til Generalkapitlet mødende Abbeder med deres Følge.

Denne Orden var aldeles eximeret fra Stiftsbiskoppens Opsyn og stod umiddelbar under Paven, der allerede 1119 bekræftede Regelen. Biskoppen af Langres, i hvis Stift Citeaux var anlagt, frafkrev nemlig sig og Eftermænd al Myndighed over Ordenen, mod dennes Forpligtelse aldrig uden vedkommende Biskops Tilladelse at oprette noget nyt Kloster. Senere fulgte Privilegier paa Privilegier for Ordenen i det Hele og dens enkelte Klostre.[2]) Et halvt Aarhundrede efter Stiftelsen tællede den alt 500 Abbedier, og uagtet et Generalkapittel i 1151 forbød Oprettelsen af flere, var Tallet dog Aar 1200 blevet 1500, og midt i 13de Aarhundrede bestod den af omtrent 2000 rige Stiftelser, der alle erkjendte Abbeden i Cistertium som Fader. Den ydre Magt og Anseelse fødte indre Stridigheder og udvortes Kampe, nærmest med Cluny, hvis Anseelse daglig sank. For at overholde den indre Fred gav Clemens IV en ny Regel, Clementina, der

[1]) At dette ikke strengt overholdtes, blev en Følge af Ordenens uhyre Tilvæxt. Dog indskjærpede Generalabbeden oftere denne Pligt, og man har endnu et Undskyldningsbrev fra Bergens-Bisp af 1326 til Generalkapitlet for Abbeden af Lyses sildige Ankomst (Barth. IV. 91). I 1321 havde nemlig Generalkapitlet befalet, at 2 Abbeder aarlig skulde afgive Møde fra Provindsen Dacia (formodentlig de 3 nordiske Riger). Martene et Durand Thesaurus. IV. 1508.

[2]) En Samling af disse findes i Script R. D. IV. 560 ff. Ligesaa enkeltviis i Dipl. Svecan I. 213. 247. 492. II. 35. 138. 369. Script. R. D. V. 269. Suhm Danm. H. IX. 281. X. 418. XI. 410. 516 o. fl. St.

blev almindelig antagen. — Iøvrigt maa man lægge Mærke til den væsentlige Forskjel, der var imellem Benediktinerne og Cistercienserne, idet de Første lagde fortrinlig Vægt paa Lærdom og literære Sysler, medens Bernhard, der selv ingen lærd Mand var, ansaa Kundskaber for unyttige, ja tildeels skadelige, og derimod udelukkende indskærpede Haandarbeider, Agerbrug, Havedyrkning [1]) m. v. I disse Henseender have de derfor gjort sig meest bekjendte. Den oprindelige Strenghed blev snart ved Pavebuller og paa Generalkapitler formildet; Armoden og Prunkløsheden især afløstes af Rigdom og ødsel Pragt baade i Bygninger og Levemaade. Klostrene erhvervede sig udstrakte Godser, Kirker, Fiskerier, ja endog Kroer, [2]) og Cistercienserkirkerne hørte til de prægtigste Bygninger i Christenheden.

Ogsaa Nonneklostre af Cistercienserordenen stiftedes omtrent samtidigt med Munkeklostrene. Blandt hine mærkes især Klosteret Tart i Bourgogne, stiftet 1120 af den hellige Stephan og confirmeret 1147 af Pav Eugenius III, der selv var Cistercienser. Det skal være bleven Moder til 6000 Klostre, og blev som saadant Hovedkloster for samtlige og Samlingssted for Nonnernes særskilte Generalkapittel. Over disse synes imidlertid Stiftets Biskop i visse bestemte Tilfælde at have havt Myndighed. De deelte Skjebne med Mandsklostrene. Yppighed og slap Disciplin indsneg sig efterhaanden; Nonnerne bekymrede sig snart ikke mere om Regel, Faste og Kyskhed, men levede i deres Klostre et verdsligt Liv, dandsede, spillede, modtoge den omboende adelige

[1]) "Monachus ordinis nostri debet provenire victus de labore manuum, de cultu terrarum, de nutrimento pecorum." Constit. capituli generalis ap. Cist. 1134. Geschichte d. Mönchsorden II. 69.

[2]) Jfr. Lysekloſters Historie. Hvor forskjelligt fra de oprindelige Statutter, der blandt Andet bestemme: "Ecclesias, altaria, sepulturas, decimas alieni laboris vel nutrimenti, villas, villanos, terrarum census, furnorum et molendinorum reditus et cætera his similia, monasticæ paupertati adversa, nostri ordinis excludit institutio."

Ungdoms Besøg, førte sig prægtigt i Klæder, og kom i slygt Ry, indtil man først længe efter Reformationen bragte den gamle Strenghed igjen nogenlunde tilbage.[1])

Endnu før Bernhard af Clairveaux's Død [1153] kom Cistercienserne til Norge, dog ikke som de første danske Klostre af denne Orden directe fra de franske Moderklostre, men fra England. I 1146 indkaldte Bisp Sigurd af Bergen engelske Munke fra St. Mariæ Kloster de Fontibus (Fountain) ved York, hvilke stiftede Lyse-Kloster (coenobium vallis lucidæ) ved Bergen, og Aaret efter, 1147, stiftedes ved Bernhardinere fra Kirkested Kloster i Lincoln St. Mariæ Kloster paa Hovedøen ved Oslo. Det er fremdeles utvivlsomt, at St. Mariæ Bernhardinerklosteret ved Bergen er det samme, som det almindelig saakaldte Nunnosetr eller Nonnesæter sammesteds,[2]) ligesom ogsaa dette Kloster for Cistercienserinder er stiftet samtidigt med Lyse ved Nonner fra England og paa den samme Bisp Sigurds Foranstaltning.[3]) Dette Klosters Historie viser, at det har staaet under Bergens Biskops Tilsyn, hvad enten nu dette var en Følge af, at det skyldte en saadan sin Stiftelse, eller det har været almindeligt for Nonneklostrene af denne Orden. Vi have intet Kloster af samme Orden her i Landet at sammenligne dets Stilling med, og det eneste Kloster i Danmark, der var beboet af disse Nonner,

---

[1]) Geschichte der Mönchsorden II. 117 ff.

[2]) Klosterets fulde officielle Titel har været: monast. beatissimæ Mariæ ad sanctam trinitatem ordinis St. Bernhardi. Barth. C. 506. Identiteten af Mariæ Kloster i Bergen og Nonnesæter fremgaaer af mange Breve, hvori disse Benævnelser forekomme i Forening. Barth. IV. 23. Script R. Dan. IV. 412 o. fl. St.

[3]) At Nonnesæter nævnes i Harald Gilles Tid (Heimskr. H. Gill. S. c. 7.), strider ikke herimod; thi paa hiint Sted omtales ikke Klostret, men kun det Sted ved Bergen, hvor det laa. Man vil oftere i Sagaerne finde Stiftelser nævnte paa Tider, de ei vare til, og Forf. har da kun villet antyde Stedet, hvor de i hans Tid laa. Saaledes Jonsvoldene, Bakke o. fl.

Mariæ Kloster i Roeskilde,[1]) var som saadant yngre og er mindre bekjendt end det bergenske. Sverige havde mange Klostre af denne Orden, men Wieselgren giver ingen Oplysning om hvorvidt de vare afhængige af Bispestolen. — Alle Klostre i Norden af denne Orden synes at have været Guds Moder helligede. At iøvrigt de bergenske Bernhardinerinder senere af Norges Rigsraad bleve udjagede og Klostret overdraget St. Antons Munke, vil nedenfor blive omtalt.

Omtrent paa een Tid, mod Midten af 12te Aarhundrede, stiftedes saaledes 3 Cistercienserklostre i Norge. Det var og en dertil høist beleilig Tid, da Eugenius III, Paven, og Nikolaus af Alba, Kardinallegaten i Norge, begge vare Cistercienser, og virkede for deres Ordensbrødre. Man kunde derfor ledes til den Formodning, at det Kloster, Kardinalen stiftede i Hammer, og hvorom man Intet veed, har været af denne Orden, dersom ikke dette stred mod Roberts Bestemmelse om hans Klostres Anlæg paa øde Steder, en Forskrift, Nikolaus vist ikke har tilsidesat. Thi selv om Hammer mod al Rimelighed var et ubebygget Sted paa den Tid, kunde dette dog ei blive Tilfældet for Fremtiden, naar et Bispesæde der oprettedes samtidigt med Klosterstiftelsen. Et halvt Aarhundrede yngre end de 3 ovennævnte var Cistercienserklosteret paa Tuterøen (coenob. St. Mariæ de Tuta insula) i Trondhjemsfjorden, der stiftedes 1207 ved Munke fra Lyse-Kloster.

De norske Cistercienser-Abbeder hørte blandt Rigets Prælater, og sad som saadanne ofte i Rigets Raad. Stifterens strenge Regel blev neppe længe overholdt; tvertimod synes hverken Clausur eller Tarvelighed at have udmærket dem. Vi finde dem snart hist, snart her i reent verdslige Ærinder, og Tugten synes mod Reformationstiden at have været slappere i disse Klostre end i de øvrige. I det Mindste har Historien optegnet os flere Vidnes-

[1]) Daugaard 171—174.

byrd derom. Derfor var det vel og, at et nærmere Opsyn med de nordiske Klostre, end Generalabbeden saa sig istand til at føre, overdroges Abbeden af Sorø i Sjælland, [1]) uden at det hjalp.

Ordensdragten var hvid eller graahvid [2]) (monachi albi eller grisei), over hvilken Dragt Brødrene udenfor Klostret bare en sort Kappe. Nonnernes Dragt var ligeledes hvid med sort Slør og Skapular. Lægfolkets Dragt var bruun. Klædningen skulde være af groveste Sort.

§ 6.

Præmonstratenserne.

Vi have allerede omtalt de mange Forsøg, som fra Sekulargeistlighedens Side gjordes paa at tilegne sig Klosterlivets Anseelse og formeentlige Fortjenstlighed, uden at opgive de verdslige Forbindelser og Fordele. Men paa hvor mange Maader man end modificerede Augustins Regel, strandede dog alle Forsøg paa Tidsalderens Fordærvelse og paa det Modsigende i selve Ideen, saa at disse regelbundne Kanniker langt hurtigere end selve Munkene glemte deres Pligter og derved tabte deres Anseelse. Kun een Reform af de regulære Kanniker syntes i længere Tid at have naaet sit Øiemed, men dog kun ved saagodtsom ganske at forlade hine og derimod fuldkommen at slutte sig til Munkeordenerne. Derfor bleve Medlemmerne af denne Reform i Tidens Løb ei heller betragtede som Kanniker, men førte efter Stiftelsesstedet det selvstændige Navn Præmonstratensere.

---

1) Daugaard S. 248. Her berettes vel alene, at Abbed Henrik Tornekrands i 1523 overdroges Tilsynet med Cistercienserne i Danmark og Slesvig; men Tuterøens Historie viser, at han ogsaa havde Opsigten med Klostrene i Norge eller i det Mindste anmassede sig en saadan Rettighed.

2) Script. R. D. II. 606. Heraf den norske Benævnelse grámúnkr, der stedse bruges om Cisterciensene; den forekommer endnu i 14de Aarhundrede (Barth. IV. 195), da forresten den danske Benævnelse Graabrødre paa Minoritterne begyndte at blive almindelig i Norge.

Norbert, (fød 1082, død 1134 som Erkebiskop i Magdeburg), en adelig Chorherre i Kølln, forlod efter et udsvævende Ungdomsliv sit Kanonikat, og drog om i Verden som ivrig og heldig Bodsprædikant. Efter et mislykket Forsøg paa at reformere Kannikerne ved Domkirken i Laon, trak han sig med nogle Ligesindede tilbage til Coucy=Skoven, et usundt Sted i Nærheden af Laon, hvor den hellige Jomfru selv anviste ham en Slette til Byggeplads (pratum monstratum, — pré-montré), hvorefter det her 1120 anlagte Kloster fik Navnet Prémontré (Præmonstratum) og Ordenen selv Præmonstratensernes.[1] I Førstningen levede de som Brændehuggere af at sælge Ved i Laon. Norbert gav dem Augustins Regel med nogle Tillæg, og kaldte sine Disciple regulære Kanniker; men til Adskillelse fra de øvrige Augustinere bare de hvid Dragt, og hvid, firesnudet Hat eller Barett. Efterat alt hjemme i Prémontré var ordnet, begav han sig til Tydskland og Nederlandene, hvor den nye Stiftelse vandt mange Tilhængere.

Honorius II stadfæstede Ordenen i 1126 tilligemed dens Statutter. Hver Munk skulde ved Midnat forlade sin Seng for at holde Bøn, daglig udføre forskjellige foreskrevne gudstjenstlige Handlinger, indfinde sig i Bodskapitlet, for at udholde Pønitents, samt hver Fredag lade sig pidske; Fasten skulde strengt overholdes hele Advent igjennem, samt fra Qvasimodogeniti til Paaske; Kjødsupper vare stedse og overalt forbudne;[2] Tausheden skulde strengt overholdes. Straffene vare mange og strenge,[3] samt

---

[1] Den benævnes iøvrigt ogsaa ofteré Norbertinerordenen efter Stifteren.

[2] Dette Forbud varede, som det synes, lige til Slutningen af 13de Aarhundrede. Ved Brev af 12te Juni 1289 underrettede derimod Abbeden af Prémontré samtlige Undergivne om, at Paven havde tilladt Ordenens Abbeder paa Reiser og Besøg hos Slægtninger at nyde hvad man satte for dem. Barth. VI. p. 539.

[3] De brugelige Straffe vare: Knæfald, Afbigt, Fasten paa Vand og Brød, Pidskning, nederste Sæde, Fængsel, Indspærren paa Vand og Brød eller i Lænker, samt livsvarigt Fængsel.

inddeelte i 5 Klasser, og ingen Benaadning var tilladt. — Abbeden i Prémontré var den hele Ordens Generalabbed, der i Forening med 3 andre franske Abbeder dannede et Fædrenes Raad, som atter til visse Tider indkaldte samtlige Ordensabbeder til Generalkapittel i Prémontré. Ordenen var i dens Velmagtsdage inddeelt i 3 Cirkarier (Provindser), hvis Formand kaldtes Cirkator. Forstanderen i de enkelte Klostre kaldtes deels Abbed deels Provst.

Regelens Strenghed [1]) vakte Almuens Interesse for Ordenen; hermed fulgte Gaver, Forrettigheder og allehaande Begunstigelser, og Klostrene tiltoge hurtigt i Antal og Rigdom. Præmonstratensernes ivrige Deeltagelse i de albingensiske Kampe i Frankrige beforbrede meget deres Udbredelse i dette Land; ellers vare de fleste Klostre — man regner indtil 3000 — i de tydske Lande. Reformationen traf derfor og denne Orden føleligst, idet det evangeliske Norden (England, Nederlandene, Tydskland) inddrog dem alle. — Ved ethvert Mandskloster af Ordenen var oprindelig tillige et Nonnekloster anlagt, for hvis Forsyning Brødrene skulde sørge. Uagtet Regelens strenge Forbud mod Omgang imellem begge Kjøn, var dog Naboskabet farligt, og blev senere paa Grund af ilde Omtale ophævet. Derimod opstode selvstændige Nonneklostre i Stedet.

De første Spor af Præmonstratenserne i Norge forekomme i Tønsberg mod Slutningen af 12te Aarhundrede. I en dansk Beretning om Tønsberg fra denne Tid[2]) fortælles, at "paa Toppen af Bjerget ved Byen findes en smuk Kirke, indviet St. Michael, hvilken med sit Gods underholder Kanniker af Præmonstratenserordenen der i Byen." St. Michaels Kirke paa Slotsbjerget

[1]) Paa et Generalkapitel 1290 blev Ordensregelen reformeret og Abbeden af Bekkaskog i Skaane, som havde været tilstede ved dette Møde, overdroges ved Fuldmagt af 26de Octbr. s. A. at indføre Reformen i sit eget og de norske Klostre. Barth. VI. 539—540.

[2]) De profectione Danorum in terram sanctam, i Script. R. Dan. V. 341—362. Det her omtalte Sted findes S. 352.

(Tønsberghuus), der i 1312 blev en af de kongelige Collegiatkapeller, har altsaa oprindelig tilhørt et Præmonstratenser-Kapittel i Tønsberg, om hvis Alder og Skjebne man forøvrigt Intet veed.

Ligesaalidt veed man, naar St. Olafs-Kloster i Tønsberg af Præmonstratenserordenen er stiftet. Det nævnes først udtrykkelig i 1298, kort før den Tid, da Michaelskirken blev kongeligt Kapel. Derimod nævnes en Præmonstratenser-Abbed i Tønsberg meget tidligere, og hvis man tør antage, at Michaelskirkens Foresatte have baaret Titelen Provst, hvilket ei synes usandsynligt, saa maa den Abbed Orm af Tønsberg, der udentvivl blev Nikolaus's Eftermand som Biskop i Oslo 1226, have hørt til dette Kloster; medens den samtidige Jofreir Provst i Tønsberg derimod kunde antages for Præmonstratenser-Provst for Michaelskirken. [1]) Derimod er det vist, at St. Olafs Præmonstratenserkloster i Tønsberg er stiftet directe fra Prémontré, [2]) og at dets Foresatte kaldtes Abbed; og da de levnede Breve fra Abbeden i Prémontré, hvori Abbeden af Tønsberg oftere nævnes, baade vise, at der kun har været een Abbed af Ordenen i Tønsberg, og at denne er bleven regnet blandt Ordenens anseeligste Prælater i Norden, [3]) ledes man til at antage, at det er Klostrets Nedstammelse fra Prémontré selv, der har skaffet dets Foresatte hiin Anseelse, og at det tillige, skjønt det ei nævnes saa tidligt i norske Kilder, maa være stiftet senest i Midten af 13de Aarhundrede. Sagen er imidlertid yderst tvivlsom, og der er maaskee ligesaa megen Grund til at formode, at de 2 nævnte Præmonstratenserstiftelser i Tønsberg aldrig have været samtidige, [4]) men at det er Kapellet ved Michaelskirken, der

[1]) Fornm. Sög. IX. 284. 325. 338. Samlinger til N. F. Hist. I. 553.

[2]) "Tunsbergæ vel Olevyn (ɔ: Olavi) filia Præmonstrati" i en gammel Liste over denne Ordens Klostre i Norden i Script. R. D. VIII. 317.

[3]) Barthol. VI. 529. 539.

[4]) Barth. VI. 539—40 indeholder et Brev af 1290 fra Abbeden i Prémontré, hvori han paalægger Abbeden i Bekkaskog at visitere Ordenens Kirke (ecclesiam) i Tønsberg og i Dragsmark. Dette synes at vise, at kun Olafsklostret da existerede.

er stiftet ved Kanniker fra Prémontré, og at Olafsklostret er en yngre Datter af hiint Kapittel, opstaaet da dettes Kirke blev kongeligt Kapel.

Det tredie norske Kloster af denne Orden hed Dragsmark og laa i Bahuuslæn. Det er ifølge udenlandske Kilder en Datter af Børglum[1]), ifølge norske derimod stiftet af Kong Hakon Hakonssøn ved Midten af 13de Aarhundrede,[2]) — to Beretninger, der simpelt hen forenes ved at antage, at Kong Hakon har stiftet dette Kloster ved Kanniker, hentede fra Børglum. Flere end disse 3 Præmonstratenserklostre har Norge neppe havt. Rigtignok nævnes paa et eneste Sted, nemlig i Magnus Lagabæters Testament, et Mariskog Kloster af Præmonstratenserordenen i Oslo Stift; men med dette Kloster har det sin egen Beskaffenhed. Ei at tale om, at det kun nævnes paa et enkelt Sted, saa kan man ei paavise noget Sted i hele Oslo Stift, hvor det kun med nogen Rimelighed kan antages at have ligget,[3]) og man har derfor al Grund til at antage det for et under et andet Navn mere bekjendt Kloster. Naar man nu seer, at Kong Magnus i sit Testament ganske har glemt sin Faders Stiftelse Dragsmark, som han selv ellers havde taget sig meget af,[4]) medens Klostrene næsten alle faae sin Gave, saa ledes man til at formode, at det er dette Kloster, som paa hiint Sted betegnes ved det ukjendte Navn Mariskog. Dragsmarks Kloster — af samme Orden, som hiint ukjendte — kaldes desuden **Mariuklaustr**[5]); dets Skove omtales allerede af Kong Magnus, og disse Skove have endnu indtil de sidste Tider ud-

---

[1]) **Filia Burgillanensis. Script. R. Dan. l. c.**

[2]) **Hak. Hakons. Saga. c. 333.**

[3]) Man har tvivlende søgt Plads for Mariskog Kloster i Oslos nærmeste Omegn, i Maridalen (jfr. Kraft Norges Beskrivelse I. 295–296. 2den Udg. I, 187); men Grunden hertil ligger kun i dette Bygdelags nye Navn; før hed det Margrethedal (Margretdal).

[4]) Liljegr. **Dipl. Svec. I. 728.**

[5]) Hak. Hak. S. C. 333. **Var.**

mærket og forskjønnet denne ellers skovløse Egn,[1]) ligesom Stedets gamle Navn Dragsmörk (ɔ: Dragsskov) noksom vidner om disse Skoves Tilværelse. Under saadanne Omstændigheder voves neppe noget ved at antage, at Mariskog og Dragsmørk er et og samme Kloster, idet det første Navn udledes af Guds Moder, hvem det var viet, og Skoven, hvori det laa, det andet af Skovens eller Egnens oprindelige Navn. Kun saaledes kan Magnus Lagabæters Forbigaaelse af Dragsmark forklares tilligemed Mariskogs Udelukkelse af de Fortegnelser, hvori Dragsmark forekommer[2]). Denne vor Mening bestyrkes til Overflod af et analogt Exempel fra Skaane. Bekkaskog Kloster af samme Orden kaldes i latinske Breve „saltus St. Mariæ"[3]) d. e. bogstavelig „Mariskog," et Navn altsaa, som Dragsmark høist rimeligt har optaget efter sin ældre og berømtere Søster, men som just af denne Grund ikke er blevet almindeligt, da det kunde foraarsage Forvexling.

Vi kunne imidlertid ikke forlade de tønsbergske Præmonstratensere uden at fremsætte en anden, rigtignok ikke saa godt begrundet Formodning, nemlig at de ældste Præmonstratenserkanniker have staaet i Forbindelse med en Bispestol i Tønsberg. Maaden, hvorpaa de norske Bispedømmer efterhaanden sandsynligviis opstode, gjør det rimeligt, at en i Oldtiden saa anseet Stad som Tønsberg ikke har manglet sin Biskop; dertil opholdt Kongen sig der for ofte. Dette bestyrkes desuden deraf, at Gaarden Teigar, (Teie paa Nøtterøen ligeoverfor Byen), i Middelalderen har været

[1]) Brunius, antikvarisk-arkitekton. Resa genom Bohuslän etc. 1839. S. 115 og især 117.

[2]) Script. R. D. VIII. 316.

[3]) Det eneste Vidnesbyrd mod denne Mening giver den ovenfor (S. 2) nævnte norske Klosterfortegnelse, der baade nævnes Dresmer (Dragsmark) og Mariskog. Men da Beretningen om det sidste ordret er udskrevet af Magnus's oftnævnte Testament, uden Tillæg, der kunde antyde en anden Kilde, saa kan der neppe herpaa lægges ringeste Vægt. Forf. af denne Fortegnelse har fundet begge Navne, og at disse ere tilsyneladende forskjellige nok, negtes ikke.

Bispegaard, hvor Oslo Biskopper særdeles ofte residerede[1]. Vi ledes herved til den Formodning, at Biskoppen i det sydøstlige Norge oprindelig har holdt til i Tønsberg, som den engang anseeligste By, at han, eftersom Oslo tiltog, mere og mere har holdt til der, indtil han ved Domkapitlets Oprettelse der fik sit stadige Sæde. Kun saaledes kunne vi forklare os, at Tønsberg saa langt op i Tiden har havt et Kannike-Convent og 4 Præbender ved Byens Hovedkirke (St. Laurentii Kirke), samt at disse 4 Præbender tidligere droges sammen til een[2]. Naar hertil kommer, at Oslo Biskop paa Reformationstiden hævdede sin Ret til Olafsklostret i Tønsberg, fordi det, efter hans Erklæring, var stiftet af Oslo Biskopper, — en Paastand, der kan være rigtig, skjønt Klostret som viist er stiftet fra Prémontré, — saa synes det ikke usandsynligt, at de tønsbergske Præmonstratensere kunne have staaet i Forbindelse med det tønsberg-osloiske Domkapittel i dettes ældste Form, uden at man derfor bør eller kan antage, at det længe hen i Tiden har vedvaret (ovenfor Side 66). De i Tønsberg i 13de Aarhundrede forekommende Provster kunde i dette Tilfælde med Rimelighed antages for Domprovster af Præmonstratenserordenen.

Til Nonneklostre i Norge af denne Orden findes intet Spor, og er der al Grund til at betvivle Tilværelsen af Nonneklostrene i Hammer og paa Spanheim, hvorom mere i Specialhistorien, er kun Reins Kloster tilbage, hvis Orden er uvis. Men dette har sandsynligere været beboet af regulære Chorfruer end af Norbertinerindernes strenge Congregation. En Efterretning om Reins

---

1) Barth. VI. 539.

2) Beviserne herfor samt for at Olafsklosteret ikke — som man har antaget — har ligget paa Teie, men inde i Byen, leveres i dette Klosters Specialhistorie.

3) Bisp Øysteins Udtryk (Røde Bog fol. 100) „Ok funnom ver i gamlom registris, at þær hafvo verit fiorar prebende at forno,“ viser tydeligt, at denne Indretning i hans Tid (1388—1404) forlængst var forbi, hvilket i Aalls Snorre I. 60 ikke er bemærket.

Nonners Dragt vilde isvrigt afgjøre Spørgsmaalet, da hines var sort og disses hvid.

§. 7.

Johanniterne.

Det religiøse Sværmeri, som foranledigede og vedligeholdt Korstogene, maatte ikke alene have en væsentlig Indflydelse paa Stiftelsen af Cistercienser- og Præmonstratenserordenen, men ogsaa komme til Syne i særegne, netop ved disse Religionskrige foranledigede nye Arter af Munkeselskaber. Nyheds- og Efterligningssygen rakte her Sværmeriet Haanden, og mere end alt andet maatte den Fristelse være uimodstaaelig, som de umaadelige Fordele ved Munkevæsenet medførte. Og dog, bemærker Planck, maa de geistlige Ridderordeners første Optræden vække den eftertænkende Jagttagers Opmærksomhed ikke blot ved deres Usædvanlighed, men især formedelst deres særegne, udtrykkelig udtalte Øiemed. Et Selskab, der gjør en stadig Krig med sine Medmennesker til Religionspligt, og indskjærper denne ved et særeget høitideligt Løfte, er i Sandhed et for den sunde Menneskeforstand paafaldende Fænomen, der alene kan forklares af hiin Tidsalders Aand. Der er ingen Grund til at betvivle, at de fleste af Medlemmerne ved disse Ordeners Stiftelse antoge, at det var den frommeste og Gud velbehageligste Gjerning af Verden at slaae en Vantro ihjel, men dette troede i hiin Tidsalder Tusinder med dem, uden derfor ved et særeget Løfte at forpligte sig for hele Livet dertil. Korstogene ansaaes i og for sig for en Religionssag, og Ridderne maa derfor med deres Forbund have havt en Bihensigt, som de da heller ikke lagde Skjul paa. Med eet Ord — der gaves blandt de nye Ordeners Stiftere Mænd, som af Clunyacensernes og Cisterciensernes Exempel havde abstraheret den Lærdom, at et religiøst Selskab i hine Tider var det letteste og sikreste Middel til at erhverve Magt og Rigdom. Dette viser sig tydeligt af de Privilegier, Ridderne tildeels med stor Møie udvirkede for sig, og endnu tydeligere af den Hurtighed, hvorved de virkelig naaede sine jordiske Øiemed. In-

den 50 Aars Forløb havde hver af de 3 Ordener i Europa og Asia erhvervet Besiddelser, som tilsammen kunde dannet et Kongerige, og vare komne til en Magt, hvormed ikke enhver Monark i Europa kunde maale sin[1]).

Kjøbmænd fra Amalfi (i det Neapolitanske) havde i 1048 bygget et Kloster i Jerusalem, helliget Johannes Døberen, hvis Munke kaldtes Johannitter eller Hospitalsbrødre, og hvis Pligt det især skulde være at pleie og hjælpe syge og fattige Pilegrime. I Aaret 1113 sluttede en Samling af Korsriddere sig til dette Klosterhospital og omdannede Indretningen til en Ridderorden med Bibehold af Augustins Regel. I Førstningen indskrænkedes disse Ridderes Pligt til at pleie, understøtte og ledsage Pilegrime, men allerede under den første Stormester Raymond du Puy føiedes 1120 hertil den nye Forpligtelse at kæmpe mod de Vantroende. Nu deeltes Ordenen i 3 Klasser: Riddere, hvem Kampen paalagdes, Præstmunke, som forestode Hospitalerne og førte Aandens Vaaben, samt Vaabendragerne eller de tjenende Brødre, der skulde pleie de Syge og ledsage Pilegrimene. Fordrevne fra Jerusalem, bosatte de sig 1191 paa Øen Cypern, hvorfra de 1309 flyttede til Rhodos, og udmærkede sig her ved deres heltemodige og udholdende Kampe mod Tyrkerne, hvem det først 1522 under Suleiman II lykkedes at komme i Besiddelse af Øen. Efter Opholdet her benævnes de ofte Rhodiser-Riddere. Deres senere Skjebne paa Maltha vedkommer ikke vort Emne. Deres Hospitaler (**domus sacra hospitalis Sti. Johannis Hierosolymitani**) anlagdes ikke blot i Orienten, men udbredte sig snart over hele Europa, hvor disse Stiftelsers Hovedformaal blev at

---

[1]) Geschichte d. christl. Gesellsch.-Verfassung, IV. 499. 502. 503. Disse Plancks træffende Bemærkninger ramme vel kun for en Deel den ældste af Ridderordenerne, Johanniterne, som nemlig var stiftet førend Cistercienserne kom i nogen Anseelse; men Clunyacensernes Exempel var iøvrigt fristende nok. De øvrige geistlige Ridderordener, Tempelherrerne og Marianerne, forbigaaes her, da man ikke finder noget Spor af, at de have eiet Besiddelser i Norge.

indsamle Penge til Krigens Fortsættelse mod Tyrkerne. Imidlertid virkede de visselig tillige meget godt som Pleie- og Forsørgelses-Stiftelser i en paa slige ellers saa fattig Tidsalder.

Regjeringsformen var monarkisk. **Stormesteren** af St. Johannes Hospital var den hele Ordens uindskrænkede, ofte despotisk-strenge Overhoved, som havde Ret til ubetinget Lydighed i alle verdslige Anliggender; den geistlige Magt deelte han derimod tildeels med **Ordenskapitlet**, hvori han havde Forsædet. Næst ham stode Hovederne for de 8 **Tunger** (linguæ): Provence, Auvergne, Frankrige, Italien, Arragonien, Tydskland, Castilien og England, hvilke kaldtes Generalpriorer. Den tydske Tunge (lingua allemannica) bestod igjen af 4 Afdelinger eller Priorater, Tydskland, Bømen, Ungarn og **Dacien**. Prioren for det sidste Priorat var — som det synes[1]) — stedse Forstander for Andvordskov Kloster i Sjælland, og under ham stode Ordenens Hospitaler i de 3 nordiske Riger. Prioraterne vare atter inddeelte i Balleiater (bajulivatus), hvis Formand kaldtes Balliv (bajulivus), og disse bestode igjen for det meste af flere **Comménder** eller Comthurier, der forstodes af en **Commendator** eller Comthur. En saadan Comménde udgjorde den laveste Eenhed, et Hospital med Klosterbygning, tjenende Munke og Lægbrødre, hvis nærmeste Foresatte kaldtes Prior (prior domus hospitalis). Alle Ordenens Medlemmer maatte være af god og gammel Adel. Riddernes Klædning bestod i Fredstid af en lang, sort Mantel med det ottekantede, hvide Johanniterkors paa venstre Arel og Bryst[2]).

---

[1]) Af Udtrykkene i den tydske Generalpriors, Broder Johannes's Udnævnelse af Jacob Mortensen, Prior i Andvordskov, til Prior i Dacia, af 29 Juli 1467 (Barth. VIII. 157—159) synes det, som om Generalprioren havde frit Valg; men man finder ikke, at andre end Andvordskovske Priorer ere valgte til denne Post. Hans derved erholdte Indflydelse i alle 3 Riger var maaske Aarsag til, at han i Unionstiden stedse havde Sæde i Danmarks Rigsraad.

[2]) Geschicht. d. Mönchsorden VI. 82—89.

Uvist er det imidlertid, om disse forskjellige Distinktioner nøiagtig ere blevne overholdte i Norden; i saa Fald, maa der have været Johanniter-Riddere i alle 3 nordiske Riger. I et Brev af 1327,[1]) udstedt paa et Provinsialkapittel i Andvordskov af Johanniterne i Provindsen Dacia, omtales nemlig Comthurer i alle tre Riger, een i Norge, een i Sverige og flere i Danmark, og der er neppe nogen Tvivl om, at Comthurerne hørte til Ordenens første Klasse, Ridderne, under hvem de geistlige Priorer stode.[2]) Allerede i 1170 skulle, ifølge Daugaard, Johanniterne havt Eiendomme i Norden, men Klostre have de neppe besiddet der saa tidligt, i det Mindste slet ikke i Norge. I Værne Klosters Historie vil det formeentlig blive gjort mere end sandsynligt, at det første og maaskee eneste Johanniter-Hospital i Norge er stiftet af Magnus Lagabæter paa hans egen Kongsgaard Værne i Rygge Sogn, og at han, da Deeltagelsen i Korstogene eller rettere den fortsatte Kamp mod Tyrkerne baade var fjern og for sværmersk en Idé til at vinde Hjerterne i Norge, hovedsagelig har indrettet det til et Invalidehospital for sin Hird. Herved blev tillige Ordensregelens Fordring paa god Adel hos Medlemmerne opfyldt, forsaavidt det efter norske Forholde kunde skee. Uden nemlig her at gaae ind paa det omtvistede Spørgsmaal, om Norge har havt nogen indfødt Adel — en Tvist, der maaskee meest dreier sig om Ord — bliver det tilstrækkeligt at henvise til Hirdskraaens Bestemmelser om Hirdmændenes Rettigheder, Anseelse m. v., for at gjøre det sandsynligt, at disse nok have kunnet fyldestgjøre Johanniternes

---

[1]) Barth. VIII. 156—157. Suhm XII. 156.

[2]) Desuagtet betvivle baade Münter i sin Reformations-Historie I. 109, og Daugaard S. 15. 275, at Johanniter-Riddere have været bosatte i de nordiske Riger. Have de deri Ret, maa man nødvendig antage, at Ordenens Bestemmelser ikke her ere blevne iagttagne, hvilket imidlertid ikke er beviist. Stedet hos Daugaard (S. 275) synes dog netop at vise, at der var Forskjel paa den ridderlige Prior (Comthuren) og den klosterlige.

Fordring paa adelig Byrd, især naar der ikke paa anden Maade var Udsigt til at faae Fodfæste i Landet.

Værne (Varne) Hospital er saaledes det eneste sikre Johanniterkloster i Norge. Man har iøvrigt som saadanne tillige opført Langsæter Hospital i Trøgstad og Hofvin Hospital ved Oslo — Noget vi hverken tør bekræfte eller benægte. Selvstændige Stiftelser have de dog neppe været, da det ovennævnte Brev af 1327 kun nævner een Commendator i Norge, og hine Hospitaler vistnok ere ældre end dette Aar. Forøvrigt er det allerede ovenfor bemærket, at Værne uden Tvivl har havt sine Filialer omkring i Egnen, og til denne Klasse maa vel de nævnte Hospitaler, hvis de have tilhørt Johannitterne, med størst Rimelighed regnes. Fane Hospital, et Par Mile Syd for Bergen, har derimod vist ikke været Johannitternes, men snarere et almindeligt Klosterhospitium, der tilligemed sin Kirke i 14de Aarhundrede af Bergens Biskop og ikke af Johannitternes Foresatte overlodes Kong Hakon V, for at indlemmes i de 14 kongelige Kapeller.[1]) Forøvrigt kjender man saare lidet til denne Ordens Skjebne i Norge. Det synes som om Værne efter den sorte Død og Foreningen med Danmark, da den norske Hird sandsynlig opløstes, er blevet et almindeligt Klosterhospital, hvori dog endnu i sildigere Dage flere af Landets anseeligste Mænd gave sig ind i deres Alderdom.[2]) Forbindelsen med Formanden i Andvordskov holdtes vedlige, men forøvrigt synes Pengesendinger og enkelte Befalinger at have været de eneste Baand mellem denne afsidesliggende Stiftelse og Ordenens Mægtige i Syden. Disse lagde ogsaa Mere an paa at trække Penge derfra end paa at udvide Ordenen saa langt oppe mod Nord. Saaledes udstedte Stormesterens Vikar

---

1) Barth. IV. 374. Forf. af den før nævnte Comment. de coenob. Norv. har optaget dette Hospital blandt Klostrene, og denne Omstændighed har vel foranlediget, at det har faaet Plads i Klosterhistorien som Johannitterhospital.

2) Saaledes Kantsleren Ivar Vikingson mod Enden af 15de Aarhundrede.

i 1463 en Befaling til Prioratet Dacia at indskrænke Munkenes Antal for lettere at skaffe den aarlige Afgift — 140 rhinske Gylden — til Rhodos. Der skulde ikke være flere Munke, end Gudstjenesten fordrede; Fængsel skulde indrettes ved alle Klostre, og de dovne Brødre straffes paa en saadan Maade, at Lysten til at opholde sig der ei blev altfor stor.[1])

Det er ovenfor bemærket, at der ikke findes Spor af, at Tempelherrerne eller de tydske Riddere have havt Eiendomme i Norge, eller i Norden i det Hele. Ogsaa Münter[2]) antager dette; men Daugaard troer (S. 15—16) i et Par Pavebuller at finde Beviis for, at Tempelherrerne have eiet Huse i Norden. Den første af ham paaberaabte Bulle angaaer kun Lunds Erkestift, og er altsaa os uvedkommende; men hvad der med Hensyn til den anden kan anføres, rammer og det Beviis, der søges i den første. Hiin indeholder en Opfordring fra Clemens V af 1308 til Kongerne i Danmark, Sverige og Norge at fængsle alle Tempelherrer i deres Riger og lægge Beslag paa deres Gods, indtil Paven derom anderledes bestemte.[3]) Denne Bulle er udstedt i Anledning af Ordenens paatænkte Ophævelse, der besluttedes paa det kort efter afholdte Kirkemøde i Vienne, hvortil Cirkulærskrivelser fra Paven udstedtes, samtidigt med denne Opfordring til den verdslige Magt om at forsikre sig Tempelherrernes Personer og Eiendom. Under saadanne Omstændigheder kan man let tænke sig, at Paven har sendt slige Breve ogsaa til Kongerne i de nordiske Riger, for det mulige Tilfælde, at en eller anden Tempelherre der kunde opholde sig, uden at man derfor maa antage, at dette nødvendig har været Tilfældet. Men selv om Pave Clemens virkelig har antaget,

[1]) Pontopp. Annal. II. 631.

[2]) Reformations-Historie I. 110.

[3]) Suhm XI. 571, der ligesom Daugaard deraf slutter, at der har været Tempelherrer i Norden. Forøvrigt bemærkes, at Barth. IV. 584—597 og 601—621 indeholder flere Pavebuller til Norge angaaende disse Riddere; men de angaae nærmest Ordenen i det Hele, Beskyldninger mod dem o. s. v. Nærmere Oplysninger kunne dog maaske deraf udledes.

at disse Riddere fandtes i Norden, bliver dette dog intet tilforladeligt Beviis; dertil indeholde Pavebullerne altfor mange Vidnesbyrd om Romerhoffets Uvidenhed med Hensyn til Forholdene her; og man maa derfor, indtil andre og gyldigere Grunde anføres, fremdeles betvivle, at Tempelherrerne nogensinde have eiet Besiddelser i de nordiske Riger.

§ 8.

Franciskanerne.

Alle hidtil omtalte Munkeordener tabte efterhaanden Folkets Agtelse; deres Rigdomme, Pragt og tøilesløse Sæder stode i en altfor skjærende Modsætning til Ordensløfterne, til at selv den troskyldigste Lægmand i disse Herrer kunde see sande og ydmyge Guds Tjenere. Den almindelige og uagtet alle Reformer stedse tiltagende Usædelighed blandt de Klostergeistlige syntes at true det hele Munkevæsen med Opløsning, da det i Begyndelsen af 13de Aarhundrede næsten samtidigt faldt to Sværmere ind at stifte Munkeordener paa Grundsætninger, der skulde gjøre en slig almindelig Fordærvelse umulig. Ikke uden Grund søgte de Ondets Rod i Klostrenes Rigdomme, og troede derfor ved at forandre Armodspligten til Betleri ganske at kunne udelukke Fordærvelsen. Den endog i Cisterciensernes Historie uhørte Hastighed, hvormed disse Tiggermunke udbredte sig over hele den katholske Verden, den Magt, de snart udviklede, og den faste Eendrægtighed, hvormed de anvendte denne i Pavemagtens Interesse, har givet disse Ordener en universalhistorisk Betydning, og da de ogsaa i Norge vare i Besiddelse af flere Klostre, end de øvrige Ordener, vil en noget udførligere Beretning om dem være passende.

Johan Bernardoni, en Kjøbmands Søn, fødtes i Assisi i Umbrien 1182, og blev af Faderen bestemt til Handelen. Fra en Handelsreise til Frankrige vendte den unge Johan saa forfranskket tilbage til Hjemmet, at hans Landsmænd kaldte ham Signor Francese, — Franciscus, et Navn han siden beholdt. Ulyst

til at være Handelsmand, Hang til Sværmeri og Ødselhed, samt en Gavmildhed, der endog bragte ham til at stjæle fra Faderen, for at give de Trængende eller understøtte Bygning af Kirker, paadrog ham dennes Misnøie, og efterat have forsøgt sig som Soldat, troede han sig efter en farlig Sygdom kaldet til Bodsprædikant. Han tilbragte nu sin Tid paa eensomme Steder, i Huler og Gravhvælv, bortgav sin sidste Dragt, og iførte sig en Tiggers Laser. Under Pøbelens Forhaanelser levede han en Stund paa denne Maade, frasagde sig al Arv efter sin Fader, søgte kun Omgang med Tiggere og Dagdrivere, og drog omkring i Egnen for at indsamle Pengebidrag til Istandsættelsen af den siden saa berømte St. Damians Kirke i hans Fødeby. Tilsidst vakte hans uegennyttige Opofrelser og sværmerske Taler ligesaameget som hans cyniske Levemaade Menigmands Opmærksomhed, der snart gik over til Ærefrygt og Beundring. Enkelte Ligesindede samlede sig om ham, og Abbeden af Subazzo ved Assisi overlod ham den lille Kirke Portiuncula, den snart vidtberømte Franciskaner-Moderkirke. I Aaret **1210** skal han have givet sine **6** Tilhængere den første mundtlige Regel, hvortil Jesu Ord til Disciplene, Matth. **10, 9. 10**, var Grundvolden. Franciscus's Disciple skulde ligesaalidt som Frelserens have Guld eller Sølv i deres Belte, to Kjortler, Sko eller Stav. Da han med denne Regel fremstillede sig for den myndige Innocents III, og bad om dens Approbation, skal Paven have svaret, at det var en Regel for Sviin og ikke for Mennesker. Franciscus gik bort, væltede sig i Dyndet, og vendte saaledes tilbage med Forespørgsel, om Regelen nu passede. Den skarpsindige Pave blev opmærksom, og mærkede snart, at han her havde fundet en Mand, der mægtig kunde fremme hans vidtomfattende Planer. Han billigede derfor foreløbig hans Regel og paabød ham overalt at prædike Bod og udbrede den christne Tro. **1215.** Under Eftermanden Honorius III blev Franciskanerordenen **1223** formelig antagen i den katholske Kirke, og samtidig hermed tilstod han Ordenen den saakaldte Portiuncula-Aflad for Enhver, som

den 2den August besøgte Moderkirken. Denne Afladt skulde gjælde bestandig, medens al anden ophørte idetmindste ved Jubelaarene, den rensede ubetinget fra alle Synder, og udstraktes snart til alle Minoritterklostre, hvem den i Tidens Løb indbragte uhørte Summer.

Antallet af Franciscus's Tilhængere var imidlertid daglig tiltaget med forbausende Hurtighed, og udbredte sig saa rask over Italien og de tilgrændsende Lande, at da han i 1219, altsaa førend Ordenen endnu formelig var antagen, holdt det første Generalkapittel i Portiuncula, samledes 5000 Tiggermunke om ham som Affendinger fra de forskjellige Klostre, uden at Franciscus havde draget ringeste Omsorg for denne Mængdes Underholdning. Igjennem hele det 13de Aarhundrede tiltog Franciskanernes Antal, saa at man tilsidst regnede 7000 Klostre af denne Orden. De fandtes næsten i hver By. Ordenens skrevne Regel, der er noget forskjellig fra den første, er given 1223 og udgjør 12 Kapitler af følgende væsentlige Indhold: 1) Brødrene skulle som Tegn paa deres Ydmyghed kaldes "mindre Brødre" (fratres minores, Minoritter); blind Lydighed, streng Kydskhed og Armod i egentligste Forstand ere Hovedpligterne. 2) Hvo der vil optages i Ordenen, skal føres til Provinsialministeren, for at prøves i den katholske Tro, og naar Intet er til Hinder, skal denne sige til ham: "Gaa hen, sælg Alt, hvad Du eier, og giv de Fattige." Ingen Broder maa forlade Ordenen. Dragten skal være en askegraa Kutte, hvoraf Navnet Graabrødre i Danmark og senere i Norge[1]), en Strikke om Livet, et Par korte Buxer og Træklodser under Fødderne. Alle Minoritter vare saaledes oprindelig Barfodmunke (Nudipedes), men dette formildedes senere. Naar Klædningen gaaer itu, skal den bødes med Sækkestrie og gamle Klude. 3) Guds-

[1]) Saalænge vort Oldsprog var i Brug betegnede grámúnkr en Cistercienser (ovenfor S. 78). Den islandske Benævnelse förumunkr (Tiggermunk) findes ikke brugt i Norge. I norske ældre Breve kaldes Minoritterne for det Meste berföttabrædur.

tjenesten skal forrettes efter den romerske Lithurgi. Alle Fredage, Tiden fra Allehelgens til Juul samt fra Fastelavn til Paaske holdes streng Faste. 4) Ingen Broder maa modtage Mynt eller Penge. De Syges Pleie og Brødrenes Beklædning skal besørges af Ministeren eller Kustoden ved de aandelige Venner (amici spirituales)[1]. 5) Enhver, som kan, skal arbeide, og i Betaling derfor tage Levnetsmidler o. dsl. kun ikke Mynt. 6) Brødrene skulle ikke engang som Corporation have nogen Eiendom; selv ikke det Huus[2]), hvori de boe, maae de kalde deres. Som Fremmede i denne Verden skulle de tjene Herren i Armod og Elendighed, samt trøstigen betle[3]). 7) Pønitents paalægges af Provinsialen. 8) Alle Brødre skulle have en Generalminister, hvem ubetinget Lydighed skyldes, medens han skylder Paven samme Pligt, og forøvrigt skal han være den hele Ordens Tjener (minister). Hvert tredie Aar skal en saadan vælges af samtlige til Generalkapittel forsamlede Provinsialministre og Kustoder, der igjen, naar de ville, kunne holde Kapittel i deres Provinds eller Kustodie[4]). 9) Retten til at prædike afhænger af Biskoppens Tilladelse og en udstaaet Examen hos Ministeren; Prædikenen skal være opbyggelig, anstændig og kort[5]). Regelens 3 sidste Kapitler angaa Pønitentser og

[1]) Disse bleve i Tidernes Løb meget fordeelagtige, idet alle Pengesager og Handelsaffærer gik igjennem dem, og Regelen saaledes blev omgaaet. Gesch. d. Mönchsorden III. 233.

[2]) Huus, domus, er det stadige Navn paa Minoritterklostrene. Ei engang Navnet Kloster vilde Franciscus have fælles med de rige Munke.

[3]) Vadant pro elemosyna confidenter.

[4]) Hver Provinds var nemlig deelt i flere Custodier, under hvis Formand (custos) de enkelte Minoritterhuse og disses Forstandere (Gardianer) stode.

[5]) Den sidste Fordring til en Prædiken udledede Franciscus af Rom. 9. 28, hvor han som hele den occidentalske Kirke fulgte Vulgata bogstavelig: "verbum abreviatum fecit dominus super terram." Hans Bibelfortolkning var i det Hele naiv. Saaledes tog hans Brødrenes Navn af Jesu Ord (efter Vulg.): qvod uni ex minoribus meis fecistis, mihi fecistis, hvilket med stort Held udlagdes som en Spaadom af Frelseren om denne Orden. (Gesch. der Mönchsorden II. 258. III. 236. 237. Om Franciskaner-Regelen i det Hele: III. 227—316.

Straffe, Forbud mod Omgang med det andet Kjøn, Missioner til de Vantro, m. v.

Den virksomme Hjælp, Franciskanerne allerede fra Ordenens første Dage af ydede Paverne i Gjennemførelsen af deres hierarkiske Planer, belønnedes med Privilegier af omfattende og høist forskjellig Art. Deels angik de Lettelser i Ordensregelens strenge Forbud mod Eiendom, og en udvidet Fortolkning af de aandelige Venners Benyttelse var hertil den bedste Hjælp[1]); deels gik de ud paa at begunstige Ordenens Udbredelse ved Dispensationer fra Regelens 2det Kapittel, i den Grad at Clemens IV og Eugen IV endog fritoge de groveste Ugjerningsmænd fra Bandsstraf, naar de blive Minoritter[2]); deels opmuntredes paa forskjellig Maade til Gavmildhed mod Ordenen, idet Bisperne forbødes at lægge Hindringer i Veien derfor, i det Brødrene tillodes at tage Betaling under Navn af Gaver for Gravsted i deres Kirker eller Begravning i deres Ordensdragt; fremdeles at tage Alt — endog Penge, som skjænkedes ved Testamente[3]). Desuden formindskede Paverne Minoritternes Udgifter ved forskjellige Buller, der gik ud paa deres Eiendommes Exemtion eller Frihed for alle Geistligheden ellers paalagte Afgifter, Tiender o. s. v., først til Staten, siden til Curien og Kirken, først kun for Huus og Have, siden for alle Eiendomme, Klostret besad, eller ved Forpagtere, Leilændinger o. s. v. havde Raadighed over. Af endnu mere gjennemgribende Følger vare de Privilegier, som gaves Ordenen paa Sognepræsternes Bekostning, saasom fri Prædikeret selv mod Bispens Villie og under Interdikt, tvertimod Regelens 9de Kapittel, uindskræn-

[1]) Gesch. d. Mönchsorden V. 9 ff.

[2]) Sammest. VII. 128—130.

[3]) Til at modtage Gaverne og anvende dem til Brødrenes Bedste, til Kjøb- og Salg m. v. benyttedes en aandelig Ven — Klosterets Syndikus eller Prokurator, hvormed man undgik at støde an mod Regelens Bogstav, idet Brødrene selv jo Intet eiede og Intet rørte. De nøde alle en Eiers Fordele, ingen af hans Bekymringer. Gesch. d. Mönchsorden. V. 118 ff.

let Rettighed til at høre Skriftemaal[1]), Ret til at have sin egen Conservator[2]) eller overordentlige Dommer og Forsvarer m. v. Hertil kom endvidere den Skare af Aflادsbuller, der udstedtes for Ordenen, hvilke inddeeltes i Aflad for Brødrene og Aflad for Andre til Brødrenes Bedste, f. Ex. for den, der besøgte en eller anden Minoritter-Kirke, eller helligholdt St. Franciscus's Fest[3]). De afgive sørgelige Vidnesbyrd om Vankundighed, Overtro og lav Vindesyge paa en lettroende Almues Bekostning. Tilsidst deelagtiggjordes Ordenen i alle andre Ordeners Rettigheder og saaledes var da Privilegiernes Maal saa fuldt, det kunde blive, — og Stifterens fromme Planer aldeles tilintetgjorte.

Det var dog ikke paa een Gang, at alle disse Naadesbeviisninger ovenfra vældede ud over Minoritterne. Det var efterhaanden, som Paverne mærkede deres overordentlige, stedse stigende Indflydelse paa Menigmand, ja endog paa Geistlighed, Fyrster og Konger, at de saaledes stræbte at knytte dem fastere og fastere til sig. Snart nemlig bleve disse fattige Tiggere Kongernes Skriftefædre, Sendebud og Raadgivere, Geistlighedens og Pavens heldigste Pengesamlere, Almuens Lærere og Veiledere. Gjennem 300 Aar vare de Vankundighedens ligesaa heldige som ufortrødne Prædikanter, og Alt dette medens idelige indvortes Kampe rystede Ordenen. Endnu før Stifterens Død, (han døde, som han havde levet, nøgen paa den bare Jord, 1226) dannede den snedige Pater Helius et talrigt Parti, der vilde drive en Formildelse i Regelen igjennem. Han seirede tildeels, og der opstod saaledes to Afdelinger i Ordenen, **fratres de observantia**, der fulgte Regelen bogstavelig, og **fratres**

---

1) Sammesteds VII 135 ff. Ved Bulle af 2den April 1304 paalagde Benedikt XI Biskopperne af Roskilde, Linkøping og Stavanger med apostolisk Magt at forsvare Minoritterne og Dominikanerne mod Enhver, som i de 3 Riger vovede at hindre den frie Prædikeret og Skriftemaal, der vilde aftvinge dem Afgift til Domkirken eller desl. Barth. D. 79—81.

2) Sammesteds V. 124.

3) Gesch. d. Mönchsorden VII. 137—141. I Pontoppidans Annaler I. 507—517 findes Clemens IV's Indulgenser af 1268 trykte.

conventuales, hvem de fleste ovennævnte Indulgentser gjaldt, og som fulgte en elastisk Fortolkning af den[1]).

Allerede samme Aar, som Ordenen blev formelig anerkjendt, vandrede 1223 de første Minoritter over Eideren, og udbredte sig hurtig over Jylland, de danske Øer og Skaane. Hvad Aar de, rimeligviis fra Danmark, først kom til Norge, findes ikke optegnet: den Graamunk nemlig, som Skule Jarl i 1225 sendte til Kong Hakon, for at melde hans snarlige Ankomst, var vistnok Cisterciensér fra Tuterøen, og ikke en Franciskaner[2]); Suhms Efterretning[3]), at Minoritter i 1230 nedsatte sig i Konghelle, er tvivlsom; men vist er det derimod, at der før Midten af Aarhundredet var i det Mindste tre Klostre af Ordenen i Norge, nemlig i Konghelle, Tønsberg og Bergen; Ordenens Klostre i Nidaros, Stavanger og Marstrand ere sandsynligviis yngre end 1277, da de ei nævnes i Magnus Lagabæters Testamente, hvori de øvrige Klostre betænkes, og Oslo Minoritterkloster stiftedes først 1291 af Hertug Hakon, som dertil indkaldte Munke fra Danmark[4]). Flere end disse 7 Klostre har Ordenen neppe havt i Norge, men ingen anden Orden havde heller saa mange Klostre. Der findes ingen Spor til, at Franciskaner-Nonner (St. Klaræ Orden) have fundet Veien til os. Om Franciskus's 3die Orden, Tertiarierne, vil derimod paa sit Sted nærmere blive talt.

---

1) Disse Kampe naaede Danmark, men der er ikke fundet noget Tegn til, at den ved Laurentius Brander i Odense fremtvungne Reform i flere danske Klostre har strakt sig til Norge. Script. Rer. Dan. V. 519 ff. Her vare nok alle Minoritter fratres conventuales.

2) Hak. Hakss. S. c. 133. Denne Munk kan forøvrigt ei, som Sagaen beretter, være sendt fra Tønsberg; thi ifølge c. 130 drog Jarlen fra Bergen til Nidaros, og derfra (c. 132) over Dovre til Hammer. Nordenfra maa altsaa hiin Munk være sendt; ellers kunde han ei heller møde Kongen paa Oslofjorden, da denne fra Tønsberg seilede til Oslo. I 1225 var paa den anden Side vistnok endnu ikke Minoritter bosatte i Nidaros, og Graamunken bliver saaledes sikkert en Cisterciensér. (jfr. ovenfor S. 78).

3) Danm. Hist. IX. 603.

4) Waddings Annales Minoritarum ved Aar 1291.

Af de ovennævnte 7 Klostre veed man med Sikkerhed, at de 3 i Oslo, Tønsberg og Stavanger vare **Barfodmunke**, for Bergens Minoritters Vedkommende er det ligeledes vist, uagtet det andet der værende Barfodmunke-Kloster, Augustinerkonventet ved Jonskirken, gjør Adskillelsen mellem begge vanskelig, og for de øvrige er det høist sandsynligt; men deres Historie er for ufuldstændig, til at noget Bestemt derom kan siges. De norske Minoritter dannede fra 1280[1]) af en særskilt Afdeling, Custodia Norvegiæ, hvis Formand (custos) stod under Provinsialministeren for Provincia Daciæ (d. e. de 3 nordiske Riger), der valgtes paa Kapitlerne hvert 3die Aar, og stod umiddelbar under Generalministeren i Rom[2]). Provinsialkapitler holdtes næsten aarlig omkring i de forskjellige Klostre[3]). Hvert Klosters Forstander hed **Gardian**, ligesom der og forekommer en Vicegardian i Oslo. Stundom synes Kustos tillige at have været Gardian i det Kloster, hvori han opholdt sig, stundom var der baade Kustos og Gardian i samme Kloster. Om Munkenes Navn i Norge er ovenfor talt. Det ældste Vidnesbyrd om den danske Benævnelse **Graabrødres** Benyttelse i norske Breve er fra 1381, da Minoritterne i Tønsberg tillægges dette Navn;[4]) først efterat det danske Skriftsprog al-

---

[1]) Script. Rer. Dan. V. 519.

[2]) En særegen Tittel forekommer i Brev af 1376, hvori Bisp Botolf af Stavanger kaldes **conservator privilegiorum ordinis fratrum minorum**. Dipl. Arn. Mag. fasc. 73. No. 1. Dette er udentvivl den ovenfor omtalte Ordenens Dommer og Forsvarer, som den havde i alle Lande, og som havde særegne Rettigheder. Maaske har Tillægget privilegiorum, som ellers ikke pleier at tilføies, Hensyn til en Bestemmelse i Regelen, at „conservatores secundum **privilegia** multa possunt, quæ non possunt conservatores secundum jura." Gesch. d. Mönchsorden. V. 124. ff. Brevet vil blive optaget blandt Bilagene.

[3]) Fortegnelser over de i Provindsen holdte Kapitler findes i Script. R. D. V. 519. ff. VI. 572. Den sammesteds V. 511—528 trykte Historia ordinis fratrum minorum in Dania indeholder i øvrigt intet Specielt om Norges Klostre.

[4]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 74. No. 1.

deles havde fortrængt det norske, blev Graabrødre-Navnet almindeligt i Norge.

§ 9.

Dominikanerne.

Samtidigt med Franciskanernes stiftedes endnu en anden Tiggerorden af den spanske Adelsmand Dominicus de Guzman. Født 1170 udmærkede han sig allerede tidligt ved sine ivrige Studier og Bodsøvelser, og blev derfor udseet til at reformere de forvildede Chorherrer ved Osma Bispestol, samt senere benyttet som Kjætteromvender blandt Albingenserne i Spanien. Her var det, at han ved personlig Berørelse med de lavere Stænder lærte at kjende den næsten ubetingede Vigtighed, Almuen tillagde Armoden blandt de Christne, især blandt Geistligheden, og allerede mellem 1208 og 1214[1]) synes han at have fattet den Beslutning at stifte en Munkeorden, hvis første Pligt skulde bestaae i ved Prædikener at virke til Kjætteres Omvendelse til den ene saliggjørende Kirke, et Hverv, hvorved Ordenen i Tidernes Løb har gjort sig saa frygtelig berømt. For derimod at skaffe sine Prædikener Indgang blandt Folket og vinde dettes fulde Tillid, ansaa han streng Armod nødvendig. Samtidigt og udentvivl ganske uafhængigt af hinanden ere saaledes Frants og Dominik faldne paa at stifte Tiggerordener. Men ligesom Stifterne vare af høist forskjellig Karakteer og Dannelse — den en ene cynisk, uvidende Sværmer, den anden en i Livets høiere Stillinger brugt og dannet lærd Mand, — saaledes var og deres Opfatninger af de ligeartede Ordeners Hensigt meget forskjellig. Man betegner maaskee denne Forskjel nærmest ved at sige, at Franciskanernes Hovedsag var at tigge, hvormed de forenede Prædiken som en passende eller nødvendig Ind-

---

[1]) Tiden angives forskjellig mellem disse Aar i Anledning af Minoritternes og Dominikanernes heftige Strid om deres Ordeners indbyrdes Anciennetet.

ledning, Dominikanernes derimod at prædike, hvormed Tiggerarmod forenedes, for at finde Indgang hos den raae Mængde.

Dominikanerordenen stiftedes 1215 i Toulouse, da 16 Personer sluttede sig til Dominikus, hvorpaa Ordenen i 1216 fik pavelig Sanktion under Navn af Prædikebrødre (fratres prædicatores) med Stifteren som Supperior eller Generalminister, der som saadan tog Bolig i Rom. Fra Toulouse af vandrede Brødrene ud i den vide Verden, for at prædike Evangeliet efter det romersk-katholske Lærebegreb. I Paris fik de et meget anseet Kloster i Gaden St. Jakob, hvoraf deres franske Navn Jakobinere. Det første Generalkapittel holdtes 1220, og Aaret efter døde Dominik, efterat have fastsat Reglen for de 60 dengang stiftede Klostre. Ordenen optog ogsaa Nonner, Dominikanerinder, ligesom der og dannede sig en 3die Art af Dominikanermunke, det saakaldte Christi Ridderskab, bestaaende af Adelsmænd, der, uden at aflægge Munkeløftet, forenede sig til Kjætternes Omvendelse, og senere dannede Prædikebrødrenes Tertiarier.[1])

Dominikanernes Regel er bygget paa den hellige Augustins, da Innocents III havde gjort det til en Betingelse for Sanktion, at en allerede af Kirken antagen Ordensregel skulde lægges til Grund. Af nye Bestemmelser anføres her kun de vigtigste. Klædedragten lignede, især i Begyndelsen, de regulære Kannikers, til hvis Orden Stifteren forhen havde hørt, men siden forandredes den til en hvid, fodsid Kappe (tunica), hvidt Skapulare m. v., hvorover man udenfor Klostret bar en sort Overklædning med spids Hætte, Kaputse, hvoraf Navnet Kaputsinere. Overklædningen skaffede dem i Norden, navnlig i Danmark, Navnet Sortebrødre. Brødrene skulde sove paa Straasække med Tunikaen paa, samt med Strømper og Sko paa Fødderne. Fastetiden varede fra Korsets Ophøielse (14de Septbr.) til Paaske; Kjødspiser

---

[1]) For ei at splitte de sparsomme Vink om Tertiarier i Norge, ville de alle blive behandlede under Eet i 2det Afsnit § 8.

vare kun de Syge tilladte. Taushed indskærpedes med Strenghed. Ingen Lægbroder maatte optages, da de vare uskikkede til Prædike-embedet, og ofte foraarsagede Uordener i Klostret. Til at antages som Profes fordredes, at han kunde læse og forstaae sit Breviar. Professerne stode under en Pater Læsemester (lector), der skulde undervise dem i Theologien, lære dem gode Manerer, vaage over deres Flid og Sædelighed, og til den Ende blandt Andet aarelade dem alle 5 Gange aarlig. Straffene vare mildere end Franciskanernes. Iøvrigt gjaldt Augustins Regel[1]).

Store Privilegier bleve Tid efter anden tilstaaede denne Orden. De vare i de fleste Henseender lige Franciskanernes, hvortil derfor henvises. Vigtigst var den absolute Exemtion og den frie Prædikeret, der bragte dem i bestandig Strid med Sekulargeistligheden. For Hierarchiet derimod vare Dominikanernes to særegne Privilegier, nemlig Bogcensuren og Inkvisitionen[2]) de vigtigste og folgerigeste. Med rædsom Strenghed herskede de over Samvittighederne, og ved at kvæle ethvert Reformationsforsøg i Fødselen støttede de Katholicismen og Pavestolen ligesaa meget, som Franciskanerne ved deres blinde Lydighed, Uvidenhed og Mængde. Men hvad Ordenen i de følgende Tider skadede i disse og flere Retninger, maa ikke lægges Stifteren til Last, men Privilegierne og Rigdommene, som deraf fulgte. Dominikus haabede at virke for Lærdom og christelig Oplysning, og endnu paa

---

[1]) Geschichte der Mönchsorden VIII. 119—131. Generalkapittel skulde holdes aarlig afvexlende i Rom og Bologna, hvor der snart opstod berømte theologiske Skoler for Dominikaner, og hvorhen derfor Ynglinger strømmede fra alle Lande, og meget bidroge til Ordenens Anseelse.

[2]). Disse to Retninger af denne Ordens Virksomhed forbigaaes iøvrigt her, fordi de neppe kom til Anvendelse i Norge. Det skulde da været ved enkelte Hexeprocesser. — Det synes som om Pav Innocents III har forsøgt paa at indskrænke Dominikanernes Privilegier; thi i et Brev dat. Lyon 4 Non. Jul. 1217 indskærper han Ordenens Magister og Brødre at være Stiftets Ordinarius lydige, dog Retten til at ind- og afsætte Priorer uforkrænket (Danske Selsk. Begyndelse og Tilvæxt S. 172). Modsigende Pavebuller ere iøvrigt ikke ualmindelige.

sit Dødsleie lyste han Forbandelse over dem, der hævede Armodsspligten. Af Middelalderens Videnskabelighed har Ordenen mange Fortjenester.

Ordenen var oprindelig 1221 bleven deelt i 8 Provindser, men hertil kom allerede 1238 4 nye, hvoriblandt Dacia; i sin høieste Velmagt skal den have udgjort 45 Provindser med 150,000 Brødre. I Spidsen for hver Provinds stod Provindsialministeren (minister provincialis), der havde en ved Generalen begrændset Myndighed over Provindsens Brødre, og skulde visitere dens Klostre. Forøvrigt synes ikke denne Orden som Franciskanernes at have holdt aarlige Provindsialkapitler, i det Mindste ikke i Provindsen Dacia, hvor de kun nu og da forekomme[1]). De enkelte Klostres Forstandere kaldtes Prior. Samtlige Ordensklostre i Danmark, Sverige og Norge hørte til Provincia Dacia, hvis Minister snart var bosat i det ene, snart i det andet Land, dog hyppigst i Danmark, hvor Ordenen havde de fleste Klostre.[2])

Endnu før Franciskanerne bleve Prædikebrødrene kjendte i de nordiske Lande. En Dansk, Salomon fra Aarhuus, havde i 1220 stiftet personligt Bekjendtskab med Dominikus, var bleven optagen i Ordenen og strax affendt for at prædike i sit eget Fædreneland. Men da han fra Flandern søveis vilde drage hjem, drev Storm ham Nord paa Norge, og efter at have udstaaet stor Livsfare kom han endelig i Land i Nidaros.[3]) Her blev saaledes tilfældigviis den nye Orden først bekjendt; thi der kan ei være Tvivl om, ligesom det og bestyrkes af senere Efterretninger,[4]) at

---

[1]) Saaledes i Westeraas 1291, i Skeninge 1303. Dipl. Svecan. II. 128. 456.

[2]) Ifølge Daugaard S. 18 var der i Danmark 22 Dominikanerklostre, i Sverige har Wieselgren med Sikkerhed paaviist 13; Norge havde neppe flere end 8. Den sidste Provindsial var ubentvivl Robert i Nidaros 1525 og senere. (Thyselius Handl. til Sveriges Reform. og Kyrkohistoria I, 5 ff.)

[3]) Script. R. Dan. V. 500 ff.

[4]) Jfr. Prædikebrødrenes Historie i Nidaros.

han strax med Begeistring har taget fat paa sit Prædikeembede paa det første Sted, han naaede, hvor hans Tale kunde blive forstaaet. Hans Ophold her blev dog kun kort, da han snart, understøttet af Skule Jarl, ilede over Land hjem til Danmark, og Aaret efter 1222 stiftede det første Dominikanerkloster i Lund.[1] Dog har hans Fremtræden i Norge baaret Frugter for Ordenen; thi man kan vist med Grund betragte denne Salomon som den middelbare eller umiddelbare Stifter af de 3 Prædikebrødre-Klostre, i Nidaros, Bergen og Oslo, der omtrent paa een Tid, henimod 1240 forekomme i fuld Flor med Brødre, færdige Bygninger (predikaragard) m. m., hvilket forudsætter, at de da allerede i nogen Tid havde været til. Høist tvivlsomt er det derimod, om der i Hammer har været et Prædikebrødre-Kloster. Beretningen derom synes at hvile paa en Misforstaaelse, og det nævnes iøvrigt aldrig[2]. De 3 øvrige Klostre derimod vare alle anlagte i Domkirkernes umiddelbare Nærhed, hvilket gjør det sandsynligt, at de skylde Biskopperne og maaskee Domkapitlerne tillige deres Stiftelse, forsaavidt Huus og Tomt dertil udfordredes, ligesom det og lader sig formode, at det har været Prædikebrødrenes Beredvillighed til at overtage Underviisningen (studium), som har været Aarsag til denne Bistand fra Geistlighedens Side. Iøvrigt varede Venskabet ikke længe. Kannikerne mærkede snart, at de havde beredet sig selv farlige Medbeilere til Almuens Gunst og Gavmildhed; de fattige og folkekjære Prædikanter grebe paa den farligste Maade ind

---

[1]) Daugaard S. 143.

[2]) Suhm (X. 226) og Schøning (ifl. Thaarups Magazin II. 254) berette dette. Suhm fortæller, at Peter af Prædikeordenen i Hammer viedes til Biskop sammesteds 1252. Men hans Kilde, Hakon Hakonsons Saga Cap. 276, fortæller kun, at Peder, der før havde været Prædikebroder, hiint Aar blev Bisp i Hammer. Schøning skal have fundet Prædikebrødrenes Kloster i Hammer nævnt i et Brev af 1511. Det er muligt, at han har Ret, men vi kjende ikke hans Kilde, og befrygte, at han her, som stundom ellers, har læst urigtigt eller misforstaaet Brevet. Vi have ingensteds i Kilderne fundet det ringeste Spor til mere end 3 Dominikanerklostre i Norge.

i deres Embedsmyndighed, og Forholdet mellem dem gik snart over til hemmeligt Nag og aabenbar Forfølgelse, saavel i Bergen som i Nidaros, paa hvilket sidste Sted Dominikanerne understøttede Erkebiskop Jørund i hans langvarige Kamp med sit Kapittel. Men Geistligheden blev tilsidst nødt til at finde sig i Omstændighederne, da Paverne ved Privilegier og strenge Befalinger værnede om de nye Brødres Uafhængighed og Anseelse.[1]) Aarsagen til, at Norge har havt saa mange færre Dominikaner- end Franciskaner-Klostre, er maaskee tilfældig, men det er dog ikke urimeligt, at Franciskanernes større Uvidenhed og aabenbare Foragt for boglig Kunst netop har bidraget til deres Udbredelse, medens Dominikanernes Pligt at sende Studerende til Paris og Bologna[2]) nok i et fattigt, afsidesliggende og illiterært Land som Norge kan have været en alvorlig Hindring for deres Klostres Anlæg udenfor de største Stæder. Ved hvert Kloster var nemlig, som før anført, en Skole, der lededes af Læsemesteren, og Provindsen Dacia havde desuden i Fællesskab sit studium generale i Skeninge i Østgothland, hvorhen Provindsens dygtigste Elever søgte.[3])

I Norge kaldtes Dominikanerne i ældre Tider **Predikarar**; først længe efter Unionen blev det danske Navn Sortebrødre eller Svartebrødre almindeligt.[4]) I de første 50 Aar efter deres Ankomst nøde de stor og som det synes velfortjent Anseelse; men det gik med denne Orden som med de øvrige. Folkegunsten gjorde dem rige, Rigdommen lade og usædelige; Ordenstugten berøvede

[1]) Fordetmeste fik Prædikebrødrene Privilegier fælles med Minoritterne. Særskilt for de første i Provindsen Dacia er Johan XXIIs Bulle fra Avignon af 26 Apr. 1318, hvori Rigernes 3 Erkebisper paalægges at beskytte Ordenens Prior og Brødre mod alle Fornærmere. **Dipl. Svecan. ed. Hildebrand. III. 362.**

[2]) Denne Pligt opfyldtes. Norske Dominikanere studerede oftere udenlands, og enkelte udmærkede sig endog ved deres Lærdom.

[3]) **Pontoppidan, Gesta & Vestig. Danor. ext. Daniam 381.** Münter Kirchengesch. **II. 969.**

[4]) Som en Undtagelse forekommer Benævnelsen Sortebrødrekloster i Oslo i et Diplom af 1397 paa Gaarden Fautgal paa Thoten.

dem den let erhvervede Indest og bragte Undergangen over dem. Paa Reformationstiden gjorde deres Provindsialminister, Broder Robert fra Nidaros, Forsøg paa at modarbeide Gustaf Vasas reformatoriske Skridt i Sverige, i hvilken Anledning han opholdt sig i Vesteraas og andre svenske Klostre af sin Orden; men forbitret herover gav Kongen Ordre til at jage Broder Robert og de øvrige norske Dominikanere over Grændsen.[1])

§ 10.

De norske Tiggerklostres Lokalnavne.

Næst Ubekjendtskab til Munkevæsenet i Almindelighed har neppe Noget bidraget mere til at bringe Vildrede og Misforstaaelse ind i vor Klosterhistorie, end de mange forskjellige Navne, hvorunder det samme Kloster som oftest forekommer. Værst er man i saa Henseende faren med Tiggerklostrene, der deels ikke forekomme saa ofte, at nogen klar Forestilling om dem letteligt kan gjøres, deels tillige mere end Herreklostrene benævnes med mange forskjellige Navne. Snart betegnes de efter Ordenen, hvortil de hørte: **domus fratrum minorum, Predikara-lifnad** o. dsl., snart efter den særegne Forpligtelse at gaae barfodede: **Berfættabrödra-kirkia, domus nudipedum**; snart efter Helgenen, hvem Klostret var viet, (saaledes var Olafs-Klostret i Oslo Prædikebrødrenes, i Bergen Franciskanernes, i Tønsberg Præmonstratensernes); snart faae de Navn efter Ordensdragten: Graabrødre, Sortebrødre; snart endelig efter deres gjensidige Beliggenhed i samme By.[2]) Disse sidste Lokalnavne for Klostrene forudsætte en Kundskab om, hvor Klostrene laae i Byen, som fordrer foreløbige Undersøgelser, der ikke passende kan anstilles i et enkelt Klosters Historie, og vi ville derfor gjøre dem til Gjenstand for en kort Specialafhandling,

---

[1]) Thyselius Handlingar etc. I. 5. ff.

[2]) En saadan Accumulation af Navne maa saaledes ansees som Aarsagen til Beretningen, at Nidaros har havt 50 Kirker og Klostre, en Overdrivelse, hvortil dog selv Schøning har sat Lid. (Reise i Norge I. 4).

saameget mere som slige Benævnelser neppe forekomme i Sverige eller Danmark, og følgelig kunne ansees eiendommelige for de norske Tiggerklostre.

I Middelalderens Jordebøger og Diplomer, især i Testamenter, forekomme i Oslo Navnene **upp til brödra** eller **upp að brödra** og **austr til brödra** eller **austr að brödra**[1]); i Bergen omtales **úta at brödra** eller **út til brödra** samt **inn til brödra**; i Nidaros forekommer paa et eneste Sted **niðr aat brödra**, hvilket forudsætter et **upp til brödra** sammesteds. Alle disse Navne forekomme gjerne uden alt Tillæg, der kunde antyde, hvilke Klostre der menes; men det bliver dog paa de fleste Steder let at udfinde, at det er Betegnelser paa Tiggerklostrene, da for det Meste de øvrige Klostre i Byen i samme Breve nævnes med deres bekjendte Navne. Man vil tillige bemærke, at det kun er i de Byer, der havde Klostre af begge Ordener, hvor disse Lokalnavne ere benyttede, medens man ei finder Spor deraf i Tønsberg, Stavanger, Konghelle eller Marstrand, der kun havde eet Tiggerkloster. Dette synes at lede til en sikker Forklaring af disse Navnes Oprindelse. Baade Dominikanere og Franciskanere skulde leve af milde Gaver, som de gjennem omstreifende Brødre indsamlede i Byen og i dens nærmeste Omegn. Den bekjendte Skindsyge mellem begge Ordener og gjensidig Frygt for, at en for det ene Kloster bestemt Gave ved en Misforstaaelse skulde tilfalde det andet, har da lettelig foranlediget, at de omgaaende Munke have bestræbt sig for at betegne, fra hvilket Kloster de vare, paa en Maade, der ei tillod nogen Misforstaaelse, og dertil maatte selve Klostrets Giverne velbekjendte Beliggenhed ansees langt hensigtsmæssigere, end de fremmede Ordensnavne eller Dragten, hvor en Forvexling af den Ukyndige let var tænkelig.

---

[1]) Desuden forekommer i et eneste Testament (**Dipl. Arn. Magn. fasc. 30. 1.**) **claustrum montanum Osloiæ**, der nævnes ved Siden af de 2 Tiggerklostre og saaledes ei kan være noget af disse, men maaskee snarest er Hospitalet paa Galgebjerget.

Sammenligning mellem de forskjellige Diplomer, hvori de ovennævnte Lokalnavne paa Klostre i Oslo forekomme,[1]) sætter det udenfor al Tvivl, at det er Prædikebrødrenes og Franciskanernes Klostre i denne By, som dermed betegnes, ligesom dette til Overflod for Franciskanernes Vedkommende bevises af Øysteins Register, hvor „Gardianen i Austebrødre" omtales.[2]) Kjendskab til Beliggenheden af deslige i Historien forekommende Steder kan stundom bidrage til at sætte en Begivenhed i et klarere Lys, og kan i ethvert Tilfælde være af antikvarisk Interesse og Vigtighed. Men en saadan Undersøgelse vil ved denne Leilighed blive saa meget interessantere, som de Vanskeligheder, den foranlediger, ikke kunne ryddes afveien uden at antage, at Oslo Borgere have havt en betydelig Misviisning i deres Kompas. Det kan som anført ingen Tvivl være om, at **austr til brödra** er en Betegnelse paa Minoritternes Kirke og Kloster, der beviislig, idetmindste i den senere Middelalder, laa hvor det nuværende Hospital staaer, en Bygning, der tildeels er en Levning af det gamle Kloster. Ligesaa udtrykkeligt viser Hakon Hakonssons Saga (Cap. 236[3]), at Prædikebrødrenes Kloster har ligget i Nærheden af St. Halvards Kirke og Kannikernes Boliger, ovenfor disse, altsaa omtrent ved Agershuus Amts nedlagte Sygehuus i Oslo, opad Veien, der fører til Galgebjerget og videre langs Loen-Elv. Men have nu Minoritterne baaret Navnet **austr að brödra**, maa det andet Navn, **upp til brödra**, betegne Prædikebrødrene. Dette bestyrkes desuden ved Sammenligning af 2 osloiske Breve af 1373 og 1381.[4]) I det første af disse sælger Prædikebrødrenes Prior i Oslo en Kalk til Provsten ved Mariæ Kirke, da Brødrene ei havde det Fornødne til Livsophold, og endmindre paa anden Maade Raad til at

---

[1]) F. Ex. Dipl. Arn. Magn. fasc. 74, 2; 85, 19; 86, 11 o. fl. Se Klostrenes Specialhistorie.

[2]) Öyst. Reg. Fol. 113. b.

[3]) Der var kun en Stigaard mellem Kannikernes Gaard og Prædikebrødrenes.

[4]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 72. 12 og 74. 2.

istandsætte deres Konvents Bygninger, som truede med Nedfald; i det sidste testamenterer en Kvinde en Deel Sølvtøi „upp til brödra" til Bygningshjælp.[1]) Ved begge at tale om Hjælp til et Klosters forfaldne Bygninger, skjønt under forskjellige Navne, stadfæste de Identiteten af Prædikebrødrene og upp ad brödra, der iøvrigt paa Grund af Modsætningen til Minoritterne og andre Omstændigheder ikke kan være tvivlsom.

At disse to Benævnelser gjensidig betinge hinanden, kan vel heller ikke være Tvivl underkastet, men herved opstaaer Vanskeligheden; thi efter Kompasset vilde Prædikebrødrenes Kloster blive det, som mest passende betegnedes austr til brödra, da Minoritterkirken ikke laa Øst for Prædikebrødrene, ikke engang Øst i Oslo i det Hele, men i den sydlige Deel af Byen og Sydvest for Prædikebrødrene.[2]) At imidlertid hiin Kirkes Beliggenhed er bleven henregnet til den østlige Deel af Byen, viser iøvrigt ogsaa et Brev af 1353, der er udstedt „i Oslo Øster i Barfodbrødrenes Kloster,"[3]) hvor Talen atter er om Minoritterne, ligesom disses Kloster endnu forekommer under en anden lokal Benævnelse: **Berfætto-Brædra à Lyckiom eller austr á Lyckium í Oslo**[4]). Prædikebrødrenes Kloster laa derimod „oppe" i det daværende som det nuværende Oslo, og Benævnelsen er saaledes betegnende, enten den nu er ældre eller yngre end Anlægget af det meget yngre Minoritterkloster. Men efter Kompasset laa Prædikebrødrenes Kloster snarere i Øst for Minoritternes end omvendt, og dog maa dettes Benævnelse nødvendig være opstaaet efterat allerede Prædikebrødrenes Beliggenhed var givet, og Oslo Borgere følgelig have antaget, at det laa i Øst for Samme; thi upp til brödra og austr til brödra ere 2 forskjellige Klostre.

[1]) „til bygningar," et Udtryk, der vel ogsaa betegner „til at sætte paa Rente," men som her ved at bestemmes for et Tiggerkloster rimeligst maa have Hensyn paa Bygninger.

[2]) Se Planen over Christiania paa Ramms og Munthes Kart over Agershuus Amt, eller Vibes Kart over Christiania og Omegn 1844.

[3]) Diplom i Univers. Saml. i Christiania.

[4]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 63 Nr. 3, og Thork. Dipl. II. 123.

Man vil formeentlig finde følgende Forklaringsmaade sandsynlig om ikke vis. Fjeldbonden i Norge regner endnu Nord derfra, som Elvesnoen kommer, i Regelen opad Elven mod Nordost, Nordvest, Vest, endog Sydvest, langs Elvens Bøininger og uden Hensyn til disses Størrelse. Saaledes kalde Thelebønderne Hardangerne Nordmænd, og dette har uden al Tvivl været det sædvanlige Middel til at betegne Verdenshjørnerne, førend Kompasset kom i Brug. Man maa følgelig paa ethvert givet Sted tage Lokaliteterne paa Raad, førend man efter de gamle Beretninger afsætter dets Plads. For Oslos Vedkommende vil da Loens Løb omtrent i ret Øst og Vest, samt det mod Byen brat nedstyrtende høie Egebjergs Beliggenhed mod Syd, der hindrer Solen den meste Tid af Aaret fra at virke paa Lierne under Fjeldet før ud paa Eftermiddagen, letteligt have foranlediget en østlig Misviisning af 90°, saa at hele den Deel af Byen, der laa paa Elvens Sydside fik Navnet Øst i Oslo, Dalen opad blev Nord (istedetfor Øst), og Fjorden ud med Sol og milde Vinde Syd (istedetfor Vest). Denne Mening bestyrkes ydermere af Udtrykkene i Oslo-Bylov, at Valkaberg (Enerhaugen) laa Nordvest i Oslo; thi efter hiint ældre Kompas bliver dette rigtigt, og man undgaaer altsaa at conjekturere en Skrivfeil i Byloven [1]).

Det forholde sig iøvrigt med dette Forsøg til at forklare Benævnelsen **austr til brödra** og **austr í Oslo** som det vil, saa er Betydningen af de i Oslo forekommende Lokalnavne bestemt, og Dominikaner-Klostret der forekommer altsaa under følgende forskjellige Navne: **Predikaralifnad**, Olafsklostret, **upp til brödra** og Sortebrødre; Minoritternes under Navnene: **domus fratrum minorum**, **Berföttabrödra-klaustr**, **austr að brödra**, **austr á Lykkiom** og Graabrødre-Kloster, eller for disse 2 Klostre i Alt 11 Benævnelser, der nok kunde give Anledning til at skabe en Deel overflødige Munkeboliger i denne By [2]).

[1]) Munthe antager, at der bør læses Nordost, som nemlig er Enerhaugens sande Beliggenhed for Oslo. (Aalls Snorre **II. 55.**)

[2]) Det her Oplyste i Forening med hvad man andenstedsfra veed, leder for-

Lignende Lokalnavne forekomme som anført paa Klostre i Bergen, hvor Navnene inn til brödra og út til brödra gives. Analogi fra Oslo, den Omstændighed, at Byens øvrige Klostre, undtagen de to Tiggerklostre, forekomme i et Testament, hvor disse Navne bruges [1]), samt især et Brev af Bisp Arne af 1309, i hvilket han nævner hine Brødres Kirker blandt dem, hvorover Bispestolen ingen Myndighed havde, og senere i samme Brev ombytter Navnet út og inn til brödra med predikarar og berföttabrödur, ere tilstrækkelige Beviser for, at det er Prædikebrødrene og Minoritterne, som derved menes [2]). Og da er det klart, at inn til brödra er Navnet paa Minoritterne eller Olafskirkens Barfodmunke, der boede inde i Baagsbunden nærved Domkirken, som forhen tilhørte disse Munke, hvis Kloster siden blev Bispegaard, samt at út til brödra [3]) er Dominikanerne, hvis Kloster laa paa Holmen udenfor Slottet, Bispegaarden og Kannikeboligerne, hvor man i de senere Aar har udgravet en Mængde Marmorblokke, Gesimser, o. desl., altsaa saa langt ude som Byen gik. Begge Klostres Beliggenhed i Byen og for hinanden indbyrdes forklarer saaledes lettelig Lokalnavnene. — I et Testament fra Begyndelsen af 14de Aarhundrede, i hvilket hverken Dominikanernes, Augusti-

---

mode, at det gamle Oslo har bestaaet af følgende 5 tildeels naturligt begrændsede Hoveddele: 1) Leret (á Leiruni) mellem Tøien og Hovindbækken, 2) Stranden eller Øren (á Eyruni) mellem Hovindbæk og Loen Elv op til Hovedgaden forbi Domkirken, 3) Op i Oslo, Strøget ovenfor Hovedgaden paa denne Side af Elven, 4) Øster i Oslo eller Lykkerne (á Lykkiom), Bakkehældet mellem Elven og Egebjerg, samt 5) Thrælaborg, Strøget sydefter mellem Bjergskrænten og Fjorden. Hertil kom da i Udkanterne som yderste Grændse mod Aker Sogn Valkaberg og Mørtustokkr (Galgebjerget).

[1]) Dipl. Arn. Magn. 11. No. 10.

[2]) Barth. IV. 394—396, De her nævnte Ba.fodbrødre kunne nemlig ikke være Jonskirkens Augustinere, da disse ikke vare eximerede.

[3]) Saa og Ramus: "Utbrødrekloster tæt hos Slottet." Norg. Beskr. 152—154. I Script. IV. 410 er Navnet forvansket til Widebrødre, hvilket Langebek dog rigtig forklarer om Sortebrødre, uden at have kjendt Betydningen af Udtrykket.

nernes eller Franciskanernes Kloster iøvrigt forekommer, omtales et Broderskab i Bergen under Navnet á ofan til brödra [1]). Det kunde synes rimeligt, at dette ogsaa var en Benævnelse paa Minoritterne, foranlediget ved deres Klosters Beliggenhed opunder Floifjeldets Skraaning; men dette bliver dog meget tvivlsomt. Da nemlig ingen af Tiggerklostrene faae Noget i Testamentet, da dette, skjønt udateret, bestemt er forfattet paa en Tid, da Korsbrødrene ved Domkirken laa i aaben Kamp med Tiggermunkene, og da endelig Testator vælger sig Gravsted i Domkirken, altsaa har været Kannikerne hengiven, og Gaven "oven til Brødrene" følger umiddelbart efter Bestemmelserne om hans Gravsted og Sjælemesser, er det maaskee rimeligere, at det er Korsbrødrene, som her menes, og det saameget mere, som hans Gave til hine Brødre er meget større end til Byens Kirker og Præster iøvrigt. Denne Lokalbenævnelse have vi iøvrigt ikke andet Sted stødt paa.

I Nidaros omtales endelig en Broder Olaf "nidr aat brödra" i et Testamente af 1381 [2]). Da der inde i selve Byen ikke fandtes andre end de to Tiggerklostre, og af disse Prædikebrødrenes beviislig laa tæt ved Domkirken, et Strøg, der da som nu benævnedes oppe i Byen, kan det vel neppe være synderlig tvivlsomt, at det er Franciskanerne, som hermed betegnes, uagtet man ikke med Vished veed, hvor deres Kloster har ligget. Efter nuværende Talebrug antyder "nede" i Byen Strøget ved Bratøren og deromkring, og der have vi og formodet, at dette Kloster har staaet [3]).

---

1) Barth. IV. 684—686.

2) Dipl. Arn. Magn. fasc. 11. 8.

3) Endelig nævnes i Erkebisp Arnes Testamente af 1319, Dipl. Arn. Magn. fasc. 10. 16. "upp vid kirkiuna i Nidarose," som han giver en betydelig Sum med Tillæg, at han har nydt langt mere Godt af Kirken. Hvis han ikke ved dette Udtryk mener selve Domkirken eller dens Kapittel, hvilke begge han imidlertid ellers i Testamentet rigeligt boterer, ligesaavel som Prædikebrødrene, saa kunde man gjætte paa, at det er disse sidste, som ved dette Udtryk ere meente; dog er det neppe rimeligt.

§ 11.

Birgittinerne eller Frelserens Orden.

Alle de mange gjennem Tidernes Løb mislykkede Forsøg paa i Klosterlivet at realisere Idealet af et i Sandhed gudeligt Levnet afskrækkede ikke fra nye Anstrengelser. Tvertimod ansporede paa den ene Side det religiøse Sværmeri, efterat det engang havde taget denne Retning, Aanden til at udfinde en Regel, der kunde føre til Maalet, og understøttede paa den anden Side Romerhoffet deslige Forsøg, fordi de vare saa umiskjendelig gavnlige for Hierarkiet i det Hele, og desuden i sit Væsen gave ligesom et anskueligt Billede af den katholske Kirkes Dogme om Retfærdiggjørelse gjennem enkelte Menneskers og selve Kirkens Overskud af gode Gjerninger. Hertil kom fremdeles, at Erfaring gjennem snart et Aartusinde havde viist, at Munkeordenerne, om de end forfeilede sit egentlige aandelige Øiemed, desto sikrere kunde gjøre Regning paa jordiske Fordele, og denne sidste Betragtning bragte en Skare af Mennesker, hvem Religionen forøvrigt lidet laa paa Hjerte, til at fremme de Planer, som det fromme Sværmeri i blind Iver udkastede til at danne et Samfund af Hellige paa Jorden. Dette var saaledes Tilfældet med Frelserens (St. Salvatoris) Orden efter Augustins Regel, almindeligen kaldet Birgittiner-Ordenen efter Stifterinden den hellige Birgitta, en af de frommeste Sværmerinder, som Kirkehistorien kjender. Da denne Munkeorden er den eneste, som har sit Udspring fra Norden, og dens Historie neppe forhen er bleven bearbeidet efter nordiske Kilder, ville vi noget udførligere omtale den [1]).

Arnes testamentariske Dispositioner ere meget uordnede; flere Kirker, især Domkirken, forekomme oftere deri. Det maa være forfattet i stor Skynding, medens Sortedøden rasede i Byen og som bekjendt bortrev det hele Kannikekollegium paa Lodin nær.

[1]) Hovedkilden for Birgittinernes Historie er Diarium Vadstenense, udg. m. Anm. af Erkebiskop E. Benzelius. Upsala 1721. 4to, hvorefter det er aftrykt af Fant i Scriptores Rer. Svecic. I. 99—229. Diariet anføres her stedse efter den førstnævnte Udgave. Af Vigtighed er frem-

Birgitta eller Britta Birgersdatter af den anseelige Brahe-Æt, født 1304, blev 1344 Enke efter Herr Ulf Gudmarson (Hjorthufvud), der skal have tilbragt sine sidste Dage som Munk i Alvastra Kloster. Hun havde stedse været af et andægtigt og sværmerisk Sind, og ivrigen virket for Anlægget af et Kloster i Vadstena. Efter sin Mands Død opholdt hun sig i nogen Tid ved Magnus Smeks Hof som Dronning Blankas Hovmesterinde,[1]) men forlod 1346 Sverige og drog med sine Sønner Carl og Birger til Rom; — hun havde nemlig allerede flere Gange havt Aabenbarelser af Frelseren selv[2]) og tilsidst faaet Befaling at stifte en Munkeorden, der skulde bære hans Navn, og for hvilken han selv meddeelte hende Regelen i al dens Enkeltheder; — han erklærede hende for sin Brud og paalagde hende adskillige Valfarter til Neapel, Sicilien og endelig til det hellige Land, hvor hun besøgte alle de Steder, som ved Christus havde faaet Interesse.[3]) Hjemkommen derfra døde hun i Rom 23de Juli 1373. Imidlertid havde hun med Held virket for sin Ordens Confirmation, og allerede 1368 havde Pave Urban V tilladt, at et Kloster for 60 Nonner og 17 Munke byggedes i Vadstena,[4]) ligesom han 1370 bekræftede den af hende overrakte Regel for Ordenen (constitutiones regu-

deles: Nettelbla Vorlaufige Nachricht v. d. Klöstern d. heiligen Birgitta außerhalb Schweden, besonders in Teutschland. Ulm 1766. 4. samt Birgittas Levnet i Vastovii Vitis aquilonaris ed. Benzelius Ups. 1708. 4. Pag. 91—107. Hovedsagelig efter Nettelbla er Ordenens Historie bearbeidet af Ghrome i Gesch. d. Mönchsorden II. 1—48. Hvad Helyot (IV. 29—46) har, er ubetydeligt og tildeels urigtigt, og han har, saavidt sees, været Daugaards Kilde (S. 29 ff.). En tiltrækkende Fortælling om den hellige Birgitta har Fryxell leveret i sine "Berättelser" II. 100—111. Wieselgren har Intet om Vadstena.

1) Fryxell II. 103.

2) De saakaldte revelationes St. Birgittæ, et Slags sibyllinske Bøger for Sverige, der siden bleve samlede, og bekræftede som kanoniske af Baseler-Conciliet.

3) Diar Vadsten. p. 1.

4) Rhyzelius, Monasteriologia 85.

lares St. Birgittæ. For at fremme Arbeidet hjemme var Sønnen Birger allerede 1347 vendt tilbage, og samme Aar gav Kong Magnus Vadstena Kongsgaards Tomt til Byggeplads.[1] I 1367 paalagde Kong Albrekt en Penning af hver Bonde i Landet, som Bidrag til Klostrets Fuldførelse, og allerede før Ordenen bekræftedes synes Klostret at have været istand. Om Birgittas Kanonisation ansøgte Kongen og Rigsraadet i 1376;[2] men denne Sag havde store Vanskeligheder og skal have kostet Klostret og Birgittas Slægt uhyre Summer. Den paafulgte først 7de October 1391 ved Bonifacius IX, og hiin Dag har siden været Birgittas Helgendag (Brittemesse). Hendes Datter og øvrige Deeltagerinde i alle hendes fromme Bestræbelser Katharina, Vadstenas første Abbedisse, blev senere ligeledes optaget i Helgenernes Tal,[3] og hendes Dyrkelse paabuden først i de 3 nordiske Riger af Sixtus IV, og siden i alle Birgittinerklostre af Innocents VIII.[4])

---

[1]) Naar Kilderne, f. Ex. Vitis aquil. p. 97, udtrykkelig berette, at Vadstena Kloster er anlagt af Birgitta selv, maa dette, som og Rhyzelius S. 81 tvivlende anfører, være skeet senest 1346, da hun efter denne Tid aldrig var i Sverige, og altsaa længe før Ordenen egentlig var stiftet eller confirmeret. At Vadstena er fra denne Tid, sees og af Kong Magnus og Dronning Blankas norske Testament af 1347 (Saml. til Norges Hist. V. 579 ff.), hvori de give 6000 Mark gangbar Mynt til Klostret i Vadstena, den største Gave, vor Klosterhistorie har at opvise. Da der aldeles ikke er Spor til, at Vadstena er bleven bygget før eller beboet af nogen anden Orden end Birgittinerne, maa man antage, at Forberedelserne til et Klosterliv, overeensstemmede med Birgittas Revelationer og iøvrigt efter Augustins Regel, ere blevne foretagne i Vadstena, længe før Ordenen fik sin Bekræftelse af Paven. Dette er af Vigtighed med Hensyn til den meget omtvistede Reform af Hertuginde Ingeborg med Hovedøens Kloster i 1352. Efter det her Oplyste er det i det Mindste muligt, at Ingeborg allerede i 1352 kan have gjort foreløbige Skridt til en Reform af Hovedøen efter Birgittas Orden, uagtet denne egentlig endda ikke var stiftet.

[2]) Script. R. Svecicar. I. 224.

[3]) Vitis aqvilon. 107—129.

[4]) Erkebisp Jacob af Upsals Skrivelse til sin Provinds af 18de Februar 1489, i Troils Skrifter og Handlingar til Svenska Kyrko-Historian II. 375.

Pavens Confirmation af 1370 synes kun at have angaaet Vadstena, men 3die Decbr. 1379 blev Frelserens Orden efter Augustins Regel atter formelig bekræftet af Urban VI, og fra denne Tid stiftedes flere Klostre, alle som Døtre af Vadstena, rundt om i det katholske Europa. Johan XXIII gav 1ste Mai 1412 Ordenen dens Hovedprivilegium, kaldet Mare magnum, der i 53 Kapitler indeholder Alt den vedkommende.[1] Abbedissen i Vadstena var alle Ordensklostres Moder og Foresatte, og herfra udsendtes Brødre og Søstre for at visitere og reformere de øvrige, medens Vadstena selv, ligesaavelsom alle andre Birgittiner-Klostre stode som Augustinere under vedkommende Biskops umiddelbare Opsigt, ved hvem de Nyoptagnes Indvielse udførtes. Ordenens Regel var grundet paa Birgittas Aabenbarelser. Hvert Kloster skulde bestaae af 60 Nonner, 13 Præstemunke (fratres presbyteri), 4 Diaconer (fratres diaconi) og 8 Lægbrødre (fratres laici) eller Converser. De 13 Præster forestillede Jesu 13 Apostle, Paulus medregnet, Diaconerne de 4 Kirkefædre Ambrosius, Augustin, Gregor og Hieronymus: disse i Forening med de 60 Nonner og 8 Converser udgjorde altsaa 72, Tallet paa Jesu første Disciple. Det hele Personale skulde altsaa saaledes være et levende Billede af Christi Apostle og Disciple, alle afhængige af Abbedissen, den hellige Moders Repræsentant. Nonnerne vare Klostrets egentlige Kjærne, Munkene vare der alene som nødvendige for hines aandelige Pleie og for at varetage Klostrets udvortes Anliggender. I alle Klosterkirker skulde være 13 Altere, et for hver Præstemunk; som synligt Tegn paa Søstrenes Forrang skulde disses Chor eller Plads i Kirken være ovenover Brødrenes. Disse skulde atter modtage Alt af hine: Mad, Klæder, Penge og andre personlige Fornødenheder. Huusholdningen var fælles under Overtilsyn af Abbedissen, der hver Allehelgensdag skulde opgjøre Klo-

[1] Lagerbring Svea Rikes Hist. IV. 306. Absalon Pedersen gjør urigtig Mare Magnum til Munkeliv Klosters Fundatsbog (Suhms ældre Samlinger I. 1. 83.)

strets Regnskaber for Aaret, beregne næste Aars Udgifter, og uddele Overskuddet til de Fattige. Herved haabede Birgitta at have gaaet en gylden Middelvei mellem Herreklostrenes Overflod og Tiggermunkenes noverholdelige Armod. Enhver Nonne maatte ved Optagelsen betale en Indskudssum, tilstrækkelig til eet Aars Underhold, da hendes Fornødenheder ei vare medtagne i Beregningen over Klostrets Udgifter for Aaret; Munkene synes derimod ikke at have betalt noget Indskud.

Blandt Præstemunkene valgte Søstrenes og Brødrenes Konvent i Forening en Formand, der var Abbedissens Raadgiver og Sekretær samt tillige hele Søsterkonventets Skriftefader, hvoraf han havde Titelen Confessor generalis. Optagelsesalderen var mindst 18 Aar for Nonnerne og 25 Aar for Brødrene, fra hvilken Bestemmelse Biskoppen dog ofte dispenserede.

I Augustins Regel foretoges iøvrigt mange Forandringer, hvorved den skjærpedes i enkelte Henseender, formildedes i andre. Armodspligten var saaledes ifølge det Anførte betydelig formildet; ligesaa vare Reglerne for Fasten ikke strenge, da Kjødspiser vare tilladte 4 Dage i Ugen; ei heller var Taushedspligten overdreven. Bodskapittel skulde derimod holdes hver Torsdag, og Straffene vare de sædvanlige, nemlig at falde til Fode, spise paa Jorden, faste o. s. v. Clausuren var meget streng, og ingen Gjæster eller Fremmede maatte beværtes i Klostret[1]). Særegne for denne Orden vare Reglerne for Novitiatet, Klædedragten og Mindet om Døden. Med Hensyn til Novitiatet var bestemt, at Postulantinderne, som de kaldtes, skulde et heelt Aar igjennem gjentagende anholde om Optagelse, for at forebygge ubesindig Indtrædelse i Ordenen. Klædedragten bestod for alle Ordenens Medlemmer af 2 hvide

[1]) I Diar. Vadsten. findes derfor nøiagtig antegnet, naar nogen Fremmed undtagelsesviis fik Tilladelse til at besøge Søstrene eller Brødrene, og stedse med Oplysning om, hvorlænge de opholdt sig der. Saaledes om Dronningerne Margretha og Philippa, Kongerne Erik, Carl og Christian I, m. Fl.

Skjorter eller Underklædninger med en graasort Overklædning eller Kutte, lig Franciskanernes. Men de forskjellige Arter Medlemmer adskiltes ved bestemte Ordenstegn. Nonnerne bare en saakaldet Krone (corona sororum) som Christi Brude, bestaaende af 3 smale hvide Strimler, af hvilke den længste gik Hovedet rundt, og de to andre forbandtes med den første i Kors over Issen. Hvor de 2 Strimler vare befæstede til Hovedbaandet, samt hvor de krydsede hinanden, vare 5 røde Pletter eller Blodsdraaber som Tegn paa Christi Lidelse. Præstemunkene bare et rødt Kors med hvid Ring i Midten, Diakonerne en hvid Cirkel med 4 røde Striber, og Lægbrødrene et hvidt Kors med 5 Blodsdraaber, udenpaa Kutten paa det venstre Bryst. Desuden bare de 4 ældste fratres ab extra d. e. fornemme Lægfolk, der som Patroner vare i Klostrets Broderskab, som særeget Kjendetegn et lidet rødt Kors paa venstre Bryst[1]). Til Minde om Døden skulde en Ligkiste stedse staae ved Kirkedøren og en Grav holdes aaben, til hvilken Abbedissen med alle Søstrene daglig skulde begive sig i Procession, holde Bøn der, og kaste en Haandfuld Jord ned i Graven. — Forøvrigt gaves meget nøiagtige Regler for selve Klosterbygningerne, for at forebygge Samkvem mellem begge Kjøn. Klosterkirken laa almindeligviis i Midten, og fra dennes øvre Ende udgik 2 Fløie, en for hvert Convent, hvilke stode i umiddelbar Forbindelse med Kirken, saaledes at Søstrene fra deres Fløi havde Adgang til den øvre Deel af Kirken, og Brødrene til Kirkens Gulv og Altere. Chorene vare saaledes indrettede, at begge Kjøn ikke kunde see hinanden. Mellem begge Klosterfløie var kun et lidet Hul i Muren, gjennem hvilket Maden paa en Slags Rulleindretning (rota sororum) blev indskudt til Brødrene, da begge Conventer havde fælles Huusholdning[2]). Hvert Convent havde sin egen Have, ind-

[1]) Dette lignede ganske den nuværende Carl XIIIs Orden. Alle disse Ordenstegn ere stukne i Kobber i Nettelblas Nachricht. Paa Generalkapitlet i Gnadenberg 1487 indskrænkedes Antallet af fratres ab extra til 4, og sorores ab extra forbødes aldeles. Nettelbla S. 179.

[2]) I Birgittinerklostret Marienkron ved Stralsund var Hullet i Muren saa

hegnet med en 3 Alen høi Muur, "dog ei høiere — bemærker en samtidig Forfatter — end at en rask Munk nok kunde komme derover." [1])

Det er ovenfor bemærket, at vedkommende Ordinarius var Birgittinerklostrenes Visitator og aandelige Foresatte. Denne Eftergivenhed fra Stifterindens Side var deels af Paven opstillet som en Betingelse for Regelens Bekræftelse, deels og i sig selv klog, da den uden væsentlige Ulemper befriede Klostrene fra den indflydelsesrige Geistligheds Had og Misundelse, og forskaffede dem i Biskoppen en ofte nyttig og ivrig Forsvarer, idet Klostrenes stærke Søgning i Begyndelsen netop af de rigeste Familier ogsaa havde gavnlige Virkninger for Biskoppen selv. Da imidlertid Vadstena atter havde Visitationsret over Ordenens samtlige Klostre, og fremmede denne ved udsendte Brødre og Søstre, kunde det ikke undgaaes, at Collision opstod mellem disse og den Biskop, i hvis Stift det visiterede Kloster laa. [2]) Paa den anden Side synes Birgitta at have stræbt saavidt som muligt at emancipere Ordenen fra Curiens Indflydelse og Tidens dogmatiske Kampe. Anden Hensigt synes nemlig den Befaling ikke at kunne have, at Birgittinerne ikke maatte benytte de pavelige Dekretalier eller den kanoniske Ret i det Hele som Veileder i Tvivlsmaal, men skulde ene og alene holde sig til Constitutionerne og Augustins Regel; hine Bøger maatte ikke engang findes i Kapitlet. Man tør dog vel ikke formode, at

stort, at et Menneske kunde skydes ind paa Rullerne. Dette maa have vakt Skandal; thi paa Kapitlet i Gnadenberg fastsattes i Cap. 2. Art. 7 "ne pueri .... per rotam sororum sive portam in monasterium ipsarum inducantur."

[1]) Nettelbla 42. — Ths. Kantzow i Pomerania (Kosegartens Udg. II. 9) antyder det Samme.

[2]) Herom vidne og Kilderne paa flere Steder, Script. Rer. Svecic. I. 225—226, Vadstena Diariet oftere, Nettelbla S. 45. Iøvrigt vidner ogsaa denne Ordens Historie om, at man efterhaanden glemte Lydighedspligten mod Ordinarius, og at Vadstena Abbedisse i senere mægtigere Tider har stræbt at uddanne Ordenens Forfatning selvstændigt og uafhængig af Pave, Konge og Biskop.

hiint Forbud af St. Birgitta grundede sig paa en personlig Overbeviisning om Dekretaliernes Falskhed og selve den romersk-katholske Religions Udskeielse fra Christendommen, som den i Augustins Dage forkyndtes. I ethvert Tilfælde er denne hendes Bestemmelse høist mærkelig.

En stor Vanskelighed havde denne Orden at bekæmpe, idet den fordrede et bestemt og det talrigt Antal Nonner og Munke, før at et Kloster kunde stiftes. Birgittas egen Overbeviisning om sine Aabenbaringers Sandhed tillod hende naturligviis ingen Indskrænkning i dette historisk begrundede Antal, og maaskee haabede hun tillige derved at forebygge den Anledning til Fordærvelse, som de ældre Ordeners altfor hurtige Tilvæxt gav. En Forsamling af ikke mindre end 85 Medlemmer foruden det talrige Tjenerskab fordrede betydelige Udgifter, ikke alene til det første Anlæg, men og til Klostrets Vedligeholdelse i Fremtiden. Man seer og, at selve Vadstena har havt at kæmpe med de Vanskeligheder, som Omsorgen for at holde Conventerne fuldtallige foraarsagede. Først i 1405 blev Lægbrødrenes Tal fuldstændigt, Præstmunkenes og Diakonernes Tal var derimod i de første 60—70 Aar stedse fuldt,[1] saa at det endog har været vanskeligt at blive optaget som saadanne. For at lette Optagelsen toges derfor den Beslutning, at de Brødre, som for længere Tid vare fraværende som Visitatorer eller desl., skulde betragtes som indtil Videre udtraadte af Conventet i Vadstena, hvor deres Pladse altsaa kunde besættes.[2] Hvorvidt man imidlertid altid har havt det fulde Antal Nonner kan være

[1]) Diar. Vadsten. 31. 34. 44. 54. 56. 91. o. fl. St.

[2]) Dette vedvarede endnu i 16de Aarhundrede. Man har nemlig en Bulle af Leo X, af 17 Juni 1516, hvori han tillader Birgittinerne at optage Brødre over det bestemte Antal i Syges og Bortreistes Sted. Ved samme Bulle tillodes Ordenen at have i Rom to forstandige Brødre, frie for Clausuren, hvilke som Ordenens Fuldmægtige (procuratores, syndici & negotiorum gestores) skulde varetage dens Tarv ved Curien, og der foredrage dens Sager. Troil Skrifter och Handlingar V. 338 ff.

tvivlsomt endog for Vadstenas Vedkommende,[1]) og da den første Begeistring for den nye Orden havde lagt sig, aftog de Riges Tilstrømmen, saa at det synes, som om de fleste Klostre af Mangel paa tilstrækkelig Formue aldrig have været fuldtallige, hvilket bevirkede, at det oftere omtalte Generalkapittel i Gnadenberg 1487 fastsatte 20 Søstre og 12 Brødre, hvoriblandt 10 Præster, som tilstrækkeligt Minimum[2]); men Forflyttelse af Conventerne til et saadant nyt Kloster maatte ei foregaae, forend Bygningerne vare saavidt fremskredne, at mindst hiint Antal trygt kunde boe der og i Et og Alt overholde Regelen.

Birgittinerordenen nød i Begyndelsen stor Anseelse. At en indfødt Dame af Landets ypperste Æt stiftede en Orden og indskreves i de Helliges Tal maatte i og for sig smigre Nationalstoltheden, og man finder og, at Konge, Rigsraad, Geistlighed og Adel i Sverige kappedes om at fremme Ordenens Sag. Dens første Medlemmer bestode af Nordens ædleste Mænd og Kvinder, og Dronning Margretha selv fandt det stemmende med sin kløgtige Politik at lade sig som Vadstenas Patronesse optage som **soror ab extra.**[3]) Endnu ivrigere tog hendes Eftermand Erik sig af Birgittinerne, og hans Indflydelse i Forening med den nordiske Geistligheds Forbønner maa det tilskrives, at Kirkemødet i Basel, hvorom nedenfor, lod sig bevæge til at bekræfte Birgittas Aabenbarelser som kanoniske i den romersk-katholske Kirke.[4]) Ligesaa var

---

[1]) I 1521 var Søstrenes Tal fuldt, saa at en Nonne kun ved en andens uformodede Død var saa heldig strax ved Hjemkomsten fra en Visitation i Reval at blive optagen. **Diar. Vadst. 63.**

[2]) Statutterne hos Nettelbla 171—172.

[3]) **Diar. Vadst. p. 25.**

[4]) Eriks og Philippas Skrivelser til Pave, Keiser og Cardinaler med Forbønner for Ordenen ere trykte af Benzelius i **Monumenta hist. eccl. Sviogothicæ.** Upsala 1709. 4. p. 164—173. Ogsaa Dronning Philippa var **soror ad extra** i Vadstena, og dette har sandsynlig foranlediget den grundløse Beretning om, at Eriks Mishandlinger bragte hende til at gaae i Kloster der, (Dalin Gesch. Schwed. II. 496), hvilket tilstrækkelig er gjendrivet af Jahn i hans Unionshistorie 478—480; dog

det hans personlige og vedholdende Bestræbelser, der skaffede Ordenen Klostre i Danmark og Norge, hvilket allerede Margretha for Danmarks Vedkommende havde paatænkt, og hvorom Kong Erik under et Ophold i Vadstena 1413 fornyede Løftet [1]). Ogsaa Paven tog sig af Ordenen og skjænkede den forskjellige Privilegier, blandt hvilke de vigtigste ere det ovennævnte Mare magnum af 1412, samt Tilladelsen til at holde Jubelaar i Vadstena med samme Salighedsvirkning som det bekjendte Jubelaar i Rom. Et saadant holdtes i Vadstena 14de Juni til 14de Juli 1394 med saadan Tilstrømning, at Halvparten af det indkomne Offer, som Paven havde forbeholdt sig selv, løb op til 5370½ Mark [2]).

Birgittas kloge Forskrift om aarligt Overslag over Udgifterne overholdtes vel i Formen, men Begjærlighed efter at forøge Indtægterne afholdt Abbedissen fra paa Allehelgensdag at uddele det virkelige Overskud blandt de Fattige. Ordenens Medlemmer levede uden legemligt Arbeide i Yppighed, og Klostertugtens Forfald kunde derfor umuligt udeblive. Rygter om begge Kjøns ulovlige Omgang udbredtes; Klager derover indløb til Paven, der endelig maatte tage sig alvorligt af Sagen, og i 1422 befalede, at Conventerne skulde skilles ad. Det lykkedes imidlertid Vadstena gjennem Kong Eriks, Dronningens og Upsala Erkebiskops Forbønner at forhindre dette [3]), medens man paa et Generalkapittel i Marienvold 1425 paany indskærpede Bestemmelserne om, at

uden at omtale Betydningen af soror ab extra. Disse Brødre og Søstre lignede andre Ordeners Tertiarier deri, at de uden at boe i Klosteret eller aflægge Munkeløftet, deelagtiggjordes i Ordenens Fortjenester, og fik Ret til at begraves i Ordenens Dragt. Fratres ab extra lignede i andre Henseender Dominikanernes Christi Ridderskab.

[1]) Diar. Vadst. 49. 55—57. I Forbindelse hermed staaer hans og Lunds Erkebisps Opfordring til alle voxne Kristne i de 3 Riger at betale en Kopskat af 1 à 2 Penninge til Opbyggelse af et Birgittinerkloster (Maribo paa Lolland). Pont. Annales II. 514—516.

[2]) Rhyzelius Monaster. 86.

[3]) Diar. Vadsten. 64.

Nonner og Munke ikke ved nogen Leilighed maatte komme i Berørelse; men 3 Aar derefter blev dette Kapittels Beslutninger atter ophævede [1]). Det farligste Angreb maatte Ordenen udholde paa Kirkemødet i Basel, hvortil Abbedissen og Confessor generalis i Vadstena indstævnedes 1433, for at forsvare St. Birgittas Aabenbarelser og den tilstaaede Aflad [2]). For at aflede Uveiret sammenkaldte Kong Erik alle 3 Rigers Bisopper til Vordingborg 1434, og herfra udgik et Bønskrift til de i Basel forsamlede Fædre [3]), om at tilbagekalde de Beslutninger mod Ordenen, som allerede kunde være fattede; foretoges noget voldsomt Skridt mod Ordenen, var den største Forvirring overalt, og især i disse Lande, at befrygte. Dette i Forening med Kongens egen Forbøn afværgede Ordenens Undergang, og en Legat, som Paven affendte til Lübek for at undersøge de virkelige Forholde inden Ordenen, vendte tilbage med uforrettet Sag [4]). Medens Ordenen saaledes alvorligen truedes udenfra, sønderfledes den i sit Indre af Splid og Uvenskab, hvis egentlige Grund Diariet aldrig tydeligt berører, men desto oftere omtaler som en erkjendt og beklagelig Omstændighed. Om end saaledes Ordenen ved Kongens og Geistlighedens Hjælp forebyggede en alvorlig Undersøgelse og forstod at skjule sine Udskeielser [5]), var dog dens Anseelse hos Folket forbi allerede ved Midten af 15de Aarhundrede, hvorover Christian I i Brev til Paven af 22de Juni 1468 udtrykkelig beklager sig [6]).

---

[1]) Følgen heraf blev fornyet Befaling fra Rom. 1428 . . . "venit nobis de Roma citatio strictissima, qualis non fuit audita ab exordio hujus ordinis, super dualitate nostrorum conventuum & de omnibus hunc ordinem concernentibus." l. c. 70.

[2]) Anf. St. S. 76.

[3]) Dat. 3die Juli. Trykt hos Lagerbring, Svea Rikes Hist. IV. 586—588.

[4]) Pontopp. Annales II. 550—551.

[5]) Hvor ilde Ordenen var omtalt i Folkemunde, viser de overalt almindelige Sagn om underjordiske Gange fra Brødrenes til Søstrenes Fløi, om opgravne Børneskeletter i Klosterhaven, m. m. Et Vidnesbyrd — instar omnium — om Usædeligheden afgiver en Klage fra 1508 i Script. Rer. Svec. I. 225—226.

[6]) Script. Rer. Dan. VIII. 444. Hvilken Forskjel mellem dette Brev

Man greb da til Reformer paa Generalkapitler, og af de paa saadan Maade fattede Beslutninger haves endnu Gnadenberg Kapittels Statutter af 1487 [1]). Under Forsæde af Stiftets Ordinarius, Biskoppen af Eichstädt, mødte her Udsendinge fra de fleste Birgittinerklostre, og man kan af de nye Paabud erfare, hvori man især antog, at Tugten trængte til Reform [2]). Saaledes fastsattes, at Abbedisse og Confessor ei maatte tilstede anden Visitator, end den, Regelen foreskrev; ved Brødres og Søstres Indvielse maatte kun to Geistlige ledsage Bisſkoppen; ingen Verdslige maatte tilstedes Adgang til Brødrenes Chor; den, der bragte Klostrets Hemmeligheder ud, skulde straffes med Infami; Abbedissen maatte aldrig søge verdslig Hjælp mod sine Undergivnes Opsætsighed. Fremdeles gaves Regler for Ordenens Klædedragt, forbødes Stiftelsen af Klostre uden tilstrækkeligt Fond, og indskrænkedes, som ovenfor anført, Birgittas Fordring paa 85 Personer til 32 som Minimum for at danne et dobbelt Convent [3]). Endelig findes heri Regler for Klostrenes Bygningsmaade og Indretning, for Havemurens Høide, Talestuen, Spiserullen m. v., Alt for at hindre ulovligt Samkvem.

Med Hensyn til denne Orden bør endnu bemærkes, at den i Rom havde et Herberge eller Klosterhospits, domus St. Birgittæ, hvis Pligt det var at pleie de derhen ankommende svenske og vel tillige danske og norske Pilegrime, idetmindste af Ordenens Brø-

og Kong Eriks om samme Ordens Anseelse af 1434. Lagerbring Sv. Rik. Hist. IV. 584—585.

[1]) Statuta capituli Montis-gratiæ, hos Nettelbla 162—184.

[2]) I selve Dokumentet anføres, at kun Fuldmægtige fra Sion i London og Mariedal ved Reval manglede; der omtales ikke Nogen fra Munkeliv hverken som tilstede eller udebleven. Dette staaer vel i Forbindelse med det Nøre, som ved denne Tid fandt Sted i dette bergenske Kloster, hvorom i næste §.

[3]) Dette var naturligviis ganske vilkaarligt; den allegoriske Betydning i det forrige Tal bortfaldt nu ganske, og de oftere bekræftede Revelationer bleve saaledes her uden Videre af jordiske Hensyn tilsidesatte.

dre. Formanden, rector domus Stæ Birgittæ de urbe, stod umiddelbar under Vadstena Abbedisse, og Herberget vedligeholdtes deels ved Tilskud fra Moderklosteret, deels ved fromme Gaver i Rom, og deels ved Kollekt i de nordiske Lande. Her synes Ordenens Agent (negotiorum gestor) hos Paven at have boet [1]). — Ordenen existerer endnu i det katholske Europa, men skjønt den senere har undergaaet adskillige Reformer, har det dog aldrig lykkes den at vinde stor Udbredelse [2]). Forsaavidt lykkedes altsaa Stifterindens Plan. Dens Skjæbne i Norge vil blive behandlet i næste §, og forøvrigt i Munkelivs Historie. I Sverige og Danmark beholdt denne Orden længst sine Klostre, idet Maribo først sekulariseredes i 1620 [3]), og Vadstena vedblev som reformeret Nonnekloster ligetil Dronning Christinas Tid, da det forandredes til et Hospital for gamle Krigere (Krigsmannahus), der stod ved Magt til mod Enden af forrige Aarhundrede [4]).

§ 12.

Om Birgittinerne i Norge.

Kong Erik af Pomerns Kjærlighed til Birgittinerordenen er ovenfor omtalt, og denne viste han ikke alene ved af al Magt at forsvare Vadstena mod Baselerconciliet, men og ved at forplante Ordenen til Danmark og Norge. Men de store Omkostninger, som et saadant Anlæg medførte, maatte gjøre det ønskeligt, at et allerede tilværende rigt Kloster kunde udfindes, hvis Beboere vare villige til at gaae over til den nye Orden og over-

---

[1]) Troil Handlingar II. 375. En Deel Breve fra Rector til Abbedissen i Vadstena ere trykte sammesteds V. 299. ff., og afgive flere Oplysninger.

[2]) Dalin har i sin Historie (Gesch. Schweden II. 469—470) leveret en Fortegnelse over Birgittinerklostrene i Europa; men den er ufuldstændig; endog Mariager i Jylland mangler deri.

[3]) Daugaard S. 323.

[4]) Tunelds Geografi öfver Sverige. II. 61.

drage denne sine Eiendomme. Den private Godgjørenhed var nemlig allerede benyttet til Fordeel for Anlægget af Maribo Kloster paa Lolland, Kongens og Rigernes Kasser vare stedse tomme paa Grund af den uendelige Krig i Slesvig, og om man end kunde haabe, at det norske Rigsraad vilde interessere sig for Anlægget af et Birgittinerkloster i Norge selv, om end blot for at beholde i Landet de store Gaver til Klostret i Vadstena, var det dog ei rimeligt, at det vilde tillade noget Skattepaalæg i saadant Øiemed. Det traf sig derfor særdeles beleiligt, at det rige Benediktinerabbedi Munkeliv ved Bergen paa denne Tid saagodtsom ingen Sogning havde. Hele Kapitlet bestod af en gammel Abbed og en eller to Munke, og saaledes udvirkedes i Aarene 1421 til 1426 pavelig Tilladelse til, at Benediktinerne i Mindeligbed afstode deres Kloster til Birgittas Orden [1]). Munke fra det nystiftede Maribo begyndte samtidigt hermed at ordne Alt i Munkeliv til Birgittinernes Modtagelse, og hermed medgik Tiden lige til 1434, da først Conventerne kom i Orden der [2]). De første Munke og Nonner vare fra alle 3 Riger, og i Begyndelsen manglede det ikke paa Tilstrømning. Vigtigst blev Stiftelsen imidlertid derved, at den gjorde Ende paa den Mode blandt de norske rige Familier at give sig og sit Gods til Vadstena, og denne Betragtning har maaskee især bevæget Aslak Bolt, daværende Biskop i Bergen, til at udvirke Pavebullen af 1426. En Følge

[1]) Pave Martin V.s Buller dat. Rom 6 Kal. Decbr. 1421 og 17 Kal. Jul. 1426 findes i Munkelivs Brevbog S. 17—22. Mere herom i Munkelivs Specialhistorie.

[2]) Diar. Vadsten. p. 77. "Anno 1434 coeperunt personæ nostri ordinis inhabitare monasterium Munkaliif Bergis in Norvegia." Flere Diplomer vise, at enkelte Birgittinere længe før denne Tid havde opholdt sig i Munkeliv og der handlet som Klostrets Besiddere. Selve Indflytningen foregik derimod først 1434, enten nu fordi Bygningerne da først bleve færdige, eller maaskee forbi man ansaa det raadeligt at oppebie Baseler-Conciliets Beslutning med Hensyn til Ordenen i det Hele, førend et saa bekosteligt Foretagende endelig fuldførtes.

af Ordenens Forplantelse til Norge blev naturligviis ogsaa, at Aslak senere som Erkebiskop paa en Provincialsynode i Oslo 20de Decbr. 1436 med sine Lydbiskopper fastsatte, at St. Birgittas Helgendag skulde festligholdes sub festo dupplici den 7de Octbr. i alle Lande under Nidaros's Metropolitanhøihed [1]). Hvad Ordenens Skjæbne i Norge iøvrigt angaaer, da ville vi kun henvise til Munkelivs Historie, eftersom Norge ikke havde flere Klostre af denne Orden [2]). Her derimod bliver den meest passende Plads til en speciel Undersøgelse, der altfor meget vilde afbryde Sammenhængen i Munkelivs Historie, nemlig om en Translokation af Munkelivs Birgittinere til Hovedøen, og af Hovedøens Cistercienser til Munkeliv, noget efter Slutningen af det 15de Aarhundrede, og kun for en kort Tid, en Begivenhed, der neppe har noget tilsvarende i de nordiske Rigers Klosterhistorie.

Hvorvidt Hovedøen nogensinde har været et Birgittinerkloster har hidtil ikke været paa det Rene, og dette Spørgsmaal er bleven sammenblandet med en formodet Reform af Hertuginde Ingeborg i 1352, hvilket ovenfor (S. 114. Anm.) er løselig berørt. I dette Aar skjænkede Ingeborg store Eiendomme til Hovedøens Kloster, hvilket har foranlediget Huitfeld, Worm og tildeels Ramus til at antage Klosteret først da stiftet; men i Gavebrevet selv forekommer Intet om nogen Reform efter Birgittas Regel [3]), hvil-

[1]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 15. No. 28. Hun har altsaa ei før været optaget i det norske Kalendarium. At Birgittinernes anden særegne Helgen St. Katharina ligeledes har faaet sin Festdag i Norge som i Sverige, er vel neppe tvivlsomt, skjønt det saavidt vides ei findes antegnet. Jfr. Troils Handl. II. 375.

[2]) Lagerbring (Sv. Hist. III. 661) beretter, at Gregorii Rivii Puritani (Lauterbachs) Historia monastica S. 76. nævner et Finstad Birgittinerkloster i Finmarken; men L. har vist Ret i, at dette ikke har forholdt sig saaledes.

[3]) Gavebrevet, dateret Warberg in f. Georgii, findes i Afskrift i det danske Geheime-Archiv. Men da Huitfeldt (S. 505. Fol.) og Suhm (XIII. 269—270) anføre et Gavebrev af hende til samme Kloster af Gregorii Dag s. A. og deraf anføre Meget, som ikke findes i hiint Brev, er det rimeligt, at

let dog maa have nogen Grund, da ogsaa Langebek omtaler dette [1]). Kraft har omtalt denne Sag[2]) tvivlsomt, medens Munthe formoder, at Hovedøens Overgang fra Cistercienser- til Birgittinerkloster er foregaaet sidst i 14de eller først i 15de Aarhundrede, maaskee i Forbindelse med Munkelivs Overdragelse fra Benediktinerne [3]). Men dette forholder sig ikke saaledes. Abbedrækken i Hovedøen er som det synes ganske fuldstændig gjennem hele 14de og første Halvdeel af 15de Aarhundrede, og i denne Tid kan følgelig Klosteret ikke været beboet af Birgittinere; hvorledes det end har sig med Hertuginde Ingeborgs saakaldte Reform af 1352, saa er den i de første hundrede Aar ikke kommen til Udførelse, da man i al denne Tid finder Cisterciensere der. Hertugindens Død, førend Ordenen confirmeredes, og de derpaa følgende Krige mellem Norge og Sverige afgive tilstrækkelige Grunde, hvorfor det ikke er blevet Noget af hendes ikke usandsynlige Planer i denne Retning [4]).

Ved Midten af 15de Aarhundrede eller lidt senere er derimod en Forandring foregaaet i Hovedøen, da man efter denne Tid finder Birgittinere der. Cistercienserabbeden Bo i Hovedø forekommer i 1447 og maaskee senere [5]); men den 17de April 1473

der endnu findes et andet Brev fra hende, hvori maaskee Noget kunde forekomme om hiin Reform. Dette Spørgsmaal udsættes derfor bedst til Hovedøens Historie.

[1]) Script. Rer. Dan. IV. 417.

[2]) Norges Beskr. 2den Udg. I. 202.

[3]) Anm. til Aalls Snorre II. 155.

[4]) Meget kan anføres herfor: Hertugindens Søn, Kong Magnus, interesserede sig for Birgittas Klosterstiftelse; Birgitta og Ingeborg vare besvogrede, da dennes Mand, Hertug Erik, og Birgitta vare Næstsødskendebørn; de vare utvivl personlig bekjendte og af samme Alder. Ei heller er den Omstændighed, at Ordenen endda ei var bekræftet, til Hinder; thi hvad vi ovenfor have viist var Tilfældet med Vadstena, kan og have fundet Sted med Hovedø, nemlig at Alt forud bragtes i Orden.

[5]) Nye Danske Mag. VI. 25. I Registr. paa Agershuus af 1622 nævnes Bo i Hovedøen endnu i et Brev fra 1460, men sandsynligviis er dette

udstedtes et Vidnesbyrd om, at en da afdød Kvinde havde givet 3 Gaarde paa Hedemarken til St. Birgittas Ordens Kloster i Hovedøen, og skulde "disse Eiendomme være og uigjenkaldeligen blive til Vederkvægning og Underhold for Brødre og Søstre af St. Birgittæ Kloster, i hvor det er eller bliver i Norge." Af dette paa Hedemarken udstedte Brev er om Høsten 1479 givet en Vidisse af Lagmanden og to Raadmænd i Bergen, som derom vare anmodede af Abbedissen i Munkelivs Kloster sammesteds, fra hvis Taleport Brevet udstedes [1]). Af dette Brev kan da sluttes, at Birgittinerne en rum Tid for 1473 have været bosatte paa Hovedøen; at de igjen havde forladt dette Kloster før 1479 om Høsten, og begivet sig til Munkeliv i Bergen, da dettes Abbedisse ellers ikke kunde været i Besiddelse af Hovedøens Adkomstbreve, forsaavidt Birgittinerne angik; at en saadan Flytning allerede har været paatænkt, da Testamentet af 1473 skreves, samt endelig, at Munkelivs Conventer have anseet sig berettigede til det Gods, som Hovedøens Birgittinere havde erhvervet, og derfor ved dette Transskript villet værne sig mod de Fordringer paa sligt Gods, hvormed Hovedøens daværende Beboere kunde fremkomme.

Tiden for Birgittinernes Tilbageflytning fra Hovedøen bestemmes nærmere ved et Skjøde af 20de Dag Juul (12te Jan.) 1478, udstedt af Elsebe Egartsdatter, Abbedisse, og Ketil Beintson, Confessor generalis, samt af alle Søstre og Brødre i Hoveds. Dette i Hovedøen udstedte Brev er endnu forsynet med begge Conventers velbevarede Segl, og disse Segl ere Munkelivs Birgittineres i Bergen [2]). Heraf følger, at det var de forhen i Bergen boende Birgittinere, som paa denne Tid havde Bolig i

Tar urigtigt. (nedenfor S. 131). Paa hiin Registratur kan man desværre i det Hele ikke stole.

[1]) Diplom i Univ. Saml i Christiania.

[2]) Diplom sammesteds. Søsterconventets Segl har Omskriften: S. abb̄e et conventus s. sororum in munkaliif. Brødrenes: S. conventus . . mon . . munklini. Paa denne Tid brugtes munkalif aldrig som i Sagatiden appellativisk, men kun om det bekjendte Kloster i Bergen.

Hovedøens Kloster, at de endnu vare der i Januar 1478, og at altsaa Flytningen tilbage til Bergen er foregaaet efter denne Tid og før Høsten 1479. Endelig haves endnu et fra Munkeliv den 10de Novbr. 1483 af Birgitta Olreksdatter, fordum Abbedisse i Hovedø, og Ketil Beintssøn, fordum Confessor sammesteds, udstedt Vidnesbyrd om, at de med begge Conventers Samtykke havde solgt en Gaard i Aremark, som var skjænket "til vort og St. Birgittæ Ordens Kloster den Tid vort Convent var i Hovedøen nu for nogle Aar siden, som Alle vitterligt er." Grunden til Salget angives at være Kjøberens Odelsløsningsret, og pavelige og kongelige Værnebreve paaberaabes for det Tilfælde, at Abbeden i Hovedøen eller Andre vilde hindre denne Handel [1]). Af dette Brev som af de foregaaende følger, at de samme Birgittinere, der i 1478 vare i Hovedøen, vare i 1483 flyttede til Munkeliv, hvorfra de nu hævdede sin Ret mod den daværende Cistercienserabbed i Hovedøen til det Gods, der var skjænket Klostret i deres Tid [2]).

Man kan saaledes fastsætte Translokationen af Birgittinerordenen fra Hovedø til Munkeliv til Aaret 1478 eller 1479, samt af det sidste Brev bevise, at der umiddelbart efter Ordenens Tilbagekomst til Bergen atter var Cistercienserabbed i Hovedøen. Det er altsaa klart, at i 1483 ikke baade Munkeliv og Hovedøen vare Birgittinerklostre, og det første Klosters Segl under det Sidstes Brev af 1478 viser, at det er de samme Conventer paa begge Steder, eller med andre Ord, at Birgittinerordenen ikke blot er forflyttet fra Hovedøen til Bergen, men tillige omvendt først er flyttet fra Munkeliv til Hovedøen, hvori de samme Perso-

---

[1]) Lundhs Diplomatarium. Originalen, der var i Statssekretær Platous Besiddelse, er nu forkommet. Paa denne Tid var Paal Abbed i Hovedø og Norges Riges Raad. (Hadorphs-Rimkronikor II. 302).

[2]) Til Overflod kan endnu anføres Brev af 1480, hvorved Elsebe Egardsdatter, Abbedisse, og den oftnævnte Confessor Ketil i Munkeliv optage Thorleif Bjørnsøn i Broderskabet (som frater ab extra). Hist. eccl. Island. IV. 172. De Samme altsaa, der vare Hovedøens Foresatte i 1478, vare Munkelivs i 1480.

**

ner altsaa kun have havt et midlertidigt Ophold. Førend vi gaae over til at undersøge, naar denne første Flytning er skeet, bliver det nødvendigt at udfinde, hvor der er bleven af Hovedøens Cistercienser-Convent i den Tid, deres Kloster var besat af en anden Orden; thi de kunde naturligviis ikke forblevet der sammen med denne. Til Oplysning herom tjener et Brev, dateret Bergen 1476, tilskrevet Kong Henrik af England fra det norske Rigsraad i Bergen, nemlig Biskop Hans (Teiste), Thorstein, Provst ved Apostelkirken, Jon Smør, Høvedsmand i Bergen og Norges Riges Fehirder, samt "**Paulus abbas in monte St. Michaelis, Cisterciensis ordinis**[1])." At der ved St. Michaels Kloster i Bergen ikke kan menes noget andet end Munkeliv, der var St. Michael helliget, vil være indlysende for Enhver, der læser dette Klosters Historie, og af dette Brev følger altsaa, at i 1476 eller deromkring, d. e. medens Birgittinerne vare bosatte i Hovedøen, var hiint bergenske Kloster beboet af den Orden, som havde maattet rømme Hovedøen for Birgittinerne. Det er vel saaledes al Grund til at antage, at disse to Conventer have af en eller anden Grund for nogen Tid byttet Klostre. Dette bestyrkes til Overflod endnu derved, at neppe ere Birgittinerne atter komne i Besiddelse af Munkeliv, førend en Cistercienserabbed Paal, udentvivl den oven-

---

[1]) **Thorkelin Analecta p. 146** I Fortalen retter han Aaret 1476 til 1486, fordi Henrik nævnes som Konge i England; men ei at tale om, at Thorkelins Kilde, **Barth. IV. 596**, virkelig har Aaret 1476, saa maa Aaret 1486 i alle Fald være urigtigt; thi da var Jon Smør forlængst død (Saml. III. 605. IV. 593). Da Hans Teiste blev Bisp i Bergen 20de Juni 1474 (**Barth. IV. 410**,) og Jon Smør druknede i 1483 (Saml. III 605,) maa Brevet falde mellem disse Aar, i hvilke ligeledes Thorstein var Magister Capellarum, og følgelig maa den engelske Konges Navn være feilskrevet, da Edvard IV. af York var Englands Konge fra 4de Marts 1461 til 9de April 1483, medens Henrik VI allerede døde i Tower 1471, og Henrik VII først blev Konge 1485. Brevets rette Datering er iøvrigt her ligegyldig, naar det blot er godtgjort, at den maa falde i en Tid, da Birgittinerne vare i Hovedø, og en Abbed i Munkeliv altsaa mulig.

nævnte, forekommer i Hovedøen og atter som Norges Riges Raad [1]. Imellem 1476 og 1483 finde vi altsaa, at Cisterciensерne ere flyttede fra Munkeliv tilbage til Hovedøen, og vi have ovenfor seet, at Tidspunktet endnu kan fastsættes nøiagtigere.

Men er det saaledes godtgjort, at et Klosterbytte har fundet Sted, saa maa Tiden, da dette første Gang foregik, kunne udfindes, deels efter de sidste Efterretninger, man har om Cisterciensere i Hovedøen og Birgittinere i Munkeliv, deels af hvorvidt nogen særegen Omstændighed maatte være indtruffen i hiint Tidsrum, der kunde antages at have foranlediget denne sælsomme Begivenhed. Vi have sidste Gang fundet Birgittinere i Munkeliv i Marts 1458 [2], og sidste Gang Cisterciensere i Hovedøen i 1447 eller maaskee endnu 1460 [3]. Fra 17de Marts 1468 er den første og eneste Efterretning, Vadstena-Diariet (S. 135) har om Hovedøen som Birgittinerkloster. Mellem Aarene 1458 (eller 1460) og 1468 maa følgelig Flytningen være foregaaet, og det er da ei urimeligt, at Munkelivs Confessors, Broder Vilhelms, lange Ophold i Vadstena Vinteren 1457—1458 [4], for at faae Kong Christian i Tale, har angaaet denne Flytning, hvortil det synes rimeligt, at et Kongebud var nødvendigt, da Cisterciensеrne vel ikke vare saa villige til at rømme sit Kloster. Men nogle Aar før denne Tid var der tillige overgaaet Munkeliv Kloster en Profanation, som nødvendigt maatte medføre de to Birgittiner-Conventers Opløsning eller midlertidige Indflytten i et andet Kloster.

Den 1ste Septbr. 1455 blev nemlig Klostret stormet af de hanseatiske Kjøbmænd i Bergen, som her myrdede Befalingsmanden paa Kongsgaarden, Hr. Olaf Nilsson, Bergens Biskop og andre anseede Mænd. I sit blinde Raseri satte de Ild paa Kloste-

---

[1] Hadorph. II. 302.
[2] Dipl. Arn. Magn. fasc. 25. No. 16.
[3] Ovenfor S. 127.
[4] Diar. Vadst. p. 113. 114. Kongen ankom til Vadstena 16de Januar 1458.

ret, som ganske nedbrændte [1]). Vel have vi ovenfor seet, at Birgittinerne endnu have opholdt sig i Bergen 2½ Aar efter denne Begivenhed, men det maa dog ligefuldt ansees høist rimeligt, at denne Brand virkelig har været Aarsagen til deres Flytning til Hovedøen. Selv om man antager, at Conventerne ikke have været fuldtallige, hvilket enkelte Udtryk i Vadstena-Diariet antyde paa andre Tider har været Tilfældet i Munkeliv, er det dog klart, at den Afsondring, som Regelen saa udtrykkelig foreskrev, ikke kunde iagttages uden i et dertil indrettet Kloster. I Bergens Klostre, hvortil de huusvilde Brødre og Søstre naturligviis først maatte tye, var derfor intet blivende Sted for dem, og mindst have Søstrene kunnet finde sig i Opholdet i Nonnesæter [2]), hvis Cisterciensernonner vare saa berygtede, at de ikke længe derefter af Norges Riges Raad bleve formeligt udjagede. Det maatte saaledes ligge i Ordenens Interesse at faae et andet Kloster midlertidig overdraget, især da Hanseaterne, der bleve dømte til at opbygge Munkeliv paany, naturligviis ikke ilede med dette kostbare Arbeide [3]). Et Tidsrum af 2—3 Aar kan i hine Dage ei ansees altfor langt, til at faae udvirket Tilladelsen til Hovedøens Overdragelse, da sandsynlig baade Kongen, Paven og Abbeden i Citeaux dertil maatte give sit Minde; og selv om det er skeet ved en simpel Overeenskomst mellem vedkommende Abbed og Abbedisse, kunde Tiden godt medgaaet til de for Birgittinerne fornødne Bygningsarbeider paa Hovedøen.

---

1) Werlauffs anden Afhandling i Skandin. Litter. Selsk. Skrifter XVI. 104. Det er mærkværdigt, at denne i alle samtidige Kroniker omtalte Begivenhed ganske forties eller er forglemt i Vadstena-Diariet.

2) At Birgittinerinderne have maattet tye hid for det Første, følger af sig selv, da det var det eneste Nonnekloster ved Bergen; det bestyrkes desuden deraf, at Nonnesæters Gods nogen Tid efter, da Nonnerne vare udjagede, befandtes i Munkelivs Eie.

3) Endnu i Kong Hans's Haandfæstning af 1483 forekommer en § om den Birgittinerne tildømte Erstatning (Saml. IV. 860), og hele Oprørssagen var endnu i Christian II.s Tid ikke endelig opgjort.

Nu staaer kun eet Spørgsmaal tilbage, nemlig hvad der kan have foranlediget Valget af et saa fjerntliggende Kloster som Hovedøen, da man i Bergens Stift havde rige og ligesaa vel bebyggede Klostre, hvoriblandt især Lyse Cistercienser-Abbedi kun laae 2 Mile fra Byen. Her bliver man sikkert nødt til at tage sin Tilflugt til Hertuginde Ingeborgs paatænkte Reform af Hovedøen i 1352. Tør man antage, at hun er skredet saa vidt frem i denne, at f. Ex. den fornødne anden Fløi var bleven tilbygget, men at derpaa det Hele er gaaet ind ved hendes Død 1360, saa blev Hovedøen det eneste Kloster i Riget, hvis Bygninger ved nogle Reparationer strax kunde blive en passende Bolig for Birgittas Orden. I Mellemtiden maa de have levet i en opløst Forfatning i Bergen, og det uagtet et Brev af 26de Marts 1458, nævner baade Abbedisse og begge Conventer i Munkeliv; thi dette kan ei være at forstaae bogstaveligt, eftersom Klostret da aldeles ikke var færdigt [1]). Efterat have indrettet Alt paa det Bedste for Birgittinerne, maa man saaledes antage, at Cistercienserne have forladt Hovedøen og begivet sig til Bergen, eller maaskee for det Første til deres Medbrødre i Lyse, indtil en af Munkelivs Fløie kom i tilbørlig Stand. I sidste Tilfælde vilde man deri finde Aarsagen til, at Munkelivs Beboere aldeles ikke forekomme i de første to Aar efter Flytningen.

Man finde forresten de enkelte Punkter i disse Formodninger i en eller anden Henseende tvivlsomme: Hovedsagen, Klosterbyttet mellem begge Ordener, støtter sig til sikre Data, og Hensigten med denne § er derved opnaaet. Om Birgittinernes Skjebne i Norge iøvrigt henvises til Munkelivs og tildeels Hovedøens Historie.

[1]) Dipl. Arn. Magn. 25. No. 16. Brevet er et Skjøde paa en Klostret tilhørende Tomt. Formen forbrede altsaa Abbedissens og Conventernes samt Klostrets Navne, om de end de facto for Øieblikket ikke existerede i klosterlig Forstand. Dommen over Tydskerne at gjenopbygge Klostret faldt først sidst i 1456, og man kan dog ei tænke sig nogen rimelig Grund til at forlade Klostret, efterat det var færdigt, naar det ei var skeet før.

§ 13.

Chorherrer af St. Anton af Viennes Orden.

Flere end de ovenfor omtalte Munkeordener kan man ikke finde have havt stadigt Ophold i Norge. Derimod er der i det Mindste endnu een Orden, som i nogen Tid har været i Besiddelse af et norsk Kloster, nemlig nogle saakaldte St.-Antons-Munke, der ikke kan være andre end regulære Chorherrer af St. Anton af Viennes Orden, med hvilken det havde følgende Sammenhæng.

I 11te Aarhundrede anrettede en Sygdom, som man kaldte den hellige eller Helvedes Ild (ignis sacer), ogsaa St. Antons Ild, megen Ødelæggelse, da den medførte Tabet af Livet eller i det Mindste af det angrebne Lem. Den fik det sidstnævnte Navn, fordi man troede, at den hellige Eneboer Antonius's Been, som opbevaredes i Kirken i Vienne nærved Grenoble i Delphinatet, ene kunde helbrede Sygdommen. Da nu en Adelsmand ved Navn Gaston saa sin Søn angreben af denne Sygdom, gjorde han det Løfte til den hellige Antonius, at han med sin Søn og hele Formue vilde ofre sig for sine af denne Sygdom hjemsøgte Medmennesker, hvis Sønnen beholdt Livet. Ønsket opfyldtes, og i 1091 skred da Gaston ufortøvet til at indfrie sit Løfte ved at anlægge et Hospital for Antonssyge i Vienne. Han samlede om sig et Lægbroderskab af Hospitaliter, og uden at nogen egentlig Regel foreskreves, bekræftede Urban II paa Kirkemødet i Clermont 1096 Ordenen, der bar sort Dragt og som Skjelnemærke fra andre Chorherrer et blaat T paa venstre Bryst. Først 1218 gik disse Antonsbrødre over til at danne en Munkeorden, der aflagde Ordensløfterne, og i 1297 blev det store St. Antonshospital i Vienne omformet til Ordenens Hovedabbedi, under hvilket alle Brødre, der underlagdes St. Augustins Regel, skulde staae. Fra nu af bare de Navnet St. Anton af Viennes regulære Kanniker, ordnede sig i det Hele i Lighed med Johanniterne, benævnede deres Formand Stormester, og udbredte sig over hele det katholske Europa. Com-

thurierne behandledes snart som indbringende Præbender, Sygepleien forsømtes, og Forsøg paa Reformer havde det sædvanlige Udfald. Tilsidst (1774) sluttede Ordenen sig til Johanniterne, og deelte Skjebne med dem.

Mod Slutningen af 15de Aarhundrede bleve, som ovenfor omtalt, Bernhardinerinderne i Nonnesæter ved Bergen udjagede af deres Kloster paa Rigsraadets Foranstaltning paa Grund af usømmeligt Levnet, og Klostret stod derpaa i nogen Tid øde. Med Kongens og Rigsraadets Tilladelse havde derpaa St. Antons-Brødre bosat sig i dette forladte Kloster, hvis Eiendomme nu imidlertid vare komne i Munkelivs Besiddelse, og efter Overlæg med dettes Abbedisse overdrog derfor Erkebisp Gaute samt Bisperne af Stavanger, Oslo og Bergen ved Brev af 13de Septbr. 1507 [1]) Nonnesæter Kloster med en Deel af dettes Jordegods til Hr. Olaf Steinsson, St. Antonii Ordens Broder og Forstander i Nonnesæter, siden disse Brødre nu engang vare komne derind, med Forpligtelse at holde den daglige Gudstjeneste ved Magt, og ordentlig bestyre det dem overdragne Gods. Desuden tilstodes dem Ret til at prædike deres Ordens Aflad i alle Kirker, meddele Brødrelagsbreve og beholde upaatalt, hvad dem i Testamenter skjænkedes. Disse Antonsbrødre havde derpaa Klostret i Besiddelse til henimod Reformationen [2]). I Aaret 1528 skjænkede Kong Frederik I dette Kloster med dets Gods til Hr. Vincents Lunge, og bemærker i den Anledning, at Klostret først var beboet af Nonner, som bleve udjagede af Rigets Raad, hvorpaa Klostret i mange Aar stod øde, "indtil for nogle Aar siden at nogle Brødre af St. Antonii Orden tog det i Besiddelse, som og usømmeligt

---

[1]) Efter en Afskrift fra 18de Aarhundrede i Anledning af en Proces om Sydnæs ved Bergen, blandt Lungegaardens (før Nonnesæters) Adkomstbreve.

[2]) Den ovennævnte Prior Olaf var endnu i 1515 Klostrets Forstander, da han blev sat blandt Dommerne i Sagen mellem Stavangers Bisp og Utsteens Abbed. (Münch. Dipl. No. 20).

og løsagtigt Levnet bedrive" [1]). Man seer altsaa, at de ere blevne udjagede af Kongen ved et Magtsprog, endnu førend Reformationen iøvrigt var begyndt i Norge. — Tvivlsomt er det derimod, om det St. Antonii Kloster, der skal have været i Hammer [2]), og hvorom vi i Kilderne aldeles Intet have kunnet finde, har været af denne Orden. Det ellers usædvanlige Navn gjør det i og for sig ikke usandsynligt, at det har været et St. Antonshospital for Syge og Pilegrime, og i saa Fald maa man vel antage, at Ordenen har været ældre i Norge, end man af dens Ophold i Bergen kan udfinde.

Førend vi forlade dette Afsnit, maa der nævnes et Par Ord om det er sandsynligt, at Norge har havt andre end de nu nævnte Munkeordener. Om Tempelherrerne og Helligaandsordenen er ovenfor talt; ligesaa er det S. 61 berørt, at det er høist tvivlsomt, om Klara Orden eller Franciskaner-Nonner have havt noget Kloster i Norge. Der gives nemlig kun et eneste Kloster, hvorom her kunde være Tale, nemlig Reins Kloster i Stadsbygden ved Throndhjem; thi de øvrige Nonneklostre i Landet henhørte med Bestemthed til andre Ordener. Hiint stiftedes omtr. 1238 af Hertug Skule, og det er ovenfor anført blandt Augustinerne mere for at skaffe det en Plads i dette Afsnit, end fordi der er noget Afgjørende, som taler for, at de snarere have været regulære Chorfruer end Klarisser. Disse Sidste, der benævnedes saaledes efter Franciskus's Samtidige, den hellige Klara, der med sin Søster Agnes stiftede en streng Nonneorden i den oftere omtalte St. Damians Kirke i Assisi, hvorefter den og kaldtes St. Damians Orden, underlagdes først Benedikts Regel, men indlemmedes allerede 1224 i Franciskanerordenen, og kom overalt

---

[1]) Samlinger til N. F. Hist. VI. 21.

[2]) Thaarups Magazin II. 254. Aalls Snorre II. 170.

i stor Anseelse. Klostrene af St. Klara Orden vare i Almindelighed rige Stiftelser og deres Foresatte bar Navn af Abbedisse. Da dette ligeledes var Tilfældet med Reins Kloster, vilde det været sandsynligere, at det havde hørt til denne denne end til Augustiner-Ordenen, dersom Tiden rigtig vilde passe. Men da St. Klaras Ordens Regel først stadfæstedes 1246, skjønt Ordenen selv rigtignok var ældre, og det første Kloster i Danmark af denne Orden, nemlig det anseede St. Klara Kloster i Roeskilde, først stiftedes henimod Aarhundredets Midte [1]), vilde det være for dristigt at antage Reins Kloster for saa meget ældre, naar forøvrigt Intet endnu er oplyst, der kunde bestyrke denne Formodning.

Til Karthauser og Karmelitter, der havde Klostre i Danmark og Sverige, have vi ikke fundet Spor i Norge, og de kunne saaledes her forbigaaes. Maaskee have de dog, uden at have eiet Kloster i Landet, drevet omkring paa Tiggeri; thi der omtales et Brev af Kong Christoffer, hvori han tager alle Sortebrødre og Graabrødre i de 3 Riger i sit Værn, og forbyder fremmede Tiggermunke, som ei have Klostre her, at tigge paa Land eller Strand [2]).

Efter det saaledes Oplyste havde Norge i Middelalderen følgende sikre Klostre: Nidarholm, Selje, Munkeliv for Benediktinermunke; Bakke, Gimsø, Nonnesæter i Oslo for Benediktinerinder; Helgesæter, Jonsklostret i Bergen, Halsnø, Kastelle og Utstein for Augustinere; Nidarholms for Clunyacensere; Lyse, Hovedø, Tutero for Cistercienser; Nonnesæter i Bergen for Cistercienserinder; Michaelskirken i Tønsberg, Olafsklostret sammesteds og Dragsmark for Præmonstratensere; Værne

---

[1]) Daugaard 171. ff.

[2]) Ifølge Registraturen af 1622 over Breve paa Agershuus. Brevet maa være af Christoffer af Bayern, uagtet Registraturen angiver, at det er udstedt i Transskript af 1301 (maaskee 1501).

for Johannittere; Klostre i Nidaros, Bergen, Stavanger, Tønsberg, Oslo, Marstrand og Konghelle fer Franciskanere; Klostre i Nidaros, Bergen og Oslo for Dominikanere; Munkeliv i senere Tid for Birgittinere, og Nonnesæter i Bergen ligesaa for Antonsmunke. Sikre Klostre af tvivlsom Orden ere Rein og Olafsklostret i Hammer. I det Hele altsaa 31 sikre Klostre, hvortil komme næsten ligesaamange, der hidtil have været anseede for Klostre, men hvorimod mange Tvivl reise sig, der i Specialhistorien nærmere ville blive udviklede.

Andet Afsnit.

Om det norske Klostervæsen i Almindelighed.

§ 1.

Indledende Oversigt.

I det Foregaaende ere de norske Klostre opførte under de Munkeordener, til hvilke de med Vished eller Sandsynlighed hørte, og i den Tidsfølge, hvori de bosatte sig i Norge. Det er ligeledes bemærket, at de tiltoge i Antal og Anseelse fra Begyndelsen af 12te og gjennem hele det 13de Aarhundrede, og at de selv efter denne Tid lige til den sorte Død og Unionen stege i Velmagt og Indflydelse. I disse Henseender synes derfor de norske Klostre at have staaet omtrent paa samme Fod som de danske og svenske; men i Antal stode de derimod betydeligt tilbage. Medens man nemlig anslaaer de danske Klostres Antal til 150 og de svenske til 100, i hvilket Tal intet Hensyn er taget til Finland [1]), bliver Antallet i Norge, Domkapitler, Hospitaler og tvivlsomme Klostre medtagne, neppe over 50, og Danmark har følgelig havt ligesaamange som begge de andre Riger tilsammen. Selv om man erkjender det rimeligt, at Norges Befolkning i Klostrenes Tid har forholdsviis til Danmarks været meget svagere end nu, komme dog lige-

[1]) Daugaard S. 87. Wieselgren II. 74. Den Første har medtaget alle Domkapitler, mange Hospitaler og tvivlsomme Klostre, men selv disse fraregnede, faaer Danmark og Slesvig over 100 sikre Klostre, og Sverige over 60, medens Norge som anført neppe havde mange over 30. Lunds Stift med 30 sikre Klostre er naturligviis her regnet til Danmark.

fuldt Klostrene i Danmark til at staae i et ganske andet Forhold til Landets Folkemængde og Hjælpekilder, end Tilfældet kan have været i Norge [1]). Aarsagen hertil ligger vel for en stor Deel i de klimatiske Forholde, der afskrækkede Munkene fra uden Nødvendighed at tye til Norge. Men de norske Klostres udelukkende Beliggenhed ved Kysten kan ikke heraf forklares. Alle vore Klosterstiftelser laa nemlig enten paa Øer eller paa det faste Land i Kystens umiddelbare Nærhed, og de eneste Forsøg man kjender paa at forplante Munkevæsenet til det Indre af Norge, nemlig Klostrene i Hammer, vise tydeligt nok, at de ikke have villet lykkes. Her kan Klimatet ikke bære Skylden; thi Egne som det søndenfjeldske Opland tilbøde Munkene langt større Behageligheder, end Bahuuslæns Skjærgaard og de fleste nordenfjeldske Kyststrøg; ei heller synes Formuesforfatningen eller økonomiske Hindringer at have kunnet staae i Veien for Klostres Opblomstren i det Indre, da flere af Landets rigeste Familier der vare bosatte, og hvad der nu hindrer Landstæders Fremblomstren i Norge, nemlig Mangelen paa Kunstflid, kan ligesaalidt have hindret Stiftelsen af Klostre, da Danmark og Sverige i hine Dage neppe deri havde noget Fortrin for Norge, ligesom det er almindelig bekjendt, at Klostrene vel fremmede Industrien, hvor de anlagdes, men ikke tiltrængte den, for at bestaae. Vi troe at maatte søge Grunden til denne Særegenhed ved de norske Klostres Beliggenhed for en stor Deel i Folkets Karakteer, saa at Oplændingen har viist sig ugunstig stemt mod Klosteranlæg. Har man i det Hele fundet, at den norske Havbonde i mange og væsentlige Henseender er forskjellig fra Fjeldbonden, saa synes ogsaa Klosterhistorien at vise dette. Den Sid-

---

[1]) Velschow (i Dansk. historisk Tidsskrift IV. 52.) anslaaer hele (det gamle) Danmarks Folkemængde omtr 1250 til 1,550,000 Indb., efter hvilken Tid den stadig sank. Forholdsviis til Klostrenes Antal skulde altsaa Norges Folkemængde kun været omtr. $^1/_2$ Million, hvilket maaskee var Tilfældet i 14de, 15de og 16de Aarhundrede, men som vist er altfor lavt for den foregaaende Tid. Hakon den Gamles Søudrustninger forudsætte en langt høiere Folkemængde. (Jfr. Urda I. 281. ff.)

tes bekjendte Ulyst til alle nye Foretagender, hans Foragt for et virkesløst Liv, hvis gode Sider han ei besad Oplysning til at paaskjønne, og den ofte saa modbydelige vis inertiæ, der er Nordboen eiendommelig, synes at have stillet et uoverstigeligt Gjærde mod Munkenes Indtrængen i Landets Indre. Klostrene i Norge synes derfor at kunne sammenlignes med de Dyr- og Planteslægter, som leve fastvoxede til Klipperne, hvorpaa de, saavidt deres Organer række, søge deres Næring, og leve et af Klippen uafhængigt Liv, medens Klostrene i andre Lande vare ligesom indsprængte i selve Klippemassen, hvem de derfor gave et nyt og forandret Præg, og hvorfra de ikke uden en almindelig Rystelse eller Omsmeltning af den hele Masse kunde adskilles. Norges Reformationshistorie, denne kolde, ydre, Folket næsten uvedkommende Begivenhed, kan maaskee og forklares af denne Lignelse. Mangelen paa Forarbeider gjør forøvrigt deslige kulturhistoriske Undersøgelser usikre, og det eneste visse, men tillige vigtige Resultat er den Kjendsgjerning, at Munkevæsenet ikke har kunnet trives i det Indre af Norge.

Men uagtet det saaledes synes rimeligt, at Munkene ikke overalt i Norge have fundet saa gjæstmild Modtagelse som i andre Lande, mangler dog ikke deres Historie i dette Land heller Vidnesbyrd om, at de i de Strøg, hvor de fæstede Rod, nøde baade Yndest og Beskyttelse af Høie og Lave [1]). I den første Tid efter deres Bosættelse i Norge var vel deres Tid hovedsagelig optagen med deres Klostres Bebyggelse, Indretning og Opdyrkning, og de synes ikke at have taget nogen Deel i de politiske Begivenheder. Men den høiere Kultur, som de første norske Munke, Englænderne, vare i Besiddelse af, maatte, paa samme Tid den hævede dem og deres Stiftelser i den almindelige Agtelse, snart tvinge dem endog mod deres Villie ind i Statslivets Forviklinger, og under de norske Borgerkrige (1130—1240) forekomme saaledes Munkene for første Gang i Statshistorien. Alene den Omstændighed, at et Kloster

[1]) Ovenfor 1ste Afsnit § 1.

mere end noget andet indviet Sted ansaaes for et uforkrænkeligt Asyl, gjorde dem vigtige under en Borgerkrig, og Partihøvdingerne anstrengte sig derfor for at vinde dem for sig. De enkelte Klostres Historie vil afgive Beviser herpaa. Saaledes holdt Nidarholms Munke, der vare blevne berigede ved at optage Magnus den Blinde i Klostret, med Magnus Erlingsøn, og Munkeliv med Bisp Nikolaus [1]), medens Hovedøen var bleven bunden for Sverres Sag. Erling Skakke støttede sig til Geistligheden, og befordrede derfor af politiske Grunde tillige Munkenes Sag. Disse mærkede saaledes, at der i disse urolige Tider var Gunst og Penge at tjene ved at kaste sig paa Politikken, og i 13de Aarhundrede blev derfor og deres Deeltagelse deri stedse almindeligere.

Under Hakon Hakonsons Regjering optræde Klostrenes Forstandere som aktive Deeltagere i Statssager, idet Abbeder og Priorer i Egenskab af Rigets Prælater efter Indkaldelse mødte paa det store Rigsmøde i Bergen 1223, hvor Tvisten om Norges Krone blev afgjort til Kong Hakons Fordeel. Saavel Statsklogt som personlig Tilbøielighed synes at have bevæget denne ypperlige Fyrste til at fremdrage Munkene, og ved de to Tiggerordeners Ankomst og Udbredelse under hans Regjering tiltog de Klostergeistliges Indflydelse meget. Munke benyttedes ved Underhandlinger mellem Skule og Kongen, mellem denne og Danmark; de deeltoge i Gesandtskaber til Spanien, England og Skotland, og ved Hakons Kroning vare Rigets Abbeder og Priorer indbudne. Kongen selv stiftede paa egen Bekostning mange Klostre, og hans Medbeiler Hertug Skule vilde ei heller i denne Retning staae tilbage for ham, og levede paa en særdeles venskabelig Fod med de nordenfjeldske Klostre. Samtidig hermed bragte Kardinal Vilhelm som pavelig Legat Orden i det norske Kirkevæsen 1247, og det kan saaledes ei undre os, at Geistligheden allerede under Hakon og endmere under hans milde, eftergivende Søn Magnus Lagabæter udviklede en

[1]) Om Nikolaus's Plan at anlægge et Kloster paa Toluholm ved Bergen se Tidsskriftet Nor II. 498 ff.

Magt, som tilsidst gjennem Konkordatet i Tønsberg 1277 truede med at knuse Kongens.

Kong Magnus arvede Faderens Yndest for Munkene, og Klosterstiftelserne forøgedes med Værne Hospital, en Indretning, der synes at have sat Munkevæsenet i umiddelbar Forbindelse med Hirden. Abbeder og Munke benyttedes fremdeles i Statens Anliggender som Fredsunderhandlere og Gesandter, og i Hirdskraaen [1]) tilstod han Rigets Abbeder selvskreven Stemme ved Kongevalg, en Ret, de imidlertid sjelden eller aldrig synes at have benyttet. Det synes forresten som om Kong Magnus har angret de Indrømmelser, han ved det ovennævnte Forlig i Tønsberg havde gjort Geistligheden, eller i det Mindste har staaet paa en spændt Fod med Erkebispen i sine sidste Aar; thi i sit Testamente, der forøvrigt viser hans kongelige Rundhed mod Kirker, Klostre og Hospitaler, nævner han ikke med et eneste Ord Erkebispen, dennes Kapittel eller Konventet i Helgesæter, men overfører paa Nidarholms Kloster de Gaver, han for de øvrige Stifters Vedkommende skjænker Domkirkerne [2]). Han valgte sit Gravsted hos Minoritterne i Bergen, hvis Velgjører han i levende Live havde været. Sønnen Erik — Præstehaderen — slægtede ikke Faderen paa, men kom kort efter sin Thronbestigelse i aaben Kamp med Geistligheden, som endte med Bispernes Udjagelse og Ophævelse af Konkordatet i Tønsberg. Derimod findes ligesaalidt Spor af nogen Konflikt mellem Kongen og Munkene som af hans særdeles Yndest for dem; men den Omstændighed, at de i det Mindste udvortes vedligeholdt Venskabet med Kongen, medens Sekulargeistligheden aabenbart kæmpede mod ham, maatte nødvendigt virke fordeelagtigt for dem i Almuens Øine, der elskede Kongen og stod paa dennes Parti mod Geistligheden.

Kong Hakon Haalæg synes med Hensyn til Geistligheden at have gaaet en Middelvei mellem Faderen og Broderen. Skjønt han ikke indlod sig paa at gjengive Erkebispen de ved Tønsberger-

[1]) Hirdskraaen. Kap. § 1.

[2]) Ovenfor S. 67. Anm.

Konkordatet tilstaaede Rettigheder, ophævede han dog dennes upassende Afhængighed af Kronen som Kongens Jarl, og stræbte forresten som det synes ad en anden Vei, nemlig ved Stiftelsen af de 14 kongelige Kapeller, at danne sig en Modvægt mod den høiere Geistlighed, og skabe en kongelig-geistlig Stand, der i enhver Henseende bunden til Kongemagten forenede geistlig Erudition med verdslig Kløgt, og saaledes gjorde Kongen uafhængig af Geistlighedens Bistand i Statssager. Mod Klostrene viste Kong Hakon sig gavmild og gunstig. Utsteins Kloster synes at være stiftet under ham af Kronens Gods; han stiftede Minoritterklostret i Oslo, og maaskee har han og bidraget Sit til Olafsklostret i Tønsberg. Men med Hakon Haalægs Tidsalder synes Interessen for Klosterstiftelser at være ophørt. Intet nyt Kloster er yngre end Begyndelse af 14de Aarhundrede, og fra denne Tid af synes Munkenes Virksomhed hovedsagelig at have indskrænket sig til at sikre sig, forøge og forbedre det allerede Erhvervede. Igjennem hele Manus Erikssons lange og lidet hæderlige Regjering (1319—1355) spillede de norske Klostre ingen politisk Rolle, og vi lære dem kun at kjende af Testamenter, Skjøder, Mageskifter og Eiendomstrætter. Den Lærdom og Dannelse, som de første Munke medbragte, synes tidligt at have tabt sig, og et ørkesløst Vellevnet uden Aandsdannelse maatte nødvendigviis have Usædelighed til Datter. Af denne mangler desværre ikke heller Spor i det 14de Aarhundredes norske Klosterhistorie, og Pesten, den sorte Død (1349—1350), rammede i det Hele en dybt fordærvet Slægt. Dens Hærgninger kan sættes som Vendepunktet i Klostrenes Historie. Fra Midten af 14de Aarhundrede gik de øiensynlig tilbage i Søgning, Agtelse, Dannelse, Sædelighed og tildeels i Rigdom. Dog var ikke dette særeget for Norge: hele Europas Sædelighed og Religiøsitet befandt sig i en saagodtsom opløst Tilstand, hvorfra ingen Buller, ingen Kirkemøder, ingen enkeltstaaende Reformer, men alene Bogtrykkerkunsten, Videnskabelighedens Gjenoplivelse og Luthers Kæmpeaand kunde udfrie den christne Kirke.

Sortedødens nærmeste Følge var, at Klostrene manglede Søgning, saa at selv de rigeste ikke saae sig istand til at erstatte det ved Pesten lidte Tab. Naar man tænker sig en Landfarsot, som bortrev hver anden eller tredie Mand i det hele Rige, kan man og let slutte, at de Efterlevende havde nok at gjøre med at arve og skifte, saa at Faa eller Ingen under slige Forholde tænkte paa at gaae i Kloster. Det mærkeligste Exempel paa Mangel af Søgning afgiver Munkeliv, hvor der i Begyndelsen af 15de Aarhundrede alene fandtes to udlevede Munke, der havde Indtægterne af 3—400 Gaarde at dele mellem sig, uden at kunne bringe Andre til at deeltage i den rige Arv. At Klostrene paa Unionens Tid havde udspillet deres Rolle, og at de senere bestode, fordi de havde erhvervet det Fornødne dertil, og det ikke faldt Nogen ind at angribe deres Tilværelse, viser deres Historie noksom. Vel vedbleve de med punktlig Nøiagtighed at sørge for, at enhver Konge ved sin Regjeringstiltrædelse formelig fornyede de af foregaaende Konger givne Privilegier, ligesom i senere Tider en Paragraf om Klostrenes og deres Foresattes Rettigheder optoges i Haandfæstningerne; vel havde flere af Abbederne (f. Ex. i Hovedøen, Lyse, Dragsmark, Munkeliv o. A.) Sæde i Rigsraadet, og Folket vedblev vel ogsaa nu som før i Testamenter at ihukomme disse Stiftelser; men dette synes nærmest at have været en Følge af Skik og Brug, som man i Almindelighed ikke uden ydre Paavirkning løsriver sig fra, og hele Unionshistorien har ikke en eneste Klostermand at opvise, som ved Lærdom, Dygtighed eller christeligt Sind hævede sig over Mængden, og saaledes kunde antages ved sin Virken at have bragt noget nyt Liv ind i det sygnende og til sine inderste Dele grundfordærvede Klosterlegeme. Ei heller kunde Abbedernes Stilling som Rigsraader, om de end oftere end Tilfældet var havde benyttet denne Ret, have synderlig at betyde i et Land, der i Almindelighed regjeredes af en i Udlandet bosat Konge, hvis Rigsraad sjelden hørtes og endnu sjeldnere befandt sig i Kongens Nærhed, saa at Hoffets Glands ogsaa havde kunnet kaste et Anseelsens Skin over

Rigets Ypperste. Almuen kom derfor saagodtsom ene og alene gjennem de mange Pengeforholde, som opstod imellem dem, i Forbindelse med Abbederne og Munkene. De lærte dem mere at kjende som rige Godseiere, strenge Jorddrotter, dyre Aagerkarle og privilegerede Herrer, end som Guds Tjenere, Kongens Raadgivere, Rigets Forsvarere og den Fattiges Venner. De fleste Klostre havde ved denne Tid skrabet en Formue sammen, der satte deres Beboere istand til at føre et bekvemt Liv, uafhængigt af Verdens Dom og Verdens Gavmildhed.

Under saadanne Omstændigheder maatte den nye, saagodtsom indenlandske Birgittinerorden hendrage den Gudfrygtiges og Veldædiges Opmærksomhed paa sig. Endnu i Besiddelse af Nyhedens friske Duft, endnu ialfald tilsyneladende ubesmittet af den almindelige Fordærvelse, forekom den Alle som en Indretning, der opfyldte Hensigten og fortjente Understøttelse. Da Vadstena blev søgt af de anseelige Slægter i alle tre Riger, stiftedes et Birgittinerkloster i Bergen, og Benediktinerne maatte vige for den Orden, "til hvilken Folkets Hu stod" [1]. Men meget snart opstod der Splid og Uorden ogsaa i disse Klostre, lydelige Klager over Brødrenes og Søstrenes utilladelige Omgang gjenløde lige til Rom, og idelige Pavebud bleve frugtesløse. Kong Eriks personlige Kjærlighed for denne Orden holdt den vel endnu i Anseelse, men Christian I synes forgjeves at have bestræbt sig for at opretholde Tugten og ved den Folkets Gunst. Ingensteds synes Sæderne at have været ryggesløsere end i Bergen, hvor de tydske Kjøbmænds plumpe Uteerlighed og stive Trods mod geistlig og verdslig Myndighed ogsaa virkede fordærveligt paa Klostrene. Som Rigmænd og i udelukkende Besiddelse af den hele Handel gave disse Hanseater Tonen an, som Alle, der havde Liv og Eiendom kjære, med eller mod deres Villie maatte følge [2].

---

[1]) "Ad qvem populi illarum partium major viget devotio," skriver Pave Martin V til Bisp Aslak Bolt i 1421, da Overgangen kom paa Bane. (Munkel. Brevb. S. 17).

[2]) Klaerne fra Rigsraad og Private over Tydskerne i Bergen gjenlyde

Ved Reformationstiden maa Klostrene nærmest betragtes som Majorater eller Fideikommisser i en usædelig, til Arbeide udygtig og uvillig, samt ukyndig og grundfordærvet Klasses Hænder, hadede eller frygtede af det Folk, fra hvilket deres Beboere vare udgangne, og paa hvilket de skulde virke. De bleve derfor og, endnu førend Reformationen lovlig indførtes, et let Bytte for Frederik den Förstes og den danske Adels Rovgjerrighed. Folket rørte hverken Haand eller Fod til deres Redning; Christian II.s Tog til Norge fremskyndede Slaget, og Bisperne vare de Eneste i Riget, der bleve deres Forsvarere til det Sidste. Og selv her synes Bevæggrunden mere at have ligget i Misnøie med, at Adelen istedetfor Bispestolene skulde komme i Besiddelse af det rige Bytte, end i Omhu for Klostrene eller Munkene selv. Det var Kirkens Ret, Bisperne reklamerede [1]. Klostrenes Fald var fortjent, og deres æreløse Fald kan regnes blandt de Erfaringsbeviser, Historien saa ofte giver paa, at offentlig og privat Sædelighed er det eneste sikre Værn for Nationer som for Stænder og Personer. Selv den største ydre Magt, hvad enten den bestaaer i Guld eller andet Gods — Oldtidens udartede Stater havde ligesom Munkene nok af begge Dele — ere kun Vaaben i Fiendens Haand mod selve Besidderen, naar denne ikke hos sig selv har den moralske Reenhed og Kraft, hvoraf Kampens heldige Udfald er betinget.

§ 2.

Klostrenes Privilegier og Rettigheder, samt den dem vedkommende Lovgivning.

Det er i foregaaende Afsnit ved hver af de forskjellige Munkeordener i almindelige Udtryk omtalt, at de af Paver, Konger

gjennem hele 15de og første Halvdeel af 16de Aarhundrede, og man har i vore Dage vanskeligt for at fatte, hvorledes deres Færd kunde gaae ustraffet hen.

[1]) Bisp Olaf af Bergen fandt sig bedre tjent med at dele Byttet med Hr. Vincents Lunge. De øvrige Bisper derimod forfægtede Klostrene som

og Geistlighed forundtes mange og forskjellige Privilegier. Disse almindelige Benaadninger, hvoraf Cistercienserne og Franciskanerne have de fleste at opvise, vare et fælles Gode i hele den katholske Kirke, som uden Videre tilfaldt ethvert nystiftet Kloster. De høre derfor og nærmere hjemme i en Kirkehistorie end i et enkelt Lands Klosterhistorie, og de kunne derfor her kun indrømmes faa Linjer. Deres Antal tiltog som bekjendt efterhaanden, og fra Tiggermunkenes Tid bleve de saa omfattende og mangfoldige, at det næsten er umuligt at overskue dem alle. Immunitet, d. e. Befrielse for alle vilkaarlige, siden endog for alle, hvilkesomhelst, ældre og yngre Afgifter til Staten og Kirken, — Exemtion d. e. Fritagelse for det bispoppelige Overtilsyn, Ret til uden Andres Indblanding paa kanonisk Maade at vælge sin Abbed, og udelukkende Afhængighed af Paven eller vedkommende Ordensgeneral; — Indulgentser eller Aflad af forskjellig Art, ved Jubelaar, paa Helgenfeste o. s. v. vare disse almindelige pavelige Privilegiers Gjenstand. Jus asyli eller Klostrenes Ret til at tage Fredløse eller Ugjerningsmænd, som flygtede til Klostrene, i Beskyttelse mod den Forurettedes Selvhævn, var ligeledes et almindeligt Klosterprivilegium, og ikke, som Nogle have antaget, en særskilt Benaadning for enkelte Klostre f. Ex Helgesæter[1]). Af specielle Privilegier gives der utallige angaaende de forskjelligste Gjenstande, ligefra Tiggermunkenes Rettighed til at holde Gudstjeneste under Interdikt, dog uden Klokkeringning eller lydelig Sang, samt for lukkede Døre, til Dominikanernes Ret til herreløst Gods,[2]) og Præmonstratensernes til at nyde Kjødmad paa Reiser. Alle deslige Privilegier kostede det ikke Paven det Mindste at udstede; vedkommende Stat, Biskop, Sognepræst eller Almue vare de Lidende, og

geistlige Stiftelser, men stræbte at benytte Leiligheden til at lægge dem ind under Bispestolene.

[1]) Det fulgte nødvendig af den ukrænkelige Hellighed og Uangribelighed af verdslig Magt, hvormed Klostrene omhegnedes, og Misforstaaelsen er vel opstaaet deraf, at Helgesæter beholdt denne Ret efter Reformationen.

[2]) Dipl. Svec. II. 40.

paa samme Tid som Udstedelsen af disse Breve bragte betydelige Pengesummer ind i det pavelige Kammer, og blev en Rigdomskilde for Curiens Embedsmænd, tjente de til mere og mere at løsrive Klostrene fra Stat og Biskop og bringe dem i et stedse trangere sluttet Afhængighedsforhold til Romerhoffet, hvorhen da ogsaa de trodsige Abbeder toge sin Tilflugt baade i Tide og Utide.[1])

Uagtet det kunde synes, at disse Ordenerne i det Hele vedkommende Privilegier maatte være tilstrækkelige til Munkenes Sikkerhed, erhvervede dog gjerne desforuden hvert enkelt Kloster en særskilt Pavebulle, hvori de for Ordenen gjældende almindelige Rettigheder formelig tilsikredes det, og desuden i Almindelighed en eller anden speciel Ret eller tvivlsom Sag afgjordes til Klostrets Fordeel. Af slige, den norske Klosterhistorie nærmest vedkommende Buller har man nu ikke mange in extenso tilbage, men en stor Deel saadanne omtales og paaberaabes. Det ældste Pavebrev vedkommende Norge, som vi kjende, er netop en saadan Skjærmbulle for St. Michaels Kloster eller Munkeliv ved Bergen, udstedt af Eugen III 1146. Efter Abbed Orms Anmodning tager Paven Klostret under den hellige Peters og sin Beskyttelse, og bekræfter det ved nærværende Frihedsbrev, saa at St. Benedikts Regel der til evig Tid skal overholdes. Fremdeles bekræfter han Klostret i fast og uforstyrret Besiddelse af alle de Eiendomme, som det nu retfærdig og kanonisk har eller i Fremtiden erhverver paa lovlig Maade, det være sig Jordegods (terræ), Eiendomme (possessiones), Tiender, Enge, Skove o. s. v., hvilke navnlig opregnes, og særligen tages under paveligt Værn. Han forbyder den, der engang har aflagt Klosterløfte (professionem), uden Abbedens og Brødrenes Tilladelse at forlade Klostret. Dets Munke skulle stedse have fri Adgang til Pavestolen. Ingen maa under nogetsomhelst Paaskud paatvinges Klostret som Abbed, uden den som Brødrene enten eenstemmig eller med Pluralitet (fratrum pars sanioris consilii)

[1]) Herom afgive især Lyses, Utsteins og Tuterøens Historie Vidnesbyrd.
[2]) Munkel. Brevbog 14–15. Thork. Dipl. II. 1–8.

kanonisk have valgt. Ingen maa forstyrre Brødrenes Ro, berøve dem eller tilbageholde deres Besiddelser af hvilkensomhelst Art, formindske dem eller paalægge Afgifter deraf, alene med Forbeholb af det apostoliske Sædes Myndighed, og Biskoppens kanoniske Domsret, samt den ham skyldige Ærbødighed (justitia & reverentia). Hvis i Fremtiden nogen Geistlig eller Verdslig, bekjendt med denne Bestemmelse, tillader sig Noget herimod, og gjentagende advaret ikke gjør Klostret Fyldest for sit Tilgreb, skal han være sit Embede berøvet, udelukkes fra Nydelsen af Sakramentet, og lide sin Straf paa den yderste Dag. De derimod, som værne om Klostrets Bedste, skulle have Christi Fred, her nyde en god Gjernings Frugter, og hisset finde evig Salighed.

Af denne eller lignende Art vare de almindelige Privilegier, som Paverne forundte de enkelte Klostre, kun med de uvæsentlige Forandringer eller Tillæg, som vare en Følge af de forskjellige Ordensregler. Et Privilegium, som ei er omtalt i det ovenanførte Brev, men som i følgende Tider tilstodes samtlige Klostre, og var disse en herlig Rigdomskilde, var Retten til at begrave Enhver, som ønskede det, paa Klostrets Kirkegaard. Uagtet denne Ret gaves under Betingelse af, at vedkommende Sognepræst ikke derved skulde lide, maatte dog dette blive Følgen; thi de, som benyttede Tilladelsen, gave — som Daugaard S. 58 bemærker — visselig til deres Sognekirke ikke mere end den strenge Ret krævede, og der mangler ei heller i den norske Klosterhistorie Vidnesbyrd om, at slige Begravelser have givet Anledning til Brodnid og alvorlige Stridigheder.

Iøvrigt tilstod Paverne enkelte Klostre aldeles særegne Benaadninger. Saaledes fik Munkeliv Kloster i Bergen 1399 af Bonifaz IX Ret til at uddele Portiunkula-Aflad [1]), og 1403 skjænkede han Værne-Hospital samme Aflad, som var tilstaaet St. Marci Kirke i Venedig [2]). Disse Friheder og Afladsbuller vare af

[1]) Ovenfor S. 92—93. Munkeliv Brevbog 90—91.

[2]) Regist. paa Agershuus 1622.

heist forskjellig Art, og ville paa deres Sted blive omtalte ved hvert enkelt Kloster. De betaltes godt, medførte ingensomhelst Opofrelse fra Pavestolens Side, og da de vare Klostrene til Gavn og Anseelse, er det ingen Under, at de udstedtes i stedse stigende Antal.

Af kongelige Privilegier for norske Klostre kjendes ingen tidligere end fra 13de Aarhundrede, men i gamle Registraturer omtales flere ældre, ligesom i de os levnede foregaaende Kongers Frihedsbreve paaberaabes lige op til Olaf Kyrre og Eystein I, det er op til den Tid, vi ovenfor have seet, at Klostrene stiftedes her i Riget. Det maatte naturligviis ogsaa være saa; thi det var netop i de første Tider, at disse nye Indretninger havde meest at frygte for verdslig Øvrigheds, mægtige Naboers eller andre Uvedkommendes Indblanding. Munkelivs Brevbog, den eneste tiloversblevne nogenlunde fuldstændige Samling af Klosterbreve, viser, at Abbederne have sorget for ved hver Konges Tronbestigelse at faae Klostrets af foregaaende Konger tilstaaede Friheder bekræftede. Dette synes at vise, at deslige Kongebreve til Klostrenes Bedste ansaaes for en Naadegave, der ved Giverens Død ophørte, hvis den ikke af Eftermanden fornyedes, og ikke som en Klostrene tilkommende Rettighed. Men af disse Beskjærmelsesbreve udviklede sig derimod under Unionen, da Norge blev et Valgrige, visse kongelige Løfter til Klostre og Klosterfolk, der indtoges i Haandfæstningerne, og altsaa bleve Dele af Kongens ved sit Valg besvorne Pligter. Herved overgik altsaa de ældre Benaadninger til virkelige, statsretligt garanterede Rettigheder, som enhver Konge maatte besværge, og Aarsagen dertil laa vel for en Deel i Abbedernes Ret til at deeltage i Kongevalget, hvorved de fik den bedste Leilighed til at paasee sit eget Bedste.

Det ældste kongelige Beskyttelsesbrev er af Kong Magnus Lagabæter fra 1264, givet Munkeliv Kloster, og saagodtsom ordret gjentaget af alle følgende Konger [1]. Her tages den hellige

[1]) Indtil 1427, da Munkeliv Brevbog slutter. Thork. Dipl. II. 252.

Michaels Kloster (stað) i Munkeliv, Abbeden, Brødrene, Klosterets Eiendomme, Skove, Fiskevær, Skibsnøst (uppsátr), Jagt og andet Tilhørende, Brødre og Søstre, som have givet sit Gods derind (d. e. Proventfolk), i Guds Hegn og kongelig Trøst og Værn i alle retmæssige Sager. Sysselmænd og alle andre kongelige Ombudsmænd paalægges at hjælpe Klostret til dets Ret ved Inddrivelse af Tilgodehavende (skulda-heimtingar), og ellers hvor det fordredes. — Til de af denne Konge Klostrene tilstaaede Rettigheder høre og Bestemmelserne angaaende Klostrene i Konkordatet til Tønsberg 9de August 1277 mellem Kongen og Erkebispen [1]), hvori Kongen frasskriver sig al Indblanding i Testamenter [2]) til Kirker og Klostre (locis religiosis), samt i Biskoppers og Abbeders Valg. Desuden erkjendte han Biskopper, Abbeder og Klerker frie for Ledingsfærd samt for at bidrage Noget dertil af eget Gods, medmindre Faren var saa stor, at Clerus selv indgik derpaa. Her har man altsaa den frie Valgret og Ledingsfriheden anerkjendt af Kongemagten, og skjønt dette Forlig ikke blev af lang Varighed, undlod dog Geistligheden og Klostrene ikke i Fremtiden at paaberaabe sig det, og Kongerne gave i Almindelighed efter, idet de tilstode Klostrene disse Friheder som særegne Benaadninger. Magnus's Sønner Erik og Hakon gjentoge i 1290 det Munkeliv af Faderen givne Værnbrev, og forøgede det desuden med nye Friheder paa Grund af, at Abbeden Erik havde været deres Faders og Farfaders troe Tjener og deres egen hulde og hemmelige Tjenesteklerk [3]). De forbøde saaledes Alle og fornemmelig de kongelige Embedsmænd at paalægge Klostret eller dets Tyende [4]) eller Gods nogensomhelst Afgift (afdrátt) eller anden

Samtidigt og i Udtrykkene kun lidet afvigende er samme Konges Værnbrev for Dragsmark Kloster. Liljegr. Dipl. Svec. I. 728.

1) Thork. Dipl. II. 66 ff. Hist eccl. Island I. 386. ff.

2) Thorkelin har ved en Trykfeil S. 69 testimoniorum istedetfor testamentorum.

3) Munkel. Brevb. p. 7. Thork. Dipl. II. 128.

4) „Varnadamonnum," lat. familia, dansk: Vornede.

ulovlig Udpresning (áleitni—umfram lög), og naar Trætte opstaaer mellem Klostrets Beboere og Andre, skal der bødes efter Sagens Natur overeensstemmende med Loven, men Klostret ikke tilsvare Nogen de Kongedømmet tilfaldende Bøder, saalænge Kongerne lade denne Bestemmelse gjælde. Skjønt Udtrykket i dette Brev er noget dunkelt[1]), synes dog Meningen at maatte være, at Munkeliv her har faaet den saakaldte Sagøre (sakeyri) eller Kongens Ret til at hæve Bøderne for de Forbrydelser, som bleve forøvede mod Klostret eller dets Tjenere, en Indtægt, der i hine Dage, da de fleste Lovbrud affonedes med Bøder, var meget betydelig. Den Skattefrihed derimod, som Brevet ligeledes omtaler, synes nærmest kun at angaae Fritagelse for vilkaarlige Skattepaalæg af Kongens Ombudsmænd eller ulovhjemlede Udpresninger i det Hele.

At disse Friheder vare og endnu anerkjendtes som rene Naadesbeviisninger, der, som Brevet af 1290 udtrykker sig, stode "saalænge til vi ville tilbagekalde dette vort Brev," sees og deraf, at Kong Hakon V i det Brev, han ved sin Thronbestigelse forundte Munkeliv Aar 1300, uden videre har udeladt hine to Bestemmelser om Sagøre og Skattefrihed, og kun i almindelige Udtryk taget Klostret i sit Værn. Men i Eftermandens Kong Magnus Erikſons Brev af 12te Marts 1328[2]), hvortil alle følgende Kongebreve angaaende Munkeliv henholde sig, er Brødrene Eriks og Hakons Brev af 1290 atter optaget og stadfæstet i alle dets Ord og Dele, og fra denne Tid af bleve derfor sandsynligviis hine Friheder mere og mere betragtede som lovligt erhvervede Rettig-

---

[1]) Vi hidsætte derfor Bestemmelsen efter Brevbogen: "En hværvithna sem áskilnadher værdhr þeirra manna sem heimilisfaster æro at stadenom vidh adra men, þá skulo þeir bøta vidh þá sem þeir hafva brótid vidh eftir loghum. en engom manne suara sæktom til konúngsdomsens nema sjælfwm oss þar til sem wer viliom after kalla þetta vart bref." Meningen kan dog vel ikke være, at Bøderne skulde betales til Kongen personlig og ikke til hans Ombudsmænd; thi det blev jo ingen Benaadning for Munkeliv.

[2]) Munkl. Brevb. p. 8—9.

heder, som det var Kongernes Pligt uden videre at bekræfte[1]). Først i 1361 findes Munkeliv at have faaet fuldkommen Frihed for alle Paalæg, altsaa Immunitet ogsaa fra den verdslige Magts Side, idet Kong Hakon VI „af kongelig Naade" øgede Klostrets Værnebrev med den Bestemmelse, at Ingen maatte byde eller befale over Abbeden eller hans Undergivne, ei heller paalægge Klostret nogensomhelst Tyngsel, kun Pavens Ret og den hellige Kirkes Love i aandelige Sager forbeholdne[2]).

Ogsaa andre Klostre sees at have besiddet Sagøren som kongelig Naadegave. Saaledes tilstod Kong Hakon VI ved Brev af 13de Juni 1340 Abbed Andres af Lyse og hans Brødre den Rettighed (frèalse), at de Mænd, som han sætter paa sine og Klostrets Bugaarde, skulle være deelagtige i alle de Munkene af fremfarne Konger forundte Friheder, fornemlig de Bønder, der vare i Klostrets Brødrelag, saa at 6 af disse, som Abbeden vælger, skulle være frie for alle næmfningar (?) og Ledingsfærd uden naar Kongen kalder dem med sit eget Brev, eller almindeligt Opbud skeer. Fremdeles skal Abbeden have Domsret over (skal ok herra ábóte seálfuer rétta æpter loghum ifuir) sine og Klostrets daglige Svende og Beboere (heimildismenn), undtagen i Sager, der angaae Liv eller Ulivsfaar[3]). Forøvrigt bekræftede samme Konge faa Dage efter, den 28de Juni, i almindelige Udtryk Lyse-Klosters ældre Kongebreve[4]). Ogsaa i Hovedøens Hi-

---

[1]) Et andet Spørgsmaal er det, om Klostrene kunde være berettigede til, saaledes som Abbeden i Munkeliv gjorde 1420, at hjemle Eiendomme, der solgtes til Verdslige, de Friheder, de som Klostergods vare i Besiddelse af. (Dipl. Arn. Magn. 25. No. 10).

[2]) Munkl. Brevb. p. 10. Hvad her er anført om Munkeliv, fordi det er det eneste Kloster, hvis samlede Værnebreve nogenlunde fuldstændig ere bevarede, gjælder udentvivl ogsaa om de øvrige Klostre.

[3]) Dipl. Arn. Magn. 2. No. 19. Trykt som Sprogprøve i N. M. Petersens Sproghistorie II. 289—290.

[4]) Suhm XIII 244. Ved alle disse Kongebreve var Straffen for den, der imod Brevets Indhold forurettede Klosteret, den almindelige for brefabrót, nemlig 13 Mark og 8 Ørtugs Bod. Det er vel forøvrigt

storie findes Spor af Sagøre som klosterlig Rettighed. Ved sit bekjendte Gavebrev af 1352 skjænkede nemlig Hertuginde Ingeborg Abbeden i Hovedø tillige Sagøren af alt det Gods (Bygdø m. v.), som hun havde skjænket Klostret, dog saaledes, at den for det Første skulde anvendes til hendes Bedste[1]). Man tør vel saaledes af det her for tre Klostres Vedkommende Oplyste antage, at ogsaa enkelte andre af de større Klostre, hvis kongelige Beskyttelsesbreve ere tabte, have erhvervet lignende Privilegier, saa at en betinget Skattefrihed og Sagøren af Klostrets Proventmænd har været almindelig i Norge[2]).

En anden Rettighed, som Kongerne i senere Tider tilstode Klostrene, var Fritagelse for Gjæsteri eller Klostrets Pligt at huse Kongen eller hans Mænd med Følge paa deres Reiser. Dette var en Byrde, som i det Mindste i Danmark ofte var yderst trykkende; men det synes ikke at de norske Klostre betydeligt besværedes derved; thi at f. Ex. Esge Bilde paa Reformationstiden „lod Fæ og Heste opæde Munkeliv Klosters Ager og Eng,“ var visselig en Voldsgjerning og ingen lovlig Ret, som hans Folk kun misbrugte[3]). I de oldenborgske Kongers norske Haandfæstninger om-

klart, at Abbeden af Lyse med Domsretten tillige fik Sagøren; thi denne fulgte af hiin, om den end, som anført, undertiden overdroges Enkelte uden Domsretten som Indtægt. Af Domsret uden Sagefald findes derimod intet Spor. Af begge i Forening udvikleder den danske Birkerettighed sig, hvoraf ifølge meddeelt Underretning intet Spor Spor findes i Norges gamle Love.

[1]) Suhm Danm. Hist. XIII. 270.

[2]) Af en Jordebog over Stavangers Læne af 1661 i Stavangers Amtsarkiv sees, at Lyse og Utstein Klostre havde Hals og Haands Ret over enkelte af deres Gaarde der i Lænet. Men dette var vel sandsynligt en Ret, som de med Klostrene efter Reformationen forlænede danske Adelsmænd erhvervede sig, skjønt det rigtignok i saa Fald er besynderligt, at de kun besad denne Ret for ganske faa Gaarde. Dette synes næsten at henpege paa Forholde, ældre end Lænstiden, og altsaa at kunne sættes i Forbindelse med det om 6 af Lyses Landbønder ovenfor Anførte.

[3]) Münch. Dipl. No. 3902. Om Forholdet i Danmark jfr. Daugaard S. 41 ff. og især P. V. Jacobsens fortrinlige Afhandling: "Om det kongelige Rathold, Borgeleier og Gjæsteri i Danmark under Christian III og Frederik II," i Historisk Tidsskrift II. 1—88.

tales derimod denne Frihed. Saaledes lovede Christian I "ikke at gjæste eller stede (d. e. tilstede) at gjæste Klostre, Kirker eller Almue til Uskjellighed"[1]; Kong Hans forpligtede sig til "ei at tilstede vore Fogder — — — at paalægge Skat eller Beskatning, Heste-Gjæstning, Skydsfærd eller andensomhelst Tyngde enten paa Kirker, Klostre, Klerker, Ridderskab, deres Tjenere, Land eller Læn," samt længere hen: "Item ville vi ei lægge vore Hofsinder eller Smaasvende ind til Biskopper, Klostre eller nogen vore gode Mænd, som har Slot eller Læn paa Tjeneste eller i Pant, men holde dem ved vore egne Slotte og i de Læn, som ligge til vort Fadebur[2])." I Christian IIs Haandfæstning omtales Klostrenes Frihed for Borgeleie, som Byrden benævnedes i Danmark, for dette Riges Vedkommende, men ikke særskilt for Norges[3]), og i Frederik Is norske Haandfæstning omtales det aldeles ikke[4]), hvilket lader formode, at det norske Rigsraad har anseet Byrden for ubetydelig til at omtales. Derimod indeholde alle disse Haandfæstninger i almindelige Udtryk en Bekræftelse paa alle af fremfarne Konger Kirkerne og Klostrene forundte Friheder og Rettigheder, som altsaa nu vare blevne uafhængige af Kongens Naade eller særlige Yndest for enkelt Kloster[5]).

---

1) Huitfeld 815 ff. Islands Fororbninger I. 2 ff.

2) Samlinger t. N. Hist. IV. 356. 358. En Følge heraf var det vel, at Kong Hans 1498 paa Bahuus fritog Kastelle Klosters Landbønder for at holde Heste af Slottet (d. e. modtage dem paa Foder). Münch. Dipl. No. 4293. b. Jfr. ovenfor S. 20. Anm. 1.

3) Haandfæstningen, fælles for begge Riger, findes i Orig. paa Perg. blandt Münch. Dipl. No. 11, og er derefter trykt i Samlinger IV. 363–377.

4) Trykt i Saml. I. 1—12 efter Münch. Dipl. No. 52.

5) Naar iøvrigt saavel Hans som Christian II i deres Haandfæstninger love aldrig at indblande sig i Bispers, Prælaters eller Abbeders frie Valg, saa var dette ikke en Frihed, disse Konger tilstode Geistlighed og Klostre, men et Løfte om at afholde sig fra en Ulovlighed, som Christian Is Indblanding i det nidarosiske Erkebispevalg gjorde nødvendigt at optage i Haandfæstningen. Kong Hans trød forresten dette Løfte, da han med Magt indsatte den uværdige Andreas Muus til Bisp i Oslo, og Jahn (Unionshistorien 450—451) har aabenbar Uret, naar han vender Forholdet om, og siger, at Oslo Kapittel "som sædvanlig anmassede sig Valget."

Blandt de Klostrene af Kongemagten tilstaaede Begunstigelser maa endelig de Forlæninger omtales, hvormed et enkelt norsk Kloster har været benaadet. Da Rigsraaden Hr. Hans Krukow i 1453 gav sig i Munkeliv Kloster med alt sit Gods, bestemte Kong Christian, at han fremdeles for Livstid skulde beholde Søndfjord Læn, som han da havde inde, og at Klostret desuden skulde nyde det i 10 Aar efter hans Død med al kongelig Rente og Rettighed uden Regnskab [1]). Ligeledes havde dette Kloster fra samme Konges Tid, og som det synes lige til 1528, Andenæs Læn i Nordland ad gratiam (d. e. saalænge Kongen behagede), og selv efter denne Tid, da Bergens Raadmænd forlænedes dermed, synes Klostret at have havt en aarlig Afgift deraf [2]). Fremdeles var Munkeliv i samme Konges Tid uden Afgift forlænet med Nordfjord, der siden lagdes til Bispestolen i Bergen [3]). Dette har været særegne Gunstbeviisninger mod Birgittinerne i Munkeliv, af hvis Orden Christian I tog sig med saa megen Iver; thi man finder ikke, at Forlæninger ere faldne i andre norske Klostres Lod.

Et aldeles særeget Privilegium gav Kong Magnus Erikson 14de Febr. 1344 Lyse Klosters Munke, da han tillod dem i deres Huus Saltøydahús i Bergen at udsælge alle Slags Drikkevarer, altsaa gav dem en formelig Kroholds-Bevilling, ligesom han samtidig hermed fritog Klostrets Bud (cursores), som det benyttede i Ærinder til Bergen, fra visse Onera (skipdrátt og takseetning) [4]).

Bispernes Forhold til Klostrene var vel ikke altid det bedste paa Grund af de mange Kollisioner mellem begge, hvortil de pavelige Exemtioner gave Anledning. Dog gives der mange Vidnesbyrd om Biskoppernes Iver for Klostrenes Bedste, hvorom i øvrigt nedenfor vil blive handlet, og flere Klostre skyldte hine

---

[1]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 25. No. 15. b. Det vil blive optaget blandt Bilagene.

[2]) Samlinger t. N. Hist. VI. 22. 47.

[3]) Nye Danske Magazin VI. 322. 328.

[4]) Barth. VIII. 215.

deres Stiftelse. I Almindelighed lignede Bispernes Privilegier for Klostrene Pavernes, og indeholdt "en Forsikring fra den nærmeste Ovrighed, at den erkjendte og respekterede, hvad den høiere havde tilladt [1])." Til særegne Benaadninger fra Bisloppernes Side hører, at de gave et Kloster Tienden eller Landskylden eller begge Dele af en Kirke eller et Sogn, Kaldsretten til en Kirke o. s. v. Saaledes havde Bisp Helge i Oslo givet Nonnesæter sammesteds hele Storaker Gaard med Kirke, Landskyld og Tiender, kun med Forbehold af Kathedratikum. Paa lignende Maade var Olafs Kloster i Tønsberg i Besiddelse af Slagens Kirke og dens Tiender, og havde Halsnø Kloster jus patronatus til Eids Kirke paa Søndhordland. Almindeligere og mindre bekostelige for Giverne vare de Aflads breve, hvormed Biskopperne kom et afbrændt eller iøvrigt trængende Kloster til Hjælp, idet de lovede dem 40 Dages Aflad, som inden en vis Tid understøttede Klostret med Penge. Iøvrigt henvises med Hensyn til Bispernes Forhold til Klostrene til en følgende §.

Vi komme nu til de Bestemmelser angaaende Klostrenes Rettigheder, som Norges ældre offentlige Ret, Landsloven, Christenretten og Provincialstatutterne indeholde [2]); men der er, idet Mindste ikke i den Form, vi hidtil kjendte disse, meget at høste paa denne Mark. Den Uafhængighed af verdslig og geistlig Landsøvrighed, som Klostrene i det Hele nøde, gav ogsaa sjelden Anledning til, at de bleve Gjenstand for den indenlandske Lovgivning. I Hirdskraaen nævnes Abbeden blandt de Høvdinger i Landet, som i Tilfælde af Tronledighed selvstævnte skulde indfinde sig til Kongevalg i Nidaros [3]). Af denne Ret udgik sand-

[1]) Daugaard S. 60.

[2]) I ingen Deel af sit Arbeide troer Forfatteren mere at trænge til Overbærelse end i dette. Hans Kilder have her indskrænket sig til Dolmers slette Udgave af Hirdskraaen og Paus's tildeels uforstaaelige Oversættelse af de gamle norske Love. Den længe forberedede kritiske Udgave af vore Oldlove har han ikke havt Anledning til at benytte.

[3]) Hirdskrá cap. 3: "Nú ef sva þúngliga kaun að at berast, at einge er þessara (ɔ: Tronberettigede) til, þa sé seálf stefnt hertoga,

synligviis i de følgende Tider Abbedernes Sæde i Rigsraadet, en Rettighed, som man vel ikke finder alle Rigets Abbeder i Besiddelse af, men som dog sikkerlig har været dem hjemlet, da man finder saa mange af dem som Medlemmer af Rigets Raad, og da netop de i Hirdskraaen nævnte Geistlige og verdslige Høvdinger dannede Kjernen af det senere opkomne Rigsraad, hvortil efter Omstændighederne flere eller færre valgte eller for Tilfældet tilkaldte Mænd sluttede sig. Ligesom Abbederne havde Stemme ved Kongevalg, have de og ifølge deres Stilling som Rigets Prælater deeltaget i Kongens Hylding og Kroning, skjønt de ei i denne Henseende udtrykkelig nævnes, men indbefattes under det almindelige Navn „lærde Mænd[1])." Naar man hertil føier de allerede ovenfor meddeelte Uddrag af Haandfæstningerne, er alt nævnt, som vi i Norges ældre offentlige Ret have fundet til Oplysning i Klosterhistorien.

Til Landslovens Bestemmelser om Klostrene hører først og fremst den fortrinlige Fred og Hellighed, hvormed de ligesaavel som Kirkerne omhegnedes, og den forøgede Straf, som Brudd paa denne Fred medførte[2]). Skjønt Lovene Intet derom fastsætte, synes Klostrene i Folkets Øine endog at have været helligere og deres Profanation strafværdigere end Kirkefrihedens. En lignende Hellighed værnede om Munkenes og Nonnernes Personer. Hvo

ef hann er til, edr jarle, biskupum øllum ok ábotum, barónum øllum ok hirdstjórum med hird allre at sækja nordr til Nidarós til umráda vid erkibiskup etc." Den samme Bestemmelse findes i Magn. Lagab. Gulath. L. c. 6 (Paus S. 25) og i Throndhjem Bylov c. 11 (ib. II. 21) jfr. Werlauff om norske Kongers Salving og Kroning S. 9.

[1]) Hirdskrá cap. 5 og 9 sammenlignet med Hakon Hakonssons Saga cap. 253—254 synes at vise dette: Hirdskraaen bestemmer, at Bisper og lærde Mænd skulde modtage den hyldede Konge med Hymnen: Te deum laudamus; Sagaen (c. 254) beretter, at Bisperne, Abbederne og andre lærde Mænd mødte Kong Hakon i Kongsgaards-Porten med Responsoriet: Ecce mitto angelum.

[2]) Hak. Hak. Frostath. L. Mandhelgebalk c. 56: "Paa 3 Steder ere alle Mænd fredhellige: i Kirke, paa Thinge og i Gilde." Overtrædelse straffedes med Fredløshed.

der belaa en klostergiven Kvinde, straffedes med Fredløshed, ligesom Omgængelse i forbudne Led [1]. Det var Sacrilegium, som straffedes med Band, hvoraf Paven alene eller den, han dertil gav Fuldmagt, kunde udløse den Dømte, at lægge paa Haand paa Præst, Klerk eller Klostermand [2]. Paa den anden Side indeholde Lovene ogsaa enkelte Bestemmelser, der sigtede til at forebygge skadelige Forviklinger. Hertil hører det Bud, at Erkebispen ikke maatte indvie en Nonne, førend han havde Arvingernes Tilladelse dertil. Lader hun sig beligge, skal hun gaae i Erkebispens Gaard, men den, som beligger hende, være fredløs og hans Gods forbrudt til Erkebispen [3]. Ligesaa var Testationsretten til Kirker og Klostre indskrænket derhen, at af alt Gods, som Mænd ikke faae ved Arv, maa de give en Fjerdepart i Sjælegave, og Kvinden Tiendedelen af sin Medgift [4]. En Følge af Klosterlivets Væsen var det, at ingen Munk kunde være noget Gods raadig som sin Eiendom (ovenfor S. 32). Med Hensyn hertil bestemte derfor Lovene at ingen Klostermand maatte gjøre Testament, i hvilken Henseende han sattes i Lighed med Trælle, Døve, Stumme, usindige Børn og den, der er hjemme i sin Faders Gaard [5]. Christoffer af Baierns Forordning af 1443 om Klostrenes Reform ved Biskop-

[1]) Jons Christenret c. 51. Det grunder sig paa Kardinal Vilhelms Statut af 16 Aug. 1247. (Thork. Dipl. II. 29).

[2]) Sammest. c. 56. At Afløsninger fra denne Forbrydelse forbeholdtes Paven, fulgte sandsynlig af en Bulle af 18 Febr. 1205, hvorved Erkebispen forbydes at afløse den, der havde lagt Haand paa en Abbed. Suhm IX. 84. Et Brev af 1376 (Dipl. Arn. Magn. fasc. 73. 1.) indeholder en Beretning til Bisp Botolf i Stavanger om en mod Gardianen i Oslo forøvet Voldsgjerning, som havde bragt Gjerningsmændene i det store Band, af hvilket Bispen anmodes om "jure delegationis" at afløse dem, da det var dem umuligt at drage til Rom.

[3]) Sammest. c. 60 (Paus I. 242).

[4]) Sammest. c. 63, overeensstemmende med Kardinal Nikolaus's Statut.

[5]) Sammest. c. 17. De øvrige her nævnte maatte ei gjøre Testamente, forbi de ikke var sig selv raadige, Klostermænd, fordi de havde overgivet deres Gods. At Munken ansaaes for borgerlig død viser Barth. IV. 361—362, hvor en i Lyseklostter levende Munks Hustru kaldes dennes Enke (relicta).

perne og fattige Klostres Sammensmeltning m. v. [1]), samt Christian IIs af 1522 om Geistlighed og Klostertugt [2]), som efter Udtrykkene kun angaae Danmark, maa vi her forbigaae som Norges Lovgivning formeentlig uvedkommende, uagtet de iøvrigt ogsaa kaste Lys paa Tilstanden i dette Rige, og derfor i det Følgende om Tugtens Forfald ville blive berørte. Det Samme gjælder om sidstnævnte Konges strenge Forbud af 1521 mod Prælaters, Klostres, Adelsmænds og Bønders Handel til Kjøbstædernes Skade, der udtrykkelig kun er givet for de danske Lande [3]). Lovbestemmelserne angaaende Klostrenes Ophævelse m. v. under Christian III ville finde en mere passende Plads i dette Afsnits Slutningsparagraf om Klostrenes Undergang i Norge.

Endelig haves en Samling af geistlige Statutter, vedtagne paa de af Erkebispen med hans Lydbiskopper afholdte Provindsialsynoder. Uagtet de for største Delen angaae Reformer, Indskærpelse af Ordensreglerne, Forbud mod indsnegne Misbrug m. v., der Alt nærmest henhører til det Følgende om Tugten i Klostrene, bør de dog i Korthed omtales her, for at have de om Klostrene forefundne Lovbestemmelser samlede paa eet Sted. Uagtet Provindsialsynoderne vare fuldkommen berettigede til at fatte de Beslutninger om Klostrene, hvorom her er Tale, eftersom Paverne stedse havde forbeholdt Diocesanerne denne Myndighed, og Provindsialconcilierne desuden for Provindsens Vedkommende handlede med samme tvingende Myndighed, som de almindelige Concilier for den hele katholske Kirkes, saa maatte dog de særegne Privilegier, som Paverne under Navn af Exemtioner havde tilstaaet forskjellige Ordener, foraarsage idelige Tvistigheder og Protester fra Klostrenes Side mod Biskoppernes Bemyndigelse til at foreskrive dem Love eller holde noget Slags Tilsyn med deres ka-

---

1) Kofod Ankers Lovhistorie II. 564—565.

2) Strinnholms Svenska Folkets Historia II. 114 ff. og 150.

3) Hvitfeld 1170—1172. Det er dog rimeligt, at han har givet lignende Forbud i det Mindste for Oslo og Tønsberg.

noniske Liv. Dette har vel og for en stor Deel været Grunden til, at man finder de tagne Beslutninger idelig overtraadte og alle Reformplaner frugtesløse.

De ældste Synodalstatutter, som ere os opbevarede fuldstændige, ere af Erkebiskop Jon og fattede paa et Bispemøde i Bergen samtidigt med hans Christenret 1280 [1]). De ere en Følge af de Indrømmelser, som ved Konkordatet i Tønsberg 1277 gjordes Geistligheden, og som her tildeels ordret gjentages. Ligesom i Christenretten fastsættes Bandsstraf for den, der lægger vred Haand paa Klerk eller Klostermand; ligesaa for den, der med ond Villie sætter Ild paa Kirke eller Kloster eller Herberge indenfor Kirkegaarden [2]). Endelig findes og i disse Statutter en særskilt Bestemmelse angaaende Optagelse i Nonneklostrene: "Fremdeles uagtet det i de hellige Skrifter er forbudt at kjøbe hellige Poster for Penge, som og at tage Gods af dem, som gaae i Kloster, gives der dog nogle Nonner, som uagtet disse Forbud ikke ville optage Nogen i Søstrelag uden Betaling. For at læge denne Sygdom befales, at dersom nogen Abbedisse eller Prior i Nonnekloster modtager Penge eller Gave, eller foreskriver nogen Kontrakt eller ulovlig Betingelse for nogen Kvinde, som vil indtræde i Søstrelaget, eller med Raad eller Bifald fremmer saadant, da har hun eller han ved saadan Handling forspildt sin Myndighed i Klostret. Hvad der paa den anden Side uden Aftale er dem lovlig givet eller tilbudt, skal det derimod være dem tilladt at modtage. Den samme Regel skal gjælde i alle Klostre" [3]).

Paa et Concil i Oslo i Juli 1306 fattedes af Erkebiskop Jørund og hans Lydbiskopper Bestemmelser om Klostrene af følgende væsentlige Indhold [4]): "Den skjændige Skik har flere Steder ind-

---

[1]) Hist. eccles. Islandiæ I. 455—471.

[2]) l. c. 464. 467.

[3]) l. c 470. Her sigtes tydeligt til Benediktinerinderne, der ansaae sig berettigede til at fordre Intrædelsespenge.

[4]) l. c. I. 476.

sneget sig, men maa herefter aldrig taales, at nogle regelbundne Mænd (reglumenn) tage Kvinder ind i Klostret til sig i Søstrelag, og ligeledes Søstre optage Karle i sit Selskab (í sitt sidferdi), tvertimod gode Sæder og de hellige Fædres Regler. Da det fremdeles i lang Tid er blevet optaget baade i Brødre- og Søsterklostre et langt større Antal end rimeligt er, saa at disse Stiftelsers Gods paa mange Maader er tilsat og adsplittet, medens Simoni og andre Laster ligesom under Fattigdommens Kappe have indsneget sig: saa skal hver Biskop i sit Stift optage nøiagtig Bog over hvert Klosters Gods, og derefter fastsætte en Grændse (setja máter á) for, hvormange der maa indtages i hvert af dem. Dette Antal maa siden ei forøges uden Godset voxer, og Biskoppen dertil giver sit Minde." — I Juli 1320 fornyedes paa et Bispemøde i Bergen under Erkebiskop Eilifs Forsæde det ældre Forbud mod at optage Munke (nockurn reglumann) ved Kjøb eller Kontrakt. Den Klosterformand, som handlede herimod og paa slig Maade tilvendte sit Kloster Gods, skulde eo ipso være afsat, den, der havde overværet Handelen, straffes efter Biskoppens Tykke. Fremdeles paalagdes det Biskopperne hver i sit Stift at paasee, at der ikke i Munke-, Kannike- eller Søstre-Klostrene optoges flere Personer, end sømmeligt kunde leve af Klostrets Gods, under samme Betingelse for Antallets Forøgelse, som i Statuttet af 1306. Ingen Klostermand, som efter sit Løftes Aflæggelse har beholdt nogen Eiendom for sig selv, maa stedes til christen Jord, hvis ikke denne hans Synd forud er afsonet [1]).

Under Erkebisp Paals Forsæde holdtes atter i September 1334 et Concilium i Nidaros, paa hvilket de ældre Forbud mod at indtage Klosterfolk for Penge fornyedes, og de samme Straffe derfor fastsattes. Dette har saaledes været en i Klostrene rodfæstet Uskik, som det ikke har været muligt at udrydde, og saaledes vel neppe blev det senere, da Regelens Forfald stedse tiltog. Ved

---

[1]) Sammest. I. 497.

dette Møde fastsattes som et nyt Tvangsmiddel, at enhver Abbed, Abbedisse eller regulær Søster ved sin Indvielse skulde aflægge Ed paa aldrig at samtykke i slig Handel. Fremdeles forordnedes, at Søsterklostrene skulde stedse, især om Natten, holdes lukkede, saa at ingen Klerk eller Lægmand, Regulær eller Verdslig maatte indlades efter Aftensang uden i høieste Nødsfald, og selv da ikke paa mistænkeligt Sted eller Maade. Ingen Bisp, Abbed, Abbedisse eller andre Kirkens Formænd maa sælge Kirkegods til Odel (til æfinlegrar stadfestu). Hvad der herimod maatte være skeet, skal være magtesløst og igjen lægges tilbage under Kirkerne [1]. — Ved et i Aaret 1351 umiddelbart efter Pesten afholdt Provincialmøde i Nidaros fornyede Erkebiskop Olaf og hans Lydbiskopper de ovennævnte Regler om at holde Nonneklostrene lukkede, samt Forbudet mod at optage Klosterfolk for Penge eller efter Akkord, ligesom det tilføiedes, at Proventfolk ei maatte antages uden Bispens Samtykke. Bandsstraffen fornyedes for den, der lagde voldsom Haand paa Munk, Nonne, Klerk, Convers eller anden religiøs Person [2].

Efter denne Tid have vi ingen Efterretninger fundet om geistlige Statutter vedkommende Klostrene i Norge. De her anførte bære Præg at christeligt Sind og redeligt Ønske om at sætte en Dæmning mod den stedse stigende Fordærvelse inden Klostrene. De samme Lovbuds idelige Gjentagelse vidner om, at Bispernes Bestræbelse i det Hele have været frugtesløse, og saaledes kan man let forklare sig, hvorledes Klostrene efterhaanden kom i den Usædeligheds- og Opløsningstilstand, hvori man paa Reformationstiden finder dem. — Om Pavens og fremmede Ordensforesattes Forskrifter for Klostrene er talt ovenfor ved hver enkelt Orden i 1ste Afsnit. Særskilte Statutter fra disse Kanter for norske Klostre kjende vi iøvrigt ikke.

---

[1]) Sammest. I. 508—511.

[2]) Sammest. I. 530. ff. Suhm XIII. 816 ff.

§ 3.

Om Klostrenes Indtægter og Udgifter.

Det er i det Foregaaende oftere omtalt, at Klostrene i Norge som i andre Lande i Almindelighed vare rige Stiftelser, og dette kan ikke forundre Nogen, der tager Hensyn til den Indflydelse, de ovenfor omtalte Friheder maatte have paa Indtægternes Forøgelse og Udgifternes Formindskelse. Lægger man hertil, at Klostrene for det Meste ved selve deres Stiftelse vare blevne forsynede med en til et passende Antal Beboere tilstrækkelig Indtægt, og at Gavmildheden gjennem Aarhundreder vedligeholdt sig mod disse Indretninger, saa vil man let erkjende, at en yderst slet Bestyrelse, en regelløs Ødselhed eller store Ulykker maatte til, for at Klostrene kunde blive udarmede. Vi ville paa de følgende Sider stræbe at give et Begreb baade om Klosterrigdommens Omfang og Art. Vi begynde med Indtægterne, og ville blandt disse først behandle de ældste, almindeligste og betydeligste, og derpaa gaae over til de mindre sædvanlige eller betydelige.

1. Øverst i disse Henseender staae **Gaverne** af selve Klostrenes Stiftere, som igjen synes at have været af forskjellig Art og Omfang efter Stifterens Stand og Formue, samt med Hensyn til den Orden, for hvem Klostret indrettedes. Konger, Biskopper og Høvdinger ere i det Foregaaende nævnte som Klostrenes sædvanlige Stiftere. De Første grundlagde gjerne Klostrene ved at udlægge en Deel af de omliggende Krongodser til Munkenes Underholdning. Saaledes siges det udtrykkeligt, at Kong Eystein I stiftede Munkeliv "af Kongedømmets Odel,"[1]) og at Hakon Hakonssøn, da han stiftede Dragsmark, gav dertil 50 Markebol Jordegods[2]). Paa lignende Maade ere sandsynligviis Utstein og

[1]) **Thork. Dipl. II. 127.** I Sagaernes Beretning om Stiftelsen meldes kun, at han lagde dertil meget Gods. **Fornm. Sög. VII. 100.**

[2]) **Hak. Haks. S. c. 338.** En Markebol (8 Øresbol) svarer til den senere Matrikels 2 Huder Skyld = 1 Løb Smør = 1 Skippund Tunge. **50** Markebol bliver følgelig hvad man i daglig Tale med et ubestemt Udtryk betegner 25 "fulde Gaarde."

Værne overgaaede fra Kongsgaarde til Klostre. Biskopperne, der ikke af eget Eiendomsgods i Almindelighed kunde fundere noget Kloster [1]), anvendte dertil nærmest en Deel af det Bispestolen tillagte Kirkegods og Tiender, og virkede iøvrigt paa den private Godgjørenhed til deres Stiftelsers Bedste. Saaledes lagde Bisp Helge af Oslo, hvem vi dog derfor ikke tør tillægge Stiftelse af Nonnesæter i Oslo, Akers Kirke med alt dens Gods, Landskyld og Tiender til dette Kloster, og paa lignende Maade maa Olafsklostret i Tønsberg være kommen i Besiddelse af Bispestolens Indtægter af Nøtterø, Stokke og Skeidaug (Ske Sogn) samt Retigheden til Slagens Kirke [2]). Naar Rigets Høvdinger fulgte Kongernes Exempel ved at stifte Klostre, opofrede de i Almindelighed langt Mere. Det Gods, som udfordredes til Stiftelsen, toge de af deres Odelsgods, og anvendte desuden ofte betydelige Summer paa Kirkens og Klostrets Bygning. Saaledes Dag Eilifsøn med Hensyn til Gimsø, Sigurd Ullstreng med Nidarholm, Erling Skakke med Halsnø og Skule Jarl med Reins Kloster [3]). Reins Gaard med Underliggende maatte være Skule en saameget kjærere Eiendom, som den, ligesiden hans Stamfader kom til Norge, havde været i hans Æt, og at han bortgav den, vakte hans Medarvingers Misnøie, medens det for os er et Vidnesbyrd om hans storartede Gavmildhed og Iver for Klostervæsenet.

Stiftelsen af Tiggerklostrene var forbunden med færre Udgifter og Omstændigheder. Da disses Beboere skulde leve af Almisser, behøvede de for at danne et Convent, kun en liden Bolig [4]) med Tomt til Have og Kirkegaard, som det synes at Bi-

[1]) Kun Lyseklosters Stifter, Bisp Sigurd af Bergen, "Norensium primorum nobili prosapia oriundus," anvendte sin Fædrenearv dertil (patrimonia sua non mediocriter expendens). Fundatio monast. Lysens. i Script. R. Dan. IV. 408.

[2]) Ovenfor S. 158. Dipl. Arn. Magn. 61. No. 17.

[3]) Om Nidarholm Fornm. Sög. VII. 40. Om Rein Hak. Haks. S. c. 242.

[4]) Det synes som om de mindre Tiggerklostre have været byggede af Træ i det Mindste ved det første Anlæg. Om Prædikebrødrenes Kloster i Bergen siges det udtrykkelig.

Bisperne eller Domkapitlerne i Regelen have overladt Dominikanerne, og Kongerne eller Borgerne i vedkommende By Franciskanerne. Deres Kirker byggedes efterhaanden ved de indsamlede Almisser; undertiden overtog Kongerne selv Bekostningen derved, som Hakon Hakonssøn med Minoritter-Kirken i Tønsberg; eller og gave de en betydelig Sum til dette Øiemed, som Magnus Lagabøter med samme Ordens Kirke i Konghelle og Kloster i Bergen [1]).

Det Exempel paa Gavmildhed, som Stifterne saaledes gave, blev ikke uden Følger, og i ethvert Klosters Historie vil man derfor finde Vidnesbyrd om den private Godgjørenhed, der i det Hele var Tidsalderens Særkjende. De fleste af disse Gaver skjænkedes Klostrene uden noget betinget Vederlag; men andre bevirkedes ved Dødsfrygten, Gavebrevene forfattedes paa Dødsleiet, og man betingede sig et Vederlag, der som oftest paaførte Klostrene en fast aarlig Udgift. Disse kunne derfor ikke henregnes til de uegennyttige Opofrelser til Klostrenes Bedste, som hidtil ere omtalte, men maa betragtes som en ny Art Indtægter, der indkom ved

2. **Sjælemesser** eller Vigilier (**sálotídir, sálohjalp, bönahald**), hvorved efter det katholske Lærebegreb den Afdødes Sjæl befriedes fra Skjærsilden eller i det Mindste lindredes i de Kvaler, den der maatte udstaae. Til den Ende gav deels Vedkommende selv i sit Testament, deels hans Efterladte, ofte betydelige Gaver til Kirker og Klostre, mod at der skulde læses Messer for hans Sjæl. I 1349 betingede saaledes Ingeborg Munansdatter sig af Munkeliv 30 Sjælemesser for en blaa Silkekappe (**motull**) og et guldvirket Skaut at have over vor Herres Legeme [2]). Disse Sjælemesser synes at have staaet i Forbindelse med Skiftet efter den Afdøde. Dette skulde efter den ældre Lovgivning være sluttet den 7de eller senest den 30te Dag (**að þrittúgs morne**) efter hans Af-

[1]) **Hak. Haks. S. c. 333.** Magnus's Testament i **Script. R. D. VI. 251.** Til Klosterbygningen i Bergen gav han 700 Mark gangbar Mynt, en dengang meget betydelig Sum.

[2]) Munkel. Brevb. S. 84.

gang [1]). Naar Skiftet sluttedes, holdtes Arveøl (erfi eller erfisöl), hvormed enkelte Steder i den gamle Christenret viser, at et sáloöl (Sjæleøl eller Graføl) har været forenet. Nu forekommer som Benævnelse paa Sjælegaverne for en Døende i en Mængde, især nordenfjeldske Testamenter Udtrykkene: firir þrittúgt, til þrittúgtir, og læse derfor þrittúgt, og sige Præsten for denne Gave to þrittúgtir o. s. v. Disse Udtryk synes ei at kunne modtage anden Udtydning, end om Sjælemesserne, og maa være laante fra Lovbestemmelserne om Skiftevæsenet, saa at altsaa disse Sjælemesser engang for alle ere blevne afholdte under Arveøllet, og Gaven "firir þrittúgt" var bestemt for den Præst eller Munk, som forrettede Messen ved den Leilighed. Rigtigheden heraf bestyrkes af Udtrykket: "til sjáundar minnar" (til min Ugedag), hvormed et lignende Sjæleøl betegnes i et bergensisk Testamente. [2])

Disse Messer ere følgelig forskjellige fra de aarlige eller evige Sjælemesser (anniversaria, ártídahald), som aarlig til evig Tid skulde holdes paa Testators Dødsdag, hvilken derfor af vedkommende Kloster optegnedes i en egen Bog, der benævnedes ártídabók eller sálaskrá (obituarium.) Disse Messer betaltes derfor og meget høiere end hine þrittúgtir. [3]) Ligesaa pleiede Giverne nøiagtig at bestemme, baade hvormange Messer der aarlig eller paa visse Tider til evig Tid skulde holdes for den givne Sum, og hvilken Pomp, hvormange Voxlys m. v. der ved denne Leilighed skulde anvendes. Saaledes fastsatte Hertuginde Ingeborg i sit ofte omtalte Gavebrev af 1352 til Hovedø Kloster, at Abbeden for de ved hendes Gave erholdte Indtægter skulde bygge et nyt

---

1) Ældre Gulath. Lov. Erfð. balk. c. 9. Nyere Gulath. L. 1. c. 11.

2) Barth. IV. 684. "Halftannat pund vax skal vera lidngt til sjáundar minnar" — i Thorfinns i Henriksgards Testamente. Sjáund, en Uge, betegner her Sjælemessen paa Ugedagen efter hans Død.

3) Saaledes gav Dronning Dorothea i 1492 500 Mark Sølv til Dragsmark Kloster, hvorfor en evig Sjælemesse der skulde holdes. (Dipl. i danske Geheimearkiv.)

Alter i Klosterkirken, hvor to Messer skulde holdes, og hun og Hendes ihukommes med Bønner. Paa hendes Aartid (Dødsdag) skulde desuden paa dette Alter ofres $1/2$ Mark (til de Fattige?), en Voxfakkel paa $1/2$ Lispund brænde, og Munkene have en Tønde Øl.[1]) I 1341 skjænkede Gro Thorleifsdatter i Alt 2 Markebol Jordegods til Dragsmarks Kloster, mod at Abbed og Brødre skulde holde hendes Aartid med Sang og Vigilier evindelig, samt (paa Aartiddagen) føde 10 fattige Mænd og lade brænde to Kjerter over hendes Grav. Desuden skulde de holde en Messe for hende paa hver Dag i hendes Aartid-Uge, og hvis disse Betingelser ikke opfyldtes, skulde det Meste af det givne Gods falde tilbage til hendes Arvinger.[2]) Paa lignende Maade bestemte Lagmanden paa Orknø, Sighvat Kolbeinsøn, i sit Testamente af 1325, at Munkeliv skulde beholde de to af ham skjænkede Gaarde saalænge, som Munkene holdt det, de havde lovet ham og hans Sjæl.[3]) Da Margreta Eilifsdatter i 1420 skjænkede alt sit Fædrenegods paa Hjaltland til samme Kloster, forbeholdt hun sig derfor en aarlig Sjælemesse for sine Forældre, og Messer 4 Gange aarlig for sig selv til evig Tid.[4]) Undertiden forbeholdt Giverne sig udtrykkelig at blive indførte i Aartidebogen (skráasetning).[5]) Saaledes eftergav Jon Eirikſon, Kannik i Nidaros, i 1410 Munkeliv 3 Mark Engelsk og Værdien af et Smykke af en Marks Vægt, mod at hans Forældres Navne bleve indskrevne i Klostrets Aartidebog[6]).

Disse Exempler, der kunde forøges med mangfoldige andre, som forekomme i de enkelte Klostres Historie, maa her være tilstrækkelige til at vise, at Sjælemesserne have været en vigtig

[1]) Suhm XIII. 269—270.
[2]) Gavebrevet er trykt hos Suhm XIII. 788.
[3]) Munkel. Brevb. p. 108—109.
[4]) Sammest. 33—34.
[5]) I Endrid Simonarsons Testament til Nonnesæter i Bergen 1387 tilføier han: mér til skrásetningar ok sálotida. Barth. IV. 434—435.
[6]) Munkel. Brevb. 53—54.

Indtægtskilde for Klostrene, da de som oftest betaltes godt, men at de i Tidens Længde tillige maatte give Munkene nok at bestille og passe paa. Den til mange af Gaverne udtrykkelig knyttede Betingelse, at de skulde falde tilbage til rette Arvinger, naar Messerne ikke bleve ordentlig holdte, foranledigede efter Reformationen mange Forviklinger og Reklamationer fra Givernes Familier. Man finder, at deres Páastand om Godsernes Tilbagelevering ved Dom er bleven tagen til Følge, naar de kunde bevise, at Godset var skjænket under Betingelse af de nu ophørte Sjælemesser.[1])

3. **Betaling for Gravsted** i Klostrets Kirke eller paa dets Kirkegaard indbragte ligeledes betydeligt, og staaer paa det Nøieste i Forbindelse med Sjælemesserne. Den Yndest, Klostrene nøde, og den fortrinlige Hellighed, som tillagdes dem, bevirkede, at Mange foretrak en Klosterkirke som Hvilested for deres egen, mindre anseede Sognekirke. Paverne tillode Munkene, uden Hensyn til fra hvad Menighed Vedkommende var, at begrave Lig paa deres Kirkegaarde, naar den rette Sognepræst derved intet Tab led, og paa denne Maade erhvervede især Tiggerklostrene sig ofte Indtægter. At Kong Magnus Lagabæter valgte sit Gravsted hos Minoritterne i Bergen, er ovenfor omtalt, og det var vel ikke uden Nødvendighed, at han udtrykkelig forbyder Alle og Enhver heri at gjøre nogen Hinder; thi hidtil vare Kongerne blevne begravede i Domkirkerne. Da Aasa Salmundardatter 1305 bestemte sit Gravsted hos Minoritterne i Tønsberg, hvor og hendes Mand

[1]) Man feiler imidlertid, naar man i nyere Tid har paastaaet, at Gaverne for Sjælemesser var den eneste Oprindelse til det nu saakaldte beneficerede Gods; thi dette er for en meget betydelig Deel samlet ved Kongers, Biskoppers og Andres ubetingede Gaver, indkjøbt af vedkommende Præst selv for rede Penge, betalt i Bøder for Leiermaal, Brud paa Kirkefred eller anden Forargelse, betalt for Begravelse inde i Kirken, eller for at faae christen Jord for en Selvmorder eller desl., mageskiftet for Skove, der ere udlagte til Almindinger, o. s. v. Den røde Bog afgiver i denne Henseende fortrinlige Oplysninger.

laa, gav hun derfor 30 Mark i Penge til Klostret [1]). Den skalholtske Bisp Arne Thorlaksson begroves 1298 i Munkeliv, hvis Beskytter han i levende Live havde været, og 1339 blev ligeledes Jon Haldorsson, Biskop i Skalholt, der forhen havde været Prædikebroder i Bergen, paa Bisp Hakons Bekostning med stor Pragt begravet i sine forrige Medbrødres Kirke [2]). Da Ægtefolkene Nikolaus Plogpenning og Ingeborg Munansdatter under Pesten 1349 i Bergen gjorde deres Testamenter, gave de hver for sig 10 Løber Jordegods for Gravsted i St. Michaels Kloster ved vor Frues Alter og en aarlig Sjælemesse paa vor Frues Dag [3]). Forøvrigt var det undertiden ikke alene selve Gravstedet i eller udenfor Kirken, som paa slig Maade betingedes, men Munkene forpligtedes ligeledes til at bestride de med selve Jordfæstningen forbundne Omkostninger. I 1381 f. Ex. gav Svein Botolfsson Landskylden af Gaarden Strand i Nyfylke, 17 Løber, til Munkeliv for sin Kone Elins Sjæl, for hendes Gravsted i Klostret og útferd (Begravelse) [4]). Prædikebrødrene i Oslo sluttede i 1401 en formelig Kontrakt med St. Annæ Gildebrødre sammesteds, hvori bestemtes, at de Sidste skulde overdrages en Tomt ved Klostret til Gildestue, et Alter i Kirken, som de selv skulde lade betjene, og for hvis Indtægter de skulde gjøre Regnskab, Alt mod en aarlig Afgift, samt mod at Gildebrødrene forpligtede sig til Alle at tage Gravsted i Klostret, i Kirken eller paa Kirkegaarden, eftersom Enhver ønskede [5]). Herved havde Prædikebrødrene sikret sig en stor Deel af Oslo Borgeres Begravelser, og Indtægten deraf kan ei have været ubetydelig.

De Rige, der ønskede at gjøre saamange Kirker og Klostre

[1]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 80. No. 13.
[2]) Hist. eccl. Island. II. 39. Suhm XII. 315.
[3]) Munkeliv Brevbog 84—85.
[4]) Sammest. 150.
[5]) Nye Danske Magazin I. 97—98. St. Anna Gilde i Oslo synes fornemlig at have bestaaet af den egentlige Borgerstand, Kjøbmænd og Haandværkere.

som muligt deelagtige i de med Begravelserne forbundne Fordele, og med det Samme skaffe sig selv en hæderlig og pragtfuld Jordfæstning, bestemte undertiden, at deres Lig skulde bæres fra den ene Kirke til den anden, forend det kom til sit sidste Hvilested. Saaledes forordnede Hr. Jon Marteinson til Sudrheim i sit Testamente af 1401, at hans Lig skulde lægges i Oslo, først i St. Halvards Kirke, hvorfor dertil skulde gives 2 Mark og indrides med hans korte Harnisk og Hingst, som hans Arvinger, om de vilde, atter kunde indløse for 40 Mark. Derfra skulde Toget gaae til Frue Kloster (Nonnesæter) paa lignende Vilkaar, og fortsættes til Korskirken, Olafsklostret, Barfodbrodrene, Klemenskirken og endelig til vor Frue Kirke (Mariæ kongelige Kapel paa Oren), hvor han vilde begraves. Hver af de Kirker, som saaledes for en kort Stund modtoge Liget, fik større eller mindre Gaver, deels til Munkene eller Præsterne, deels til fattige Folk [1]). Paa saadan Maade er det ikke at undres over, at Spørgsmaalet om, hos hvem en anseet Mand havde bestemt sit Gravsted, kunde give Anledning til hadsk Strid og langvarig Proces mellem de forskjellige Kirkers Foresatte.

4. **Offer**, især det Offer, der indkom paa de Dage, da Klostrene havde pavelig eller bispoppelig Tilladelse til at uddele Aflad til dem, der med fromme Gaver besøgte Klosterkirkerne, hørte ogsaa med til de Indtægter, som grundede sig paa og altsaa tillige vare afhængige af Folkets Tillid til og Agtelse for vedkommende Stiftelse. Naar saaledes Franciskanerne uddeelte Portiunkula-Afladen, var visselig de Andægtiges Tilstromning især i de første Tider meget betydelig. Det er ovenfor anført, at denne Aflad ogsaa i 1395 tilstodes Munkeliv Kloster og Domkirken i Bergen til Hjælp ved disse Kirkers Bygning. Til denne Slags Indtægter hørte tillige de Afladsbreve, som flere Ordener udstedte mod Betaling, hvori de gjorde dem, de lode paa, deelagtige i alle Brødrenes gode Gjerninger. Af slige kun med Navne og Datering ud-

[1]) Pontopp. Annales II. 495.

fyldte Afladsblanketter haves endnu mange i Behold, udstedte især af Prædikebrødrene i Oslo og Johanniterne paa Værne. Med Hensyn til det Offer, der ellers faldt paa de forskjellige Altere i Kirkerne, vare forskjellige Bestemmelser gjældende [1]). I Kirkerne deeltes det i Almindelighed mellem Kirken og vedkommende Alterpræst; i Klostrene derimod kunde Præstemunken ikke tilegne sig Noget, af hvad der faldt paa hans Alter, og disse Offere maa vel derfor alle have gaaet ind i Klostrets Regnskaber.

5. **Betaling for nye Brødres eller Søstres Optagelse** var en Indtægt, som Klostrene fremdeles stræbte at beholde, uagtet de forskjellige Forbud derimod. Imidlertid maa man lægge Mærke til, at det ikke var negtet et Kloster at modtage, hvad nogen Nyoptagen eller hans Slægt vilde give derfor, men at det strængelig var forbudt at negte Nogen Optagelse af den Grund, at han ikke kunde skaffe noget Indskud tilveie, eller i det Hele at betinge Klostret et saadant. Man indseer saaledes, hvor let dette Forbud kunde omgaaes. Herfra maa forøvrigt Birgittinerne gjøre Undtagelse, da disses Regel udtrykkeligt fordrede af hver Nonne ved hendes Indtrædelse en Sum, der var tilstrækkelig til hendes Underhold et Aar rundt. En slig Betaling synes at have været almindeligst i Nonneklostrene. Der blev i **1343** givet **40** Mark for en Nonnes Optagelse i Reins Kloster [2]). I **1352** ofrede Elin Thordardatter sin Datter Ingeborg til Nonnesæter i Oslo, og gav for hendes Optagelse (henni til ingángu) **2** Markebols Jordegods, samt til Datterens Beklædning og "firir ingángsveizlu" (Indtrædelsesgilde?) **40** Mark Penge, foruden Huusgeraad og Klædningsstykker [3]). Erkebisp Thrond (**1373—1381**) havde gi-

[1]) I Stavanger Domkirke var det i 13—14de Aarhundrede Skik og Brug med Henson til hvad Kongen under sit Ophold der ofrede, at hvad der ofredes i norsk Mynt tilfaldt Kapitlet; angaaende Sterling og anden stor Mynt var Intet fastsat, men Guld, forarbeidet Sølv og andre Klenodier tilfaldt Biskoppen. **Dipl. Arn. Magn. fasc. 80. No. 20.**

[2]) **Dipl. Arn. Magn. fasc. 10. No. 6.**

[3]) **Dipl. Arn. Magn. fasc. 67. No. 7. a.** Da veizlur ogsaa betyder

vet flere Gaarde til Gimsø Kloster for sin Søsters Optagelse deri [1]. I 1419 tilstod en Enke, at hun havde givet en Gaard paa Romerige for sine to Døtre, der vare Søstre i Nonnesæter i Oslo [2]. Lignende Gaver eller Indtrædelsespenge omtales oftere ved Nonneklostrene, hvor de vel og vare mere nødvendige. I Munkeklostrene kjendes for Tiden kun eet Vidnesbyrd om, at der er bleven betalt Penge for Optagelsen. Da nemlig den ulykkelige Kong Magnus Blinde indsattes i Nidarholm, fik Klostret til hans Underholdning (í próventu hans) Gaarden Store-Hernæs i Frosten [3].

Derimod havde de større Munkeklostre en anden og meget betydelig Indtægt for at optage Lægbrødre og Lægsøstre, de saakaldte próventumenn, der enten gave sig med hele sit Gods ind i Klostret, eller afstode til dette en vis Pengesum eller Jordegods mod for sin Livstid at forsørges i Klostret, samt der faae sin Grav og Sjælemesser efter Døden. Ved saadan Leilighed udstedtes af de contraherende Parter et formeligt Dokument (próventubref, brödralags- eller systralags-bref), hvori Proventmandens Gave og Klosterets Forpligtelser nøie bestemtes. Af slige haves mange, især udstedte fra Munkeliv, der rundt om sig, som det synes endog i flere tilstødende og det tilhørende Gader, havde disse Klostrets Lægfolk boende. Betalingen for Proventfolkene var forskjellig, eftersom de forbeholdt sig flere eller færre Bekvemmeligheder, eftersom de vilde have Spise fra Munkenes eget, eller fra Tyendets Bord. Et Par af de mærkeligste Proventbreve ville blive indtagne blandt Bilagene, og iøvrigt maae vi her kun henvise til den følgende § 5 om Klostrenes indre Forholde. Skjønt

---

Afgifter i det Hele, vilde det være sandsynligt, at ingángs-veizla her betegnede Indskudspenge, hvis ikke netop disse Penge vare betalte med Jordegodset.

[1] Dipl. Arn. Magn. 77 No. 26. "firir ingifto systur hans Gudrunu." Gavebrevet vil blive optaget blandt Bilagene.

[2] ibid. fasc. 86. No. 30.

[3] Heimskringl. Har. Gill. S. c. 12, Kong Magnus blev virkelig Munk, ikke blot Proventmand.

en saadan Indtrædelse i Munkenes Brødrelag, hvorved den Optagne ingenlunde aflagde Klosterløfterne eller forøvrigt løsrev sig fra Verden, hovedsagelig var en aldeles verdslig Beregning, hvorved Enker, Syglinger, Vanføre eller Mennesker uden nære Slægtninger for Betaling sikrede sig en sorgfri Alderdom, eller hvorved man paa en anstændig Maade kunde blive en besværlig, aldrende eller sindssvag Slægtning kvit — Exempler paa begge Dele mangle ikke —: saa stod dette dog i nøie Forbindelse med den almindelige Ærefrygt for Klostrene, saameget mere som den saaledes Optagne med det Samme deelagtiggjordes i alle Munkenes gode Gjerninger, og saaledes paa en Maade kunde sørge for Sjæl og Legeme tillige. Derfor ere disse Proventbreve omtalte paa dette Sted efter Gaver, Testamenter og Offere, fordi alle disse Indtægter kunne under Eet henregnes til dem, hvis Beløb og Varighed vare afhængige af Folkegunsten, og som derfor ogsaa udentvivl betydeligt aftog i den senere Tid. Det Omvendte var derimod Tilfældet med de Indtægter, til hvilke vi nu komme, og som vistnok i Begyndelsen stode langt under de frivillige Ydelser, men som efterhaanden tiltoge mere og mere, og tilsidst for mange Klostres Vedkommende gjorde disses Beboere uafhængige af den ydre Verden. Disse Indtægter vare

6. **Landskyld**, Tiender og andre Ydelser af Jordegods. De ældste Gaver til Klostrene bestode, som anført, deels i Jordegods, deels i Bygningsmaterial, rede Penge eller anden Hjælp til det første Anlæg. Jordegodset benyttedes kun for den mindste og nærmest liggende Deel af Munkene selv til Klostrets Forsyning med, hvad Landbruget kaster af sig; alt det øvrige Gods derimod var og vedblev at være Bygselgods, hvoraf Klostret oppebar den aarlige Landskyld in natura. Leilændingens Forhold synes at være forbleven ganske uforandret [1]), uden forsaavidt man tør antage, at de i § 2 omtalte Exemtioner og sær-

[1]) Det Nærmere herom vil forekomme nedenfor i § 7.

lige Friheder ogsaa undertiden ere blevne udstrakte til Klostrenes Landbønder, hvis Stilling derved forbedredes. I Begyndelsen vare naturligviis disse Jordeiendomme ikke tilstrækkelige til alle Munkenes Fornødenheder, Indtægterne deraf vare vel endog oprindelig beregnede paa, at Munkene selv ved Arbeide skulde erhverve det Manglende. Men efterhaanden bleve de Frommes Gaver af enhver Art ikke alene tilstrækkelige til at skaffe Klostrets Beboere det Nødvendige, men ved klog Bestyrelse, saaledes som det f. Ex. tydelig sees at have været Tilfældet i Munkeliv i 13de og Begyndelsen af 14de Aarhundrede, blev der aarlig et ikke ubetydeligt Overskud tilbage, som Abbeden under de da lidet udviklede Handels- og Kreditforholde ikke kunde anvende fordeelagtigere, end ved at udsætte dem i Jordegods. Skjønt der ei mangler Exempler paa, at Penge ere blevne udlaante paa Pant mod fastsat Afdrag og Rente, var det dog langt almindeligere, at en Odelsbonde, der trængte til rede Penge, solgte sin Jord til Klostret mod selv at bruge den og betale aarlig Landskyld, indtil han saa sig istand til at indfrie Laanet. Undertiden fastsattes en vis Termin for slig Indløsning, efter hvilken Gaarden uigjenkaldelig skulde tilhøre Klostret; undertiden var Gjenløsningsretten uindskrænket, saa at Laaneren eller hans Arvinger kunde udsætte den saalænge de vilde. Paa saadan Maade solgte en Bonde i Strandebarm med Kone til Abbeden i Munkeliv 1311 en Gaard paa 3 Maaneders Matebol for 5 Mark brændt i engelske Penge. Abbeden skulde bygge og bole (ɔ: bortbygsle) Gaarden og tage Landskyld deraf, indtil Pengene vare betalte; i denne Tid skulde Bonden hjemle Abbeden Gaarden for hver Mand til Eie; "men — lægger Bonden til — det er vor Jord og hans Penge." [1]) Forskjellen mellem Nutidens Pantelaan og slige Afstaaelser af Eiendomsretten mod at beholde Brugsretten, laa saaledes nærmest deri, at en langt høiere Rente derved opnaaedes. Rentefoden var i Almindelighed i Middelalderen umaadelig høi, en Følge af Pengemangel og Retsusikkerhed;

[1]) Munkeliv Brevbog 42.

men saa høi som i nærværende Tilfælde var den dog i Regelen ikke. Ifølge gamle Jordebøger gaves nemlig 18 Mærker Smørs Landskyld af hver Maaneds Matebol, og $4\frac{1}{2}$ Bismerpund Smør blev altsaa her den aarlige Rente af 5 Mark Sølv [1]).

Et Kloster, der som Munkeliv besad flere hundrede Gaarde, deels som Eiendom, deels i Pant eller Forstrækning for rede Penge, maatte naturligviis aarlig faae store Beholdninger af de Produkter, hvori Afgiften erlagdes. Heraf fulgte, at Abbeden som Forstander for Klostret blev Handelsmand, der som oftest i egne Skibe udførte Overskuddet til Udlandet, eller paa Stedet solgte det til Englændere eller Hanseater [2]). Hertil benyttedes da de mange Brygger, Kjældere og Pakboder, der saa ofte omtales som Klostrene tilhørende, og de indkomne rede Penge anvendtes atter deels til nye Indkjøb af Jordegods, deels til Udredelsen af Klostrenes Udgifter i Udlandet. Hjemme dreves i Regelen kun Tuskhandel [3]).

Vanskeligheden i strax at gjøre Sølvet frugtbringende i Jordegods gav Anledning til, at ofte store rede Beholdninger opdyngedes i Klostrene, medens den almindelige Priis paa Jordegods i Bergens Stift i 13de og 14de Aarhundrede sees at have været $1\frac{1}{2}$ Mark brændt for hver Maaneds Matebol [4]). Forøvrigt gjordes Overskuddet ogsaa frugtbringende i Saltkogerier, Skove,

[1]) Efter nuværende Mynt udgjør dette kun 40—50 Spd.; medens Gaarden omtrent vil svare til hvad man paa Østlandet kalder en halv Gaard, eller 1 Sk℔ Tunge.

[2]) Mere herom nedenfor i § om Klostrenes Indflydelse paa Næringsveiene.

[3]) Munkelivs Brevbog afgiver mange interessante Bidrag til Oplysning om vore ældre agrariske Forholde; den giver og et Begreb om Størrelsen af dette Klosters aarlige Indtægt af Jordegods, idet f. Ex. Abbeden i 1316 folgte Klostrets Landskyld paa Agder, en ubetydelig og afsidesliggende Deel af Godset, for eet Aar til Provsten i Vansyn paa Lister for 80 "Maaneders Mate" i Smør, Huder og andre Varer. (Munkl. Brevb. 36). Om Maaden, hvorpaa Landskylden oppebares ved særegne Ombudsmænd, forekommer Mere nedenfor.

[4]) Bjørgv. Kalfsk. har i Enden en afbrudt Fortegnelse over Munkel. Klosters Beholding af rede Penge i 1321, der efter Sølvets Værd i hine Dage maa have været meget betydelig. (Munchs Udg. S. 84).

* *

Laxevarp, Kværner, Tomter, Haver, Brygger, Boder og Gaarde i Byerne. Noget klart Begreb om Omfanget af Klostrenes Jordegods kunne vi forøvrigt ikke faae, deels fordi man savner de Flestes Jordebøger, hvoraf Underretningen nærmest skulde hentes, deels fordi en Reduktion af de mangfoldige forskjellige Skyldspecies baade i sig selv er mislig, og ovenikjøbet vanskeliggjøres ved de store Forandringer, Forholdet mellem Vare og Mynt siden Middelalderen har undergaaet[1]).

Herved ere nok Klostrenes vigtigste stadige Indtægter nævnte. Man finder vel, at enkelt Kloster har havt enkelt særegen Indtægt, saasom Værne en fast Tiende af Kongens Hird, Lyse af et Drikkehuus i Bergen, Munkeliv af et Par Læn o. s. v, men disse vare dog i det Hele hverken almindelige eller betydelige. Vigtigere var udentvivl Sagøren, forsaavidt den har været en almindelig Indtægt for de vigtigste Klostre (ovenfor S. 153 ff.), da Bøder i ældre Tider spillede en saa vigtig Rolle i Straffelovgivningen.

Klostrenes **Udgifter** vare ligeledes af høist forskjellig Art. Den ældste, største og nødvendigste var naturligviis hvad der udfordredes til Beboernes Føde og Beklædning, eller den klosterlige Huusholdning i det Hele; men denne tiltrænger en særskilt § om den indre Bestyrelse. Af andre Udgifter mærkes især:

---

[1]) Munkelivs Brevbog afgiver forresten en Mængde Oplysninger, som, omhyggelig benyttede, sandsynligviis ville bidrage meget til Oplysning i denne ikke uvigtige Sag. Mindre paalidelige ere derimod de Bidrag til Kundskab om Klostergodsernes gjensidige Størrelse, som den senere Lænsrente afgiver; thi denne var hverken stedse eens, ei heller alene bestemt efter Godsets virkelige Størrelse, idet flere andre Hensyn, saasom Lænsherrens Stilling, kongelig Naade o. desl. tillige kom i Betragtning. Ifølge en Fortegnelse over de norske Klosterlæn 1602 (Schlegels Samlung I. 1. S 81—91) rentede Dragsmark 500 Rdlr., Værne 580 Rd., Gimsø 503 Rd., Nonnesæter i Oslo 729 Rd., Utstein med Allehelgens Hospital kun 438 Rd., Reinskloster 1150 Rd., Bakke 840 Rd., Munkeliv og St. Hans i Bergen tilsammen 1000 Rd., Lyse 600 Rd, Olafs-Klostret i Tønsberg med Provstiet og Sem Gaard 1010 Rd. o. s v. Men heraf tør man vist ikke slutte, at f. Ex. Rein i Klostertiden skulde eiet større Jordegods end Munkeliv og Jonskloster tilsammen.

1. **Peterspenge (paratiánd) og andre Afgifter til Rom.** Pavernes Omhu for Munkevæsenet var ikke fri for Egennytte. De forøgede Klosternes Indtægter og Rettigheder, og tilstod dem Indgreb i Andres Ret, men forbeholdt sig selv Deel i Byttet. Foruden at ethvert Pavebrev, der angik Klostret, maatte betales i dyre Domme ei alene hos det pavelige Kancelli, men og hos Kardinalerne, hvis Understøttelse behøvedes og betaltes i Forhold til Sagens Vigtighed for Klostret, maatte Klostrene desuden svare en aarlig Afgift til Rom, der almindelig forekommer under Navn af **Pavetiende**, og vel er det samme som denarium Petri, maaske dog efter en anden vilkaarlig Maalestok. Dens Størrelse kjendes langtfra ikke tilstrækkelig for de norske Klostres Vedkommende; dog haves enkelte Bidrag dertil. Oprindelig har den vel været ubestemt og usikker, men senere udfærdigede Kurien en egen taxa, en Værdsætning af Klostrenes Formue, og derefter synes Afgiften at være bleven erlagt, forsaavidt den ikke betaltes med et een Gang for alle bestemt aarligt Beløb. Denne taxa blev paa Kirkemødet i Kostnitz 1416 paany sat for de nordiske Riger, og ved denne Leilighed Provindsens Dominikanerklostre anslaaede til 6000 Gylden. Dette synes mig tydeligt at vise, at herved ikke den **aarlige** Afgift[1]) menes, men samtlige Dominikanerklostres Kapitalformue, hvorefter atter Afgiften efter bestemt Regel blev udredet. Denne sees nemlig at have været langt lavere. I 1329 indløste t. Ex. Munkeliv en Gaard, som det havde pantsat for et Laan af $22\frac{1}{2}$ Mark brændt til Pavetiende[2]). Samme Aar skrev Bisp Audfinn af Bergen et Brev om Pavetiende til de omkring Byen liggende Distrikter, hvorefter Nordhordlands Kald skulde betale 13 Mark, Sogns 28 Mark, Fjordene tilligemed Selje Kloster 30 Mark, Vos og Hardanger 10 Mark o. s. v. i Pavetiende[3]).

[1]) Dette antager nemlig Daugaard S. 85 og Münter i Kirchengesch. II. 477.

[2]) Munkel. Brevb. 108.

[3]) Barth. IV. 273–275.

I 1351 pantsatte Abbedissen i Oslo til Bispens Official Gaarden Sindsen paa 3 Aar mod at Officialen skulde betale Nonnesæters skyldige Pavetiende 96 Mark og 3 Ører [1]). Efter hvad ovenfor er oplyst angaaende den sædvanlige Maade at reise Pengelaan, er det rimeligt, at Nonnesæter har staaet til Rest for 3 Aars Pavetiende, der altsaa for dette Kloster har udgjort under 32 Mark aarlig, da Bispen naturligviis maatte have Rente af sit Udlæg. Conventet i Utstein solgte i 1320 med Biskoppens Tilladelse to Gaarde til Domkapitlet i Stavanger for 13 Mark brændt og 1 Mark engelsk, hvormed det skulde betale Pavetienden [2]). Disse enkeltstaaende Notitser, hvori det forøvrigt ingensteds udtrykkelig siges, at de nævnte Summer netop var Beløbet for eet Aar, gjøre det dog sandsynligt, at Pavetienden fra Klostrene, efter deres antagne Formue, aarlig har udgjort 10—30 Mark brændt, en Skat, der vel er langt under det af ældre Forfattere formodede Beløb, men dog endnu meget stor, naar man erindrer, at en Maaneds Matebol Jord kunde kjøbes for $1^1/_2$ Mark brændt [3]). Kun Franciskanerne og Johanniterne vare fritagne for denne Afgift.

Paverne indskrænkede sig imidlertid ikke til disse faste og lovbestemte Skattepaalæg paa Klostre og Geistlighed. De benyttede tillige de Anledninger, Tyrkekrigene, Hussiterkrigen eller andre Begivenheder tilbøde, til at udskrive overordentlige Skatter af den

[1]) Dipl. Arn. Magn. 67 No. 1. Gaarden Sindsen i Aker synes med det Samme at være kommen fra Nonnesæter; thi ifølge Nyst Regist. fol. 136 a. b. laa Nordre S., 5 Markebol, i 1396 til Sebastians Alter, og den søndre Gaard, 17 Øresbol, til St. Edmunds Alter, begge i Halvardskirken.

[2]) Dipl. Arn. Magn. 31. No. 23.

[3]) Til Sammenligning hidsættes andre bekjendte Afgiftsbeløb. Bergens Bispestol betalte aarlig $66^1/_2$ Gylden, Hammers $33^1/_3$, Nidaros Erkestol, med Indbegreb af Palliumspenge, til hvis Udredelse Erkebispen hævede subsidium pallii af hele sin Provinds, 800 Gylden. (Kostnitzer-Taxten. Münter l. c. 474. 475). Har Oslo betalt som Bergen og Stavanger som Hammer, blev Afgiften for Norges 5 Bispedømmer 1000 Gylden. Men dette er naturligviis kun selve Bispestolenes Tiende, ikke Klostrenes, Præsternes og Almuens.

hele Christenhed, medens de indkomne Penge sjelden eller aldrig anvendtes til de opgivne Diemed. Disse Bidrag vedblev man, uagtet Korstogene forlængst vare forbi, uegentlig at benævne subsidium terræ sanctæ. Saaledes paalagde Clemens V ved Bulle fra Avignon af 1ste December 1312 en 6aarig Afgift af alle norske Klostres Indkomster til det hellige Lands Befrielse, ligesom en lignende Skat udskreves hos Geistligheden [1]). Ligesaa paalagde Clemens VI ved Bulle, dateret Avignon 1ste Decbr. 1343, en 3aarig Tiende af alle Geistlighedens Indtægter, Johanniternes alene undtagne, i hvilken Anledning Erkebisp Paal holdt et Provincialmøde med sine Suffraganer 1345 [2]). Biskopperne fandt, at dette Paabud i visse Henseender og visse Dele af Landet umuligt kunde adlydes, og besluttede derfor at tilmelde Paven dette ved nogle Udsendinge. Til Sagens Fremme ved Pavehoffet (pro cujus consultationis promotione — alt i Rom kostede nemlig Penge) og til Reiseudgifterne skulde Nidaros Stift bidrage 6 Pund (Sterling), Hammer 3 Pund, Oslo 6, og hver af de andre, undtagen Færø og Garde, 4 Pund. Alle Abbeder, Abbedisser og Kapitler skulde hver tilskyde 10 Skilling Sterling [3]). Om dette hjalp, kan ikke oplyses. — Som særegen pavelig Naade fritoges enkelte Ordener eller Klostre for disse Extraskatter. Saaledes Johanniterne ovenfor; ved Bulle af 21de Novbr. 1216 fritog Honorius III Cistercienserne og Præmonstratenserne for Afgift til Korstogene [4]), ligesom de Førstnævnte oftere fritoges for Afgift til de pavelige Legater [5]). Denne Afgift, der indfaldt til ubestemte Tider, var iøvrigt særdeles drøi [6]); men vi savne al

---

[1]) Suhm XI 720. Afgiftens Beløb findes udentvivl i selve Bullerne blandt Barth. IV. 632—665, som jeg ikke har Afskrift af.
[2]) Suhm XIII. 90.
[3]) Pontopp. Annal. II. 170.
[4]) Suhm XI. 281.
[5]) 1257, Suhm X. 339. 1275, Liljegr. Dipl. Svec. I. 492. II. 142.
[6]) Oplysninger herom findes i Münters Kirchengesch. II. 435 ff.: "Gelderwerb der römischen Curie aus Dänem. u. Norweg." Den norske

Oplysning om dens Beløb for Klostrenes Vedkommende. At hine to Ordener derfor vare befriede, fulgte iøvrigt, som det synes, ligefrem af deres almindelige Privilegier.

2. Afgifter til udenrigske Foresatte betaltes af de fleste Ordener, men ikke af alle. Benediktinerne, hvis Klostre hver for sig stode umiddelbart under Paven, kjendte Intet til en saadan Afgift; ligesaa synes Franciskanerne at have været befriede derfor. Men de øvrige Munkeordener maatte betale en aarlig Ordenskollekt, enten til Moderklostret eller til Ordenens General eller andre Foresatte. Clunyacenserne skulde aarlig indsende deres Bidrag til Cluny, Cistercienserne til Citeaux, Præmonstratenserne til Premontré [1]). Paa et Generalkapittel i Bologna 1302 paalagdes alle Dominikanerklostre en aarlig Afgift til Ordenens Prokurator i Rom [2]). Betydeligst synes Johanniternes Afgift til Stormesteren paa Rhodos at have været, Noget, der iøvrigt ikke er forunderligt, da denne Ordens Maal var ganske forskjelligt fra de øvrige Munkes, og i Regelen udelukkende gik ud paa fortsat Kamp mod de Vantroende. For denne Orden var det derfor ikke Spørgsmaal om at vedligeholde de rigest mulige Stiftelser i fjerne Lande, men at skaffe derfra det størst mulige aarlige Tilskud til den fra Cypern og siden fra Rhodos udgaaende Krig mod Tyrkerne. Herfra skrev sig Budet om Munkenes Indskrænkning til det høist nødvendige Antal [3]). Johanniternes Afgift af Provindsen Dacia udgjorde 140 gode rhinske Gylden aarlig, som de paa egen Bekostning skulde bringe til Stormesteren, et Bud, der paa Grund af den store Bekostning, dette medførte, 1447 formildedes derhen, at de maatte udbetale denne Afgift til en Broder i Maynz [4]),

Kirkes Bidrag til Kardinal Vilhelm 1247 angives til 500 Mark brændt. (Suhm X. 91 efter Mathæus Parisiensis).

[1]) J Barth. VI. 539. findes et Brev af 21de Octbr. 1290, hvori Ordenskollekten til Prémontré omtales.

[2]) Suhm XI. 411.

[3]) Pont. Annal. II. 631.

[4]) ibid. II. 597 ff. At Afgiften var 140 fl. siges udtrykkelig, saavel paa

og senere til Ordenens Prior i Kølln [1]). Paa Reformationstiden omtales de "Contributioner," som Cistercienserne i Norge havde at erlægge til Abbeden i Sorø [2]), hvorved udentvivl menes Klostrenes aarlige Bidrag til Citeaux, hvilket de sandsynligviis have faaet Tilladelse til at indbetale til Ordenens Foresatte i Danmark. Forøvrigt er i det Hele de nordiske Klostres Forholde til Udlandet med Hensyn til Pengebidrag dunkel og lidet oplyst. Saameget kan man dog med Bestemthed sige, at ikke ubetydelige Summer paa denne Maade stadig gik ud af Landene, deels direkte fremsendte, deels indsamlede ved de Collektorer og Subcollektorer, der idelig forekomme i Rigernes Historie snart hist snart her.

3. Udgifter til befalede Reiser eller til Ophold ved Udlandets Høiskoler, det saakaldte studium, vare for enkelte Ordener heller ikke ganske ubetydelige. Cistercienser- og Præmonstratenser-Abbederne vare forpligtede til paa visse Tider — oprindelig endog aarlig — at indfinde sig til Generalkapittel i Moderklostrene: Franciskanernes og Dominikanernes Foresatte maatte idelig indfinde sig paa Provinsialkapitler, og tillige, som det synes efter Omgang, selv lade saadanne holdes i deres Kloster. Naar man tager Hensyn til den Pragt og det Følge, hvormed de rige Abbeder i Almindelighed optraadte, maa de paa sine Reiser have

---

det anførte Sted, som i et Brev af 21de Juli 1467 (Barth. VIII. 157—159) o. fl. St. Naar derfor en Optegnelse i Barth. I. 600—601 angiver langt høiere Summer, som vedkommende Priorater sendte til Rhodos (dat magistro Rhodi, hvilket synes at antyde, at det ikke er nogen taxa, som her menes), da maa vel dette have Hensyn til en overordentlig Anstrengelse af samtlige Hospitaler een Gang for alle til Rhodos's Understøttelse. Efter hiin (udaterede) Opgave betalte nemlig: Englands Priorat 42,052 Dukater, Aqvitaniens 16,175, Allemaniens 30,250, Tolosas 16,000, Castiliens 20,000, Portugals 8,000, Cataloniens 16,042, Allemania og Dacia 19,080 Dukater. Den faste aarlige Afgift kan dette umuligt være. Opgaven er i det Hele mistænkelig.

[1]) Barth. VIII. 157—159. Afgiften kaldes der: ordinariæ responsiones communi thesauro nostri sacri conventus Rhodi, og modsættes "alia onera imposita et in futurum imponenda per magistrum."

[2]) Saml. til Norg. Hist. II. 75.

sat betydelige Summer til [1]). Ethvert Dominikanerkloster var forpligtet til at underholde en eller to Brødre ved Ordenens studia i Udlandet, en Pligt, hvorfra dog sandsynlig Provindsen Dacia frigjorde sig ved at lade deres unge Mænd studere ved Provindsial-Skolen i Skeninge (ovenfor S. 104); dog finder man og, at norske Prædikebrødre have studeret ved de berømte Høiskoler i Bologna, Paris og Orleans [2]). De fornødne Penge for de i Udlandet studerende Brødre maatte naturligviis udredes af Klostrets Fælledsindtægt; for Kannikerne ved Domkapitlerne derimod, hvis Studiers Retning og øvrige Forholde vel forresten vare de samme som Munkenes, blev det paa Provindsialsynoderne i Bergen 1320 og i Nidaros 1351 bestemt, at Kanniker, som studerede udenlands (kanúkar verande í studio) skulde nyde deres fulde Præbender uden Afkortning, og Udgifterne til deres Vikarier tages af Kommunet ɔ: Kapitlets Fællesformue [3]). Disse for Videnskabeligheden saare vigtige Bestemmelser gjorde det muligt for en arbeidsom Mand at udvide sine Kundskaber i Udlandet; thi skulde Vikarierne havt deres Løn af selve Præbenderne, vilde Overskuddet blevet utilstrækkeligt [4]), og det var derfor et Held, at Biskopperne ikke toge Hensyn til den Modstand derimod, hvormed man finder, at de residerende Kanniker nu og da fremkom.

4. Afgift til Bispestolen samt Biskoppens Gjæstehold. Disse Afgifter til indenrigske Foresatte vare vist ikke almindelige for alle Klostre, men rammede kun dem, der ikke vare aldeles eximerede. Cistercienserne maae ubetinget have været fri derfor, og selv Augustinerklostre synes ikke at have villet ganske erkjende deres Lovmæssighed. De bestode deels i Afgifter til Erkestolen, deels til Stiftets Biskop. Erkebiskoppernes Fordring til Klostrene gik ud

[1]) At de norske Abbeder virkelig reiste, vil Specialhistorien vise.

[2]) Se Bergens Prædikebrødre-Kloster.

[3]) Hist. eccl. Island. I. 507. 535.

[4]) Rostocks Matrikel fra dets Stiftelse 1419 af er endnu til, og indeholder Immatrikuleringsbogen for en stor Mængde norske Geistlige, men nævner kun 2 norske Munke.

paa **subsidium pallii** eller Hjælp til Erkebispens Vielse i Rom, og den udgjorde de halve Renter og Tiender baade af Klostre og Kirker i det første Aar af hver Erkebiskops Embedstid [1]). Det var saaledes en betydelig Afgift ved hvert Erkebiskopsskifte, og den Modvillie, hvormed f. Ex. Skalholts Stift sees at have optaget senere Erkebispers Paastand paa denne Skat, gjør det rimeligt, at den enten oprindelig ikke er bleven opkrævet overalt, eller at den først i senere Aar, da Curiens ublue Fordringer stedse tiltoge, er bleven saa trykkende, at den maatte vække Misnøie og Modstand. — Vedkommende Bisps Rettighed af Klostrene bestod i **Cathedraticum** og Gjæstehold paa hans Visitatsreiser. Herved maa imidlertid bemærkes, at ligesaa vist som det er, at nogle Klostre vare forpligtede til at erlægge **cathedraticum** og end flere at holde Bispen med Følge i et bestemt Antal Dage paa hans Reiser, ligesaa beviisligt er det, at andre Klostre, navnlig Cistenciensernes, derfra vare befriede. Saaledes skriver Bisp Arne i Bergen 17de April 1306 til Præsterne paa Sondhordland, i hvilket Landskab Lyse og Halns ligge, at enhver Kirke i Stiftet, inden- og udenbyes, Klostrene alene undtagne (**nema klauster einu**), ifølge Kirkeloven ere pligtige Aar om andet at udrede en Kjendelse (**vidrkenning**) til Moderkirken, hvor Bispestolen er, kaldet **cathedraticum**, bestaaende i en Løb Smør af hver Præst, undtagen Vikarier, og $1/2$ Løb af hver Kirke [2]). Heraf synes det, at Bisp Arne erkjender, at endog Halsnø Kloster, der dog stod umiddelbart under Biskoppen og Kapitlet, har ifølge Kirkeloven været fri for **cathedraticum**, og naar der desuagtet berettes [3]), at Ab=

[1]) Aslak Bolts Brev om **subsidium pallii** dat. Oslo 1419 (**Hist. eccl. Isl. II. 316--318**). Lignende Fordring gjorde Erkebisp Vinald 1386 (**ib. 451**). Betalingen for Pallium var forøvrigt neppe eens bestandig, men afhængig af Pavens Pengeknibe og Ordinandens Personlighed. Mangler ved dennes kanoniske Competence var et almindeligt Paaskud, ikke til at negte Indvielsen, men til at lade ham betale den desto dyrere. (Jfr. Münters Kirchengesch. II. 474—476).

[2]) **Barth. IV. 300—302.**

[3]) **Script. IV. 416.**

beden af Halsnø i 1328 blev stævnet, fordi han i flere Aar havde undladt at betale denne Afgift, saa kan dette maaske forklares af Klostrets Patronatsret til Eids Kirke, for hvilken naturligviis Kjendelsen maatte betales. Det Samme var Tilfældet med Nonnesæter i Oslo, og her seer man tydeligt, at det var som Patronesse for Akers Kirke, at Abbedissen maatte erlægge cathedraticum, der udgjorde aarlig 4 Huder [1]). Medens derfor denne Afgift ikke kan anføres som en Byrde paa Klostrene, eftersom disse derfor havde tilbørligt Vederlag i de sekulære Kirkers Indtægter, der tilhørte dem, saa var derimod Bisкoppens Ret til Gjæstehold baade almindeligere og en bestemt Byrde, der iøvrigt ogsaa sees at have staaet i Forbindelse med Patronatsretten. De to Døgn, hvori saaledes Biskoppen skulde ligge paa Aker, skulde han holdes af Nonnerne i Oslo [2]). Men Retten til Gjæsthold havde han og af Klostre, der ikke vides at have besiddet Kirker. I en Beretning om sin forestaaende Visitats i Elvesyssel (Søndre-Bahuus) 1457 opgiver Bisp Gunnar Holk af Oslo Provsten, hvorlænge og i hvad Orden han vil opholde sig paa hvert Sted, og deriblandt i Dragsmark Kloster 5 Nætter, saa at Klostret skulde holde ham saalænge, som gammel Sædvane var; laa han der længer, skulde han holde sig selv [3]). Da Dragsmarks Præmonstratensere ikke synes at have staaet i noget egentligt Afhængighedsforhold til Oslo Bispestol, er det rimeligt, at Gjæstholdet har været en temmelig almindelig Byrde for Klostrene. Denne Formodning bestyrkes ved en Bulle fra Avignon af 18de Decbr. 1345 om Gjæsthold paa Visitatsrei-

---

[1]) Myst. Regist. Append. fol. 11. Om Cathedraticum i det Hele jfr. Hist. eccl. Isl. I. 231—235.

[2]) ibid. l. c. "Liggr biskúp firir Aker ij (2) nætir - - - - teneat moniales procuratorium episcopi."

[3]) Dipl. Arn. Magn. 92. No. 19. "Swa fra Skrikzuiik ok til kløstret Draxmork, oc duelias ther fem nætter (ellers er Opholdet i Præstegaardene fastsat til 2 - 3 Døgn), swa at kløstret halde oss swa lengæ som gamal sidwenio ær. Liggiom wer lenger, tha halda wy oss sielfue."

ter, og om hvad der i Erstatning derfor tilkom Erkebisper, Bisper og andre Prælater, som personlig visiterede i Tydskland, England, Danmark, Norge, Sverige og andre Lande. Godtgjørelsen fastsættes heri for Erkebisperne af Klostre og Conventer over 12 Personer til 260 gros de Tours, under 12 Personer til 220; for Bisperne af den første Klasse Klostre 180, af den anden 150; for Abbeder respektive 100 og 80 o. s. v., Alt daglig [1]). Dette var en betydelig Skat, hvis slig Visitation oftere foregik, og Manglen paa rede Penge har vel og nødt Visitator til, som ovenfor er viist, at tage Gjæstholdet in natura, idet Klostret i det lovbestemte Antal Dage frit beværtede Bispen med hele hans Følge [2]). Men naar Gjæstholdet var en saadan ubestridelig Ret, maa det ansees for Trods af Abbeden i Utstein, da han i 1333 lukkede sit Klosters Porte for Stavangers Bisop, som havde begivet sig derhen for at visitere Klostret i Anledning af flere Uordener. Abbedens Undskyldning for denne Færd, at han ei ansaa sig forpligtet eller berettiget til at tage sig af Bispoppen til sit Klosters Skade, var derfor sandsynligviis kun en tom Udflugt, hvori han ei heller fik Medhold i sin Appel til Erkebiskoppen [3]). Til disse Afgifter til Bispestolen hørte vel og den aarlige Ydelse til Domkapitlet i Bergen hvortil det synes, som om Prædikebrødrenes Kloster i Ber-

---

[1]) Suhm XII. 278. Grossi Turonenses eller gros de Tours var en i Middelalderen almindelig Mynt, hvoraf der, saavidt jeg veed, egentlig skulde gaae 64 paa en Mark Sølv. Jfl. Adelungs Glossarium (under Turonenses) har en Lov af Ludvig IX fastsat dem til $56^2/_3$ paa en Mark "ad pensum Montispessulani." Naar vi her maa lade den ubetydelige Forskjel mellem den norske og franske Mark, samt den vistnok større Coursforskjel ude af Betragtning, bliver altsaa et større Klosters Betaling til Erkebispen omtr. 4 Mark Sølv, til en Biskop henimod 3 Mark og til en Abbed $1^1/_3$ Mark Sølv daglig. Men et mærkværdigt Vidnesbyrd om Pavens Ubekjendtskab med Formuesforfatningen i Norge bliver det, at de norske Klostre her ere paalagte samme Byrde som Englands og Tydsklands rigeste Abbedier.

[2]) Jfr. Bjørgv. Kálfsk. ed. P. A. Munch, p. 87—89.

[3]) Dipl. Arn. Magn fasc. 33. No. 4. 5.

gen har været forpligtet, ifølge et mellem Parterne i Bisp Audfinns Tid (1314—1330) indgaaet Forlig. Imidlertid er Udtrykkene i Forliget høist tvivlsomme, saa intet Bestemt kan udledes deraf [1]).

5. Anlæg og Vedligeholdelse af Filiàlklostre og Hospitier maa fremdeles henregnes til Klostrenes Udgifter, forsaavidt de gave sig af dermed. Der er kun et eneste af de større norske Klostre, som man med Vished veed stiftet fra et andet norsk Moderkloster, nemlig Tuterø af Lyse; men man kjender for lidet til Omstændighederne ved selve Stiftelsen, til at det kan afgjøres, hvorvidt dette Anlæg har medført Udgifter for Lyse. Har nemlig Andre, Geistlige eller Verdslige, besørget Klostrets Opbygning og lagt Gods til Munkenes Underhold, kan Lyseklosters Opofrelse maaskee have været høist ubetydelig. Vigtigere baade for Folk og Land vare derimod de Pleieanstalter for Reisende, som udentvivl ogsaa de rigere Klostre anlagde langs med Landeveiene eller paa Søleden, og som de senere vedligeholdt af egen Formue, om hvilke Indretninger vi have handlet i Indledningen (§ 2. S. 20 ff.). Om end enkelte Klostre, f. Ex. Værne, anlagde disse Filialer hovedsagelig for at kunne indsamle milde Gaver paa saa mange flere Steder, og altsaa søgte at gjøre sig selv en Fordeel deraf, er det dog ikke sandsynligt, at Hospitierne i det Hele have kunnet bestaae uden Tilskud, og derfor ere de omtalte paa dette Sted.

6. Om Kongens Ret til Gjæsthold og Borgeleie i Klostrene er ovenfor (S. 155) talt. Vi have ei antaget den for trykkende, da Landets store Udstrækning, Klostrenes afsides Beliggenhed og Mangelen af Klostre inde i Landet betydeligt maatte indskrænke Kongens Adgang til at benytte sig af denne Ret, ligesom Byrden for Klostrene vistnok aftog ved Unionen, da Kongen selv saagodtsom aldrig besøgte Norge, og Landet laa for fjernt

---

[1]) Barth. IV. 165—171. Jfr. Daugaard S. 87—88.

til, at det kunde svare Regning at sende de ledige Hoffinder eller Andre derop i Borgeleie. Man finder og kun faa Spor af, at Klostrene dermed have været betyngede [1]).

Andre væsentlige eller almindelige Udgifter, som Klostrene have maattet bære, kjendes ikke [2]), og Overskuddet af Indtægterne kunde saaledes anvendes til Formuens Forøgelse, forsaavidt det ikke medgik til Munkenes personlige Fornødenheder, hvorom nærmere i § nedenfor om den indre Bestyrelse.

§ 4.

Klostrenes høiere og lavere Embedsmænd.

I Spidsen for det hele Klosterkonvent stod, som ovenfor i 1ste Afsnit er oplyst, en Formand, der benævnedes Abbed, Abbedisse, Prior, Gardian, Commendator eller Provst, eftersom Klostret hørte til denne eller hiin Orden; men da disse i de større og rigere Klostre ikke kunde overtage det Hele, havde Abbederne eller Abbedisserne som oftest under sig Priorer, Priorinder, Ombudsmænd, og andre deels geistlige deels verdslige Betjente, til hvem de under deres eget Overtilsyn betroede særskilte Grene af den store Klosterhuusholdning. Prior og Priorinde i Herreklostrene havde nærmest det daglige Tilsyn med det Indre i Klostret, at paasee Orden og Sædelighed, Jagttagelsen af de kanoniske Regler m. v. Saaledes forekomme Priorer under Abbederne i Nidarholm, Tutero, Munkeliv, Hovedo, men aldrig i Forretninger udenfor Klostret, uden naar Abbeden var død, fraværende eller deslige [3]). Paa samme Maade omtales

[1]) Ovenfor S. 155 og 156. Anm. 2.

[2]) Ligesaa almindeligt som det var, at Klostrene berigedes ved Andres Gaver, ligesaa sjeldent synes det at have været, at de selv viste sig gavmilde. Det eneste Exempel herpaa, jeg har fundet, er at Hovedøen i 1437 gav sit Fiskeri i Botnen] (Bundefjorden) til Nidaros's nylig afbrændte Domkirkes Gjenopbyggelse. (Schøning, Domkirkens Beskrivelse S. 315).

[3]) Prioren i Nidarholm f. Ex. drog paa sit Konvents Vegne til Rom, da Abbed Ritabjørn havde pantsat Klostergodset og ved sine politiske Planer bragt hele Klostret i Uorden.

Priorisser i Bakke samt i Nonnesæter i Oslo og Bergen under Abbedisserne der. — Men foruden denne aandelige Bistand af deres eget Kjøn, hvorved de befriedes for de mange trættende, daglige Smaaligheder inden selve Klostret, trængte Abbedisserne desuden til mandlig Bistand i den verdslige Bestyrelse, samt til Præst ved Altertjenesten i Klosterkirken. Disse to Forretninger vare forenede i een Person hos Birgittinernes Confessor generalis, og uden tvivl ligesaa hos de Priorer, der sees at have været ansatte i Nonneklostrene [1]. I et Brev af 22de Septbr. [14]94 optager Broder Johannes, Prior og Commissarius i St. Mariæ Kloster af Bernhardinerordenen (d. e. Nonnesæter) i Bergen, Hr. Nils Henriksson [2]) og Hustru i Ordenens Broderskab, og her bliver det tvivlsomt, om denne har været Prior under Cistercienserabbedissen i dette bekjendte Kloster, eller om allerede Nonnerne da vare udjagede af Rigsraadet, hvorom ovenfor er talt, og at altsaa denne Priors Tittel, commissarius, som vi ikke ellers have stødt paa i Klosterhistorien, antyder en midlertidig Bestyrelse af det tildeels opløste Kloster. For den første Mening taler det bestemte Udtryk, at Klostret endnu var af St. Bernhards Orden d. e. Cistercienserindernes: for den sidste derimod Brevets Slutningsord, at der skulde blive holdt samme Slags Messer over Hr. Nils Henriksøn og Hustru efter deres Død, som for de meest elskede Brødre i selve Klostret. Da man ikke kan finde ringeste Spor til, at Cisterciensermunke nogensinde have havt dette Kloster inde, en Antagelse, der desuden strider mod Frederik I's ovenfor (S. 135) omtalte Erklæring, saa er det rimeligt, at denne Prior Johan har været en selvstændig Bestyrer (commissarius) af Nonnesæter, indtil St.

[1]) Jfr. Statutterne af 1280, ovenfor S 162, hvor Abbedisse og Prior forbydes at optage Søstre for Penge.

[2]) Her kan ingen anden menes end den bekjendte Nils Henriksøn (Gyldenløve) til Østeraad, senere Norges Riges Hovmester, gift med Ingerd Ottesdatter Rømer. Derfor har jeg henført Brevet til 1494, medens Suhm (Danm. Hist. XIV. 336) antager det fra 1394. Aarhundredet er i Brevet ikke anført. Det findes i Barth. XXIII. 506.

Antonsbrødrene lovmæssigen fik sig Klostret overdraget, og at han med sine Brødre endnu har benyttet Benævnelsen "af Bernhardiner-ordenen," skjønt Klostrets daværende Beboere ikke hørte dertil.

Desuden forekomme i norske Breve Benævnelserne umbódsmadr, ármadr, rádsmadr, og i latinske procurator og mansionarius paa slige mandlige Raadgivere og Embedsmænd i Nonneklostrene. Navnene umbódsmadr og procurator ere udentvivl synonyme ligesaavel med Hensyn til Nonneklostrene som til de mange andre Stiftelser, ved hvilke disse Benævnelser benyttes isflæng. De forekomme ogsaa i Munkeklostrene, og betegne der snart en Munk af Conventet, snart en Klostret iøvrigt ganske uvedkommende Person, der optræder med Abbedens eller Klostrets Fuldmagt i en eller anden Sag [1]). Meget almindelig forekommer saaledes Navnet umbódsmadr, Klostrets Ombudsmand, om de verdslige Personer, hvem Abbeden overdrog paa sine Vegne at afgive Møde i Retten, at inddrive Landskyld o. s. v. I de fleste Munkeliv vedkommende Kjøbebreve bestemmes, at denne eller hiin Afgift skulde til bestemt Tid og Sted betales til Klostrets Ombudsmand. Af slige Skattekrævere havde de rigere Klostre mange, ofte nogle i hvert Distrikt. I et Brev fra Bisp Hakon af Bergen (omtr. 1338) tales om de Forurettelser, som Provsten paa Lister, Hr. Ivar af Vanesyn (Vandsø) tillod sig mod Munkelivs Landbønder (colonos) og Ombudsmænd (procuratores) der i Egnen [2]). Disse Mænd vare vel i Regelen anseede Brødre af Klostrets Broderskab, der maatte stille Sikkerhed for deres Oppebørsler [3]). I lignende Forhold til Klostrene have vel og de Aarmænd (ármenn) staaet, som omtales i Utsteins Historie, og som paa dette Klosters Vegne havde sat sig i Besiddelse af nogle omtvi-

[1]) Procuratores capituli kaldes 2 Munke, der paa egne og Nidarholms Kapittels Vegne forsegle et Brev. Under samme satte 2 Kanniker fra Helgesæter deres Kapittels Segl, „cujus procuratores sumus“. (Thork. Dipl. II. 88).

[2]) Barth. IV. 712.

[3]) Brev af 29de Juli 1346 i Munkelivs Brevb. 101.

stede Fiskesteder [1]). Saavel Ombudsmand som Aarmand brugtes om de kongelige Fogder eller Oppebørselsbetjente, og herfra er sandsynligviis Navnet gaaet over paa de tilsvarende Forretninger for Klostrene. Forresten synes Ombudsmændenes Post ved nogle Klostre at have været fast [2]), ved andre kun overdraget paa en kort Tid eller i Anledning af et enkelt Møde i Retten eller deslige.

Ligesaa troe vi at have Grund til at antage, at **rádsmadr** er en norsk Benævnelse paa det latinske **mansionarius**, samt at Forskjellen mellem Ombudsmanden og Raadsmanden har været, at den første var en verdslig Mand, den sidste i Regelen tillige Præst [3]) i Klostret, hvoraf da og fulgte, at Raadsmandens Forhold til Klostret var fastere end Ombudsmandens. Naar i et og samme Kloster, f. Ex. Bakke, snart nævnes en Prior ved Siden af Abbedissen, snart en **rádsmadr** og Præst, saasom Svein Rolfsson **1432**; naar i et andet, f. Ex. Gimsø, til een Tid Ombudsmanden omtales, til andre Tider en Præst og **mansionarius**, saa kan vel dette forklares saaledes, at Abbedissen, naar Leilighed har tilbudt sig, helst har antaget en Munk af Klostrets Orden som sin Veileder i det Økonomiske, men at dette ikke altid har kunnet skee, og at man da har overdraget Kirketjenesten til en Sekulærgeistlig, der tillige blev Klostrets Raadsmand [4]) naar han dertil var villig og befandtes skikket, medens man i modsat Fald desuden antog en særskilt Ombudsmand. **Rádsmadr** kaldtes og Forstanderen for de af Kong Magnus Lagabæter stiftede Hospitaler ved Allehelgens- og Kathrina-Kirken i Bergen, og hans Embede sees tydelig at have været af saadan Art, som vore nuværende

[1]) **Dipl. Arn. Magn. 48. No. 9.**

[2]) I Fortegnelsen over Gimsø Klosters Gods nævnes for sig selv de Gaarde, som kjøbtes, medens Åsa var Abbedisse og da Roar kom i hendes Ombud. (Dyst. Reg. fol. 35 a.)

[3]) Schøning om Domkirken i Throndhjem, Anhang S. 53.

[4]) Jeg antager saaledes, at den Eystein **rádsmadr**, der mødte paa Rigsmødet i Bergen **1223** som Afsendning fra Nidaros, har været fra Bakke Kloster; thi de borgerlige Raadmandsembeder i Byerne ere meget yngre.

Overstorers, eller Inspektørers[1]). Rádsmadr svarer saaledes ganske til Betydningen af mansionarius i Middelalderens Latin[2]), og dette vil da udentvivl atter blive eensbetydende med Navnet provisor, som f. Ex. tillægges Forstanderen for St. Stephans og Jørgens Hospital i Tønsberg[3]). Det er forøvrigt rimeligt, at hvis Klostret har havt et Hospitium i sin Nærhed, hvilket netop synes at have været Tilfældet med Gimsø, da har dette staaet under mansionarii selvstændige Opsyn og Bestyrelse.

Til de større Klostres underordnede Embedsmænd hørte fremdeles Kjældermesteren (cellarius), Portneren (ostiarius), Sacristanen eller den Munk, der havde Klostrets hellige Kar og Klenodier under sin Varetægt, (sacrista), Opsynsmanden med Klæderne (vestiarius), af hvilke en eller anden tilfældig nævnes i latinske Breve. Man kan saaledes slutte, at disse i Udlandet sædvanlige Poster ogsaa vare besatte i norske Klostre, hvilke altsaa neppe i den indre Anordning have afveget fra de fremmede Monstre; men i norske Breve nævnes ingen af dem, og vi ere derfor uvidende om, hvorvidt de have havt noget særeget norsk Navn. Som en særskilt Forefat i Konventet forekommer desuden Skriftefaderen (poenitentiarius), men det er vel tvivlsomt, om en særskilt Skriftefader i Almindelighed har været ansat i Klostrene; thi for det Meste var nok enten Abbeden selv eller Prioren Munkenes Skriftefader, og den poenitentiarius, der i 1334 omtales i Utstein Kloster, var bleven Abbeden der og Munkene paatvungen af Bisspoppen i Stavanger. Maaskee ansattes en saadan ikke und-

---

[1]) Det bør ei lades ubemærket, at Inspektøren ved St. Jørgens Hospital i Bergen endnu fører Titelen Raadsmand, det eneste Sted, hvor, mig bekjendt, dette gamle Navn nu forekommer.

[2]) Mansionarius - - - 3) custos et conservator ædis sacræ, æditaus, matricularius etc. (Adelungs Glossarium).

[3]) Gudbrand Rolfsøn, Kannik ved Mariæ Kirke i Oslo og Provisor for det nævnte Hospital i Tønsberg 1445. (Dipl. i Deichmanns Bibliothek). Sammenl. om denne Sag: Daugaard S. 75, hvor lignende Forholde oplyses af den danske Klosterhistorie.

tagen i Klostre, hvori Tugten ved Abbedens Ligegyldighed var forfalden, saa at Skriftestolen ikke kunde betroes ham eller nogen af Brødrene. I et fra de ovennævnte forskjelligt Forhold stod Læsemesteren (frater lector) i Dominikaner- og Franciskaner-Klostrene, som forestod Skolen eller studium i Klostret, og havde Tilsynet med Novisernes Sæder, Underviisning og Dannelse i det Hele. I Anseelse stod han umiddelbart efter Klostrets Forstander; men ligesaa lidt om denne som om de foregaaende Embedsmænd finder man i norske Kilder mere end det blotte Navn.

Skjønt Abbederne i de rigere Klostre saaledes kun forbeholdt sig Overtilsynet med den hele Stiftelse, medens de overdroge den indre Tjeneste til Prioren og hans Underordnede, samt de ydre Forretninger til Klostrets Ombudsmænd, vare dog især de dygtigere iblandt dem langtfra frie for Forretninger, men disse vedkom rigtignok mindst Klostret selv eller Abbedens Stilling som Formand for fromme Mænd, der havde sagt Verden og dens Sorger Farvel. Tvertimod indviklede netop den Tillid, som Munkene nøde, den Lærdom og Dygtighed, hvoraf de i de første Tider vare i Besiddelse, i Forening med den Uafhængighed, som Rigdommen gav dem, meget snart Klosterbrødrene og især Abbederne i saagodtsom alle vigtige geistlige og verdslige Begivenheder. De kaldtes til at være Pavens, Kongens eller Bispernes Fuldmægtige, til Dommere og betroede Mænd; de gaves Sæde i Kongens Raad og benyttedes som hans Sendebud og Underhandlere, og fik i det Hele snart mere at gjøre med den Verden, de tilsyneladende havde forladt, end med det Kloster, hvorhen de havde taget deres Tilflugt. I Mangel af en mere passende Plads ville vi her ved nogle fra Specialhistorien hentede Exempler oplyse, til hvilke forskjellige og vigtige verdslige og geistlige Forretninger Munkene hyppig benyttedes, for derved at give et samlet Billede af den Agtelse, de virkelig nøde, og den Anseelse og Indflydelse, som deraf maatte blive Følgen.

Her som ellers maa man begynde med Paverne, som sjelden forsømte at benytte de Klostergeistlige, naar Leilighed dertil

gaves. De overdroge saaledes som oftest til dem som upartiske og sagkyndige Mellemmænd at bilægge eller afgjøre de Stridigheder, som Egennytte og Herskesyge uafladelig udspandt mellem Biskopperne og deres Kapitler eller mellem den sekulære Geistlighed i det Hele. Som pavelige delegerede Dommere blev det oftere paalagt en eller flere Klosterformænd, enten alene eller i Forening med en Biskop eller anden høi Prælat at dømme definitivt i geistlige Sager med apostolisk Myndighed. Som Mænd, der nøde Pavens særegne Tillid, fik de stundom det Hverv at undersøge tvivlsomme Tilfælde, for at sætte Paven istand til at fatte en Beslutning. Som pavelige Pengesamlere (collectores) endelig fik de Arbeidet og Fortjenesten ved enten selv eller gjennem paa eget Ansvar antagne Underordnede (subcollectores) at indkræve Pavetiende, subsidium terræ sanctæ og andre Indtægter, Paven tiltog sig i Norge. I alle disse Tilfælde optraadte Abbederne „jure delegationis" med uindskrænket apostolisk Myndighed, som alle Vedkommende, selv Erkebispen, om Sagen angik ham, ubetinget maatte underkaste sig. Vi ville godtgjøre det her Anførte med nogle Exempler. I 1296 udnævnte Paven Abbeden af Nidarholm til med pavelig Myndighed at paadømme en Trætte mellem Kapitlet i Nidaros og en Presbyter angaaende Mærens Kirke[1]). Samme Aar fik Biskopperne af Oslo og Hammer samt Abbeden i Hoveds paveligt Commissorium som Dommere i den vidløftige Rettergang mellem Bisp Erik af Stavanger og hans Kapittel[2]). I Aaret 1298 satte Paven Abbeden af Munkeliv i sit Sted som Dommer i en Injuriesag mellem to Geistlige i Stavanger[3]). I samme Egenskab paadømte Abbeden af Nidarholm 1301 en Sag mellem Nidaros Domkapittel og Vilhjalm af Torgar,[4]) og i 1373 bemyndigede Paven Abbeden af Hoveds og Helge, Kannik i Ham-

[1]) Thork. Dipl. II. 183—184.
[2]) ibid. II. 169 ff. Saml. t. Norges. Hist. II. 172 ff.
[3]) ibid. II. 232.
[4]) Dipl. Arn. Mag. fasc. 7. No. 4.

mer, til med apostolisk Myndighed at dømme mellem Prædikebrødrene i Oslo og Biskoppen med hans Kapittel sammesteds[1]). En endnu større Tillid viste Paverne de Klostergeistlige, naar de gjentagne Gange indhentede deres Betænkning i vigtige Tvivlsmaal. Abbeden af Munkeliv og Prædikebrødrenes Provindsialprior fik 1241 Befaling at undersøge Kong Hakons Levnet, for at Paven derefter kunde bestemme, om han fortjente at blive kronet eller ikke[2]); og samme Aar paalagdes Abbederne af Nidarholm og Tuterøen samt en Dominikanerprior at undersøge og afgive Erklæring om, hvorledes det forholdt sig med de Erkebiskop Øystein tillagte Mirakler, hvilken Undersøgelse nogen Tid efter (1268) overdroges Biskoppen af Bergen og de to fornævnte Klostres Abbeder[3]). Een Gang, nemlig 1265, blev endog Erkebispevalget berøvet Domkapitlet i Nidaros, og overdraget til Klostermænd, nemlig Abbederne i Nidarholm og Lyse, Dominikanernes Prior og Franciskanernes Custos i Norge[4]). Som pavelige Collectorer endelig fungerede Abbederne oftere; saaledes Munkelivs og Lyses i 1365, da de fik Kong Hakons Befaling at afholde sig fra at kræve Pavetiende af de kongelige Kapeller, som derfor vare fritagne.

Endnu hyppigere og forskjelligere var den Anvendelse, som Kongerne og Rigets Regjering havde for Klostrenes Foresatte. Naar vi desuagtet finde, at disse ikke i Norge i den Grad, som i Udlandet, deeltoge i Statssager, saa ligger udentvivl Aarsagen dertil ikke i nogen lovbestemt Indskrænkning i denne Retning, da det tvertimod synes at fremlyse af de nedenfor anførte Vidnesbyrd, at Deeltagelse deri tilkom dem; men den maa nærmest finde sin Forklaring i den Tilsidesættelse af det norske Rigsraad, som under Unionen med Danmark stedse tydeligere fremtraadte som de tydskdanske Kongers Regjeringspolitik. Med hvert af Unionens Aar

1) Dipl. Arn. Magn. fasc 72. No. 11.
2) Suhm, Danm. Hist. X. 11.
3) Script. Rer. Dan. IV. 415.
4) ibid. III. 106.

udelukkedes rette Vedkommende i Norge mere og mere fra Stemme i dets Anliggender, der tilsidst henimod Reformationen uden videre afgjordes af Danmarks Konge og Rigsraad, og den afgjørende Indflydelse, danske og tydske Adelsmænd havde vidst at forskaffe sig i selve det norske Rigsraad, gjorde al Opposition inden Raadet, som man ofte finder Spor af, frugtesløs; Udlændingernes Antal overstemmede i Almindelighed stedse de Indfødte. Under saadanne Omstændigheder er det ikke at undres over, at Lysten til at tage Deel i Statsstyrelsen efterhaanden aftog. Men det var ikke Abbederne alene, som udebleve fra de tilstævnede Rigsmøder; Klager over Vanskeligheden af at faae saadanne i Stand i Norge ere meget almindelige i det sidste hundrede Aar før Reformationen. Det her Anførte vil maaskee forklare Grunden til, at det egentlig kun er før Foreningen med Danmark, at Abbeder nogenlunde jævnt forekomme som Medlemmer af Rigets Raad [1]), men i denne Periode forekomme de altfor hyppigt i denne Egenskab, til at det kan antages som en Tilfældighed. At Rigets Abbeder i betydelig Mængde deeltoge i det første norske Rigsmøde 1223, hvor Kong Hakons Ret til Norges Throne afgjordes, samt efter Indbydelse vare tilstede ved samme Konges Krøning 1247, er allerede ovenfor omtalt. I Egenskab af Rigsraader vare Abbederne af Munkeliv og Jonskirken i Bergen Vidner ved Kong Hakons Udstedelse af Privilegier for Lybekkerne [2]), hvor de nævnes foran Kongens Slægtninger og Rigets Baroner. I 1285 synes endog Abbeden i Munkeliv i Forening med Enkedronning Ingeborg og Erik Dugalssøn at have dannet en interimistisk Regjering, da der fra Bergen i Kongens Navn udstedtes Instrux for Bisp Narve af Bergen og Hr. Bjarne Erlingssøn angaaende Underhandlingerne med Sverige, Danmark og de tydske Stæder. Flere, som ligeledes vare af Kongens Raad, samtykkede i og forseglede In-

[1]) Jfr. ovenfor S. 158—159.

[2]) Codex diplomaticus Lubicensis I. 145—147. Feilfuldt aftrykt i Thork. Dipl. II. 36–37.

struxen [1]). Da Kong Hakon i 1301 havde indfundet sig i Nidaros, for at fremtvinge Kannikernes Underkastelse under Erkebispen, sadde Abbeder næstefter Bisperne til venstre Side af Kongen ved det høitidelige Thing i Sommerhallen, medens de verdslige Høvdinger sadde paa høire Side [2]). Her fremtræde saaledes atter Abbederne som lovlige Lemmer af Kongens Raad. Under samme Konge forekomme Abbed Einar af Munkeliv 1306 og Gunnar Abbed af Lyse 1312 som Medlemmer af Rigsraadet (af rádeno) [3]). I 1343 var Abbed Arnulf af Hovedø blandt de norske Rigsraader, der paa Bahuus bekræftede Kong Magnus's Morgengave til Dronning Blanka, og 10 Aar senere (1353) fornyede han med flere Rigsraader de Norskes Forpligtelse, at hiin Gave skulde komme hende tilgode [4]). Blandt de mange norske Rigsraader, der i 1450 paa Mødet i Nidaros erklærede Kong Carl Knutssøns Valg ulovligt og Christian af Oldenburgs derimod for det gyldige, var og Olaf, Abbed af Halsnø [5]), og det er allerede ovenfor (S. 130—131) viist, at Cistercienserabbeden Paal i 1476 og 1482 som Rigsraad deeltog i Rigets Anliggender. Det sidste Aar var han i Sverige, og sluttede med flere norske Raader et Forbund med Hr. Steen Sture [6]), og i 1489 vare Abbederne Gyrd af Lyse og Thorer af Dragsmark blandt de norske Rigsraader, der tilsagde Prinds Christian Norges Rige efter hans Fader [7]). Paa Reformationstiden forekommer Abbed Hans af Hovedø som Medlem af Rigsraadet [8]).

---

[1]) Thork. Dipl. II. 104—106. Liljegr Dipl. II. 667. At altsaa Abbed Erik i Munkeliv var Medlem af Rigets Raad, er af dette og flere Udtryk uimodsigeligt (ovenfor S. 152). Mærkeligt er det forøvrigt, at Kongen synes at have været tilstede selv, og dog hverken har ladet Brevet udstede i sit Navn, eller forklare Aarsagen til den usædvanlige Form.

[2]) Laurentius biskups Saga. Manuscr. cap. 14.

[3]) Barthol. IV. 80. Danske Magazin I. 328.

[4]) Huitfeld 486. Suhm XIII. 288.

[5]) Jahns Unionshistorie 532.

[6]) Hadorph Rimkrøn. II. 302.

[7]) Huitfeld S. 1000.

[8]) Dipl. Münch. No. 3163.

Om det nu end er vist, at der gives en langt større Mængde af Regjeringshandlinger, hvori Abbeder aldeles ikke forekomme, uagtet Raadslagningerne holdtes i Nærheden af deres Klostre, saa forekommer det mig dog, at de Forhandlinger, hvori de have deeltaget, ere altfor mange, til at deres Deeltagelse kan ansees som tilfældig. Tvertimod synes det rimeligt, at Abbedernes forhen paaviste Ret til at deeltage i Kongevalg maa have gjort dem til selvskrevne Medlemmer af Rigsraadet, efterhaanden som dette udviklede sig som en Kongemagten sideordnet Statsmyndighed, og at de dog saa sjeldent deeltoge deri i senere Tider, maa vel nærmest forklares af det i Almindelighed Frugtesløse i det norske Rigsraads Bestræbelser, af Mangel paa dygtige Statsmænd blandt de Klostergeistlige, af Magelighed og andre personlige Grunde. Selv Bisperne og de verdslige Herrer finder man ofte stræbte at unddrage sig den altid kostbare Pligt at indfinde sig ved Rigsmøder, og det kan saaledes ikke være at undres over, at de endnu mere uafhængige Abbeder efterhaanden trak sig tilbage fra et Æreshverv, ved hvilket der nu ikke længer var Noget at vinde.

En anden ligesaa hæderfuld Stilling var Munkenes Benyttelse som kongelige Sendebud til fremmede Stater, men det var kun under Norges Uafhængighedstid (især før 1319), at Klostermænd ligesom Nordmænd i det Hele vistes denne Tillid. Ei at tale om Abbed Bjørn af Nidarholm, der spillede en saa vigtig politisk Rolle i de norske Borgerkriges sidste Aar, har man neppe noget Gesandtskab fra Kong Hakon den Gamle, hvori ikke Munke deeltoge. Abbed Laurentius af Hovedø opholdt sig i længere Tid ved Pavehoffet som Kongens Sendebud, og udvirkede endelig Tilladelse til Kongens Kroning [1]); hans Formand i Hovedø Asketin var bleven Rigets Kantsler, og benyttedes som Gesandt til Keiseren 1250, til Danmark 1261, til Skotland 1264 og 1265, hvor han sluttede den følgerige Fred til Perth 1266, samt til England 1269, hvor

[1]) Suhm Danmarks Hist. X. 71. 94.

han afsluttede Forbundet i Winchester, og derpaa Aaret efter blev Biskop i Bergen [1]). I Tvisten mellem Norge og Danmark i Midten af 13de Aarhundrede benyttedes paa begge Sider Prædikebrødre som Fredsbud og Underhandlere. Simon predikari sendtes med Broder Sigurd i 1256 til Danmark [2]), og Aaret efter bragte Prædikebrødrenes Provindsial, Broder Absalon, som Kong Christoffers Gesandt et Forlig istand i Tønsberg. Sigurd (Prior i Nidaros?) fulgte tilbage med Provindsialen til Danmark i Kongens Ærinde [3]). I Spidsen for Gesandtskabet til Spanien 1257 stod Bisp Peter af Hammer, der før havde været Dominikanermunk, og den ovennævnte Broder Simon, hvilke efter Hjemkomsten overøstes med Naadesbeviisninger. Simon synes at have været Kongens Skriftefader, og fulgte ham paa Skotlandstoget 1263 [4]). Barfodmunken Broder Mauritius benyttedes i lignende Forretninger af Sønnen Kong Magnus, der sendte ham og en Broder Sigurd til Skotland, for at istandbringe en Vaabenstilstand med dette Rige [5]). Uden tvivl var det den samme Mauritius, som i 1281 atter var i Skotland i det Gesandtskab, Kong Erik sendte did for at frie til den skotske Arving Margretha [6]). Ligeledes forekommer Abbed Richard af Lyse som Kong Eriks Gesandt i England 1280 og 1281 [7]). Iøvrigt bør det bemærkes, at de Fleste af de her nævnte Munke, saasom Asktatin, Laurentius og Richard vare Englændere, og at denne Omstændighed maaskee baade kan forklare deres Valg og norske Munkes Tilsidesættelse i senere Tider, da Klostrene ikke længer forsynedes med dygtige Beboere fra Udlandet.

Fremdeles overdrog Kongerne og Kongefamilien Munkene nu og da forskjellige verdslige Hverv inden Riget, der vidnede om

---

1) Sammest. X. 173. 200. 434. 517. 656.
2) Hak. Hakons. S. cap. 286. 291.
3) Fornm. Sögur. X. 77.
4) ibid. X. 92. 93. Hak. Hakons. S. cap. 320.
5) Fornm. Sög. X. 156. 158.
6) Suhm X. 827.
7) Rymeri foedera vol. I. p. II. 587.

Tillid og Agtelse. Da Kong Magnus's Brud Ingeborg af Danmark i 1261 ankom til Bergen, forordnede Kong Hakon, at hun indtil Bryllupsdagen skulde opholde sig i Munkeliv Kloster [1]), der altsaa ansaaes som det sømmeligste Opholdssted for en Kongebrud, medens Tilberedelserne paa Kongsgaarden gjordes. I 1295 indsandt Abbed Erik af Munkeliv sig i Ryfylke, for i Hertug Hakons Navn og paa dennes Vegne med fuld Myndighed at paadømme de der paastævnte Sager [2]); og i 1306 optog Abbed Einar i Munkeliv med 2 af Rigets Raad efter Kongens Befaling et Vidnesbyrd hos Enkedronning Isabella, om hvad der var forefaldet i Kong Eriks sidste Timer med Hensyn til hans Gaver til Bisp Narve af Bergen [3]). Endnu oftere benyttede Kongerne selve Klosterbygningerne som Samlingssted ved vigtige Anledninger. Konkordatet med Geistligheden i 1277 afsluttede Kong Magnus i Barfodbrødrenes Kirke i Tønsberg; et Forlig mellem Erkebisp Jorund og hans Kapittel bragte Kong Erik 1297 istand i Tuteroen, og Prædikebrødrenes Kloster i Bergen benyttedes meget ofte som Rigsraadets Samlingssted. Ligesaa vare Klostrene sædvanlig Opbevaringssted for Skatte og Kostbarheder, en Følge af Klostrenes Asylret. Kong Sverrer havde ladet en Sum Penge indsætte i Kirkens Væg i Hovedøen, hvilken imidlertid Bisp Nikolaus med Magt tog ud deraf [4]); Hertuginde Ingeborg havde betroet en betydelig Sum i Penge og Smykker til Abbeden i Lyse [5]), og i 1455 lod Christian I den af Tydskerne myrdede Hr. Olaf Nilssons Slægt indsætte i Utsteins Kloster en Kiste med Guld, Sølv og Klenodier, som Borgen for at de uden Selvhævn vilde oppebie Sagens lovlige Udfald. Aaret efter blev den atter efter kongelig Befaling udtaget af Klostret og givet Bryggens Oldermænd i Forvaring [6]).

[1]) Hak. Hakons. S. cap. 308.
[2]) Thork. Dipl. II. 158—159.
[3]) Barthol. IV. 80. Suhm XI. 531.
[4]) Sverres Saga cap. 132.
[5]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 23. No. 10.
[6]) Werlauff i Skand. Litterat. Selskabs Skrifter XVI. 110.

Uagtet Geistligheden neppe glædede sig over de Klostergeistliges stigende Indflydelse under Hakon den Gamle og hans Eftermænd, bidrog den dog selv paa mange Maader til at forøge og befæste deres Anseelse. Var Forholdet mellem Biskop og Kapittel spændt, benyttede begge Parter næsten bestandig Munke til Mellemmænd, til at optage Thingsvidner, oversætte og forkynde Pavebuller, kort til allehaande juridiske Forretninger. Men endnu større Tillid vistes Abbederne, ja endog simple Munke, naar de afsendtes af Erkebispen for i hans Navn og paa hans Vegne at visitere i de fjernere Bispedømmer. Ved slige Leiligheder hævedes nemlig den udvalgte Munk til Biskoppens Overordnede, da en saadan Visitator havde fuld erkebispelig Myndighed til at irettesætte Biskoppen, paadømme geistlige Sager, give nye Befalinger o. s. v. Den oftomtalte Abbed Ritabjørn af Holm begyndte sin politiske Løbebane som Erkebisp Peters Fuldmægtig til Skalholts Stift 1226, hvor han skulde afsætte Bisp Magnus og indstævne ham for Erkestolen [1]. Ligesaa affendte Erkebisp Jørund 1306 Dominikanermunken Bjørn fra Nidaros som Visitator til Island, hvorfra han imidlertid skilte sig uden Hæder [2]; ja man finder endog, at det var en norsk Abbed, der var den norske Kirkes Repræsentant paa det store Kirkemøde i Kostnitz 1414 [3]; men hvem denne Abbed var, have vi ikke kunnet finde.

Ligesaalidt er det usædvanligt i Norges som i andre Landes Bisperækker at finde Munke hævede paa Bispestolen, deels ved Pavens, deels og almindeligst ved Domkapitlernes frie Valg [4]. Men ogsaa dette var sædvanligst før den sorte Død og især i 13de

---

[1]) Script. R. Dan. III. 86. Hist. eccl. Island. I. 309—312.

[2]) Hist. eccl. Isl. II. 152—153. 172—174.

[3]) Lagerbring Svea R. Historia IV. 289.

[4]) At omvendt Biskopper paa deres gamle Dage gik i Kloster, var ikke almindeligt i Norge. Det var Tilfældet med Bisp Eidar i Nidaros, der 1151 blev Munk i St. Viktor i Paris (Suhm VI. 106). Oftere lode de sig optage i Klostrenes Broderskab, f. Ex. Bisp Audun af Stavanger Minoritternes.

Aarhundrede; senere var det yderst sjelden, og kun Følge af særegne Omstændigheder, at Kapitlerne gik udenfor deres egen Midte. I 13de Aarhundrede bleve Abbederne Sigurd og Birger af Tuterøen valgte til Erkebisper, Abbed Askatin af Hovedø og Prædikebroderen Narve til Biskopper i Bergen, Abbed Orm i Tønsberg til Biskop i Oslo, Prædikebroderen Peter og Cistercienseren Thorfinn til Biskopper i Hammer. Abbed Olaf af Nidarholm valgtes 1350 til Erkebisp, Bisperne Benedikt og Jakob den Ældre af Bergen havde før været Munke, ligesaa maaskee Botolf af Hammer, og Biskop Alf af Grønland (ved 1350) synes forhen at have været Benediktiner i Munkeliv. Især var det dog Bispestolene udenfor Norge selv, der forsynedes med norske Klostermænd, eftersom de selv manglede Domkapitler. En Abbed af Holm blev 1321 Bisp i Skalholt, og efterfulgtes 1322 af den bergenske Dominikaner, Islænderen Jon Halthorsøn, som igjen havde til Eftermand Jon Endridsøn, Abbed i Selje. Samme Bispestol betroedes 1349 til Abbed Gyrd af Jonskloster i Bergen. I 1405 blev Abbed Jon af Munkeliv Bisp i Skalholt, og 1420 omtrent var Minoritter-munken Severin Bisp paa Færø; ja endog til Bispestole udenfor Nidaros Metropolitanhøihed forfremmedes norske Munke, idet f. Ex. Franciskaneren i Oslo Henrik først i 14de Aarhundrede blev Biskop i Reval [1].

Med Hensyn til Abbedernes Ornat og Titulatur oplyser de norske Kilder intet Usædvanligt. De Segl, man endnu har tilovers, vise dem i samme Dragt som i Udlandet, med Tonsur og Krumstav. Titulaturen var ligeledes den sædvanlige: Abbed af Guds Naade (dei gratia [2]), licet indignus, føgdes gjerne til), af

[1]) Script. R. D. V. 517. De øvrige Beviissteder for det her Anførte ville forekomme i Specialhistorien.

[2]) Denne Titulatur, der skal antyde Vedkommendes guddommelige Bemyndigelse til at befale, brugte i Middelalderen foruden Kongerne tillige Bisperne og Abbederne. Magister capellarum som afhængig af Kongedømmet tilkom den derimod ikke. Ved Reformationen bleve Superintendenterne Kongens saavelsom Kirkens Tjenere, og hiin Titulatur

Guds Taalmod, Misfund. Priorerne brugte ikke denne ydmygfornemme Titel, men kaldte sig kun "Brødre." Ligesaa have vi aldrig fundet Abbedisserne benytte Tillægget "af Guds Naade," da de i Almindelighed kun skreve sig: Søster N. N., Abbedisse. Andre derimod gave dem, eftersom de havde været gifte eller ikke, Titulaturen Frue eller Jomfru, en Hæderstittel, de saaledes i den Tid deelte med Dronninger og Kongedøtre. I Tilskrifter benævnedes Abbeden: værdige Fader med Gud, eller hæderlige Fader og reenlivede Mand. Paverne kaldte dem elskelige Sønner (dilecti filii) som andre Prælater. Som verdslige Magnater bare Abbederne, men ikke Priorer eller Gardianer, Herretittelen, og deres Rang var umiddelbart efter Bisperne foran hvilkensomhelst af de verdslige Høvdinger. Endog Kongens egen Slægt, saasom Hafthorssønnerne og Rigsdrosten Hr. Sigurd Jonsson, nævnes efter dem i offentlige Brevskaber. Der manglede dem saaledes ikke paa ydre Anseelse, og deres fuldkommen uafhængige Stilling maatte kunnet skaffe dem i Norge som i andre Lande vigtig politisk Indflydelse, og sat dem i Stand til ofte at være Fædrelandet til stor Gavn.

§ 5.

Klostrenes øvrige Beboere, Indretninger og Bygninger.

Fra de Styrende i Klostrene skulle vi nu gaae over til de Styrede, hvilke igjen bestode af forskjellige Arter med ganske forskjellige Rettigheder og Pligter. Man maa i denne Henseende skjelne mellem 1) de egentlige Munke, Kanniker eller Nonner, der dannede Klostrets Kjerne; 2) Ungbrødrene (professi, oblati), eller Ungsøstrene, der forberedte sig til Klosterløfternes Aflæggelse; 3) Lægbrødrene og Lægsøstrene af forskjellig Art, og 4) Abbedernes

bortfaldt følgelig. Et Brev (Danske Magazin I. 341), hvori Hans Reff kalder sig "Biskop af Guds Naade," kan derfor umuligt være af det angivne Aar 1512.

og Kapitlets Tjenerskab (hjón, varnadr, familia). Af disse kunne alene de to førstnævnte Arter henregnes til Klosterfolk i egentlig Forstand; de to sidstnævnte derimod henføres kun til Klostervæsenet, forsaavidt som de udgjorde en Deel af Klostrenes Befolkning, og i større eller mindre Grad vare underkastede de Indskrænkninger, som Ordensreglerne eller Abbeden som Huusbonde foreskrev. Alle tilsammen vare de derimod deelagtige i Klostrenes Friheder og Rettigheder, knyttede ved forskjelligartede Interesser til deres Vel, og forøvrigt i mange Henseender af stor Vigtighed for dem.

Munkene, Kannikerne eller Nonnerne dannede tilsammen et **Konvent** eller **Kapittel**, der i Forening med Klostrets Forstander afgjorde alle Sager vedkommende Klostrets Eiendomsforholde, hvorom de fornødne Breve stedse skulde udstedes i Abbedens eller Priorens og Konventets fælles Navn. Uagtet nemlig Munkene med Hensyn til den aandelige Forsorg skyldte deres Foresatte blind og ubetinget Lydighed, deelte de paa den anden Side de jordiske Forretningers Bestyrelse med ham, saa at han ikke uden sit Kapittels Samtykke kunde kjøbe, sælge, pantsætte eller paa anden Maade disponere over Klostrets timelige Velfærd. For at kunne tilvende sig Nidarholms Klosters Gods og anvende dets Penge til sine egne Planers Fremme, maatte derfor Abbed Ritabjørn bringe Sakristanen i Ledtog med sig, hvorpaa disse hemmelig udstedte Pantebreve til Hertug Skule, forseglede disse med Konventets Segl, og derpaa toge Flugten [1]). I alle Kjøbebreve, Mageskifter o. s. v. paaberaabes derfor og stedse Konventets Samtykke i Forening med Formandens. En Følge af denne Konventets Ret til **Stemme** i Klostrets **Pengesager** var fremdeles, at Abbeden i det Mindste een Gang aarlig skulde aflægge Regnskab for sine Medbrødre over Klostrets Bestyrelse [2]), at han ei uden Raadførsel med dem maatte paadrage Klostret Gjæld m. v. [3]).

[1]) Hak. Hakons. S. c. 225. Matthæus Parisiens. 505—506.
[2]) Daugaard S. 79.
[3]) Denne Bestemmelse, der fattedes paa et Kirkemøde i Lyon 1245, var

En anden Ret, som tilkom det samlede Kapittel, var Valget af Abbed eller Abbedisse. Denne frie Valgret var Klostrene hjemlet ved pavelige Buller og kongelige Erklæringer (ovenfor S. 140. 151). Dog undergik denne Ret Modificationer, og var forskjellig for de forskjellige Ordener. Cisterciensernes og begge Tiggerordeners Valgret var ubetinget, og de kunde med fuld Ret protestere mod enhver Indblanding i deres indre Anliggender; men dette var ikke saa ganske Tilfælde med Benediktinerne og de forskjellige Augustinere, der under visse fastsatte Omstændigheder for enkelt Gang kunde tabe deres Valgret, som da i Almindelighed tilfaldt Stiftets Biskop. Det Samme sees og at have fundet Sted med Cistercienserinderne, ligesom naturligviis de af Bispestolen afhængige Klostre maatte lade deres Valg bekræfte af Ordinarius. Et Par Exempler af vore Klostres Historie vil nærmere oplyse dette. Da Benediktinerabbeden i Selje, Einar, i 1305 forflyttedes til Munkeliv, bar Konventet i Selje sig forsømmeligt ad ved det nye Valg, hvorfor Valgretten for denne Gang, overeensstemmende med de kanoniske Regler, tilfaldt Bergens Biskop, der efter Overlæg med sit Kapittel valgte Heming til Abbed [1]. Samme Heming blev i 1326 af Bisp Audfinn af Bergen valgt til Abbed i Munkeliv, hvis Konvent denne Gang havde overdraget deres Valgret til Biskoppen. Brevet herom indeholder, at da Munkelivs Konvent havde begravet sin Abbed Ivar, samledes Brødrene den 26de Febr. i almindeligt Kapittel, for at vælge en ny Abbed. De bleve her alle enige om at overdrage Valget til en Opmand (in viam procedere compromissi), hvortil Bisp Audfinn eenstemmig valgtes, og lovede de ham lydigt at modtage den Abbed, han gav dem [2]. Ved Forsømmelse i de kanoniske Reglers Jagttagelse tilfaldt paa lignende

Aarsag til, at man i alle slige Pantebreve finder udtrykkelig anført, hvortil de ved Laan tilveiebragte Penge skulde anvendes, saasom til Klostrets Bygning, Pavetiende o. s. v.

[1]) Script. R. Dan. IV. 418—419. Samme Tilfælde indtraf i dette Kloster 1339, da Bisp Hakon ligeledes fik Valgretten. Barth. IV. 455—457.

[2]) Barth. IV. 112—114. I Valgbrevet kalder derfor og Audfinn sig:

Maade Abbedvalget i Halsns flere Gange Bergens Biskop [1]). Det er allerede ovenfor (S. 75) bemærket, at Cistercienserinderne udentvivl have staaet under Biskoppens Opsigt. Ellers kunde den oftnævnte Bisp Audfinn af Bergen ikke i 1320 været berettiget il at annullere Nonnesæters Konvents Valg af en Abbedisse, fordi denne ikke havde faaet et tilstrækkeligt Antal Stemmer, og Søstrene derpaa havde forsømt den til et nyt Valg fastsatte 3 Maaneders Frist. Som Følge heraf valgte han selv en Abbedisse for Klostret [2]), medens han derimod 6 Aar senere fandt Søstrenes Valg kanonisk, og derfor bekræftede samme [3]). Heraf følger nemlig, at Biskoppen i ethvert Tilfælde var berettiget til at have Tilsyn med Abbedissens Valg, som først ved hans Bifald blev gyldigt. Det Samme var naturligviis Tilfældet i Helgesæter Augustinerkloster (ovenfor S. 64), hvis Prior blev bekræftet i sin Værdighed af Erkebispen under Betingelse af Lydighed mod ham [4]). At forøvrigt Kastelles Augustinere i 1403 overdroge deres Valgret til Abbeden i Ebelholt i Sjælland [5]), maa derimod ligesaavel ansees som en Undtagelse fra Regelen, maaskee for at løsrive sig fra Afhængigheden af Nidaros Erkebiskop og Domkapittel, som at Bispen af Stavanger paa Reformationstiden uden Videre indsatte Abbeder i Utstein. I Almindelighed havde Munkekonventet stedse Valgretten ubetinget, medens derimod enkelte Konventer behøvede Biskoppens Samtykke, før den Valgte kunde tiltræde sin Post.

Til den anden Klasse af Klostrenes Beboere hørte Ungbrødrene (novitii). De fleste Munkeordener fastsatte nemlig et

---

"Episcopus et compromissarius deputatus a Capitulo conventus monast. S. Michaelis Bergis."

[1]) Barth. IV. 334. 427.

[2]) Barth. IV. 23—26.

[3]) ibid. 95—96.

[4]) Brev af 13de December 1534 i Afskrift i Geh. Arkiv i Kbhvn. I dette faaer Prioren ogsaa Klostrets Bestyrelse "in temporalibus", hvorefter altsaa det ovenfor S. 64 Anførte maa rettes.

[5]) Script. R. Dan. VI 176.

Prøveaar (Novisiat) for Enhver, der ønskede at optages i Ordenen, førend det tillodes ham at aflægge Munkeløfterne (profiteri, professionem facere). I dette Aar skulde Novisen strengt iagttage alle de foreskrevne Tider, Pønitentser, Bønner, Arbeider o. s. v., prøve sig selv, om han følte sig skikket for Klosterlivet, samt enten bære Ordensdragten i Lighed med de egentlige Munke, eller en derfra forskjellig, særegen Novisiatdragt. De maatte, end og med større Strenghed end Munkene, iagttage Klausuren, og naar Aaret var omme, havde de Valget mellem igjen at træde tilbage i Verden, eller at optages i Konventet, og da som Munke undergaae Tonsuren, eller som Nonner modtage Sløret og den høitidelige Indklædelse af Biskoppen. For Birgittinerordenen gjaldt, som ovenfor viist, særegne Bestemmelser om Optagelsesmaaden. — Disse Ungbrødre havde forøvrigt ingen Stemme i Kapitlet, ofte ikke engang Plads ved Munkenes Bord i Refektoriet, og ingen Anledning til at gjøre sig gjældende. Det er derfor intet Under, at man i vor Klosterhistorie saagodtsom aldrig finder dem omtalte. Da Abbed Matthias af Tuterøen underhaanden solgte sit Kloster til Hr. Nils Lykke, betingede han sig selv en aarlig Pension foruden en rund Sum paa Haanden, og forbeholdt hver Munk 40 Mark, og hver Ungbroder 20 Mark een Gang for alle [1]). Ligesaa omtales i Klagepunkterne over samme Abbed, at han havde ført usømmelig Tale i Ungbrødrenes Paahør [2]).

En egen Art af vordende Klosterfolk dannede de saakaldte oblati og donati eller oblatæ (ofrede til Klostret), hvorved forstaaes Børn, som Forældre eller Værger allerede i den spæde Alder bestemte for Klosterlivet og helligede til Gud, saa at de ikke uden at betragtes og forfølges som Apostater i den modnere Alder selv

[1]) Samlinger til Norske Folks Sp. og Hist. II. 51.

[2]) Münch. Dipl. No. 3187. I et Brev fra Kardinal Berengar til Abbeden af St. Hans Kloster i Bergen 1308, nævnes Novitii canonici et conversi (Barth. IV. 206), hvor dog neppe tre forskjellige Arter Klosterfolk, men kun Noviser og Converser menes. Brevet vil optages blandt Bilagene.

kunde træde tilbage, og for hvis Underholdning og Opdragelse derfor en vis Sum udsattes. Paa dette Misbrug, der især fandt Sted blandt Benediktinerinderne og gjentagne Gange forbødes, har man og Exempler i Norge. Den ovenfornævnte Elin Thordardatter "gav — i sit Testamente af 1352 — sin Datter Ingeborg Gud i Vold og offrede hende (hvoraf Navnet oblata) til Nonneklostret i Oslo" [1]). Ligesaa bestemte Amund Olafsson, Kannik ved Halvardskirken i Oslo, i sit Testament af 1496, at hans afdøde Søstersøns Hr. Halvard Halvardsøns Barn Katharina skulde, om hun levede, gives til Guds Tjeneste i Nonneklostret i Oslo, tilligemed et vist Beløb i Gods og Penge, og Provsten ved Mariæ Kirke, Kantsleren Hr. Jon Paalson, paasee Betingelsernes Overholdelse [2]). Det er let at indsee, til hvilke sørgelige Misbrug en Sædvane førte, som gjorde umyndige Børn med deres Eiendom afhængige af Klostres og Geistliges Begjærlighed efter at forøge deres Formue.

Den tredie Klasse dannede Lægbrødrene (leikbröðir, fratres laici, conversi) og Lægsøstrene. Disse vare verdslige Personer af forskjellig Alder og Kjøn, som uden at aflægge Munkeløfterne, af forskjellige Grunde, af Alderdom, Vanførhed, Mangel paa kjær Slægt eller Arvinger, for at sikre sig et nødtørftigt Udkomme og befries for selv at sørge for sit Gods's Bestyrelse, lode sig optage i Ordenens Broderlag, og underkastede sig som Klosterbeboere en Deel af Regelen, ligesom de og i Almindelighed anlagde en Dragt, der betegnede dem som Klosterfolk [3]). Man maa imidlertid skjelne mellem de Lægbrødre, der for Betaling lode sig optage i Broderskabet og indtage i Klostret, og hvilke derfor og ofte forekomme under Benævnelsen præbendarii eller præbendariæ, og de Lægbrødre, der mod Løn tjente i Klostret, hvilke vi derfor hen-

[1]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 67. No. 7. a.

[2]) l. c. fasc. 98. No. 8. Optages blandt Bilagene.

[3]) Dette skede stundom i Dødens Stund, og de Personer, der saaledes i sidste Time lode sig optage i Broderskabet, kaldte man conversi ad succurrendum. De begroves da i Ordensdragten.

føre blandt Tjenerskabet, da deres Rettigheder neppe væsentligt vare forskjellige fra de almindelige Tjeneres [1]).

Hiin første Art af Lægfolk kaldtes i Norge próventumadr eller próventukona, af det fransk-latinske provenda, d. s. s. præbenda, egentlig en Soldats daglige Ration; senere en Munks eller anden Geistligs daglige Kost, eller hvad der hertil blev henlagt (beneficia clericorum). Saaledes er Ordet gaaet over i vort Oldsprog i de to sidste Betydninger. Gaarden Store-Hernæs paa Frosten blev af Harald Gille skjænket Nidarholm for Kong Magnus "í próventu hans," [2]) altsaa til hans daglige Underholdning, og Provent eller Præbende benævnes med et Fællesnavn det til et enkelt Alters Betjening eller en Kanniks Underholdning henlagte Jordegods [3]). Men desuden betegner det den Sum i Gods eller Penge, som en verdslig Person enten for sin Livstid indrømmede Nytten og Brugen af, eller formelig gav et Kloster, en Domkirke eller Hospital, mod i samme at forsørges for sin Livstid, (sér í próventu, paa enkelt Sted: í forlagu firer sík [4]), hvor man har Forlag i en nu ikke almindelig Betydning), og i større eller mindre Grad erindres med Sjælemesser efter sin Død. Saavel den daglige Underholdning i Klostret, som den der indrømmede Bolig, Opvartning, Frihed o. s. v. var afhængig af og afpasset efter det indskudte Beløb. Den, der gav Meget, kunde i Klostret berede sig det mageligste og behageligste Liv, uden at være bunden til nogen besværlig Observans; den Fattigere derimod maatte finde sig baade i færre Bekvemmeligheder og ringere Kost, ja stundom tillige forpligte sig til at gjøre en eller anden personlig Tje-

---

1) Daugaard (S 78—79) har neppe Ret, naar han antager alle Conversi for Tjenerskab. Klosterhistorien baade her og i Udlandet modsiger dette.

2) Heimskr. Har. Gill. S. c. 12. Fornm. Sög. VII. 196.

3) Saaledes Sikulanda próventa, Hofvinar præbenda, Hægs præbenda, Straums próventa o. s. v., idflæng i Øysteins Register.

4) Dipl. Arn. Magn. fasc. 58. No. 1. ved en slig Optagelse i Prædikebrødreklostet i Oslo.

neste for sin Underholdning. Disse sidste bleve saaledes et Overgangsled til den egentlig tjenende Klasse. Ved en Proventmands Optagelse udstedtes af Klostrets Foresatte et formeligt Dokument (próventubref), hvori Gaverne og Rettighederne omstændelig optegnedes. Disse Breve afgive mangehaande Oplysninger angaaende Levemaaden m. v. i Middelalderen, og et Par af de i Indhold meest forskjellige blive derfor indtagne blandt Bilagene. Her skulle vi nærmere omtale nogle af de mærkeligste [1]).

Abbed Jon af Lyse gjorde 21de Januar 1288 et Mageskifte med Erik, Abbed i Munkeliv, der fik Gaarden Haugaland paa Framnæs, som Hr. Finn Gautsson havde givet Lyse-Kloster i Provent for sin Søn Hr. Jon [2]). Denne Hr. Finn var Lendermand, og omtales ved Kong Hakons Kroning og paa Skotlandstoget 1263. Sønnens Herretittel viser, at han har været Ridder, og dette Provent for ham i Lyse maa vel derfor rimeligst forklares om en af Faderen saaledes betalt Underviisning og Opdragelse som Barn i dette Kloster. — I Abbed Ranulfs Tid (1299—1305) gav en Kvinde Bergliot Gaarden Hovland til Munkeliv, mod at hendes Broderdatter Sigrid skulde have Hjem i Klostret (her eiga heimilis-hús) ved Haandverkernes Bord (vid smidabord) og halv Portion Drikke ved Maaltiderne (halfva máldryckio). Derfor skulde hun gjøre til Klostrets Nytte, hvad hun orkede og forstod. Synes hun ei om at være der, skal Klostret ligefuldt beholde Gaarden [3]). I Aaret 1392 var Ingeborg Gunnarsdatter paa lignende Maade forsørget hos Prædikebrødrene

[1]) Forskjelligt fra Proventbrev var brödralagsbref, hvorved et Kloster optog en verdslig Mand eller Kvinde i Ordenens Broderskab, og derved gjorde dem deelagtige i alle Ordenens Indulgentser og gode Gjerninger. Ihændehaverne af slige med Afladsbrevene beslægtede Amuleter, vare ikke derfor bosatte i Klostrene. Derimod synes Proventbrevet at have indbefattet Optagelsen i Broderskabet, og saaledes udgjort et brödralagsbref tillige.

[2]) Munkeliv Brevbog p. 79. Thorkel. Dipl. II. 112. jfr. Saml. I. 162 Anm. 5.

[3]) Munkeliv Brevbog p. 82.

i Oslo, der med hendes Samtykke igjen solgte den Gaard, hun havde givet dem til Bonnehold for sig og for sin Underholdning i Klostret [1]). — 1306 tildomtes Munkeliv Besiddelsen af en Gaard, som bevistes var given i Provent for en blind Kvinde, som Abbeden for denne Betaling havde paataget sig at klæde hendes Livstid [2]). — En Proventkontrakt af en anseeligere Art sluttedes 12te Marts 1341 mellem Munkelivs Abbed og Hakon Gunnarson. Denne gav for sig og sin Hustru Thora i Provent til Munkelivs Kloster, begge til bestandigt Bordhold og Sjælehjælp, 50 Maaneders Matebol i forskjellige Eiendomme, samt 7 Mærker brændt. Derimod lovede Abbeden og alle hans Brødre at give dem samme Mad og Drikke som Brødrene have i Konventet tilligemed Pitens [3]) og Øl som de. Tilmed skulle begge være deelagtige i det Gode, som gjøres i Klostret Nat og Dag [4]), og desuden hvert Aar erholde et Pund Meel og to Løber Smør hver til Kost, saafremt de ikke foretrække at spise i Abbedens Værelser (utan mit viliom í abóta húsom æta). Klostret skulde efter deres Død eie begges Seng ligesom andre Proventmænds, og Godset i ethvert Tilfælde være Klostrets, selv om de ikke fandt for godt at benytte Proventet [5]). — Af lignende Indhold var det Proventbrev, som Ogmund Ogmundsøn afsluttede med Munkeliv 1285 for sin Hustru Bergliot Bardsdatter. Han gav forskjellige Eiendomme, Leiekjør og andet Kvæg, en Kjedel paa 12 Boller, et nyt Not, en Serœringsbaad m. v., for hvilke Gaver hans Hustru optoges i Brødrelaget, og lovedes Mad og Drikke som Præstbrødrene; hun skulde have saamange Værelser med Kleve (Lofter) over og Kjældere

[1]) Dipl. Arn. Magn. 58. No. 1.

[2]) Munkeliv Brevbog p. 80.

[3]) Pictantia eller pitancia kaldes i Middelalderens Latin den Portion Mad, som udskiftedes til hver Munk af Forlæggeren ved Bordet (pictantiarius). Den bestod nærmest af Fisk, og modsattes i denne Henseende pulmentum eller Plantespiser. (Adelungs Glossarium).

[4]) Saaledes bliver dette Proventbrev tillige udtrykkelig et brödralagsbref.

[5]) Munkeliv Brevbog p. 100—101.

under, samt Høisæde i Stuen, at hun kunde boe bekvemt. Ligesaa skulde hun blive deelagtig i alle Brødrenes gode Gjerninger, men Klostret arve en Seng efter hende "efter Klostrets gamle Ret." Ved hendes Død skulde de faste Eiendomme atter falde tilbage til Giveren næste Faredag, med Undtagelse af en Skov, som han skjænkede Klostret til evig Eie, og iøvrigt lovede det sin Hyldest i Ord og Gjerning, hvor han var [1]). — Forskjelligt herfra var igjen velbaarne Fru Margretha Eilifsdatters Proventbrev, udstedt 1418 af Abbed Stein i Munkeliv. Paa Grund af de mange og store Gaver, hun havde undt Klostret, hvorfor Gud og St. Mikael lønne hende til Liv og Sjæl, gjøres hun deelagtig i alle Brødrenes gode Gjerninger, og skal saalænge hun lever beholde den Bolig, hun havde i Abbedens Bygning, nemlig to Kjældere, to Stuer, en Bod, en Kove med det store Loft, og en Kove mellem Fadeburet og Lillestuen. Ligesaa skulde Abbeden og hans Efterfølgere holde hende to Kjør og en Hest til Foders, og efter hendes Død holde en evig Sjælemesse for hende og hendes Forældre 4 Gange aarlig [2]). — I Aaret 1455 gav Olaf Styf, Borger i Oslo, 3 Gaardeparter og sin Sobod paa Klemets-Almindingen i Oslo til Prædikebrødrene sammesteds, mod at han skulde have sin Livsføde jævngod med Brøderne i Klostret, og frit Herberge at ligge i, og naar Gud vilde krænke ham (gjøre ham syg), skulde Prioren være pligtig at yde ham den fornødne Pleie [3]). At denne Olaf Styf siden har boet i Olafsklostret, og derfra fremdeles røgtet sine jordiske Sysler, raadet over sine Eiendomme m. v., vise andre af ham fra Klostret udstedte Breve [4]).

Af disse forskjellige Proventkontrakter er det indlysende, at Klostrene, foruden deres Bestemmelse for egentlige Religiøse eller

[1]) Munkeliv Brevbog p. 58.

[2]) Sammesteds S. 34. Det ældste Proventbrev, man har fra Munkeliv, er udateret, og findes trykt hos Suhm X. 1015, henført til Aar 1281, uvist med hvad Ret.

[3]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 92. No. 7.

[4]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 92. No. 16. a og b.

regelbundne Personer, tillige have tjent som Pleie- eller Forsørgelses-Anstalter, indrettede omtrent i Lighed med de nu saakaldte Hospitaler i Byerne, hvori aldrende Folk mod en vis Indskudssum sikre sig frit Huus saalænge de leve, Ugepenge eller andre fastsatte Ydelser, og fri Begravelse efter deres Død. Man seer fremdeles, at disse Proventmænds eller Hospitalslemmers Vilkaar have været afhængige af Indskuddets Størrelse. Fru Margretha Eilifsdatter indrømmedes en Bekvemmelighed, der for hine Tider maa ansees for meget stor, Hustru Thora betingedes samme Kost som Munkene, ja endog Mad fra Abbedens eget Bord, medens derimod den mindre bemidlede Sigrid kun skulde gaae til Haandværkernes Bord, lade sig nøie med halv Portion Drikke til Maden, og desuden efter Evne gjøre Gavn for sit Ophold i Klostret. Ligesom det ikke blot var Klostrene, men tillige Biskopperne og Kannike-Kommunerne, som paa denne Maade overtoge Forsørgelsespligten for dem, der ønskede at give sig i Provent hos dem, saaledes oprettedes oftere særskilte Stiftelser for saadanne Øiemed. Af slige eie vi endnu Kong Magnus's Fundats af 19de April 1276 [1] for Allehelgens- og Katharina-Hospitaler i Bergen, stiftet med Bisp Askatins og Abbed Erik af Munkelivs Raad. Paa Grund af dennes Lighed med de ovenfor anførte Proventbreve, vil et Uddrag af den her tjene til Oplysning og saaledes være paa rette Sted. De i disse Pleiehuse optagne Mænd og Kvinder — 30 Senge i det første Hospital for Mænd (karlmenn) og 20 i det andet for Kvinder (qvennmænn) — benævnes almosomenn; det forbydes udtrykkelig, at Nogen maa indtages i disse Spitaler med Provent, altsaa mod bestemt Indskud, hvorved Ret til Forsørgelse erhvervedes; derimod skulde Stiftelsen arve hvad de deri indtagne Lemmer efterlode sig. Katharina-Hospital var forøvrigt ældre, og stiftet af Kong Hakon Hakonsson, som dertil lagde 200

[1]) Thorkel. Dipl. II. 63—65, hvor Dateringen urigtig er anført 11te April 1277.

Maanedere Matebol [1]. Derfor bestemmer og Magnus's Fundats, at de Søstre, som forud fandtes, skulde underkaste sig den nye Skik, og være Raadsmanden (**rádsmanne**, ovenfor S. 191—193) hørige og ærbødige; ellers skulde de udvises af Hospitalet, thi deres Provent havde de forlængst opbrugt [2]. Forresten fastsattes den samme Forpleining som for de Mænd, der vare hjemme i Munkeliv (**heimalismonnum at Múnklífi**), hvorved tydelig Proventmændene betegnes, og hine Hospitalers Forsorgelsesmaade synes saaledes kun deri at have skilt sig fra Klostrenes, at de ikke toge Penge for Optagelsen, hvoraf igjen Følgen blev, at Hospitalslemmerne bleve mere afhængige end Proventmændene i Klostrene. Hospitalerne arvede hine, medens disse vedbleve at raade over deres beholdne Gods, som ved deres Død tilfaldt Arvingerne, med Undtagelse af Sengen, der efter gammel Vedtægt tilfaldt Klostret. Hospitalerne bleve saaledes nærmest et Tilflugtssted for den fattigere Klasse; og de to her nævnte grundedes ved kongelig Gavmildhed, og vedligeholdtes senere tildeels ved fromme Gaver. Da de paa Reformationstiden ødelagdes tilligemed Klostrene (ovenfor S. 19), vare de i Besiddelse af betydeligt Jordegods, som nu blev en verdslig Forlæning istedetfor at anvendes til Fattiges Forsørgelse. Begge Forsørgelsesmaader vare gavnlige, ja nødvendige for deres Tid; de afhjalp et Savn, som nu føles i de protestantiske Lande, nærmest med Hensyn til ugifte Fruentimmer, og har givet Magdalena-Stiftelser, adelige og borgerlige Jomfruklostre o. s. v. i vore Dage sin Tilværelse. Men foruden at Proventforsørgelsen i og for sig var gavnlig for Landet, tjente den tillige som et for Munkene fordeelagtigt Mellemled mellem dem og Verden, ligesom disse naturligviis kunde benytte Proventmandens Ophold iblandt dem til at virke paa hans sidste Villie til Klostrets

---

[1]) **Hakon Hakons. Saga cap. 333.**

[2]) „**Þviat þeir hafdu lengi proventu sina nenta.**" **Thorkel. Dipl. l. c.** Disse ældre Hospitalslemmer havde følgelig betalt Indskud ligesom i Klostrene.

Fordeel. Man seer derfor og, at alle Ordener ivrigen bestræbte sig for at hverve sig Proventmænd. Beslægtede med disse vare endelig og paa en vis Maade de saakaldte Tertiarier (S. 100), men da disse fremdeles levede i Verden og saaledes ikke hørte til Klostrenes Beboere, høre de ikke hjemme paa dette Sted.

Den fjerde og sidste Klasse af Klostrenes Beboere dannedes af Tjenere og Arbeidere af forskjelligt Slags. Det er klart, at en Huusholdning saa vidløftig som et større Herreklosters med Abbed, Prior, Munke og Proventfolk samt Opsynsmænd og andre Lægbrødre maatte udfordre et betydeligt Tjenerskab, ligesom man paa en Tid, da Kunstfliden i Landet stod paa det lavest mulige Trin, maatte behøve en Skare af Haandværkere og Arbeidere i alle Fag. Kildernes Ufuldstændighed, især hvad Klostrenes indre Forholde angaaer, sætter os imidlertid ikke istand til at oplyse meget om denne Klasses Omfang og Stilling i det Hele; sandsynligviis have Klostrene heri som i de fleste andre Indretninger fulgt Udlandets Skikke. Det er saaledes rimeligt, at mange af disse Underordnede tillige vare Lægbrødre af Klostrets Broderskab, og dette gjælder vel især om saadanne Personer blandt Tjenerskabet, der ansaaes værdige til at overvære Retshandlinger i Konventet. Paa slig Maade forekommer 1287 i Munkeliv en Arne griotmestare (Bygmester) og en Rane griotsmidr (Steenhugger) [1]), og i 1295 nævnes i Hovedøen en Thorstein Smed, Eirik Kjertesvend, Halkell Smed og Olver Bagersvend [2]). De faste Tjenere og Haandværkere i Klostrene have vi ovenfor seet havde sit eget Bord — smidabord, ved hvilket tillige de mindre anseede Proventfolk spiste. I det Inventarium, som ved Tuterøens Abbeds Fængsling paa Reformationens Tid optoges over dette Kloster [3]), nævnes: et heelt Smederedskab, forskjelligt Snedker- og Tømmermands-Gods, hvoriblandt 7 Høvler, fuldt Glasmester- og Sko-

---

[1]) Thorkel. Dipl. II. 109.
[2]) ibid. II. 169.
[3]) Inventarium paa Tuterøen. Dipl. Münch. No. 3184 og 3186.

mager=Verktøi, Fiskerbaade, Sildegarn m. v.), hvoraf man seer, at de større Klostre med egne Arbeidere have ladet det til Gaardsdriften Fornødne forarbeide, saaledes som det endnu tildeels er Brug paa Landet i Norge. Til hvilken Klasse en Anders "rádare" i Munkeliv ¹) skal henføres, er vel tvivlsomt, men nærmest maa han dog ansees for en Art Huushovmester eller Opsynsmand, i Lighed med de oftere omtalte rádsmenn i Klostre og Hospitaler. Hertil kom endelig det samlede Tjenerskab, Abbedens, Konventets og de rigere Proventfolks forskjellige Opvartere, samt alle til de ydre, grovere Forretninger fornødne Over- og Underordnede, forsaavidt som de havde fast Tjeneste i Klostret. Man finder Abbedens eller Klostrets daglige Svende omtalte, hvilket antyder, at man foruden de faste Tjenere benyttede løse Arbeidere, blandt hvilke efter al Rimelighed de nærmestboende Bønder ogsaa hørte, der betalte deres Jordafgift med Dagsarbeide ved Klostret ²). Størrelsen af dette Tjenerskab var naturligviis endog i samme Kloster forskjellig til forskjellige Tider, og afhængig af Abbedernes Lyst til Pragt eller Sparsomhed, Munkenes og Lægbrødrenes Antal m. v., men ubetydeligt kan Antallet i intet Tilfælde have været i de større Klostre. Abbedens Svende, hans Kjertesvende, Klerke, Løbere eller Brevdragere (cursores) o. Fl. forekomme undertiden, ligesaa, som anført, Klostrets daglige Svende, Bagersvende, Stegersvende o. s. v. I senere mageligere Dage toge visselig Munkene ikke Haand med i de grovere Arbeider inden eller uden Huse, og de lode sig vist ei heller nøie uden Opvartning, og naar man

¹) Thork. Dipl. II. 266. En Kolbein "Bonde" i Munkeliv har vel været en Proventmand. (ibid. 178).

²) Herom giver et Brev af 21de Juli 1552 nogen Oplysning med Hensyn til Bøndernes "Dooning" til St. Olafsklostret i Tønsberg. Det godtgjordes nemlig ved dette paa Kongs=Sem (nu Jarlsberg) optagne Thingsvidne, at de nærmest omboende Landbønder aarlig hver skulde slaae 1 Maal Jord og skjære ½ Maal, samt om Vinteren fremkjøre 2 Læs Ved. Gundersby (Gunnarsbœ) var Ladegaard til Klostret. (Orig. i Danske Geheimearkiv).

da regner sammen alle de øvrige Arbeider, som i et Kloster fordredes, hvoriblandt foruden den daglige Opvartning det Fornødne til Alles Beklædning, Bygningernes Vedligeholdelse, Agerbrug, Fædrift, Fiskeri, Skovdrift og Havedyrkning, samt endelig Tilberedelser i Kjøkken og Bryggerhuus, Vask og Reengjøring, giver alt dette en Samling af daglige Forretninger, hvortil nødvendig et talrigt Tjenerskab var fornødent.

Dette maatte iøvrigt være større i Abbedierne paa Landet end i Byerne, større i Herre-[1]) end i Tiggerklostrene, ligesom og et mere eller mindre talrigt Konvent maatte have Indflydelse paa Tjenernes Antal. Hvormange Munke eller Nonner der i Almindelighed have været i de norske Klostre, lader sig ikke nøie bestemme, da man kun finder faa Oplysninger derom, og Antallet i forskjellige Klostre og til forskjellige Tider var høist forskjelligt; men den ovenfor (S. 186—187) omtalte Pavebulle af 1345 synes dog at have sat 12 Munke som et Middeltal, fra hvilket imidlertid Undtagelser vist ikke vare sjeldne. Mærkeligst i saa Henseende bliver Birgittinernes Kloster, der skulde have 85 Medlemmer af det dobbelte Kapittel; men den idelig gjentagne Bøn om Brødre og Søstre fra Vadstena til Munkeliv viser, at det ikke altid har været muligt at holde dette Personale fuldtalligt i Norge. I Nonnesæter i Bergen var 1320 Cistercienserindernes Antal 35[2]), og i 1461 var der Prior og 11 Munke i Prædikebrødrenes Kloster i Oslo[3]). At det rige Munkeliv i Aaret 1421 kun var beboet af et Par Benediktinermunke var et usædvanligt Tilfælde,

[1]) Overalt hvor "Herreklostre" forekomme i dette Skrift, betegnes dermed ikkun for Kortheds Skyld de med Jordegods forsynede Klosterstiftelser i Modsætning til Tiggermunkenes Klostre. Navnet er forresten laant fra Danmark, hvor det nok havde en anden Betydning. Iøvrigt kan maaskee denne i norske Kilder ellers ikke forekommende Benævnelse forsvares deraf, at alle Klosterforesatte (Abbeder og Priorer) kaldes Herrer undtagen hos Minoritterne og Prædikebrødrene.

[2]) Barth. IV. 23—24.

[3]) Nye danske Mag. I. 97—98.

hvoraf ingen Slutning angaaende Klostrenes Frekvents kan drages; thi to samtidige Klageskrifter, udstedte af forskjellige Klosterforstandere i og omkring Bergen, vise, at Abbeden, for efter Overlæg med Biskop Aslak Bolt at fremtvinge Klostrets Overgang til Birgittinerordenen, i flere Aar havde negtet at optage Professer eller indvie nye Brødre, samt endelig, hvis hine Breve i Eet og Alt kunne staae til Troende, med Magt udjaget de 7 à 8 Munke, som modsatte sig Benediktiner-Regelens Afskaffelse i Klostret. Paa denne Maade er det intet Under, at Munkelivs Konvent næsten ingen Brødre havde paa den Tid, Afstaaelsen til Birgittinerne af Paven blev paabuden [1]). Iøvrigt synes Klostrenes Forstandere at have været tilbøieligere til at udvide end til at indskrænke Munkenes Antal; ellers bilde Bestemmelser som de, der fattedes paa Provinsialsynoderne 1306 og 1320 (ovenfor S. 163), for at forebygge Optagelsen af Flere end Klostergodset tilbørlig kunde underholde, ikke have været nødvendige idetmindste ikke gjentagende at indskærpes. At Johanitternes Foresatte forbøde Optagelsen af flere end de til Gudstjenesten uomgængelig fornødne Munke, havde derimod en anden Grund, idet nemlig Johanitterprioraternes Overskud ikke var bestemt til Munkenes Underholdning, men til Syges og Pilegrimes Pleie og til Fortsættelsen af Kampen mod de Vantroende.

Af alt det ovenfor Anførte bliver der klart, at de inden et Klosters Mure bosatte forskjellige Personers Antal maa have været stort, og at følgelig vidloftige Bygninger have været nødvendige. Dette fremgaaer og af de Klosterlevninger og Tomter af Klosterbygninger, som endnu ere tilovers. Imidlertid savne desværre disse, især i det Vestenfjeldske ikke ubetydelige Ruiner endnu

---

1) Herefter maa det S. 125 og 145 Anførte berigtiges. Jeg har nemlig senere i det danske Geheimearkiv fundet to af Gebhardi for Langebek i Lüneborgs Arkiv afskrevne bergenske Diplomer af 1422 og 1424, der fremstille denne Sag paa den her anførte Maade. Om disse høist mærkelige Breves Indhold henvises iøvrigt til Munkelivs Historie.

en kunstmæssig Aftegning og Beskrivelse[1]), hvilket man dog nu efterhaanden tør vente, da en Forening i dette Øiemed har dannet sig. Dette Haab i Forening med min egen Ukyndighed i det Architektoniske, bringer mig til her kun i Korthed at anføre, hvad de spredte Kilder hist [illegible] i Forening med Undersøgelse af Klosterlevninger, hvor saadanne endnu ere tilovers, give Anledning til at slutte eller formode om Klostrenes Omfang og deres Bygningers Antal, Indretning og gjensidige Beliggenhed. Senere Oplysninger og Berigtigelser ville blive indtagne ved hvert enkelt Klosters Historie.

Man kan i Almindelighed skjelne mellem tre Arter Klosterbygninger: **Kirken** med Kirkegaard, **Klostergaarden** selv med Have, og **Bugaarden** med tilhørende Udhuse af forskjelligt Slags. Medens Træbygninger ellers vare de almindeligste her i Landet, synes Klostrene for det Meste at have været byggede af Steen, i det Mindste hvad de vigtigste Bygninger angaaer. Kun Tiggerklostrene i Byerne gjorde, som det synes, undertiden herfra en Undtagelse, ligesom det og synes, at selve Cellerne eller de oven paa de grundmurede Kjældere opførte Stokværk have været af Tømmer[2]). Anderledes bliver det ikke let at forklare, at ingen Spor til Klosterceller nu med Bestemthed kunne paavises, uden maaskee ved Halsnø. — Klosterbygningerne dannede mestendeels,

---

[1]) Vor Litteratur eier hidtil kun eet Verk, der indeholder Aftegninger af Klosterlevninger nemlig L. D. Klüwers Norske Mindesmærker (Christiania 1823 4to), hvori findes Grundrids af Munkeliv, Utersteen, Rein og Selje, samt et Prospekt af det sidstnævnte Klosters Ruiner. I 1ste Hefte af Schønings Reise i Norge findes dog en Grundplan af Munkholm Fæstning samt Beskrivelse over de derværende Levninger af Nidarholms Kloster. De nedenfor anførte Efterretninger om Klostrenes Bygningsmaade har jeg iøvrigt selv erhvervet paa Stedet. Af Lyseklosters nylig udgravede Levninger har dets Eier, Hr. H. Formann, været saa god at tilsende mig en af Maleren Hr. Schiertz optaget kunstmæssig Tegning

[2]) Dette er i al Fald Klüwers Formodning med Hensyn til enkelte Nordenfjeldske Klostre, og den bestyrkes tildeels ved hvad nedenfor oplyses.

ligesom de gamle Slotte, en af forskjellige Huse indbygget rummelig Firkant: **Gaardsrummet**, der gjerne var brolagt med flade Stene og omplantet med Løvtræer samt med en i Klippen bugget eller muret Brønd i Midten [1]). I dette Gaardsrum danner i Almindelighed Kirkens søndre Langvæg den nordre Side. Saaledes i Tuterøen, Rein og Selje (efter Klüwers Tegninger S. 77. 94 og 184), samt i Utstein, Halsnø og Lyse. Af disse staae, saavidt vides, kun Utsteins Gaardsrum endnu tilbage nogenlunde i sin oprindelige Form, og langsmed den søndre Kirkevæg her, ind mod Gaardsrummet, sees Spor af en Steen-Buegang, der udentvivl har været almindelig i Klostrene. **Kirken** staaer som det synes altid ved en Dør fra Gaarden i Forbindelse med denne, medens Kirkens Hovedindgang ligesom i andre Kirker er i Vestenden og udenfor Klostergaarden, hvis Port altsaa ikke behøvede at aabnes for at give Verdslige Adgang til Kirken. Saaledes har det været i Utstein, Lyse, Tuterøen og Selje; kun paa Halsnø synes det, hvis iøvrigt den af dettes nu aldeles forsvundne Ruiner tagne Tegning er paalidelig, som om man maatte gaae over selve Klostergaarden for at komme til Kirkens Hovedindgang; men det er ikke usandsynligt, at ogsaa her den egentlige indre Klostergaard har været afslukket for sig og har dannet den sydøstlige 25—30 Alen brede og omtr. 50 Alen lange Deel af dette Klosters ellers uforholdsmæssig store Gaardsrum. Thi vel var dette Kloster en Pleiestiftelse, for hvis Brødre Klausuren maaskee ikke har været saa streng, og det saameget mindre som dets Beliggenhed paa en Ø gjorde den mindre fornøden; men det maa

[1]) Nogle Maal kunne maaskee interessere Enkelte. Efter Klüwer er Tuterøens indre Gaardplads 55 Alen lang og 20—30 Alen bred, Reins 36 Alen lang og 22 bred, Seljes 30 Al. i Firkant, Lyseklosters ligesaa 25—30 Al. i Firkant, Ronnesæters i Bergen (Lunggaardens) 56 Skridt i Firkant, medens det seer ud som Halsnøs Klosterbygninger have indsluttet et 55—80 Alen langt og 50—70 Alen (i Øst og Vest) bredt Gaardsrum med to endnu bevarede Brønde. Utsteins indre Gaard er ligeledes firkantet, og udgiør vel en 25—30 Alen paa hver Side.

dog synes mindre rimeligt, at man skulde have tilladt en fri Adgang for begge Kjøn til selve Klostret, som vilde været nødvendig, hvis Indgangen til Kirken var gjennem den indre Klostergaard [1]. Halsnø Klosterbygninger have saaledes udentvivl dannet en meget stor Firkant, der atter var deelt i en større, ydre Gaardsplads, hvorfra Indgangen var til Kirken samt til Gjæsteværelserne for de Reisende, og i en indre af Kirkens Sydside og selve Klostret begrændset Borggaard, der kun var tilgængelig for Munkene.

Klosterkirken begrændsede almindelig Gaardsrummet mod Nord, og lignede, saavidt vi kjende dem, med Undtagelse af Ridarholms Kirke, vore sædvanlige ældre Steenkirker med Vaabenhuus i Vest, og Choret i Øst; dette eller og Kirkens Skib stod altid ved en Dør paa Sydsiden i Forbindelse med Klostret. Taarnet (stöpulinn) [2] stod snart over Vaabenhuset i den vestlige Ende, (paa Selje) snart midt paa Kirken over Skibet (saaledes i Utstein), snart havde Kirken et eller to Taarn over eller paa Siden af Choret. Det sidste synes at have været Tilfældet ved Lyse. Af Nonnesæter i Bergen (nu Lungegaarden) staae to Taarne, hvis Indre tyde paa Kapeller, og i hvis ene Kjælder findes en herlig Brønd, endnu tilbage omtrent 60 Alen fra hinanden, og disse maa have udgjort Klostrets eller dets Kirkes Yderpunkter [3]. En

---

[1]) Den Uregelmæssighed, som det samlede Gaardsrum danner, idet Kirkens vestre Ende indtager det ene Hjørne deraf, i Forening med de to Brønde, der hvis en Mellemmuur antages, ville komme til at høre hver til sit Gaardsrum, gjør denne min Formodning end rimeligere.

[2]) **Hakon Haks. S. c. 240.**

[3]) Ogsaa her ville vi anføre nogle Dimensioner. Tuterøens Kirkes Grundvold er efter Klüwer 55 Al. lang og 20 Al. bred udvendig; den har paa Nordsiden ved Choret to med dette ved særskilte Døre forbundne Kapeller. I Halsnø Kirke er Vaabenhuset 10 Al., Skibet 40 Al. og Choret 13 Al. langt, tilsammen udvendig 64 Alen. Bredden 22 Al. udvendig. Den har ingen Kapeller havt. Lyse Kirke 66 Alen lang og 17 Al. bred udvendig; Murene indtil 2 Al. tykke; paa hver Side af Choret ere to 21 Al. lange og (indvendig) omtr. 6 Al. brede Ka-

Undtagelse fra den almindelige Bygningsmaade synes Reinskloster at have gjort, da det efter Klüwers Tegning (Plade 28, S. 94, 95.) har dannet et Slags Korsbygning af forskjellig Alder og usædvanlig Anordning. Ligesaa har Nidarholms Klosterkirke været af en særegen, i Norge usædvanlig Bygningsmaade, da den har dannet en Rotunde, omgivet af en ydre Ringmuur i 12 Alens Afstand fra den indre. Selve Kirken, der følgelig har været cirkelrund, maa altsaa have havt sin Lysning deels fra Vinduer i den indre Muurs Sider, deels maaskee fra Kuppelens Loft, som vel efter Schønings Mening maa have dannet en Hvælving [1]. Slige Rundbygninger, der i den sidste Tid have tildraget sig Oldgrandskeres Opmærksomhed i Anledning af en Oldtidslevning af denne Form fra den anticolumbiske Tid ved Newport i Nordamerika, høre til en meget gammel Tid. Man har kaldt denne Bygningsmaade den romanske eller forgothiske; den udbredte sig paa Carl den Stores Tid fra Italien, og blev herskende til mod Enden af det 12te Aarhundrede, da den gothiske Spidsbuestiil fortrængte Rundbuestilen i det Hele [2]. Denne maaskee eneste Levning af hiin Bygningskunst i Norge fortjener derfor Sagkyndiges Opmærksomhed. — I Klosterkirkerne var der, ligesom i Domkirkerne og andre anseelige Kirker, mange Altere. I Birgittinerklostrene skulde der være 13 Altere, et for hver af Præstemunkene; i de større Klostre var der ligeledes foruden Høialter i Choret flere Vialtere i Kapellerne og andetsteds, men disse forekomme saagodtsom al-

---

peller med Indgange fra Choret og fra det Frie. Ved Siden af det sydlige til Klostergaarden stødende Kapel er endnu en mindre, kun 2 Alen bred og 11 Alen lang særskilt Afdeling med Dør fra Kapellet og to Vinduer ud til Klostergaarden, der maaskee har været Bibliothek eller Opbevaringssted for Kirkens Kar (*skrúdahús*).

[1]) Schønings Reise i Norge II. 1—10, med en Grundtegning af Munkholmen 1770, da hiin Rundbygning allerede forlængst havde faaet sin nuværende militære Bestemmelse.

[2]) Ifølge C. C. Rafn i hans Afhandling "Om en gammel Bygning paa Rhode-Island" i Annaler for Nordisk Oldkyndighed 1840—41. S. 37—51, især 43—47.

drig i Kilderne. Der nævnes kun i Benediktinernes Tid St. Michaels Alter (Høialteret) i Munkeliv og vor Frues Alter med hendes Billede over, ligeledes oppe i Choret[1]. I Prædikebrødrenes Kloster i Oslo var, foruden St. Olafs Alter, i det Mindste endnu et St. Anna viet Alter, der stod i Forbindelse med St. Annas Gilde ved Klostret. De fornemste og kostbareste Begravelser vare i Kirkens Gulv ved de forskjellige Altere, men saavidt bekjendt ere vore tiloversblevne Klosterkirker ikke endnu undersøgte i denne Retning[2]. Paa Nordsiden og Østsiden af Kirken var Kirkegaarden.

Selve Klosterbygningerne eller Boligerne for Abbeden, Konventet og Lægbrødrene m. Fl. indtoge almindelig de øvrige Sider af Gaardsrummet, for det Meste saaledes, at den egentlige Hovedbygning udgik tvers fra Kirkens Chor mod Syd, og en anden Sidebygning ligeløbende med Kirken begrændsede Gaardsrummets Sydside. Vestsiden af det sidstnævnte indsluttedes enten ligeledes af andre Bygninger for Lægbrødrene, eller kun af en Muur med en Port ud i det Frie i Flugt med Kirkens vestre Portal. I Syd og Øst indsluttedes Klostrets Udside af Haven, der saaledes stødte op mod den nordenfor liggende Kirkegaard. Saaledes som det her er udviklet, sees tydelig Anordningen at have været paa Utstein, hvor Gaardsrummet er heelt indbygget, og en lukket Port fører ind fra Vesten, medens en hvælvet Gang fører i Vinkelen mellem begge Hovedbygninger ud til Haven i Syd, og paa Halsnøen, hvor det dog efter det Ovenanførte lader til, at en Muur har dannet Skillerummet mellem det indre og ydre Gaardsrum. De mange Forandringer, som det endnu beboede Utsteins Bygninger have været underkastede, gjør det uden vidtløftige, kunstmæssige Undersøgelser umuligt nu at paavise, hvorledes selve Klostret har været indrettet. Maaskee er det og dristigt ved Halsnøen, da

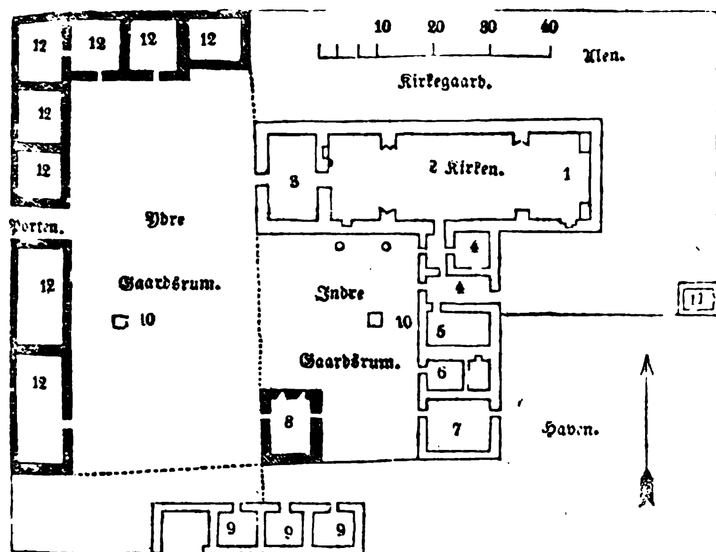
[1]) Munkelivs Brevbog, 28. 84. 85. 165.

[2]) I det nordre Kapel i Lyseklosters Kirke er afdækket en i Gulvet indfældet huggen Steenkiste, med Form for Ligets Hoved vendende mod Vest.

man vel nærmest maatte antage de Afdelinger og Rum, man i de nu forsvundne Ruiner [1]) kunde paavise, for Kjælderafdelinger, der

[1]) Eieren Hr. Lieutenant Juel lod for faa Aar siden, førend han benyttede Klostermurene til Opførelse af en ny Hovedbygning, disse ganske afdække og en Grundtegning optage deraf ved Hr. Lieutenant Hertzberg. Denne Tegning er lagt til Grund her, da næsten alle Spor af Ruinerne ved min Nærværelse paa Øen i 1843 vare forsvundne.

Halsnø-Kloster.

Forklaring over Tegningen.

Kirken. 1. Choret. 2. Skibet. 3. Vaabenhuset, hvorfra Hovedindgangen. 11. Beenhuus.

Klosteret. 4. Gang og to Værelser med Spor af Hvælv. 5. Sovestuen? 6. Conventstuen med Fængsel? 7. Arbeidsstuen?

Steenstuen, 8, et noget skjævt anlagt Huus med et eneste Værelse, med Indgang fra begge de formodede Gaardsrum. Sandsynligviis Sygestuen.

Tre Rum, 9, hver med særskilt Indgang, utentvivl Gjæstestuerne. Denne Fløi viser svage Spor af Fortsættelse mod Øst.

Indre Gaardsrum, beplantet med Æbletræer, hvoraf to langs Kirkevæggen stode til den sidste Tid. 10, Klippebrønd. Det Udprikkede er Gaardsrummets formodede Begrændsning.

Ydre Gaardsrum. 10. Klippebrønd. 12. Endnu staaende Steenbygninger: Ildhuus, Drengestue m. v. Syd for 9 langs Stranden var og er en større Kjøkkenhave.

* *

altsaa intet Begreb skulde kunne give om selve det beboede Stokverk; men da Ruinerne af Klostret laa i Høide med Kirken, og der tydelig saaes en Indgang derfra til Kirkens Skib, er det vel sandsynligt, at Kjælderne, hvis slige have været under denne Bygning, maa have ligget endnu dybere, og at det altsaa er en for beboet Deel af Klostret, hvis Tomter man paa Halsnø har havt for sig [1]). I saa Fald vil det være af Interesse noget nærmere at omtale denne Klosterbygning. Den udgaaer ret mod Syd fra Kirkens Skib, er 47 Alen lang og 15 Al. bred udvendig. I Vest ud mod Gaardsrummet ere 4 Døre fra forskjellige Rum, og mod Øst fører en Dør ud til Kirkegaarden og en anden ud til Haven. Bygningen har i det Hele bestaaet af 7 Rum af forskjellig Størrelse; et af dem synes ikke at have havt nogen Indgang. Det er kun $5\frac{1}{2}$ Alen langt og 3 Alen bredt. Maaskee har det derfor været det lovbestemte Carcer. Yderst indtages hele Bygningens Dybde af et stort Rum med Dør til Gaard og til Have, indvendig 13 Alen langt og 11 Alen bredt, og dette staaer ligesaalidt som et lidet tilstødende Værelse i Forbindelse med de nærmest Kirken liggende 4 sammenhængende Værelser, hvoraf et lidet med 4 Døre vel kun har været en Gang. Naar man tager Hensyn til de faa Bekvemmeligheder, hvormed man i Middelalderen lod sig nøie, vil man ikke finde det saa urimeligt, at denne ene Bygning har udgjort hele det egentlige Kloster, der da har bestaaet af Forstue eller Gang, to Værelser for Abbeden, en Kapitelstue, Spisestue og Arbeids- eller Sovestue for Munkene. De øvrige mange Bygninger, man kan paavise og som tildeels endnu staae tilbage [2]), ville ligefuldt behøves for de mange Klosterbeboere

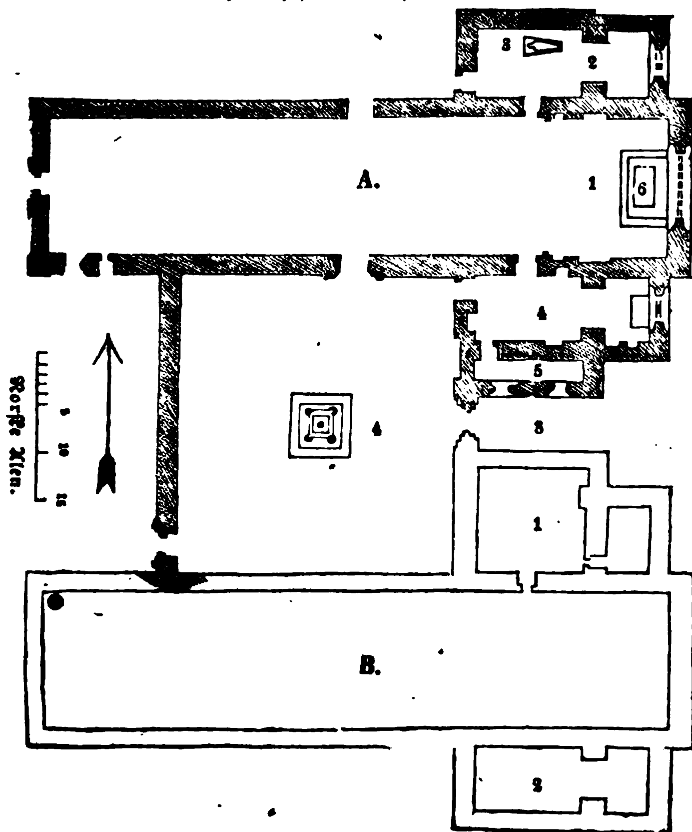
[1]) I det Hele synes det som om Kjælbere *under Jorden* ikke have været almindelige. Alle St. Hansklostres Kjældere i Bergen ere Hvælv over Jorden. Ligesaa tildeels paa Utstein. Beboede Steenkjældere forekomme særdeles ofte i Diplomerne.

[2]) Det er forøvrigt neppe sandsynligt, at alle de mange Bygninger, hvoraf man her kan paavise Spor, have været samtidige. Det er mere

udenfor Conventet, samt særlig for Halsnøs Vedkommende til Syge- og Gjæsteværelser. Disse ligge imidlertid alle mere mod Vest, udenfor den formodede indre Klostergaard, og støde umiddelbart til Udhusene. — Langt herligere og mere symmetrisk lader det til, at Lyseklosters Hovedbygning har været. Efter Tegningen[1]) har den

end rimeligt, at flere af dem i senere Tider have afløst de ældre Bygninger, hvoraf man nu ved Eftergravning ogsaa har fundet Tomterne.

[1]) Lyse-Kloster.

Forklaring over Tegningen.

A. Klosterkirken. 1. Choret med Høialteret (6) foran et meget stort Vindue. 2. Det nordre Sidekapel, hvori en huggen Steengrav (3) og

nemlig været bygget paralel med Kirken og i Eet og Alt havt samme Grundplan som denne. Kirkens søndre Kapel med dens Sidebygning mødtes af en lignende Udbygning af Klostret, og en herlig udziret Port (midt altsaa paa Østsidens Façade) har sluttet Kirken til Klostret, der igjen paa sit sydøstlige Hjørne har havt en Udbygning ganske af samme Dimensioner som det nordre Kapel. Mod Vest har Klostret havt samme Længde som Kirken, og en Muur har her, idet den lukkede Gaardsrummet, atter forenet Kirke og Kloster. Saavidt jeg veed, er selve Klosterbygningen ikke endnu fuldstændig udgravet, og det maa lades uafgjort, om dens indre Anordning endnu kan gjenkjendes. I ethvert Tilfælde bære Ruinerne Præget af en reen, storartet Stiil; en Masse af de skjønneste hugne Stene, Kapitæler og Sokler findes i Gruset, og i sin Velmagt maa de to ligestore, jævnsidesliggende, ved de lavere Kapeller og Porten forenede Bygninger have afgivet et herligt Skue. — Noget anderledes beskrives Helgesæter Klosterbygningers gjensidige Beliggenhed efter en Synsforretning af 1559 [1]), idet Klosterbygningen her dannede en ret Vinkel med Kirkens sydvestlige istedetfor den sydøstlige Ende, men ogsaa her gjenfinder man ellers den samme Anordning. Af dette Klosters ældre Udseende er nu ikke ringeste Spor tilbage, og da vi her ikke har noget Nyt at anføre, maa det være nok at henvise til, hvad derom alt er bekjendt fra Schøning og Klüwer.

Norske Benævnelser paa de forskjellige Dele af Klosterbygningerne forekomme sjelden; endnu sjeldnere paa en saadan Maade, at nogen klar Forestilling om dem kan dannes. Ved lopt

---

Udgang til Kirkegaarden. 4. Det søndre Sidekapel, med Udgang til Gaardsrummet. 5. Et smalt Rum med 2 Vinduer.

B. Klostret, endnu ikke tilstrækkeligt undersøgt. 1 og 2. Sidebygninger, i ydre Anordning svarende til Kirkens Kapeller. 3. Hovedindgangen til det indre Gaardsrum, hvori (4) en Brønd med Omgivelser af huggen Steen.

[1]) Schønings Reise I. 13—14. Den paaberaabte Tegning kjendes ikke.

maa efter den sædvanlige Talebrug forstaaes Sale eller andre Rum i andet Stokverk; ved stofva derimod tilsvarende Værelser nedenunder. Abbedens Loft, hans Stue, hans nye Stue, ja endog hans Huse, altsaa særskilte ham forbeholdne Bygninger, omtales i Munkeliv [1]), ligesaa Abbedissens Stue (abbadísa stofva) i Oslo, i hvilken Forretninger med verdslige Personer oftere foretoges. Det i fremmede Klostre saa ofte forekommende Talegitter (parloir), der skilte de Besøgende fra Klostrets Beboere, der havde Forretninger med dem, kaldes i norske Breve talaport. I Munkeliv nævnes i Birgittinernes Tid saavel Søstrenes som Brødrenes Talaport [2]). Konventstuen (conventstofva, setstofva) var et dagligt Fællesværelse for Kapitlets Medlemmer, hvor ligeledes Fremmede ofte indfandt sig for at afhandle verdslige Sager med Munkene. Paa Spisesalen (refectorium) og Sovestuen (dormitorium) have vi ikke fundet norske Benævnelser, ligesom mærkeligt nok Cellerne ingensinde findes omtalte i de hidtil bekjendte norske Klosterbreve [3]); derimod omtales Fangehullet (carcer) i Utstein, Gjæstebygningen (domus hospitum) i Halsnø, hvis Munke specielt havde gjort sig Reisendes og Syges Pleie til Pligt [4]), og Svalgange langs den indre Klostervæg vare udentvivl almindelige i Klostrene som ellers i gamle norske Huse. Fremdeles fulgte man i Klostrene Fortidens Bygningsmaade, saaledes som den endnu har vedligeholdt sig paa Island, ved at indrette Kjøkkenet (eldhús) i en særegen fra de øvrige adskilt Bygning [5]).

[1]) Munkeliv Brevbog S. 30. 66. 100. 111.

[2]) Dipl. i Christiania Univ. Samling og Dipl. Arn. Magn. fasc. 25. Nr. 19.

[3]) I Abbed Henrik af Utsteins Klagepunkter over Bisp Hoskold af Stavanger anfører han, at Bispen havde opbrudt Klostrets Døre, Vinduer og alias singulas clausuras, men dette betegner vel nærmest Lukker eller Gjemmer. (Münch. Dipl. No. 4004).

[4]) Barth. IV. 407. Sammestedes nævnes og officinæ et domus circa claustrum, hvilket ganske passer paa de til den sidste Tid staaende Levninger af Klostrets Tjenerbygninger og Udhuse.

[5]) Saaledes paa Utstein og Halsnø.

Forsaavidt som Kirken og Klostrets forskjellige Bygninger ikke aldeles indsluttede Gaardsrummet, var dette tilsluttet med en Muur eller et høit Plankeverk, og slige have desuden omgivet Byklostrenes samlede Bygninger, Kirkegaard og Have. Munkeliv i Bergen synes at have været omgivet af en Muur [1]), Prædikebrødrenes Kloster i Oslo derimod stiltes kun ved en Skigaard fra Korsbrødrenes Gaard [2]). Udenfor Klostret mod Syd og Øst var gjerne Klosterhaven, for hvis Dyrkning og Forsyning med skjønne og nyttige Planter og gode Frugttræer Munkene i Almindelighed viste en rosværdig Iver, og som derfor endnu paa de fleste Steder vidne om deres Omhu for Havedyrkningen [3]). Endelig laa Bugaarden eller Ladebygningerne og de til Gaardsbruget nødvendige Udhuse udenfor selve Klostrets Mure. Om disse Bygninger findes i Diplomerne ingen Oplysning, men det er heller ikke nogen Grund til at antage, at de have været forskjellige fra de sædvanlige Udhuusbygninger paa de større Gaardbrug i Landet. Tomterne efter dem kunne paa flere Steder endnu paavises.

Man kunde spørge, om de norske Klostre i Almindelighed eller undtagelsesviis have været befæstede, saaledes som det var Tilfældet med Bispegaardene paa de fleste om ei alle Steder [4]). Hvad Munkeliv i Birgittinernes Tid angaaer, da synes Kirkens Taarn at have været baade høit og stærkt. Det blev derfor Tilflugtsstedet for den af Tydskerne forfulgte Lænsherre Hr. Olaf Nilssøn, og i Forening med Kirken og Klostret samt de høie Havemure, kan det af Beretningen om Tydskernes Oprør [5]) sees at

[1]) Munkelivs Muur, der strakte sig mod Marken i Bergen, stod endnu mod Enden af 16de Aarhundrede. (Dipl. af 22de September 1583 i Bergens Musæum).

[2]) Hakon Hakons. S. c. 236.

[3]) Mere herom nedenfor i § om Munkenes Indflydelse paa Næringsveiene, cfr. Urda II, 282.

[4]) Bispens Taarn i Stavanger, Oslo og Hammer forekomme som Befæstninger. Biskopskastellet i Oslo omtales som Byens vigtigste faste Punkt i Slaget mod Skule 1240. Hakon Hakons. S. c. 236.

[5]) Skandin. Litterat. Selskabs Skrifter XVI. 91—120.

have udgjort et fast og ikke uden sacrilegium indtageligt Sted; dog havde det neppe nogen Befæstning i egentlig Forstand. Derimod laa det særdeles bekvemt til at modtage en saadan, og dette foranledigede Thord Rudt til at sætte Ild paa Taarnet af Frygt for at det skulde falde i Hænderne paa og yderligere befæstes af Christian den Andens Tilhængere. Med noget bestemtere Udtryk taler derimod Abbed Henrik af Utstein i sit Klageskrift over Bisp Hoskold (omtr. 1514) om sit Klosters Fæstningsverker, da han nævner Klostrets Volde og Forskandsninger, Taarn og Mure [1]); men hele dette Dokument bærer tydeligt Overdrivelsens Præg, og man tør vel ikke her mere end ellers tage hans Udtryk bogstaveligt. Forresten vare alle Klostre paa Grund af deres Bestemmelse usædvanligt fast byggede, og ved høie Ringmure eller Plankegjærder skilte fra de ydre Omgivelser.

Foruden de her nævnte Bygninger havde de større Klostre deres Bugaarde eller Underbrug paa fjernere Steder, hvilke forestodes enten af Lægbrødre eller Munke, der indfandt sig der til visse Tider, og saaledes have givet Anledning til deslige Avlsgaardes Forvexling med virkelige Klostre. Der er nemlig al Grund til at antage, at f. Ex. Opedal i Hardanger har været en saadan Bugaard under Lyse, Munkeby i Skogn under Tuterøen, Blakestad i Asker under det osloiske Nonnesæter, og Munkebu ved Agerselven under Hovedøen. Naar fildigere Forfattere have benævnet slige Gaarde Filialklostre, da have de maaskee dermed forbundet et lignende Begreb, men da dette fra Udlandet laante Navn ingensinde forekommer i norske Kilder, hvori derimod Bugaardene oftere omtales, saa gives der ingen Grund til at benytte en Udtryksmaade, der desuden kunde foraarsage Misforstaaelse. — Frem-

[1]) Hans Ord (Münch. Dipl. No. 4004) ere følgende: "Item paulo post, videlicet vice quarta, prædictus episcopus Hosculdus ingenti suo sociato exercitu in præfatum monasterium nocturno tempore cum bombardis, balliatis et aliis rebus bellicis hostiliter irruens, adductisque secum scalis & . . . . scansilibus aggeres & fortalitia eius confregit, turrim murosque transscendit."

deles synes det som de større Klostre paa Landet i Almindelighed have havt et Aftrædested for Abbeder og Munke i nærmeste By, naar deres mangehaande Forretninger nødte dem til i nogen Tid at opholde sig der, og en saadan Klostergaard i Byen stod sandsynligviis igjen i Forbindelse med et Hospitium eller lignende Indretning, hvorved det afsidesliggende Kloster kunde opfylde sin Gjæstfrihedspligt. Hertil kan man maaskee regne Lyseklosters Saltöyduhús i Bergen, den saakaldte Múnkagardr (den nuværende Præstebolig) i Oslo, formodentlig tilhørende Hovedøens Kloster, og Gimsø Klostergaard i Skien.

Om de i selve Byerne beliggende Klostres Bygninger veed man forøvrigt saare lidet bestemt, da saagodtsom overalt ethvert Spor af dem er forsvundet. De mange for Landbovæsenet fornødne Udhuusbygninger faldt her bort, men istedet derfor behøvede disse Klostre desflere Bygninger for Proventfolkene, samt Søboder, Kjældere osv. til Opbevaring af Varer af alle Slags, hvori Landskylden erlagdes. I det Hele finder man, at Klosterforstanderne her, ligesom Geistligheden i det Hele, ivrig stræbte at erhverve sig faste Eiendomme i Byerne, for atter at udleie dem. De fleste af de bekjendte Gaarde i Oslo tilhørte henimod Reformationen begge Kollegiatkirkerne eller andre geistlige Stiftelser; Munkebryggen i Bergen havde Navn af og tilhørte Munkeliv Kloster, som her havde mange Søboder. Ja hele Strøget paa denne Kant af Nordnæs mellem Puddefjord og Vaagen synes næsten udelukkende at have været i dette Klosters Eie, som ved Kjøb, Mageskifte, Gave, o. s. v. erhvervede sig den ene Gaard paa dette Strøg efter den anden saavel i Martins som Peters Kirkesogne. Især lagde Munkeliv sig en Mængde Bygaarde til mellem 1418 og 1430, formodentlig i Anledning af den Udvidelse, Klostret behøvede til Birgittinernes Modtagelse. Indenfor Munkebryggen laa Jonsbryggen, der dog nok kun havde Navn af og ei tilhørte det strax op for samme liggende Jonskloster. Hovedøen og Olafsklostret i Oslo havde ligeledes Søboder, Pakrum, og det sidste flere Leiegaarde i Oslo,

hvoriblandt i det Mindste en Deel af Skanken [1]), og synes at have havt sine Proventfolk boende i disse. Endelig bør man ved at tale om Klostrenes Bygningsmaade nævne Olafsklostret i Hammer, der ifølge en efter Reformationen forfattet Beskrivelse over Byen [2]) stod i umiddelbar Forbindelse med Domkirken, Bispegaarden, Kannikernes Gaard og Skolen, saa at man kunde gaae under Tag fra den ene Bygning til den anden; ligesaa omtales de mange Herrekamre (Gjæstestuer), der fandtes i dette Kloster, der med de omliggende Huse ved en Vandflom gik ud i Mjøsen.

§ 6.

Om Klosterfolks Sysler, Levemaade, Sæder og indre Forholde i det Hele.

Af hvad der i Begyndelsen af 1ste Afsnit er sagt om Munkevæsenet i Almindelighed [3]), fremgaaer det, at Agerbrug og Havedyrkning, Haandarbeide og videnskabelige Sysler skulde være de legemlige og aandelige Beskæftigelser, hvortil Munkenes Tid skulde anvendes udenfor deres egentlige gudstjenstlige Handlinger. Disse sidste, der ved Munkevæsenets Opkomst, da Afsondringen fra Verden strengt iagttoges, bestode i Huusandagt i strengeste Forstand, i Selvbetragtning, Spægelser og Piinsler, eller i det Høieste i en privat Gudstjeneste i Klosterkirken, havde, da Munkevæsenet naaede Norge, allerede forlængst antaget et mere offentligt Præg. Det er i foregaaende § viist, at Klosterkirkernes Hovedindgang var anbragt udenfor Klostermurene, saa at enhver Fremmed naarsomhelst kunde gaae derind, forrette sin Andagt og deeltage i Tjenesten, der saaledes her blev ligesaa offentlig som i Sognekirkerne. Da en af Klostrenes vigtigste Indtægter (ovenfor S. 167 ff.) grundede sig paa de saakaldte "gode Gjerninger," d. e. Messer, Bønner, Vi-

[1]) Lundhs Specim. Dipl. Norv. p. 2.
[2]) Thaarups Magazin II. 254 ff.
[3]) Ovenfor S. 30—32 og 44—46.

gilier o. s. v., som i Klostrene forrettedes, blev naturligviis disses regelmæssige Afholdelse (**tidagerd**) til fastsat Tid og Time en af Munkenes sædvanligste daglige Sysler. Kirketjenesten bestod da deels i den almindelige, kanoniske Jagttagelse af Tiderne (**horæ canonicæ**, ogsaa **regulares**, forsaavidt som Ordensreglen foreskrev nogen Afvigelse fra Kanon), som daglig skulde holdes 7 Gange ifølge Kirkens ældste Forskrifter [1]), deels i den ved Testamenter, Gaver eller paa andre Maader betingede Udførelse af Vigilier eller Sjælemesser for Klostrets Velgjørere, og hvorom Sjæleskraaen eller Aartidebogen indeholdt fornøden Oplysning. Efterhaanden som Gaverne tiltoge, bleve disse Messer naturligviis mange og besværlige for Munkene, især for de faa Alterpræster ved Nonneklostrene, og man finder derfor og allerede tidlig Klager over, at Tiderne ikke nøie overholdtes. Det gik naturligviis først ud over de kanoniske, fordi disses Overholdelse ikke som Vigiliernes vare underkastede Privatmands Kontrol [2]), og nærmest blev det naturligviis den besværlige **matutina** (Kl. 3 om Morgenen), som forsømtes. Saaledes anføres i nogle Klagepunkter mod Halsnø Munke ved Aar 1309 [3]), at de Fleste af dem sjelden indfandt sig ved denne Tjeneste; ligesaa førtes 1527 Klage for Provindsialen over Prædikebrødrene i Bergen, at de ikke "retfærdede deres Tider, da de vel stundom sang Natsang (**vespera**), men aldrig Ottesang (**matutina**) [4]); ja den altfor tit før omtalte Abbed Mathias i Tuterøen havde ikke holdt Messe i eet Aar, ikke læst sine Tider i 3 Aar, og var ikke kommen i Otte- eller Aftensang i 3 til 4 Aar [5]).

---

[1]) De kaldes: **matutina, prima, tertia, sexta, nona, vespera** og **completorium**.

[2]) Da det nemlig ofte i Testamenterne var udtrykkelig sagt, at Gaven skulde falde tilbage til Arvingerne, hvis Sjælemesserne ikke nøiagtig overholdtes, maatte Munkene naturligviis frygte for Erstatningssøgsmaal i Tilfælde af Forsømmelser.

[3]) Barth. IV. 407.

[4]) Münch. Dipl. No. 2194.

[5]) Sammest. No. 3187.

Bestemte Vidnesbyrd om at Vigilierne forsømtes, have vi derimod ikke før Reformationen stødt paa, og ved disse kom efter det ovenfor Oplyste jo ogsaa Egennytten saaledes med i Spillet, at alene denne, der vel vorte med den sædelige Fordærvelse, maatte twinge Munkene til at udføre disse gudstjenstlige Forpligtelser, om det end skede uden Lyst eller Andagt, og med en uanstændig Hurtighed. Hermed toge de det vist saameget mindre nøie, som Messen ansaaes for opus operatum, som en i og for sig fortjenstlig Gjerning, der uden Hensyn til Sindelaget, hvormed den udførtes, bragte Velsignelse for Levende og Døde [1]). — En egen Art Sjælemesser opstod derved, at Klostre af samme Orden indgik Forening om gjensidigen at erindre de i Klostrene Afdøde. En saadan sluttedes omtr. 1443 mellem Gimsø Kloster og Nonnesæter i Oslo, hvorved de lovede hinanden at erindre i deres Bønner og holde Messer over de i begge Klostre døde Nonner [2]). — Til disse stadige og kirkelige Forretninger kom fremdeles for enkelte Klostre, som havde denne Ret, Begravelser, Besøg hos Døende o. desl. samt endelig for Alle den almindelige Gudstjeneste paa Helligdagene.

Mellemtiden mellem de ovennævnte Messer og Tider anvendtes forskjelligt efter de forskjellige Ordensregler, og desuden inden samme Kloster paa mange Slags Maader efter den Enkeltes Dannelse, Evner og Tilbøielighed. Om Munkenes Benyttelse til Forretninger udenfor deres Kloster eller i det Hele i fremmed Øiemed er ovenfor talt (S. 194—202); nu skulle vi derfor kun omomtale, hvorledes man finder, at de have anvendt deres Tid i det Daglige hjemme. Her maa man udentvivl skjelne mellem sildigere fordærvede Tider og den første Tid, Munkevæsenets gyldne Alder i Norge, indtil henimod Enden af 13de Aarhundrede, da endnu de faste Indtægter vare faa, og Arbeiderne ved Klosterbygningerne og Haveanlæggene mange; da tog vel endnu Munken

[1]) "At taliter qualiter var Munkenes Læsen er upaatvivleligt." Daugaard S. 68.

[2]) Registraturen af 1622 over Breve paa Agershuus.

selv som oftest sat med baade paa Ageren, i Skoven og i Haven, baade som Bygmester, som Gartner og Avlskarl: da sad vel og endnu Nonner flittige ved Rok og Væv for at skaffe tilveie det Fornødne til Alles Beklædning. Men Klostrenes Beboere arbeidede for sig selv alene, hverken for Efterkommerne eller den Verden, de havde forladt, og saasnart derfor Klostret var tilstrækkelig forsørget, og de nødvendige Forretninger kunde blive udførte ved Lægbrødrene eller Tjenerne, bleve Munkene og Nonnerne selv som oftest Lediggængere. Om den Indflydelse, Klostrene fra deres bedre Dage havde paa de forskjellige Næringsveie, vil nærmere Oplysning gives i næste §, idet her kun bemærkes, at Havedyrkning, Fiskeri og Jagt som Adspredelse, og andre lignende Forretninger dog fremdeles hørte med til Munkenes Sysler.

Men hermed optoges ikke deres hele Tid, og Reglerne fastsatte desforuden Afskrivning, videnskabelige Sysler, eensom Selvbetragtning, Faste og Pønitentse som Afvexling med de gudstjenstlige Handlinger. Dog, naar disse sidste vare affærdigede, var og som oftest Munkens Dagverk endt. Det Aandssløvende ved en idelig Opramsen af udenadlærte, ofte for Munkene selv uforstaaelige latinske Bønner, i Forening med slet Exempel og Mangel paa Forkundskaber og Veiledning, avlede en Ligegyldighed for aandelig Sysselsættelse og en Begjærlighed efter sandselig Nydelse, som maaskee har været større i Norge end i andre Landes Klostre. Vel er det en mislig Sag at føre Beviis for, at Noget ikke har fundet Sted, især naar man ikke har en eneste Klosterkrønike eller samtidig Skildring af Tilstanden i Beholdt, og følgelig skal hente alle Underretninger fra offentlige Brevskaber, der ifølge sin Natur ikke lettelig komme til at berøre slige Anliggender; vel er det og vist, at man vilde gjøre Klosterfolket Uret, hvis man eensidig vilde dømme dem efter de Vidnesbyrd om deres Udskeielser, som hine Kilder opbevare, da naturligviis den redelige Opfyldelse af Pligterne, og det stille, fredelige Liv inden Klostrets Vægge ikke lettelig kunde blive Gjenstand for nogen officiel Optegnelse; det er følgelig klart, at

den Fremstilling af Munkenes Levnet, som vi nu efter Omstændighederne kunne give den, maa blive et eensidigt Skyggebillede; men uagtet alt dette, vilde det dog været et usædvanligt Uheld, dersom Munkene virkelig havde flittig syslet med boglige Kunster, og dog saa yderst faa Levninger deraf skulde naaet op til vor Tid, medens den har beholdt en forholdsviis saa stor Samling af allehaande Aflads-, Adkomst- og Testamentbreve, kortsagt af Dokumenter, hvorved Munkenes Interesse for at bevare og forøge jordiske Fordele lægges for Dagen. Jo mere spredte imidlertid og jo mindre bekjendte Efterretningerne om de norske Munkes litterære Sysler ere, desto nødvendigere er det under Eet at omtale, hvad man hidtil har opdaget, idet man forøvrigt tør antage, at vel den største Deel forlængst er ødelagt, men at dog endnu mange møisommeligt og ziirligt afskrevne Munkebøger ligge skjulte i udenlandske Haandskriftsamlinger.

Som egentlige Forfattere kjender man yderst faa norske Munke. Den ældste og mærkeligste, for ei at sige eneste, bliver Munken Thiodrek eller Thidericus i eller ved Nidaros, der levede ved Midten af det 12te Aarhundrede, og har efterladt sig en i Lybek tilfældig gjenfunden kort Norges Historie paa Latin, der gaaer til Borgerkrigenes Udbrud [1]). Et for hans Tid ikke saa ubetydeligt Bibliothek maa have staaet til hans Raadighed, da han foruden Bibelen citerer Origenes, Eusebius, Augustin, Gelasius, Hieronimus, Beda og flere Kirkefædre; blandt Middelalderens Historieskrivere: Jornandes, Paulus Diakonus, Sigebert Gemblacensis m. Fl. og blandt Klassikerne: Plato, Plinius den Ældre, Lukan, Horats, Ovid og Proba Falconia, som han forvexler med Virgil [2]).

---

[1]) Thiderici monachi Historia de antiqvitate Regum Norvagiensium, udgivet af B. C. Kirckmann, Amsterdam 1583. 8, og derefter aftrykt i Script. Rer Dan. V, 311—341. I Dedikationen til Erkebisp Øystein antyder han sig som Nordmand.

[2]) Jfr. Suhms Fortale til Udgaven i Script. R. D. l. c. 311—312. Suhms Danm. Hist. VII. 513.

Har hans Kloster eiet alle disse Bøger allerede ved Midten af 12te Aarhundrede, har dette havt et for sin Tid usædvanlig vel forsynet Bibliothek, ja selv om man antager, at han nu og da har citeret efter Hukommelsen, at mange af dem have tilhørt Erkebiskoppen, Domkapitlet og andre Geistlige eller Klostre, bliver dog disse Thiodreks Citater altid et skjønt Vidnesbyrd om boglig Sysel saa høit op mod Nord; kun Skade, at det staaer alene. Kong Hakon Hakonsøn, der fandt stort Behag i Ridderromaner, lod flere slige hjembringe fra Spanien, Frankrige og England, samt oversætte paa Norsk, tildeels ved en Munk Robert[1]). Som Forfattere maa og nævnes Islænderen Eystein Asgrimsøn, en Tidlang (1343—1357) Munk i Helgesæter, der har digtet det berømte Digt Lilia i 100 Strofer til Jomfru Marias Ære[2]), og Nordmanden Jon Halthorsøn, Prædikebroder i Bergen, der 1322 blev viet til Biskop i Skalholt, i hvilket Embede han udmærkede sig ved Nidkjærhed og Fromhed. Han var og en lærd Mand, havde studeret i Paris og Bononia, og ansaaes efter sin Hjemkomst fra Udlandet for den lærdeste Klerk, som havde været i Norge[3]). Han har efterladt sig nogle Fortællinger (i den Arna-Magnæanske Samling i Kjøbenhavn No. 624. 4to), blandt Andet en Beretning om Erkebisp Absalons Død[4]), samt en Oversættelse af et fransk Digt, kaldet Klarus-Saga Keisara-sonar (i samme Samling No. 589. 4to). Han døde under et Besøg i Bergen 2 Febr. 1339, og blev paa Bisp Hakons Bekostning begraven i sit forrige Hjem, Prædikebrødrenes Kloster, hvor han havde faaet sin første Dannelse. Flere navngivne Forfattere blandt norske Klostergeistlige kjende vi ikke; thi Karl Abbed af Thingøre,

[1]) Müllers Sagabibliothek III. 480—484.

[2]) Det er oftere trykt; sidst i Hist. eccl. Island II. 398. ff. Man ansaa det saa fortrinligt, at det foranledigede det islandske Ordsprog: öll skálld villdu Lilíu kvedit hafa.

[3]) Fornm. Sögur. XI. Formáli. p. 11.

[4]) Trykt i Fornm. Sögur XI. 440—446. I Udtog i Müllers Sagabibliothek III. 471—474.

fra hvem vi have Sverres Saga, samt Munkene Odd og Gunlaug, der have stræbet hver sin Saga om Olaf Tryggvesson, vare og bleve Islændere. Derimod er der vist fuld Føie til at antage, at nogle af de gamle norske Annaler, der tildeels ere trykte i Langebeks Scriptores, ere Tid efter anden nedskrevne af Munke. Den Nøiagtighed, hvormed Klostrenes Anlæg, Brand og andre Fata ere optegnede, medens langt vigtigere politiske Begivenheder ere forbigaaede, tale for, at disse Annaler skyldes Klosterfolk og ikke Sækulargeistlige. Af en Munk eller Abbed i Lyse er endnu tilovers Fortalen til Klostrets Libes daticus betitlet: Fundatio monasterii Lysensis [1]), og fra Reformationstiden eller noget senere er den ovenfor (S. 2) omtalte Commentariolus de coenobiis Norvegiæ, der ligeledes høist rimelig har en Munk fra Lyseklofter til Forfatter. Denne altfor korte Liste vilde dog maaskee kunne faae nogen Udvidelse, naar det i det Hele i Middelalderen havde været sædvanligt, at Forfattere navngave sig i deres Skrifter; men dette var saameget mindre Tilfældet med Munkene, som deres Ordensregel endog kunde siges at negte dem en saadan Forfængelighed, som at bringe deres Navn til Efterverdenen.

Hyppigere end Forfattervirksomheden var Afskrivningen. Gode og flittige Afskrivere blandt Munkene nævnes ikke saa sjelden, og i det Hele udmærke Klosterbrevene sig ved en smuk og tydelig Skrift. I sit Testamente omtaler Kong Hakon V en Prædikebroder Hjalm (udentvivl i Oslo) som en flittig Afskriver af Missaler, Breviarier o. s. v. [2]), der udmærkede sig ved deres Skjønhed, og hvoraf Kongen selv eiede nogle [3]). I Munkeliv omtales 1461 Broder Olaus Petri som en flittig Afskriver, god

[1]) Trykt i Script. R. D. IV. 407—409.

[2]) Det var især med Afskrivningen af deslige theologiske og asketiske Skrifter, at Munkene beskæftigede sig, og da det er altfor bekjendt, hvorledes disse Haandskrifter paa Reformationstiden bleve i Masse ofrede til Luerne som papistisk Afguderi, vilde man gjøre Munkenes Flid Uret ved at bedømme den efter de faa Levninger, som Tilfældet har reddet.

[3]) Suhm XI. 852, Danske Magazin I. 330.

Sanger og Lærer samt övrig Overholder af Ordensregelen; men han var en Svenske fra Vadstena, der kun tilfældig forblev i Munkeliv til sin Død [1]). Mange Vidnesbyrd om Munkenes Afskriverflid udenfor Jordebøger, Sjælestraaer og Brevbøger opbevares endnu som Sjeldenheder i Bibliothekerne. Saaledes findes paa det kongelige Bibliothek i Kjøbenhavn i Suhms Samling en smuk Membran i Duodes, indeholdende en norsk Lægebog fra 15de Aarhundrede, hvis Afskriver kalder sig **frater Kanutus Yuul**, der iøvrigt er ubekjendt [2]). Paa Skokloster i Sverige forvares et norsk asketisk Skrift fra samme Tid (No. 156 fol.), der er skrevet af en Broder Johannes fra Nidaros [3]) "**in commodum custodiæ Bergensis.**" Ligeledes eiede Jesuitercollegiet i Antwerpen paa Bartholins Tid et Psalterium, der var skrevet af en Birgittinernonne i Munkeliv [4]). Det her Anførte vil være tilstrækkeligt til at godtgjøre, at Munkene i Norge som i Udlandet have viist sig som flittige Afskrivere [5]), og derved erhvervet sig store Fortjenester af Middelalderens Litteratur, som uden dem sandsynligviis ganske vilde været forsvunden.

Her, hvor Talen er om det Lidet, vi have fundet med Hensyn til Munkenes Sysslen med Litteraturen, bliver og det rette Sted til at nævne Klostrenes Bibliotheker og Skoler, hvor ubetydeligt end det Bidrag bliver, som til Oplysning derom kan gives. Man kan af de ovenfor exempelviis anførte Klassikere,

[1]) **Diar. Vadsten. p. 104.**

[2]) Nyerups Statist. Skildring af Tilstanden i Danmark og Norge. II. 387–388.

[3]) Udentvivl den samme **frater Johannes Nicolai de Nidrosia**, der 1466 inskriberedes som Student i Rostock. (**Matricula acad. Rost.**)

[4]) Bogen ender nemlig med følgende Slutningsord med røde Bogstaver: '**Ego Birgitta filia Sighfusi, soror conventualis in monasterio Munkalyf prope Bergas, scripsi hunc Psalterium cum literis capitaliciis, licet minus bene quam debui. Orate pro me peccatrice.**' (Efter en Notits i Norske Vid. Selsk. Manuskr. No. 32 fol.) Her har man dog en norsk Nonne, som har forstaaet Latin.

[5]) Stundom paalagdes endog Afskrivning som Bod for begangne Nordener. (**Barth. IV. 406–407**).

Kirkefædre og Historieskrivere fra Middelalderen, som Thiodrek Munk sees at have kjendt og benyttet, slutte sig til et ikke ubetydeligt Bibliothek i eller ved hans Kloster; ligesaa faaer man deraf et Begreb om, hvilke Slags Bøger især afskreves og opbevaredes; hovedsagelig var det foruden de til Altertjenesten fornødne Messebøger, Gradualer, Bønnebøger o. s. v., de latinske Kirkefædre, sildigere Kommentærer til disse og den kanoniske Ret, Dekretalier, Legender o. desl. Enkelt Bog forekommer ogsaa nu og da i Testamenter som Gave til Bisp, Klerk, Kirke eller Kloster, og Arnulf Steinarsøn, Kannik i Oslo, gav ved sit Testament af **1349** alle sine Bøger[1]) til Hovedø Kloster, hvori han selv siden blev Abbed. Dette Klosterbibliothek blev af Hr. Mogens Gyldenstjerne, forsaavidt det ikke overgaves til Luerne tilligemed Klostret **1532**, ført til Agershuus Slot, hvor en stor Samling af Hovedøens Brevskaber m. v. endnu fandtes **1622**, da en Registratur over Arkivet paa Slottet blev optaget. Et Manuskript af **Moralia Gregorii in Jobum** har ifølge en Paaskrift tilhørt Helgesæter Kloster[2]), og da Inventarium optoges over Tuterøen henimod Reformationen, anføres deri og "**72** Bøger paa en Ramme" uden nøiere Angivelse. Forøvrigt er der ikke længere ringeste Spor tilbage af noget norsk Kirke- eller Klosterbibliothek fra den katholske Tid. Forsaavidt som Bøgerne ikke strax ved Reformationen bleve, ved Misforstaaelse af Luthers Exempel, kastede paa Baalet, saaledes som det f. Ex. var Tilfældet med Nidaros Domkapittels rige Bogskatte, der endog havde tildraget sig Pav Leo X's Opmærksomhed[3]), hengik næsten **200** Aar, uden at Nogen skjøttede om slige Sager, og hvad saa Arne Magnussen i Frederik IV's Tid fik samlet fra Norge, gik

[1]) **Dipl. Arn. Magn. 66. No. 27.**

[2]) **Catalogus Biblioth. Thottianæ. VI. 18.** Paaskriften lyder: **Liber canonicorum regularium St. Augustini monasterii sancte sedis prope Nidrosiam.**

[3]) Han havde hørt, at de tabte Bøger af Livius skulde findes i Nidaros. Men skjønt dette ikke forholdt sig saa, synes dog selve Rygtet derom at tale for Bibliothekets Anseelse i Udlandet.

for største Parten op i Luer i Kjøbenhavns store Ildebrand 1728. — Af hvad Tiden har levnet er det ikke muligt at danne sig nogen Forestilling om vore ældre Bibliothekers Omfang og Værd [1]).

Om de norske Klosterskoler have vi ligesaa lidt noget væsentligt til Oplysning at anføre. De forekomme saa at sige aldrig i samtidige Efterretninger, og de kjendes derfor kun derfra, at Lector eller Læsemestere i Klostret omtales. Saadanne forekomme ved de 3 Dominikanerklostre i Nidaros, Bergen og Oslo, samt ved Minoritterklostret i Bergen. De have sandsynligen, ligesom de øvrige Klosterskoler, lignet deres Forbilleder i Udlandet, og Underviisningsfagene have altsaa hovedsagelig indskrænket sig til Læsning, Skrivning, Sang, Fortolkning af Ordensregelen og den katholske Kanon; oprindelig vare de vel og kun bestemte for Novisens Underviisning, da Domkapitlerne havde deres egne Skoler for Geistligheden; men undertiden maa de dog og have optaget fremmede Børn til Underviisning, da man f. Ex. finder, at den unge danske Adelsmand Steen Bilde paa Reformationstiden gik i Skole i Dragsmark Kloster.[2]). Al høiere videnskabelig Dannelse maatte Munkene, ligesom Nordmanden i det Hele ligetil den seneste Tid, søge i Udlandet. De norske Studerende søgte især til Paris, Orleans, Bologna, Oxford, Løwen og Rostock, paa hvil-

---

[1]) I den arnamagnæanske Samling paa Universitets-Bibliotheket i Kjøbenhavn og paa Kongens Bibliothek sammesteds findes endnu enkelte Stykker fra Norge. Den eneste Sjeldenhed, som nu er bevaret her i Landet, er den Erkebisp Aslak Bolt forhen tilhørende pragtfulde Codex af Vulgata, der opbevares i Deichmannske Bibliothek i Christiania. (Deichmanns Katalog S. 530. Særskilt beskrevet af J. Rosted. Christiania 1786).

[2]) Budstikken III. 306. Om Skolevæsenet i Norden i Middelalderen er hidtil Intet samlet. Nyerup har i sin statistiske Skildring 6die Bind leveret Skolernes og Universitetets Historie efter Reformationen. Professor Cramer i Stralsund arbeider paa en historisk Fremstilling af det hele europæiske Underviisningsvæsen i Middelalderen, der uden Tvivl vil kaste et nyt, længe savnet Lys paa denne ligesaa interessante som dunkle Materie.

let sidste Sted de havde sit eget Huus (domus eller regentia Sti. Olavi) [1]). Men foruden ved Universiteterne studerede vistnok Munkene ogsaa fortrinsviis ved Ordenens Hovedklostre i Udlandet, saaledes som f. Ex. Dominikanerne sandsynligviis meest holdt sig til deres Ordens studia [2]).

Men i hvorom Alting er, saa var det visselig kun Faa, maaskee endnu Færre end i Udlandet, der anvendte deres Tid til aandelig Sysselsættelse, især efterat Kongernes Iver og Interesse for boglig Kunst var gaaet i Graven med den ogsaa i denne Retning høitfortjente Kong Hakon den Gamle og hans nærmeste Eftermænd; den langt større Masse af Munke og Nonner søgte i sandselige Nydelser den eneste Glæde, de ifølge deres lave Dannelsesgrad vidste at sætte Priis paa. Middelalderens stolte Ridderlighed og elskelige Fromhed var stedse parret med Overtro, Uvidenhed og den laveste Sandselighed. Nordmanden har i det Hele stedse staaet i slet Rygte for sin Umaadelighed i Nydelsen af stærke Drikke [3]), og man behøver til Beviis paa dens Almindelighed blandt alle Klasser kun at henvise til hvilkensomhelst Skildring af Sæderne i ældre Tid; man vil blandt Andet neppe finde mange Landsvistbreve (Leidebreve, der udstedtes i Anledning af Drabssager), uden at den Voldsgjerning, de omhandle, er udøvet i Drukkenskab. Spørgsmaalet bliver saaledes egentlig her kun, om man kan godtgjøre, at Klosterfolk i denne Henseende have været bedre end deres Samtidige, og dette er der ingen Grund til

---

[1]) Jfr. ovenfor S. 184. I Rostock studerede kun to norske Munke, Minoritten Johannes Nilssøn fra Nidaros og Augustineren Petrus Laurentii fra Oslo Stift (Dragsmark?).

[2]) Ovenfor S. 104.

[3]) I Nyerups Skildring II. 211—212 staaer et Citat af Theodorik de Niem om Nordmændenes Sæder, hvoriblandt følgende: "Sed de more seu consvetudine in Norvegia clerici et laici bibunt ad haustus æquales, et nisi super modum quis inebrietur cerevisia, potu cocto, tunc non reputat se beatum; et exigit alter ab altero, ut sibi faciat justitiam, rebibendo æqualiter cum ipso. Nec quis crederet, nisi videret, quantum quisque utriusque sexus ibidem biberet una vice."

at antage. Tvertimod synes det, som om den geistlige Stand i det Hele mere og mere hengav sig til Drik, og et mærkeligt Vidnesbyrd i denne Henseende afgiver en Optegnelse fra omtr. 1320, over hvad Præsterne i Søndfjord og Sogn skulde have i Forraad til Biskops og Følges Modtagelse paa Visitationsreiser [1]). Heri bestemmes t. Ex., at Bispens Ophold paa Askevold skulde vare i 3 Nætter (d. e. Døgn), hvortil to Præster skulde tilveiebringe 3 Tønder Øl og ½ Læst Mundgodt [2]) hver, samt en halv Tønde Viin begge; 3 Andre skulde til Gjæsteholdet bidrage med 2 Tønder Øl og 4 Tønder Mundgodt hver, samt en Halv Tønde Viin tilsammen; desuden Brød, Stabburskost (búdarvörd) og Kryder (spís), svarende til Drikken, dog saa at i det Mindste eet (Bismer-) Pund Bagsterbrød beregnes til hver Dag foruden Hvedebrød (flúr). Omtrent i lignende Forhold ere Forskrifterne for de øvrige Præstegaarde, hvor Bispen agtede at opholde sig. Selv om man nu, hvad der synes rimeligt, antager, at alle disse Drikkevarer ikke virkelig fortæredes paa Stedet, men at det nærmest var et Regulativ, hvorefter Bispen oppebar Gjæstboldet tildeels i Penge [3]), vedbliver dog ligesuldt et mærkeligt Misforhold mellem Drik og Mad, idet denne sidste baade, i Mængde og Godhed langt staaer tilbage for Drikkevarerne, saa at det tydeligt sees, at der i det Hele ikke er lagt synderlig Vægt hverken paa deres Art eller Værd. Det er og fra de ældste Tider af anerkjendt, at Nordmanden var meget tarvelig i sin Kost [4]); men man feiler neppe ved at antage,

---

1) Barth. IV. 176—178. Den er nu trykt i Munchs Udgave af Björgynjar Kalfskinn p. 88-89.

2) d. e. Tyndtøl

3) Udtrykket i Bispens Forord til dette Regulativ: ad tenendam hospitalitatem et ad respondendum sibi in episcopalibus, antyder formeentlig denne dobbelte Bestemmelse for Naturalydelserne.

4) Det ældste Vidnesbyrd derom er nok af Adam fra Bremen, naar han siger om Nordmændene: Sunt continentissimi omnium mortalium tam in cibis quam in moribus, parsimoniam modestiamque summopere diligentes. (Hist. ecclesiast. ed. Lindenbrogii p. 146).

at selv denne var bedre i Klostrene og ved Geistlighedens Bord end hos Høvdingerne, just fordi disse sidste ikke ved Besøg i Udlandet havde lært dettes lækre Kjøkkener at kjende[1]). Men desto stærkere toge de, som viist, Alle uden Undtagelse til Øllet og Vinen, og at Fylderiet i Klosterne var almindeligt bevise Kilderne altfor ofte, ligesom endog Munkenes Velgjørere selv bidroge hertil ved at udsætte en Sum, hvorfor Konventet en vis Dag aarlig efter udført Sjælemesse kunde have sig en lystig Aften[2]).

Imidlertid forekommer hverken i Provindsialstatutter eller i Indlændinges Beskrivelse over Tilstanden i Klostrene Forbud imod Drukkenskaben eller denne omtalt som nogen gængs Last, men naar den, som ovenfor paapeget, endog paa en vis Maade blev authoriseret ved Frommes Gaver, kan dette ei vække Forundring, da en Last, der var almindelig i alle Stænder, naturligviis betragtedes med særdeles milde Øine. Geistlige og Verdslige roste sig af deres Udholdenhed i denne Nydelse, men da man ikke vovede dette med Hensyn til Munkene paa Grund af Regelens Bud, fortaug man hellere det Hele som en uskyldig og naturlig Afvigelse fra en urimelig Forskrift. Kun naar Anklage mod en Klostermand reistes af andre Hensyn, tog man og Drikfældighed med blandt Ankeposterne. Saaledes i de ovenfor nævnte Klager mod Munkene i Halsnø og Abbeden i Utstein. De første beskyldes (1310) for som oftest at tilbringe Nætterne ved Drikkelag ligetil Ottesang[3]), hvorved Klostrets Gods ødes, saa at det neppe forslaaer til Udøvelsen af dets Gjæstfrihedspligt. Mod Utsteins Abbed anføres, at han efter egen Tilstaaelse oftere havde tilbragt Nætterne

[1]) Hvad man i Danmark paa Reformationstiden ansaa passende til en Nonnes aarlige Kost, sees af Forordn. af 1ste August 1545. Danske Mag. I. 191; nedenfor § 10.

[2]) I sit oftnævnte Gavebrev til Hovedø af 1352 bestemmer blandt Andet Hertuginde Ingeborg, at Munkene paa hendes Aartidedag skulde have en Tønde Øl til hendes Amindelse. (Suhm XIII. 269).

[3]) **Barth. IV. 407: sæpies noctes in potacionibus ducunt imsompnes usque ad horam matutinarum.**

ved Bægeret i Selskab med en ung adelig Pige, tvertimod hvad der sømmede hans Stand [1]). Men selv her synes Bebreidelsen ikke saameget at ramme ham, fordi han havde hengivet sig til Natte-sviir, som fordi han havde gjort dette i Selskab med en Kvinde, og røbet Klostrets indre Forholde, hvilket naturligviis aabenbart stred mod hans Pligt.

Man dømte nemlig meget strengere in puncto sexti. Kyskhedsløftet hørte med til de tre Munkeløfter, og enhver Overtrædelse deraf maatte derfor og forekomme endog den ukyndige Lægmand som en klar og aabenbar Forbrydelse. Og dog var maaskee Løsagtigheden i Klostrene ligesaa almindelig som Drikfældigheden, idetmindste ere Klagerne derover og Beviserne derfor meget hyppigere. Uagtet gjentagne Advarsler paa Provindssynoderne, (ovenfor S. 164) vare Nonneklostrene blevne aabne Huse, hvor begge Kjøn tidlig og seent gik ud og ind efter Behag; et dog neppe paalideligt Sagn beretter endog, at der paa Skøien (Skodin) i Agers Herred var indrettet en særskilt Filialafdeling under Oslo Nonnekloster, hvorhen de Søstre hensendtes, der vare blevne besvangrede eller iøvrigt overbevistes om Ukyskhed [2]). Ved ingen Anledning viste Klosterlivets Naturstridighed sig klarere end med Hensyn til Regelens Overholdelse i dette Punkt. Intet Land, ingen Orden, ingen Tidsalder kan opvise noget Kloster, hvori Kyskhedsløftet samvittighedsfuldt er overholdt, og Erkjendelsen heraf

[1]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 33 No. 4. Abbas confessus est - - - se cum quadam juvencula nobili ad multos annos in nocturnis potacionibus contra statum suum consedisse, ipsamque inauditum ab hoc seculo ydioma docuisse, ita videlicet ut nullus homo intelligere potuit (!) quod ad invicem conferebant, infra (?) regulam fratrum suorum et eorum constitutiones conversas in noricum, ut ipsa intelligeret quales penas fratres mererentur pro suis culpis et delictis.

[2]) Er ikke dette Sagn yngre end Reformationen, afgiver det et slemt Vidnesbyrd om disse Nonners Rygte. At det iøvrigt er falsk, følger simpelt hen deraf, at det jo er aldeles utroligt, at man paa slig Maade aabenbarede Skandalen. Dette stred ligemeget mod Munkevæsenets Politik og Moral.

var det vel, som foranledigede, at man saa igjennem Fingre med de hemmelige Udskeielser, og kun straffede, men straffede haardt den Brøde, der blev bekjendt og vakte Skandal. Man betragtede saa at sige Løsagtigheden med samme Øine som Lykurg Tyveriet: Skammen og Brøden bestod kun i at lade sig gribe paa frisk Gjerning. Heraf kom det da og, at man under Navn af Tjenerskab, Proventfolk o. s. v. optog Mandfolk i Nonneklostrene og Kvinder i Munkeklostrene, uagtet deres Foresatte oftere forgjeves ivrede derimod [1]). Vor Klosterhistorie savner ei heller Vidnesbyrd om Tugtens yderlige Forfald i denne Retning, af hvilke nogle af de meest iønefaldende her maa have Plads. Den nysomtalte Abbed Erik af Utstein foregik ei alene sit Konvent med et slet Exempel ved at have en ung Dame hos sig i Klostret, men han havde ligeledes vedgaaet, at han i en Række af Aar havde tilladt sin Søster at synge i Choret sammen med Brødrene. At Nonnesæters qvindelige Beboere mod Enden af 15de Aarhundrede udjoges efter Rigsraadets Foranstaltning paa Grund af deres løsagtige Levnet, er allerede forhen omtalt. Og i Bergen var ved Reformationstiden Tugten i det Hele yderlig forfalden. I den føromtalte Instrux af 1517 fra Bisp Olaf af Bergen [2]) skriver han om Prædikebrødrene i denne By: "Deres Levnet og Omgængelse er som paa Øvregaden i Bergen. De ere stundom hos dem paa Øvregaden, men de, som der hjemme ere, visitere ideligen og dagligen Brødrene og Klostret igjen, som her er i stort Anskrig, og Kirken og hendes Personer og Hjon (Tjenere) neppe baadeligt." Naar Bispen ei vilde benævne Brøden med sit rette Navn, kunde han ikke udtrykke sig skarpere, end ved at sætte Munkenes Levnet i Lighed med deres paa Øvregaden; thi det er noksom bekjendt, at denne Gade, der ligger bag Bryggens Kjøbmandsstuer, var opfyldt med liderlige Huse, i hvilke Bryggens Pebersvende, hvem deres Huusbonder i Tydsk-

[1]) Man sammenligne S. 153 med de i forrige § anførte Proventbreve, samt hvad her strax nedenfor oplyses.

[2]) Münch. Dipl. No. 2194.

land udtrykkelig forbøde at gifte sig, holdt deres Skjøger, og der kan saaledes ikke være nogen Tvivl om, hvem Bispen mener ved dem paa Øvregaden, af hvem Munkene fik Besøg ideligen og dagligen [1]) I den ligeledes ofte før omtalte Klage over Abbed Mathias af Tutersøen omtales dennes "Leiepige" i Klostret, og gives en Prøve af den skamløse Tale, han pleiede at føre ved Bordet i Munkenes, Fremmedes, ja endog i Tjenernes og unge Drenges Paahør, "som er baade Synd og Skam at sige af (gjentage), og er intet Andet hans Snak end om Horeri og Skalkhed baade Aften og Morgen" [2]). — Man kan overhovedet gjerne erkjende, at Vidnesbyrdene om Usædeligheden i vore Klostre baade ere faa og af usædvanlig Art, og dog maatte tilstaae, at Fordærvelsen har været stor, naar offentlige Klagemaal have bragt Kundskaben derom til os; thi slige Mørkets Gjerninger betroes kun i yderste Nødsfald til Papiret. Derimod ere vistnok Klostrene ogsaa ofte med Urette beskyldte. Sagnene f. Ex. om underjordiske Gange til Nonneklostrene, der leve overalt og ingensteds finde Bestyrkelse ved nogen tilværende Gang, om Børneskeletter, der i Mængde skulle være opgravede i Klosterhavene o. s. v., ere sandsynligviis kun Fostere af Menigmands paa den velbekjendte Løsagtighed grundede Formodninger; og disse Rygter blive følgelig, skjønt udentvivl falske, ligefuldt et talende Beviis paa den Forargelse, Livet i Klostrene vakte, da de ellers ikke vilde have fundet saa almindelig Tiltro.

Ved et saadant Liv indenfor Klostermurene maatte de blive Splidens istedetfor Fredens Boliger, og det vilde været et Sær-

[1]) "De contorske Oldermænd og Bisiddere --- holde 7 offentlige Horehuse. Deres Svende og Drenge gjøre dem det efter, bruge ofte falsk Alen og Vægt, og ere store Epikuræere og Sviin. Steenkjælderen, Askrogen, Smider, Knutsgaarden, Glubolt og alle Husene paa Øvregaden, ere de ikke offentlige Horehuse, og have de anden Næring end af det offentlige Horeri?" (Sandvigs Uddrag af den saakaldte Norske So. Suhms Saml. II. I. S. 23. jfr. Sagen i Urda II. 269).

[2]) Ligesaa føres det (Barth. IV. 407) Halsnø Abbed til Last, at han ei tog Hensyn til sit Rygte i sin uanstændige Tale (item famæ suæ prodigus de inhonesta conversatione).

syn, dersom Kilderne ikke havde opbevaret Vidnesbyrd om Overdragt og Voldsomheder samtidigt med Drukkenskab og Usædelighed. Man har dog langt flere Klager over de første end over de sidste. Augustinerne i Bergen paalagdes i 1308 Straf af Kardinal Berengar, fordi de havde været ulydige mod deres Foresatte og holdt Slagsmaal indbyrdes [1]. Den oftnævnte Abbed i Utstein laa i aaben Kamp med sit Kapittel, der gik saa vidt, at Bispen maatte blande sig deri, da Munkene ei længere kunde udholde den Strenghed, hvormed han straffede endog de ringeste Forseelser, medens omtrent samtidig hermed Munkene i Halsnø tiltaltes af Bergens Bisp, fordi de ikke kjærede sig om Abbedens Irettesættelser under Paaskud af, at han ei gjorde det overeensstemmende med Regelen [2]. At idelige indvortes Trætter og Klammerier hørte fortrinsviis hjemme i Birgittinerklostrene, er i Ordenens Historie omtalt (S. 122), og disse hjemsøgte og Munkeliv strax det var kommen i dens Besiddelse (1434). Allerede 6 Aar derefter maatte Vadstena afsende en af sine hæderligste Brødre, for at bringe Enighed tilveie mellem Søstrene og Brødrene [3], hvilket og efter et Aars Ophold skal have lykkes ham. Men Roligheden blev ikke af Varighed. Kort Tid derefter (omtr. 1444) tilskrev Bisp Olaf af Bergen Abbedissen i Vadstena, at fornemlig Brødrenes Uordener havde vakt saa stor Skandal, at man maatte befrygte, at hele Stiftelsen gik til Grunde, hvis man ikke hurtig og alvorlig straffede de Gjenstridige og bragte Observantsen tilbage [4]. Formodentlig blev det nu rettet paa for en Tid, men nogle Aar senere (1449) kom en Broder Gudbrand fra Munkeliv til Vadstena og meldte, at det førstnævnte Klosters Prælat (altsaa selve Confessor generalis) havde slaaet en af Brødrene ihjel, og at hele Klostret var saa slet anskrevet, at det vilde blive forladt, hvis man ei

[1]) Barth. IV. 206–208. Suhm XI. 601.
[2]) Bart. IV. 407.
[3]) Diar. Vadsten. p. 84.
[4]) Afskrift i Danske Geheimearkiv.

gjorde hurtige og alvorlige Skridt til dets Reform [1]). I Halsns Kloster var der 1307—1310 en Munk, Erik Færøske, der først blev udjaget af Konventet, fordi han ikke vilde adlyde hvad Abbeden befalede ham; Bisp Arne af Bergen fandt imidlertid denne Straf for haard, eftersom Abbeden ikke forud havde paalagt ham den Pønitents, som Regelen bestemte, og Erik blev saaledes atter optagen i Konventet [2]), medens Bispen med det samme tilkjendegiver, at dersom Erik eller nogen anden viet Munk (klædteikinn) for Fremtiden viser sig ulydig, skal det ikke gaae ustraffet af, selv om Abbeden vil tie dertil. Nogle Aar derefter var den samme Erik paa Grund af to Medbrødres Mishandling falden i Band, hvoraf Bispen gav Abbeden Myndighed til at afløse ham, dog saa, at han skulde staae fuldt Skrifte, være den Mindste af alle Brødre i Kapitlet, Choret og ved Bordet, indtil Bispen erfarede, at han havde bedret sig; fremdeles skulde han faste paa Vand og Brød de 4 Fredage før Advent, og forøvrigt gjøre Klostret den Nytte, han kunde, ved sin Skrivkyndighed (scriptura). En Lægbroder Asulf, som havde lagt voldsom Haand paa en Broder Jon, skulde sendes til Bispen, for der at udstaae sin Straf. Negtede han at møde hos Bispen, skulde Abbeden bandsætte ham [3]).

Ogsaa i andre Henseender synes det nu og da at have staaet misligt til med Regelens Overholdelse i de norske Klostre. Munkevæsenets Princip, at ingen Munk maatte eie Noget, finder man oftere tilsidesat [4]). Ved Gavebrev af 1352 gav Hertug-

[1]) Diar. Vadsten p. 101. I et Brev af 1ste Januar 1496 fra Bergens Lagmand og Raadmænd til Vadstena Abbedisse føres atter alvorlig Klage især over Confessorens mod Regelen stridende Selvraadighed og Ulydighed mod Abbedissen, og man spaaer, at Brødrene ville drage derfra (Svenskerne til Sverige og de Danske til Danmark, om Nordmænd tales mærkelig nok slet ikke), hvis ikke St. Birgittas Regel atter oprettes. (Drnhjelms Diplomatar. X. 1047).

[2]) Barth IV. 314 ff.

[3]) Ibid. 406—407.

[4]) Exempler paa Gaver til enkelte Munke eller Nonner forekomme blandt Andet i Helgesæters, Dragsmarks, Kastelles, det osloiske og bergenske Nonnesæters Historie.

inde Ingeborg Abbed Arnulf af Hovedø "særligen", for hans Møie som hendes Ombudsmand, al Sagøre og andre Fordringer, hun havde udestaaende paa sine Eiendomme omkring Oslo [1]); ja selv geistlige Mænd, som dog maatte kjende Klosterreglerne, have ofte i deres Testamenter skjænket Gaver til enkelt Munk. At denne Misbrug fandt Sted, viser og det nysnævnte Brev fra Kardinal Berengar til Abbeden i St. Hans Kloster i Bergen. "Hvis, skriver han tilsidst, de omtalte Kanniker eller Converser have nogen privat Eiendom, skal Du lade Dig det overlevere, og trolig anvende det til Klostrets Gavn." Man finder, at en Abbed Arnbjørn af Utstein har gjort Testament, og deri givet en Gaard til St. Svithuns-Kirken i Stavanger, mod at Kannikerne skulde holde hans Aartid [2]). Uagtet Gaven skede med hans Konvents Samtykke, og saaledes toges af Klostrets Gods, synes den dog at maatte ansees ulovlig, siden ingen Klostermand kunde raade over Noget til sin personlige, altsaa heller ikke til sin Sjæls Fordeel. Endnu besynderligere er det, at Bisp Ketil af Stavanger kunde dømme 5 Munke i Halsnø, der havde øvet Vold mod nogle Bønder, til 30 Marks Bøder [3]), da det synes, at Klostret og ikke Munkene maatte tilsvare slige Straffebøder. — Ogsaa med Klausuren var det ofte ilde bevendt. Ikke at tale om Abbederne, som idelig streifede omkring og deeltoge i allehaande, dem som Klosterformænd uvedkommende Sager, saa er allerede i det Foregaaende oftere anført Exempler paa Munkenes omstrygende Liv [4]). At fremdeles

---

[1]) Langebeks Diplomatarium i danske Geheimearkiv.

[2]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 30 No. 6.

[3]) Suhm XI. 911.

[4]) Abbeden af Halsnø anklages af Bergens Biskop ved 1310 for at søge Anledning til at absentere sig fra Konventet, snart for at opholde sig i lang Tid i Byen (Bergen), hvor han sætter Klostrets Penge til, snart for at flakke om paa Landet (rura girovagus circueundo); naar han kommer hjem, sover har ofte ikke i Dormitoriet med Brødrene, men i Gjæstehuset; Brødrene følge hans Exempel, snige sig bort fra Sovestuen, og flakke om Natten omkring i Husene rundt Klostret. (Barth. IV. 407).

en og anden Munk løb bort fra sit Kloster, kunde naturligviis ligesaaligt forhindres her som i andre Lande. Man har i Hovedøens Historie et mærkeligt Exempel herpaa, idet en Magister Arne, Kannik ved Oslo Domkirke, først forlod denne anseelige Stilling og antog Profesdragt i Hovedøen, men kort efter rømte derfra, drev om i Agersherred, tilbagefordredes af Abbeden, men toges i Beskyttelse af Rigsforstanderen Hr. Erling Vidkunsøn, der optog ham i Kongsgaarden og gjorde ham til Kongens Klerk, d. e. til Kannik ved Mariæ-Kirken i Oslo [1]).

Om Straffene og deres Art er allerede talt i 1ste Afsnit ved hver Orden især; Noget derom forekommer ogsaa i det nu her Anførte. I Almindelighed havde Klosterformændene uindskrænket Strafferet, men saavel af det nylig om Halsnø Fortalte som af Utsteins Historie seer man, at Munkene i de ikke eximerede Klostre havde Ret til at appellere til Stiftets Bisp, der kunde moderere Straffen [2]).

§ 7.

Klostrenes Indflydelse paa Næringsveiene.

Var det Klosterlivets Skyggeside, vi i forrige § betragtede, saa kunne vi i denne vende os til dets mere lyse Side, idet vi ogsaa her finde den Sandhed bestyrket, at det Naturstridige i Munkevæsenets Affsondring fra Verden fødte de Laster, hvorom ovenfor er talt, og saaledes medførte en Forfeiling af Hovedmaalet, medens netop Udskeielsen fra dette og Munkenes egenmægtige Tilbagevenden til verdslig Sysel, medførte mange og væsentlige Fordele for Landene, som uden Munkevæsen neppe vilde været opnaaede. Den stadige Forbindelse, hvori de norske Munke stode med

[1]) Barth. IV. 195 ff. 197 ff. Hovedøens Historie ved 1826.

[2]) "Det er min lovlige Ret — siger Biskop Erik af Stavanger (Dipl. Arn. Magn. 33. No. 4) — at mildne de Munkene ilagte Straffe, naar Revselsesretten i utaalelig Grad misbruges." Ligesaa er det ovenfor viist, at Bisp Arne af Bergen forandrede Bandsstraffen til Skrifte, Faste m. v.

de mere kultiverede sydlige Lande, havde vel i visse Henseender sine skadelige Folger for Norge, men med Hensyn til Næringsveienes Opkomst vare de idelige Reiser til Generalkapitler, Høiskoler o. s. v. i Udlandet særdeles gavnlige, idet de gjorde Nordmændene hurtigere, end ellers vilde skeet, bekjendte med og tilvendte dem Frugterne af den stigende Civilisation. Munkene vare paa en vis Maade Bier, der paa deres Udflugter til Europas Have indsamlede Kulturens Blomsterstøv, som de efter Hjemkomsten til Kuben med mere eller mindre Travlhed bearbeidede; ja selv ved den lade og døsige Munk blev dog altid fra hans Besøg i Syden Noget hængende, som forplantet paa norsk Grund udbredte Velsignelse. — Selv den Kjendsgjerning, at der i Middelalderen fandtes Klostre i et saa nordligt og udyrket Land som Norge, er et Vidnesbyrd om, at de første Munke vare gjennemtrængte af varm Iver for Sagen; thi skjønt Klostrene hos os i Almindelighed anlagdes i Nærheden af Byerne eller paa allerede opdyrkede Steder, var dog dette hverken altid Tilfældet, ei heller kan man negte, at jo hvilketsomhelst Sted i Norge, som Stifteren anviste de første Englændere eller andre Udlændinger til Byggeplads, maatte sammenligningsviis for dem være et isoleret, mindre behageligt Opholdssted, hvormed de kun gjennem stadig Beskæftigelse og omhyggelig Jorddyrkning m. v. kunde forsones [1]). Man bør i det Hele ikke dadle Munkene, fordi de ikke i Norge som i Syden tyede til Ørkener og Vildnis med deres første Anlæg; deels var dette her næsten en Umulighed, deels var det naturligt og

[1]) Disse Bemærkninger sigte til de modsatte Anskuelser, som Daugaard S. 99 har fremsat; men Forholdene i Danmark ere og ved dette Spørgsmaal ganske forskjellige fra de norske. At de første Munke have følt Forskjellen mellem Hjemmet og Norge, udtrykker en Cisterciensermunk i Lyse saaledes: "Nos qui portavimus pondus diei et æstus, qui reliqvimus omnia et secuti sumus Christum — Nos patrios fines, nos cara parentum abdicavimus pignora, nos dulcia liquimus arva!" (De fundat. monast. Lysensis. Script. R. D. IV. 408). Disse Citater af Evangeliet og Virgil smage vel af Klosterannalernes Svulst, men ere iøvrigt naturlige og passende paa Omstændighederne.

stemmende med Alles Fordeel, at de bosatte sig nogetnær i Midten af deres oprindelige Gods, deels endelig og hovedsagelig var det fra det Første af den norske Munks væsentligste Formaal at virke for Christendommens Grundfæstning i Landet, og da maatte han ikke boe for afsides. Den Tid var desuden forlængst forbi, da Munk og Eneboer vare eensbetydende Navne.

Men hvad enten nu Munkene af Magelighed og Lyst til Verden, eller af ædlere Bevæggrunde sloge sit Bo i alt dyrkede og velbebyggede Egne, saa er det vist, at denne Omstændighed var fordeelagtig for Landet ved det Exempel paa et velordnet Jordbrug, som de i det Hele afgave. At det maaskee var Egennytte, der drev dem dertil, er her ligegyldigt; havde de ligesom i Orienten og Sydeuropa bosat sig paa utilgjængelige Klipper eller dybt inde i afsides Dale, vilde de maaskee mere fulgt de første Stifteres Hensigt, men de vilde i en høiere Grad, end Tilfældet nu var, blevet en tærende Byld paa Statslegemet, medens de, saaledes som Forholdet i Tidens Løb blev, fik flere Fortjenester af de norske Næringsveies Beforbring. Vel har Agerbruget stedse staaet paa et lavt Trin i Norge, men Munkene har dog for en Deel Fortjenesten af at have bragt det til større Fuldkommenhed. De bedre Redskaber og den forstandigere Brugsmaade, som de i Udlandet lærte at kjende, indførtes paa Klostrenes Bugaarde; de underviste deres Undergivne deri, og deres Landbønder fulgte lidt efter lidt det givne Exempel, naar de fandt, at det stemmede med egen Fordeel. Ikkedesmindre stod Jordegodsets Værd i det Hele i et Misforhold til Mynt og andre Værdier, der noksom vidner om, at Agerdyrkerens Kaar vare usle og hans Fordeel af Jorden ringe. Et Maaneds Matebol Jord betaltes med en Gjennemsnitspriis af 1½ Mark reent Sølv, eller, efterat Mynten fra Slutningen af 13de Aarhundrede var forværret, 5½ Mark talte eller veiede Penge (ovenfor S. 176—177), og i 1339 solgte Minoriternes Gardian i Oslo 2 Øresbol (¼ Marks Bol) i Hellerud med Landskyld for en blak Hest, et Pund Rugmeel og halvandet

Pund Malt [1]). En maaskee endnu mindre relativ Værdi havde Skovene, forend Trælastudskibningen ret kom i Gang ved Midten af 16de Aarhundrede, men ogsaa for disses Bevaring og hensigtsmæssige Tilsyn sees Klosterforstanderne ved Bortbygsling deraf at have sørget ved f. Ex. at bestemme, at Leilændingen kun maatte hugge Bygningstømmer til Anvendelse paa Gaarden eller deslige. Den Omstændighed, at Dyrkningsmaaden af Jorden og Behandlingen af Skoven forresten kun sjelden omtales i de mange Bygselbreve, som ere os levnede, viser iøvrigt, at ogsaa Munkene, uagtet de stode over sin Tid i Omsorg derfor, ikke have forstaaet at hæve disse Næringsveie til nogen stor Høide.

Med større Bestemthed lader derimod deres Indflydelse paa Havedyrkningen sig paavise. Man er enig om at tilskrive de første Munke, som kom herover, Udbredelsen af denne ligesaa lønnende som behagelige og forædlende Næringsgreen, om hvis Værd de raae Hedninger ikke engang gjorde sig noget Begreb. Ligesaa vist er det udentvivl, at Havedyrkningen i Norge i Katholicismens Dage har staaet paa et høiere Trin især hvad Frugttræavlen angaaer, end nu, da Brændevinet har saagodtsom ganske fortrængt Tillavningen af Mostviin, der for var saa almindelig. Medens Haver vare usædvanlige hos de verdslige Jordegodseiere [2]), fandtes der ved alle Klostre mindst een Have, ofte flere, som dyrkedes

---

[1]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 63. No. 3. Af slige Vidnesbyrd kan man slutte til Agerbrugets ringe Afkastning, og samme Slutning kan udbrages af et Brev fra Munkeliv af 1440, hvori Abbedissen erklærer, at der ingen Kornrente laa til Klostret (Troil Haudlingar IV. 291). Ingen af dette Klosters mange hundrede Gaarde paa Vestlandet betalte altsaa sin Landskyld i Korn, Noget som Klostrets Brevbog ogsaa paa mange Steder viser.

[2]) Endog den norske Benævnelse derpaa grasgardr (Græsgaard), svarer mere til vort nuværende Navn Løkke, et indhegnet Engstykke, end til hvad Haven egentlig skulde være, en Frugt- og Urtegaard, og hiint Navn synes saaledes at antyde, at slige Haver ikke have været stort bedre, end de græsbesaaede Hegn med en eller anden Kaalseng, som endnu ere saa almindelige hos Bonden paa Østlandet.

med stor Flid. Med en sjelden Iver og Udholdenhed hjembragte Munkene fra Udlandet Frugttræer, Rødder, Urter og Blomster, for at forsøge dem i norsk Jordbund, og endnu den Dag i Dag findes de vidtløftigste og med de bedste Frugter forsynede Haver paa Landet i Almindelighed ved Klostrene. Lyseklosters, Halsnøens, Utsteins, Gimsø, Værne og Dragsmarks Haver ere endnu til, og i Anseelse. Paa Opedal i Ullensvangs Sogn i Hardanger, der som før anført hørte under Lysekloster, findes endnu den vidtløftigste, mellem en Mængde Opsiddere afdeelte Frugthave (æplagardr) i Norge, hvis Æbler og Kirsebær udgjøre, saavidt vides, Egnens næstvigtigste Udførselsvare [1]). At denne Have skyldes Lysekloster er ikke Tvivl underkastet, ligesaalidt som at det er Munkene i dette Kloster og Halsnø, om hvis 3 vidtstrakte Haver ovenfor er talt, som Hardanger har denne vigtige Næringsgreen at takke. Ved de to andre Cistercienserklostre, Hovedøen og Tutterøen, ere vel Haverne nu forsvundne, men paa begge findes endnu vildtvorende en Mængde Urter og Blomster, som ellers kun trives i Haverne [2]), ligesom efter Sagkyndiges Erklæring Hovedøens Flora skal være usædvanlig rig. Blandt Klosterhaverne i Bergens By, hvor nu kun Lungegaardens og maaskee Munkelivs ere tilbage, har især Minoritternes udmærket sig, og havde paa Reformationstiden og senere ei sin Lige i Egnen. I Bisp Gebles Tid, hvem Klostret og Kirken overdroges til Bispegaard og Domkirke, blev i denne Have af Gartneren Adrian fra Flandern fremdrevet Æbler, Pærer, Kirsebær og Druer, i senere Tid omtales endog dens Kastanier, Korender, Figener og Laurbær, og nu er den ganske forsvunden [3]). Selv ved det ellers ukjendte og udentvivl ubetydelige St. Olafskloster i Hammer omtales dets Æble-, Kirsebær-

---

1) Kraft Norges Beskrivelse IV. 458. Om Frugtavlens Vide og Vigtighed i denne Egn vidner det sammesteds omtalte Skjøde af 1419, som angaaer Ottendedelen af Æblehaven paa Gaarden Hofland.

2) Suhm Danmarks Historie IX. 127.

3) Urda II. 282.

og Humlehaver. Ligesaa forekomme Bispens og Borgernes Podemestere og Mostpersere i Hammer, som tilberedte Most, Pære- og Kirsebærdrank[1]). Humlehaver, som nu ere mindre almindelige, vare i ældre Tider, da Öldrikken var saa stor, nødvendigere og fandtes næsten paa hver Gaard. At Munkene saaledes forstode at give Nordmændene Smag for den fredelige, aandsdannende Havesyssel er maaskee den største Fortjeneste, de have af Landets Kultur. Ogsaa Biavl dreves i Klostrene, som i Norge i det Hele, forholdsviis almindeligere end nu. Honningen anvendtes til Mjøden og Voxet til Kirkelys, hvoraf dengang saa mange forbrugtes paa Alterne og ved de kirkelige Optog. Imidlertid var Avlen ikke tilstrækkelig til Landets Forbrug; thi, Mjød, Honning og Vox vare i Middelalderen stadige Indførselsvarer fra Hansestæderne, Flandern og England.

Hvorvidt Munkene have havt nogen særlig Fortjeneste af Fædriften, give Kilderne os ingen Anledning til med Vished at afgjøre; men hvad de vigtigste Huusdyr angaaer, synes det ikke rimeligt. Norges bedste Heste f. Ex. findes netop i de Strøg af Landet, hvor Munkene ikke vare bosatte, og hvor de besadde de færreste Eiendomme; ei heller er det bekjendt, at de øvrige Huusdyrracer ere eller have været fortrinligere i Nærheden af de paa Jordegods rige Klostre, end i andre Egne af Landet, de vestenfjeldske Faar maaskee undtagne; men at dette i saa Fald skyldes Munkenes Bestræbelser, er ikke bekjendt. Derimod er det sandsynligt, at de i Lysekloster Skove fredede Hjorte skrive sig fra ældre Tider, ligesom man paastaaer, at en egen Art vilde Duer med sort Baand over Vingerne, der findes paa Utstein Klosterø, skulle have været tamme i ældre Tider og didbragte af Munkene. Forresten vare Heste, Hornkvæg, Sviin, Faar, Gjeder, Gjæs, Høns og Duer de sædvanlige Huusdyr i Klostrene[2]), og Norden-

[1]) Thaarups Magazin II. 249. 264.

[2]) Oplysning om Besætningens Størrelse paa et rigtignok længe slet bestyret Kloster paa Landet, giver det ovennævnte Inventarium paa Tu-

og Vestenfjelds, hvor Fædriften var Hovedsagen for Klostrenes Leilændinger, var Huder, Skind, Smør, Ost og Talg de almindelige Landskyldsperies, der igjen af Klostrene bragtes i Handelen.

Fiskerierne vare af stor Vigtighed for Klostrene, og flere af dem eiede betydelige Fiskevær, Laxevarp o. s. v. Katholicismens Fastedage bragte allerede tidlig Norges rige Fiskerier i Flor, og Stokfisken var længe Landets væsentligste, næsten eneste Udførselsvare. At de langs Kysten bosatte Munkes Opmærksomhed derfor strax hendroges til denne Indtægtskilde, var ganske naturligt, og i alle Privilegier tages derfor deres Fiskerier (piscaria, fiskistadir, hvalvágr, laxavarp) i Beskyttelse. For Olafsklostret i Bergen og Nonnesæter i Oslo haves særskilt Beskyttelsesbrev med Hensyn til det fordum saa anseelige Djupvik Fiskeri paa Modum, som allerede i Harald Gilles Tid var fra Kronen skjænket til Kirken [1]),og et lignende, udstedt i April 1291 af Kong Erik, forbyder Enhver at gjøre Munkelivs Brødre nogen Hinder i deres Sælvær, Oterfangst, Fiskevær og Ægvær paa Klostrets Eiendomme Lagø og Fæø blandt Solunderøerne [2]). Lyseklostter eiede i Forening med Nonnesæter i Bergen og Sognepræsten paa Os et betydeligt Laxefiske i Oselven, hvorom der reiste sig Proces mellem Klostret og Bergens Biskop paa de øvrige Medeieres og vedkom-

tereen (Dipl. Münch. 3184. 3186). Der fandtes, da Abbeden blev greben, 25 Nød samt 10 Kjør og en Oxe, som nylig forud vare førte bort, 2 Heste, 16 Ungnød, foruden 13 levende Fæ, der ligeledes vare førte bort, 12 (efter det andet Inventarium 25) Sauer, 10 Kalve, 23 (efter det andet 3) Sviin, 8 Gjæs; fremdeles i slagtet Tilstand eller iøvrigt som Afdræt af Kvægavlen nævnes 12 Sider Flesk, 12 Nødfaldskjør (slagtede Nød eller Slagt), 2 Tønder grønsaltet Kjød, 2 Tønder Smør, 8 Voger Talg, 30 Oste, 18 saltede Huder og 4 Huder hos Garveren o. s. v. Til de to Heste nævnes to Sadler, saa at disse maaskee have været Rideste, og Arbeidshestene andenstéds opstaldede eller forglemte i Optegnelsen.

[1]) Thork. Dipl. II. 251. Det er ved Sammenligning med Øysteins Register man finder, at de i Diplomet nævnte reinlifismenn angaae Olafsklostret og maaskee tillige Hovedøen.

[2]) Munkeliv Brevbog 63. Thork. Dipl. II. 128—129.

nende Almues Vegne[1]). Saaledes stredes og 1320 Halsns Abbed med Stavanger Kapittel om Laxefisket i Suldal[2]), og lignende Tvist havde samme Kapittel 1518 om Sole Fiskeri (paa Jæderen?) med Utsteins Abbed og Almuen[3]). I det Hele havde Fiskevær i ældre Tider forholdsviis en langt høiere Værd end nu, hvilket vistnok ikke ene og alene maa tilskrives Formindskelse i den aarlige Afdræt, men vel og havde sin Grund i misligt Agerbrug, saa Næringsveie i det Hele, samt at Fisken var den stedse lettest afsættelige Vare, i hvilken man derfor i ældre Dage som oftest beregnede Værdierne istedetfor i Mynt. Hovedøens Kloster eiede forskjellige Fiskerier i Egnen om Oslo, som ofte gave Anledning til Processer, der vise disse nu ikke engang særskilt skyldsatte Eiendommes Værd i Fortiden, og af et Bygselbrev, udstedt 1330 af Abbeden paa et Fiske ved Varpet (á Verpi)[4]), faaer man Kundskab om Maaden, hvorpaa Munkene gjorde sig deslige Herligheder nyttige. Bonden, der bygslede dette Fiskeri, skulde holde dets Bolverk og Steendæmning i Stand, saa de ei gik ud ved Iisgang eller Flom, anskaffe de fornødne Vad og Garn, samt røgte Fiskeriet, mod deraf at nyde det halve Udbytte. Forsømtes noget af dette, skulde Fiskeriet heelt falde tilbage til Klostret. Udbyttet maa have været meget rigt, eller og Almuens Kaar meget mislige, naar slige Vilkaar kunde opnaaes af Godseieren[5]). Munkene dreve vel og stundom selv Fiskeri, da man t. Ex. finder Sildegarn omtalt i Kloster-Inventarier, men dette skede vel nærmest til Tidsfordriv og Huusbrug, og neppe i det Store eller paa fjerntliggende Fiskevær. Mere end ved Besiddelsen af større Fiskerier virkede uden Tvivl Munkene til Fiskearternes Udbredelse og Forædling ved An-

[1]) Barth. IV. 255—269. 558—568; omtalt hos Suhm XII. 199.
[2]) Dipl. Arn. Magn. 31. No. 10.
[3]) ibid. 48. No. 9.
[4]) ibid. 63. No. 1.
[5]) Nu til Dags er det ved de saakaldte Halvningsbrug almindeligt, at Eieren lægger de fornødne Redskaber, Forbygninger, Baade m. v. til mod Brugerens personlige Arbeide, og at derefter Udbyttet deles lige.

lægget af Fiskedamme, hvoraf Levninger endnu findes ved enkelte Klostre. Paa Gaarden Blakestad i Asker (ovenfor S. 29) sees Indsænk i Jordsmonnet, som kaldes Munkedammene, og Gaarden Munkedammen ved Christiania skylder høist rimeligt slige Anlæg sit Navn. Forresten udskibede de større Klostre deres Overskud af Fiskevarer tildeels i egne Skibe til Udlandet, især til England, som dengang modtog den betydeligste Deel af Norges Tørfisk, og forsaavidt som de saaledes befordrede Afsætningen, kunne de siges at have fremmet denne Næringsvei, af hvilken vi forresten ikke have fundet, at de havde nogen særegen Fortjeneste[1]).

Dette er derimod Tilfældet med Bygningskunsten, som Munkene saagodtsom skabte i Norge. Før Christendommens Indførelse stod Bygningsvæsenet paa et meget lavt Trin, og det var ved engelske Bygmestere, at de ældste norske Steenkirker opførtes. Afgudstemplerne vare af Træ, i Almindelighed vel ikke andet end Reisverksbygninger, klædte med hugne Planker og tækkede med Spaan; Kongsgaardene stode som oftest tilbage for Templerne, og Høvdingers Bopæle vare smaa skumle Røgstuer, aldeles berøvede de Bekvemmeligheder, hvortil de christne Missionærer hjemmefra allerede vare vante. Vel holdt den nationale Bygningsmaade, Reisverksbygningerne, sig ved Siden af den fremmede Arkitektur, især oppe i Fjeldbygden, hvor Kirker i hiin Stiil endnu, uagtet deres Lethed, trodse Aarhundreder, men i Byerne og langs Kysten fortrængtes Trækirkerne af Steenkirker, og først i senere Tider har man atter ombyttet de ældgamle Steenkirker med nye af Træ. De ældste endnu staaende Kirker, hvoriblandt Mosterøens, Tanums Kirke paa Brunlagnæs, Klemenskirken i Trondhjem, eller Domkirkens nuværende Sakristi, m. fl. antages at være fra begge Olafernes Tid, men de fleste ældgamle Kirkebygninger i Rundbue-

[1]) Bromels paabegyndte Afhandling i Urda II. 119 ff. om Norges Fiskerier i Oldtiden gaaer kun til Aar 1000, og giver altsaa ingen Oplysning her. Dens Fortsættelse vil være høist fortjenstfuld, naar Kilderne omhyggelig benyttes.

stilen, hvoriblandt Skibet i Svithunskirken i Stavanger, Selje Klosterkirke, Akers Sognekirke og Rotunden paa Nidarholm, skyldes uden Tvivl Olaf Kyrres og Øystein Magnussøns Omhu for Christendommens Udbredelse. Klosterkirkerne byggedes i Almindelighed af huggen Steen, og selve Klosterbygningerne synes ogsaa i det Mindste for en Deel at have været af Grundmuur, men kun paa de færreste Steder er endnu tydelige Levninger deraf tilbage (ovenfor § 5). Michaelskirken i Bergen eller Munkelivs Klosterkirke beskrives som den stolteste Steenbygning [1]). Ruinerne paa Lyseklostter og de nu snart udgravede Levninger af Hovedøens Bygninger vidne ligeledes om en Smag og Bygningskyndighed, som i sildigere Tider var ukjendt i Norge. Saavel Hakon Hakonsøn som Hertug Skule fremmede med kongelig Rundgivenhed Munkenes Iver i denne Retning, og den af Førstnævnte byggede Tragsmark Klosterkirke tiltrækker sig endnu i sine Ruiner de Sagkyndiges Opmærksomhed [2]). Bygningsmaterialet valgtes med en jenere hen ukjendt Omhu, og Kalken især udmærkede sig ved sin uopløselige Fasthed. Munkene skaffede selv disse Fornødenheder til Veie, og man kan endnu paa flere Steder, saasom ved Lyseklostter, paavise de Steder, hvor Stenen er brudt og huggen, ligesom man oftere træffer Steenhuggere, Murere o. Fl. omtalte som Lægbrødre i Klostrene. I Halsøs Historie omtales en Kalkovn (limaofn), som Abbeden 1328 var sysselsat med at anlægge, og hvoraf han lover Bergens Bisp en Ladning for halv Priis [3]). Som

[1]) Fornm. Sögur. VII. 100.
[2]) Brunius Arkitektonisk Resa i Bohuslän p. 114–115.
[3]) Barth. IV. 228. Et Vidnesbyrd om den ældste Bygningsmaades Fasthed ville vi her anføre efter Samtidiges Beretning, der ingensteds er optegnet. Grans nordre (Nikolai) Kirke, der heel- og holden er af huggen Steen, afbrændte ved Lynild den 4de August 1799. Kirkens Skib dannes af 6 fritstaaende Piller, der bære 2 Rundhvælv, medens Choret er yngre og bygget i 1471 af Hr. Alf Knutsson (Saml. t. Norges Hist. III. 616). Lyniden slog ned i Spiret, Hvælvingen over Choret styrtede ind tilligemed det høie Taarn, hvis Steenmasser med Tag, Klokker o. s. v faldt ned paa de ældre Rundhvælv, der

denne en uforholdsmæssig Værdi, og gav Anledning til, at Byttehandel blev den almindeligste saavel mellem Landsmænd indbyrdes som i Handel med Udlændinger. De sædvanligste Byttemidler i Norge vare Tørfisk og Vadmel, hvoraf det første gjerne i Betalingen regnedes i Hundreder, det sidste i Pakker, stundom og i Alen. Naar man saaledes finder, at Abbeden af Munkeliv afkjøbte Drosten Hr. Erling Vidkunnarson i 1338 hans Gods i Hardanger for 110 Mark gamle, og betalte denne Sum blandt Andet med 1300 Pakker Vadmel [1]), saa har man her neppe et Produkt af Klostrets eller dets Leilændingers Huusflid, men en Handelsvare, som Abbeden ved andre Omsætninger havde erhvervet. Saavel Klostrene som de øvrige geistlige Corporationer toge ogsaa directe Deel i Handelen med Udlandet, hvorhen de sendte deres egne Skibe, ladede med Landets Udførselsvarer, og tiltuskede sig derfor, hvad de fra Udlandet behøvede. Det Afbræk, de herved tilføiede Handelsstanden, kunde først blive betydeligt, naar slige Klosterfolk tilstodes særlige Begunstigelser [2]); men skjønt det ikke er umuligt, at Tydskernes Ødelæggelse 1455 af Munkeliv ogsaa for en Deel kan være foranlediget af Næringstvist, finder man dog ikke, at der i Norge er bleven udstedt noget almindeligt Forbud mod Klostrenes Handel, saaledes som Tilfældet var i Danmark under Christian II [3]), hvilket vel heller ikke kunde være saa paatrængende nødvendigt her, hvor Klostrenes Antal var saa meget mindre, selv om det er rimeligt nok, at denne Indflydelse for en-

XIII. 708, hvor maaskee det samme Kongebrev er henført til 1373 og angivet at være Forbud mod at "hæve Kopskat" i Gimsø; formodentlig har der staaet: hafa kaupskap.

[1]) Munkeliv Brevbog 65—67 Suhm XII. 408.

[2]) Saaledes paalagde Kong John af England ved Brev fra Pontefract af 30te August 1211 alle sine Befalingsmænd i engelske Havne, at lade Abbediet Lyses Skibe fra Norge med Gods og Handelsvarer frit seile hjem uden Told eller Afgift, saalænge Kongen fandt for godt (Rotuli litterar. patentium in Turri. Vol. I. Pars I. p. 95. a. London. 1835. Fol.).

[3]) Huitfeld 1170—1172.

selt Klosters eller Byes Vedkommende kan have været betydelig nok. Med Undtagelse af Skien er det ikke heller sandsynligt, at nogen norsk By skylder et nærliggende Kloster sin Opkomst [1]), saaledes som Tilfældet saa ofte var i Sverige, Danmark og andre Lande; thi de norske Kjøbstæder, hvor Klostre fandtes, vare ældre end disse [2]), og nærmest opstaaede ved Kongsgaardes Nærhed eller ved deres fordeelagtige Havn og Beliggenhed i det meest befarede Kyststrøg. Aarsagen til, at Norge i denne Henseende gjør en Undtagelse fra den almindelige Regel, ligger nærmest i Landets Beskaffenhed, der besværliggjør Handel og Omsætning, lægger endnu uoverstigelige Hindringer i Veien for Landstæders Opblomstren, og derfor ogsaa maatte hindre Klostrene fra at blive Kjernen for en om dem sig dannende Stad. Derimod er det paa den anden Side neppe tvivlsomt, at Klostrene i Byerne i flere Henseender bidroge til disses Opkomst og Anseelse, og man kan vel ikke uden Grund tilskrive Klostrenes og lignende Stiftelsers Undergang samt de katholske Biskoppers Fald ved Reformationen den øiensynlige Tilbagegang, hvori de norske Kjøbstæder befandt sig i anden Halvdeel af 16de Aarhundrede, og hvorfra Tønsberg, Konghelle og Hammer aldrig, og Oslo først ved Trælastudførselens Opsving hævede sig. De nordenfjeldske Byer lede maaskee mindre, fordi de i Fiskehandelen havde en stadigere og uafhængigere Indtægtskilde.

§ 8.

Munkenes Forhold til Sekulargeistligheden og Almuen.

Da Biskopperne i det 12te Aarhundrede med uegennyttig Iver befordrede Klosteranlæg i Norge, var endnu ikke Munkenes

[1]) Det skulde da nærmest være Mosś fra Værne, men dette er i høi Grad tvivlsomt. Hamarkaupang reistes og faldt med Bispestolen.

[2]) Marstrand (Malstrandir) nævnes vel først samtidigt med det derværende Franciskanerkloster, men det er klart, at Byen dog maa være ældre end Klostret, da Tiggermunke ikke kunde nære sig paa øde Udvær.

almindeligt Vidnesbyrd om Munkenes Fortjenester af Bygningskunsten behøver man blot at henvise til Middelalderens Mesterverker af Kirkebygninger i det Hele, ligesom det er almindelig erkjendt, at Reformationen netop ved sin Protestantisme har virket fordærveligt paa Arkitekturen i Almindelighed og den kirkelige i Særdeleshed. For Norges Vedkommende sammenligne man blot Mariakirken med Nykirken i Bergen, Akers Kirke med Vor Frelsers i Christiania, Grans Kirke med Frons, Kongsbergs eller Arendals, disse den nyere Rationalismes forrøste Affødninger, for at blive overbeviist om den næsten utrolige Tilbagegang, ikke alene med Hensyn til Materialets Skjønhed og Værd, der kan forklares af økonomiske Hensyn, men hvad der meest maa beklages, i Anordning, Perspektiv, ædel Simpelhed og et for Guds Huus passende Ydre i det Hele. Man kan kun trøste sig med, at Sandsen og Iveren for Fædrenes Bygningskunst i de sidste Aar atter er vakt til et Liv, der lover bedre Tider, skjønt visselig aldrig mere Middelalderens runde Haand eller energiske Udholdenhed.

Uvissere er Klostrenes Indflydelse paa andre Kunster og Haandverksdriften i det Hele. Man finder, at Munkene havde de fornødne Redskaber til de Arbeider, som hyppigst tiltrængtes, (S. 216—217), og hvortil de derfor selv holdt Haandverkere. Guld- og Sølvarbeider, hvoraf vel meget indførtes fra Udlandet, men dog det Meste vistnok forarbeidedes i Landet selv af de i Middelalderen saa anseede Guldsmede, hørte til Klostrenes almindeligste og kostbareste Prydelser [1]). Ligesaa var det Kirkerne og Klostrene, der skaffede Maler- og Billedhuggerkunsten Indgang i Landet, da de hedenske Afgudsbilleder visselig vare i høi Grad raae og ufuldkomne, og det var ved udenlandske Kunstnere, at de christne Kirker prydedes. Altertavler og Helgenbilleder i Klostrene

---

blevе næsten gløbende af den stærke Hede, men dog ligesaaldt som Skibets Sidemure toge den ringeste Skade, og saaledes reddede Kirken.

[1]) Man see t. Ex. den ved Enden af **Björgynjar Kalfskinn** paabegyndte Liste over Munkelivs Guld- og Sølvkar. (Munchs Udg. S. 84).

omtales oftere i Forbindelse med Gaver af kostbare Klædningsstykker til at hænge om dem paa de store Festdage. Herhen høre og Glasmalerierne paa Kirkevinduerne [1]), de i Mængde paa Hovedøen og Lyse udgravede glasserede Muursteene i Kirkegulvene, og enkelte andre Vidnesbyrd om, at Kunstfliden eller Kunstsandsen har staaet høiere i Klostrene end andensteds i Landet i hine lidet kunstelskende Tider.

Paa Handel og Søfart samt Omsætningen af Landets Produkter maa Klostrene naturligviis have havt en ikke uvæsentlig Indflydelse, i Førstningen meest ved de fremmede Varer af alle Slags, som de fra Udlandet til eget Brug indførte, senere ved det Overskud af Klostergodsets Afdræt, som de bragte i Handelen. Den Samling af Mennesker, som opholdt sig i Klostrene, gjorde fremdeles disse til de bedste Markeder for Omegnens Beboere, som her afsatte deres Varer, deels ved Bytte, deels mod rede Penge eller Aflad [2]). Ved Gimsø Kloster sees der fra gammel Tid at have været drevet Kjøbmandskab, og det er derfor ikke usandsynligt, at dette Nonnekloster har givet Anledning til Skiens Byes Anlæg eller Opkomst. Den er nemlig yngre end Klostret, og det Kjøbmandskab, som dreves her endog længe efterat Byen havde faaet Handelsret, støttede sig vel derfor paa gammel Vedtægt. Da dette skadede Bymændene, udstedte Kong Magnus Eriksson fra Gimsø 1359 (i 40de Regjeringsaar) et Brev, hvori han bekræfter de af Sønnen Hakon Skiens Borgere givne Privilegier, og som Følge heraf forbyder at holde noget Kjøbmandskab i Gimsø, uden med hvad Abbedissen tiltrængte til Klostrets Forsyning [3]). Den store og almindelige Mangel paa rede Mynt skaffede

---

[1]) Af saadanne er nu ingen tilovers fra Klostertiden. De af Kraft (Norges Beskr. IV. 160) omtalte Ruder i Utsteins Kirke ere fra en meget ny Tid, og opbevare Navnene paa Klostrets senere Forvaltere m. Fl.

[2]) Abbeden af Munkeliv betalte 1303 nogle Bønder for at værdsætte en Klostret tilbuden Eiendom med Aflad for deres Synder. (Munkeliv Brevbog S. 95).

[3]) Thue Beskrivelse over Kragerø og Skiensfjorden 155—156. Suhm

denne en uforholdsmæssig Værdi, og gav Anledning til, at Byttehandel blev den almindeligste saavel mellem Landsmænd indbyrdes som i Handel med Udlændinger. De sædvanligste Byttemidler i Norge vare Tørfisk og Vadmel, hvoraf det første gjerne i Betalingen regnedes i Hundreder, det sidste i Pakker, stundom og i Alen. Naar man saaledes finder, at Abbeden af Munkeliv afkjøbte Drosten Hr. Erling Vidkunnarson i 1338 hans Gods i Hardanger for 110 Mark gamle, og betalte denne Sum blandt Andet med 1300 Pakker Vadmel [1]), saa har man her neppe et Produkt af Klostrets eller dets Leilændingers Huusflid, men en Handelsvare, som Abbeden ved andre Omsætninger havde erhvervet. Saavel Klostrene som de øvrige geistlige Corporationer toge ogsaa direkte Deel i Handelen med Udlandet, hvorhen de sendte deres egne Skibe, ladede med Landets Udførselsvarer, og tilkiøbte sig derfor, hvad de fra Udlandet behøvede. Det Afbræk, de herved tilføiede Handelsstanden, kunde først blive betydeligt, naar slige Klosterfolk tilstodes særlige Begunstigelser [2]); men skjønt det ikke er umuligt, at Tydskernes Ødelæggelse 1455 af Munkeliv ogsaa for en Deel kan være foranlediget af Næringstvist, finder man dog ikke, at der i Norge er bleven udstedt noget almindeligt Forbud mod Klostrenes Handel, saaledes som Tilfældet var i Danmark under Christian II [3]), hvilket vel heller ikke kunde være saa paatrængende nødvendigt her, hvor Klostrenes Antal var saa meget mindre, selv om det er rimeligt nok, at denne Indflydelse for en-

XIII. 708, hvor maaskee det samme Kongebrev er henført til 1372 og angivet at være Forbud mod at "hæve Kopskat" i Gimsø; formodentlig har der staaet: hafa kaupskap.

[1]) Munkeliv Brevbog 65—67 Suhm XII. 408.

[2]) Saaledes paalagde Kong John af England ved Brev fra Pontefract af 30te August 1211 alle sine Befalingsmænd i engelske Havne, at lade Abbediet Lyses Skibe fra Norge med Gods og Handelsvarer frit seile hjem uden Told eller Afgift, saalænge Kongen fandt for godt (Rotuli litterar. patentium in Turri. Vol. I. Pars I. p. 95. a. London. 1835. Fol.).

[3]) Huitfeld 1170—1172.

telt Klosters eller Byes Vedkommende kan have været betydelig nok. Med Undtagelse af Skien er det ikke heller sandsynligt, at nogen norsk By skylder et nærliggende Kloster sin Opkomst [1]), saaledes som Tilfældet saa ofte var i Sverige, Danmark og andre Lande; thi de norske Kjøbstæder, hvor Klostre fandtes, vare ældre end disse [2]), og nærmest opstaaede ved Kongsgaardes Nærhed eller ved deres fordeelagtige Havn og Beliggenhed i det meest befarede Kyststrøg. Aarsagen til, at Norge i denne Henseende gjør en Undtagelse fra den almindelige Regel, ligger nærmest i Landets Beskaffenhed, der besværliggjør Handel og Omsætning, lægger endnu uoverstigelige Hindringer i Veien for Landstæders Opblomstren, og derfor ogsaa maatte hindre Klostrene fra at blive Kjernen for en om dem sig dannende Stad. Derimod er det paa den anden Side neppe tvivlsomt, at Klostrene i Byerne i flere Henseender bidroge til disses Opkomst og Anseelse, og man kan vel ikke uden Grund tilskrive Klostrenes og lignende Stiftelsers Undergang samt de katholske Biskoppers Fald ved Reformationen den øiensynlige Tilbagegang, hvori de norske Kjøbstæder befandt sig i anden Halvdeel af 16de Aarhundrede, og hvorfra Tønsberg, Konghelle og Hammer aldrig, og Oslo først ved Trælastudførselens Opsving hævede sig. De nordenfjeldske Byer lede maaskee mindre, fordi de i Fiskehandelen havde en stadigere og uafhængigere Indtægtskilde.

§ 8.

Munkenes Forhold til Sekulargeistligheden og Almuen.

Da Biskopperne i det 12te Aarhundrede med uegennyttig Iver befordrede Klosteranlæg i Norge, var endnu ikke Munkenes

---

[1]) Det skulde da nærmest være Moss fra Værne, men dette er i høi Grad tvivlsomt. Hamarkaupang reistes og faldt med Bispestolen.

[2]) Marstrand (Malstrandir) nævnes vel først samtidigt med det derværende Franciskanerkloster, men det er klart, at Byen dog maa være ældre end Klostret, da Tiggermunke ikke kunde nære sig paa øde Udvær.

Privilegier i den Grad forøgede og udvidede af Paverne, at nogen Fare for den egentlige geistlige Stands Anseelse og Udkomme deraf kunde befrygtes. Det var først ved de to Tiggerordeners Stiftelse og hurtige Udbredelse, at en saadan Frygt opstod og snart viste sig grundet, og det vil i flere Henseender kaste Lys paa Munkevæsenets Virkninger i Norge, noget nærmere at omtale de mange Forviklinger, som Munkenes særegne Rettigheder foranledigede især med den derved forurettede Sekulargeistlighed. Vel henregnedes Munkene allerede til Clerus paa den Tid, da de først bosatte sig i Norge, og de nøde vel allerede da en indskrænket Ret til at udføre geistlige Forretninger, men deels var denne i de ældre Munkeordeners Statutter betydelig begrændset, og vedkommende Geistliges Ret udtrykkelig forbeholdt, deels var det endnu langtfra ikke blevet Vane hos Almuen at benytte sig af Klostergeistlige, deels haabede maaskee Bisperne, der indkaldte Munke fra Udlandet og stiftede Klostre i deres Dioces, i disse at erhverve sig en gavnlig Modvægt mod den sig efterhaanden uddannende Prælatstand, der som Medlemmer af Domkapitlet ofte stillede sig i Opposition mod deres Biskop.

Ved Dominikanernes og Minoritternes Bosættelse i de større Byer og især i Stiftsstæderne forandredes derimod Forholdet aldeles, og dog maa hverken Bisperne eller Kannikerne i Førstningen havt Oinene aabne for den Fare, som disse nyere Ordeners uhyre Forrettigheder truede dem med. Thi det var saa langt fra, at der fra Geistlighedens Side lagdes dem Hindringer i Veien for deres Nedsættelse, at de tvertimod maa have rakt Haand dertil, da Dominikanerklostrene i Nidaros, Bergen og Oslo endog vare anlagte paa selve Domkirkernes Grund, altsaa udentvivl med Biskops og Kapittels Samtykke og Bistand. Men snart mærkede de, at de fostrede en Slange ved deres egen Barm, og nu brøde Forfølgelser løs, som med faa Afbrydelser vedvarede gjennem mere end eet Aarhundrede. Det er Privilegiernes Natur, at de skade og forurette den Ene, idet de begunstige den Anden, og de hine

Ordener af Paverne tilstaaede [1]) truede Sekulargeistligheden med Undergang. I alle 3 Nordens Riger forsøgte derfor Biskopperne at hindre dette, ved at negte Tiggermunkene den frie Udøvelse af deres Forrettigheder, men Dominikanernes Klage herom til Rom foranledigede en Bulle fra Pave Innocents IV af 17de September 1246 til samtlige Erkebisper, Biskopper, Abbeder, Prælater o. s. v. i Danmark, Sverige og Norge, hvori han strengt iretsætter disse, fordi de tillode Sekulargeistlige, ledede af Pengebegjærlighed, at hindre Prædikebrødrene, der havde valgt med Selvfornægtelse at tjene Christus i den yderste Fattigdom, at udføre deres Embede. Man havde saaledes, skriver Paven, villet negte dem at høre Skriftemaal, paalægge Pønitents og uddele Nadveren, samt at opbevare Herrens Legeme i deres Oratorier; man havde forbudt dem at begrave Folk paa deres Kirkegaarde og besørge Jordfæstningen; ja selv afdøde Brødres Lig vilde man først skulde bringes til Sognekirken, førend de maatte begraves i Klostret; man negtede dem Klokker, viet Kirkegaard, og Ret til at holde Gudstjeneste uden paa visse Tider; man vilde foreskrive dem et bestemt Antal Brødre, fastsætte Forbruget af Voxlys, Fakler og Kirkekar, og tilvende sig selv Overskuddet, tvinge dem til at møde i Sekulargeistlighedens Forsamlinger (synodos) og underkaste sig deres Bestemmelser, ja de truede endog med at ville holde Bodskapittel i Klostrene over Brødrene, og vilde tvinge Prioren til at sværge sig Troskabsed. Klostrenes Velgjørere forfølges under de løieste Paaskud med Bandsættelse, og Munkene trues med at udjages af deres Boliger, hvis de ikke underkaste sig i Eet og Alt. Fremdeles forlanger man Tiende af deres Havefrugter, og Afgift af deres Boliger "ligesom af Jødernes Huse," under Paaskud af, at Andre vilde betale Leie af Grundene, hvis ikke Munkene boede der. Alle disse Indgreb i Dominikanernes velerhvervede Rettigheder forbyder Paven derfor under Bandsstraf, som vedkom-

[1]) Ovenfor S. 95. 96. 101.

mende lydige Erkebisper o. s. v. skulle med apostolisk Myndighed lyse over de ulydige [1]).

I denne Pavebulle har man Stridspunkterne mellem Munkene og Præsterne samlet anførte, men Trudslerne i Bullens Slutning kunde ikke forebygge, at de gamle Stridigheder, om Udstrækningen af Munkenes Privilegier og disses rette Fortolkning, idelig fornyedes til Forargelse for Folket, og til ikke liden Bekymring for Paven og begge Parters Foresatte. Det var især i 13de og 14de Aarhundrede, at denne Kamp stod paa, og fra den Tid har man derfor flere Formaningsbreve til gjensidig Forligelighed og Eftergivenhed [2]). Senere hen vare baade Klostrene og Domkapitlerne blevne saa rige, at Misundelsen døde hen af sig selv, deres Medlemmer foretrak yppig Uvirksomhed for de Forretninger, som Skriftemaal, Prædiken, Jordfæstning m. v. dog altid førte med sig, og ansaa det derfor ikke Møden værd at yppe Klammeri med sin Nabo om den ringe Penge, som derved kunde tjenes. Desto bittere førtes Kampen mellem Dominikanerne og Domkapitlerne i det 13de Aarhundrede. Den ovenanførte Bulle vovede Geistligheden ikke ligefrem at modsætte sig, men man søgte ved List eller ad Omveie at naae Maalet. Det Middel, Kannikerne i Bergen hertil valgte, var ligesaa originalt som virksomt. Prædikebrødrenes Kloster laa under Bakken nedenfor Kannikegaarden, og begges Kirkegaarde stødte til hinanden. Nu anlagde Kannikerne deres Priveter med Bagsiden ud mod Klosterkirkegaarden, der da tilligemed Kirken og Haven oversvømmedes med Ureenlighed ovenfra, som i Sommeren 1247 frembragte en ulidelig Stank. Følgen blev, at Kirkesøgende udebleve fra Klostret, og at Ingen vilde lade sig begrave hos Brødrene. Paa disses Klage for Kardinal Vilhelm, der netop da opholdt sig i Bergen i Anledning af Kong Hakons

[1]) Afskrift af Pavebullen i Christiania Univ. Saml. fra Vatikanets Arkiv. Ogsaa af dette Brev synes det at fremlyse, at Dominikanerne havde faaet Byggetomt af Domkapitlerne.

[2]) Se blandt Andet Diplomatarium Svecanum I. 500—586.

Kroning, fik Kapitlet Befaling strax at nedrive disse Huse, og anlægge dem paa et Sted, der ei besværede Munkene [1]). Uvenskabet vedvarede imidlertid, skjønt det maatte skaffe sig Luft paa andre Maader, og næsten et heelt Aarhundrede igjennem havde Bergens Biskopper fuldt op at bestille med at bringe Forlig til Veie, for atter ved første Anledning at see dem omgaaede eller brudte [2]). Forholdet i Nidaros var ikke bedre; Tvisten dreiede sig om de samme Spørgsmaale: Skriftemaalet, Prædike- og Jordfæstningsretten, og det Forlig, den udvalgte Erkebiskop Birger i 1264 istandbragte, indeholdt Tønder nok til ny Splid [3]); i Oslo maatte Paven selv atter indskride for at faae Ende paa Kampen mellem Kapitlet og Dominikanerne, og vælge deligerede Dommere for at dømme dem imellem [4]).

Efter den Erfaring, Domkapitlerne saaledes havde faaet angaaende Tiggermunkenes skadelige Indflydelse paa Geistlighedens Kaar, var det ikke at undres over, at de stræbte at forebygge flere slige Dødsfienders Bosættelse. Da derfor Hertug Hakon havde besluttet at grundlægge et Franciskanerkloster i Oslo, og til den Ende havde indkaldt nogle af Provindsens Brødre til Byen, hvor han selv skjænkede dem Byggetomt, forbød Simon, Erkepræst ved Halvardskirken, i Bispens Navn Brødrene at fortsætte de paabegyndte Bygningsarbeider, truede Arbeiderne med Band, og da dette ikke hjalp, udførte han virkelig Trudselen. Dette kom naturligviis for Paven, der strax tog sig alvorlig af Minoritternes Sag, og ved Bulle af 11te Novbr. 1291 befalede Abbeden af Munkeliv samt Provsten og en Kannik ved Apostelkirken at undersøge Sagen, og om den forholdt sig som anført, at stævne Oslo

[1]) Suhm X 965. ff. For at sikre Munkene i Fremtiden, meddeelte Kardinalen Kongen under 15de August 1247 denne sin Dom, og anmodede ham i fornødent Fald om at anvende den verdslige Myndighed for at forebygge Sligt. (Barth. IV. 218).

[2]) Vi henvise herom til de bergenske Prædikebrødres Historie.

[3]) Thorkel. Dipl. II. 48—49.

[4]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 72. No. 11. Suhm XIII. 720.

Bisp, Erkeprœst og Kapittel til at møde for Paven inden 4 Maaneder, for at lide Dom efter Loven [1]. Geistligheden tabte naturligviis, da dens egenmægtige Adfærd her var lige imod Minoritternes Privilegier, og Klostret blev bygget og staaer tildeels endnu.

Ubetinget Ret havde derimod Biskop og Kapittel, naar de med al Magt modsatte sig de selvtagne Rettigheder udenfor eller tvert imod Privilegierne, som Munkene ikke saa sjelden forsøgte paa. Den frie Ret til at prœdike og skrifte overalt og for Alle var kun forundt de to Tiggerordener, men disses Exempel var for fristende til, at ikke de øvrige Munkeordener skulde forsøgt paa at efterligne dem. Saaledes tvistedes oftere om Begravelsesretten mellem vedkommende Prœst og det Kloster, der laa inden hans Kald; endnu hyppigere søgte vedkommende Munke at trække Sognets Skriftebørn til sig, idet de paaberaabte sig den Ret til at skrifte deres Tyende og Undergivne, som Privilegierne i Almindelighed hjemlede dem. Her maatte da Biskoppen skride ind, skjønt hans Bestræbelser ofte bleve spildte ved Abbedernes Appeller til udenrigske Foresatte. I 1320 bandsatte den for sin Kirkes Rettigheder nidkjære Bisp Audfinn af Bergen Abbeden og Munkene i Lyse, deels fordi de havde siddet Dommen om Laxefisket i Oselven overhørige, deels forbi de tvertimod Kirkeloven havde indanket den for Kongens Domstol, deels endelig fordi de uagtet given Advarsel vedbleve at høre de omboende Sognefolks Skriftemaal, at synge Messe for dem og betjene de Syge, samt Sognepræsterne uspurgte havde begravet disses Sognemænd paa Klostrets Kirkegaard [2].

Endmere aabenbart gik Munkene Pavernes Hensigter med de givne Privilegier for nær, naar de i Tillid til deres Exemtion ansaa sig berettigede til at omgaaes med og tage Personer i

---

[1]) Afskrift af Pavebullen i Christiania Univers. Samling, meddeelt fra Vatikanet. Enkelthederne i denne Sag maa forbeholdes Specialhistorien.
[2]) Barth. IV. 268. Indtaget blandt Bilagene.

Forsvar, som den sekulære Geistlighed lovlig havde bandsat. Hvad enten Munkene her lededes af Trods, af Lyst til at prøve Udstrækningen af deres Rettigheder, eller af Egennytte, da den Bandsatte naturligviis fandt sig vel tjent med i dyre Domme at betale en Bistand, som tilintetgjorde Bandsættelsens Virkninger, saa var deres Fremfærd i denne Henseende lige forargelig, og aabenbart i Strid med Begrebet om en christen Kirke. Ei heller finder man, at de hos deres Foresatte have fundet Medhold i slig Selvraadighed. Da Cistercienserne i Hovedøen havde holdt Messe for Kong Sverre, uagtet han var bandsat af den norske og danske Geistlighed, ja af Paven selv, bleve paa derover indkommen Klage til Abbeden af Citeaux de Munke, som havde deeltaget i Messen, paa Cisterciensernes Generalkapittel Aar 1200 idømte den i Regelen fastsatte Straf [1]. — I 1309 havde nogle tydske Kjøbmænd, som boede Vinteren over i Bergen, negtet at betale Tiende paa Grund af dette temporære Ophold, og bleve derfor af Bisp Arne satte i Band. Men de saaledes Bandsatte vedbleve desuagtet at gaae i Kirke hos Prædikebrødrene og Minoritterne, under Paaskud af, at Bispens Excommunication ikke angik andre Kirker, end han havde Myndighed over. Ved Brev af 31te Mai s. A. til samtlige "lærde Mænd, Abbeder, Provster, Korsbrødre, Prædikere og Barfodbrødre, Munker, Kanniker og Sognepræster" inden Byen i Bergen imødegaaer Bisp Arne denne nye og urimelige Paastand, der maatte — siger han — hvis den var sand, medføre, at Kirken var søndersplittet i sit Indre. Derimod maa den Mand, der er excommuniceret i een Kirke, nødvendig være det i alle, overeensstemmende med vor Tro og vort Credo, at der er een, hellig, almindelig Kirke, og paa Grund heraf forbyder han Alle og Enhver at give disse bandsatte Tydskere Adgang til deres Kirker, da de vel maa vide, at enhver Geistlig, Klostermand eller Verdensmand [2]), Prædike- og Barfodbrødre [3]) ikke undtagne,

[1]) Suhm VIII. 566.

[2]) Klaustrmadr eda veraldzmadr d. e. her Sekulargeistlig.

[3]) D. e. her Minoritterne i Bergen, ikke St. Jons Augustinere.

der holder Messe med vitterligt Bandsatte, selv paadrager sig Bandstraf, ifølge Pavens Bulle, der begynder: Episcoporum et aliorum prælatorum etc. [1]). I Forbindelse hermed tilkjendegav han alle Geistlige, exemte og ikke exemte, at 3 Tydskere vare belagte med Kirkens Band, og forbød dem at have nogen Omgang med de Bandsatte [2]).

I alt dette havde Bisp Arne udentvivl fuld Ret, og han blev ikke staaende ved at hævde Kirkens Sag ligeoverfor Munkene inden sit Stift, men stræbte samtidig hermed ved Pavehoffet at udvirke Bestemmelser mod de exemte Munkeordener, saavel med Hensyn til deres Forhold til Geistligheden i det Hele, som især angaaende Prædikebrødrenes Pligt at betale en vis aarlig Afgift til Sognepræsterne, der benævnedes solutio portionis canonicæ, og oftere er paa Tale under Stridighederne [3]). Arnes Broder og Eftermand Audfinn tog sig ligeledes med Varme af disse Stridigheder, og istandbragte endelig efter mange Underhandlinger et Forlig imellem Prædikebrødrene og Kannikerne, i hvilket endnu den gamle Privetsag omtales, og hvori forøvrigt mangfoldige Trætter bilægges [4]). Samme Biskop forbød ligeledes ved Brev af 27de Marts 1320, foranlediget ved indkomne Klager fra Sognepræsterne, under Bands Pine Alle og fornemmelig Præsterne ved Apostelkirken (d. e. de kongelige Kanniker) og andre Klostermænd i Bergen at række Andres Sognemænd uden Nødvendighed Kirkens Velgjerninger og Herrens Legeme paa Paaskedag eller til andre Tider, da det stred mod Pavens Bud og Kirkeloven, ligesom det berøvede Præsterne deres lovlige Offer [5]).

---

1) Barth. IV. 394—396.

2) ibid. 391—392. Begge Breve ere af 31te Mai, og tydelig af samme Aar, skjønt det sidste urigtig er dateret 1310.

3) ibid. 315—316. 165—171, hvorom iøvrigt Mere i de enkelte Prædikebrødre-Klostres Historie.

4) ibid. 155—171. Brevet er udateret; maaskee er det derfor yngre end det herefter omtalte Forbud af 1320.

5) Suhm XII. 337 efter Barth. IV. 52—55. Udtrykket her: prestar at postolakirkiu oc nokkorer adrer klaustermenn i bønom, maa

Med Hensyn til Klostrenes uvenlige Forhold til Sekulargeistligheden og især angaaende Uenighederne mellem denne og Dominikanerne, giver et Brev fra Nidaros Prædikebrødre til deres forrige Provincial Broder Peter Philipsson, da Erkebisp i Upsala (1330—1341), flere interessante Oplysninger [1]). Conventet i Nidaros beder heri blandt Andet deres forrige Foresatte om at hjælpe dem med nogle af Kirkens Gaver; thi Erkebispen i Nidaros og hans Kapittel unde dem intet Godt, men paaføre dem Bekymringer med Hensyn til Fjerdeparten af alle Begravelser (de qvarta omnium funeralium), forbyde dem at prædike i Byen og paa Landet og at høre Skriftemaal, ligesom Erkebispen under Trudsel med Afsættelse har forbudt Sognepræsterne at vise Prædikebrødrene Velgjerninger, og finder sin Glæde i at negte disse, hvad han forunder sine kjære Venner Minoritterne; og dette paa samme Tid som han endog tillader Cistercienserne at tigge, idet han giver dem Lov til at tage Almuen til Gudsbord (communicare populum). — Om det end kan være Grund til at betvivle, at denne Klage forholder sig rigtig i alle Dele, da Erkebispen vel

ikke tages bogstaveligt, som om Kannikerne ved Apostelkirken vare at ansee som Klostermænd (jfr. ovenfor S. 38); thi Meningen kan her kun være samtlige exemte Geistlige i Byen, der gik Præsterne for nær. At jeg heri har Ret, viser og selve Brevet, hvor de oven nævnte Udtryk længere nede ere omskiftede med veraldar prestar eda klaustra; thi verdslige Præster kunde de kongelige Geistlige kun i det Tilfælde kaldes, at de i ingen Deel vare klosterlige.

[1]) Brevet findes i Afskrift fra Orig. paa Perg. i Stockholm i Diplomatar. Langebekian. i Kbhvn. Det er der henført til 1440, men da Broder Petrus Philippi, der før havde været Prædikebrødrenes Provincial i Dacia, blev Erkebisp i Upsala efter Olaf († 11te Marts 1330), og døde i August 1341 (Chronicon de archiepisc. Upsaliens. ed. Schefferus. Ups. 1673. p. 78 sq.), saa maa dette Brev nødvendig falde mellem disse Aar. Den norske Erkebisp, hvorover der føres Klage, bliver følgelig enten Eilif Korte († 2den Septbr. 1332) eller Paal Bardarson, snarest den sidste, da Brevet tyder hen paa de Stridigheder mellem Minoritter og Dominikanere, som i hans Tid vare udbrudte i Provindsen, og maaskee foranledigede af Upsala Erkebiskop. (Regesta danica I. 239).

* *

neppe uden Grund har turdet negte Prædikebrødrene en saa uimodsigelig Ret som at prædike og høre Skriftemaal, hvor de vilde, saa oplyser den dog det spændte Forhold, som atter i 14de Aarhundrede fandt Sted mellem dem og Kapitlet, og det er ikke urimeligt, at dettes Forkjærlighed for Minoritterne, hvorom Brevet taler, staaer i Forbindelse med den samtidige Kamp, især i Sverige, mellem begge Tiggerordener. — I det Hele var denne Tidspunkt, Kong Magnus Erikssons Mindreaarighed, en haard Tid for Geistligheden; thi Rigsforstanderen, Hr. Erling Vidkunnarson, var den fiendsk, og synes med Flid at have understøttet dem, der satte sig op mod den geistlige Øvrighed. At han tog en fra Hovedøen bortløben Mester Arne i Beskyttelse, trods Abbedens og Oslo Biskops Reklamationer, er ovenfor viist, og i 1328 bestyrkede han Tydskerne i deres Vrangvillighed mod Bergens Biskop, hvem de nægtede at betale Gaardetiende, ja holdt endog Sammenkomster med dem i den Anledning hos Prædikebrødrene, som altsaa sandsynlig ogsaa denne Gang har staaet Geistligheden imod [1]). Efter denne Tid blive Vidnesbyrdene om Munkenes og Præsternes indbyrdes Uenighed færre, sandsynligviis ligesaameget en Følge af, at Forholdene efterhaanden vare blevne ordnede, som af begge Partiers forbedrede Formuesforfatning, der gjorde dem mere ligegyldige ved enkelte Indgreb; men endnu i 1443 bandsatte Bisp Olaf af Bergen Dominikanerne der, saafremt de ikke 3 Dage efter Oplæsningen af hans Befaling igjen opgrove og lode bortbringe en Forbryders Lig, som de med Tilsidesættelse af Kirkeloven havde begravet paa deres Kirkegaard [2]).

Det er især om de eximerede Munkeordener, Talen her har været, da disse nærmest og hyppigst maatte støde den geistlige Øvrighed, blandt hvilken de virkede. De Vidnesbyrd om Uenig-

---

[1]) Efter Barth. IV. 231 ff. trykt i Saml. t. Norges Hist. V. 352 ff. I Prof. Munchs Indledning dertil oplyses flere Træk af Hr. Erlings spændte Forhold til Prælaterne.

[2]) Barth. IV. 9—11.

hed mellem vedkommende Biskop og de hans Opsyn underlagte Klosterstiftelser, som man iøvrigt træffer paa, ere her af mindre Vægt, da de hverken synes at have været flere eller mærkeligere, end de lignende Formaninger, Trudsler eller Straffe, som selve Sekulargeistligheden nu og da modtog eller idømtes af deres Foresatte.

I et særeget Forhold til den lavere Geistlighed kom Klostrene gjennem de Sognekirker, som de eiede, og hvori Gudstjenesten enten forrettedes ved Præstemunke fra selve Klostret, eller ved egne Kapellaner, som det ansatte ved Kirken. Denne Gjenstand er ovenfor berørt, idet der er viist, at slige Klosterkirker eller Kapeller paa Landet have i senere Tider givet Anledning til Klostersagn paa hine Steder, samt at flere af Norges Klostre eiede Sognekirker, og med Hensyn til disse stode i samme Forhold til vedkommende Biskop som andre Kirkeiere eller Indehavere af Kaldsretten [1]. Klostrenes Besiddelse af Sognekirker maa, som det synes, have været en baade Almue og Sognepræster temmelig ligegyldig Sag; thi da det er høist rimeligt, at Præstemunken stod paa samme lave Dannelsestrin som Sognepræsten, blev Almuen lige vel eller lige ilde tjent med dem begge, og da det nok var meget faa Kirker i Landet, som gjennem Klostrenes Kaldsret berøvedes Sekulargeistligheden, og de ved den dannede

[1]) Ovenfor S. 16. 29. 185—187. G. L. Baden (Historiske Afhandlinger II. 428 ff.) har dog ikke ubetinget Ret i, at deslige et Kloster tilhørende Kirker havde en afgjort Fordeel for de almindelige Sognekirker derved, at de vare befriede for Biskoppernes besværlige Gjæsteri. Vi have nemlig allerede (S. 185—186) viist, at Bisperne toge deres Cathedraticum og Gjæsthold af Kirkerne i deres Stift, og at disse Udgifter bestredes af Kirkegodset, uden Hensyn til hvem Kirkeeieren var. At Kirken tilhørte et Kloster kunde saaledes ikke blive den af noget Gavn; thi den aarlige Ydelse maatte ligefuldt ud. Baden vilde saaledes kun have Ret under den Forudsætning, at den aarlige Afgift til Bispestolen var betydeligere, end Kirkens samtlige Indtægter, men dette var i det mindste for Norges Vedkommende langtfra Tilfældet. Daugaard, S. 98, holder med Baden.

Præster, kunde det ei heller være af nogen Betydning for disse. Kun forsaavidt som Almuen i det Hele forsømtes derved, at Præsten ikke boede ved sin Kirke, men opholdt sig deels i Klostret, deels i Bispestaden eller udenlands, og lod Kirketjenesten besørge af en slet lønnet Vicarius, blev det Almuen af Vigtighed, hvem der udnævnte dens Præst, og hvorvidt denne var Kannik eller Munk tillige; thi Vikariatvæsenet har maaskee mere end noget andet Misbrug virket fordærveligt i Kirken. Men dette fandt uden al Tvivl hyppigere Sted ved Sekulargeistlighedens end ved Klostrenes Sognekirker, og har der altsaa for Almuens Vedkommende været nogen Forskjel mellem disse, er den nok falden ud til Klostrenes Fordeel. Kannikens slet lønnede og overlæssede Kapellan i det Mindste stod hverken med Hensyn til Kultur, Videnskabelighed eller udvortes Livsomstændigheder synderligt over den Almue, blandt hvem han skulde virke, medens Klostret enten holdt en fast Præst ved Kirken, der som saadan havde godt Udkomme, eller lod Tjenesten skifteviis besørge ved Munke.

Om Munkenes Forhold til Almuen er i det Foregaaende oftere leilighedsviis talt, samt paaviist, at det i Almindelighed var godt. Aarsagen til, at de som oftest af Almuen gaves Fortrinnet for Sognepræsterne, laa ikke alene i den Tro, som hine havde forstaaet at bibringe Almuen, at deres Messer, Aflad, Skriftemaal og Gravsteder vare langt helligere end Sognepræsternes, men vi søge det visselig ikke med Uret tillige for en stor Deel deri, at Forholdet til Sognepræsterne var tvunget og lovbestemt, følgelig et Pligtforhold, til Munkene derimod frivilligt, stundom hemmelig tilsneget, og følgelig et Kjærligheds- og Tillidsforhold. Det er ikke først i vor Tid, at Sognebaandets Løsning har fundet Forsvarere; en saadan aandelig Frihed har visselig til alle Tider tiltalt saavel den oprigtige Christne, der i sin Tro ikke stemmede med sin Sognepræst, som Fritænkeren, der med Glæde vilde gribe Leiligheden til at løsrive sig fra lovlige Forpligtelser[1]). Egen-

[1]) Til denne Klasse hørte de tydske Handelssvende i Bergen, som frygtede

nytten bragte Munkene til at bestyrke saavel den Ene som den Anden i denne Lyst til Uafhængighed, og naar da Bisķoppen ifølge Pligt og Skyldighed anvendte Lovens Bud mod slige Misbrug, udlagdes dette som en Følge af Sognepræsternes egennyttige Klage, og Uordenens Ophavsmænd, Munkene, erstattedes rigeligt deres havde Uleilighed ved forøgede Gaver og hyppigere Benyttelse, hvor det lovligt kunde skee. Vidnesbyrd om fiendtligt Forhold mellem Munke og Almue høre derfor til Undtagelserne, især førend Tugten yderlig forfaldt, og vi have ikke truffet paa Noget, der med Bestemthed har Præget af almindelig Misnøie med Munkene som saadanne. Thi at Helgesæter Kloster i 1240 blev stormet og brændt af Birkebenerne, havde politisk Aarsag, da Hertug Skule der havde søgt et Fristed, og den Insult, som tildeels af Lægfolk tilføiedes Abbeden af Nidarholm i Nidaros Domkirke 1301, var foranlediget af Hævn fra Domkapitlets Side [1]). Mere tvivlsom er Aarsagen til den Voldsgjerning mod Minoritterne i Oslo, som flere af Byens Indvaanere 1376 tillode sig, idet de opbrøde Kirkedøren, trængte ind i Klostret, og mishandlede Ordenens Custos i Norge Nikolaus og en anden Munk, samt dræbte en Lægbroder. Udtrykkene i Brevet derom [2]) synes imidlertid at antyde, at Anledningen til Opløbet har været en Mand, som Voldsmændene vilde have fat paa, og som maa have taget sin Tilflugt til Klostret, der altsaa ved at tage ham i Beskyttelse har paadraget sig den opirrede Pøbels Selvtægt.

De mange Forbindelser, hvori Munkene i Egenskab af Jorddrotter, Pengemænd, skattefrie Gaarbeiere i Byerne m. v. kom til

Bandsættelsen, fordi den ifølge Tidsalderens Rædsel for den Bandsatte virkede uforbeelagtig paa deres Handelsdrift, og derfor gjennem Tiggermunkene søgte Adgang til Kirken. Naar dette ikke hjalp, underkastede de sig vel og for enkelt Gang Bispens Dom, men greb strax Leiligheden, naar den gaves, til at hævne sig paa sin Præst ved at forholde ham hans Rettigheder.

[1]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 7. No. 1. Mere herom i Nidarholms Historie.

[2]) ibid. fasc. 73. No. 1. "Homo quidam, quibus demeritis exigentibus ignoramus, atrociter fuit interfectus."

Almuen, maatte desuagtet foraarsage Tvistigheder, Forviklinger og Misfornøielser baade fra Munkenes og Almuens Side, især naar en Lægmand fik med en vrangvillig Abbed at gjøre, over hvem han ikke uden at klage til Paven kunde faae Ret, en Vidtløftighed og Bekostning, der gjorde Sagens Forfølgelse umulig. Iøvrigt svarede dog Munkene i Almindelighed, hvor fritagne for at møde for verdslig Domstol de end ved deres Privilegier vare, for Landets sædvanlige Domstole (Hovedøen f. Ex. for Akers Thing og Oslo Lagmand) i Trætter angaaende deres Jordegods eller verdslige Forhold i det Hele, og det var saaledes vist en temerær Udflugt, naar Abbeden i Lyse i Anledning af Fiskeretten i Oselven negtede at svare for nogen anden Dommer end Abbeden af Citeaux eller Paven [1]), saameget mere som han, førend Sagen gik hans Kloster imod, havde afgivet Møde for Biskoppens Domstol, og senere forgjeves appelleret til Erkebispen [2]). Paa civile Processer mellem Klostrene og Almuen er der da heller ingen Mangel, især i Munkelivs og Hovedøens Historie, og naar de til vor Tid bevarede Domme i Almindelighed ere faldne ud til Klostrets Fordeel, ligger dette hverken deri, at dette altid havde Ret, eller at Dommen var partisk, men det lader sig forklare deraf, at det kun var de vundne Eiendomstrætter, hvorom Munkene bevarede Retsbeviserne, medens de ingen Opfordring havde til at forsyne sig med Domsbreve i tabte Sager. Dette blev Modpartens Sag, og af slige Breve findes nu yderst saa bevarede. Hertil hører f. Ex. en Dom af Oslo Lagmand Harald Kolbjarnarson af 24de Marts 1401, hvori han dommer Abbeden af Hovedøen og Præsten paa Eds-

---

1) Barth. IV. 261.

2) Derimod havde Cistercienserabbeden Mathias i Tuters Ret, da han, anklaget for geistlig Forseelse erklærede, at Erkebispen ikke var hans "Retter." (Münch. Dipl. No. 3187). I en Retssag (Dipl. Arn. Magn. 60. No. 6) mellem Hovedøen og Mariæ Kirke i Oslo angaaende noget Tømmer, negtede Bispens Official at stævne Munkene i Hovedøen, men Aarsagen synes at have ligget i formelle Feil fra Kantslerens Side.

berg til enten at anlægge en ny Vei over de Eiendomme, begge disse havde i Edsberg; eller overeensstemmende med Landsloven lade Edsbergs Bønder fremdeles bruge den Førselsvei (flutlovegr), som de i lang Tid havde benyttet [1]).

Odelsløsningsretten var for Bonden gavnlig, men for Klostret, der gjerne vilde have sine rede Penge udsatte i Jordegods, høist ubehagelig, og gav derfor ofte Anledning til Trætte. Munkene stræbte vel saavidt muligt at bevæge Sælgeren til ganske at fraskrive sig denne Ret, men lykkedes dette ikke, søgte de at faae den indskrænket til saa faa Aar som muligt, i Haab om at Bonden ikke saa hurtigt skulde see sig istand til at tilveiebringe Løsningssummen. Man finder saaledes Odelsløsning fastsat til 1, 3, 4, 6, 9 eller flere Aar med Tillæg, at hvis Gaarden inden saadan Frist ei var gjenløst, skulde den uigjenkaldelig tilfalde Klostret. Atter andre Gaarde solgtes mod ubegrændset Løsningsret, eller til Indløsning, naar Sælgeren vilde. Dette blev saaledes i Grunden kun en anden Form for fast Pantelaan; thi Bondens Arvinger tiltraadte Gaarden efter ham, og svarede som Rente Landskylden til Klostret, indtil de enten saa sig istand til at indfrie Laanet, eller for at reise flere Penge senere solgte deres Odelsret, hvormed da først Gaarden blev Klostrets virkelige Eiendom, som det efter Sælgerens Død kunde bortbygsle. Endelig kjøbte Klostrene, og det helst, Gaarde til Odel, uigjenløselig for Alle, en Bestemmelse i Skjøderne, der dog hyppigere forekomme ved Sjælegaver end ved Salg, sandsynligviis fordi den ved hine vare nødvendigere, for at undgaae Splid med Arvingerne om Beløbet af Løsningssummen, der ikke vel i et Gavebrev kunde komme paa Bane [2]).

Om Klosterleilændingernes Stilling i Forhold til andre Leilændingers have vi ingen afgjørende Oplysning fundet; dog har den neppe været slettere. Den Lethed, hvormed Klostrene kunde faae kjøbt Jordegods af selve Bønderne, der altsaa frivillig over-

[1]) Dipl. i Univerf. Saml. i Christiania.
[2]) Beviserne for det her Anførte forbeholdes Specialhistorien.

gik fra Odelsmandens uafhængige Stilling til Bygselmandens [1]), synes at tale for, at hverken Afgiften til Klostret har været overdreven eller Behandlingen haard. De Exempler paa det Modsatte, som enkelte Klostres Historie afgiver, høre vist til Undtagelserne, og man har vel heller ingen Grund til at antage, at andre Bygselmænd altid vare frie for Jorddrottens umilde eller endog tyranniske Behandling. Blandt Klagemaalene over Abbed Erik i Utstein 1333 anføres, at han Aaret forud havde taget 12 Mand med sig med Ballister og Lænker, begivet sig til Klostrets Gaarde, og mod Bispens Forbud ranet og plyndret utalligt Gods, som han derpaa med sine Følgesvende havde forødt i Drik og anden Overdaadighed [2]); og om Abbed Mathias af Tuters anføres, at han havde bedraget mange af Landbønderne, og paalagt dem ulidelige Afgifter [3]). Men dette var alt aabenbar Uret, som Intet beviser angaaende Forholdene i Almindelighed. Hvis det ovenfor S. 217 omtalte Brev om Dovningens aarlige Størrelse til det tønsbergske Olafskloster kan bevise noget i denne Sag, da synes det deels at oplyse en særdeles mild Hoveripligt for de Nærmestboende, deels at antyde, at den verdslige Lænsmand, der 1552 havde Klostergodset i Værge, har stillet sine Fordringer høiere. I det Hele synes det ikke urimeligt, at Klostrenes Landbønder ved oftere at deelagtiggjøres i enkelte af Munkenes Friheder, f. Ex. for Leding eller Skydsfærd, hvormed Almuen høilig besværedes, have havt en fordeelagtigere Stilling end andre Bønder, og dette har afgjort været Tilfældet for de af dem, som nu og da af særskilt Naade underlagdes Klostrets Jurisdiktion (ovenfor S. 154); thi de geistlige Straffe vare mildere end de verdslige. Ligesaa

---

[1]) Mærkeligt i denne Henseende er et Vidnesbyrd af 1293, (Munkelivs Brevbog 123. Thork. Dipl. II. 141), hvorefter en Bonde havde solgt sin Gaard til Abbeden af Munkeliv, for at faae Penge til Julekost. Forskjellen mellem Odelsmand og Leilænding kan ikke have været stor, naar man saaledes uden sand Nødvendighed opgav sin Odelsret.

[2]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 33. No. 4.

[3]) Munch. Dipl. No. 3187.

vare vel Kongernes og Bispernes særskilte Værnbreve for Klosterleilændinger ikke ganske uden Virkning for disse [1]). Da saaledes Provsten paa Lister havde bandsat Munkelivs Landbønder og Ombudsmand der i Egnen, anmodede Bisp Hakon af Bergen Biskoppen af Stavanger om strengt at irettesætte Provsten derfor, hvis Hakon ikke skulde nødes til at gaae frem mod denne med den Myndighed, hvormed han af Paven var beklædt [2]). Ikke alle Bønder kunde gjøre Regning paa saa kraftig Hjælp, naar de forurettedes.

Et virksomt Middel til at vedligeholde den gode Forstaaelse med Almuen og sin Indflydelse paa denne fandt Munkene i de verdslige Brødre, aandelige Venner, Tertiarier [3]), eller hvad de ellers kaldtes, som alle Munkeordener, men især Johanitterne og Tiggerbrødrene optoge deels for Betaling, deels som Erstatning for viste Tjenester, deels i Haab om saadanne. Her mødtes Almuens og Munkenes Interesser; thi da de Mænd eller Kvinder, der paa slig Maade formelig vare optagne i Ordenens Broderskab, deelagtiggjordes i enkelte verdslige og — efter Løftet i Brødrelagsbrevet — i alle Ordenens aandelige Goder, var saadan Optagelse en Fordeel, som ikke blot den lavere Almue, men endog Rigets første Mænd attraaede, da de paa denne Maade, uden i nogen Henseende at forsømme de jordiske Sysler, kunde sørge for sit evige Vel. For Munkene vare disse paa den anden Side i mange Henseender gavnlige, om ikke uundværlige. De Pengesager, Franciskaneren ikke selv turde befatte sig med, overlod han til en af Ordenens aandelige Venner at bringe i Orden. Skulde Birgittinerne have et Privilegium eller deslige udvirket hos Kongemagten, da var det Pligt for Ordenens sorores og fratres ab extra (S. 117. 120) af al Magt at befordre Sagen. Dominikanerne talde ligeledes ofte anseelige Mænd blandt deres Tertiarier. Saaledes kalder Konventet i Nidaros 133* Fogden i

[1]) Thork. Dipl. II. 19. 128.
[2]) Barth. IV. 712.
[3]) Ovenfor S. 91. 100 og fl. St.

Jæmteland, Harald, sin Medbroder og sande Velgjører [1]), og Rigsraaden Hr. Jon Marteinsson (Rømer) kalder sig i sit Testament af 1401 baade Prædikebrødrenes og Minoritternes Broder i Oslo. Ligesaa lod Bisp Audun af Stavanger sig i 1431 af Minoritternes Provincial optage i Ordenens Broderskab for Liv og Død [2]), og Thorleif Bjørnsson, som Norges Rigsraad i 1481 paa Kronens Vegne (under Mellemriget efter Christian den Førstes Død) forlænede med Island, lod sig i 1480 optage som frater ab extra hos Munkelivs Birgittinere [3]). Den direkte Fordeel, Klostrene havde af disse Tertiarier, er omtalt i 1ste Afsnit; men desuden bleve de et særdeles gavnligt Mellemled mellem Munkene og Almuen rundt om i Landet, som talte deres Sag hos Høie og Lave, opmuntrede til Gavmildhed mod dem, og i fornødent Fald kunde benyttes til at modsige eller besmykke onde Rygter. Hele dette Broderskabsvæsen, der var bygget paa Tilliden til Munkenes gode Gjerninger, maatte naturligviis med Tugtens Forfald mere og mere tabe sin Virkning og Anseelse, og vi have derfor fortrinsviis fra det 15de Aarhundrede valgt Exemplerne paa dets Tilværelse i Norge.

§ 9.

Tilbageblik paa Klostrenes gavnlige og skadelige Følger.

Klostrenes Følger i det Hele, deres Indflydelse paa Norges Kultur, lade sig vel udlede af hvad i dette Afsnit allerede er anført, men for at danne sig et heelt Billede deraf vil maaskee et kort Tilbageblik ikke være ufornødent. Den med Fædrelandets Middelalder allerede fortrolige Læser vil her intet Nyt finde, men

---

[1]) Honestus vir Haraldus, exactor Jamtiæ, noster confrater et sincerus benefactor. (Afskrift i Langebeks Dipl.)

[2]) "in communionem ordinis tam in vita quam in morte." Dipl. Arn. fasc. 41. No. 1.

[3]) Hist. eccles. Islandiæ. IV. 171. 172. Her findes Formularen for en saadan Broders Optagelse.

denne § vil fra Andre danne et passende Hvilepunkt, forend vi gaae over til at behandle Klostrenes Undergang i Norge.

Munkevæsenet havde uddannet sig i Middelalderens urolige og lovløse Tider, og under lignende Forholde fandt det Indgang i Norge. I en saadan Tid, blandt et krigersk, voldsomt og udannet Folk maatte derfor Klostrene i Almindelighed virke gavnligt, ja vel endog være et nødvendigt Led i den Kjede af ydre og indre Omstændigheder, som fra Middelalderens Barbari ledede Folkeslagene gjennem Hierarkiets Trældom til Reformationens Oplysning og gjennemgribende Følger baade for Katholikker og Protestanter. Man kan erkjende, at Munkevæsenet var en nodvendig Institution for Middelalderens christne Kirke, og at det i sin Vældes Tid bidrog til at stode Menneskeslægten fremad paa Sandhedens Vei, uden derfor i vore Dage at kunne betragte det som andet end et udnyttet Redskab. Bogtrykkerkunsten og den klassiske Videnskabeligheds Gjenoplivning i Midten af 15de Aarhundrede bibragte Klostrene Naadestødet. De vare fra den Stund af en Udvært paa Kirkens Træ, der trak de bedste Safter til sig uden at bidrage til dets Udvikling. Den Reformation i Kirken, som Luther og hans Samtid udførte, rammede derfor og strax Klostrene, og at slige Stiftelser endnu i flere katholske Lande staae ved Magt, grunder sig vistnok mere paa hierarkisk-conservative, end paa christelig-katholske, i selve Lærebygningen begrundede Hensyn. Buen og Pilen, Brystharnisket og Pantserskjorten vare herlige Vaaben for deres Tid, men Krudtets Anvendelse i Krigen gjorde andre Angrebs- og Forsvarsmidler nødvendige. Bogtrykkerpressen var det Krudt, som sprængte de ved Uvidenhed og Usædelighed allerede undergravede Munkeboliger i Luften, og hvor de endnu findes, staae de som Minder om en svunden Tid, de ikke formaae at kalde tilbage. For at dømme om Klostrene og deres Indflydelse uden Partiskhed, maa man derfor tænke sig tilbage i Middelalderen med dens gode og slette Sider, dens Anskuelser og Vildfarelser, og man vil da lettelig opdage Klostrenes Gavn, men tillige bemærke,

at alle deres gode Følger vare tilfældige og det oprindelige Munkevæsen mere eller mindre fremmede, og det gik saaledes her som saa ofte ellers, at Mennesket forfeiler det Maal, hvorefter det anspænder sine bedste Kræfter, men derimod naaer et andet, som aldeles ikke var paatænkt.

Klostrene vare **Fredens Boliger**. Den Hellighed, som omhegnede deres Mure, gjorde dem til trygge Tilflugtssteder for den Forfulgte. Vigtigheden heraf i en Tidsalder, da Retten laa i Spydstangen, maa paatrænge sig Enhver, og at Munkene nu og da misbrugte denne Asylret til at skjule Misdædere, var vel en Misbrug, men som vel ikke kunde undgaaes, og som desuden ofte hindrede en opægget Folkemasse fra at tage en grusom Selvhævn over udømt Mand. **Politikkens Offere** fandt i Klostrene et Tilflugtssted, som ingen anden Indretning afgav, og at de norske Borgerkrige have bidraget til at befolke Klostrene, oplyses af Sagaerne paa flere Steder. **Den Vanføre**, hvem i hine Tider ingen Levevei stod aaben, og som saaledes i Verden var sig og Andre til Byrde, kunde i Klostret berede sig et for ham passende Liv. Den ældre Lovgivnings umenneskelige Bestemmelse, at en Fader kunde udsætte sit vanføre Barn, forsvandt med Christendommen, vistnok fordi den stred mod dennes kjærlige Aand, men vel og for en Deel, forbi deslige Ulykkelige nu anvistes Udsigt til at føre et gavnligt Liv. Den ældre Kristenret bestemmer derfor allerede, at alle Børn med Menneskehoved skulde døbes og opfødes. Som **Forsørgelsesanstalter** i det Hele stiftede udentvivl Klostrene den største Gavn. Oldinger, Enker og Forældreløse fandt i dem et Tilflugtssted, som ellers ingensteds stod dem aabent; ved at underkaste sig Regelens Forskrifter sikrede de sig for Livstid nødtørftigt, ofte rundeligt Udkomme, uden at besværes af mange eller trættende Forretninger; ønskede de af en eller anden Grund ikke ganske at forlade Verden, tilbød Klostrene dem som Proventfolk Ophold og Pleie enten mod en vis Indskudssum, eller mod at anvende deres Tid i Klostrenes Tjeneste. De traadte saaledes istedetfor

vore Tiders Hospitaler, Arbeidshuse, Fattigstuer og andre milde Stiftelser, og det er i denne Henseende aldeles ligegyldigt, at det kun var ved Tilsidesættelse af Klostrenes oprindelige Øiemed, at disse Fordele ved dem opnaaedes. For den faldne Pige var fremdeles Klostret en som oftest ligesaa kjærkommen som nødvendig Tilflugt, skjønt det er mere end usandsynligt, at nogen norsk Klosterstiftelse udelukkende har været bestemt for slige Ulykkelige (ovenfor S. 246). Uangreben og uforstyrret af den ydre Kamp og Uro var den fredsommelige, sit Kald opofrede Munk istand til at drive Fredens stille Sysler.

Klostrene vare fremdeles Oplysningens Boliger for deres Tid. Hvor uvidende og uoplyste Munkene end i det Hele vare, udgik dog den Videnskabelighed, som Tidsalderen var istand til at tilegne sig, hovedsagelig fra dem, just fordi Klostrene vare de eneste Steder, hvor denne Fredens Palme kunde finde Ly under de Storme, der uafladelig rystede Staterne. Vel deelte de denne Fortjeneste med Domkapitlerne, hvis Medlemmer ligeledes lagde Vind paa aandelig Uddannelse, men disse Domkapitler vare selv i deres Oprindelse klosterlige Stiftelser, og her er der ingen Grund til at skjelne mellem disse to Slags geistlige Foreninger [1]). I Norges Middelalder maa ethvert Oplysningens Frøkorn været af uberegneligt Værd, og man kan derfor ikke tvivle om, at Klosterskolerne, hvor slet og indskrænket Underviisningen der end var, og hvormeget de bibragte Kundskaber end blandedes med Overtro og Skinhellighed, maa have virket meget gavnligt, om ikke i andre Henseender, saa ved Udbredelse af Skrivekunsten, hvori Munkene i Almindelighed stode over deres Samtidige, da de mere end den Verdslige satte Priis paa smukke Skrifttræk, ja stundom paalagde sig som Pønitents Afskrivningen af en eller anden Bog med den omhyggeligste Kalligrafi [2]).

[1]) Gavnlig for Folket, skjønt paa den anden Side maaskee skadelig for Munkene har sikkerlig og den Forbindelse været, som stundom bestod mellem et Kloster og et Gilde, f. Ex. mellem Olafsklostret i Oslo og St. Annæ Gilde der.

[2]) Se ovenfor S. 240. Anm. 4. hvor dette netop synes at have været

Endvidere erstattede Klostrene som Gjæstfrihedens Boliger Savnet af offentlige Herberger og Pleieanstalter for Reisende, baade fattige og rige. Ligesom deres Virksomhed som Forsørgelsesanstalter har foranlediget deres Sammenblanding med de egentlige Syge- og Fattighuse, saaledes har deres Forpligtelse at modtage og pleie Reisende givet Anledning til, at andre slige Hospitaler eller Gjæstehuse ere blevne anseede for Klostre (Indledning § 2). Gjæstfrihed var Munkenes Pligt, for enkelte Ordener (Helligaandsordenen og Johanitterne) endog Hovedpligt, og man har formange Vidnesbyrd om, at Konger, Prælater, Høvdinger og andre Reisende endog i længere Tid have opholdt sig i norske Klostre, til at vi kunne tvivle om, at de ærlig have opfyldt den [1]. Det er og mere end rimeligt, at Norges naturlige Beskaffenhed fordum end mere, end det nu er Tilfældet, har gjort det nødvendigt for Munkene at modtage og pleie Enhver, der bankede paa deres Port, ligesom det maa have været behageligt for dem paa denne Maade at faae Kundskab om Verdens Begivenheder. — I Forbindelse med Gjæstfriheden staaer Almisse-Uddelingen, som Munkene deels paa egen Bekostning, deels ifølge Testamenter og Legater til Klostret besørgede, og som almindelig bestod i Mad og

Tilfældet efter Afskriverskens Undskyldning for, at Afskriften ikke var saa smuk, som hun burde kunnet gjøre den. — Skjønt det egentlig ikke hører hjemme her, være det dog tilladt at gjøre den Bemærkning, at Læse- og Skrivekyndighed udentvivl ikke har været saa ukjendte her i Norge som i sydligere Lande; thi ellers skulde Modersmaalet neppe kunnet hævde sin Plads ved Siden af Latinen her mere end i Sverige, Danmark og flere Lande. Denne min Formodning bestyrkes desuden af mangfoldige norske Breve fra 14—16de Aarhundrede, udstedte paa Landet af Bønder, og skrevne paa kun raat tilberedet Kalveskind med daarligt Blæk, slet Pen og en jammerlig Stiil og Orthografi. Deslige Breve maa sikkerlig være førte i Pennen af selve Udstederne, da Præsters og verdslige Øvrighedspersoners Brevskaber see heelt anderledes ud.

[1]) Til de leilighedsviis før omtalte Vidnesbyrd kan man føie Efterretningerne i **Sverres Saga c. 115. Arna-Biskups Saga c. 70. o. m.** Fl. Drosten Hr. Ögmund Finnssøn døde paa Sygestuen i Halsnø (Saml. III. 591).

Klæder, der paa Giverens Dødsdag, paa visse Helligdage eller desl. uddeeltes udenfor Klostrets Port til de Fattige. Paa denne Maade blev mangen Hungrig mættet og mangen Nøgen klædt, og den herved bevirkede Gavn maa regnes Klostervæsenet til Gode, skjønt Munkene for det Meste kun vare Bestyrere af Andres Gaver, og det vel ei heller er usandsynligt, at Ladhed og Ligegyldighed med at forsørge sig selv derved næredes hos Mange. Saaledes sattes dog den Veldædige i Stand til gjennem Munkene at udstrække sin Godgjørenhed til kommende Slægter, ligesom den Tillid, Munkene i det Hele som upartiske Mellemmænd nød, ofte maatte være af Vigtighed. Til et Klosters Varetægt kunde man i en urolig Tid med større Sikkerhed end til nogen Anden betroe sin Velfærd; thi ikke Alle havde som Bisp Nikolaus af Oslo eller Svend Galle[1]) Mod til at bryde Klostrets Fred og bemægtige sig hvad der var forvaret. Munkenes Vidnesbyrd havde en mere end almindelig Tillid, og de gavnede saaledes ofte ved at gjøre de kostbare pavelige Notarers Hjælp ufornøden ved Dokumenters Oversættelse, Bekræftelse eller Forkyndelse. Endelig maa man blandt Klostrenes gavnlige Følger ikke glemme den stadige Forbindelse med Udlandet, de stedse vedligeholdt[2]), og hvorom iøvrigt før er talt.

Langt vidløftigere er Klostrenes Synderegister, men de fordærvelige Følger af denne Institution ere ovenfor saa tidt paapegede, at mange Ord ei her behøves. Det er forresten rimeligt, at Klostrenes forholdsviis ringere Antal her i Landet har mere formindsket deres skadelige end gode Følger. Saaledes kan man neppe antage, at en 30—50 Klostre i nogen betydelig Grad har bidraget til Rigets Svækkelse, saaledes som Tilfældet antages at

---

[1]) See Hovedøen og Nonnesæter i Oslo.

[2]) Man finder endog, at norsk Munk er bleven benyttet som Missionær blandt Hedninger. Ved Brev af 9de September (1171?) anmodede Pav Alexander III. Nidaros Erkebisp og X., før Bisp af Stavanger, om at overlade Bisp Fulco af Estland Munken Nikolaus, der skulde være af estisk Æt, til Medhjælp' ved Hedningernes Omvendelse i dette Land. (Langebeks Diplomatar.).

have været i Danmark[1]). Da man nemlig ikke finder, at Klosterbønderne i Norge have været fritagne for Ledingspligten, hvilket man kan slutte deraf, at enkelte af Lysеklosters Landbønder af særlig kongelig Naade fritoges for det første Udbud, medens de udtrykkelig forpligtedes til Leding, naar Fare truede, og almindeligt Opbud skede, ligesom det ved Thingsvidne 1552 oplyses, at det tønsbergske Olafsklosters Bønder stedse havde betalt deres Leding til Kongsgaarden og ikke til Abbeden[2]): saa kan de faa vaabenføre Munke, som bleve tilbage, ikke have gjort hverken fra eller til[3]).

Derimod svækkede Klostrene uimodsigelig Landets Kraft ved at unddrage en stor Deel af dets Jordegods fra Skatter og andre Udredsler til Statens Bedste; denne Fordeel deelte de med Geistligheden, og Byrden blev derfor desto føleligere for Bonde og Borger, og da samtidigt hermed Hanseaterne tilreve sig hele Handelen, uden at svare Kronen nogen tilstrækkelig Afgift derfor, maatte Landets Velvære snart og mærkeligt aftage. Fremdeles tilføiede Munkene Landet Pengetab ved de store Summer de idelig førte ud derfra, uden at bringe andet Vederlag hjem derfor, end Privilegier for sig selv og Aflad for Andre. Disse Penge tilveiebragtes desuden ved Midler, der ei heller kunde være heldbringende for Landet, nemlig ved Salg af Aflad, ved Indblanden i Handels- og Haandværksstandens Rettigheder, og ved det demoraliserende Tiggeri omkring endog i Landets fjerneste Egne[4]). End større Skade bevirkede udentvivl Klostrene ved de Retsforviklinger, som deres Friheder og Rettigheder oftere maatte foranledige, og hvorved en vrang og trættekjær Abbed var istand til at forhølde

[1]) Daugaard S. 73 ff. Velschow i Historisk Tidsskrift IV, 37 ff.
[2]) Diplom i Geheimearkiv i Kjøbenhavn.
[3]) Proventfolkene vare nemlig i Almindelighed vanføre eller udlevede Folk.
[4]) Da Pietro Qvirini, en Venetianer fra Candia, i 1431 forliste i Lofotens Skjærgaard ikke langt fra Røst, traf han der en Dominikanermunk, som bedrog baade ham og Almuen. — Spor af Munkenes Afladshandel med Broderskabsbreve finder man overalt, i Valders, i Sætersdalen og andre isolerede Fjelddale.

fin Modpart hans lovlige Ret. — Men alt dette havde dog Intet at betyde mod den moralske Fordærvelse, som Munkevæsenet især i de sidste Tider udbredte. Munkenes slette Exempel maa have været høist farligt og smittende, just fordi et Liv som deres skulde være fortjenstfuldt. Paa Reformationstiden havde de i Norge forlængst udspillet deres Rolle som Folkets Lærere og Veiledere, og ingen Deeltagelse fulgte dem i deres Fald.

§ 10.

Klostrenes Undergang i Norge.

Det er allerede forhen bemærket, at Sortedøden danner et Vendepunkt i den norske Klosterhistorie. Skjønt Klostrene endnu i næsten 200 Aar stode ved Magt, seer man dog tydeligt, at de fra denne Tid gik tilbage, om end ikke altid i Rigdom, saa dog i ydre Anseelse og den indre Kraft, som udgaaer af Sædelighed og Pligtfølelse. Sortedøden blev Vendepunktet, just fordi denne ødelæggende Pest standsede Klostrene i deres Udvikling paa samme Tid, som en indgribende Forandring i Norges politiske Stilling forberededes og lidt efter lidt gjennemførtes. Da nu samtidig hermed Sædernes Forfald over hele Europa stedse mere aabnede Folkets Øine for den romerske Kirkes Mangler, saae Klostrene sig ikke istand til hurtigt nok at erstatte det Tab, Pesten havde tilføiet dem; ved Flytningen af Regjeringens Sæde til Sverige og Danmark, formindskedes Abbedernes politiske Indflydelse, og den lammende Virkning, Kalmarunionen i det Hele udøvede paa Norge, Aarsagerne dertil have nu været hvilkesomhelst, viste sig og i Klostrene. Tydskere og Danske kom mere og mere i Besiddelse af de rigere Klostre og geistlige Præbender, og den idelige Kamp mellem et indenlandsk og et tydsk-dansk Parti, der saa ofte fremtræder i Rigshistorien, synes heller ikke at have været Klostrene fremmed, og kunde naturligviis aldrig være dem gavnlig.

Skjønt de fleste af Biskopperne paa Reformationstiden vare velstuderede Mænd, der i Udlandet havde fuldendt deres Dannelse,

og saaledes neppe have gaaet fri for Tidsalderens reformatoriske Stræben [1]), var dog det religiøse Liv i Norge, i det Mindste saavidt dets Reformationshistorie hidtil er bekjendt, saa lidt udviklet, at Trangen til en Kirkeforbedring neppe almindelig føltes [2]). Den vilde vel derfor ikke paa den Tid uden ved Tvang, og, som det skede, i Forbindelse med Statsformens Omstyrten være bleven gjennemført, og da dette nu skede, foregik det paa en saa aldeles ukirkelig Maade, at kun Geistlighedens politiske Magt og dens Formue forsvandt, medens man overlod til en langt sildigere Tid, til Christian den Fjerde, at ordne selve Kirkevæsenet paa protestantisk Fod. Reformationen i Norge udgik derfor heller ikke fra den lærde Stand; man finder ikke engang, med Undtagelse af Huitfelds Beretning om en Munk Antonius's Prædiken i Bergen, at den nye Lære er bleven forkyndt for Folket, eller at nogen dygtig Geistlig havde erklæret sig for samme, førend de verdslige Magthavere allerede med fuld Iver reformerede paa deres Viis. Disse Herrer fandt nemlig i Reformationen et nemt Middel til at berige sig selv og til at fortrænge af Rigsraadet en Stand, der oftest havde dannet det nationale Oppositionsparti mod den danske Adels Indtrængen, og man kan ikke læse hiin Tids Brevverling [3]) mellem Konge, Rigsraad, Adel og Geistlighed, uden stedse mere at bestyrkes i den Overbeviisning, at selve Religionsforbedringen var

---

[1]) Blandt 8 navngivne Kanniker ved Nidaros Domkapitel 1532 vare de 3 Magistre, altsaa i Udlandet promoverede Geistlige (Dipl. Münch. No. 3181), Erkebisp Olaf Engelbrektsøn, Bisp Magnus af Hammer, og, som det synes, Bisp Hoskold af Stavanger havde alle studeret i Rostock, Bisp Hans Reff af Oslo i Paris, Mag. Geble Pedersen, der blev første lutherske Superintendent i Bergen, først i Alkmaar og siden i Løven, og var allerede tidlig Reformationen af Overbeviisning hengiven.

[2]) Sagnet om en "hellig Broder Steffen" i Tuterøen, der en rum Tid forud skal have spaaet Munkene en brat Undergang, viser, at Følelsen af en Reformations Nødvendighed ogsaa i Norge har paatrængt sig Enkelte, der frie for Tidsalderens Fordærvelse agtede paa dens Tegn.

[3]) Denne er endnu i en sjelden Fuldstændighed, der desuden i danske Geheimearkiv kan suppleres, bevaret ved de fra München hjembragte Levninger af Erkebisp Olafs Arkiv.

dem Alle en ligegyldig og uvæsentlig Gjenstand, medens Spørgsmaalet hovedsagelig dreiede sig om, hvem der skulde faae Løvens Part af det rige Bytte.

Her faldt naturligviis Klostrene først og fremst i Øinene Luthers Exempel og hans Skrifter mod Munkevæsenet, Klostrenes Sekularisation i de første protestantiske Lande, og fremfor Alt maaskee de norske Klostres forholdsviis betydelige Rigdomme fristede Konge og Adel altfor meget, til at de længe skulde kunnet afholde sig fra at efterligne Tydskerne. Disse egennyttige Bevæggrunde for en Reformation i Kirkevæsenet er dennes Skyggeside, og har i dens Fienders Hænder været et farligt, ofte med Held ført Vaaben mod Protestanterne, og i intet Land, selv Sverige ikke undtaget, forekommer det os, at de fremtræde mere aabenbart og mindre ledsaget af Overbeviisningen om selve Kirkeforbedringens Vigtighed og Nødvendighed forøvrigt, end netop i Norge. Alle Dagens reformatoriske Spørgsmaale dreiede sig om de reent verdslige Pengeinteresser, om denne eller hiin danske Ridder eller Svend skulde have Bispens Læn eller Klostrets Gods; om hvem der skulde forkynde den renere Lære for den forvirrede Almue, skriver Kong Christian III stundom, men hans Mænd heroppe aldrig, og dog var Alt afhængigt af disse, da Kongen selv ingensinde satte sin Fod i Landet, siden han i 1529 som Hertug af Holsteen havde været i Oslo, og forgjeves arbeidet for at blive hyldet som Faderens Eftermand i Norge. Partinavnene Lutherianere og Papister forekomme i norske Breve allerede fra Slutningen af Christian IIs Regjering; man finder oftere omtalt, at snart denne, snart hiin Herre havde indrettet Gudstjenesten ved sin Sognekirke paa luthersk Viis [1]), og især førtes Klage over, at Lænsherren paa Bergenhuus, Hr. Vincents Lunge, den eneste verdslige Magnat i

[1]) Saaledes melder Nils Mogensen, Præst paa Herrø, 10de Januar 1529 Erkebispen, at Fru Ingerd Ottesdatters Folk paa Giske læse og synge fra Borde saaledes, som Hr. Vincentius bruger i Bergen. (Dipl. Münch. No. 2817).

Norge paa den Tid, der synes at have fattet det Kirkelige ved Luthers Reformation [1]), begunstigede og selv stillede sig i Spidsen for den nye Læres Tilhængere. Med videnskabelige Grunde sees derimod Partierne i Norge ingensinde at have mødt hinanden, og den her oplyste Forrykken af Stridsspørgsmaalet gav den hele Reformation i Norge Præget af en politisk Omvæltning. Det gik nu som ved Christendommens Indførelse; begge skyldtes Statshensyn mere end religiøs Trang og Overbeviisning. Da de danske Adelsmænd, Lunge, Nils Lykke, Erik Gyldenstjerne, Truid Ulfstand, Klaus og Esge Bilde m. Fl. begunstigede Lutheranerne, og altfor tydeligt lagde for Dagen, at de ad denne Vei agtede at plyndre de geistlige Stiftelser og grundfæste den danske Adels Herredømme i Landet, saa blev det nationale Parti, Geistlige og Verdslige, nødt til at forsvare Katholicismens Sag, selv om de under andre Omstændigheder havde været gunstigt stemte for Luther. Vi formode, at de mærkelige Modsigelser i Erkebisp Olafs og Bisp Hans Reffs religiøs-politiske Færd paa denne Maade vil kunne forklares.

Dog, vi skulle ikke og kunne ei heller skrive den norske Reformationshistorie, og vende derfor tilbage til Klostrene. Deres Inddragning under Kronen forberededes i Almindelighed ved, eftersom de viede Klosterforstandere bortdøde, overalt hvor det lod sig gjøre at indsætte verdslige Forstandere i Klostrene, der mod en aarlig Afgift til Kronen og under Forpligtelse af at føde og klæde Klosterfolket, overtoge Bestyrelsen af Godset, og anvendte Overskuddet til egen Fordeel. Mærkeligt bliver det imidlertid, at en Begyndelse hertil i Norge allerede var skeet i 1519 eller endog før, altsaa omtrent 10 Aar forend det første danske Kloster blev forlænet nogen Verdslig [2]). I hiint Aar findes nemlig en Her-

[1]) Han havde en kort Tid været Professor juris ved Kjøbenhavns Universitet. (Werlauff Bidrag til Univers. Historie før Reformationen. Kbhvn. 1836. Fol. S. 11).

[2]) Dette skede ifølge Daugaard S. 119 første Gang 1528 med Graabrødre Kloster i Flensborg.

man Matsson, udentvivl den samme, der en Tid havde Bahuus Slot i Befaling [1]), men vel forskjellig fra den Herman Skriver, der i 1521 forekommer paa Varberg [2]), af Christian II allerede i rum Tid indsat som verdslig Forstander for Dragsmark Kloster, hvori han erklærer at have holdt alle Messer vedlige, saalænge han har havt Klostret i sin Befaling [3]). Han var fremdeles i denne Stilling i 1523, da han anmoder Rigets "Forstander" Hr. Henrik Krumedike om at skaffe ham afløst fra Klostret, at der overeensstemmende med Kirkeloven maa komme en viet Abbed, som kunde holde ret Ordensregel, og vilde mod Betaling unde ham et lidet Rum i Klostret til hans Dødsdag [4]). Paa lignende Maade havde allerede Kong Christian II, uvist naar, forlænet Gimsø Nonnekloster til en Diderik Tolder, efter hvis Død Bisp Hans Reff strax han kom til Stiftet (1524) atter havde indsat en Abbedisse i Klostret [5]). Hvad Paaskud Kongen har benyttet, eller hvad Plan han har havt med at inddrage Klostre, længe førend han viste sig som en aabenbar Ven af Reformationen, er ikke for Tiden muligt at afgjøre. Hans Reffs Erklæring, at Gimsø kom til Diderik Tolder ifølge vrang Underviisning, hentyder maaskee

---

[1]) Oedman Bahuslehns Beskrifning S. 85. Saml. til Norges Historie VI. 11. 45.

[2]) Christ. d. Andens Registrant. No. 2. a. fol. 224. b. Herman Matsson sees nemlig at have havt Dragsmark i Værge og boet der mellem 1519 og 1523, og maaskee til henimod 1532, da Peter Størle fik Klostret (Saml. VI. 45.), og kan vel altsaa ikke i Mellemtiden været Skriver paa Varberg. Ved Overleveringen af Bahuus Slot (1524?) til Hans Eriksson, kaldes han hæderlig Svend Herman Matsson (Frederik Is Registratur).

[3]) Brev fra Herman Matsson til Christian II, dat. Dragsmark "vor Frue Aften sidermere" (7de Septbr.) 1519. (Danske Geh. Arkiv).

[4]) Brevet er skrevet fra Dragsmark 21de Mai 1523. (Geh. Ark.) Begge Breve ere i flere Henseender af Interesse, og ville blive indtagne blandt Bilagene.

[5]) Bispens Klage til Norges Riges Raad over Verdsliges Indgreb i Kirkens Ret, dat. 2den August 1533; ligeledes blandt Bilagene. Mærkeligt er det, at Bispen ikke omtaler Dragsmark.

paa, at Sekularisationen er skeet under en eller anden paaskudt Retmæssighed, som kunde skjule Kongens sande Hensigt; men flere norske Klostre inddroges neppe i hans Tid.

Den Vending, Religionsstridighederne under Frederik Is svage Regjering tog i Danmark, ytrede naturligviis ogsaa sin Indflydelse i Norge, og Regjeringens Planer med Klostrene bleve efter Herredagen i Odense 1527 stedse tydeligere. Vel havde Kong Frederik i sin norske Haandfæstning af 24de Novbr. 1524 [1]) bekræftet alle den norske Kirkes Privilegier og Friheder (§ 1), lovet aldrig at tillade nogen Kjættere, Luthers Disciple eller Andre at prædike mod den hellige Kirkes Fader, Paven, og den romerske Kirke, men straffe slige paa Liv og Gods (§ 2), og forøvrigt fornyet Kirkens og Klostrenes almindelige Privilegier; men dette hindrede ham ligesaalidt i Norge som i Danmark fra at begunstige Reformationen, da dette forlangtes af Adelen. Klostrenes Sekularisation begyndte derfor atter i 1528 [2]). I dette Aar gav han Gimsø Kloster til Iver Jensson (Jernskjæg), som atter i 1532 afstod det til Hr. Mogens Gyldenstjernes Myntmester Hans som Løn for hans Tjeneste under Agershuus's Beleiring [3]). Samme Aar skjænkede Kongen Nonnesæter Kloster i Bergen med dets Gods til Hr. Vincents Lunge, som indrettede Klostret til Privatbolig for sig (Lungegaarden) [4]), ligesom denne samtidig hermed deelte det bergenske Prædikebrødre-Klosters Guld og Klenodier med dettes sidste Prior Jens Mortenson, som for at skjule Plyndringen

---

[1]) Saml. t. Norg. Hist. I. 1—12.

[2]) Et Brev bag en Jordebog af 1525, dateret Oslo 1ste August 1525, fra Kapitlet der til Kong Frederik, antyder, at den allerede før var begyndt, da der siges, at alle Kirker og Klostre i Oslo ere fordærvede. (Geh. Arkiv). Men herfor savnes dog Visshed.

[3]) Saml. VI 24. 44. Hans Reffs Brev af 2den August 1533. (Münch. Dipl. No. 3234). I Saml. S. 24 staaer, at Iver Jenssøns Forlæning forbrødes, men dette er dog ikke ifølge Bispens Brev skeet før 1532, da Hans Myntmester fik den.

[4]) Saml. VI. 21.

satte Ild paa Klostret og forlod Byen [1]. I 1529 forlænede Frederik I sin Tjener Jørgen Steenssøn med Kastelle Kloster [2]) mod en Afgift af en Læst Smør, og at tjene Kongen med 3 vaabenføre Mænd; men da Erkebisp Olaf strax fremkom med Klager over dette Indgreb i hans Myndighed over Klostret, vovede Kongen ikke for en saa ringe Sag at bryde med den mægtige Erkebisp, eller endnu at aabenbare sin Hensigt med disse Forlæninger til Verdslige. Han paaskjød derfor kun Kronens formeentlige gamle Ret til Kastelle Kloster [3]), og udsatte Sagens Afgjørelse til en kommende Herredag, hvor som sædvanlig Intet blev bestemt, da hverken Kongen eller Erkebispen mødte [4]). Imidlertid havde Svogrene Vincents Lunge og Nils Lykke benyttet sig af de urolige, næsten lovløse Tider til at forøge deres Formue paa de bergenske Klostres Bekostning. Lunge havde allerede faaet Nonnesæter, og dette Klosters Gods var ved dets forrige Cisterciensernonners Udjagelse for største Delen lagt til Munkeliv, medens kun en ringe Deel deraf fulgte med Klostret til St. Antonsmunkene, og fra dem altsaa til Lunge. Her var saaledes en god Leilighed til at forfølge Abbedissen i Munkeliv med Processer angaaende Nonnesæters Gods. Den nye Lænsherre paa Bergenhuus, Esge Bilde, understøttede sine Landsmænd, og allerede i 1529 gik det Rygte i Bergen, at Hr. Nils Lykke skulde have Munkeliv i Forlæning [5]). Dette blev dog Intet af; thi Frygten for Christian den Andens Rustninger i Holland henledede Opmærksomheden paa dette Klosters fordeelagtige militære Beliggenhed, og vakte Frygt for, at den forjagede Konge ved de Katholskes Hjælp skulde sætte sig fast der, og saaledes beherske Byen. Samtidig hermed fandt man, at

[1]) Holbergs Bergens Beskriv. (efter Edvardsen) S. 55. Script. R. D. IV. 420. Saml. I. 49. II. 87—89. VI. 61.
[2]) Saml. VI. 31.
[3]) Kastelle Klosters Jordebog i Münch. Dipl. No. 4298. b.
[4]) Münch. Dipl. No. 2962.
[5]) Jørgen Hansen Skrivers Brev til Christian II. Saml. I. 518. Ekdahls Arkiv. S. 1282.

Byens Domkirke og Bispegaard laa Slottet for nær og vilde i Tilfælde af Angreb fra Søsiden hindre Slottet i at forsvare Byen. Dette gav da Anledning til vidløftige Undersøgelser og Forhandlinger (1529—1530) angaaende Nødvendigheden af hine geistlige Bygningers Nedrivelse, og Birgittinerne i Munkeliv fik ved enhver Leilighed høre, at de skulde miste deres Kloster, hvad enten det faldt i Lykkes Lod eller anvistes Bispen og Domkapitlet som Vederlag for deres Domkirke [1]). Den 15de Febr. 1531 udstedte Bisp Olaf og hans Kapittel en Erklæring om, at de havde overladt deres Gaarde og Domkirke til Kong Frederik, mod igjen at indtage Munkeliv, det bemande og forsvare mod Rigets Fiender, samt bruge og beholde som Bispebolig og Domkirke [2]). Den 21de Februar lod Esge Bilde Abbedissen og Confessoren underrette herom, og tilbød dem indtil Videre at benytte Allehelgens Kirke og to Gaarde derved som Kloster; men de vilde ikke give sit Minde hertil, og begave sig for største Delen ud af Klostret, Nogle hjem til deres Slægt, Andre til Moderklostret Vadstena [3]). Saaledes var Norges anseeligste Kloster ophævet over 6 Aar før Reformationen. Reins rige Nonnekloster ved Nidaros fik samtidig hermed ogsaa en verdslig Forstanderske. Lykkes og Lunges rige Svigermoder, den mandige Fru Ingerd Ottesdatter til Østeraad lod sig om Vaaren 1531 af Klostrets Nonner vælge til dets Forstanderske, og forbeholdt sine Døtre samme Ret, af Frygt, som hun skriver til Erkebispen, for at nogen Anden skulde vælte sig derind; men Olaf modsatte sig dette af al Magt, saa det maaskee for det Første ei blev Noget af Overdragelsen, uagtet der erhvervedes kongelig Bekræftelse derpaa [4]).

Men nu indtraf en Begivenhed, der nødte det danske Adels-

---

[1]) Se om alt dette Abbedissens ynkelige Klagemaal til Erkebispen, udentvivl af 1530. (Dipl. Münch. No. 3902; optaget blandt Bilagene).
[2]) Trykt i Saml. II. 36—38.
[3]) Dipl. i Christiania Univers. Saml. Diar. Vadsten. p. 182.
[4]) Saml. II. 40—45 og Langebeks Dipl.

parti til i det Mindste for en Tid at standse med deres reformatoriske Iver. Den landflygtige Christian den Anden havde efter 8 Aars Ophold i Tydskland og Nederlandene endelig med stor Anstrengelse bragt en Hær paa Benene og faaet udrustet en Flaade. Hans Tilhængere havde havt et opmærksomt Øie henvendt paa Tingenes Gang i Norge, og trolig meldt ham Alt, hvad Frederik I og det danske Rigsraad foretoge sig mod Haandfæstningen. Da han nu havde Hæren rede og erfarede, at den hele Geistlighed i Norge var høist misfornøiet med Adelens Færd mod Kirker og Klostre, samt med Kongens egenmægtige Indgreb i Kirkens Rettigheder [1], besluttede han over Norge at gjøre et Forsøg paa at gjenvinde sine tabte Lande. Fra Hesnæs Havn, hvor hans Flaade, forsaavidt den kom frem efterat, have lidt meget ved Storm, løb ind, udstedte han 6te Novbr. 1531 et aabent Brev til alle sine troe Undersaatter i Norge, Bisper, Prælater, Abbeder, Priorer og Præstemænd, Riddere og Riddersmændsmænd, Kjøbstædsmænd, Bønder og menige Almue, hvori han melder, at han i Holland havde erfaret den Uret og Uskjel, som uden Skyld og Brøde var paaført Nordmændene af dem, som havde gjort sig selv til Herrer over dem i hans Fravær, og derfor samlet et mægtigt Antal Krigsfolk, for at frelse dem derfra [2]). Hans Opraab fandt Gjenklang baade hos Geistlighed og Almue; kun Erkebisp Olaf synes i Begyndelsen at have havt Betænkeligheder [3]), men erklærede sig dog

---

[1]) Bisp Magnus af Hammers Brev til Christian II af 20de Juli 1531, hos Huitfeld 1315—1317.

[2]) Dipl. Münch. No. 3083, trykt i Saml. II. 84—85.

[3]) Kongen meldte ham den 8de November i særskilt Brev sin Ankomst (Saml. II. 86); men istedetfor strax efter hans Anmodning at begive sig til Kongen, maa han have forlangt dennes Leide og ikke før mod Aarets Ende indfundet sig i Oslo. Under 30te Novbr. udstedte nemlig Kongen frit og feligt Leide for Erkebispen og Tjenere i 5 Uger, at komme til Oslo og underhandle (sammest. S. 90). Aarsagerne til denne Erkebispens Forsigtighed, der forresten var sædvanlig hos ham, kan i øvrigt have været forskjellige. Grund til at fæste Lid til Kongens blotte Forsikringer kunde Ingen have, og Erkebisp Olaf maatte vel desuden

snart efter for ham. De verdslige Høvdinger i Landet vare derimod deelte i to Partier, hvoraf dog det danske var det mægtigste, da Frederik I ved Efterretningen om sin Brodersøns Rustninger havde faaet samtlige Rigets Slotte i danske, ham hengivne Adelsmænds Hænder. Enkelte Nordmænd, hvoriblandt Hr. Gaute Galde og Einar Tjeld, erklærede sig derimod aabent for Christian. Ligesaa synes Abbeden af Hovedøen at have gaaet ham frivillig til Haande; men Følgen heraf blev, at Høvedsmanden paa Agershuus, Mogens Gyldenstjerne, efter først strax ved Kongens Ankomst til Oslo at have provianteret Slottet med Klostrets Forraad, lod Abbeden længere ud paa Vinteren tilbyde med sine Brødre at flytte ind paa Agershuus, og da han afslog dette, gribe i sin Seng og føre fangen did, hvorfra han først slap ud, efterat Christian var afreist til Danmark. Klostret blev samtidig med Abbedens Fængsling (21de Januar 1532) afbrændt og nedbrudt, Munkene flyttede til Oslo, hvor Abbeden siden blev Præst ved Domkirken, og Godset lagdes under Agershuus for bestandig [1]).

Imidlertid løb hele Toget uheldigt af, og den gamle Konge gik i den Fælde, som det danske Rigsraad opstillede for ham. Og nu brød Uveiret atter løst over den katholske Geistlighed. Bisperne faldt til Fode, og maatte med store Bøder undgjælde deres Frafald fra Kong Frederik; Klostrene derimod benyttedes som Belon-

---

frygte for at indstille sig for en Herre, som han 15de Juli 1523 i Mecheln som udvalgt Erkebisp havde svoret Troskab (Allen de rebus Christiani II. exsulis. p. 16), men hvis Sag han dog ved Hjemkomsten til Norge Sommeren 1524 opgav. Ei heller var der Grund til blindt hen at fæste Lid til den Konges Forsikring om at ville forfegte Katholicismen, som, selv mistænkt for at være Lutheraner idetmindste af Politik, medbragte til Landet som sin Kantsler den erkjendte Protestant Paul Kempe.

1) Denne Beretning, affattet efter Abbedens Klage af 26de Septbr. 1532 (Dipl. Münch. No. 3152, optaget blandt Bilagene), stemmer godt med Huitfeld (S. 1353), at Gyldenstjerne afbrød et Kloster i Oslo, "at han ikke vilde være beskadt deraf." I Fiendens Hænder kunde det stærkbyggede Kloster blevet et farligt Udgangspunkt for et Angreb paa Slottet over Isen, som da laa.

ninger for dem, der havde bidraget til det danske Parties Seier. Prioren af Værne, der havde understøttet Christian II [1]), blev uden Videre afsat derfra, og Klostret givet Peder Brockenhuus i Forlæning [2]). Paa lignende Maade fik Erik Ugerup Olafsklostret i Tønsberg og Peder Størle Dragsmark, hvilket dog allerede forud var kommen i Lægmands Værge. I 1531 afbrændte Minoritternes Kloster i Nidaros ved Vaadeild, hvorved sandsynligviis dettes Konvent opløstes, og samme Aar sluttede Hr. Nils Lykke en formelig Kontrakt med Tuterøens sidste Abbed Mathias, ifølge hvilken denne mod en rund Sum paa Haanden og en aarlig Livrente afstod sit Kloster, som han ved slet Bestyrelse havde ødelagt, til Lykke, der 1ste Mai 1532 erholdt Kong Frederik Is Bekræftelse paa denne ulovlige Handel, hvis Iverksættelse det dog lykkedes Erkebisp Olaf i det Mindste for en Tid at forhindre; men senere kom Klostret dog i Lykkes Arvingers Besiddelse. Derimod lykkedes det ikke Vincents Lunge i 1531 at faae bemægtiget sig Utstein Kloster, som Biskop Hoskold af Stavanger med Kraft modsatte sig. Allerede paa denne Tid var dog de fleste og rigeste Klostre i Landet komne i danske Lægmænds Hænder, og sandsynligviis vilde det ikke varet længe, forend de faa endnu i Munkenes Værge forblevne Klostre [3]) vilde gaaet samme Skjebne i Møde, dersom ikke atter de politiske Forholde havde tvunget de verdslige Reformatorer til i nogen Tid at holde inde.

Frederik I døde nemlig paa Gottorp Slot den 10de [4]) April 1533, og det havde ikke lykkes ham hverken i Danmark eller Norge at faae sin Søn Hertug Christian valgt til sin Eftermand. Til

[1]) I Brev til Kantsleren (Paul Kempe) af 15de Decbr. 1531 sender han Kongen 40 Mark og lover Troskab og Bistand (Orig. i Geh. Arkiv).
[2]) Hans Reffs Klage (Münch. Dipl. No. 3234).
[3]) De her ikke nævnte Klostres Skjebne i denne første Periode af Sekularisationen kjendes ikke med Bestemthed. Lysekloster havde mellem 1532—1536 faaet Abbed Matthias fra Tuterøen til Forstander. (Dipl. i Geh. Arkivet.
[4]) Danske Mag. 3die Række I. 255.

den Herredag, Danmarks Rigsraad ved St. Hans Dag holdt i Kjøbenhavn, havde man forsømt at indbyde det norske Rigsraad, og Frygten for at dette Rige skulde falde fra, og enten vælge sig en egen Konge (nærmest Christian IIs Svigersøn Pfalzgrev Frederik), eller forene sig med Sverige, bevægede de danske Rigsraader til denne Gang mere end ellers at tage Hensyn til Norges Ret. Dette i Forening med Bispernes Ulyst til at vælge den lutherske Hertug Christian, foranledigede den Beslutning at udsætte Kongevalget indtil Midsommer 1534, da det norske Rigsraad skulde indbydes til fælles Kongevalg med det danske i Kjøbenhavn [1]. Fremdeles besluttedes i Anledning af Geistlighedens Klager over, at Kirker og Klostre tvertimod Kongers beseglede Breve og svorne Ed vare komne i Lægmænds Hænder, at Odense Reces af 1527 skulde efterleves under Mellemriget, og saaledes blandt Andet ogsaa Klostrene blive ved Magt. Vel bekjendt baade med den norske Geistligheds Indflydelse i Norge og dens Forbitrelse over Kong Frederiks Lænsmænds Færd mod Klostre, Kirker og Hospitaler, ansaa det danske Rigsraad det fornødent for atter at forsone Nordmændene, at fornegte Alt, hvad det gjennem sit svage Verktøi Kong Frederik hidtil havde udført i Norge, og henstillede saaledes til det norske Rigsraad "at forbedre og oprette igjen hvis Brøst, Uskjel, ulaglig Forvandling i Riget var skeet nu i nogle Aar i allehaande Maader" [2]). I Overeensstemmelse hermed indgav da Bispen af Oslo den 2den August 1533 en Forestilling til det i Bud i Romsdalen forsamlede norske Rigsraad, hvori han omtaler de Indgreb, Christian II og Frederik I havde tilladt sig i geistlige Sager ved at indsætte verdslige Forstandere i Gimsø, Olafs- og Værnekloster, samt Mogens Gyldenstjernes Adfærd med Hovedøen, og forlanger, at Rigsraadet overeensstemmende med

[1]) Nye danske Mag. II. 210. 222.

[2]) Disse Udtryk, der ikke findes i noget af de i Ny danske Mag. trykte Breve, paaberaabes af Bisp Hans Reff (i hans Brev til Norges Rigsraad af 2den August 1533) som tilskrevne Nordmændene fra Herredagen i Kjøbenhavn.

den fra Danmark gjorte Opfordring skulde snarest muligt bringe Alt igjen paa den forrige Fod [1]). Men dette blev neppe Noget af. Erkebisp Olafs mange, hinanden krydsende politiske Planer for at undgaae at hylde Christian III, i Forbindelse med de mange private Stridigheder, hvori han havde indviklet sig, gav ham ikke Tid eller Kraft til at tage sig med Alvor af Klostrene. Bisp Hans Reff meldte sig syg, maaskee for at undgaae at tage Parti; Bisp Olaf Thorkildsen af Bergen havde faaet sin Andeel i Rovet, og var ganske i Lunges og de øvrige Danskes Sold, og blandt de verdslige Rigsraader havde de danskfødte Overmagten baade i Antal, Rigdom og Dygtighed. Det var ikke at vente, at de skulde vise sig tilbøielige til at tilbagegive de rige Godser, de allerede vare i Besiddelse af, og Alt blev for det Første som det var. Paa en uforklarlig eller dog kun af den indre Uenighed forklarlig Maade spildte Nordmændene det heldige Øieblik, medens Grevens Feide rasede over hele Danmark, og da Christian III i 1536 lykkelig havde endt denne, havde de endnu ikke bestemt sig. Erkebispen fangedes nu paa en Maade i sine egne Garn, og af Frygt for Gjengjældelsen undveg han om Vaaren 1537 til Flandern, hvor han kort efter døde. Bisperne af Stavanger og Hammer fængsledes, Bisp Geble af Bergen og Hans af Oslo, en Mand der gjennem hele denne bevægede Tid havde spillet en tvetydig, hidtil ikke tilbørlig belyst Rolle, antoge Luthers Lære, og bleve i Embederne som kongelige Superintendenter; Norge blev overeensstemmende med Christian IIIs Revers til det danske Rigsraad en Provinds af Danmark. Vi have ilet over disse Begivenheder af gjennemgribende Vigtighed for Fædrelandet, fordi vi Intet vide til Oplysning om Klostrenes Skjebne under Mellemregjeringen 1533—1536, og skulle nu omtale de sidste Foretagender med de norske Klostre, med Hensyn til hvilke man nu hverken havde noget Rigsraad at raadspørge eller nogen Forsigtighed at iagttage.

---

[1]) Münch. Dipl. No. 3234.

Løftet paa Rigsdagen i Kjøbenhavn i Juni 1533, at Katholicismen skulde blive ved Magt, var bleven Adelen aftvunget, og var ikke blevet anerkjendt af den nye Konge, hvis Hengivenhed for Lutheranismen var almindelig bekjendt. Det var derfor heller ikke at vente, at han i nogen af Landene vilde ansee sig bunden ved, hvad der før hans Valg var bleven aftalt, eller lade sig derved afholde fra at tage de Forholdsregler med Kirkevæsenet og Klostrene, som han og Rigsraadet fandt nødvendige eller gavnlige. Bisperne bleve fængslede [1]), og den 10de Oktbr. (Mandag efter Simons og Judæ Dag) 1536 udstedtes af Kongen og de paa Herredagen i Kjøbenhavn forsamlede Verdslige en Recess, der blev Grundlaget for Kirkeordinantsen og de senere geistlige Forholde [2]). Angaaende Klostrene indeholder den følgende Bestemmelser: "Og skulle alle Klostre, Prælaturer, Digniteter, Kannikedomme og andre geistlige Læn, som nu ikke benævnt ere [3]), ved deres Magt blive, til saalænge at Kongen og Danmarks Riges Raad derom med flere lærde og vise Mænd, som de til dennem tagendes vorde, en anden Skikkelse gjøre: dog hver Mands Ret og Tiltale herved uskadt og uforkrænket udi alle Maader. Og skal det være Munkene frit og aabent for at udgaae af Klostrene, hvilke som der ikke ville indeblive, og de, som der inde blive ville, de skulle være deres Formænd, Abbeder, Priorer eller Provster der udi Klostret hørige og lydige, og føre et godt, ærligt og christeligt Klosterlevnet, eller gange ud af Klostret. Og skal dennem prædikes Guds Ord fore, som udi Klostrene blive. Og skulle de herefter ikke have fuld Magt uden Kongens og Rigens Raads Ja, Vilje og Samtykke at afhænde, sælge eller pantsætte noget af Klostrenes Jordegods og Eiendomme i nogen Maade." — Uagtet Norge ikke ud-

---

1) Af de norske Bisper, som anført, dog kun Bisp Mogens af Hammer og Bisp Hoskold af Stavanger.

2) Krags og Stephanii Christian IIIs Hist. Oversættelsen. I. 495—509. Om Klostrene S. 503.

3) Bispernes, som bleve inddragne, ere omtalte i det Foregaaende af Recessen.

trykkelig nævnes i denne Recesses Bestemmelser, Noget som paa Grund af den samme Dag foregaaede Statsomvæltning for dette Riges Vedkommende vel ei heller fra dansk Synspunkt kunde ansees nødvendigt, er det dog klart, at dens Bestemmelser ere ansete gjældende og saaledes ere satte i Kraft ogsaa i Norge. Hermed stemmer og Christian IIIs Befaling til den daværende Statholder Nordenfjelds og Befalingsmand paa Bergenhuus, Hr. Esge Bilde af 17de Juni 1537, at lægge alle Bergens Bispestols Indtægter under Kronen, men derimod lade andre Prælater, Kanniker, Vikarier og Sognepræster over hele Stiftet beholde deres Gods, hvormed Lænsherren ei maatte befatte sig. Ligeledes skulde han lade alle Munke- og Nonneklostre i Stiftet blive ved Magt; staae nogen af dem øde, fordi Beboerne have forladt dem, skal deres Gods lægges til Kongens Regnskab. Fremdeles skal han lade Domkirkens og andre Kirkers og Klostres Klenodier, Guld, Sølv, Breve o. s. v. registrere, men iøvrigt skal han lade Kirkens Personer og alle Sognepræster over Stiftet blive ved deres gamle Skikke og ingen nye Prædikere indsætte hos Almuen, "at det ikke skal voge (vække) nogen Forskræk eller Uenighed blandt den fattige, simple og uforstandige Almue der udi Landet, førend vi kunne finde der andre Raad til, og saa med Lempe og Føie komme dem til nogen Bekjendelse og bedre Forstand udi Guds Ord [1]).

[1]) Diplom i Christ. Univ. Samling, optaget blandt Bilagene. Disse Kongens Ord vise hans christelige Sind og den kloge Forsigtighed, hvormed han vilde, at Reformationsverket skulde gaae for sig. At det saavel Nordenfjelds som andensteds i Norge, hvorhen sandsynligviis lignende Befaling er sendt, gik ganske anderledes til, var altsaa forsaavidt uden Christian IIIs Skyld, som det skede mod hans Villie; men dette vilde ikke kunnet skee saa let, hvis han havde, om og kun en eneste Gang, selv besøgt det Rige, han 1536 tilføiede en aldrig forglemmelig Fornærmelse. Men han kom aldrig som Konge til Norge. — Forøvrigt havde han allerede 18de Novbr. 1536 tilskrevet Esge Bilde om Recessen, og givet ham Befalinger overeensstemmende dermed (Dipl. i samme Saml.); og ved Brev af 27de April 1537 paalagde han ham med deres Tilladelse, som Klostrene i Værge havde, at skaffe Kongen noget forgyldt Kobber af alle Slags fra Kirker og Klostre (Orig i Geh. Ark. i Kbhvn.).

Reformationsværket gik imidlertid fremad. Den 2den September 1537 udkom Christian den Tredies Kirkeordinants for Danmark og Norge, samme Dag som de nye evangeliske Superintendenter indviedes, og i denne gaves da og nærmere Forskrifter med Hensyn til Klosterfolks Stilling. Saaledes bestemtes angaaende Tiggermunkene: "Ingen Tiggermunke skulle i vore Riger efter denne Dag opholdes. Hverken skulle de tigge eller prædike, eller høre Skriftemaal; men de, som gamle ere og skrøbelige, og til intet Embede bekvemme udi Kirken, de maa blive udi Klostret; der de maa have deres Fode for Guds Skyld, saa dog at de skulle aflægge Kappen og Klosterklæderne, og ikke bespotte Evangelium" [1]). Med Hensyn til de Klostre og de Munke, "som selv have at leve af", bestemtes i Overeensstemmelse med Recessen af 1536, at enhver Munk, som ønskede det, maatte forlade sit Kloster, og skulde af Formanden gives Klæder og Tærepenge, da denne selv maatte finde sig bedre tjent med at give en Munk, som ikke blive vil, een god Almisse, end at føde ham alle Dage mod hans Villie og Samvittighed; men Kongen vilde ei vide af ureen Reenlivethed og ukyskt Levnet. De Munke, som ville blive, skulle være Formanden lydige, leve et godt og ærligt Levnet, gaae med deres Kappe og bære eens Klæder, ikke for nogen Regels Skyld, men at man kan kjende paa deres Klædebon, af hvad Kloster de ere. De skulle ingen Tonsur længere bære, men de maa have "Kulsue" (Kallot, kullet Hue) eller kullede Hoveder, og maa ikke lade sig see kronragede. Forøvrigt skulle de flittig høre Gudstjenesten og læse i den hellige Skrift, for om muligt endnu at blive tjenlige til Præster. Derfor skal og et saadant Kloster have en luthersk Præst, der skal have Underhold af Klostret [2]). Om Nonnerne bestemtes det Samme. De maatte

---

[1]) Kirkeordinantsen i Krogs Christian IIIs Historie I. 570. ff. Daugaard S. 121 synes ikke at have bemærket denne Bestemmelse, da han ikke veed om noget Kongebud, vedkommende Tiggermunkene særskilt.

[2]) Kirkeordinantsen; anf. St. S. 600.

have deres næste Venners Raad, for at forlade Klostret, og maatte ei færdes Landet omkring som andre løsagtige Folk, ei heller sidde til Drik eller Løsagtighed med Karle. Gjør Abbedissen eller Priorinden selv dette, eller saadant tilsteder, skal hun afsættes, og en anden Nonne indsættes i hendes Sted. De Gjenblivende skulle iøvrigt bære een (d. e. eens?) ærligt Klædebon, men ei tvinges til at bruge Skabelaris (scapulare), hvortil Nogle havde overtroisk Tillid. Ved Visitatserne skal Superintendenten og to verdslige Herrer undersøge, om Nonnerne faae deres tilbørlige Underhold af den, der har Klostret i Forlæning af Kongen, og indberette til samme alle Misligheder. Ved hvert Nonnekloster skulde ligeledes være en luthersk Præst [1]).

Saaledes var der ved Kirkeordinantsen sørget for, at de i Klostrene tilbageblevne Munke og Nonner havde nødtørftig Underholdning, gaves Adgang til at gjøre sig bekjendte med den nye Lære, og holdtes til at leve sømmeligt. Dog opnaaedes ikke overalt Regjeringens gode Hensigt med disse Bestemmelser. De, der havde Klostrene i Værge af Kronen, stræbte at drage den størst mulige Fordeel deraf, og søgte vel derfor at gjøre de gamle Folk Livet i Klostrene saa suurt som muligt; disse igjen havde vanskeligt ved at finde sig i at være paatvungne et Formynderskab, og satte sig op imod den paalagte Tvang. Dette foranledigede en Forordning af 1ste August 1545 om Jomfruklostre, hvori Nonnernes aarlige Underholdning nøiagtig fastsattes, medens det paa den anden Side bestemtes, at den med Klostret Forlænede skulde nyde Alt, hvad Abbedisse og Søstre hidtil havde havt i Eie, og derfor bygge og forbedre Klostret [2]). Det er rimeligt, at ogsaa

[1]) Sammest. S. 601.

[2]) Denne Forordning er trykt i Danske Magazin I. 191 ff. Nonnernes Føderaad var: 5 Tønder Brød eller 25 Skjepper Meel, 15 Tønder Øl eller 2 Pd. Malt og 10 Skj. Humle, 2 levende Sviin, 6 levende Lam, 2 levende fede Faar, 6 levende Gjæs, 10 Par Høns, 1 Fjerding Smør, 1 Fjerd. saltet Sild, 2 Vol røget Sild, 1/2 Td. saltet Fisk, 150 tørre Hvidlinger, 100 Flyndre, 1 Skj. Boghvedegryn, 1 Skj. Byggryn, 1/2 Skj. Havregryn, 1 Skj. Erter, 1 Fjerd. Eddike, 1/2 Td. Salt, 10 Læs

enkelte norske Nonneklostre kom til at nyde godt heraf, uagtet de verdslige Forstandere naturligviis anvendte al sin Indflydelse for at bevæge de tilbageblevne Søstre til at drage ud jo før jo hellere med den Tærepenge, Kirkeordinantsen omtaler. Allerede 27de Marts 1540 kunde saaledes Lensherren paa Agershuus, Peder Hanssøn, melde Kong Christian, at Gimsø Kloster var tomt. Alle Nonner, skriver han, vare uddragne med deres frie Villie og ere gifte, saa nær som en gammel Nonne, som ei vilde gifte sig; dog var hun og da uddragen med egen fri Villie, og opholdt sig hos sine Venner [1]. Bakke Nonnekloster derimod beholdt sine kvindelige Beboere efter 1545, da man seer, at det endnu i Juni 1547 havde en Jørgen Pedersson til verdslig Forstander [2]), den samme uden tvivl, der i et udateret Brev anmoder Esge Bilde om at hjælpe ham til at faae dette Kloster, hvorpaa han har Livsbrev, da Alt nu medgaaer til at føde og klæde Klosterfruerne [3]). Reins og det osloiske Nonnesæters sidste Skjebne kjendes aldeles ikke; de bergenske Nonneklostre vare forlængst uden Nonner.

Senere Bestemmelser vedkommende Klostervæsenet i Norge kjendes ikke; ei heller synes flere at have været nødvendige, da Klostrene nødvendigviis efter de givne Love efterhaanden maatte befries for sine gamle Beboere, hvorved Klostergodset blev et frit kongeligt Læn; thi i Norge optoges ikke, saaledes som Tilfældet var i Danmark med Birgittinerklostrene i Mariager og Maribo, og i Sverige med Vadstena, nye Søstre fremdeles, eftersom Plads blev ledig, og forend Aarhundredet var til Ende, vare saaledes alle levende Spor af Klostervæsen i Norge forsvundne. Idet vi nu slutte dette Afsnit, skulle vi derfor kun i chronologisk Orden give en Oversigt over de norske Klostres Sekularisation, forsaa-

---

Ved, ½ Læst Kul, 1 Vol Æg, 12 Mark Penge til Sko og Klæder, og to Nonner tilsammen en levende Oxe. — Man seer, at denne Taxt er sat i og for Danmark.

[1]) Indberetning fra Peder Hanssøn i Geh. Arkivet. Klostret med Kirken afbrændte 1546.

[2]) Sammesteds.

[3]) Sammesteds uden Sted, Aar eller Underskrift.

vidt den hidtil er bekjendt. Den begyndte under Christian II med **Dragsmark** (før 1519) og **Gimsø** (før 1523); derpaa under Frederik I **Nonnesæter** og **Prædikebrødre** Klostre i Bergen 1528, **Kastelle** 1529 og **Munkeliv** 1531. Samme Aar brændte **Nidarholm** og **Minoritternes** Klostre i Throndhjem; medens **Utersøen** og **Rein** kom i Verdsliges Vold. I 1532 sekulariseredes **Hovedøen**, **Olafsklostret** i Tonsberg, **Dragsmark** og **Værne**, hvorfra strax alle Munke udjoges paa een nær, som tjente Lænsherrens Foged som Skriver. **Minoritternes** Kloster i Bergen var allerede øde paa Reformationstiden og blev derfor i 1541 Bispegaard, som det indtil senere Tider vedblev at være; 1536 afbrændte Tonsberg, og følgelig og **Minoritter**- og **Olafsklostret** der. 1537 blev Nidarholms Kloster forlænet til Jens Tilluffson (Bjelke) og **Utstein** til Thrond Ivarson (Rustung?); **Minoritterklostret** i Oslo skjænkedes 1538 af Christian III Byens Borgere til Hospital, som det endnu er, og 1539 fik Hr. Vincents Lunges forrige Foged Jens Splid **Halsno** Kloster i Forlæning. Ogsaa **Olafsklostret** i Oslo maa tidligt være øde, da dets Tomt var udseet til Opførelse af en ny Bispegaard [1]), og dets Gods udlagdes i 1540 til Lector theologiæ ved Oslo Skole. Ligesaa blev **Helgesæter** i 1546 for kort Tid udlagt til Bispegaard for Superintendenten i Throndhjem, og Minoritternes afbrændte Kloster i Tonsberg i 1551 overdraget til Skolens og Rektors Brug sammesteds. Naar Lyse, Bakke, Nonnesæter i Oslo, Jonsklostret i Bergen og de øvrige Tiggerklostre inddroges, kan for Tiden ikke bestemmes, men de 3 førstnævnte havde dog allerede i de første Aar af Christian IIIs Regjering verdslige Forstandere, og ere saaledes efter al Rimelighed inddragne samtidig med de andre [2]). Om **Selje** Kloster mangle

---

[1]) Brev i danske Geh. Arkiv.

[2]) St. Hans- eller Jons-Kloster i Bergen afbrændte med en Deel af Byen fra Muren til Raadhuset den 19de December 1561, og dets Ruiner plyndredes af Borgerne, der gjorde Skorstene af dets Marmorblokke. Klostrets Taarn blev senere anvendt til Brandvagt m. v. (Edvardsens Bergens Beskrivelse.

alle Efterretninger længe før Reformationen. Det sidste Spor af norske Munke finder man i Dragsmark 1562.

Forsaavidt som nu, efterat alle Munke og Nonner vare uddragne af Klostrene eller døde der, Godset ikke anvendtes til Hospitaler eller Skoler, blev det som verdslige Forleninger betroet danske Adelsmænd og enkelte begunstigede Nordmænd, indtil Fællesstatens ødelagte Pengevæsen tvang Frederik III til først at pantsætte og senere at sælge samtlige Klostergodser. Men Klostrenes Skjebne efter Sekularisationen vedkommer ikke denne Materie. At de tildeels endnu danne Landets betydeligste Godser, er den Dag i Dag et Vidnesbyrd om deres Omfang og Betydenhed i deres Velmagts Dage.

Anden Hovedafdeling.

De norske Klostres Specialhistorie.

Tredie Afsnit.

Klostre i Nidaros og Bergens Stifter.

I.

Klostre i Nidaros Stift.

§ 1.

Oversigt. Beslægtede Indretninger.

Ligesom Throndelagen (Þrondalag, Þrándheimr) i de ældste Tider var den bedst befolkede Deel af Norge, "hvor Landets største Styrke var", saaledes blev og den af Kong Olaf Tryggvesøn anlagte By ved Udløbet af Nidelven, Nidaros, allerede tidligt et af Kongernes sædvanligste Opholdssteder. Som Følge af det inderlige Forhold mellem Kongemagten og den første Christendom, reistes de første Kirker og finder man de første Spor af Klostre i denne Deel af Landet (ovenfor S. 46—48). Nidarholms og Bakke Klostre ved Nidaros synes at have været til allerede i første Halvdeel eller ved Midten af 11te Aarhundrede. Domkapitlet stiftedes samtidigt med Erkestolens Oprettelse 1154 [1]); medens Nidaros Stift sandsynlig allerede længe forud (S. 62) har havt sine bestemte Grændser, der mod Nord gik lige til Finmarken, og mod Syd til Forbjerget Stad, da det, foruden hvad nu hører til Throndhjems Stift samt Nordlandene, ogsaa indbefattede Søndmøre, der senere er henlagt til Bergens Bispedømme [2]). Samtidig med Domkapitlet finder

---

[1]) Anecdoton hist. Sverreri illustrans p. 76. Thork. Dipl. II. S. 17. Schøning om Domkirken, især 1ide Kapitel S. 229—311.

[2]) Munthe i Aalls Snorre II. 169. Hvorledes denne Stiftsdeling havde sin naturlige Grund i den sandsynlige Gang og Retning af Landets Bebyggelse, er viist af Keyser i Saml. VI. 433 ff.

man omtalt Helgesæters Konvent for regulære Kanniker, og den Forbindelse, hvori disse stode til Erkebispen og hans Kapittel, har begrundet Formodningen (S. 63—64) om, at Domkapitlet i Nidaros oprindelig kan have havt en kanonisk Indretning, hvorom imidlertid Intet med Vished kan siges [1]). I 13de Aarhundrede forøgedes Stiftets Klostre med Tuterøen og Rein paa Landet samt Prædikebrødrenes og sidst Minoritternes Klostre i Byen; men flere end disse 7 Klostre kan man ikke med Sikkerhed tillægge dette Norges vidtløftigste Bispedømme. Grunden til at de mindre Stifter, Bergen og Oslo, havde flere Klostre, ligger maaskee i den nærmere Berørelse, hvori disse altid stode med Udlandet, ligesom vel og den sydligere Beliggenhed har bidraget Sit til at drage Munkene did. Foruden disse uomtvistelige Klostre nævner deels Sagnet deels nyere Forfattere flere andre, hvis Tilværelse vi ansee høist tvivlsom, og under Eet ville behandle i § 9, nemlig: Alstahoug Kloster i Skogn, Munkeby i Levanger, Huseby i Børsesskogn, Vedø i Romsdalen, St. Peders Kloster i Borgund, Klostre paa Giske og paa Herrø, alle paa Søndmøre, Throndenæs Kloster i Senjen og Munkefjord i Finmarken.

Ikke heller paa Hospitaler var dette Stift saa rigt, som man skulde ventet af Rigets første geistlige Sæde. I Almindelighed antager man to Hospitaler i Nidaros, nemlig Hospitalet paa Ilevolden, hvilket Mørch regner blandt Klostrene, og Mariæ Hospital [2]). En Sammenstilling af de forskjellige, høist sparsomme Oplysninger, som med Hensyn til Hospitalerne i det Hele og især til de nidarosiske staae til vor Raadighed, vise dog, at der i det Mindste har været 3 samtidige Hospitaler der, nemlig: 1) et Hospital for fattige Mænd (hospitale pauperum, fatökra manna

[1]) Et i danske Geheimearkiv fundet Brev antyder nemlig en mindre Afhængighed af Domkapitlet, end ovenfor er antaget, hvorom i Helgesæters Historie nedenfor.

[2]) Saaledes Kraft i Norges Beskrivelse V. 314, og Munthe i Aalls Snorre I. 204.

spitali) paa Ilevold [1]); 2) Marie Hospital for fattige Kvinder paa Ilevold (**Mariu spitali á Völlum, kerlingar við Mariukirkiu**) [2]). Disse to Hospitaler have dog uden Tvivl, ligesom Katharina- og Allehelgens-Hospitalerne i Bergen, udgjort en Fællesstiftelse, der skyldes Erkebisp Jon, 1267—1177, i hvilket sidste Aar det var i Stand [3]). 3) Et Hospital ved Domkirken (**spitalsgarðar firir norðan Kristkirkiu**) [4]), der maaskee er det samme som det Sygehuus (**hospitale infirmorum**), hvis Præst forekommer 1280 blandt Byens Sognepræster [5]), maa efter det Anførte være forskjelligt fra Hospitalerne paa Ilevolden, og stod under Domkapitlets Jurisdiktion; men iøvrigt vides Intet til Oplysning om dette.

Erkebispernes Skinsyge mod Kongemagten har maaskee været Aarsag i, at ikke heller flere af de kongelige Kapeller fandtes inden Erkestiftet. Det Kapel ved Kongsgaarden i Nidarøs, som Kong Hakon Hakonssøn byggede [6]), blev ikke optaget iblandt de kongelige Kapeller, saaledes som Tilfældet blev i Bergen med Apostelkirken og med Kirken ved Avaldsnæs Kongsgaard paa Kormt. Ikkun St. Mariæ Kirke paa Tromsø (**juxta paganos**), som samme Konge havde bygget [7]), for at fremme Chri-

---

[1]) **Thork. Dipl. II. 78.**

[2]) **Dipl. Arn. Magn. fasc. 10. No. 16. fasc. 15. No. 9.**

[3]) **Thork. Dipl. II. 76.** At man stundom har regnet disse to Hospitaler for et, sees nemlig af Erkebisp Arnes Testament af Septbr. 1349 (**Dipl. Arn. Magn. 10,** No. 16), da han giver en Gaard "**til spitalens á Vallum,**" mod at hans Frændkone Magnild skal have Bordhold og Søsterstol i Spitalet; men at Fattigmands Hospitalet laa der, synes ligesaa vist (**Thork. Dipl. II. 78**). Rimeligviis har det da været et og samme Mariæ Hospital paa Ilevold (**Mariæ spitalen paa Ilevolle, út til spitalens á Vollum. Dipl. Arn. Magn. 11.** No. 8. **fasc. 15.** No. 9. o. fl. St.) i to Afdelinger for Mænd og Kvinder, som Tilfældet endnu er ved Hospitalet i Throndhjem, der maaskee er en Levning af denne Jons Stiftelse. (Kraft. anf. St. S. 399).

[4]) **Thork. Dipl. II. 231.**

[5]) **ibid. II. 88.**

[6]) **Hak. Hakons. Saga. c. 333.**

[7]) **ibid.**

stendommen i Finmarken, blev ved de 14 kongelige Kapellers Stiftelse formelig overdraget Kronen, men dette som det synes med nødtvungen Uvillie fra Erkebispens Side, der ikke kunde hindre det, eftersom Paven i 1246 havde overdraget Kongen Kaldsret til de Kirker, han eller hans Arvinger byggede blandt Hedningerne [1]). Senere hen i Tiden, da disse Kapellers Anseelse forfaldt, fordi Kongerne ei længere opholdt sig i Norge og sørgede for deres Bedste, maa Erkebisperne have tilvendt sig Myndigheden over Tromsø Kirke; thi i 1486 lod Kong Hans for Erkebisp Gaute i Bergen oplæse de Breve, som hjemlede Kongen Kaldsretten til Tromsø Kirke, hvilken derfor Gaute med sit Kapittels Raad og Samtykke ogsaa afstod, mod at den Kaldte skulde være en duelig og indenlandsk Klerk, der skulde være Nidaros Erkebiskopper lydig [2]).

Af Gilder har der i Middelalderen været flere i Nidaros Stift, men i selve Byen kjende vi kun eet ved Navn, nemlig Korsets Gilde (krossgildi) [3]), der sees at have været Stadens fornemste, og derfor vel er det samme, som "det store Gildehuus", i hvis Skaale eller Forsamlingsstue ifølge Nidaros Bylov Lagthinget holdtes [4]). Sandsynligviis er det stiftet og dets Huus bygget af Kong Olaf Kyrre [5]). At Hertug Skule i sine sidste Dage tilbragte tre Aftener deri, antyder, at det har været det anseeligste i Byen, og Udtrykket "det store" Gildehuus viser, at der og har været idetmindste eet mindre. Efter al Rimelighed have Haandverkerne her som i Bergen, Oslo og Tønsberg havt deres særskilte Gilde, som maaskee ligesom i hine Byer har baaret Navn

[1]) Werlauff i Skand. Litt. Selsk. Skr. XVI. 13.

[2]) Huitfeld S. 991. Gautes Brev af 18de Juli 1486 findes i Geh. Ark. i Kjøbenhavn.

[3]) Hak. Hakons S. c. 238. Ved en Forvexling af kóra og kross har Kall (Snorre III. 318) oversat krossgildi ved "i Gilde hos Korsbrødrene", hvilket her i dobbelt Henseende bliver urigtigt.

[4]) Byloven hos Paus. Cap. 8.

[5]) Heimskr. Olaf Kyrr. S. c. 2.

efter det talrigste Laug, Skomagernes. Ellers have vi ikke fundet Gilder nævnte i selve Throndelagen; men paa Søndmøre var der et Gilde paa en af Herøerne[1]), hvoraf Tomten endnu paavises i Nærheden af Hovedkirken. Ligesaa tager man vist neppe Feil ved at antage, at Gildesskaal (Gildisskáli) Præstegaard og Kirke i Salten have sit Navn efter et herværende Gilde, hvorom iøvrigt Intet vides. Da Gilderne vare en verdslig og ingen geistlig Indretning, maa endelig ogsaa Aasmændenes Gildehuus (gildihús Asmanna) i Jæmteland[2]) henregnes til de nordenfjeldske Gilder, uagtet Landskabet i geistlig Henseende hørte til Upsala Stift i Sverige. — Efter Reformationen have Brødrene i de forskjellige Gilder sandsynligviis vedblevet med deres papistiske Skikke, hvilket har foranlediget et Kongebrev af St. Margretha Aften (19de Juli) 1552, hvori Christian III forordner, at da han har forfaret, "at der i Throndhjems Stift holdes mange Gilder, hvori bruges stor Ustikkelighed, Gud allerhøieste til Vanære og mange vore Undersaatter til et ondt Exempel, da paa det at slig Ustikkelighed kan nederlægges, have vi befalet vor Lænsmand og os elskelige Mester Hans Gaas" at forandre slige Gilder overalt, hvor de findes i Stiftet, efter den Skik, som derpaa er gjort i Bergens Stift[3]). Ogsaa af dette Brev sees, at der endnu efter Reformationen existerede mange Gilder i Stiftet, om hvilke vi saaledes ingen Kundskab have.

Efter den Begrændsning for dette Arbeide, som i Indledningen er opstillet, ere alle disse Indretninger iøvrigt Klosterhistorien uvedkommende, og derfor her kun løselig paapegede.

---

[1]) Gildestofan i Heröyum 1438. Schøning om Domkirken S. 187. Allerede Neumann har i Urda II. 187 antaget, at det er dette Gilde, Sagnet har udgivet for et St. Albani Kloster paa Herø.

[2]) Det omtales i et Brev af 1316 i Handlingar rörande Skandinaviens Hist. XVII. 26.

[3]) Efter en nyere Afskrift i Throndhjems Bispearkiv. Denne Skik for Gilderne i Bergen kjendes ikke.

§ 2.

St. Laurentii Kloster paa Nidarholm.

(monasterium de Holm).

Den lille Holme i Throndhjemsfjorden, der ligger omtr. 3000 Alen i Nord for Byen Throndhjem, og hvorpaa Munkholmens Fæstning nu er anlagt, benævnes i Sagaerne Hólmr, Nidarhólmr eller Nidarneshólmr. Den benyttedes i den ældste historiske Tid som Rettersted; der stod den Galge, paa hvilken Olaf Tryggvesøn lod fæste Hakon Jarls og hans Træl Karks Hoveder [1]). Ligesaa omtales den som sædvanligt Anlobssted for dem, der af en eller anden Grund ikke vilde løbe ind i selve Elven, hvor Byens egentlige Havn var og er [2]). Senere hen var her et Munkekloster. Om dettes Stiftelse haves to forskjellige Beretninger, en engelsk, der henfører den til Kong Knut den Mægtige, og en norsk-islandsk, ifølge hvilken Klostret først et Aarhundrede senere skulde være stiftet af Thrønderhøvdingen Sigurd Ullstreng. Vi skulle noget nærmere betragte begge, og derved maaskee forene dem.

Matthæus fra Paris, der skrev i Midten af 13de Aarhundrede, beretter, at Kong Knut stiftede et Benediktinerkloster paa Holmen ved Nidaros, og en anden engelsk Forfatter, Johannes Bromton, melder udtrykkelig, at samme Konge efter Hjemkomsten fra Rom (d. e. 1027) anlagde to Klostre af Benediktinerordenen, hvilken han fortrinlig elskede, det ene i Norge og det andet i Norfolk i England [3]). Disse engelske Kilders Angivelse af Tiden stemmer saaledes godt med Kong Knut den Mægtiges Tog til Norge og Ophold i Nidaros 1028 [4]), til hvilket Aar derfor og Stiftelsen af Nidarholms Kloster efter engelsk Opgave maa henføres. Det gaaer ikke heller an at antage denne Efterretning for urigtig, da

---

[1]) Olaf Tryggv. S. i Heimskr. c. 56. i Fornm. Sög. c. 104.
[2]) Fornm. Sög. II. 69. 207. IV. 322. o. fl. St.
[3]) Matth. Parisiens. ed. Wats. p. 505—506. Script. Rr. D. I. 269. III. 77. IV. 415. not. b. Münter Kirchengesch. II. 668.
[4]) Suhm III. 657. Forbedringer S. 86. Schønings Reise II. 3.

Matthæus selv havde opholdt sig i Norge under Hakon Hakonsøns Regjering og besøgt Klostret, som han ifølge pavelig Befaling reformerede (se nedenfor). Ingen kunde saaledes bedre end han have Anledning til at kjende dets Alder og Stifter. — Mærkeligt er det derfor, at samtlige norsk-islandske Kilder tie om Klostrets Stiftelse ved Kong Knut, og fortælle eenstemmig, at Magnus Barfods Lendermand Sigurd Ullstreng stiftede Klostret i Nidarholm, Nogle endog med det Tillæg, at først han gjorde det[1]). Man kan derfor ikke antage, at Sigurds Fortjeneste kun har indskrænket sig til at udvide Klostret ved nye Bygninger og i det Hele gjøre det rigere og anseeligere[2]), og da der ikke er Grund til at formode, at nogen af Beretningerne er upaalidelig, saa er det vel sandsynligt, at Kong Knut af Danmark vel i **1028** har stiftet d. e. anviist Midler til og paabegyndt et Kloster paa Nidarholm, hvortil han har hentet Benediktinere fra England, men at Knytlingernes korte Herredømme i Norge og Folkets Ligegyldighed for Sagens Fremme har hindret de engelske Munke fra at fuldføre Stiftelsen, hvis Bygninger saaledes maaskee enten ere blevne ufuldførte eller i de følgende Tider ødelagte, og de fremmede Beboere dragne hjem igjen. Naar Sagen forholder sig saaledes, kunde engelske Forfattere, der forefandt Stiftelsen **1028** omtalt i Klosterannaler, med Grund henføre den til Kong Knut, medens de norske og islandske Sagaskrivere derimod, som Intet

---

[1]) **Sigurdr lét fyrst setia múnklifi í Nidarhólmi. Fornm. Sög. VII. 40.** Müllers Saga-Bibl. III. 397. **Theodor. Monach. c. 31.** I Heimskringla findes Intet om Stiftelsen.

[2]) Saaledes antager Suhm i **Script. R. Dan. V.** i Anm. til Stedet hos Theodorik, hvis Udtryk imidlertid ikke tillade en saadan Udtolkning. Han levede neppe **50** Aar efter Sigurd, var selv Munk i Nidarholm eller etsteds i Nærheden, og skriver: "**Sivardus Ulstreng - - - ædificavit coenobium nobile - - - in parvissima quadam insula, quæ adjacet metropoli Nidrosiensi.**" Men han kunde dog, dersom der havde været en Klosterbygning paa Nidarholm, som af Sigurd kun udvidedes, ikke derom været uvidende eller undladt at omtale dette, naar han iøvrigt nævner Stiftelsen.

derom fandt optegnet, holdt sig til den Mand, som virkelig bragte Klostret i fuld Stand, og saaledes tilskreve den dem velbekjendte Sigurd Ullstreng Æren for det Hele [1]).

Paa denne lille Holme ved Nidaros finder man altsaa de første Spor af Klostervæsen i Norge, men om Klostrets Tilstand i denne dets ældste Tid har man ingen Efterretning. Ligesaalidt er Aaret optegnet, da Sigurd Ullstrengs Stiftelse foregik; Theodorik bemærker kun, at det skede efter Kong Magnus's sidste Irlandstog (1103), og Nidarholm bliver altsaa omtrent af samme Alder som Munkeliv i Bergen (mellem 1107 og 1110). Klostret var helliget det occidentalske Munkevæsens Fader, den hellige Benedikt samt Martyren Laurentius, og kaldes derfor især St. Benedikts og St. Laurentii Kloster i Holm, dog almindeligst det sidste [2]). Ligesaa vist er det, at det idetmindste en Tid var beboet af Munke af Clunyacenserordenen [3]), og naar det desuagtet ikke sjelden kaldes et Benediktinerabbedi [4]), da kan vel dette stundom grunde sig paa en Forvexling af Helgenen, Klostret var viet, og Ordenen dets Munke fulgte [5]); men naar Abbeden eller Munkene selv angive sig at henhøre til Benediktinerordenen, er ingen Forvexling tænkelig. Af Aarsager, som hidtil ikke ere bekjendte, har følgelig dette Kloster, skjønt rimeligst beboet af Clunyacensermunke, tillige fulgt Benedikts Regel.

Allerede Stifteren Sigurd havde lagt betydeligt Gods til Klostret [6]), og dette blev i Harald Gilles Tid forøget med Gaarden

---

[1]) Ramus i Norges Beskrivelse antager uden Grund, at der har været to forskjellige Klostre.

[2]) Script. IV. 415. V. 339.

[3]) Ovenfor S. 71—72. Script. IV. 415.

[4]) Script. IV. 415, hvor flere Breve omtales. VI. 250 o. fl. St.

[5]) Saaledes er Udtrykket, der f. Ex. forekommer i et Brev af Pave Innocents hos Matthæus Paris.: Monasterium St. Benedicti de Holm aldeles tvetydigt, men enkelte Steder staaer der udtrykkelig, at Klostret var ordinis St. Benedicti, men dette samtidigt med, at Munkene selv kalde sig Clunyacensere, og dette bliver dog det afgjørende.

[6]) Sigurdr gaf þartil stórar eignir. Fornm. Sög. VII. 40.

Store-Hernæs i Frosten, som da tillagdes Nidarholm i Provent for hans Brodersøn Kong Magnus Sigurdsøn, da denne, blindet, gildet og afhugget den ene Fod i 1136 her frivillig eller ufrivillig gik i Kloster [1]. Men efterat Sigurd Slember havde myrdet Harald Gille i Bergen og forgjæves søgt selv at blive tagen til Konge, besluttede han at reise et Parti i den ulykkelige Magnus's Navn. Han begav sig derfor til Holm, og tog 1138 Magnus med Magt ud af Klostret mod Munkenes Villie, da han allerede havde modtaget Munkevielsen [2]. Hvorvidt derimod Kong Magnus selv havde Lyst til at følge med Eventyreren Sigurd, sees allerede tidlig at have været Tvivl underkastet, da det saavel i Heimskringla som i Sigurd Slembedegns Saga fortælles, at Mange berette, at Magnus drog godvillig med, uagtet man sagde Andet for at undskylde ham. Visselig var han og lidet skikket til Konge og Hærfører [3]. Han blev nu slæbt om fra Sted til Sted af sin formeentlige Farbroder, indtil begge fandt Døden i Slaget ved Hvolar 1139, Magnus i den trofaste Reidar Grjotgardsøns Arme [4]. Han var den eneste norske Konge, der blev Munk.

Under Kampene mellem Magnus Erlingsøn og Sverre lader det til, at Munkene i Holm i Lighed med den øvrige Geistlighed have staaet paa den Førstes Side; thi man seer, at Magnus med sine Skibe stedse lagde til ved Klostret, og opholdt sig under Holmen saagodtsom altid, naar han befandt sig paa denne Kant, lige-

---

[1]) Heimskr. Har. Gill. S. c. 12. og Fornm. Sög. VII. 196. berette, at han frivillig begav sig did, og tog Munkeklæder. Morkinskinna alene (l. c. not. 2.) antyder, at han mod sin Villie bragtes did (var fluttr til Hólms).

[2]) Sagaernes Udtryk her: hann hafði aðr tekit múnkavígslu, er modsat Udtrykket ovenfor: ok tók við múnkaklæðum; dette sidste har nemlig Hensyn paa Profesdragten, som strax ved Indtagelsen maatte anlægges; det første derimod til den egentlige Munkevielse, der foregik Aaret efter Optagelsen, og gjorde en Tilbagegang til Verden umulig. Heimskr. Inges S. c. 2. Fornm. Sög. VII. 207.

[3]) Heimskr. Inges S. c. 2. Sag. Sig. Slemb. i Fornm. S. VII. 335.

[4]) Heimskr. Inges S. c. 10. Fornm. Sög. VII. 222.

som hans Tilhængere søgte sin Tilflugt did efter tabte Slag i Byen og paa Fjorden [1]). Sverrer eller hans Birkebener derimod toge aldrig der sin Post, og det maa følgelig været Tilliden til Munkenes Hengivenhed og gode Villie til at understøtte og i fornødent Fald advare ham, der mere end Stedets fortrinlige Beliggenhed i militær Henseende har været Aarsag til, at Magnus altid holdt sig her. Det samme var nok Tilfældet med Sverres senere Fiender Kuflungerne og Baglerne, der ligeledes lagde til her [2]), da de ikke vovede sig ind til Birkebenerne i Byen; men forøvrigt give Sagaerne ingen Bidrag til selve Klostrets Historie. Nidarholm nævnes vel oftere, men det er alene Øens strategiske Vigtighed, som hertil giver Anledning. Et Uheld rammede Klostret i 1210, da dets Bygninger afbrændte [3]). — Ikke heller har man længer Diplomer tilovers vedkommende dette Klosters ældre Historie [4]);

---

[1]) Sverres Saga. cap. 45. 46. 60. 62. 70. 71. 72.

[2]) Sammest. cap. 106 og 155.

[3]) Annal. Regii i Script. R. Dan. III. 77.

[4]) Vi have engang antaget, at Pav Innocents IIIs Brev af 18 Januar 1205 til Erkebisp Andreas af Lund (Dipl. Svecan. I. 152, hvor en Række Breve urigtig ere henførte til 1206; Suhm IX. 81) ogsaa angik Nidarholm, men dette er dog høist tvivlsomt, og vi vilde ikke omtalt dette her aldeles ligegyldige Spørgsmaal, hvis det ikke var af nogen Interesse for den danske Klosterhistorie. Brevet angaaer en Foranstaltning, Erkebispen har gjort med Hensyn til de sorte Munke (nigri ordinis monachi) i Danmark, hvorved de paa Grund af deres maadelige Tilstand have faaet en Rektor i Abbeden ved Allehelgensklo-ster i Lund, hvem Ordenens øvrige Abbeder skulde adlyde. Da nu baade Daugaard (S. 138) og Wieselgren (II. 8) sige, at hiint Kloster i Lund var af Cluny-acenserordenen, hvortil iøvrigt kun endnu i det Høieste eet dansk Kloster paa den Tid hørte, syntes det mindre rimeligt, at disse alene kunde være meente eller skulde behøvet en fælles Forstander, og vi antoge derfor, at der ved Danmark maatte menes Dacia i Kuriens Mening eller alle 3 Riger, saa at ogsaa Nidarholm havde faaet Abbeden i Lund til Foresat. Men dette kan af flere Grunde ikke være saa, og vi ere mere tilbøielige til at antage, at Allehelgens-Kloster i Lund har (som Rhyzelius siger) været et Benediktinerkloster. Thi Munke af den "sorte Orden" betegner i Almindelighed Benediktinerne; der var i Danmark 1205 intet Kloster, som efter Daugaards Skrift kan sees

af Abbeder i Nidarholm forekommer en *Nikolaus* ved Midten af 12te Aarhundrede [1], og en *Asgaut* 1223, da han var nærværende paa det store Rigsmøde i Bergen [2]; men om disse Mænd vide vi ellers Intet.

Asgauts Eftermand var den bekjendte *Bjørn* Abbed kaldet *Ritabjørn* [3], der tog saa virksom Deel i sin Tids politiske Begivenheder. Allerede som Munk maa han have tildraget sig Opmærksomhed, da han 1226 af Erkebisp Peter blev sendt til Island med Augmund Aresøn for at afsætte Bisp Magnus af Skalholt og indstævne ham for Erkebispen [4]. Efter Tilbagekomsten derfra blev han valgt til Asgauts Eftermand som Abbed i Holm,

---

med Visshed at have været beboet af Clunyacensere, og dog angaaer Pavebullen *regnum Daciæ*, altsaa Danmark alene, ligesom den tydelig viser, at der i Rigets forskjellige Egne har paa den Tid været flere Abbedier af den sorte Orden; fremdeles synes det utroligt, at Erkebisp eller Pave kunde indladt sig paa at omstøde Clunyacensernes Regel, der henviste til Abbeden af Cluny som de enkelte Abbediers Foresatte, til hvem altsaa Erkebispen nærmest burde klaget, og fra hvem han vel og vilde faaet Hjælp til Reformen; *Benediktinerne* derimod stode under Biskop og Pave, de havde inden selve Ordenen ingen fælles Foresat (ovenf. S. 52. 70—71), og med Hensyn til dem kunde altsaa Erkebisp og Pave fastsætte, hvad de til Ordenens Bedste og efter Overlæg med dens Prælater fandt fornødent, saaledes som Bullen udtrykkelig siger. Spørgsmaalet bliver altsaa, om de her opstillede Vanskeligheder ikke ere for store til at antage Allehelgensklostеr i Lund for at have tilhørt Clunyacenserne, uagtet Suhm (X. 6) anfører et Brev, hvori en Abbed deri benævner sig saaledes, og mærkeligt bliver det, at ogsaa vort Nidarholms Kloster, der saa ofte nævnes som Clunyacensernes, dog tillige ikke sjelden omtales som et Benediktinerabbedi.

[1]) Hungrvaka p. 123. not. Han kaldes Abbed i Nidaros, men da Holm var det eneste Abbedi i Stiftet paa den Tid, maa det være meent.

[2]) Hák. Hákonss. S. c. 86.

[3]) Hos Suhm (IX. 374 og i Registret) sammenblandes han med den Mester *Bjarne*, der ved 1220 var tilstede, da Kong Hakon gav Erkebispen Myntret (Thork. Dipl. II. 20—21); men denne Bjarne, der og forekommer ved Rigsmødet 1223 (Fornm. Sög. IX. 325) var Gesandt ved Pavehoffet 1246 (Suhm X. 71. 94), og da var Ritabjørn allerede død. Navnene Bjørn og Bjarne ere desuden forskjellige.

[4]) Annal. Reg. i Script. R. D. III. 86. Hist eccl. Island. I. 309. ff.

hvor han derfor rimeligviis forhen har været Munk, og i 1232 viet til Abbed [1]). Som saadan blandede han sig i Stridighederne mellem Kong Hakon og Skule, og synes at have hørt til dennes indflydelsesrigeste og fortroligste Raadgivere. Da saaledes Jarlen i 1235 havde forladt Nidaros mod Kongens Ankomst did, og uagtet dennes Opfordring til at vende tilbage, fortsatte sin Færd til Oplandene, affendte Kongen efter Erkebispens og sine Venners Raad Abbed Bjørn af Holm efter Jarlen, hvem han traf i Hamar, da han allerede havde begyndt oprørske Stemplinger, og var Abbeden, siger Sturla Thordsson, kommen to Dage senere, vilde Freden mellem Kongen og Jarlen været brudt. Nu derimod bragte Kongens høimodige Tilbud og Abbedens Forestillinger Jarlen til Besindelse [2]). Venskabet varede imidlertid ikke længe. Allerede om Vaaren 1236 affendtes Bjørn Abbed paany fra Nidaros for at mægle. Han traf Jarlen i Konghelle, og det lykkedes ham ogsaa denne Gang at standse de udbrydende Fiendtligheder, ligesom han paa Tilbagereisen, ved at paaberaabe sig Kongens Løfter til Jarlen, fik forebygget en Kamp mellem Skule og Kongens Lendermand i Borgesyssel Arnbjørn Jonsson [3]). Med veludført Ærinde vendte nu Bjørn tilbage til Nidaros, og hans Fremtræden i disse Dage, da Spændingen mellem Hakon og Skule idelig truede med at bryde ud i Krig, var i enhver Henseende hæderlig, og viser ham som en dygtig og formaaende Underhandler. Men snart efter tog han mere aabenbart Jarlens Parti, og indviklede derved baade sig selv og sit Kloster i Ubehageligheder, som det maatte hans fine Klogt til at rede sig nogenlunde ud af.

Om Vaaren 1239 ankom Bjørn Abbed til Kong Hakon i Tønsberg med Breve fra Skule, og fordulgte de Rustninger, denne,

---

[1]) ibid. III. 90. Suhm IX. 625.

[2]) Hák. Hákonss. S. c. 184–185.

[3]) ibid. c. 186. Udentvivl foregik Forliget mellem Skule og Arnbjørn i Eidsbergs Kirke, som flere Codices have, og ikke i Eidsvolds, da Sammenhængen i det Hele hentyder paa Borgesyssel, som desuden Arnbjørn havde i Forlæning (jfr. Topogr. Journal II. 59).

ikke fornøiet med Hertugtittelen, som Kongen 1237 havde givet ham, foretog i Anledning af det aftalte Møde i Bergen om Sommeren. Bjørn var allerede bleven forsynet med venskabelige Svarbreve, da Kongen fik sikker Underretning om Hertugens krigerske Planer, og derfor opholdt Abbeden til andre Breve bleve skrevne [1]). Disse modtog, som det synes, Hertugen ved sin Ankomst til Bergen, og da han deraf saa, at hans Planer vare røbede, drog han tilbage til Nidaros før Kongens Ankomst. Denne traf derfor i Bergen kun Erkebispen og Bjørn Abbed, hvoraf den Første paatog sig at bringe Fred til Veie Høsten og Vinteren over, og den sidste sluttede paa Hertugens Vegne et Forlig med Kongen om Fred for Vinteren [2]). Erkebispen satte Bandsstraf for den, der brød dette Forlig [3]). Abbeden reiste nu atter Nord med Breve fra Kongen, men da Skule desuagtet lod sig 6te Novbr. 1239 paa Ørething give Kongenavn, blev Abbed Bjørn overeensstemmende med Bergensforliget bandsat af Erkebispen, saavel for sine Handlinger i det Hele, som fordi han havde været paa Raad med Skule i denne Sag [4]). Herved blev Abbeden meget ilde tilfreds og appelle-

---

[1]) Variant i Hák. Hákonss. S. c. 195.

[2]) At Bjørn er bleven tilbage i Bergen for at varetage Hertugens Sag hos Kongen, er neppe tvivlsomt, men Sagaen (cap. 196. Variant.) er her dunkel. I Aalls Oversættelse (III. 280.) er Textens Ord: ok sendi menn til hertogans, Björn abóta ok Jatgeir skáld, oversatte som om der stod: ok sendimenn hertogans etc. Der er dog neppe Noget i Veien for at følge Texten ligefrem, da Kongen, skjønt han nu vist havde gjennemskuet Abbeden, meget vel kunde med ham sende sine Breve til Hertugen. Det bør iøvrigt bemærkes, at det kun er Hakons Saga i Flatøbogen, som har alt dette om Bjørn Abbed, medens Codex Frisianus m. fl. ingen Enkeltheder har om ham.

[3]) Hák. Hákonss. S. c. 205. sammenlignet med c. 196. Hvad der i disse to Kapitler fortælles, hænger utvivl nærmere sammen, end de mellemkomne Beretninger antyde. Aalls Oversættelse stemmer ikke med vort Referat her; men den er neppe rigtig, da der fremkommer flere Modsigelser derved, at han ikke synes at have været opmærksom paa, at Flatøbogen og Cod. Fris. afvige fra hinanden, og saaledes har taget Noget af den ene Codex, Noget af den anden.

[4]) Hák. Hákons. S. c. 198. 215.

rede til Paven. — Efter mange Raadslagninger bleve Skule og Abbeden enige om, at hiin skulde forsyne denne med de fornødne Penge mod Pant i Nidarholms Kloster, hvorpaa han skulde drage Hertugens Ærende til Danmark og Tydskland, samt derfra for sig selv til Romerhoffet. Henimod Juul forlod han med Hertugens Breve og Penge Nidaros, og drog over Fjeldet til Oplandene. For ikke at vække Mistanke gav han sig god Tid paa Veien, som om han intet Vigtigt havde at fare med; men ved Ankomsten til Hamarkaupang blev han ligefuldt anholdt af Munan Biskopsson, der havde spurgt hans Færd, og med Breve og Penge under sikker Bedækning ført til Bergen, hvor han blev holdt fangen i Borgen, indtil Kongen kom did. Ved sin Ankomst i April 1240 lod denne strax Abbedens Breve ransage. De vare til Paven, Keiseren og andre mægtige Fyrster, af hvem Skule haabede Hjælp, og fulde af Opdigtelser; nogle endog af saa farlig Natur, at de kunde kostet Bjorn, deres sandsynlige Forfatter, Livet; men da Kongen havde faaet Brevene i sin Vold, og derved forhindret deres ulige Følger, tilgav han med sædvanligt Hoimod Abbeden, og tog ham med sig Øster til Viken, hvor han saaledes overvar Skules Nederlag i Oslo.[1]. Da dennes Fald kort efter gjorde Ende paa de norske Borgerkrige, tillod Kongen endog Abbeden at fuldføre sin Reise til Rom, for der at fremme sin Appel mod Erkebispens Bandsættelse, og han er sandsynlig afreist om Vaaren 1241.

Et saadant uroligt Liv maatte nødvendig virke skadeligt paa selve Klostret. Kong Hakons Saga beretter herom kun det Ovenanførte, at Abbeden havde pantsat sit Kloster til Hertug Skule. Den engelske Munk Matthæus Parisiensis derimod, som nogle Aar senere sendtes til Norge for at reformere Holms Kloster, omtaler denne Sag vidløftigere for Klostrets Vedkommende.

---

[1]) ibid. cap. 215. 225. Med samme Mildhed havde Kong Hakon kort før givet de Varbelger Fred, der ved hans pludselige Ankomst til Nidaros havde taget deres Tilflugt til Holms Kloster. (ibid. c. 214).

Herreklostret Holm af St. Benedikts Orden, siger han, var i høi Grad forarmet, Konventet adspredt og Klostret selv med dets Eiendomme næsten ødelagt. Abbeden (han nævnes ei ved Navn, men det er tydeligt Ritabjørn) forlod Kloster og Orden, tog hemmelig dets Segl med sig, og ved Hjælp af dette deels solgte deels pantsatte han næsten alle Klostergodserne, og havde Sakristanen i Ledtog med sig ved dette Bedrageri. Herpaa løb de begge deres Vei. Da Erkebispen af Nidaros erfor dette[1]), tog han Klostret under sig, og sigtede Munkene som alle Klosterreglers aabenbare Overtrædere, nogle endog som Tyve og Rømningsmænd. Munkene derimod, som uagtet de ingen Abbed havde, dog nogenlunde under Priorens Bestyrelse havde søgt at opfylde deres Pligter, appellerede til Paven, da de fandt det ubilligt, at Alle skulde lide for Eens eller Nogles Brøde. Paa Grund heraf lod Erkebispen Sagen staae hen, medens Prioren, efterat have faaet noget af Godset tilbage og sanket en Deel Penge sammen, begav sig til Rom. Men her havde Abbeden og Sakristanen været kort før, og ved Hjælp af det stjaalne Segl pantsat Klostret for omtrent 500 Mark, og Prioren maatte vende hjem med uforrettet Sag[2]).

Ritabjørn derimod havde været heldigere i Rom. Det kan neppe være Tvivl underkastet, at han er bleven løst af Bandet, siden han fra Paven (nærmest den i Juni 1243 valgte Innocents IV, hvis længe udsatte Valg han rimeligviis i Rom har oppebiet, og imidlertid gjort Gjæld paa Klostrets Regning) medbragte til Kong Hakon et Brev "med Velsignelser og fagre Ord, hvis Mage neppe er kommen til Norge fra nogen Pave", fortæller Sturla Thordsøn. Han kom hjem til Norge om Sommeren 1244, opholdt sig, som det synes, en Tid hos Kongen i Bergen, og besluttede endelig seenhøstes at drage tilbage til sit Kloster. Han kom dog kun til Selje Kloster, hvor han blev syg og døde[3]). Samtidig hermed

---

[1]) Maaskee var Abbedens Bandsættelse altsaa for en Deel foranlediget af hans klosterlige Forhold, og ikke alene af hans politiske.

[2]) Citat af Matth. Paris. i Script. R. Dan. IV. 415.

[3]) Hák. Hákons. S. c. 246. Annal. Reg. i Script. R. D. III. 95.

var og den fortvivlede Prior kommen hjem, og da Efterretningen om Ritabjørns Død indløb, valgte Konventet i Holm endelig en ny Abbed [1]). Saaledes endtes da den urolige Bjørn Abbeds Liv. At det har været en Prælat, udrustet med sjeldne Aandsgaver, Kløgt og Veltalenhed, røber enhver Efterretning om ham; sit Tilnavn Rita-Bjørn fik han paa Grund af de mange vigtige Breve, han i sin Tid havde skrevet og idelig færdedes med. Han er ikke alene den eneste norske Abbed, hvis Livsforholde ere os nogenlunde bekjendte, men han maa tillige ansees som den mærkeligste paa Grund af den store Indflydelse, han under en af Vendepunkterne i Norges Historie udøvede baade paa Kong Hakon og Hertug Skule; ogsaa ved Kurien synes hans Kløgt og Smidighed at have bragt ham Seier i en fortvivlet Sag. Han vilde indtaget en høi og hæderlig Plads blandt Norges berømte Mænd, hvis han kunde frikjendes for Træskhed, Ødselhed og maaskee Vægelsind; men man kjender ikke Motiverne til hans Handlemaade, og det var jo muligt, at hans hele Færd fra Politikkens Standpunkt kunde forsvares som Følger af en urokkelig og uegennyttig Hengivenhed for Hertug Skule [2]).

Hvem der blev Abbed efter Bjørns Død 1244, findes ikke optegnet; det er endog rimeligt, at ingen ny Abbed for det første er bleven valgt, siden det alene er Prioren, der altid omtales som den, der ivrig drev paa Klostrets Reform i det Hele [3]). Først

[1]) Script. R. Dan. IV. 415. Dette sidste maa dog ansees tvivlsomt; thi i den følgende Beretning af Matthæus fra Paris omtales ligetil 1247 stedse Prioren, og aldrig Abbeden, i hvis Navn i det Mindste dog Forhandlingerne med Paven og Kardinal Vilhelm maatte gaaet, hvis Klostret virkelig i sin forvirrede Tilstand havde faaet nogen Abbed valgt.

[2]) Da Ritabjørn allerede om Vaaren 1241 var afreist til Rom, kan han ikke faaet Anledning til at opfylde Pave Gregors Befaling af 20de April s. A. i Forening med Erkebispen, Abbeden af Tuterøen og Dominikanernes Prior at undersøge Paalideligheden af de Erkebisp Øystein tillagte Jertegn, (Sum X. 11) og dette blev derfor vel Aarsagen til, at andre Prælater senere fik det samme Hverv 1268 (nedenfor).

[3]) Hans Navn nævner Matthæus ikke. Man kunde formode, at den Kle-

lykkedes det ham at bringe Orden i Pengesagerne. Forsynet med Anbefaling fra Kong Hakon til Munken Matthæus fra Paris samt med 300 Marks Reisepenge, begav Prioren sig ledsaget af en af Munkene, som det synes, til England, hvor Ritabjørns Pantebreve vare komne i italienske Aagerkarles Hænder, som da holdt sig i London, og det lykkedes ham her at faae denne Sag heldig opgjort [1]). Værre stod det imidlertid til i aandelig Henseende, da Munkene kun ved gjentagne Foræringer kunde faae Erkebispen overtalt til at udsætte sin Beslutning at udjage dem, der efter hans Erklæring kun vare Munke af Navn, og sætte sig i Besiddelse af Klostret og Øen. Munkene toge derfor 1247 sin Tilflugt til Kardinal Vilhelm, som da opholdt sig i Norge. Denne, der selv ikke kjendte til Ordensreglen, (Munkene omtales overalt af Matthæus som Benediktinere), raadede dem at udbede sig en Lærer og Reformator af Paven, og gav dem desangaaende et Anbefalingsbrev med. Hermed drog baade Abbed og Prior afsted, og udvirkede fra Paven en Anmodning til Abbeden af St. Albans i England, om at overlade dem Matthæus, hvem de kjendte som en klog og trofast Munk, til Klostrets Reformator, og ved dennes Bestræbelser blev nu ogsaa Nidarholm i aandelig Henseende bragt paa Fode igjen. — Saaledes fortæller Reformatoren selv denne hele Sag, der godt stemmer med Sagaernes Beretning om Bjørn Abbed, og i det Hele kaster Lys paa Forholdene, hvilke han godt

---

met af Holm, der oftere nævnes i Hakon Hakonssøns Saga blandt Birkebenernes Høvdinger, og som etsteds (cap. 213) kaldes Fader Klemet, har været Prior; men det bliver altid høist usikkert.

[1]) Matthæus Parisiens. (i Pariser. Udg. 1644) p. 506, der fortæller at det var "contra Caursinos, tunc Londini existentes, at Prioren førte sit Klosters Sag. Caursini, Caorsini eller Caturcini kaldtes en Art italienske Aagerkarle, som havde det sletteste Rygte, og dreve deres Handel i Frankrige, England o. fl. Lande, stundom udjagede af Kongerne, men ved Pavens Mellemkomst atter tagne til Naade. I Sliges Hænder maa altsaa Ritabjørn være falden, for at drive Penge op til Romerreisen. Caorsinerne skulle have deres Navn af en liden piemontesisk By Caorsa; efter Andre af Byen Cahors i Frankrige.

maatte kjende, da han allerede forhen som Gesandt fra Kong Ludvig IX af Frankrige, Keiser Frederik II og Birger Jarl af Sverige havde været i Norge, og var personlig elsket af Kong Hakon [1]).

Med Reformationen kom Munkene i Nidarholm atter i Anseelse og Kongens Gunst. Deres Abbed Thorleif nævnes som den første blandt de Prælater, der fulgte Kong Hakon paa dennes eget Skib paa hans sidste Tog til Skotland. Dagen før Luciemesse (12te Decbr.) 1263 meddeelte han med 3 Bisper Kongen den sidste Olie, og deeltog efter hans kort derpaa følgende Død (15de Decbr.) i Sjælemesserne over Liget [2]). Iøvrigt findes Intet om Thorleif. Levede han endnu i de følgende Aar, saa var det ham, Paven 1265 paalagde i Forening med flere Klostermænd at vælge Erkebisp efter Einar Smørbaks Død [3]), og i 1268 tilligemed Bispen af Bergen og Tuterøens Abbed paany at undersøge Paalideligheden af de Erkebisp Øystein tillagte Mirakler [4]). — Ligesaa har Nidarholms Munke staaet sig godt med Eftermanden Kong Magnus Lagabøter; thi i sit Testament af 1ste Febr. 1277 skjænkede han 120 Mark Sterling i Penge til "Benediktinerklostret" i Holm, den største Sum i rede Penge, noget Kloster fik, mod at Munkene forpligtedes til stedse at meddele Alterens Sakramente med Brød og Viin frit til alle saavel sekulære som regulære Geistlige i Stiftet, overeensstemmende med det Forpligtelsesbrev, de desangaaende havde udstedt til ham [5]). Da Testamentet viser, at

[1]) Hák. Hákons. S. c. 243. 266. 267. At Kongen yndede Matthæus paaberaabte Munkene sig som Grund for, at de helst ønskede ham. (Matth. ans. St. Suhm X. 115—116). Da Clunyacenserne fulgte Benedikts Regel, følger det vel ikke nødvendig af Matthæus's Beretning, at Nidarholm nu blev et Benediktinerabbedi, men da St. Albans var det, maatte man være forpligtet til ogsaa at ansee Nidarholm derfor, hvis dette ikke oftere udtrykkelig benævnedes et Clunyacenserkloster, hvilket dog maa forstaaes bogstaveligt.

[2]) Sammest. cap. 319. 329. 330.

[3]) Script. R. D. III. 106.

[4]) ibid. IV. 415. Suhm X. 623 efter Raynalds Annal. eccl. XIV. 169.

[5]) ibid. VI. 250. Thork. Dipl. II. 256.

en lignende Sum mod samme Forpligtelse blev givet Kannikerne ved Domkirken [1]) (major ecclesia) i Bergen, samt Bisskopperne af Stavanger, Oslo og Hammer, men Erkebispen eller hans Kapittel aldeles Intet have faaet, saa er altsaa Holms Kloster traadt i disses Sted, maaskee paa Grund af Kongens Misnøie med den herskesyge Erkebisp Jon, med hvem Konkordatet i Tønsberg kort efter sluttedes.

Under hans Søn Erik Præstehaders Regjering var Hakon Abbed i Nidarholm. Han forekommer som Udsteder af flere Breve i Nidaros, men om hans Færd som Klosterformand eller om Holms Skjæbne i denne Tid oplyse de Intet. Den 14de Marts 1280 udstedte han tilligemed Konventets Fuldmægtige (procuratores), Munkene Gyrd og Arne, et Vidnesbyrd angaaende Erkestiftets Immunitet, og kalder deri udtrykkelig Nidarholm et Clunyacenserkloster [2]); og 5te October s. A. udstedte han atter med Abbeden af Tuterøen og Prioren af Helgesæter samt Domkapitlet i Nidaros et andet Brev i samme Anledning. Ogsaa deri kalder han sig Clunyacenserabbed [3]). Disse Vidnesbyrd foranledigedes af de Stridigheder, som paa denne Tid fandt Sted mellem den unge Konges Raadgivere og Geistligheden angaaende dennes nylig erhvervede store Rettigheder, som den nye Regjering ikke vilde anerkjende. Kampen mellem Kongemagten og Geistligheden varede længe, og en Munk i Nidarholm Arne, der uden Tvivl forhen havde været Kannik i Nidaros og Sognepræst til Borgund, benyt-

[1]) Canonici majoris ecclesiæ maa vel her være det samme som can: cathedralis ecclesiæ, der nævnes forud i Testamentet; thi vel var Apostelkirken dengang allerede stiftet (Fornm. Sög. X. 159), men under Navnet major ecclesia forekommer den ellers aldrig. Summen og Forpligtelsen overdroges sandsynligviis i Bergen til Kannikerne, forbi Bisp Askatin paa den Tid enten var død eller dog Døden nær. (Saga-Arna-Bisk. c. 19). Erkebispen og hans Kapittel nævnes slet ikke i Testamentet, men synes at være de eneste Geistlige, der ere forbigaaede.

[2]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 5. No. 11. Thork. Dipl. II. 86. ff. og Pl. V, hvor Abbedens Segl er afbildet.

[3]) Thork. Dipl. II. 91.

tedes af Domkapitlet som et paa Grund af sin nye Stilling upaaklageligt Vidne angaaende Geistlighedens Rettigheder. Da der saaledes var opstaaet Tvist om, hvem det tilkom, Konge eller Erkebisp, at lyse Julefreden i Nidaros St. Thomæ Dag, afgav Broder Arne i Holm edeligt Prov om, at i Erkebisp Einars Tid var Lodin Skræp Erkebispens Lensmand i Byen, og da havde Arne og mange Klerker med ham oftere hørt og seet denne Lodin sætte Freden Thomas Dags Eftermiddag paa Erkebispens Vegne, og havde hørt, at det saa var gammel Skik [1]). Ligesaa var han i Novbr. s. A. indstævnet for Erkebisp Jorund, for at aflægge edelig Forklaring om, hvad han vidste om Hr. Bjarne i Giska og hans Indgreb i Geistlighedens Rettigheder. Arne forklarede, at han en Sommer i Vaagen (det bekjendte Fiskested i Lofoten) havde hørt Bjarne forbyde Baadtiende, og afskaffe den saakaldte Vágabók; at han havde paalagt Bonderne først at fradrage deres Udlæg og Omkostninger ved Fiskeriet, forend de gave Tiende af Fangsten. Ligesaa havde Arne hørt af Almuen, at Bjarne havde forbudt alle nye Tiender, yngre end Erkebisp Sigurds Dage († 6te Marts 1252), ligesom det var ham bekjendt, at han havde paadømt forskjellige Sager, blandt Andet en Hørsag, der hørte til Geistlighedens Jurisdiktion [2]). Denne Broder Arne er udentvivl den samme, der i 1296 —1303 forekommer som Abbed i Holm; thi Abbed Arne viser sig i hele sin Færd som en Ven af Kannikerne i Nidaros.

Disse førte paa denne Tid en forargelig Kamp paa Liv og Død med deres Erkebisp Jorund, der efter at Erkestolen havde staaet ledig i næsten 5 Aar efter den fordrevne Jon Rødes Død 1282, fra Hamers Bispestol forflyttedes til Erkesædet, og viste sig mere eftergivende mod Kongemagten end hiin myndige Prælat; medens han paa den anden Side stræbte at indskrænke Domka-

---

[1]) ibid. II. 120—121. Arne kaldes først i Brevet Broder Arne i Borgund, og siden Broder Arne i Holm. At han havde været Kannik før, indlyser af Brevet.

[2]) ibid. II. 124—126.

pitlets overhaandtagende Magt. Fra den Stund Kapitlet mærkede dette, havde Erkebispen aldrig Fred, og en langvarig Proces begyndte, hvis Dokumenter tildeels endnu ere til. Abbed Arne forekommer heri oftere deels som Vidne, deels som Deeltager i Tvisten paa Kapitlets Side [1]). Da Uvenskabet gik saa vidt, at ikke alene Domskolens Elever og Abbeden af Holm, men endog selve Bymændene i Nidaros blandede sig deri, saa at tilsidst Erkebispen og hans Tilhængere ei uden Livsfare turde lade sig see paa Gaderne, tog endelig Kong Hakon ved sin Kroning sig alvorlig af Sagen, og tvang Kannikerne ved at true de Gjenstridige med Landsforviisning til for det Første at falde til Fode. Samtidig hermed benyttedes Abbed Arne til forskjellige Hverv udenfor sit Kloster. Ved Bulle af 16de Decbr. 1296 paalagde Bonifacius VIII ham i dennes Navn og uden Appel at paadømme en Sag mellem Domkapitlet og en Præst Nicolaus Golia i Nidaros angaaende St. Margretha Kirke paa Mæren [2]). I Abbedens Dom af 3die Aug. 1301 bevises ved Erkebisp Jons Gavebrev og Vidners Prov, at Tiende af Mærens Kirke i 2 Aar var bleven betalt til Kapitlet, hvem den derfor tildømtes, idet der sattes Bandsstraf for den, som heri gjorde det nogen Hinder [3]). Fremdeles underskrev han som Vidne Bisp Narve af Bergens og Peter Matas Dom af 10de Juni 1290, hvorved Erkebisp Jørund tilpligtes at betale sit Kapittel 270 Mark gangbar Mynt, tilbagegive det sit Segl, Jurisdiktionsret og Mærens Kirke m. v. [4]). Fra denne Tid

[1]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 4. No. 7. fasc. 7. No 2. 3. 4. 5. 12. fasc. 20. No. 3. 4. Denne lange Strid vedkommer iøvrigt ikke Klosterhistorien, da det neppe er rigtigt, naar Jonsson kalder den en turba monastica (Hist. eccles. Island. II. 155). Hovedkilden udenfor Diplomerne, nemlig Laurentius Biskops Saga, giver ingen Anledning til at antage, at egentlig Munke have havt nogen væsentlig Deel i Kampen, hvis Hovedmænd paa Kapitlets Side vare Sighvat Lanle, Eilif Korte, der siden blev Erkebisp, og Audun Raud. (Laur. Bps. S. c. 12).

[2]) Thork. Dipl. II. 183—184.

[3]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 7. No. 2.

[4]) Thork. Dipl. II. 240—243. Schøning om Domkirken. Anhang. S. 84—88.

maa ogsaa hans og Erik Thoresøns af Hlade Vidnesbyrd være om Kapitlets gamle Rettigheder [1]), da det var derom at Striden med Erkebispen hovedsagelig dreiede sig. Fra 1301 omtrent maa fremdeles en af Abbed Arne udstedt Vidisse af Klemens IVs Bulle af 10de Aug. 1268 om Kapitlets Ret til Haugs Kirke [2]), da man af 18de Mai d. A. har hans Vidnesbyrd som pavelig Dommer i Sagen mellem Korsbrødrene i Nidaros og Hr. Vilhjalm af Torgar angaaende Tienden af denne Kirke, som Abbeden ved Vidner oplyste med Rette tilkom Kannikerne [3]).

Abbed Arnes Beredvillighed til saaledes ved enhver Leilighed at tjene sine forrige Medbrødre paadrog ham i dette Aar personlig Overlast. Da nemlig disses Modstandere havde lagt voldsom Haand paa nogle af Kapitlet — Striden var nemlig i den sidste Tid udartet til Slagsmaal paa Gade og Kirkegaard — sendte dette en Kannik til Rom, som derfra bragte Befaling til Abbed Arne at lade Fornærmerne, saafremt Klagen fandtes grundet, bandsætte i Byens Kirker, med Klokkeringning og brændende Kjerter paa alle Søn- og Helligdage, saalænge til de gjorde de Forurettede Afbigt og søgte Afløsning hos Paven. Efter nøiagtig Prøve erklærede Abbeden Misgjerningen saavel ved de Anklagedes Tilstaaelse som Sagens Offentlighed saa klar og beviist, at den ei kunde dølges, og bandsatte dem derfor overeensstemmende med Pavens Bud. Da tillige Ingeld, Kannik af Hammer [4]), havde taget sig af disse Kirkeskjændere, bestyrket dem i deres vrange Sind og hjulpet dem med Penge, saa bandsatte Abbeden i Pavens Navn

---

1) Schøning l. c. 20—23. Dipl. Arn. Magn. fasc. 20. No. 3 og 4 indeholde ligeledes to udaterede Vidnesbyrd af Abbed Arne angaaende Kannikernes Rettigheder.

2) Thork. Dipl. II. 56—57.

3) Dipl. Arn. Magn. fasc. 7. No. 4. cfr. Saml. til Norg. Hist. I. 172.

4) Han var sandsynlig Erkebispens Ven fra dennes forrige Stilling som Bisp i Hammer, og blev 1305 selv Bisp der. Laurentius Biskops Saga fremstiller alle disse Kampe til Jørunds Fordeel, og oplyser i alle Fald, at ogsaa Kannikerne tillode sig Haandgribeligheder mod de Geistlige, der holdt med Erkebispen.

tillige Ingeld og en Præst Audun Joka. Men da Arne nogen Tid derefter forrettede sin Andagt i Domkirken, og netop laa for Alteret i Choret, lode Ingeld, Audun og en Lægmand Sigurd med flere Hjælpere Chordøren tillukke, og tvang Abbeden til at forblive derinde, til han havde hørt Ingeld oplæse et Skrift, han havde med. Imidlertid holdt Audun ham fast ved Klæderne og Sigurd spærrede Døren, medens Alle skjældte ham ud, fordi han havde givet Befaling til deres Bandsættelse. Om alt dette udstedte Kristian, Abbed af Tuterøen, den 31te Oktbr. 1301 et vidnesfast Dokument [1]); men Udfaldet af hele denne Sag kjendes iøvrigt ikke.

Ogsaa i de følgende Aar benyttedes Nidarholms Abbed af Domkapitlet. Saaledes lyste Kristian, Abbed af Tuterø, og Arne, Abbed af Holm, med deres Priorer 15de August 1303 paa Pavens Vegne og overeensstemmende med den dem af Bisperne i Oslo og Hammer samt Dekanen i Upsal givne Fuldmagt [2]) alle dem i Band, der i nogen Maade forurettede Nidarholms Kanniker i Besiddelsen af Olafskirken, Steins Kirke paa Næset og Mikjals Kirke, eller som forholdt dem deres i Pavegaarden tildømte Olafsoffer, Tiender eller Landskylder [3]); ligesom Konventet i Holm i Septbr. 1307 blev benyttet til at give Erkebispen og Domkapitlet bekræftede Afskrifter af forskjellige Gavebreve og Forlig. Men alle disse Breve vedkomme iøvrigt ikke Klostret; kun bør det mærkes, at Konventet kalder sig af Benediktinerordenen [4]). I sit Testamente, dateret Bergen 25de Januar 1308, hvori han valgte sit Gravsted i Nidaros Domkirke, skjænkede Hr. Bjarne Erlingsson af Bjarkø tre Mark brændt til Holms Kloster, og indsatte Biskoppen af Bergen (Arne Sigurdsson) og Abbeden af St. Mi-

---

[1]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 7. No. 5.
[2]) Saml. t. Norg. Hist. II. 180.
[3]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 7. No. 12.
[4]) De fleste af disse Breve ere alt forhen trykte. Suhm X. 963. Thork. Dipl. II. 39—40. 65. 80.

chael (Einar) til at besørge denne og alle hans øvrige Gaver til Kirker og Klostre rigtig uddeelte [1]). Den 20de Juli 1309 udstedte Konventsbrødrene i Holm og Kannikerne i Helgesæter et Transskript af Kong Hakons Brev af Mai s. A. i Anledning af Erkebisp Jørunds Død og Erkestolens samt Kapitlets Rettigheder [2]).

Grim Skuteson, en Islænder, var uden Tvivl Arnes Eftermand som Abbed i Nidarholm. Han omtales første Gang i norske Efterretninger i et Brev af 24de Novbr. 1313, udstedt af ham og Hr. Audun Abbed i Tautra, indeholdende Pav Klemens V's Bulle fra Avignon af 1ste Decbr. 1312 om en 6aarig Afgift af alle Munkeordener i Norge til det hellige Lands Forsvar [3]). I hans Tid brændte Nidarholms Kloster 1317 [4]). Ved Pindsetider "den Vaar, som vor værdige Herre Hakon, Norges 5te Konge af dette Navn, døde", [5]) solgte Broder Grim, Abbed i Holm, med sine Brødres Raad Klostrets Møllehuus ved Ilen i Nidaros til Bjørn, Præst i Hospitalet for 25 Mærker (eller Ører); Abbeden forskrev sig og Eftermænd Løsningsretten til dette Møllehuus, der stedse skulde tilhøre Hospitalet. Brevet udstedtes paa Vig, og forsegledes der af Abbeden [6]). I det følgende Aar udstedte den sam-

---

[1]) Suhm XI, 594. Selve Testamentet er udentvivl tabt; idetmindste haves det nu kun i en Afskrift i danske Geheimearkiv af Peder Dyrskjøts Samlinger.

[2]) Schøning Domkirken. Anhang S. 70—71. Under dette Brev (paa Perg. i Dipl. Arn. Magn. fasc. 2. No. 4.) hænger endnu begge Klostres Segl, hvoraf Nidarholms er det samme, som er stukket i Kobber paa Pl. VI. bag Thorkelins Diplomatar 2den Deel, hvor det imidlertid feilagtig er angivet for at være Bergens Kapittels Segl. Omskriften er: Sigillum capituli Sti. Benedicti de Nidarholm.

[3]) Barth. IV. 640—649. Suhm XI. 720.

[4]) Annal. Reg. i Script. Rer. Dan. III. 130. Denne Ulykke omtales baade i 1316 og 1317, men Langebeks Formodning, at det paa første Sted er en Skrivfeil for Mødruvalla Kloster paa Island, der brændte 1316, er høist rimelig.

[5]) Tillægget "den Femte" brugte Kong Hakon Haalæg, ligesom Faderen Magnus kaldte sig den Fjerde. (Kongesegl i Lybeks Arkiv).

[6]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 8. No. 3.

me Abbed Grim den 20de Mai ligeledes paa Vig tilligemed en Abbed Thorer (af Munkathveraa) et Vidnesbyrd om Thingøre Klosters Stiftelse og Tiender paa Island, som Bisp Jorund af Holar havde berøvet det. For sin Person vidnede desuden Grim, at Erkebispen havde misbilliget denne Færd [1]). — Efter den skalholtske Bisp Arne Helgasons Død i Norge i Januar 1321 stod Skalholts Bispestol i nogen Tid ledig; thi vel blev en Orm Steinsson strax valgt til hans Eftermand, men han døde før Vielsen, og en anden, Orm Thorsteinsson, der i dennes Sted valgtes, døde paa Reisen til Rom. Om Vaaren 1321 blev endelig Abbeden i Holm, Grim, valgt til Biskop i Skalholt, og ifølge Erkebisp Eilifs Commissorium indviet i Bergen 28de Juli s. A. af Audfinn og Hakon, Bergens og Stavangers Bisper [2]). Han kom imidlertid ikke tilbage til sin Fædrenes, da han døde i Norge, efterat have baaret Bispenavn i 3 Maaneder, i hvilken korte Tid han imidlertid skal have taget saa haardt til Bispestolens Indtægter, at han efterlod den i betydelig Gjæld, hvorfor man gav ham Ognavnet Skurðgrímr (Slagtergrim) [3]), og har ikke villet regne ham blandt Skalholts Bisper [4]).

Efter hans Tid ere Efterretningerne om Nidarholms Kloster og dets Abbeder høist ubetydelige. I August 1346 var Olaf, Abbed i Holm, tilstede i Communestuen i Korsbrødregaarden i Nidaros ved Afslutningen af en Gaardhandel [5]), og i sit Testament

[1]) Afskrift i danske Geheimearkiv. Hist. eccles. Islandiæ. II. 183—181. Da begge de sidstnævnte Breve ere udstedte paa Vig (maaskee Vik eller Saxavik paa Strinden, Aalls Snorre II. 103) ved Pindsetid, synes det rimeligt, at de ere fra samme Aar, men de ere desuagtet tydeligt daterede 1319 og 1320. Gaarden Vig maa følgelig været et sædvanligt Opholdssted for Holms Abbeder.

[2]) De denne Sag vedkommende Breve ere trykte i Hist. eccl. Island. II. 60—61, og Grims Troskabsed til Erkebispen hos Suhm XII. 347.

[3]) Han skal efter Nogles Beretning have ladet 360 Stkr. Fæ slagte, og forødet 30,000 Alen Vadmel (Espolins Annaler).

[4]) Hist. eccl. Isl. II. 58.

[5]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 10. No. 11.

af 23de Septbr. 1349 gav Erkebisp Arne Vade, der døde af Pesten, en spira (?) og 2 Mærker brændt til Holms Kloster for Sjælemesser (firir þritugt)[1]. Hans Eftermand som Erkebisp blev uden al Tvivl vor Olaf, der i 1350 valgtes af den eneste Pesten overlevende Kannik Lodin. Han kom 1351 tilbage fra Rom, og døde 1373[2]. — Erling (Elling), med Guds Taalmod Abbed til Holm, udstedte 5te April 1431 tilligemed to nidarosiske Priorer et Vidnesbyrd om, hvad Erkebisp Aslak Bolt havde betalt Kong Erik paa sin Formands Askells Gjæld[3], og 11te Juli 1436 beseglede han med en Biskop Tidaman (episcopus Tranquilliensis) og Flere i Nidaros en Afskrift af velbaarne Mand Arvid Ingeldssons Testament[4]. Henimod Reformationstiden var Jon Lafransson Abbed i Holm; 27de Septbr. 1516 mageskiftede han med sit Konvents Samtykke og efter Erkebisp Valkendorfs Raad Gaarden Sunland i Lade Sogn paa Strinden til Kanniken Hr. Autleif (?) Matsson i Throndhjem mod Gaarden Elene i Byrsen, og skulde Gaarden Sunland herefter høre til Volds Præbende til evig Tid[5].

Endelig undergik Klostret anden Gang ved Ildebrand 1531, idet Lynilden slog ned saavel der som i Domkirken. Nidarholms Brand synes altsaa at have været samtidig med Throndhjems Byes og Domkirkes, der den 3die Mai d. A. aldeles lagdes i Aske[6]. Efter denne Tid forekommer Nidarholms Klosterkonvent

---

1) Dipl. Arn. Magn. fasc 10. No. 16. Blandt Bilagene.

2) Hist. eccl. Isl. I. 453. — Suhm XIII. 216 og efter ham Munthe (i Saml. II. 209.) kalder Olaf Abbed til Hammer, men dette grunder sig uden Tvivl kun paa en Trykfeil hos Suhm.

3) Dipl. Arn. Magn. fasc. 15. No. 1., trykt i Nye Dan. Mag. I. 34—35.

4) ibid. 15. No. 10. Schønings Anh. til Domkirk. 12—13.

5) ibid. 18. No. 11. Seglet er nu mutileret, men efter en Paategning af Arne Magnussøn var det endnu det samme som i 1309 (ovenfor).

6) Saml. til Norges Hist. II. 56—57. Svenfens Samlinger I. 3. 35. Schøning (Reise II. 5) maa have misforstaaet sin Kilde (Ramus Norg. Beskr. 204), naar han fortæller, at Nidarholms Kloster afbrændte ved

ikke oftere, og sandsynligviis er det blevet splittet ad ved denne Ulykke, som Tidsaanden midt under Reformationsstriden ikke satte dem istand til at bekæmpe. Abbeden og en Broder Peder af Holm nævnes paa denne Tid blandt Abbeden af Tuterøens Dommere [1]), men Klostret selv og dets Skjæbne omtales ikke i noget af de mange tusinde Breve fra denne Tid, som henhøre til Christian IIs og Erkebisp Olafs fra München hjembragte Arkiv. Formodentlig har det efter Branden ligget øde, og under Erkebispens sidste Kamp (1536—1537) mod Christian IIIs Parti finder man, at han har holdt dette faste Punkt besat. Da nemlig Thord Rød, Jens Splid og de øvrige Anførere for de af de danske Rigsraader udsendte Tropper i April 1537 søværts ankom til Throndhjem, deelte de sig i to Afdelinger, hvoraf den ene under Thord Rød indsluttede Steenvigsholm, og den anden under Jens Splid beleirede Holms Kloster, hvorfra der blev skudt Nat og Dag [2]). Klostrets Besætning overgav sig sandsynligviis samtidig med Steenvigsholms, hvis Kapitulation er af 29de Mai [3]), og Følgen af dets Benyttelse mod Kongen blev naturligviis, at det strax sekulariseredes. Allerede den 3die Juni tilskreve Hr. Truid Ulfstand og Christoffer Huitfeld, øverste Høvedsmænd for kgl. Maj.s Folk, fra Throndhjem Holms Klosters samtlige Landbønder og Almue, at de paa Kongens Vegne havde givet velbyrdige Svend Jens

Gnister fra Domkirken; thi Ramus beretter kun, at "Nogle skrive, at dette skal være skeet ved Torbenild, som og skal have fløiet fra Domkirken Nord til Holms Kloster, og dette ligeledes afbrændt." At derimod Gnisterne skulde faret 4,300 Alen over Fjorden og tændt paa Nidarholm synes libet sandsynligt. Beretningen antyder dog, at Klostrets Ødelæggelse var samtidig med Byens.

[1]) Münch. Dipl. No. 3181.

[2]) Jens Splids Rapport til E. Bilde dat. for Holms Kloster ipso die Philippi & Jacobi (1ste Mai) 1537, i danske Geheimearkiv.

[3]) Knut Degns og Fleres i Slotsloven paa Steenvigsholm Forlig med Hr. Truid Ulfstand, Ridder, og Christoffer Huitfeld om Slottets Overgivelse, dat. i Leiret for Steenvigsholm 29de Mai 1537, findes sammestebs.

Tillufsøn (Bjelke, Fru Ingerd Ottesdatters Datter Lucias Mand) Holms Kloster med alt dets Gods i Befaling og Forlæning, og befalede dem derfor at være ham og hans Ombudsmænd lydige, samt til ham at betale den Afgift, de aarlig vare Klostret skyldige [1]). Da imidlertid Christoffer Huitfeld blev Hovedsmand over Throndhjems Læn, blev Holms Kloster lagt ind under Slottet (d. e. Throndhjems Kongsgaard), og Tuterøens Kloster forundt Jens Tilluffsen i Holms Sted [2]). Nogen Jordebog over Nidarholms Klosters Gods er hidtil ikke fundet, og man har saaledes intet Begreb om dets Størrelse; kun viser en Notits af Jens Tilluffsen, at han ikke var tilfreds med Byttet, da han erklærer Tuterøens Klosterrente for den mindste Nordenfjelds [2]). Af Klosterkirken staaer endnu en Rotunde tilbage, der nu er indtagen i og udgjør den væsentligste Deel af Munkholmens Fæstningsværker. Saavel dens Ælde som Bygningsmaade vilde gjøre en sagkyndig Undersøgelse deraf, medens det endnu er Tid, i mange Henseender onskelig [3]).

§ 3.

Bakke Nonnekloster udenfor Nidaros,

(Nunnusetr á Bakka,)

beliggende paa Nidelvens Østside i Hlade Sogn ved Throndhjemsfjorden, henhørte blandt Landets ældste og rigeste Klostre [4]). Under Kongerne Øysteins og Sigurds Regjering (1103—1130)

---

[1]) Samtidig Afskrift i Enden af en Jordebog over Tuterøen i danske Geheimearkiv.

[2]) Sammesteds.

[3]) Schønings Reise II. 7. ff. Bings Norges Beskr. 434. og Urda II. 101 indeholde Oplysninger om Klosterlevningerne. Til selve Klostrets Historie havde Schøning (anf. St. S. 5) samlet Materialier, som nu neppe ere at gjenfinde.

[4]) Det omtales af alle Forfattere. Saaledes hos Kraft V. 596. ff.; i Aalls Snorre III. 53. Schønings Reise II. 4. Budstikken III. 501. VI. 700 ff. Script. Rer. Dan. IV. 411. o. fl.

forekommer det første Gang i Historien, men omtales da som et allerede fuldstændig organiseret Kloster, saa at dets Alder i ethvert Tilfælde kan sættes til Slutningen af 11te Aarhundrede, da Geistlighed og Munkevæsen begyndte at udfolde sin Magt i Norge. Maaskee er det dog betydelig ældre. I den vidløftige Recension af Harald Haardraades Saga [1]) forekommer en dog i det Hele eventyrlig Beretning om en storættet Pige Ingeborg Haldorsdatter, hvem Kong Harald befriede fra en Orm, hun havde faaet i Livet, hvorpaa hun efter Kongens Ønske gik i Kloster, hvor hun endte sit Liv i Gudsfrygt og hellig Tjeneste. Er dette ei en Fabel, synes Bakke at have været til allerede i Midten af 11te Aarhundrede. Ligesaalidt som Stiftelsestiden kjender man imidlertid med Vished den Orden, hvortil Klostret hørte; men det bliver dog høist rimeligt, at det har været et Benediktinerkloster, eftersom denne Orden i de ældste Tider udelukkende fandt Indgang i Norge. Klostrets Rigdom og Anseelse taler ligeledes derfor, og den Tvivl, man kan nære om dens Orden, kan neppe være betydelig. Stifteren nævnes ei heller nogensteds; men da det gamle Jarlesæde Hlade, der efter Hladejarleslægtens Undergang tilhørte Kongedømmet, var en af Klostrets vigtigste og nærmeste Eiendomme, bliver det ei usandsynligt, at Klostret er stiftet af en af Norges Konger, og man faaer da Valget mellem Magnus den Gode, Harald Haardraade og Olaf Kyrre. Sit Navn Bakke har Klostret ligefrem af Beliggenheden paa Bakkehældet ned mod Nidelven: det udtrykker intet Andet end det Appellativiske: Nonneklostret paa Bakken, et Navn, der var og blev tilstrækkeligt, da Egnen kun havde dette ene Nonnekonvent.

Den første Efterretning om Bakke faaes i den lille Beretning om Einar Skulasøn [2]), hvor der fortælles, at denne Einar, Kong Øysteins Skald, paa Grund af et Besøg hos Abbedissen

[1]) Fornm. Sögur. VI. 350—351.
[2]) ibid. VII. 355.

kom for seent til Kongens Bord, og i den Anledning digtede en skjemtsom Vise. Før Eysteins Dødsaar 1122 var følgelig Klostret i fuld Stand. — Senere nævnes det i de følgende Tider kun enkelt Gang i Forbigaaende, nemlig 1183, da Sverres Skib Marisúden gik af Stabelen, i hvilken Anledning Kongen gav nogle Kirkeklæder til Bakke [1]), og forøvrigt under Borgerkrigene, da der nedenfor Klostret var et almindeligt Landingssted, hvor de søværts ankommende Fiender lagde til [2]); men Intet af dette giver noget Udbytte for Klostrets Historie. Som Barn (omtr. 1210) aflagde Kongesønnen Hakon Hakonsøn et Besøg hos sin Slægtning (sifkona) Astrid i Bakke Kloster; med hvad Grund Langebek gjør hende til Abbedisse der, have vi ikke kunnet finde, skjønt det vel kan være sandsynligt; men Suhm har aabenbar Uret, naar han, efter at have nævnet Astrid som Abbedisse omtrent 1250, beretter at Klostret ved denne Tid skal være stiftet [3]).

Om ingen af de med Jordegods forsynede norske Klostre ere Efterretningerne saa tarvelige som om Bakke; de indskrænke sig til enkelte uvæsentlige Gaardhandler, samt Klostrets Omtale i nogle Testamenter. Mærkeligt bliver det, at Bakke Kloster hører til de yderst faa, der ikke ere betænkte i Kong Magnus Lagabøters Testament [4]). Hvad der forresten er fundet om dette Kloster, følger her i chronologisk Orden. Den af Kong Erik forjagede Biskop Thorfinn af Hammer gjorde 23de August 1284 sit Testament i Cistercienserklostret Doest ved Brügge i Flandern, og gav da 40 Mark norsk til Nonnerne i Bakke [5]). Hr. Bjarne Erling-

[1]) Sverres Saga c. 80.

[2]) Fornm. Sögur. VIII. 169. 171. 197. IX. 315. 529—530. X. 98. 158. Den Eystein ráðsmaðr, der opregnes blandt Thrøndelagens Geistlige paa Rigsmødet i Bergen 1223 (Hák. Hákons. Saga c. 86), var udentvivl fra Bakke (ovenfor S. 192).

[3]) Hák. Hákons. S. c. 6. om Besøget i Klostret. Script. Rer. Dan. IV. 414. Suhm X. 174. Den af Suhm anførte Hjemmel for hans Beretning om Stiftelsen, nemlig Ramus Norges Beskrivelse svigter; thi S. 193, hvor Klostret alene nævnes, omtales ikke Stiftelsestiden.

[4]) Thork. Dipl. II. 253. ff. Script. Rer. Dan. VI. 248 ff.

[5]) Testamentet findes hos Suhm X. 1027.

søn af Bjarkø og Giske gav i sit ovenfor nævnte Testamente af 25de Januar 1308 en Gaard paa Søndmøre til Bakke [1]). Ligesaa fik Klostret af Erkebisp Arne i hans oftnævnte Testamente af September 1349 en "spira" lukket med "cedula" ved, samt 2 Mærker brændt til Sjælemesser [2]). — 23de Septbr. 1350 bortbygslede Søster Kristin, Abbedisse i Bakke, og Sigurd Thoresson, ráðsmaðr sammesteds, hvad Klostret eiede i Gaarden Saxevik paa Strinden til Jon Sigurdssøn og hans Arvinger, mod en halv Mark gammel i Landskyld. Opsagdes Bygselen eller betaltes Afgiften ikke rigtig, skulde Klostret have sin Gaard igjen [3]). 18de Febr. 1381 gjorde Augmund Olafsson, Kannik i Nidaros, sit Testamente hvori han til Klostret paa Bakke gav to Stykker Klæde (varnings) [4]). Ligesaa testerede velbaarne Mand Arvid Ingeldsøn ved Gavebreve af 4de Decbr. 1430 og 9de April 1434 forskjellige Fiskevarer og en Nobel til samme Kloster [5]). 26de Febr. 1431 bevidnede Svein Rolfsøn, Præst og Raadsmand i Thrond-

---

[1]) Afskrift i Geh. Arkivet i Kbhvn. Suhm XI. 594.

[2]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 10. No. 16.

[3]) ibid. 11. No. 3. Lundh anfører ved sin Afskrift, at der ved Diplomet findes Levning af Abbedissens Segl i grønt og Sigurds Vaaben i guult Vox. Maaskee kan dette afgjøre til hvad Orden Klostret hørte. Jfr. Suhm XIII. 399. I Registret til Suhm Danmarks Historie XIII er Bakke angivet som et Kloster i Sverige. Dette i Forening med Titelen Raadmand har bragt Wieselgren (de claustris Sviogoth. I. 5—6) til at søge dette Kloster i en svensk By, og gjætter han da paa Kungsbacka i Halland. Ukjendt med den Skjødesløshed, hvormed Suhms Verks sidste Dele i det Mindste for Norges Vedkommende ere behandlede, antager han det utænkeligt, at Registrenes Udarbeidelse skulde være overdraget "viro auctorem temere illustranti," og kan derfor ikke forklare sig, hvorfor Brevet ei er henført til det bekjendte Bakke Kloster i Norge, uden fordi dette af ham ubekiendte Grunde ei lod sig gjøre. — I en Tillægsnote i Registret (II. 73) gaaer Wieselgren dog over til den Mening, at det ligefuldt maa være Bakke i Norge, "cujus prior saecularis Raadmand dictus est."

[4]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 11. No. 8. varningr, Gods Vare i Almindelighed, har i ældre Tider vistnok havt en mere bestemt Betydning af Tøi eller Klæde, da det oftere som her forekommer uden videre.

[5]) ibid. 14. No. 10. og 15. No. 25.

hjem, at de vare tilstede i Konventstuen (setstofan) i Bakke Kloster i Overvær af Lucia Priorisse og alle Konventsøstrene, da Hustru Brynild Kolbeinsdatter solgte Kannikernes Kapittel i Nidaros 12 Spands Leie i Grindal i Rennabu. Til Vitterlighed sattes Konventets Segl for Skjødet, hvilket lader formode, at Sælgersken har været Proventkvinde i Klostret[1]).

Den sidste Abbedisse i Bakke hed Benedikta Jonsdatter. Det er sandsynligviis denne, der havde modtaget fra Abbed Matthias af Tuterøen 20 Skeer paa 57 Lod og en forgyldt Ske vægtig 9 Lod, som han formodentlig paa denne Maade har villet forstikke. Sølvet blev imidlertid "annammet" hos Abbedissen, da Abbeden blev arresteret og stillet for Retten[2]). Forøvrigt nævnes hun med sit ovennævnte fulde Navn i et Brev af 6te Mai 1536, da hun efter værdige Faders og Herres Hr Olaf Engelbrechtsøns[3]), Erkebisps og pavelig Sædes Legat, hans Raad samt med sine Konventsøstres Samtykke, mageskiftede Klostrets Ødegaard Verkland paa Strinden til vor Frue Kirke i Throndhjem mod den Part, som samme Kirke eiede i Klostrets Gaard Torp, ligeledes paa Strind[4]).

Hermed ende de faa og usammenhængende Efterretninger om dette Kloster. Da man som anført finder dets Abbedisse og Konvent endnu 1536 i Udøvelse af deres klosterlige Rettigheder, er der ingen Grund til at antage, at det paa nogen voldsom Maade er bleven reformeret, især da man finder, at det overeensstemmende med Ordinantsen har havt en verdslig Forstander, der var forpligtet til at føde og klæde Nonnerne. I 1547 fore-

---

1) Dipl. Arn. Magn. fasc. 15. No. 6. Schøning Domk. Anhang S. 53, hvor Raadsmanden kaldes Kolfson istedetfor Rolfson.

2) Dipl. Münch. No. 3184.

3) Dette Brev godtgjør saaledes, at de have Uret, som ifl. Hist. eccl. Island. II. 344. have kaldet ham Olaf Stigsson. Han forekommer ellers yderst sjelden i samtidige Kilder med sit Fadersnavn.

4) Dipl. Arn. Magn. fasc. 19. No. 5. Ogsaa her skal Konventets Segl hænge ved i grønt Vox.

kommer Jørgen Pedersen som Forstander i Bakke, da han Botolfi Dag (17de Juni) med Jens Tilluffsen til Østeraad, Peder Pedersen til Huseby, Olaf Monsson, Lagmand i Throndhjem, og mange Andre paa Frostething udstedte et Vidnesbyrd om, at Christoffer Galde og hans Fogder havde i enhver Maade opført sig vel imod dem og Almuen [1]). Maaskee er det den samme, der i et Brev uden Sted og Tid anmoder Esge Bilde om at hjælpe ham til at faae Bakke Kloster, hvorpaa han har Livsbrev og anvendt mange Penge; Ingen, skriver han, kan faae mere ud deraf, end hvad der medgaaer til at føde og klæde Klosterfruerne derudi, især med den svære Tjeneste, han deraf maa gjøre [2]). Denne Tjeneste maa have været meget svær, hvis den ikke gav Forstanderen noget Overskud; thi Bakke Klosters Gods har været meget betydeligt [3]), men dets Jordebog fra den katholske Tid er sandsynligviis tabt. Fra den nyeste Tid (1762) skal der derimod existere en trykt Fortegnelse over Godset [4]), men som ei har været at overkomme. At det har hørt til de rigeste Klostre i Landet fremlyser af de i Anm. S. 178 ovenfor fra Lænstiden anførte Klosterafgifter. Af Klostrets Bygninger er Intet tilbage. Efter Schønings Beretning have de staaet der, hvor Bakke Gaards

---

[1]) Brev i Geheimearkivet. Dette i Forening med et ligesaa fordeelagtigt Vidnesbyrd fra Geistligheden Nordenfjelds af samme Dag sees Chr. Galde at have forsynet sig med i Anledning af, at hans Fiender i Danmark vilde berøve ham Steenvigholms Slot, hvilket han i Skrivelse af 1ste Juli (8 Dage efter St. Hans) beder Esge Bilde at forhindre. (Sammestedes).

[2]) Brudstykke af et Brev sammestedes. Denne Jørgen Pedersen er vel den samme, der i Erkebisp Olafs Tid forekommer som Foged i Jæmteland, (Saml. til Norg. Hist. 1ste og 2det Bind; se Registrene), og som var en Broder af Peder Pedersen, der ligeledes oftere forekommer i de nævnte Bind af Samlingerne, og var blandt Anførerne for det danske Parties Krigsfolk mod Erkebisp Olaf. (Brev fra Thord Rod, P. Pedersen m. fl. angaaende Steenvigsholms Beleiring, i Geheime-Arkivet).

[3]) Kraft V. 517—522. 697. 604. o. fl. St.

[4]) Katalog over Norske Vidensk. Selskabs Samlinger p. 450.

Have nu er. Klostrets Skjæbne først som verdsligt Læn og senere som privat Eiendom, hvis Gods nu forlængst er frasolgt og Hovedgaarden udparcelleret, hører ikke hid.

§ 4.

Helgesæter (Elsæter) Kloster.

(monasterium sanctæ sedis).

Omtrent 1000 Alen i S. V. fra Nidaros Domkirke paa den anden Side af Nidelven ved en liden Bæk, der falder i samme, laa Helgesæter Kloster for regulære Kanniker af Augustinerordenen. Stedets ældste Navn har sandsynligviis været Elgiosæter eller Eigloseter (ↄ: Eigils Bolig. Saml. II. 316), hvilket siden, da det blev Kloster, fordreiedes til Elgisetr eller Helgisetr, sancta sedes, den hellige Bolig. Det blev da ligesom Múnkalíf i Bergen egentlig kun et appellativiskt Udtryk for enhver gudelig Stiftelse, men benyttedes alene til at betegne dette Klöster, ligesom en østenfor samme liggende Gaard endnu bærer Navnet Elsæter. Dette Klosters Alder er hidtil ubestemt. Schøning og Munthe formode, at Klostret er stiftet af Kong Harald Haardraade [1]. Dette grunder Schøning paa Morkinskinna, men i denne Saga findes Intet desangaaende; det er derfor rimeligt, at hans Hjemmel Torfæus har forvexlet Morkinskinna med den mærkelige Stump af en norsk Kongesaga, der findes i den Arna-Magn. Samling 325. 4to og nu haves trykt [2]. Mod Enden af 36te Cap. findes nemlig deri følgende ellers ubekjendte Beretning om Kong

[1] Suhms og Schønings Forhedr. S 380. Kalls Snorre III. 63. En anden Formening, at Helgesæter var et af Sigurd Ulstreng foruden Holm bygget Benediktinerkloster, hvilket fremsættes af Ramus (Norg. Beskr. 206) og gjentages af Bing (Norg. Beskr. 130), har saavidt bekjendt Intet for sig, er og allerede gjendrevet af Langebek (Script. Rer. Dan. IV. 414—415).

[2] Af P. A. Munch i Saml. til Norg. Hist. II. 272—335, og i Fornm. Sögur. X. 377—421.

Harald Haardraades Lig: "oc iarþaþi lic Haralds Konungs i Mario kirkio i Niþarosi, en nu liggr hann i Englo sætre (Elgio-s. Eiglos-s.), þviat þat þotti fallit, at hann fulgþi kirkio þeirri er hann hafþi latit gera, er Aysteinn erkibuscop leit þangat fara hræinlífismoannum under hendr, oc aucaþe meþ þvi þa eign aþra, er hann siálfr hafþi þangat gefit." — Da reenlivede Mænd nævnes, kan det ei være Tvivl underkastet, at der ved Englosætre menes Helgesæter, men de øvrige Udtryk give en dobbelt Mening, saa man vanskelig af dem tør slutte til, at Klostret er fra det 11te Aarhundrede. Det er nemlig bekjendt, at Kong Harald Haardraade byggede den ældre Mariekirke i Nidaros [1]), hvilken Erkebiskop Øystein lod nedbryde, og anvendte Materialet til Bygningen af den store Kristkirke [2]). Sagaens Mening synes derfor kun at være, at Erkebisp Øystein, da han paa Grund af Mariekirkens Nedbrydning maatte flytte Kong Haralds Lig, har ladet dette bringe til Munkene paa Helgesæter, hvis Eiendomme han i den Anledning forøgede. I det Mindste forekommer Udtrykkene i dette Sted mig saa tvetydige, at man ikke fra dem tør antage Noget, som iøvrigt ikke har Sandsynlighed for sig [3]). Thi om det end virkelig er Sagaskriverens Mening, at Helgesæter skyldes Kong Harald Haardraade, saa er der alligevel en anden Betragtning, der gjør dette usandsynligt. Helgesæter var nemlig et Augustinerkloster for

[1]) Suhm og Schønings Forbedr. 408. Fornm. Sögur. VI. 267, VII. 64.

[2]) Schøning anf. St. S. 415. Af Beretningen i Fornm. Sögur. VI. 267 er det klart, at den af Kong Magnus den Gode paabegyndte og af Harald Haardraade fuldførte Mariækirke laa paa samme Sted, hvor Domkirken siden byggedes.

[3]) At Stedet er corrumperet, er vel neppe tvivlsomt. Maaskee vilde det være rigtigst at omsætte Sætningerne saaledes: "ok jarðaði lík Haralds konungs í Maríu kirkju í Niðarósi, þviat þat þótti fallit, at hann fylgði kirkju þeirri, er hann hafði látið gera. En nú liggr hann í Englosætri, er Eysteinn erkibyskop lét þangat fara, hreinlífismönnum undir hendr, ok auka'i" etc. Ogsaa hermed bliver Ordforbindelsen noget stiv, men dog saavidt jeg skjønner bedre, end som det oprindelig staaer.

regulære Chorherrer, og stod (som ovenf. S. 74 og 207 er viist) i Afhængighedsforhold til Erkebispen og Domkapitlet i Nidaros. Hvorledes skulde man da forklare sig, at et Kloster, der efter hiin Sagn blev omtrent 100 Aar ældre end Domkapitlet, i hvilken Tid man vel maatte formode, at det var kommen til Kræfter, skulde have underkastet sig et saadant Formynderskab? Langt rimeligere bliver det dog at antage Klostret omtrent samtidigt med Domkapitlet, Noget som den virksomme Erkebisp Oysteins ovenfor nævnte Gave af Jordegods til Helgesæter ogsaa synes at bestyrke. Erkebispen i Nidaros var nemlig Hoved for et dobbelt Kapittel, nemlig det egentlige Domkapittel med canonici seculares, der dannede Kapitlet i Byen, beboede Kannikegaarden og havde deres Sognekirker og Præbender omkring i Stiftet, samt canonici regulares, der beboede Helgesæter Kloster og fulgte Augustins kanoniske Regel. At Helgesæter hørte til Augustinerordenen synes og at tale mod dets Stiftelse af Kong Harald. I hans Tid vilde det vist være blevet besat af Benediktinere, hvortil dog aldeles intet Spor findes [1]). Midten af 12te Aarhundrede var derimod Augustinernes Tid. Da stiftedes Halsnø Kloster, hvis Beboere uden Tvivl hørte til den samme Congregation som Kannikerne i Helgesæter, og at St. Jons Augustinerkloster i Bergen samt Kastelle Kloster i Viken omtrent er fra samme Tid, er i høieste Grad sandsynligt.

Vi troer saaledes at have gyldige Grunde for at henlægge Helgesæter Klosters Stiftelse til den samme Tid, som Nidaros

[1]) Før Enden af det 11te Aarhundrede havde hverken den danske eller norske Kirke noget Domkapittel eller canonici regulares af St. Augustins Orden. De første Bisper var for det Meste engelske eller tydske Benediktinermunke. Med dem fulgte andre Præster og Munke, hvilke i Fællesskab boede ved Kirkerne og maaskee iagttoge Benedikts Regel. (Münter Kirchengeschichte II. 48). Det fortjener iøvrigt at bemærkes, at ogsaa Langebek (Script. IV. 414.) anseer Schønings Formening om Klostrets Ælde for høist tvivlsom, samt at dette Kloster aldeles ikke nævnes af Thjodrek Munk, der selv var Munk der i Egnen, og vist ikke havde undladt at omtale det, hvis det paa hans Tid havde været til næsten i 100 Aar. Hans Historie ender derimod med Aar 1130.

Domkapittel dannede sig, og antage det stiftet af dette eller af dets Biskop, ikke af nogen Konge; det maatte da været af Kong Magnus Erlingsøn, der for at gjøre sig Geistligheden endmere forbunden kunde have sat det i dets beviislige Afhængighedsforhold til Domkapitlet. Til Midten af 12te Aarhundrede henføres saaledes — som det synes med større historisk Sandsynlighed end 100 Aar forud — Stiftelsen af Helgesæter Kloster for regelbundne Kanniker. Den falder da ind samtidig med Kardinal Nikolaus's Ophold i Norge, da Erkestolen oprettedes, og hiin Legat eller en af de første Erkebisper og da nærmest Erkebisp Øystein kan med Rimelighed ansees for Stifteren.

I Historien nævnes Helgesæter første Gang i Sverres Saga, da Kongen i Anledning af sit Langskib Marisudens Bygning skjænkede en Korkaabe [1]) (kantarakápa) til Klostret (cap. 80). Under Bagleroproret ankom Bisp Nikolaus til Helgesæter 1199, og truede Prioren og de andre Kanniker til at tage aabenbart Parti med Baglerne, da han i Vægringsfald truede med at sætte Ild paa Klostret. De fore da afsted med ham, og vare paa hans eget Skib [2]). Hvad Virksomhed disse nødtvungne Partigængere lagde for Dagen, findes forøvrigt ei antegnet, og var saaledes neppe betydelig. Ved det store Rigsmøde i Bergen 1223 indfandt sig blandt Geistligheden fra Throndelagen Svein, Prior af Helgesæter. Han nævnes umiddelbar efter Erkebisp Guttorm, før Abbederne af Holm og Tutero, samt Domkapitlets Affendinger [3]).

Da Hertug Skule i Julen 1239—40, efterat have ladet sig udraabe til Konge, vilde begive sig over Fjeldet til Oplandene, bragte han forud sin Hustru Fru Ragnhild og sin Datter Ragnfrid med flere af sine Huusfolk i Sikkerhed i Helgesæter, og ved

---

[1]) Vel nærmest en Bispekaabe, forskjellig fra kórkápa. Paa begge de Steder (l. c. og Fornm. Sögur IV. 246), hvor kantarakápa forekommer, bruges den om Bispeskrud. (Registret i Fornm. Sögur XII. 419).

[2]) Sverres Saga cap. 156.

[3]) Hák. Hákons. S. c. 86.

sin Ankomst til Nidaros kort efter tilstod Kong Hakon paa Erkebispens Bøn dem Fred og Naade [1]). Paa Grund heraf vedligeholdt Kongens Mænd en venskabelig Omgang med Skules Slægt, og aflagde nu og da Besøg hos Fru Ragnhild i Helgesæter; men en Dag saae de, at Alle i Klostret loe ad dem, som om de vilde spotte dem, uden at de kunde erfare Aarsagen. Dog samme Dag fik Kongen Budskab om Skules Seier ved Laaka [2]). Ved Efterretningen herom sendte Kongen Krigsbud ud overalt, medens Erkebisp Sigurd og Lambe, Prior i Helgesæter, begave sig til Kongen, og idet de beklagede det lidte Tab, tilbøde sig at fare til Skule og stræbe af al Magt at bringe et Forlig istand. Kongen takkede dem for deres gode Villie, men erklærede, at han under de nærværende Omstændigheder ei vilde søge noget Forlig, førend han selv havde prøvet Styrke med Hertugen. Skulde dette Forsøg falde ugunstigt ud, vilde det være Tiden at mægle dem imellem [3]). Slaget i Oslo afgjorde strax efter Skules Skjebne. Som Flygtning kom han til Nidaros, hvor han fandt Stemningen meget ugunstig imod sig. Nedslagen og raadvild tog han ikke de nødvendige Forholdsregler mod uformodet Overfald, saa at Birkebenerne uforvarende om Natten kom over ham. Forladt af Sine flygtede han i en Baad over Nidelven, og skjulte sig i en Skov. Hans Søn Peter undkom ligeledes til Øvre Helgesæter, hvor han siden fandtes skjult i et Bagerhuus og dræbtes. Hertugen derimod opholdt sig to Dage i Skoven, men i Gangdageugen (før Christi Himmelfart), da man i Procession med Korset pleiede at gaae rundt om Markerne, begave Kannikerne i Helgesæter, der havde faaet Nys om Hertugens Opholdssted, sig paa deres Procession ind i Skoven, gave ham og hans Mænd Korkapper paa, og førte dem saaledes mellem sig ind i Klostret. Hertugen begav sig op i Klokketaarnet, og lagde sig strax til Hvile, da han var meget træt.

---

[1]) **Hák. Hákon. Saga c. 214.**
[2]) **ibid. c. 221.**
[3]) **ibid. c. 222.**

Da Birkebenerne fattede Mistanke herom, fore de over til Helgesæter, hvor de fra Taarnet bleve beskudte af Hertugens Mænd. Erkebisp Sigurd og mange anseede Herrer og Bymænd kom ligeledes over, og Erkebispen forbød Birkebenerne at angribe Klostret eller der vække Ufred; disse svarede derimod, at Klostrets faste Bygningsmaade gjorde det nødvendigt for dem at angribe det, hvad man saa end sagde derom. Erkebispens Tilbud af Løsepenge for Hertugen, saa at han i Fred kunde drage til Kongen, vilde Birkebenerne kun antage paa Betingelse, at Erkebispen satte St. Olafs Helligdom i Pant for at Hertugens Løfter ei brødes. Andre derimod brøde sig i deres Hidsighed ei om Erkebispens Forslag, og lagde, medens Underhandlingerne endnu varede, Ild til Klostret; Nogle forsøgte vel strax at slukke, men Ilden greb om sig. Da Hertugen mærkede dette, bød han sine Mænd gaae ud. Selv gik han først, holdt Skjoldet for Ansigtet, og bad Fienden staane dette. Han faldt saaledes 23de Mai 1240 og alle hans Mænd med ham undtagen en Geistlig Mester Berger, hvis farlige Saar siden lægedes. Efter denne Daad forsøgte Birkebenerne forgjæves at slukke Ilden, og hele Klostret lagdes i Aske [1]). Hvilken Vigtighed et Klosters forsætlige Opbrænden i disse Dage tillagdes, sees af Kong Hakons Ord, da disse Tidender bragtes ham: "Det er to store Tidender, sagde han: Klostret i Helgesæter er brændt, og Skule min Maag er falden." Hvor vigtig var ei den første Tidende i Kongens Øine, naar den kunde taale Sammenligning med den anden, hvorved Borgerkrigen endtes [2])! At Gjerningsmændene faldt i Band for deres Gjerning, kan ei være Tvivl underkastet, skjønt Intet derom meldes. Kong Hakons gode Forhold til Erkebispen har vel hjulpet til at bringe Sagen i Orden, og rimeligviis er Klostret paa Kongens Bekostning atter opført større og prægtigere end før.

---

[1]) Hák. Hákons. Saga c. 239—241.
[2]) ibid. c. 243.

Den ovenfor fremsatte Formening, at Helgesæter Kloster har udgjort en Afdeling af Nidaros Domkapittel, der saaledes har bestaaet af to Kannikekonventer, vinder Bestyrkelse ved Udtrykkene i Forliget af 1264 mellem Kannikerne paa den ene Side og Prædikebrødrene paa den anden (se dette Kloster). "Vare disse Mænd — saaledes ender Forliget — tilstede paa alle de lærde Mænds (Kannikernes) Vegne: Selve Birger, Erkebiskopsæmne, G. . . Prior i Helgesæter, Mester O. Erkepræst" — med flere navngivne Korsbrødre, og Brevet besegledes med Kapitlets og Prædikebrødrenes Sigiller. Dersom nemlig ikke Prioren af Helgesæter her havde været tilstede i Egenskab af Medlem af Kapitlet, synes det efter den Tids Brug høist rimeligt, at han havde maattet medforseglet Brevet med sit eget eller sit Klosters Segl, ligesom han da ogsaa maatte være bleven omtalt som Vidne, Mægler eller deslige, og ikke som den, der afgav Møde paa Kannikernes Vegne. Ligeledes viser Brevét, at Prioren har været Domkapitlets anseeligste Prælat, da han nævnes foran Erkepræsten [1].

14de Marts 1280 udstedte Thord, prior sanctæ sedis de ordine canonicorum, med Nidaros Kapittel og Abbederne af Holm og Tutero et Vidnesbyrd om Kathedralkirkens Immunitet. Blandt Vidnerne vare Bard og Sigurd, canonici regulares af Helgesæter, paa hvis Vegne de havde afgivet Møde, og i hvis Navn de forseglede Brevet med deres Konvents Segl. 5te Octbr. s. A. udstedte den samme Prior Thord med de ovennævnte Prælater et nyt Vidnesbyrd, angaaende den daværende Strid mellem Kongen og Geistligheden [2]. 22de August 1284 testerede Bisp Thorfinn af Hammer under sit Ophold i Klostret Doest i Flandern,

[1]) Thorkel. Dipl. II. 48—49. At Prioren valgtes af Domkapitlet er ovenfor omtalt, og at Klostret deler Skjebne med Domkapitlet ved at forbigaaes i Magnus Lagabøters Testamente 1277, taler og for vor Mening.

[2]) ibid. II. 86—88. 94. Thords noget defekte Sigil, forestillende en Geistlig uden Krumstav viende Monstrantsen foran Altret, og af Omskriften: sigill - - - - e sedis, er stukket i Kobber sammesteds Tab. V.

hvor han Vinteren efter døde, 3 Gaarde Tveigie (?), Heldeland og Vallinstad tilligemed 19 Mark til Helgesæter Kloster [1]).

Den langvarige ovenfor under Nidarholm omtalte Strid mellem Erkebisp Jørund og Domkapitlet, i hvilken ogsaa Helgesæters Konvent for en Deel var indviklet, afgiver ogsaa nogle Oplysninger om dette Kloster. Saaledes paaberaabes i et Brev af 4de Juni 1295 [2]) Hr. Priors af Helgesæters Kundskab om en af Tvistepunkterne; og i det udaterede Vidnesbyrd af Abbed Arne af Holm og Erik Thoresøn paa Lade (omtr. fra 1300, jfr. Nidarholm) angaaende Domkapitlets Rettigheder, nævnes blandt disse Retten til at vælge Priorerne i Kastelle Kloster og Helgesæter. Ordene ere omtr. følgende: Erkebisp Jon havde tilstaaet Kannikerne med Erkebispen at stadfæste Valget af Bisper, Abbeder og Abbedisser i de Klostre, der havde Kapitler; men i de Klostre, hvor intet Kapittel var, skulde Erkebispen indsætte Formænd med deres Raad og Samtykke. "Havde saaledes begge Myndighed (forræði) over og Valgretten for Kastala Kloster Øster og Helgesæter [3])." I Anledning af de samme Stridigheder optoges 25de Octbr. 1297 af Bjarne Prior i Elgisætre, Audun Vigleiksson og hans Broder Bard i Erkebispens Retsstue forskjellige Mænds edelige Prov om Indholden af Hr. Markus Dyllas Testament med Hensyn til Domkirken, Kannikerne, Erkebisp Jons Gravsted og Mariekirken i Nidaros [4]). Ligesaa udstedte Konventet i Helgesæter i Forening med Konventet i Holm 7de Marts 1300 og 20de Juli 1309 Vidisser af flere Breve, der nærmere ere omtalte ved Nidarholms Kloster.

---

[1]) Suhm Danm. Hist. X. 1027.
[2]) Thork. Dipl. II. 161.
[3]) Schøning Domkirken S. 220. Anhanget S. 21. Et Valgbrev, hvorved dette bestyrkes og nærmere oplyses, forekommer nedenfor ved Aar 1534.
[4]) Thork. Dipl. II. 199. Saml. I. 171. Under det sidste Brev hænger endnu Helgesæters Konvents Segl, forestillende Guds Moder kronet, med Barnet paa venstre Arm og Verdensæblet i høire Haand. Af Omskriften ere de sidste Ord: - - - sancte sedis alene tilovers. (Dipl.

Efterat Mødruvalla Augustinerkloster paa Nordlandet paa Island var afbrændt i Septbr. 1319, ophævede Bisp Audun af Hole dette Kloster og sørgede for Munkenes Underhold andensteds. Saaledes sendtes en Broder Ingemund Skuleson til Norge, hvor han optoges blandt Helgesæters Kanniker, og tilsidst udvirkede hos Erkebispen Klostrets Restauration[1]). Fra 1333 haves et af Prioren i Helgesæter, Markus Præst ved Mariekirken og 2 Andre udstedt Vidnesbyrd om Kannikernes Ret til en Gaard i Nidaros[2]). I 1339 udvalgte Munkene i St. Jons Augustinerkloster i Bergen Gyrd, en fra Helgesæter dimitteret Munk, til deres Abbed. Vel blev dette Valg baade i formel og reel Henseende erklæret ugyldigt med Hensyn til Vælgernes og den Valgtes Egenskaber; men Bisp Hakon af Bergen, hvem Valgretten derfor var tilfalden, udnævnte dog denne Gyrd til Abbed i Jonskirken, da han besad

---

Arn. Magn. fasc. 2. No. 4.). — Hvorfra Suhm (XI. 594) har, at Helgesæter betænktes i Hr. Bjarne Erlingssøns Testament, vides ikke; i den dyrskjøtske Afskrift, som findes i danske Geheimearkiv, omtales ikke dette Kloster.

[1]) Hist. eccl. Isl. IV. 98—99). Beretningen om dette islandske Klosters Forhold til Hole Bispestol ville vi her anføre, da man finder, at omtrent det samme Forhold har fundet Sted mellem Nidaros Erkestol og Helgesæter, kun med den Forskjel, at Domkapitlet som anført har deelt Myndigheden med Erkebiskoppen, hvilket ikke kunde finde Sted med Hole, hvor intet Domkapittel existerede. Biskop Jonsson (l. c. 97—98) beretter desangaaende: Bisp Jørund af Hole stiftede paa Mødruvellir ved 1290 et Kloster for regulære Kanniker af Augustinerordenen paa Betingelse, at Bispen i Hole stedse skulde være Klostrets Abbed, som ved en af ham valgt Ombudsmand (oeconomus) havde Bestyrelsen af og Raadighed over Klostrets verdslige Sager, og hvis Pligt det derfor var at sørge for Munkenes Underholdning m. v. I aandelige Sager, d. e. hvad Bønner, Sange, Disciplin og den daglige Beskjæftigelse angik, skulde den første Munk under Navn af Prior være de Øvriges Formand, men maatte Intet af Vigtighed foretage uden Bispens Bifald. Vi finde i denne Efterretning om et islandsk Kloster af samme Orden som Helgesæter Intet, uden det fuldkommen kan passe paa dette Sidstes Forhold til Nidaros Erkestol, hvorfra Indretningen paa Island uden al Tvivl er laant.

[2]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 9. No. 18. b.

rene Sæder og fornødne Kundskaber [1]). 12te—14de Febr. 1347 vare Bjørn Thoresøn, Lagmand i Nidaros, og Sverker Arnason, Frostathingslagmand, tilstede paa Lyng i Værdal, for efter kongelig Befaling at dømme mellem Broder Angrim, i fuldt Ombud for Brødrene i Helgesæter, og Sigurd Ottarson, Vigleik af Lyng og Fru Ragnhilds Arvinger angaaende sidstnævntes Deel i Gaarden Lyng. Lagmændene tildømte Arvingerne at betale Broder Angrim eller hans Ombudsmand 3½ Mark til Mariemesse i Fasten og ligesaameget til Halvardsmesse. Man kan see, at ogsaa Kannikerne i Nidaros have været indviklede i denne Sag, men Diplomet er for utydeligt til at udfinde den nærmere Sammenhæng dermed [2]). I sit ovennævnte Testament af 23de Septbr. 1349 gav Erkebiskop Arne Vade en lukket "spira" med tilhørende cedulæ til Helgesæter samt 2 Mark brændt til Sjælemesser [3]).

I 1353 ankom en islandsk Munk Eystein Asgrimson, der formedelst Ufredsommelighed og Vold var forjaget fra Helgafells Augustinerkloster paa Island, til Norge og blev optagen som Munk i Helgesæter. Han opholdt sig her til 1357, da han af Erkebisp Olaf sendtes i Forening med Eiulf Brandsøn, Kannik i Nidaros, som Generalvisitator til Island. Han synes nemlig at have forenet store Evner med et uroligt Sind. Som Generalvisitator udpresede han store Summer i sit Fædreland, og yppede paany Klammeri med Biskoppen i Skalholt, Gyrd, om hvem han forfattede Nidviser; men da denne paa Grund heraf bandsatte ham, tabte han Modet, faldt tilfode, og digtede for at gjenvinde Bispens Naade det herlige Digt til Jomfru Marias Ære, Lilia i 100 Strofer [4]). Paa Tilbagereisen til Norge 1360 led han Skibbrud paa Halogaland, og naaede med Nød hjem til Helgesæter,

---

[1]) Barth. 412—444. Han blev siden Bisp i Skalholt.
[2]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 10. No. 12.
[3]) ibid. fasc. 10. No. 16.
[4]) Hist. eccl. Isl. I. 586—587. II. 398 ff. hvor Lilia er trykt, samt I. 527, hvor et Brev fra ham som Visitator findes.

hvor han døde 1361 [1]. At en begavet Mand som Broder Eystein ikke har været uden Indflydelse i sit Kloster, kan ei betvivles, naar han uagtet sit heftige Sind kunde staae i saa høi Anseelse baade hos Erkebispen og Biskoppen af Skalholt, der endog i 1359 under en Reise til Norge havde sat ham til Official i sit Stift.

I Testamente af 18de Febr. 1381 skjænkede Augmund Olafsson, Kannik i Nidaros, to Stykker Tøi [2]) til Augustinernes Konvent, samt desuden til en Broder Olaf i "Meliosætre" en ny Kjortel og en sort Klo (Kappehage) med Sølvbeslag. — 26de Juni 1429 udstedte Ingevald, de regulære Kannikers Prior i Helgesæter, tilligemed Svend Degn og Ulf Erkedegn ved Nidaros Kirke, samt Dominikanerprioren Peter en Vidisse af Pav Anastas IVdes Bulle om Nidaros Erkestifts Oprettelse [3]). — Den rige Arvid Ingeldsson testerede 4de Decbr. 1430 til Helgesæter 60 Fisk "til gils", samt gav desuden Bjørn Esgeirsøn, "Diekn i Helgesæter", 30 Fisk "til gils" [4]). Ved sit yngre Testament af 1434 gav han Klostret en Nobel, og "Bjørn Diekn, som var i Helgesæter", en liden Guldnaal (gullbrazza) af 2 Nobels Værd [5]). Testamenternes Udtryk ere for korte og ubestemte, til at man deraf tør uddrage den Slutning, at der i dette Augustinerkloster har været nogen Embedsmand med Titel af Degn. Det er desuden usandsynligt, siden han som Munk i Grunden ikke maatte have nogen privat Eiendom. Nærmest har han da været Degn i Nidaros, og af en eller anden Grund en Tid opholdt sig i Helgesæter.

Ingevalds Eftermand som Prior hed Arvid, der ved Holms Kloster ovenfor er omtalt som Medudsteder af Brevet af

---

[1]) Hist. eccl. Isl. I. 588.

[2]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 11. No. 8. duas pecies, (franſk: pièces) overalt paa Norſk: 2 Stykker.

[3]) Thork. Dipl. II. 3 ff. Her nævnes Prioren efter Degnen og Erkedegnen. Jfr. ovenfor ved 1264.

[4]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 11. No. 10.

[5]) ibid. fasc. 15. No. 25.

5te April 1431 angaaende Erkebiskop Askells Gjæld til Kong Erik[1]). Den følgende Prior Gudmund Peterson forseglede med Flere 4de April 1436 et Mageskifte mellem Erkebiskop Aslak og hans Kanniker[2]).

Først henimod Reformationen forefindes atter et Par Efterretninger om Helgesæter, af hvilke dette Klosters Forhold til Erkebispen noget belyses. Den 22de April 1506 mageskiftede Erkebisp Gaute paa Domkirkens Vegne en Deel Jordegods med Hr. Otte Matsson (Rømer) og (dennes Svigersøn) Hr. Nils Henriksson (Gyldenløve) til Østeraad, og ved samme Leilighed afstod han tillige Hospitalets paa Ilevolden Ret til den til Eieren af Østeraad afstaaede Gaard. Ligesaa vare hæderlig Mand Hr. Olaf Thordsson, Prior i Helgesæter, og ærlig Fru Magnild, Abbedisse i Rein, da tilstede, og afstode hvad deres Klostre eiede i samme Gods til Hr. Otte og Hr. Nils for det Venskabs Skyld, de havde nydt og fremdeles ventede af dem. Brevet, der forsegledes af Alle de her nævnte tilligemed Domkapitlets Degn og Official, samt velbyrdig Mand Olaf Bagge m. Fl., udstedtes i Erkebispegaarden i Throndhjem, og viser, at Prioren i Helgesæter paa den Tid havde Raadighed over sit Klosters Gods[3]). Dette fremlyser end ydermere af Erkebisp Olafs Konfirmation af 13de December 1534 for Hr. Gunnar Bjørnsson som valgt Prior i Helgesæter[4]). Heri erklærer han, at da Klostret ved Hr. Olaf Thordssons Død har mistet sin Forstander (prior & pastor), indsætter han den valgte Broder Gunnar til Klostrets Prior, forlæner ham med fuld Myndighed derover baade i aandelige og timelige Sager (in spiritualibus et temporalibus), og betroer til hans Omsorg alle Friheder, Eiendomme m. v., som hidtil ere tilstaaede

1) Nye Danske Mag. I. 31.
2) Dipl. Arn. Magn. fasc. 15. No. 27. Nye Danske Mag. I. 41.
3) Efter en Afskrift med Schønings Haand i Geheimearkivet i Kjøbenhavn, fra en Vidisse af 1646.
4) Efter en Afskrift sammesteds. Brevet vil blive optaget blandt Bilagene.

Klostret og dets fælles Bordhold, mod at Helgesæter fremdeles bliver Erkestolens Jurisdiktion og Overbestyrelse (regimen) underkastet.

Imidlertid var Sekularisationen af Klostrene i fuld Gang, og Helgesæter har sandsynligviis alene sit underordnede Forhold til den endda mægtige Erkebiskop at takke for, at det ikke maatte dele Skjebne med de fleste øvrige Klostre og modtage verdslige Forstandere, endnu forend Reformationen lovlig indførtes. Man seer nemlig saavel af Valgbrevet af 1534 som af sildigere Dokumenter, at Prioren i Helgesæter endnu indtil 1546 vedblev at bestyre sit Kloster. Prioren og en Broder Svend af Helgesæter nævnes blandt Abbed Matthias af Interøens Dommere (ved 1531)[1], og 3die Oktbr. 1532 udstedte Vincents Lunge, Nils Lykke og Kong Frederiks øvrige Udsendinge et Leidebrev for Erkebisp Olaf at møde dem i Helgesæter i Anledning af Forsoningen med Kongen[2]. Endnu i 1540 havde Prior Gunnar som det synes fuld Raadighed over sit Klosters Gods, siden han da kunde mageskifte en af dets Gaarde i Lade Sogn til Kantoren i Throndhjem Hr. Asmund Ingemarson mod en Gaard i Støren[3]. Hvad Aarsagen har været til, at Helgesæter saaledes en Tid lang har undgaaet Klostrenes almindelige Skjæbne strax at faae en verdslig Forstander for Klostergodset, vides ikke; endnu i Aaret 1546 skal Prior Gunnar have levet i Helgesæter, da Christian III overdrog Klosterbygningerne og Bugaarden derunder til den første evangeliske Superintendent Thorbern Olafsøn Bratt[4]; Godset derimod var allerede forud lagt ind under Throndhjems Hovedlæn; thi i et Brev fra Lænsherren paa Steenvigsholm Christoffer Galde til Hr. Esge Bilde af 13de Septbr. 1547, omtaler han Kongens Ordre til at lægge alt Helgesæter Klosters Gods under Kronen, og beklager sig i den Anledning over en Christoffer Ottesen, med hvem

[1]) Münch. Dipl. No. 3181.
[2]) Sammestebs No. 3157.
[3]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 19. No. 6.
[4]) Schønings Reise I. 12—13.

han var i Svogerskab, som havde taget en Gaard fra Klostret og givet bort. Saaledes beboedes altsaa Klostergaarden af Superintendenten, medens Godset fulgte Kronen, indtil Thorbern Bratts Eftermand Hans Gaas ifølge kongelig Befaling i 1550 maatte afgive Helgesæter til Lænsherren Evert Bild, hvem den udlagdes som Avlsgaard [1]). I Gaas's Tid var det, at Kong Christian III 1552 tilstod Helgesæter Kloster Asylret, "saa at naar Nogen kommer til Skade i Throndhjems Stift, eller for nogen ærlig Sag bliver ufrylig, da maa den have sin Tilflugt til Helgesæter Kloster, og der være fri og sikker uden al Hinder, til saalænge der bliver dømt paa hans Sag og Gjerning" [2]). Det er allerede forhen (ovenfor S. 148) bemærket, at dette ikke maa forstaaes, som om Helgesæter først nu blev et Asyl, men derimod at den kongelige Tilladelse gik ud paa, at Helgesæter skulde fremdeles beholde den Asylret, det forhen som Kloster havde havt, men som naturligviis med Reformationen var ophørt for alle Klostres Vedkommende.

Endnu 1558 holdtes Gudstjeneste i Helgesæter Kirke, hvilket sees af Hans Gaas's Forslag til Kongen om at henlægge Lade Kirkes Tiende og Rente did [3]). Om Klostrets Overgang fra Bispestolen til Lænsherren giver Bispens Klage til Kongen af 10de Novbr. 1559 [4]) en Deel Oplysninger, hvoraf blandt Andet sees, at Bild havde udsagt Bispen strax den kongelige Ordre indløb i Novbr. 1559, uagtet Kongens Villie var, at han først skulde flytte til næste Aars Mikkelsdag. Paa Grund af denne Overlevering toges og en Synsforretning over Klostrets Bygninger, der befandtes meget forfaldne, og bestod af Kirken, Klostret og Bugaarden, hvis Størrelse og Beliggenhed er omtalt af Schøning [5]). I 1564

[1]) Danske Mag. VI. 325. ff. hvor nogle Breve angaaende denne Sag ere trykte.

[2]) Script. Rer. Dan. IV. 414. Brevet findes i en ny Afskrift blandt en Deel løse Papirer i Throndhjems Bispearkiv.

[3]) Danske Mag. VI. 325.

[4]) Sammesteds 326—329.

[5]) Reise I. 13—14.

skal Bygningen aldeles være ødelagt, Murene nedbrudte og Stenene anvendte til Kongsgaardens og Frue Kirkes Bygning. Klostret dannede efter Reformationen ingen særskilt Forlæning. Dets Gods var neppe betydeligt, men da ingen Jordebog hidtil er fundet, har man intet Hjælpemiddel til at afgjøre dette. Noget af Godset blev (ifølge Schøning anf. St.) henlagt til den latinske Skole i Throndhjem.

Saaledes ere alle Spor af Klostret nu for længe siden forsvundne. "Dersom ei Schøning havde leveret Tegning af Helgesæter Kloster — siger Klüver [1]) — saa var det nu fast umuligt at bestemme, hvilken Figur det har havt, da hver Steen er borttagen og Tomten bebygget med Huse."

§ 5.

Prædikebrødrenes Kloster i Nidaros [2]).

At en Dominikanermunk Salomon fra Aarhuus, der hørte til den hellige Dominikus's første Tilhængere, paa Tilbagereisen til sit Fædreland af Storm dreves ind til Nidaros 1221, og saaledes sandsynligviis gav Anledning til den nye Munkeordens Forplantelse paa norsk Grund endnu i dens første Aar, er ovenfor (S. 102--103) omtalt [3]). Imidlertid har man ingen afgjort Vished for, at han direkte har stiftet det Kloster af denne Orden, som henimod 20 Aar derefter forekommer i Nidaros i fuld Stand med Munke og Bygninger, medens det vist ikke kan betvivles, at han fra sit Kloster i Lund har udsendt Brødre til Norge, ligesaavel som han gjorde det til Danmark og Sverige. Man tør derfor med Bestemthed antage, at Stiftelsen er foranlediget ved hans

---

1) Norske Mindesmærker p. 43.

2) Dette Kloster omtales hverken af Kraft (Norges Beskrivelse V. 314), Munthe (Aalls Snorre I. 201) eller Ramus (Norges Beskr. 206). Derimod nævnes det i Comment de coenob. Norveg. i Script. Rer. Dan. IV. 419.

3) Script. Rer. Dan. V. 500. 501. Pontoppidan Ann. I. 635.

ufrivillige Ophold i Nidaros, hvor Hertug Skule med Varme tog sig af ham, og sandsynligviis i Forening med Erkebispen har rydet de pekuniære Hindringer af Veien for et Klosters Anlæg. Prædikebrødrenes Kloster i Nidaros benævnes i norske Breve kun ved det sædvanlige Navn Predikara-lifnaðr eller enkelt Gang Predikaralíf (i Lighed med Múnkalíf), i latinske Breve kaldes det apud Prædicatores, og henimod Reformationen optoges den danske Benævnelse Sortebrødrekloster; hvilken Helgens Navn Klostret bar, lader sig derfor ikke for Tiden bestemme. Dets Beliggenhed i Byen er heller ikke nogensteds i Kilderne nøiagtig angivet, ligesaalidt som man nu veed at paavise samme; dog er det aldeles vist, at det har ligget i Nærheden af Domkirken, Bispegaarden og Kannikeboligerne, sandsynligviis Vest for den første, og maaskee har Munkegaden i Throndhjem Navn efter dem. I Nidaros Bylov omtales en Alminding mellem Kongsgaarden og Prædikebrødrenes Huus (predikara-garðr) [1], vestenfor Kongsgaarden, altsaa ude paa Kalvskindet omtrent ved de nuværende Laboratoriebygninger. Af denne isolerede Beliggenhed lader det sig og forklare, at dette Kloster reddedes, da hele Byen, Domkirken iberegnet, afbrændte den 5te Mai 1531 [2]. Have — som ovenfor S. 111 er antaget — Minoritterne i Nidaros havt det lokale Navn "niðr at bröðra," er det rimeligt, at Prædikebrødrene enten ere blevne kaldte "upp at bröðra" eller "vestr til bröðra" eller noget lignende, hvilke Lokalnavne vi dog ei hidtil have stødt paa [3]).

Under det sidste blodige Optrin i de norske Borgerkrige, da Skule i Nidaros overrumpledes af Birkebenerne, nævnes Klostret første Gang i Historien (1240). Han selv flygtede ved Underretningen om Fiendens Landgang over Elven, medens hans

---

[1]) 5te Kapittel. Paus II. 57, der oversætter: Prædikanterens Huus.
[2]) Saml. II. 56.
[3]) Maaskee angaaer Udtrykket i Erkebisp Arnes Testament "upp við kirkjuna i Niðaróse" dette Kloster; men det er dog tvivlsomt, da Prædikebrødrene ellers nævnes to Steder i Testamentet.

Søn Peter først tyede til Prædikebrødrene, der tilbøde ham deres Beskyttelse, og forsikrede, at de nok skulde forvare ham saa vel, at Fienden ei skulde finde ham; men Peter turde ikke slaae sin Lid hertil, flygtede til Helgesæter og faldt der for Birkebenernes Vaaben [1]). Munkenes Tilbud at ville trodse Fiendens Overmagt for at redde Peter synes med Rette at kunne forklares som en Taknemmeligheds-ytring i Anledning af Faderens Velgjerninger mod Klostret.

Dominikanernes store Anseelse ved deres første Optræden er ovenfor omtalt, og herpaa afgiver ogsaa dette Klosters Historie Vidnesbyrd. 20de April 1241 paalagde Paven Dominikanernes Prior (i Nidaros) tilligemed 2 Abbeder at undersøge de Jertegn, der tillagdes Erkebisp Øystein [2]); en Bulle af 8de (13de) Juli s. A. angaaende Undersøgelsen af Kong Hakons Levnet [3]) vedkommer neppe dette Kloster, hvis Provinsial sandsynligviis Broder Absalon i Danmark dengang var. Under de siden opstaaede Tvistigheder mellem Kongerne Hakon af Norge og Christoffer af Danmark benyttede begge Konger Dominikanerne som Mæglere og Sendebud. Den Sigurd Prior, der ifølge Flatøbogen [4]) om Vinteren 1256—1257 havde reist som Fredsbud mellem Norge og Danmark, og efter Fredsslutningen fulgte med Broder Absalon derned, er udentvivl identisk med Sigurd Amundson, der i 1264 forekommer som Prior for Prædikebrødrene i Nidaros [5]).

---

[1]) Hák. Hákons. S. c. 239. Vi kunne ei følge Kalls Oversættelse (III. 319), at "Peter satte ingen Lid til dem"; herved er nemlig antydet en Mistillid til Prædikebrødrenes Troskab, som Sagaens Ord: "hann bar eigi traust til þess," ingenlunde berettiger til. "Han trøstede sig ei dertil" — d. e. til at blive i en af Fienden besat By, er baade en rigtigere og mere ordret Oversættelse

[2]) Suhm X. 11. jfr. ovenfor S. 326. Suhm har Dominikanernes "Priorer", hvilket rimeligviis er en Trykfeil, da det ei er rimeligt, at de skulde samles alle i dette Øiemed.

[3]) Sammesteds.

[4]) Fornm. Sögur X. 77.

[5]) Thork. Dipl. II. 48.

Da det forøvrigt for Tiden er umuligt at udfinde, til hvilke af de norske Klostre de i Hakon Hakonssøns Tid oftere forekommende Prædikebrødre hørte, bliver det bedst her ved Ordenens første Kloster at omtale dem under Eet. Foruden i de ovennævnte Underhandlinger med Danmark, benyttedes de og i Gesandtskabet 1257 til Spanien, da Kongens Datter sendtes did. I Spidsen stod Bisp Peter af Hammer, der forhen havde været Dominikaner, og den samme Simon predikare, der før havde været benyttet i Danmark [1]). Efter Hjemkomsten 1258, Peter over Land, Simon og det øvrige Følge søværts, bleve de særdeles naadig modtagne og begavede. Peter døde imidlertid kort efter, (1259 eller 1260), og dette Tab gik Kongen saameget mere nær, som Eftermanden Lodin ei var Kongen huld [2]). Simon Prædikebroder synes at have været Kongens Skriftefader, og hørte til hans stadige Raadgivere; han fulgte ham og paa hans sidste Søtog til Skatlandene, men blev der syg og døde nogen Tid før Kongen 1263. Hans Lig blev ført ind til Satiris og der begravet i et Minoritterkloster; efter sin Død blev han anseet for hellig, og har forøvrigt ved sin Indflydelse og Personlighed visselig bidraget meget til at sætte den Orden, hvortil han hørte, i Anseelse i Norge [3]). Det er fremdeles sandsynligt, at den Broder Nikolaus, der i 1260 afsendtes til Danmark og Saxen for at frie for den unge Kong Magnus til den danske Prindsesse Ingeborg [4]), ligeledes har været en Dominikaner, og man seer saaledes, at Kong Hakon i høi Grad har begunstiget denne Orden, hvis Optræden i dens første Form ei heller kunde love andet end godt for Christendom, Oplysning og Videnskabelighed.

Denne iøinefaldende Begunstigelse af Kongen i Forbindelse med Ordenens store Privilegier maatte nødvendigviis baade gjøre

[1]) Hák. Hákons. S. c. 286. 291. Fornm. Sögur. X. 75. 77.
[2]) Hák. Hákons. S. c. 299.
[3]) ibid. c. 320.
[4]) Fornm. Sögur. X. 100. 101.

dens mindre redelige Medlemmer myndige og trodsige, og paadrage Ordenen i det Hele Sekulargeistlighedens Had. Dette ytrede sig da ogsaa snart ligesaavel i Nidaros som i Bergen og andre Steder [1]. I Aaret 1264 sluttedes der et Forlig mellem Domkapitlet i Nidaros og Prædikebrødrene sammesteds, og Vilkaarene for dette giver Oplysning om Uvenskabet og dets Aarsag. Den nyvalgte Erkebisp Abbed Birger af Tuterø bragte det i Stand. Han og Kannikerne bekjendtgjøre, at i Anledning af den Trætte, som havde været mellem de lærde Mænd og Prædikebrødrene, havde de sidste lovet, at de for Fremtiden ei skulde angribe den hellige Kirkes (d. e. Domkirkens) eller dens Kannikers Rettigheder, samt at de skulde i alle Maader hædre dem i Ord og Gjerning blandt Almuen. Erkebispen derimod lovede paa Kannikernes Vegne, at disse ei skulde forurette Brødrene mod de Privilegier, de beviislig vare i Besiddelse af, men vise sig gavmilde mod dem hver efter sin Evne, dog uden Forpligtelse, saa at Enhver i denne Sag kunde gjøre, hvad han fandt sømmeligt, dem (Prædikebrødrene) til Gavn og sig til Sjælehjælp. Forliget bekræftedes paa den ene Side af den valgte Erkebisp, Prioren af Helgesæter og 4 af Kapitlet og paa den anden af Prioren Sigurd Amundson og Broder Klemet [2]. Senere Efterretninger vise imidlertid, at det ganske naturlige Fiendskab ikke dermed var forbi.

Denne Prior Sigurd er sandsynligen den samme Prior for Prædikebrødrene i Nidaros, som i 1265 efter Birgers Død af Paven fik Befaling til i Forening med Abbederne af Lyse og Holm samt Barfodmunkenes Kustos at vælge en Erkebisp, hvorpaa de valgte Bisp Hakon af Oslo [3]. Den myndige Erkebisp Jon lod 14de Marts 1280 med sit Kapittel optage et Slags Thingsvidne, for at bevise Nidaros Kirkes Immunitet eller Fri-

---

[1]) Ovenfor S. 266 ff.

[2]) Thork. Dipl. II. 48—49

[3]) Annal. Regii i Script. Rer. Dan. III. 106. Aarsagen til denne Valgsynderlighed findes ikke omtalt.

hed for alle vilkaarlige Afgifter og Paalæg, og ved denne Leilighed bleve 2 nidarosiske Prædikebrødre Magister Petrus de Dacia [1]) og Broder Bo (Boccius) tilkaldte som Vidner, ligesom de i Forening med 2 andre Brødre, Gunnar og Sigurd, samt to Abbeder, en Prior, og flere Kanniker og Sognepræster forseglede det i den Anledning udstedte Vidnesbyrd [2]). I det Hele benyttedet Prædikebrødrene naturligviis særdeles ofte som Vitterligheds-vidner i Sager vedkommende Erkebispen eller Domkapitlet. I Novbr. 1290 deeltog saaledes Lodin, Prior i Prædikeklostret, som saadan i Erkebisp Jørunds Erklæring mod Hr. Bjarne Erlingsen angaaende Indgreb i Kirkens Rettigheder [3]), og i den bekjendte endeløse Trætte mellem denne Erkebisp og hans Kapittel paaberaabtes Prædikebrødrene som Vidner [4]).

Til at udstede bekræftede Afskrifter af vigtige Dokumenter og iøvrigt til som et Slags Laugrette at bevidne geistlige Handeler i det Hele, benyttedes Dominikanerne som andre Munke særdeles ofte. 7de Marts 1300 udstedte Prædikebrødrenes Konvent i Nidaros m. Fl. et Transskript af 2 Pavebuller af 1250 og 1260 angaaende geistlige Beneficier [5]). 11te Septbr. 1307 benyttedes de paa lignende Maade til at give Transskripter af Erkebisperne Birgers, Sørles og Jons Breve i forskjellige Anledninger [6]). 26de Juni 1429 udstedte Peter, Prædikebrødrenes-Prior, i Forening med Svend Degn, Ulf Erkedegn af Domkapitlet og Helgesæter-prioren Ingevald et Transskript af Pav Anastasius IVs Bulle om Erkestolens Stiftelse [7]), og 5te April 1431 bevidnede Bry-

[1]) Han maa ei forvexles med deres berømte Prædikebroder af dette Navn, der døde i Skeninge 1275. Suhm X. 727.
[2]) Thork. Dipl. II. 86—89; ovenfor S. 329.
[3]) ibid. II. 124—126. p. 125. staaer Lodin prior oc predikaralíß, istedetfor Lodin prior at predikaraliß.
[4]) Saaledes i Brev af 4de Juni 1295. l. c. 161.
[5]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 4. No. 1.
[6]) Suhm X. 983. Selv Brevene findes hos Thorkelin.
[7]) Thork. Dipl. II. 3. ff.

nike, Prior i Prædikeklostret, Abbeden af Holm og Prioren af Helgesæter, at Erkebisp Aslak havde indbetalt en Sum Penge til Kong Erik paa sin Formands Askells Gjæld [1]). Endelig forseglede Ingevald, Prior i Sortebrødrekloster, med Flere et Mageskifte af 4de April 1437 mellem Erkebisp Aslak og hans Kanniker [2]).

Et Vidnesbyrd om Tillid og Anseelse er det og, at Prædikebroderen Bjørn, der i Striden mellem Erkebispen og hans Kapittel havde staaet paa det Sidstes Parti, desuagtet 1307 af Erkebispen valgtes til i Forening med dennes hengivne Ven Kanniken Laurentius, en Islænder af Fødsel, at drage til Island som Visitator [3]). Men ligesom disse to Mænd hjemme havde staaet imod hinanden, saaledes bleve de ei heller under Visitatsen enige, og dette foranledigede, at den heller ingen synderlige Frugter bar, da den snedige Bisp Jorund af Holar forstod at holde Spliden mellem dem vedlige [4]). Han beviste nemlig Bjørn al mulig Hæder, og tilbød ham Vinterherberge hos sig, medens den redelige Laurentius gjordes til Gjenstand for Bispens Slægtningers Spot. I det Hele stillte Bjørn sig lidet samvittighedsfuldt fra det ansvarsfulde Hverv, han hovedsagelig havde sin Medvisitator at takke for, idet han af Hensyn til Bispen undlod at anstille den befalede Undersøgelse i Holar Stift, og da Laurentius alene tog sig deraf og opdagede flere Misbrug, negtede Bjørn at deeltage videre i Visitatsen, og vendte med mange Beskyldninger mod sin Collega tilbage til Nidaros. Ogsaa Bispen hævnede sig ved at bagvaske Laurentius i Norge, hvor imidlertid Erkebisp Jorund laa syg af Fodverk (Podagra), og hans Fiender Kannikerne havde tilrevet sig

---

1) Nye Danske Mag. I. 34.

2) ibid. I. 41. Schøning Anhang til Domkirkens Beskrivelse S. 55. Dipl. Arn. Magn. fasc. 15. No. 27.

3) Laur. Bps. Saga cap. 17—20. Det synes som Erkebispen og Kapitlet have gjort hinanden gjensidige Indrømmelser, idet En af hvert Parti beskikkedes til Visitator. Erkebispen gik forøvrigt kun nødig og ifølge Laurentius's Anmodning ind paa at sende Bjørn (l. c. cap. 17).

4) Hist. eccl. Island. I. 552. Laur. Bps. S. l. c.

hele Myndigheden, ja endog berøvet Jorund den personlige Opvartning. Følgen blev, at Laurentius ved Hjemkomsten fængsledes og mishandledes samt tilbagesendtes til Island, for at Bisp Jorund kunde tage Hævn over ham. Denne var dog ædel nok til ei at benytte sig heraf og satte den forfulgte Mand paa fri Fod, hvorpaa han gav sig i Thingøre Kloster og endelig døde som Biskop i Holar [1]. — Af det her Anførte seer man, at Forholdet mellem Erkebispen og Prædikebrødrene i Begyndelsen af 14de Aarhundrede ikke var godt. Det samme indlyser fremdeles af det ovenfor S. 273 omtalte Brev af 133* fra Brødrene til deres forrige Provincial Erkebisp Peter af Upsala, hvori de klage over, at baade Erkebisp og Domkapittel var dem ved alle Leiligheder imod og søgte at hindre deres Virksomhed og Indflydelse hos Almuen, paa samme Tid som de beskyttede Minoritterne i Nidaros. De melde Upsala-Erkebispen, at deres Medbrødre, Præstemunken Arne Lauritsson og Ungbroderen Hakon have opholdt sig hos deres Klosters Velgjører Fogden Harald i Jæmteland, og anholde derfor om, at Erkebispen paa Grund af Klostrets store Nød og den Modstand, det møder i Nidaros Stift, vil tillade de nævnte Brødre som Terminarier [2]) at drage om i Jæmteland, der holde Gudstjeneste, høre Skriftemaal og paalægge Pønitentser. Der forestaaer nemlig Klostret store Bekostninger ved Murenes, Tagets og andre Bygningers Istandsættelse, hvortil de af de anførte Grunde behøve Hjælp fra Fremmede [3]).

At Testamenter til Fordeel for Prædikebrødrene i Ni-

[1]) Hist. eccl. Isl. II. 152—153. 172—174. Laur. Bps. S. c. 19—26 og senere i Enden af Sagaen, der hidtil ikke er trykt. (Müller Sagabibliothek I. 330—334).

[2]) Terminarii kaldtes hos Tiggerordenerne de Brødre, som inden den ethvert Kloster foreskrevne Kreds (terminus) droge omkring for at prædike og tigge. For at forebygge forargeligt Brødnid maatte nemlig ethvert Tiggerkloster holde sig inden et bestemt Landskabs Grændser, og derfor trængte Brødrene i Nidaros til Upsala ErkebispØs Tilladelse for at kunne tigge i Jæmteland.

[3]) Se om dette Brev, der vil blive indtaget blandt Bilagene, Anm. S. 273.

daros ere flere bevarede. Det ældste er Kong Magnus Lagabøters af 1ste Febr. 1277, da han gav disse Brødre det samme som Rigets øvrige Tiggermunke, nemlig 12 Mark Sterling [1]). Gyrid Andresdatter gav dem (1303 efter Schønings Mening) [2]) en Mark brændt for Sjælemesser; ligesaa gav Arne Endridsson, Kannik i Nidaros, dem ved Testamente af 24de Febr. 1309 en Mark gammel, Gunhild Sigurdsdatter 9de Mai 1342 fem Mark gamle, og Arne Halkelsson i Febr. 1343 een Mark til Sjælemesser [3]). Ved Kong Magnus Erikssons og Dronning Blankas Testamente af 25de Juli 1347 fik samtlige norske Dominikanere 100 Mark Penge til Deling, hvilket giver 25 Mark til hvert Kloster, medens de 7 Franciskanerklostre ligeledes kun fik 100 Mark til Deling [4]). Fra Sortedødens Dage 1349 ere 2 Testamenter angaaende vort Kloster tilovers, nemlig Erkebisp Arnes, der gav det 3 Mark brændt, hvorfor Brødrene skulde læse 2 Sjælemesser, samt desuden til Kost 1/2 Læst Rugmeel og 200 Stokfisk [5]); og det andet af Arne Peterson, der giver dem 2 Pund Rug [6]). 18de Febr. 1381 testerede Augmund Olafsson, Kannik i Nidaros, to Stykker "varnings" (Tøi til Salg?) til Prædikebrødrene [7]), og ved Testamente af 4de Decbr. 1430 gav velbaarne Mand Arvid Ingeldson til Sortebrødrekloster i Nidaros 40 Fisk "til gils," og en Tønde "öron" (?) eller dens Værd, ligesom han ved et fornyet Testamente af 1434 gav de Samme to Nobel, hvilket er dobbelt saameget som Helgesæter fik, og Halvparten af hvad der gaves samtlige Kanniker til Deling [8]).

---

[1]) Script. Rer. Dan VI. 250.
[2]) Domkirken. Anhang S. 63. Dipl. Arn. Magn. fasc. 20. No. 5. Testamentet er udateret, og henføres af Sandvig til 1290.
[3]) Schøn. Anh. 13. Dipl. Arn. Magn. fasc. 10. No. 3 og 6.
[4]) Samlinger til Norges Sprog og Historie. V. 585.
[5]) Dipl. Arn. Magn fasc. 10. No. 16.
[6]) ibid. fasc. 10. No. 17.
[7]) ibid. fasc. 11. No. 8.
[8]) ibid. fasc. 14. No. 10. Schøning (Anhang S. 11). Den her anstillede Sammenligning mellem Gavernes Beløb kan maaskee bidrage til at bestemme Antallet af Munke i de forskjellige Klostre, naar man kan

Til dette Klosters Historie i de sidste **100** Aar før Reformationen, kjender man iøvrigt Intet. Paa Reformationstiden finder man alene antegnet, at det var den eneste geistlige Stiftelse i Throndhjem, der undgik Ildebranden **1531** [1]), samt at Prioren af Sortebrødre og Lector Robert sammesteds nævnes blandt Abbed Mathias af Tuterøens Dommere [2]). — Det lader til, at denne berygtede Abbed ogsaa i dette Kloster har pantsat eller til Brug ved Leilighed forvaret en Deel Sølv, som Erkebispen lod tage tilbage hos en Broder Harald i Sortebrødre [3]). Af et Diplom af **1527** vedkommende Prædikebrødrene i Bergen sees, at Ordenens Provincialminister paa denne Tid har været bosat i Throndhjem, og altsaa havt hjemme i dette Kloster [4]). Det bliver da det eneste Exempel, man kjender, paa at en norsk Dominikaner er bleven betroet denne Værdighed. Han hed Broder R o b e r t, og at han har været Ordenens Foresatte i Norden (altsaa Provincial i Dacia), siges udtrykkelig af Gustaf den I i Sverige i to Breve af **30**te Mai **1525** til den af ham indsatte Ordens-Vicarius for Prædikebrødrene i Sverige, Hr. Martin, og til Dominikanermunkene i Westeraas, hvori han bebreider de sidste, at de ikke have lystret hans Befaling [5]), at den norske Broder Robertus ikke skulde være deres Foresatte, da han var en udenlandsk Mand, som det ikke sømmede Svensker at adlyde. Desuagtet havde Kongen erfaret, at han bekymrede sig med Vicariatet, og at der var afstedkommet meget

antage, at Testator har undt dem omtrent lige godt Alle. Er dette saa, vilde Prædikebrødrenes Antal blive Halvparten af Kannikernes, og Helgesæter en Fjerdepart deraf; eller Kannikernes beregnet til det almindelige 21, respektive 12 og 6, Tal, der i det Mindste for Prædikebrødrenes Vedkommende ei ere usandsynlige.

1) Dipl. Münch. Saml. II. 56.

2) Dipl. Münch. No. 3181. jfr. S. 380 nedenfor.

3) ibid. No. 3184.

4) ibid. No. 2194. jfr. ovenfor S. 234 og 247.

5) Wieselgren (de claustr. Sviogoth. II. 30) beretter, at det var i 1521, at Kong Gustaf afsatte Robert. jfr. Strinnholms Svenska Folkets Hist. II. 409—410. Han kaldes Robertus Johannis i Dipl. Münch. No. 1834.

Ondt i Klostret for hans og hans Parties Skyld, ligesom og megen ond Stempling derved var ført ud blandt Almuen i Dalarne. Kongen befaler dem derfor at antage Overbringeren af hans Brev, Broder Nils Andreæ, som Prior. I Brevet til Vicarien af samme Dag bebreider han denne, at han har gaaet for mildt frem og tilladt Robert fremdeles at befatte sig med hiint Embede, og derved foraarsaget Stemplinger i Dalarne af ham og andre norske Brødre der i Klostret. Disse skulde derfor strax sendes hjem til deres Fædreland, og Vicarien følge Broder Nils til Westeraas og indsætte ham som Prior der. Broder Robert og hans Parti samt andre Udlændinger der og andensteds i Ordenens Klostre skal han paalægge at være ude af Riget inden St. Hans førstkommende, eller og vil Kongen finde anden Raad for dem [1]). Af disse Breve er det tydeligt, at Broder Robert har været en Nordmand, Prior i Westeraas og Provincialvicarius. Kongens Trudsel har vel jaget ham fra Sverige 1525, og dette forklarer altsaa, at en anden end han forekommer som Prior i Nidaros, hvor han nemlig kun har fungeret som Provindsens Foresatte og maaskee tillige (efter Udtrykket i Dipl. Münch. No. 1381) overtaget Lectorens Embede.

Naar og hvorledes Klostret er sekulariseret, hvor det er blevet af Munkene, samt hvortil Klostrets Bygninger i de første Tider ere anvendte, have vi ikke kunnet udfinde. Maaskee kan det ovenfor givne Bidrag til Bestemmelsen af dets Beliggenhed lede bedre Lokaliserede paa Spor i disse Henseender. Om dets Gods vides aldeles Intet.

§ 6.

Minoritternes Kloster i Nidaros,

hvis Stifter, Alder og Beliggenhed ere lige ubekjendte, synes at have været ubetydeligt [2]). Skjønt i Rigets vigtigste Stad fore-

[1]) Thyselius Handlingar til Sveriges Reform. og Kyrko-Historia under Gustav I. Stockh. 1841—42. I. 5—8. cfr. og Handlingar rörande Skand. Hist. XXIII. 59—60.

[2]) Hverken Forfatteren af den norske Klosterfortegnelse i Script. Tom. IV. eller senere norske Topographer omtale dette Kloster.

kommer det yderst sjelden, og selv da nævnes det kun i Forbigaaende; ikke en eneste Gang have ei fundet dets Beboere saaledes som Prædikebrødrene benyttede som Vidner, Notarier eller deslige, ikke i et eneste Testament nævnes det med udtrykkelige Ord. Da Prædikebrødrenes Kloster laa oppe ved Domkirken, er det rimeligt, at den Broder Olaf "niðr at bröðra," som forekommer i et Brev af 1381 [1]), har været Munk i dette Kloster, og hvis den nuværende Munkegades ældre Retning ikke har kunnet naae det ovenfor antagne Sted for Prædikeklostret, maa Gaden have Navn efter Minoritterne, og deres Kloster i ethvert Tilfælde ligget nede i Byen ved Oren eller Stranden [2]). De første Spor af Franciskanere i Nidaros findes i et Brev af 1313 [3]), hvor en Botolf, Franciskanermunk der, omtales; Klostret nævnes derimod ikke i Magnus Lagabøters Testamente, og det er saaledes sandsynligt, at det endda ikke var til.

At Nidaros har havt et Kloster af denne Orden, er efter det Anførte ikke tvivlsomt. Ligesaalidt synes det at kunne betvivles, at dette dog maa forekomme, skjønt under et andet Navn, idetmindste i nogle af de mange Testamenter, man endnu har tilovers fra Nidaros, og hvori Prædikebrødrene og andre Klostre omtales, da man ikke kan tænke sig nogen Grund til, at Minoritterne altid skulde forbigaaes. Dette har ledet til den Formodning, at deres Klosterkirke har været indviet St. Olaf, og er den Olafskirke i Nidaros, der oftere nævnes. At Bergens og maaskee Stavangers Minoritterkirker have været ham helligede, beviser vel Intet, da Olafsklostrene i Tønsberg, Oslo og Hammer hørte til andre Ordener, men det beviser dog, at han var den almindeligste Klosterhelgen i Norge, og det maa saaledes vække Forundring, at

---

1) Dipl. Arn. Magn. fasc. 11. No. 8.

2) At Munkegaden — som Forf. troer at have læst etsteds — skulde bære Navn efter Nidarholms Kloster, til hvilket denne Gade aabner Udsigten, synes derimod høist usandsynligt.

3) Barth. IV. 540. cfr. Suhm XI. 719.

Hovedsædet for hans Dyrkelse, Nidaros intet Kloster med hans Navn skulde havt. Nu var der beviislig i Nidaros en Olafskirke foruden Domkirken eller Kristkirken, som den almindelig kaldtes [1]). Denne Olafskirke var Sognekirke i Byen i Erkebisp Jørunds Tid (1288—1309) [2]), hvilket og indlyser af Kanniken Arne Endridsons Testament af sidstnævnte Aar, da Olafskirken i dette nævnes blandt Sognekirkerne i Byen [3]). I den følgende Tid forekommer ligeledes Olafskirken stadig i Testamenterne, men nu nævnes den ikke blandt Byens Kirker, men stedse blandt Klostrene og almindelig mellem Helgesæter og Prædikebrødrenes Kloster. Da den Orden, hvori de geistlige Stiftelser forekomme i Middelalderens Testamenter, i Almindelighed er omhyggelig valgt, da det ikke var usædvanligt i Norge, at et Kloster bar Navn af Kirken [4]), og da Franciskanerne i Nidaros maa skaffes Plads i Testamenterne, saa troe vi os berettigede til den Formodning, at de have eiet Olafskirken der, og havt Navn efter den, en Formodning, som ogsaa paa andre Maader kan styrkes.

Olafskirken var Sognekirke i Byen, og dens Jordegods blev 1252 af Erkebisp Sørle henlagt til Kannikernes Bordhold [5]); i 1296 blev Laurentius af Erkebisp Jørund sat til Præst ved denne Kirke. At nu Minoritternes Konvent i Nidaros ikke kan være meget ældre end 14de Aarhundrede, tør man slutte deraf, at det ikke nævnes i Magnus Lagaboters Testament, da han dog var Ordenens store Beskytter. Men maa dets Stiftelse af andre Grunde

---

[1]) Denne Olafskirke forbigaaes af Kraft og Munthe, nævnes derimod af Ramus (Beskr. 200—201). Den paabegyndtes af Magnus den Gode og fuldendtes af Harald Haarbraade. I den opbevaredes St. Olafs Skrin, indtil Kristkirken blev færdig

[2]) Laurentius Biskops Saga cap. 9. 14.

[3]) Schøning Anhang til Domkirken S. 13.

[4]) Jonskirken i Bergen bruges saagodtsom udelukkende for St. Johannes's Augustinerkonvent der. At benævne Minoritterne i Nidaros efter Olafskirken vilde desuden her blive en denominatio a parte potiori.

[5]) Thork. Dipl. II. 39. 40.

henføres til 14de Aarhundrede, saa er det høist rimeligt, at en af Jørunds Eftermænd, Eilif Korte eller Paal Bardarson, have formaaet Kannikerne ved Domkirken til at indrømme Minoritermunke deres Sognekirke, Olafskirken, hvis Gods de selv kunde beholde, da Munkene Intet maatte eie, og at Munkekonventet i almindelig Talebrug har beholdt Navnet efter den gamle og bekjendte Kirke. Paa denne Maade forklares og lettest Grunden til den Forkjærlighed, Erkebiskop og Domkapittel efter Prædikebrødrenes ovenfor (S. 273 og 365) anførte Klage ved 133* skulle have viist "deres Venner" Minoritterne paa hines Bekostning, ligesom man, saavidt sees, alene saaledes kan begribe, hvorfor Olafskirken i Nidaros stedse i Testamenter efter 1309 nævnes blandt Byens Klostre og ikke blandt dens Sognekirker, hvortil den efter ældre Forholde synes at maatte henregnes.

Under Forudsætning af, at denne Gjætning er rigtig, fik Minoritterne (Olafskirken) i Gunhild Sigurdsdatters Testament 1342 ½ Spands Leie i Gaarden Sætre paa Nordmøre, og 2 Mark brændt af Erkebisp Arne i 1349. I Arvid Ingeldsøns Testamenter nævnes Olafskirken mellem Prædikebrødrene og Helgesæter, og fik 30 Fisk "til gils" [1]. Forøvrigt vides saare Lidet om dette Kloster, der uden Tvivl aldrig har naaet nogen Anseelse, en Omstændighed, der ogsaa taler for, at det er stiftet saa sildigt; havde det været omtrent samtidigt med Ordenens Klostre i Bergen og Tønsberg, vilde det vistnok have hævet sig til større Magt, men fra Kong Magnus Erikſons Tid var Klostrenes og især Tiggermunkenes glimrende Periode forbi.

I 1466 ankom Broder Jon Nilsson (Johannes Nicolai), Minoritermunk fra Nidaros, til Rostock, hvor han i November immatrikuleredes ved Universitetet; han betalte de sædvanlige Indskrivningspenge 2 Mark, hvorfor fattige Studenter fritoges, og optraadte følgelig ikke som Tiggermunk [2]. Han er udentvivl den

[1] Diplomerne ere nærmere anførte i foregaaende §.
[2] Matricula academiæ Rostoch.

samme frater Johannes Nicolai de Nidrosia, der nævner sig som Afskriver af en norsk Opbyggelsesbog, der nu forvares paa Skokloster i Sverige [1]). — Den fra Sverige rømte Oprører Kantsleren Hr. Peder Sunnanvæder sees at have havt stadigt Tilhold i "Graabrødre"-Kloster, hvorfra han dog siden hemmelig flygtede, formodentlig af Frygt for at blive udleveret af Erkebispen [2]). I Brev af 10de Jan. 1529 melder Nils Mogensen, Præst i Hero blandt Andet Erkebispen, at en Broder Peder af Graabrødre i Nidaros forrige Aar havde været hos ham, og paa Klostrets Vegne krævet Præsten Hr. Matthis i Ørskog for 26 Oste og nogle Ræveskind, hvilke vare blevne borte under Præstens Laas [3]). Endelig oplyser den samme Kildesamling, at Gardianen og Broder Nils i Graabrødre-Kloster vare satte blandt Abbeden af Tuterøens Dommere [4]). Naar hertil føies, at Kirken og Klostret efter Beretningens Udtryk [5]) maa være afbrændt i Ildebranden 1531, og at Lagmanden i Throndhjem Søfryn Pedersen i 1559 fik Klostret (sandsynligviis Tomten) i Forœring samtidigt med, at han forlænedes med Reins Kloster [6]), ere alle Efterretninger om dette Kloster meddeelte. Ildebranden 1531 har sandsynligen endnu før Reformationen opløst dette Konvent, som neppe nogensinde har været talrigt [7]).

§ 7.

Tuterøens Kloster.

(Monasterium Stæ. Mariæ de Tuta insula [8]).)

Tautra, Totra eller Tötra, nu Tuterø, er en liden Ø i Frostens Præstegjeld omtrent 1 Miil nordfor Throndhjem i Thrond-

[1]) Ovenfor S. 240.

[2]) Saml. I. 544. efter Dipl. Münch.

[3]) Dipl. Münch. No. 2847.

[4]) ibid. No. 3181.

[5]) Saml. II 56. 69.

[6]) Pontopp. Annal. III. 370. Saml. VI. 28.

[7]) Medens Provinsialkapitler ofte holdtes i de øvrige Franciskanerklostre (Script. V. 519), blev aldrig noget holdt i Nidaros. Dette vidner om Klostrets Ubetydelighed.

[8]) Dette latinske Navn har Tuterøen udentvivl laant af det rige og et

hjemsfjorden. Her blev et Cistercienserkloster grundlagt af Munke fra Lyse, og indviet 25de Marts 1207 [1]), som de øvrige norske Klostre af denne Orden, til Marias Ære. Det laa paa Øens nordøstlige Side [2]), hvor endnu ikke ubetydelige Ruiner deraf staae igjen, og dette Kloster hører saaledes til de faa, hvis Stifter, Alder og Beliggenhed alle ere aldeles visse. I Klostrets første Tid var dets Abbeder i stor Anseelse. 1223 deeltog Sigurd, Abbed af Tuterøen, i det store Rigsmøde i Bergen [3]), og er fra dette reist ud af Landet, maaskee til et Generalkapittel i Cistertium; thi Aaret efter (1224), da Erkebiskop Guttorm om Vaaren døde [4]), berette Sagaerne, at Sigurd var i Udlandet. Nidaros Domkapittel valgte ham da med Skules Bifald til Erkebiskop, og sendte samme Vaar Bud til Kong Hakon i Oslo med Bøn om hans Bifald til Valget og hans Anbefaling til Paven. Sigurd havde imidlertid ei hidtil viist sig som Kongens Ven, og efter Overlæg med Bisp Nikolaus anbefalede derfor Kongen og Bispen i deres Breve til Paven Kapitlets Udsending Peter af Husstad til den ledige Erkestol, og denne fik og pavelig Confirmation. Domkapitlet gjorde vel Modstand, og beskyldte Peter for at have anvendt Kirkens Penge for at fremme sit Valg; men da Kongen lagde sig derimellem, og især da Peter nu ganske forlod Kongens Parti, og gjorde fælles Sag med Kapitlet og Skule, opgave Kannikerne Sigurd, som siden ikke forekommer [5]).

---

halvt Aarhundrede ældre Cistercienserkloster Twis eller Tvisel i Ribe Stift, der paa Latin kaldes Tuta vallis.

[1]) Manrique Annal. Cisterc. III. 480. Script. Rer. Dan. IV. 416. Suhm IX. 127. Det har været alle ældre Forfattere bekjendt.

[2]) Klüver Mindesmærker p. 77 og Plade 21.

[3]) Hák. Hákons. S. c. 86.

[4]) ibid. c. 100.

[5]) Saml. I. 300. F. Johann. Hist. eccl. Island. I. 229, hvor og et energisk Brev fra Kongen til den frafaldne Erkebisp Peter forefindes. Den Graamunk (grámúnkr), som Skule ifølge Hák. Hákons. S. c. 133 sendte som sit Bud til Kongen, var høist rimelig en Cistercienser fra Tuterøen. Jfr. ovenfor S. 78.

Efter Hertug Skules Nederlag ved Oslo forlod hans Tilhængere ham efterhaanden; blandt disse drog Høvdingen Erling Ljodhorn, en Slægtning af Erkebispen, til Tuterøen og blev Munk der [1]. Om Abbeden af Tuterøens Valg til med Abbeden af Holm og Prædikebrødrenes Prior 1241 at undersøge de Erkebisp Øystein tillagte Jertegn er fortalt [2]. — I 1251 brændte Klostret [3], men dets Abbeder vedligeholdt den gode Forstaaelse med Korsbrødrene i Nidaros, som atter valgte en af dem til Erkebisp. Da nemlig Einar Smørbak døde om Høsten 1263, valgte de Birger, Abbed i Tautra, til hans Eftermand. Han drog Sommeren 1264 afsted til Rom, og traf underveis Kong Magnus i Bergen, som ei synes at have billiget Valget. Der anføres tillige, at Valget var ulovligt, fordi Birger var Præstesøn og Klostermand [4]. Birger opholdt sig Vinteren over (1264—65) ved Pavehoffet, uden at faae sit Valg confirmeret, hvorpaa han vendte tilbage til Nidaros, hvor han fungerede som archipostulatus til sin Død 1265. Ham skyldes Forliget mellem Kannikerne og Prædikebrødrene, samt Bekræftelse af Erkebisp Sørles Gave til Kannikerne, som Einar havde taget tilbage. — 26de Septbr. 1268 tog Pav Klemens IV sig igjen af Øysteins Kanonisation, idet han paalagde Bispen af Bergen i Forening med Abbederne af Holm og Tuterøen at undersøge Paalideligheden af de Mirakler, der skulle foregaae ved hans Grav [5]. Hermed er sandsynlig dog Sagen endt.

[1]) "Tók þar við kufli." Hák. Hákons. S. c 240

[2]) Af 1251 har man et nyt Pavebrev i samme Anledning (Suhm X. 201), men Hensigten af disse er ikke ret klar, da Øystein allerede 1229 var indført blandt Helgenerne. Schøn. Forbedringer 449. Saml. I. 553.

[3]) Script. Rer. Dan. III. 99.

[4]) Sögubrot Magnúss Kgs. Fornm. Sög. X. 155. Kalls Oversættelse (III. 383) kan neppe være rigtig, naar han her oversætter "valit" (valgt) med "foreslaaet," og "máttu eigi kjósa" med "turde ikke vælge." En saadan Distinktion mellem Synonymerne velja og kjósa kan neppe forsvares, og er her desuden unødvendig. Meningen er: Kapitlet havde valgt ham, men de havde ei Ret dertil, eller Valget var ulovligt (þeir máttu eigi), fordi han var Præstsøn; og Udtrykket kjósa er vistelig her aldeles synonymt med velja, og kun brugt for at variere.

[5]) Suhm. X. 623.

14de Marts 1280 udstedte Nidaros Kapittel, Thorer[1]), Abbed af Tuterøen, samt Abbeden af Holm og Prioren af Helgesæter et Vidnesbyrd om, at Kirkernes Bønder, ialfald for Throndelagens Vedkommende, stedse havde været frie for alle kongelige og andre verdslige Afgifter. Det berettes, at Abbed Thorer havde i sit Kapittel forud nøie drøftet denne Sag med sine dertil valgte Brødre[2]). Imidlertid døde Kong Magnus, hvis Eftergivenhed mod Geistligheden havde gjort denne overmodig, og Sønnen Erik eller rettere den umyndige Konges Raadgivere vare ikke Hierarkiet gunstige. Formodentlig har derfor Kongens Sysselmand Nordenfjelds ei heller taget Hensyn til hiint Geistlighedens eget Vidnesbyrd om dens Skattefrihed, og derfor havde Erkebispen Jon 5te Oktbr. 1280, i Overvær af Kapitlet, Abbed Thorer og de ovennævnte øvrige Klostermænd, kaldet Baronerne Hr. Halkell og Hr. Jon, samt Sysselmanden Erland for sig i sit Consistorium, hvor han erklærede, at han ingenlunde vilde tillade, at noget Indgreb skede i de Friheder for alle Afgifter, som Conciliet i Lyon havde tilstaaet Geistligheden[3]). — Man seer heraf, at vort Kloster har deeltaget i den Kamp mellem Monarkiet og Hierarkiet i Norge,

[1]) Suhm X. 812. 817 kalder ham Thomas.

[2]) Thork. Dipl. II. 86. ff. Det Sidstnævnte er tilføiet i Intimationen, forbi hine Munke fra Tuterøen ikke som Holms og Helgesæters procuratores var tilstede ved Udstedelsen i Nidaros. Sammest. Pl. V findes Abbeden af Tuterøens Segl.

[3]) Thork. Dipl. II. 94. Hermed menes udentvivl det 2det økumeniske Kirkemøde i Lyon 1274 under Gregor X, men at der afgjordes Noget om Immuniteten have vi ei kunnet finde. Kampen mellem Stat og Kirke angaaende de geistlige Godsers Immunitet var iøvrigt gammel. Allerede Gregor VII havde arbeidet for denne Sag, og Urban II gjorde de første alvorlige Skridt til dens Erhvervelse. (Planck Geschichte IV. 2. Th. 163). Man begyndte med at fastsætte, at Geistligheden ei maatte betynges med vilkaarlige Paalæg (Lateranske Synode 1179 og 1215; anf. St. 195. 200.) og gik derfra over til at paastaae fuldkommen Skattefrihed (Sammest. 215. 219). Fra Midten af 13de Aarhundrede blev det almindeligt, at den verdslige Myndighed formelig tingede med de geistlige Stiftelser om et passende Bidrag til Statens Udgifter eller Forsvar.

som skaffede Kong Erik Tilnavnet Præstehader, men tillige befriede Norge fra ligesom Danmark at blive en Bold for en egenraadig, herskesyg og umættelig Geistligheds Tilgreb. Kampen var i begge Riger samtidig, men havde et modsat Udfald. — Den forhen ofte omtalte Bisp Thorfinn af Hammer gjorde 22de August 1284 sit Testamente i Klostret Thosan (Doest) i Flandern, hvor han døde 8de Jan. 1285 [1]). Af Testamentet sees, at han har været en Thrønder, ligesom han forhen skal have været Cisterciensermunk. Han maa saaledes have været Munk i Tuterøen, og dette er vel og Grunden, hvorfor dette Kloster er blandt de faa norske, som han i Testamentet erindrer. Ad Tutam insulam gav han nemlig 20 Mark Norsk [2]). Han er regnet blandt Helgenerne, formodentlig fordi han var bleven forjaget fra sit Stift under Forsvaret af Immuniteten mod Kong Erik. — Indholdet af en Bulle af 12te April 1285 fra Pav Honorius IV til Abbeden af Tuterøen kjendes ei [3]). — 21de Juni 1297 bilagdes under Kong Eriks, Erkebispens, Rigsraadets og Kannikernes Nærværelse paa Tuterøen den langvarige Kiv mellem Jørund og hans Kapittel paa en for dette høist fordeelagtig Maade [4]), og bestemtes der blandt Andet, at Kannikerne skulde deeltage med Erkebispen i Erkestiftets, Bispers, Abbeders, Abbedissers og Priorers Konfirmation. Men Freden varede som bekjendt ikke længe.

Under de fortsatte Stridigheder benyttedes som sædvanligt Munke til at give Vidisser af Privilegier og Statutter, til at bevidne Overeenskomster o. s. v., og i denne Tid forekommer saaledes Tuterøens Beboere oftere. I Marts 1300 var Broder Kristian, Abbed i Tuterø (de Tuta), i Nidaros, hvor han med Prædikebrødrene og Helgesæter Konvent udstedte Vidisse af 2 Buller af 1250 og 1260 [5]). 31te Oktbr. 1301 udstedte han atter sam-

[1]) Script. Rer. Dan. III. 118.
[2]) Suhm X. 909. 1026—1028, hvor Testamentet er trykt.
[3]) Script. Rer. Dan IV. 416.
[4]) Thork. Dipl. II. 194. ff. Schøning Domkirkens Beskrivelse 248—250.
[5]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 4. No. 1.

mestebs et Vidnesbyrd om den voldsomme Behandling, som Abbeden af Nidarholm havde lidt i Domkirken, og bandsatte derfor to af Hovedmændene [1]. I Anledning af Tvisten med Erkebispen havde Kannikerne appelleret til Paven, der sees at have taget deres Parti, og overdraget til Bisp Eivind af Oslo, Thorstein af Hammer og Everard, Dekan af Upsala, at sætte den pavelige Dom i Udøvelse [2]. Disse overdroge igjen dette Hverv til Abbederne Kristian af Tuterø og Arne af Holm, hvis Kjendelse af 15de August 1303 ovenfor S. 333 er omtalt [3]. Atter 12te og 14de Mai 1313 udstedte Audun, Abbed i Tuterø, Bard Prior og Klemens Broder sammestebs, et Vidnesbyrd om, at Kanniken Paal paa det mest Trængende havde anmodet Erkebispen om Beviisbreve med Hensyn til Tvisten mellem ham og Kapitlet. Dette skede i Erkebispens eget Kammer i flere Kannikers og andre dygtige Mænds Nærværelse [4].

I dette Aar holdtes et Provincialconcilium i Nidaros, ved hvilket ogsaa Abbederne af Holm og Tuterøen vare nærværende, og udstedte 24de Novbr 1313 fra samme i Forening med de tilstedeværende Biskopper en Bekjendtgjørelse om Pav Klemens Vs Befaling fra Avignon af 1ste Decbr. 1312 til alle Munkeordener under Nidaros Erkestol om en 6aarig Afgift af deres Indkomster til det hellige Lands Befrielse [5]. Mai 1384 var Matthias, med Guds Taalmod Abbed i Tuterø, tilstede i Nidaros, hvor han med Bisp Halgeir udstedte en Vidisse [6].

Af Alt hvad vi hidtil have seet os istand til at meddele, har man ikke faaet synderlig Oplysning om Klostret selv; derimod maa det deraf være klart, at Tuterøens Abbeder have nydt en ikke almindelig Anseelse, siden to af dem bleve valgte til Erkebisper, en af Klostrets Munke sandsynligen er bleven Bisp i Hammer

[1]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 7. No. 5. jfr. Holms Kloster ovenfor.
[2]) Saml. II. 180.
[3]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 7. No. 12.
[4]) Suhm XI. 719.
[5]) ibid.. XI. 720.
[6]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 11. No. 11.

og som saadan har udmærket sig, og Flere oftere benyttedes som Dommere, Vidner, Voldgiftsmænd, pavelige Executorer o. s. v. Det S. 273 og 365 omtalte Klagebrev fra Nidaros Prædikebrødre fra 133* viser, at Cisterciensernе (i Tuterøen) have staaet sig godt med Erkebispen, som endog, hvis Klagen forholder sig rigtig, havde tilladt dem at tigge. Vi have i det Foregaaende fundet Abbederne, saagodtsom overalt hvor de nævnes, fraværende fra Klostret, deels paa Reiser inden og uden Lands, deels især i Nidaros. I Brev fra Bisp Hakon af Bergen 1340 omtales Tuterøens Abbed atter i Bergen, hvorhen han havde bragt Bispen $2\frac{1}{2}$ Skﬀ Jern fra en Kannik i Nidaros [1]). Hermed ophører paa nogle testamentariske Dispositioner nær alle Efterretninger om dette Kloster indtil Reformationstiden.

Af Testamenter til Fordeel for dette Kloster findes Hr. Bjarne Erlingsøns af 1308, hvori Tuterøen fik en Mark brændt [2]), Erkebisp Arnes af 1349, hvori han testerer det en lukket spira med cedula samt 2 Mark brændt til Sjælemesser [3]); Arnfinn Petersøns af samme Aar, da han gav et halvt Markebol i Gaarden Harnberg i Hærdslovik til Klostret [4]). 2den Febr. 1381 testerede Kanniken Augmund Olafsøn i Nidaros 2 Stykker "varnings" til samme [5]).

Gjennem hele det 15de Aarhundrede har end ikke den ubetydeligste Efterretning om Tuterøen, dets Abbeder eller Forfatning været at finde, og det kan være et af de mange Beviser paa vore Kilders Ufuldstændighed, at intet Adkomstbrev for dette Kloster hidtil er kommet for Lyset. Peder Clausen [6]) fortæller, at en Munk

---

1) Saml. V. 156.

2) Afskrift i danske Geheimearkiv

3) Dipl. Arn. Magn. fasc. 10. No. 16. blandt Bilagene.

4) ibid. fasc. 10. No 17.

5) ibid. fasc. 11. No. 8. "Varningstiúnd" forekommer i Oslo Provinsialstatutter af 1436. Dipl. Arn. Magn fasc. 15 No. 28.

6) Norges Beskrivelse S. 78. Pont. Ann. III. 231. Maaskee hørte dog denne Mand til den svenske Gudeberga eller Huseby Kloster i Da-

skal have levet i dette Kloster ved Navn Stephan, der udmærkede sig ved sit strenge Levnet, og derfor blev kaldet "hellig Broder Staffen." Han skal have spaaet, at en Kirkeforbedring forestod, og kom derfor paa Reformationstiden i stort Ry her i Landet. Han har sandsynligviis levet mod Enden af 15de Aarhundrede, og saaledes været Vidne til den Yderlighed, hvortil den katholske Kirkes Misbrug havdeført Geistligheden.

Uden Münchener-Diplomsamlingen vilde Efterretningerne om Tuterøen hermed været saagodtsom endte; men denne sætter os i Stand til at give temmelig fuldstændige Oplysninger fra Klostrets sidste Tid. Det havde da en danskfødt Abbed Matthias, en i alle Henseender grundfordærvet Prælat. Efterat have sat Tuterøens Midler overstyr, forlod han dette og begav sig til Oslo, hvor tilfældig Abbedværdigheden i Hovedøen var ledig; her blev han, uvist ved hvilke Midler, valgt til Forstander, og fortsatte nu sit forrige Liv. Herom beretter Bisp Hans Reff i Brev til Erkebispen af 20de Oktbr. 1525 Følgende [1]: "Hr. Abbed Matthias af Tuterøen har stellet sig saaledes her i Hovedø-Kloster, at han ingenlunde kunde blive der længere, medmindre han skulde været aldeles ene i Klostret uden Brødre, saa der hverken var bleven læst eller sunget. Derfor nødedes jeg til at sætte ham af derfra. Han foer da ned til Danmark, og har nu erhvervet nye Breve paa Tuterøen. Men han vil ikke gjerne did igjen, siden det er fordærvet, men agter at fordrive den forrige Mand Hr. Abbed Michel af Lysekloster og saa fordærve det med".

Fra Hovedøen er han saaledes vendt tilbage til Tuterøen,

larne; i al Fald forekommer i Diplom af 1487 en "Broder Helge Staffan," Abbed i dette Kloster (Diplomatarium Dalekarlicum I. 139). Wolf i Norrigia illustrata S. 148—149 fortæller det samme Sagn om en (ubenævnt) Munk i Bergen. Maaskee har altsaa denne Mand draget om som Bodsprædikant.

[1]) Dipl. Münch. No. 1601. Nu trykt i Ekdals Arkiv II. 967. ff. Kort før dette Brev skreves, var en Munk fra Sorø i Sjælland Hans Andersen sendt op som Abbed i Hovedøen (se dette Kloster).

efter mindst to Gange at have været i Bergen, formodentlig for at passe paa, om ikke det rige Lysekloster skulde kunne falde i hans Lod. Men nogen Tid, som det synes 3—4 Aar, efter Hjemkomsten fra Hovedøen, tog Erkebisp Olaf, paa Grund af de mange indløbne Klager over Abbeden og den almindelige Forargelse, hans Færd opvakte, sig alvorlig af Sagen. Abbeden blev, uden Tvivl af Erkebispens egne Folk, tagen til Fange i Inderøen, og stillet for en geistlig Domstol, bestaaende af Abbeden i Holm, Prioren i Helgesæter, Prioren i Sortebrødre, Gardianen i Graabrødre, Graabroder Nils, Prædikebrødrenes Lector Robert, Broder Harald, Broder Peter af Holm og Broder Svein af Helgesæter, samt desuden Degnen i Trondhjem og 8 af de øvrige Kanniker: Hr. Asmund, Hr. Olaf Neidarson, Mester Peder, Mester Anders, Hr. Sigurd, Hr. Thorfinn, Mester Elling og Hr. Hans Simonssøn [1]). Mange og svære Beskyldninger fremsattes imod ham, hvoraf følgende ere de væsentligste: 1) han havde under Gudstjenesten ofte slaaet Munkene i Kirken, saa Blodet styrtede af Næse og Mund, og skjældt Præsten, medens han messede, for en Mær; 2) Andreæ Aften sidstleden haardroges han med Broder Nils, og klorede de hinanden som andre Katte; 3) han har ikke holdt Messe i eet Aar, og ikke læst sine Tider i 3 Aar; i 3 à 4 Aar er han hverken kommen i Otte- eller Aftensang; han faster aldrig om Fredagene, Apostlernes Aftener eller andre Fastedage om Aaret; 4) han skjælder sine Brødre for Lutherianer, Kjættere, Tyve og Guds-Forrædere, og de gjøre ham det Samme igjen; 5) han havde svaret, da Er=

[1]) Dipl. Münch. No. 1381. Et bredt Folioblad med Erkebispens Haand (?) og følgende Overskrift: "Thesse efternefnte dømde Abbeten". Mellem de nævnte Klostermænd og Kapitlets Medlemmer er et aabent Rum, hvilket gjør det lidt tvivlsomt, om ogsaa de sidstnævnte have været blandt Dommerne, hvilket dog synes rimeligt, da Seddelen forøvrigt Intet indeholder. 18 Dommere blev da en talrig Ret, men neppe derfor lovligere efter Cisterciensernes Exemtionsret, hvilken dog idetmindste i Norden paa denne Tid maa have undergaaet enkelte Modifikationer.

kebispen stævnede ham i Rette til Throndhjem, at Erkebispen ikke var hans Retter, men alene Paven eller Kongen; 6) han førte stedse uteerlig og liderlig Snak over Borde, saa alle Munkene endog Ungbrødrene og Svendene hørte derpaa, "og er intet andet hans Snak end Horeri og Skalkhed baade Aften og Morgen;" 7) han har bedraget forskjellige af Landbønderne, og paalagt dem ulidelige Afgifter; 8) da han foer fra Tuterøen til Hovedøen, solgte han hvad i Klostret var, hvoriblandt en Kalk og en Monstrants; i Bergen forkom han 2 eller 3 Kalke, i Oslo "slog han og en Kalk isonder", og efter sin Hjemkomst har han gjort ligedan; 9) hans Tjener Peder har forklædt sig; 10) hans Kirke rinder som et Sold, og Klostrets Jorder ere aldeles forfaldne [1]).

Forøvrigt synes disse Ankeposter ikke at være stilede til Retten, men derimod til Erkebispen selv, og sandsynligen udstedte af dem, som Erkebispen sendte ud til Abbedens Paagribelse. I Brevet forekommer nemlig oftere Udtrykket "min Herre" med tydeligt Hensyn til hiin. Udfaldet af Sagen er ubekjendt, men uden Tvivl sigter Abbeden til denne Dom, da han 11te April 1531 ved Brev fra Østeraad pantsatte 4 af Klostrets Gaarde til Hr. Nils Lykke, paa Grund af at han maatte betale Erkebispen en stor Pengesum, "for vor Klosters store Trang og Nøds Sager Skyld, som jeg nu udi været haver" [2]). Men samtidig med denne Pantsættelse af 4 Gaarde maa Abbed Mathias have afstaaet hele sit Kloster med Gods og Eie til samme Hr. Nils Lykke; thi ved Brev fra Østeraad af 13de April s. A. erklærer denne, at da "hæderlig

---

[1]) Dipl. Münch. No. 2187. Enkelte af de uteerligste Ankeposter har det været nødvendigt at udelade.

[2]) Bag en Jordebog over Tuterøen i danske Geheimearkiv. Tiden for denne Rettergang mod Abbeden er ingensteds antegnet, ei engang tydelig antydet. Den synes dog at maatte være før Pantsættelsen og den paafølgende Overeenskomst med Lykke, da denne ellers vist ikke var forbigaaet blandt Klagepunkterne. I Kataloget over Münchener-Samlingen er Rettergangen neppe rigtig henført til 1532; thi i ovennævnte Pantebrev af 1531 synes Abbeden bestemt at have hentydet til den.

og velfornomstig Mand Broder Matthias" og menige Konvent i Tuteroen nu velvilligen have opladt ham deres Kloster, Gods og Eie, saa forpligter han sig, dersom Kong Frederik naadigen vil unde ham dette, og han maa beholde det i Fred, at betale Abbeden 200 Lod Sølv, hvoraf han strax har erholdt 100, og det andet skulde betales Aarsdagen efter Klostrets Modtagelse; ligesaa lover han at give hver Præst (d. e. viet Munk) i Klostret 40 Mark Penge, og hver Ungbroder 20 Mark Penge en Gang for alle, men Abbeden aarlig saalænge han lever 40 Mark rede Penge [1]). — Disse dobbelte Forhandlinger umiddelbar efter hinanden kan maaskee forklares saaledes, at Abbeden, der nodvendig strax maatte have Penge, har givet Lykke det omtalte Pantebrev af 11te April, for at sikre ham i Tilfælde af, at Kongen ei skulde ville bekræfte Overeenskomsten om hele Klostrets Afstaaelse, og Erkebispen ikke lade ham beholde Klostret i Fred; thi fik denne ulovlige Transaktion ikke hoiere Beskyttelse, var den aldeles ugyldig, og Lykke følgelig uden Sikkerhed for sine 100 Lod Sølv, der nemlig i begge Breve omtales som udlagte i rede Penge.

Forsynet med Abbedens Afkald paa Klostret, har nu Hr. Nils Lykke begivet sig til Danmark, for at erhverve kongelig Stadfæstelse paa samme, hvilken han og erholdt 1ste Mai 1532. Heri erklærer Kongen, at da Abbeden og Konventet af Tuterøen villigen have valgt Hr. Nils Lykke til Forstander for Klostret og dets Gods, mod at erhverve Kongens Bifald dertil, saa stadfæstes

---

[1]) Saml. til Norges Hist. II. 51 fra Münch. Dipl. No. 3106. Paa saadan Maade lader det sig vel og forklare, at Pantebrevet, men ikke det samtidige Afstaaelsesbrev er indført bag i den af Lykkes Arvinger forfattede Jordebog over Tuterøens Gods (i Geheimearkivet i Kbhvn.) Under de usikre politiske og religiøse Forholde i disse Tider, var det altid godt at kunne paaberaabe sig et Pantebrev, hvis Indfrielse Billighed fordrede, men Afstaaelsesbrevet var det, da Reformationen nu begyndte at seire, klogt at fordølge, da det forpligtede Godsets Ihændehaver (Lykkes Arvinger) til at betale Abbeden en aarlig Sum, og alle Munke en rund Sum paa Haanden, Noget, der nu maaskee kunde undgaaes, da Klostret var bleven en kongelig Forlæning.

ved dette Brev hiint Valg i alle dets Ord og Artikler, saa at Hr. Nils og hans Hustru Fru Eline maa for Livstid beholde Tuterøen med Gods mod at overholde samtlige Abbeden og hans Konvent gjorte Forpligtelser, (der mærkelig nok, ikke ere indtagne i Kongebrevet, hvilket gjorde det muligt siden at lade dem gaae i Forglemmelse), samt mod at gjøre en christelig Skik i Klostret med Guds Tjeneste og Guds Ords rene og klare Udlægning og Forkyndelse, som det sig hør og de ville forsvare o. s. v.[1]). Et Brev af samme Dag, hvori Kongen for hans tro Tjeneste skjænker Hr. N. Lykke Wiske Gods, viser at han da havde opholdt sig hos Kongen næsten et Aar, og i denne Tid var bleven berøvet sine Eiendomme i Norge, af Erkebispen og dennes Parti[2]).

Da denne ulovlige Handel rygtedes, tilskrev Abbeden i Sorø, Henrik Christianson Tornekrands, hvem Kong Frederik I havde overdraget Opsynet med samtlige Cistercienserklostre i Danmark[3]), en Myndighed, som efter de daværende Forholde sandsynligviis ogsaa udstraktes til Norge, Abbed Mathias et Brev af 29de August 1531[4]), hvori han tilkjendegiver sin Forundring over, at han Intet hører fra ham. Rygtet gaaer — skriver han — at Mathias udgiver mange Penge, og ikke vil have noget Raad med Abbeden i Sorø eller andre Ordenens Fædre; han frygter for, at Abbeden vil ødelægge sit værdige Kloster, og forsikrer ham derfor om, at det ei længe vil gaae godt saaledes, da han hverken indsender sine Contributioner eller tager ham paa Raad med sig. Han formoder, at det er hans Hensigt at skille sig af med Klostret, vel endog til anden Mands Haand, og derfor skrabe Guld og Penge sammen. Han beder ham imidlertid vogte sig, og handle en ærlig Prælat

[1]) Kongebrevet i Uldalske Samling paa kgl. Bibl. i Kbhvn. No. 376 4to vol. IV. efter Frederik I Registr. fol. 47. a. jfr. Saml. VI. 43.

[2]) Samlinger til Norges Historie VI. 43.

[3]) Münters Reformationshistorie I. 381. Christian III fornyede dette Opsyn fra Sorø ved Brev fra Kjøbenhavn Sim. & Judæ Dag 1538. (Barth. VI. 549—550).

[4]) Dipl. Münch. No. 3082. Saml. II. 75.

værdigt. Abbeden i Sorø synes saaledes kun at have havt Mistanke om, hvad der allerede var skeet, og dette lader formode, at Lykke har holdt Forliget med Abbeden hemmeligt. Mere om Sagen have vi ikke kunnet finde; men omtrent paa denne Tid forekommer en Herr Peter i Tautra, der enten maa have været Prior eller en af Erkebispen indsat Abbed der, hvem en Deel af Klostrets Inventarium blev betroet [1]).

De paafølgende Uroligheder i Norge og den ubehagelige Sag, hvori han indvikledes ved sin Svigerinde Lucia Nilsdatters Besvangrelse, maa have hindret Lykke efter Tilbagekomsten til Norge fra at sætte sig i Besiddelse af Tuterøen; thi man finder, at Erkebispen derover havde Raadighed; ellers vilde han neppe have valgt dette Sted til at forvare den danske Konges Gesandter Bisp Hans Reff samt Klaus og Esge Bilde, som han Juleaften 1535 lod bringe til Tuterøen, medens Vincents Lunge myrdedes i Byen[2]). Lykke derimod var allerede forhen stillet for Retten og anklaget for "Kjetteri" med sin Svigerinde, og mistede kort efter Livet[3]). De fangne Gesandter derimod befriedes Aaret efter af Hr. Mogens Gyldenstjerne. Da Erkebisp Olaf ved Paasketider 1537 forlod Landet, blev Tuterøens Kloster, som allerede forhen reformeret, lagt under Kronen. Abbed Matthias havde allerede længere Tid forud forladt det, og været saa heldig at faae Bestyrelsen af det sidste tiloversblevne Cistercienserkloster Lyse, hvor han var Abbed i 1536. Da Nidarholms Kloster kort efter lagdes ind under Slottet, fik Jens Tilluffsøn, som dermed var forlænet, Tuterøen i Stedet, ifølge

[1]) Dipl. Münch. No. 3181. Det er da maaskee den samme "Dominus Peter i Tautra", som 8de Novbr. 1526 fik en Seddel fra frater Robertus Johannis, Prædikebrødrenes ovennævnte Lector i Throndhjem, med Tak for Laanet af et Par Støvler. Dipl. Münch. No. 1834. — Han har da sandsynlig allerede fungeret som Abbed i 1526.

[2]) Krags Christian IIIs Historie. Overs. I. 116. 118.

[3]) Ved Dom af 14de Juli 1535, affagt af Finn Hansen, Thrond Benkestok, Hans Bagge o. Fl. dømtes alt Nils Lykkes Gods under Erkebispen paa Norges Krones Vegne; men hans Liv skulde spares til Rigsraadet fik undersøgt Sagen. (Dipl. Münch. No. 3858).

Kongens Brev fra Neumünster, men var ikke dermed tilfreds, da det var den mindste Klosterrente Nordenfjelds, efter hans egen Erklæring. Klostergodset var dog ikke ubetydeligt; thi ifølge en samtidig Jordebog udgjorde det tilsammen 208 Spand, 1 Øre, 1 Ørtug og 2 Pendinge, foruden de 4 Gaarde af 14 Spands Skyld, som i 1531 vare pantsatte til Hr. Nils Lykke, "hvis Børn haver dem under sig, om de maa beholde dem" [1]). Efter denne Jordebog eiede Tuterøen 22 Gaarde i Frosten, 42 i Skogn, 10 i Værdalen, 12 i Røren (d. e. en Deel af Inderøen), 8 Gaarde i Sparbøen, 11 i Beitstaden, 14 i Inderøen og 1 Gaard i Mosvigen; 13 Gaarde i Aasen (Frosten), 6 i Stjørdalen, 9 i Lervikeu, 5 paa Dragsstranden, 2 i Hynine (Hevne?), 1 paa Nordmøre, 3 i Stadsbygden og 8 Gaarde i Skogdal, tilsammen med de 4 pantsatte, 167 hele, halve og Øde-Gaarde, et Jordegods, som ikke bliver stort mindre end Reinsklosters, der havde Ord for at være meget rigt, — Forskjellig fra denne authentiske Jordebog er en Optegnelse over Tuterøens Landskyld fra 1532, men som synes kun at være et Forsøg paa at bringe Orden i Klostrets Regnskabsvæsen. I denne nævnes kun 61 Landbønder, af hvilke Klostret oppebar Landskylden i Slagtenød, Faar, Gjeder, Smør, Meel, Malt, Humle og rede Penge. Desuden omtales her noget Jern, der af Erkebispens Ombudsmænd var indkrævet i Herjedalen [2]). Landskyldens

[1]) Tuterøens Jordebog omtr. fra 1537 i Danske Geheimearkiv. Bag i denne staaer Jens Tilluffsens Forleningsbrev med Holms Kloster af 1537 og Abbed Matthias's Pantebrev til Hr. Nils Lykke af 1531. Jordebogen er samtidig med en lignende over Reins Kloster, der tildeels er skrevet med samme Haand.

[2]) Münch. Dipl No. 3180. jfr. Saml. I. 86. Ved hver Bondes Navn er tilføiet enten solv. eller restat, og ved Enden staaer antegnet: "Item hvis Restance igenstod findes udi forn. Register" — som Alt antyder, at Optegnelsen ingen egentlig Jordebog er, men et Udkast til Veiledning ved Regnskaberne. Den har Aarstallet 1532, og dette er vel Grunden til, at Sagen mod Abbeden er henført til dette Aar, hvilket dog neppe gaaer an. Snarere er den efter Domfældelsen, hvorefter Erkebispen fik Raadighed i Klostret, optaget af denne, især da den synes skrevet med hans egen Haand.

Hovedsum angives heri til 33 Spand Smør, 5 Slagtenød, 9 Faar, 2 Voger Meel, 2 Pund Humle og 3 Mark.

Fra Abbed Matthias's Tid haves endvidere tre Inventarier over hvad der fandtes i Klostret den Tid, han blev greben, hvilke i flere Henseender oplyse de økonomiske Forholde, og i den Anledning oftere ere omtalte ovenfor i 2det Afsnit § 5 og 6 [1]). Af Klostrets Bygninger har Klüver [2]) leveret en Grundtegning med Beskrivelse, ifølge hvilken Kirkens nordre Muur endnu er tilovers, medens af selve Klosterbygningerne, der synes at have været af Træ, kun enkelte Grundstene ere tilbage. Klostrets Have er ligeledes forsvunden, men efter de mange paa Tuterøen endnu vildtvoxende sjeldne Blomster og Urter kan man med Grund slutte, at Cistercienserne ligesaalidt her, under ugunstigere klimatiske Forholde, som i Hovedøen og Lyse have forsømt den af hiin Orden saa meget fremelskede Havedyrkning [3]).

§ 8.

Reins Nonnekloster.

(Nunnusetr á Reini).

Omtrent $2^1/_2$ Miil V. N. V. for Throndhjem i Ritsens Annex til Stadsbygden ligger Gaarden Reen eller almindelig Reenskloster kaldet, endnu et betydeligt samlet Brug. Gaarden Reine eller Reinir var oprindelig Kongsgaard, der som det synes [4]) af Kong Olaf Kyrre skjænkedes til Skule, en Søn af den bekjendte engelske Jarl Toste Godvinsøn, der faldt med Kong Harald Haardraade i Slaget ved Standfordbro 1066. I ethvert Tilfælde eiede denne Skules Søn med Gudrun, Kong Olaf den Helliges Søsterdatter, Asolf paa Reine denne Gaard, som arvedes af Sønnen Guttorm paa Reine, Fader til Høvdingen Baard, som med Sver-

[1]) Münch. Dipl. No. 3184. 3185. 3186. Se Bilagene.
[2]) Klüver Mindesmærker S. 77.
[3]) Suhm IX. 127. Daugaard 100.
[4]) Heimskr. Harald Haardr. S. c. 103.

res Søster Cecilie avlede Kong Inge Baardsson, og med Ragnfrid Erlingsdatter af Kvidin[1]) den navnkundige Hertug Skule, Kong Hakon den Gamles Svigerfader og farligste Rival. Reins Høvdingesæde var saaledes allerede gjennem over 150 Aar Bolig for en af Norges meest storættede Slægter, der nedstammede fra engelsk Fyrste- om ei Kongeblod, og efter Normannernes Erobring af England havde i Norge fundet et nyt Fædreland, i hvilket de deeltoge i saagodtsom alle hine urolige Tiders Kampe[2]). Paa denne sin Fædrenegaard stiftede Skule et Nonnekloster, hvori hans Søster Sigrid Baardsdatter, Enke efter Jon af Austrått, blev den første Abbedisse[3]). Tiden derimod, da Rein saaledes blev et Kloster, er ikke angivet, og ei heller saa let at bestemme. Kraft og Munthe[4]) henføre den til 1220 omtrent; men det synes ikke sandsynligt, at Stiftelsen er foregaaet saa tidligt. Vel var Sigrid allerede siden 1214 Enke efter Jon af Austrått, men endnu 1221 var hun ikke Abbedisse; da hun i dette Aar opholdt sig som Enke i Bergen[5]). Efter denne Tid maa altsaa Stiftelsen være foregaaet, og Bygningen af Klostret samt den prægtige Steenkirke, Skule der opførte, være fuldendt inden 1238, da man finder Sigrid som Abbedisse her i dette Aar, hvorom nedenfor[6]). Da en saadan Kirkebygning nødvendig maatte medtage flere Aar, gaaer det ei an at henlægge Stiftelsestiden til 1237, da Skule blev Hertug og sikredes Tredieparten af alle norske Sysler. Denne Tidspunkt kunde forøvrigt synes rimeligst, da det ellers ikke er let forklarligt, hvad der kunde bevæge ham til saaledes at give sin Fædrenegaard, Slægtens Hovedbol, til gudeligt Brug, naar han

---

1) Kraft V. 713 og Fornm. Søgur. IX. 91. 97 har urigtig Qvidme (for Qvidine) efter en Trykfeil hos P. Clausen. Kvidin Gaard ligger i Valders.

2) Se Registrene til Heimsk. og Fornm. Søgur under de anførte Navne.

3) Hák. Hákons. S. c. 242.

4) Norges Beskrivelse V. 713. Kalls Snorre II. 80.

5) Fornm. Søgur. IX. 207. Hák. Hákons. S. cap. 71. "Sigrid Jarls systir er sidan var abbadis á Reini."

6) Hák. Hákons. S. cap. 242 og 194.

ei paa anden Maade havde sikret sig og sin Søn Peter en endnu anseeligere Stilling. Sagaen [1]) beretter nemlig udtrykkelig, at han "gav Gaarden paa Reine, sin Fædrenearv, til et Kloster, lod der bygge en prægtig Steenkirke, indrettede der et Nonnekloster, og gav Gods dertil." Man kan saaledes ei antage, at han kun paa sin Fædrenegaard, den han forøvrigt agtede at beholde og bruge for sig og Arvinger, opbyggede et Kloster; men at han virkelig til dette Brug har bortskjenket sin Fædrenearv, der ellers laa de norske Slægter saameget paa Hjerte at overlevere Sønnen i ubeskaaret Stand. For at forklare dette, vilde vi helst henlægge Stiftelsen til 1237, da Skule var hævet til en Høide, der kunde bringe ham til at oversee slige Odelshensyn, dersom man ei da vilde faae for liden Tid til Kirkebygningen, som Sagaen tillægger ham. Men skulle vi søge et andet passende Tidspunkt for en slig Beslutning, da findes den vel nærmest ved 1226, da han laa meget farlig syg i Nidaros, ja endog var Døden saa nær, at han havde taget Sakramentet [2]). Naar man kjender til Middelalderens Tillid til slige Gaver, og Geistlighedens Kløgt i at aflokke den Syge slige Løfter i det fordeelagtigste Øieblik, synes denne Gjetning ei usandsynlig. I saa Fald vil Klostrets Stiftelse nærmest dateres fra denne Tid, men dets Fuldførelse neppe kunne sættes før nogle Aar derefter.

Til hvad Orden Nonnerne i Rein henhorte, er ligeledes ubekjendt; da imidlertid Benediktinernes Tid nu var forbi, og da Klostret af andre Grunde ei kan have tilhørt Præmonstratensere [3]), synes det rimeligt, at de have været regulære Chorfruer af Augustinerordenen, en Gjetning, der maaskee kan finde nogen Bestyrkelse deri, at Helgesæter Kloster, med hvis Munke Skule stod paa en særdeles venskabelig Fod, og hvorfra han maaskee nærmest under sin Sygdom i Nidaros har søgt aandelig Bistand, var af denne

[1]) Hák. Hákons. S. cap. 242.

[2]) ibid. cap. 144, "at jarl hefði fengit harða sótt, ok tekit alla kristiliga þjonustu."

[3]) Man har nemlig en saavidt skjønnes fuldstændig Fortegnelse over denne Ordens Klostre i Norge i Script. VIII. 316.

Orden [1]). I vore Kilder forekommer Klostret aldrig under andre Navne, end Renis monasterium, claustrum Sanctimonialium de Rein, nunnusetr eller staðarin á Reini [2]), uden nogensomhelst Antydning om til hvad Orden det henhørte.

Kort efter Klostrets Stiftelse reiste sig Tvist mellem Skule og Asolf af Østeraad angaaende hvem Gaarden Østeraad egentlig tilkom. Sigrid Baardsdatter havde nemlig bragt den med sig til Klostret som Enke efter den forrige Eier Jon, og ansaa den derfor som sin Medgift, medens Asolf, der var gift med Jons Datter og Arving Baugeid, vilde have Godset betragtet som sin Hustrues Fædrenearv. Efter lange Underhandlinger enedes endelig Frænderne om, at Asolf skulde beholde Østeraad mod at erstatte Reinskloster Tabet med andet Gods [3]). Fra denne Asolf af Austrátt nedstammede efter al Rimelighed Norges sidste Hovmester Hr. Nils Henriksøn (Gyldenløve), hvis Enke Ingerd Ottesdatter (Rømer) paa Reformationstiden paaberaabte sig hendes (vel rettere hendes Mands) Forfædres Stiftelse af Klostret som Grund for, at hun ansaa sig og sine Arvinger berettigede til at være Klostrets verdslige Forstandere.

Som Enke begav Skules Datter Dronning Margretha sig i Aaret 1264 sandsynligvis til Rein, hvor hun tilbragte sine sidste Levedage i Ro [4]). Sønnen Kong Magnus fulgte hende selv derhen, og 1270 døde hun her [5]). Et Kloster, som hans Morfader havde stiftet og

[1]) En anden ligesaa lidet begrundet Gjetning kan forøvrigt opstilles, at disse Nonner have været Clarisser, en Orden som paa denne Tid var i den største Anseelse. Men det bliver da et Spørgsmaal, om det stemmede med Clarissernes Regel, at Nonner kjøbtes ind i Klostret, saaledes som nedenfor ved 1343 berettes.

[2]) Script. Rer. Dan. IV. 414. Thork. Dipl. II. 255. Fornm. Søg. IX. 454.

[3]) Hák. Hákons. S. c. 194.

[4]) Fornm. Søgur. X. 157—158.

[5]) Annal. Regii i Script. Rer. Dan. III. 110. De samme Annaler (l. c. 109) henføre hendes Bosættelse paa Rein til 1267, der maaskee kan

hvori hans Moder havde tilbragt sine sidste Aar, glemte da ei heller Kong Magnus selv i sit Testamente af 1ste Febr. 1277, da han skjænkede Nonneklostret i Rein Jordegods, der aarlig indbragte 30 Mark gangbar Mynt [1]). Ligesaa gav Hr. Bjarne Erlingssøn af Bjarkø i sit Testamente en Mark brændt til Reins Kloster [2]). — 1317 brændte Klostret [3]). Febr. 1343 gjorde Arne Hallkellssøn sit Testamente i Nidaros, hvori han skjænkede Ingerid Thorsteinsdatter i Provent til Reine 49 Mark, samt til hende selv personlig 10 Mark til Klæder, eftersom Erkebisp Paals Bevilling desangaaende lyder, tilligemed et blaat "kothardi" foret med Maarskind [4]). Ogsaa i Kong Magnus Erikssøns og Dronning Blankas Testamenter af 15de Juli 1347 blev Reinskloster ikke glemt. Det fik ifølge samme 10 Mark Sølv, 10 Markebol Jordegods til at holde begges Aartid med 1½ ℔ Vox, og 12 Ører Penge for Messerne [5]). 18de Febr. 1381 fik Klostret ligeledes 2 Stykker Varning af Kanniken Augmund Olafsson i hans Testamente [6]).

Ved Paaskeetider 1479 bekjendtgjorde Magnild Henriksdatter, Abbedisse i Reins Kloster, at Ogmund Anderssøn af Lauf-

vœre rigtigt. I saa Fald har hendes Reise did i 1264 kun været et Besøg. Om hun har taget Sløret sees ikke, men er sandsynligt. Hendes Faders Stiftelse blev derved hædret. Nogle utrykte Annaler henføre hendes Død til 1267, samme Aar, hun gik i Kloster. (Suhm X. 610). Hun er vel den "Dronning i Norge", som havde givet en Guldkalk til Rein. Se nedenfor.

1) Script. Rer. Dan. VI. 249. Thork. Dipl. II. 255.
2) Dyrskjøts Afskrift i danske Geh. Arkiv. Suhm XI. 593.
3) Annal. Reg. i Script. Rer. Dan. III. 130.
4) Dipl. Arn. Magn. fasc. 10 No. 6.
5) Suhm XIII. 811. Saml. til Norg. Hist. V. 585.
6) Dipl. Arn. Magn. fasc. 11. No. 8. Absalon Pedersen i Norges Beskrivelse (Sandvigs Saml. II. 1. 99) omtaler blandt Rigsraaderne under Christian I Ravald Nilsen, "Lagmand i Rein 1466." Dette er tydelig urigtigt, men hvad det skal være, vide vi ikke. Det faaer staae saaledes hen med Tillæg, at Hr. Ragnvald Nilssøn, Ridder og Norges Riges Raad, forekommer som Lagmand paa Oplandene 1448 (Saml. IV. 606.) og at han i 1460 var i Hammer (Dipl. i Christiania Universit. Saml.) Aftrykket af Absalon Pedersens Verk er som bekiendt upaalideligt.

ven i Aafjorden havde givet denne sin Gaard til Klostret mod at hans Arvinger til evig Tid skulde nyde og bruge den, saalænge de gjorde Klostret god Skjel deraf. Til mere Betryggelse formaaede hun Erkebiskop Gaute til at medforsegle Brevet [1]). Denne Fru Magnild var endnu i 1506 Abbedisse i Rein, da hun den 22de April, i Anledning af Erkebisp Gautes Mageskifte med Herrerne paa Østeraad, afstod sit Klosters Ret til en Deel af Gaarden Stjørnen (ovenfor S. 355).

Erkebisp Olafs gjenfundne Arkiv giver Oplysning om Klostrets endelige Skjebne. Hr. Nils Henrikssøns mandige Enke Fru Ingerd Ottesdatter til Østeraad, havde, sandsynligviis efter sine Svigersønners, de bekjendte Klosterplyndreres, Vincents Lunges og Nils Lykkes Raad, ladet sig af Abbedissen i Rein udvælge til Klostrets Forstanderske. Ved Efterretningen herom lod Erkebiskop Olaf, — der vel enten som Dioecesan ved denne Leilighed var forbigaaet, eller som fandt dette Valg stridende mod Ordensregelen og de geistlige Rettigheder i det Hele, eller som endelig gjennemskuede Fru Ingegerds Plan at benytte sin Stilling som Klostrets verdslige Forstanderske til at tilegne sig dets Gods, — udtage af Rein Klostrets Adkomstbreve, en Guldkalk, som en fremfaren Dronning i Norge havde givet did, en Krone af Sølv forgyldt, et Støb, som Hr. Nils Henrikssøn og Fru Ingegerd paa hendes Søsters Vegne havde givet, Klostrets Segl med Mere. I Anledning heraf tilskrev Hr. Nils Lykke den 8de April 1531 fra Østeraad Erkebispen, og berettede ham, at hans Svigermoder havde ført Klage herover for Lykke som Kongens Befalingsmand der i Lænet.

[1]) Christiania Univ. Dipl. Saml. Brevet findes i en Vidisse udstedt af Mester Olaf, Degn i Throndhjem (siden Erkebisp) og 3 Kanniker sammesteds 6te April 1520. Men denne Vidisse er igjen kun en Kopi paa Pergament som det synes fra 18de Aarhundrede, og afskrevet af en Person, der aldeles ikke har forstaaet Sproget i Original-Vidissen, hvorfor dens oprindelige Indhold næsten er uforstaaelig. Vidissen er udstedt paa Begjæring af Giverens Søn Anders Ommundsøn, hvem maaskee Reinskloster har gjort Besiddelsen af Laxføen stridig.

Hun havde selv begivet sig til Klostret, og saavel Abbedissen som Konventsøstrene havde erklæret hende, at det var skeet ganske mod deres Villie. Lykke beder derfor Erkebispen, hvem Kong Frederik havde sat i denne Landsende til at være paa Kongens Vegne "en Overseer til hans Høimægtigheds Ære og Gavn," at tilbagelevere Fru Ingerd det Klostret saaledes Fratagne, da dette Kloster i sin Tid var stiftet og begavet af hendes Forfædre. Er Overeenskomsten mellem hende og Klostret ulovlig, kan den vel og ved Lov og Ret og med god Lempe forvendes uden Selvtægt [1]). — I samme Anledning skriver Fru Ingegerd selv 10de April 1531 fra Østeraad baade til Erkebispen og til en Mester Henrik i Throndhjem om denne Sag [2]). Det første Brev er et Svar paa en tabt Skrivelse fra Erkebispen, hvori denne har formanet hende at lade Reins Klosters Gods og Eiendele ubevaret (urørte). Hertil svarer hun, at hun aldrig har taget eller forringet Klostret for en Pending, men givet dobbelt for hvad hun har faaet derfra; hun har ei Villie til at gjøre det Skade i nogen Maade, og hvad hun har gjort, er foretaget til dets Bedste og Bestand. Forøvrigt indeholder Brevet de samme Besværinger, tildeels ordret som Lykkes; havde hun faaet den forønskede personlige Sammenkomst med Erkebispen, var vel ei denne Tvist opstaaet, men hun vidste ei rettere, end at Kongen raadede i verdslige Sager, Klostrene vedkommende, og Erkebispen i aandelige. Hun havde derfor med Nils Lykke søgt om kongelig Stadfæstelse paa Abbedissens Valg, og havde ikke troet derved at fornærme Nogen, men henviser forøvrigt Erkebispen til Lands Lov og Ret. Hun anmoder endelig om, at han vil sende det Gods m. v. tilbage, som han har ladet borttage af Klostret. — I det andet Brev af samme Dag beretter hun sin synderlig gode Ven, Mr. Henrik, at da hun for nogen Tid siden kom til Rein, beklagede Abbedissen og Søstrene sig for hende over, at Klostret stod til Nedfalds, at de ei havde Raad at sætte det

[1]) Dipl. Münch. No. 3105. Trykt i Saml. II. 40—42.
[2]) Sammesteds No. 3096 og 3097. Trykte i Saml. II. 42—45.

istand, da dets Indtægter vare mindre end Nogen troer; de bleve da enige om, at Fru Ingegerd valgtes til Klostrets Forstanderske, skulde bebygge Klostret og forsyne Søstrene med Klæder og Føde, holde det ved god Skik og christeligt Regimente m. v., som hendes Brev derom viser. Dette havde hun gjort af Frygt for, at nogen Anden skulde vælte sig der ind[1]) og ødelægge det fattige Sted, tage Klostrets Rente at opholde Verdens Forfængelighed med, det fortære og forskingre. Da Klostret er stiftet af Konger og Fyrster og hendes egne Forældre (d. e. Forfædre), haabede hun ei, at denne Handling skulde "være nogen god Herre for nær", og Hensigten med, at hun havde i Valgbrevet forbeholdt sine Børn samme Ret, var ei skeet for at fornærme Erkebispens Ret, da Meningen kun var, at om Nogen af hendes Døtre som Enker eller Jomfruer fandt for godt at give sig ind i Klostret og vare bekvemme til at styre det, skulde de ansees nærmest til at være Forstandersker[2]). Det havde været baade hendes og Søstrenes Mening at tilskrive Erkebispen, for at faae hans Minde til Overeenskomsten, og hun beder nu, at Mr. Henrik vil forestille hans Naade Sagen som den rigtig forholder sig, saa at Søstrene kunne faae det dem Fratagne tilbage.

Det er imidlertid liden Grund til at antage, at Fru Ingerds Planer med Reins Kloster have været saa uegennyttige, som hun angiver, især da denne efter hendes Forklaring tilfældige Overeenskomst med Abbedisse Karine af Rein er samtidig med Hr. Nils Lykkes hemmelige og som det synes bedragerske Erhvervelse af Tuterøen. Han reiste da og strax derefter ned til Danmark, og erhvervede 1ste Mai 1532 i Kjøbenhavn Kong Frederik Is Be-

[1]) Til saadan Frygt gav Begivenhederne i Bergen, Utstein, Gimsø, Kastelle o. fl. Steder den bedste Anledning. Hun var jo da vel saa nær som nogen Anden!

[2]) Skjønt Valgbrevet ei haves, er det klart, at dette maa være en Udflugt. Abbedisse og Forstanderske vare nemlig to forskjellige Ting, som her sammenblandes for at besmykke en Kontrakt, der gik ud paa ved Reformationen om muligt at sikre Familien Klostrets Gods.

kræftelse saavel paa Søster Karines Valg af Fru Ingegerd og hendes Børn som Forstanderster for Reins Kloster og dets Gods, som for sig selv i Egenskab af Tuterøens Forstander[1]).

Erkebispens Svar paa hine Breve og hans øvrige Foranstaltninger i den Anledning ere ikke bekjendte; men det stemmer aldeles med hans myndige og stive Charakteer at antage, at han strengt har holdt paa Kirkens Ret, og saaledes hindret Fru Ingerd fra at nyde godt af den kongelige Naade. Man seer ogsaa, at han ikke har glemt dette Kong Frederiks Indgreb blandt Klagepunkterne over ham[2]). Rimeligviis er Fru Ingerd først efter Erkebispens Flugt kommen i fuld Besiddelse af Klostret, som hun før 1543 havde i Forlæning. Dette sees af en Fortegnelse over "de Jorder og Jordeparter, som ligger til Reins Kloster, som Fru Ingerd Ottesdatter, Hr. Nils Henriksøns Efterleverske, haver udi Forlæning", der maa være optaget mellem 1537 og 1543. Efter denne Jordebog hørte dengang til Klostret, 202 Gaarde og Gaardparter af 225 Spands, 2 Ørers og 2 Mark aarlig Landskyld, hvoraf 82 Gaarde i Ritsen 14 i Stadsbygden, 4 i Bynæsset, 2 i Ytre-Skogn, 3 i Orkedal, 3 i Meldal, 7 i Leksviken, 12 i Stjørdal, 10 i Frosten, 6 i Skogn og Værdal, 16 i Ytterøen, 13 i Sparboen, 12 i Beitstaden, 11 i Snaasen, 10 paa Namdalseidet, 6 i Namdalen, 30 i Bjørnør, 8 i Nordbjuden (?) og 3 i Romsdal[3]). Fru Ingerd beholdt uden Tvivl Lænet til sin Død (hun druknede 1555); i 1550 blev Klostret givet Lagmanden i Throndhjem Søfryn Peder-

---

[1]) Saml. VI. 43. Kongens Brev, dateret Onsdag efter Cantate 1532, i danske Geheime-Arkiv.

[2]) Samlinger til Norges Hist. II. 87—89. Lundh henfører denne til 1531; "men da Erhvervelsen til evig Eie" af Tuterøen og Rein deri lægges Kong Frederik til Last, maa man vel rettere henføre dette Dokument til 1532 om Høsten eller senere. Det er forøvrigt ikke skrevet i Rigsraadets Navn, men fra Erkebispen personlig, maaskee nærmest Udkast til en af ham holdt Tale, f. Ex. ved Rigsmødet i Bud 1533.

[3]) Papiirhaandskrift i danske Geheimearkiv, hvoraf en Afskrift er mig meddeelt af Hr. Kall-Rasmussen.

sen i Forlæning [1]). Senere udgjorde det et fælles Læn med Tuterøen, og disse to Klostre rentede i 1602 meest af alle norske Klosterlæn, 1150 Rdlr. [2]) — Af Klosterkirkens Mure staaer endnu en betydelig Deel tilbage, hvilke haves afbildede saavel af Schøning 1774 som af Klüver 1817 [3]). Branden af 1317 burde af den Sidste været omtalt i Anledning af hans Gjetning angaaende Bygningernes Ælde. Reinskloster-Gaard hører endnu til de betydeligste Landeiendomme Nordenfjelds [4]). Dets Skjebne som verdsligt Læn og privat Eiendom kan forøvrigt læses hos Kraft [5]).

§ 9.

Tvivlsomme Klostre i Nidaros Stift.

Med dette Fællesnavn betegnes her ikke alene de Klostre, hvis Tilværelse i og for sig kan ansees tvivlsom, men og alle de Stiftelser, som hist og her omtales som Klostre, hvad enten dette grunder sig paa Sagn, Stedsnavne, Ruiner, nyere Forfatteres Opgave, Lærdes Gjetninger eller deslige. Herunder ville saaledes ogsaa Steder blive omtalte, om hvis Udslettelse af Klosterhistorien der ingen Tvivl kan være, og som derfor i Grunden uegentligen ere opførte som tvivlsomme Klostre. Hensigten med denne § ved hvert Stift er nemlig under Eet at samle og oplyse hvad man formaaer angaaende de forskjellige Steder i Landet, hvor man har antaget Klostre beliggende.

1. Ilevoldens Kloster i Nidaros, stiftet af Erkebiskop Jon omtr. 1270, opføres saaledes af Pastor Mørch. Det er imidlertid allerede ovenfor S. 312 oplyst, at denne Jons Stiftelse var et Hospital for Syge og Fattige af begge Kjøn, og at det sandsynligviis kun er Mørchs Sammenblanding af Klostre og

[1]) Saml. VI. 28. Pontopp. Annal. III. 370.
[2]) Schlegels Samlung I. 88.
[3]) Bag 5te Deel af Folioudgaven af Kongesagaerne og i Klüvers Norske Mindesmærker Pl. 28. S. 94.
[4]) Kraft Norges Beskriv. V. 713—714.
[5]) V. 713 fg. Budstikken VI. 696 ff.

Hospitaler, der har foranlediget ham til at give denne Stiftelse hiint idetmindste uegentlige Navn.

2. Alstahaug Kloster i Skogn er ligeledes saaledes opført af Mørch. Skogns Hovedkirke Alstahaug ligger ved Hovedveien, der fra Throndhjem fører gjennem Stør- og Værdalen til Jæmteland. Mørch angiver, at paa Vestsiden af Kirken skulle findes Ruiner af Klosterbygningen, men Kraft eller Klüver [1]) kjende ligesaa lidt hertil, som de nævne Noget om et Kloster paa dette Sted. Gaarden Alstahaug blev i 1354 mageskiftet fra Kronen til Erkebiskoppen [2]), hvilken Notitse ligeledes taler imod et Klosters Tilværelse her, som da heller ikke ved skriftlige Efterretninger i mindste Maade bekræftes. Man kan imidlertid ikke negte, at Stedet ligger særdeles bekvemt som Herberge eller Hospitium, og da man ingen Aarsag har til at antage, at Mørch har grebet sin Opgave aldeles af Luften, saa staaer den ikke usandsynlige Gjetning aaben, at der paa Alstahaug har været et (af Kronen underholdt?) Hospitium, for at pleie de fra Sverige over Jæmteland ankommende Pilegrime, saa at disse udhvilede kunde tiltræde den sidste Dagsvandring til Olafs Helligdom (ovenfor S. 28).

3. Munkeby Kloster i Skogn. Et Sagn beretter, at der paa Gaarden Munkeby i Levanger Sogn har været et Kloster, hvilket Schøning (i sin haandskrevne Reise) antager rimeligt, og Klüver [3]) for aldeles vist. Kraft [4]) derimod antager dette

[1]) Norges Beskrivelse VI. 43—44. 146—147. Mindesmærker 60—61.

[2]) Kraft anf. St. 44. Ved Hr. Prof. R. M. Petersens Godhed har jeg faaet dette Mageskifte, der findes i Afskrift i Geheimearkivet i Kjøbenhavn. Kongen afstod Fosnes (udentvivl Stor-Fosen Gaard med Kirke paa Ørlandet, der fordum laa til Nordmøre) paa Nordmøre med Tilliggelser, Sorshauger (?) (Sarhaug) i Dynafylke, Mærin i Sparbygg. F., Haug i Værdalen, Tulvirshaugr i Skaun og Varnes i Stjoradal. Det synes forøvrigt som om hermed er meent Kirker og ikke Gaarde. Læsemaaden er imidlertid tvivlsom. Iøvrigt er det vist, at dette Mageskifte aldrig kom i Stand, da Kronens Gods ei blev overleveret til Erkebispen.

[3]) Norske Mindesmærker S. 63. Ligesaa Bing i Norges Beskrivelse: "Munkeby".

[4]) Norges Beskrivelse VI. 52.

med Rette for lidet sandsynligt. Klüver har leveret en Tegning af de derværende Ruiner, ja endog troet at kunne paavise Grundvolden af selve Klosterbygningerne, som han antager have været af Træ, ligesom han omtaler et Sagn, at Klostret odelagdes ved Ildebrand formodentlig ei længe før Reformationen, og at Munkene, der ei fik Tilladelse til at bygge det op igjen, maatte drage bort, og de Faa, som bleve tilbage, bosatte sig paa Nabogaardene. Det er imidlertid vist, at de endnu tilværende Ruiner ere Levninger ikke af en Klosterkirke, men af en Sognekirke, der nedlagdes ved Reformatsen af 1589, og følgelig siden har staaet til Nedfalds, og med Hensyn til et Klosters Tilværelse ved denne Sognekirke reise flere Indvendinger sig. Den første hentes fra Navnet Munkeby eller **Múnkabú**. Klüver taler om en By, som her skal have ligget, men Ordet **bú** (i Stedsnavne almindelig overgaaet til -by) er netop en By eller Handelsstad modsat, og betegner et Underbrug, en Avlsgaard paa Landet, hvoraf Derivatet Bugaard, der ved Helgesæter, Lyse og flere Klostre omtales, og netop betegner de Landhuusholdningen vedkommende Bygninger. Stedsnavnet **Múnkabú** betyder følgelig ligefrem: Munkenes Avlsgaard, og vilde blive et høist uegentligt Navn paa et virkeligt Kloster [1]). Nu viser Tuterøens Jordebog, at Gaarden Munkeby i Skogn ligesaavel som den nærliggende Gaard Munkerøstad tilhørte Tuterøens Kloster, og vi finde heri ikke alene en fuldkommen Bekræftelse paa Betydningen af Navnet Munkeby, men tillige den sidste Tvivl om Klostrets Udslettelse hævet. Er Gaarden ikke oprindelig opdyrket af Tuterøens Munke, har den sandsynlig forhen kun været kaldet Bu (By), et ganske almindeligt Gaardsnavn, og senere ligesom den ovennævnte Gaard Røstad faaet Tillægget Munke-

[1]) Et **Múnkabú** ved Oslo forekommer saaledes og i **Hák. Hákons. S. c. 75**, og var efter al Rimelighed et Underbrug under Hovedøen, da denne lille Ø ikke afgav Jordsmon nok til Klostrets daglige Forbrug, hvorfor dets egentlige Jordvei (**múnkabúit**) laa paa Fastlandet. Lignende Forhold fandt Sted med Tuterøen.

efter de nye Eieres Stand [1]). Da nu Ruinerne paa Stedet finde deres tilbørlige Forklaring, og ligefrem ere Levninger af Kirken, er der neppe Grund til at beholde Munkeby i Klosterhistorien som andet end i det Høieste som en Bugaard under Tuterøen, skjønt det er ligesaa sandsynligt alene at betragte Gaarden som Bygselgods derunder. I første Tilfælde er det imidlertid Intet til Hinder for at antage, at Munke fra Klostret nu og da f. Ex. i Høsttiden have været tilstede paa Gaarden for at drive Arbeidet, og at de af Klüver paapegede Levninger af Klosterbygninger kunne skrive sig fra en for slige Anledninger der opført passende Bolig, hvoraf Sagnet i vor Tid igjen med Lethed forklares. Kirken paa Munkeby kan gjerne have tilhørt Tuterøen, og dette har da igjen været Grund til at nedlægge den efter Reformationen [2]).

4. **Huseby Kloster i Børsesogn ved Throndhjem.** Gaarden Húsabýr ved Østsiden af Indsøen Laugen, i Skogns Annexsogn til Børsens Præstegjeld, tilhørte i sin Tid Einar Thambeskelver, og var hans Høvdingesæde. Et Sagn beretter, at Gaarden, efterat hans Familie var uddød, overgik til et Kloster, der blev sløifet, fordi en Munk der skal have myrdet sin Prior for Alteret [3]). Paa Gaarden findes endnu Levninger af en i Øst og Vest 36 Alen lang, 17 Alen bred og $2^1/_2$ Alen tyk Muur, som Klüver antager for Rudera af Einars Borg, Kraft derimod med langt større Rimelighed for Levning af den Kirke, som efter Sagnet har staaet her [4]). I Einar Thambeskelvers Tid byggede vis-

[1]) Ligesom de overalt almindelige Navne, Herre-Fosser, Herre-Unneberg, Præste-Rud, Skriver-Stabek, Lensmands-Sæter o. s. v.

[2]) Man kan ligeledes formode, at Tuterøen, der besad flere Eiendomme i Levangen, har eiet det Kapel, der skal have staaet paa Gaarden Thronstad sammestedes, og hvorefter Stedet nu kaldes Munkehaugen. Kraft VI. 146.

[3]) Klüver Mindesmærker. p. 111.

[4]) Norges Beskrivelse V. 687, hvor han imidlertid feiler ved at tage den for Huseby Kirke i Usumdal, der forekommer i et Testament af 1309; thi denne ligger paa Nordmøre i nuværende Øxendals (fordum Usmodals)

seligen Høvdingerne ikke deres Boliger af Steen, da selv Kongerne endnu i over 100 Aar derefter opførte deres Borge af Træ. Derimod synes Sagnet om, at en Slags Klosterstiftelse her i senere Tider har existeret, os ikke usandsynligt; det nævnes og af Morch, med hiint Tillæg om en ihjelslagen Prior. Hvad der synes meest afgjørende at tale herfor, er den Skik, Klüver omtaler, at Indbyggerne omkring, naar de ere syge, tye til Huseby for at erholde et Stykke af nogle Levninger af en gammel Bygning og Huusgeraad, hvis Besiddelse de ansee som en sikker Helsebot. Denne overtroiske Skik henpeger nemlig tydeligt paa, at her i Middelalderen har været et helligt Sted, en Pleieanstalt for Syge og Veifarende, eller et **Klosterhospitium**, hvis Forstander maaskee kan have baaret Navn af Prior, men dog snarere et andet sædvanligere Forstandernavn, som Provisor eller deslige [1]). For et saadant Herberge for Pilegrime er Huseby allerede ovenfor S. 28 bleven antaget, og dets Beliggenhed en kort Dagsreise fra Nidaros i Forening med Ruinerne, Sagnet og hiin overtroiske Skik henpege derpaa. Derimod har her visselig ikke været noget selvstændigt Kloster.

5. **Throndenæs Kloster** i **Senjen** opfører Morch som Kloster og tilføier, at af Klostrets Munke valgtes Præster for Halogaland. At dette imidlertid er falskt, indlyser alene deraf, at Throndenæs Kald hele Middelalderen igjennem, saavidt man kan udfinde, laa som Beneficium til Dekanatet ved Nidaros Domkirke, hvis Prælat havde hele Indtægten af Kaldene i Senjen, der bestyredes ved flere Kapellaner, der sandsynligviis have været bosatte paa Throndenæs, og dette har vel foranlediget Morchs Formodning om et Kloster her. Throndenæs herlige Kirke og Præ-

---

Sogn under Sundalen, og omtales af ham selv ovenfor S. 267. Sagn om Kirker ere imidlertid sjelden upaalidelige.

1) Begrebet Prior er visselig nu forlængst Almuen ubekjendt, og det er vel derfor en eller anden Præst, Antikvar eller deslige, som uden videre har bragt det ind i Sagnet. Enhver veed, hvor let Sagn danne sig og forvanskes.

stegaardens massive Kjælderhvælv vidne forøvrigt om, at Degnen i Throndhjem har sat en Ære i at holde sin Kirke og Præstegaard i god Stand. Kraft taler Intet om et Kloster her[1]).

6. Veds Kloster i Romsdalen. Veds — Veey eller Veeyar — Helligdommens Ø eller Øer, da den oprindelig har bestaaet af 2 nu ved et smalt Eid forbundne Øer, i Midten af hele Romsdalen, og let tilgængelig fra alle Distriktets Egne, har alt meget tidligt været et hyppig besøgt og helligt Sted, hvor det ikke kan være Tvivl underkastet, at Fylkets Afgudstempel har staaet, ligesom senere Fylkeskirken, den nuværende Sognekirke, opførtes der. Veds var ligeledes i Middelalderen en Kjøbstad med Kongsgaard og i det Mindste een Kirke, St. Petri nemlig, foruden Fylkeskirken[2]). At der har været et Kloster paa Vedøen, antager Schøning paa Grund af de tilstedeværende Grundvolde af 2 murede Bygninger, hvoraf den største har været 60 Skridt lang og 44 Skridt bred, den anden nærved liggende betydeligt mindre og omringet af en (Kirkegaards-) Muur 50 Skridt i Fiirkant, der umiddelbart støder til den større Bygnings Hjørneudgang. Det maa imidlertid visselig erklæres misligt at bygge et Klosters Tilværelse paa en slig Ruin, der nemlig kan have været en Gildestue med Kapel, Kongsgaarden med Kapel, eller den ovennævnte St. Petri Kirke, hvis Grundvolde ikke længere kunne paavises, ligesaalidt som Kongsgaardens. Til et Hospitium vil man maaskee ansee Hovedbygningens Udstrækning for stor; men i alle Tilfælde bør man, saalænge alle Kilder tie om et Kloster, først skaffe de vigtigere Bygninger, der i Diplomerne omtales, anviist deres Plads, og siden see til hvad Rum der bliver tilovers for et muligt Kloster. Sagnet om et Kloster her, der nu er almindeligt i Romsdalen, er udentvivl ikke ældre end Schøning selv, da han sikkert ellers med sin sædvanlige Nøiagtighed havde optegnet det. Mig forekommer det, at de hos ham aftegnede Ruiner med større Rimelighed

---

[1]) Norges Beskrivelse VI. 493. 535. 537.
[2]) Cfr. Schønings Reise II. 94—101. Kraft V. 186—187.

lade sig forklare om Veds gamle Kongsgaard med et ved samme liggende Kapel (maaskee St. Petri Kirke) med dens Kirkegaard, end om et Kloster, hvorom ikke engang Sagnet veed noget at sige¹).

7. St. Petri Kloster i Borgund. For et Klosters Tilværelse her har man neppe nogen ældre Hjemmel end Strøm ²), men senere Forfattere have anseet dette for vist ³), medens alene Munthe ⁴) med Grund har betvivlet Rigtigheden heraf. Til Styrke for et saadant Kloster har man heller ikke kunnet anføre andet end de mange prægtige Marmorstene, som derfra ere tagne til Borgunds Kirke. Men disse Ruiner vise ikkun, saavidt man kan erfare, at her har været en Kirke, og St. Peders Kirke i Borgund er sikker nok, da den oftere omtales i Diplomer fra 14de Aarhundrede, samt i Hr. Bjarne Erlingsøns Testament af 1308 og i Aslak Bolts Jordebog af 1428. Med mere Grund kunde man maaskee paaberaabe det ovenfor S. 329—330 omtalte Brev, hvor en Broder Arne af Borgund omtales; men Brevet viser, at denne Arne før havde været Kannik og senere var bleven Munk; han har da efter al Rimelighed været Kannik i Nidaros og Sognepræst til Borgund, førend han gik i Kloster, og deraf lader Brodertitelen sig simplest forklare. At det iøvrigt ikke er usandsynligt, at der i Borgund og da nærmest ved St. Peders Kirke har været et af Nidaros Kapittel underholdt Klosterhospits, er allerede ovenfor i Indledningen antydet.

8. Giske Kloster i Borgunds Præstegjeld omtales ligeledes af Strøm ⁵) og Mørch, og for at her har været et Kloster, lader sig i det Mindste Noget sige, uagtet det aldrig nævnes i Kilderne. Strax vestenfor Giske Kirke ⁶) fandt nemlig Klüver

¹) Det bør endnu bemærkes, at selv Mørch, der ellers ikke har været forsigtig i at antage mange Klostre i Landet, aldeles ikke nævner noget paa Vedøen.

²) Søndmørs Beskrivelse II. 71.

³) Kraft Norges Beskrivelse V. 117. Neumann i Budstikken VI. 598.

⁴) I Afhandlingen om Høvdingesædet Thornberg, Urda I. 373.

⁵) Søndmørs Beskrivelse II. 115—116.

⁶) Denne Kirke var, som Kraft V. 124 formoder, virkelig fra først af et

endnu Levninger af en vidløftig Bygning, 100 Alen lang og 50 Alen bred [1]), og et Hul i Jorden der kaldes endnu Klosterhullet. Her har man altsaa en Ruin, forskjellig fra Kirken og selve Giske Gaard, der har ligget mellem denne og det formodede Kloster, og et Stedsnavn. Hertil kommer, at i et Brev af 25de Mai 1405, udstedt paa Giske, forekommer blandt Udstederne en Broder Arne Olafson [2]), og under saadanne Omstændigheder berettige vel ikke Kildernes Taushed til ganske at nægte et Klosters Tilværelse her, medens paa den anden Side dets Forbigaaelse i alle Testamenter sætter det udenfor al Tvivl, at det ikke kan have været noget selvstændigt Konvent, men vel enten et Hospits eller lignende Filialindretning fra Selje eller et af de nordenfjeldske Klostre.

9. St. Albani Kloster paa Herø omtales af Torfæus, Strøm, Neumann, Kraft o. Fl. Strøm [3]) taler baade om Gildestuen paa Herø, hvis Tilværelse er aldeles vis, og om et Kloster der, hvoraf man endnu paaviser Levningerne paa denne lille Øes Vestside. Men da hele Klostret efter disse at dømme kun skulde være 14 à 15 Skridt i Firkant, og da man paa den lille Ø ikke veed at paavise noget Spor af Gildestuen, saa ligger den Formodning ikke fjern, at det er Gildestuen paa Herø, hvoraf man har Tomten tilbage, da dens Omfang ret godt passer dertil,

---

Kapel for Arnmødlingerne paa Giske. Ved Bulle af 11te Juni 1345 tilstod Klemens den Sjette Kapellet paa Giske, som Ridderen Hr. Erling Vidkunssøns Forfædre havde bygget og vedligeholdt til Jomfru Marias, Johannes Evangelist's og Confessoren Nikolai Ære, 100 Dages Aflad. (Afskrift fra Vatikanets Arkiv i Univers. Dipl. Samling.) Uagtet man heraf seer, at Kirken har været Marie helliget, er man neppe berettiget til deraf just at uddrage, hvad Strøm anf. Sted vil.

[1]) Denne Klüvers Beretning bliver dog noget mistænkelig, da den nøiagtige Strøm kun kjender Hullet i Jorden, og Neumann (Budstikken VI. 500) ikke engang fandt Spor deraf.

[2]) Original paa Pergament i Danske Geheimearkiv. Det er iøvrigt klart, at denne Munks Ophold paa Giske gjerne kan have været tilfældigt.

[3]) Søndmørs Beskrivelse II. 432—434.

og at det er Almuens Sammenblanding af de saakaldte papistiske Indretninger, som har dannet Klostersagnet, der efter det Anførte Intet har at støtte sig til. Torfæus's Beretning, at Klostret var viet St. Albanus, er vistnok enten saaledes at forstaae, at Gildet har været St. Albanus helliget, eller og har han forvexlet det af ham antagne Kloster paa Herø med det bekjendte St. Albani Kloster paa Selje, den nærmeste Havn søndenfor Herø og Statlandet.

10. Endelig omtaler Mørch et Munkefjord Kloster i norsk Lapland, hvilket imidlertid vistnok ikke har Noget med den norske Klosterhistorie at gjøre. Munkefjord kaldes en af Ishavet dannet Fjord i den Deel af de forrige Fællesdistrikter, der nu hører til Rusland. Her skal Russerne i det 16de Aarhundrede have anlagt et græsk-katholsk Kloster, Leborin, for at fremme den græske Læres Udbredelse blandt Lapperne. Munkefjorden har dog snarere Navn efter et andet russisk Kloster Pezinga ved Peizen-Elv, 3 Mile fra dennes Udløb i Munkefjord; men hvilket af disse Klostre det end er, som Mørch har betegnet ved Navnet Munkefjord Kloster, saa er det klart, at det ikke vedkommer Norge, hvis nordligste christne Kirke i Middelalderen var paa Tromsø (ovenfor S. 313.) Strax Vest for Munkefjorden ligger Korshavn, der ogsaa hentyder paa christen Kultus, men som efter det Anførte maa tilskrives Russerne [1]).

[1]) Om de russiske Klostre i de forrige Fællesdistrikter haves Efterretninger i Budstikken V. 598. 641. ff.

II.

Klostre i Bergens Stift.

§ 10.

Oversigt. Beslægtede Indretninger.

Neppe kommer man ind i Bergens Bispedømme, førend Kilderne til den norske Klosterhistorie begynde at flyde langt rigere, og afgive Vidnesbyrd om hvad alene en enkelt gammel Copibogs Redning fra den almindelige Undergang kan bidrage til at oplyse Fortidens Begivenheder. Af den bergenske Codex i de bartholinianske Afskrifter og af Munkeliv Klosters Brevbog [1]) have vi øst saagodtsom alle de nye Efterretninger, vi have seet os istand til at give, men hvor troligt vi end have benyttet dem, ere de langtfra endnu udtømte. Ligesom Mangelen af alle saadanne samlede Hjelpemidler besværede Udarbeidelsen af det foregaaende, desværre altfor magre Kapittel, saaledes maa vi meget befrygte, at deres Mængde ligesaameget i det nærværende vil besvære Læseren, hvis han ikke vil holde Forfatteren til Gode, at han ikke har troet sig berettiget i et Arbeide som dette at forbigaae nogen, endog uvæsentlig, paalidelig Efterretning.

Det ældste Spor af Munke i dette Stift viser sig i Slutningen af 11te eller senest i Begyndelsen af 12te Aarhundrede. Det synes nemlig af Grunde, som deels ere anførte (S. 53 ff.) deels nedenfor nærmere ville blive udviklede, sandsynligt, at St. Albani Benediktinerkloster paa Selje er Stiftets ældste Kloster, og fra Olaf Kyrres Tid, samtidigt med den der af ham oprettede Bispestol, og at dennes Flytning til Bergen har foranlediget Munkelivs Stiftelse i Begyndelsen af 12te Aarhundrede. Fra første Halvdeel eller Midten af samme Aarhundrede kan man med mere eller mindre Visshed angive Jonsklostrets, Ronnesæters, Lyse og Halsnø Klostres Alder [2]), hvortil henimod hundrede Aar

[1]) Indledning § 1. No. 7 og 8.

[2]) Bergens Domkapittel, der omtrent stod i samme overordnede For-

efter Prædikebrødrenes og Franciskanernes Klostre i Bergen kom. Disse 8 Klostre i Bergens Stift ere visse. Mere tvivlsomt er det, om Fane Hospital bør medtages i Klosterhistorien. Det er dog bleven optaget som Kloster, deels fordi nyere Oplysninger [1]) gjøre det rimeligt, at det en kort Tid har havt Johannitermunke, deels fordi Forfatteren af Commentariolus de coenobiis Norvegiæ [2]), der tydelig har været fra Bergensegnen, og saaledes maa antages temmelig vel underrettet, har optaget dette Hospital i sin lille Fortegnelse. Derimod udelukkes de to, som det ellers synes dermed eensartede, Hospitaler i Bergens By, der forresten ligesom Fane fra Begyndelsen af 14de Aarhundrede bestemt hørte med til de kongelige Kapeller. Af Klostre inden dette Stifts Grændser har man fremdeles nævnt Spanheim Kloster i Ulvig og Opedals Kloster i Ullensvang, samt et Kloster paa Kannikebjerget i Vigør, alle tre i Hardanger; men ved hver af dem opstiller der sig stærkere eller svagere Tvivl, hvorfor de ere opførte blandt de tvivlsomme Klostre.

Af Hospitaler eller Fattig- og Sygehuse i egentlig Forstand havde Bergens Stift, naar Fane Hospital betragtes som Kloster, i ældre Tider kun to, hvis Tilværelse er aldeles vis, nemlig Allehelgens Hospital, hospitale omnium Sanctorum eller apud omnes Sanctos, der var et Fattighuus (hospitale pauperum), og St. Katharinas Hospital (spitalen at Katrinarkirkju), et Sygehuus for Spedalske, (hospitale leprosorum), begge byggede af Kong Hakon Hakonson (hans Saga c. 333), samt givne sin fuldstændige Indretning af Kong Magnus Lagabøter og Bisp Askatin ved Fundats af 17de April 1276 [3]). Begge bleve under Kong

---

hold til Halsnø, som Nidaros's stod til Helgesæter, er ligeledes som ovenfor anført, fra denne Tid (jfr. S. 63).

[1]) Fra Geheimearkivet i Kjøbenhavn, der vare mig ubekjendte, da jeg S. 89 ovenfor betvivlede Rigtigheden deraf.

[2]) I Script. Rer. Dan. IV. 409. ff.

[3]) Thork. Dipl. II. 63. I Overskriften har Thorkelin her den urigtige Datum 11te April 1277; thi Brevet er dateret Halvmaanedsdag efter

Hakon V indtagne blandt de 14 kongelige Kapeller. Distinktionen mellem hospitale infirmorum og leprosorum er tagen af Kong Magnus's Testamente af 1ste April 1277[1]), altsaa neppe et Aar efter Stiftelsen, og det bliver derfor mærkeligt, at selve Fundatsen synes at have tænkt sig en ganske anden Forskjel mellem Hospitalerne, naar der bestemmes[2]): Ved Allehelgens Kirke skal være 30 Senge og Karlmænd i alle, men ved Kathrina Kirke 20 Senge og Kvindfolk i alle. Alle disse Almissefolk skulle dagligen have o. s. v. Heraf er det nemlig klart, at Fundatsen har tænkt sig begge som Fattighuse, det ene for Mænd, det andet for Kvinder, og naar Kongen Aaret efter omtaler det sidste som et Sygehuus for Spedalske, maa man antage, at Kong Hakon Hakonsøn oprindelig har indrettet et Hospital for Spedalske ved Kathrinekirken, hvori der ved Testamentets Udstedelse naturligviis endnu vare Lemmer tilbage, for hvem der i Testamentet blev sørget. Forstanderen i begge Stiftelser kaldes ráðsmaðr, Raadsmand, en Tittel, St. Jørgens Økonomus endnu fører. — St. Jørgens Hospital for Spedalske er sandsynligen yngre end disse to; det forekommer — saavidt vides — ikke i Dokumenter ældre end 15de Aarhundrede[3]), men ligesaa usandsynligt som det er, at en saa gavnlig og nødvendig Indretning som en Pleieanstalt for Spedalske Vestenfjelds igjen skulde være gaaet ind, naar den, som hiint Testament af

---

Paaske 1276 i Kong Magnus's 13de Regjeringsaar, hvilket netop er Paaske 1276.

[1]) Script. VI 250. Thork. Dipl. II. 256.

[2]) S. 171. Man vil af det her Anførte erfare, at det er urigtigt, naar det i Sagens og Foss Bergens Beskrivelse S. 401 benegtes, at der har været et Hospital for Spedalske ved St. Katharina-Kirken. Man kan nemlig ikke tvivle om Rigtigheden af Kong Magnus's Testamente.

[3]) Sagens og Foss Bergens Beskrivelse 401 kjender ei heller Efterretninger om St. Jørgens Hospital ældre end 1545. Det ældste Dokument, jeg har fundet, er et Testament af 25de Oktbr. 1475, hvori Gert Smedeken giver til St. Jørgen "til Spitalet" 4 Stykker "Swars." (Dipl. i Lübecks Arkiv). Dengang var der følgelig allerede et Hospital, udentvivl for Spedalske.

1277 viser, engang existerede, ligesaa rimeligt er det, at et andet Sted i Bergen er udseet til Hospital for Spedalske, da Katharina-Hospitalet skulde gaae over til et Fattighuus, og dets Kirke senere blev et kongeligt Kapel. Maaskee er altsaa St. Jørgens Hospital ved denne Tid opstaaet [1]), eller rettere, er der ved St. Jørgens Kirke da indrettet en ubetydelig Pleieanstalt for Spedalske, der først efter Reformationen, da en ny Bygning opførtes 1545, og hele St. Synneve Klosters Gods lagdes dertil i 1556, blev af noget Omfang og Betydenhed, saa at Stiftelsen med Grund nu regnes fra denne Tid.

Var Nidaros Stift fattigt paa kongelige Kapeller, saa var Bergens desto rigere. Her fandtes Kapellernes Hovedkirke Apostelkirken, (Postola-Kyrkja, ecclesia duodecim apostolorum), hvis Provst var Kapellernes Foresatte, magister capellarum regalium, med biskoppelig Myndighed over de øvrige [2]). Fremdeles laa inden Stiftets Grændser de kongelige Kapeller: Allehelgens Hospital og St. Katharina Hospital i selve Byen; Korsets Hospital ved Fane (hospit. Stæ. Crucis de Fana), St. Ludvigs Kapel paa Thysisey (Tøsø), og St. Nikolai Kapel paa Herdla, alle i Bergens Omegn. Af disse blev Kapellet paa Thysisey indviet paa den bergenske Biskops Vegne af Bisp Erland af Færø omtr. 1306 [3]), og er derfor sandsynligen fra

[1]) Den St. Jørgens Ridders Kirke, der omtales i Bergens Beskrivelse S. 47 som stiftet af Hakon Hakonson, er tydeligt Hospitalskirken, da hiin Helgen netop var Syges Patron; men at den byggedes af Kong Hakon maa ansees høist tvivlsomt, da den ikke nævnes i den udførlige Fortegnelse i Slutningen af hans Saga over de af ham opførte Kirker og Klostre.

[2]) Nærmere Oplysning om denne Prælat og hans berømte og prægtige Hovedkirke vilde her medtage for stor Plads. I Danske Magazin I. 121. ff. findes en Deel derom.

[3]) Barth. IV. 292. At Bergens Biskop var den, der skulde indvie dette Kapel, viser, at det har ligget i Bergens Stift, og altsaa paa Tøsøen (fordum Þýsisey) og ikke — som man forhen tildeels har formodet — paa Storøen i Thyrifjorden paa Ringerige. Jfr. Kraft Norg. Beskr. 2den Udg. II. 151. (1ste Udg. II. 320).

Begyndelsen af bygget til kongeligt Kapel; Kirken paa Herdla derimod tilhørte oprindelig Munkeliv Kloster, hvorfra det kom til Bispestolen[1]), og igjen af denne ved Kapellernes Oprettelse afstodes til Kronen. Denne Samling af kongelige Kirker samt deres Foresattes Residents i Bergen foranledigede især i de første Aar efter Stiftelsen langvarige og heftige Stridigheder mellem magister capellarum og Bergens Biskop, hvis Myndighed hiin ikke vilde erkjende, ligesaa lidt som Sekulargeistligheden vilde tillade ham at gribe ind i deres Embedsvirksomhed ved at tage deres Sognefolk til Skrifte o. s. v. Paven, til hvem begge Parter gjentagne Gange henvendte sig, udstedte i denne Anledning forskjellige Buller, hans Sekretærer gave vidtløftige Fortolkninger over den pavelige Bulle af 1310, hvorved Værdigheden oprettedes, men nogen varig Fred kom ikke istand, og kunde ifølge Sagens Natur ikke heller tilveiebringes, førend Foreningen med Danmark og de dansk-norske Kongers Ligegyldighed for selve Kapelinstitutionen efterhaanden formindskede den kongelige Prælats Indflydelse, indtil han længe før Reformationen var reduceret til Provst ved Apostelkirken, der kun som Medlem af Rigsraadet og Indehaver af et af de rigest doterede Prælaturer i Riget endnu beholdt nogen Anseelse. Naar iøvrigt Langebek som Beviis for dette Embedes ærefulde Vigtighed anfører, at den svenske Kongesøn Erik Valdemarsøn har tjent Kong Hakon i Norge som magister capellarum, da er dette en Feil, foranlediget ved en Udeladelse hos Huitfeld, hvem Langebek paaberaaber sig[2]). Tittelen magister capellarum blev og henimod

---

[1]) Thork. Dipl. II. 2. 11.

[2]) Danske Mag. I. 323. Anm. Som Borgen for Freden i Kjøbenhavn 1309 anfører nemlig Huitfeld (Folioudg. S. 345) blandt Andre: "dominus Ericus Waldemari, quondam regis Sveverum filius, magister capellarum nostrarum," men i Aftrykket af samme Forlig hos Thorkelin (Analecta 103 ff.) findes mellem Ordene filius og magister tilføiet "Dominus Finno," hvorved det eneste Vidnesbyrd om, at Prinds Erik har været magist. capell., bortfalder. Suhm (XI. 612) har ligefrem afskrevet Huitfeld, og gjentager S. 673 samme Feil; men at det er en Feil er klart deraf, at Hr. Finn Halvorsøn i al den Tid, hvorom her

Reformationen sjeldnere; sidste Gang have vi fundet den 1486 [1]), men længe før den Tid benyttedes sædvanlig kun Tittelen "Provst ved Apostelkirken," eller for at antyde hans Afhængighed af Kongemagten: "paa Eders Naades (d. e. Kongens) Trøst Provst" [2]). Som Indehavere af dette anseelige Embede have vi fundet Følgende: Erlendr, Provst ved Apostelkirken 1280. 1285. Finn Halldorsson 1306—1324 og maaskee længere. Guttorm Paalssøn 1336—1343, da han blev Bisp i Stavanger. Ivar Eriksson 1347. Thorstein Halgrimsson 1361. 1366. 1373. Vinaldr Henriksson 1379. 1386, da han blev Erkebiskop i Nidaros. Arnbjørn Sunulfsson 1398. 1400. 1409. 1411. Andorn 1419, maaskee den Samme. Peter Boason 1425. 1430. Thorlak eller Thorleif Olafsson 1434. 1435. 1437. Sigurd Bjørnsson 1440. 1441. Alf Thorgardsson 1442—1463, da han valgtes til Biskop i Stavanger. Thorstein Thorkeldsson 1486 (?). Christiern Pederson 1489. 1492. 1521. Iver Kjeldsen Juel, Hans Knudsøn, Jacob Nilsson og Jørgen Pedersøn tildeels samtidige paa Reformationstiden, da Kirkevæsenet i Bergen var aldeles i Vildrede. Provstiets betydelige Gods blev siden verdsligt Læn, kaldet "Apostelgods".

Ogsaa af Gilder kjendes flere i Bergens Stift. Det fornemste var St. Jatmunds eller Edmunds Gilde, hvis Gildeskaale eller Forsamlingssted var ovenpaa Apostelkirken i Bergen. Det synes nærmest at have været for Hirden og andre anseelige Mænd, medens sandsynligviis St. Mariæ Gilde, i hvis Gildehuus Bergens Lagthing holdtes [3]), har været det hvortil den norske Borgerstand søgte. De i den sildigere Middelalder alvældige Tydskere havde derimod deres eget St. Anna Gilde, der stod i Forbindelse med Hal-

kan være Spørgsmaal, fungerede som Kapellernes Foresatte og førte Kampen mod Bergens Biskop. Hr. Finn nævnes desuden i Huitfelds og Thorkelins Kilde: Bartholin. IV. 346.

[1]) Thork. Analect. 142. 147.

[2]) Jahn Unionshistorie 518.

[3]) Bergens Bylov § 1.

vardskirken. Om dette Gilde have vi imidlertid hidtil kun fundet, at Norges Biskopper paa Mødet i Oslo 1514 den 22de Juli udstedte et Afladsbrev for dem, der besøgte St. Anna Alter i Halvardskirken i Bergen, for at dette Alters Gilde og Broderskab (convivium et fraternitas) kunde staae ved Magt [1]). Formodentlig staaer dette St. Annæ Gilde i Forbindelse med det Skydeselskab af tydske Haandverkere, som var i Bergen sidst i 15de Aarhundrede, og til hvis "Papegøie" Bisp Hans Teiste 2den April 1497 gav dem den fornødne Tomt fra Nonnesæters Gods [2]). Paa Landet i Bergens Stift forekommer to Gilder, hvis Skraaer ere trykte [3]), og hvoraf det ene har været paa Onareim i Tysnes Sogn, helliget St. Olaf, det andet udentvivl ved Kintservig Kirke, og helliget Jomfru Maria og St. Olaf [4]). Fremdeles kjender man et St. Mikaels Gilde paa Vos, til hvilket Provsten ved Apostelkirken, Hr. Thorstein Thorkelsson, ved Aar 1488 gav en Tomt paa Vossevangen til at opbygge en Gildestue paa [5]), hvilken uden Tvivl har givet den nuværende Gaard Gildehuus sammesteds (Matr.-No. 22) Navn. Iøvrigt er der nok Grund til at antage,

---

[1]) Barth. XXIII. 505—506.

[2]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 25. No. 20 b. jfr. Danske Mag. 3die Række I. 89 ff.

[3]) Schnabel Hardangers Beskrivelse Bilag E. og Suhm XIV. 588 ff. Originalen i liden Duodes paa Pergament findes paa Kongens Bibliothek i Kjøbenhavn No. 205. 8vo.

[4]) Thork. Dipl. II. 268 ff. Thorkelin og Schnabels Udgiver H. Strøm, samt efter dem Neumann i Urda I. 98 ff. have omverlet disse Gilder, idet Thorkelin har antaget sin Gildeskraa at vedkomme Onareim, og Strøm henført den af Schnabel afskrevne Skraa til Hardanger. Paa det første, meget forslidte Pergamentsblad af den Schnabelske Skraa staaer nemlig tilføiet følgende, der mangler i Aftrykkene: "Item haffwer Endridh As- -atsson giffwet j l. boll j myrdall til ste Olafs gilde, vppa høyrande her Villem pa Tysnes, Botolf Aswlfsson, Rolff Askelsson, Kætell Gwnnarsson, Swen Botolfsson, oc alle gilldare wppa høyrande." Forverlingen er imidlertid ikke foranlediget af Schnabel; thi paa Originalen har han skrevet: Dette St. Olafs Gilde har staaet udi Tysnes Præstegjeld i Sunhorlehn i Bergens Stift.

[5]) Milzows Presbyteriologia Vos-Hardangriana.

at hvert større Distrikt i Landet har havt sit eget Gilde, eftersom Landsloven indeholder flere Bestemmelser om dem, ja endog sætter dem i Sammenligning med Kirke og Thing [1]). At vi nu kjende saa faa af Navn, kan ikke undre os, da Gildebrødrene sjelden eller aldrig havde Anledning til som Corporation at udstede Dokumenter, hvorved deres Gilde kunde blive os bekjendt.

§ 11.

Munkeliv som Benediktinerkloster.

(Mikjalsklaustr á Nordnesi. Monasterium Sti. Michaëlis Bergis).

Dette, maaskee det rigeste Abbedi i Norge, er neppe meget yngre end Bergens By [2]). Saavel Snorre som de øvrige Forfattere af Kongesagaerne henføre Klostrets Stiftelse til Kong Øystein Magnusson, medens Broderen Sigurd var paa sit Korstog [3]) (1107—1110), og tildeels overeensstemmende hermed har Langebek [4]) antaget 1110 eller senere for Stiftelsesaaret, medens Pontoppidan [5]) henlægger det til 1116, saavidt vides uden Hjemmel. Følger man imidlertid Sagaernes Beretning, kan Klostret ikke være stiftet senere end 1110; thi Kong Øystein nævner Munkeliv Klosters Anlæg blandt sine Foretagender under Broderens Fravær, og i hiint Aar kom denne tilbage fra sin Jorsalfærd; ei heller har Langebek anført nogen Hjemmel for at skyde Stiftelsen længere frem i Tiden. Rimeligere er det tvertimod, hvis det kan bringes i Samklang med Sagaernes Eenstemmighed, at antage Munkeliv ældre end Kong Øystein, nemlig fra Olaf Kyrres Tid. Det er den oven S. 53—56 oplyste nøie Forbindelse mellem Selje

[1]) F. Ex. Hakon Hakonssons Frostathingslov. Mandh. B. 56.

[2]) By tages her mere i Betydning af anseede Mænds faste Sæde, end Handelsplads, hvilket Bergen sandsynligen var længe før Olaf Kyrres Tid. Jfr. J. Chr. Berg i Saml. V. 595 fg.

[3]) Heimskr. Sigurds, Eyst. og Ol. Saga c. 15. 24. Fornm. Sog. VI. 100. 122. Theodorik Munk c. 32, i Script. V. 340.

[4]) Script. IV. 413.

[5]) Annal. eccl. Dan. I. 347.

Kloster i Nordfjord og Munkeliv i Forening med Bispestolens Flytning fra Selje til Bergen, samt den bestemte Erklæring af Forfatteren til Commentariol. de coenobiis Norvegiæ [1]), at Munkeliv er stiftet af Kong Olaf Kyrre, der har foranlediget denne Formodning. Ældre og yngre Forfattere ere nemlig enige i, at denne Konge først valgte Selje til Bispesæde [2]), og satte Sachseren Bernhard eller Bjarnvardr til Biskop der, men at denne flyttede derfra til Bergen, som siden blev Bispernes stadige Sæde [3]). Nu var Benediktinerklostres Anlæg ved Bispesæderne meget almindelig, ja synes endog i de fleste Lande at have været deres stadige Følgesvende, og har derfor — som det synes — St. Albani Benediktinerkloster existeret paa Selje i Bernhards Tid, er Intet rimeligere, end at han har taget nogle Brødre med til sit nye Sæde i Bergen, og der gjort de foreløbige Foranstaltninger til deres varige Nedsættelse. Kun paa en saadan Maade bliver det muligt at forene hiin gamle og i Angivelse af Stiftelsestiden ellers paalidelige Forfatters Paastand om Munkelivs Stiftelse af Olaf Kyrre [4]) med samtlige Sagaers Vidnesbyrd om Kirke- og Klosterbygningens Anlæg af Kong Øystein. Begge have sandsynligviis Ret; thi dersom Bispestolens Flytning til Bergen først antages foregaaet mod Slutningen af Kong Olafs Regjering, kan man tænke sig, at Døden har hindret ham fra at fuldføre sit Forsæt med et Benediktinerklosters Stiftelse der. Munkene i Selje have imidlertid ordnet det Fornødne til et Filialklosters Anlæg i Bergen, men Magnus Barfods krigerske Regjering kan have standset Foretagendet,

---

1) Script. IV. 413.

2) Se ovenfor S. 62. Det af Werlauff udgivne Anecdoton S. 76 viser iøvrigt, at de norske Domkapitler først oprettedes samtidigt med Erkestolen.

3) Landnamabók i Islend. S. I. 260, Hungrvaka cap. 2. Script. Rer. Dan. IV. 6.

4) Langebek, der (Script. l. c.) antager dette for en Feil, beretter, at Walkendorf i Bergens Beskrivelse har samme Angivelse. Herved forøges da Rimeligheden af, at begge Beretninger ere rigtige og maa bringes i Samklang.

som i hans Tid manglede den fornødne Pengehjælp, saa at først Olaf Kyrres fredelige Sønneson bragte Farfaderens fromme Plan i Udøvelse, og saaledes med fuld Ret kunde tillægge sig Hæderen for dette Klosteranlæg.

Dette være nu som det vil, vist er det, at Kong Øystein paa Nordnæs ved Bergen lod bygge en Kirke til Erkeengelen Mikaels Ære, og ved samme et Munkekloster, Alt af Steen [1]). "Mikalskirken lod jeg bygge paa Nordnæs — siger han i sin bekjendte Ordstrid med Broderen — og der sætte Munkebolig" (múnklífi), og han lagde dertil meget Gods af Kongedømmets Odel [2]). Klostrets Beliggenhed er saaledes aldeles vis. Oprindelig liggende udenfor Bergens By paa Halvøen Nordnæs, der danner den nærværende Byes nordvestre Deel, paavises endnu paa den aabne Plads "Klostret" ret op for Nyalmindingen Stedet, hvor dets vidløftige Bygninger have ligget øverst paa Fjeldryggen mellem Vaagen og Puddefjord, hvilket ved Gravninger i de senere Aar yderligere er bekræftet [3]). Klostrets almindeligste Navn er *Múnkalíf*, egentlig et Appellativ, Munkebolig, der fortrinsviis over hele Norge tillagdes dette anseelige Kloster. Dets officielle Navn var derimod St. Mikaels Kloster i Bergen, Mikjalskyrkja (eller Klaustr) á Nordnesi, staðr hins heilaga Mikjals at Múnkalífi o. s. v. [4]). Det var i de første 300 Aar af Benedikti-

[1]) þat var hit vegligasta steinmnstari. Fornm. Søg. VII. 100. 122.

[2]) Fornm. Søg. l c. Thork. Dipl. II. 127.

[3]) Sver. Saga cap. 146. Urda II. 292 samt Kartet ved samme. Ligesaa findes Stedet antydet paa Kartet til Sagens Beskrivelse over Bergen. Fra "Klostret" gaaer endnu en smal Gade, Munkebæksmuget, ned til Puddefjorden, maaskee den samme som Holberg (Bergens Beskr. 58) kalder Munkelevgaden. Bryggen paa Strandgaden ved Nyalmindingen hed før Múnkabryggja efter dette Kloster, og nævnes oftere f. Ex. Heimskr. Har. Gil. S. c. 8. Fornm. Søg. VII. 183. VIII. 121. 264. IX. 9. 31. 101. 225.

[4]) Sagaerne bruge i Flæng Mikjalskirkja og Múnkalíf. Hvor der skjelnes derimellem (f. Ex. Heimskr. III. 258), er det første Kirken, det sidste Klostret; ligesaa i Munkelivs Brevbog. Det er derfor ingen Under, at Holberg og Sagen, der distinguere mellem disse Navne, Intet

nerordenen, og hvad Hjemmel Holberg (Bergens Beskr. S. 58) har for, at dette Klosters Munke oprindelig have hørt til en St. Nikolai Orden, er ikke godt at vide. En saadan Orden kjendes ikke, og det er iøvrigt vist, at Munkeliv aldrig har hørt dertil.

Førstegang Munkelivs Kloster omtales i Historien, er i Aaret 1135 i Anledning af den stavangerske Biskop Reinalds Endeligt. Kong Harald Gille lod ham nemlig hænge paa Nordnæs, da han ikke kunde eller vilde give Underretning om, hvor Kong Magnus's Skatte vare forvarede, hvorpaa hans Lig blev jordet i Mikaelskirken [1]). I Januar 1146 har Pav Eugenius III givet dette Kloster et paveligt Beskjærmelsesbrev, det ældste endnu tilovers blevne, som den norske Klosterhistorie har at opvise. Man kan dog neppe af denne Bulle slutte, at den romerske Kurie allerede før Kardinal Nikolaus's Ankomst har havt nogen anerkjendt Indflydelse i Norge, da man snarere maa formode, at det kun har været for at efterligne andre udenlandske Klostres Skik og Brug, at Benediktinerne i Munkeliv have forsynet sig med pavelig Stadfæstelse paa deres Rettigheder. Denne er da og i Kuriens høitideligste Form som "stor Bulle" [2]) given i de naadigste Udtryk til

have fundet om det Første. "Abbas in monte St. Michaelis" benævnes Munkelivs Abbed etsteds (Thork. Analect. 146) med Hensyn til Klostrets Beliggenhed paa Høiden af Nordnæs. Mikkelskirkerne laae som oftest høit; saaledes i Tønsberg, Thelemarken, det berømte Mont-St. Michel i Normandie o. m. fl. I det Hele er Mikaelsdyrkelsens Forbindelse med Klipper og Klippehuler (Mikjálshellir. Werlauff Symbolæ ad geogr. medii. ævi. p. 23—26) mærkelig, og maa vel grunde sig paa en Legende, hvorom jeg ingen Oplysning har kunnet finde.

[1]) Fornm. Søg. VII. 186. Hovedkilden til dette Klosters Historie er herefter den ovenfor (Indl. § 1) omtalte Munkelivs Brevbog, indeholdende dets Privilegier, Afkomstbreve, Mageskifter o. s. v. Den er nu fortrinlig udgiven tilligemed Jordebogen under Tittel: Codex diplomatarius monasterii Sancti Michaelis, unacum registro prædiorum, ed. P. A. Munch. Christianiæ 1845. 4to. Da nogen sammenhængende historisk Fremstilling deraf ikke kan istandbringes, er den chronologisk-annalistiske Form, uagtet dens Tørhed, her og oftere i Specialhistorien benyttet.

[2]) Om Skjelnemærker mellem Pavernes store og smaae Buller, deres

Abbed Orm af St. Mikaels Kloster i Bergen, og allerede ovenfor S. 149—150 meddeelt [1]).

Med Erkebiskoppens Bifald gjorde Bisp Paal af Bergen et Jordeskifte med Munkeliv, idet Munkene der skjødede Herdla til Kristkirken og fik igjen Mor inde i Hardanger mod ½ Mark Guld, som dette Gods var bedre end hiint. Herpaa udstedte Biskoppen Skjøde den 30te August (uden Aar) og tilføiede, at det var Usandhed, som Nogle havde forebragt ham, at en Gaard, som heder O, skulde høre til Herdla Kirke, hvorfor Munkene skulde blive i rolig Besiddelse deraf [2]). Iøvrigt nævnes dette Kloster nu og da i Forbigaaende ved de politiske Begivenheder, som i Sverres Tid forefaldt i dets Nærhed. I dennes Kamp mod Bisp Nikolaus var Klostret Middelpunktet for Kongens Forsøg paa at fange Bispen, Juni 1198 [3]), en Plan, der røbedes ved de røde Buxer, Birkebenerne, der stode paa Udkik ved Klosterkirkeporten, lode tilsyne under deres Korkapper.

Ved det store Rigsmøde i Bergen Olafsaften 1223 nævnes blandt Høvdingerne Sigurd Abbed som forud tilstede i Bergen [4]), og det er saaledes rimeligt, at han har været fra dette

---

Breve (breve) m. v. se de Wailly Elemens de Paléographie. Paris 1838. gr. 4to I. 172—178.

[1]) Munkelivs Brevbog p. 14—15. Trykt efter en Afskrift i Thork. Dipl. II. 1—3. "Insulas quæ dicuntur Aumas cum ecclesia St. Clementis" er vel nærmest den lille Oms (Aumar) i Rennesø Præstegjeld mellem Stavanger og Utstein Klosters, ligesom det er rimeligt, at den her omtalte St. Klemens Kirke har ligget paa den nærliggende Brosø, hvor der endnu vises Spor af en ellers ubekjendt Kirke. (Kraft Norg. Beskr. IV. 172). Omøen forekommer i Munkelivs Jordebog, ligesom det havde meget Gods i Omegnen af Stavanger.

[2]) Barth. IV. 430—432. Thork. Dipl. II. 11—12. Brevet er uden Aar, og da Erkebispens Navn kun antydes ved Forbogstavet E, kan det baade være Eystein og Eirik. Men da Paal døde om Vaaren 1194, bliver dette Brev dog det ældste norske, der for Tiden kjendes. Thorkelin henfører det til 1190.

[3]) Sverres S. c. 149.

[4]) Fornm. Søg. IX. 324.

Kloster. Ved samme Høvdingemøde var og Bjarne Biskop af Orknø tilstede, og af dette Aar er vel derfor nærmest hans udaterede Gavebrev af Gaarden Høland i Dalsfjord til Munkeliv for hans Faders, Moders, Brødres, Frænders og Venners Sjæle, dog saa at en vis Agnes deraf skulde tage 8 Maaneders Matebol hver Høst, om Bygselen kunde udbringe saa meget; hvad der iøvrigt blev tilbage skulde tilfalde Munkene, der og skulde bestyre Gaarden, og efter hendes Død det Hele lægges under Klostret[1]).

Under Kong Hakon Hakonsøns Ophold i Bergen 1227 afgiver hans Saga et Vidnesbyrd om Klostrenes Ukrænkelighed og Kongens Mildhed[2]). Paal Vagaskalms Søn Ivar Grettir havde ihjelslaaet en gammel Birkebeen af Kongens Hird. Forbitret herover grebe Hirdmændene til Vaaben, og tvang Paal og hans to Sønner til at tage deres Tilflugt til Nikolai Kirke. Da Kongen fik at vide, at Hirden vilde bryde Kirkedørene op, og øvede anden Vold, befriede han selv de Betrængte, og hjalp hemmelig Ivar over til Munkeliv, hvor han var i Sikkerhed, indtil han kunde komme ud af Landet.

8de Juli 1242 befalede Pav Gregor IX Provindsialprioren for Prædikebrødrene i Norge og Abbeden af St. Michaels Kloster i Bergen at undersøge Kong Hakons Levnet, for at Paven derefter kunde afgjøre, om Kongens Bøn og Kroning skulde tilstaaes[3]). — 6te Oktbr. 1250 gav Kong Hakon Lybekkerne Ret til at kjøbe og sælge i Norge, og som Vidne ved det derom udstedte Brev underskrev blandt flere Geistlige og Verdslige Hr. S. (sandsynligviis den ovenfor nævnte Sigurd) Abbed i St. Mikaels Kloster, umiddelbart efter Bisperne, og foran Kongens Slægtninger og Rigets Høvdinger[4]). Et hæderligt Beviis paa kongelig

[1]) Munkl. Brevb. 83. Thork. Dipl. II. 21—22. Arne Magnusson og efter ham Thorkelin og Suhm (IX. 374) henføre Brevet til 1220.
[2]) Hák. Hákons. S. c. 157.
[3]) Suhm Danm. Hist. X. 11. I Afskrift i danske Geheimearkiv.
[4]) Thork. Dipl, II. 37. Codex Lubicensis (1843) I. 146. efter Originalen i Lybeks Arkiv.

Tillid nød Munkeliv i 1261, da Prindsesse Ingeborg af Danmark, den unge Kong Magnus Hakonssøns udvalgte Brud, ankom til Bergen. Hun skulde nemlig ikke komme i Kongsgaarden før Bryllupsdagen, og Munkeliv valgtes til hendes Opholdssted i de 7 Dage, der forløb inden Bryllup holdtes, ved hvilket da og Klosterfolket beværtedes paa det Prægtigste [1]). Ogsaa Sønnen Kong Magnus yndede dette Kloster. Ved Brev af Decbr. [2]) 1264 tog han det i sit kongelige Værn og Forsvar (ovenfor S. 151—152). Endnu synes den samme Abbed Sigurd at have levet; thi i et Brev af Biskop Askatin (henved 1270), hvori han giver St. Peters Kirke i Bergen til Kannikernes Konvent, underskriver atter en Abbed S. af Bergen som Vidne [3]).

Hans Eftermand var uden Tvivl den Abbed Erik, som første Gang nævnes i Fundatsen af 19de April 1276 [4]), hvorved Kong Magnus og Biskop Askatin stiftede Hospitalerne ved Vaagsbunden i Bergen. Abbed Erik og Bergens Kanniker vare tagne med paa Raad med Hensyn til Hospitalernes Indretning. — Naar man her seer Abbeden af Munkeliv taget med paa Raad, og nedenfor erfarer, at han personlig har staaet i stor Anseelse hos Kongen, maa det undre os, at denne ikke i nogen Henseende har betænkt Munkeliv i sit oftere omtalte Testamente af 1277. Maaskee har han ved særskilt Gavebrev givet Noget dertil. Af Gaver til Klostret har man ellers fra denne Tid flere. Saaledes skjænkede Arne (Arnisius) Thorlaksson, Biskop i Skalholt, med Erkebisp Jons Samtykke 31te Juli 1280 St. Nikolai Kirke med Gods i Kirkjubø paa Vestmandøerne ved Island til St. Mikaels Kloster ved Bergen, med Forbehold af Bispestolens og Præstens Rettigheder i en-

---

[1]) Hák. Hákons. S. c. 308. 309.

[2]) Thork. Dipl. II. 252 efter Munkelivs Brevbog S. 5—6. Brevet er uden Dag, men dateret "1264 i vor Regjerings andet Aar", følgelig efter 15de December, der var Aarsdagen efter Kong Hakons Død.

[3]) Suhm X. 1001.

[4]) Thork. Dipl. II. 63—65. Ovenfor S. 214—215 og 406, hvor Uddrag af Fundatsen allerede er givet.

hver Henseende [1]). Senere (1288) havde samme Bisp Arne sit Herberge i Munkeliv under sit Ophold i Bergen dette Aar, og 17de April 1298 døde han i denne By og blev begraven i Munkeliv, som han fortrinsviis har elsket [2]). — 27de Septbr. 1281 gav den bekjendte Audun Hugleiksson (Hestakorn) Gaarden Unnasæter i Søndfjord til Munkeliv, Gud til Ære, ham selv, hans Hustru Gyrid og deres Børn til Sjælehjælp, samt Klostret til fuld Odel [3]), og i 1282 (uden Dag) solgte Erling, Bisp Peders Brodersøn og Præst ved Mariæ Kirke i Bergen, Gaarden Rossanes, 3 Markebol, tilligemed en Part af Thornsøy for 3 Mark brændt til Abbed Erik i Munkeliv [4]). — Til samme Aar henregner Suhm, uvist med hvad Grund, et Brev af Gyrid Brasdatter, der giver til Munkeliv i Provent for sig Gaarden Vik i Hardanger, 19 Maaneds Matebol, sig til Sjælehjælp og Klostret til Odel. Herimod skulde hun daglig have en Bolle Mundgodt, samt 1½ ℔ Meel og 3 Løber Smør og et Slagtenød hver 12te Maaned; desuden Gravsted ved St. Michaels Alter. Da hun selv manglede Segl, laante hun Abbedens [5]).

20de Oktbr. 1283 gav Steinvor Oysteinsdatter Klostret uden Betingelser Gaardene Velreide og Langaker i Nordfjord. [6]). — 20de Juli 1284 udstedte Narve Biskop i Bergen og Erik Abbed i Michaelsklosteret sammesteds et Transskript af Forliget i Winton af 21de August 1269 mellem Norges Konge og Kong Henrik III af England [7]); og 19de Marts 1285 bekjendtgjør samme Bisp Narve,

---

1) Gavebrevet er dateret Bergen. Munkeliv Brevbog 99. F. Johann. Hist. eccl. Isl. II. 39. Af denne Vestmannøernes Afhængighed af Munkeliv udleder Bisp Jonsson Grunden til, at man paa disse Øer fremdeles erlægger Tiender efter norsk og ikke efter islandsk Sædvane.
2) Saga Árna biskups cap. 70. Laurentii Saga cap. 12.
3) Munkeliv Brevbog S. 166—167. Thork. Dipl. II. 95.
4) ll. cc. 132. og II. 96.
5) Munkeliv Brevbog S. 164—165. Suhm X. 858 og 1014, hvor Brevet er trykt.
6) Sammesteds 109. Thork. Dipl. II. 98.
7) Rymer Foedera. Vol. I. P. II. 645.

at han har stiftet Jordegods mellem Nonnesæter i Bergen og Munkeliv [1]). — 12te Mai 1285 solgte Erik Mester og Provst paa Lister, til Abbed Erik Gaarden Auridadal, som han havde kjøbt af Amund i Fatten (en Gaard i Bergen), for 15 Mark brændt, hvilken Sum Abbeden nu betalte i nye gode engelske Penge. Blandt Vidnerne nævnes Abbedens Svende Simon og Kolbein, samt Korsbrødrene ved Apostelkirken og Provsten sammesteds Erlend [2]).

Samme Aar udstedte Dronning Ingebörg af Norge, Erik Abbed af Munkeliv og Erik Dugalssøn Fuldmagt og Instruktion for Bisp Narve af Bergen og Hr. Bjarne Erlingssøn til som den norske Konges Fuldmægtige at underhandle om Fred og Stilstand med Sverige, Danmark og Hansestæderne [3]). — 12te April 1287 skjødede Gaute Unge, Kong Eriks Baron [4]), 20 Maaneders Leie i Horgaland til Hr. Erik Abbed i Munkeliv; de 10 havde Erik kjøbt af Gautes Søster Ulvilde; de andre 10 havde han kjøbt af Gaute selv. Blandt Vidnerne forekomme Helge Prior, Munkene Thorgils, Peter og Olaf, Arne grjotmeistare, Gevald, Abbedens Frænde, og Nane grjotsmiðr [5]). — 20de Januar 1288 skede et Jordeskifte mellem Abbed Erik og Hr. Jon Abbed i Lyse (se d. Kl.) og 5te Febr. s. A. solgte Magnild Halkelsdatter til samme Abbed Erik 19 Maaneders Leie i Sem i Sogn for 50 Mark i norsk Sølv, 4 Mark regnet paa hver Mark brændt [6]). Gaarden skulde ligge under Klostret i 5 Aar, da hun skulde have Ret til at indløse den igjen mod samme Betaling. Vidnerne vare Thjostolf Asolfssøn, Paal Halter, Andres Raud, Arne grjotsmiðr og Abbedens Svende Gevald og Kolbein. I 1290 solgte samme Magnild til den Samme, ligeledes paa 5 Aar, 14 Maaneders Matebol i samme Gaard for 12 Ører brændt hvert Bol, 3 Mark

---

[1]) Munkeliv Brevbog 144. Se Nonnesæter nedenfor.
[2]) Sammesteds 38. Thork. Dipl. II. 103.
[3]) Thork. Dipl. II. 104—106. Liljegren Dipl. II. 667.
[4]) Se om han Saml. I. 153.
[5]) Munkeliv Brevbog 81—82. Thork. Dipl. II. 109.
[6]) Sammesteds 138 og II. 113. Holmboe, de re monetaria Norveg. p. 91

norsk regnet paa en Mark brændt. Landskyld og Bygsel skulde tilfalde Abbeden i denne Tid, og Husene værdsættes før Modtagelsen, for at deres Forbedring eller Forværring kunde komme i Betragtning ved Løsningen [1]).

I 1290 (Kong Eriks 11te Aar, altsaa efter 10de Mai) udstedte Kong Erik Magnus og Hakon Hertug, Sønner af Magnus den Kronede, deres ovenfor S. 152—153 omtalte Værnbrev for Munkeliv Kloster, "som Kong Øystein havde grundlagt af Kongedømmets Odel, og som deres Fader og Farfader havde omfattet med Kjærlighed." [2]). Af April (i Paaskeugen) 1291 er desuden et specielt Frihedsbrev af samme Kong Erik, hvori han forbyder Alle og Enhver at gjøre Klostrets Bønder Afbræk i deres Sælvær, Oterfangst, Fiskevær og Ægvær paa Munkelivs Eiendomme Lagey og Fæey blandt Solundarøerne, og henviser iøvrigt til det forud givne almindelige Frihedsbrev [3]).

I April 1293 ere flere verdslige Overeenskomster afsluttede af Abbed Erik, der i det Hele ved klog Bestyrelse synes at have forøget sit Klosters Formue. 3die Marts bortbygslede han og hans Konvent Klostrets Eiendomme paa Hvitingsøerne i Rygfylke til Forskjellige, hvilke foruden den aarlige Landskyld skulde tilsvare Abboden paa Husene. Efterlode Bygselmændene Sønner, lovede Abbeden i sin Tid at bygsle Gaardene til dem af disse Sønner, som han syntes bedst om. Blandt Vidnerne nævnes Hr. Klemet paa Herey ar og Hr. Peter paa Eide, sandsynligen Præster, Ogmund Krøkidans og Flere [4]). 5te Marts s. A. gave Odd Jorunnarson og hans Hustru Ulvilde sig og sine Proventer ind under St. Mi-

[1]) Munkeliv Brevbog S. 140. Thork. Dipl. II. 118.

[2]) Sammesteds 6—7. og II. 127—128. Heimulegr klerkr, som ovenfor S. 152 er oversat med hemmelig Klerk, er utvivl en norsk Oversættelse af det latinske clericus specialis.

[3]) Sammesteds 68 og II. 128—129. Paa en af disse Der sees Klostret af dette Brev at have havt et Kapel.

[4]) Sammesteds 85—86. og II. 137. Thorkelin daterer Brevet 24de Februar, hvilket er urigtigt.

laels Kloster i Bergen i "fuldt Brødrelag" med Munkene mod betydeligt Jordegods og 10 Mark brændt. Bard Abbed i Jonskirken og Mester Erik vare deres Vitterlighedsvidner, da de selv ikke eiede Signet, ligesom deres "Huusbonde" Thjodolf i Englagard til Bekræftelse medforseglede Kontrakten[1]). — 14de April bekjendtgjorde Abbed Erik, at han Thomas Dag (21de Decbr.) forud kjøbte af Guttorm, Halvard Bolles Søn, paa Grund af hans store Trang og Mester Eriks Forbøn, en Deel af hans Gaard Odrin paa Lister for 9 Mark gangbart Sølv, da han ikke havde Noget til Julekost, og Valentini Dag efter Juul (14de Febr.) kjøbte han Resten af hvad samme Guttorm eiede i Gaarden for $4^1/_2$ Mark hvert Maaneds Matebol, og betalt Alt i rede Penge. Rette Odelsmand skulde gjenløse Eiendommen efter Landslov. Dette var skeet i flere navngivne Vidners Nærværelse, ligesom Guttorm i sin Banesot havde vedgaaet det for Hr. Arne i Grasgard, Eirik Lagmand, Jon Krok, Thorbjørn Klepp o. Fl., hvilke nu med Abbeden forseglede denne Erklæring[2]). 25de Novbr. s. A. kjøbte Abbed Erik[3]) af Jon Kar 5 Oresbol i Rydsæter, som i 5 Aar skulde ligge under Munkeliv, mod at Jon eller Arvinger skulde faae Lov at beboe Husene mod Landskylds Erlæggelse og mod at holde dem i Stand. Var Gaarden inden 10 Aar ikke indløst, tilfaldt den uigjenkaldelig Munkeliv. Som Underpant satte desuden Klostrets Ombudsmand Jon sin ligesaastore Gaard, der skulde være Klostrets, hvis Kontrakten brødes[4]).

24de Mai 1295 var Abbed Erik i Rygfylke ifølge Norges Hertugs Hakons Villie og Befaling, for paa hans Vegne efter Evne

[1]) Munkeliv Brevbog S. 102. og II. 138—139. — Suhm (XI. 152) har her ved en Trykfeil St. Nikolai Kloster i Bergen, hvilket ingen Hjemmel har, og saaledes ikke kan paaberaabes som Beviis for Holbergs ovenfor omtalte Udsagn om noget Lignende.

[2]) Sammesteds 123. Thork. Dipl. II. 141.

[3]) At der i Munkeliv Brevbog og efter denne hos Thorkelin staaer "Einar" maa være en Skrivfeil, da Erik først døde i 1299.

[4]) Sammesteds 112. Thork. Dipl. II. 141.

at undersøge og dømme i de paastævnte Sager [1]). Han kom da i Suledal til Aaen mellem Sand og Farstad, og paadømte der en Trætte mellem Bard, Præst paa Sand, og Bonden paa Farstad, angaaende Fiskeriet, som ligger til Sands Kirke. Abbeden fandt, at Kirken længe havde lidt Uret af Suldølerne paa Grund af et Brev, som Hr. Haldor Lagmand havde givet dem. Han tildømte derfor Præsten Fiskeriet, indtil Hertugen kom og Andet bestemte. Brevet er dateret fra Stavanger i Hertugens 16de Hertugdømmes Aar [2]). — 20de Juli s. A. var Erik tilbage i Munkeliv, da han kjøbte 3 Gaarde af Ingeleif Aśbjarnardatter for 30 Mark gangbart Sølv d. e. 6 Mark brændt [3]). — 9de August s. A. kjøbte Abbed Erik igjen Jordegods af Asbjørn Gyrdøson og Hustru med den særegne Betingelse, at Sælgerne skulde have Ret til for Kjøbesummen at indløse Eiendommen, hvis Gud gav dem saa mange Penge i Eie, men laane Penge dertil maatte de ikke. Dette var en ny Udvei til at vanskeliggjøre den for Jordegodskjøbere saa ubehagelige Odelsløsning, som Loven hjemlede og i senere Tider blev Bondens bedste Værn. Blandt Vidnerne forekommer en Kolbein Bonde i Munkeliv [4]). — 18de Januar 1297 udstedte Erik Abbed af St. Michael i Bergen en Vidisse af den stavangerske Bisp Arnes og hans Kapittels Indlæg til Kurien i Anledning af Tvisten mellem dem [5]). Forøvrigt erklærer Abbeden i Intimationen til Vidissen, at han 12te Marts 1295 i Overvær af Broder Peter og Bergthor, Abbedens Klerk, havde givet Nikolaus Hvide (Albus) disse Breve beskrevne, da han som sine Medkannikers Sendebud

---

1) Vi vide ikke andenstedS i Klosterhistorien at have fundet Exempel paa, at Regenten har til en Abbed alene overdraget sit kongelige Dommerembede.

2) Thork. Dipl. II. 158—159.

3) Munkeliv Brevbog 143. Thork. Dipl. II. 162. Suhm XI. 217. Coursen var saaledes betydeligt forværret siden 1288, da der gik 3 og 4 Mark paa en Mark brændt.

4) Sammestedś 124. Thork. Dipl. II. 167.

5) Thork. Dipl. II. 157—158. Suhm XI. 973. Denne er berørt under Hoveds Kloster.

skulde afgaae til Kurien. 22de Novbr. 1298 paalagde Pav Bonifacius VIII ved sin Bulle fra Reate Abbed Erik uden Appel i Pavens Navn at paadømme en Injuriesag mellem Ketil af Agadum, Kannik, og Arne kaldet Kukula, Presbyter i Stavanger, der havde skjeldt den Første for Falskner [1]).

Endnu fra 1299 haves et Kjøbebrev af Abbed Erik, da han af Ivar Straum kjøbte Gaarden Reidasvøllr, hvert Maaneds Matebol for 5 Kjør. Mester Erik, Munkene Peter og Ivar, Jon Præst, Andres rádare vare Vidner, og Hr. Bard Abbed i Jonskirken forseglede Brevet [2]). Men dette er det Sidste, vi vide om ham; thi han døde i dette Aar [3]), efter at han mindst i 23 Aar havde forestaaet Munkeliv Kloster, og i denne Tid i høi Grad forøget dets Jordegods. Naar vi see hen til, at han allerede i Kong Hakon Hakonssøns Tid havde staaet i offentlig Tjeneste (ovenfor 1276 og 1299), maa han have opnaaet en høi Alder, og hans mange forskjellige Hverv som pavelig og kongelig Sættedommer, som Kongernes Raadgiver, Medlem af Regjeringen m. m. (1285) vidne om, at han tillige har været en brugbar og i verdslige Sager bevandret Mand.

Eriks Eftermand i Abbedværdigheden var Ranulfr eller Ronolf, der ligesom sin Formand synes at have været en klog Huusholder, i hvis Tid Klostrets Gods betydelig forøgedes. Han erhvervede i Anledning af Kongeskiftet fornyet Beskyttelsesbrev af Kong Hakon V, dateret Fagaberg (Faaberg) 16de Februar 1300. Hakon tager her Abbeden, Munkene, Klostrets Gods af alle Slags, samt de Brødre og Søstre, som deri have indgivet deres Gods' i sit kongelige Værn og Hegn, samt paalægger Alle og Enhver, fornemlig sine Sysselmænd og Ombudsmænd, at staae Abbeden bi i Afgifternes Inddrivelse og andre lovlige Foretagender. Ak-

---

[1]) Thork. Dipl. II. 232.

[2]) Munkeliv Brevbog 131. Thork. Dipl. II. 266.

[3]) Script. Rer. Dan. II. 197. III. 123, hvorefter Suhms Opgave XI. 301 maa rettes.

Kantsler forseglede [1]). — 22de Mai s. A. kjøbte Abbed Ronolf af Peter Gudleiksson 20 Maaneders Matebol i Strjon for 12 Ører brændt hvert Matebol, hvilket Abbeden betalte med 15 Mærker brændt i skjært Sølv, de bedste engelske Penge, og 15 Mark med norsk Sølv, hvoraf der da gik 3 paa en Mark. Sælgeren skulde kunne indløse Gaarden om 6 Aar [2]). — 18de Oktbr. 1300 solgte Jon Rognvaldssøn [3]) sit Jordegods i Sundfjord til Abbed Ronolf for 5 Aar, efter hvilken Tids Forløb han forbeholdt sig Løsningsret; hvert Maaneds Matebol betaltes med en Mark brændt, deels i nye engelske Penge, deels i Varer (18 Løber Smør og halvanden Deger Huder toges i Betaling for $2^1/_2$ Mark brændt). Tre Munke, Thorgils, Arne og Hakon, vare blandt Vidnerne [4]). — 3die April 1301 kjøbte Abbed Ronolf af Kare Thorsteinson Gaarden Brualand i Utvik for 9 Mark hvide og 3 Løber Smør, 3 Mark hvide beregnede paa en Mark brændt; Odelsløsningsret efter 10 Aar forbeholdt [5]). Med samme Løsningsret solgtes og Gaarden Aarbakke 1301 til Abbed Ronolf for $1^1/_2$ Mark brændt hvert Maaneds Matebol. Hr. Bard, Abbed i Jonskirken, og Hr. Nikolas Lagmand forseglede Brevet for Sælgeren, der ikke eiede Signet [6]). 20de Mai 1302 fik Klostret Gaarden Brualand til Odel, idet Bard Karason, sandsynligviis Sælgerens Søn, gav dette sit Odelsgods med sin Stue i Nedre Slo til sit Provent ind i Munkeliv [7]).

4de April 1303 bevidnede Peter, Abbed ved Jonskirken i Bergen, at Thorkell Ogmundarson solgte 3 Maaneders Matebol Leie i Kallastad i Øster til Abbed Ronolf i Munkeliv for 12 Kjør [8]),

[1]) Munkeliv Brevbog S. 7—8.
[2]) Sammesteds 146.
[3]) Saml. til Norg. Hist. IV. 592.
[4]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 21. No. 5. Munkeliv Brevbog 60—61.
[5]) Munkeliv Brevbog 42—43. Suhm XI. 397, hvor Benævnelsen "hvide" forklares med Sølvpenge, medens det kun var en slettere Sort deraf, der skulde være hvidt i Brudbet (hvitt i skor) for at blive taget for god.
[6]) Munkeliv Brevbog 37.
[7]) Sammesteds 43.
[8]) Sammesteds 97.

og samme Dag solgte Thorleif Botolfsson 9 Maaneders Matebol af sin Odel i Skeidbrekka, hvert Bol for 5 Mark hvide, hvoraf 3 paa en Mark brændt, med Forbehold at Gaarden skulde ligge 10 Aar under Klostret og da indløses med jævngode Penge. Ved Husene skal ikke foretages Andet, end hvad Leilænding paalaa efter Loven [1]). Samme Dag solgte Samme 7 Bol i samme Gaard for samme Priis mod Indløsning inden 9 Aar [2]).

15de Juli 1303 afsagde Kong Hakon en Dom af følgende væsentlige Indhold. Han havde undersøgt sin Broders Kong Eriks Dom, hvorefter Ingegerd, Hr. Ivar (Lodvissons eller) Lodinssøns Søster, var tildømt 2 Lodder af det Gods, som Hr. Ivar og Fru Gudrun, hans Hustru, eiede, og Fru Gudrun den 3die Lod (hrið-júngen), mod at Fru Gudrun skulde erholde 30 Maaneders Matebol, som hun havde bragt Hr. Ivar i Medgift, og han solgte, hende uafvidende. Denne Dom fandt Kong Hakon lovlig og stadfæstede den; men da Munkene i Munkeliv vare komne i Besiddelse af noget af det Gods, som Hr. Ivar saaledes havde solgt, saa skulde Munkelivs Kloster for dette gaae ind i Hr. Ivars Arv for saameget, som dem brister, og de ei med Rette kunne beholde. Dommen er beseglet af Hr. Snare Aslaksøn [3]). Paa Grund heraf udstedte Jon Lodinssøn 7de August s. A. en Tilstaaelse for at have givet Munkeliv Kloster i Erstatning for hiint Gods Gaardene Uthægn og Rygg, mod at en nøiagtigere Værdsætning siden skulde optages paa begge Sider, og Mellemværendet saaledes nøiere opgjøres [4]). Senere bekjendtgjorde Markus i Ellivik den 4de September derefter, at han af sin Frænde Jon Lodinssøn havde faaet Fuldmagt til at værdsætte de Eiendomme, som Kongerne Erik og Hakon dømte Fru Gudrun, Ivar Lodinssøns Hustru, tilbage, og

---

[1]) Munkeliv Brevbog S. 148—149. Efter det her Angivne kan Suhm XI. 448 rettes.
[2]) Sammesteds 147.
[3]) Sammesteds 93—94 samt 133—134.
[4]) Sammesteds 134—135.

som Hr. Erik Abbed havde kjøbt under Munkeliv, nemlig Fjalanger og Hafera. Vurderingen foretoges af de dygtigste Mænd paa hine Steder i udsendte Munkes Overvær, og taxeredes Fjalanger for 20 [1]) Mark brændt, som Abbed Erik havde givet; Husenes Forbedring toges intet Hensyn til; Hafera ansattes til 20 Ører brændt, hvert Bol, og Husenes Forbedring til 12 Ører brændt, da Tømmeret var hugget i Munkelivs Skove [2]). — 6te Septbr. udstedte Ronolf og alle Brødre i Munkeliv i samme Anledning Fuldmagt for 6 Mænd til "i Aflad paa deres Synder" for Klostret at værdsætte det Jordegods, som Jon Lodinssøn bød i Vederlag for det solgte uhjemlede Gods [3]).

I udateret Brev af Kong Hakons 5te Aar (altsaa 1304) [4]) bekjendtgjorde Ronolf og Munkene i Munkeliv følgende Forlig mellem dem og Peter Bonde i Anledning af dennes Fordring paa Klostret for Jorden i Skasem, hvorefter Peter fik Gaarden Stadheim for 5 Mark brændt, der skulde udredes inden Olafsdag; ellers skulde Munkene tage Landskylden deraf i Høst, men Eiendommen blive hans strax Pengene vare betalte. Forliget sluttedes i Bredestuen i Bergen i Overvær af Hr. Bjarne Erlingssøn, Hr. Aslak Rognvaldssøn, Hr. Sæbjørn Helgasøn, Hr. Serk Samssøn, Jon Biltat, Ivar Straum o. fl. Andre [5]).

Hermed ende Efterretningerne om Klostret i Abbed Ronolfs Tid. Han maa være død i Begyndelsen af Aaret 1305; thi ved St. Halvards Tid (15de Mai) d. A. blev Einar, forhen Abbed i Selje, forflyttet derfra til Abbed i Munkeliv [6]), og som saadan

[1]) Afskrift i Brevbogen S. 135 har 15 Mark.
[2]) Munkelivs Brevbog i to Afskrifter S. 94—95 og 135.
[3]) Sammesteds S. 95.
[4]) Man seer nemlig af Brevets Indhold forøvrigt, at det er forfattet i Aarets første Halvdeel, og Kong Hakons Regjering regnedes fra August, nærmest den 10de (ikke fra 1ste Novbr., som før antaget. Saml. II. 133).
[5]) Munkeliv Brevbog S. 145—146. Fra Abbed Ronolfs Tid (1299—1305) er endvidere det ovenfor S. 211 omtalte Proventbrev for Bergliot Uthurmis Hustrues Broderdatter Sigrid. (Sammesteds S. 82).
[6]) Script. Rer. Dan. IV. 418. Suhm XI. 506.

modtog han 16de Oktbr. 1305 af Jon Lodinssøn (se ovenfor) 12 Mark brændt for en Deel af Gaarden Rygg i Gloppe, som Jon altsaa har foretrukket at indfrie efter Taxten istedetfor at give Munkeliv det i Vederlag. Han forpligtede sig tillige til at erlægge den ubetalte Landskyld, indtil Resten af Gaarden ligeledes var indfriet [1]. — 12te April 1306 udstedte Einar Abbed ved Mikaelskirken i Bergen, Erling Amundsson og Bjarne Audunsson Vidnesbyrd om, at de efter Kong Hakons Ordre havde hørt Bisp Arnes Fordring paa Gaarden Thoskar [2], som han paastod, at Kong Erik paa sit Yderste havde skjænket Bisp Narve. De havde i den Anledning henvendt sig til Enkedronning Isabella, som i Overvær af Hr. Bjarne Erlingsson, Sira Finn, Provst ved Apostelkirken, Prædikebrødrene Halvard og Arnfinn, paa Bredestuen i Bergens Kongsgaard vedgik denne Kong Eriks Gave, der bekræftedes af de Tilstedeværende tilligemed flere af Raadet (af ráðeno) nemlig Hr. Sæbjørn Helgason, Hr. Ake Kantsler, Hr. Snare Aslaksson og Hr. Hauk Gulathingslagmand [3].

30te Mai 1306 erklærede Hr. Bjarne Erlingsson, Hr. Erling Amundsson, Hr. Sørkver Andresson og Hr. Hauk Lagmand, at i Retsstuen paa Kongsgaarden i Bergen vedgik Ivar Straum for dem, at han havde solgt Hr. Abbed Ronolf i Munkeliv Gaarden Straumsland paa Lister for 15 Maaneders Matebol, og derefter oppebaaret Betaling; men da Gaarden nu kun var 12 Bol, gav han Hr. Abbed Einar til Erstatning 3 Bol i Næringskor, som skulde ligge under Klostret i 6 Aar, og da indløses med slige Penge, som han fik; imidlertid skulde han holde Husene i Stand, og Klostret tage Landskylden [4]. Herom udstedte Hauk Erlendsson, Bard Petersson, Gulathingslagmand, og Thrond Krakason, Lagmand i

[1]) Munkelivs Brevbog S. 133.
[2]) Jfr. Saml. V. 543.
[3]) Barth. IV. 80. I Uddrag hos Suhm XI. 531, hvor det urigtigt er angivet at findes i Barth. IV. 306–307.
[4]) Munkeliv Brevbog 117—118.

Bergen, et Vidnesbyrd dateret 2den Juli 1330, (Kong Magnus's 11te Aar [1]).

Af 22de Juli 1306 haves en Lagthingsdom af Erling Amundssøn og Hauk Lagmand. Bard Slatusvein med Hustru Sigrid klagede over, at Hr. Abbed Einar, der mødte efter Kongens Bud og Befaling, ulovlig havde lagt under Klostret Sigrids Gaard Havabrække i Strandebarm. Han beviste ved 2 Vidner, at hendes Moder Thora og Søster Sigrid havde besiddet Gaarden det Aar, Moderen døde. Men da det ikke kunde vidnes, i hvad Egenskab hun besad Gaarden, og da Abbeden paa den anden Side beviste med mange Mænds Prov, at Thora og Sigrid havde afstaaet hiin Gaard til Abbed Erik og Klostret, den Tid hun gav sig i Provent der, mod at klæde og forsørge Sigrid, der var blind, da hun kom til Munkeliv, saa blev Gaarden Klostret tildømt [2]). — I sit Testamente af 25de Januar 1308 indsatte Hr. Bjarne Erlingssøn Bispen af Bergen og Abbeden af St. Mikaels Kloster der til Exsecutores, men Klostret selv gav han kun 1 Mark brændt [3]). 10de April [4]) 1309 deeltog Abbed Einar som Vidne i Udstedelsen af en Appel til Paven i Anledning af den vidløftige Tvist, der paa den Tid fandt Sted mellem Erkebisp Jorund og Bisp Arne af Bergen angaaende Færø Bispestols Besættelse [5]).

31te Mai 1309 tilstillede Bisp Arne af Bergen samtlige lærde Mænd, Abbeder, Provster, Korsbrødre o. s. v. inden Bergens By en Cirkulærskrivelse med Forbud mod at tilstede Bandsatte i Almindelighed og nogle opsætsige Udlændinger især Adgang til deres Kirker [6]), og 11te Juni s. A. udstedte Bisp Arne og hans

[1]) Munkelivs Brevbog S. 115—116 (se nedenfor ved Aar 1388). Herved bestyrkes Mag. Absalons Beretning, at Bergens By tidlig havde sin egen Lagmand forskjellig fra Gulathingets. Jfr. Saml. V. 602. Det Samme viser Munkeliv Brevbog S. 155—157.

[2]) Sammesteds 79—80.

[3]) Dyrskjøts Afskrift i danske Geheimearkiv.

[4]) Urigtig 20de hos Suhm XI. 628.

[5]) Barth. IV. 512—514.

[6]) ibid. IV. 391—396. Ovenfor S. 271—272. Sagen vedkommer nær-

Kapittel i Forening med Abbed Einar en Vidisse af Freden 1269 mellem Norge og England [1]). — 30te Oktbr. 1309 bevidnede Abbed Peter af Jonskirken med 3 andre Mænd, at Audun Guttormsson og hans Kone Ingeborg solgte Einar Abbed i Munkeliv Gaarden Meldalheim i Aardal i Sogn, 7 Maaneders Matebol. Sælgerne modtoge til deres Bryllupshold 28 Mark i Smør og Meel, 2 Løber Smør regnede paa hver Mark. Efter 8 Aars Forløb kunde den indløses for det Samme, og Abbeden behøvede i denne Tid ei at lægge Noget til Husenes Vedligehold, da Audun erklærede Gaarden god nok til at huse sig selv [2]).

26de Decbr. 1310 var Abbed Einar atter tilkaldt som Vidne i Tvisten mellem Nidaros og Bergens Kapittel angaaende Færø Bispestol. Sagen fremmedes denne Gang i St. Mikaels Kloster [3]). — 9de Mai 1311 udstedte Thord Bisp af Garde og Einar Abbed i Munkeliv en Vidisse af Pav Gregor IXs Skytsbrev for Hellig-Kors's Hospital i Fane af 27de Juli 1228 [4]). 1ste August s. A. solgte Steingrim paa Skjalanes og hans Hustru Birgit til Abbed Einar Gaarden Brekke i Strandebarm for 5 Mark brændt. Vi have i dette Brev et — ellers ualmindeligt Exempel paa ubegrændset Odelsløsningsret. Skjødet har nemlig følgende Clausul: "Skulle vi gjøre ham (Abbeden) denne Gaard frelst for hver Mand til Eie, indtil vi have betalt ham 5 Mark brændt i engelske Penge, som vi toge. Er det vor Jord, men hans Penge" [5]). — 29de Decbr. 1312 benyttedes Abbed Einar atter som Vidne af Bisp Arne ved dennes Appel til Paven i Anledning af Erkebiskop Eilifs Paastand paa den halve Kirketiende af Bergens Stift in sub-

mest Minoritterne og Prædikebrødrene i Bergen, hvor den derfor er omtalt.

[1]) Barth. IV. 339. Suhm X. 644. 894. Paa sidste Sted kaldes han urigtig Abbed Erik.

[2]) Munkeliv Brevbog S. 111.

[3]) Barth. IV. 551—555. Suhm XI. 676 henfører det til 26de Januar eller 23de Febr. 1311.

[4]) ibid. IV. 372—374.

[5]) Munkeliv Brevbog S. 42.

sidium pallii [1]). 8de Marts 1313 solgte Gudrun Thorkelsdatter til Abbed Einar Gaardene Valheim og Rosaas mod Løsningsret inden ubestemt Tid [2]), og 27de April s. A. kjøbte Abbed Einar af Solveig i Buagaard og hendes Søn Hakon Gaarden Vilin paa Vos, en Mark brændt for hvert Maaneds Matebol, mod Løsningsret om 5 Aar [3]). 19de Juli 1314 pantsatte Grim Ormsson, Korsbroder ved Apostelkirken i Bergen, og Thorgeir Pils, hans Broder, Gaarden Spertadal 4 Matebol i Graven Sogn til Abbed Einar af Munkeliv for 4 Mark brændt, mod at Klostret skulde tage Landskyld af Gaarden, indtil de 4 Mark betaltes eller i disses Sted 8 Løber Smør eller 9 Huder for hver Mark [4]).

1ste Mai 1316 skede Jordeskifte mellem Abbed Einar med Konvent og Erlend Bonde paa Skeidbrekke, saa at Erlend fik 7 Bol i Skeidbrekke, og Klostret 4 Maaneders Leie i Almdal og 2 Maaneders Leie i Reidarsvoll, samt 5 Kjør for den Maaneds Leie, som deres Jord var større end hans, samt en Ste Ko fordi Klostrets Jord vurderedes saameget bedre. Tillige skulde han betale Landskyld af dette ene Maaneds Bol til det var betalt, og Leie af Kjørne [5]). 2den Juni derefter solgte Svein Brynjolfsson til St. Michaels Kloster en Part af Gaardene Rud og Trod, hvert Bol for 12 Ører brændt, som Abbeden betalte med 27 Mark i Smør, Huder, tørre Varer (í skarpvoru) og norske Penge. Eiendommen skulde gjenløses med samme Slags Penge om 5 Aar [6]). 20de Decbr. s. A. i Thingstuen i Bergens Bispegaard skede et Jordeskifte mellem Hr. Einar Abbed og Konventet i Munkeliv paa den ene Side, og Hr. Peter Petersson til Spanheim [7]) paa den anden. Abbeden fik 11 Maaneders Matebol i Bakke i Jondal, og Hr.

[1]) Suhm XI. 716.
[2]) Munkeliv Brevbog S. 41.
[3]) Sammesteds S. 165.
[4]) Sammesteds S. 150—151.
[5]) Sammesteds S. 35—36.
[6]) Sammesteds S. 154—155.
[7]) Saml. til Norg. Hist. I. 148.

Peter derfor 10 Maaneders Matebol i Bambheim i Ulvik Sogn, paa Betingelse at Abbeden ikke maatte hugge i Bakkes Skov mere end til Bygningstømmer og Ved (till húsa ok elðingar). Vilde Hr. Peter eller hans Arvinger senere sælge deres Pant i Bakkes Skov, skulde den først tilbydes Abbeden. Mageskiftet sluttedes i Overvær af Bisp Audfinn og Hr. Thrond Halvardsson, Gulathingslagmand. Samme Dag udstedte Hr. Peter Petersson et Vidnesbyrd om, at han havde overdraget Abbeden, udenfor deres første Overeenskomst, hele Bakkes Skov med Undtagelse af Saltkogeriet (saltketils upsátt), som Abbeden særskilt maatte kjøbe, om han ønskede det [1]).

16de Juni 1317 solgte ovennævnte Svein Brynjolfsson atter en Deel af Gaardene Rud og Trod, som bleve betalte i Smør, Huder, tørre Varer og engelske Penge, og mod ubegrændset Indløsningsret [2]). — 15de August s. A. solgte han atter til Munkeliv 5 Maaneders Matebol i Thveit Gaard i Odde for 8 Marker brændt i gode, skjære engelske Penge og Ret til Indløsning, naar han vil [3]). — 20de Decbr. 1318 solgte atter den Samme til Abbed Einar 3 Maaneders Matebol i Gaarden Keriskor, hvert Bol for $4^1/_2$ Mark veiet, som Abbeden rigtig betalte med $5^1/_2$ Løb Smør, 27 gode Huder, 20 Ører og 4 Ørtuger i gangbar Mynt. Svein forbeholdtes Ret til at løse Godset, naar han vilde [4]). 15de Juni 1320 pantsatte Erik Andresson sin Gaard Vindoyardal i Sogn for 65 Løber, som han havde laant af Hr. Abbed Einar i Munkeliv, og forpligtede sig at betale til anden Olafsdag (4de August), 5 i Huder og Resten i Smør. Som yderligere Pant havde Abbeden modtaget et Sølvkar, og skulde være berettiget til at bygsle og tage Landskyld af Gaarden til Alt var betalt [5]).

---

[1]) Munkelivs Brevbog S. 40 og 41. Suhm XI. 928.
[2]) Sammesteds 154. Suhm XI. 811 har 24de Juni. Brevet er dateret Botolfi Aften.
[3]) Sammesteds 155.
[4]) Sammesteds 99.
[5]) Sammesteds 165—166. Trykt hos Suhm XII. 339—340.

I 1321 døde Abbed Einar og havde til Eftermand Ivar, der den 14de August dette Aar kaldes "Electus confirmatus til Abbed" [1]). Man har endnu tilovers fra denne Dag Begyndelsen af en Optegnelse over Munkeliv Klosters Løsøre m. v., som da overleveredes den nye Abbed. Af Fortegnelsen har man kun Bordtøiet (bordbúnaðr) og Begyndelsen af de rede Penges Opregning tilovers, men allerede denne Stump viser, at Klostret var rigt, ligesom vist ikke Mange i Norge have havt saamange Kontanter liggende som Abbeden i Munkeliv [2]). — 6te Octbr. 1321 solgte Sigurd Ormsson i Løsøe til Hr. Ivar, med Guds Miskund Abbed i Munkeliv, halvfemte gode Bol i Vatsland i Ryfylke for 12 Ører brændt Bolet, indtil han selv eller hans Ombudsmand kommer til Ryfylke. Finder han da, at Gaarden er mere værd, skal han betale Mere derfor efter gode Mænds Skjøn [3]). — 1ste Febr. 1323 udstedte Jon Thorgeirsson et Thingsvidne, han paa Bjørn Erikssons Forlangende havde optaget paa Lærdalsøren i Anledning af de 4 Maaneders Matebol, som Michaelskirken i Bergen eiede der paa Øren. To Mænd vidnede da, at de havde været tilstede, da Thorald Bjarkleif og Ulvild lagde dette Gods under Munkeliv, hvilket Odd paa Øen (i Eyu) før eiede [4]). Af samme Dag er udentvivl og den Sammes Vidnesbyrd fra Lærdalsøren 1323, at Sigmund i Asgaard vedgik at have brugt den Jord, som Bjørn

---

[1]) Benediktinernes Abbedvalg (electio) maatte nemlig bekræftes af Stiftets Biskop. Abbeden kaldte sig derpaa confirmatus Abbas, indtil han var bleven viet; da først blev han Abbed af Guds Naade.

[2]) Fortegnelsen findes paa det sidste Blad af Bjørgynjar Kalfskinn S. 81, der nu haves udgivet af P. A. Munch. Iblandt Klostrets Sølvtøi opregnes ogsaa flere af de ovenfor S. 353 og 378 omtalte spirur paa en Maade, der antyder, at derved maa forstaaes Kalke (calices) eller Bægere. (tvær spirur gylltar uttan ok innan, onnur með loki; - - ein spira gyllt, er heitir jungfruin, - ein spira með lok). Et Spørgsmaal bliver dog tilbage, hvad der skal forstaaes ved en spira med cedula, der omtales paa de ovennævnte Steder.

[3]) Munkeliv Brevbog S. 163.

[4]) Sammestedes 101—102.

Eriksson betalte Landskyld af, og som tilhørte Munkeliv paa Nord-næs [1]). — Paa Kongsgaarden i Bergen afsagde Ivar Arnason, Gulathings-Lagmand, 11te Marts 1313 Lagthingsdom i denne Sag. Bjørn Eriksson mødte og fremlagde den for Sigmund i Asgaard forkyndte Stævning angaaende Munkelivs Klosters Gaard i nederste Øren i Lærdal, som Sigmund havde brugt uden Ret, da Gaarden var bygslet til Bjørn. Dommen lød, at Sigmund skulde betale Bjørn Avlingen af hvad han saaede og slog, samt bekræfte dens Beløb med sin Ed, samt erlægge Landnam til Abbeden efter Loven, Halvparten mere end lovbestemt er. Fremdeles skulde denne Gaard være Klostrets, indtil den paa lovlig Maade blev det fradømt. Da Sigmund ei mødte eller lod møde, tildømtes Bjørn af ham 5 Ører gamle i Kost og Tæring [2]). — 25de Juli 1323 solgte Endrid Jonsson til Hr. Ivar Abbed 12 Maaneders Leie i Audnuland for 18 Mærker brændt i gode engelske Penge, med Indløsningsret efter 5 Aars Forløb. Abbed Thord af Jonskirken bevidnede dette [3]), og 18de Octbr. s. A. solgte Thorgeir Præst Ormsson til den Samme Gaarden Skaftadal i Graven Sogn for 2 Pund Malt og et Pund Meel, for hvilket Beløb han igjen skulde kunne indløse den om et Aar, hvis han vilde, men Klostret i denne Tid tage Landskyld af Gaarden [4]). — 4de Januar 1325 kjøbte Abbed Ivar af Orm Bonde i Løsøy og Jorun hans Hustru 2 Matebol i Aker i Varaldsøy for 4 Mark brændt, der skulde betales med 1/2 Læst Korn, 9 Løber Smør og 4 1/2 Mark Penge, paa Betingelse, at Klostret skulde stedse beholde Gaarden upaatalt [5]).

Bard Petersson, Gulathingslagmand, afsagde 22de Februar 1323 følgende Dom paa Kongsgaarden i Bergen. Broder Bodvar klagede paa Abbed Ivar af Munkelivs Begne over, at den

---

1) Munkeliv Brevbog 103.
2) Sammesteds 104—106. Suhm XII. 357.
3) Sammesteds 37—38.
4) Sammesteds 141.
5) Sammesteds 35.

ovennævnte Thorald Berklof hindrede Klostret i Besiddelsen af Gaardene Sælltar, Milliosnar (Mid-Lysne?) og Krangey, som Ord Jorunnarson og Ulvilde hans Kone havde givet i Provent for sig til Munkeliv. Thorald, hvis Datter var hine Folks Arving, mødte ikke eller lod møde, medens derimod Bodvar beviste ved et af Abbed Bard i Jonskirken, Mester Erik og Thjodolf i Englagard forseglet Brev, at hine Ægtefolk virkelig havde givet Klostret disse Gaarde, som derfor nu af Lagmanden frakjendtes Thorald, indtil han paa lovlig Maade sagsøgte Klostret derfor [1]). — 22de Juni 1325 mæglede Guttorm Kolbjarnarson, Lagmand i Kongsgaarden, Thrond Halvardsson, Endrid Simonssøn, Lagmand i Bergen, Bard Peterson, Gulathingslagmand, og Kolbein Jonsson, Frostathingslagmand, Forlig mellem Abbed Ivar og Broder Bodvar paa Konventets Begne i Munkeliv paa den ene Side, og Sighvat Lagmand paa Orkenøerne, Sorkver, Olaf Langs Maag, og Gudrun Olafsdatter, hans Hustru, paa den anden. Abbeden klagede over, at de Nævnte forholdt Klostret urettelig 5 Bol i Gaarden Thveit i Odde, som Abbed Einar ifølge irettelagt Brev havde kjøbt af Hr. Svein Brynjolfsson, ligesom Klostret ei havde faaet Landskyld deraf i 5 Aar. Den anden Part svarede, at Hr. Einar Abbed havde i Forvaring 100 gamle Mark for Sigurd Devolsson, hvem de arvede 2 Aar før Hr. Abbed Einar døde, og disse 100 Mark, sagde de, havde Abbeden tilvendt sig og ingen Rigtighed aflagt for, ligesom de tilbød at bevise, at han havde erkjendt, at hiin Gjæld hvilede paa Jorden. Men da det for begge Parter vilde blive seent og vanskeligt at forfølge deres gjensidige Ret efter Loven, enedes de paa Lagthinget om, at Brødrene i Mikaelskirken skulde beholde Gaarden Thveit, men frafalde Fordringen paa Landskylden, der stod tilbage, hvorimod igjen Sighvat og hans Part opgave al Tiltale, som de i nogen Henseende kunde have til Klostret [2]). Dette Forlig maa og have været vel meent; thi 6te Juli derefter gav

[1]) Munkeliv Brevbog S. 103—104.
[2]) Sammesteds 155—157.

den samme Sighvat Kolbeinsson, Lagmand paa Orkenøerne, i sit Testamente til Munkeliv Kloster Gaardene Lydin og Sauraas, eftersom hans Kjøbebrev, som Brødrene have, bestemmer, og skal disse Gaarde ligge under Klostret saalænge de holde ham og hans Sjæl, hvad de have lovet. Dette Gods har han selv erhvervet og ikke arvet efter Rogen [1]).

I Begyndelsen af Aaret 1326 døde Abbed Ivar, og efterat han var begraven, samledes Munkene Tirsdagen den 25de Febr. (feria tertia in crastino beati Matthæi) i almindeligt Kapittel for at vælge en ny Abbed. Her bleve de Alle enige om at overdrage Valget til en Opmand (in viam procedere compromissi), hvortil eenstemmig Bisp Audfinn af Bergen udvalgtes. Herom underrettede de ham ved Skrivelse af samme Dag, og erklærede at ville lydigen modtage den Abbed, han behagede at udvælge. Ifølge heraf udstedte Audfinn, — episcopus et compromissarius deputatus a Capitulo & conventu monast. St. Mich. Bergis — den 1ste April 1326 sit aabne Brev, hvori han, efterat have modtaget Kapittelets Skrivelse, erklærer selv at have fastsat denne Dag til Valg, da ingen Termin var ham sat, og efter Raadslagning med Forstandige samt med sit Kapittels Samtykke, er hans Valg faldet paa Hr. Heming, Abbed i Selje af samme Orden, da han var en forsigtig, kyndig og retsindig Mand baade i aandelige og verdslige Sager [2]). Saaledes var Abbeden i Selje bleven Abbed i Munkeliv, og det var maaskee af Erkjendtlighed derfor, at Munkene i Selje igjen valgte en Munk Erling i Munkeliv til Hemings Eftermand (se Selje).

Den 10de Marts 1328 skjænkede Amund Thorkelsson til Hr. Heming og Klostret i Munkeliv Gaarden Dal i Rennesø i Rygfylke [3]). — 12te Marts 1328 var Kong Magnus, Norges og

[1]) Munkeliv Brevbog 108—109.
[2]) Barth. IV. 112—114.
[3]) Munkeliv Brevbog 47. Om denne Gaard berettes, (Sammesteds 190), at den ved Reformationstiden befandtes i Utstein Klosters Besiddelse.

Sveriges endnu umyndige Konge, i Bergen, hvor han stadfæstede Kong Eriks og Hertug Hakons Beskyttelsesbrev for Munkeliv (af 1290) samt hans Morfaders Kong Hakons særlige Brev, da han var bleven Konge (1300), i alle deres Ord og Artikler. Og til Vidnesbyrd om, at dette var skeet med Raadets Samtykke, satte Hr. Erling Vidkunnarson, Drotseten, sit Segl ved Kongens, som Hr. Paal Bardarson, Kantsler, paatrykte [1]). — 21de Decbr. s. A. bekjendtgjorde Broder Thord, Abbed i Jonskirken, Arne Kolbeinssøn, Official ved Kristkirken i Bergen, og Bard Peterson, Gulathingslagmand, at de overvare en Overeenskomst mellem Hr. Hemming Abbed og hans Brødre paa den ene Side og Sira Thorbjørn, Korsbroder ved Kristkirken i Bergen, og Benedikt Runfarson paa den anden. Thorbjørn gav Gaarden Ve i Oster og Segsen i Hardanger, værdsatte til 40 Mark gamle, til Munkeliv i Provent for Benedikt, og desuden skulde denne erlægge 25 gamle Mark i Brødrelagspenge. Godset skulde nyttes og bruges af Klostret, til det indløstes for den nævnte Sum, og Thorbjørn indestaae for, at der ingen Mangel var ved Tilhjemlingen. Paa den anden Side skulde Benedikt have frit Bord i Munkeliv alle sine Dage, nemlig en halv Bolle Mundgot hver Dag, og slig Bespiisning, som Lægbrødre fra gammel Tid have nydt i Munkeliv. Foretager eller siger Benedikt Noget, som Abbeden ei vil taale, skal Sagen foredrages Officialen, hvis de ikke i Klostret kunne forliges derom [2]).

25de Mai 1329 indløste Abbed Hemming 16 Maanedersmatebol i Gaarden Læderøy, som han havde pantsat til Helge Ivarson for $22^1/_2$ Mark brændt, til Pavetienden, for hvilken Sum Helge kvitterede, og 20de Decbr. næstefter kvitterede den Samme Abbed Hemming for 47 Mark brændt, der ligeledes vare laante til Pavetiende, og for hvilken Sum Klostret havde pantsat 31

---

[1]) Sammesteds 8—9. "Til sanz vitnisburðar, at rað vart hefir so samþykt."

[2]) Munkelivs Brevbog S. 141—142. Suhm XII. 372 - 373.

Maaneders Matebol i Læderøy, Lidarland og Løiningar, hvilke Gaarde saaledes nu faldt tilbage til Klostret [1]). — 20de Juni 1329 solgte Svein Jonsson Gaarden Reidolfsthveit i Hardanger til Munkeliv mod Indløsningsret inden bestemt Tid, i hvilken Klostret skulde oppebære Landskylden, 10 Løber Smør aarligt [2]). — 7de November s. A. udstedte Hemming, Abbed af St. Mikael, og Thord, Abbed af St. Johannes, en bekræftet Gjenpart af Bisp Audfinns Appel til Paven i Anledning af Erkebisp Eilifs Besættelse af Dals Kirke, hvorom dengang var Trætte [3]). — 25de Marts 1330 solgte Orm Ogmundssøn i Kappen (en Gaard i Bergen), hvad han eiede i Svinaland i Varaldsø til Abbed Hemming for 12 Ører hvert Maaneds Matebol. Abbeden skulde tage Landskylden deraf til Høsten, og fremdeles indtil Pengene tilbagebetaltes. Brevet derom er udstedt 3die Mai s. A. [4]). — 14de April 1330 gav Ogmund Thorkelssøn sig ind i Mikaels Kloster, og gav da til sit Provent der Gaardene Stufarjod og Skorar paa Vos samt Drag i Jondal i Hardanger. Blandt Vidnerne derved var den i forrige Aar indkomne Lægbroder Benedikt Rumfarson [5]). — 12te Marts 1331 solgte Abbed Hemming og hans Brødre i Munkeliv Gaarden Øvste-Mjølde i Øster til Arnbjørn Svarte for 4 Mark gamle hvert Matebol, mod Ret til at indløse Gaarden efter 10 Aar mod den samme Betaling, som han tog, nemlig 8 Pund Meel, 7 Løber Smør, 5 Huder og 40 Alen gjængs Vadmeel (hafnarvad) [6]). — 10de Juli s. A. afsagde Thrond Krakason Lagthingsdom mellem Broder Hogne paa Munkelivs Vegne og Brynjolf af Sexin. Broder Hogne krævede 2 Aars Landskyld af Gaarden Sexin [7]),

[1]) Munkelivs Brevbog 108.
[2]) Sammesteds 130. Brevet er halv udrevet.
[3]) Barth. IV. 271.
[4]) Munkeliv Brevbog S. 148.
[5]) Sammesteds 50.
[6]) Sammesteds 123—124.
[7]) Af denne Dom findes 2 Afskrifter i Codex. I den ene, S. 120, staaer her rigtig Sexin (ovenfor under 21de Decbr 1328), men i den anden, der er en Vidisse fra 1396, er Sexin rettet til Sem. S. 130.

som Benedikt Rumfarson havde givet i Provent for sig. Brynjolf erkjendte Rigtigheden heraf, men forklarede, at Sira Paal Styrkarsson havde forbudt ham at betale Landskylden til Andre end ham. Lagmanden dømte, at Brynjolf fremdeles skulde erlægge den til Munkeliv, indtil Gaarden blev det fradømt paa lovlig Maade [1]). — 20de Juli 1332 gav Erlend Arnafjord Gaarden Eik i Hardanger, 11 Maaneders Matebol, i Provent for sig i Munkeliv, mod at faae Præste-Bespiisning daglig og forøvrigt behandles som andre Proventmænd [2]). — 14de Mai 1334 solgte Anbjørn Guldsmed til Abbed Hemming sin Gaard Eid Indretun i Hosanger 10 Matebol med sin Kone Gunhilds Samtykke, for 12 Ører brændt hvert Bol, hvoraf 10 Mærker brændt betaltes i engelske Penge, 5 Mærker i Huder og Smør, 9 Huder eller 9 Løber Smør for Marken. Løsning forbeholdes om 10 Aar, men efter den Tid falder Gaarden nigjenkaldelig til Klostret [3]). 29de Octbr s. A. udfærdites i St. Mikaels Kloster af Abbed Hemming og hans Konvent samt St. Johannes Klosterkonvent i Bergen, i Mangel af Notarius publicus under deres Segl, Abbed Erik af Utsteins Appel til Paven i hans Strid med Bispen af Stavanger (se Utstein [4]).

Abbed Hemming forekommer for sidste Gang i Begyndelsen af 1336, da Besse i Stoppom solgte et halvt Bol i Eid i Oster for 6 Ører brændt mod Løsningsret, naar Pengene betaltes tilbage [5]). Hemming maa være død enten i dette eller følgende Aar, og hans Eftermand blev den Broder Hogne, der i 1331 var Klostrets Ombudsmand ved Lagthinget. Hemming forestod saaledes omtrent i 10 Aar Munkeliv, i hvilken Tid vi have seet dets Rigdom tiltage i en ikke ubetydelig Grad.

Abbed Hogne forekommer for første Gang 24de Octbr.

---

[1]) Munkeliv Brevbog S. 120 og 139.
[2]) Sammesteds 57—58.
[3]) Sammesteds 89. Suhm XII. 395.
[4]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 33. No. 4.
[5]) Munkeliv Brevbog 57.

1337, da han kjøbte Gaarden Sundsfjord i Strandvig Sogn af Øystein Berdorsson for 12 Mark brændt, 1/3 i engelske Penge, 1/3 i Vadmel, og 1/3 i Smør og Huder (12 Løber og 24 Huder)[1]. — 24de Febr. 1338 solgte Halvard Asmundsson, Hr. Erling Vidkunnarsons Ombudsmand[2]), paa dennes Vegne til Abbed Hogne en Deel Jordegods i Hardanger for 110 Mærker forngilldar, som Abbeden samme Dag betalte med 15 Mark veiet, brændt (vegnar brændar) i engelske Penge og 5 Mark brændt veiet i smiddet Sølv, tilligemed 1200 (Alen) Pakkevadmel[3]) og 80 Alen hafnarvoð. Desuden havde Abbeden i Pant fra Hr. Erling et Kar med Stet og Laag, udvendig og indvendig forgyldt, for 20 Løber Smør, samt en Guldring, pantsat for et Pund engelsk. Derimod overdrog Halvard til Abbeden at betale Fridrek Arnason 8 gamle Mark for det Tang, han kjøbte af ham til Hr. Erlings Islandsfærd, hvilket Abbeden vedtog[4]). — 4de August s. A. bevidnede Jon, Abbed i Selje, med 3 Andre, at de i Abbedens Stue i Munkeliv overvare Salget af Gaarden Vervik i Rygfylke, som Abbed Hogne kjøbte af Thorkell Bergulfsson, og betalte deels Kontant i smiddet Sølv, deels i Opgjør af Mellemværende[5]).

Til dette Aar eller 1339 maa vist og henregnes[6]) et udateret Brev fra Bisp Hakon i Bergen til Bisp Erik af Stavanger, hvori han melder ham, at Abbed og Konvent af St. Mikaels Benediktinerkloster have klaget for ham over, at Hr. Ivar af Vanesyn (Vandsø paa Lister) tilføier dem mange Forurettelser ved at forringe, berøve dem og til egen Fordeel disponere over Klostrets

---

1) Munkeliv Brevbog S. 143.
2) Drostens Fuldmagt for Halvard i denne Sag er dateret Bergen 7de Novbr. 1337. (Munkeliv Brevbog 67).
3) Dette er en rigtigere Oversættelse af 13 hundrað pakka vaðmals, end "Pakker Vadmel" ovenfor S. 264.
4) Munkeliv Brevbog 65—67. Trykt hos Suhm XII. 408.
5) Sammesteds 163—164.
6) Det staaer nemlig i Kopibogen mellem et Brev af 1338 og et andet af 1339.

Godser i den Egn, ja endog har tilladt sig — Bispen veed ikke med hvad Hjemmel — at bandsætte Munkenes Landbonder (colonos) og Ombudsmænd (procuratores). Han anmoder derfor sin Broder Bispen at holde Hr. Ivar i Tømme, hvis Bisp Hakon ikke skal nødes til selv at gaae frem mod Ivar med den apostoliske Myndighed, hvormed han i slige Sager (in hac parte) af Kurien er personlig beklædet [1]).

11te Juli 1340 sluttede Hogne, med Guds Taalmod Abbed ved St. Mikaels Kirke i Bergen, følgende Kontrakt med Erik Einarson. Denne skulde paa sin Bekostning oprydde og bebygge Gaarden Herfangsdal i Oster, som i 10 Aar havde ligget øde. Han og Arvinger skulde derimod eie Halvparten i Gaarden, men deraf svare al Aabod og Reparation evindelig, og Abbeden have 3 Løber Smør det første Aar, og saa fremdeles. Hvad Gaarden siden efterhaanden efter uvillige Mænds Skjøn gav Mere af sig, skulde tilfalde begge Parter til Landskyld og Kongen til Leding [2]). — 26de Decbr. s. A. gav Rigsraaden Hr. Finn Ogmundsson [3]) Gaarden Rud i Hardanger til Munkeliv, sig til Sjælehjælp og Bønnehold [4]).

12te Marts 1341 gav Hakon Gunnarson sig med sin Husfru Thora ind i Munkeliv i Provent, og skjænkede da sig til Bordhold og deres Sjæle til Frelse 50 Maaneders Matebol i deres Eiendomme paa Lister, Klostret til uindløselig Odel, samt desuden 7 Mark brændt. Herimod lovede Abbeden dem begge sig Mad og Drikke, som Præstbrødrene have i Konventet, og desuden Pitents og Øl som de, ligesom de skulde være deelagtige i alt det Gode, der gjordes i Klostret Nat og Dag. Desforuden skulde de hvert Aar have et Pund Meel og 2 Løber Smør hver til Kost, hvis de ei vilde spise i Abbedens Huus. Efter deres Død skulde

[1]) Barth. IV. 712. Extraheret i Saml. V. 135.
[2]) Munkeliv Brevbog S. 81.
[3]) Saml. I. 142—143, som herved kan suppleres.
[4]) Munkeliv Brevbog 132.

Klostret eie Begges Senge, ligesom andre Proventmænds. Kom de ikke i Klostret, skulde ligefuldt de i Brevet opregnede Eiendomme tilfalde dette [1]).

22de Mai 1346 udstedte Thorer Flikker, Lagmand i Bergen, og Øyvind, Vicarius paa Banesyn, deres Vidnesbyrd om en Handel mellem Abbed Hogne i Munkeliv og Brødrene Teit og Aslak paa den ene Side, og Sira Einar Provst paa Banesyn paa den anden, da Provsten kjøbte af Klostret al dets Landskyld paa Agder for 30 Maaneders Matebol i Smør, Huder og Varer, at betales til Mikkelsdag. Ligesaa skulde Provsten forsvarlig bebygge Gaarden Amdal, og Handelen kun gjælde for indeværende Aar [2]). — 29de Juli s. A. pantsatte Svein Guttormsøn til Hr. Hogne 3 Bol i Kyrvik som Sikkerhed for de Oppebørsler, han havde fra ham paa Lister. Ligesaa havde han bevæget Amund Arnfinnssøn at gaae i Borgen for sig, forsaavidt Pantet ei forslog [3]).

Nu vide vi Intet om dette Kloster før Pestens Aar 1349, hvis Hærgninger i Landet ere bekjendte. Om de i Bergen anstillede Processioner for at formilde Himmelens Vrede, berettes nedenfor ved Nonnesæter; og uagtet vi udenfor denne Notits Intet finde om Munkelivs Skjebne i Pestens Tid, er den mærkelige Standsning af alle Efterretninger om Klostret i de første 12 Aar derefter, dog et Beviis for dens indgribende Følger. Efter 1360 vil man kunne antage, at Klostret igjen er kommen i Orden og har faaet Befolkning, samt at disse igjen have vendt deres Sind til jordiske Sysler; men Munkelivs Brevbog, der ellers, som vi have seet, indeholder aarlig ofte flere Kjøbebreve o. s. v., har intet Brev mellem Aarene 1349—1361, og denne Taushed — forekommer det os — er et høirøstet Beviis om Pestens Virkninger paa de Munke, den i dette Kloster har sparet. Hvorvidt Abbed Hogne har overlevet Pesten, see vi os derfor ikke istand til at afgjøre; han nævnes ikke

[1]) Munkeliv Brevbog S. 100—101. Omtalt ovenfor S. 212.
[2]) Sammesteds 36.
[3]) Sammesteds 101.

efter den Tid. Men fra Pestens Dage haves endnu 3 Testamenter, vedkommende Munkeliv. I det første af 19de September 1349 vælger Ingeborg Munansdatter sit Gravsted hos Brødrene i St. Mikaels Kloster ved vor Frue Alter hos sin Mand Nikolas, og giver dem derfor 10 Løber i Gaarden Hvam i Sogn, hvoraf Klostret for havde faaet en Part, mod at Brødrene hver Frue Messe skulde erindre hendes Sjæl samt holde hendes Aartid. Fremdeles gav hun Brødrene en blaa Silkekappe (motull) for 30 Sjælemesser, samt et guldvirket Skaut at have om vor Herres Legeme[1]). Samme Dag[2]) skjænkede Nikolas Plogpenning, frisk paa Sjæl men syg i Legemet, 10 andre Løb i samme Gaard og i samme Anledning til Munkeliv mod Gravsted ved Mariæ Alter hos Ingeborg Munansdatter sin Hustru, samt med lige Betingelser[3]). — 26de Septbr. gjorde Thorgeir Thorsteinsson, ligeledes syg i sin Krop, sit Testamente i Overvær af Jon Sigurdsson og Ivar Erlingsson. Han vælger Gravsted i Munkeliv og giver derfor Gaarden Vik, som han forhen havde lovet Klostret i Provent for sig; desuden for sin Sjæl Gaardene Sviasloki og Dal samt en Sølvskaal paa 11 Ører, sig til Aartidehold. Brevet er udstedt i Munkeliv, hvor altsaa Pesten dengang rimeligviis var[4]).

Først i 1361 findes atter Noget om Munkeliv, da Kong Hakon 22de Juni d. A. i Bergen udstedte sin Bekræftelse paa alle hans Forfædres Skydsbreve for Klostret, samt tillagde følgende

---

1) Munkeliv Brevbog S. 84.

2) Slige samtidige Testamenter tale i al deres følesløse Formalitet, og skjønt Sortedøden deri ikke berøres, tydeligt om, hvorledes den rasede i Familierne.

3) Sammesteds 85. Baade Nikolas Plogpenning og hans Hustru Ingeborg Munansdatter havde staaet i Hertuginde Ingeborgs Tjeneste (qui nobis diutinum et fidele impenderunt obseqvium), og fik derfor af hende ved Gavebrev af 10de Decbr. 1346 den Gaard (curia) i Bergen, hun havde tillagt sig efter Hakon Notarius, mod at Gaarden atter skulde tilfalde hende, hvis de begge døde før hende uden Børn. (Original paa Pergament med Hertuginden velbevarede Segl i danske Gehejmearkiv).

4) Sammesteds 49—50.

nye Rettighed, at Ingen skulde have Myndighed over Abbeden eller Klostret eller paalægge samme nogensomhelst Tyngsel — dog den pavelige Myndighed og den hellige Kirkes Love uforkrænkede — Alt under Brevbruds Straf [1]). Hvad Anledningen til dette Tillæg har været, kan ikke sees; det er imidlertid sandsynligt, at her som ellers et specielt Tilfælde har foranlediget et almindelige Forbud, og man kan da neppe tænke sig nogen Anden herved meent, end Bergens Biskop, som maaskee har søgt at benytte sig af Klostrets Afmagt og Mangel paa Frekvents efter Pesten, da alle Overblevne havde Hænderne fulde med at arve og skifte, og saaledes visselig faare faa gik i Kloster, til at blande sig i dets Sager og tiltage sig mere Myndighed, end Regelen foreskrev.

I 1365 skal Matthias, Abbed af Munkeliv, og Peder, Abbed af Lyse, i Egenskab af Pavens Kollektorer have faaet Brev fra Kong Hakon med Forbud mod at kræve Pavetiende af hans derfor fritagne Kapeller [2]). — 27de Juli 1366 har Broder Alf, Biskop i Grønland, overeensstemmende med Sandhed og den Ed, han havde svoret den hellige Kirke og Hr. Olaf, Erkebisp af Nidaros, for de ærlige Herrer Hr. Gisbrekt, Bisp i Bergen, Hr. Ogmund Finnsson, Drotsete i Norge, og Hr. Thorstein, Provst ved Apostelkirken, bevidnet, at den Tomt, som ligger ved Kirken paa Nordnæs (d. e. Mikaelskirken) udenfor Kirkegaarden tilhører Munkeliv, men de Huse, der staae, havde han selv for egne Penge opbygget med den Hjælp, han fik fra Klostret. Med de ovennævnte Herrers Raad fastsatte han da, i Erkebispens Gaard i Bergen, at de nævnte Huse skulde hans Søstersøn Tideker Nikolassøn have saalænge han vilde, men siden skulde de tilfalde Klostret [3]). — 28de Septbr. 1360 mageskiftede Marten Sveinssøn

[1]) Munkeliv Brevbog S. 9—10. Hr. Peter Erikssøn forseglede Brevet i Kongens eget Overvær.

[2]) Notits af Pastor Mørch. Se Lysekloster.

[3]) Munkel. Brevb. S. 12. Herefter skulde Ogmund Finnsson været Drost allerede før 1366 (jfr. Saml. III. 589). Da denne Alf af sin Titulatur sees før at have været Munk, har han uden al Tvivl været fra Munkeliv.

ved Brev fra Eikilandsvaag Gaarden Haukanes i Varaldsø til Abbed Sigurd i Munkeliv mod Gaarden Eikeland paa Hatlastrand [1]); og 12 Febr. 1371 mageskiftede ligeledes Sigurd Greipsson Jordegods med Hr. Sigurd, der fik Gaarden Indre-Thalkvam mod Landrod [2]). — 24de Septbr. s. A. udstedtes paa Flatatun i Gaupne Sogn, Mareims Skibrede i Sogn, et Thingsvidne angaaende Rettigheden til Gaarden Flatatun, hvorpaa saavel Thorkell Sigurdsson paa Munkelivs Vegne og Thorer Kalsson i Kongens Ombud paa Apostelkirkens Vegne, gjorde Fordring. Thorkell sagsøgte Brugeren Fridrek Arnason, der uden Klostrets Tilladelse havde tilsaaet Jorden m. v. [3]).

Abbed Sigurds Eftermand i Munkeliv hed Erlend, som 4de Decbr. 1376 med Markus Ormsson, Kannik i Nidaros, og to Andre bevidnede, at de vare tilstede i Erkebispegaarden i Bergen, da Erkebisp Thrond kjøbte af Konrad Eggertsson Gaarden Risar paa Thoten mod passende Betaling. Ligesaa afstod Konrad til Erkebispen alle de Leiekjør, han havde paa Oplandene, samt alle udestaaende Fordringer sammesteds, ligesom han tilstod allerede paa Conciliet i Bergen at have solgt Risar til Erkebispen [4]). — 16de Juli 1378 skjænkede Ivar Sigurdsson i Bergen sin Gaard Thjodalfar i Kintservik med alt dertil Hørende, som Klostrets Ombudsmand kunde opspørge, sig til Sjælehjælp til Munkeliv Kloster [5]). — 13de Juli 1379 udstedte Abbed Erlend med 3 Andre en Vidisse af et Brev af 1325 [6]). — 15de Juli 1381 overdrog Svein Botolfsson Gaarden Strand i Ryfylke til St. Mikaels Kloster Munkeliv i Bergen for sin Kone Elins Sjæl, samt hendes Gravsted og Jordfæstning. Munkene skulde have Landskylden deraf, til han havde betalt dem 17 Løber. Døde han paa den Reise, han nu skulde be-

---

1) Munkeliv Brevbog S. 80.
2) Sammesteds 153.
3) Sammesteds 61.
4) Univers. Diplomsamling. Nævnt hos Suhm XIV. 35.
5) Munkeliv Brevbog 157.
6) Dipl. Arn. Magn. fasc. 21. No. 11.

gynde til Halogaland, skulde Gaarden være Klostrets, mod at det holdt hans og Hustrues Aartid hver 12 Maaneder [1]. — 17de Marts 1382 bevidnede Amund Ivarson, at han havde overdraget Munkeliv Gaarden Romarcim til Odel og Eie [2]. — 25de Juni 1382 (i sit første Regjeringsaar) fornyede Kong Olaf med Drosten Hr. Ogmund Finnsson de foregaaende Kongers Beskyttelsesbreve for Munkeliv Kloster, ligesom han og gjentog Faderens specielle Privilegium af 1361. Brevet er udstedt i Bergen og forseglet af Hr. Henrik Henriksson, Provst og Kantsler [3].

Mellem Aarene 1385 og 1405 var Broder Jon Abbed i dette Kloster, ligesom han uden Tvivl var Erlends umiddelbare Eftermand. Den 20de Mai 1385 bekjendtgjorde han med sine Brødre, at Ogmund Ogmundsson havde givet i Provent for sin Hustru Bergliot Bardsdatter, til St. Mikaels og hans Klosters Ære og hende til Sjælehjælp og evindeligt Bordhold, Gaarden Eikeland i Moster Sogn og Skoven Trodaas samt 20 Kyrlag i gangende Kjør, Gjeder og Uldfauer, Hest, en halv Læst Korn, en Kjedel paa 10 Boller, et nyt Not og en Sexærings Baad. Mod disse Eiendomme og Løsøre optoge Munkene Bergliot i deres Brødrelag, og lovede hende Præstebrødrenes Mad og Drikke, Konemundsgodt til hvert Maaltid, Pitents til Høitiderne, og mere af det Første, naar det Sidste skortede. Hvert Aar skulde hun oppebære halvandet Stykke Meel og 3 Løber Smør. Desuden skulde hun have saa mange Værelser (húsloft) med sine Kleve (Lofter) over og Kjældere under samt Høisæde i Stuen, at hun kan boe bekvemt. Hendes Seng skal Klostret arve efter dets gamle Ret, men hun deelagtiggjøres i alle Bønner, Vigilier, Faster, Almissegaver o. s. v., som aarle og silde i Klostret øves; hvorimod hun og hendes Mand igjen lovede Klostret sin Hyldest og overalt at virke til dets Bedste. Efter hendes Død skulde Jordegodset tilfalde Manden [4].

[1]) Munkeliv Brevbog S. 150.
[2]) Sammestebs 132.
[3]) Sammestebs 10—12.
[4]) Sammestods 58—59.

19de September 1386 gav Hr. Ogmund Finnssøn, Kongens og Rigets Drotsete i Norge, ved sit Brev fra Bergen til den hellige Kirke i Munkeliv sin Holme Ramsholmen Syd paa Framnæs ved Hardsø (Korsfjord) med tilliggende Fiskevær til evig Eie [1]). — 22de Juni 1388 afsagde Ivar Sveinssøn, Lagmand i Rygfylke, en Lagthingsdom i Stavanger mellem Thormod Halvardssøn og Abbed Jon af Munkeliv, der begge gjorde Paastand paa Gaarden Straumsland i Vanse Sogn paa Lister. Thormod paaberaabte sig, at han havde kjøbt Gaarden af Ingemund Uthyrmissøn, Abbed Jon derimod fremlagde 3 Lendermænds og en Lagmands Brev (det ovenfor anførte af 30te Mai 1306) for, at Abbed Ronolf havde kjøbt og betalt denne Gaard. Efter disse Prov dømte Lagmanden, at Gaarden skulde følge Klostret, indtil det af Thormod bevistes, at den lovligen igjen var indløst fra samme. Skaffedes ei Indløsningsbrevet inden tolv Maaneder, maatte Thormod aldrig mere reise Sag herom [2]).

18de Oktbr. 1391 gjorde Bisp Jakob af Bergen [3]) og hans Kapittel et Mageskifte med Abbed Jon af Munkeliv og hans Kon-

---

[1]) Munkeliv Brevbog S. 129.

[2]) Sammestedes 118—119.

[3]) Af dette Navn var der paa Unionstiden to Biskopper i Bergen, hvilke i Saml. til Norg. Hist. V. 341 ere gjorte til een. Den ældste, der skal være valgt 1372, maa have været Nordmand, da han ifølge Dronning Margrethas Erklæring havde tjent Kongerne Magnus og Hakon (Suhm XIV. 553), og kalder sig — mærkeligt nok — i sit Segl under Kong Eriks Hyldingsbrev af 1389 Jacobus primus; han var eller blev senere Dominikanermunk i Bergen. Eftermanden Jakob (den Yngre) Knutssøn var derimod Dansk af Familien Jernskjæg (Klevenfelds Sigilsamling), og blev, som bekjendt, ved Margrethas Indflydelse forflyttet til Oslo Bispestol 1408. Men hvad Tid denne danske Jakob blev Bisp i Bergen, lader sig ikke for Tiden med Bestemthed afgjøre. Efter Intimationen til Bergens Kalvskind synes det, som om Jakob Knutsøn ikke engang har tiltraadt sit Embede i Bergen, eftersom Bispestolens Inventarium paa een Gang blev overleveret Bisp Aslak fra begge Jakoberne; men af Dronning Margrethas Instrux af 1405 (Nye D. Mag. VI 255. ff.) sees det tydeligt, at den Bisp Jakob af Bergen, som deri oftere nævnes, var en dansk Mand, altsaa den yngre.

vent, saa at Klostret fik Kristkirkens 2 Gaarde Hopp i Opdals Sogn og Fonnoland i Vigor mod Seljevik ved Eidsvaag i Hammer Sogn, der tilfaldt Kristkirken [1]. — 20de Juni 1392 afstode Peter og Jon Ogmundssønner til evig Eie Gaarden Raus i Davik i Nordfjord til Munkeliv som Erstatning for deres Faders slette Bestyrelse af Gaarden Avalaker [2]. — 25de Juni 1392 udstedte Arnulf Gunnarson, Gulathings og Bergens Lagmand, Olaf Jonsson og Mikael Paalssøn, Raadmænd i Bergen, en bekræftet Afskrift af Munkeliv Klosters i det Foregaaende anførte pavelige og kongelige Beskjærmelsesbreve [3].

Pav Bonifacius IX tilstod 16de Januar 1399 alle de Troende, der med deres Bønner besøgte Bergens St. Sunnive helligede Domkirke og Munkelivs Kloster af St. Benedikts Orden, samt understøttede disse Kirkers Bygning, samme Aflad som dem, der forrettede deres Andagt ved Kirken Portiunkula udenfor Assisi [4]. Den gjaldt aarlig paa St. Sunnives Dag (10de Juli) og de 2 paafølgende Dage. Bergens Kapittel og Munkelivs Konvent skulde hver udvælge 4 skikkede Mænd til at modtage de Bodfærdiges Skriftemaal og give dem Absolution for alle Synder, der ikke særligen vare Pavestolen forbeholdte at afgjøre [5]. Af denne Bulle udstedte

---

Jeg formoder, at Jakob Knutsson er den samme, der i Aarene 1397—1400 var Domprovst i Roskilde, personlig bekjendt og yndet af Dronningen (D. Mag. IV. 302. Udv. af danske Dipl. 95. 97). Da denne i 1405 havde faaet en Christian til Eftermand som Provst, er han maaskee omtrent paa denne Tid bleven Bisp i Bergen. Endnu 8de Septbr. 1400 var den ældre Jakob Bisp i Bergen. (Geheimearkivet).

1) Munkeliv Brevbog 65. Ved dette Aar beretter Pontoppidan, (Annales II. 239. og efter ham Suhm XIV. 291, og Script Rer. Dan. IV. 413.) at Pav Bonifacius har tilstaaet Klostret et Afladsprivilegium. Sandsynligt er dog dette intet andet end det nedenfor omtalte af 1399.

2) Sammesteds 115.

3) Det er denne Afskrift af dem, der med Bekræftelsen er indført i Munkelivs Brevbog 5—12.

4) Dette var Franciskanernes berømte Moderkirke, og Portiunkula-Afladen ansaaes for den virksomste af alle.

5) Munkeliv Brevbog 90—91.

Petrus Hogedorp, keiserlig Notarius, clericus perpetuus etc. den 13de Juli s. A. en bekræftet Afskrift [1]), og af det Hele haves Bisp Jakobs Vidisse [2]).

Af dette Brev maa man forøvrigt slutte, at Munkelivs Kirke ved denne Tid er afbrændt, har tiltrængt Reparation eller endog er opbygget fra Ny af, eftersom de Bodfærdiges Gaver skulde anvendes til Kirkens Bebyggelse (ad fabricam). Dette staaer da vel i Forbindelse med Bergens Plyndring og Opbrændelse af Vitalianerne 1393 [3]), der maa have været særdeles ødelæggende, siden den efter Holbergs Erklæring satte Byen tilbage for stedse, og bragte Farten paa Grønland af Minde [4]). Men hertil har ogsaa for Munkelivs Vedkommende en anden og mindre overgaaende Ulykke sluttet sig, der gjorde særegne Pirremidler nødvendige, nemlig at Benediktinerordenen i det Hele her som i andre Lande havde tabt sin store Anseelse blandt Menigmand. Vi behøve kun at sammenligne Efterretningerne om dette Kloster nu og i Aarhundredets Begyndelse for at finde en mærkelig Aftagen i Gaver, Kjøb, Salg og andre om Velmagt vidnende Handeler.

25de Novbr. 1399 bevidnede Hermand "Klostermand", boende i Afjorden nedre Veien (i St. Peters Sogn i Bergen), og Hans [5]) Vesthof, at de overvare i Abbedens Loft i Munkeliv et

---

[1]) Munkeliv Brevbog S. 91—92 og 93.

[2]) I Suhm (XIV. 633) findes aftrykt et Brudstykke af denne Pavebulle efter en Afskrift fra 1450, der findes i Barthol. IV. 26—27. Udgiverne af Suhms Historie have nemlig ligesaalidt her som ellers benyttet selve Originaldiplomerne eller Codices, men kun hvad der af deslige fandtes afskrevet i Langebeks Samlinger eller Bartholiniana. Af denne Omstændighed lade mange Feil og Mangler hos Suhm sig forklare.

[3]) Dette synes og at antydes i Pav Martin V's Ytring i 1421 (nedenfor), at Krigsuroligheder (guerrarum turbines) var Grunden til Klostrets Forfald.

[4]) Sagen og Foss Bergens Beskrivelse S. 82.

[5]) Her forekommer første Gang i Brevbogen Danismen "Hans". Den er maaskee foranlediget af den danske eller svenske Afskriver 1427. Fra nu af blive selv Munkenes Navne i Bergen plattydske, svenske eller danske.

Mageskifte mellem Broder van Aken og Broder Peter i Abbedens Ombud, og Endrid Haldorssøn, ifølge hvilket Endrid fik Klostrets Gaard Austrem 18 Maaneders Matebol i Sogn, mod at overdrage Munkeliv sin Andeel i Afjorden nedre Veien i St. Peters Sogn, nedenfor Gudrun Guttormsdatters Deel af Samme, tilligemed Fjerdeparten i Setstuen "ytre Veien", ligesaa i Kjøkken (eldhús) og Bryggerum (Søbod) med Huse og Tomter. Endrid skulde tage Landskyld af Gaarden til Høsten (altsaa om et Aar), men Abbeden Huusleien til Paaske [1]). Ved et af de Samme tilligemed Bernhard van Borken udstedt Brev fra August uden Aar (sandsynligt 1400) bevidnedes, at Olaf Haldorssøn, den Ovennævntes Broder, lovede Abbed Jon at holde det af Broderen sluttede Mageskifte [2]). — Af 23de Oktober 1410 haves atter et Brev, hvorved Brødrene Endrid og Olaf Haldorssønner mageskifte til Abbed Stein af Munkeliv en Tomt i Afjorden i Peters Kirkesogn i Bergen nedre Veien 42 Stikker lang og 8 bred, Fjerdeparten i Setstuen, anden Fjerdepart i Kjøkken og Bryggerum — for Gaarden Ovam i Ovamsøy i Sogn [3]). Efterhaanden erhvervede Klostret mellem Aarene 1400 og 1425 hele Afjorden i Bergen.

9de August 1401 gav Jorund Arnason sin Gaard og Tomten Kattnen i Marteins Kirkesogn i Bergen til Munkeliv Kloster, sig til Sjælehjælp og Aartideholb, mod at Brødrene, saasnart de spurgte hans Død, skulde holde hans Aartid evindelig. Han skjødede Eiendommen fra sig og sine Arvinger uden Gjenløsningsret, og anmodede alle dem, der beboede Gaarden, om at svare Abbeden Huusleien i rette Tid, som de det for Gud vilde forsvare [4]). — 23de April 1402 bevidnede Broder Steinar i Jonskirken og Arvid Ingeldssøn, Raadmand i Bergen, at de vare hos Eilif Arnason i hans sidste Stund, da han med fuld Bevidsthed gjorde sit Testamente,

[1]) Munkeliv Brevbog S. 30—31.
[2]) Sammesteds 31—32.
[3]) Sammesteds 28.
[4]) Sammesteds 98.

og sig til Sjælehjælp gav Munkeliv et Par Huse, Loft og Bod i Vilborg-Delen af Arnagard, næst ovenfor de Soboder, som han gav Jonskirken. Herfor skulde hans Aartid holdes med 30 Sjælemesser [1]).

3die Novbr. 1402 var Abbed Jon tilstede i Vigøer i Hardanger, hvor han lod optage 2 Vidners Prov angaaende en Røstetomt ved Gaarden Indre-Vik i Øystusyns Sogn, hvoraf det oplystes, at der hidtil stedse var svaret Klostret en Løb Smørs aarlig Leie af Beboerne paa Tjosaas [2]). — 26de April 1403 bevidnede Arnulf Gunnarsson, der før var Lagmand i Bergen, og Orm Isaksson, Raadmand der, at de overvare Thjodild Helgadatters Overdragelse til Hr. Abbed Jon i Munkeliv af hendes Tomt Karatuft, der laa inde ved Slæpalongen, og hvad hun eiede i Kringlen i Peters Kirkesogn, tilligemed alt det Gods, hun eiede paa Hetland efter Sira Helge, hendes Fader, nemlig Hammer Gaard nordenfor Mæfeid, og hvad Abbedens Ombudsmand ellers der kunde opspørge hende tilhørende. Ligesaa overdrog hun til Abbeden lovlig at tiltale de Mænd, der havde faret ulovlig frem med hendes Penge, siden hendes Fader døde [3]).

Den sidste Efterretning om Broder Jon som Abbed i dette Kloster er af 7de Juli 1405, da han solgte til Arne Andresson og Hustru Ingeborg Einarsdatter det Huus, Klostret eiede i Fedjar, og som det fik af Thore Subtilis, Gud hans Sjæl naade. Huset skulde de beholde for Livstid, og have Ret til at hugge det Fornødne hvorsomhelst i Klostrets Skove, samt Havnegang for to Kyrlag Sauer paa Klostrets Øer under Fedjar. For alt dette havde han faaet fuld Betaling [4]). Kort Tid derefter maa Jon være bleven valgt til Biskop af Skalholt, da Formanden Bisp Vilhelm døde 1405. Imidlertid blev han først 1408 ordineret af Erkebi-

[1]) Munkeliv Brevbog S. 39.
[2]) Sammesteds 92.
[3]) Sammesteds 97—98 og 167. Saml. VI. 505—507.
[4]) Sammesteds 67.

skop Askell og kom dette Aar til Island, hvor han i September holdt sin første bisköppelige Messe, og derpaa efter gammel Sædvane herligen beværtede sine Tilhørere [1]). Han døde paa Skalholt 1413.

Hans Eftermand i Munkeliv var den sidste Benediktinerabbed Stein, og det første Brev fra hans Tid er af 29de Oktbr. 1408, da Kong Erik ved sit Brev fra Nykøping tog Abbeden og Munkene af St. Benedikts Orden i Munkeliv under sin Beskyttelse, samt bekræftede alle dets Friheder og Rettigheder [2]). Imidlertid maa Klostret snart igjen have tiltrængt kongeligt Værn; thi 29de April 1414 har man atter fra Kalmar et nyt Beskjermelsesbrev af Kong Erik, hvorved han tilstaaer St. Mikaels Kloster Munkeliv al kongelig Ret over dets Gods, Landbo, Hjon og Tjenere hvorsomhelst i Riget [3]). — Mellem 1409—1410 (Kong Eriks 21de Aar, uden Dag) er et af Sigurd Ivarsson udstedt Brev, hvori han overdrager til Abbed Stein 3 Maaneders Matebol i Sælfall paa Stord som Erstatning for den skyldige Aabod af Gaarden Haug [4]).

5te Septbr. 1410 mødte den værdige Fader og reenlivede Mand Hr. Stein, med Guds Naade Abbed i Munkeliv, for Bergens Biskop Aslak Bolts Domstol, hvor han i Kapitlet førte Klage over Sigurd Bjørnsson, der i 14 Aar havde havt i sit Værge Klostrets Jord Vang, 18 Maaneders Matebol, i Sogn, bygget og

[1]) Finn. Joh. hist. eccl. Isl. II. 339. 465—466. Munch i Saml. VI. 565 angiver, at Jon fratraadte Abbedværdigheden 1405, hvilket gjerne kan være rigtigt, skjønt vi Intet derom have fundet.

[2]) Munkeliv Brevbog S. 16.

[3]) Sammestedś 16—17. Det første Brev er paa Latin, det andet derimod paa reent Svensk; i begge staaer, som sædvanligt i ikke norske Breve, Norge i Titulaturen efter Danmark og Sverige. Længere henne i Brevbogen (S. 24) findes disse samme Breve paany afskrevne, men uden Datum, og med den Forandring, at der staaer Abbadissa istedetfor Abbas, og af St. Birgitte Orden istedetfor Benedicti. Disse, hvis de forresten ere givne og ikke maaskee kun paatænkte som Sikkerhed for Birgittinerne der, høre i alle Fald til en senere Tid.

[4]) Sammesteds 140.

bolet den samt taget Landskyld deraf, uden Abbedens eller hans Ombudsmands Samtykke. Sigurd mødte og forklarede i Bergens Kannikers med Fleres Overvær, at den værdige Herre Bisp Jon af Skalholt havde, da han var Abbed i Munkeliv, gjort et Mageskifte med ham, saa at Sigurd fik hiin Gaard mod en Tomt, som heder Grisen i Marteins Kirkesogn i Bergen. Paa videre Tilspørgsel svarede han, at han ikke havde faaet noget Brev af Abbeden paa dette Bytte, men havde alene levende Vidner at stille. Senere blev denne Sag atter foretaget og Sigurd, lovligen stævnet, 3 Dage efter hinanden paakaldt i Bispegaarden at afgive Møde, men mødte hverken selv eller lod møde, uagtet han paa den Tid opholdt sig i Bergen. Paa Grund heraf dømte Bisp Aslak med Kapitlets Raad, at Gaarden Vang skulde tilhøre Munkeliv, og forbød Gaardens Bruger at erlægge Landskylden til nogen Anden, indtil Sigurd Bjørnsson lovligen beviste, at han havde faaet den med Munkelivs Abbeds og Konvents Samtykke [1]).

9de Oktbr. 1410 udstedte Jon Eiriksson, Korsbroder i Nidaros, en Erklæring i Bergen, at hans afdøde Fader Eirik Ragnvaldsson havde solgt sin Tomt Duvohus [2]) i Marteins Kirkesogn i Bergen til Hr. Jon Bisp i Skalholt, da han var Abbed i Munkeliv, for 7 Pund Engelsk og et Smykke af en lodig Marks Vægt; men da hans Fader ei levede saalænge, at han fik Penge for

[1]) Munkeliv Brevbog S. 71—72. Sagen afgjordes i Mindelighed 9de Juni 1412 (nedenfor).

[2]) De ældre Skjøder paa denne Eiendom, før den blev Klostrets, findes ligeledes i Brevbogen S. 50—53. Thomas Buknam, Kjøbmand i Bergen, fik den 23de Juli 1375 i Pant for Fisk og rede Penge af Margreta Villialmsdatter, hvis Frænde Sigurd Unason den 3die August 1388 tilskjødede ham Eiendommen i Betaling for Gjælden. 1389? tilbød Thomas Buknam "den ærlige Mand velbaarne Hakon Jonsson, Fehirder og Hirdstjorer i Bergen", at kjøbe Gaarden, men han undslog sig, fordi Husene vare forfaldne. 25de Novbr. 1391 overdrog Thomas Gaardens Salg til Thomas Spira, som 11te Febr. 1392 solgte den til Eirik Rognvaldsson for en Læst Flatning (?) med islandsk Fisk, og fra denne Erik var den altsaa faa Aar derefter kommen til Munkeliv.

Gaarden eller Kjøbet formelig afsluttet, saa gjorde Jon Eriksson nu paa egne og Broder Mikaels Vegne, for Guds Skyld og sine Forældres Sjæles Bedste, slig Ende paa Sagen, at han gav Slip paa de 3 Pund Engelsk og Smykket, mod at Abbeden skulde indskrive hans Forældres Navne i Klostrets Aartidebog, samt udbetale 4 Pund, hvorpaa Duvohus tilskjødedes Klostret til evig Eie[1]).

30te Novbr. 1411 var Abbeden i Munkeliv med Bisp Aslak og Flere tilstede i Maalstuen i Bergens Bispegaard, da velbaarne Mand Svale Rømer lod i Anledning af Kongens Krav derpaa læse sin Families Adkomstbreve til Audun Hestakorns Gods[2]). — 4de April 1412 erkjendte Orm Isaksson (Raadmand i Bergen, ovenfor ved 1403) at han for længe siden havde givet til Munkeliv, hvilket han nu ved sit Testamente bekræftede, de bedste Par Huse i Arnagard i Bergen, som og staae ved Søen paa den ytre Side, hvor Jon Kopa har havt sine Not, med Tomten, som Husene staae paa i Vaadt og Tørt. Herfor skal Abbeden holde hans Ligfærd med Vox og Tilbehør samt hans Aartid paa sædvanlig, hæderlig Maade[3]). En anden Deel af Arnagard var erhvervet 1402.

9de Juni 1412 bekræftede Sigurd Bjørnsson, Raadmand i Bergen, paa egne og sin Frændes Thyrgils Sveinsson Rostungs[4]) Vegne, i Kristkirken i Bergen i Abbed Steins Overvær, det Jordeskifte, som for længere Tid siden var gjort med værdige Fader Bisp Jon i Skalholt, da Abbed i Munkeliv, angaaende Gaarden Grisen i Marteins Kirkesogn i Bergen mellem Garverstrædet (skinnarastrætit) og Skigaardstomten nedenfor Gaden. Denne Eiendom havde Thyrgils arvet efter sin Broder Botolf, hvem den var i lovlig Arv tilfalden efter Paal Audfinnsson Guldsmed. I Erstatning for denne Gaard havde Klostret givet Gaarden Vang, 18 Maaneders Matebol i Hopperstad Sogn i Vik i Sogn, hvilken

[1]) Munkeliv Brevbog S. 53—54.
[2]) Dipl. i Geheimearkivet.
[3]) Munkeliv Brevbog S. 38—39.
[4]) Jfr. Saml. til Norg. Hist. VI. 511.

Gaard dog efter deres begges Død skulde tilligemed selve Grisen tilfalde Klostret til evig Eie. Dette bekræftede derpaa begge Giverne Sigurd og Thorgils ved Brev fra Bergen af 14de Febr. 1413 [1]). Saaledes endtes altsaa til Klostrets Fordeel den Tvist, som i 1410 var indstævnet for Bisp Aslaks Domstol. — 20de Juli s. A. bevidnede 6 Lagrettesmænd i Sogn, at de lovligen tilkaldte havde bestemt Aaboden af 4 Huse, Lade, to Fjøs og en Bod paa Gaarden Austreim i Sogn, hvilken Aabod Brugeren Viking Erlandssøn betalte Klostrets Fuldmægtig Broder Nikolas med en Gaard i Austreim Sogn, med 7 Alen (stikkor) Klæde, 6 "stikkor" Sølv og et Hofdalag (?) Ligesaa skulde han føre Tømmeret frem til Gaardens Bebyggelse inden Juli næste Aar [2]).

I Vinteren 1413—1414 har Abbed Stein været fraværende fra sit Kloster, og opholdt sig blandt Andet i Danmark, hvor han i Forening med den i Oktbr. 1413 i Lybek til Bisp i Skalholt indviede Bisp Arne [3]) fra Helsingborg den 30te Januar 1414 udstedte en Vidisse af Dronning Philippas Kapellans Magnus Beintsons Vidnesbyrd af 17de s. M. om, hvad han, i den Tid han var fru Kathrinas Kapellan paa Hestby, ofte havde hørt hende forklare, om hvem der var hendes afdøde Mands Drotseten Hr. Ogmund Finnssons rette Arvinger, nemlig Brødrene Hr. Jon og Hr. Sigurd Hafthorssønner [4]). — Ved dette Samvær mellem Abbed Stein og Bisp Arne var det vel og, at den Sidste blev overdraget at inddrive for Munkeliv Kloster dets Tiender og Landskyld af Vestmannøerne ved Island, som den ældre Bisp Arne 1280 havde skjænket det [5]).

2den Novbr. 1415 gav Gunnar Thorsteinssøn Gaarden Nordre Ophem i Skaanevik Sogn i Provent for sig til Munkeliv

---

1) Munkeliv Brevbog S. 75—76. Se nærmere om denne Sag Brev af 1425.
2) Sammesteds 119—120.
3) Hist. eccl. Isl. II. 466 ff.
4) Dipl. Arn. Magn. fasc. 39. No. 16.
5) Hist. eccl. Isl. II. 39. 468.

Kloster [1]), og 12te s. M. udstedte Philippus Fartegnson og Fartegn Philippusson Vidnesbyrd om, at Gyrid Sigurdsdatter gav for sit Gravsted og Aartideholb i Munkeliv 3 Huder i Gaarden Radasta paa Lister, ligesom de anmodede deres Ombudsmand Einar paa Lunde at paavise Brødrene, hvor Gaarden laa [2]).

17de August 1418 skjænkede hæderlig og velbaarne Kvinde Fru Margretha Eilifsdatter, karsk paa Legem og Sjæl, med velberaad Hu hele sit Gods paa Hjaltland og i Akrafjord (Skaanevik Præstegjeld), løst og fast til Abbed Stein og Klostret i Munkeliv, Gud til Lov, den signede Maria og St. Mikael til Hæder og Glæde, samt hendes Forældres og egen Sjæl til Ro og Naade, — paa Vilkaar, at Abbed Stein eller hans lovlige Ombudsmand skulde, saalænge hun levede, have aarlig af Akrafjord-Godset 5 Løber Smør og af det hjaltlandske Gods 3 Stykker hjaltlandsk Vare (varningr), men efter hendes Død skulde det samlede Gods uigjenkaldelig tilfalde Klostret. Herimod skulde Abbed efter Abbed ubrødelig lade holde en evindelig Messe, saalænge Klostret staaer, ved vor Frues Alter oppe i Choret. Til ydermere Bekræftelse hængte Hr. Abbed Laurents i Jonskirken og Hermanus Lang deres Segl med hendes for Gavebrevet [3]). Som Følge af denne Gave udstedte Abbed Stein og alle hans Konventbrødre samme Dag deres Gjenbrev til hende, hvis Indhold ovenfor Side 213 er angivet [4]).

14de Decbr. 1418 bevidnede Olaf Jonsson, Præbendatus ved Marie Alter i Kristkirken, med 3 Andre, at 2 gamle Kvinder for dem havde aflagt det Vidnesbyrd for Munkelivs Ombudsmand, at de stedse havde hørt af gamle Folk, at den Gaard, som afdøde Jon Nikolasson, Korsbroder ved Kristkirken, eiede, Slæpalongen kaldet, og som tilhørte St. Laurentii Kirke, stedse med rette Navn kaldes Skallagaard, men Toften næst udenfor heder Slæpalongen,

[1]) Munkeliv Brevbog S. 124.
[2]) Sammesteds 128.
[3]) Sammesteds efter en Vidisse af 1424 S. 32—33.
[4]) Sammesteds S. 33—34.

og Toften indenfor heder Karen [1]). Sammenligner man dette Prov med Gavebrevet ovenfor af 26de April 1403, hvorved Karen eller Karatuft m. m. skjænkedes Klostret, maa man formode, at der har reist sig Tvist om, hvad der ved disse Gaarde rettelig skulde forstaaes.

28de Januar 1419 bekjendtgjorde Johan Molteke, at han paa sin Hustru Elsebe Hartvigsdatters Vegne og efter hendes Broders Hr. Bisskop Aslak Bolts Raad havde mageskiftet til Abbed Stein i Munkeliv Gaarden Gemlastad i Nordfjord mod en Tomt nedenfor Munkeliv paa Stranden i Bergen imellem Erkebispegaarden og Thorbjørns af Bildo Huse, 40 Alen lang [2]). — 23de Juni s. A. solgte Olaf Haldorsson atter (ovenfor 1399) til Abbed Stein i Munkeliv en 10 Alen lang og 9 Alen bred Tomt i Afjorden, ytre Veien i Peters Sogn i Bergen, med Stue (**setstofa**), Kjælder og Kjøkken, og erkjendte at have faaet fuld Betaling [3]). — Endelig haves endnu et udateret Brev [4]), hvori Olaf Haldorsson og Sigurd Endridsson sælge til Abbed Stein en Tomt paa nedre Side i Afjorden i Peters Sogn, 20 Stikker lang og 9 bred, Halvdelen af Steenkjælderen og Gaardens Anpart i Skytningsstuen og Kjøkkenet. Olafs Halvbroder Jon havde uden Ret villet sælge Halvparten deraf til Klostret.

I Novbr. 1419 sluttede Endrid Erlandsson, Ridder, Hovedsmand paa Tønsberghuus og Foged i Rygfylke, et Jordeskifte med Abbed S t e i n og hans Konvent. Klostret fik Hr. Endrids Gaarde Steensland af 4 Løbers Landskyld, og Raknes af 3 Løbers, samt en Tomt ovenfor Søstregaarden [5]) i Marie-Kirkesogn i Bergen, Alt odelsfrit, mod Klostrets Jord ovenfor Erlendsgaard i Korskirke Sogn sammesteds [6]).

[1]) Munkeliv Brevbog S. 145.
[2]) Sammesteds 69—71. Dette Brev tilligemed de ældre Hjemmelsbreve for Gemlestad ere trykte af Munch i Saml. V. 333—337, hvortil derfor her henvises.
[3]) Sammesteds 27—28.
[4]) Sammesteds 27.
[5]) En af Handelsstuerne paa Bryggen.
[6]) Munkeliv Brevbog S. 128—129. Brevet er for en Deel udrevet i Codex.

19de Febr. (Fastelavns-Mandag) 1420 lod Abbed Stein sig denne Tomt ovenfor Søstregaarden lovligen overlevere af Einar Endridsson, Lagmand i Bergen, og 3 Raadmænd i Overvær af Hr. Endrids Ombudsmand. Tomten befandtes efter Skjødet rigtig 29 Stikker lang og 18 bred; hvorpaa Abbeden tog den under Klostrets Hegn og Frelse, samt nedlagde Paastand paa, hvad der ulovlig var bygget paa denne Tomt [1]).

28de Septbr. 1420 bekjendtgjorde Abbed Stein og alle hans Brødre, at de havde gjort et Tofteskifte med beskedlig Mand Arvid Ingeldsson, Raadmand i Bergen, og Hustru Ingerid Simonsdatter. Disse skulde have Toftene fra Steenkjælderen i Rodahus og ud til de Huse, som Blomberg havde næst indenfor Strædet, og ned til Husene ved Søen indre Veien og ydre; fremdeles fornøden Kjøkkentomt (eldhústoft) ovenfor Steengaarden paa Stranden i Korskirkens Sogn. Derimod skulde Munkeliv Kloster have tilbage igjen de Tomter, som de før havde af Abbeden tæt op under Klostret mod Stranden, med alt hvad dertil hører, og de nu have i Værge, undtagen den lille Stue og farstofa, som de skulle lade bortføre. Tomterne paa Stranden maatte de efter eget Tykke bebygge. Fremdeles skulde de have de Huse oppe ved Klostret, som de før have havt der, i 40 Aar frit uden al Leie, hvorpaa de skulde tilfalde dem eller deres Arvinger; Tomterne ved Søen og de Huse, derpaa bleve byggede, skulde de ligeledes have afgiftsfrie i 80 Aar, ligesom de, deres Arvinger og Husenes Beboere skulde nyde al den Frelse og Frihed, som af Konger og Høvdinger er Klostret, dets Gaarde og Jorder forundt. Men efter de 80 Aars Forløb skulde alle Tomterne ved Søen uigjenkaldelig falde tilbage til Klostret med alle derpaa byggede Huse, dog saa at Arvids Arvinger eller de, han undte det, skulde have Fortrinsret til at leie Husene mod passende Afgift [2]).

---

[1]) Munkeliv Brevbog S. 160—161.

[2]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 25. No. 10. Arvid gav denne Gaard 1432 til Domkapitlet i Nidaros. Se nedenfor

§ 12.

Munkeliv som Birgittinerkloster.

I alt hvad ovenfor er meddeelt findes ikke det ringeste Spor til, at nogen fremmed Myndighed gjorde sig gjældende i Klostret, eller at nogen anden Orden der havde faaet Indpas. Derimod sees Abbed Stein i den senere Tid at have foretaget en betydelig Mængde Handeler, der i det Hele synes at have sigtet til at samle saamange Eiendomme som muligt i selve Bergens By, medens det paa den samme Tid synes, som om der endog med Opofrelse er sørget for at skaffe selve Klosterbygningen større Plads. At dette staaer i Forbindelse med de Udvidelser af selve Klosterbygningen, som Birgittinerordenens Indflytning gjorde nødvendige, og at Abbed Stein allerede i længere Tid havde i Stilhed virket for at fremme denne Forandring, vil det Følgende vise. Samtidig hermed have dog allerede i dette Aar (1420) Birgittinermunke opholdt sig i Munkeliv, og der uafhængige af Abbeden bestyret Klostrets Eiendomme, uagtet Stein endnu var Abbed, og forøvrigt ikke udlod at raade over Klostrets Gods, men som det synes udelukkende til Birgittinerordenens Gavn.

Overgangsperioden 1420—1434 er allerede ovenfor S. 125 løselig berørt. Man sporer tydeligt, at der har været to Partier, hvoraf det ene, med Kong Erik i Spidsen, og understøttet af Bisp Aslak Bolt og Abbed Stein i Munkeliv, vilde faae dette Kloster overdraget til Birgittinerordenen, det andet, der bestod af Benediktinermunkene i Klostret selv og det øvrige Klosterfolk i Bergen og Omegn, anstrengte sig for at bevare den gamle Skik der. Begge havde uden Tvivl gode Grunde for sine Bestræbelser. Kongens Kjærlighed for den svenske Birgittinerorden er forhen omtalt [1]), og var ham Bevæggrund nok; Bisp Aslak haabede maaskee ved at

---

[1]) Maaskee har og den paa Upsals Erkestol i 1421 bævede Wadstenamunk Johannes Hakonsson ikke været uden Indflydelse paa Kongen og Biskoppen. Lagerbring IV. 333—334.

indpode den nye Orden i en rig og ved Alderdom ærværdig Stiftelse, der syntes at have udspillet sin Rolle, at bringe de gode gamle Dage atter tilbage der; Abbed Stein endelig er uden al Tvivl under sine Udenlandsreiser, hvorover Klager fra Modpartiet senere førtes, vundet for Birgittinerne, og skal oftere have været fraværende, for at fremme Forandringen. Da han frivillig og uagtet Andres Modstand opgav sin anseelige Stilling som Benediktinernes Formand, for at indtræde i den nye Orden som simpel Munk, kan man neppe antage, at andet end Overbeviisning om Reformens Gavn for Klostret har ledet hans Skridt. — Men dette vilde naturligviis Modpartiet ikke erkjende. De ældre Munkeordener frygtede med Rette for denne nye Stiftelse, der truede med at drage de Gudfrygtiges Hjerter og Gaver til sig; Folkets Kjærlighed for dem var lunknet, og kom nu Birgittinerne med Nyhedens Friskhed, maatte der imødesees end sørgeligere Dage. De søgte derfor baade i Klostret selv, og udenfor samme, inden og uden Lands at gjøre Reformen forhadt og faae den forebygget.

Kong Erik havde først henvendt sig til Pav Martin V, og forestillet ham, at der vel i Norge fandtes mange af hans Forfædre, Norges Konger, rigtbegavede Klostre af forskjellige Ordener, men at der endnu intet Kloster gaves for Frelserens eller St. Marias og Birgittas Orden efter Augustins Regel, for hvilken dog Folkets største Yndest viste sig. Kongen havde derfor, ved Rigets Prælater og ved Munke fra Maribo Kloster i Odense Stift af hiin Orden, ladet anstille foreløbige Undersøgelser om, hvor man i Norge meest passende kunde finde et Sted til at optage Birgittinerordenen, og disse havde foretrukket Munkeliv i Bergen, der forlængst af Norges Konger var stiftet for Benediktinere, men hvor der nu formedelst Krigsuroligheder næsten ingen Tjeneste holdtes, da kun to af Alder nedbøiede Oldinge vare der tilbage. For at nu ikke dette Kloster skulde gaae over til profant Brug, men en brændende Andagt igjen oplives der, foreslog Kongen, at Munkeliv maatte forandres til et Birgittinerkloster, Abbeds Navn der afskaffes og paveligt

Samtykke gives til Opførelsen af de for den nye Orden fornødne Huse [1]).

Paa Grund heraf paalagde Paven 26de Novbr. 1421 Biskoppen af Bergen (Aslak Bolt) at anstille Undersøgelser, om det med Munkeliv forholdt sig saaledes, som af Kongen var forklaret, og saafremt Benediktinerordenen ikke kunde reformeres med Abbeden og de 2 Munke, som nu skulde være tilbage der, at afskaffe denne Orden og Abbedværdigheden, og reformere Klostret efter St. Birgittas Orden, hvorpaa til evig Tid St. Augustins Regel skulde overholdes i Munkeliv. Brødre fra Maribo skulde i saa Fald modtage det reformerede Kloster med alle dets Godser, Renter og Privilegier, hvorsomhelst og hvadsomhelst, samt overeensstemmende med Ordensreglen uhindret indrette Bygningerne, og uden Modsigelse eller Prøveaar optage Medlemmer i det nye Birgittinerkloster, deriblandt endog de gjenlevende Benediktinere [2]), om de dertil vare villige. Endelig skulde Biskoppen med apostolisk Myndighed tildele Munkeliv alle de Rettigheder, Exemtioner, Privilegier og Indulgentser, som allerede vare forundne andre Klostre af denne Orden.

Efter denne pavelige Befaling blev Spørgsmaalet altsaa, om Munkeliv kunde bestaae som Benediktinerkloster eller ikke. Bisp Aslak besvarede dette benegtende. Han havde personlig visiteret Klostret, og der kun fundet Abbeden og een Munk, begge nedbøiede af Alderdoms Svaghed; ved disses Hjælp var det efter hans Erklæring umuligt at reformere Klostret, der havde lidt store Tab baade i aandelig og verdslig Henseende [3]). — Modpartiet

[1]) Kongens Brev til Paven kjendes kun af det Recit af samme, der findes i Pavens Brev om denne Sag af 26de Novbr. 1421. Munkeliv Brevbog S. 17—19.

[2]) Til slig Overgang fra den ene Orden til den anden udfordredes nemlig speciel pavelig Bevilling.

[3]) Ogsaa denne Aslaks Erklæring kjendes kun af Pav Martins Bekræftelse derpaa af 15de Juni 1426, hvorom nedenfor. Da Kilderne ikke oplyse, om Aslak umiddelbart efter denne Undersøgelse afgav Klostret

derimod afgav en ganske anden Erklæring. Den 20de Januar 1422, altsaa uden Tvivl strax efterat hiin pavelige Befaling til Bisskoppen var bleven bekjendt, udstedte Abbed Thorkell af Lyse og hans Konvent, Prædikebrødrenes Prior Johannes, Minoriternes Gardian Gerlak, og begge disses Konventer i Bergen et Vidnesbyrd om, at Benediktinerklostret Munkeliv var forsynet med alle fornødne Bygninger m. v., og dets Sakristi med Kalke, Bøger og andre Prydelser; at det havde tilstrækkelige Indtægter, Fiskerier, Skove, Enge o. desl.; at otte Munke, som havde aflagt Løftet, foruden Abbeden "som oftest" opholdt sig deri [1]). Men understøttet af Bergens Bisskop gjør Abbeden sig al Flid for at faae hine Munke ud af Klostret, og St. Benedikts hellige Skikke afskaffede. Saaledes har han nylig indtrængt Munke af Frelserens Orden i Klostret, for at støde St. Benedikts Ordens Brødre ud deraf, og paa mange Maader viist sin svigefulde Uvillie mod disse, saa at Nogle af dem allerede holdes i Fængsel af Bisskoppen, og de Øvrige frygte forfærdede for ufortjent at berøves Klostret og alt dets Gods, hvis de ikke ved brave Mænds og deres Ordens Fædres Bistand kunne reddes [2]).

Om end denne Protest ikke var istand til at hindre Pavens endelige Bestemmelse til Fordeel for Birgittinerne, er det dog tydeligt, at den har givet Anledning til Udsættelse og uden Tvivl til fornyede Undersøgelser, om hvilke vi dog ingen Kundskab have; ellers vilde Bullen derom ganske vist udkommet for Midten af

---

til Birgittinerne, men dette paa Grund af Modpartiets Erklæringer synes mindre sandsynligt, har jeg henført dette til en senere Tid, uagtet det i det ovennævnte Pavebrev omtales samtidigt dermed.

[1]) Ibidem ut freqventius commorantur. De 8 Munke nævnes derefter ved Navn, og ere formodentlig de samme, som siden oplyses at have rømt eller været udjagede af Klostret. Sandsynligviis ere begge Parters Opgave om Munkenes Antal forbeholden.

[2]) Dette Brev, der er stilet til nogle høiere Geistlige (vestris reverenciis), maaskee Benediktinerabbeder udenlands, findes i Lüneborgs Arkiv, hvorfra L. A. Gebhardi har givet Langebek en Afskrift, der findes i danske Geheimearkiv. Et Aftryk vil optages blandt Bilagene.

1426. Det er vel ikke heller usandsynligt, skjønt det ikke for Tiden afgjørende kan bevises, at denne Strid angaaende det rige Munkeliv har gjort sit til de forbitrede og gjentagne Udfald mod hele Birgittinerordenen, der just samtidig hermed fremkom for Paven og senere for de i Basel forsamlede Kirkens Fædre (ovenfor 121—122); de maatte i ethvert Tilfælde opfordre ham til stor Forsigtighed med at indrømme den saaledes anklagede Orden nye Boliger paa ældre og anseede Ordeners Bekostning. Medens Sagen saaledes endnu stod uafgjort, stræbte Modstanderne fremdeles at bringe Udlandets Prælater til at tage sig af Benediktinerne.

Til den Ende udstedte Broder Peter Oldemarket, Dominikanerprior, Broder Gerlak Gruter, Franciskanergardian, Johannes Strelov, Kannik ved Apostelkirken, og Johannes Leffardi, Præst til St. Peters Kirke, alle i Bergen, 5te Januar 1424 en Erklæring af følgende væsentlige Indhold [1]): De melde alle Erkebisper, Bisper, Prælater og Konventer af alle Ordener i de tydske Lande, og især de ærværdige Fædre i Lüneborg, Hertenvelde og Stade, at Broder Johannes van dem Berge, Benediktiner i Munkeliv, kom 14 Dage før Juul efter sine Venners Raad til Prædikebrødrene i Bergen, og bad om Herberge, for at beskyttes mod Abbed Steins og hans Medhjælperes Vrede, som forleden Tid havde udjaget ham af Munkeliv, fordi han ikke var villig til at optage St. Birgittes Brødre, men vilde leve og dø

[1]) Den plattydske Original paa Pergament findes ligeledes i Lüneborgs Arkiv, og i Afskrift i Langebeks Diplomatarium. Brevet bliver optaget blandt Bilagene. Det er neppe ganske uden Betydning, at samtlige disse Birgittinernes Modstandere — Munkene i Klostret medregnede — efter deres Navne at dømme vare Nedertydskere, og man kunde nok fristes til at gjætte, at Spørgsmaalet ikke alene har været et religiøst-klosterligt, men tillige et politisk-merkantilt, om nemlig nordiske Birgittinere, eller hanseatiske Benediktinere skulde for Fremtiden have Myndigheden i det rige Munkeliv, det samme Kloster, Hanseaterne i Vredesmod nedbrændte ikke lang Tid derefter. I alle Fald berettiger hvad man kjender til Aslak Bolts Karakteer, til at antage i det Mindste Muligheden af patriotiske Bihensyn.

i den Orden, hvori han var indklædt. Han havde al Grund til Frygt, fordi en Broder af samme Orden i Selje Kloster var bleven halshugget og en anden brændt m. v. Derefter havde Abbed Stein 5 Helligdage efter hinanden bandsat hiin Broder, Prioren i Sortebrødrekloster og alle dem, som husede eller hjalp Broder Johannes med Ord eller Gjerning. 27de Decbr. oplæste derfor Prior Peter fra sin Prædikestol de Breve, som Broder Johannes havde bragt til Bergen fra de ovenfor nævnte Abbeder i Lüneborg, Hertzenvelde og Stade, og 29de s. M. havde Prioren stævnet Abbeden til at møde og svare paa disse Breve i Domkirken. Bisp Aslak indfandt sig med sine Domherrer, men Abbed Stein hverken kom eller lod give Svar paa Priorens gjentagne Opfordring. Siden Abbed Stein først bragte Birgittinermunke til Bergen, nu snart for 12 Aar siden [1]), har han for deres Skyld tilsat Klostrets Gods, pantsat og solgt Kalke, Sølvskaaler og andre Klenodier, foretaget tre Udenlandsreiser, og engang været 3 Aar borte fra Bergen, for at udvirke Klostrets Ophævelse. Derfor have han og i lange Tider ingen Broder villet indklæde, men stedse udsat dette, for ingen Brødre mere at have. Dette har flere ærbare Præster, som gjerne vilde været Benediktinere, oftere udsagt, og af de 8 Brødre i Munkeliv, som alt vare indklædte, har han fordrevet Nogle med Løgn og Falskhed, berøvet dem Rente, Livsophold og Segl, Andre har han betalt fra sig med Penge [2]), Andre har han ladet Biskoppen sætte i Stokken (fængsle), og berøver Munke, der har været i Ordenen i 9 Aar, deres Dragt. Alt dette har han gjort, for at tvinge Brødrene til at forlade Ordenen, og han saaledes faae sin Villie frem. — Dette Klagebrev, der vel ikke i Et og Alt tør tilskrives fuld Troværdighed, er udstedt i Bergen, og forseglet af samtlige Udstedere Helligtrekongers Aften anf. Aar.

[1]) Er dette rigtigt, skulde altsaa Birgittinerne allerede i 1412 have faaet Indpas i Munkeliv, hvilket Kilderne iøvrigt ikke engang vække Formodning om kan være skeet saa tidligt. Jfr. S. 461.

[2]) "En dels vorhurt he se vor ghelt".

Disse Beskyldninger mod Abbed Stein angaaende de Midler, han skal have anvendt for at bevirke sit Klosters Overgang til Birgittinerordenen, være nu mere eller mindre paalidelige, — sandsynligt bliver det ligefuldt, at det er slige og andre Anstrengelser fra de øvrige Munkeordeners Side, der have været Aarsag til, at der hengik næsten 5 Aar fra den Tid, Paven havde overdraget Bisp Aslak at undersøge Forholdene, og til han endelig lod sig bevæge til at følge dennes Forslag. Først 15de Juni 1426 fik nemlig Forandringen i Munkeliv pavelig Bekræftelse. Den vidløftige Bulle desangaaende [1]) indeholder først en Gjentagelse af Bullen af 1421, dernæst hvad ovenfor er anført om Bisp Aslaks Undersøgelse, og beretter derpaa, at Bispen overeensstemmende med den Myndighed, han var tillagt, havde fritaget Abbed Stein, da denne uanmodet og frivillig nedlagde sin Værdighed, fra hans Løfte og Forpligtelse til St. Benedikts Orden og Regel, hvorpaa Stein modtog af Bispen St. Birgittas Ordensdragt og aflagde nyt Munkeløfte efter dens Regel [2]). Derefter forandrede Bispen høitidelig Munkeliv Klosters Navn til St. Marias og Birgittas Kloster af Frelserens Orden efter Augustins Regel, og indsatte Brødre og Søstre af Maribo i personlig (corporalem) Besiddelse af titnævnte Kloster med alt dets Gods. — Da der nu fra Kong Erik var fremkommen Bøn om, at Paven med apostolisk Myndighed vilde bekræfte denne Bisp Aslaks Foranstaltning, saa skede dette ved nærværende Brev i de sædvanlige Udtryk.

Saaledes var da endelig Tvisten endt til Birgittinernes Fordeel, maaskee ikke uden Voldsomhed og lovstridig Fremfærd mod Benediktinerne. Imidlertid havde man da ikke heller oppebiet denne paa Grund af den Aslak i 1421 givne Fuldmagt ogsaa mindre

---

[1]) Munkelivs Brevbog S. 19—22.

[2]) Dette synes, naar man sammenligner Brevene nedenfor af 19de August og 13de Novbr. 1425 med hinanden, at være foregaaet om Høsten 1425; thi i førstnævnte Brev kaldes Stein Abbed af Guds Naade i Munkeliv, i det sidste derimod: Broder Stein, som før var Abbed i Munkeliv.

fornødne pavelige Bekræftelse, for lidt efter lidt at ordne alt for Birgittinerne, der (som vi af nysnævnte Brev see) maa have været udsendte fra Maribo Kloster paa Laaland, og ikke — som hidtil almindelig har været antaget — direkte fra Vadstena, hvorfra Munkeliv først senere (1434) fik Brødre og Søstre. — Vi skulle nu atter optage den annalistiske Traad, og vise, hvad der under disse ydre Kampe imidlertid var foregaaet inden Klostret.

5te Decbr. 1420 var Hanis Borqvord tilstede i Konventstuen i Munkeliv, og leiede af de "ærlige Brødre Broder Jon og Broder Hannes Ingeldsøn af St. Birgitta Orden, i Abbedens Sted staaende i fornævnte Kloster" [1]) — en Tomt 38 Alen bred og 50 Alen lang, samt en ligesaa bred Tomteplads langs Vandet ved samme Tomt saalangt ud, han formaaer at bygge, vestenfor Bomeskjær, mod en aarlig Afgift af 4 lybske Mark god og gængs Mynt i halvaarlige Terminer til Paaske og Mikkelsdag. Desuden skal Klostrets "Formænd" udvælge sig 2 af de Huse, han har bygget ved Vandet, hvilke de ønske, og han eller hans Arvinger deraf betale Leie efter nærmere Aftale, hvis ei Klostret selv har Brug for dem. Fremdeles giver han med beraad Hu til Munkeliv for sig og sin Hustrues Sjæl i Testamentgave et Par Huse efter sin Død, mod at Klostret skulde erindre dem i dets Bønner [2]). — 23de April 1424 solgte Roland Thorkelsson til Evert Mækilmand, i Munkeliv Klosters Ombud, en Gaard i Nordverne i Vaagen (í Vági), hvoraf han skulde betale aarlig Afgift [3]). — 25de Febr. 1424 udstedte Margretha Eilifsdatter (ovenfor Aar 1418) et Brev, hvori hun giver hæderlig Herre og aandelig Fader Hr. Stein, Abbed i St. Benedikts Kloster i Munkeliv, Gaardene Vik og Midlid med Tilbehør, ham og Klostret til evig Eie for $14\frac{1}{2}$ Pund engelsk,

---

[1]) Sandsynligviis har altsaa Abbed Stein paa denne Tid været udenlands, og tvertimod al Ret overdraget Klostrets Bestyrelse til Birgittinermunke.

[2]) Munkeliv Brevbog S. 43—45.

[3]) Sammesteds S. 121.

som hun var bleven det skyldig, samt for Huus og Bolig, hun der har havt. Bliver Godset ei Munkeliv tilbørlig hjemlet, skal hun erstatte dette i rede Penge eller med andet sit Gods [1]).

19de August 1425 vare Arvid Ingeldssøn, Thorgeir Ketilbjørnssøn og Martein Hakonssøn, Raadmænd i Bergen, tilstede i Konventstuen i Munkeliv ved en Overeenskomst mellem Stein, Abbed i Munkeliv, og Raadmanden Sigurd Bjørnssøn, angaaende det Skifte, som Sigurd for mange Aar siden havde gjort paa Thorgils Sveinssøn kaldet Rustungs Vegne med Abbed Jon [2]), da Gaarden Vang i Sogn mageskiftedes med Grisen Tomt i Bergen, som Ansinn Guldsmed i sin Tid havde eiet. Denne Handel blev nu i alle Dele fornyet og bekræftet, saa at Abbeden og Klostret i Munkeliv til evig Tid skulde eie og bruge Grisen, men Sigurd og Thorgils Sveinssøn Gaarden Vang for Livstid, medens den derefter skulde tilfalde Klostret [3]). — 13de Novbr. s. A. udstedte 3 Lagrettesmænd fra Sogn i Munkeliv et Vidnesbyrd om, at de paa Anmodning af reenlivet Mand Broder Stein, som før var Abbed i Munkeliv, overvare en Samtale mellem denne og Sigurd Endridssøn. Paa Tilspørgsel af Broder Stein, om han mindedes, at han for omtrent 2 Aar siden havde solgt Klostret den Tomt i Afsjorden, ytre Veien, som han havde arvet efter sin Fader Endrid Halvorssøn, med Fjerdeparten i Steenkjælderen, Skyttingsstuen, Kjøkken, Bryggegang m. v., erklærede Sigurd, at dette i Eet og Alt forholdt sig saa, og at han rigtig havde oppebaaret Kjøbesummen derfor, saa at Eiendommen var Klostrets [4]).

8de September 1426 var Arvid Ingeldssøn, Raadmand i

---

1) Munkelev Brevbog S. 111—112.

2) Se ovenfor Brev af 29de Juni 1412.

3) Munkeliv Brevbog S. 73 –75.

4) Sammesteds 29—30. Omtrent fra denne Tid maa, saafremt de forøvrigt virkelig ere givne, de Beskjærmelsesbreve af Kong Erik være, der udaterede findes i Munkeliv Brevbog S. 24, og ordlydende ligne de ældre af 1408 og 1414, kun at St. Birgitta Orden staaer istedetfor St. Benedikts.

Bergen og Aslak Bardsson oppe i Munkeliv, vestenfor Kirken, hvor de hørte Sigrid Søbjarnadatter give til hæderlig Mand Hr. Hannes, (Ingeldssøn, ovenfor ved 1420), Klostrets "Forstander", Gaarden Dal paa Stord, Munkeliv til evig Eie, samt hende og hendes Forældre til Sjælehjælp og Bønnehold. Dette skede med hendes Søns Sigurd Thorgeirssons Samtykke, og et Brev desangaaende af 23de Oktbr. blev Gavebrevet vedheftet [1]). — I Brev fra Bergen 18de Octbr. s. A. erklærede Thorgils Sveinssøn (Nystung) Lagrettesmand i Sogn, at han for mange Aar siden havde befuldmægtiget sin Frænde Sigurd Bjørnssøn at sælge eller for beleiligere liggende Gods bortbytte hans Gaard Grisen i Bergen. Sigurd havde da mageskiftet den til Abbed Jon af Munkeliv mod Gaarden Vang i Sogn, og dette Skifte var siden fornyet med Abbed Stein. Da imidlertid Hindringer lagdes denne iveien for Grisens Brug og Benyttelse, var et nyt Brev desangaaende udstedt mellem Hr. Stein og ovennævnte Sigurd, (se 19de August 1425), hvilket Thorgils ved dette sit Brev i alle Dele bekræfter, som om det af ham selv var udstedt [2]).

Fra nu af vare Birgittinerne Herrer i Munkeliv, hvor de første Aar maa være hengaaede i travl Virksomhed, for at faae de for det dobbelte Konvent fornødne, og i Birgittas Regel nøiagtig bestemte, forskjellige Bygninger opførte og indrettede. Det første Vidnesbyrd om Nonners Optagelse er af 24de Marts 1427, da Thorkell Halgrimssøn med sin Hustrues Gudrid Halsdatters Samtykke gav deres Datter Ragnhild ind til St. Birgitte Orden i Munkeliv, og skjænkede i den Anledning Klostret en Tomt, Tuft kaldet i Korkirkens Sogn nordenfor Kirken, næst udenfor Marqvard Bagers Huus, 12 Stikker lang langs Gaden og 11 Stikker lang op fra Gaden [3]).

[1]) Munkeliv Brevbog 48—49.
[2]) Sammesteds 74—75.
[3]) Sammesteds 159—160. Man sammenligne hermed Birgittinerregelens Bestemmelse, at den Nyoptagne skulde indbetale for sig til et Aars Underholdning (ovenfor S. 116).

Den nye Ordens Bosættelse her forestodes, som vi have seet, af Hannes Ingeldsson, der i det Mindste siden 1420 maa have været i Munkeliv [1]), ansat som dette Klosters Forstander af Birgittinerordenen. Denne Tittel forekommer ellers ei hos denne Orden, men er sandsynligviis brugt midlertidigt, indtil Bygningsarbeiderne vare fuldførte, da en Abbedisse og Confessor generalis først kunde udnævnes til at forestaae det fuldstændig ordnede Kloster. I Mellemtiden er dette her, som andensteds iblandt Birgittinerne, bleven bestyret af udsendte Brødre og Søstre fra Moderklostret, hvad enten nu dette har været Vadstena eller Maribo, eller begge tillige. I deres Bestræbelser for den nye Stiftelse sees de at være bleven virksomt understøttede af den gamle Erabbed Stein, der forblev i Klostret som Birgittinermunk, og bragte mange tvivlsomme Eiendomsspørgsmaale fra ældre Tider paa det Rene.

Af det Ovenanførte er det da for det Første klart, at Munkelivs Reform efter St. Birgittas Orden nærmest er foretaget af Munke fra Maribo Kloster paa Laaland. Dette Kloster var ikke selv meget ældre. 17de Mai 1413 var Kong Erik i Vadstena, hvor han lovede at stifte et Kloster for Ordenen paa Laaland, hvortil Dronning Margretha allerede havde gjort forberedende Skridt [2]), og 4de August 1416 drog Confessor generalis selv med en Præstemunk Asmund [3]) og en Convers derhen fra Vadstena, for at grundlægge Klostret [4]); Confessor vendte allerede i Mai tilbage, og affendte 3 Søstre og 2 Brødre did samme Aar [5]), hvilke Aaret efter 24de Juni forøgedes med 2 Brødre [6]). Fra Aar 1416 maa

---

1) Herom bemærker Fant i Script. Rer. Svec. I. 148: "De instituendo hoc monasterio Birgittino prope Bergas cogitatum fuisse circa 1421 docet Codex mspt. Bibl. Upsal. No. 6."

2) Diar. Vadst. p. 49.

3) ibid. 73.

4) ibid. 55.

5) ibid. 56.

6) ibid. 57. Det er dette sidste, som omtales i Pont. Annal. II. 504,

man altsaa vel regne Klostrets Begyndelse, og Langebeks Beretning (i Scriptores Rerum Danic. I. 194), at det først kom istand (incepit) 1423, kan dermed godt forenes, naar man antager, at 7 Aar ere medgaaede til Klosterbygningen og det dobbelte Konvents Organisation. Det maa dog være indviet før, siden det i Pav Martins ovennævnte Bulle af 1421 nævnes som virkeligt Birgittinerkloster. Men hvorom alting er, maa de, endnu før de selv i Maribo havde Alt istand, allerede have sendt Brødre til Munkeliv, og vi troe heraf med Rette at kunne slutte, at det har været Dronning Margrethes og Kong Eriks Villie samtidig at stifte Klostre af denne Orden baade i Danmark og Norge. I Eriks og Erkebisp Peder af Lunds Opfordring til alle vorne Christne i de 3 Riger, dateret 28de April 1417[1]), om at betale en Kopskat af 1 à 2 Penge til Opbyggelsen af et Birgittinerkloster, nævnes heller ikke[2]) udtrykkelig Maribo Kloster, og det er derfor vel saa rimeligt, at Gaverne fra Norge vare bestemte for et Kloster der.

Skjønt Munkeliv saaledes har faaet sine første Birgittinere fra Maribo Kloster, maa dog dette ikke forstaaes, som om det var danske Birgittinermunke, der udelukkende hermed vare beskæftigede; tvertimod er det mere end sandsynligt, at det er Birgittinere fra Vadstena, som omtrent samtidigt have ordnet begge Klostre, idet Brødre og Søstre have draget fra det ene Sted til det andet under Bygningsperioden. Som en Følge af, at Munkeliv allerede

---

og som Daugaard 317 ff. ene har benyttet. Daugaard er ufuldstændig med Hensyn til Maribo Klosters Stiftelse. Man seer, at han ikke har benyttet Hovedkilden for alle Klostre af denne Orden: Diarium Vadstenense (udgivet af E. Benzelius i 4to, og senere optrykt i Script. Rer. Svecic. vol. II. Her citeres altid efter Benzilii Udgave). Daugaards Beretning kan derfor suppleres og berigtiges af det her Meddeelte. Heller ikke synes Daugaard at have kjendt C. F. W. Nettelbla Nachricht von einigen Klöstern der h. schwedischen Birgitte ausserhalb Schweden. Frank. u. Ulm 1766. 4to, hvori S. 14—20 en hovedsagelig efter Vadstena-Diariet forfattet Beretning om Maribo findes, ligesom S. 20—22 en høist ufuldstændig om Munkeliv.

[1]) Pont. Annal. II. 514—516.

[2]) Som Daugaard antyder S. 318.

forud var et velforsynet Kloster, er Reformen der hurtigere foregaaet, da man i Maribo endnu 1446 ikke var færdig med Kirkens og Klostrets Bygning [1]). Rigtigheden heraf bevises og af Vadstena Diariet, der ved 25de Januar 1430 beretter, at Broder Asmund kom tilbage fra Norge efter 14 Aars Fraværelse. Han var nemlig 1416 afgaaet fra Vadstena til Maribo (altsaa sandsynlig den ovenfor nævnte Presbyter), og var derfra draget til Norge, hvor han havde ordnet Alt i Munkeliv [2]). Derimod berettes [3]), at en Søster Botilda Petersdatter, der 15de Juni 1443 kom hjem til Vadstena fra Munkeliv, var i 1416 udsendt fra Munkeliv til Maribo, for at indrette dette sidste Kloster. Dette viser nemlig, at Vadstena Kloster samtidigt har sendt Brødre og Søstre til Munkeliv og Maribo, i 1416 vel kun for efter Kongens Opfordring at udsøge et passende Sted for Klosterstiftelserne.

3die Juli 1427 maa i det Mindste Brødrekonventet have været i Orden i dette Kloster [4]). Af denne Dag er nemlig den Autorisation af Klostrets ovenfor saa ofte anførte Brevbog, der er indført paa sammes første Blade (S. 2—3), og udstedt af Petrus Simonsson, Kannik i Vexiø, pavelig og keiserlig Notar. Han bevidner, at de gudfrygtige og andægtige Mænd *Confessor generalis* og Brødre af St. Birgittæ Orden i Munkeliv havde i de vedføiede Vidners Overvær fremlagt nærværende Bog, hvori Klostrets Pave- og Kongebreve, samt ældre og nyere Kjøbebreve, Gavebreve, Skjøder m. v. vare indførte, tilligemed et Skriin, hvori de originale, hele og ubeskadigede samt med deres Segl forsynede Breve fandtes. Han havde nøiagtigen gjennemlæst alle disse

[1]) Sammesteds 319.
[2]) Diar. Vadst. p. 78.
[3]) Sammesteds S. 90.
[4]) At en Hr. Arvid 15de August 1428 i Vadstena indviedes til Munk i Brødrekonventet i Munkeliv, (Diar. Vadst. p. 71.) er neppe i Strid hermed; thi Moderklostret maatte altid være berettiget til at vie Medlemmer af Filialerne, hvilket desuden Diariet oftere viser har været Tilfældet.

og fundet dem i Eet og Alt overeensstemmende med Afskriften i den fremlagte Bog, den han derfor paa deres Bøn ved nærværende Attest bekræftede, i Overvær af Hr. Mathias Karlsson, Vikarius ved Korskirken, Villichin, Præst, Bero, Degn, samt Arvid Ingeldsson, Aslak Ulfsson og Peter Ketilsson, Raadmænd i Bergen. I dette Aar havde altsaa Munkeliv allerede sin Confessor generalis; Abbedisse derimod kan endnu ikke have været tilstede, siden hun her ikke omtales. Sandsynligviis er altsaa Nonnekonventet først organiseret 1434, hvorom nedenfor. — Ved Enden af Brevbogen (171. ff.) findes en i 1427 forfattet alfabetisk Fortegnelse over Klostrets Gods, der i Brevbogen omtales; det er betydeligt mindre, end selve Jordebogens Liste derover. [1]).

4de Decbr. 1430 gjorde Arvid Ingeldsson, den samme der saa ofte har forekommet i dette Klosters Historie som Nabo, Leier, Vidne m. v., i Nidaros sit Testamente, hvori han gav til Munkeliv 4 Nobler samt Anpart i en Fællesgave til flere af Bergens Kirker og Klostre [2]), og ved et Tillæg til dette Testamente af 2den Januar 1432 gav han sine Brødre, Kannikerne i Nidaros, i hvis Broderskab han derfør sandsynlig efter sin Hustru Ingerid Simonsdatters Død har givet sig, den Gaard i Bergen, som han lod opføre paa Munkeliv Klosters Tomt, med de Rettigheder, han havde den[3]).

Endelig 1434 maa Alt have været i fuldkommen Stand i Munkeliv; thi ved dette Aar findes i Vadstena Diariet S. 77 følgende Efterretning: "I dette Aar begyndte Medlemmer af vor Orden at beboe (inhabitare) Munkelivs Kloster i Bergen i Norge, som før var af Benediktinerordenen". Under dette Aar omtales

[1]) Begge ere nu — som anført — udgivne af Prof. P. A. Munch.

[2]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 14. No. 10. Schønings Anhang til Domkirken S. 8.

[3]) ibid. fasc. 14. No. 11. Schøning l. c. S. 10. Jfr. ovenfor 28de Septbr. 1420. Denne rige Mand kaldes ovenfor i Brev af 1420 "beskedelig Mand"; i den Vidisse af Testamentet, dateret 1439, som her er citeret, kaldes han derimod "velbaaren Mand." Skulde det antyde, at han i sine sidste Leveaar var bleven adlet?

derfor ogsaa først dette Kloster som Birgittinernes af de nyere Forfattere, der have omtalt denne Begivenhed [1]). — I 1436 tillod Bisp Olaf af Bergen, paa Ansøgning af Konventet i Munkeliv, Lucie Jonsdatter [2]), skjønt hun kun var 15 Aar gammel, og saaledes 3 Aar yngre end i Regelen fastsat, at optages som Nonne i Klostret, da hun havde nedlagt saamange Penge der, som denne hendes Brøde kunde bødes med i Romergaard [3]).

Den Splid i det Indre og det Vanrygte i Folkemunde, som Birgittinerordenens hele Historie opviser, har og, i al Fald hvad Spliden angaaer, snart naaet det norske Kloster. Skjønt de Munke i Vadstena, der have holdt Diariet vedlige, med største Forsigtighed og i de mildeste Udtryk have udladt sig om ubehagelige Tilfælde, naar de ikke kunde undlade at berøre dem, berettes allerede ved 20 Juli 1440, at denne Dag forlod Broder Johannes Hillebrandi Vadstena, for i Egenskab af Visitator at bringe Enig-

[1]) Kraft, Norges Beskrivelse IV. 292. 2det Opl. IV. 140. Langebek i Script. IV. 413, Munthe i Aalls Snorre II. 85, hvis Udtryk kan forstaaes, enten som om de ældre Benediktinere havde blandt sig optaget Søstre af Birgittinerordenen, eller som om der kunde gives Birgitteklostre med enkelte Konventer, for Brødre eller Søstre alene. — Forresten staaer sandsynligviis, som før antydet, denne Udsættelse med den høitidelige Installation i Munkeliv i Forbindelse med det Uveir, som paa Baselermødet reiste sig mod Birgittinerne i det Hele (ovenfor S. 122), ligesom maaskee ogsaa Vitalianernes Plyndring af Bergen 1428—1429 kan have gjort Sit til, at Abbedissen i Vadstena saalænge opsatte Søsterkonventets Afreise eller Organisation. Det var nemlig mod det dobbelte Konvent, at Skriget reiste sig, og i 1432 havde Paven befalet, at Konventerne skulde skilles ad.

[2]) Hun var maaskee en hidtil ukjendt Søster af Rigsraaden Svale Jonssøn Smør (Saml. IV. 592 ff.); thi at Huitfeld omtaler hende, antyder at hun har været af en anseelig Slægt, ligesom det er bekjendt, at Birgittinerordenen i det Hele kun ønskede at optage stor ættede Kvinder. I Maribo Kloster vare saaledes alle Nonner ved Reformationen adelige, og at Vadstena befolkedes af Sveriges og Norges rigeste ja endog fyrstelige Familier er bekjendt.

[3]) Saaledes er uden Tvivl Meningen hos Huitfeld Folioudg. 796—797. Ifølge Birgittas Regel maatte ingen Nonne optages, før hun var 18 Aar gammel.

hed tilveie mellem Brødrene og Søstrene i Munkeliv [1]). Denne Mand opholdt sig næsten et Aar i Klostret, saa der maa have været meget for ham at gjøre, og kom St. Hansaften 1441 tilbage til Vadstena fra Munkeliv, "Alt vel der forrettet" [2]). Man maa med Føie undres over, hvad de kunde have at trætte om, der ifølge Regelen aldrig maatte see hinanden Ansigt til Ansigt, og naar Rygtet om Spliden udbredtes, fattede Enhver Mistanke om dette Samliv, som dog intet Samliv maatte være. Heraf Ordenens ilde Omtale, Pavens idelige truende Skrivelser, Generalkapitler m. v., der ere omtalte i Ordenens almindelige Historie. Maaskee have de forresten i dette Aar havt alvorlig Aarsag til Kiv, hvis man tager bogstaveligt, hvad nedenanførte Breve berette, at man i Klostret har lidt virkelig Mangel.

Matthæi Dag [3]) 1440 udstedte nemlig Ragnhild Bergsdatter, Abbedisse i Munkeliv af Frelserens Orden, Confessor generalis med Søstre og Brødre sammesteds, et Pas for en vis Laurents, der skulde fare Klostrets magtpaaliggende Ærinde til Hedemarken, Oslo og andensteds. Deres Bøn er derfor til Kongens Fogder, Sysselmænd og Ombudsmænd, at de paa denne Reise ville understøtte og være ham behjælpelige til Øiemedets Opnaaelse. I Forbindelse hermed staae 2 udaterede Breve, der imidlertid tydelig angaae samme Person og samme Sag. Det første er til Rigets Drost, Hr. Sigurd Jonsson. Da Gud har givet ham af sin Naade Magt og Vælde, hvoraf Nødlidende kunne vente Hjælp, henflye de til hans Herredom, og klage deres store Nød og Fattigdom, paa Grund af at ingen Tilførsel (sigling) er kommen i Aar til Bergen som ellers, og de have ingen Kornrente under Klostret, saa de nu ingen Bjærgning have. Denne store Nød tvinger dem til at kjøbe og søge Brødet langt borte fra, og

[1]) Diar. Vadst. 84.

[2]) ibid. 86.

[3]) Maa være Matthæi Dag om Høsten (21de Septbr.), siden der berettes, at der "i Aar" ingen Tilførsel er kommen til Bergen.

sende derfor deres Bud Laurents til Oslo Bispedomme med ydmyg Bøn om, at hans Herredom (Drosten) vil hjælpe ham til enten at faae kjøbt eller skjænket Korn til Livsophold, — en Gunst de gjerne ville ham forskylde, og som Gud, Maria og Birgitta skulle lønne ham for. — Det tredie ligeledes udaterede Brev mangler tillige Udskriften, men er rimeligviis stilet til Hammer Biskop [1]), omtrent af Indhold som det foregaaende, men angiver tillige tydeligere Aarsagen til Mangelen: "Paa Grund af den Fattigdom og haarde Tid her i Bergen, for den store Ufred i Søen er, saa her ikke kommer Tilførsel fra Stæderne (ɔ: Hansestæderne), som før var sædvanligt, kunne vi ikke her faae kjøbt til Bjærgning." De bede derfor hans "faderlige Raade", (altsaa en Biskop) at sælge dem Tienden af nogle Kirkesogne, og lade det føre til Oslo, og hvad de ei kunne betale, ville de siden med Tak sende. De bede og, at hans Raade vil udgive sine Breve til Klerisiet, at Klostret kan faae nogen Almisse ind, helst i Korn.

Ved disse Klager over Ufred i Søen og Mangel paa Tilførsel til Bergen sigtes sandsynligviis til 2 Angreb paa denne Stad i Aarene 1439 og 1440, som ikke omtales i norske Efterretninger, og derfor — saavidt vides — hidtil have været vore Historieskrivere ubekjendte. Begivenheden fortælles saaledes [2]): "Da nu Kong

---

[1]) (Troil) Handlingar til Upplysning i Svenska Kyrko- og Ref. Hist. IV. 370—372, efter den ovenfor omtalte Codex Upsal. No. 6 4to p. 88. Brevet synes at være til Hammer Bisp, deels paa Grund af Titulaturen, deels forbi Abbedissen beder, at Kornet maa blive sendt til Oslo, der gjør det usandsynligt, at dettes Biskop er meent. Desuden skulde Overbringeren ifølge det andet Brev besøge Hedemarken, og Biskoppen i Bergen paa den Tid Olaf, Klostrets Patron, havde før været Kannik i Hammer og Sognepræst paa Gran. Mere tvivlsomt er det derimod, om denne Laurents er den samme Laurentius Petri, Bisp Olafs Kapellan, hvem denne 1445 har givet Pas (viaticum) til sit Hjemsted Søndenfjelds. (Barth. IV. 535).

[2]) Af Thomas Kantzow († 1542) i hans Pomerania, udgivet af Kosegarten. Greifswald 1817. II. 55—56. I de lybske Krøniker (Wilkebrandt — Læsemesteren Detmars Chronik — Rufus's Chronik, begge udg. af Grautoff. 2 Bd. Hamburg 1829—1830. 8) omtales det ikke. Derimod

Erik var dragen bort fra sine Riger, og aldeles havde overladt dem til sig selv, og da Pfalzgreve Christoffer ikke strax kom derind, foregik alle Slags Uordener paa mange Steder, saa at de Danske, Svenske og Norske joge, bekæmpede og myrdede hverandre, som det pleier at skee, hvor intet Hoved er, som man frygter. Dertil have og Fremmede ikke tilføiet dem liden Skade. Saaledes have de wismarske og andre Stæders Udliggere, da de saae, at Rigerne vare et let Bytte for dem, tænkt engang at gjøre en god Fangst, og droge derfor til Bergen i Norge, overfaldt og plyndrede denne Stad, og førte med sig Alt, hvad de kunde overkomme. Ligesaa ere de Wismarske atter komne igjen det næste Aar med 7 Skibe, og overfaldt anden Gang By og Land. Nordmændene satte sig vel alvorligt til Modværge, sloges med dem og vilde straffe dem for deres Overfald; men Wismarerne tilredte dem ilde, fratog dem nogle Skibe, og erobrede og udplyndrede Byen Bergen paany. Saadan og lignende Skade er hist og her ogsaa skeet i Danmark og andenstedes, hvorfor de Danske streve til Hertug Christoffer, at han maatte skynde sig og ikke længere tøve med at indfinde sig i Riget" [1]).

Ifølge Klage fra Confessor generalis og nogle Munke i St. Birgitta Kloster udstedte Bisp Olaf af Bergen 21de August 1447 først Exkommunikation og derpaa Bandbrev imod nogle Ugjerningsmænd blandt de Tydske, der med væbnet Haand havde brudt

har Alb. Krantz (Norvegia VI. c. 10. Frankfurt 1583. Fol. S. 421) foruden at han omtaler Angrebene 1428—1429, en Beretning om et Angreb 1439 af Barth. Voet, der synes at være det samme, som Kantzow omtaler, og aabenbar er det samme, som Herman Corner (Eccard Corpus histor. II. 1290) henfører til Aaret 1429. Huitfeld (S. 818. ff.) følger Krantz. Jfr. Saml. til Norg. Hist. V. 630. 639.

[1]) I det norske Rigsraads Brev til Kong Erik af 29de August 1440 (trykt i Jahns Unionshistorie 518—519) omtales vel i almindelige Udtryk Stædernes og Hollændernes (som nemlig den Tid laa i Feide med hinanden) idelige Plyndringer og ulovlige Færd paa de norske Kyster, men der tales ikke særligen om Angrebene paa Bergen. I Forbindelse hermed staaer og en Klage af 1440 fra Bergens Borgere til Norges Rigsraad, hvis Indhold iøvrigt er mig ubekjendt. (Sagens Berg. Beskr. 122).

ind i Klosterkirken, og med Vold udrevet 2 unge Mænd af Hr. Olaf Nilssøns, Ridders og Høvedsmands paa Bergenhuus, Tyende, hvoraf de havde myrdet den ene. Ligesaa bandsattes Enhver, der stod denne Ugjernings Udøvere bi med Raad og Daad [1]).

Imidlertid gik det endnu værre til i Klostrets Indre. En Broder Gudbrand ankom om Sommeren 1449 til Vadstena, og berettede, at Munkelivs Prælat (sandsynlig selve Confessor generalis) Ingemund havde ihjelslaaet en af Munkene, Broder Olaf, og Gudbrand forsikrede derhos, at Klostret sandsynlig vilde blive forladt, hvis det ikke hurtig fik Hjælp ved Brødre fra Sverige. Det er sandsynligen til denne Begivenhed, et udateret Brev fra Bisp Olaf af Bergen, oversendt med en Broder fra Munkeliv, sigter, hvori han melder Abbedissen, Confessoren og de øvrige Medlemmer af Vadstena Kloster, at Tilstanden i Munkeliv, især i Brødrekonventet, er i høi Grad sørgelig, hvilket Overbringeren, der affendtes efter begge Konventers Ønske, naar han alvorlig paalægges at tale, vil udførlig kunne fremstille, da Bispen nødig vil føre det i Pennen. Men han tør ikke fortie, at Klostret paa Grund af nogle af Brødrenes grove og uhørte Udskeielser, i den Grad er udskreget og vanrygtet blandt Folk, at man maa befrygte, at det hellige Sted ganske forlades, dersom det ikke hurtig hjælpes derpaa. Han raader derfor og beder indstændig, at 3 eller 4 i Regelen kyndige, fredsommelige, forstandige og fromme Brødre snarest muligt maa sendes til Bergen til Klostrets Reform, at de ved Hjælp af nogle brave Munke, som endnu ere der, kan bringe Lydighed tilbage og ganske udslette det Indtryk, Re-

[1]) Barth. IV. 403—405. 559—561. Det ene Brev er vel uden Aar, men da det er af samme Dag som det andet og angaaer samme Sag, ere de tydelig samtidige. Dette Indbrud i Munkeliv var Forspillet til den langt blodigere Scene i 1455, og foranlediget som denne af Tydskernes neppe ugrundede Had til Hr. Olaf Nilssøn. Jfr. Werlaufs Aden Afhandling i Skand. Literat. Selsk. Skrift. XVI. 91. ff., hvor man blandt Andet S. 95 seer, at der i dette Aar er ført Klage over Hr. Olaf af Raadet i Lybeck for Kong Christoffer, hvilket ligeledes omtales hos Detmar (Grautoff II. 105).

gelens ugudelige Overtrædere have gjort, ligesom Bispen lover selv at gjøre Alt, for at fremme det Gode[1]).

Samtidigt med dette Brev og vel nærmest foranlediget deraf er uden Tvivl et ligeledes udateret Brev fra Abbedissen i Vadstena til Bispen i Bergen[2]), hvori hun først takker for den Yndest, han hidtil har viist Ordenen og Munkeliv, og beklager hoilig, hvad man har maattet erfare om Tilstanden og Manddrabet der. Vel gives der Forbrydelser, som den verdslige Arm maa straffe, fordi Kirkens Vaaben ei forslaaer, men da Bispen, ifølge Birgittinernes Regel og Pavens Bemyndigelse, har fuld kanonisk Ret over Klostret i den omskrevne Sag, (hvis Gjenstand ikke udtrykkelig nævnes), og hans Brev viser hans Omhu for Ordenen, saa opfordres han til at straffe Forbryderne, ikke med borgerlig Død, som de havde fortjent, ei heller med Udstødelse af Ordenen, men med evigt Fængsel, i Analogi med Benedikts og Bernhards Ordensregler, da Birgittas Intet har om et sligt Tilfælde, hvis Mulighed hun ei havde tænkt sig. Efter med Citater af forskjellige geistlige Love at have godtgjort, at en Indberetning til Paven om Sagen ikke er fornøden, fornyes Bønnerne til Bispen om at tage alvorlig fat, og loves Ordenens Bistand til Alt, hvad han til den Ende finder nødvendigt, da dens eget Vel stærkt opfordrer dertil paa Grund af al den Modvillie, den har været udsat for baade i Rom, Kostnitz og Basel. Bispen vil faa evig Løn for hvad han gjør til Klostrets Bedste. — Hertil er føiet en Erklæring fra Magnus Unesøn[3]), Confessor i Vadstena, at et saa-

---

[1]) En løs Afskrift i Langebeks Diplomatarium, der atter skal være taget af et Diplom skrevet med samme Haand, som de i den bergenske Codex (Barth. IV) indførte Breve fra Bisp Olaf. Arne Magnussen henfører Brevet til 1444, men rimeligere bliver dog indtil videre 1449, i hvilket Aar, saavidt vides, Olaf endnu var Bisp i Bergen.

[2]) Sammesteds, men uden Angivelse af Kilden. Det findes ikke i den bartholinske Afskriftsamling.

[3]) Magnus Unonis var Confessor i Vadstena fra 29de Mai 1444 til Vaaren 1452, da han efter kgl. Ordre resignerede, men valgtes atter senere,

vant Brev i forrige Aar er sendt til Bergens Bisp, med Anmodning til Enhver, dette meddeles, om at bistaae Overbringerne i Udførelsen af deres Hverv i Munkeliv. — Disse Anbefalingsbreve ere da efter al Rimelighed medgivne de to Præstemunke, Olaus Petri og Clemens, samt en Lægbroder Jaspar Theutonicus, der afsendtes fra Vadstena 3die Juli 1450, for at reformere saavel Klostret som Beboerne [1]. Men Reformerne i Birgittinerklostrene gik ikke hurtigt fra Haanden; endnu 2 Aar derefter opholdt disse Vadstenamunke sig der, og 16de August 1452 døde Formanden Olaus Petri under sine Arbeider for Klostertugten i Munkeliv. Han roses som en flittig Afskriver, god Sanger og Lærer (scholaris) samt Overholder af Regelen [2].

Desuagtet nød Klostret fremdeles tilsyneladende udvortes Anseelse. 9de Oktbr. 1453 udstedte Christian I under sit Ophold i Bergen et aabent Brev om, at Hr. Hans Kruchow, Ridder og Norges Riges Raad, der troligen havde tjent Kongen og Riget alle sine Dage, agter nu for sin Sjæls Bestandelse at blive hos Munkeliv Kloster til Søstre- og Brødre-Konventernes, deres Tjenedes og Landbønders Bedste og Bestand, til hvilken Ende han har givet Klostret alt sit Gods i Norge, løst og fast. — Idet Kongen derfor paa hans Begjæring nu stadfæster denne Gave, under Kongen ham desuden Frelse og Frihed hjemme at sidde og fri at være for al kongelig Tyngsel, Udbud eller anden Tjeneste, uden forsaavidt Kongen maatte tiltrænge hans Raad i Bergen eller andensteds, hvortil han bekvemmelig kunde komme. Sunnfjord Læn, som han nu har, skal han fremdeles beholde for Livstid, og Mun-

---

resignerede paany frivillig i Advent 1455 og døde i August 1470. Bisp Olaf maa være død i Slutningen af 1449 eller Begyndelsen af 1450, og det er vel Efterretningen herom, der har foranlediget Confessorens Tillægsskrivelse.

[1]) Diar. Vadst. 101.

[2]) ibid. 104. Foruden Afskrifter af forskjellige Bøger for Choret, udarbeidede han Declarationes articulorum de relevationibus extractorum, altsaa en Slags Kommentar til St. Birgittas Aabenbarelser.

keliv nyde i 10 Aar efter hans Død med al kongelig Rente og Rigtighed, uden Regnskab, Gud til Ære, Kongen og Dronning Dorothea samt deres to Børn, Arvinger og Forældre til evig og gudelig Amindelse, — Alt under de sædvanlige Trusler mod dem, der heri gjøre Hr. Hans Krukow eller Klostret nogen Hinder [1]). Af Udtrykkene i dette Brev er det iøvrigt klart, at Hr. Hans Krukow ikke er bleven virkelig Munk, i hvilket Tilfælde Klausuren ikke kunde tilladt ham at blive staaende i Rigsraadet, eller Ordensregelen iøvrigt at nyde et verdsligt Læn, men at han har ladet sig optage som frater ab extra, uden hverken at opholde sig der eller aflade fra verdslige Sysler.

Hensigten med Kong Christians Ophold i Bergen i dette Aar var for en Deel at undersøge og om muligt bilægge de Stridigheder, som længe have fundet Sted mellem Høvedsmanden paa Bergenhuus, Rigsraad Hr. Olaf Nilssøn af Talgø og de tydske Kjøbmænd i Bergen, der førte idelige Klager over ham. Denne voldsomme Høvding laa nemlig med sin Broder Hr. Peter Nilsson, som ovenfor er anført, i aaben Kamp med Hanseaterne, og ved det Forlig, som Kongen fik istandbragt i Prædikebrødrenes Kloster i Bergen kort efter Mikkelsdag 1453, synes det som om Bergenhuus blev fratagen Hr. Olaf og overdraget Magnus Green. Men da han i Aaret 1455 havde benyttet sig af Kongens Ophold i Slesvig til at bemægtige sig Elfsborg Slot, og derfra — som det synes — underholdt Forbindelser med Kongens Fiender i Sverige, maatte Christian, for at fjerne ham fra dette farligere Punkt, nødtvungen gaae ind paa hans Fordring atter at faae Bergen-

---

[1]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 25. No. 15 b. Det er medforseglet af de tilstedeværende Rigsraader, Bisperne Thorlak af Bergen og Gunnar af Hammer, Hr. Hartvik Krumedike, Hofmester i Norge, — som altsaa allerede nu havde fulgt Hr. Sigurd Jonsson i denne Post, — Hr. Nils Erikson, Hovmester i Danmark, Hr. Olaf Nilsson, Hr. Jochum Fleming, Hr. Mogens Green, Hr. Strange Nilsson, Hr. Mathis Jeipsson, Hr. Peter Nilsson, Hr. Henrik Jenssøn, Ridder, og Herlag Petersson af Vapn.

huus tilbage [1]). Imidlertid fik Kong Christian samtidig hermed det norske Rigsraad til for Norges Vedkommende at bekræfte den nys forud sluttede Traktat i Haderslev med Hansestæderne, i hvilken det blandt Andet under Livsstraf forbødes at drive Sørøveri mod Hanseaterne eller disse mod de Norske. Med denne Traktat [2]) drog Lybeks Sendebud til Bergen for at bekjendtgjøre Indholdet, men samtidig hermed skal Brødrene Hr. Olaf og Hr. Peter have angrebet 3 tydske Skibe, ved hvilken Leilighed Hr. Peters Søn blev skudt. Da nu de tydske Kjøbmænd i Bergen erfarede denne Voldsgjerning [3]) tvertimod Traktaten, og at Hr. Olaf var kommen med sine Tilhængere til Bergen for at fratage Hr. Mogens Green Befalingen over Slottet, hvortil han endog skal have bedet Tydskerne selv om Bistand [4]), forenede de sig med de tydske Sømænd, som da fandtes i Bergen, for at slaae ham ihjel. Da de med Magt bragte Hr. Olafs Skib ind til Bryggen, og lossede Ladningen af 10,000 Marks Værdi, toge Brødrene med deres Venner og Folk, forfulgte af Tydskerne, sin Tilflugt til Munkeliv Kloster, hvorhen ogsaa Bisp Thorlak, efter forgjæves at have prøvet Mægling, be-

---

[1]) Sagen er vidløftig fortalt af Werlauff, anf. Sted S. 91—120, men han feiler, naar han efter lybske Kilder antager, at Hr. Olaf ikke efter Løfte har indfundet sig i Bergen 1453. Brevet ovenfor af 9de Oktbr. viser, at baade han og Broderen da vare hos Kongen i Bergen. Den lybske Læsemester Detmar (II. 160) siger og, at han kun tog sin Tilflugt til et Kloster (nærmest Utstein, ikke Hovedø, som Werlauff gjetter), indtil han havde faaet Kongens frie Leide. Begivenhederne 1455 ere udførlig fortalte af Detmar, II. 178—180. Han har noget Nyt, som her er benyttet.

[2]) Willebrandt Hans. Chronik III. 61—64. Forliget var, ifølge Lybeks Sendebuds, Godeke Bormesters, Erklæring, mange norske Rigsraader imod. Afskrift i Lybeks Arkiv. Nor III. 3. 53—55.

[3]) I sit nedenanførte Klagebrev forsikrer Fru Elisa, Hr. Olafs Enke, at han efter Forliget 1453 hverken selv eller ved Nogen af Sine havde tilføiet Tydskerne den ringeste Uret.

[4]) Detmar II. 179. Dette stemmer forsaavidt med Enkens Beretning af 1455 og Sønnens af 1477, som de sige, at Tydskerne først modtoge ham venligt, og indbøde ham til en fredelig Samtale paa Jonsvolden.

gav sig med to Kanniker og mange Tjenere, for at dele Skjebne med sine Venner [1]). Men hverken Munkelivs stærke Bygningsmaade og til Forsvar tjenlige Beliggenhed eller Stedets Hellighed afskrækkede de opirrede Hanseater, der vel og sandt, at de havde gaaet for vidt til nu at trække sig tilbage. Klostret blev omringet, og Nordmændene beredte sig til Forsvar fra Taarnet. St. Egidii Dag, 1ste September 1455, stormede 2000 væbnede Mænd Kirken, sprængte Porten og trængte ind i Klostret, hvor de myrdede Biskoppen for Alteret med hans Kanniker og Folk, Hr. Peter, dennes 2 Sønner og Tilhængere, i Alt 60 Mennesker. Da de ikke strax fandt Hovedgjenstanden for deres Had, Hr. Olaf Nilsson selv, der havde forskandset sig i Vindeltrappen, lagde de Ild omkring Taarnet, og tvang ham Dagen efter til at gaae ud, lode ham i Hast skrifte, sloge ham saa ihjel, og hug ham i to Stykker. Ilden havde imidlertid grebet om sig, og lagde saavel Kirken som Klostret i Aske [2]). Tydskerne forfaldt naturligviis herved i Kirkens Band, som de tildeels udsonede ved Boder og Valfarter til Rom eller Lybek, hvis Biskop af Paven overdroges Sagens Paadømmelse; men Mange var der og — siger Detmar — som ingen Absolution søgte, men syntes, at de havde gjort en god Gjerning [3]).

---

[1]) Ved Biskoppens Indflydelse er sandsynligen Munkeliv Kloster aabnet for disse Fremmede, uagtet dette aldeles stred mod Regelen. Selv om Slottet ikke, som Abs. Pedersen og Werlauff anfører, dengang havde været aabent, vilde det ikke baadet Brødrene; thi Hr. Olaf havde endnu ikke faaet det afleveret af Hr. Magnus Green, der ifølge Detmars Beretning endog negtede at overgive det til Olaf. Grunden til det Venskabsforhold, hvori Bispen stod til de to Brødre, er endnu uopløst, men et Brev fra Christian I af 26de Januar 1455 (i Langebeks Dipl.) viser, at disse 3 Herrer have holdt sammen, hvoraf Bispens Mord atter lader sig forklare.

[2]) Saa at der ei staaer "en Stikke" igjen, skriver Fru Elisa i sin Klage til Raadet i Lybek af 30te September 1455. (Original i Lybeks Arkiv. Nor. III. B. 56). I Enkelthederne afviger hun lidt fra Detmar, men her er ikke Stedet til at gaae ind paa disse.

[3]) Detmar II. 180. Werlauff anf. St. 104—105. Oldermanden paa Bryggen berettede og 29de Septbr. Sagen ganske lakonisk til Raadet i Lybek. (Lybeks Arkiv).

Om Birgittinernes Skjebne under disse Uroligheder tales derimod saagodtsom ikke. Sønnen (Axel Olafsøn) beretter i 1477, at nogle Jomfruer indebrændte i Klostret, og i en Traktat med Lybek af 18de Juni 1506, hvori denne gamle Sag atter oprippes, fortælles, at Nonner bleve med Vold overfaldne [1]). Men i alle Tilfælde er det klart, at en saadan fuldkommen Ødelæggelse af deres Kloster maa have tvunget Konventerne til at søge et midlertidigt Ly i de øvrige Klostre i Bergen, og da man finder, at Nonneseter nogen Tid derefter var ledigt og dets Eiendomme i Munkelivs Værge, feiler man neppe ved at antage, at Birgittinernes Søsterkonvent indtil Videre har taget Bopæl der. Men for Brødrene var her ingen Plads, og om de end i Førstningen fandt Tilhold i andre Mandsklostre, kunde dog en saadan Splittelse ikke være til Ordenens Gavn eller efter dens Medlemmers Ønske, og det saameget mindre, som Birgittinerne fra Førstningen af vare misundte og forhadte af de andre Munke. Tydskerne bleve, som naturligt var, dømte til at opbygge saavel Kirken som Klostret paa egen Bekostning, men det var i hine lovløse Tider vist ikke let at tvinge disse overmodige Kjøbmænd til at gjøre Fortgang med Arbeidet, og det saameget mindre, som man tydelig sporer, at Kong Christian selv i Hjertet glædede sig over deres Voldsgjerning, da han derved var bleven en farlig, fiendtligsindet Høvding kvit [2]).

Det maatte saaledes ligge i Birgittinernes Interesse at skaffe sig et andet Kloster, hvor de midlertidigen kunde leve overeensstemmende med Regelen, og det er ovenfor viist, at de fandt dette i H o v e d ø e n [3]). Imidlertid maa nogle Aar være forløbne,

[1]) Recessus Hansæ vol. IV og 86 i Wismars Arkiv.

[2]) "Kongen brød sig ikke stort derom, da det var ham kjært, at Hr. Olaf var ihjelslagen, da han var ham imod og havde giort ham Fortræd med Elfsborg Slot." Detmar II. 180. Ved Brev fra Segeberg Søndag før Galli 1469 eftergav Kong Christian paa Lybeks og Hamburgs Forbøn de tydske Kjøbmænd den Skyld og Straf, de ved Mordet paa Bispen, Lænsherren m. Fl. samt for Branden havde fortjent. (Willebrandt III. 81).

[3]) Med Hensyn til Translokationen til Hovedøen henvises til 1ste Afsnit § 12. S. 121 ff.

inden de kom til at forlade Bergen; thi i Aarene 1457 og 1458 opholdt de sig endnu der. — Den 18de Decbr. 1457 ankom saaledes Vilhelm, Confessor generalis i Munkeliv, med en Broder til Vadstena, hvor han oppebiede Kongens Ankomst did (16de Januar 1458), formodentlig for at afhandle med ham Eet og Andet det ødelagte Kloster vedkommende [1]). Det samme viser og et Brev af 26de Marts 1458, hvori Ragnhild Bergsdatter, Abbedisse i Munkeliv, og begge Konventer sammesteds leiede den tydske Kjøbmand Genke van Mehlen en Tomt ved Søen, og udstedte Brevet fra Munkeliv Kloster [2]). Boet her havde de dog vist da ikke, men de have vel, skjønt hovedsagelig boende i Nonneseter, fremdeles dateret alle offentlige Breve fra deres egentlige Hjem Munkeliv, og sandsynlig er Flytningen til Hovedø bleven bestemt i Vadstena 1458 af Kongen, Abbedissen og det der paa den Tid forsamlede norske Rigsraad.

I 10 Aar efter denne Tid have vi Intet kunnet finde om Birgittinerne, men i 1468 forekomme de i Hovedøen som der i rum Tid bosatte (se dette Kloster), og først ved 1476 eller maaskee lidt senere omtales atter Munkeliv, men da er det beboet af Cistercienser fra Hovedøens forrige Konvent, hvis Abbed Paal da var i Munkeliv [3]). Andre bestemte Vidnesbyrd om Cisterciensernes Ophold i Munkeliv haves forøvrigt ikke, men sandsynligt maa man rettest til denne Tid (ved 1470) henføre et udateret Brev, hvori Broder Thorger, Abbed i Munkeliv, sælger Lafrens Kocks Gaard, der var givet Klostret, til Peter Mikkelsson [4]).

[1]) Diar. Vadst. 113. 114. Mærkeligt nok omtales Munkelivs fuldkomne Ødelæggelse aldeles ikke i Diariet, der dog ellers har fuldt op af Specialia, men nævner Confessorens Ankomst derfra, som om aldeles Intet var i Veien. At Konventet i Munkeliv ogsaa paa denne Tid nogenlunde maa have været i Orden, indlyser deraf, at en Broder Svend fra Marienvold Birgittinerkloster ved Lybek, som ønskede Optagelse i Vadstena, 1458 henvistes til Munkeliv, men betænkte sig. (ibid. 115).

[2]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 25. No. 16. Confessoren nævnes ikke; han var nemlig da i Sverige.

[3]) Thorkelin Analecta 146—149. Mere herom ovenfor S. 130—131.

[4]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 50. No. 18. Sandvig henfører i sit Katalog

Aar 1479 vare Birgittinerne atter komne tilbage til Munkeliv fra deres Ophold i Hovedøen. Den 1ste Oktbr. d. A. udstedte nemlig Hans Peterson, Lagmand i Bergen, Amund Koggenagle [1]) og Henning Michielsson, Raadmænd sammesteds, i Søstrenes Taleport i Munkeliv en Vidisse af et Birgittinerne i Hovedøen vedkommende Brev af 17de April 1473 [2]). — 1480 udstedte Elsebe Egardsdatter, Abbedisse, og Broder Ketil Beinktson, Confessor generalis — hvilke begge forekomme i samme Egenskaber 1479 i Hoveds Kloster — med alle Søstre og Brødre i Munkeliv, et Vidnesbyrd om, at de have optaget ærlig Mand Thorleif Bjørnsson [3]) i deres fuldkomne Broderskab, paa Grund af den Kjærlighed, Tillid, Trøst og gudelige Begjæring, han havde til Ordenens Patron Fru St. Birgitta. Han skulde derfor blive deelagtig i alle Klostrets gode Gjerninger. "Gud gjøre ham naadigen deelagtig i dette Sambaands Fordele, naar han meest trænger dertil" [4]).

10de November 1483 udstedte Birgitte Olreksdatter, fordum Abbedisse i Hovedøen, og Ketil Beinktson, fordum

---

over Arnamagnæana dette Brev til 1500 omtrent; men paa denne Tid vare Birgittinerne i Besiddelse af Munkeliv, og Abbed Thorger faaer derfor rettest Plads som Abbed Paals Formand. Derimod er den Jon Karson, om hvem Forfatteren af Commentar. de coenob. Norveg. (Script. IV. 414) siger, at han i 1500 var Munkelivs Formand, ingen anden end Birgittinernes sidste Confessor generalis Jon Karlson, der forekommer i 1531. (nedenfor).

1) Denne Amund Thorleifsson Koggenagle nævnes og i Registret til Munkeliv Brevbog S. 182, hvor det berettes, at han 1483 gav Gaarden Mykletun i Dal strax ved Præstegaarden til Klostret.

2) Originalen i Univers. Dipl. Samling. Blandt Bilagene.

3) Han blev i August 1481 af Norges Riges Raad paa Kronens Vegne forlænet med Island, (F. Johannæi hist. eccl. Island. IV. 171.) og var sandsynlig en Søn af den Bjørn Thorleifsson, der i 1457 fik af Kong Christian I Frihed og Frelse for sig og ægte Afkom. (Islandske Forordninger 4to I. 38).

4) Hist. eccl. Island. IV. 172. Dette er saaledes Formularen for Optagelsen af en Broder ab extra. — 16de Juni 1481 bygslede de Samme en Tomt i Arvidsgaard i Bergen bort. (Geheimeark.).

Confessor generalis sammesteds, det i Hovedøens Historie nærmere omtalte Brev om Birgittinernes Ret til en Gaard i Aremark, skjænket dem under Opholdet i Hovedøen [1]). Da den ovennævnte Elsebe var Abbedisse i Hovedø 1478 og i Munkeliv 1480, maa den her nævnte Birgitta enten have resigneret eller være bleven afsat fra Abbedisse-Værdigheden, førend Tilbageflytningen til Bergen, medens Confessoren derimod er vedbleven. — Den samme "hæderlige Fader i Gud" Confessor Ketil Beinktson sluttede 16de Juni 1484 i Brødrenes Taleport i Munkeliv et mundtligt Forlig med Arvingerne efter Jon Gudmundsson angaaende den Arvelod, som tilkom Søster Katarina Mikkelsdatter af Nonneseter Kloster, hvis Eiendomme Munkeliv nu havde i Værge [2]). Paa denne Tid raadede altsaa Birgittinerne i Nonneseter, efterat Nonnerne vare forjagede derfra [3]).

I 1487 udskrev Vilhelm, Biskop af Eichstädt, ifølge Commissorium af Pav Innocents VIII, et almindeligt Generalkapittel for Birgittinerordenen, som skulde begynde mod Enden af August samme Aar i Ordenens Kloster Gnadenberg (Mons gratiæ) i Overpfalz. Fra hvert Kloster skulde to af de bedste og dygtigste Munke afgive Møde, og de, der udebleve, skulde belægges med Exkommunikation. Desuagtet findes Ingen mødte fra Munkeliv, og Udeblivelsen er ikke berørt i det angaaende Kapitlets Forhandlinger udstedte Dokument, hvori forøvrigt samtlige Mødende opregnes, og for to Udeblevne gyldige Aarsager anføres [4]). De i Gnadenberg vedtagne Bestemmelser, sigtende til at modarbeide de Uordener, der havde indsneget sig blandt Birgittinerne, maa dog

---

1) Lundhs Diplomatarium i Univers. Dipl. Saml. Originalen er nu ei at finde.

2) Dipl. Arn. Magn. fasc. 25. No. 19.

3) Samlinger VI. 21. Diplom af 1507 paa Lungegaarden i Bergen. Det sidste viser tydeligt, at Munkeliv har erholdt alt Nonneseters Gods med Undtagelse af de i en vedføiet Fortegnelse udtrykkelig St. Antonsbrødrene forbeholdte Eiendomme. (Se Nonneseter i Bergen).

4) Nettelbla Birgittiner-Klöster. S. 162—184.

i alle Tilfælde ogsaa være Munkeliv meddeelte, og sandsynlig maa Grunden til, at dette Kloster ved en saadan Leilighed ikke var repræsenteret, søges i Nordmændenes gamle Feil, at forsømme tilstævnede Møder [1]).

Ved denne Tid afgiver Vadstena-Diariet et nyt lidet Bidrag til Munkelivs Historie. En Konvers i Vadstena, Johannes Skrifvare, forlod i Februar 1479 hemmelig Klostret, og lod sin Ordensdragt igjen der. Efter nogle Aars Omflakning kom han til Munkeliv, og blev der antagen som Præstemunk, recepto habitu [2]). Man maa altsaa fremdeles der været i Forlegenhed for Brødre, siden en saadan kunde blive antagen.

Gnadenberg-Kapitlet havde blandt Andet skærpet Bestemmelserne om Visitats fra Moderklostret [3]), og 13de August 1480 udsendtes fra Vadstena to Brødre, Birger Jonsson og Mikael Nilsson, til Munkeliv. Den første vendte strax tilbage, men den anden forblev der næsten $2^1/_2$ Aar, indtil han fik skriftlig Befaling at komme hjem igjen [4]). — Iøvrigt ere Efterretningerne om Munkeliv i de sidste 50 Aar før Reformationen høist ubetydelige. Den 5te Febr. 1495 fæstede Birgitta Olefsdatter, Abbedisse i Munkeliv, en Værdighed, hun altsaa atter maa have erholdt ved Elsebe Egerdsdatters Død, og Broder Lafrans Olafsson, Confessor generalis, en Tomt i Bergen til 3 Borgere der [5]).

---

1) Saaledes kan man ei heller finde, at nogen Udsending fra Munkeliv har afgivet Møde ved Birgittinernes Generalkapittel i Marienforst ved Kølln 1516. (Troil Handlingar V. 327).

2) Diar. Vadst. p. 141.

3) Den 21de Oktbr. 1506 tilskrev en i Vadstenas og Birgittinernes Historie mærkelig Munk, Peter Ingemarsøn, da Forstander for St. Birgittas Huus i Rom, Abbedissen i Vadstena, og indskærpede Filialklostrenes Visitation, der fremdeles forsømtes. Han vælter det aandelige Ansvar for Tilsidesættelsen heraf paa Vadstena, hvis Confessor han truer med Paamindelse af Paven. Troil Handlingar V. 314 ff.

4) Diar. Vadst. p. 150. Nettelbla S. 22, hvor han urigtig har gjengivet II annis cum dimidio med $11^1/_2$ Aar.

5) Diplom i Bergens Museum. Begge Konventers Segl vedhænge endnu i grønt Vox. Søstrenes Segl er ovalt, fremstillende St. Birgitta med

Denne Confessor Lafrans var, som der synes, en voldsom og herskesyg Prælat, som paadrog Klostret Uvillie udenfra og Misnøie indenfra, saa at dets Konventer endog truedes med Opløsning. Dette paastaaes i det Mindste i et Brev af 1ste Januar 1496 fra Bergens Lagmand Erland Andersson og Raadmændene sammestedes, hvori de tilmelde Vadstena Abbedisse, Confessor og Konvent, at det staaer meget slet til med Ordenens Kloster Munkeliv, fordi det mangler en god Mand til Confessor. Det er nødvendigt, at der sendes en brav Mand did, som vil Klostrets Bedste, og forstaaer at holde Birgittas Regel ved Magt. Ellers er det at frygte, at Brødrene ville fare derfra, de Svenske til Sverige og de Danske til Danmark igjen; thi det gaaer ikke nu som i Broder Ketils Tid. Abbedissen, som meest skulde raade, har nu mindst at sige. Den nuværende Confessor, ovennævnte Lafrans, tager til sig de til Klostret i Testamenter skjænkede Gaver, og giver Abbedissen hvad ham lyster. Ifjor sendtes to Brødre til Nordland for at oppebære Klostrets Indtægt deraf, men da Fisken kom til Bergen, vilde Abbedissen og Klostrets Kjøbmand modtage den for 500 Gylden, men fik Intet. Hvad Lafrans gjorde deraf, veed han selv bedst. Ligesaa bemægtigede han sig den Fisk, Nordfarerne i Høst havde givet Konventerne til Kost. Dette stemmer ikke med Regelen, og Overbringeren af Brevet, en Halvard, vil iøvrigt mundtlig berette, hvad der ei gaaer an at skrive [1]).

Vadstena-Diariet viser fremdeles, at Munkeliv trængte til Munke og Nonner andensteds fra, og at Brødre fra Vadstena i

---

sine Relavationer i Haanden, og af Omskriften kan kun læses - - - - conventus - - - - Munkaliif. Brødrekonventets Segl er rundt, firdeelt med et Kors og med Omskrift: S. confessoris generalis monasterii Munkaliif. Disse Segl ere mindre end de ved Brevet af 1478 (se Hovedø), der tillige ere smukkere.

[1]) Afskrift i Langebeks Diplomatarium efter Ornhjelm Dipl. X. 1047. Dette Brev bestyrker saaledes tillige den Mening, at Birgittinerklostrene i Norden og det Norske i Særdeleshed har faaet Brødre fra alle 3 Riger islæng.

længere Tid opholdt sig i Bergen. Saaledes afgik den 20de August 1510 to Brødre Laurents Benediktsson, Diakon, og Johannes Jonsson, Lægbroder, fra Vadstena hid, ifølge Anmodning fra Bergens Biskop og Konventet i Munkeliv om at sende Brødre derhen. Med Overbringeren af hine Breve, Broder Peter Hakonsson, Profess i Munkeliv, fulgte tillige Vadstenadiakonen Olaf Petersson, som i 10 Aar havde opholdt sig i Munkeliv [1]).

Hine to udsendte Vadstenabrødre medbragte til Munkeliv forskjellige Gaver i Sølv og Mynt fra "Guds Venner i Vadstena By" som Hjælp til Klostrets Bygning, for hvilke Søster Valborg, Electa i Munkeliv, og Broder Nils Hansson, Confessor, den 18de Oktbr. 1510 udstedte deres Tilstaaelse, med det Ønske, at Guds Aand maatte opvække Flere til lignende Gavmildhed, samt forunde Broder Jens Jonsson, som overbragte Gaverne, Styrke og Naade til at udrette i Munkeliv, hvad han nu vil paabegynde til Guds Hæder og Ordenens Gavn [2]). — Dette lykkedes ham dog maaske ikke; thi ved Midsommers Tid 1511 kom Diakonen Laurents tilbage til Vadstena med Budskab om, at hans Ledsager, Broder Jens, var død i Munkeliv allerede Søndag efter Helligtrekonger [3]).

Af Alt, hvad man om Birgittinerne i Bergen finder, fremlyser det, at de have havt alle Slags indre og ydre Ulykker at kæmpe imod: Splid, Mangel, allehaande Uordener, Forfølgelse, Overfald, Plyndring, Ildsvaade og under alt dette — ufuldtallige Konventer. Christian I havde Ret, da han allerede i 1468 beklagede, at denne Ordens gode Dage vare forbi [4]). Al den Bistand, Munkeliv fik, blev derfor utilstrækkelig, uagtet Paven (Leo X) var Ordenens Ven. Ved Bulle af 1ste December 1514 tilstod han

1) Diar. Vadst. p. 166.

2) Afskrift i danske Geheimearkiv efter Ørnhjelms Diplomatarium X. 1141.

3) Diar. Vadst. p. 167. Reformatorerne i Munkeliv havde — mærkeligt nok — intet langt Liv.

4) Script. Rer. Dan. VIII. 444.

Klostrene af Birgittas Orden Ret til at uddele 3 Aars Aflad til alle dem, der paa Allesjæles Dag og ellers ved Brødres og Søstres Jordfæstning indfandt sig i deres Klostre [1]). — Men Klagerne over den usle Tilstand i Munkeliv vedbleve. I 1521 afsendtes atter en Broder til Vadstena, som indstændig anholdt om at blive forsonet med Brødre og Søstre, men paa Grund af de urolige Tider, som da var i Sverige i Anledning af Opløret mod Christian II, vovede Ingen at drage ud for at komme Munkeliv til Hjælp, og han vendte med uforrettet Sag tilbage [2]). — Samme Bøn gjentoges ligeledes uden Frugt i Juni 1525 [3]), og Alt tyder saaledes paa, at Klostret mere og mere gik tilbage.

Og desuagtet havde Birgittinerne her været begunstigede fremfor noget andet Kloster. De havde arvet Benediktinernes samtlige Eiendomme, fik Hr. Hans Krukovs hele Gods og Sunnfjord i længere Tid i Forlæning; senere henlagdes næsten hele Nonnesæters Gods til Munkeliv; desuden sees det at have havt en meget betydelig Grundleie i selve Bergen [4]). I Frederik den Førstes Tid havde Klostret i det Midste for en Tid Nordfjord Læn uden Afgift [5]), ligesom det synes, som om Klostret ligefra Christian Is Tid og til Reformationen havde Andens Læn i Lofoten ad gratiam. Det blev i 1526 tilstaaet Bergens 24 Raadmænd

1) Troil Handlingar V. 341—343. Alle Leos Breve til Vadstena ere stilede til Confessor, hvilket er mærkeligt paa Grund af dennes underordnede Stilling under Abbedissen. — Sandsynlig har det været den dygtige Peter Ingemarsson, Forstander for Birgittas Huus i Rom, hvem Ordenen havde at takke for Leos Yndest.

2) Diar. Vadst. p. 177.

3) ibid. 179.

4) Dette sees af en senere Jordebog af 1463, der slutter med en Opregning af Indtægterne af Island, Færøerne og Hjaltland samt "Renten her i Staden", ifølge hvilken (mindst) 34 Leiere betalte aarlig ikke ubetydelige Summer, saasom: 9 Gylden, 3 Gylden og 15 Lispd. Malt, 20 Skilling Engelsk, 5 lybske Mark, 15 Skilling lybsk, 1, 2, 3 Gylden, 1 Stykke Varning i Meel eller Malt o. s. v. Jordebogen findes i Arnamagn. Additam. 92.

5) Nye Danske Mag. VI. 322. 328.

mod at betale den sædvanlige Afgift deraf til Munkeliv [1]). — Selv Privates Godgjørenhed finder man Spor af til det Sidste. Med en Haand fra 16de Aarhundrede har nemlig Brevbogen (S. 167—168) en Liste over Gods paa Hjaltland, som deels var givet af en Olaf Gevaldsøn, deels af en Søster Gudrun Erlendsdatter, der skjænkede hele sin Fædrene- og Mødrene-Arv til Klostret [2]). Derimod tabte Munkeliv i 1526 sine Indtægter af Vestmannøerne ved Island. I Anledning af Skalholt Kirkes Brand dette Aar bemægtigede nemlig den myndige Bisp Ogmund sig uden videre Klostrets Tiender af hine Øer til Kirkens Opbyggelse, og var siden, da Kirken var i Stand, ikke at formaae til at give Tienderne tilbage, men vedblev at oppebære Indtægterne deraf, indtil 1538 eller 1539, da den, som da havde Munkeliv i Forlæning, tvang ham til atter at afstaae dem [3]).

Imidlertid udbredte Reformationen sig, og under denne led maaskee Birgittinerne her mere Ondt, end de fleste andre Klostre. Ovenfor S. 295—296 er det viist, at Hr. Nils Lykke i 1529 havde Haab om at faae dette Kloster, som imidlertid istedet derfor blev afgivet til Bispegaard og Domkirke. Lykke skal, ifølge Jergen Skrivers Beretning, have havt den Plan at befæste Munkeliv i Anledning af det befrygtede Angreb fra den landflygtige Konge, og sandsynligviis har Spørgsmaalet i 1529—1530 dreiet sig om, enten Bergens stærkere Befæstning skulde opnaaes ved Udvidelse af Slottet, eller ved nye Anlæg paa Nordnæs. I første Tilfælde vilde Munkeliv blive Biskoppens, i sidste Lænsherrens, og i begge Tilfælde maatte Birgittinerne være beredte paa at rykke ud.

I denne Nød tyede de med sine Klager til Erkebisp Olaf, den eneste, fra hvem de under de daværende Forholde turde vente virksom Hjælp, og Abbedissen, Søster Anna Olafsdatter [4]),

---

[1]) Saml. til Norg. Hist. VI. 22. 47.
[2]) Faderen hed Erlend Jonsson og Moderen Halldora Einarsdatter.
[3]) Hist. eccl. Island. IV. 225—226.
[4]) Af Familien Bagge, jfr. Saml. til Norg. Hist. IV. 594. 597.

tilskrev ham 2den Juni uden Aar (1530) et meget kummerfuldt Brev [1]). Hun underretter først Erkebispen om, at hun og hendes Konvent ere stedte i stor Bedrøvelse, fordi de have mistet Hvalvaag, Laxevaag og flere af Klostrets bedste Jorder, som laa nærmest ved Haanden. I Bergen vises megen Uvillie mod Kirker og Klostre, de faae ingen Hjælp af Nogen, men Alle forurette og bedrøve dem, og sige, at de skulle ud af Klostret, og intet andet bør have igjen. Deres Uvenner lade sine Heste og Fæ opæde Klostrets Ager og Eng, og Enhver forurettet dem hvor han kan. Der er desuden Dyrtid i Bergen, og de have derfor seet sig nødte til at pantsætte Klostrets Klenodier, og ere endda i en Gjæld af 600 Gylden. Ingen have de at bede om Raad og Veiledning; thi Bispen, deres Ordens regulære Beskytter, er altid borte, og næst Gud have de nu ingen anden Trøster end Erkebispen, som endelig maa skrive dem til, om hvad de skulle gribe til. Gud veed, at de gjerne ville blive i deres Kloster og holde Gudstjeneste efter deres Magt, blot de maatte have Fred og det Nødtørftige. Klostret eier endnu en god Messehagel af Fløiel, som de bede Erkebispen kjøbe, da de unde ham den bedre end Bispen. Brevet ender med fromme Ønsker og Bøn om et hurtigt Svar.

Om dette kom eller ikke, er ubekjendt, og kan forsaavidt være ligegyldigt, som Biskop Olaf Thorkildsøn og Esge Bilde vare blevne enige. I Anledning af Kong Frederiks Befaling fra Gottorp af 28de Oktbr. 1529 [2]) at undersøge, om Bergens Domkirke med tilhørende Bygninger skulde ligge Slottet for nær, bleve vidløftige Forhandlinger drevne mellem Lænsherren Esge Bilde paa den ene Side og Bergens Biskop og Kapittel paa den anden. Udfaldet, at de Sidste afstode deres Kirke og Bygninger paa Kommunen mod at indtage Munkeliv i Stedet, er allerede omtalt S. 296. Ved denne ulovlige Afstaaelse af et Kloster med dets hele

[1]) Münch Dipl. No. 3902. Sproget er svensk-norsk. Brevet er optaget blandt Bilagene.
[2]) Orig. paa Perg. i Univers. Dipl. Samling.

Gods betingede Esge kun, at Kapitlet skulde "føde og opholde de fattige Jomfruer, som derinde vilde blive", indtil det kunde blive anderledes bestemt af Kongen, eller Norges Riges Raad tager anden Beslutning i Sagen [1]). Biskoppen var derfor heller ikke uden Frygt for, hvad Erkebiskoppen vilde sige dertil, og meldte ham to Gange Sagen, samt fortalte i det sidste Brev af 13de April [2]), at Munkeliv "var saa godt som ode gjort". Hvis dette skulde være Grund for Domkapitlet til at besætte samme, maa det antage Beboerne, og Meningen være, at der kun var meget faa Brødre og Søstre tilbage; men dette strider mod flere Efterretninger fra denne Tid, som vise, at Konventerne vel fremdeles ikke vare fuldtallige (85 Personer), men at der dog altid vare mange Personer af begge Kjøn tilbage. Havde Klostret været saagodtsom uden Beboere, kunde de faa tilbageblevne jo umuligt heller have lidt saa stor Mangel paa Livets Fornødenheder, som der fortælles. Var Bisp Olafs Mening derimod, at Klostret, som Følge af Reformationsiveren, var næsten ødelagt d. e. berøvet sine Indtægter, kunde dette aldeles ingen Undskyldning blive for at tage det i Besiddelse, da det det tvertom maatte være hans Pligt som Ordinarius at hjælpe det til Sit igjen, ligesom i det Hele Afstaaelsen af Domkirken med Tomt og Bygninger ikke i nogen Henseende kunde blive retmæssig Grund til at tilegne sig Munkelivs Gods, saaledes som han gjorde, da han og hans Kapittel beholdt deres eget Gods ubeskaaret. Men Bisp Olaf var en gjerrig Mand og den eneste norske Biskop i hine Dage, der ligegyldig for baade den gamle og den nye Lære, nedlod sig til at dele Byttet med Tempelbryderne.

Som Følge af Overeenskomsten med Biskoppen lod Esge Bilde paa Kongens Vegne ved Bergens Lagmand og 7 Raadmænd beskikke Abbedissen Jomfru Anna Olafsdatter og Confessoren Jon Karlsson, og underrette dem om hvad der forestod. For

[1]) Orig. paa Perg. i Univers. Dipl. Samling. Trykt i Saml. til Norg. Hist. II. 36—38 efter en Afskrift i Münchener-Samlingen.

[2]) Saml. til Norges Hist. II. 46.

at Ordenen kunde staae ved Magt tilbød han dem indtil Videre at modtage Allehelgens Kirke med saameget af dens Gods, som nu ligger til Munkeliv, og desuden en Gaard derved at bruge som Kloster, indtil Konge eller Rigsraad anderledes forordnede; og paa Grund af dette Tilbud forbød de Udsendte Søstrene og Brødrene at flytte andenstebs hen fra Munkeliv, end til Allehelgens Kirke. De fleste af Nonnerne underkastede sig denne Befaling, forsaavidt som de forlode Klostret, men Abbedissen selv femte modsatte sig det med Bestemthed, og var, da Bilde Dagen efter lod hende udsige, ikke at formaae til at give noget andet Svar [1]). De fleste Birgittinernonner rømmede altsaa Klostret, men det synes ikke, at Nogen af dem har antaget Tilbudet af Allehelgenskirke; thi to Nonner, Barbara Thorkilsdatter og Ragnhild Nilsdatter, der 28de Juni 1531 ankom til Vadstena, berettede, at de og deres Søstre vare udjagede af Munkeliv af Lutheranerne, og at de fleste af dem havde tyet hjem til deres Slægtninger omkring i Landet [2]).

Allerede i Mai s. A. var ogsaa Bisp Olaf bosat i Munkeliv [3]), medens det synes, at Abbedissen og de, der bleve tilbage med hende, endnu i det Mindste i et Par Aar ogsaa have holdt til der. Da nemlig Frederik I 17de Januar 1533 forlænede Bisp Olaf med Andens Læn, paalagdes det ham at forsyne de gamle Klosterfolk, som endnu ere tilstede i Munkeliv, med Klæder og Føde [4]). Blandt Munkelivs sidste Nonner var "ærlig og velbyrdig Jomfru Søster Elisabet Pedersdatter af Thjøtø". Efter Klostrets Ophævelse tog Mag. Geble hende i Huset til sig til sin Død. Hun selv døde 2den Januar 1568 [5]).

[1]) Orig. paa Perg. i Univers. Dipl. Samling. Slutningen er hullet, og derfor Søstrenes Svar i Anledning af Opfordringen tvivlsomt; dog troer jeg, at Meningen af mig er rigtig angivet.

[2]) Diar. Vadst. p. 182.

[3]) Saml. til Norg. Hist. II. 54.

[4]) Sammesteds VI. 46—47. Bilde Rogen paastaa, tilføies der, at Lænet tilhørte Klostret, da modbevises dette af Christian Is, Hans's og Christian IIs Breve, hvorefter det var undt Munkeliv ad gratiam d. e. saalænge Kongen vilde.

[5]) Absalon Pedersen, i Suhms (ældre) Samlinger II. 3. 102.

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] — [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Januar [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [2]. — [illegible] [3].

[illegible]

[1]. Script. Rer. Dan. IV. 612.

[2]. [illegible]

[3]. [illegible] No. 3111 [illegible]

:rfor og Munkelivs Gods i Forlæning af Christian III [1]), da denne 1537 inddrog alle Bispestolenes Indtægter, og saaledes ogsaa det ylig afstaaede Munkelivs Gods. Men desuagtet har sandsynligis Mag. Geble ikke viist sig saa føielig og tilfreds med enhver ærd af det danske Adelsparti som hans Formand, og under Erbisp Olafs sidste Kamp frygtede derfor Esge Bilde for, at han aaskee kunde overgive Munkeliv til Erkebispens Hovedsmand, n virksomme Christoffer Throndsøn. Thord Rød, der dengang a i Slotsloven paa Bergenhuus, udbad sig derfor af Geble Tildelse til at lægge en Besætning i Kirketaarnet, og han tillod tte. Nu lod Thord nogle Tønder, som han sagde indeholdt Øl . Vagten, hidse op i Taarnet, men de vare fyldte med Tjære, og r anden og sidste Gang lagdes nu den gamle herlige Bygning b Mordbrænderes Haand i Aske. Thord Rød beordrede de omɹende Bønder ind, og lod dem med Jernstænger nedbryde de tilıgestaaende Mure [2]).

Vi ere hermed færdige med Munkelivs Historie. Den er even vidløftigere end noget andet norsk Klosters, fordi vi om det ıbe mange baade norske og fremmede Efterretninger, der endnu .lde været langt betydeligere, dersom Birgittinerne havde fortsat en Brevbog, de 1427 optog over det fra Benediktinerne arvede lods, men en saadan er hidtil ikke funden, skjønt den efter al limelighed maa have existeret. Omfanget af Munkelivs Gods jender man af 3 Jordebøger, forfattede til tre forskjellige Tider:

[1]) Tegnelser over alle Lande. I. fol. 291. b. Frimanns Fundatser. I. 4. Pontopp. Annal. III. 233.

[2]) Absalon Pedersen i Suhms ældre Saml. II. 1, 86—87. Aaret angives ikke, men maa være 1536—1537. Sagen og Foss (Bergens Beskrivelse S. 32) henføre denne sidste Voldsdaad til 1541, fordi Thord først da skal være bleven Esges Eftermand som Slotsherre. Men ikke at tale om, at der i 1541 ingen Grund var til Frygt for Erkebispens Parti, saa er det vist, at Thord Rød og Jens Splid under hele Reformationstiden laa i Bergenhuus Slotslov, og havde Befalingen under Bildes hyppige Fravær.

Med Aaret 1531 maa altsaa Munkeliv Kloster antages aldeles sekulariseret, og naar et paalideligt Kildeskrift [1]) fortæller, at det først 1534 ganske undergik (totali ruinæ succubuit), har dette maaskee Hensyn til en Ulykke ved Klosterbygningen, vi nu ikke kjende til, hvis det ikke er en Angivelse af Aaret, da de sidste Nonner maatte fortrække. — I Anledning af Christian IIs Ankomst til Norge blev Munkelivs faste Beliggenhed atter Gjenstand for Opmærksomhed. Den 9de Januar 1532 begav nemlig Thord Rød med 3 Andre sig efter Esge Bildes Befaling til Bisp Olaf i Munkeliv, og tilkjendegav ham, at man frygtede, at Kong Christian til Foraaret ved aabent Vande vilde sende Krigsfolk til Bergen med Jørgen Skriver og Andre, der kjende Bergenhuus; at de i Oslo vidste fuld Besked om Leiligheden i Munkeliv, hvorfor de raadede Bisk oppen til at befæste og bemande det vel. Hertil lovede Biskoppen at vove Liv og Gods for Kong Frederik, ligesom 3 af Kapitlet, Mag. Geble, Erkedegn, og Kannikerne Mag. Peder og Hr. Mogens erholdt samme Opfordring fra Slotsherren [2]). — Af dette Angreb blev vel Intet, men Kong Frederiks Tilhængeres Adfærd mod Munkeliv og Domkirken nævnes udtrykkelig som en af de Grunde, der bevægede Erkebispen til Frafald fra hans Sag [3]).

Munkelivs faste Beliggenhed havde stedse paaført dets Beboere mangehaande større og mindre Ulykker, og den blev og Grunden til dens Bygningers fuldkomne Ødelæggelse. Mag. Geble Pedersson, der efter Bisp Olafs Død var bleven valgt til Bisp i Bergen, residerede her, og stod sig ret godt med det lutherske Parti, da han var en oprigtig Tilhænger af den nye Lære. Han fik

[1]) Script. Rer. Dan. IV. 413.

[2]) Orig. paa Papir i danske Geheimearkiv.

[3]) Saml. til Norg. Historie II. 88. efter Dipl. Münch. No. 3111. No. 3984 i samme Samling indeholder et ældre, noget forskjelligt Udkast til samme Skrift, der i flere Henseender fortjener at sammenlignes med hiint.

derfor og Munkelivs Gods i Forlæning af Christian III [1]), da denne i 1537 inddrog alle Bispestolenes Indtægter, og saaledes ogsaa det nylig afstaaede Munkelivs Gods. Men desuagtet har sandsynligviis Mag. Geble ikke viist sig saa føielig og tilfreds med enhver Færd af det danske Adelsparti som hans Formand, og under Erkebisp Olafs sidste Kamp frygtede derfor Esge Bilde for, at han maaskee kunde overgive Munkeliv til Erkebispens Høvedsmand, den virksomme Christoffer Throndsøn. Thord Rød, der dengang laa i Slotsloven paa Bergenhuus, udbad sig derfor af Geble Tilladelse til at lægge en Besætning i Kirketaarnet, og han tillod dette. Nu lod Thord nogle Tønder, som han sagde indeholdt Øl til Vagten, hidse op i Taarnet, men de vare fyldte med Tjære, og for anden og sidste Gang lagdes nu den gamle herlige Bygning ved Mordbrænderes Haand i Aske. Thord Rød beordrede de omboende Bønder ind, og lod dem med Jernstænger nedbryde de tilbagestaaende Mure [2]).

Vi ere hermed færdige med Munkelivs Historie. Den er bleven vidløftigere end noget andet norsk Klosters, fordi vi om det have mange baade norske og fremmede Efterretninger, der endnu vilde været langt betydeligere, dersom Birgittinerne havde fortsat den Brevbog, de 1427 optog over det fra Benediktinerne arvede Gods, men en saadan er hidtil ikke funden, skjønt den efter al Rimelighed maa have existeret. Omfanget af Munkelivs Gods kjender man af 3 Jordebøger, forfattede til tre forskjellige Tider:

---

[1]) Tegnelser over alle Lande. I. fol. 291. b. Frimanns Fundatser. I. 4. Pontopp. Annal. III. 233.

[2]) Absalon Pedersen i Suhms ældre Saml. II. 1. 86—87. Aaret angives ikke, men maa være 1536—1537. Sagen og Foss (Bergens Beskrivelse S. 32) henføre denne sidste Voldsdaad til 1541, fordi Thord først da skal være bleven Esges Eftermand som Slotsherre. Men ikke at tale om, at der i 1541 ingen Grund var til Frygt for Erkebispens Parti, saa er det vist, at Thord Rød og Jens Splid under hele Reformationstiden laa i Bergenhuus Slotslov, og havde Befalingen under Bildes hyppige Fravær.

en i 1427, indtaget ved Enden af Brevbogen, en anden fra 1463[1]), og den tredie fra Slutningen af Aarhundredet[2]). Denne sidste med sine mange Tillæg og Rettelser viser, i hvilken Vildrede Klostergodset i de sidste Tider var, og hvor indviklet Forholdet var blevet med Nonneseters Gods — Alt Vidnesbyrd om slet Bestyrelse. Alene i Bergens Stift eiede Klostret efter den sidste Jordebog omtrent 350 Gaarde, hvortil endnu maa lægges Godset i Ryfylke, i Valders og paa Lister, hvilket sidste var ganske betydeligt (ovenfor S. 441), Indtægterne af Hjaltland, Færø og Vestmannøerne, de mange tildeels særdeles indbringende Tomter og Gaarde i Bergens By og Møllebrugene i Grafdal. Alt dette i Forening med de Forlæninger, Klostret i de sidste 70 Aar havde, hver ny Søsters betydelige Indskud, og de dog altid indflydende Gaver maatte tilsammen have gjort Munkeliv til Norges rigeste Kloster. Den Forlegenhed, hvori det desuagtet i de sidste 100 Aar ofte befandt sig, kan vel stundom tilskrives ydre utilregnelige Uheld, men maa dog i det Hele være bevirket ved Uordener og Overdaadighed, som nu ikke længere i Enkelthederne kan paavises.

Munkeliv Klosters Gods blev senere i Forbindelse med St. Jons Augustinerklosters en verdslig Forlæning. Hvad Thord Rød ikke af Murene havde faaet nedbrudt, stod endnu som Ruin i længere Tid. Erik Rosenkrands fik 17de April 1562 Frederik II.s Tilladelse til at benytte Stene fra det forfaldne Munkeliv til nye Kjældere i hans afbrændte Gaard[3]), men endnu i 1583 nævnes Munkelivs Muur som staaende[4]). Klostrets Grunde blev i Forening med Jonsklostrets og Allehelgens ved kgl. Resolutioner af 28de Oktbr. 1599 og 4de Juli 1609 udlagte til Mønsterplads for Bergens Borgere (nu Engen)[5]). — Munkelivs Navn er bevaret i

[1]) Arnamagn. Mspta. Additam. No. 92.
[2]) Sammesteds Addit. No. 99, trykt af P. A. Munch bag Brevbogen S. 192 ff.
[3]) Danske Geheimearkiv.
[4]) Dipl. i Bergens Museum.
[5]) Sammesteds.

en af Byens Smaagader, dets Tomt er nu en aaben Plads, der kaldes "Klostret", men af dette selv er ikke det ringeste Spor tilbage over Jorden, hvis ikke den nærliggende betydelige Have dertil kan henregnes.

§ 13.

Mariæ Nonnekloster i Bergen.

(Nunnusetr. Claustrum monialium Stæ. Mariæ ordinis Sti. Bernhardi).

Indenfor Vaagsbunden, østenfor det smale Sund, der forbinder Store- og Lille-Lungegaardsvand (**Alreksstaðavágr**), ligger den skjønne Eiendom Lungegaarden, der nu tilhører Staten. Her, strax udenfor Bergens By, frit for dens Larm men nær ved dens Midpunkt, maaskee paa den yndigste Plet i den hele fortryllende Egn, laa Bergens næstældste Kloster Nonneseter af Cistercienserordenen (ovenfor S. 76). Dets Stiftelsestid og Stifter nævnes vel ikke med Bestemthed, men der er god Grund til at antage, at det omtrent samtidigt med Lysekloster (1146) er stiftet af Biskop Sigurd af Bergen. Naar *Nunnusetr* allerede nævnes i 1134 [1]), da maa derved nodvendig forstaaes Stedet, hvor Klostret paa Sagnskriverens Tid laa, og ikke dette selv; thi saa tidligt var neppe engang Cisterciensernonner til, end sige bosatte i Norge. Paa Kong Sverres Tid var det derimod til, og nævnes nu og da i Forbigaaende i Sagaerne [2]). Uanseet Bernhardinernes Exemtioner stod dette ligesom alle øvrige Nonneklostre i Norge under vedkommende Biskops Overtilsyn, og de faa Underretninger, man har om dette Kloster, indeholde netop Oplysning om Ordinarii Indgriben i dets indre og ydre Anliggender [3]).

Kong Magnus Lagabøter har yndet Nonneseter meget, ligesom han i det Hele synes at have trives bedst i Bergen. Da hans

[1]) Heimskr. Har. Gill. S. c. 7. Fornm. Søg. VII. 148.
[2]) Sverres S. c. 49. 77.. Hák. Hákons. S. c. 313.
[3]) Forholdet hermed oplyses klart af Planck. Gesch. d. christl. kirchlichen Gesellschafts-Verf. IV. 2. 550.

ældste Søn Olaf, der døde ung, var føð 1262 i Bergen, overlod Faderen det spæde Barn til Pleie i Nonneseter, hvor det forblev Vinteren over [1]. — I sit Testamente af 1ste Febr. 1277 betænkte samme Konge dette Kloster saa rigeligt, at det sandsynlig først fra denne Tid af egentlig er blevet formuende, og har seet sig istand til at optage et saa stort Antal Nonner, som man siden finder der. Han gav det nemlig 40 Mark Sterling, foruden det Jordegods af sin Mødrenearv af 70 Løbers aarlig Skyld, som han allerede forud havde skjænket Nonneseter [2]. — Den 19de Marts 1285 stadfæstede Bisp Narve af Bergen et Mageskifte, Klostret havde gjort med Abbed Erik i Munkeliv. Denne fik den Fjerdepart i Skeide paa Kormt, som Søster Asa Eilifsdatter havde givet Nonneseter, eftersom Munkeliv før eiede de tre Fjerdedele. Herimod gav Abbeden 5 Maaneders Leie i Loduthveit og 5 Mærker brændt i norsk Sølv [3]. — I sit udaterede Testament (ved 1288?) gav Hr. Gaute Isaksson i Tolga en Mark brændt til Nonneseter i Bergen [4]. — Ved Testamente i Oslo 8de Mai 1307 gav Fru Jarthrud, Hr. Guttorm Gydusons Enke, en Mark brændt til Nonneseter i Bergen [5], ligesom dette Kloster maa være en af de to Mariekirker i Bergen, som Hr. Bjarne Erlingsson i 1308 testerede en Mark brændt [6].

Fra denne Tid haves to Breve angaaende Nonneseter af en eiendommelig Natur. Det første, dateret 2den Oktbr. 1309, indeholder, at Bisp Arne af Bergen i Præstens Kvistkammer (in solario) i Ullensvang paalagde Fru Ragna, Enke (relicta) efter Hr. Thorolf af Eidsa, som da var Munk i Lyse, inden Juul for

---

1) Fornm. Søgur. X. 117.
2) Script. Rer. Dan. VI. 250.
3) Munkeliv Brevbog S. 144. Thork. Dipl. II. 103.
4) Dipl. Arn. Magn. fasc. 31. No. 28.
5) Dipl. Arn. Magn. fasc. 58. No. 7.
6) Originalen til dette oftere ovenfor nævnte Testamente er sandsynligviis brændt med Rosenkrandsernes Arkiv paa Frederikshald 1826. Denne Slægt arvede nemlig ved Reformationstiden Bjarkø- og Giske-Ætten.

Bisfoppen eller sin Sognepræst at aflægge Løfte at leve kyst alle sine Livsdage. Vidnerne ved dette Løfte vare de bergenske Kanniker Hr. Peter og Hr. Paal Bardssønner, samt Thorgaut og Arne af Aga, Simon Præst og Brynjolf Peterson [1]). Det andet er et i Biskop Arnes Stue i Bergen 19de Febr. 1310 udstedte Vidnesbyrd om, at Fru Ragna Martinsdatter af Jastad, forrige Thorolfs af Eidsa Hustru, der nu var Munk i Lyse, og som ved denne Leilighed var tilstede samt gav sit Bifald, ja indstændig bad sin Hustru derom, — aflagde i Bispens Haand følgende Afholdenhedsløfte; "Jeg Ragna paa Jastad lover Gud og den hellige Kirke, Eder i Hænde min værdige Herre Bisp Arne af Bergen med Guds Miskund, at fra denne Dag og saalænge Gud giver mig Liv, skal jeg holde mit Reenlevnet (hreinlífi ɔ: castitas) efter min Evne og den Miskund, Gud vil mig dertil give; fremdeles skal jeg fra nu af holde stadigt til i Nonnesetcr, eftersom min Herre Bispen bestemmer, paa min egen Kost." Vidnerne ved dette Løfte vare: Hr. Ogmund, kaldet "Danz" (Krøkedands), syv bergenske Kanniker, Hr. Botolf, Kongens Fehirder, og Broder Gunnar af Lyse. Iøvrigt lovede Bispen hende, at hun ei skulde blive tvungen til at anlægge Nonnedragten, saalænge hun levede ærbart, og ikke for sin Mand eller deres fælles Børn gjorde Paastand paa Boets Godser [2]). — Hvis man ikke vil udlægge denne Beretning som et Vidnesbyrd om Geistlighedens Rovgjerrighed, hvilket paa Grund af de mange anseede, endog verdslige Mænds Nærværelse ikke er rimeligt, maa man vel antage, at Fru Ragnas Levnet har været af den Beskaffenhed, at Familien har fundet det nødvendigt at gjøre en Ende derpaa ved at spærre hende ind i et Kloster.

Fra 1320 har man et Beviis for Bergens Biskops Ret til Indblanding i Klostrets indre Anliggender. Da Abbedissen So-

---

1) Barth. IV. 361.
2) ibid. 361—362., En af Børnene var uden Tvivl Martin Thorolfsson i Eidsa 1318, gift med Cecilia Isaksdatter. Dipl. Arn. Magn. fasc. 31. No. 13. 15.

ster Brynhilde Katharina den 23de Juni d. A. i Klostrets Kapittel og hele Konventets Overvær havde frivilligt og ubetinget nedlagt sin Værdighed i Bisp Audfinns Hænder, opstod der Uenighed mellem Nonnerne angaaende det nye Valg. Sytten Nonner havde Dagen før Valget havt en Samling med flere andre Vælgersker, og derefter paa Valgdagen givet Gudrid Justina deres Stemmer; 16 andre Nonner stemte derimod paa Joron Constantia[1], og en 17de Nonne Klara forlod Kapitlet uden at ville deeltage i Valget; Joron selv endelig stemte for en tredie Søster Margretha. I denne Anledning udstedte Bisp Audfinn 18de Septbr. 1320 en Kjendelse, hvori han, efter at have anført disse Omstændigheder ved Valget, erklærer, at vel havde Justina efter dette de fleste Stemmer (nemlig 17), men Konventets Pluralitet (nemlig 16+2), have imidlertid ei erklæret sig for hende. Hertil kom, at de, der havde stemt paa Constantia, skjønt hun havde een Søsters Stemme mindre, havde iagttaget i rette Tid at anholde hos hende om at modtage Valget, samt derpaa præsenteret hende for Biskoppen, hvilke Formaliteter det andet Parti havde forsømt. Da nu i Constitutio Bonifaciana om Abbedissers Valg er bestemt, at den skal vælges, som faaer alle Stemmer eller de to Trediedele[2]), fandt han ingen af Valgene kanoniske, og erklærede dem derfor med sine Brødres (Kannikernes) Raad for ugyldige, ikke paa Grund af de Valgtes Personlighed, men med Hensyn til de begaaede Valgfeil. Saaledes faldt Valgretten til Biskoppen. I Brev af 16de Decbr. s. A. melder han sin kjære Datter og gudelige Jomfru Joron Constantia, Nonne i Mariæ Kloster i Bergen, at han efter Brynhilde Katharinas frivillige Resignation havde saaet Valgretten, da den lovbestemte 3 Maaneders Frist ved Valgfeil og Forsømmelse var overskredet. Dette havde og Nonnerne erkjendt ved for dette Til-

---

[1]) Disse dobbelte Navne, der og forekomme i andre Nonneklostre, vise, at Nonnerne ved Optagelsen have beholdt deres gamle norske Navn, men dertil føiet et latinsk som indklædte Nonner.

[2]) Duas partes respectu totius conventus.

fælde aabenbare og uden Forbehold at overdrage ham at skikke dem en Abbedisse. Efter derpaa alvorlig at have overveiet de forskjellige Søstres Dygtighed til denne Post, havde han med sit Kapitels Samtykke nu valgt hende, Joron Constantia, i rette Tid til Abbedisse og Forstanderske (prælata) i St. Mariæ Kloster, hvilket han paalægger hende ydmygt og kraftigt at styre [1]). — 3 Dage derefter, 19de Decbr., er Abbedissens Kaldsbrev (installatio) udfærdiget af Biskop Audfinn. Nonnerne havde bifaldt hans Valg, og Joron overdrages derfor Klostrets Bestyrelse baade i aandelige og verdslige Sager. To Kanniker, Hr. Simon og Hr. Salve, paalægges at begive sig med dette Brev til Klostret, og der i Biskoppens Navn høitideligen lede hende op (intronizare) i Abbedissens Sæde i Klosterkirken [2]).

Allerede 1326 var Abbedisseværdigheden atter ledig; men denne Gang iagttoge Søstrene Valgformerne. Ved Brev af 29de Marts 1326 bekræftede derfor Bisp Audfinn Søster Ingeborg Cecilias Valg til Abbedisse, da det var foregaaet med tilstrækkelig Pluralitet (a duabus partibus numero), da den Valgte var 30 Aar gammel, ægtefødt, bekjendt for sin jomfruelige Ærbarhed, og ellers af Gud begavet. De ovennævnte 2 Kanniker fik derfor det samme Hverv med Hensyn til den Valgtes Installation [3]). — Paa denne Tid havde Nonnesæter en vidløftig Proces med Lyseklosteret angaaende Laxefisket i Oselven ved Lyse. Den paadømtes i 1328 af Bisp Audfinn til Nonnesæters og Ospræstens Fordeel [4]), men hører nærmest hjemme i Lyses Historie.

Om Nonnesæter i Cistercienserindernes Tid er der fra nu af kun et Par Testamenter og en Efterretning fra Sortedødens Dage tilovers. I uvis Tid (1305—1320) gav Thorfinn i Hen-

---

[1]) Barth. 24—25, som Pontoppidan (Annal. II. 124) har benyttet, men misforstaaet.
[2]) ibid. IV. 25—26.
[3]) ibid. IV. 95—96.
[4]) ibid. IV. 255—269. 558—568.

rikegard i sit Testamente 12 Mark brændt til Nonnesceter til Kirkebygning [1]), og 13de Mai 1337 gav Endrid Simonarson i sit Testamente en Mark brændt til Nonneseter, "sig til Skraasætning (ovenfor S. 160) og Sjæletider", samt til Søster Vigdis der sin Maarskinds Kappe og 9 Alen Klæde [2]). — I Arvid Ingeldsøns første Testamente af 4de Decbr. 1430 fik samme Kloster to Nobel i Penge, samt sin Part med flere geistlige Stiftelser i hans Udestaaende hos en Bonde paa Sunnhordland [3]). — For at afbede Guds Vrede under Pesten 1349 forordnedes 5 Messer at holdes 5 Dage efter hinanden. Til Messerne skulde man begive sig i høitideligt Optog, og Alle bære en brændende Kjerte, gaae barfodede, faste 4 Dage forud, og ofre til de Fattige. Anordningen for Bergen haves, og ifølge samme gik Processionen første Dag til Prædikebrødrene om Onsdagen, Torsdag til Minoritterne, Fredag til Nonneseter, Lørdag til Munkeliv og Søndag til Domkirken, hvor samtlige Deeltagere skulde nyde Nadveren [4]).

Gjennem hele 150 Aar møde vi nu aldeles Intet om Nonneseter og dets Skjebne. Senere Efterretninger oplyse kun, at i sidste Halvdeel af det 15de Aarhundrede, maaskee samtidigt med Munkelivs Ødelæggelse og Forvirringen der, ere dets Bernhardinernonner blevne udjagede af Norges Riges Raad paa Grund af deres løsagtige og onde Levnet, og rimeligviis er Klostrets Gods derpaa skjænket Munkelivs Birgittinere, for at afhjælpe de idelige Klager over Mangel paa det Nødvendige, som kom fra dem. Et

[1]) Barth. IV. 684. Munch i Udg. af Björgv. Kalfsk. 104—105.

[2]) ibid. IV. 434—435. Munch anf. St. S. 98.

[3]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 14. No. 10. I Schønings Aftryk (Anh. til Domkirkens Beskrivelse 8—9) er Frue Kirke og Nonneseter udeladte ved Fællesgaven.

[4]) Suhm XIII. 217. Ordenen er maaskee bestemt efter Kirkernes Anseelse, saa at man begyndte med de mindste; snarere er den dog grundet paa Beliggenheden, idet man udgik fra Byens Yderpunkt ved Sandvigen, derfra søgte til Vaagsbunden og Ydergrændsen mod Syd, og derfra op til den yderst bebyggede Deel af Nordnæs, for atter at ende ved Udgangspunktet — Kommunen.

Brev af 16de Juni 1484 oplyser, at Munkeliv da havde Nonneseters Gods i Bærge, men paa den anden Side, at der endnu i det Mindste var een Nonne tilbage der. Dette vækker Formodning om, hvad ogsaa Billighed synes at maatte have medført, at Rigsraadet, da det fandt det fornødent at udjage de løsagtige Nonner, vel tillige har ophævet Klostret som selvstændigt Konvent, men tilladt de Nonner, der ingen Deel havde i Udskeielserne, at forblive der i Ro til deres Død, samt paalagt Munkelivs Konvent, hvem Godset tillagdes, at sørge for disse Tilbageblevnes sømmelige Underhold [1]). I hiint Brev tilkjendegiver nemlig Engelbrekt Amundsson, at han paa Lagthinget var stævnet for at høre det Prov de, som da havde Nonneseter i Bærge, fremførte om Arven efter Jon Gudmundsson. Han indfandt sig da anførte Dag i Brødrenes Taleport i Munkeliv, hvor Broder Ketil Beintsson, Confessor, i Manges Paahør fremlagde forskjellige Breve og to Lagmænds Orskurd, der beviste, at den halve Arv i Løst og Fast efter Jon, som Ragna Bermundsdatter indehavde, skulde skiftes lige med Søster Katarina Mikjelsdatter i Nonneseter. Paa Grund heraf gjorde nu Engelbrekt et venligt Forlig med Broder Ketil paa Nonneseters Vegne, og lovede, at aldrig han selv eller hans Arvinger skulde paatale, hvad der af Arven efter Jon er kommen til dette Kloster, deriblandt Stangaland i Gands Sogn, og hvad Jon eiede i Glymter, mod at Nonneseter paa den anden Side skulde lade ham beholde Arven forresten [2]).

Endnu i 1494 har Nonneseter baaret sit gamle Navn, og maa der have været holdt Gudstjeneste som i Cistercienserklostrene; thi 22de Septbr. d. A. optog Broder Johannes, Prior og commissarius for St. Maria Kloster ad sanctam trinitatem, or-

[1]) Forfatteren af Comment. de coenob. Norv. (Script. IV. 412) ytrer sig herom: "sorores videntur hinc translatæ in Munkalif", hvilket vel og for en Deel kan have været Tilfældet. Langebeks Grunde derimod bortfalde ved det her og ved Munkeliv ellers Oplyste.

[2]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 25. No. 19.

dinis Sti. Bernhardi i Bergen, Hr. Nils Henriksson og Hustru i Ordenens Broderskab, deelagtiggjorde dem i alle gode Gjerninger, som i samtlige Ordenens Klostre udføres, og lovede, naar deres Død blev tilkjendegivet, at udføre for deres Sjæle slige Messer, som tilkom Ordenens kjæreste i Klostret bosatte "Brødre"[1]). Efter Udtrykkene heri synes dette Brev at være fra en Overgangstid, i hvilken Nonnekonventet har været aldeles opløst, og Klostret for Gudstjenestens og Eiendommenes Skyld kun har havt en Forstander (prior & commissarius), hvortil man kunde gjette paa en eller anden Cisterciensermunk, der ikke har skjøttet om at flytte tilbage fra Munkeliv til Hovedøen igjen i 1479, da Omflytningen mellem hine to Klostre anden Gang foregik. At Nonneseter da har havt St. Antonsmunke er der nemlig, efter Udtrykkene i dette Brev i det Mindste, endnu ikke Spor til, og dog kan det nok være muligt, at det er denne Orden og ikke Cisterciensernes, som menes, uagtet Klostret benævnes efter de sidste; thi man vil strax see, at en Broder af Antonsordenen har været Forstander i Nonneseter, førend dette formelig blev denne Orden overdraget. I denne Mellemtid maatte derfor vel Klostret bære sit gamle Ordensnavn, selv om det var beboet af Andre.

Noget aldeles Vist om den Tid, da Nonneseter først blev beboet af St. Antons Brødre, lader sig ikke fastsætte. Først 1507 blev det formeligt overdraget denne nye Orden. Ved Brev fra Bergen af 13de Septbr. d. A. bekjendtgjorde nemlig Erkebisp Gaute og Biskopperne Eilif af Stavanger, Anders af Oslo og Andor af Bergen, at hæderlig Mand Hr. Olaf Steinsson, St. Antonii Ordens Broder og paa den Tid Forstander for Nonneseter Kloster i Bergen, anholdt for dem om, at dette Kloster,

[1]) Barth. XXIII. 506—507. Brevet har kun Aaret "94" uden Angivelse af Seklet, og Suhm XIV. 336 henfører det til 1394; men da vare Nonnerne visselig endnu i fuld Besiddelse af Klostret, og den nævnte Hr. Nils Henriksson er uden Tvivl Norges Hovmester af dette Navn, der oftere i det Foregaaende er omtalt.

som nu i nogle Aar havde ligget øde og saagodtsom overgivet, maatte undes St. Antonii Orden og dens Brødre, Gudstjeneste der at ophølde. Dette tillode Bisskopperne, eftersom de der indkomne ere med Kongens og Rigsraadets Samtykke, paa Betingelse, at de dagligen skulle opholde Gudstjenesten, bygge og forbedre Klostret og dets Gods, at det ikke ydermere skal forfalde. Fremdeles skulde St. Antonii Brødre have Raadighed over den Deel af Godset, som en Brevet vedheftet Fortegnelse angiver, ifølge en af Bisperne istandbragt Aftale mellem hine Brødre og Abbedissen og Brødrene i Munkeliv, hvilken Aftale nu i alle Dele stadfæstedes. Fremdeles tillades det samme Brødre aabenbar i alle Kirker at lyse deres Ordens Aflad, udstede Brødrelagsbreve og modtage Almisser, Testamentgaver o. s. v. — Den vedheftede Jordegodsliste opregner de Jorder, der skulde følge St. Antons-Brødrene, "som dem er af Rigets Raad tilsagt, og Abbedissen i Munkeliv er tilfreds med". Rentens Beløb udgjorde 100 Løber, og Jorderne vare: saameget Eng og Ager ved Klostret, som fra gammel Tid har tilligget, det halve Sunnes (Sydnes), Aarisæde (Aarstad?) Kirke og Gaard med Kværn m. v., Kappen, Agatonen og 2 Kaalgaarde ved Katrinakirke i Byen, 6 Gaarde i Fane Sogn, 10 i Lindaas og 11 paa Vos [1]). Om disse Antonsmunke og deres Tilstand i Bergen vides iøvrigt Intet, uden af Erkebisp Erik Walkendorff 24de August 1515 valgte den nysnævnte Olaf, da Prior i Nonneseter, til med Flere at dømme i den forargelige Trætte mellem Bispen af Stavanger og Abbed Henrik af Utstein [2]).

Alle disse Forandringer, Klostrets Ødestaaen og Fremmedes Forvaltning paaførte naturligviis Klostret store Tab, og man finder ogsaa, at dets Gods paa Reformationstiden var i den Grad indviklet i Munkelivs og Andres Jordebøger, at det ikke var mu-

[1]) Efter en Gjenpart fra 17de Aarhundrede som i 1843 bevaredes paa Lungegaarden, af de med 4 Segl sammenheftede Pergamentbreve. Den var taget i Anledning af en Proces om Sydnes.

[2]) Dipl. Münch. No. 20.

ligt at faae Rede derpaa. Man havde og disponeret derover til Uvedkommende, f. Ex. da Bisp Hans i 1497 gav en af dets Grunde i Bergen til de tydske Haandværkere (ovenfor S. 410). Det betragtedes næsten som herreløst Gods, og var derfor og det første Kloster i Bergens Stift, der sekulariseredes, idet Kong Frederik 17de Oktbr. 1528 skjænkede Hr. Vincents Lunge og Arvinger Nonneseter Kloster med Ager, Eng, Skov, Ladegaard, Fiskevand, Gaard og Gods, for den Tjeneste, han Kongen og Norges Krone havde gjort. Naar Kongen iøvrigt i Intimationen beretter, at Nonneseter af "fremfarne Konger og Dronninger var stiftet til vor Frue Orden" [1]), da antyder dette formeentlig kun, at disse i ældre Dage havde givet Gods dertil. Som Motiv for saaledes at give Klostret bort anfører Kongen, at først Nonnerne og siden Antonsmunkene, der, efterat det i mange Aar havde staaet øde, toge det i Besiddelse, bedreve et uskjelligt og løsagtigt Levnet der [2]). — Ved Modtagelsen vare selve Klosterbygningerne ikke i beboelig Stand, og Lunge ombyggede det Hele til Privatbolig for sig. Den fik efter ham Navnet Lungegaarden, som den bærer endnu. Denne kongelige Gave vakte naturligviis Opsigt og grundet Misnøie. Jørgen Hansøn Skriver ilede med at gjøre sin landsflygtige Herre bekjendt dermed [3]), og Overdragelsen opføres i Erkebispens forhen oftere berørte Klagepunkter mod Frederik den Første.

Om Størrelsen af Klostrets Gods har man ingen Efterretning. Da det umiddelbart gik over i Privatmands Hænder, og snart efter udstykkedes mellem Lunges Arvinger, har man ikke engang den Veiledning, som den sildigere Lænsrente afgiver. Af Klosterbygningerne staae endnu to vel vedligeholdte Taarne tilbage, der udentvivl før som nu have dannet Yderpunkterne af den anseelige Bygning. Ligesaa synes enkelte af Udhusene at være fra den katholske Tid.

---

[1]) En Orden af dette Navn gives ikke. Nonneseters Navn "Mariæ Kloster" har vel foranlediget Udtrykket.

[2]) Frederik Is Registrant i Saml. til Norg. Hist. VI. 21—22.

[3]) Ved Brev fra Campen af 5te Mai 1529. Ekdals Arkif III. 1281.

§ 14.

Johannes den Døbers Augustinerkloster.

(Berföttabrödr at Jónskirkju).

Dette bergenske Kloster laa paa Nordnes, omtrent 500 Alen Sydost for Munkeliv, paa den nuværende Strandgades Opside strax udenfor Smørsalmindingen. Selve Klostret laa nede under Bakken ved Gaden, men Kirken høiere oppe mod Markeveien. Af dette havde Bryggen ret ned for Klostret ved Baagen Navnet **Jónsbryggja**, og den aabne Plads paa den anden Side mod Vest kaldtes Jónsvellir, nu Engen, Navne, der oftere forekomme [1]). Af Klostrets Beliggenhed paa Stranden kommer dets plattydske Benævnelse: St. Johannis up den Strand. Dets Alder er uvis. Vel har man antaget, at det skulde være ligesaa gammelt som Byen [2]), eftersom Jonsvoldene allerede omtales i Harald Gilles Saga; men det er vist nok, at Sagaskriverne i Almindelighed benævnede Stederne med de Navne, de havde paa deres Tid, og fra Navnet Jonsvoldene kan man derfor Intet med Sikkerhed slutte; desuden er det høist usandsynligt, at dette Kloster er saa gammelt; thi det var beboet af Augustinere, og denne Orden kom vist ikke til Norge, førend Domkapitlerne oprettedes. Fra 12te Aarhundredes Midte kan derfor dette Kloster været til, men sikre Vidnesbyrd om det har man først mod Seklets Ende. I Sverres Saga, hvis Forfatter var samtidig, nævnes nemlig Jonsbryggen og Jonsvoldene, og hvad der er afgjørende, i Kampen mellem Birkebener og Bagler 1198 nævnes selve Jons-Kirkegaard [3]). Fra denne Tid er følgelig Klostrets Tilværelse uomtvistelig. — Om dets Stifter veed man aldeles Intet; det skylder neppe nogen Konge sit Anlæg, da man ikke finder, at Kongerne nogensinde have taget sig deraf.

---

[1]) Fornm. Søgur. VII. 183. VIII. 124. 192 o. fl. St.
[2]) Sagen i Urda II. 286.
[3]) Sverres Saga c. 148.

Klostret var helliget Doberen Johannes, og dets Augustinere hørte til den strenge Congregation, der tillige vare Barfodmunke. Ved dette Steds Benævnelse i norske Skrifter støder man paa den Sønderlighed, at det udelukkende har Navn efter Kirken (Jónskirkja), og aldrig uden i latinske Kilder fører Navn af Kloster. Da det første Navn ganske vist har været det paa Stedet almindelige, tør man maaskee antage, at Grunden har ligget deri, at den oppe paa Fjeldryggen liggende Klosterkirke har faldt mere i Øinene, end den lavere liggende, af tilstødende Bygninger skjulte Munkebolig. Munkenes almindelige Navn var Barfodbrødrene ved Jonskirken; men stundom forekommer alene Udtrykket Barfodbrødrene i Bergen, og da er man i Tvivl om, enten dermed menes dette Konvents Augustinere eller Olafsklostrets Minoritter, der nemlig ogsaa vare Barfodmunke [1]). I Midten af 13de Aarhundrede nævnes oftere bergenske Barfodbrødre som Medlemmer af Gesandtskaber [2]), men da Minoritterne paa den Tid vare i meest Anseelse og deres Kloster afholdt af Kongen, henføres disse med størst Rimelighed til dette Kloster.

Jonskirken nævnes første Gang i 1208, da det berettes, at Peter Steipers Hustru Ingeborg boede her, og at Peter derfor ogsaa som oftest holdt til i Jonskirken, istedetfor at tage sig af Bergens Befæstning mod Baglerne [3]). — Da Kong Hakon Hakonsson 6te Oktbr. 1250 i Bergen udstedte de ældste Privilegier for Lybekkerne, var en Abbed Th. af St. Johannes Kloster iblandt Vidnerne [4]). — Gjennem hele Magnus Lagabøters Regjering nævnes dette Kloster ikke, undtagen at Annalerne berette, at det i 1270 afbrændte [5]); desto mærkeligere er det, at det aldeles ikke er be-

[1]) Beviset herfor gives ved Minoritternes Kloster nedenfor. Custos Nudipedum (Script. III. 106) kan kun forklares om dette Kloster.
[2]) Fornm. Søgur X. 156. 158, o. fl. St.
[3]) ibid. IX. 46.
[4]) Originalen paa Pergament i Lybeks Arkiv. Trykt i Codex Lubicensis I. 145—147. Et feilagtigt Aftryk findes i Thork. Dipl. II. 36—37.
[5]) Script. Rer. Dan. III. 110.

tænkt i hiin Konges mod Kirker og Klostre saa gavmilde Testamente. Derimod fik Jonskirken ligesom alle øvrige Bergens Klostre en Mark brændt i Hr. Gautes af Tolga udaterede Testamente [1]). — Senere var en Broder Grim Abbed i Jonskirken, der døde om Vinteren 1288—1289 [2]). Hans Eftermand hed Bard, fra hvis Tid flere, Klostret og dets Forholde dog lidet oplysende Breve haves. Saaledes opfordrede Pav Nikolaus (IV) 17de September 1290 alle sande Troende til at forrette deres Andagt i dette Klosters Kirke, og tilstod dem, som paa Johannes Baptists Festdag skriftede og hørte Messe der, et Aars og 40 Dages Aflad for deres Synder [3]). — Til Vitterlighed hang Abbed Bard 5te Marts 1293 sit Segl under det S. 421 omtalte Gavebrev til Munkeliv, ligesom han og sees at have forseglet flere Breve, der fremlagdes ved de i den Anledning senere opkomne Retsspørgsmaale [4]). Fremdeles nævnes han i 1299 og 1301, da ligeledes hans Segl benyttedes istedetfor Sælgerens, der intet havde. (Ovenfor S. 423 og 424).

Han er formodentlig død sidst i Aaret 1301, thi Eftermanden Hr. Peter Abbed forekommer allerede 20de Mai 1302, da han, ligesom senere 4de April 1303, optræder som Vidne om Munkelivs Abbeds Jordegodskjøb (ovenfor 424); 6te Septbr. s. A. udstedte han en bekræftet Afskrift af Kong Hakons Dom af 15de Juli s. A., og to andre Breve angaaende Ivar Lodinssons Gods [5]). — At Jonsklostret var et lidet og fattigt Konvent fremlyser af dets Historie, og maaskee var det for at komme det til Hjælp, at Er-

[1]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 31. No. 28. Han døde 1288. Arna Bps. Saga c. 70.

[2]) Arna biskups Saga cap. 70.

[3]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 21. No. 1. a. Feilagtigt hos Thorkelin II. 129, hvor det og er henført til 1291. Det er dateret i Nikolaus's 3die Aar, og maa altsaa være fra den 4de Pave af dette Navn, da Nikolaus III døde 20de August 1280, i sin Regjerings 3die Aar. Nikolaus IV valgtes i Febr. 1288.

[4]) Munkeliv Brevbog S. 101. 103.

[5]) Ovenfor S. 425. Munkeliv Brevbog S. 133—136.

kebisp Jørund valgte Jonskirken, da han i Kong Hakons og Dronningerne Isabellas og Eufemias Overvær den 5te Decbr. 1305 her indviede Biskopperne Arne Sigurdsson af Bergen og Ingeld af Hammer [1]). Ved en saadan Fest, hvor ei alene Kongefamilien men foruden Andre ogsaa Biskopperne Erlend af Først og Ketill af Stavanger vare tilstede, maatte der nødvendig falde ikke ubetydeligt Offer af for den Kirke, hvori Indvielsen foregik. Bisp Arne tog sig ogsaa strax af Munkenes trængende Stilling, idet han tillod dem at gaae ud at samle Almisser endog udenfor Stiftet. Dette sees af hans Brev af 3die Marts 1306 til Bispen af Stavanger. Enhver kjender, skriver han, den almindelige Nød, som en Tidlang har hvilet paa Landet, og været værst for dem, der have Flere at forsørge, fremfor Alt for de Klostermænd, som ikke aarke af Klostrets Gods at underholde dem, hvis Forsørgelse de have paataget sig, (d. e. Proventfolk), da de selv lide Mangel. I denne Forfatning ere Brødrene ved Jonskirken, som ikke kunne skaffe det Nødtørftige til Veie, uden ved Guds og gode Mænds Bistand. Arnes Bøn er derfor til Bispen og til Lærde og Ulærde i hans Stift, at de ville understøtte Overbringeren, Broder Aslak af Jonskirken, efter deres Evne, da Munkene nu udsende ham med Bispens indtil 1ste Mai gyldige Tilladelse til at indsamle Gaver [2]).

Maaskee har det og været et saadant Hensyn til Jonskirkens Fattigdom, der bevægede Hr. Bjarne Erlingsson til i sit oftnævnte Testamente af 1308 at skjænke det 10 Mark brændt, medens Munkeliv kun fik en [3]). — Med Mangelen fulgte her som andensteds indre Splid, hvorom et Brev af 4de Febr. 1308 giver

[1]) Barth. IV. 751.

[2]) ibid. IV. 296. Det fortjener at bemærkes, at denne Efterretning om almindelig Mangel i Landet 1306 er samtidig med Coursens Forværrelse. Det krigerske Forhold til Danmark og tildeels Sverige var vel Aarsag til begge.

[3]) Gaven er til Barfodbrødrene i Bergen: hvis altsaa dette er Minoritterne, have Jonskirken Intet faaet; dog er her nok dette Konvent meent.

Oplysning. Kardinal Berengarius, Pavens Pønitentiar, erkjender heri at have modtaget Abbed Peters Underretning om, at nogle Novisser i Klostret havde lagt voldsom Haand paa hinanden indbyrdes samt paa andre Klosterfolk og Sekulargeistlige, og at Nogle for at undgaae Straffen for deres Opløb have negtet Abbeden og deres andre Foresatte Lydighed, og saaledes ved Overtrædelse af Regelen og Foresattes Befalinger ere blevne bandsatte. Flere skulle desuden med Andres Bifald og Hjælp ved Simoni være komne ind i Klostret, have modtaget Præstevielsen og administreret Helligdommene. Bekymret for sit Kloster over alt dette, har derfor Abbeden udbedet sig Pavens Bestemmelse. I denne Anledning bemyndiger Kardinalen Abbeden selv for de Munkes Vedkommende, der have slaaes indbyrdes, og Abbeden tilligemed hver Enkelts geistlige Foresatte med Hensyn til dem, der have været i Slagsmaal med andre Geistlige, til efterat have paalagt dem de kanonisk bestemte Straffe efter Enhvers Forseelse, saadanne Forbrydelser dog undtagne, som den opostoliske Stol alene kan eftergive, at tilstaae dem Absolution. Dem, der af Enfoldighed eller Uvidenhed havde paa den angivne Maade ladet sig optage i Ordenen, skal Abbeden i en passende Tid suspendere fra alle Ministeralia; dem, der med fuldt Vidende, dog ikke af Foragt for Pavestolen[1]), havde gjort dette, skulle suspenderes i to Aar. Forsaavidt nogen af hine Kanniker eller Konverser maatte befindes personlig at eie Noget, skal Abbeden strax tage dette til sig, og anvende det til Klostrets fælles Bedste, og iøvrigt gaae frem mod disse Simonister overeensstemmende med Generalconciliets Statutter[2]).

I Aaret 1309 har fremdeles Abbed Peter været brugt som Vidne ved forskjellige Anledninger. Den 10de April var han i

---

[1]) In contemtum clavium.

[2]) Barth. IV. 206—208. Dette Brev synes at bestyrke, at Jonskirkens Munke have staaet i Afhængighedsforhold til Domkapitlet; thi neppe kan andre end Bergens Bisp og Kapittel menes med de her omtalte andre Foresatte for Klostret (jfr. ovenfor S. 63).

Bispens Consistorium tilligemed Abbederne af Munkeliv og Halsnø ved Udstedelsen af Bisp Arnes Appel til Kurien i Anledning af Færø Bispestols Besættelse [1]), og 30te Oktbr. udstedte han i Abbedens nye Stue i Munkeliv det ovenfor S. 429 nævnte Brev [2]). — Under Kong Hakons Ophold i Bergen dette Aar lod han ved Efterretningen om Erkebisp Jørunds Død en Kiste med Hellig-Olafs Offer, der var indsat i Jonskirken under Hr. Peter Abbeds Forvaring, den 8de Mai føre til Sakristiet (skruðhúsit) i Apostelkirken med de nidarosiske Korsbrødres Hr. Finns og Sira Erlends Vidende, for at ikke Pengene skulde berøves Kirken, medens den var formandsløs. Kisten, der havde 2 Laase og var forsynet med Erkebispens Segl, aabnedes i hine Kannikers samt Hr. Erling Amundssons og Hr. Une Peterssons Paasyn, og fandtes deri 6 Punge, i med Alt 367 Mark og 12 Ører i forskjellige Myntsorter, i Tourneser, engelske, svenske, gotniske Penge, men ingen norske, ligesaa-lidt som der laa Breve eller andre Oplysninger derved. Til Vidnesbyrd herom hang Kongen sit Segl for Kvitteringen [3]). — Atter den 30te Januar 1311 var Tvisten om Bispestolen paa Færø paa Bane i Jonskirken i Munkenes Huus (in domo fratrùm) hvor Abbed Peter med Bisp Thord af Garde udstedte et Dokument [4]), og 31te Januar 1313 udstedte den samme Abbed en Erklæring om, at Bisp Arne af Bergen havde tilstillet Erkebisp Eilif en Appel paa Grund af, at denne havde overdraget Kapellernes Foresatte Hr. Finn at hæve de halve Kirketiender i Bergens Stift, som Eilif tilegnede sig [5]).

Som Peters Eftermand forekommer Abbed Thord mellem 1323 og 1329, men de Breve, hvori han nævnes, vedkomme ikke

[1]) Barth. IV. 512—514. Suhm XI. 628.

[2]) Munkeliv Brevbog S. 111.

[3]) Barth. IV. 518—519. Dette Brev viser altsaa, at Erkebisp Jørund maa være død tidligere end "4 Uger efter Tiburtius", altsaa ved Midten af Mai, som Laurènt. bps. S. c. 26 fortæller.

[4]) ibid. 555—556.

[5]) Suhm XI. 717.

hans Kloster, men Munkeliv, og ere omtalte ovenfor S. 433 og 436, ligesom han og var Medudsteder af det S. 437 nævnte Brev af 29de Juni 1329. Ligesaa udstedte han 7de Novbr. s. A. tilligemed Abbeden af Munkeliv et Vidnesbyrd om Bisp Audfinns Appel angaaende Dale Kirke [1]). — Hvad Tid atter Abbedskifte fandt Sted, vides ikke; muligt at det skede om Høsten 1334; thi 30te Oktbr. d. A. fungerede Munkelivs Abbed og Kapittel samt Jonskirkens Kapittel som Notarii publici ved Abbeden af Utsteins Appel til Paven, medens det sidste Klosters Abbed ikke da var tilstede, hvilket vækker Formodning om, at han paa den Tid har været syg eller død [2]). Eftermanden Halvard nævnes ikkun med det Samme, han forlader dette Kloster, idet han nemlig efter Abbed Arnalds i Halsnø Død blev 12te Juli 1338 af Bisp Hakon i Bergen forflyttet til Abbed i dette Kloster [3]). — Til at succedere Halvard udnævnte derpaa Bisp Hakon og hans Kapittel tilligemed Brødrene ved Jonskirken eenstemmig Broder Bjarne i Halsnø, men denne undslog sig med Alderdoms Svaghed for at modtage Valget. Herfor bebreidede Bispen ham, lovede at være ham til Bistand i hans Abbedværdighed, bad ham betænke det Ansvar for Gud, hans fortsatte Vægring paadrog ham, og imødesaa hans Svar med det Første [4]). Dette Brev bestyrker fremdeles Sandsynligheden af, at Jonsklostret har været en regulær Afdeling af Bergens Domkapittel, siden begges Brødre i Forening valgte Abbeden. Bjarne maa imidlertid have vedblevet sin Vægring; thi 1339 tilkjendegav Bisp Hakon, at Munkene i Jonsklostret efter Abbed Halvards Resignation samtlige paa een nær havde udvalgt Broder Gyrd (Ivarssøn), efterat denne var dimitteret fra Helgeseter Kloster, til deres Abbed, og derpaa henvendt sig til Bispen om Valgets Confirmation. Efterat have under-

[1]) Barth. IV. 271—272. Ovenfor S. 437.
[2]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 33. No. 4.
[3]) Barth. IV. 428—429. Suhm XII. 302.
[4]) ibid. 708. Trykt i Saml. V. 127.

søgt Valgbrevet fandt Hakon, at Munkene i flere Dele havde afveget fra de foreskrevne Regler, hvorfor den Udvalgte nedlagde sin Værdighed i Bispens Haand, ligesom og Munkene overdroge denne at sætte dem en Formand. Men da han fandt, at Broder Gyrd paa Grund af sit uplettede Levnet, sine Kundskaber og øvrige Fortjenester ligefuldt burde hæves til hiin Værdighed, udnævnte han ham med sit Kapittels Samtykke til Abbed og Fader for St. Johannes Kloster, og overdrog ham dets frie Bestyrelse i aandelige og timelige Sager. Kannikerne Hr. Jon Arnason og Hr. Haldor Jonsson paalagdes med sædvanlig Høitidelighed at indsætte ham i hans Værdighed [1]).

Denne Abbed Gyrd blev i 1349 Biskop i Skalholt, og indviedes dertil i Bergen af Bisp Salomon af Oslo, den eneste af Norges Biskopper, der overlevede Pesten. Under denne var der imidlertid ingen Leilighed for ham til Island, og han kom saaledes først did i 1351 [2]). Om Jonsklostret findes derimod i denne Tid Intet optegnet; at Konventet har været ubetydeligt, synes og saa at fremlyse deraf, at det ikke nævnes blandt de Klostre og Kirker, hvortil Processionerne i Pestens Dage foregik. — Gyrds Eftermand som Abbed var uden Tvivl den Helge, der uvist af hvad Grund, i 1360 havde begivet sig til Island, men paa Tilbagereisen forliste tilligemed Bisp Gyrd af Skalholt og flere anseede Mænd under Færøerne paa Skibet Ormen Lange, hvorved samtlige ombord, ialt 90 Mennesker, bleve borte [3]). Hvem der blev Abbed efter ham vides ikke; thi hermed ophøre i Grunden alle Efterretninger om dette Kloster. I 1402 udstedte Steinar Aslaksson, Munk her, det ovenfor S. 449 nævnte Brev, og 17de August 1418 var Abbed Laurents af Jonskirken tilstede i Munkeliv ved Fru Margretha Eilifsdatters Gave til dette Kloster [4]). —

[1]) Barth. IV. 442—444.
[2]) Hist. eccl. Isl. II. 102.
[3]) ibid. II. 105. Suhm XIII. 437. Nogle Annaler henføre Ulykken til 1361.
[4]) Munkeliv Brevbog S. 33. Ovenfor S. 455.

En Augustinermunk Johannes, der nærmest var herfra, meddeeltes omtr. 1440 af Bisp Olaf Reisepas for en Vandring til Blodet i Wilsnak (i Brandenburg) og derfra paa Hjemreisen til Vadstena [1]. — Da hele Strandsiden ved Bergen afbrændte 1489 [2], er det ikke rimeligt, at Jonsklostret er blevet reddet, og da det senere aldeles ikke forekommer, er der endog Grund til at formode, at det ikke efter den Tid er kommet istand igjen. Paa Reformationstiden er der kun Tale om dets neppe betydelige Jordegods, der blev slaaet sammen med Munkelivs [3], og først tillagt Superintendenten Mag. Geble, ligesom det senere i Forening med Munkeliv udgjorde en verdslig Forlæning.

Jonskirkens Ruiner stode imidlertid tilbage, og flere betydelige Kjælderhvælv samt et Taarn paavises endnu i to private Huse paa Strandgaden. Paa Forslag fra Hovedsmanden paa Bergenhuus Christoffer Huitfeld og Geble Pedersen bevilgede Christian den Tredie 22de Juli 1552 Bergens Borgermester, Raad og Borgere at maatte nyde St. Hans Kirke og Kirkegaard med et Stykke af Grunden op mod Marken, 84 Alen bredt og 134 Alen langt, for deraf at skaffe Byen et Raadhuus, til hvis Bebyggelse det desuden tillodes dem at nedbryde og benytte Stenene af Allehelgens-Kirke [4]; men dette nye Raadhuus afbrændte atter 19de December 1561, hvorpaa Christoffer Valkendorffs Gaard blev kjøbt til Raadhuus [5], som den endnu er. I Jonsklostrets Taarn holdtes endnu i nogen Tid Brandvagt, ifølge kongelige Befaling af 9de Februar 1579; men nu er, som meldt, alt privat Eiendom.

---

[1]) Barth. IV. 364.

[2]) Huitfeld S. 999.

[3]) Pontoppid. Annal. III. 205.

[4]) Fastings Bergens Beskrivelse. Manuskr. Script. Rer. Dan. IV. 429.

[5]) Suhms (ældre) Saml. II. 1. 87. Edvardsen (Bergens Beskrivelse) fortæller, at Byens Borgere strax efter Branden toge Klostrets hugne Stene og gjorde sig Skorstene af.

§ 15.

Prædikebrødrenes Kloster i Bergen.

(út at brödra).

Dette Kloster er sandsynligviis stiftet mellem 1230 og 1240 af Kong Hakon og Bergens Biskop i Forening; thi om begge meldes der, at de have skjænket Prædikebrødrene Tomt til deres Klosterbygning [1]), hvilket og er rimeligt, da Holmen deels tilhørte Domkirken, deels Kongsgaarden. Prædikebrødrenes Kloster laa nemlig yderst paa Kommunen (Kannikebjerget), paa Skraaningen af Indsænkningen mellem Holmen og Sverresborg, og stødte umiddelbart op til Kristkirkens Kirkegaard og Kannikernes Boliger. Af denne Beliggenhed har det faaet Lokalnavnet *út að brœðra* [2]) (S. 110) i Modsætning til Minoritternes inde i Vaagsbunden. Hvilken Helgens Navn det bar er uvist, da det ingensteds udtrykkelig siges, men Klostrets Segl og Udtrykket "St. Olafs Huus" i Bergen, forskjelligt fra Minoritternes, vækker Formodning om, at dette ligesom det samtidige Kloster af samme Orden i Oslo har været St. Olaf helliget, maaskee i Forening med den hellige Kong Erik.

Skjønt altsaa Prædikebrødrene uden Tvivl for en stor Deel skyldte Bergens Kapittel deres Nedsættelse i denne By, begynder dog deres Historie med Vidnesbyrd om det Had, hvormed Kannikerne forfulgte dem, saasnart disse havde opdaget, hvor farlige de nye Naboer vare for dem og deres Indtægter. For at vænne Folk af med at søge Prædikebrødrenes Kirke istedetfor Domkirken og Sognekirkerne, grebe Kannikerne til det allerede S. 268 omtalte Middel at opbygge sine Priveter saaledes, at Ureenligheden flød

---

[1]) I Meyers haandskrevne Samlinger til Bergens Historie nævnes et Brev af Kong Magnus af Juni 1320, hvori han siger, at hans Forfædre Norges Konger havde givet Tomter til Klostret.

[2]) Heraf Udebrødre-Kloster (Ramus, Norg. Beskrivelse S. 152. 154), hvoraf Forvanskningen Vibebrødre (Script. Rer. Dan. IV. 410). Efter den her oplyste Beliggenhed maa Klostret søges noget østligere, end det er ansat paa Hesselbergs Kart i Urda II. Pl. 10.

ind over denne lavere liggende Klostergaard, og frembragte en ulidelig Stank. Men til Lykke for Munkene var Kardinal Vilhelm da i Norge, og da han kom til Bergen, tog han sig strax af deres Sag, og udstedte 13de August 1247 et Brev, hvori han tilkjendegiver, at han ved sin Ankomst til Bergen havde fundet Prædikebrødrenes Huus ved Siden af Domkirken opbygget paa en altfor indskrænket Plads, som dog Biskoppen paa Kardinalens Bøn noget udvidede. Men Kannikerne havde bygget Huse paa et høiere liggende Sted mellem Domkirken og Klostret, og deriblandt Priveterne som ovenfor anført. Derfor befalede han, at disse løse Træhuse strax skulde flyttes til et mere passende Sted, men tillod dog paa Kannikernes Bøn og med Munkenes Samtykke, at Husene maatte blive staaende, naar de ikke paa slig Maade benyttedes. Da Munkene frygtede en Gjentagelse, satte Kardinalen Bandsstraf for dem, der i Fremtiden tillode sig Sligt [1]), samt gjentog i Brev af 15de s. M. til Kong Hakon denne sin Anordning med Bøn om, at Kongen f. Ex. ved Forbud til Tømmermænd eller deslige vilde hjælpe til, at saadan Usømmelighed ikke oftere indtraf [2]).

Saaledes var denne Kilde til Uvenskab stoppet, men det brød senere ud med forøget Harme ad andre Veie, ligesom i det Hele det 13de Aarhundredes Slutning var en Kampens Tid over hele Norden mellem Kanniker og Tiggermunke. Dette fiendtlige Forhold var det vel og, der nærmest foranledigede Pav Benedikt XIs Befaling af 2den April 1304 til Biskopperne af Roskilde, Linköping og Stavanger at bestræbe sig for at bringe Enighed i Stand mellem Sognepræsterne paa den ene Side og Dominikanere og Minoritter paa den anden, med Hensyn til de Sidstes frie Prædikeret og Skriftemaal, angaaende portio canonica og den biskoppelige Fjerdepart [3]), hvorom han nylig havde udstedt en almin-

[1]) Barth. IV. 216. Trykt hos Suhm X. 965.

[2]) ibid. IV. 218. Ovenfor S. 267 er et almindeligt Formaningsbrev fra Paven af Septbr. 1246 til Forligelighed mellem Domkapitlerne og Dominikanerne i Norden meddeelt.

[3]) Portio canonica kaldtes den Afgift af en Afdøds Formue, der skulde

delig Bestemmelse (constitutio), som det paalægges dem i Et og Alt at overholde, samt efter den at paadømme de Tvistigheder, som i Fremtiden maatte opstaae, saa at Tiggermunkene ikke i nogen Maade forurettedes af Sekulargeistligheden [1]). — At denne Pavebulle specielt har fundet Anvendelse paa Forholdet mellem Dominikanerne og Domkapitlet i Bergen, er tydeligt deraf, at netop de deri anførte Tvistepunkter udtrykkelig forekomme i de Stridigheder mellem dem, der udbrøde i Kong Erik Magnussons Tid (omtrent 1290) [2]), og vedvarede ligetil det lykkedes Bisp Audfinn at bringe et Forlig i Stand. Herom haves endnu 4 Breve i Behold.

Det første Brev af 8de Juli (uden Aar) har til Overskrift: Prædikebrødrene beklage sig for Kongen over den dem af Kapitlet tilføiede Fornærmelse. Det aander den høieste Forbitrelse mod Kannikerne, mod hvis Overmod, dumdristige Angreb, Ugudelighed m. m. de anraabe den kongelige Vældes Arm om Hjælp. Uretten synes og at have været alvorlig. De paaberaabe sig nemlig Kongens Kjendskab til et af Kannikerne udstedt almindeligt Forbud til Indbyggerne i Bergens Stift mod at optage Dominikanerne i sit Huus, kalde dem til Sygebesøg, eller give dem Almisse som andre Fattige. Bispen havde vel tilbagekaldt denne Bestemmelse, gjort Undskyldning derfor, og anmodet Alle om at modtage og behandle Prædikebrødrene med Agtelse og christelig Kjærlighed, men Kannikerne havde sat sig med al Magt derimod, og gjort uhørte Beskyldninger mod Brødrene, hvilke, disse dog haabe ved nærmere Prøve skulle findes "mindre sandfærdige". Trods Bispens Indvendinger havde Kannikerne derpaa forordnet, at den Præst, der viste Dominikanerne noget Venskabstegn, skulde berøves sit Embede,

tilfalde hans Sognekirke, naar han ikke lod sig begrave i denne; quarta episcopalis (ogsaa testatio) var den Fjerdepart af alle Testamentgaver, hvorover Biskoppen havde Ret til at disponere in pios usus.

[1]) Barth. III. 79—81.

[2]) Man kunde formode, at denne Strid i Bergen har givet Anledning til den omtalte Constitutio Benedictina, dersom ikke lignende Middelalderens Laugskampe vare almindelige overalt paa den Tid.

og for at Munkene ei skulde blive vidende herom, forbødes Præsterne under Bands og Suspensions Straf at aabenbare denne Beslutning for Nogen. Hermed haabede de uden Redning at knuse Munkene aldeles. Paa Grund af denne og utallige andre Forurettelser, hvorved deres Ro aldeles forstyrredes, tyede de nu til Kongens Hjælp, hvem de forsikre om deres Lydighed og Hengivenhed [1]).

Ved udateret Brev (dog ganske bestemt skrevet fra Grøningesund den 11te Juni 1306) melder Bisp Arne af Bergen Erkebisp Jørund, at han ved Stridighederne mellem Kannikerne og Prædikebrødrene var i lang Tid bleven hindret fra efter sin Bestemmelse at afreise til det Concilium i Oslo, hvortil han var kaldet. Thi da den til Reisen bestemte Dag kom, var den ærværdige Broder Peter [2]), Prædikebrødrenes Prior provincialis, paany kommen til ham, og havde ydmygt bedet ham om at standse Uroligheden mellem Prædikebrødrene i Bergen og Kapitlet. I Haab om at faae Tid hertil, lovede han dette, men mærkede snart, at en Sag som denne ikke uden mange Underhandlinger kunde bringes til et forønsket Udfald, og havde derfor overdraget Sagen til nogle af ham valgte Personer. Saaledes stod Sagen nu, og han var kun kommen til Grøningesund, hvorfor han beder om Undskyldning o. s. v. [3]).

Til sit Sendebud til Kurien, sin "Broder" A. Sigurdsson [4]), skriver Bisp Arne (som det synes mellem 1307—1309), at han blandt Mere skulde stræbe at udvirke ved Pavestolen, at de Exemte, saasom Prædikebrødrene, maatte ved Biskopperne (per ordinarios)

---

[1]) Barth. IV. 161—164.

[2]) Denne Peter, Prædikebrødrenes Provincial, forekommer som saadan mellem Aarene 1303 og 1308. (Suhm XI. 454. Lilj. Dipl. II. 456.) At han da var i Bergen, viser den Vigtighed Striden havde i hans Øine.

[3]) Barth. IV. 308—309.

[4]) Har Suhm (XI. 857) Ret i, at Eftermanden Bisp Audfinn var Bisp Arne Sigurdssons (Barth. IV. 751) Broder, saa er der den høieste Grad af Sandsynlighed for, at denne A. Sigurdsson er bemeldte Audfinn. — Maaskee har Audfinn udvirket Bullen af 2den April 1304. I saa Fald er hans Ophold ved Kurien tidligere end anført.

kunne twinges indenfor deres Privilegiers Grændser, om de f. Ex. forholdt Sognepræsterne den kanoniske Afgift (portio canonica) eller deslige [1]). Det følgende Brev vil forklare Meningen af dette.

Først i Biskop Audfinns Tid (1314—1330)[2]) bleve disse Stridigheder bilagte. Sagen var overdraget til udvalgte Dommere, nemlig Bisp Audfinn, Kannikerne Hr. Simon Ivarson og Hakon Erlingssøn, Prædikebrødrenes Prior Olaf og hans Medbrødre, Lectores Eindrid og Johannes, der i Venlighed skulde slutte en for Alle bindende og varig Overeenskomst. De vare blevne enige om følgende Vilkaar: 1) Den Vei, som gaaer mellem Prædikebrødrenes Kirke paa Nordsiden og Bispens Nost, skulde uden Hindring være Domkirken fri og aaben, uden at forskjellige norske Kongers Breve under nogetsomhelst Paaskud derfor skulde være til Hinder; Bagveien (ambitus) derimod, som paa denne Side var anlagt, og alle andre Veie, som de vare i Besiddelse af, skulde Brødrene beholde, dog uden Ret til at udvide dem uden Bispens og hans Kapittels gunstige og særdeles Tilladelse. Fremfarne Kongers, Fehirders, Lagmænds og Andres Breve og Domme angaaende den anførte Vei skulde under Priorens og Domkapitlets Segl nedlægges i et Skrin, der skulde indsættes i St. Michaels Kloster i Bergen under Abbedens Forvaring; dog vare Kannikerne forpligtede til at aabne Skrinet for Brødrene, og lade dem udtage Brevene, naar de derfor havde Brug, dog at de ei anvendtes til Skade for Kapitlet. — 2) Angaaende de Bygninger, der staae paa Domkirkegaarden paa Østsiden af den Gade, der fører fra Kirkegaarden til

[1]) Barth. IV. 315—316.

[2]) Da man nedenfor vil finde, at Prædikebrødrene i Aaret 1328 vare saagodtsom Formænd for Bergensernes Uvillighed til at erlægge Tiende, og de i nærværende Forlig forpligte sig til at befordre Tiendeydelsen, synes det rimeligst at henføre denne Strids Ende først til 1328 eller 1329, men ligefuldt bør den omtales her i Forbindelse med de øvrige herhen hørende Data. Vi have her holdt os til Prof. Munchs Bestemmelse af det omtalte Brevs Alder, hvori han nemlig afviger fra Suhm, der henfører det til 1319. (Danm. Hist. XI. 859 og Saml. V. 352).

Klosterkirken, bestemmes, at Privetcerne deri skulle reengjøres paa en Maade, der ikke besværede dem, der besøgte nogen af Kirkerne. — 3) Angaaende Bisp Narves Jordfæstning, hvorpaa Munkene gjorde Paastand, skulde al Paatale nu og stedse ophøre [1]). Den Pengesum derimod i Guld og Sølv, som bemeldte Bisp havde i sin Tid nedlagt hos Prædikebrødrene, og efter disses Paastand bestemt for dem og Andre af deres Orden, skulde de beholde med fuld Ret, uden at derfor Beviis eller Ed maatte fordres af Bispen eller Kapitlet. — 4) Den Afgift eller Rettighed, som tilkom Sognepræsterne [2]), skulde ophøre for et Aar (ad annum) fra denne Dag, saa at i Mellemtiden kun en Deel deraf skulde gjælde, hvorom nærmere Beslutning skulde fattes; men af denne midlertidige Udsættelse maatte forøvrigt intet Paaskud for Fremtiden hentes, eller Prædikebrødrene siden troe sig forurettede ved dens lovlige Inddrivelse. — 5) For at afskjære al Anledning til Trætte og fjerne alt Tønder til Had bestemtes med Hensyn til Maaden, hvorpaa Sjælemesser skulde holdes og synges, følgende: Naar Kannikerne skulle udføre denne Pligt, kunne de efter Behag dertil bestemme Tid og Time, og fuldføre Vigilierne i Ro uden Forstyrrelse eller Nærmelse (accessu) fra Prædikebrødrenes Side, indtil den paabegyndte Tjeneste er tilendebragt. Vare Brødrene komne først, skulde der forud sendes dem Bud om Kannikernes Ankomst, og hine skulde da, efterat have fuldendt den 3die eller 9de Lectie (lectio), give Plads for disse, eller om de ønskede det, læse det Øvrige, hvor de havde begyndt Sangen, men i al Fald overlade Kannikerne Forrangen; i alle øvrige Ligtog, hvori Kannikerne selv skulde synge Vigilierne, skulde disse have Retten til at bestemme Tiden. —

[1]) Formodentlig har Narve valgt sig Gravsted hos Prædikebrødrene, men Kapitlet modsat sig dette paa Grund af gammel Vedtægt, hvorefter Bisperne begroves i Domkirken, hvilket da og maa være skeet; han var allerede død 16de Oktbr. 1304 (Barth. IV. 383), saa dette var en gammel Tvist.

[2]) Solutio portionis canonicæ, qvarta videlicet, quæ curatis sacerdotibus debetur.

6) Prædikebrødrene skulde urokkelig overholde de af Bergens Bisp eller hans Official offentliggjorte Bandsættelser og Interdikter, saa at de ingen Omgang tillode sig med de Excommunicerede, udenfor hvad de pavelige Privilegier hjemlede dem; ligesom de skulde afholde sig fra middelbart eller umiddelbart at foretage eller fremme Noget, der var til den bergenske Kirkes Skade, medens de derimod i alt Øvrigt skulde have fri og uantastelig Ret til at foretage hvadsomhelst til eget eller Ordenens Gavn. Men — hvad Gud forbyde — skulde Brødrene blive tilføiede nye Forurettelser af Bispen eller Kapitlet, vare de fritagne for denne Forpligtelse; men fordi den Ene med Rette forlangte eller tiltvang sig Noget af den Anden, skulde deraf ingen Grund til ny Splid hentes. — 7) Da det ei er nok at afholde sig fra det Onde, naar ei noget Godt gjøres istedet, saa befales, at titnævnte Brødre i Skriftestolen og deres Prædikener skulle tilskynde de Troende til at betale Tiende, og dette især paa Søndag Qvadragesima og andre hertil ved Lov fastsatte Tider. — 8) Alle andre Stridigheder, Trætter og Uenigheder skulle fra denne Dag aldeles være glemte, og i Fremtiden ikke under noget Paaskud oprippes, dog saa at denne Clausul ei er Bestemmelsen de portione canonica ovenfor i nogen Henseende til Hinder. For at dette Forlig kunde i enhver Henseende blive ubrydeligt, skulde Prædikebrødrene sørge for, at det inden næste Sommer blev bekræftet af Provincialprioren. Denne venlige Aftale og gjensidige Forpligtelse blev given og forkyndt i Bergens Domkirkes Sakristi[1].

Saaledes lykkedes det da Bisp Audfinn at istandbringe et samtlige Stridspunkter omfattende Forlig, som man dog af det Følgende seer, ikke har kunnet lede til noget oprigtigt Venskab mellem dem. Ved flere Leiligheder finder man nemlig Kannikerne og Dominikanerne paany at gjøre Indgreb i hinandens formeentlige Rettigheder. Det var forresten midt under den heftigste Strid, at Bisp Arne udstedte det S. 271—272 omtalte Brev af 1309 om

[1]) Barth. IV. 165—171.

det Urigtige i, at Tiggermunkene toge Folk til Skrifte, som vare bandsatte af Sognepræsterne; men man seer, at noget Lignende ogsaa har fundet Sted efter Forliget.

Blandt Testamenter til Prædikebrødrene i denne Tid har man Kong Magnus's af 1277, der gav dem 12 Mark brændt, Gautes af Tolga, af hvem de fik en Mark brændt, samt Hr. Bjarne Erlingssons af 1308, der gav Prædikebrødrene 5 Mark brændt, og desuden til St. Olafs Huus ved Kongsgaarden, hvorved vist dette Kloster menes, 6 Maaneders Matebol i Bjørke i Sogn, mod at Enhver, som der var inde, skulde daglig læse 10 Paternoster for alle Christnes Sjæle [1]). — 12te April 1306 vare Dominikanermunkene Halvard og Arnfinn m. Fl. Vidner i en Sag angaaende Gaarden Thoskar [2]).

5te Oktbr. 1307 bekjendtgjorde Finn, Provst for Apostelkirkens Kapittel, Peter kaldet Mata, og Frederik, Bispens Official i Bergen, at de vare tilstede i Prædikebrødrenes Kloster sammesteds, og hørte hvorledes Magister Erik [3]), Broder i dette Kloster, paa Opfordring af Jon Hedinssøn, Kannik af Stavanger, gav følgende Forklaring om hvad der var Skik og Brug i Stavangers Kirke med Hensyn til hvad Kongen ofrede, naar han opholdt sig der. Han erklærede paa sin Samvittighed, at hvad Kongen ofrede i norsk Mynt, tilfaldt efter gammel Vedtægt Kapitlet; angaaende Sterling eller Gros de Tours var Intet bestemt, men Guld, arbeidet Sølv og kostelige Klæder tilhørte Bispen [4]). — 19de Marts 1313 var Broder Olaf Prior, og Broder Andreas Lec-

---

[1]) Disse Testamenter forekomme før oftere.

[2]) Barth. IV. 80. Saml. V. 513. Anm.

[3]) Dette er sandsynligviis den samme Mester Erik, der i 1285 var Provst paa Lister, men senere maa være bleven bosat i Bergen, da han saa ofte forekommer som Vidne, Udsteder af Dokumenter m. v. i Munkeliv. Heraf kan man forklare sig, at en Prædikebroder i Bergen skulde afgive Vidnesbyrd om Skik og Brug ved Stavanger Domkirke, hvorved han nemlig som Provst paa Lister havde været Kannik.

[4]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 30. No. 20.

tor i Dominikanernes Kloster i Bergen, blandt de Vidner, der hørte Bisp Arne i sit Consistorium oplæse en Protest i Anledning af den Trætte, som da stod paa mellem Bispen og Erkebisp Eilif [1]).

Efterat den til Bisp i Skalholt valgte Abbed Grim af Ridarholm var død, blev Broder Jon Halthorsson, Prædikebroder i Bergen, valgt til hans Eftermand, og indviet til Bisp 1ste August 1322, hvorpaa han Aaret efter tiltraadte sit Embede. I dette viste han sig som en særdeles virksom Mand, gav flere Statutter, bestræbte sig for de islandske Klostres Reform m. v. [2]). Han var en veltalende, lærd og from Mand, der havde i sin tidlige Ungdom studeret i Paris og Bononia, og ansaaes efter sin Hjemkomst for den lærdeste Klerk, som havde været i Norge [3]). — 1323, uden tvivl før sin Afreise til Island, deeltog han i Valget af Hr. Erling Vidkunnarson til Rigsstyrer i Norge.

I et udateret Brev fra Bisp Audfinn til Erkebispen, hvilket Prof. Munch med Rimelighed henfører til 1328, klager hiin for Erkebispen over den Modstand, han mødte i Bergen ved Inddrivelsen af Gaarde-Tienden, som Underfehirderen Svend Klerk var den Første til at undslaae sig for at yde af sine Eiendomme i Bergen. I denne Anledning beretter Bispen, at de Gjenstridige holdt deres Sammenkomster hos Prædikerne, og bragte endog Drosten Hr. Erling Vidkunnarson, Hr. Guttorm Kolbjarnarson og flere Høvdinger til at modsætte sig Kirkens Ret [4]).

Fra nu af og ind i næste Aarhundrede ere Efterretningerne ogsaa om dette Kloster ubetydelige. 4de Novbr. 1333 udstedte

---

1) Suhm XI. 718. Script. IV. 420.

2) F. Joh. Hist. eccl. Isl. II. 61 ff.

3) Om denne Mands litterære Virksomhed og Død i Bergen er talt ovenfor S. 238. Tre Breve fra Bisp Hakon til ham ere trykte i Saml. til Norges Historie V. 97.

4) Barth. IV. 231 ff. Meddeelt af Munch i Saml. til Norges Hist. V. 354 ff. Er hans Ansættelse af Brevets Alder rigtig, maa Forliget med Kapitlet først sættes efter denne Tid, da Tiendetvisten ogsaa deri opgjøres.

3 Mænd et Vidnesbyrd i Klostret "ude hos Brødrene" i Bergen angaaende Salget af 3 Mâtebol i Gaarden Birkjar [1]), og 13de August 1337 gav Endrid Simonarson ved et Tillæg til sit Testament af 1335 en Mark brændt "ud til Brødrene" [2]). Ligesaa fik Prædikebrødrene i Bergen ved Kong Magnus's og Dronning Blankas Testament af 25de Juli 1347 sin Andeel af de 100 Mark Penge, som de gave til Ordenens Klostre i Norge [3]). — Om Processionerne i Anledning af Pesten 1349 er ovenfor talt S. 502, hvorefter Hoitideligheden begyndte hos Dominikanerne.

Paa Kalmarunionens Tid var Jakob den Ældre Biskop af Bergen, og denne havde enten forud været, eller blev maaskee, efter ved Aar 1400 at have nedlagt Bispeværdigheden, Munk i dette Kloster. Han levede endnu 1408 og kaldes da Prædikebroder [4]). Fra den Tid, da Munkeliv skulde afgives til Birgittinerne, har man endnu to Breve i Behold, der vidne om den Iver, hvormed Dominikanerne og de øvrige ældre Munkeordener i Bergen modsatte sig denne Plan. De ere begge fuldstændig meddeelte S. 461 og 462, saa det her er nok at bemærke, at Prædikebrødrenes Prior i Januar 1422 hed Johannes, og at denne 1424 var bleven efterfulgt af Prior Peter Oldemarket, om hvilke vi forøvrigt ingen Kundskab have. Til denne Tid hører endelig og Arvid Ingeldsøns Testament af 4de Decbr. 1430, da han gav forskjellige Klostre i Bergen, hvoriblandt ogsaa ud til Brødrene, hvad han hos Holte Thoressøn havde tilgode for et Skib [5]).

Uvenskabet mellem Dominikanerne og Sognepræsterne maa fremdeles have vedvaret, og de Første have stræbt at tilvende sig utilladelige Indtægter. Saaledes havde de i 1443 begravet en Henrettet paa deres Kirkegaard, uagtet Bisp Olaf af Bergen havde

---

[1]) Dipl. i Univers. Samling.
[2]) Barth. IV. 434.
[3]) Saml. til Norg. Hist. V. 585.
[4]) Björgv. Kálfsk. p. 7. "Jacobus antiqvus de ordine Prædicatorum." Jfr. ovenfor S. 446—447.
[5]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 14. No. 10. Schøning Domkirken, Anh. S. 8.

advaret dem mod at tillade sig denne aldeles ulovlige Handling. Paa Grund heraf befalede Bisfoppen 4de Novbr. samtlige Præster i Bergens By og Stift først at paalægge Munkene og Alle, der havde havt Deel i Begravelsen, paany at opgrave den Jordfæstede og føre ham bort fra Kirkegaarden, og hvis dette efter 3 Dages Frist ikke var udført, at lyse samtlige Prædikebrødre og deres Medskyldige i hiin Gjerning i Band, samt lægge Interdikt paa den saaledes vanhelligede Kirkegaard [1]). — 2den Oktober 1453 var Christian I samlet med Norges Rigsraad i Sortebrødre-Kloster i Bergen, (en Benævnelse som fra nu af blev almindelig), og mæglede der Forlig mellem Hr. Olaf Nilsson og de Kontorske. Grunden til at Rigsmødet er holdt her, er ikke let at indsee, især da Klostret uden Tvivl var en gammel Træbygning, som først mod Aarhundredets Ende ombyttedes med en af Prior Halvard († 1508) opført Bygning af Steen [2]). Det var vel og til hiin ældre Træbygnings Vedligeholdelse, at en Kjøbmand paa Bryggen Geert Smedeken bestemte den halve Læst Tjære, han 25de Oktbr. 1475 testerede til Dominikanerne [3]).

Paa Reformationstiden faaer man igjen fuldstændigere Underretning om Klostret, som da oftere benyttedes som det norske Rigsraads Forsamlingssted. Saaledes var det fra Sortebrødreklo-

[1]) Barth. IV. 9—11. Pontopp. Annal. II. 591. Denne Bisp Olaf, der før havde været Kannik i Hammer og Sognepræst til Gran, kaldes i 1431, da Kong Erik foreslog ham for Paven til Bisfop i Bergen, Kongens Kapellan og familiaris domesticus. (Barth. IV. 621). I Bisperækker kaldes han Olaf Gran; Kongen kalder ham i hiint Brev Olaf Nilsson. Er det derfor, som neppe kan betvivles, rigtigt, hvad i Saml. III. 573—575 oplyses, at den Olaf, der var Bisp i Bergen 1412, var en Søn af Hartvig Henriksson og Hr. Benkt Hartvigssons Broder, saa maa man antage, enten at den af Kong Erik foreslaaede Olaf Nilsson (Gran) ikke er bleven Bisp, eller at der mellem 1431 og 1412 har været to Bisfopper i Bergen af dette Navn.

[2]) Holberg Bergens Beskrivelse S. 51 efter Edvardsen. Vel henføres dette i Script. Rer. Dan IV. 418 til Utstein Kloster, men dette maa være urigtigt.

[3]) Testamentet findes i Lybeks Arkiv.

ster, at Rigsraadet 5te August 1524 udstedte det norske Opsigelsesbrev til Christian II paa Grund af hans uchristelige og umilde Regimente, samt 23de August (Bartholomæi Aften) hyldede Hertug Frederik, mod at han besvor det Udkast til Haandfæstningen, hvormed de nedsendte Hr. Vincents Lunge [1]). Ligesaa var det i dette Kloster, at Rigsraadet 7de September s. A. sluttede en Kontrakt med Hans Knutsson, Degn i Bergen, hvori denne fraskrev sig Degnedømmet mod 100 Gylden strax og en aarlig Pension af 60 Gylden, som Eftermanden Hans Arnesson skulde betale ham i Helsingør. — Klostrets Prior paa denne Tid var Jens Mortensson, der efter Alt, hvad man kjender til ham, maa have været en slet Karl. At han ikke holdt sine Munke til Skik og Orden, viser Bisp Olafs Klage til Dominikanernes Provinsial i Nidaros af 1527, som allerede S. 247—248 er meddeelt, og at han selv maa have havt et stygt Rygte, kan man slutte deraf, at en mundtlig Tradition, som havde vedligeholdt sig lige til Edvardsens Tid, bestemt skyldte ham for selv, efter Aftale med Hr. Vincents Lunge, at have sat Ild paa sit Kloster, da dette i 1528 afbrændte [2]). Da nemlig Tidens Tegn spaaede Munkenes nær forestaaende Undergang, bleve Prior Jens og Hr. Vincents enige om i Tide at skaffe Klostrets Kostbarheder til Side, for ei at komme til at dele med for Mange, og da dette var skeet, og alt Guld, Sølv og andre Kostbarheder deelt mellem dem, stak Prioren Klostret i Brand, for at skjule Plyndringen.

---

[1]) At Huitfelds Aar 1523 for disse to Rigsraadsbeslutninger er urigtigt, har jeg beviist i Nor II. 510 ff. Selve Brevene findes i Danske Geheimearkiv, og derfra er Dagen for Frederik Is Hylding taget. I Nor formodedes, at Frederik er bleven hyldet samme Dag, som man afsatte hans Formand. I Stedet derfor ligge 18 Dage mellem disse Beslutninger, hvilket Mellemrum uden Tvivl er medgaaet med at overveie, om man skulde slutte sig til Sverige eller Danmark (jfr. Saml. I. 332. o. fl. St.), og forklarer Lunges Ytringer om det svære Arbeide, han havde havt for at faae Kong Frederik hyldet af de Norske. Derfor blev og hans Haandfæstning strengere end hans Formænds.

[2]) Holberg Berg. Beskr. S. 55. Script. Rer. Dan. IV. 420. Saml. I. 49.

Saaledes var da ogsaa dette Kloster ødelagt, førend selve Reformationen begyndte. Man fortalte, at det var afbrændt ved Vaadeild; ogsaa selve Rigsraadet lod det blive derved, sandsynligviis fordi man intet Beviis havde mod Mordbrænderne. Vincents Lunge tog Klostrets Eiendomme i sit Værge, formodentlig paa Kongens Vegne, medens Prioren som Belønning fik 3 Gaarde, hvoriblandt Milde og Sandvik, og en Deel af Munkene tjente Hr. Vincents som Hofmænd. Saaledes fortælles det i det norske Rigsraads oftnævnte Klagepunkter over Kong Frederik i 1531 [1]). Medens Prioren saaledes nød sit Rov i Ro paa Milde, hvor han bosatte sig, og som Kong Frederik formelig tilskjødede ham 1530 [2]), søgte Kong Frederik selv at komme i Besiddelse af de Kostbarheder, Lunge havde faaet fra Prædikebrødrenes Kloster. Fra Gottorp befalede han ham 28de Oktbr. 1529 at levere til Esge Bilde det Sølv, Guld og andre Klenodier, han "paa egen Haand og til eget Brug" havde taget fra Apostelkirken og Sortebrødre Kloster [3]), og da Lunge ikke selvmindet gjorde dette, sendte Esge Bilde 26de Febr. 1530 Skriveren paa Bergenhuus, Anders Pedersen, med 4 af Bergens Raadmænd til ham, hvilke opfordrede ham til at efterleve den kongelige Befaling. Naar Lunge vilde overlevere samtlige Kostbarheder under Lagmandens, Raadets og andre Dannemænds Segl, vilde Bilde efter det kongelige Brevs Indhold indsætte det Hele paa Slottet "til Gjemsel og Forvaring, kgl. Majestæt og Riget til Bedste og Bestand", indtil Kongen derom anderledes forordnede. Hertil svarede Hr. Vincents, at han selv vilde føre det Kongen til Haande. De Udsendte gjorde ham da opmærksom paa, at Esge ikke ansaa det raadeligt at indskibe saa værdifulde Ting paa slig en Jagt, som den, hvormed Hr. Vincents nu agtede sig Vinterdag til Danmark; men denne meente, at paa det Fartøi, han selv vovede sit Liv, vilde han og vove

[1]) Dipl. Münch. No. 3111, trykt i Saml. til Norges Hist. II. 87–89.
[2]) Saml. til Norges Hist. VI. 33.
[3]) Kopi i danske Geheimearkiv.

Godset. Efterat derpaa formelig Protest herimod var nedlagt paa Esge Bildes Vegne, med Tilføielse, at Kongen ikke havde forlangt Godset til sig, men kun opbevaret indtil videre, stiltes de ad [1].

Om Kongen virkelig fik disse Klosterklenodier, vides ikke, men den 20de April s. A. meldte han fra Gottorp Esge Bilde, at han havde modtaget det nedsendte Register over det røvede Gods, samt paalagde Bilde at holde sig til Lunges Læn Jæmteland og Sogn, indtil han havde gjort Rede for det Tagne [2]). Som et Bidrag til Kundskab om selv et mindre Klosters Rigdom paa Kirkeprydelser følger her en Fortegnelse over hvad der var taget af Sortebrødre [3]). "En Guldkalk af Nobelguld, 8 Kalke, forgyldte uden og inden, et Mariebillede af Sølv med et lidet Monstrants af Sølv, et forgyldt Reliqviarium, gjort som en Monstrants, et Krucifix beslaaet med Sølv; Billedet paa Korset forgyldt og vog 7 Bismerpund, 4 Lod; Korset selv 3 Alen langt. 3 Kors af Sølv, det ene forgyldt; et Røgelsekar af Sølv; 50 Lod Sølv, som tilhørte Katharina de Senis. Det tog Prior Jens, førend Klostret brændte, og sagde for os (Munkene?), at Klostret var ham saameget skyldig".

Denne Prior Jens druknede ved Hakonshelle, da han skulde fare til Bryllups [4]). Det sidste man finder antegnet om ham er fra 31te Juli 1539, da Klaus Bilde, Hovedsmand paa Bahuus og Kongens i Norge indskikkede Fuldmægtig, Thord Rød, Hovedsmand paa Bergenhuus, og 3 Lagmænd paa Hr. Truid Ulfstands til Giske Forlangende havde Hr. Jens i Milde for sig i Bergen, og modtoge hans Forklaring om, hvor der var bleven af en Kiste tilhørende Hr. Alf Knutssøns Arvinger, som velbyrdig Jomfru Karine Alfsdatter havde indsat i Sortebrødre Klopster, den Tid

[1]) Det herom udstedte Vidnesbyrd bevares i Univ. Dipl. Saml. Lunges Reise blev af, og han kom vel frem. 9de April 1530 var han i Tønsberg og 4de Mai i Andvordskov i Sjælland. (Saml. I. 68. 70).

[2]) Kongebrev i samme Samling.

[3]) Paa en løs, maaskee ufuldendt Seddel sammesteds.

[4]) Holbergs Bergens Beskrivelse S. 55.

Hr. Jens var Prior der. Han erkjendte da, at Kisten havde staaet i Klostret, og at Jomfru Karine havde forsømt paa hans Opfordring at lade den afhente igjen, hvorpaa Olaf Ottesen for flere Aar siden havde taget den med sig til Hesby, hvor den var i nogle Aars Tid. Men da Kong Christian var i Bergen, fremkom Klage derover for ham, og Olaf maatte atter føre Kisten med de Breve, som vare deri, tilbage til Klostret. Siden, medens Hr. Vincents havde Slottet, kom Fru Ingerd til Bergen, oplaasede Kisten og udtog de Breve, hun vilde, ligesom hun og paa Priorens Vegne modtog alle de øvrige Brevskaber, som vare i Kisten. Rigtigheden af dette Priorens Udsagn bevidnede Lagmanden Guttorm Nilssøn og flere af Bergens ældste Borgermestre og Raadmænd [1]).

Mere er ikke forefundet til Oplysning om dette Kloster. Dets Grund indlemmedes strax efter i Bergenhuus's Befæstninger, Jordegodset dannede intet særskilt Læn, og nogen Jordebog derover kjendes ikke. I de sidste Aar har man ved Buntelbo nedenunder Fæstningsvolden udgravet hugne Steenblokke, Kapitæler m. v., der uden Tvivl ere Levninger af dette Kloster.

§ 16.

St. Olafs Minoritter-Kloster.

(inn at brödra i Vágsbotni).

Bergens nuværende Domkirke var Minoritternes Klosterkirke i Bergen, og deres Kloster laa, som det synes, lige Syd for Kirken omtrent paa den nuværende Kathedralskoles Tomt. Imidlertid har denne Deel af Bergens By undergaaet saamange Forandringer ved de idelige Ildebrande, at intet ganske bestemt derom kan siges [2]). Klostret er stiftet af Kong Hakon Hakonssøn, der lige-

[1]) Originalen i danske Geheimearkiv. Denne Samling af Hr. Alf Knutssøns og Familiens Adkomstbreve til deres store Eiendomme i Norge findes endnu, i det Mindste for den største Part, i Geheimearkivet i Kjøbenhavn.

[2]) Sagens og Foss's Bergens Beskrivelse S. 43.

ledes lod dets Kirke bygge [1]); Tiden derfor lader sig ikke nøiagtig bestemme, men rimeligst falder den mellem 1239 og 1247. Klostret var helliget St. Olaf, hvorfor Kirken almindeligst kaldes Olafskirken i Vaagsbunden til Forskjel fra den lille Sognekirke Olafs Kirke paa Bakken, og var paa St. Olafs, samt paa Marias, Franciskus's, Klaras og Antonius's Festdage tilstaaet Afladsret [2]). Foruden under dets sædvanlige Navne forekommer det og oftere under Benævnelsen *inn til brœðra*, maaskee og *ofan til brœðra*, der paa et enkelt Sted omtales [3]), og Munkene kaldes i Almindelighed blot Barfodbrødrene (*berfœtturbrœðr* eller *berfœttabrœðr*), hvorved Adskillelsen mellem dem og Augustinerne ved Jonskirken oftere er umulig. Iøvrigt bør det bemærkes, at det er i norske Kilder, at Barfodnavnet bruges, sjelden eller aldrig i latinske [4]), og det er muligt, at de norske Minoritter i det Hele ikke have været barfodede i egentlig Forstand, men at de kun have faaet Benævnelsen paa Grund af deres særegne Fodbedækning, Træklodsen. Det synes ogsaa utroligt, at denne alene kunde være nok i et Klimat som Norges. At der ved dette som ved Minoritterklostrene i Almindelighed, har været en Skole, er vist, men om dens Skjebne og Indretning iøvrigt veed man Intet.

De Barfodmunke i Bergen, der forekomme under Kong Magnus Lagaboter og hans Eftermand, vare ganske vist Franciskanere; thi det er allerede ved Jonsklostret oplyst, at dette ikke kan have staaet i nogen Anseelse hos Kongerne, siden de Intet sees at have gjort for det, medens derimod Kong Magnus's Forkjærlig-

[1]) Hák. Hákons. S. c. 333.

[2]) Waddingii Annales Minoritarum, ved 1291. Scriptores Rer. Dan. IV. 413.

[3]) Barth. IV. 681. Björgv. Kálfsk. 105. Jfr. dog ovenfor S. 111.

[4]) Custos Nudipedum i Script. Rer. Dan. III. 106 er kun Langebeks Oversættelse af Annalistens Custos domus af berføttra-brœdra-lifi. Man støder aldrig paa Benævnelserne Minorit, Franciskaner eller desl. i norske Breve. Udførligt Beviis for, at Bergens Minoritter ligesaa vel som Jonskirkens Munke kaldes Barfodbrødre, er unødvendigt, da det indlyser af det Følgende.

hed for Olafsklostret i Bergen netop forklares af de Tjenester, dets Munke ved forskjellige Leiligheder havde viist ham. Han sendte 1264 fra Bergen to Barfodmunke Mauritius og Sigurd som sine Gesandter til Skotland, for at afværge Fortsættelsen af Krigen med dette Rige [1]), og 1281 var uden Tvivl den samme Mauritius, som her kaldes Franciskaner, i det Gesandtskab, Kong Erik affendte til Skotland i Anledning af hans Ægteskab med den skotske Arving Margretha [2]). — Rimeligviis har og Olafsklostret i den første Tid været Bolig for Ordenens Custos i Norge, der i 1265 var blandt dem, Paven udnævnte til at vælge en Erkebisp [3]).

Allerede 1270 havde Minoritterne det Uheld, at deres Kloster afbrændte [4]), men af Kong Magnus's Testament seer man, at han, allerede før dette skreves (Febr. 1277), havde sat dem istand til at gjenopbygge det. Foruden 12 Mark Sterling til Brødrene selv havde han nemlig givet 700 Mark gangbar Mynt til Klostrets Bygning, den største Gave til enkelt norsk Kloster, som Kilderne omtale. Hans Kjærlighed til dette Kloster viste sig fremdeles i hans Testament derved, at han valgte sin kirkelige Begravelse hos Minoritterne i Bergen, og forbød Alle og Enhver at gjøre nogen Hinder heri [5]). — Ligesaa gav Gaute af Tolga Barfodbrødrene en Mark brændt (ved 1288) [6]). — Deres Kloster havde i 1296 Besøg af Kong Erik og Hertug Hakon, og disse udstedte derfra den 24de Juli et Vidnesbyrd om, at deres Frænde og Svo-

[1]) Fornm. Søgur X. 156. 158.

[2]) Suhm X. 827.

[3]) Annales Regii i Script. Rer. Dan. III. 106.

[4]) ibid. 110. Torfæus henfører Branden til 1269. (Hist. Norv. IV. 349).

[5]) Script. Rer. Dan. VI. 251. At hans Bestemmelse overholdtes, sees af de Stockholmske Minoritters Diarium, som ved 1ste Juni 1280 melder: "obiit beatus Magnus rex Norvegiæ et sepultus apud fratres minores Bergis". (Script. Rer. Svec. I. 77). Dette er den eneste Efterretning fra Norge, som det har.

[6]) Han gav 1 Mark til Jonskirken og 1 Mark til Barfodbrødrene. Minoritterne nævnes ikke, — følgelig ere de to sidste Navne identiske. Dipl. Arn. Magn. fasc. 31. No. 28.

ger Hertug Erik af Langeland, som da var tilstede, lovede St. Klara Kloster i Roskilde sin Bistand med Hensyn til noget Jordegods, Prindsesse Agnes havde lovet did [1]). Klara Kloster var og af Minoritterordenen, og det havde saaledes maaskee Ordensbrødrene i i Bergen at takke for denne Hjælp. — Bisp Arnes Cirkulære af 31te Mai 1309 (S. 271—272) maa atter omtales her, fordi det viser, at Minoritterne for egen Fordeels Skyld have gjort fælles Sag med Prædikebrødrene i at antage til Kirkegang og Skrifte dem, der lovlig vare bandsatte af Biskoppen, en Adfærd, der ikke var hjemlet i deres ligefuldt altfør store Friheder, og aldeles stridende mod Begrebet om en eneste saliggjørende Kirke. Dette Brev giver desuden Vished for, at Minoritterne ere blevne kaldte Barfodbrødre, idet Arne med Hensyn til pavelige Exemtioner sætter Barfodbrødrene ved Siden af Prædikebrødrene, og paa et andet Sted ombytter hiint Navn med Lokalnavnet inn til broðra.

Ligesom det er rimeligt, at Nidaros Minoritterkloster har været ubetydeligt, saa taler meget for, at det bergenske har været langt anseeligere, og i det Mindste denne Ordens vigtigste Kloster i Norge. Man finder ikke alene, at Ordenens norske Custos oftere har været bosat her end andensteds, men endog een af Provinsialerne synes stadig at have holdt til i dette Kloster. Mellem Aarene 1309 og 1312 forekommer nemlig Broder Astrad, Ordenens 11te minister provincialis Daciæ, saa ofte nævnt som tilstede i Bergen, at dette neppe lader sig forklare af tilfældige Ophold [2]). — Om Ordenens Custos ere dog Vidnesbyrdene i denne Henseende bestemtere. Den 27de Novbr. 1309 erklærede Broder Sigurd Paalsson, Custos for Barfodbrødrene [3]) m. Fl., at de i Barfodbrødrenes Skrudhuus vare tilstede ved en Overeenskomst

[1]) Thork. Dipl. II. 174.

[2]) Suhm XI. 627. Barth. IV. 501. 551. o. fl. St. Han kan vel neppe være identisk med Minorittermunken Astrad, der allerede 1259 forekommer i Roskilde (Pontopp. Annales I, 706), uagtet Navnet er usædvanligt.

[3]) Custos af berfötta-broðra-lifnade. Dipl. Arn. Magn. fasc. 30. No. 23.

mellem Bisp Ketill af Stavanger og Fru Ingeborg paa Fit angaaende Opbygningen af Finns Kirke i Ryfylke. — I den vidløftige Strid, som paa denne Tid førtes mellem Erkebisp Jorund og Bisp Arne angaaende Besættelsen af Færø Bispestol, som Bergens Kapittel hidtil havde tiltaget sig, forekomme Minoritternes Foresatte oftere som Udstedere af Sagens Dokumenter: saaledes Broder Sigurd, Ordenens Custos, i Bisp Arnes Appel til Paven af 26de Decbr. 1310 [1]), den Samme og Broder Olaf, Gardian for Huset i Bergen, i to andre Vidnesbyrd af 30te Januar og 1ste Febr. 1311 [2]). — Da Bisp Arne paa samme Tid fik ny Aarsag til Misnøie med Erkebisp Eilif i Anledning af dennes Paastand paa de halve Kirketiender til subsidium pallii, udstedte Provincialministeren Astrad og Broder Thorias (Thorer), Ordenens Lector i Bergen, den 29de Decbr. 1312 Vidnesbyrd om Bispens Appel til Paven desangaaende [3]). Et nyt Brev i samme Anledning udstedtes i Bispens Consistorium 19de Marts 1313 af Broder Oliver (udentvivl den ovennævnte Olaf Gardian), nu Minoritternes Custos i Norge, og Broder Svinig (Svenung eller Svein?), Gardian i Huset i Bergen [4]).

I den følgende Tid omtales Klostret sjeldnere. I et Brev af 30te Septbr. 1324 omtales en Gave af 5 Mark brændt til Barfodbrødrene i Bergen, som Hr. Erling Vidkunnarson skulde betale ifølge Fru Thorbjørgs Testament [5]), og 13de Mai 1337 testerede Eindrid Simonarson 1 Mark ind til Brødrene [6]). — 13de Juli 1340 gik Bisp Hakon af Bergen i Forbøn for en Audun, der hos Bisp Eirik af Stavanger vilde søge Afløsning af det Band,

---

[1]) Barth. IV. 551—555.

[2]) ibid. IV. 555—556. 556—558.

[3]) Suhm XI. 716 efter Barth.

[4]) ibid. 718. En Mængde Breve om denne Sag findes i Barth. IV. 558—580. — Man erindre med Hensyn til Skiftet af Formænd, at saadant hos Minoritterne foregik hvert 3die Aar.

[5]) Afskrift i danske Geheimearkiv.

[6]) Barth. IV. 434—435.

hvori han var falden paa Grund af en Voldsgjerning mod et Barfodbrødrene i Bergen tilhørende Huus [1]). — Eirik, Minoritternes Gardian, og Salomon Styrmersson, Kannik i Stavanger, gave 20de Marts 1345 Vidisse af Hertuginde Ingeborgs Fuldmagt for Abbed Andres af Lyse til at modtage og kvittere for hendes afdøde Fuldmægtigs Regnskaber [2]), samt af samme Abbeds Tilstaaelse for en Deel Penge m. m., han havde i Forvaring for Hertuginden [3]). — Af Magnus Smeks og Blankas Gave af 100 Mark Penge til Deling mellem Norges Franciskanere har naturligviis ogsaa dette Kloster faaet sin Lod [4]). — Fra Pestens Tid har man udenfor de før omtalte Processioner, som den anden Dag skulde gaae til Minoritterne, ingen Underretning om dem, og i de Par følgende Menneskealdre finder man intet andet Spor til at Klostret stod ved Magt, end at en Lagthingsdom 1389 udstedtes der [5]). Denne Dødsstilhed i Norge fra Pesten og til mod Enden af Erik af Pommerns Regjering er i det hele mærkelig, da den viser sig overalt; men Efterspøringen af de sande Aarsager dertil hører ikke hjemme i dette Skrift.

Minoritterne gjorde fælles Sag med Prædikebrødrene i Forsøget paa at hindre Munkelivs Overgang til St. Birgittas Orden (ovenfor S. 461—462). Klostrets Gardian da (1422—1424) hed Gerlak Gruter, rimeligviis en Tydsker. I Arvid Ingeldssons Testament af 1430 fik Minoritterne sin Deel med flere Klostre i en før omtalt Fællesgave [6]). Uden Tvivl har den daværende Bisp Severin af Færø før været Munk i dette Kloster, da hiin Bispestol besattes af Bergens Domkapittel, og den nævnte Bisp sees at have været Minorit [7]). — Gerlaks Eftermand var

---

[1]) Saml. til Norg. Hist. V. 151.
[2]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 34. No. 7.
[3]) ibid. 23. No. 10.
[4]) Saml. til Norges Hist. V. 585.
[5]) Sammesteds III. 591.
[6]) Ovenfor S. 525.
[7]) Script. Rer. Dan. V. 519.

vel den Broder Johannes Nystad, Gardian af Minoritterordenen i Bergen, der med sit Konvent 3die Oktbr. 1438 medforseglede den pavelige Subkollektors Konrad Godebuschs i Munkeliv udstedte Kvittering for en af Erkebisp Audun i Stavanger betalt Sum Penge [1]).

At saavel Kirken som Klostret i sidste Halvdeel af dette Aarhundrede blev ødelagt ved Ildsvaade, omtales paa mange Steder; men Aaret angives snart til 1463 [2]), snart til 1476 [3]), i hvilket sidste Aar Bergens hele østlige Deel lagdes i Aske. Imidlertid maa det rette Aar være Høsten 1464; thi 14de Oktbr. d. A. meldte Franciskanerne i Bergen Lybeks Raad deres Klosters Undergang ved Ildsvaade, og anraabe om Hjælp til dets Gjenopbyggelse. De affendte deres Gardian, Broder Lodevik Franke, med dette Brev, og han vilde nærmere skildre Nøden [4]). Ogsaa denne Notits antyder den overmægtige Indflydelse, Lybek paa denne Tid udøvede paa alle Bergens Forholdr; Forstanderposterne i Klostrene findes stadig besatte med Tydskere, Kannikernes Navne henpege og som oftest paa tydsk Herkomst, ligesaa Raadmændenes og andre Embedsmænds. Naar forøvrigt Holberg efter Edvardsen beretter, at Munkene efter Branden lode Kirken forfalde, da er dette neppe rimeligt, men maa, om saa er, have Hensyn til en senere Ildebrand; 29de Juni 1484 holdt nemlig Provindsen Dacias Minoritter deres Provincialkapittel i dette Kloster, under Forsæde af Ministeren Broder Stephan [5]). Et saadant Møde af Ordenens Foresatte og Fuldmægtige fra de tre Riger kunde umulig have fundet Sted her, dersom ikke Klostret og Kirken paa den Tid havde været i brugbar Stand. — Derimod er vel Gert Smedekens Gave

---

[1]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 41. No. 22.
[2]) Script. Rer. Dan. IV. 413. Bergens Beskrivelse af Holberg S. 66, af Sagen og Foss S. 43.
[3]) Norsk Penning Mag. II. 173. Urda II. 272. 285.
[4]) Lybeks Arkiv. Miscell. Berg. No. 6.
[5]) Script. Rer. Svecic. I. 1. 79. Script. Rer. Dan. V. 519.

af en Læst Tjære til de graae Brødre i Bergen i hans Testament af 25de Oktbr. 1475 foranlediget af Klostrets Bygningsarbeide paa den Tid. Forresten er det rimeligt nok, at Tiggermunkenes aftagende Anseelse kan have gjort det vanskeligt for dem at gjenopbygge deres Kirke i sin gamle Pragt, og der maa være noget i Edvardsens Beretning, at Kirkemuren efter Branden var saa skrøbelig, at der maatte sættes Støtter til den Side, der vendte mod Skolen.

Senere nævnes Minoritterne i Bergen ikkun i Forbigaaende, saavidt at man erfarer, at deres Konvent endnu stod ved Magt. Hofnagel omtaler dem[1]) i Anledning af Opløbet i Skostræde 1507, medens Christian II var i Bergen, og under et Ophold der (1534?) gav Erkebisp Olaf Graabrødrene en Tønde Rug og en Tønde Spæk[2]). Hvorledes Konventet under Reformationstiden ophævedes, findes ikke antegnet. Sandsynlig havde Klostret i nogle Aar staaet øde, da Mag. Geble forlagde sin Bisperesidents derhen, efterat Munkeliv var ødelagt. Klosterkirken blev nu Domkirke, og denne tilligemed selve Klostret blev med betydelige Bekostninger istandsat af Superintendenten. Først i de sidste Aar er denne oftere afbrændte Bispegaard solgt; dens ovenfor S. 256 omtalte prægtige Have er forlængst indbygget og næsten forsvunden.

§ 17.

St. Albani Kloster paa Selje.

Den lille Ø Selje (*Selja* eller *Sæla*) almindeligst kaldet Sellø ligger i Præstegjeldet af samme Navn strax søndenfor Statland i Nordfjord. Paa Grund af sin sikre Havn, midt i Søleden mellem Bergen og Nidaros, netop hvor det farlige Stathav begynder, der kun under gunstige Omstændigheder turde befares, har Selje fra de ældste Tider og til vore Dage været et meget besøgt Stoppested, hvor ofte hele Flaader have ligget børfaste. Dette for-

[1]) Suhms (ældre) Saml. II. B. 126 ff.
[2]) Münch. Dipl. No. 3279.

anledigede rimeligviis Olaf Tryggvesen til paa denne lille Klippes at bygge en af de første Kirker i Norge, samt begunstige de Rygter om Helgenlevninger, som her skulle være fundne. Den forekommer særdeles ofte i Sagaerne ved Beretninger om de idelige Reiser langs Kysten; her var det Kong Olaf Haraldsson (den Hellige) først landede, da han kom hjem for at indtage sit Fædrenerige, og han ansaa dette for et heldigt Varsel [1]. Mærkeligst er dog Øen bleven ved den hellige Synnive og hendes Følge, samt sit Kloster. Om Sunnive fortæller Legenden Følgende [2]:

I Keiser Ottos og Hakon Jarls Dage forlod en irsk Dronning Sunnive (Sunifa) kjed af Hedningernes Anfald sit Rige, ledsaget af en betydelig Skare, der frivillig fulgte hende. De dreves hen til de norske Smaaøer Selje og Kinn, hvor de en Tidlang opholdt sig. Bønderne i Egnen, der havde mistet noget Kvæg, og derfor antoge de Fremmede for Vikinger, meldte Sagen for Jarlen, der med mange Stridsmænd ankom til Øen. De irske Mænd gik da ind i de Bjerghuler, der ere paa Selje, og bade Gud om at ende deres Lidelser, hvorpaa et Steenskred lukkede Hulernes Aabning og begrov dem. Senere, efter at Hakon Jarl var falden, saae to Mænd, der skulde der forbi, et underligt Skin paa Øen. De lagde til, fandt et Mandshoved, som gav en deilig Lugt fra sig, og toge det med sig til Kong Olaf Tryggvesøn. Denne fandt nu ved nøiere Undersøgelse blandt Hellerne den unge Dronnings Lig ganske friskt. En Kirke byggedes foran Hulen, og her opbevaredes den hellige Sunnives Been i et Skriin, der 7de September 1170 flyttedes til Bergens Domkirke [3]. Den 8de Juli blev Sunnives og Følges Festdag i Norge (fest. Sanctorum in Selio, Seljumanna-messa), der endnu kjendes af Almuen.

---

1) Fornm Søgur. IV. 67.

2) De Sanctis in Selio. Script. Rer. Dan. IV. 1 sq. Fornm. Søg. I. 224—232. X. 279—283. o. fl. St.

3) Script. Rer. Dan. I. 311. III. 62. V. 353 o. fl. St. Aaret angives noget forskjelligt.

I Sunnives Følge var, efter Legenden, ogsaa hendes Broder **Albanus**, der dog neppe er nogen anden end den bekjendte engelske Martyr af dette Navn, hvis Levnet er bleven lokaliseret for Norge, og til hans Ære byggedes det **Benediktinerkloster** her paa Øen, hvis prægtige Ruiner endnu forskjønne denne vilde Egn. Det synes rimeligt, at det er omtrent samtidigt med den **Bispestol paa Selje**, som Kong Olaf Kyrre forordnede, uden at man derfor tør antage, at Klostret har foranlediget Bispestolen[1]) eller omvendt, men at begge ere stiftede paa Grund af Sunnives stedse stigende Dyrkelse (ovenfor S. 54 ff.). I ethvert Tilfælde hører St. Albani Kloster til de ældste i Landet, hvilket vel ikke af skriftlige Optegnelser kan bevises, men blandt Andet følger deraf, at det var stiftet for Benediktinere, hvis Tid snart var forbi i Norge, og som neppe efterat Helgenlevningerne vare flyttede til Bergen vilde valgt sig et saa vindhaardt, øde og afsides Sted som Selje. At det var **helliget** Albanus og bar dennes Navn og ikke Sunnives, bevises saavel af Sagaer og Annaler som Diplomer. Det er en Forvexling af Klostret med St. Sunnives eller rettere Seljemændenes Kapel under Hellerne, der har bragt samtlige nyere Forfattere til at tale om "Synnives Kloster" paa Sellø[2]). Urigtigheden heri fremgaaer desuden tydeligt af Klüvers Grundtegning af Ruinerne, sammenlignet med Flatøbogens Beretning[3]): "I den Kirke, som er **Alban** helliget, er et Sortmunkekloster, og

---

[1]) Neumann i Budstikken VI. 575. — Falsen (Norges Beskrivelse S. 69) forvexler **Klostret** med den lille Kirke, og antager det første stiftet af Olaf Tryggvesøn. Det bliver vel 100 Aar for tidligt.

[2]) Klüvers Mindesmærker S. 183 ff. Munthe i Aalls Snorre I. 57. Kraft Norges Beskr. IV. 916. Neumann i Budst. VI. 568 ff., hvor han har samlet, hvad man hidtil vidste om dette Kloster. Sellø Kaldsbog beretter, at en Præsteenke i Kaldet af Skadefrohed skal have opbrændt samtlige Klostret vedkommende Brevskaber, der endnu i Midten af 17de Aarhundrede bevaredes paa Præstegaarden.

[3]) Fornm. Søg. I. 231. Den anføres af Neumann (anf. St. S. 570), som dog maa have misforstaaet den, da han deri har fundet Hjemmel for **Sunnives Kloster** og **Albani Kapel**.

der i Kirken ere mange Skriin baade store og smaa, hvori Sunnives Folgesvendes hellige Been bevares; men Sunnives Kirke er oppe i Fjeldet, noget fra Klostret. — Fremfor denne Kirke ved Hulen lod Kong Olaf gjøre en stor Steenvæg saa høi og forsvarlig som det stærkeste Kastel. — Under denne Muur ligger Klostret, og Opgangen til den øvre Kirke er mellem Bækken og Muurvæggen".

Til dette Klosters Historie haves kun sparsomme Bidrag, ligemeget en Følge af dets afsides Beliggenhed og af at dets Papirer ere tabte. Besynderligt bliver det dog, at det ikke nævnes i et eneste af Middelalderens mangfoldige Testamenter. At Abbed Ritabjørn af Nidarholm døde her paa Hjemreisen til sit Kloster om Høsten 1244 er omtalt S. 325 [1]). Paa denne Tid var det og, at Munken Matthæus fra St. Albans i England reformerede Nidarholm, og hans Udtryk synes at antyde, at de øvrige Klostre af denne Orden i Norge, følgelig ogsaa Selje, have nydt godt af hans kyndige Veiledning [2]). — Fra Selje udgik den uden Tvivl sidste norske Jerusalemsfærd under Korstogene, idet Andres Nikulasson, der havde sluttet Freden i Perth, altsaa vistnok Kong Hakons bekjendte Lendermand [3]), tilligemed Præsten Maurits 17de Januar 1271 fra Selje gik til Søes til det Hellige Land. Sagaerne skildre os Andres som en kjæk og kamplysten Høvding [4]), og det er saaledes ikke usandsynligt, at hans Hensigt har været at deeltage i Kong Ludvig den Helliges Korstog, om hvis uheldige Udfald Efterretningen endda ei kunde have naaet Norge [5]).

De øvrige Underretninger vedkommende Selje dreie sig om Abbedskifter, og det er dets Forbindelse i denne Henseende med Munkeliv, der skaffer os disse Oplysninger. Ved Halvardstider (15de Mai) 1305 blev Einar, Abbed i Selje, forflyttet til Mun-

[1]) "Miser abbas obierat in coenobio, videlicet Sti. Albani in Selio", skriver den samtidige Matthæus Paris. ed. Wats. p. 506.
[2]) Matth. Par. l. c. Langebek er af samme Mening. Script. IV. 415.
[3]) Fornm. Søgur. X. 90. 92. 120—126. 138. 140.
[4]) Hák. Hákonss. S. c. 326.
[5]) Suhm X. 664.

keliv, og da Konventet i Selje bar sig forsømmeligt ad ved den nye Abbeds Udnævnelse, tilfaldt Valgretten Bergens Kirke som nærmeste Foresatte efter de kanoniske Regler. Paa Grund heraf valgte Bisp Arne efter noie Overlæg og med sit Kapittels Bifald en Munk i Klostret (uden Tvivl Heming) til dets Formand [1]). I dette Aar afbrændte Klostret, men Torfæus's og Langebeks Formodning, at dets Konvent med det samme er ophørt, modsiges af de følgende Efterretninger, og af Sagaernes Vidnesbyrd [2]). — Den nye Abbed i Selje indviedes i Bergens Domkirke 20de Febr. 1306, til hvilken Hvitid Bisp Arne beordrede Abbed Hugo af Lyse at indfinde sig, da det var en gammel, hidtil overholdt Skik ved Domkirken, at to Abbeder assisterede ved Indvielsen [3]). — I Anledning af Bisp Audfinns Formaningsbrev af 9de Mai 1322 til Præsten Berg Kolbeinsson, hvori han paalagde ham at residere ved sin Hovedkirke paa Selje [4]), indmeldte 18de s. M. Heming, Abbed i Selje, og Martin, Leiepræst sammesteds, at de havde oplæst Biskoppens Brev for Præsten [5]).

Da Abbed Ivar i Munkeliv var død 1326, overdrog Konventet der Bisp Audfinn at vælge dem en ny Abbed, og med Kannikernes Bifald faldt hans Valg paa Abbed Heming i Selje, hvorom ovenfor S. 435, og dennes Eftermand blev Erling, før Broder i Munkeliv. Fra ham haves et Vidnesbyrd af 22de Juli 1327, at Fru Ingeborg havde vedgaaet for ham i Munkeliv, at hun havde givet sin Husbonds Hr. Halvards Søsterson, Halvard

---

1) Valgbrevet er trykt i Script. Rer. Dan. IV. 418—419, efter Barth. IV. 751—753.

2) Branden nævnes i Annal. Regii. Script. Rer. Dan. III. 126. Torfæi Hist. Nor. IV. 415. Script. IV. 16 sammenlignet med Fornm. Søgur. I. 231.

3) Barth. IV. 294—295.

4) ibid. 158—159.

5) ibid. 159—160. Selje Hovedkirke, der dengang laa paa Øens Østside, ligger nu ligeoverfor paa Fastlandet. Maaskee har denne Leiepræst, der oftere nævnes, været Præst til Kapellet ved Hellerne.

Ormsson, 9 Maaneders Leie i Nes [1]). — Det eneste, skjønt usikre og ubetydelige Bidrag til Kundskab om Selje Klosters Formuestilstand giver Bisp Audfinns Brev af 13de Mai 1329 fra Hordanger i Oster angaaende Pavetienden af Bergens Stift. Denne udgjorde nemlig da for Fjordene (Nord- og Søndfjord) samt Selje i Forening 30 Mark, for Sogn 28 Mark, Nordhordeland 13 Mark o. s. v., hvoraf det synes at fremlyse, at Klostrets Bidrag ikke kan have været betydeligt [2]).

Abbed Erlings Eftermand vare uden Tvivl Jon Endridsson, der første Gang nævnes 4de August 1338, da han var tilstede i Munkeliv (ovenfor S. 430). Hans Ophold her da staaer efter al Rimelighed i Forbindelse med en udateret Stævning af Bisp Hakon af Bergen [3]). Han paalægger heri Sira Aslak, Hovedpræst i Selje, at indstevne Abbed Jon i Selje og Broder Erlend Josteinsson, Munk sammestleds, til inden 14 Dage at møde i Bergens Bispegaard, i Anledning af de Besværinger, Erlend havde ført over sin Abbeds ulovlige Overmod, samt de forskjellige Klagemaal, den Sidste i sit Brev til Biskoppen var fremkommen med, og begge for at høre og svare paa de Klager, som Nogen maatte forebringe over den slette Bestyrelse af Klostrets Gods. Præsten paalægges at sætte sit Segl under Stevningen, og melde Bispen, hvorledes han har baaret sig ad, hvilke Vidner han har medtaget m. v., ligesom Abbeden maa vide, at hvis han forsmaaer eller glemmer dette Bud, skal Bispen forfolge ham efter Kirkeloven, saa han skal have lidet Gavn af sin Udeblivelse, Trods og Ulydighed. — Efter den Forestilling om Abbed Jon, man af denne Stevning faaer, maa det vække Forundring, at han Aaret derefter blev valgt til Jon Haldorsons Eftermand paa Skalholts Bispe-

[1]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 32. No. 13. Aaret er tvivlsomt, da Dateringen, Magnus's 8de Aar, er utydelig.

[2]) Barth. IV. 273—275. Suhm XII. 200 har Oslo istedetfor Oster (paa Nord-Hordeland). Samtidigt hermed synes Munkelivs Pavetiende at have udgjort 22½ Mark brændt og Utsteins 13 Mark.

[3]) ibid. IV. 417—418 mellem Breve af 1338.

stol, og 25de Juli 1339 i Bergen indviet til dette Embede[1]), ligesom at han efter Ankomsten til Island modtog to venskabelige Breve fra Bisp Hakon, der aldeles intet Misforhold antyde[2]). Bisp Jon døde allerede i Marts 1341.

Ved Abbedvalget efter Jon iagttoge Munkene i Selje atter ikke de kanoniske Regler, hvorfor Bisp Hakon, hvem Valgretten tilfaldt, 11te Novbr. 1339 efter Samraad med Kannikerne, til den treenige Guds, St. Albani og alle Helgenes Ære og Klostrets Bedste, udnævnte Broder Orm i Munkeliv til denne Værdighed, og paalagde de 2 Brødre, Erlend og Arnbjørn, der som Klostrets Afsendinge vare ankomne til Bergen, høitideligen at lede den saaledes Valgte op i Abbedens Stol i Kirken[3]). — Endelig haves fra 2den Febr. 1340 et Brev fra samme Bisp til Sira Aslak i Selje, hvori han paalægger ham, i Anledning af Hr. Ivar Ogmundarsons gjentagne Klager over, at han ikke kunde faae Regnskab af Broder Erlend Josteinsson for det ham betroede Ombud, at stevne Hr. Orm, Electus, eller Broder Erlend til at møde Bispen og Hr. Ivar eller dennes Fuldmægtig inden 14 Dage i Bergen, for at gjøre Rede for sig. Undslaaer Electus sig eller han ikke er hjemme, bemyndiges Aslak til at stevne Erlend direkte og peremtorisk o. s. v.[4]).

Efter saaledes i nogen Tid at have havt stadige Efterretninger om dette Kloster, standse ved Sortedødens Tid med Eet al Oplysning, hvilket har foranlediget Formodningen ovenfor S. 56, at det er gaaet ind med det Samme. Skjønt Kundskaben om selve Klostret ikke er bleven udvidet, seer man dog, at det har staaet ved Magt i det Mindste 100 Aar derefter. I Klagebrevet af 5te Januar 1424 over Abbed Stein af Munkeliv (ovenfor S. 462—463) omtales to Munke fra Selje, hvoraf den ene var bleven halshug-

---

[1]) Hist. eccl. Island. II. 97.
[2]) Saml. til Norges Historie V. 148.
[3]) Barth. IV. 455—457.
[4]) ibid. IV. 460—461.

get og den anden brændt, uden at det oplyses af hvem eller hvorfor, og 31te Oktbr. 1451 har Hakon, Abbed i Selje og Ombudsmand i Nordfjord for ærlig Mand Hr. Olaf Nikolasson (ɔ: Nilsson), Ridder og Hovedsmand i Bergen, tilligemed Alf Evindsson, Korsbroder i Bergen, i Innvik udstedt et Vidnesbyrd om de Afstaaelser, Bard Eriksson og hans Hustru Ingeborg Bjarna (eller Arna)datter gjorde til Bispen og Kirken i Sone for deres Forseelser, hvorfor de desuden havde skriftet [1]). — Men hermed ere og alle Efterretninger om Selje Kloster forbi. Vi vide aldeles Intet om dets endelige Skjebne, om det endnu var til paa Reformationens Tid, eller om det allerede før den Tid var forladt. I Munkeliv kan det efter det nu Oplyste ikke være indlemmet, eftersom Selje har været til efterat Benediktinerordenen der blev afskaffet. Et i Sellø Kaldsbog bevaret Sagn om Klostrets Ødelæggelse ved svenske (?) Krigsskibe, som bombarderede det [2]), er i det Mindste hvad Angribernes Nationalitet angaaer urigtigt; maaskee kan det have Hensyn til et eller andet af de mange vitalianske Angreb paa Vestkysten, eller staae i Forbindelse med Tydskernes Søkrig med Hr. Olaf Nilsson, hvis Ombudsmand i Nordfjord man ovenfor saa, at Abbed Hakon i Selje havde været. — Ligesaalidt har man Kundskab om, hvortil Klostrets neppe ganske ubetydelige Gods anvendtes i de første Aar efter Reformationen; thi det var først i 1556, at Christian III lagde det til St. Jørgens Hospital i Bergen, hvorved det kom til at danne Grundfondet for denne vigtigste Forsørgelsesanstalt for Spedalske. — Om Klostrets Ruiner, hvoraf endnu meget er tilbage, findes fuldstændig Oplysning hos Klüver, der har leveret baade Grundtegning og Prospekt deraf [3]).

---

[1]) Original paa Pergament i danske Geheimearkiv.

[2]) Budstikken VI 571. Sammenlign hermed Sagnet om "Sollersunds" Kirkes Plyndring i Budst. IV. 441 ff.

[3]) Norske Mindesmærker S. 133—137 samt Tittelpladen.

§ 18.

St. Mariæ Kloster i Lyse.

(coenobium vallis lucidæ).

I en trang men yndig Dal ved Bunden af Lysefjorden, en fra Korsfjorden indløbende Bugt, ligger Lyse Kloster i Os Hovedsogn paa Søndhordland, omtr. 3 Mile Syd for Bergen. Her stiftede Bisp Sigurd af Bergen 10de Juli 1146 [1]) det ældste Cistercienserkloster i Norge. Anledningen hertil skal have været, at Sigurd under et Ophold i England lærte i Klostret Fountain (de Fontibus) ved York Bernhardinernes Klosterregler at kjende, og fandt disse saa fortrinlige, at han besluttede at anvende sin Fædrenearv til Stiftelsen af et Kloster for denne Orden i Hjemmet. Han overtalte da Abbed Henrik i Fountain til at sende med ham til Norge en Deel af hans Klosters Munke, i hvis Spidse en Ranulf, der var Nordmand [2]), stilledes, og under dennes nidkjære Bestyrelse blev Lysekloster bygget. Det fik Navnet Lyse efter Dalen, hvori det laa; paa Latin kaldes det *Lysa*, *monasterium Lysense*, *coenobium vallis lucidæ*, ogsaa *vallis dei*, eller figurligt *filia Fontium* efter Moderklostret. Det var ligesom dette og de øvrige Bernhardinerklostre i Norge helliget Maria, og det er det eneste af vore Klostre, hvis Anlægshistorie er opbevaret, dog desværre kun i Brudstykke [3]). Ranulf blev naturligviis Klostrets første Abbed, og roses som en gudfrygtig Mand, begavet med Syner og Aabenbaringer; da han saa den nye Stif-

[1]) Aaret angives forskjelligt: 1136 Script Rer. Dan. IV. 411, uden Tvivl Trykfeil; 1145, ibid. III. 304; 1157, ibid. III. 628; men de fleste og bedste Kilder have 1146. Dagen angives af Forfatteren til Comm. de coenob. Norv.

[2]) Hans Navn beviser dette; desuden omtales i Monasticon Anglicanum I. 395 ved 1132 blandt Munkene de Fontibus en Ranulphus de Norvegia, der aabenbart er denne Lyses første Abbed.

[3]) Fundatio Lysensis monast. i Script. Rer. Dan. IV. 406—409. Langebeks Mening, at den er forfattet af Abbed Ranulf selv efter Sigurds Død 1156, har al Rimelighed for sig.

telse i Orden, nedlagde han med Abbedens af Fountain Tilladelse sin Værdighed, og vendte tilbage til Moderklostret, hvor han døde i høi Alder [1]). Som Datter af det engelske Kloster stod Lyse ifølge Bernhards Forskrift under dettes Tilsyn, men da Visitationen af det fjerne Kloster faldt Abbeden for besværlig, overdroges paa et Generalkapittel i Citeaux 1213 Lysekloster til Abbedens Forsorg i Alvastra i Sverige, af hvem det for Fremtiden skulde visiteres [2]). Hvorlænge dette Forhold vedvarede, vides ikke, da der intetsomhelst Spor findes til, at Visitationsretten er benyttet, men paa Reformationstiden vare de norske Cistercienser underlagte Sorø Abbeds Tilsyn i Sjelland.

Uagtet saaledes Lyse hører til de ældste Klostre i Landet, omtales det dog aldrig i Sagaerne, sandsynligviis fordi Konger og Høvdinger sjelden eller aldrig paa deres Reise kom derhen, paa Grund af dets Beliggenhed udenfor den alfare Vei. I de første 130 Aar efter Stiftelsen ere derfor ogsaa Efterretningerne om dette Kloster høist ubetydelige. I Kong Sverres Tid synes en Jon at have været Abbed i Lyse, da han var i Bergen som Vidne ved et af Bisp Paal (✝ 1194) udstedt Brev om Bergens Domkapitel [3]); men forresten veed man Intet om ham. Klostret maa dog

---

[1]) Script. Rer. Dan. IV. 408 efter Monasticon Anglic. I. 746.

[2]) ibid. IV. 411. — Comment. de coenobiis Norveg. (ibid. 409 ff.) begynder med Lysekloster og er langt udførligere om dette end om de øvrige, hvoraf jeg har formodet, at den er forfattet af en Munk der. Forfatteren omtaler ei alene Stiftelsen, men og Aaret og Dagen, samt har en Abbedrække, der imidlertid slet ikke stemmer med Diplomerne, idet disse nævne flere Abbeder, som i hiin Fortegnelse mangle, og omvendt. I ethvert Fald maa den altsaa være ufuldstændig, som og bestyrkes derved, at den kun har 22 Abbeder i henimod 400 Aar. Da den altsaa er upaalidelig og tilforn trykt (Script. Rer. Dan. IV. 411—412), indtages den ikke her. Den skulde dog vel ikke være fremkommen ved Benyttelse af de uægte Membraner, som S. 555 omtales?

[3]) Suhm XII. 397, hvor Brevet er trykt. Det er af Suhm henført til 1334, formodentlig fordi han har antaget Udstederen Bisp Paal for at være Erkebisp Paal Bardarson, der i dette Aar kom til Erkestolen. Dette Aar maa dog være urigtigt, deels fordi Erkebisp Paal forud

hurtig have tiltaget i indre og ydre Velmagt, siden det allerede i 1207 saa sig istand til at stifte Tuterøens Kloster (S. 372), da dette forudsætter, at Moderklostret Lyse allerede da har havt flere Beboere og Penge, end det hjemme havde Brug for. Forbindelsen med England vedvarede fremdeles, og Abbederne drebe med egne Skibe direkte Handel paa dette Rige, hvor de endog nøde særegne Begunstigelser. Saaledes befalede Kong John ved Brev fra Pontefract af 30te August 1212 sine Fogder at lade Abbedens Skib af Lyse afseile med Gods og Varer uden Hinder, da Kongen indtil videre havde fritaget det for alle Afgifter [1]). — I 1217 sendte Kong Hakon eller maaskee rettere Skule Jarl i Kongens Navn Abbeden af Lyse til Kong Henrik III af England, for at slutte Venskabs- og Handelsforbund med ham. Det synes dog, som om den engelske Konge har beholdt Abbeden hos sig Vinteren over som Gidsel for de Fordringer, han troede at have paa Nordmændene [2]). — I 1265 var Lyse Abbed blandt de Klostermænd, Paven overdrog at vælge en Erkebisp efter Birger (ovenfor S. 362), og i Magnus Lagaboters Testament fik Lyse 12 Mark Sterling [3]).

Først fra Kong Eriks Tid af forekommer Klostret hyppigere indtil Pestens Tid, da Efterretningerne atter som sædvanligt ophøre. Strax ved sin Tronbestigelse 1280 afsendte Kong Erik et Gesandtskab til England, for at underrette Kong Edvard I om Fa-

havde været Kantsler og ikke Bisp, deels forbi Arne og efter ham Anders i hans Embedstid vare Abbeder i Lyse. I Bergens Bisperække kjendes ingen af hiint Navn uden den Bisp Paal, der døde 1194, og til hvis Tid dette Brev og følgelig Abbed Jon af Lyse rimeligst maa henføres. I Langebeks Dipl., hvor Brevet findes i Afskrift, er det ogsaa henført til 1334, og derfra har vel Suhm dette Aar.

[1]) "Ab omni exactione et consvetudine". Rotuli literarum patent. London 1835. I. p. 1. 95. Englænderen Bisp Martin af Bergen nød i 1208 en lignende Begunstigelse. ibid. p. 85.

[2]) Suhm IX. 297—298. Kong Henriks Svar til Hakon af 10de October 1217 staaer i Rymers Foedera for dette Aar. Ny Udg. I. 74.

[3]) Script. Rer. Dan. VI. 251.

derens Død m. v., og uagtet Abbeden af Lyse ikke udtrykkelig nævnes i Eriks Brev af 17de Mai desangaaende[1]), maa han dog efter al Rimelighed været i Gesandskabet; thi i et udateret Brev af 1280 (Kong Edvards 8de Aar, altsaa før 20de Novbr.) skriver Kong Edvard I til Kong Erik, at Kongen af Broder Richard, Abbed af Lyse, har erfaret, at den norske Konge har arresteret en Ridder Guido af Montford, der var Kong Edvards Fiende. Idet han takker herfor, og tilbyder sin Gjentjeneste, anmoder han Kong Erik om at sende den paagrebne Ridder over til England med Overbringeren af dette Brev. Endelig anbefaler han paa det Varmeste Abbed Richard til Kongens Bevaagenhed[2]). Dette i Forening med Navnet Richard henpeger tydeligt paa, at denne Abbed ligeledes har været en Englænder, og at Lysekloster altsaa, uagtet det ovenfor omtalte Forhold til Alvastra i Sverige, har vedblevet at hente sine Abbeder fra England, — en i Kulturhistorien ikke uvigtig Omstændighed. At Richard har været en Englænder, bestyrkes og ved hans Optrædelse kort efter som den engelske Konges Fuldmægtig. 13de Jan. (1281?) sluttedes nemlig en Forening mellem Richard, Abbed af Lyse, og Thomas af Ippegrave, paa engelsk Side, og Baronerne Bjarne Erlingsson og Audun Hugleiksson paa norsk Side, angaaende ovennævnte Guido af Montfords Paagribelse i Norge, hvorhen han var undvegen, da han mærkede Abbedens Hensigter med ham[3]); til Erstatning for deres Arbeide skulde de norske Baroner have 200 Mark Sterling, enten Rømningsmanden fandtes eller ikke, og den ovennævnte Thomas skulde blive som Gidsel tilbage[4]).

1) Thorkelin Analecta 162—164.

2) Rymeri foedera vol. I. p. II. p. 587.

3) Denne Guido sees først at have opholdt sig i Skotland, hvor han efterstræbtes og undkom til Norge. (Suhm X. 815).

4) Suhm X. 815. Dette Brev maa saaledes være udstedt i Norge, nærmest i Bergen, og er det af 1281, maa Abbed Richard efter Missionen til England være vendt hjem igjen med dette specielle Hverv fra Kong Edvard; hertil har maaskee denne Konges Anbefaling for Abbeden i det nævnte Brev til Kong Erik Hensyn.

20de Januar 1288 mageskiftede Jon, Abbed i Lyse, og hans Konvent til Abbed Erik i Munkeliv og hans Brødre Gaarden Haugaland paa Framnæs, som Hr. Finn Gautsson[1]) gav til Lysekloster i Provent for sin Søn Hr. Jon, imod Nedrehuus og det Arbeide, som deraf svares (mansverk), som Munkeliv havde kjøbt af Hr. Gaute Unge, der havde skjødet dette Kloster 2 slige Mandsverk. Fandtes nogen Mislighed ved Hjemmelen, skulde hver have Sit igjen[2]). — 26de Mai 1293 udstedte Sigurd Lagmand paa Aga i Hardanger et Thingsvidne om, hvem det paalaa at holde Grinder og Gjærder istand mellem de forskjellige Jordlodder paa Gaarden Bleiden i Hardanger, i Anledning af en Klage fra Gunnar og Erik, Brødre af Lyse, og deres Landbønder paa Ytre-Bleiden, der altsaa tilhørte Klostret[3]). — 19de Febr. 1306 tilskrev Bisp Arne af Bergen Hugo, Abbed af Lyse, og anmodede ham om at indfinde sig næste Dags Eftermiddag Kl. 3 i Bergen, for at overvære Abbedens af Seljes Indvielse, ved hvilken Høitideligbed efter gammel Skik 2 Abbeder skulde være tilstede[4]).

1309—1310 var en Hr. Thorolf af Eidsa Munk i Lysekloster. Han havde været gift med Fru Ragna Marteinsdatter af Jastad, hvem Bisp Arne tvang til at indtræde i Nonneseter (ovenfor S. 498—499). Blandt Vidnerne ved hendes Løftes Aflæggelse forekommer den ovennævnte Broder Gunnar af Lyse, den samme udentvivl, der senere blev Abbed[5]). Da denne Fru Ragna her kaldes "Hr. Thorolfs, der nu lever som Munk i Lyse, Efterladte" (relicta), er dette Vidnesbyrd for, at man ogsaa i Norge betragtede Munkene som borgerlig døde.

Strax efter nævnes Gunnar som Abbed i Lyse. Han erholdt

---

[1]) Hák. Hákonss. S. c. 273. 319.

[2]) Munkeliv Brevbog S. 79. Thork. Dipl. II. 112—113.

[3]) Lundhs Specimen. p. 4.

[4]) Barth. IV. 294—295.

[5]) ibid. IV. 361—362. Brevet forresten er mærkeligt, fordi Lyse deri kaldes et Benediktinerkloster. Der er imidlertid ingen Grund til at formode, at Lyse i nogen Tid har været andet end Cistercienserkloster.

tilligemed Abbed Albert af Hovedø 12te Marts 1311 Pav Klemens V's Befaling fra Avignon til at forsyne de kongelige Kapellers Magister Finn og hans Eftermænd eller Vikarier med viet Olie (chrisma et oleum sanctum) for Kapellerne, saafremt Erkebispen og Biskopperne i Norge, hvem Paven samme Dag enhver for sit Stifts Vedkommende havde paalagt denne Pligt, skulde undslaae sig derfor, udsætte eller gjøre nogensomhelst Vanskelighed dermed. Ingen Appel skulde i denne Henseende gjælde, ei heller ældre af Pavestolen forundte Friheder, som med Hensyn hertil kunde paaberaabes [1]. — 1ste August 1312 var Hr. Gunnar, Abbed i Lyse, tilstede hos Kong Hakon i Oslo, og forseglede der med Kongen og flere geistlige og verdslige Høvdinger Mageskiftet mellem Kantsleren Hr. Ake og Abbed Albrekt af Hovedø (se d. Kloster)[2].

Gunnars Eftermand var uden Tvivl Arne, der maaske allerede var bleven Abbed i Lyse 1316 [3], og fra hvem man har et i Bergen 4de Januar 1325 med Haller, Præst i Fana, udstedt Vidnesbyrd om, at Orm Bonde i Løfsø havde solgt Gaarden Aker i Varaldsø til Abbed Ivar i Munkeliv [4]. — Under 18de Juli 1326 udstedte Bisp Audfinn af Bergen et Pas (viaticum) for denne Abbed, som dette Aar personligen var kaldet til at overvære Generalkapitlet i Cistercium [5], og medgav ham ligeledes et Anbefalingsbrev af samme Dag til samtlige Fædre, Abbeder, Priorer og Brødre, der ved dette Kapittel vare forsamlede, samt bad dem have Abbeden undskyldt, om han ikke skulde naae frem til rette Tid, eftersom han allerede i Begyndelsen af Juli havde gjort sig færdig til Reisen, men var bleven forsinket ved Modvind og Uveir.

---

1) Afskrift i Univers. Dipl. Saml. fra Vatikanets hemmelige Arkiv. Abbedernes Navne staae in blanco i Afskriften, men ere her tilføiede.

2) Danske Magazin I. 320–329 efter Barth. IV. 668—671.

3) Script. Rer. Dan. IV. 412, hvor han i dette Aar meldes afreist til Generalkapitlet i Citeaux. Maaskee er dog dette en Skrivfeil for 1326. Se strax nedenfor.

4) Munkeliv Brevbog S. 35.

5) Barth. IV. 94.

Men hverken dette, eller Frygt for Røvere havde kunnet afholde Abbeden fra at drage til Citeaux som en lydig Søn [1]. — 10de Marts 1328 var Abbed Arne igjen tilbage, da han i Bergen udstedte Vidnesbyrd om en Gave til Munkeliv (ovenfor S. 435). Han opholdt sig sandsynligviis i denne Tid oftere i Bergen, i Anledning af en Trætte, hvori han da laa med Bisp Audfinn paa Nonnæseters og Præstens Vegne til Os angaaende Laxefiskeriet i Oselven. Herom ere endnu flere Diplomer opbevarede.

8de Juni 1328 udstedte Bisp Audfinn fra Os Præstegaard et Brev til Erkebisp Eilif af følgende væsentlige Indhold: "Ifølge Klage fra Raadsmanden i Nonnesæter paa Søstrenes Vegne, fra Præsten i Os og Bønderne i Samnedal [2]) i Anledning af Laxeaaen i Os, som Lyse Munke vare Sameiere til, hvilke havde sat Laxegaard tvers over Elven, saa at ingen Fisk kunde gaae længere op i den, havde Bisp Narve dømt, at denne Laxegaard skulde borttages, forsaavidt som den gik længere ud i Aaen, end Lovbogen tillod. Denne Dom lystrede Munkene i flere Vintre, saa at Landboerne ovenfor Munkegaarden fiskede Lax. Men senere brøde Munkene Bispens Dom, satte Gaarden igjen tvers over Aaen, og havde det saaledes i mange Aar, hvorfor Raadsmanden ved Nonnesæter, og de Øvrige fornyede deres Klage for Bisp Audfinn, der nu selv begav sig til Os og stævnede begge Parter for sig. Efter nøieste Undersøgelse og Prøv fandt han Bisp Narves Dom retfærdig og Laxegaardens Afbrydning midt i Aaen stemmende med Sagens Natur, saa at Fisken kunde gaae frit mellem Fjeld og Fjære, og Vandløbet samt Fiskestimen uhindret naae til Enhvers Eiendom efter Jordens Størrelse. Af disse Grunde stadfæstede han Bisp Narves Dom og befalede, at saameget skulde tages af Munkenes Laxegaard, som ulovligt var opført [3]). Denne Dom lod derpaa Bispen, ef-

[1]) Barth. IV, 94—95.

[2]) Samdal Gaard i Fane Sogn har flere Opsiddere, og ifølge Sagnet gik Laxen i gamle Dage heelt derop, hvorfor Gaarden ogsaa var skatlagt for sit Laxefiske.

[3]) Barth. IV. 253 ff. Af samme væsentlige Indhold er det egentlige

terat den lovlige Frist var udløben, exseqvere. "Men da omtrent 7 Maaneder derefter vare henrundne, fremkom — vedbliver Bispen — Abbeden og hans Brødre med følgende, nu frugtesløse Appel".

Herefter følge nu 2 Breve fra Abbed Arne, det ene udateret til Bisp Audfinn [1]), det andet dateret 12te Januar 1329 til Erkebisp Eilif. I det første, der efter Indholden er skrevet lige under Juul 1328, minder Abbed Arne og hans Konvent Bispen om, at de i den forløbne Sommer, (altsaa da Sagen var føre paa Os), havde ydmygt anholdt om dennes Forsvar for deres Fiskeri, som deres Formænd stedse havde havt i rolig Besiddelse, saa at de maatte blive forskaanede for Bispens og visse Andres ondskabsfulde Eftertragten. Uagtet vel dengang deres Bøn havde været forgjeves, gjentage de dog nu deres Fordring, at deres Fiskeri sættes i sin forrige Stand, ifølge Kong Magnus's og følgende norske Kongers samt Erkebisperne Jons og Jørunds Privilegier, der nu nylig af Erkebisp Eilif ere blevne bekræftede; ellers ville de blive nødte til alvorligt at søge deres Eiendom og bøde Skaden, uagtet de inderlig ønske det gamle venskabelige Forhold mellem Bispen og dem fornyet. Herom ville de underrette Bispen, da Abbed Arne efter Juul agter at gjæste Bispen, for at opgjøre Sagen i Fred og Enighed. — Om dette Abbedens Besøg indeholder det andet Brev Oplysning; det er en Appel, han selv oplæste i Bispegaardens Consistorium 12te Januar 1329 [2]). Ab-

Doms-Brev af samme Sted og Dag, der forøvrigt til Sagens Oplysning kun indeholder, at Præsten Greipar i Os havde klaget for Bisp Narve over Abbed Alexander, som da var i Lyse, i Anledning af den opførte Laxegaard; at Abbeden havde modsat sig Bispens Dom og paany opbygget Laxegaarden tværs over Aaen, hvorpaa da Søstrene i Nonneseter, Præsterne paa Fane og Framnæs, samt Bønderne i Samnedal havde krævet Bisp Audfinns Dom m. v. (Barth. IV. 256).

[1]) Barth. IV. 257 ff. Det førstnævnte Brev har følgende Overskrift: "Literæ abbatis de Lysa falsitatem continens supra piscaria de Os, qvia nunqvam erat idem abbas in pacifica possessione; det andet: frivola provocatio ejusdem abbatis". Foruden Lax fanges endnu i Os-elven Perler i betydelig Mængde.

[2]) ibid. IV. 258—260.

beden klager her over den hans Kloster af Bispen i 2 fulde Aar tilføiede Skade med Hensyn til dets Fiskeri, tvertimod Pav Honorii IVs Privilegium, hvori hiint Fiskeri er tilstaaet Klostret[1], og uagtet Abbeden i forrige Sommer flere Gange herpaa havde gjort opmærksom; fremdeles havde Bispen ved St. Benedikts Tider (11te Juli) ladet Klostrets Laxedæmning nedbryde ved over 40 af sine bevæbnede Tjenere; og da Munkene igjen havde opbygget samme, blev den paany nedrevet St. Olafs Aften (28de Juli), tvertimod Kongers og Erkebispers Beskyttelsesbreve. Forøvrigt har Bispen stræbt at indskrænke og tilintetgjøre Klostrets Privilegier, Immuniteter og andre Rettigheder ved egenmægtige Fortolkninger, der neppe stemme med Retfærdighed. Da Abbeden forgjeves gjentagne Gange har henvendt sig til Bispen for at faae dette rettet, tyer han nu med denne Appel til Erkebisp Eilif, idet han af Bispen fordrer Beviisbreve, for at han til rette Tid og Sted kan værne om sit Kloster, dets rørlige og urørlige Gods, Tjenere og disses Rettigheder m. v.

Af 16de Februar er udentvivl et 3die udateret Dokument fra Abbed Arne[2], hvori han protesterer mod at møde eller svare for Bispen i nogen Henseende, idet han forbeholder sig sit Klosters Immunitet, og henholder sig til sin Appel til Erkebispen; fremdeles benegter han nogensinde at have talt Noget mod Paven, og selv om et uagtsomt Ord var faldet ham af Munden, var dermed intet Ondt meent, og han var villig til at underkaste sig lovlig Affoning derfor; derimod erkjender han, at han har undslaaet sig for at staae under Bispens Domstol, da denne med Tilsidesættelse af de pavelige Privilegier har gaaet løs paa Klostrets Immunitet. Forøvrigt gjendriver Abbedens Appel til Erkebispen noksom Bispens

[1]) Det hørte til Munkernes almindelige Kneb at forsyne sig med pavelig Stadfæstelse paa tvivlsomme Eiendomme, uagtet Paverne naturligviis ingen Anledning havde til at dømme om Retmæssigheden af slig Bortskjænken af dem ubekjendte Ting.

[2]) Barth. IV. 261. Suhm XII. 199.

Udsagn, at Abbeden skulde talt Noget foragteligt om Erkebispen, hvis Dom han jo netop nu underkastede sig, ligesom han allerede ved St. Olafs Tider havde undskyldt sig for denne, fordi han ei strax var fremkommen med sin Appel. Ei heller kunde man sige, at Abbedens Handlemaade stred mod Kardinalen af Sabinas Dom; thi i denne tales ikke om Cistercienserordenen, der netop er i Besiddelse af Pav Honorii IIIs Fritagelse for deslige Domme, naar ikke Cistercienserordenen udtrykkelig nævnes [1]); og dette maatte Bispen vide, da hans eget Segl hænger for et Transskript af dette Pavebrev. Alt dette vil han nærmere godtgjøre for Erkebispen.

Hertil afgav Bisp Audfinn 1ste Marts 1329 sit Tilsvar [2]), hvori han først gjør opmærksom paa den formelle Feil, at Appellen ikke er fremkommen i rette Tid, inden 10 Dage efter Dommen, men næsten 7 Maaneder derefter, ved hvilken Forsømmelighed Klostret har forspildt sin mulige Ret. Fremdeles er Appellen ugyldig, eftersom de Appellerende ifølge Lovene dertil som Excommunicerede ere inhabile, naar de ikke ere fremkomne dermed i rette Tid. Løgnagtigheden i Abbedens Paastand, at Klostret havde været i rolig Besiddelse af hiint Fiskeri, bevises af Bisp Narves Dom og Audfinns egne Forhør i den Anledning. Abbedens Klage over, at Bispen havde angrebet Klostrets Immuniteter, og Pavers, Kongers og Metropoliters Privilegier, er ubeføiet; thi denne har kun efter Pligt sørget for, at ikke hine Privilegier skulde blive til Trediemands Skade, der i nærværende Sag netop havde Medrettighed (condominium), og heri havde han Naturretten og Civilloven med sig. Da han ikke havde fundet nogen Grund til at berøve Andre deres lovlige Ret paa Grund af Klostrets Privilegier, havde han simpelt hen holdt sig til den gamle Maxime: uti possidetis, ita possideatis. Forøvrigt nærede han Mistanke om

[1]) Her menes sandsynligviis Honorii IIIs Bulle fra Riati af 6te Novbr. 1225, hvori den Mening forkastes, at de Cistercienserne givne Privilegier i nogen Maade vare indskrænkede ved senere Concilier. (Liljegr. Dipl. I. 247—248).

[2]) Barth. IV. 261—267.

de paaberaabte Brevskabers Ægthed. Af disse Grunde ansaa Audfinn sig berettiget til at forkaste Appellen og negte Beviisbreve. — Nu tog Abbeden, vedbliver Bispen, sin Tilflugt til Undskyldninger og Protester (sandsynligviis de af 16de Febr.), som gjengives i sin Heelhed, og hvortil svares, at han fremdeles nærer Tvivl om Klostrets Membraners Ægthed, men uden Hensyn dertil er Privilegiernes Paaberaabelse nu for silbig og derfor frugtesløs. At Abbeden i Bispens Consistorium i mange Læges og Lærdes Paahør havde talt haanlig om den apostoliske Stols Magt, er beviisligt nok, da han i Anledning af en oplæst § af Dekretalerne havde reent ud erklæret, at han ikke brød sig om eller var forbunden til at lyde, hvad den hellige Faders kanoniske Beslutninger paabød; ei heller hvad Erkebispen eller andre geistlige Dommere befalede. Derimod havde Abbeden underkastet sig Baard Lagmands Kjendelse, og ved flere Gjerninger viist, at han i Dage og Maaneder haardnakket vedblev denne Plan. At han nu undskylder sine Ord som overilede og ikke saaledes meente, er en Udflugt, som passer sig for Dyret, ei for Mennesket, der har faaet Fornuften for at tæmme sine Lidenskaber; gjør han ikke dette, er han hjemfalden til Straf; thi Injurier kunne ikke undskyldes med Overilelse. Abbedens Beviis for at han ikke har talt ilde om Erkebispen, er ham mere til Skade end til Gavn; thi at han nu har appelleret til Erkebispen beviser Intet, naar man erindrer, at han, umiddelbart efterat han havde forkastet enhver geistlig Domstol, ilede til Kongen, og først da han mistvivlede om her at udrette Noget, vendte han paany Kappen (verso velo), og tog sin Tilflugt til Erkestolen. Af disse Grunde og ikke for at sætte sig op mod Erkebispen eller dennes Officialer negtede derfor Bisp Audfinn de forlangte Beviisbreve. — Saaledes indstævnedes da Sagen for Erkebispen.

Imidlertid havde Lyseklosters Munke, uagtet Bispens Dom og sammes Execution, stadig vedblevet at opføre sin Laxegaard tversover Elven. Under 15de Juni 1329 [1]) skrev derfor Bisp Aud-

[1]) Barth. IV. 268.

finn fra Bergen til Thorer, Præst i Fane, Hakon, Præst i Os, og Provst Erling paa Birkeland, at Munkene i Lyse paany havde opført en Fiskegaard tvers over Aaen i Os, uden at agte paa Bisp Narves og hans egen Dom, der satte Bandsstraf for dem, der paany tillode sig denne Ulovlighed; ligeledes at Munkene ogsaa ved andre Lovløsheder ere faldne i Guds og den hellige Kirkes Band, idet de for det Første have taget to Not fra Præsten i Os, tvertimod den pavelige Legat Vilhelms Bud og Anordning; for det Andet have skudt deres Sag fra Kirkens ind under Lægmænds Dom, fremdeles have hørt de nævnte Præsters Sognemænds Skriftemaal, sunget Messer og betjent Syge, samt, Præsterne uspurgte, begravet disse Sognemænds Lig paa Klosterkirkegaarden. Paa Grund af alt dette, og da Munkene fremdeles vise sig lige trodsige, befaler han de ovennævnte Sognepræster, (hvis Sogne nemlig rundt omringe Lysekloster), under Messesangs Pine at lyse Munkene i aabenbart Band, og med dem alle de, som have ydet dem Hjælp i deres lovløse Handlinger.

26de Juni s. A. blev Erkebiskop Eilifs Dom, der i Eet og Alt stadfæstede Audfinns, oplæst i Bergen i Overvær af Abbed Arne i Lyse, Balte, Svein og Hakon, Kanniker i Nidaros, samt Frederik og Simon, Kanniker i Bergen [1]). — Vi have her omstændelig meddeelt en Proces, der var foranlediget af det Modsigende i de Cistercienserne af Kurien tildeelte Privilegier, og Bispestolens anerkjendte Rettigheder. — Denne Abbed Arne fik en sørgelig Ende. Da han nemlig i Aaret 1337 (nogle Annaler have 1336) vilde seile over til England, med hvilket Land altsaa den gamle Forbindelse fremdeles vedligeholdtes, blev han under den engelske Kyst fangen af franske Sørøvere, og med hele sit Mandskab halshugget, og Legemerne kastede overbord [2]).

Hans Eftermand som Abbed hed Andres, hvem Bisp Hakon 4de April 1340 tilskrev et Anbefalingsbrev for en Munk

[1]) Barth. IV. 256.
[2]) Annal. Regii i Script. R. D. III. 131. Torf. Hist. Norv. IV. 162.

Halvard [1]), og som Torsdagen efter 25de Novbr. (uden Aar) fik Hertuginde Ingeborgs Fuldmagt til paa hendes Vegne at modtage Regnskab af hendes forrige Advokats Hr. Henriks Arvinger for dennes Oppebørsler [2]). I denne Egenskab er det da, at han 5te Febr. 1342 [3]) udstedte Kvittering for at have modtaget til Opbevaring paa Hertuginde Ingeborg af Sveriges Vegne en Deel Kostbarheder og Penge, som igjen Hr. Haldor Jonsson, Kannik i Bergen, havde erholdt fra Hertugindens Fuldmægtig salig Hr. Henrik. Abbeden kvitterer her for 29 Pund Sterling i Guld og Sterling, et lidet sølvbeslaaet Skriin af Hvalrostand, et Guldarmbaand af Vægt ½ Mark, 2 Sølvkar uden Forgyldning, kaldte **stettarker**, to Hvalhoveder med Tænder, kaldte **hvalshausar**, 4 Sterling Guld, Johannes Gonneskes Gjældsbrev for 8 Pund Sterling, med nogle flere mindre Pantebreve. Heraf er en Vidisse udstedt i Bergen 20de Marts 1345 [4]).

14de Febr. 1344 tog Kong Magnus, ved sit Brev fra Varberg, Abbeden og Munkene i Lyse i sin Beskyttelse, og satte den sædvanlige Brevbruds Straf for dem, som fornærmede dem. Tillige tilstod han dem i deres Huus **Saltöyduhús** i Bergen at udsælge alle Slags Drikke; ligesaa frigav han de Bud (**cursores**), som Klostret brugte i dets Ærinder mellem Byen og Lyse, fra **skipdráttr** og **taksetning** [5]).

Abbed Andres maa i det Hele have staaet sig særdeles godt med Kongehuset, da han atter under 13de Juni 1350 erhvervede af Kong Magnus nye Privilegier for sit Kloster [6]), ligesom den

---

[1]) Saml. til Norges Historie V. 148. Mellem Arne og Andres opfører den upaalidelige Abbedrække i Script. IV. 412 en Rodulf, der i alle Fald maa have været Abbed ganske kort Tid.

[2]) **Dipl. Arn. Magn. fasc. 34. No. 7.**

[3]) Aaret er noget utydeligt; maaskee skal det være 1340.

[4]) **Dipl. Arn. Magn. fasc. 23. No. 10. Barth. VI. 803.**

[5]) Suhm **XIII. 794** efter **Barth. VIII. 215.** Ovenfor S. 157. **Skipdráttr** var en alminbelig Pligt at hjælpe til ved Skibes Opsætning paa Land; **taksetning**, Pligten at stille Borgen for personlig Tilstedeblivelse.

[6]) Suhm **XIII. 20** henfører dette Brev til 1340, men S. 243 og 787,

nyvalgte Kong Hakon 28de Juni 1350 bekræftede i Bergen samtlige Klostrets af de fremfarne Konger og især hans Fader givne Privilegier [1]). Endelig gav og Hertuginde Ingeborg ved Brev fra Varberg 12te Marts 1352 sin Gaard i Bergen, der i sin Tid var solgt for 60 Mark brændt, til Lysekløster, mod at Munkene der (i Gaarden?) skulde læse Messer for Hertugindens og Fru Ingeborg Munansdatters Sjæle [2]).

Atter 23de Juni 1361 har Kong Hakon i Bergen bekræftet de Lysekloster af fremfarne Konger forundte Friheder, og deriblandt særlig det Brev, hans Fader havde givet Brødrene, og som blev dette Brev vedheftet [3]). — Samme Konge skal i Juni 1365 have tilskrevet Abbederne Matthias af Munkeliv og Peter af Lyse med flere pavelige Kollektorer i Norge, at han havde erfaret, at de krævede Pavetiende af de kongelige Kapeller og deres Præster. Men da dette var noget Nyt, som den pavelige Nuntius selv i Tonsberg havde lovet ikke at fordre, forbød Kongen dem at tillade sig dette under hans Naades og deres Privilegiers Fortabelse [4]). -- Under Kong Olafs Ophold i Nidaros ved Hyldingen 1381 udstedtes 7de August hans Bekræftelse paa Lyseklosters ældre Privilegier [5]), ligesom det samme gjentoges af Christian I ved Brev fra Bergen af 5te Septbr. 1450, hvorved tillige Kong Magnus's Brev af 1350 fornyedes, saaledes at Lysekloster fik den deri tilstaaede Frihed for 12 Landbønder [6]). Alt dette bekræftedes atter

hvor det er trykt, findes det rigtige Aar 1350. Det er og trykt som Sprogprøve i N. M. Petersens Sproghistorie II. 289. Et Uddrag af dette Kongebrev er allerede meddeelt ovenfor S. 154, hvor ligeledes Aaret 1340 er urigtigt.

1) Suhm XIII. 214.

2) Sammesteds 270.

3) Afskrift fra Analecta Barth. Det vedheftede Brev kjendes ikke; dog er det rimeligst det ovennævnte Brev af 13de Juni 1350.

4) Optegnelse af A. Mørch. Abbed Peter, der forresten ei forekommer, nævnes netop ved 1365 i Script. IV. 412.

5) Afskrift i danske Geheimearkiv.

6) Barth. XXIII. 516—517.

ved Kong Hans's Værnbrev af 12te Juli 1486 [1]). — Til disse tørre Privilegierregistre indskrænker sig saagodtsom hele Kundskaben om dette rige Kloster mellem Sortedøden og Reformationen. Dertil kan alene føies, at Abbed Thorkell af Lyse var den første blandt Udstederne af de bergenske Munkes Erklæring af 20de Januar 1422 om Munkelivs Forholde (ovenfor S. 461), og at Abbed Gyrd af Lyse 25de Juli 1489 var i Kjøbenhavn, hvor han med flere Abbeder og anseede Mænd bekræftede det norske Rigsraads Valg af Hertug Christian som Tronfølger i Norge [2]).

Paa Reformationstiden var Mikael Abbed i Lyse. Han var 24de August 1515 af Erkebisp Erik udnævnt til Meddommer i Trætten mellem Biskop Hoskold af Stavanger og Abbed Henrik af Utstein (se dette Klost.) [3]), og 3die Juni 1523 var han tilstede i Bergen som Vidne ved den Fortegnelse over Apostelkirkens Kirkeprydelser, som da optoges [4]). Allerede paa denne Tid søgte Abbed Matthias, der hidtil havde været i Taterøen, men nu drev sit Spil i Hovedøen, at komme i Besiddelse af Lysekloster, hvorom Bisp Hans Reff af Oslo 20de Oktbr. d. A. tilskrev Erkebispen [5]). Strax lykkedes dette ham vel ikke, saa at Abbed Mikael endnu en Tid maa have forestaaet Lyse, men at han virkelig, hvor ubegribeligt det end maa synes, trods sit forhen førte Liv tilsidst er bleven Abbed her, og sandsynligvis, som Bisp Hans skriver, har fordærvet dette Kloster med, viser et Brev af 14de Juni 1536, hvori Broder Matthias, Abbed i Lyse, hylder Christian III som Norges Konge [6]). Vor Klosterhistorie har altsaa den Mærkelighed at opvise, at een og den samme Udlænding har været Abbed i alle Rigets 3 Cistercienserklostre, og efter Samtidens Vidnesbyrd vakt

[1]) Barth. XXIII. 513—514.

[2]) Original paa Perg. i danske Geheimearkiv. Huitfeld S. 999—1000.

[3]) Münch. Dipl. No. 20.

[4]) Christiania Univ. Dipl. Saml.

[5]) Münch. Dipl. No. 1601. Mere herom ovenfor S. 379.

[6]) Original paa Pergament med Abbedens Segl bevares i danske Geheimearkiv. Han nævnes og i Lyseklosters Abbedrække: Matthias Danus ultimus. (Script. IV. 412).

Forargelse og gjort Gjæld i dem alle. Hans Beskyttere har det ikke lykkes at komme efter, men det maa have været det danske Parti i eller udenfor Riget, siden den norske Geistlighed var ham imod, og det er derfor ikke utroligt, at denne uværdige Mand har været et af Redskaberne for Norges politiske Undergang 1537. — Han skal være død nogle Aar efter Reformationen [1].

Naar eller paa hvad Maade Lysekloster blev sekulariseret, vides ikke; man finder kun, at en Nils Berildssøn, der i 1549 var død, havde havt det i Værge og Forsvar, d. e. havde havt det under Bestyrelse paa Kronens Vegne [2]. Senere var det et verdsligt Læn, der i 1602 rentede 600 Rdr. Dets Jordegods var meget betydeligt, og endnu er Lyseklosters-Gods den største samlede Eiendom i Riget; men ingen af dets ældre Jordebøger, Adkomstbreve eller deslige synes nu at være tilovers. Derimod var Klosterbygningen endnu paa Ramus's Tid beboet [3]; nu derimod ligger baade denne og Klosterkirken i Gruus, hvoraf Klostrets nuværende Eier for faa Aar siden har udgravet den sidste, der af de betydelige Levninger kan sees at have været et pragtfuldt, med rige Grøtsteens- og Marmorprydelser udstyret Bygningsverk [4].

§ 19.

Halsnø Helligaands-Kloster.

(coenobium spiritus sancti de Haalsno.)

Halsnø (*Haulsna*, *Hálsna*) er en 5/4 Miil lang Ø i Fjeldbergs Præstegjeld paa Søndhordland. Den ligger i Bømmelfjorden paa dennes Østside, og danner med Stordøen i Vest denne Havfjords Grændser. Den strækker sig i sin største Længde mod Nordvest, og udgjør næsten hele Eids Sogn, hvis Kirke ligger paa

---

[1]) Pontopp. Annal. I. 367.

[2]) Klevenfelds Samlinger i danske Geheimearkiv.

[3]) Suhms Danm. Hist. V. 637.

[4]) Mere herom ovenfor S. 227—228. Om Lyseklosters Gods for de sidste Aarhundreder findes det Fornødne hos Kraft, Norg. Beskr. IV. 512.

Øen. Paa det frugtbare skovkrandsede Eid (Halsen) i den nordvestlige Ende af Øen laa et Kloster, hvis Grundvolde vare synlige til de sidste Aar, og hvor endnu Halsnøklosters Hovedgaard ligger.

Dette Klosters Alder er ikke vis. Walkendorff skal [1]) berette, at det er stiftet af Erling Skakke paa Grund af et ved Sønnen Magnus's Kroning (1161) givet Løfte. Dette er i og for sig ikke urimeligt, da Erlings Fædrenegods Studla laa i Etne Præstegjeld i denne Egn, hvor han altsaa rimeligviis havde sine fleste Eiendomme, og da han paa Grund af sit Forhold til Geistligheden ikke vel kunde undslaae sig for at vise den sin Hengivenhed, naar den ved slig Leilighed forlangtes, ligesom og Klostrets Afhængighed af Bergens Biskop ogsaa paa denne Maade kan forklares. Men da Klostret oftere forekommer under Navnet coenobium *paracleti* eller *spiritus sancti*, altsaa havde Munke af Helligaandsordenen, der først stiftedes 1198, saa maa man i første Tilfælde antage, hvad ingenlunde for Tiden kan godtgjøres, at Halsnø i en sildigere Tid er bleven reformeret efter denne Regel [2]). Sikkert er det kun, at det efter Midten af 13de Aarhundrede forekommer som Augustinerkonvent af Helligaandsordenen, at Formanden kaldtes Abbed, og at Munkene vare regulære Kanniker. Det var saaledes et Hospital, eftersom disse Klostre eller Helliggeisthuse, som de i Danmark kaldtes, vare bestemte til at pleie Reisende, optage Syge o. s. v. [3]). Ligesaa er det vist, at Biskoppen i Bergen, som det Følgende vil vise, havde en mere end sædvan-

---

[1]) I en haandskreven Bergens Beskrivelse. (?) Script. IV. 416. Suhm VII. 176. Ovenfor S. 68.

[2]) At Halsnø aldrig nævnes i Sagaerne, kan forklares af dets Beliggenhed udenfor Søleden. Tausheden bør ligesaalidt her som ved Lyse anføres mod dets Tilværelse i hiin Tid, skjønt den maaskee taler mod, at det saa tidligt har været et Hospital.

[3]) Vedel Simonsen i Annal. for Nord. Oldkynd. III. 232 ff. Se iøvrigt ovenf. S. 68. 225–226, hvor Grundtegningen af dette Kloster bestyrker Diplomernes Vidnesbyrd. Det bør mærkes, at en af dets Abbeder har en Due, den Helligaands Symbol, i Seglet. (jfr. S. 575 Anm. 2).

lig Myndighed over dette Kloster, at dets Abbed maatte aflægge ham formelig Troskabsed, og deri blandt Andet love ikke at sælge Klostergods eller antage Proventmænd uden Bispens Samtykke [1]).

I et Brev fra Bisp Arne af Bergen (1226—125*), hvori denne mageskifter til Peter Unge, Hr. Brynjolfs Maag i Aga, Gaarden Sandvin i Hardanger mod 3 Gaarde paa Halsnø, forekommer blandt Vidnerne Bisp Askell (i Stavanger), Vilhelm Abbed, Martin Kongsfrænde o. Fl., der samtlige synes at være fra Stiftets sydligste Egne, hvilket gjør det rimeligt, at Kjøbet er sluttet der, og at altsaa den nævnte Abbed har været i Halsnø [2]), for hvis Klosters Skyld Byttet kunde være gjort. — Senere var Sigurd, der døde 1287 [3]), Abbed i Halsnø, og havde Jon til Eftermand, som 26de Juli 1295 tilligemed Abbed Arnfinn af Utstein og Sigurd Erkedegn paa Hjaltland i Munkeliv udstedte et Vidnesbyrd om et Gaardkjøb af dette Klosters Abbed [4]). — I Abbed Jons Tid havde Halsnø Proces med Kannikerne i Stavanger om Laxefisket under Farstad i Suledal i Rygfylke, hvori Klostrets Landbønder paa Farstad havde tilegnet sig en Andeel, som Kannikerne ansaae ulovlig. Da Abbeden i Anledning heraf stevnedes for Biskop Ketill af Stavanger, indfandt Broder Eirik af Halsnø sig der i Fasten 1305 paa Abbed Jons Vegne, og lovede, at Abbeden eller hans Ombudsmand skulde møde paa Farstad paa Halvards Dag næste Aar og fremvise sin Hjemmel for Fisket der, og for hvad Kannikerne iøvrigt klagede over [5]). Men Abbeden afgav desuagtet ikke Møde, da Sagen ifølge denne Overeenskomst var fore paa Aastedet 15de Mai 1306, hvor Lagmanden Sigurd

---

[1]) Formularen derfor er trykt S. 64.

[2]) Schnabel Hardangers Beskrivelse. Bilag 2. Det bør dog bemærkes, at der i Lyseklosters tilnævnte Abbedrække opføres to Abbeder Vilhelm, hvorom man Intet veed, men hvoraf forøvrigt ingen efter Ordenen, de indtage, kunde være fra 13de Sekel.

[3]) Arna biskups S. c. 61.

[4]) Munkeliv Brevbog S. 143. Thork. Dipl. II. 162.

[5]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 30. No. 12.

med mange bygtige Mænd undersøgte Forholdene, og derpaa tildømte Korsbrødrene i Stavanger, der havde mødt, deres Fiske frit og uhindret, samt desuden Sagens Omkostninger skadesløse, siden Abbeden af Halsnø havde været Bisp Ketills Stevning overhørig. Denne Dom stadfæstedes 4de August s. A. af Kong Hakon, som fandt den lovmæssig i alle Dele [1]). Imellem Lagmandens Dom og Kongens er maaskee en udateret Erklæring af den Første og Andres paa Kvaldsnes, at de efter Kongens Bud hørte Brødrenes i Halsnø Klage over Korsbrødrene i Stavanger om Suledalsfisket, men da disse Munke ikke kunde godtgjøre, at de havde sit Konvents Fuldmagt, "hvis de ingen Abbed havde", saa kunde han ikke afsige nogen ny Dom, men Korsbrødrene skulde beholde Fisket, til Halsnøbrødrene kunde lovlig prøve Andet at være rettere [2]).

Medens Klostret saaledes havde Strid med Fremmede, gik det ei heller roligt til i dets Indre, hvorom det Væsentligste før er fortalt (S. 250). I Anledning af, at Abbeden uden Biskoppens Vidende havde udstødt Munken Erik Færøske af Konventet, paalægger Bisp Arne [3]) dem for Fremtiden at afholde sig fra slig Gjerning, der hverken stemmede med Guds eller verdslig Lov, undtagen i yderste Nød, og selv da ikke uden Bispens Samtykke. — 12te Febr. 1308 døde Abbed Jon i Halsnø, hvorpaa de regulære Kanniker Eirik og Arne af dette Kloster henvendte sig til Biskop Arne som Klostrets Diocesan om Veiledning ved Valget af en Formand, hvortil denne svarede, at da Konventets lovbestemte Frist til at vælge eller postulere Abbeden endnu ikke var udløben, saa hverken kunde eller vilde Biskoppen blande sig i Valget, saalænge dette ikke formelig overdroges ham. De to Brødre gik da

[1]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 30. No. 16.

[2]) ibid. fasc. 30. No. 26. Da Brevet antyder, at Klostret da var uden Abbed, er det dog maaskee snarere det ældste af disse Breve, og fra 1287 strax efter Sigurds Død. I saa Fald maa der allerede da være faldet een Dom i Sagen.

[3]) I Brev til Halsnø Abbed og Kanniker af 19de April 1307. Barth. IV. 311 ff.

bort, men 1ste Juni overbragte samme Broder Arne og Broder Halvard et Brev, hvorefter Konventets Valg var faldet paa Broder Eirik. Men da Overbringerne ikke kunde fremvise noget formeligt Valgbrev, hvoraf man kunde see, paa hvad Maade Valget var foregaaet, erklærede Bisp Arne 12te Juni 1308 med sit Kapittels Raad Valget ugyldigt, og at folgelig Retten til at give Klostret en Abbed nu var hos ham [1]). Dette var dog kun en Formalitet, thi umiddelbar derefter forekommer den af Konventet foreslaaede Eirik som Abbed, mod hvis Valg Bispen altsaa iøvrigt ikke har havt nogen Betænkelighed [2]). — Fra denne Tid er og det eneste Testament, hvori Halsnø nævnes, nemlig Hr. Bjarne Erlingssons, der gav det to Mark brændt [3]).

Ogsaa under Abbed Eirik var der Splid og Uordener i Halsnø. 9de November 1310 affendte Bisp Arne paa Grund af de hyppige til ham indkomne Klager, saavel af Brødre fra Halsnø som af andre troværdige Folk, over Abbedens og hans Kannikers slette Forhold, med sit Kapittels Raad nogle paalidelige Mænd [4]) til Klostret, for at undersøge den sande Tilstand der og indberette Alt til Biskoppen. Tillige gav han dem fuld Myndighed til i fornødent Fald at absolvere Abbeden og Brødrene, forsaavidt ikke Brøden fordrede det apostoliske Sædes Afløsning [5]). — Hertil hører ganske vist en Opregning af de Ankeposter, som skulde foreholdes Abbeden og Brødrene [6]). De vare følgende: 1) Naar Abbeden troer at burde straffe nogen af Brødrene, lader han dem

---

[1]) Bisp Arnes Brev herom i Barth. IV. 334—336.

[2]) Erik var som Abbed i Halsnø 10de April 1309 i Bergens Bispegaard med Abbederne af Munkeliv og Jonskirken, da Striden om Færø Bispestol der var fore. Barth. IV. 512—514.

[3]) 25de Januar 1308. Dyrskjøts Afskrift.

[4]) Hvis jeg ikke har feilet i den Orden, jeg her har givet Sagens Dokumenter, maa disse Udsendte have været Korsbrødrene Sira Fridrek Styrlaugsson og Sira Thord Sigurdsson.

[5]) Barth. IV. 405 ff.

[6]) ibid. IV. 407. Den følger nemlig strax efter hiint Brev af 9de Novbr. og har Overskriften: Articuli proponendi coram abbate etc.

revse [1]) af Lægmænd. 2) Han revser [1]) dem som oftest efter Aftensmaaltid, sjelden eller aldrig i Kapitlet. 3) Han holder sjelden Kapittel. 4) Han søger Leilighed til at forlade Klostret, snart for at reise til Byen (Bergen), og der opholde sig længe til stor Udgift for Klostret, snart for at streife om paa Landet til liden Baade for sig og Brødrene. 5) Naar han kommer hjem, ligger han ikke paa Sovestuen hos Brødrene, men sover ofte i Gjæstestuen, som man kalder Abbedens Huus. 6) Han giver trods Bispens Forbud læge Proventmænd Adgang til Brødrenes Bord i Refektoriet, hvilke derved fordærves og unddrage sig fra de Pønitentser, som efter Regelen skulle foregaae i Refektoriet. 7) Han er mistænkt for at have sat Klostergodset overstyr, og ligegyldig med sit Rygte ved sin usømmelige Tale. — Mod Kannikerne anførte man, 1) at Nogle tilsidesatte Lydighedspligten mod Abbeden, Andre snege sig bort fra Dormitoriet, og dreve om Natten om i Tjenerstuerne og Husene omkring Klostret; 2) at de Fleste sjelden overvare Ottesangen; 3) at de ikke iagttoge Taushed paa befalet Tid, og at ifølge Rygtet i saa Henseende al Observants var ophørt. — Abbeden og Brødrene i Forening beskyldtes for imod Bestemmelserne paa Conciliet i Oslo [2]) at have optaget Brødre uden Bispens Samtykke, og for at fordre Betaling for Optagelsen. Fremdeles skulle de oftere tilbringe Nætterne i Svïir ligetil Ottesangstid, hvorved Klostrets Godser ødes, saa de nu neppe forslaae til at opfylde dets Pligt som Pleieanstalt. Endelig er det ved Klostrets Stiftelse efter Sigende fastsatte Antal Brødre formindsket.

Et andet ligeledes udateret Brev fra Bisp Arne til Abbed Eirik i Halsnø synes at være en Følge af de udsendte Visitatorers Indberetning. Han skriver ham til, at Korsbrødrene Fridrek Styrlaugsson og Thord Sigurdsson have meldt ham, at Broder Eirik Færøske, den Samme Bispen før havde taget sig af, var

[1]) "Corripere" bruges her paa begge Steder; paa det sidste synes det at maatte betyde irettesætte, og ikke gribe, hvorfor det saaledes er oversat.
[2]) 3 Juli 1306. Ovenfor S. 162—163.

falden i Band for Mishandling af sine Medbrødre Thord og Arnfinn, men da Bispen ei fandt det passende, at han længe forblev bandsat i Klostret, bemyndigede han Abbeden til at løse ham deraf under de alt ovenfor S. 250 nævnte Vilkaar. Abbeden selv formanede han til at aflægge, hvad hidtil havde været urigtigt i hans Færd, saa Bispen ikke i Fremtiden skulde spørge Andet om ham, end det sømmede en Klostermand og Regelen bød, samt at have skarpere Tilsyn med Brødrenes Levnet, end hidtil. Til Vaaren agtede Bispen selv at komme til Klostret [1]. — Dette skede, og under Opholdet der blev en Broder Jon overbeviist om mange Forseelser mod sin Abbed; men da han faldt til Føde og bad om Naade, gav Abbeden hans Straf i Bispens Haand. Denne tilskrev derfor 15de Januar 1313 Abbeden, at Broder Jon skulde straffes, først med at sidde nederst i Choret, Kapitlet og ved Bordet, saalænge Bispen fandt for godt; dernæst skulde han faste 7 Dage paa Vand og Brød indtil Midsommer, og tage Disciplin 7 Dage i Kapitlet af Abbeden og Brødrene. Viser han sig ydmyget og bodfærdig, bemyndiges Abbeden til at mindske Straffen efterhaanden, men formanes atter alvorligt til at paasee, at Alt i Klostret gaaer til, som det sømmer sig gode Klostermænd for Guds Aasyn.

I denne Abbeds Tid fornyedes atter Processen om Laxefisket ved Farstad i Suledal mellem Halsnø og Domkapitlet i Stavanger, hvilket gav Anledning til en langvarig og indviklet Skriftvexling. 21de September 1310 [2] [3]) tilskrev Bisp Ketill af Stavanger Abbed Eirik og hans Brødre i Halsnø, at hans Korsbrødre havde klaget for ham over, at Abbeden havde draget deres gamle Trætte om Suledalsfisket fra Kirkens under Lægmænds Dom. Bispen paalægger dem da at ophøre med slig Ulovlighed, forbyder

[1]) Barth. IV. 406—407. Brevet er nærmest fra 1311.

[2]) ibid. 409. 410.

[3]) "Ketills 7de Biskopsaar". Han viedes 1304, som det synes om Vaaren eller Sommeren.

Alle at dømme i Sagen, da Dommen tilkommer ham, og stevner Abbeden eller hans Fuldmægtig at møde paa Sand 30te Septbr. derefter, for at bevise sin Ret til Fisket [1]. — I Forbindelse hermed stod en Privatsag, foranlediget ved at Nogle af Halsno Munke skulde have mishandlet en Bondefamilie paa Farstad. Under Abbed Eiriks Ophold i Stavanger 29de Septbr. fremkom Hafer Gudleiksson paa egne og Kones, samt hans Broder Thorgils paa sin Moders Vegne med Klage for Bispen over Halsno-Munkene Aslak Pera, Thord Kaput og Arne samt Haldor Gause, som Abbeden havde sendt til Farstad, hvor de havde tilføiet Klagerne næsten dødelige Mishandlinger. Abbeden borgede for, at han og de Anklagede skulde svare for Bispen herpaa til fastsat Tid, som senere lovlig forkyndtes dem [2], nemlig 15de Febr. 1311. Men da vel Klagerne, men ei de Anklagede da mødte, biede Bispen forgjeves i 11 Dage, hvorpaa han 26de Febr. tilligemed Hr. Guttorm Helgasøn, Sira Bard paa Vanesyn og flere Andre optog Sagen til Doms. Klagerne oplyste da, at de 4 ovennævnte Halsnomænd kom til Hafer paa Ageren, hvor Broder Thord greb ham og Haldor slog ham; begge stødte ham mellem sig fra hans egen over paa Klostrets Grund, medens de trak ham Hætten over Hovedet, saa han ei kunde see, hvem der for værst med ham. Ligesaa sloge de hans affældige Moder over Ryggen, Laaret og Smalbenet, saa Beenpiben knækkedes, og Broder Arne greb hans Kone ved Haaret og slog hende med knyttet Næve. Under dette havde Voldsmændene ytret, at det var vel fortjent, da Hafer stedse havde været Klostret imod. To Vidner havde fundet de Mishandlede paa Ageren, idet Munkene gik bort derfra, og oplyste iøvrigt, at Moderens Been forud havde været heelt, men at hun nu var vanfør,

[1] Dipl. Arn. Magn. fasc. 30. No. 24, sigillatorisk forenet med 2 Præsters Erklæring, at de Onsdag før Michaeli 1310 oplæste Stævningen for Broder Eirik i Halsno, der fremstod som Abbedens Ombudsmand.

[2] Ivar Paalsson og Svein Eirikssøn vidnede nemlig, at de vare i Halsno, da Eirik Dumning i tilbørlig Tid oplæste Bispens Stevning for Abbeden og hans Brødre.

samt at Hafer havde holdt Sengen 3 Uger derefter. Da nu Loven bestemmer, at de, der anklages for Vold, skulle i Mangel af Óienvidner værne sig med Benegtelsesed, og de Anklagede, uagtet lovlig stævnte, ikke have afgivet Møde, dømmes de til at betale Hafer for 9 Hug, Haargreb m. v. 30 Mark, 3 Løber i hver Mark; men hvis de ikke inden førstkommende Halvardsmesse for Bispen kunne fralægge sig Sigtelsen, forøges Boden til det Dobbelte, mod at der igjen afdrages 3 Mark for hvert Slag, de formaae at modbevise, eller forholdsmæssig mere, naar Boden øges. Boden skal betales i 4 Terminer, men hverken i Hopper, gamle Heste, gamle Vaaben, færdige Klæder eller andre slette Varer, og 4 Mænd nævnes til at værdsætte det, som betales med. For Moderens Mishandling tilkjendes Sønnerne, der nu maa underholde hende, 12 Mark for Beenbruddet og 3 Mark for hvert af de andre Hug, under Vilkaar som ovenfor, med Tillæg af to Mark paa Grund af det Værnbrev, hiin Bondefamilie har af Kong Hakon. Fremdeles skulde Broder Arne bøde 4 Mark til Hafer for Mishandling af dennes Kone, ligeledes med passende Afslag i Boden, hvis han inden Halvardsdag beviste sin Uskyldighed i nogen Henseende [1]).

Som man kunde vente, satte Halsøs Munke denne Dom overhørige, hvorfor Bonden tyede til Kong Hakon, der ved Brev fra Avaldsnæs af 15de Oktbr. 1313 befalede Abbeden af Halsø og de dømte Brødre til inden $^1/_2$ Maaned efter dette Brevs lovlige Forkyndelse uvægerligen at opfylde Bisp Ketills Dom, hvis de ikke vilde paadrage sig Lovens Straf mod dem, der bryde retmæssige Domme [2]). — Paa Grund heraf have nok Munkene fundet det raadeligst at foretage Noget, og derpaa ved Bergens Bisskops Mægling istandbragt et mindeligt Forlig med de Mishandlede. Men

---

[1]) Dommen paa Norsk i Dipl. Arn. Magn. fasc. 31. No. 6; paa Latin Barth. IV. 913 ff., hvorfra den er trykt hos Suhm XI. 909—913.

[2]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 31. No. 3. At Kongen selv da har været i Klostret, hvilket Langebek beretter (Script. IV. 416), kan ikke sees.

selv dette Forlig blev ikke holdt af dem, hvorfor Bisp Ketill maatte tilskrive Bisp Audfinn af Bergen en Anmodning om at tvinge Abbeden og Brødrene til at opfylde Forliget, hvorom Bonden ofterere forgjæves havde anholdt [1]). Om der nu blev Alvor af Bødernes Betaling, kan ikke sees.

Imidlertid havde Sagen om Suledalsfisket gaaet sin lovlige Gang, men trak i Langdrag, uden Tvivl ved Munkenes Brangvillie. Sammenhængen sees af et i Halsnø af 3 Stavangerkannikrr paa Kapitlets Vegne for Abbed Eirik og hans Brødre 31te Marts 1316 oplæst Dokument. Medens Kong Erik endnu levede, oplyses der, Hakon Konge var Hertug og Hr. Ogmund Sigurdssøn havde Sysselt i Suledal, nedbrøde Suldølerne det Kar, som Kannikerne havde opført, hvilket paadrog disse store Udgifter, før de fik Dom over Suldølerne derfor. Derpaa havde Sira Ketil paa Kapitlets Vegne forlangt af Abbed Jon af Halsnø Erstatning for de Udlæg, Kapitlet alene havde baaret i Sagen mod Suldølerne, men han svarede, at han ingen Trætte havde med disse. Nogen Tid derefter havde Korsbrødrene atter store Udlæg for dette Fiske, da nemlig Abbed Eirik af Munkeliv sendtes did, for efter Hertugens Bud at fælde endelig Dom i Sagen (1295, ovenfor S. 421). Ei heller dette forslog, da Suldølerne atter skadede Farstadmændene, hvorfor Kapitlet erhvervede Kong Hakons Befaling til Sigurd Lagmand paa Randar o. Fl. paany at undersøge Sagen. Hver af disse Sager havde kostet Kapitlet mindst 10 Mark foruden Brevløsning m. m. Efterat dette var oplæst, forlangte Korsbrødrene, at Halsnø skulde deeltage med $^2/_3$ i disse Udlæg, som angik alle Bønderne paa Farstad; men Abbeden vred sig derfor (**dró þat nokot**), skjønt han nok vilde forliges, og paaskjød, at han først maatte tale med sine Brødre. Korsbrødrene opfordrede da til at faae et almindeligt Forlig i Stand, og vare villige til at

[1]) **Dipl. Arn. Magn. fasc. 31. No. 26.** Brevet er uden Dag og Aar, men maa nærmest være fra 1315, da man seer der var hengaaet lang Tid efter Forliget, og Audfinn først 1314 blev Bisp.

antage Bisp Audfinn, som Ordinarius for Halsnø, til Opmand. Men heri vilde Munkene ei samtykke, skjøde Sagen til Kongens Dom og gik bort, hvorpaa Korsbrødrene forbøde Abbeden at bruge nogen Deel af deres nye Fiske [1]). — For at forebygge den ulovlige Appel til Kongen har Kapitlet henvendt sig til Erkebispen; thi 17de Novbr. 1316 befalede Bisp Ketill Presterne i Suledal og paa Sand at følge Kapitlets Udsending Sira Eirik til Halsnø, som der skulde oplæse Erkebisp Eilifs Brev, samt at udstede Vidnesbyrd om hvad der i den Anledning og iøvrigt forefaldt [2]). Men at Striden ikke heller hermed var endt, viser Stavanger Kapitlels Fuldmagt af 6te Marts 1320 for to af deres Medbrødre til i Et og Alt at føre dets Sag mod Halsnø Kloster angaaende Suldalsfisket for geistlige og verdslige Dommere, nedlægge Erstatningspaastande, indgaae Forlig o. s. v., ganske som de vilde, hvilket Alt Kapitlet forpligtede sig til at godkjende, som det var udført af dem alle i Forening [3]). Det sidste Dokument i Suldalstvisten er en Lagmandsdom af 16de Juli 1322 [4]), hvorved Kapitlet i Stavanger, Abbeden i Halsnø, Suldølerne og Presten i Suledal tilkjendes Ret til at fiske i Elven hver paa sit Land, men Ingen maatte bygge Noget ud midt i Fossen.

Af 13de April 1314 og 1ste Mai 1315 ere to af Abbed Eirik m. Fl., hvoriblandt Broder Aslak, udstedte Breve om en rig Bonde Thorkells Skifte med sin afdøde Søn Askells Enke Ingegerd og hendes Døtre. Da disse ikke vedkomme Klostret, uden forsaavidt det første Brev er udstedt der, maa de her forbigaaes [5]). — 2den Novbr. 1319 var Bisp Audfinn i Halsnø og forrettede selv Messe der. Under denne, forend Munkene havde kunnet begynde sexta, forefaldt et forargeligt Optrin i Kirken, idet Hr Grim

[1]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 31. No. 8.
[2]) ibid. fasc. 31. No. 12. Ketills Bispedømmes 13de Aar.
[3]) ibid. fasc. 31. No. 20.
[4]) ibid. fasc. 32. No 4. Diplomet er saa hullet og ødelagt af Væde, at Meningen er tvivlsom.
[5]) Originalen findes i Christiania Univers. Dipl. Saml.

Ormssøn, Kannik ved Apostelkirken og Præst i Fane, traadte op til Altret, afbrød Bispen og oplæste sin Appel mod denne (neden-for ved Fane). Som Følge heraf lyste Audfinn ham i Band, og Abbed Eirik og hans Konvent udstedte deres Brev om det Forefaldne[1]).

Abbed Eiriks Eftermand hed Arnald, der ligeledes laa i Strid med sin Biskop og Andre. Saaledes havde Halsnø Kloster Proces med Onarheims Kirke om Hugsten i Indreteigens Skov paa Øen Skorpa, og da Broder Eirik ikke vilde paa Klostrets Vegne aflægge en befalet Ed derom, erklærede Bisp Audfinn 1ste Marts 1328, at Munkene havde frafaldt Sagen[2]). Broder Eirik havde imidlertid forladt Byen, før Dommen forkyndtes, og 21de s. M. tilskreve Abbed Arnald samt Brødrene Bjarne, Halvard og Isak Biskoppen, at de med Sorg havde hørt, at han troede de ikke vilde vise ham den Lydighed, de skyldte sin Foresatte. For at vise det Usande heri, nedlagde de deres Trætte med Præsten paa Onarheim om Skovstykket i Biskoppens miskundelige Skjød, med Bøn om at bilægge den saa, at Klostret kunde blive skadesløst[3]). Samtidigt hermed vare Abbeden og hans Brødre indstevnede for Biskoppens Raadsmand (yconomo curiæ) angaaende cathedraticum, som de ikke i flere Aar havde betalt, men da de hverken mødte 11te, 12te eller 13de April efter Paaraab, bleve de samtlige dømte in contumaciam[4]). Nu faldt Abbeden til Føde, og overdrog alle Klostrets Sager i Audfinns Vold, som 23de April bestemte med alle Parters Samtykke, at naar Munkene fik deres Kalkovn færdig, skulde de sende Bispen en fuld Ladning med "Lysesløiten", hvoraf Halvparten skulde være Gave som Vederlag for den Vold, de havde viist mod hans Svende. Brændte Ovnen ikke godt, skulde Bispen have to Ladninger Ved istedet. Hermed eftergav Bispen al anden Tiltale til Halsnø-Brødrene. Dernæst

[1]) Barth. IV. 20—21.
[2]) ibid. 227.
[3]) ibid. 230.
[4]) ibid. 227.

skjænkede Audfinn dem for sin Livstid Tienden af Klostrets Agre paa Halsno, mod at de skulde give ham Brev paa, at de havde denne Tiende af Bispegaarden i Bergen og af Naade. Videre eftergav han Klostret sine Udlæg i Sagen, og dømte endelig angaaende Indreteigen paa Skorpa, at Halsno og Onarheim i Fremtiden skulde eie Halvparten hver [1]). — Samme Dag udstedte Abbed Arnald og hans Brødre fra Bergen den forlangte Tilstaaelse om den Agertiende, de i nogle Bispers Tid havde havt paa Halsno [2]). — I 1337 havde Halsno Strid med Hr. Erlend, Præst ved Kaldrekesstads (Husnes?) Kirke, om Sjælepleien ved Eids Kirke (paa Halsnøen). Kirken tilhørte nemlig lovlig Klostret, men Bisp Audfinn havde overdraget den til hiin Præst. For at faae Sagen hurtig afgjort, voldgave begge Parter den til Bisp Hakon, der tildømte Abbeden og Konventet saavel Bestyrelsen af denne Kirke som Sjælesorgen derved, paa samme Maade, som de havde havt den fra Kirkens Stiftelse, mod at Abbeden, hvergang han vilde indsætte en af sine Brødre i dette Embede, skulde dertil fremstille den gudfrygtigste, lærdeste og dygtigste for Bispen, som da vilde i sit Navn overdrage ham denne Post [3]).

Da Abbed Arnald i 1338 døde, var Konventet ikke eenstemmigt i Eftermandens Valg, og havde ikke iagttaget Formerne, hvorpaa Valgretten overdroges Bisp Hakon, der 12te Juli herom udstedte sin Erklæring, og udnævnte Abbed Halvard ved Jonskirken i Bergen til Abbed i Halsno, og paalagde Brødrene at lyde ham som saadan [4]). Bisp Hakons Ønske atter at give Jonskirken en Abbed i Broder Bjarne fra Halsno strandede paa dennes Vægring (ovenfor S. 513). — Paa denne Tid ansøgte en Broder Herman i Halsno om at faae Orlov af Klostret, men Bisp Hakon, til hvem Arnald derom henvendte sig, svarede, at Hermans

[1]) Barth. IV. 228—230.
[2]) ibid. 231.
[3]) ibid. 451—455. Ovenfor S. 185—186. 275.
[4]) ibid. 427—429. Suhm XII. 302.

Bøn snarere gik ud paa Ulov end Orlov, og at han havde foreholdt ham, at han skulde blive i det Kald, han var kaldet udi, og erindre, at den der lægger Haand paa Ploven, men seer tilbage, er uværdig til Guds Rige, samt at det er usømmeligt at bortlægge sin Rustning, før Seier er vunden. Bispen har og mærket paa Herman, at det især er Brødrene Josefs og Sigurds Spotteord om Skomagere og Skindere, der har vakt Ønsket hos ham om at vende tilbage til Verdens Larm, hvorfor Abbeden paalægges at irettesætte disse og tilholde dem Kjærlighed i al Tale, hvis de ville undgaae hans alvorlige Tugt. Biispens Brev ender med Bøn om at hjælpe Herman til jævnligt Skifte af tarvelige Klæder, en Gunst han vist vil gjengjælde [1]. — 28de Septbr. 1340 anmodede Bisp Hakon Arnald om at skaffe ham en god Ligsteen for fuld Betaling, som han vilde lægge over en god Ven [2].

Med Sortedøden tage som sædvanlig Efterretningerne af. Først mod Aarhundredets Ende nævnes Klostret atter. Om Vaaren 1388 laa Drosten Hr. Øgmund Finnssøn til Hesby syg her i den lille Konventstue, og døde der kort Tid før 14de April, paa hvilken Dag Abbed Thorstein af Halsnø og hans Kapittel udstedte et Vidnesbyrd om hans Død og hans Gaver til Domkapitlet i Stavanger [3]. — Samme Abbed Thorstein gav 26de April 1302 Sira Svein Thorgilssøn, Korsbroder i Stavanger, sin og Konventets Fuldmagt til at tiltale de Mænd, som havde brændt Bjerget i Foosen i Sands Sogn i Suldal, hvorpaa Klostrets Fiskekar stod paa det søndre Land [4]. — Den 14de August 1422 vidnede Mar-

---

[1]) Barth. IV. 713. Brevet er udateret, men staaer mellem Breve fra 1339. Herman har formodentlig været Skomager før han blev Munk, og dette have de to Andre spottet ham for.

[2]) Apog. Arn. M. Trykt i Saml. til Norg. Hist. V. 156. Aaret er ikke tilføiet, og man kan gjette paa, at Stenen var bestemt for Bispens Ven Jon Haltborssøn. (ovenfor S. 238).

[3]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 37. No. 14. Saml. til Norg. Hist. III. 591.

[4]) ibid. fasc. 21. No. 1. b. Originalen har Aaret 1292, men allerede Sandvig har antaget et C udeladt i Aarstallet, forbi Skrift og Sprog

gretha Eilifsdatter for Biskop Aslak af Bergen, Hr. Salve Eiriksson, Abbed i Halsnø, Arvid Ingeldsson og Aslak Ulfsson, Raadmænd i Bergen, at hun ikke havde nogen levende Arving paa Jorderige nærmere end Sigurd Jonsson, da hans Mormoder Fru Ingeborg Erlingsdatter, og hendes Moder Gyrid Erlingsdatter vare sambaarne, ægte Søstre til Fader og Moder. Hr. Ivar Nikelsson, Ridder, derimod og hun vare sammødre, ikke samfædre Søskendbørn [1]). — 1435 havde Erkebisp Aslak sammenkaldt et Kirkemøde i Bergen, fra hvilket imidlertid Bisperne af Oslo, Orknøerne og Hammer udebleve, tilligemed flere Abbeder, Priorer og Kapitler, der ikke havde sendt Fuldmægtige. Paa Grund heraf bandsatte han 29de August Bisperne til næste Kirkemøde. Abbederne og de lavere Geistlige derimod, hvis Straf Loven overlod til Erkebispen, skulde suspenderes fra deres Embede, til de havde søgt og faaet Erkebispens Absolution. Denne Dom er maaskee det Abbeden i Halsnø tilstillede Exemplar, siden han er den eneste af Klosterforstanderne, der udtrykkelig nævnes [2]). — Abbed Salve forekommer sidste Gang 17de April 1436, da han i Stavanger bevidnede, at Bisp Audun havde betalt 50 rhinske Gylden til Bisp Nikolaus af Berio [3]).

Den næste Abbed, som kjendes i Halsnø, hed Olaf Eiriksson, der 31te Marts 1445 med (sin Broder?) Gunnar Eiriksson, Korsbroder i Stavanger, solgte en Toft der, Midkriken, til Gunhild Præstsøster for en Mark Guld i gode gilde Penge [4]). —

---

tydeligt er yngre. Rigtigheden bestyrkes deraf, at ikke Thorstein men Jon udentvivl da var Abbed, samt at Brevet er udstedt Fredagen efter lille Gangdag, men denne Dag (25de April) var i 1292 selv en Fredag.

[1]) Original paa Perg. i Vidisse af 1439 i Danske Geheimearkiv. Denne Margrethe kan altsaa ikke være Datter af Eilif Hjerne, som Munthe (Saml. III. 608. 613) har formodet; thi da havde hun havt nærmere Slægt end Hr. Sigurd Jonsson.

[2]) Pontopp. Annal. II. 563—565. Hvitfeld S. 791. Abbed Salve kaldes i dette latinske Brev Salomon.

[3]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 41. No. 16.

[4]) ibid. fasc. 42. No. 11.

Samme Abbed Erik [illegible] Jordegods med Korsgaard i Fjeldberg Sogn af en Kvinde [illegible] [illegible], men da det var Hr. Alf Knutssøns og Fru Magnhilds Odelsgods, dømte tvende Norges Riges Raad ham det [illegible], hvorfor Abbed Hakon af Halsnø 6te Octbr. 1466 gav Hr. Alf dette Gods med et Stykke Deventer og en Lod i Gaarden Kirkhuus paa Halsnøen; desuden lovede Abbeden at holde Hr. Alfs Faders og Moders Aartid. Bisperne Gunnar af Hammer og Alf af Stavanger medforseglede Brevet [1]. — Den fornævnte Abbed Olaf var 1ste August 1450 i Nidaros som Medlem af Norges Rigsraad, da han deeltog i dettes bekjendte Erklæring om, at Christian af Danmarks Valg til Norges Konge var det eneste lovlige [2]. — Samme Abbed gjorde i 1452 paa sit Klosters Vegne Paastand paa en Fæhage af Store-Brandvik paa Huglen, men i den Anledning vidnedes 24de Juni af Gaardens Eiere, at denne Hage i Mands Minde havde tilhørt Brandvik, uden at Nogen derpaa havde klaget, før Abbed Olaf nu, og da Brandviks Eiere for Broder Matthis af Halsnø, der var tilstede, tilbøde Ed derom paa Sakramentet, hævedes Søgsmaalet [3].

Forfatteren af Klosterfortegnelsen i Script. IV. har opbevaret Navnene paa nogle af de følgende Abbeder, om hvem vi forresten Intet veed. Han nævner en Nikolaus 1493, Olaf 1515, og Amund, der 1519 indviedes af Bisp Andor i Overvær af Erkedegnen Olaf Thorkildssøn og Mag. Geble Pedersen, som da holdt den første Prædiken [4]. Dennes Eftermand og Klo-

[1]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 45. No. 6. I Saml. til Norg. Hist. III. 606 er Dateringen læst Nikolai Dag istedetfor Michaelis, samt Aaret 1465.

[2]) Trykt i Jahns Unionshist. S. 532. Hans Segl (No. 20 paa Steentrykket) er en Due, som maaskee er hans Familievaaben. (ovenfor S. 561 Anm. 3).

[3]) Lundhs Spec. Dipl. Norv. p. 11—12. Hvorvidt det forholder sig rigtigt, som anføres i Saml. til Norges Hist. VI. 134, at en Deel af Hr. Hartvik Krumedikes Gods skulde være solgt til Halsnø eller noget andet vestenfjeldsk Kloster, give de nu bekjendte Kilder ingen Anledning til at afgjøre.

[4]) Script. IV. 417.

strets sidste Abbed var Gunnar, som 11te Decbr. 1520 med to Andre i Halsnø gav en Vidisse af en af Norges Rigsraad i Sortebrødre Kloster i Bergen 2den Septbr. 1524 fældet Dom mellem Gaute Ivarsson paa sin Moders Vegne og Olaf Mikkelsson om Arven efter en Hustru Sunnive Rostung, der tildømtes den Første[1]). — 12te August 1531 fik Halsnø Abbed og menige Konventsbrødre Kong Frederiks Skjærmbrev for sig, Gods, Tjenere og Klenodier o. s. v., rørligt og urørligt, samt Stadfæstelse paa alle fremfarne Kongers Privilegier, det sidste Brev af denne Art, vor Historie kjender[2]). — Sidste Gang forekommer Abbed Gunnar 23de Juni 1536, da han udstedte sit Hyldingsbrev til Christian den Tredie ligelydende med Abbed Matthias's af Lyse[3]).

Naar og paa hvad Maade Halsnø blev inddraget under Kronen, vides ikke; rimeligst er det først skeet 1539, da Kongen forlænede Jens Splid dermed paa 4 Aar mod en aarlig Afgift af 20 rhinske Gylden[4]). Fredag efter Martini 1546 pantsatte Kongen dette Kloster tilligemed Hardanger til den Samme for 1000 gode myntede Joakimsdalere, mod deraf at gjøre Tynge og Tjeneste efter Lænsbrevets Ord, samt naar de 3 Lænsaar vare forbi, at svare Kongen deraf, hvad han tilsiger[5]). Siden udgjorde Halsnø Kloster og Hardanger et fælles Læn. — Af dette Klosters Levninger er ovenfor S. 224—227 givet en kort Beskrivelse med Grundrids. Den endnu staaende "Steenstue" er høist rimelig Klostrets gamle Sygestue, i hvilken Hr. Ogmund Finnssøn døde. Af dets Adkomstbreve, Jordebøger o. s. v. ere ingen tilovers. Dets Historie, som den her er meddeelt, danner derfor

---

[1]) Original paa Papir i danske Geheimearkiv. Brevet indeholder mange Oplysninger til Familien Rustungs Slægtskabsforholde.

[2]) Frederik Is Registrant fol. 37 b. Uldalls Manuskriptsaml. No. 376. 4to vol. IV. Saml. VI. 36. Der tilføies, at Brevet gaves in communi forma cum clausulis consvetis.

[3]) Orig. paa Perg. i danske Geheimearkiv.

[4]) Pontopp. Annal. III. 247.

[5]) Kongebrev i Geheimearkivet.

og en mærkelig Modsætning til Munkelivs; der næsten blot Kjøb og Salg, her derimod saagodtsom ingen Testamenter eller Kjøbebreve, men derimod Oplysninger om de indre Forholde, som kaste mangen klar Lysstraale paa vort Klostervæsen i det Hele.

§ 20.

Fane Hospital. Tvivlsomme Klostre i Bergens Stift.

1. Fane (Fani) Kirke ligger 1½ Mil Syd for Bergen, og er nu Hovedkirke for Præstegjeldet af dette Navn paa Nordhordland. Efter hvad hidtil almindelig er antaget, er Hospitalet der (ecclesia et hospitale *sanctæ crucis de Fana*) stiftet af Bisp Arne af Bergen omtr. 1220 [1]), hvilket grunder sig paa en af Pav Gregor udstedt Bulle til dette Hospitals Fordeel, hvorom nedenfor. Men hvad enten dette Hospital har havt Johanniterbrødre eller ikke, bliver det langt rimeligere, at Stiftelsen er af Bisp Askatin (1270—1277), den samme, som veiledede Kong Magnus ved Anlægget af de to Hospitaler i Bergen, og som i det Hele viste sig som en virksom og dygtig Prælat; thi at der skulde være stiftet et Hospital temmelig affides ude paa Landet, førend nogen saadan Pleieanstalt fandtes i selve Byen, synes lidet rimeligt. Den omtalte Bulle hindrer ei heller dette, da den hverken nævner, hvilken Gregor var Udstederen, ei heller hvem Bispen var, eller iøvrigt indeholder Vink, der hentyde paa en saa gammel Tid. Er Askatin, som jeg formoder, Stifteren, bliver Fane Hospitals Alder samtidig med Katharinas og Allehelgens af Kongen stiftede Hospitaler i Bergen; det er da og mere Rimelighed for, at det har været af Johanniterordenen, da det nemlig i saa Fald ogsaa blev omtr. samtidigt med denne Ordens Hospital paa Værne; medens det vilde være mindre sandsynligt, at den dog ubetydelige Stiftelse paa Fane skulde været 50 Aar ældre end Værne. — Den omtalte Pavebulle, som vi derfor helst ville hen-

[1]) Langebek i Script. Rer. Dan. IV. 419—420. Suhm IX. 557. Pontopp. Annal. I. 612. Thork. Dipl. II. 25.

hørt en kjærlig Ju...

behøvet flere Brødre, og at ...
Johanniterordenen. — Længe
ille have varet; thi allerede
Narve, Bisskop af Bergen, fin
Kirke i Rane med Tilliggende til
II Apostlers Kirke i Bergen, som
mands Biskop Arnes Raad og ...
for denne Afkaarelse anføres de ...
den Kirke havde, og der gjøres ...
eller de Brødre, som nu eller i ...
Hospitalet af Bergen i alle ...

n Tid Fane kom under Apostelkirken og
-ge Kapeller, da Kong Hakon 1311 opret-
-et oftere, men havde da kun een Præst.
Betingelserne for Afstaaelsen Gjenstand for
n Biskopperne Arne og Audfinn paa den
es Magister Finn Halldorsøn paa den an-
mling af Brevskaber endnu ere i Behold.
Ormssøn, Kannik ved Apostelkirken og Præst
Audfinn i 1319 paa Grund af Fravær uden
paa Grim appellerede til Erkebispen, og op-
i Trefoldighedskirken i Bergen 27de Oktbr.,
n selv i Halsnø 2den Novbr. Men da han
lesehold, bandsattes han samme Dag. Senere
erkjendte Fane Kirke for ledig, og erklærede
an ikke ville forfølge Appellen til Erkebispen [1]).
dige Skriftvexlinger angaaende Fane Kirkes For-
og Apostelkirken høre ikke hid. Fane Kirke
este Landskirker i Bergens Stift, bygget tildeels
men af Hospitalsbygningen veed man nu ikke en-
Tomten.

nheim (*Spånheim*) Nonnekloster i Ulvik Sogn
ales af Schnabel [2]). Men ligesaalidt som noget
i andre og ældre Kildeskrifter, ligesaa liden Grund
tage, at Sagnet derom har Ret. Det støtter sig
erne til en gammel Steenkjælder paa Gaarden med
Dør og Vindue, og det er vist nok, at ikke Kloster-
ede murede Kjældere. Hertil kommer den væsent-
hed, at Sponheim i 13de og 14de Aarhundrede var

. 18—22.
Beskrivelse S. 40 Neumann (i Budstikken VII. 402) sy-
-tage Klostrets Tilværelse for aldeles vis, medens Schnabel
at der skal have været et Nonnekloster, hvoraf endnu Lev-
3.

føre til Gregor X [1]), er dateret 27de Juli i hans 2det Aar (1273), og stilet til Formanden (rector) og Brødrene i Korsets Kirke og Hospital paa Fane. Bispen af Bergen har ydmygt anholdt hos Paven om at optage denne Stiftelse, som han havde grundlagt fra Nyt af og forsynet med Mænd, som der kunde dyrke Gud[2]), i den hellige Peters og sit egen Varetægt, hvilket Paven herved gjør.

Da Bullen her nævner flere Brødre (fratres), hvormed dog vist ikke Hospitalslemmerne kunne menes, paa samme Tid som de større Hospitaler i Bergen kun havde en eller høist to Præster, samt da Fane opføres i vor ældste Klosterfortegnelse, medens alle øvrige Hospitaler ere udelukkede [3]), saa er der maaskee større Grund, end jeg S. 89 har antaget, for at formode, at dette Hospital har havt en klosterlig Indretning, da det selv som Hospitium ikke havde behøvet flere Brødre, og at det da nærmest har havt Brødre af Johanniterordenen. — Længe kan dog dette i ethvert Tilfælde ikke have varet; thi allerede 2den Decbr. 1303 afstod Broder Narve, Biskop af Bergen, sin og sit Kapittels Ret til Korsets Kirke i Fane med Tilliggende til Provsten og Kannikerne ved de 12 Apostlers Kirke i Bergen, som Kong Magnus med hans Formands Bisp Aslatins Raad og Bifald havde stiftet. Som Grund for denne Afstaaelse anføres de ringe Indtægter, Kannikerne ved hiin Kirke havde, og der gjøres kun det Forbehold, at den Præst eller de Præster, som nu eller i Fremtiden have Fane, skulle lyde Biskoppen af Bergen i alle aandelige og timelige Sager [4]).

Hvis saaledes Fane Hospital ikkun i omtrent 30 Aar har havt Munke, er det ikke at undres over, at det aldrig forekommer som Kloster, især da man har saa faa Breve tilovers netop fra

---

[1]) Valgt 1ste September 1271, kronet 27de Januar 1272, død 10de Januar 1276.

[2]) "Qvod fecit de novo fundari cum personis domino militantibus" (en Afskrift har militaribus, som dog neppe er rigtigt). Thork. Dipl. II. 25—26. Dipl. Langebek.

[3]) Script. Rer. Dan. l. c.

[4]) Barth. IV. 374. Afskrift i Geheimearkivet.

dette Tidsrum. Fra den Tid Fane kom under Apostelkirken og blev et af de 14 kongelige Kapeller, da Kong Hakon 1311 oprettede disse, forekommer det oftere, men havde da kun een Præst. I senere Aar bleve Betingelserne for Afstaaelsen Gjenstand for langvarig Strid mellem Biskopperne Arne og Audfinn paa den ene Side og Kapellernes Magister Finn Halldorsson paa den anden, hvorom en Samling af Brevskaber endnu ere i Behold. Saaledes blev Grim Ormsson, Kannik ved Apostelkirken og Præst i Fane, afsat af Bisp Audfinn i 1319 paa Grund af Fravær uden dennes Vidende, hvorpaa Grim appellerede til Erkebispen, og oplæste sin Appel først i Trefoldighedskirken i Bergen 27de Oktbr., og derpaa for Bispen selv i Halsnø 2den Novbr. Men da han der afbrød dennes Messehold, bandsattes han samme Dag. Senere gav dog Grim efter, erkjendte Fane Kirke for ledig, og erklærede 21de Novbr., at han ikke vilde forfølge Appellen til Erkebispen [1]. De øvrige mangfoldige Skriftvexlinger angaaende Fane Kirkes Forhold til Bispestolen og Apostelkirken høre ikke hid. Fane Kirke er en af de smukkeste Landskirker i Bergens Stift, bygget tildeels af huggen Steen, men af Hospitalsbygningen veed man nu ikke engang at paavise Tomten.

2. Sponheim (*Spánheim*) Nonnekloster i Ulvik Sogn i Hardanger omtales af Schnabel [2]. Men ligesaalidt som noget Kloster omtales i andre og ældre Kildeskrifter, ligesaa liden Grund er der til at antage, at Sagnet derom har Ret. Det støtter sig ogsaa ene og alene til en gammel Steenkjælder paa Gaarden med Vægsteens Buedør og Vindue, og det er vist nok, at ikke Klosterfolk alene byggede murede Kjældere. Hertil kommer den væsentlige Omstændighed, at Sponheim i 13de og 14de Aarhundrede var

---

[1]) Barth. IV. 18—22.

[2]) Hardangers Beskrivelse S. 40 Neumann (i Budstikken VII. 402) synes at antage Klostrets Tilværelse for aldeles vis, medens Schnabel kun siger, at der "skal have været et Nonnekloster, hvoraf endnu Levninger sees".

Odelsgods, der havde anseede Beboere[1]), og blandt disse Thorgeir Petersson af Sponheim, der 24de August 1310 gjorde sit Testament, og deri skjænkede Gaver til Kirkerne i Ulvik, Eidfjord og Opedal, medens nogen Kirke eller Kloster paa Sponheim slet ikke omtales[2]), da det dog er heist rimeligt, at han ikke vilde have forbigaaet disse, hvis de havde existeret. Efter denne Tid er det vel muligt, at et Kloster her kunde være stiftet, skjønt det er lidet rimeligt, da Klosterstiftelsernes Tid da var forbi, og i ethvert Tilfælde maa Sponheims Kloster regnes blandt de meest tvivlsomme, indtil det lykkes at overkomme bestemtere Oplysninger. Er Gaarden Sponheim i senere Tider kommen i geistlige Hænder, kunde man gjette paa, at det har tilhørt Nonnesæter i Bergen, og at dette har foranlediget Sagnet om et Nonnekloster. Snarere har her været et Hospits mellem Vos og Hardanger.

3. Kannikebjerget i Viggers Sogn i Hardanger. Schnabel beretter[3]), at her ifølge Sagnet skal have været et Munkekloster, hvorefter endnu Levninger af en gammel Muurbygning i hans Tid var at see. At nogensinde et virkeligt Kloster har været her, er der formeentlig ingen Grund til at antage; for et Hospitium eller et Gildehuus er Stedets Beliggenhed inderst i Firesundet ikke heller bekvem, og man tager neppe Feil ved at antage, at denne Gaard simpelt hen har sit Navn deraf, at den endnu til den seneste Tid har været beneficeret den residerende Kapellan ved Domkirken i Bergen, hvem to af det forrige Domkapittels Præbender samt en Deel af Kommunens Godser vare tillagte[4]). Skulde denne Formodning findes urigtig, har maaskee Kannikebjerget været et Underbrug under Halsnø, der som nylig viist ligeledes havde re-

---

[1]) Hák. Hákons. S. c. 81. Schøning Domkirken. Anhang S. 4.

[2]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 30. No. 25.

[3]) Hardangers Beskrivelse S. 49.

[4]) Bergens Kalvskind benævner Præbenderne efter Altrene i den gamle Domkirke, hvilket gjør det umuligt nu uden andre Hjælpemidler at bestemme, hvilke Gaarde siden ere overgaaede til Kapellanen ved Domkirken, der forøvrigt eiede flere Gaarde af Navnet Berg.

gulære Kanniker, som kan have givet Gaarden sit nuværende Navn, der forresten slet ikke hentyder paa noget Kloster.

4. Opedals (*Aupudals*) Kloster i Ullensvang i Hardanger. Et kort Stykke fra Ullensvangs Præstegaard og Kirke ligger Gaarden Opedal, saakaldet efter Ope-Elven, som gjennem Opefossen strax ovenfor Gaarden styrter fra Høifjeldet ned i den trange Tverdal. Denne Gaard danner en af de største Bondebyer i Norge med 34 Opsiddere, og her var i Middelalderen en Kirke (kirkjan í Aupudale), hvortil Thorgeir af Sponheim i 1310 gav en Mark brændt [1]). Her lægger Sagnet et Kloster, ligesom man endnu paa en af Gaardene, Munkegaarden [2]), paaviser en Steenkjælder med hugne Hjørner, samt en "Munkekilde". Schnabel [3]) antager et Kloster her aldeles sikkert, og meddeler et Brev af 1551, hvori en Gaard nævnes "hos Oppedals Kloster", af hvilket det i det Mindste er vist, at man strax efter Reformationen i daglig Tale benævnte Stedet saaledes. — Det kan heller ikke være Tvivl underkastet, at der paa Opedal har været en eller anden geistlig Stiftelse, der kan retfærdiggjøre Navnet og Sagnet, ligesom en Kirkes Anlæg lige tæt ved Sognekirken paa Ullensvang styrker denne Formodning. Men da det er beviisligt, at Gaarden Opedal langt op i Tiden [4]) og til den Dag i Dag har tilhørt Lysekloster, da intet Kloster der forekommer i nogen skriftlig Efterretning fra Fortiden, og Klosternavnet m. v. tilstrækkeligt lader sig forklare ved her at antage et Hospitium med Kapel under Lysekloster, saa er det vist rigtigt at henføre Opedal til denne Art Stiftelser, da Beliggenheden i høieste Grad bestyrker den. Pilegrimme nemlig, der fra Østlandet skulde til Bergen, eller omvendt,

---

[1]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 30. No. 25.

[2]) Neumann i Budstikken VII 391.

[3]) Hardangers Beskrivelse S. 44 samt Bilag C.

[4]) Lyseklosters Jordebog mangler, saa man ei kjender dets Gods fra den katholske Tid, men da dette heelt gik over i Andres Hænder, og siden er bevaret saagodtsom uforandret i de sidste 200 Aar, er der al Rimelighed for, at ikke store Omskiftninger er skeet i den første Tid.

toge ikke Søveien; de maatte til Fods frem over Fjeldene, og hvad enten de nu fra Bergen have taget over Fane og Lyse eller gjennem Vos og Graven, maatte de dog østenfor Sørfjorden søge Høifjeldene. Endnu er den sædvanligste Overgang til Thelemarken netop fra Ullensvang af, naar man ikke vil heelt ned til Odde og Røldal, og efter hvad jeg i Indledningen har oplyst om Klosterhospitiernes Gavn for alle Parter, tør man næsten sige, at et saadant maa have ligget i denne Egn, som et Hvilepunkt i den Pilegrimsvei, som jeg har formodet, at "Svalstuerne" nærmere antyde for det indre Fjeldlands Vedkommende [1]). — Dette hindrer forresten ikke, at Opedal har været en større Bugaard under Lyse, som her har holdt en eller to Munke for at pleie de Reisende, holde Messe i Kirken og indsamle fromme Gaver. Ved Reformationen blev Kirken nedlagt, og af den er nu ikke Spor tilbage. Til det saakaldte "Opedals Kloster" knytter sig et andet mærkeligt Sagn, nemlig at den under Navnet "Kloster-Lasse" bekjendte Nordmand Laurits Nilsson, der i Brunsberg blev Jesuit, og ikke uden Held arbeidede for Katholicismen i Norge og Sverige mod Enden af 16de Aarhundrede, i længere Tid skal have opholdt sig her [2]). I dette Sagn maa der vist ligge nogen Sandhed, om det end ikke, som man har meent, beviser et Klosters Tilværelse her; men i trykte Skrifter finder man ikke Spor til denne Jesuits personlige Fremtræden udenfor Tydskland og Sverige, især Stockholm, hvor han under Kong Johan spillede en ikke ubetydelig Rolle.

[1]) Ovenfor S. 22 ff. Naar S. 29 Opedal er anført blandt de Steder, der ikke kunne siges at ligge i en besøgt Vei, er dette en Feil, hvorpaa jeg ved at forfølge de svage Spor af Pilegrimsveiene her i Landet er bleven opmærksom.

[2]) Budstikken III. 630.

Fjerde Afsnit.

Klostre i Stavangers, Hammers og Oslo Stifter.

I.

Klostre i Stavangers og Hammers Stifter.

§ 1.

Oversigt. Beslægtede Indretninger.

Overflødigheden af uvæsentlige Bidrag gjorde det vanskeligt at give nogen sammenhængende Fremstilling af flere bergenske Klostres Historie; men i Stavangers og Hammers Stifter møder en anden og væsentligere Mangel, idet man med Undtagelse af Utsteins Kloster saagodtsom ingen Kundskab kan erholde om Klostervæsenet der. Dette er for Hammers Vedkommende ikke saa forunderligt, da det hele Bispearkiv, som opbevaredes i Biskoppens Taarn i Hammer, blev tilligemed Byen opbrændt af Svenskerne 1567 i den nordiske Syvaarskrig [1]), ligesom den Fortegnelse over Bispens Bøger og Breve, som i 1553 skal være nedsendt til Christian III, nu ikke er at gjenfinde. Men Stavangers [2]) Domkapittels Brevskaber ere endnu for en stor Deel opbevarede, og Kundskaben til dette Stifts Forholde i Middelalderen er iøvrigt

---

[1]) Vedel Simonsen, Udsigt over de haandskrevne Kilders Skjebne i Norden S. 33.

[2]) Man erindre, at Stavanger Stift havde andre Grændser i Middelalderen end nu, idet Hallingdal og Valders samt en Tid Eidfjord Sogn i Hardanger hørte dertil, medens Øvre Thelemarken laa til Hammer og Oslo Stifter. Se iøvrigt om Bispedømmernes Grændser Munthes Anm. i Aalls Snorre II. 169—170.

ikke saa utilgængelig. Om Klostre der tale de dog saagodtsom aldrig, og der er i det Hele liden Grund til at antage, at Stiftet har havt flere Klostre end de, som i Kilderne nævnes. Men i saa Fald har det været usædvanligt fattigt paa disse Stiftelser, hvoraf ingen have ligget østenfor selve Stavanger By. Det store og i andre Henseender mærkelige Strøg langs Kysten fra Stavanger til Langesundsfjorden, en Strækning af omtrent 45 norske Mile, synes at have været aldeles blottet for Klostre. Grunden hertil lader sig vel ikke bestemt paavise, men det maa dog synes rimeligt, at Mangelen paa dybtindgaaende Fjorde og videre Dalstrøg hertil have virket, i Forening med den Omstændighed, at Stavangers Forbindelse til Lands med Østlandet i ældre Tider ikke vedligeholdtes langs Kysten, men ad Rideveie over Sætersdalen og Øvre Thelemarken, hvilke Strøg atter laa for langt fra Havet og vare for tyndt befolkede, til at selvstændige Klostre der kunde slaae Rod. Derimod maa Hospitier fortriinsviis søges i denne Retning.

Endnu mærkeligere er det, at Stavangeregnen, hvor Kongerne oftere opholdt sig, mange af Landets mægtigste Slægter hørte hjemme, og en selvstændig Biskop allerede meget tidlig forekommer (ved 1120), først i sidste Halvdeel af 13de Aarhundrede, altsaa 130—160 Aar efter de 3 øvrige Stifter, synes at have faaet sit første Kloster, Utstein. Da Stavangers Domkapittel er samtidigt med de øvrige i Riget, kan man altsaa her ikke gjette paa nogen Forbindelse mellem dette og de første Munke i Stiftet. I Byen forekommer et Minoritterkloster, der uden Tvivl er det samme St. Olafs Kirke eller Kloster der. Sagnet er derimod ikke saa karrigt paa Klostre her i Stiftet. Det omtaler et paa Liknes og Egeland i Kvinnesdal, et paa Fodneby Præstegaard i Mandalen, et paa Moghuus i Moland i Øvre-Thelemarken, og endedelig et paa Tangen ved Arendal, om hvilke alle vi nærmere skulle tale. — Ogsaa paa Hospitaler var Stavanger Stift fattigt. Det eneste, hvis Stiftelse og Anordning man kjender, er St. Peters Hospital i Stavanger, som man og har kaldet St. Peders

Kloster, og stiftedes omtr. 1270 af Kong Magnus og Bisp Thorgils i Forening, idet Kongen gav sin Odelskirke, St. Peters Kirke, dertil, medens Bispoppen opbyggede de fornødne Huse, samt med sit Kapittel lagde en denne tilhørende Ager ved hiin Kirke og noget andet Jordegods til Underhold for Præsten og de Mænd, som skulde tjene ham der. Hospitalet (almosohúsit) skulde indtage "fattige Mænd, som sygnede i Byen, at de der kunde vente Bod eller Bane, og ikke bæres syge, saarede eller halvdøde Gaard imellem, som hidtil var skeet"[1]. Her er følgelig Tale om et Sygehuus for Fattige med een Præst og ei om noget Kloster. — Ingen Gilder har jeg stødt paa i dette Stift. Derimod var det uforholdsmæssig rigt paa kongelige Kapeller. Det vigtigste af disse i Stavanger Bispedømme var St. Olafs Kirke paa Avaldsnes paa Kormt, som Bisp Ketill 30te Septbr. 1305 afstod til Kong Hakon[2], som nu omdannede den til et Kapel ved sin Kongsgaard der, og i sit Testament gav det foruden forskjellige Kirkeprydelser alle kongelige Indtægter af Kormt, indtil Kirkens Bygning var fuldendt[3]. Den var den mindste af de 4 Kollegiatkapeller, og havde neppe længe efter Kong Hakons Tid flere end een Præst. De øvrige ikke kollegiate Kapeller i Stiftet vare: St. Peders Kapel paa Saurbø i Rygfylke, St. Laurentii Kapel paa Huseby paa Lister, og St. Laurentii Kapel i Eikundasund (Egersund).

Hammer (*Hamar*) Bispedømme var yngre end de øvrige, og oprettedes først samtidigt med Erkestiftet 1152. Hertil lagdes det sydlige Østerdalen[4] med Idre og Serna i Dalarne i Sverige,

---

[1]) Stiftelsesbrevet fra Thorgils's 15de Biskopsaar (Formanden døde 1254) hos Thork. Dipl. II. 58. Paa samme Sted, nu kaldet St. Peders Gjærde, ligger endnu Stavangers Amts Sygehuus.

[2]) Suhm Danm. Hist. XI. 505.

[3]) Thork. Analecta 168—169. Langebek antager, at det er denne Kirkes Altertavle, som er afbildet i Script. Rer. Dan. VI. 375.

[4]) Nordre Østerdalen indtil Tyldal regnedes for det Meste til Erkestiftet. (Munthe anf. St.).

Hedemarken, Gudbrandsdal, Thoten, Land, Hadeland, Ringerike, Modum, Sigdal, Numedal, det Meste af Øvre- samt Lilleherreds Sogn af Nedre-Thelemarken. — Bispesædet var Hamarkaupangr eller Biskupshamar, nu Stor-Hammer Gaard i Vangs Sogn paa Hedemarken, der i det Mindste i en Deel af Middelalderen var en ikke ubetydelig Stad, men om hvis geistlige og klosterlige Forholde saagodtsom Intet er levnet vor Tid. Det er i Almindelighed alene dette Stifts Berørelse med Nabostifterne eller dets Prælaters Nærværelse ved verdslige eller geistlige Møder udenfor Stiftet, som i Forening med enkelte spredte Diplomer og Notitser giver os nogen Oplysning derom. Al Kundskab om de indre Forholde i Biskopsstaden hentes fra en Beskrivelse over Hammer, der er bygget paa en af Truid Ulfstands Svigersøn Christen Munch, Befalingsmand paa Hammer Gaard, i 1553 ved Eftersynet af Bispearkivet i Hammers Taarn nedskreven Beretning om Byens Tilstand i ældre Tider [1]). Under saadanne Omstændigheder maa man vel benytte de enkelte Vink, som ere os levnede, med Forsigtighed, og ikke fæste ubetinget Lid til, hvad der i en ukritisk Tid optegnedes, og senere uden Tvivl har modtaget mange Forandringer og Tillæg; men paa den anden Side maa man være ligesaa forsigtig med at forkaste en saadan enkeltstaaende Beretning om Kirker, Klostre og Hospitaler, fordi man ikke ad anden Vei kan faae den bestyrket, eftersom Mangelen paa Efterretninger om Oplandenes geistlige Forholde altfor vel forklarer Tausheden. Om en Kirke- eller Klosterhistorie for Hammers Stift kan der saaledes ikke blive Tale; man maa indskrænke sig til at samle de spredte Notitser, kortelig veie deres Værd og iøvrigt overlade til en maaskee heldigere Fremtid ved Hjælp af nyfundne Kilder at bringe Sikkerhed og Sammenhæng deri.

[1]) Den er oftere udgivet; bedst med en fortrinlig Indledning af J. Chr. Berg i Thaarups Magazin II. 207—288, og af Fougn. Lundh i Budstikken II. 781 ff. Desuden oftere særskilt aftrykt. Blandt de i 1553 Overværende nævnes Hr. Trugels Kantor, "vel 100 Aar gammel", hvis Oplysning om Klostrene her altsaa bliver en Samtidigs.

Bygningen af Hammers Domkirke (Kristkirken, ogsaa kaldet Trefoldighedskirken) paabegyndtes efter Kardinal Nikolaus Brekspeares Anordning og tildeels paa hans Bekostning i 1152 af den første Bisp, Arnald, der skal have været en Englænder[1]), og fortsattes af de følgende Biskopper indtil Paal (1232—1252), under hvem den synes fuldført. I Forbindelse med denne stod en Skole, samt et St. Olafs Kloster, der laa under fælles Tag med Bispegaarden, Kannikegaarden og Skolen[2]). Da denne Bispegaard først skal være bygget af Biskop Peter[3]) (1252—1260) der før havde været Prædikebroder, er det ikke nødvendigt at antage hiint Olafskloster samtidigt med Bispeskolens Oprettelse, og Bisp Peters forrige Stilling i Forening med Dominikanernes Bosættelse i de øvrige Stiftsstæder umiddelbart ved Domkirken, gjør det da rimeligt, at det Prædikebrødrekloster i Hammer, som forekommer[4]), er identisk med Olafsklostret. Desuden omtales et St. Antonii Kloster i Hammer paa Grønnegade ved Stranden, og endelig antage Nogle, at her har været et Nonnekloster. Udenfor Hammer By ere ingen Klostre sikre. Som tvivlsomme Klostre skulle vi nedenfor nærmere omtale Steenhuset paa Gran, Spitalerne paa Alfstad og paa Hofvin, de formeentlige Klostre paa Grytting og Rolfstad i Froen, samt endelig paa Jerkin paa Dovre. — Af andre geistlige eller med Klostervæsenet beslægtede Indretninger kjender man ligeledes saagodtsom ingen i Hammer Stift. Ingen af de kongelige Kapeller laa her, og til Gilder have vi heller ikke fundet Spor, uagtet det ikke kan være Tvivl underkastet, at flere saadanne i Middelalderen have existeret ogsaa i dette Stift. Af Hospitaler kjendes kun et i Byen (hospitale Hamariense), ved hvilket et Helligkors's Kapel laa, til

---

[1]) Mskpt. No. 570 i Kallske Saml. paa Kongens Bibliothek i Kjøbenhavn indeholder blandt Andet en hammersk Bispeække, som her er benyttet.
[2]) Thaarups Mag. II. 249—250.
[3]) Kallske Saml. No. 590.
[4]) Dipl. i danske Geheimearkiv.

hvis Bygning Bisp Thorfinn af Hammer 1284 gav 50 Mark norsk [1]). Men da der desuden nævnes en St. Jørgens Kirke i Hammer, og denne Helgens Kirker, saavidt jeg veed, altid vare forenede med Sygehuse, har Byen enten havt endnu et Hospital, eller og har det ovenfor nævnte ved Helligkors's Kapel hørt til denne Jørgenskirke. Det sidste er dog mindre rimeligt, eftersom Jørgens Kirke efter Beskrivelsen over Hammer By maa have ligget temmelig langt fra Korskirken [2]). Endelig henpege Gaardsnavnene Spitalen i Stange og i Odalen paa lignende Pleiestiftelser imellem Mjøsen og Glommen, ligesom Svalestuerne i Numedal og Övre-Thelemarken, efter hvad i Indledningen § 2 er oplyst, her maa komme i Betragtning.

§ 2.

St. Laurentii Kloster i Utstein.

Utstein er egentlig et lidet Skjær, strax i Vest for den betydelige Klosters i Rennesø Præstegjeld i Rygfylke, $1\frac{1}{2}$ Miil Nord for Stavanger. Paa dennes Oes Vestside laa allerede meget tidligt en Kongsgaard, der efter Skjæret kaldtes Utstein, og hvor Harald Haarfager oftere opholdt sig [3]); senere nævnes og denne Gaard nu og da i Forbigaaende i Sagaerne. Fra Slutningen af 13de Aarhundrede omtales derimod Utstein som et St. Laurentius helliget Augustinerabbedi, om hvis Alder og Stifter bestemt Underretning mangler. Siden Utstein oprindelig var Kongsgaard, maa det nærmest være stiftet af en af Norges Konger, og det ovenfor S. 66 anførte Sted af Magnus Lagabøters Testament vækker Formodning om, at Klostret allerede har været til i hans Tid, men da Utstein Intet faaer i Testamentet, er der tiden Rimelighed for, at det af ham er stiftet, da han i saa Fald vel

[1]) Suhm X. 1027. Mærkeligt nok forekomme ingen hammerske Klostre i hans Testament, hvori flere nordenfjeldske nævnes.

[2]) Thaarups Mag. II. 256—257. 261. Vidst. II. 791. 792. 795 og Anmærkningerne der.

[3]) Snorre, Har. Hárf. S. c. 40. Fornm. Søgur. I. 14.

neppe vilde forbigaaet det. Det nævnes ei heller i den uden Tvivl fuldstændige Fortegnelse over Faderens Kong Hakons geistlige Stiftelser, og maatte altsaa ogsaa være før denne Konges Tid. Men rimeligere bliver det dog at antage dette Kloster stiftet efter 1277, og i saa Fald ikke af Kong Erik, men af Broderen Hertug Hakon, som bestyrede denne Deel af Landet, og i det Hele var en Ven af Klostrene. Men herom lader Intet sig med Vished afgjøre. Som Augustinerkloster var det i visse Henseender underlagt Stavanger Biskop.

Det ældste Vidnesbyrd om Utstein forekommer uden Tvivl i Arnbjørn af Heimnes's udaterede Testament (fra 128*), hvori han giver 20 Mærker gangbart Sølv til Jorsalaland (ↄ: til Korstogene), forskjelligt Jordegods til St. Svithuns Kirke i Stavanger, 3 Mark og et Bjørneskind til Utstein m. v. [1]). Den ældste Abbed her hed og Arnbjørn, der skjænkede Gaarden Horne til Domkirken i Stavanger [2]). Angaaende denne Gave bevidnede Eftermanden Abbed Arnfinn og hans Brødre i Utstein, at det var med deres Samtykke, at Hr. Arnbjørn Abbed havde givet Svithunskirken 12 Maaneders Matebol i Horne, mod at hans Aartid aarlig skulde holdes med samme Høitid som for andre Høvdingers Sjæle, da ellers Godset skulde falde tilbage til Utstein [3]). Denne Arnbjørn maa være død før 1287 [4]), og nu reistes samtidig med flere Tvistepunkter Proces mellem Biskop Arne og hans Kapittel, om hvem Horne skulde tilhøre [5]). — De af Paven udvalgte Dommere paalagde 27de Mai 1297 Abbed Arnfinn med 2 Præster at

[1]) Original i danske Geheimearkiv. Blandt Vidnerne er Bisp A(rne), Sira Ingemund, Hr. Halbor Kolle o. Fl., hvilke i Forening med Sprog og Skrift bevise, at Brevet omtr. er fra denne Tid.

[2]) Thork. Dipl. II. 214.

[3]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 30. No. 6. Brevet er udateret.

[4]) I 1287 døde nemlig Gunnar Abbed i Halsnø, og Brevet nedenfor af 1295 viser, at dennes Eftermand Jon var yngre Abbed end Arnfinn.

[5]) Denne Proces er fremstillet af Munthe i Saml. til Norg. Hist. II. 172 ff., hvor Abbederne Arnbjørn og Arnfinn ere forvexlede S. 173.

stevne Bisp Arne til at møde i Oslo næste 10de Septbr [1]), ligesom man seer, at to Munke i Utstein, Thrond og Ivar, som da betjente St. Olafs Kirke i Stavanger, erholdt med to andre Stavangerpræster Befaling af Abbed Eirik af Munkeliv at møde for denne i Bergen, for at svare paa Kapitlets Klager [2]). — Abbed Arnfinn var 26de Juli 1295 i Bergen, hvor han med Flere bevidnede, at Munkeliv kjøbte en Gaard [3]), og 2den Juni 1302 udstedte han med Isak Gautsson i Tolga, Ogmund i Hesbø, Mærkesmand, Ogmund i Byre og Sigurd paa Randar et Vidnesbyrd om Oplæsningen af Kong Hakons Gavebrev til Kapitlet i Stavanger samt de pavelige Kommissærers Dom over Bisp Arne [4]). — Ingemund, Kannik i Stavanger, der havde været Kapitlets Ordfører mod Bispen, gjorde 1305 sit Testament, og indsætter deri Bispen og Abbeden af Utstein til Executorer [5]). I Gaute Isakssøn af Tolgas Testament (ved 1288) havde Klostret faaet en Mark brændt [6]).

Arnfinns Eftermand Abbed Finn forekommer først, da han 11te Decbr. 1318 med alle sine Brødres Samtykke afstod til Bisp Hakon af Stavanger en 8 Alen bred Vei mellem Ageren og Badstuen nedenfor Vandet og op til Gaardsledet ved St. Olafskirke i Stavanger [7]). — Efter ham blev Erlend Abbed i Utstein, som med sine Brødre 8de Septbr. 1320 kvitterede Korsbroder Orm Aslaksson for 13 Mark brændt og 1 Mark i engelske Penge, som han da betalte Klostret for Gaardene Haaland og Fulavik, som Abbeden med Bisp Hakons Samtykke havde maattet sælge til Kapitlet i Stavanger, for at faae sin Gjæld for Pavetiende betalt [8]).

[1]) Thork. Dipl. II. 191.

[2]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 50. No. 3. udateret. Nærmest hører dette til 1299, da No. 3 og No. 6. i denne fasc. synes at være en Kladde til fasc. 57. No. 4, af Marts 1299, efterat Sagen endelig var paadømt i Oslo. Dette vedkommer forresten ikke Klostret.

[3]) Ovenfor S. 422. 562.

[4]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 30. No. 4.

[5]) ibid. fasc. 30. No. 9.

[6]) ibid. fasc. 31. No. 28.

[7]) ibid. fasc. 31. No. 16.

[8]) ibid. fasc. 31. No. 23.

Mellem den følgende Abbed Erik og Biskop Erik af Stavanger reiste der sig i Aaret 1333 en alvorlig Strid, som i flere Henseender oplyser Klostertugtens Forfald, den geistlige Rettergangsmaade og Forholdet mellem Bisp og Kloster m. m., og som derfor udførlig maa omtales. Den 8de Septbr. 1333 var Bisp Erik med Følge ankommen til Utstein i Abbedens Fravær, og havde med Magt aabnet Klostrets Porte, som Abbeden havde efterladt omhyggeligt lukkede, da han ei ansaa sig forpligtet eller berettiget til at tage sig af Bispen til sit Klosters Skade [1]). Forbitret over denne Adfærd af Bispen, indgav Abbed Erik 20de Septbr. 1334[2]), Klage paa Kongsgaarden i Nidaros. Bispen af Stavanger forlangte Afskrift af denne Klage, hvilket derimod Abbeden negtede, og da Abbeden efter de lovbestemte 30 Dages Forløb hverken mødte selv eller ved Fuldmægtig, dømte Bispen ham in contumaciam til at have sin Ret forbrudt, om han end havde havt nogen, og paalagde ham bestandig Taushed i denne Sag. Denne Dom blev afsagt i Domkirkens Chor i Stavanger 21de Octbr. 1334[2]) i Kapitlets og flere troværdige Mænds Paahør [3]).

Hermed lod imidlertid Abbeden sig ikke nøie, men forfattede et vidtløftigt Klageskrift til Paven [4]), hvori han fremkommer med følgende Besværinger over sin Biskop: 1) som anført, at denne havde med Magt brudt ind i Klostret den 8de Septbr. 1333; 2) at han samme Dag havde holdt Gudstjeneste med de Munke, som Abbeden havde excommuniceret, og det uagtet Bispen selv var excommuniceret af Hr. Petrus Gervasii, den apostoliske Stols Nuntius; 3) at han med Vold havde forholdt Klostret en det tilhørende Gaard,

[1]) Suhm, der XII. 256 ff. giver et Udbrag af denne Sag, anfører, at Aarsagen laa i, at Abbeden protesterede mod det Gjæstehold i Klostret, hvorpaa Bispen gjorde Fordring. Diplomet er netop paa dette Sted ulæseligt, men Bispens Svar paa Abbedens Klage, der senere følger, synes ei at angive nogen saadan Anledning til Besøget.

[2]) Rettere 1333; se længere nede.

[3]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 33. No. 5.

[4]) ibid. fasc. 33. No. 4.

uagtet Abbedens gjentagne Opfordring til at aflevere den; 4) at en Mand, som oftere i levende Live havde sagt, at han vilde have sit Gravsted i Klostret, var paa Bispens Foranstaltning bleven begraven i Domkirken i Stavanger; 5) at Bispen, for at hindre Abbeden fra at forfølge disse Sager og flere andre, som hverken han eller Nogen tør røre ved, da Bispen truer ham og dem med Fængsel, mod al Ret forholder ham Bestyrelsen af Klostrets Eiendomme. Forresten protesterer han mod Bispen som Dommer i nogen Sag, ham (Abbeden) vedkommende, og negter Retmæssigheden af de Kjendelser, Bispen maaskee allerede maatte have fundet for godt at afgive. Han anraaber derfor Kurien om Hjælp, og at Sagen maa overdrages upartiske Dommere, hvortil han for sin Part foreslaaer Odd Augmundsson, Præst til St. Mariæ Kirke i Bergen. Dernæst anfører han, at han gjerne skulde mødt for Bispen paa den fastsatte Tid, dersom han ikke havde frygtet for dennes Trusel med Arrest. Sluttelig nedlægger han Paastand paa Erstatning for Overlast og Tab, og fornyer sin til Erkebispen i Nidaros indgivne Klage, som derpaa Ord til andet indtages i Appellen. Heri melder han, at han paany finder sig forurettet af den ærværdige Hr. Erik, Biskop i Stavanger, idet denne 18de Septbr. har stevnet ham til at overlevere, hvad han havde modtaget til at bestride Udgifterne ved den Procés, som da stod paa mellem dem. Da Bispen truede med Band, havde han givet efter, dog med Bøn om at Bispen af Klostrets Gods vilde sørge for hans Udgifters Dækning; ligesaa havde han bedet Bispen indbyde ham for Gjæstfriheds Skyld til et Gjæstebud, hiin holdt, men faaet til Svar: "carcerem non habeo". — Paa Grund af denne og flere andre Fornærmelser, som Bispen havde tilføiet ham og hans Kloster ved at forholde ham mod al Ret hans Gods, ved at negte ham hans lovlige Fordringer, ved at berøve ham Penge til at forfølge sin Sag, ved at gjøre sig til Dommer og Part i Trætten mellem dem, saa han sig nu nødt til at fornye sin Klage. Det samlede Dokument er udstedt i St. Mikaels Klosters Kapittel i Bergen 29de Oktbr. 1334, i Overvær af Heming, Abbed der, m. Fl.

Denne Appel lod Abbeden 13de November 1334 overlevere Bispen ved Arne Præst ved Kathrinakirke, og i Skrivelse til Paven af 12te December melder derpaa Biskop Erik, at han den ovennævnte Tid har modtaget dette dobbelte Klagemaal over sig af Arne, og indtager derpaa Ord til andet Abbedens hele Fremstilling. Derpaa oplyser han fra sin Side Sagen, og fremkommer med mange og alvorlige Anker mod Abbeden. Efterat denne, beretter han, af ovenanførte Grunde og med slige Udtryk i forrige Aar [1]) havde appelleret til Erkebispen, men ikke kunnet bevise nogen af sine Paastande, erklærede Erkebispen efter vise Mænds Raad selve Appellen ugyldig og tom, som hans bekræftede Domsbrev udviser. Ikke desto mindre imødegaaer Bispen til Overflod Abbedens Ankeposter saaledes: 1) Saa ofte Abbeden og hans Brødre ere indbyrdes i Strid, maa det paaligge dem at godtgjøre Bispen hans Udgifter til deres Forligelse; 2) til Abbedens Fortælling, at Bispen havde holdt Messe med Bandsatte, svares, at Biskoppen selv forud havde absolveret dem, forbi han fandt deres Straf altfor stor i Forhold til Brøden, og til at formilde altfor utaalelige Straffe var han berettiget; 3) at han selv skulde være excommuniceret, er aldrig kommet ham for Øre, men da han erfarede, at den apostoliske Nuntius truede ham, havde han efter bedste Evne forsonet sig med denne; 4) den fjerde Beskyldning, at han forholdt Abbeden en Gaard, benægtes reentud; Gaarden var ham frivillig og mod Erstatning ifølge gjensidig Kontrakt afstaaet af Abbeden med hans Brødres Samtykke; 5) Bispen har to Mænds edelige Vidnesbyrd, aflagt for Officialen i Stavanger, om at den nu af-

[1]) Dette maa altsaa være 1333, hvilket og synes rimeligt, da Abbeden ellers havde ladet over et Aar hengaae uden at klage. I saa Fald maa imidlertid denne Klage af 1333 enten være tabt, eller og er der en Feil i Dipl. Arn. Magn. fasc. 33. No. 5, hvori der udtrykkelig staaer Matthæi Aften 1334. Abbedens Ytring i den Appel, der fremlagdes i Nidaros, og som er indtaget i Klagen til Paven, at han paany føler sig forurettet, forudsætter og en foregaaende Klage, som, hvis den var af samme Aar 1334, blot vilde blive faa Dage ældre end den sidste.

døde Mand, hvorom Abbeden skriver, i sin sidste Time forlangte at begraves i Domkirken; 6) Abbedens Fortælling om Frygt for Arrest, erklærer han falsk og opdigtet, da Bispen strax ved Tvistens Begyndelse havde sendt ham aabent Leidebrev med sit store Segl under. — "Men — vedbliver nu Biskoppen, efterat Klagepunkterne ere gjendrevne — selv om alle disse Abbedens Paafund vare ligesaa sande, som de ere falske, kunde jeg dog ikke for min Sjæls Frelse forsvare at lade ham blive i Abbediet, paa Grund af hans store Ugjerninger. Først har denne Abbed for Retten i Nidaros vedgaaet for Erkebispen og mine Medbiskopper, at han i flere Aar tvertimod sin Ordensregel har tilbragt Nætterne i Sviir med en fornem ung Pige, og har lært hende et ukjendt Tungemaal, saa Ingen kan forstaae, hvad de indbyrdes meddele hinanden; samt at han har oversat for hende paa Norsk (in noricum) Brødrenes Regel og deres Forskrifter, saa at hun kunde forstaae, hvad Straf de tilkom for deres Overtrædelser. Fremdeles har han af Klostrets Jordegods ladet bemeldte fornemme Kvinde tilsaae Agre til en Værdi af 100 Løber. For det Tredie har Abbeden for de samme Herrer tilstaaet, at han er berygtet for en ung Piges Mord, hvorom et bekræftet Vidnesbyrd blev oplæst for Erkebispen. Fremdeles, da selve Munkene i Utstein berettede mig, at de ikke kunde udholde Abbedens Naragtighed og Strenghed, og gjerne paa egen Bekostning ønskede 3 af de forstandigste Mænd af mit Kapittel, for at undersøge Sagen, overdrog jeg disse at drage til Klostret; de have ved deres Hjemkomst berettet mig, at Brødrene endog kunde frygte Døden af Abbedens umenneskelige Strenghed. Saaledes lagde han en Munk i Bolt og Jern i 4 Dage og 3 Nætter uden Mad og Drikke for en Kappe, som han i Lægfolks Paahør beskyldte ham for at have stjaalet, og dog fandtes Kappen siden andensteds, saa at hiin Broder nær var uskyldig bleven sit Liv berøvet. Ligesaa havde han i Kapitlet for alle Brødrene aabenbaret, hvad 2de Brødre havde betroet ham i Skriftemaal. Fremdeles har han paa en Uvens Tilskyndelse ladet den af mig Brødrene givne Skriftefader (poeniten-

tiarius) piske med Riis som en Tyv, indtil han mod sin Villie havde aabenbaret de Synder, som de af ham betjente Brødre havde skriftet, og hvorfor Abbeden siden offentligt og grusomt straffede flere af dem. Ved saadant Misbrug af sin Strafferet har han tilfulde fortjent Bandsættelsen. — Desforuden har han Aar efter andet medtaget til Bergen Klostrets Gods, saasom Korn og Andet, uden at bringe nogen Erstatning derfor hjem igjen. Ligesaa har han sat overstyr og skjænket til Slægt og Venner, til Klostrets store Skade, dets Senge og Bohave til 30 Marks Værd, samt bortført mod Brødrenes Vidende Sølvkar, nogle endog forgyldte, tilligemed Kirkens kostbareste Bøger. I forrige Aar tog han med sig 12 Mand med Ballister og Lænker til Klostrets Gaarde, ranede og plyndrede mod mit Forbud utalligt Gods, som han derpaa med disse bevæbnede Mænd skjændigen og usømmeligen forødte i natlige Drikkelag og anden Overdaadighed, medens Brødrene, der sadde hjemme og tjente Gud, knap havde anstændigt Livsophold. Om alt her anført er Abbeden efter lovligt Varsel edeligen overbeviist."

Hvad hans anden Appel i Nidaros angaaer, — vedbliver derefter Bispen, — da har den Intet at betyde, da Abbeden negtede Afskrift deraf. Da Tiden var forløben, som var ham sat, havde Bispen under sit Ophold i Nidaros erklæret Abbeden excommuniceret, men skjønt dette var ham bekjendt i 2 Maaneder, før han appellerede til det apostoliske Sæde, havde han dog ei omtalt denne Bispens Dom. Da Abbedens Fuldmægtig nu indstændig forlanger Beviisbreve (apostolos) [1], "saa maa han tage dette mit Brev som Gjendrivelses-Beviser (pro apostolis refutatoriis) tilligemed Erkebispen af Nidaros's Dom i Sagen, der under mit Signet er dette Brev vedhængt" [2].

[1]) Apostoli eller apostilli kaldtes de Vidnesbyrd, som Stiftets Officialis udstedte om, at en Sag var appelleret til den romerske Kurie. Det er en saadan Attest altsaa, som Abbeden har forlangt og i de ovenanførte Udtryk faaet.

[2]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 33. No. 4. Erkebispens Dom findes ikke længere vedhængt.

Saavel af denne Bispens Fremstilling af Abbed Eriks Færd som af det Udfald, hans Klage i Nidaros fik, maa det synes heist rimeligt, at han har været en uværdig Prælat, og at Bisoppen i Hovedsagen har havt Retten paa sin Side. Hvad Paven imidlertid foretog sig i den Anledning, er ubekjendt, men af Biskop Hakons af Bergen Brev til Biskop Erik af 11te Juni 1341 [1]) sees, at denne er kommen med Pengeforliis fra en af Paven eller ialfald paa Pavens Foranstaltning paadømt Sag mellem ham og Abbed Erik. Bisp Hakon beklager sin Medbroder, raader ham til at modtage Overbringeren af Budskabet med Ærefrygt, og lover at gjøre sit Bedste til, at Bispen kan slippe til et saa gunstigt Forlig som mulig, "uden Skade paa Ret og Stand for nogen af Parterne, nemlig Eder og Abbed Erik." Han lægger ham paa Hjerte, hvormeget Ondt der kan flyde af en fortsat Strid, og til hvor stor Tjeneste og Hjælp benævnte Abbed kunde være ham. — Hvis disse Ord ei angaae en ny Sag mellem Bispen og Abbeden, maa man antage, at Sagen for Pavens Domstol ei har faaet noget for den Sidste ufordeelagtigt Udfald, og at saaledes de fleste af Biskoppens ovenanførte Beskyldninger have været usandfærdige eller dog ubeviislige. Trættens Anledning dem imellem har vel oprindelig været, om Biskoppen var berettiget til at visitere Klostret, der indsætte Pønitentiar, eller tillade sig lignende Myndighed [2]).

Nu finder man Intet om Utstein, forend i 1387, da Klostrets daværende Abbed Arne 1ste Mai solgte til Sigurd Reidarsson, Kannik i Stavanger, et Møllehuus, med Tomt, Grundvold, Dam og andet Tilbehør for 4 gamle Mark. Vilde Sigurd eller hans

[1]) Saml. til Norges Historie V. 160—161.

[2]) Den Orm Aslaksson, Munk i Stavanger (ex societate monachorum Stavangrensium. Hist. eccl. Island. II. 196), som i 1343 (Suhm XIII. 99) blev Biskop i Holar paa Island, og der gjorde sig berygtet ved at sætte Bispestolens Gods overstyr, var rimelig fra dette Kloster, og han har i saa Fald paa Island fulgt sin forrige Forsatte's, Abbed Eriks, Exempel.

Arvinger igjen sælge Tomten, skulde Utsteins Kloster have Forkjøbsret dertil for den Sum, hvorfor den nu var solgt fra Klostret [1]). Samtidig hermed er 3 Mænds Vidnesbyrd om, at Abbed Arne solgte dette Kværnehuus med Tilliggelser med sin Medbroders Eriks og hele Konventets Samtykke [2]). — Mellem Arne og den nedenfor nævnte Henrik var Erlend Abbed i Utstein, om hvem man Intet veed, uden at han havde solgt Gaarden Kriken i Stavanger [3]).

Erkebiskop Aslak Bolt tilskrev fra Oslo, hvor han havde holdt Provincial-Concilium i Anledning af Kirkemødet i Basels Beslutninger, den 21de April 1437 Abbeden i Utstein (formodentlig Henrik) og hans Konventbrødre, samt Stavangers Kapittel og alle Klerke og Præster i Stiftet, at der paa Bispemødet var besluttet, for at befrie den norske Geistlighed fra den Halvtiende og andre Paalæg, som i Basel var den afforbret, at sende 2de Kanniker til Conciliet i Basel. Til Bestridelse af disses Reiseudgifter havde man nu lagt en Afgift paa Geistligheden i Riget, og dens Beløb for Stavangers Bispedømme havde Bisp Audun forskudt, for ei at forsinke Sendebudenes Afreise. Ifølge heraf paalægger Erkebispen nu Abbeden af Utstein under Bands Straf at betale til Bispen 4 arneske Gylden [4]), samt hver Kannik og Præst i Bispedømmet 1 arnesk Gylden [5]). Saafremt ikke Utstein Kloster her er

---

[1]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 37. No. 11.

[2]) ibid. fasc. 37. No. 10. Her seer man, at Abbeden solgte uden at adspørge Biskoppen eller i Skjødet paaberaabe dennes Samtykke, som han var gjort ovenfor 1320. Man kan gjette, at Striden mellem Abbed Erik og Biskoppen har havt det Udfald, at Abbeden er bleven fritagen for at indhente Biskoppens Samtykke i slige Anliggender.

[3]) ibid. fasc 42. No. 8

[4]) "Arneskæ gyllene." I Sandvigs Aftryk i N. D. Mag. staaer Arnoldus Gylden. Om der er nogen Forskjel mellem disse Benævnelser, veed jeg ikke.

[5]) ibid. fasc. 41. No. 19. Trykt i N. D. Mag. I. 66. Denne Befaling er ved en Læsefeil henført til Vadstena (Wtstein) af H. N. Clausen i Sk. Lit. Selsk. Skr. XXI. 82. At lignende Breve til de øvrige Stifter maa være udstedte, kan ikke være Tvivl underkastet; men de ere hidtil ei komne for Lyset. De vilde være til stor Oplysning i Kloster-

bleven mildt behandlet, synes dette Brev at vise, at Klostrets Formue paa denne Tid ei har været betydelig, da Afgiften for det samlede Konvent kun er ansat til det Firedobbelte af hvad enhver Sognepræst i den Egn maatte udtælle. Ligesaa viser dette Brev tydeligt, hvad og andenstedsfra bliver sandsynligt, at hele Stavanger Bispedømme udenfor Hospitaler og Filialklostre kun har havt dette ene Kloster, eftersom Erkebispens Brev ei omtaler noget andet, der dog ved en saadan Leilighed ei kunde undgaaet at deeltage.

30te April 1438 var Hr. Henrik, Abbed i Utstein, og hans Brødre Vitterlighedsvidner ved en Handel i Stavanger [1]), og i April 1444 stadfæstede de Samme Erik Gunnarson i Besiddelsen af Kirkeren Gaard i Stavanger, som han havde kjøbt af Abbed Erlend[2]).

I August 1456 blev efter Kong Christian Is Befaling en Kiste med Guld, Sølv og Klenodier udtagen af Utstein Kloster, hvilken Kiste den i Opløret 1455 i Bergen dræbte Hr. Olaf Nilssøn af Talgøs Enke og Slægt efter kongelig Ordre havde deponeret i Klostret, foruden 3 Kister, der indsattes i Stavangers Domkirkes Sakristi, til Borgen for de Tydske, at ingen Selvhevn skulde blive tagen. Nu førtes hiin Kiste til Bergen, hvor Oldermænd og Kjøbmænd ved Bryggen fik den i Forvaring, til Sagen blev afgjort[3]).

---

historien, da man deraf baade vilde kunne see, hvilke Klostre paa denne Tid fandtes, og hvorban deres Formuestilstand antoges at være.

[1]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 41. No. 21.

[2]) ibid. fasc. 42. No. 8.

[3]) Werlauffs 2den Afhandl. i Skand. Literat. Selsk. Skrifter XVI. S. 110. Ifølge Oldermændenes Kvittering, udstedt 31te August 1456 (paa Pergament i danske Geheimearkiv), indeholdt Kisten fra Utstein følgende Kostbarheder: "I et Skriin 1400 rhinske Gylden, 500 Nobeler, 18 Guldspænder (span) med Diamanter og andre Ædelstene, 4 Guldbrasser, 200 Sølvskeer (skeder) og 51 mindre, 1800 Mark danske Penge, og 88 lødige Mark smeltet Sølv, som hører hende (Fru Elisa Eskilsdatter) og hendes Søster til." Det er ikke usandsynligt, at den plattydske Forfatter mener Utstein med det "beslaten Monnekekloster" — det omflydte Munkekloster, — hvorhen Hr. Olaf Nilsson 1453 skal have taget sin Tilflugt med sit Gods i Anledning af Stridighederne med Tydskerne. (Werlauff l. c. 99).

Først henimod Reformationstiden finde vi atter nogen Efterretning om Utstein Kloster [1]). I Begyndelsen af 16de Aarhundrede nævnes Truls (Troswels) Asmundssøn som Abbed i Utstein, der 13de Septbr. 1510 solgte til Lagmand Niclas Claussøn i Stavanger en Grund Kokhuus sammesteds, som var kjøbt under Klostret i Abbed Ergisl's Tid, men Abbeden nu maatte sælge "for sin store Nød og Klostrets Nederfallings Skyld og store Fattigdom" [2]). — Hans Eftermand var Henrik Benediktsøn, og denne kom ligesom Abbed Erik i sin Tid i langvarig og alvorlig Strid med sin Biskop Hoskold af Stavanger.

Skjønt Sagens Sammenhæng kun kjendes af Abbedens Klageskrifter og Erkebispens Kommissorium for de udvalgte Dommere, kan man dog see, at Spørgsmaalet især har dreiet sig om Abbedens Forpligtelse til at svare aarlige Afgifter til Biskoppen, og dennes Paastand om Ret til at visitere Klostret, hvortil under Stridens Gang kom Klager over Mishandlinger og Rettens Fornegtelse fra Abbedens Side, og over dennes Levnet fra Biskoppens. Gangen i den hele Sag fremstiller Abbed Henrik deels i en latinsk Klage (uden Tvivl til Paven), deels i en Forestilling til Kongen paa Dansk, begge fra 1515 [3]). Hans Klagepunkter ere følgende:

---

[1]) Det er uden Tvivl en Feil, naar der i Script. Rer. Dan. IV. 418 berettes, at en Prior Halvard i Utstein skal have bygget Klostret af Steen, da det før var en Træbygning; thi deels er det usandsynligt, at en Prior og ikke Abbeden skulde nævnes som Bygmester, deels henføres denne Beretning med langt større Rimelighed af Holberg (Berg. Beskr. S. 51) til Prædikebrødrenes Kloster i Bergen, hvis Prior Halvard tillige skal have bygget St. Klemens Kirke der. (Sagen og Foss Bergens Beskr. S. 45. jfr. ovenfor S. 526).

[2]) Dipl. i Bergens Musæum. En Afskrift deraf paa Utstein Kloster.

[3]) Begge ere udaterede og kun Gjenparter eller Udkast; det første findes blandt Münch. Dipl. No. 4004, det andet i danske Geheimearkiv. Hr. Kall-Rasmussen har været saa god at sende mig en Afskrift af dette sidste. Da Begivenhederne i 1515 nævnes, maa de være forfattede før 21de August d. A. At den latinske Klage er til Paven, sluttes deraf, at Abbeden i Indledningen nøiagtig anfører sit Klosters Navn, Orden, Beliggenhed, ja endog i hvilket Rige det er.

1) I Fasten 1514 opholdt Abbeden sig i Kjøbenhavn hos Kong Christian II, hvorhen han havde begivet sig som Tolk og Hjælper med Kongerne af Frankriges og Skotlands Ambassadører [1]), der paa deres Overreise vare drevne ind til Stavanger-Egnen, og af Abbeden blevne understøttede med Levnetsmidler og andre Fornødenheder. Han havde endog anseet det uforsvarligt at slippe disse med Sproget ukyndige Mænd afsted paa egen Haand den besværlige Vei, og derfor selv ledsaget dem lige til Kongens Hof; medens den værdige Fader i Gud, Bisp Hoskold af Stavanger, til hvem de først havde henvendt sig, havde skikket dem fra sig uden Veiledning og uden Understøttelse. Da Bispen fik Abbedens Ombud for Gesandterne at vide, sendte han under dennes Fravær Folk til Klostret, som bemægtigede sig eller spildte de i samme opsamlede Fødevarer, og lod alt hvad Klostret eiede i rørligt og urørligt Gods opskrive, samt medtog hvad de fandt for godt. Da Abbeden efter Hjemkomsten fik dette at vide, begav han sig til Oslo, for at klage sin Nød for Kongen, men Erkebispen bragte et Forlig med Bispen i Stand, og denne lovede Abbeden alt Godt, samt erkjendte, at han ikke havde noget at indvende mod Klostrets Ret til Sørbø Kirke, som Kongen havde skjænket det. Desuagtet tog Biskoppen strax efter sin Hjemkomst al Landskyld og Rettighed fra denne Kirke [2]). — 2) Næste Aar 1515, da Abbeden var hjemme, begav Bispen sig til hans Kloster med væbnet Haand, oplukkede eller opbrød dets Porte, Vinduer og andre Lukker [3]), og havde da til Hensigt at mishandle Abbeden paa mange Maader, hvilket han dog dengang lykkelig undgik. Nogle af hans Tyende fik Bispen derimod fat i, og disse

[1]) Om Vaaren 1514 ankom nemlig Antonius Darce, Herre de la Bastie, og Andreas Brownhill som franske og skotske Gesandter til Danmark. (Becker de rebus inter reg. Daniæ, Galliæ & Scotiæ gestis 1510—1514. Hafn. 1835. 8. p. 90 ff.

[2]) Alt dette findes kun i den danske Klage. Christian II var om Sommeren 1514 i Oslo. At han har givet Saurbø, en af de 14 kongelige Kapeller, til Utstein, var hidtil ubekjendt.

[3]) Singulas clausuras. Jfr. ovenfor S. 229.

holder han endnu hos sig i Fængsel. — 3) Tre Dage efter denne voldsomme Færd sendte Bisp Hoskold Hr. Peter Sinde, Kannik i Stavanger, med 20 Tjenere til Utstein, hvilke paa Kirkedøren opsloge Bispens aabne og forseglede Brev, hvorved Interdikt lagdes paa Klostret, ligesom han offentlig og navnlig opfordrede Alle og Enhver, Klerker og Lægfolk, som der boede, under Trudsel af Straf at erlægge de aarlige Afgifter[1]. — 4) Lidt efter kom Bispen selv, fulgt af en talrig Hær, ved Nattetider til Klostret med Blider, Ballister og Krigsredskab, lagde Stiger til dets Volde (aggeres) og Forskandsninger (fortalicia), nedbrød Taarnet (turrim) og besteg Murene. Abbedens Tyende blev lagt i Lænker, han selv i sin Seng slaaet og pryglet, samt bunden og blodig bragt fra sit Kloster til Bispens Taarn i Stavanger, hvor han i 100 Dage holdtes i ynkeligt Fangenskab. Imidlertid forlangte 3 fornemme Mænd, Hans Eriksson, Martin Jacobsson og Johannes (Hans) Olafsson, Abbedens Frigivelse af Bispen, idet de vilde gaae i Borgen for hvad denne hos hiin maatte have at fordre, hvorfor de tilbøde sine samtlige Eiendomme som Pant. Men Bispen vilde ikke gaae ind herpaa. — 5) Ikke fornøiet med denne Mishandling, med at have frataget Abbeden hans Gods og frarøvet ham 2 Guldringe, et Kors, og de Penge, han havde, begav Bispen sig paany til Klostret, hvis Nogler han bemægtigede sig, plyndrede hvad der var tilovers, hug Fingeren af en af Folkene, og forlod med sit Bytte Klostret aldeles øde. — 6) Bispen har tilvendt sig Sørbø Kirke, der kanonisk var annekteret Utstein Kloster[2]) — 7) Han har af al Magt ved skammelige og løse Beskyldninger søgt at sværte en brav Mands (Abbedens) gode Navn og Rygte, og skaffet Folk, som ganske vare i hans Magt, til Vidner i Sagen[3]). Og al denne

[1]) Texten er i disse sidste Ord utydelig og Meningen dunkel; maaskee skulde Klostrets Indkomster kun indtil Videre indbetales til Bispen.

[2]) Saaledes i det latinske Skrift, hvor Abbedens Reise til Oslo 1514 og Forlig med Bispen ikke omtales.

[3]) Dette angaaer uden Tvivl den Kvinde, som Biskoppen, ifølge Klagen til Kongen, skyldte Abbeden for, og derfor lod gribe i Klostret, pine paa

(**)

Uret vilde Abbeden nu paa lovlig Maade paatale. — I Klagen til Kongen beretter dernæst Abbeden, hvorledes han efter de 100 Dages Fængsel i Bispens Taarn flygtede derfra, eller som han udtrykker sig, "da hjalp mig Gud, Jomfru Maria og St. Anna, og løste mig derfra, saa jeg kom ud i Marken og tærede Græs og Vand", indtil han kunde naae til Kongens Mænd, Hans Erikssøn og Jørgen Hansson, hvoraf den første forskjød ham med Penge til at reise "hid" til Kjøbenhavn, og hvilkes Vidnesbyrd han nu paaberaaber sig for Kongen.

Disse to Mænd stode i Kong Christians Gunst [1]), og han har uden Tvivl ogsaa taget sig af Abbeden, ved at paalægge Erkebiskop Erik Walkendorff, som da opholdt sig i eller kort efter ankom til Kjøbenhavn fra Burgund med Kongens Brud, at lade Sagen undersøge. Thi den 24de August 1515 udstedte denne et Commissorium for Andor, Biskop i Bergen, Mest. Christjern Pedersen, Provst til Apostelkirken, reenlivet Mand Hr. Michael, Abbed i Lyse, Hr. Olaf, Prior i Nonneseter i Bergen, Hr. Jørgen Hansen, Kannik i Lund, og menige Bergens Kapittel til at samle sig paa beleilig Tid og Sted, og stævne for sig Bisp Hoskold af Stavanger og Abbed Henrik i Utstein, mellem hvem der er "Trætte og Dele", idet Bispen beskylder Abbeden for et uskjelligt Levnet, og denne klager over Mishandlinger m. v., han nærmere vil bevise. Efterat have hørt begge Parter, og fornemlig Abbedens Retfærdiggjørelse for hvad ham lagdes til Last, samt undersøgt Sammenhængen med den Kvinde, som Bispens Svende piinte uskyldig, skulle de dømme Parterne imellem, hvilke sluttelig paalægges at møde og under Kirkens Forfølgning underkaste sig den Dom, der

---

en grusom Maade, for at faae en Bekjendelse af hende, og derpaa, efterat have ladet hendes Udsagn besegle, "sendte bort ad Sverige, at hun skulde ikke mere komme til Svars derom."

[1]) Da nemlig Jørgen Hansson i Brevet kaldes "Kongens Mand", maa det vel være den bekjendte Høvedsmand paa Bergenhuus af dette Navn, og ikke Kanniken i Bergen, Jørgen Hanssen, om hvem nedenfor.

fældes [1]). — Sagens Udfald kjendes ikke, men enten er Dommen gaaet Abbeden imod, eller og er der siden opstaaet nye Stridigheder mellem Hoskold og ham; thi i et udateret Klagebrev over Christian II (1524) fra den norske Geistlighed til Danmarks Rigsraad, anmodes dette blandt Andet om at henvise Abbed Henrik af Utstein, om han skulde henvende sig til Kong Frederik med sine Klager over Bisp Hoskold, til Norges Rigsraad, naar dette snart samledes i Bergen (nemlig i August 1524) [2]).

Med Biskop og Kapittel laa han imidlertid fremdeles i Eiendomstrætter. Saaledes udstedte Ryfylkes 12 Lagrettesmænd 10de Juli 1518 Aastedsdom paa Sole (eller Seel), hvor de efter Opfordring af Hr. Peder Hansson, Officialis i Stavanger, paa Bispens og alle Kannikers Vegne undersøgte de "hyllior [3]) og netlag" (Fiskesteder), som fra gammel Tid have ligget til Sole, og som Utsteins Klosters Aarmænd havde brugt i nogle Aar. Ved selve Undersøgelsen vare Abbed Henrik, Utstein Klosters Formand, og Mathis Skriver, Kongens Foged, tilstede. Lagrettesmændene dømte, at Utsteins Kloster ikke eiede Noget i "hyllior eller netlag" fra Rodebek indtil Tranemyren [4]).

Imidlertid nærmede Reformationstiden sig, og med denne den danske Adels Angreb paa Klostergodset. I en Folgeseddel til sit Brev af 3die August 1531 giver Bisp Hoskold af Stavanger Erkebiskop Olaf Underretning om, hvorledes Vincents Lunge havde faret frem mod Utstein. Han beder Erkebispen "være ham behjælpelig til at modstaae Hr. Vincents, som nu længe har arbeidet om Utstein Kloster", i hvilket Bispen har indviet efter hinanden 2 Abbeder. Først greb Hr. Vincents den gamle Abbed Henrik, og indsatte i Klostret sin Foged; men ligefuldt indførte Bispen paa egen Bekostning en Person, som han viede til Abbed, og efter

---

1) Dipl. Münch. No. 20.
2) Udkast i danske Geheimearkiv.
3) Hol kaldes i Ryfylke et strømfrit Sted i Elven.
4) Dipl. Arn. Magn. fasc 48. No. 9.

dennes Død stikkede Lunge did Jens Splid, hvem imidlertid Bispen afviste, og viede en ny Abbed. Under Bispens Ophold i Aar i Kjøbenhavn havde Lunge paany henvendt sig til ham og forlangt Klostret, men da Bispen reentud afslog dette, skiltes de ad som Uvenner, og venter Bispen nu hver Dag, at han skal komme igjen som før [1]).

Da Vincents Lunge først i 1525 kom tilbage til Norge fra Ribe, maa det være efter denne Tid, at Abbed Henrik af ham blev greben; vi have og ovenfor seet denne i Besiddelse af Klostret kort forud; men hvem hans Eftermand blev vides ikke. Den anden, Bispen havde indsat, var derimod uden Tvivl Klostrets sidste Abbed Jørgen Hansson, som jeg formoder forhen har været Kannik i Bergen (1533), og som var Abbed 27de Novbr. 1536, da han tilligemed Bisp Hoskold, Geble Pedersson og 2 Lagmænd bemyndigede Esge Bilde til at holde Bergenhuus Slot Kong Christjern den Unge (III) til Haande [2]). Fra ham haves og et lidet Privatbrev til samme Bilde fra Utstein 30te Januar 1537, hvori han takker denne for alt Godt, og lover at komme saa snart som muligt til ham med det Sølv, han havde lovet Kongen [3]). — Uagtet denne Abbed altsaa, for at beholde sit Kloster, har viist sig Kong Christians Sag hengiven, har han dog maattet opgive sin Myndighed som Abbed; thi 1537 blev Utstein givet Erkebiskop Olafs forrige Foged i Jæmteland, Thrond Ivarsson, i Forlæning mod at underholde Munkene [4]), og fra denne Tid af indtil Souveræniteten var det i Forening med Allehelgens-Kirkes Gods i Bergen et særskilt verdsligt Læn.

Da Klostrets Jordebog, saavidt hidtil vides, er tabt, kan man vel ikke give nogen aldeles paalidelig Underretning om dets Eiendommes Størrelse, men ifølge en Jordebog af 1661 [5]),

[1]) Saml. II. 72. efter Dipl. Münch. No. 3112. b.
[2]) Afskrift i danske Geheimearkiv; dat. Bergen.
[3]) Original sammesteds.
[4]) Pont. Ann. III. 283.
[5]) I Rigsarkivet. Da Godset i 1662 solgtes, udgjorde det 281 Løber Smørs Skyld.

eiede Klostret da 139 forskjellige Gaarde i Stavangers Amt, hvoraf 4 med Hals og Haand, og desforuden er det vist, at Klostret endog til over Midten af forrige Aarhundrede eller længere eiede de saakaldte St. Olafs Grunde i Stavanger, hvoraf i 1766 37 forskjellige Bymænd betalte Grundleie. Hvorledes disse Grunde ere blevne Klostrets, kan ikke udfindes, men det staaer uden Tvivl i Forbindelse med en St. Olafs Kirke i Stavanger, som Utstein synes at have eiet og ved Munke fra Klostret betjent ligefra dets Stiftelse af. Iblandt Dokumenterne i Processen mellem Stavangers Biskop Arne og hans Kapittel ved 1298 omtales nemlig to Augustinere fra Utstein, som forrette Tjeneste i St. Olafs Kirke [1]). At Klostret af Christjern II erholdt Saurbø kongelige Kapel med dets Jordegods, er ovenfor oplyst, ligesom og at Biskop Hoskold gjorde Abbeden dets Besiddelse stridig. — Af Klostrets Bygninger staae endnu de fleste tilbage, men i en saa tilbygget og forandret Tilstand, at man ikke deraf lettelig kan gjøre sig nogen klar Forestilling om deres Udseende i ældre Tid. Klosterhaven er endnu ganske anseelig for en saa skovbar og vindhaard Egn som Ryfylkes Kyst, og paa Øen lever en egen Art nu vilde Duer, der ligne de tamme, og skulle være fra Munkenes Dage. Kirkens Skib ligger i Ruiner, men Choret benyttes endnu som Kirke for det lille Utsteins Sogn.

§ 3.

De øvrige Klostre i disse Stifter. Tvivlsomme Klostre.

1. Minoritternes Kloster i Stavanger. At et saadant har været til, have vi hidtil anseet for ganske vist (ovenfor S. 97 og 584), men ved omhyggeligere at undersøge Hjemmelen derfor, bliver der overveiende Grund til at henføre det til de tvivl-

---

[1]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 50. No 3. og 6, hvilke to No. ikkun ere to forskjellige Dele af et og samme Concept. Af Thork. Dipl. II. 215 sees, at nogle af hine Grunde i 1299 fradømtes Utstein og tilfaldt Stavangers Kanniker.

somme Klostre. Et Brev af 27de November 1309, udstedt af Ogmund Sigurdarson (i Hesbø, Merkesmand), Broder Sigurd Paalsson, Kustos i Barfodbrødrenes Kloster, Hakon Haldorsson, Erik Gæst, Kannik i Stavanger, Arnbjørn Ogmundsson paa Byre, Aslak paa Ljonar og Ingemund Asmundsson, og dateret i Barfodbrødrenes Sakristi (i skruðahúseno berföttobröðra) angaaer en Kontrakt mellem Bisp Ketill af Stavanger og Fru Ingeborg paa Fit angaaende Opbygning af Brystet (brjóstit) i Finns Kirke [1]. Da saavel Udstederne af dette Brev, som de Personer, det angaaer, for største Delen vare fra Stavanger-Egnen, synes det at følge af sig selv, at det Barfodkloster, i hvis Sakristi Brevet var skrevet, maatte være i Stavanger; men dette staaer der ikke udtrykkeligt, og da Sigurd Paalsson, Minoritternes Kustos i Norge, synes at have opholdt sig i Bergen (S. 533—534), er det ligesaa rimeligt, at Brevet er udstedt i denne By, og dermed falder altsaa det eneste positive Beviis for et Franciskanerkloster i Stavanger. Mod et saadant taler desuden den Omstændighed, at Stavanger Stift endnu i 1437 (ovenf. S 508) kun synes at have havt et eneste Kloster (Utstein), at noget Minoritterkloster her ikke omtales i ellers paalidelige Fortegnelser over Ordenens Klostre [2], samt at ingensinde noget Provincialkapittel synes afholdt i denne By [3]. Dets Tilværelse maa følgelig for det Første betvivles.

2. Prædikebrødrenes Kloster i Hammer er derimod vist, skjønt vi saagodtsom Intet kjende til dets Historie, og vi tage maaskee ikke Feil ved at antage det identisk med St. Olafs Kloster sammesteds. Vel fortælles der, at sidstnævnte Kloster allerede

---

[1]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 30 No. 23.

[2]) Script. Rer. Dan. V. 514.

[3]) ibid. V. 519. Script. Rer. Svec. I. I. 84. ff. og fl. St. At Biskop Audun af Stavanger i 1431 i Kolding lod sig optage i Minoritternes Broderskab (Dipl. Arn. Magn. fasc. 41. No. 1) synes og at vidne mod, at han i sin egen Stiftsstad skulde havt Kloster af denne Orden.

skal være grundlagt af Kardinallegaten Nikolaus samtidigt med Bispestolens Oprettelse i Hammer 1152 [1]), og var dette aldeles vist, kunde Olafsklostret ikke været for Dominikanere, hvis Orden først stiftedes længe derefter. Men deels er Kilden herfor ikke at stole paa med Hensyn til Byens ældste Begivenheder, deels er det aldeles vist, at selve Bispegaarden, hvoraf netop Olafsklostret udgjorde en Deel, først fuldførtes af Bisp Peter ved Midten af 13de Aarhundrede. Da vare Dominikanerne meest af alle Munkeordener i Anseelse i Norge; Peter havde selv hørt til Ordenen, før han blev Biskop, Dominikanerne havde i de øvrige 3 Stiftsstæder, hvor de havde Klostre, dette liggende i Domkirkens og Kannikegaardens umiddelbare Nærhed; det er derfor al Grund til at foretrække Formodningen om de her omtalte Klostres Identitet for Opstillingen af to forskjellige Klostre, af hvilke da Olafsklostret maatte høre til de ældste i Riget, som altsaa burde antages at have eiet meget Jordegods, Noget hvortil der ikke gives engang det fjerneste Spor. Beretningen om Kardinalens Beslutning kan desuden ligefuldt i det Væsentlige være sand, idet han enten har villet see et selvstændigt Kloster(for Augustinere?) grundlagt der, eller maaskee kun fastsat kanonisk Observants for Domkirkens Kanniker; men ingen af Delene kom i Stand paa Grund af de indre Uroligheder. Uagtet hans Understøttelse gik selve Domkirkens Bygning langsomt fremad, og det var først efter Borgerkrigenes Ende, at de samlede Stiftelser (Kirke, Bispegaard, Kannikeboliger, Kloster og Skole) fuldendtes. At man da til at beboe Klostret har valgt en Orden, som paa den Tid var meest i Udraab for Kundskaber og christelig Iver, er meer end naturligt. Men i ethvert Tilfælde indskrænker Kildernes Efterretning om baade det ene og det andet af disse Klostre sig til et Broderskabsbrev af 1511 [2]), udstedt i Prædikebrødrenes Konvent i Hammer af dets Prior Broder Johannes Bartholomæi, for en Thorgeir og hans Hustru Birgitte Gestdatter,

[1]) Den ovenfor omtalte Beskrivelse over Hammer By.
[2]) Original i danske Geheimearkiv.

som deelagtiggjøres i Ordenens samtlige Privilegier m. v. Mere om Klostrets Beboere kjendes ikke. Den oftnævnte Beskrivelse over Hammer omtaler derimod Olafs-Klostrets Beliggenhed. Man kunde under lukket Tag, skrives der, gaae fra Kannikegaarden til Klostret, og Bispen kunde fra sin Sal høre saavel Kannikerne som Munkene synge hver hos sig. Om den Skole, som ligeledes laa ved Klostret, vides Intet. Rimeligst har det været Domkirkens, maaskee dog tillige af Dominikanere bestyrede Skole. De mange "skjønne Herrekammers og Stuer"[1], der skal have været i Klostret, ere allerede omtalte (S. 233), ligesom og at hele dette Strøg af Byen, hvorpaa hine geistlige Bygninger laae, ved en Oversvømmelse skulle være gaaede ud i Mjøsen. Munkenavnet er dog endnu bevaret i en af Stor-Hammer Gaards Bygninger. Jordegods har Klostret neppe eiet[2].

3. St. Antonii Kloster i Hammer maa antages for vist. I en Jordebog over Hammers Domkirkes Rente 1596[3]) omtales blandt andet "et lidet Stykke Ager, Vommen, som fra gammel Tid var mageskiftet til Kommunen for den Plads, som Antonii Kloster var bygget paa neden Grønnegade søndenfor Bispegaarden mod Stranden." Denne Efterretning maa ansees for ganske paalidelig, uagtet vi om dette Kloster aldeles ingen Kundskab iøvrigt have. Dets Navn antyder, at det har været af St. Anton af Viennes Orden (S. 134), følgelig en Pleieanstalt især for syge Pilegrime, som her midt i Riget kunde udhvile sig paa Vandringen til eller fra Nidaros. Hammer blev nemlig det naturlige Middelpunkt og Hvilested, enten nu de Reisende kom Øst fra Sverige eller søndenfra. St. Antons Navn er iøvrigt gammelt i Hammer, Noget der og taler for Klostrets Tilværelse; thi en Kirke

[1]) Budstikken II. 787.

[2]) At den Abbed Olaf, som i 1350 efter Pesten blev Erkebiskp, var fra Nidarholms Kloster og ikke fra Hammer, som Jonsson (Hist. eccl. Isl. I. 453) og Munthe (Saml. til Norg. Hist. II. 209) ville, er allerede viist S. 336.

[3]) J. Chr. Berg i Thaarups Mag. II. 254.

af dette Navn var til der allerede 1284, da den erholdt 5 Mark af Biskop Thorfinn i hans Testamente [1]. Rimeligviis har Gaden "Klosterstræde" i Hammer Navn efter dette Kloster. — Hermed ere vi færdige med de nogenlunde sikre Klostre i disse to Stifter. De øvrige, man har tillagt dem, ere i det Hele mere end tvivlsomme.

4. I Stavanger By nævnes saaledes et St Olafs Kloster [2]) og et St. Peters Kloster [2]). I Kilderne derimod forekommer ikkun en St. Olafs Kirke, som allerede under No. 1 er omtalt, og et St. Peters Hospital (Sygehuus, almósohús) for fattige Syge (maaskee Spedalske, ovenfor S. 584—585); der gives ikke det fjerneste Vink om, at det sidste nogensinde har været andet end et Sygehuus. "Spitalsakr," en Ager, der har tilhørt det, omtales i Brev af 20de Febr. 1298 [3]), og omtr. 1550 fik det, ifølge Christoffer Huitfelds Bestemmelse i Haab om kongelig Stadfæstelse, det kongelige Kapel nær Huseby paa Lister med dets Eiendomme [4]). — St. Olafs Kirke har, efter hvad ved Utstein er oplyst, uden Tvivl tilhørt dette Kloster, som her har holdt Tjeneste ved sine egne Munke. Det har ligget i lange Stridigheder med Domkapitlet om Grundene ved Olafskirken, ligesom dennes Forhold til Biskop og Geistlighed ei synes altid at have været ganske paa det Rene. Alt dette berettiger kun til at antage den for en Sognekirke eller et Kapel under Utstein, ligesom Eid var det under Halsnø, Akers Hovedkirke under Nonneseter i Oslo o. s. v., men ikke til ved den at formode et selvstændigt Kloster, og det uagtet paa denne Maade Byen Stavanger, et gammelt Bispesæde, aldeles intet Kloster faaer. Hvor besynderligt nemlig end

[1]) Trykt hos Suhm X. 1027.

[2]) Kraft Norges Beskrivelse 1ste Udg. IV. 6. 2den Udg. IV. 8. Hvor han har seet Olafs Kloster nævnt (l. c. Anm. 1.) vides ikke. Jeg har aldrig fundet dette, men vel Kirken i Kilderne. Munthe (Aalls Snorre II. 13) anseer ogsaa begge disse Klostre for visse.

[3]) Thork. Dipl. II. 189.

[4]) Optegnelse i danske Geheimearkiv om "Nogle Artikler paa Stavanger Stifts Vegne at give K. Maj. tilkjende."

dette maa synes, forholder det sig dog nok saa, især naar man af det under No. 1 nævnte Brev af 1437 seer, at hele Stiftet paa den Tid neppe kan have havt noget andet Kloster end Utstein.

5. Desuagtet har man paaviist Klostre paa forskjellige Steder omkring i Stiftet. Under Gaarden Egeland i Kvinnesdals Hovedsogn, Lister Fogderi, ligger en Plads Klostret [1]), og dette Stedsnavn vækker i ethvert Tilfælde Formodning om, at en klosterartet Indretning her har været til. Uden Tvivl er dette det samme Sted, som Mørch betegner ved Liknes Kloster, efter Hovedkirken, som ikke ligger langt fra Egeland. Da man Intet veed til Sagens Opklaring, faaer den Gjetning indtil Videre opstilles, at her har været et Hospitium; thi vel ligger Stedet nu ude af den alfare Vei, men i ældre Tider, da Rideveien fra Stavanger til de østligere Fjeldbygder gik nordligere end nu og over Heierne, laa Liknes lige i Veien, naar man fra Fedde skulde til Bjelland og Sætersdalen. — Endnu bestemtere taler Stedsnavnet for et Kloster paa Fodneby (Holme) Præstegaard i Mandalen ¾ Miil ovenfor Mandals By; thi et af Gaardens Jorder heder endnu Klosteret, i en Matrikel af 1668 opføres denne Gaardpart ligeledes under Navnet "Klostergaard", og et Sted paa Malmø ved Mandal kaldes endnu "Munkestø" [2]). Sagnet siger og med Bestemthed, at her har været et Kloster. Desuagtet ere de negative Vidnesbyrd derimod (Kildeskrifternes Taushed og Brevet af 1437) for vægtige til at turde antage det for et selvstændigt Kloster. Hvis derfor ikke ogsaa her et Hospits i Folkemunde er blevet til et Kloster, saa formode vi, at et af de mange Klostre i Oslo Stift, som eiede Jordegods paa Agder, her have havt enten en Avlsgaard eller et Kapel med Munkebolig hos, hvoraf Sagn og Navne tilstrækkelig forklares. — Omtrent det samme er Tilfældet paa Tangen ved Arendal. Min Formodning ovenfor S. 18, at Navnet Munkestø strax ved denne Gaard med største Rimelighed skriver sig fra den

[1]) Kraft Norges Beskrivelse 2den Udg. III. 351.
[2]) Sammesteds 317.

bekjendte Erik Munk til Hjorne, som i 16de Aarhundrede var Lensherre her, maa forkastes paa Grund af Krafts Oplysning [1]), at i en Besigtelse over Tangens Bygninger fra det 17de Aarhundrede forekommer blandt disse: "Steentaarnet" og "Klosteret." Dette i Forbindelse med Navnene Munkeevjen og Munkebroen nær ved Oiestads Præstegaard maa Alt sættes i Forbindelse med en eller anden Stiftelse i Middelalderen, hvorom vi aldeles Intet vide. I det Hele er Nedenæs Amt det Strøg af det hele Land, hvis ældre Forfatning er mindst bekjendt, og det er ikke utænkeligt, at et Kloster mod Slutningen af Middelalderen kan have existeret her, uden at noget Vidnesbyrd derom har naaet til os. Men fattigt og ubetydeligt maa det have været, ellers vilde dets Gods kommet paa Tale i de ældre Jordebøger. — Til at bestyrke den S. 28 fremsatte Formodning, at det Kloster, Sagnet lægger paa Moghuus (Múkhús?) i Moland i Øvre Thelemarken, har været et Klosterhospitium, kan endnu føies [2]), at øverst i Sætersdalen ved den Klevvei, som over Gaarden Kile fører til Moghuus, ligger ovenfor den øvrige Bygd Pladsen Hus pital (-∪∪), som vi troe med fuld Føie at kunne antage som Minde om et lignende Hospits øverst i Sætersdalen. Her have vi saaledes den ældre Veis Hvilepunkter antydede. Længere nede i Dalen, i Byglands Sogn, støder man paa Gaardsnavnet Salvhuus, den første Gaard i Bygden, naar man ad de saakaldte Kleiver kommer ned fra den 2½—3 Mile lange Fjeldvei fra Lille-Topdal. Beliggenheden stemmer altsaa her saa godt med Navnet, naar vi antage dette for en Forvanskning af sáluhús, at denne Udledning synes langt rimeligere end af Mandsnavnet Sølve [3]).

[1]) Sammesteds III. 188.

[2]) Efter velvillig Meddelelse fra Hr. Sognepræst C. Münster i Dybvaag.

[3]) Ligeledes. I den nye Matrikul synes Gaardsnavnet at være forklaret som Sølves Huus. Ved atter her at nævne sáluhús, maa jeg til den S. 23 fremsatte Formodning, at de der omtalte Krohuse skulle havt dette Navn, oplyse, at Forordningen, hvori de nævnes, findes i en tem-

6. Hammer Stift har ogsaa enkelte Klostersagn, ligesom man i nyere Tid gjennem Gjetning har faaet Klostrenes Antal forøgede. Saaledes har man troet, at der har været et Nonnekloster i Hammer. Denne Mening blev først tvivlende fremsat [1]), paa Grund af at der endnu i 1683 nævnes Nonneklosters-Gods paa Hedemarken, men er siden antagen for paalidelig [2]) At et saadant Kloster skulde været til uden nogensinde at omtales, kan vel forklares af Mangelen paa Kundskab i det Hele om dette Stift, men det bliver dog mistænkeligt, da Nonneklostrene i Norge ellers hørte og i det isolerede Hammer maatte hørt til en af de Ordener, som turde tillægge sig Jordegods og indtage Søstre for Betaling. Og forsaavidt Formodningen om et Nonnekloster her støttes til Godset paa Hedemarken, da oplyser Øysteins Register (fol. 146), at Nonneseter i Oslo eiede betydeligt Jordegods i hiin Egn. En Sammenligning mellem dette Register og hiin Notits fra 1683, hvortil Anledning ikke haves, vilde afgjøre dette Spørgsmaal, som jeg dog ikke antager synderlig tvivlsomt.

7. Steenhuset paa Grans Præstegaard paa Hadeland, den eneste fuldstændige Bygning fra Oldtiden, som end staaer tilbage, og om hvis Bestemmelse man ingen skriftlig Efterretning har [3]), er mærkeligt nok aldrig blevet opført som en Klosterbolig.

---

melig gammel norsk Afskrift i Cod. Arn. Magn. No. 80. 4to, og at Kroerne deri kaldes Tafernishús, altsaa ere givne Navn efter det tilsvarende latinske taberna.

[1]) Af J. Chr. Berg i Thaarups Mag. II. 251: "Et Nonnekloster her ber vel sagtens ogsaa været."

[2]) Munthe i Aalls Snorre II. 170. Ifølge Meddelelse fra Forf. skal dette Kloster omtales i et Haandskr. over Vangs Præstegjeld og Hammer By, som han havde seet hos afdøde Prof. Lundh. Dette maa da være forskjelligt fra den hos Thaarup af Berg og i Budstikken af Lundh selv trykte Hammers Beskrivelse, hvori Nonneklostret ei nævnes. Kraft har det i 1ste Udg. I. 653, men har udeladt det i den 2den, I. 359.

[3]) En af Sognepræsterne vedligeholdt Indskrift paa den nordre ydre Væg angiver Bygningen for et "Conventhuus", men man kan ikke erfare Hjemmelen for denne, desuden meget ubestemte Benævnelse (ovenfor S. 28).

skjønt den i flere Henseender kunde vække Formodning derom. Man har her en Steenbygning med 5 Fod tykke Mure, 45,7 Fod lang og 23,8 Fod bred, bestaaende af 3 Stokverk, hvoraf Kjælderen ligger 8 høie Trappetrin under Jorden, og bestaaer af to ved en Dør forbundne Rum med hvælvet Loft samt Skorsteen i det indre Aflukke. Andet Stokverk, der ligeledes danner to Rum, samt har Skorsteen, ligger kun faa Trin over Jorden; Indgangsdøren har Buehvælv af huggen (?) Steen. Ovenpaa dette, ligeledes med Indgang fra det Frie, der sandsynligviis har staaet i Forbindelse med en udvendig Svalgang med Trappeopgang af Træ, er et stort Værelse med 3 Vinduer, mod Syd, Vest og Øst, og en uhyre Skorsteen. Saavel Beliggenheden, netop hvor Veiene fra Hakedalen og Ringerike støde sammen, som Husets Anordning synes her ganske at tale for et Klosterhospits, hvis Kjælderetage har været bestemt til Fødevarernes Bevaring, underste Værelser til Bolig for den ved Stiftelsen ansatte Munk og hans Tjenere, samt Salen ovenpaa til Gjæstestue. Herfor være det ikke negtet, at Bygningen ogsaa kan have været Hadelands Gildestue, men i saa Fald bliver Mellemetagens Bestemmelse mig ikke klar. Navnet "Konventhuus", som det i flere Menneskealdre har baaret, tillader begge Forklaringer. Iøvrigt synes det rimeligt, at denne mærkelige Bygning maa staae i en eller anden endnu ikke forklaret Forbindelse med den anden Mærkelighed ved Gran, nemlig to Kirker af forskjellig Alder og Bygningsmaade paa den samme Kirkegaard, og disse tre Oldtidslevninger ere i det Hele en sagkyndig Undersøgelse værd.

8. At det saakaldte Alfstad Kloster og Hospital paa Thoten, en liden Dagsreise (noget over 3 Mile nordostlig) fra Gran, har været et Hospitium, er derimod neppe tvivlsomt. Det laa netop hvor Kjølveien fra Hadeland forenes med Hovedveien fra Eidsvold paa Romerike, følgelig særdeles passende. Iblandt det Gods, som Bergs Præbende i Halvardskirken i Oslo eiede, forekommer nemlig "spitalen i Ælvastada sókn á Þótne",[1]) og det er

[1]) Øyst. Regist. fol. 129. b. Ved Alfstad stod nemlig, skjønt det ved

allerede ovenfor (S. 25) antydet, at det var Oslos og ikke Hammers Kapittel, som det maatte være af Vigtighed at holde et Hospits sondenfor Hammer vedlige paa Veien fra Oslo til Bergen og Nidaros. Sagn om Hospitiet eller Hospitalet her kjendes imidlertid ikke, og det er rimeligt, at Morchs og min Kundskab derom skriver sig fra samme Kilde, "den rode Bog."

9. Hofvin Hospital kjendes ligeledes kun fra Morch, hvis Hjemmel derfor ikke vides. Det er imidlertid mere end rimeligt, at der paa den heilige Helgo (insula sancta, eyin helga), nu ogsaa efter Hovedgaarden kaldet Hovindsholm i Mjosen, ikke fuldt ½ Miil Vandvei i V. fra Hammers Bispestad, har ligget et Hospits, der maa have været underholdt af Domkapitlet, som nemlig eiede Oen. Det kom til at ligge i Vandleden omtrent midt imellem Lillehammer, hvor Mjosen begynder, og Minde, hvor den ender, en Dagsreise fra begge, altsaa særdeles bekvemt for enhver Reisende, der ikke vilde drage ud af Veien ind til Hammer. Iovrigt er der paa Oen Sagn om et hedenskt Tempel, som baade Oens og Hovedgaardens Navn bestyrker.

10. I Gudbrandsdalen nævner Sagnet Klostre paa Grytting og Rolstad i Froen, og Schoning ligesaa ved Jerkin paa Dovre. Om de to forste beretter Hjorthoy, der i 9 Aar var Sognepræst paa Stedet, at der paa Grytting stod et Munkekloster, "som for faa Aar siden (han skrev 1781) er nedrevet.

Hofs Hovedkirke, lige til ud i det 17de Aarhundrede en Steenkirke, hvis Træværk efter Sagnet Sognepræsten til Thoten Hr. Karl Skone kjørte hjem til sig, og benyttede til Ved. Men da han første Gang varmede sig derved, paakom ham en isnende Kulde, som siden aldrig forlod ham, uagtet han ved Præstegaarden byggede sig et eget Huus, Karlsborg, hvor han Dag og Nat, Vinter og Sommer fyrede paa, ut ajunt, tilføier den forsigtige Referent i Hadelands Provstiets Kaldsbog. — Efter denne Kirke har altsaa Alfstad Sogn Navn. Paa Gaarden vises endnu Kirkens Altar og Nøgle, men Gaarden er mærkeligst ved sin herlige Runesteen, der dog skal være flyttet did fra Ringerike, et Sagn, som Stenens Materie (rødlig Sandsteen) og Indskrift synes at bestyrke.

Samme bestod af 12 Senge i Væggen, og intet andet Vindue, end et udhugget Kors i Væggen for hver Seng, hvorigjennem Dagens Lys kom i Værelset." Og om Nabogaarden Rolstad skriver han: "Her har staaet en Kirke i de katholske Tider, og findes endnu en gammel Munkebolig bestaaende af 6 Sengerum"[1]). Paalideligheden af hans Beretning om disse Bygningers Indretning er hævet over enhver Tvivl, og vi have saaledes en mærkelig Oplysning om Herbergernes Indretning hos os i Middelalderen; thi Herberger maa disse Bygninger have været, den ene maaskee for Mænd, den anden for Kvinder. Men om de have været verdslige sálustofor, hvorom Lovene tale, eller geistlige Hospitier, lader sig ei afgjøre med Sikkerhed, uagtet Kirken ved dem taler for den sidste Mening. — Ved det ældgamle Skydsskifte Jerkin paa Dovre fandt Schøning i 1773 Tomter af en Steenbygning, som han antog for et Kloster[2]). Rimeligere bliver det dog at formode, at vi her enten have Levning af en af de Herberger (sálustofor), som Kong Eystein I her anlagde (ovenfor S. 22), eller af et Kapel ved denne eller en lignende Indretning for Veifarende, altsaa atter et Hospits, hvis det har staaet under geistligt Tilsyn; thi et Kloster i egentlig Forstand paa Dovrefjeld lader sig ikke vel tænke, og allermindst tænke uomtalt i samtlige Oldskrifter.

---

[1]) Hjorthøys Beskrivelse over Guldbrandsdalens Provsti II. 94. 100. Kirken stod øde 50 Aar efter Reformationen, et Vidnesbyrd om, at den neppe har været Sognekirke, hvortil den desuden laa Hovedkirken paa Listad for nær.

[2]) Uddrag af hans haandskrevne Reise (paa kgl. Bibl. i Kjøbenhavn), trykt i Budstikken II. 561.

II.

Klostre i Oslo Stift.

§ 4.

Oversigt. Beslægtede Indretninger.

Oslo (Osló, udtalt Aaslo og som oftest skrevet Asló, stundom Avsló; lat. Asloa, Aslogia, Asloja)[1]) forekommer fra 11te Aarhundredes Midte som Kjøbstad inderst i Oslo-Fjorden. Det forholde sig med den S. 83—84 fremsatte Formodning om en Bispestol i Tunsberg før Stiftsinddelingen som det vil, saa er det vist, at en Biskop i Oslo omtales allerede under Harald Haardraade, altsaa samtidigt med Byens Anlæg; Domkapitlet, hvis Formand kaldes Erkepræst (erkiprestr) og ikke som ved de øvrige Domkirker Erkedegn eller Degn, er noget yngre end Stiftets ældste Kloster Hovedø (1147), og synes aldrig at have været besat med regulære Kanniker[2]). Fra sidste Halvdeel af samme Sekel ere Nonneklostrene i Oslo og Gimsø, St. Michaels Kloster i Tunsberg, og Kastelle Kloster. Under Haakon Haakonsson stiftedes uden Tvivl Olafsklostret i Oslo, Minoritternes i Tunsberg og Dragsmark Kloster. Senere fulgte Værne Hospital, Minoritternes Kloster i Oslo samt Olafs Kloster i Tunsberg og Minoritter-Klostrene i Konghelle og Marstrand, hvilkes Alder er uvis. Stiftet havde saaledes 12 visse Klostre, hvoraf 4 i det nu

---

[1]) Næsten aldrig Osloa, hvorved Stedets tvungne Etymologi af Os, Munding, paa det Klareste modbevises.

[2]) Oslo Stift bestod af følgende 9 Provstier: Gjerpen, Vestfold, Oslo, Raumarike, Soløer, Edsberg, Sarpsborg, Elvesyssel og Ranrike (Nyst. Reg.). Domkirken var helliget den norske Helgen St. Halvard, der blev skudt i en Baad paa Dramsfjorden og nedsænket med en Steen. Han blev tillige Oslo Byes Skytshelgen, og Byens Segl fremstiller ham siddende paa en Stol med Løvehoveder, med Pile i den ene Haand og en Møllesteen i den anden, samt en kvindelig Figur ved Fødderne. Seglet er senere blevet Christianias, hvor dog St. Halvard i Tidens Løb er bleven til en Kvinde, Stenen til en Ring og Kvinden til en Mand.

svenske Landskab Bahuus-Læn. Men foruden disse lægger Sagnet eller sildigere Formodninger Klostre paa flere andre Steder, nemlig paa Tjørn og ved Skedjof Kirke (Skjær Kloster) i Bahuuslæn, ved Rakkestad; Thenol (Slitu), Lekum, Thorkildsrud, Langseter, Helene og Borge, alle i Borgesyssel, Skovin og Hofvin i Akersherred, Blakestad i Asker, Asak, Skea og Rannestad paa Romerike, Hesthammers paa Eker, Klosterseter paa Vestfold og Venstøb ved Skien [1]). Ved de fleste af disse maa man lade Sagen staae ved sit Værd, da ingen gammel Oplysning om dem er at finde, men om mange af dem lader det sig paa den anden Side bevise, at de ikke have været virkelige Klostre, og herved svækkes uden Tvivl Formodningen om, at de øvrige skulde været det [2]).

Stiftet var ogsaa rigere paa Hospitaler end de øvrige; i det Mindste kjender man flere af Navn. Foruden Værne, som vi betragte som Kloster, forekommer følgende: 3 eller 4 Hospitaler i og ved Oslo, nemlig St. Laurentii, hvis Jordebog haves [3]), St. Jørgens (uden Tvivl for Spedalske, nemlig det hospitale leprosorum, som forekommer 1301) [4]), samt Mariæ Hospital paa Hofvin ved Oslo [5]); desuden stiftede Kong Hakon V 16de Juni 1308

---

[1]) Som Modsætning til disse Sagnets Klostre nævnes i Testament af 1301 (Dipl. Arn. Magn. fasc. 30. No. 1) et "claustrum montanum" i Oslo, som hverken Sagn eller Skrift iøvrigt kjender, og som jeg skulde være tilbøielig til at antage for et af Byens ellers under andet Navn kjendte Klostre.

[2]) Jfr. herom Indledningen § 2. især S. 29–30.

[3]) Dyst. Reg. fol. 142–143.

[4]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 30. No. 1.

[5]) Hospitalet kaldes kun Hofvinar spital i Dyst. Reg. fol. 113, hvor der om dets Jordegods henvises til Akers Kirke, hvorunder det var opført; men disse Blade af Jordebogen ere desværre tabte. Denne Oplysning viser imidlertid, at Hospitalet har hørt under Akers Kirke, følgelig under Nonneseter. Heraf forklares dets Navn "Mariæ Hospital, kaldet Hofvinar," hvorunder det forekommer i et Aflådsbrev af Erkebisp Vinald og Bisp Øystein af 1395 (Geheimearkiv.); thi Nonneseter i Oslo var viet Maria.

et Fattighuus (þarfindahús) i Oslo, hvortil han udlagde Tomt ved Mariækirken (paa Øren)[1]. Dette kan neppe være noget af de foregaaende, siden det første af disse var ældre, og de 2 sidste laa udenfor Byen. — Ligesaa havde Tønsberg 2 eller 3 Hospitaler, nemlig St. Stefans Hospital, anlagt af Kong Hakon Hakonssøn Syd for Olafskirken[2], og som senere blev et af de kongelige Kapeller. Dette maa i det Mindste i økonomisk Henseende have været forenet med St. Jørgens Hospital i eller ved Byen, da de i 1445 havde Jordegods fælles[3]; dernæst St. Laurentii Hospital eller Hospitalet under stulkan (Kapellet) ved Mariæ Alter i Laurentii Kirke, stiftet 13de Novbr. 1315 af Hr. Bjarne Audunarsøn, Jomfru Maria og Martyren Laurentius til Hæder[4].

---

[1]) Thorkel. Analect. 24—26. Dette Huus maa søges i Oslo Strandgade eller i dens Nærhed, og der er endnu en gammel Fattigstue. Dennes nuværende Bygning er vel (Kraft Norg. Beskr. 1ste Udg. I. 304) bygget 1778 af Ladegaardens Eier, men en Indskrift over Døren viser, at Stuen er ældre, og der er meget, som taler for, at den er en Levning af hiint Kongens þarfindahús. Den ligger paa en Tomt, der maa have tilhørt Kongens rige Kapel Mariekirken, Ladegaardens Grund er fremdeles netop denne Kirkes, som ved Reformationen lagdes under Kronen og Agershuus Slots Regnskab; og heraf kan man da forklare sig, at Ladegaardens senere private Eier baade har overtaget Pligten efter Mariekirken og senere Kronen at vedligeholde, og desuden Retten til i Forening med Sognepræsten at vælge Lemmer af dette Fattighuus. Kraft (anf. St. og 2den Udg. I. 189) ytrer sig vel tvivlsomt om, hvorfra eller hvorledes Ladegaarden er bleven Kronens, men dette kan neppe være Tvivl underkastet. At Bygdøen, der forhen tilhørte Hovedøen og ikke Mariekirken, kort efter Reformationen kom i Forbindelse med Ladegaarden og efter den fik sit nuværende Navn, kom simpelt hen deraf, at begge disse Eiendomme efter Reformationen laa under Agershuus, og saaledes uden Videre kunde samles.

[2]) Hák. Hákonss. S. c. 333. Dipl. i Deichm. Bibl. i Vidisse af 1409.

[3]) Dipl. 1445 i Deichm. Bibl. Det er en Fortegnelse over Godset, optaget af Gudbrand Rolfssøn, Kannik i Oslo "et hospitalis sanct. Stephani & Georgii apud Tunsberg provisor." Det var maaskee en Dobbeltstiftelse som den i Bergen.

[4]) Vidisser i Rigsarkivet fra 1555 af Fundats og Gavebrev, samt fra 1554 af Jordebogen, der aldeles stemmer med Fortegnelsen over Hospitalets Gods i Dyst. Reg. fol. 106. a. Dette Hospital er endnu til.

Flere Hospitaler kjendes ikke med Sikkerhed, men det er mere end sandsynligt, at Konghelle allerede i Middelalderen har havt et saadant[1]).

Af de kongelige Kapeller laa 3 inden Oslo Stift, hvoriblandt to af Kollegiatkirkerne, St. Mariæ Kapel i Oslo og St. Michaels Kapel paa Tunsberghuus, samt det ovennævnte Stefans Hospital i Tønsberg. Af disse var Mariekirken i Oslo den vigtigste med Provst og 6 Kanniker foruden 6 Vikarier eller Chorpræster[2]). Denne Kirke var Stifterens kjæreste, hans egentlige Sognekirke, som han meget berigede, og hvis Provst han 31te August 1314 bestemte til Kongens og Rigets stadige Kantsler[3]), en Værdighed, han ogsaa beholdt lige til Reformationen, med Undtagelse af, at Margretha og Kong Erik ansatte to af Oslo Biskopper efter hinanden som Rigets Kantslere. Mariekirkens Gods eller Oslo Provsties Gods inddroges vel ved Reformationen under Kronen, men derunder havde det i Grunden ogsaa forhen hørt, og det vedblev ligetil Enevoldsmagtens Indførelse at være et særskilt Læn for Rigets Kantsler, hvis Embedsindtægt det var. Michaelskirken i Tønsberg vil nedenfor blive omtalt blandt Klostrene.

Af Gilder i Stiftet omtales ogsaa flere. Saaledes St. Annæ Gilde i Oslo, der laa ved Olafsklostret der, og hvis Brødre, "Borgere i Oslo", i 1461 fik St. Anna Alter i samme Kloster til Brug[4]). Denne Forbindelse med Olafskloster kom paa Reforma-

---

[1]) Dette bestyrkes og af Holmbergs Bohuslåns Beskrifv. III. 157, hvorefter et nu ubetydeligt, før rigere Hospital er til der som Fattighuus.

[2]) "Vicarii seu chorales presbyteri"; ifølge en Oplysning om Kapitlernes Størrelse og Indretning i Norge af 29de Novbr. 1498, meddeelt Aabo Domkapittel fra Erkebispen. Afskrift fra Sverige i danske Geheimearkiv.

[3]) D. Mag. I. 325. Sammesteds S. 321 ff. har Langebek meddeelt forskjellige Oplysninger om dette Kapel, og en Liste over Provsterne, der vel i flere Henseender kan berigtiges, men ikke leveres saa paalidelig og fuldstændig, at jeg har villet meddele den her, i Lighed med Listen ovenfor S. 409.

[4]) N. Danske Mag. I. 97.

tionstiden Gildet dyrt at staae, da Kongen 1541 forlænede Slotsskriveren paa Agershuus Mats Christensen pro officio med St. Anna Gildes Gods i Sortebrødre Kloster [1]). Da man i Middelalderen skjelnede mellem Borgerne og Haandverkerne i Byerne, maa hiint Gilde være forskjelligt fra Skomagernes Gilde i Oslo (societas et convivium sutorum Osloie), skjønt ogsaa disse have staaet sig godt med Prædikeordenen, da dennes Provindsial Raymund i 1409 optog dem i Broderskabet [2]). Endnu havde Oslo et 3die Gilde, som synes at have været det fornemste, nemlig Hellig Legems Gilde, der havde sit Alter af samme Navn i selve Domkirken [3]). Iøvrigt giver et Brev af 1347, dateret Gildeskaalen i Oslo, Anledning til at antage, at Byen paa denne Tid kun har havt eet Gilde [4]), og da rimeligst det først nævnte; i al Fald er Skomagernes Gilde neppe meget ældre end hiint Brev af 1408, da det vist har bestaaet af hanseatiske Haandverkere, som først henimod den Tid fik Indpas paa Norges Østland. Et St. Annæ Gilde var og i Tønsberg, hvis løse Penge og faste Gods i 1575 tildømtes Kongen, som i 1577 første Gang oppebar Indtægten af Gildets 8 Gaarde paa Landet og 6 Tomter i Byen [5]). Hvorvidt derimod Tønsberg har havt et særskilt Gilde for de tydske Haandverkere i Byen, kan ikke med Vished afgjøres, skjønt Rostockernes store Magt i Tønsberg, lignende Gilder i Bergen og Oslo, samt Navnet Subergarthen (sútaragarðr, Skomagergaarden), som opvækker Formodning om, at den har været Korporationens Gildestue (senere Langshuus), taler derfor. — Forresten har Oslo Stift uden Tvivl paa Landet havt flere Gilder,

[1]) Register over alle Lande No. 4. fol. 11. b. i danske Geheimearkiv.
[2]) Orig. i Rostocks Arkiv, dat. Lødese.
[3]) Dipl. af 1415 i danske Selskab i Kjøbenhavn, eller nu i Geheimearkivet.
[4]) "i gildiskálanom i Osló." Rigsarkivet.
[5]) Registratur over Brevskaber paa Agershuus 1622. Jordebogen i Rigsarkivet. Herved og ved det om St. Anna Gilde i Oslo Anførte bekræftes min Ytring S. 17 om vore saakaldte Reformatorers egennyttige Sammenblanding af Klostre, Hospitaler, Gilder o. s. v.

som vi ikke kiende, men hvorom noget vil forekomme i sidste §; Gaardsnavnene Gildhuus, f. Ex. i Lier 1/4 Miil fra Drammen, synes øiensynligt at hentyde paa slige Indretninger i Fortiden. Men da samtlige de her nævnte Stiftelser ikke i egentlig Forstand vedkomme Klosterhistorien, og denne for sig bliver vidløftigere end maaskee Mange ønske, har jeg kun turdet antyde hvad man om alt dette kan finde, uden at optage Rummet med nærmere Underretning om deres Indretning og Skjebne i Tidernes Løb.

Til dette Stifts geistlige Historie have vi nemlig endnu mangfoldige og indholdsrige Kildeskrifter bevarede. Foruden de i Indledningen omtalte haandskrevne Samlinger, især under No. 1—3. 5. 7 og 9, har Hansestædernes (især Rostocks Arkiver) og det danske Geheimearkiv forsynet mig med flere nye og vigtige Oplysninger, ligesom den i 1622 efter Befaling optagne Registratur over Arkivet paa Agershuus Slot, uagtet alle dens Mangler, er af stor Vigtighed for Hovedøens, Nonneseters, Værnes og Gimsø's Historie, da disse Klostres Brevskaber endnu paa hiin Tid vare i Behold i Arkivet. Hvor de senere ere blevne af, veed man ikke med Vished. Et Sagn, at Statholder Greve Christian Rantzau for omtr. 100 Aar siden skal have taget Kisterne, hvori de laa, med sig til Danmark, og der i et Anfald af Vanvid opbrændt dem, trænger til Bestyrkelse[1]). I vort Rigsarkiv (en Fortsættelse af hiint ældre Arkiv i de samme Rum) findes de nu aldeles ikke, medens dettes ældste Jordebøger derimod endnu afgive mange nye Bidrag til Kundskab om de osloiske Klostres Jordegods. Her mangle vi altsaa i det Hele ikke Kildeskrifter til Klosterhistorien, men ogsaa i dette Stift angaae de i betydeligere Grad Penge- og Eiendoms-Forhandlinger, end ønskeligt kunde være for Historiens interessanteste Side, Fremstillingen af Munkenes indre Forholde, Liv og Sæder.

---

[1]) Ogsaa antydet af Thorkelin: Diplomat. I. Præfatio p. V. Vedel-Simonsens Udsigt over haandskrevne Kilders Skjebne S. 94.

§ 5.

St. Mariæ Kloster paa Hovedø.

(Mariu-klaustr i Höfudey.)

Hovedøen kaldes den største og Agershuus Fæstning nærmest liggende Ø i den Gruppe, der strax Syd for Fæstningen skiller Bjørvigen fra Bundefjorden. Den har Form af en Hestesko med Aabningen mod Bjørvigen, og ligger noget over 2000' Alen S. V. fra det gamle Oslo. Dens to Arme ere temmelig høie, men midt over Landet gaaer inderst fra Bugten et lavere Eid, paa hvis Midtpunkt St. Mariæ Cistercienserkloster anlagdes i Aaret 1147 af Munke fra Kirkestad i Lincoln-Shire i England, og viedes som de øvrige Klostre af denne Orden Guds Moder, men tillige den hellige Jatmund eller Edmund, en angelsaxisk Konge i 9de Aarhundrede [1]). Derimod findes ingen Oplysning om, hvem der har foranlediget disse engelske Munkes Indkaldelse eller bekostet Klostrets Anlæg. Man kan med størst Rimelighed gjette paa, at Biskoppen i Oslo, (i 1147 vel Vilhjalm), har fulgt Bisp Sigurds Exempel i Bergen, der Aaret forud stiftede Lyse Kloster ved engelske Munke af samme Orden. Den første Abbed i Hovedøen hed Andverus [2]), formodentlig en i Moderklostret Kirkestad dannet Nordmand.

Efterretningerne om dette som om alle vore Klostre ere i Begyndelsen ubetydelige og usammenhængende. Man finder, at

---

[1]) Aaret 1147 forekommer i alle Annaler. Script. Rer. Dan. I. 162. 176. 310. 388. III. 304. 628. Script. Rer Svec. I. 1. 51. Et nyere upaalideligt Sagn, trykt i Saml. til Norg. Hist. II. 355 ff. fortæller, at Klostret tilligemed Agershuus Slot, Agers Kirke og Vor Frue Kloster i Oslo er stiftet af den hellige Edmund selv, hvilket af selve Beretningen sees at være en af Hovedøens Munke forfattet Legende, for at hæve sit Klosters Anseelse. Edmund havde iøvrigt sit Alter i Oslo Domkirke, hvilket viser, at hans Dyrkelse her i Egnen har været almindelig; men dette Alter stiftedes først af Biskop Jon (1373—1385), og staaer følgelig ikke i nogen Forbindelse med Hovedøens Anlæg (Dipl. Reg. fol. 136. b.).

[2]) Pontopp. Annal. I. 369.

Paverne stadig have fornyet dets Privilegier; den ældste Skjermbulle, man finder nævnt, er fra 1162 af Pav Alexander III, senere af Lucius III fra 1184, af Colestin III fra 1197 o. fl., men deres Indhold, der dog neppe har været forskjelligt fra de sædvanlige Former, kjendes ikke [1]. Fra denne Klostrets ældste Tid er og Kong Magnus Erlingssøns Gave af Tredie delen i Dyppviks Laxefiske paa Modum til Hovedøen, for sine Forældres, Orm Kongsbroders og sin egen Sjæl. Fra samme Konges Tid har der og existeret Stadfæstelse paa Klostrets Friheder og et Gavebrev paa Gaarden Fraun paa Follo [2]. — I Kongesagaerne omtales Hovedøen oftere, men nærmest paa Grund af Øens Beliggenhed lige ved Indløbet til Oslo, og sjelden faaer man Underretning om Klostret selv eller dets Beboere. Mærkeligst i denne Henseende er Hovedømunkens Jon Kuflungs Optræden 1185 som Kronprætendent mod Kong Sverrer. Aaret efter Kong Magnus Erlingssøns Fald fremstod i Viken en Mand, Jon, der udgav sig for Kong Inge Krogryggs Søn og havde været Munk i Hovedø. Han blev paa Haugething tagen til Konge [3], og først efter tre Aars Forløb lykkedes det Sverrer at dæmpe dette Oprør, da Jon selv faldt, og en Mand i Bergen, Peter, i ham gjenkjendte sin Søn Orm. Det maa være denne "Jon Konge", som sees at have stadfæstet Klostret i Besiddelse af Gaarden Fraun, samt en Kvinde Bergliots Gave til Hovedøen; ligesaa har Kong Sverrer senere bekræftet Klostrets Friheder og Gaven af Fraun, der følgelig maa have hørt til Kongedømmets Gods [4]. Forsaavidt man i det Hele kan stole paa de uefterret-

[1]) De nævnes tilligemed flere andre, hvis Alder ei lade sig bestemme, i Registr. paa Agershuus 1622, hvis rige Diplomskatte vel for enkelte Breves Vedkommende nu gjenfindes i danske Geheimearkiv, men Hovedmassen, og deriblandt alle de ældste, er udentvivl for stedse tabt.

[2]) Sammesteds. Saml. til Norg. Hist. I. 270. Suhm VIII. 95. Thork. Dipl. II. 251. Kongen, Eystein Erkebisp, Bisp Helge i Oslo og Orm Kongsbroder udstedte dette Brev, hvori de, som hindre denne Gave, trues med Guds og den hellige Edmunds Hævn.

[3]) Sverres Saga c. 101 ff.

[4]) Registr. paa Agershuus.

telige og yderst forvanskede Brevuddrag i Registraturen paa Agershuus, maa Hovedøens Munke have forsynet sig med Stadfæstelse paa sine Friheder i Almindelighed og paa enkelte, maaskee usikre Eiendomme i Særdeleshed af samtlige følgende Konger og Kronprætendenter; thi den nævner forskjellige Breve, udstedte af Biskop Nikolaus, Hakon Sverresøn, Erling Magnussøn (Steenvæg), Hakon Jarl (Galen), Kong Inge, Erik Jarlsøn o. Fl., hvormed vi iøvrigt ikke skulle opholde os, da de intet paalideligt Udbytte afgive, uden maaskee Erlings, der gav Klostret Gaarden Hof paa Hudrumstranden, St. Edmund til Ære, for sin Faders Kong Magnus's, sin Farbroders Sigurds, sine Forfædres og sin egen Sjæl.

Men denne Munkenes Stræben at holde Venskab med den, som til enhver Tid havde Magten i Hænde, maatte nødvendigviis nu og da paadrage dem Overlast eller anden Ulykke i disse urolige Tider. Da saaledes Baglernes Høvding Bisp Nikolaus fik at vide, at Kong Sverrer havde indlagt en Skat til Forvaring i Hovedøen, toge Bispen og Sigurd Jarlsøn den med Magt ud af Klosterkirkens Væg [1]). Saalænge Sverrer levede, synes han i det Hele at have holdt Munkene enten med eller mod deres Villie paa sit Parti. Han hørte Messe hos dem i Klostret, umiddelbart før han slog Baglerne ved Oslo [2]), og det uagtet han var en bandsat Mand. Denne aabenbare Tilsidesættelse af Kirkens Befalinger paadrog derfor og Munkene Straf fra Ordenens Generalkapittel i Cistertium Aar 1200, da der fastsattes de lovbestemte Straffe for de Munke, der havde holdt Messe for den bandsatte Konge, og for dem, der vidende herom havde vedligeholdt Broderskabet med de Første [3]). — Men da Bagleroproret efter Sverres og hans Søns Død atter blussede op, synes Hovedøen stadig at have holdt Ven-

[1]) Sverres Saga c. 132. Den nu afdækkede Klosterruin fremviser en Mængde firkantede Huller i den indre Kirkemuur (repositoria), der vel i Almindelighed have været forsynede med Døre.

[2]) ibid. cap. 134.

[3]) Suhm Danm. Hist. VIII. 566.

stab med dette Parti, som desuden havde sin største Styrke i denne Egn og i Bisp Nikolaus en ligesaa driftig som for Munkene farlig Formand, om de æggede ham. Venskabet lønnedes med Stadfæstelse af Privilegier og ældre Gaver samt nye Velgjerninger. Ved Brev til Norsdølerne (i Haabøl) (1207—1217) forbyder Philip Baglerkonge disse at forurette Klostrets Landbønder paa Gaarden Asp, som allerede Baglernes første Konge Inge havde skjænket Klostret [1]), ligesom denne Partihøvding magelstiftede Gods med Hovedøen, og i sit Testamente skal have givet det nogle Gaarde for sin og Forældres Sjæle. — Fra Kong Inge Baardssøns og Hakon Galens Tid omtales kongelige Stadfæstelser paa Klostrets Ret til Laxefisket ved Hof paa Hudrumstranden, der ifølge 4 Bispers Dom af 1212 og pavelig Stadfæstelse derpaa skulde tilhøre Hovedøen [2]), samt et Skjermbrev for samme Kloster fra Erkebiskop Thorer (1204—1214) [3]). Breve i disse og lignende Anledninger findes og udstedte af Kong Hakon Hakonssøn, hvoriblandt Stadfæstelsesbreve paa Klostrets Eiendom i Djupvik, i Hof, i Lidereng (?), Ret til Skovhugst paa Bygdø m. v. [4]).

Da Gudolf af Blakastad efter Baglernes endelige Forlig med Kongen reiste Ribbungernes Parti mod denne 1219, forefaldt disses første Vaabendaad paa Hovedøen, hvor Gudolf ved Natteti-

[1]) Original paa Pergament i Rigsarkivet. (Saaledes citeres herefter Christiania Universitets Diplomsamling, der ifølge kgl. Resol. af 13de November 1846 nu er afgivet til det norske Rigsarkiv). **Thork. Dipl. II. 19. Lundh Specim. 1. Diplomat. Norveg I. 3.**

[2]) Regist. paa Agershuus. Den samme nævnes i Dom af menige Biskopper og Geistlige paa Kirkemøde i Nidaros 1229 efter Pavens Befaling, hvor atter Hof paa Hudrum tildømtes Klostret i Anledning af Biskoppen af Oslos Fordringer derpaa.

[3]) Regist. paa Agershuus. Ifølge Samme skal Pav Innocents III 1208 have bekræftet Klostret i alle dets ved Gaver eller paa anden lovlig Maadt erholdte Eiendomme.

[4]) Sammesteds. Til denne Klostrets ældste Tid bør maaskee og henføres et af Svein, Abbed i Hovedø, udstedt Vidnesbyrd om, at Pav Innocents (III? — i 7de Aar, altsaa 1203) havde befalet, at Hovedøens Munke ikke maatte tiltales eller straffes uden af deres egen Orden. Samst.

de overrumplede Kong Hakons Sysselmand, Ivar Utvik, der laa til Ankers ved Øen. Efterat Flere vare faldne, undkom Ivar selv, og flere af hans Mænd reddede sig ind i Klosterkirken [1]). — Paa denne Tid var Askatin Abbed i Hovedøen, en lærd og dygtig Mand, der var Kongen personlig hengiven, og siden blev hans Kantsler. Som Abbed deeltog han i det oftere nævnte Rigsmøde i Bergen 1223, som Kantsler benyttede Kongerne Hakon og Magnus ham i flere og vigtige Sendefærd, nemlig til Keiser Konrad i Tydskland 1250, til Danmark 1261, til Skotland 1264, 1265 og 1266, da han deeltog i Afslutningen af den vigtige Fred i Perth. Ligesaa ledsagede han Kong Hakon paa dennes sidste Reise til Orkenøerne 1263, og var 1269 i England ved Fredsslutningen i Winchester mellem Norge og Kong Henrik III [2]). Aaret derefter blev han Bisp Peters Eftermand paa Bergens Bispestol, og deeltog som Biskop i det store Kirkemøde i Lyon 1274 [3]). Askatins Hengivenhed for Kongemagten fremlyser især deraf, at det var efter hans Raad, at Kong Magnus stiftede Apostelkirkens Provsti i Bergen med kongelige Præster [4]), hvorved Grunden lagdes til den senere saa vigtige Indretning med de 14 Kapeller, som blev en Støtte for Kongemagten og ikke for Geistligheden. Fra Askatins Tid er Bisp Nikolaus's af Oslo og hans Kapittels Stadfæstelse af en Uddards Gave af Jordegods til "den hellige Mo Maria og hellig Edmund", Munkene i Hovedø til Underholdning [5]).

Efter Askatin var Englænderen Laurentius Abbed i Hovedøen. Han tilligemed den bekjendte Mester Bjarne (Bernhardus), Kannik i Nidaros, benyttedes som Kongens Sendebud til Rom

[1]) Hák. Hák. S. c. 58. Lignende Frelse i Hovedøen fandt nogle Birkebener 1240 efter Nederlaget ved Laake, og Hertug Skule gav dem ved Ankomsten til Oslo Fred. (ibid. cap. 219. 220).

[2]) Hák. Hákonss. S. c. 86. 275. 305. 319. Søgubr. Magn. kgs. Suhm X. 178. 200. 434. 532. 517. 581 ff. 644.

[3]) Suhm X. 656. Script. Rer. Dan. III. 113.

[4]) Ifølge Søgubr. Magn. kgs. Fornm. Søg. X. 150.

[5]) Original paa Perg. i Rigsarkivet. Thork. Dipl. II. 250. Diplom. Norv. I. 6.

1246, for at udvirke Pavens Tilladelse til Hakons Kroning, hvilket foranledigede Pavens Svar af 30te Oktober, at han havde overdraget Sagens Undersøgelse og Kroningsforretningen til Kardinal Vilhelm [1]. Da denne Aaret efter kom til Norge, tog han sig blandt Andet og af Hovedøen, og befalede ved Brev af 29de Septbr. 1247 fra Oslo Bisskoppen der at hævde Munkene i deres Rettigheder og hjælpe dem i alt Lovligt [2]. Senere blev Laurentius forflyttet til sit Fædreland som Abbed i selve Moderklostret Kirkestad [3], hvilket viser den nøie Forbindelse, som endnu efter 100 Aars Forløb ganske efter Ordensregelen bestod mellem Moder og Datter, og derigjennem mellem England og Norge. Hans Eftermand i Hovedøen kjendes ikke; for det følgende Aar omtales i Registraturen enkelte Gavebreve og andre Erhvervelser af Jordegods, hvis Navne ere uigjenkjendelige; i 1267 bekræftede Kong Magnus Klostrets Privilegier [4], og i 1168 skal han have taget Munkene i Forsvar angaaende Gaarden Aas paa Follo, som man vilde berøve dem. I sit Testamente skjænkede han dem 30 Mark gangbar Mynt [5].

I 1281 var Halvard Abbed i Hovedø, da han 4de Febr. ved Broder Berg mageskiftede den nordre Deel af Gaarden Skanken i Oslo til Jon Kolbeinsson og Hustru Thorbjorg samt hendes Børn af to Ægteskaber for disses Livstid, mod Thorbjorgs Eiendom i Vestre Fraun og Lille-Riis i Oslo-Herred. Naar de nævnte Personer vare døde, skulde Skanken falde tilbage til Hovedøen, men imidlertid skulde de holde den istand, og dertil anvises Tømmer i Klostrets Skove. Broder Berg lovede desuden at

---

[1] Afskrift fra Vatik. Arkiv i Rigsarkivet. I Pavebrevet staaer vel som sædvanligt Abbedens Navn in blanco, men af Suhm X. 94 sees, at det har været Laurentius. Dipl. Norv. I. 25.

[2] Orig. p. Perg. i danske Geheimearkiv. Dipl Norv. I. 30. Lignende Befaling skal han ifølge Regist. paa Agersh have givet Hammers Biskop.

[3] Suhm X. 71.

[4] Sammesteds 608. Regist. paa Agershuus.

[5] Thork. Dipl. II. 257.

skaffe Familien Brødrelagsbrev af Abbeden og Munkene [1]. — I 1283 tog Kong Erik og Hertug Hakon Hovedøen i kongeligt Værn samt bekræftede sine Formænds Breve derom, og i 1291 udstedte Bisp Thorstein af Hammer en Vidisse af det Værnbrev, Kong Hakon den Gamle havde forundt Klostret [2]. — I 1292 skal Hertug Hakon have reist Sag mod Hovedøen angaaende Bygdøen ved Oslo, som han formeente urettelig var kommen i Klostrets Eie, men den tildømtes dog samme, da det beviistes, at Den i 100 Aar havde fulgt Klostret [3].

Halvards Eftermand var Halle, der nævnes som Abbed her mellem 1295 og 1298, og uden Tvivl havde været Præst ved Klemenskirke i Oslo, før han blev Munk [4]. Han enedes 9de August 1295 tilligemed sin Prior Audun, 5 Munke, sin Klerk og nogle af Klostrets Tjenere med Arnbjørn Bonde paa Marker om et nyt Markeskjel mellem denne Gaard og Klostrets Eiendom Asp paa Follo [5]. Forskjellige Erhvervelser af Jordegods forekomme ogsaa i denne Abbeds Tid, hvoriblandt kan nævnes en Tomt ved Munkegaarden i Oslo, skjænket af Hertug Hakon 1296, Solberg i Syllingdal 1298 [6], et Mageskifte af Gaarden Birkar paa Follo med Biskop Eyvind s. A., samt at en Ragnhild Holtabjørns Enke i 1296 gav sig ind i Klostret med alt sit Gods [7]. — Til at undersøge og paadømme de langvarige og indviklede Trætter mellem

---

[1]) Suhm X. 1012. Lundh Specim. p. 2. Brevet oplyser, hvilke Bærelser Folk i den Tid brugte.

[2]) Regist. paa Agershuus.

[3]) Sammestebs.

[4]) Han var som saadan i Nidaros 1280 som Bisp Andres af Oslos Fuldmægtig. Thork. Dipl. II. 88.

[5]) Thork. Dipl. II 168. Prioren Audun og den ældste Munk Bard gives Titelen Darr eller Don, der ikke er saa ganske sjelden for ansete Benediktinere, Clunyacensere og Cisterciensere. (Lorrain, l'abbaye de Cluny. VIII-IX. Suhm XI. 923).

[6]) Brevet derom i Thork. Dipl. II. 201. Audun var da fremdeles Prior i Hovedø.

[7]) Regist. paa Agershuus.

Bisp Arne af Stavanger og hans Kapittel, valgte Paven 19de Januar 1296 Biskopperne af Oslo og Hammer samt Abbeden af Hovedø, og Abbed Halle har i denne Egenskab medudstedt forskjellige Breve, som dog ligesaalidt som hele denne Proces vedkommer Klosterhistorien [1]. Han oplevede ikke heller Sagens Ende, da han afgik ved Døden som det synes om Vaaren d. A. — Eftermanden Baard nævnes første Gang 6te April 1299, da han indtager Formandens Plads [2]) som Meddommer i Stavangersagen, der endelig 1300 paadømtes, uden at dog nogen af Parterne vilde lystre Dommen. I 1299 mageskiftede Hovedøen Jordegods med en Gunnar Klerk, og i 1300 indgik Abbed Baard en Kontrakt med Fru Groa, Abbedisse i Nonneseter angaaende den aarlige Afgift af Djupvikskleet [3]). — Fyrst Witzlaw af Rygen, Dronning Eufemias Fader, blev paa et Besøg hos Kong Hakon syg og døde i Oslo, efter i sit Testamente af 27de Decbr. 1302 at have erindret forskjellige norske Kirker og Klostre, hvoriblandt Hovedøen, der fik 30 norske Mark [4]). I 1305 forligtes Klostret med Øystein Arneson, som overlod det hvad hans Fader havde testamenteret det i Gaarden Linderen i Akers Sogn [5]), ligesom samme Kloster fik en Deel af Gaarden Grodastad af Fru Jartrud, Hr. Guttorm Gydusons Enke, i hendes Testamente af 8de Mai 1307 [6]).

Abbed Baards Dødsaar kjendes ikke, men Eftermanden Albrekt nævnes første Gang 1ste August 1312, og det var uden Tvivl

[1]) Saml. til Norg. Hist. II. 172. ff. Thork. Dipl. II. 169 og oftere til Bindets Ende.

[2]) "Cui nos successimus in onere et honore." Thork. Dipl. II. 235. Suhm (XI. 398) finder, at Halle har holdt med Kapitlet, men Baard med Bisp Arne, Noget vi ville lade staae ved sit Værd.

[3]) Regist. paa Agershuus. I disse Aar omtales sammestedS forskjellige Kjøb, Lagmandsdomme m. v. Hovedøen vedkommende, som her forbigaaes, da Extrakten af Brevene er uefterrettelig.

[4]) Suhm XI. 419.

[5]) Regist. paa Agershuus, der ogsaa nævner nogle af Klostrets Adkomstbreve af 1310 og følgende Aar.

[6]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 58. No. 8.

ham, der 12te Marts 1311 fik Fuldmagt at paasee de kongelige Kapellers Bedste (ovenfor S. 550). Den forstnævnte Dag mageskiftede han med Kantsleren Hr. Ake, Provst ved Marie-Kirken, Gaarden Bjerke paa Follo til Klostret mod en Deel Jordegods paa Romerike, hvilket Mageskifte Kong Hakon som Mariekirkens Patron samme Dag stadfæstede [1]; desuagtet finder man, at Akes Eftermand Hr. Ivar Olafsson (1314–1322 og senere) paatalte Mariekirkens Ret til Bjerke paa Follo, og fik sig Gaarden tildømt, en Dom Kongen 25de Juli (1318?) stadfæstede [2]. Enten angaaer da denne Dom en Mageskiftet uvedkommende Deel af Gaarden, eller og er dette af en eller anden Grund dog ikke fuldbyrdet. — Efter Albert synes en Sigurd i kort Tid at have været Abbed, og derpaa nedlagt denne Værdighed, hvortil da Audun hævedes, rimeligviis Klostrets oftere før forekommende Prior. Dette sluttes af et i Oslo 9de Februar 1315 udstedt Brev, hvori Andres Kyrning m. Fl. bevidne, at en Asgauts Kone Ingerid gav Hovedøen et halvt Markebol i Dynjandasteid ved Løraa i Bærum, paa samme Tid som Asgaut gav Resten af Gaarden for at optages i Klostrets Brødrelag. Hun forklarede iøvrigt, at denne Gave allerede i Abbed Halles Tid var Klostret bestemt, senere formelig overgivet til "Abbed Sigurd", som og nu var tilstede med de Øvrige i Munkegaarden i Oslo, da hun, hendes Mand og Slægtninger toge Abbed Audun af Hovedø i Haand paa, at Gaven skulde staae ved Magt [3]. — I Anledning af den ovennævnte Dom, hvorved Hovedøen tabte Gaarden Bjerke, lod Abbed Audun sig give en latinsk Oversættelse af Mageskiftet fra 1312, formodentlig til Afbenyttelse ved en Klage til geistlige Foresatte i Udlandet. Oversættelsen meddeeltes af Erkebiskop Eilif samt Biskopperne Helge af Oslo, Audfinn af Bergen, Botolf af Hammer og Hakon af Sta-

---

[1]) Barth. IV. 668—671. Danske Mag. I. 828.
[2]) Saml. til Norges Historie I. 131.
[3]) Suhm XI. 923, hvor Brevet er trykt.

vanger [1]). Fra Auduns Tid er ogsaa en Vidisse af Kong Hakon Hakonssøns Gavebrev paa Djupvikflet, udstedt paa Abbedens Forlangende af Oslo Domkirkes Kanniker [2]), ligesom den titnævnte Registratur anfører forskjellige Kjøbe- og Gavebreve til Hovedøen fra denne Tid, hvoriblandt Aas i Aker Sogn og Drengsrud i Asker.

Ei heller Eftermanden Abbed Jon forligtes med Kantsleren Hr. Ivar Olafssøn. Denne havde nemlig, som det synes i et omtvistet Skovstykke, ladet hugge og føre til Søen 30 Spirer, som Abbeden ved sine Folk med Magt tilegnede sig [3]). Da Hr. Ivar paa Grund heraf vilde udtage Stævning mod Hovedøens Munke hos Bispens Official i Oslo, Matthias, erklærede denne 29de April 1321, at han "ingen Munke" lod stævne for at svare til Kantlerens Klage, førend denne opgav den Tiltale og Dom af Lagmænd og Raadmænd, som allerede var paabegyndt. Hr. Ivar vilde imidlertid ikke dette, og svarede, at han fik søge sin Ret andensteds, hvor han kunde, om end Officialen negtede at stævne Munkene [4]). Af følgende Dag (30te April) haves en af Barfodbrødrenes Gardian Eyvind, Paal Einarssøn, Lagmand i Oslo, og 5 Andre udstedt Erklæring, at de vare i Mariekirkens Skrudhuus, da Provsten Hr. Ivar forlangte af Jon Abbed den tildømte Erstatning for de ham med Vold frarøvede 30 Spirer, og iøvrigt tilbød sig at underkaste sig uvillige Mænds Dom i denne Sag. Da dette afsloges, gav han Abbeden og Munkene 40 Nætters Stævning at føre Spirerne til Akers Thing, og der tage den Ret, Hr. Ivar efter Loven var dem skyldig [5]). Ved Lagmandens og Raad-

[1]) Barth. IV 668—671. Da der i 1318 var Biskopsmøde i Oslo, er dette Brev rimeligst fra dette Aar.

[2]) Suhms (ældre) Saml. II. 3. 179. Sammenlignet med Aftr. i Thork. Dipl. II. 251 viser det sig som en Vidisse fra 14de Aarhundrede, uagtet Intet derom staaer. I Hakon den Gamles Tid var desuden ingen Audun Abbed i Hovedø.

[3]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 60. No. 1.

[4]) ibid. fasc. 60. No. 5.

[5]) ibid. fasc. 60 No. 6.

mændenes Dom ilagdes Abbeden 4 Marks Bøder, men denne henskjød Sagen til Akers Thing [1]). Denne Trættes endelige Udfald kjendes ikke, men den er mærkelig, fordi Officialens Negtelse at stævne Munke synes at maatte forklares af disses særegne Friheder, og fordi man seer at Akers Thing har været Klostrets Værnething i Eiendomstrætter (jfr. S. 634). — At en Jon har været Hovedøens Abbed i 1321, er af det Anførte vist; men ligesaa vist er det, at en Audun atter i 1323 var Abbed der, hvad enten han er den ovenfor nævnte eller en anden af samme Navn. 16de Oktober d. A. vidnede nemlig Paal Lagmand, at han var i Munkegaarden i Oslo, da Eirik Rangs Enke Ingerid Ormsdatter gav Hovedøen 10 Oresbol i Tompter paa Raumarike sig til Sjælehjælp og evigt Bønnehold. Munken Øystein var tilstede paa Klostrets Vegne [2]).

Til denne Tid omtrent hører og en Brevvexel mellem Bisp Salomon i Oslo og Bisp Audfinn i Bergen angaaende en Kannik ved Domkirken i Oslo, Mester Arne. I Brev af 28de September (uden Aar) melder Salomon Audfinn, at denne Arne i Sommer gik ind i Graamunkeklostret [3]) i Hovedø, og anlagde der Profesdragten. Efter nogle Dages Forløb kom han derpaa med Abbeden og nogle Munke til Bispen, nedlagde sin Præbende i Kapitlet og fulgte tilbage med Abbeden til Hovedøen, hvor han forblev i 10 Dage. Da gik han atter sin Vei derfra, holdt længe til her og der i Herredet (Akersherred), og kom endelig til Hr. Erling (d. e. den daværende Rigsforstander). Nu indkom Klage fra Abbeden, at Bispen ei maatte tillade slig Færd, da den aabenbart stred mod const. Bonifaciana de regularibus, og Bispen paalagde ham derfor i Henhold til denne at vende tilbage til Klostret,

[1]) Saml. til Norges Historie I. 28.

[2]) Afskrift i danske Geheimearkiv med Jon Mortensens Haand. Dette Brev nævnes i Regist. af 1622, hvilket viser, at i det Mindste nogle af disse det norske Rigsarkivs Breve i en sildigere Tid have været at finde i Kjøbenhavn.

[3]) Dette er et Bevis fra den sildigere Tid for, at grámunkr i Norge betegner en Cistercienser (griseus monachus) og ikke en Franciskaner.

famt sendte Sira Thorkell til ham i den Anledning. Men da han ei vilde adlyde, satte Biskoppen ham i Band, hvorimod han appellerede til Paven. Skjønt Biskoppen kunde forkastet denne ubeføiede Appel fra hans lovlige og pligtige Korrektionsret, havde han dog tilstaaet Arne Beviisbreve (apostolos refutatorios), hvilke denne dog ei vilde modtage. Arne kaldes nu Kongens Klerk, og man udlægger Bispens Færd til Kirkens Banhæder; han opholder sig i Kongsgaarden, og trodser aabenbart Bispens Bud og Band. I denne Sag udbeder nu Salomon sin Medbroders Raad og Mening, og lover at følge denne.

I sit (udaterede) Svar melder Audfinn, at han 13de November i Rugsund i Nordfjord af Salomons Svend Thord modtog Skrivelsen om Mester Arne. Han finder, at Salomon i Et og Alt har faret lovligt og pligtmæssigt frem mod denne, og citerer en § de appellationibus frivolis som Beviis for, at han aldrig havde havt nødig at tage Hensyn til Arnes lovstridige Appel. Skjønt nu dette af Agtelse for den romerske Kurie er skeet, vil Arne dog efter den kanoniske Ret blive dømt i Omkostningerne, især da han har negtet at vedtage Bispens Fremstilling af Sagen. At han kalder sig Kongens Klerk, skyder sig under verdsligt Værn, og negter at lyste Bandsdommen, gjør ham netop denne underkastet (sjalfbannsettr), ifølge Vilhelms af Sabina Statut om Klerke, der ville drage sig fra geistlig Domstol. Bisperne af Norge fik lidet at gjøre, hvis Kongens Klerke kunde bære sig ad som de lystede, og Ingen kunde rette dem, og "Gud forbyde, at Paverne skulde give saa stærke Privilegier mod den almindelige Lov, at det kirkelige Baand brister." Forøvrigt ere hverken Magister capellarum eller hans Klerke exemte, men kun priviligerede, eftersom de i deres Pavebrev ikke have nogen af de 7 Artikler, der begrunde Exemtion, og saaledes kan Diocesanen lade saadanne Klerke kanonisk afstraffe uden Hensyn til tomme Indsigelser. Audfinn henstiller iøvrigt til Salomon og hans Brødre (Domkapitlet i Oslo) at foredrage Sagen for Erkebispen og de øvrige Bisper, for at

ogsaa diese i sine Kirker kunne bandsætte den Gjenstridige, til han falder til Fode [1]). — Dette er et hidtil ubekjendt Optrin i den fortsatte Kamp mellem geistlig og verdslig Myndighed, som rasede under Kong Erik Magnussøn, tildeels bilagdes ved Broderen Kong Haakons Klogskab, men atter opblussede i Magnus Eriksøns umyndige Aar, da Rigsforstanderen Hr. Erling oftere optraadte fiendsk mod Geistligheden. Sagens Udfald kjendes ikke.

Auduns Eftermand som Abbed i Hovedø, **Albrekt**, omtales i **1329**, da han var paa Gaarden Eidsberg i Heggen i Anledning af Bondens Thorkel Salomonsøns Ønske om at faae Gaarden Eidsberg kjøbt af Abbeden, hvilket denne ei vilde tilstede, førend deres ældre Landskyldsregnskab var afgjort; tilmed fandt Abbeden Bondens Bud paa Gaarden for lavt, og henviste Sagen til Oslo Lagmand og Raadmænd [2]). — Fra denne Tid omtaler atter den oftnævnte Registratur forskjellige Gaver, Gaardkjøb, Domme m. v., der vise at Klostergodset stadig forøgedes, og i Testamente af 13de April 1331 gav Guttorm Havardsøn, Kannik i Oslo, Munkene i Hovedøen 2 Mark Penge og 1 Pund Vox, for at følge hans Lig ind til Oslo, der holde de første Sjælemesser over ham, og siden paa samme Maade ihukomme ham i Klostret [3]). Samme Aar har Biskop Halvard af Hammer udstedt forskjellige Vidisser af Kongerne Magnus's og Sverres samt Erkebisp Øysteins, Erling Jarls, Erik Jarls og Orm Kongsbroders Breve om Hovedøens Ret til Gaarden Fraun paa Follo [4]), ligesom den samme Biskop i 1334 skal, ifølge pavelig Ordre, have affagt Dom

[1]) Barth. IV. 195 ff. og 197 ff. Begge Breve ere en Blanding af Norsk og Latin.

[2]) Ifølge et Vidnesbyrd af 12te Marts 1332, hvis Original tilhører Kapitain Munthe. Mærkes bør det, at Sagen henvises til Lagmanden og Oslo Raadmænd, altsaa til Bything et, medens vi nylig saa, at Akers Thing var Hovedøens Værnething i Eiendomstrætter.

[3]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 62. No. 1.

[4]) Registratur paa Agershuus. Forskjellig herfra er vel atter et Forbud af samme Konge mod at hugge i Klostrets Skove eller fiske paa dets Grunde; hvo det gjør, skal sagsøges for Lagmanden.

mellem Hovedøen og Nonneseter i Oslo om Djupvikfisket, og Kong Magnus have udstedt et Skjermbrev for Klostret med Hensyn til nogle af dets Eiendomme paa Romerike [1]).

8de Marts 1336 sluttede Abbed Andres i Hovedø og hans Konvent en Kontrakt med Ogmund Bonde paa Berpe, at denne skulde opbygge Fisket udenfor Berpe langs Landet med saa stærkt Bolverk, at det hverken gaaer ud ved Is eller Flom; han og Eftermænd skulle selv holde Vad og Garn, og derfor nyde Halvparten af Fisket; men overholdes ikke denne Aftale, skal hele Fisket falde til Klostret [2]). Samme Aar blev Gaarden Medalaas i Straums Sogn i Odalen givet Klostret, og i 1337 befalede Kongen Lagmanden i Oslo at undersøge dets Ret til en Gaard Sundby, samt paalagde 2 Mænd at gjøre det Rede for noget Gods paa Bygdøen, som hans Morfader Kong Hakon havde stiftet til Hovedøen. Fra Erkebisp Paal Bardarson (1333—1346) omtales ligeledes et Skjermbrev for dette Kloster [3]). I 1342 mageskiftedes til Hovedøen en Gaard i Akers Herred mod Gaarden Mo i Sterns Sogn paa Ringerike, som atter 1347 tilligemed en Gaard i Valders testamenteredes til Klostret; fra 1342 omtales blandt Andet 4 Breve om Gaarden Smidstad i Gjerdrum, som først pantsattes og senere solgtes til Hovedøen [3]).

I Kong Magnus's 9de Juni 1342 paa Bahuus udstedte Morgengavebrev fra Dronning Blanka nævnes Arnulf, Abbed af Hovedøen, blandt Kongens Raad umiddelbart efter Bisperne og foran Kantsleren og Kongens egne Fættere Hafthorssønnerne [4]).

---

1) Registratur paa Agershuus.

2) Dipl. Arn. Magn. fasc. 62. No. 1. Maaskee er denne Abbed Andres den samme, som i 1340 var Abbed i Lyse. (jfr. ibid. fasc. 34. No. 7).

3) Alt efter Registraturen af 1622. Suhm (Danm. Hist. XIV. 177) har vel rigtig bemærket, at sidstnævnte Brev ikke, som Registr. anfører, kan være fra 1386, men feiler ved at henføre det til 1326; thi da var Paal Bardarson endnu Kannik, og 1327—1333 var han Norges Kantsler. Aaret 1336 er vel rimeligst, idet et L er læst formeget i Originalen.

4) Huitfeld S. 486. Hvis Abbeden ikke her skreves Arne Wlfuer, en Misforstaaelse af Navnet, som ikke kan være forsætlig, men med Lethed

Han har ikke længe været Abbed i Hovedøen; thi allerede 1ste Septbr. 1347 forekommer Eftermanden Andor i en Dom af Lagmanden i Oslo Sigurd Hafthoresøn med Flere, der med Hovedøens og Nonneseters Ombudsmænd vare tilstede paa Bakke ved Løraa (Sandvigselven (?) i Bærum), i Anledning af disse Klostres Tiltale til Eystein Gislason angaaende Fiskeriet i Løraa og Søen Folangren. Da de Vidner, denne fremstillede, ikke kunde hjemle ham nogen Ret dertil, dømtes Fisket under hine Klostre samt Bonden til at betale Landnam og det Fiskedes Værd [1]). — Arnulf Steinarsøn, Kannik i Nidaros, gjorde i Oslo, formodentlig i Anledning af Sortedøden, sit Testamente, og 17de Novbr. 1349 et Tillæg til samme, hvori han giver Hovedøen alle de Bøger og andre Sager, han i sit første Testamente havde nævnt [2]). Da man to Aar derefter træffer en Arnulf Steinarsøn som Abbed i Hovedøen, er det rimeligt, at han, efterat have overstaaet Faren, har givet sig i Klostret der, og er paa Grund af sin foregaaende anseelige Stilling hævet til Abbed efter Andor, som uden Tvivl er død af Pesten.

Abbed Arnulf nævnes første Gang 18de Novbr. 1351, da han med Flere var tilstede i Munkegaarden i Oslo og hørte Biskoppens Official kræve Pavetiende af Abbedissen i Nonneseter [3]). Han og hans Kloster have staaet høit i Kongens Moders, Hertuginde Ingeborgs Gunst; thi uden Hensyn til, at Mange endog have

---

forklares af Bogstavet w's Form i den Tids Diplomer, kunde man paa Grund af Huitfelds bekjendte Unøiagtighed, især hvad Navne angaaer, fristes til her at læse Andreas eller Andor i Stedet, men nu bliver det rimeligere at antage den Første forflyttet til Lyse, og efterfulgt i Hovedøen af en Arnulf, der iøvrigt vist er forskjellig fra den næstfølgende Abbed af samme Navn.

[1]) Mutileret Diplom i norske Rigsar'iv. Sammesteds findes og en Vidisse af 14de Septbr. s. A. af Hr. Ogmund Guttormssøns, Hirdstjorés i Viken, Stævning til den nævnte Eystein at møde ved Løraa for Lagmanden, og bevise sin Ret til Fisket.

[2]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 66. No. 27.

[3]) ibid. fasc. 67. No. 1. Se iøvrigt Nonneseter.

antaget dette Kloster stiftet eller dog reformeret af hende [1]), saa fremlyser hendes Yndest for det af hendes Gavebrev fra Varberg af 12te Marts 1352, da hun til Mariæ Kloster i Hovedø skjænkede sit Arvegods paa Bygdø, Bækkelaget og flere Ører i Oslos Omegn. Herfor skulde Abbed Arnulf bygge et nyt Alter, hvor to Messer skulde holdes, og hun med Alle hendes ihukommes; paa hendes Aartidsdag skulde desuden ofres aarlig en Mark paa Alteret og en Voxfakkel paa ½ ℔ brænde, samt Munkene have en Tønde Øl. Gaven bekræftedes af hendes Søn Kongen o. Fl. Samme Dag (eller først 22de April derefter) gav hun Klostret 4 Læster Korn, 26 Kjør, foruden Oxer, Heste, Faar og Sviin, samt alt sit Løsøre paa Bygdø; til Abbed Arnulf gav hun Sagøren af Godset; dog skulde de faste Indtægter for det Første anvendes af ham til hendes Bedste. Endelig gav hun Hovedøen 200 gamle Mark, som vare tilstaaede Gudrun Thorgeirsdatter for Livstid mod Sjælemesser for hende [2]). — Aaret derefter, 6te Mai 1353, var Abbed Arnulf paa Bahuus, hvor han med Erngisl Jarl af Orkenøerne, Erkebispen, tre Bisper, Drotseten o. Fl. underskreve Kongens Mageskifte af Dronning Blankas Morgengave-Gods i Sverige mod ligestort Gods i Norge, og med de øvrige tilstedeværende norske Raar lovede at hævde Dronningens Ret til dette nye Gods mod Alle [3]). Fra samme Aar er et Testamente, hvorved Gaar-

---

[1]) Mere herom ovenfor S. 126 ff.

[2]) Hvitfeld 505. Pontopp. Ann. II. 180. Suhm XIII. 269—270. Gavebrevet af Jordegodset har jeg ikke kunnet overkomme. Da det er dateret Gregors Dag (12te Marts), maa det være forskjelligt fra Gaven af Løsøre og Penge, der er af Georgs Dag (23de April), ifølge en god Afskrift i danske Geheimearkiv (jfr. ovenfor S. 126 Anm. 8). Ogsaa af Revisor Andersens Regester (i Haandskr. i norske Univ. Bibl.) synes det at fremlyse, at der existerer eller har existeret to forskjellige Gavebreve. Suhm henfører begge til Gregorii Dag. Vidisse af Gavebrevet paa Bygdø m. v. omtales i Registr. paa Agershuus ved 1356.

[3]) Original paa Pergament i danske Geheimearkiv. Suhm XIII. 268, der maa have misforstaaet Dateringen "Mandag før Hvitasunnu" (Pindsedag), henfører Brevet til 4de Februar.

dene Bestum og Draker i Akers Herred gaves til Hovedøen, hvilket senere stadfæstedes ved Bisskop Sigfrids og Oslo Lagmands Dom samt Kong Hakons Bekræftelse af denne [1]). — Det Sidste, vi have fundet om Abbed Arnulf, er en af Bisp Jon paa Garde og ham 21de Mai 1354 udstedt Vidisse af Pav Innocents IVs Bulle af 6te Januar s. A., hvorved denne forflytter Bisp Gyrd af Oslo til Stavangers Bispestol og sammes Bisskop Sigfrid til Oslo [2]). Arnulf maa kort efter være død eller have resigneret, hvis det er rigtigt, at en Abbed Paal i Hovedø forekommer i dette Aar [3]); men om denne vides forresten Intet.

Efter den sorte Død indtræder som sædvanligt en Standsning i alle Efterretninger, der nu kun indskrænkes til enkeltstaaende Notitser. Gaver og Kjøb af Jordegods gik dog sin sædvanlige Gang; i 1363 blev en Gaard Ulvildstad (?) givet Klostret; i 1373 kjøbtes en Deel af Nordre og Østre Fraun i Akers Sogn [4]); og 13de Marts s. A. fik Abbeden af Hovedø pavelig Befaling til i Forening med Helge, Kannik af Hammer, at paadømme en Trætte mellem Oslo Bisskop og Kapittel paa den ene Side og Prædikebrødrene der paa den anden [5]). I 1377 kjøbte Klostret atter en Gaard i Oslo Herred, og fik 3 Markebol i Nordre Holmen i Aker; i 1378 stadfæstede Hakon Eyvindssøn sin Broders Gave til Klostret af noget Gods paa Næsodden, ligesom Oslo Bisskop og Kapittel i s. A. skal have givet Hovedøen et Løb i Fraun. Fra 1380 nævnes Kong Hakons Stadfæstelse paa Ludvig Eyvindssøns Testamente til dette Kloster [4]), og 6te April 1381 testerede Sigrid Andresdatter i Sluppen (en Gaard i Oslo) blandt Andet 5 Mærker Vox og ½ Mark Penge til samme [6]). Til 1385 henfører Re-

[1]) Registratur. paa Agershuus.
[2]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 35. No. 4.
[3]) Script. Rer. Dan. IV. 417. Maaskee er dette dog en Forvexling med Aaret 1451, da en Paal var Abbed her.
[4]) Alt efter Registraturen paa Agershuus.
[5]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 72. No. 11.
[6]) ibid. fasc. 74. No. 2.

gistraturen et Testamente af en Fru Ingeborg [1]), der gav 5 Markebol i Hjalmstad i Skedjofs (Ske) Sogn i Bahuslæn til Hovedøen, og til 1380 en Gave af Gaarden Skanken (nærmest vel en Deel deraf) i Oslo med Huse og Tomter, samt nævner ved de følgende Aar forskjellige nu ubestemmelige Erhvervelser. — Aasa Salmundsdatter paa Selvik gjorde 21de Marts 1395 sit Testamente, hvori hun valgte Gravsted hos Minoritterne i Tunsberg, men gav til Halvardskirken i Oslo og Hovedø Kloster hele Gaarden Knifar i Skogbygd, 5 Markebol, Halvdelen til hver, mod at Kannikerne ved Domkirken samt Abbeden og Munkene i Klostret skulde holde hendes, samt hendes to Mænds Ormsteins og Rane Eyvindssøns Aartid med tilbørligt Vox og Ringning [2]). — Lagmanden i Oslo Harald Kolbjarnarson dømte 24de Marts 1401 Abbeden i Hovedø og Præsten i Eidsberg til enten at anlægge en ny Vei eller tillade Eidsbergs Bønder efter Landsloven at benytte den Færdselsvei, som de i lang Tid havde havt over Præstens og Abbedens Eiendomme [3]).

Først i 1408 omtales atter en Abbed i Hovedøen, nemlig Hr. Bjarne, som 15de Februar d. A. var tilstede i Oslo ved Mærette Petersdatters Gaver til Mariæ Kirke i Oslo for sig, sin

---

[1]) Maaskee var hun den Fru Ingeborg, Gamal Galles Hustru, som sees at have eiet Jordegods i det Laurvigske og Bahuslæn, og oftere nævnes uden Fadersnavn i Øysteins Register ved denne Tid, nemlig som samtidig med Gaute Eriksson, Nikulas Galle o. Fl. Denne Gave maa dog senere være bleven Gjenstand for Proces, da Registraturen ved 1401 nævner et Forlig mellem Hovedøen og Thorald (Sigurdsson, Signelsn eller deslige) om Fru Ingeborgs Gave, hvorefter Klostret skulde beholde hele Hjalmstad, mod at Thorald fik Løsøret. Deane er vel den samme som Hr. Thorald, der i Forbindelse med de ovennævnte Personeк omtales i den røde Bog, og hvis Hustru hed Ragnhild.

[2]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 80. No. 13. I Øyst. Regist. fol. 125 a. nævnes 20 Øresbol (ɔ: $2^1/_2$ Markebol) i Knive som tilhørende Kommunet i Oslo: "gaf hustru Asa i Sælvikum," og i en Jordebog af 1580 nævnes endnu Knive blandt Hovedøens Gods. Desuden gav Hustru Asa Meget til andre Kirker og Stiftelser, til Bisp Øystein, dennes, endnu altsaa levende, Moder, hans Søster o. Fl.

[3]) Original paa Pergament i norske Rigsarkiv.

afdøde Husbonds Halvard Ræpas og Fleres Sjæle [1]); ligesom han og var tilstede paa Astheim samme Aar, da hun gav Brækkegaarden til Aas Kirke paa Follo [2]). — Samme Abbed Bjarne var 1ste Oktober 1409 paa Havardstad sammesteds, og bygslede der Klostrets Jorder Værp og Skræipen i Haugs Sogn paa Eker til Omund Saulesøn paa 6 Aar, mod ½ Pund Malts Afgift det første Aar, 2 Pund de 2 følgende og 5 Lispund 1 Pund de 3 sidste Aar, samt 20 Lare aarlig; desuden skulde Bonden opbygge et Fjøs og vedligeholde Husene [3]). — Det er alt før berørt, at den saakaldte Munkegaard (munkagarðr, nu Præstegaarden) i Oslo i Middelalderen har staaet i Forbindelse med Hovedøen, hvis Munke saa ofte forekomme der, at Gaarden efter Rimelighed har været deres Aftrædested i Byen. I Forbindelse hermed staaer det da uden Tvivl, naar Regist. af 1622 omtaler et Bevillingsbrev af 1412 for Abbed Bjarne i Hovedø "paa nogen Vaaning udi Munkegaarden i Oslo", skjønt det er temmelig vist, at Klostret længe før den Tid har havt Deel deri. Testamentariske Gaver vedvarede fremdeles; 25de Marts 1413 testerede Oslokanniken Olaf Eyvindssøn ½ Pund Vox, 6 Øre Penge og en Markebol i Olstad paa Romerike til Hovedøen, og 21de Juli 1414 ligesaa Hustru Gunbjørg den halve Kværnfos, Pilefos, med Jord og andet Tilliggende mod en Sjælemesse hver Uge for hende [4]). Ved denne Tid maa det og være, at Vigleik Arnesson, der omtales som Væbner mellem 1398 og 1412, gav sig ind i Hovedøens Kloster [5]), formodentlig som Proventmand.

Bjarnes Eftermand var uden Tvivl Abbed Jon, som i 1423 sluttede Forlig med Hr. Herman Molteke angaaende Jordegods, ligesom Klostret i dette og følgende Aar lagde sig forskjellige

[1]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 84. No. 5. Saml. til Norg. Hist. IV. 579.
[2]) Original paa Pergament i norske Rigsarkiv.
[3]) Original paa Pergament i danske Geheimearkiv.
[4]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 85. No. 19, og fasc. 86. No. 11.
[5]) Saml. til Norges Historie III. 347.

Eiendomme til, især ved, ganske i Klostervæsenets Aand, at afstaae en større Gaard for Enkeltmands Levetid mod en mindre, under Betingelse at begge Gaarde efter Mandens Død skulde falde til Klostret. Paa sligt Vilkaar mageskiftedes oftere i denne Tid; f. Ex. i 1421 Gaarden Tømmeraas til Ivar Thorsteinsøn for dennes Levetid; i 1426 fik Halvard Berdorsføn den halve Vidarsgaard i Oslo for Livstid mod Afstaaelsen af en Gaard paa Follo, og i 1427 mageskiftedes Gaarden Øvre- og Nedre-Riis i Aker til Alf (i Vidarsgaard?) mod Vestre-Vidarsgaard paa lignende Vilkaar [1].

Jons Eftermand Abbed Bo nævnes allerede i 1427, da han sluttede en Proventkontrakt med Thorer Aslaksøn, som for sine Velgjerninger mod Klostret forundtes Sæde ved Abbedens eget Bord næst Præstemunkene, samt Klæder og Sko; ved 1428 nævnes en Bevilling af Hr. Bo paa et Fiskeri i Botnen og et Mageskifte af Vestum i Aker for Livstid mod en Gaard i Nittedal, som Klostret skulde beholde; ligesaa skal Biskop Jon (Jens) i Oslo d. A. have givet Hovedøen (Bispe-)Tienden af Næsodden for Lille- og Store-Oxø. I 1429 afsagde den Samme Dom mellem Abbed Bo og Kolbjørn Bjørnsøn (Gerst?) om en Gaard paa Follo, og bevilgede Abbeden Hr. Andres Muus, Provst ved Mariækirke, et Fiskeri i Botnen, ligesom Officialen i Oslo tildømte Hovedøen en Tomt i Ytre-Hesteskoen i Oslo [1]. Hvis ikke den store Masse af Adkomstbreve, som Registraturen nævner fra disse Aar, er tilfældig, maa Klostrets Formue i denne Tid have tiltaget i usædvanlig Grad, og det er derfor et smukt Tegn paa Erkjendlighed herfor, at Klostret i 1437 gav sit Fiskeri i Botnen til Nidaros Domkirkes Gjenopbyggelse efter den store Ildebrand dette Aar [2]. Munkene pleiede ellers altfor sjelden at give Andre

[1] Alt ifølge Registrat. paa Agershuus. Den her nævnte Gaard Hesteskoen i Oslo laa, ifølge Brev af 1335, da Hr. Erland Olafsson kjøbte den, Vest for Klemens Kirke.

[2] Schøning, Domkirkens Beskrivelse S. 315. For denne Gave udstedte Erkebisp Aslak Bolt sit Revers s. A., ligesom han 1434 havde taget Hovedøen i sin Beskyttelse.

end Fattige for deres Port Noget. Samme Aar afsagde Bisperne af Hammer og Oslo Dom mellem Hovedøen og Hammers Domkirke angaaende den halve Gaard Vestre-Sotstad paa Thoten, som tildømtes Klostret, ligesom dette s. A. fik som Gave en anden Deel af samme Gaard. Forskjellige Gaver af Jordegods omtales fremdeles i Registraturen, hvoriblandt Klunderud i Aas, Huseby i Aker, Hofstad o. fl. Gaarde paa Romerike, Indhuus paa Kragerøen i Borgesyssel o. m. fl., som her kun berøres, da hverken Giverne nævnes, eller Andet oplyses, som fortjener Omtale.

Abbed Bo udstedte 6te November 1439 med Toke Nilesen, Erkeprest, Simon Bjørnssøn, Hakon Hoskoldssøn, Lagmand i Oslo, o. fl. Vidisse af Fru Margreta Eilifsdatters Erklæring af 1422, at Sigurd Jonsson var hendes nærmeste Slægtning [1]); og s. A. fik Munkene beviist, at Nordre Vindern i Oslo-Herred længe havde tilhørt dem [2]). Ved 1440 nævnes et Undskyldningsbrev fra Hovedøens Munke til Biskoppen i Oslo angaaende en Uenighed dem imellem, som iøvrigt ikke kjendes. Den nævnte Herman Moltke havde i 1431 kjøbt Gaarden Vestre Gjessen i Gran af Hovedøen, som samme Gaard i 1444 atter skjænkedes, maaskee af Herman Moltcke selv. Med en Verdor Thjostolfson sluttedes i 1445 et Mageskifte, hvorefter den Gaard, Verdor fik, ligeledes efter hans Død skulde tilfalde Klostret; Testamenter og Gaver til samme synes i det Hele paa denne Tid at have hørt til Dagens Orden; af Giverne nævnes kun Hustru Angerd Thorlaksdatter, som i 1447 gav to Gaarde til Abbed Bo [3]). Denne udstedte 11te April s. A. med to Kanniker og to Prædikemunke i Oslo et i flere Henseender vigtigt Vidnesbyrd om Uenigheden mellem Biskop Jens og Hr. Hartvig

[1]) Original paa Pergament i danske Geheimearkiv.

[2]) Registraturen paa Agershuus. Ligesaa nævnes 1440 et Testament angaaende Gaarden Ottriksstad, som Thorkel Gunnarsson, Erkeprest i Oslo, gav Hovedøen for sin Begravelse der. Denne Erkeprest Thorkel kjendes ikke; maaskee har han beklædt dette Embede mellem Halvard Gudleifsson 1407—1410 og Toke Nikiesson 1439—1448.

[3]) Registr. paa Agershuus.

Krumedike angaaende Hovedtienden, samt de af Abbeden derom drevne Underhandlinger [1]).

Med Undtagelse af at Registraturen fremdeles i de følgende Aar omtaler allehaande Erhvervelser af Jordegods, og ved en Gave af 1460 endnu nævner Abbed Bo, uden at man dog deraf kan eller bør slutte, at han endnu har levet da, eller at i det Hele Hovedøen paa den Tid var beboet af Cistercienserе, veed man Intet om Klostret, forend man noget efter Midten af Aarhundredet finder Hovedøen i Birgittinernes Besiddelse, hvorom allerede er talt S. 127 ff. og 482 ff. og hertil have vi paa dette Sted kun Lidet at føie. Den før omtalte Translokation bestyrkes ved Hovedøens nu udgravede Klosterruiner. Disse bære nemlig de tydeligste Spor af en Udvidelse af Bygningerne (jfr. ovenfor S. 132—133) med andet og mindre varigt Materiale, Muursteen, end Klostrets oprindelige, en Nedbrydning, som det synes, af Kirkens Chor, og dettes Udvidelse til et trearmet Kors, en Forandring, som Beboernes forøgede Antal og Birgittinernes Regel forklarer, samt en Tilbygning af flere uregelret liggende Huse, som neppe oprindelig have hørt Klostret til. Desuagtet vække, hvis Birgittinernes Antal har været nogenlunde fuldtalligt, Klosterlevningerne Formodning om, at selve den for Birgittinernonnerne bestemte Bolig eller Fløi er bleven opført af Træ, hvilket for et midlertidigt Ophold jo og var det billigste, hurtigste og rimeligste; thi de af Steen byggede Rum ere for faa og indskrænkede til at have kunnet rumme det talrige dobbelte Konvent, med hvor tarveligt Huusrum man end i de Dage nøiedes. — Birgittinernes Ophold synes, hvad ogsaa i og for sig er rimeligt, at have forøget Gavmildheden mod Hovedøen; thi usædvanlig mange Gavebreve forekomme fra denne Tid. Hovig i Bærum fik det 1460, og 1462 udstedte Bisp Gunnar Holk i Oslo Vidnesbyrd om Klostrets Lod i Fiskeriet i Botnen; Gaarden Vestre-Gjessen i Gran var ved Gave bleven

[1]) Orig. paa Perg. i danske Geheimearkiv. N. Danske Mag. VI. 25—27.

Klostrets, ligesom og Næs i Brandbo 1466 og en Gaard i Slog-bygd; i 1469 fik det Dylterud i Aas paa Follo, og 1470 Rud i Hofs Sogn [1]).

Vadstenamunken Broder Andreas døde 17de Marts 1468 i Hovedøen, hvorhen han Høsten forud var bleven sendt med en Broder Thorgils, sandsynlig for i Henhold til Klosterregelen at visitere Ordenens Konventer her [2]). — 27de April 1472 var Olaf Moltcke, Ridder, her, og stadfæstede sin Faders Hr. Herman Moltckes og Moders Fru Borghilds Gave af Fuglevik Gaard i Thessal i Borgesyssel til St. Birgitte Kloster i Hovedøen, for deres og sin egen Sjæl [3]). — Birgittinernes Abbedisse her ved Birgitta Olriksdatter, som senere efterfulgtes af Elsebe Egartsdatter; Confessor synes Ketil Beintssøn den hele Tid at have været. Til de ovenfor S. 127 ff. meddeelte Efterretninger kan føies, at en Kvittering af 1ste Februar 1447 fra Abbedisse Birgitta til Hr. Alf Knutssøn for Oppebørsler af Klostrets Indtægt af Andens og Sunnfjords Læne [4]) viser, at Birgittinerne fremdeles i Hovedøen have vedblevet at hæve de Indtægter, som de i Munkeliv havde erhvervet for deres Orden (ovenf. S. 478. 480. 489), medens de gjorde Paastand paa at beholde for samme, hvad der under Opholdet i Hovedøen skjænkedes did. — Efter Registraturen af 1622 maa Tilbageflytningen til Munkeliv allerede været paatænkt i 1473, altsaa 6 Aar før den foregik; thi ved dette Aar anføres et Brev af Kong Christiern og Norges Riges Raad, hvorved det tillades "Brødrene i Hovedø og Nonnerne i Munkeliv i Bergen at gjøre Skifte paa deres Konvent, eftersom de det og have havt til-

[1]) Alt ifølge Registraturen paa Agershuus.

[2]) Diarium Vadstenense 135. Hovedøen omtales ellers aldrig deri.

[3]) Langebeks Diplomatar. i danske Geheimearkiv, efter Orig. i danske Selskab. Herman Moltcke levede 1455 (Saml. til Norg. Hist. III. 58). En ældre Johan Moltcke var gift med Enken efter St. Birgittas Søn Karl (Chronic. Vadsten. p. 26—27), og Moltkernes Interesse for Ordenen staaer maaskee i Forbindelse hermed.

[4]) Orig. paa Perg. i danske Geheimearkiv.

forn"[1]), hvilket vel maa forstaaes saaledes, at Bygningsarbeidet i Munkeliv nu saa vidt var fremskredet, at en Tilbageflytning kunde skee, men at den af en eller anden Grund endnu er bleven udsat i flere Aar. Udtrykket i Testamentet af 17de April s. A. (ovenf. S. 128) hentyder og paa, at Omskiftningen forestod. Vi have alt S. 484 viist, at Birgittinerne vare komne tilbage til Munkeliv i 1479, og det var vel derfor i Anledning af Hjemkomsten, at Hovedøens Cistercienser i 1480 forsynede sig med nyt Skjærmbrev for deres Kloster, Gods og Friheder[2]), hvilke maaskee under hine Tiders Retsusikkerhed kunde antages forspildte ved Fraværelsen i Bergen.

Det var den som Abbed i Munkeliv før S. 483 nævnte Abbed Paal, som med sine Cistercienserbrødre omtr. 1480 maa være vendt tilbage til Hovedøen igjen. 1ste Febr. 1482 nævnes han som Abbed her, da han i Oslo med flere af Rigsraadet sluttede Forbund med de svenske Udsendinger i Anledning af Thronstiftet efter Christiern I[3]). Med de fraflyttede Birgittinere synes han at være kommen i Tvist angaaende det Jordegods, disse under Opholdet i Hovedøen havde erholdt, hvorom Mere ovenfor S. 128—129. Ogsaa fra hans Tid nævnes nogle Jordegodssager. I 1485 mageskiftedes to Gaarde paa Vestfold til Klostret fra Halvard Arnbjørnssøn, der fik en Gaard i Slagen, og s. A. dømtes Hovedøens Munke paa Oslo Raadstue til at overlade en Bonde Jon et Kværnbrug paa Romerike mod aarlig Afgift af 6 Lispd. Malt[4]). — En dansk Mand Laurents Pederssøn, hvis Fader Peder var Borger i Kjøbenhavn, var 1486 gaaet i Kloster i Hovedøen, hvor han to Aar efter døde som "Professus og indgiven

---

[1]) Disse sidste Ord vise, at Brevet angaaer den første og ikke den sidste Flytning, og at altsaa Udtrykket "Nonnerne i Munkeliv" ikke maa urgeres.

[2]) Registr. paa Agershuus. 1474 solgte Hr. Hartvig Krumedike til Klostret hvad han eiede i Raade i Rygge Sogn. De mange løse Notitser om Kjøb, Gaver o. s. v. maa iøvrigt her forbigaaes.

[3]) Hadorph Rimchrönikor II. 302. Några Førbund (bag Olafs-Saga i 8vo) S. 111—113.

[4]) Registr. paa Agershuus.

Broder." Dennes Arv efter Fader og Moder tilfaldt saaledes Hovedøen, men ved Gavebrev af 24de Septbr. 1478 skjænkede Abbed Paal denne Arv til Esrom Kloster i Sjælland at nyde og bruge for Arv og Sjælegave [1]). Efter dette Brev har Abbed Paal da været i Sjælland, og der var han endnu 25de Juli 1480, da han med flere Geistlige og Verdslige udenfor Norges Rigsraad forseglede dettes Løfte at antage Hertug Christiern som Norges Konge efter Faderens Død [2]). – 18de Mai 1495 udstedte Paal Abbed med 4 Andre en Vidisse af Mageskiftet af 4de August 1354 mellem Kongen og Erkebispen af Kastelle Kloster i Viken mod Gods Nordenfjelds [3]); og i 1497 nævnes han sidste Gang, da han mageskiftede Gaarden Grimelund i Akers-Herred til Hovedøen mod dettes Part af Lille-Sogn, som Fru Ingrid Bjørnsdatter i Nonneseter fik [4]).

I 1504 testerede Ragndid Hakonsdatter til Hovedøen Krogfos i Jæsheim, og 1506 fik Klostret af Kongesønnen Christiern (II) et Skjærmbrev, hvilket antyder, at det har holdt sig udenfor de ved Hr. Knut Alfsøn vakte Uroligheder i Riget. Abbeden i Hovedø Hr. Klaus (Clawes) var ogsaa efter al Rimelighed dansk af Fødsel, og han udstedte 3die April 1508 i Oslo Bispegaard paa Hertug Christierns Forlangende tilligemed Kantsleren Jon Povelsøn, Erik Valkendorff m. fl., hvoriblandt 4 Lagmænd, en Vidisse af det bekjendte Brev fra Marstrand af 3die Juli 1449, hvori forskjellige Rigsraader førte et af Udstederne siden som aftvunget tilbagekaldt Beviis for, at Christiern af Oldenborg var ret Arving til Norge [5]). I 1509 mageskiftede Hr. Klaus Myre Gaard

---

[1]) Codex Esromensis paa Univ. Bibl. i Kbhvn. fol. 186. Brevet er uden Sted, men samtlige Vidner er Sjællændere.

[2]) Huitfeld S. 1000, uden Tvivl udstedt i Kjøbenhavn.

[3]) Dipl. Langebekian. i danske Geheimearkiv. Se Kastelle Kloster.

[4]) Registraturen paa Agershuus 1622.

[5]) Nye Danske Mag. VI. 28 ff. Den unge Christierns Hensigt hermed var tydeligt at godtgjøre sin Ret til den af Nordmændene forhadte Tittel "Arving til Norge".

i Skedsmo til Klostret, og 1510 afstod Klostret Vidarsgaard i Korskirkens Sogn i Oslo til Hr. Knut Knutssøn for en Gaard Fiskehol ved Fos i Nes paa Romerike [1]).

Hans Eftermand Abbed Niklas nævnes i 1511, da han optog en Harald og dennes Hustru Thorbjorg i Broderskabet [2]), men ellers ikke. Vi vide derfor ikke, om der har været nogen Formand mellem ham og den ofte omtalte Tutterø-Abbed Matthias, som, efterat have bragt sit første Klosters Pengevæsen i Uorden, havde, som det synes ved formaaende Venners Hjælp i Danmark, trængt sig ind i Hovedøen, hvorfra dog Bisp Hans Reff allerede før Oktbr. 1525 havde seet sig nødsaget til at udjage ham, "hvis han ikke skulde ladet ham være der ganske ene, saa der hverken var bleven læst eller sunget" [3]). Fra Hovedøen kom han atter tilbage til Tuterø, og Abbeden i Sorø, Henrik Tornekrands, hvem Kongen havde overdraget Tilsyn med Rigernes Cistercienserklostre, opsendte til Hovedøen Mester Hans Andersson, som ankom ved 16de Oktbr. 1525 med Brev fra Kong Frederik til Norges Rigsraad om at anerkjende ham som Klostrets Abbed [4]). Hvad Rigsraadet og især Konventet i Hovedøen, som paa denne Maade berøvedes sin kanoniske Valgret, har sagt hertil, vides ikke; men Hans blev Abbed, og deeltog allerede kort efter sin Ankomst med Bisperne af Hammer og Oslo samt flere andre Rigsraader i at udstede et Leidebrev af 6te Febr. 1526 for de svenske Oprørere Mester Knut og Peder Kantsler, hvorover Frederik I siden bekla-

---

[1]) Registraturen paa Agershuus.

[2]) Orig. i Norske Vidensk. Selskabs Dipl. Saml.

[3]) Münch. Dipl. No. 1601. Ekdal, Christiern II Arkif. II. 967. Om Abbed Matthias og hans Færd henvises iøvrigt til S. 379 ff. og 559 ovenfor. Fra hans Ophold i Hovedø er nok en udateret Kvittering af Broder Germund for 100 Mark danske i Guld, Sølv og Penge, som maaskee har Hensyn til de "Contributioner" hos Cistercienserne, som Abbeden i Sorø i disse Tider indkrævede. (Münch. Dipl. No. 8148. Saml. til Norg. Hist. II. 74—75).

[4]) Sammesteds.

gede sig [1]). — S. A. mageskiftede han Kullebotn i Aker til Olaf Endridssøn mod en Gaard i Eidsvold, som efter Olafs Død ligeledes skulde tilfalde Klostret [2]), og 10de August 1529 ligeledes Gaarden Hvidebjørn (under Ljan) til Hr. Henrik Krumedike mod Klemetsrud i Røken, under Betingelse at holde Hr. Henrik skadesløs, hvis Hvidebjørn blev ham lovlig fravunden [3]). — 16de Marts 1531 afsagde han tilligemed Biskoppen, Kantsleren, Erik Eriksson og Nils Knutssøn Lagmand i Oslo en Dom, angaaende Arv efter Hr. Alf Knutssøn, som Fru Gørvel (Fadersdatter) gjorde Fordring paa, ligesom de frikjendte Jfr. Karine Alfsdatter for Jakob Brockenhuus's Tiltale paa Thure Jonssøns Vegne i samme Anledning, alt i Henhold til en af Hertug Christiern og Rigsraadet før fældet Dom [4]).

Da Christiern II 1531 ankom til Oslo Martins Aften (10de Novbr.), sendte Høvedsmanden paa Agershuus, Hr. Mogens Gyldenstjerne, en Esping over til Hovedøen, og tog ud af Klostret saameget Proviant, Kjød, Flesk og Lax, som han kunde overkomme, for at forsyne sit Slot mod den Beleiring, han da kunde vente. Tillige anmodede han Abbeden om at begive sig med sit Klosters Kostbarheder ind paa Slottet, hvilket denne imidlertid undslog sig for, og gav derimod Kong Christiern af Klostrets Penge saameget, som han begjærede til Hjælp og Trøst. Da Christiern ved sin Flaade var Herre over Bjørvigen, maatte Hr. Mogens finde sig i dette Abbedens Forhold, saalænge som Agershuus's første Beleiring varede, og i denne Tid slog da denne sig ganske paa den gamle Konges Parti, og deeltog som norsk Rigsraad i de offentlige Anliggender. Saaledes var han og Medudsteder af Rigsraadets Skrivelse af 6te Januar 1532 til Keiser Karl V, hvori de melde ham Kong Christierns lykkelige Ankomst til Norge og erklære,

[1]) Saml. til Norg. Hist. II. 486. 491.
[2]) Registraturen paa Agershuus.
[3]) Original i norske Rigsarkiv.
[4]) Original paa Papir i danske Geheimearkiv.

at de paa første Herredag vilde tilsige hans Søn Norges Rige. Men neppe havde Christiern hævet Beleiringen af Agershuus, og med sin Hær begivet sin ned i Viken, førend Mogens Gyldenstjerne benyttede Leiligheden, som Abbed Hans saa uforsigtig havde givet ham, til at sætte sig i Besiddelse af Klostret og dets Skatte, under Paaskud at de paa Grund af Abbedens Landsforræderi vare forbrudte til Kronen. Nat til Søndag før Conversio Pauli (altsaa 21de Januar) 1532 — beretter Abbed Hans i sin Klageskrivelse til Erkebispen — "fordi jeg ikke kom til Hr. Mons ind paa Agershuus, som han begjerede, lod han mig gribe nøgen i min Seng, og lod mig føre til Slottet i Fængsel og Bestolning med stor Sorrig og Sygdom. Desuden røvede og plyndrede de Alt, hvad der fandtes i Klostret, brændte det og nedbrøde det til Grunden [1]). Abbedens Fangenskab varede ligetil Christiern IIs Forlig med de danske Underhandlere (Juli s. A.) Da denne havde begivet sig til Danmark, blev Abbeden sat paa fri Fod, og opholdt sig i Oslo. Herfra skrev han 26de Septbr. sin Klage til Erkebisp Olaf over Mogens Gyldenstjernes Færd, som den ovenfor er gjengivet, og tilføiede, at han nu hørte, at de vilde lægge Renten og Godset fra Klostret og under Slottet, ja han og hans fattige Brødre vare allerede ganske affagte dermed [2]). Han beder derfor Erkebispen, at

[1]) "Ita quod non remanet lapis super lapidem," skriver han. At dette er overdrevet, vise de mægtige Ruiner, som efter over 300 Aars Forløb og gjentagne Plyndringer endnu ere tilovers. Beretningen stemmer iøvrigt med Bisp Hans's Opfordring til Kong Christiern, dateret 24de Januar 1532, at ile til Oslo, da Agershuus i saa Fald ei kunde holde sig (Orig. i Geheimearkivet); og at Abbeden nødtvungen har provianteret Fæstningen er langt rimeligere, end hvad der berettes i den gamle Efterretning om Agershuus Slot (Saml. II. 356), at "Hr. Mogens tog til sig paa Slottet alt hvis Deel, som Abbed Hans Andersen og Munkene lode føre did af allehaande Varer med Klæder og andet mere godt." Hiin Efterretning er tydelig forfattet af en Adelen hengiven eller af den afhængig Mand. Abbedens Klageskrift findes blandt Bilagene.

[2]) Beretningen om Agershuus (Saml. anf. St.) siger og, at Hr. Mogens ved Klostrets Plyndring havde sat sig i Besiddelse af dets Bibliothek, ligesom dets Arkiv endnu i 1622 ifølge Registr. fandtes paa Agerhuus.

han [illegible] til [illegible] Klostrets [illegible] med de [illegible], han nu [illegible] med de danske [illegible] han at [illegible] maa [illegible] og St. Bernhards Kloster. [illegible] og Spale- [illegible] til [illegible], som der var for Kong Christiern [illegible] til [illegible] som de samme Munke ikke kunde [illegible]. I en Paaskrift [illegible], at Hr. Magens [illegible] hans Si- net og Indsegl[1], thi at han [illegible] Brev, samt at [illegible] for Christiern [illegible] til Danmark [illegible] Ju- [illegible] Hr. [illegible] ([illegible]. [illegible] til [illegible], Hr. Magnus, hans Broder, Hr. Nils [illegible] og Erik [illegible] Kong Chri- stiern med Haand og Mund i Kongens Overvær, at Abbeden skulde nyde sit Kloster [illegible] for Fremtiden, men denne Skrivelse blev brudt efter Kongen var paa Skibene[2]. — Abbed Hans [illegible] atter var kommen paa fri Fod, deeltog han igjen med Rigs- raadet i en Skrivelse til Keiser Carl V. dateret Nidaros 2den November 1532, hvori de tilmeldte denne Udfaldet af Kong Christiern IIs første Foretagende[3]. Forøvrigt har han vel neppe selv været tilstede i Nidaros, men man har dengang som ofte ellers indført hans Navn i Brevet, for at han siden kunde sætte sit Segl under, om han ellers havde faaet det igjen.

De politiske Begivenheders Indflydelse paa Klostrenes Stilling og Religionsforandringen er alt omtalt, ligesom og Bisp Hans Reffs Forsøg paa at benytte Tidsomstændighederne efter Frederik Is Død til at bringe Klostervæsenet i Stiftet atter paa den gamle Fod (S. 296 ff. 300). Om Hovedøens Kloster skriver han i sin Forestilling af 2den August 1533, "at det fra første Begyndelse har været et ærligt Herrekloster, frit og frelst i alle Maader baade for Kronen og hver Mand. Men nu ifjor (1532) i Feidetiden blev Kirken og Bygningen afbrændt og devasteret, og Godset lagt under Agershuus af Kong Frederik efter vrang og Avinds Under-

[1] d. e. Klostrets lille og store Segl (secretum et sigillum).
[2] Münch. Dipl. No. 3152.
[3] Sammesteds No. 3172, i Afskrift eller Koncept.

viisning. Bispen mener, at Abbeden har liden eller ingen Skyld i hvad der foregik; hans Brødre ere endnu i Riget tilstede, og Bispen har ansat Abbeden som Prædikant i Oslo Domkirke. Han er en viis og lærd Mand, og selv om han havde forseet sig, burde dog ei Klostret og Guds Tjeneste derfor undgjælde. Biskoppen opfordrer Rigsraadet til at sørge for, at Hovedø Kloster kan komme til Magt igjen og nyde sit Gods. Ansees den forrige Abbed uværdig til at faae det tilbage, faaer man sætte en Anden i hans Sted; men Agershuus har fra Arilds Tid staaet ærlig ved Magt uden Klostrets Gods, kan det vel og efter denne Dag"[1]). Heraf blev dog Intet, da Splid inden Rigsraadet og Erkebispens Mangel paa fast Holdning i det afgjørende Øieblik spillede Riget i Esge Billes Hænder, som allerede havde begyndt Klosterreformen i Bergen. Agershuus Slot eller rettere dets Hovedsmand beholdt saaledes Hovedøens Kloster med dets Gods, men havde vanskeligt for at finde Rede deri, da han antog dets Adkomstbreve og Jordebøger brændte. For at faae Besked herom blev en Hans Skriver paa Agershuus sendt til den gamle Abbed (Hans Andersøn), hvem han bod et Par engelske Hoser for at han skulde give Underretning om noget Gods, som Hr. Henrik Krumedike skulde have givet til Klostret i Hovedøen; men han svor ved Gud, at han ingen Underretning kunde give, da alle Klostrets Breve, Privilegier og Jordebøger bleve opbrændte samme Tid Klostret brændte. Dette forholdt sig dog ikke saa, da de endnu i 1622, efter hvad vi have viist, bevaredes paa Agershuus. Formodentlig ere de Kasser, hvori de efter Registraturen henlaa, umiddelbart efter Klostrets Ødelæggelse bragte ind paa Slottet, og der i den første Tid forglemte[2]).

1539 skal en Claus Mauritssøn være bleven forlænet med Hovedøens Kloster mod at give Abbeden og alle Brødre tilborlig Underholdning[3]), men længe kan Klostret ikke have været nogen

[1]) Münch. Dipl. No. 3231, indtaget blandt Bilagene.

[2]) Man seer og af Saml. II, 355 ff., at i al Fald noget af Hovedøens Bibliothek er reddet til Agershuus.

[3]) Pont. Ann. III. 217.

han endelig vil varetage Klostrets Tarv ved de Underhandlinger, han nu driver med de danske Herrer, saa at Godset fremdeles maa tilhøre Gud og St. Bernhardi Kloster, Gudstjenesten og Sjælemesserne til Opholdelse, som det var for Kong Christiern kom til Landet, som de fattige Munke ikke kunde for. I to Paaskrifter melder han, at Hr. Mogens endog havde berøvet ham hans Signet og Indsegl [1]), saa at han ei kunde forsegle sit Brev, samt at Søndagen før Christiern foer ned til Danmark (altsaa 7de Juli), lovede Hr. Bisko Knud (Gyldenstjerne), Electus til Odense, Hr. Mogens, hans Broder, Hr. Nils Lykke og Erik Hack Kong Christiern med Haand og Mund i Manges Overvær, at Abbeden skulde nyde sit Kloster uhindret for Fremtiden, men dette Løfte blev brudt strax Kongen var paa Skibene [2]). — Efterat Abbed Hans saaledes atter var kommen paa fri Fod, deeltog han igjen med Rigsraadet i en Skrivelse til Keiser Carl V, dateret Nidaros 7de November 1532, hvori de tilmelde denne Udfaldet af Kong Christiern IIs sidste Foretagende [3]). Forøvrigt har han vel neppe selv været tilstede i Nidaros, men man har dengang som ofte ellers indført hans Navn i Brevet, for at han siden kunde sætte sit Segl under, om han ellers havde faaet det igjen.

De politiske Begivenheders Indflydelse paa Klostrenes Stilling og Religionsforandringen er alt omtalt, ligesom og Bisp Hans Reffs Forsog paa at benytte Tidsomstændighederne efter Frederik Is Død til at bringe Klostervæsenet i Stiftet atter paa den gamle Fod (S. 296 ff. 300). Om Hovedøens Kloster skriver han i sin Forestilling af 2den August 1533, "at det fra første Begyndelse har været et ærligt Herrekloster, frit og frelst i alle Maader baade for Kronen og hver Mand. Men nu ifjor (1532) i Feidetiden blev Kirken og Bygningen afbrændt og devasteret, og Godset lagt under Agershuus af Kong Frederik efter vrang og Avinds Under-

[1]) d. e. Klostrets lille og store Segl (secretum et sigillum).
[2]) Münch. Dipl. No. 3152.
[3]) Sammesteds No. 3172, i Afskrift eller Koncept.

viisning. Bispen mener, at Abbeden har liden eller ingen Skyld i hvad der foregik; hans Brødre ere endnu i Riget tilstede, og Bispen har ansat Abbeden som Prædikant i Oslo Domkirke. Han er en viis og lærd Mand, og selv om han havde forseet sig, burde dog ei Klostret og Guds Tjeneste derfor undgjælde. Biskoppen opfordrer Rigsraadet til at sørge for, at Hovedø Kloster kan komme til Magt igjen og nyde sit Gods. Ansees den forrige Abbed uværdig til at faae det tilbage, faaer man sætte en Anden i hans Sted; men Agershuus har fra Arilds Tid staaet ærlig ved Magt uden Klostrets Gods, kan det vel og efter denne Dag" [1]). Heraf blev dog Intet, da Splid inden Rigsraadet og Erkebispens Mangel paa fast Holdning i det afgjørende Øieblik spillede Riget i Esge Bildes Hænder, som allerede havde begyndt Klosterreformen i Bergen. Agershuus Slot eller rettere dets Hovedsmand beholdt saaledes Hovedøens Kloster med dets Gods, men havde vanskeligt for at finde Rede deri, da han antog dets Adkomstbreve og Jordebøger brændte. For at faae Besked herom blev en Hans Skriver paa Agershuus sendt til den gamle Abbed (Hans Anderssøn), hvem han bod et Par engelske Hoser for at han skulde give Underretning om noget Gods, som Hr. Henrik Krumedike skulde have givet til Klostret i Hovedøen; men han svor ved Gud, at han ingen Underretning kunde give, da alle Klostrets Breve, Privilegier og Jordebøger bleve opbrændte samme Tid Klostret brændte. Dette forholdt sig dog ikke saa, da de endnu i 1622, efter hvad vi have viist, bevaredes paa Agershuus. Formodentlig ere de Kasser, hvori de efter Registraturen henlaa, umiddelbart efter Klostrets Ødelæggelse bragte ind paa Slottet, og der i den første Tid forglemte [2]).

1539 skal en Claus Mauritssøn være bleven forlænet med Hovedøens Kloster mod at give Abbeden og alle Brødre tilbørlig Underholdning [3]), men længe kan Klostret ikke have været nogen

[1]) Münch. Dipl. No. 3234, indtaget blandt Bilagene.

[2]) Man seer og af Saml. II, 355 ff., at i al Fald noget af Hovedøens Bibliothek er reddet til Agershuus.

[3]) Pont. Ann. III. 247.

særskilt Forlæning; thi allerede medens Peder Hansen (Basse) var Hovedsmand paa Agershuus (1537—1550), laa en af Klostrets vigtigste Eiendomme Ladegaardsøen derunder [1]). Senere opføres Hovedøens iblandt Kronens, Nonneseters og andre inddragne geistlige Stiftelsers Gods i Agershuus Læns Jordebøger, og Hovedøen hørte saaledes til de faa Klostre, der ikke ved Reformationen bleve særskilte Forlæninger. I Jordebogen af 1580 opføres 343 Eiendomme som Hovedøens Gods, hvoraf 48 i Akers Sogn [2]), men det maa bemærkes, at Klostret desuden eiede meget Gods udenfor Agershuus Læn, i Borgesyssel, paa Vestfold, i Viken og andre Steder, om hvis Omfang man for Tiden ingen sikker Kundskab har.

Efterat Steen fra Hovedøens afbrændte Klosterbygninger i over 300 Aar er bleven anvendt i forskjellige offentlige Øiemed, hvoraf senest til de i Krigsaarene 1807—1808 anlagte Batterier paa Øen, er Udgravningen af de endnu tilbagestaaende Mure i de sidste Aar paabegyndt af "Foreningen for norske Fortidsmindesmærkers Bevaring", og vil efter Planen i 1847 fuldføres. Vi maa da overlade til denne Forening at meddele de Bidrag til Kundskab om dette Kloster og til Middelalderens Bygningskunst og indre klosterlige Forholde, som en detailleret Undersøgelse af Ruinerne kunne afgive. Nu og her at behandle denne ikke lette Materie vilde baade være utidigt og udenfor Skriftets Plan (ovenfor S. 40).

---

[1]) Kraft Norges Beskr. 2den Udg. I. 200. Han havde og benyttet Steen fra Klosterbygningerne til Slottets Bygning. (Saml. til Norges Historie II. 357—358).

[2]) Blandt disse ville vi nævne: Frogner, Huseby, Smedstad, Borgen, Ris, Vindern, Bjølsen, Frøen, Sogn, Voxen, Bogstad, Greffen, Taasen, Skjerven, Ellingsrud, Draker, Munkerud, Lindern, O, Foss, Skøien, Tveten, Hof. — Munkedammen, Abbediengen, Munkebo (Munkabú. Hák. Hák. S. c. 75.) have kun været Ladegaarde eller Underbrug, som derfor ikke særskilt omtales.

§ 6.

Nonneseter i Oslo.

(Nunnusetr. Claustrum monialium sanctæ Mariæ.)

Leret, d. e. Strøget fra Munkebækken til Tøienbækken mellem Agerselv og Oslo, forekommer allerede i 12te Aarhundrede, og her laa et Nonnekloster, Nunnusetr á Leiruni, hvis nærmere Beliggenhed ikke kan paavises. Da en stor Deel af den nuværende Forstad Grønland tilligemed Grundingen S. derfor senere er opdæmmet, synes det ikke rimeligt, at dette Kloster har ligget paa den høire lavtliggende Side af Veien, men det maa snarere søges i Egnen om Enerhaugen eller Aageberg (Valkaberg?), hvilket og Spor af murede Grundvolde paa Kampen under Matr.-No. 149, Løbe-No. 215 f. maaskee ved nærmere Undersøgelse vil bestyrke. Det kan dog ikke have ligget langt fra Søen, da den ene Fløi af Kong Inges Hær i Kampen med Kong Hakon Herdebred paa Isen mellem Hovedøen og Oslo ifølge Sagaens Beretning stødte op mod Nonneseter [1]). Det er ved denne Leilighed 1161, at Klostret første Gang nævnes. Dets Stiftelsestid kjendes iøvrigt ligesaalidt som Stifteren; man veed kun, at det indviedes 27de Septbr. [2]). Man feiler dog neppe ved at antage det omtrent samtidigt med Hovedøen, altsaa fra Midten af 12te Aarhundrede, samt stiftet af Oslo Bisp, hvis Overtilsyn Nonnerne vare undergivne. Sikkert er det, at Klostret var viet Maria og af Benediktinerordenen, skjønt ikke heller dette sidste nogensteds udtrykkelig berettes; men Gimsø Klo-

---

[1]) Saga Hákonar Herðabr. c. 18. Fornm. Søgur VII. 276. Munthe (Aalls Snorre II. 56) antager, at det har ligget der, hvor Oslo Præstegaard nu er; men da det ikke kan være Tvivl underkastet, at denne, endnu kaldet Munkeklostergaard, er de Gamles Múnkagarðr, der maa have havt sit Navn af et Mandskloster, d. e. Hovedøen, saa synes denne Mening at maatte forkastes. I Dipl. Arn. Magn. fasc. 97. No. 16 nævnes Nunne-Elven i Oslo (Hovinds- eller Munkebæk?), og denne maa have Navn efter Nonneseter.

[2]) Script. Rer. Dan. V. 396.

ster var af denne Orden, og stod i den nøieste aandelige Forbindelse med Nonneseter, hvorfra endog en Søster blev Abbedisse i Gimsø, ligesom der et Steds nævnes et St. Benedikts Kloster i Oslo [1]), som intet andet kan være. — Klostret nævnes nogle Gange i Sagaerne i Anledning af Krigsbegivenhederne i og ved Byen [2]) paa en Maade, der synes at forudsætte en Beliggenhed paa et for Byens Forsvar vigtigt Punkt, men nogen bestemt Slutning have vi ikke deraf kunnet uddrage, ligesaalidt som Klostrets Forholde der omtales.

Enten nu Nonneseter er stiftet af Oslo Biskop eller ikke, saa skylder det i det Mindste een af disse en af sine første og betydeligste Besiddelser, nemlig hele Stor-Aker Gaard (Christianias nuværende Bymark, som ved Sekularisationen blev Kronens, og af Christian IV skjænkedes denne af ham anlagte Stad) tilligemed jus patronatus til Akers Kirke og alle præstelige Indtægter deraf [3]). Dette er uden Tvivl den samme Gave, som i Regist. af 1622 tillægges Biskop Helge 1186, men med den urigtige Forandring, at han lagde hele Akers-Herred til Nonneseter; thi mangfoldige Gaarde i dette Sogn tilhørte før og efter den Tid Bønder, andre Klostre, Kronen og geistlige Korporationer. Ved Gaven, som Kapitlet bifaldt, forbeholdt Biskoppen sig sin kanoniske Ret, hvorfor ogsaa Akers Kirke og Nonneseter opføres i Oslo Stifts Jordebog. — Om dette Kloster ere Efterretningerne uvæsentlige og usammenhængende. Ved Aar 1200 skal det have faaet en Gave af en Jon paa Dvergstein, og i 1209 Beskyttelsesbrev af Pav Innocents III; ligesom Baglerkongen Philip (1207—1217) for sig og sin Dronning Christina, og Kanniken i Hammer Mester Thorleif ved sit

---

[1]) Kjøbenh. Vidensk. Selsk. Skrifter VII. 511. Noget Benediktinerkloster fandtes iøvrigt ikke i Byen. Søster Ragnhild Genovefa nævnes først som Nonne i Oslo, og kort efter som Abbedisse i Gimsø. Dipl. Arn. Magn. fasc. 67. No. 1. og fasc. 77. No. 26. Fabelen om Klostrets Stiftelse af den hellige Edmund er allerede omtalt S. 622.

[2]) Sverres Saga c. 134. 135. 163. 164. Hák. Hákons. S. c. 233.

[3]) Øysteins Regist. fol. 143. b.

Testamente af 1237 skal have skjænket det forskjelligt Jordegods. Ligesaa omtales forskjellige Værnbreve for Nonneseter af Nidaros Erkebisper; saaledes af Sigurd (1230—1252) Peter, Arne (1349), Vinald, Askell, Aslak, Gaute (1478) og Erik; ligesaa af, som det synes, samtlige Konger [1]), hvorved den Mening bestyrkes, at slig Stadfæstelse paa ældre Friheder ansaaes ved Tronskifte ligesaa fornødent for Klostre som for Byer, Domkapitler o. s. v. [1]). — I 1248 udstedtes Vidnesbyrd om, hvad en Maria Arnesdatter havde bragt med sig ind i Klostret [1]). Af Gavebreve, som Registr. løselig omtaler for 13de Aarhundrede, seer man, at Nonneseter allerede da har erhvervet Fiskeriet i Fresia (Akerselv), Andeel i Djupvik-Fisket, Ullern i Aker, Blakestad i Asker og Svavaldstad paa Romerike, hvilke sidste to store Gaarde Hertug Hakon Magnusson gav Nonneseter, foruden meget andet Gods. Da Benediktinerinderne maatte betale for deres Indtrædelse, kunde ogsaa dette Klosters Formue stige hurtigere end andre Ordeners, hvor Optagelse for Gods eller Penge var forbuden. I denne Tid fik det og af Kong Magnus 30 Mark gangbar Mynt, en Gave han i sit Testamente af 1277 stadfæstede [2]). — Fra Sonnen Hakons Hertugtid nævnes flere Klostret vedkommende Gaver, Domme m. v. 1287 tildømte han det en Deel Gods, Fru Ingerd havde givet did, 1290 ligesaa et Markebol i en Gaard Rud, og 1296 tilbagekaldte han en ældre af ham afsagt Dom, angaaende det Gods, Sigrid Askellsdatter havde skjænket Abbedissen, og han havde fradømt denne uskævnt, men nu dømte under Klostret. I 1295 skal Biskop Eyvind af Oslo have udgivet et Brev om, at 2 Markebol i Thorp tilhørte Nonneseter, og s. A. gav en Ragna Pedersdatter sig derind med sit Gods [3]).

---

[1]) Alt efter Registr. paa Agershuus. Deriblandt Kong Sigurd (Ribbung?).

[2]) Thork. Dipl. II. 257. Script. Rer. Dan. VI. 251. Til denne Tid er det og rimeligst at henføre Abbedissen Fru Signe, af hvem en Anbjørg Kolbjørnsdatter optoges (Regist. 1622), hvis ellers Signe ikke er en Skrivfeil for Sigrid (1357—1360).

[3]) Registraturen paa Agershuus.

Den ældste Abbedisse, som med Bestemthed omtales, er Fru Gro, der forekommer mellem 1290 og 1326. I hendes Tid har Klostret nydt indre Velmagt og ydre Anseelse i ualmindelig Grad. Med Kong Erik mageskiftede hun i 1290 forskjelligt Gods, hvilket dennes Eftermænd siden stadfæstede, og fra Kong Hakon nævnes flere Breve vedkommende Klostrets Eiendomme, hvoriblandt en Stadfæstelse paa de Gaarde paa Hedemarken og i Sked Sogn, som Fru Gro og hendes Moder Gunhild havde givet til Klostret for Førstnævnte og hendes Søster (1300); ligesaa (1302) paa 4 Gaarde, som en Fru (Hustru) Ingrid [1]) havde givet did; en Dom, hvorved Fru Gro tilkjendtes Retten til et Laxefiske i Arendals Sogn, en anden om Klostrets Ret til Hvitsteen i Vestby Sogn o. fl. I 1301 blev en Søster optaget, der medbragte to Gaarde paa Hedemarken og en Deel af Lindern i Oslo Herred, og 1303 fik Klostret Gaarden Aas paa Eker og en anden Deel af Lindern. Omtrent til denne Tid hører vel og Aasa Alfsdatters Gave af en Gaard for sin og Fleres Sjæle, samt flere Breve om, at Baldesholm og Sudesholm i Rykkel Sogn paa Hedemarken var givet did [2]). Ved Fyrst Witzlaw IIIs Testamente af 1302 fik Nonneseter ligesom Hovedøen o. fl. 30 Mark norsk [3]). — Blandt navngivne Kvinder, som i Fru Groas Tid her gik i Kloster, nævner Registr. Bergliot Gudbrandsdatter, Fru Jarthrud (ovenfor S. 629), der desuden i sit Testamente af 8de Mai 1307, formodentlig før hun gik i Kloster, gav Nonneseter en Deel af Solberg i Sørum og sit Maarskind til Søster Sigrid Potentia der [4]). Fremdeles nævnes en Ragnild Hjullesdatter (?), der efterat have aflagt noget til sine Søstre, gav alt sit øvrige Gods til Fru Groa, og Margretha Birgersdatter, som medbragte Ormstad paa Romerike (1307?).

[1]) Maaskee Ingrid Aslaksdatter, hvis Testamente til Nonneseter, Mariæ, Klemens og Korsets Kirker i Oslo samtidigt hermed nævnes sammesteds.

[2]) Registr. paa Agershuus. Om det sidste: Øysteins Reg. fol. 146. b.

[3]) Suhm XI. 419.

[4]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 58. No. 7.

— Følgen af saadan ideelig Forøgelse af Klostergodset maatte nødvendig blive Eiendomstrætter med Forskjellige, hvoraf flere nævnes. Om Djupvikfisket kom det i Fru Groas Tid til Forlig med Hovedøen, men 1307—1308 procederedes med Oslo Kanniker angaaende Kjølberg (nu under Tøien) ved Oslo, som maa være Nonneseter tildømt, da dette senere eiede hele Kjølberg, 10 Markebol i to Gaarde, og maaskee er det denne Dom, Kongen 1308 stadfæstede. I 1306 indskærpede han Nonneseters Ret til Fisket i Fresia, og forbød alle Andre at fiske der. Ligesaa nævner Registr. et Brev, hvori Kong Hakon fornyer sit ældre (uomtalte) Løfte til Nonnerne, men formaner dem at følge deres Regel rigtig, en Formaning, som uden Tvivl staaer i Forbindelse med det osloiske Bispemødes Statut af 1306 om Nonneklostre (S. 162—163).— Fra Kong Hakons sidste Aar er hans Gave 1315 (1316) til Klostret af et Sølvkors med Stene og Helligdommen i, som skulde "binnes" (bæres?) paa alle Gangdage og ved Kongers og andre Høvdingers Ankomst [2]), samt et Brev af 1319 (?), hvori befales at undersøge Sammenhængen med et Fiskeri, som Hr. Hafthor Jonssøn skulde have berøvet Nonneseter, medens han levede.

Efter Fru Gro forekommer Fru Gunhild som Abbedisse, der fremdeles havde Proces med Hovedø om Djupvik (S. 635), ligesom hun 19de og 21de Januar 1334 solgte Gaarden Dunheim i Eids Sogn paa Romerike til Gunnar Ivarssøn og Eyvind Halvardssøn, i Overvær af hendes Søsterson Thorkel [3]). Da Kong

---

[1]) Hyst. Register 144. a. Det Øvrige er fra Registraturen, hvis flere mindre tydelige Adkomstbreve m. v. ere forbigaaede. En af de længst omtvistede Eiendomme synes Laxefisket i Arnilledal (?) i Borgesyssel at have været ifølge forskjellige Kongebreve fra 1322, 1323, 1326, 1347. Maaskee er det d. s. s. laxafiskit i Auru ut til sjovars, der opføres som Nonneseters i Hyst. Regist. 145. a. Om Djupvik havde Klostret forskjellige Trætter med Hovedø og Olafsklostret i Tønsberg i disse og følgende Tider, uden at Registr. derom giver klar Oplysning.

[2]) Registr. af 1622. Danske Mag. III. 1, hvor et lignende norsk Kors er afbildet og beskrevet. Suhm XI. 790.

[3]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 62. No. 24. 25. I Testamente af 13de April

Magnus i 1335 holdt sit Bryllup med Blanka af Namur, udlaante han til dette af Nonneseter en Deel Bordtoi (borðbúnaðr), hvorfor han gjorde dem Vederlag, samt gav dem to Markebol i Østre Vik [1]). — Ved en Søsters Optagelse 1330 fik det Gaardene Austren og Bryn i Bærum, ligesom Registr. fremdeles berører andre Erhvervelser ved Kjøb, Gave eller Dom fra disse Aar.

I 1347 nævnes Fru Elin Abbedisse, hvis Ombudsmand Thorleif 1ste Septbr. var paa Klostrets Vegne paa Bakke ved Løraa, da Lagmanden i Oslo domte Fisket der og i Søen Folangren under Nonneseter og Hovedo [2]), og s. A. stadfæstede Bisp Salomon Klostret i Besiddelse af forskjellige Gaarde, hvoriblandt Lille-Sogn i Aker. I et Brev af 17de Decbr. 1349 nævnes Sira Gunnar Thordarson, Raadsmand (ræðsmaðr) i Nonneklostret i Oslo [3]), hvorved den S. 192 ytrede Formening, at Raadsmanden i Regelen var Præst og forskjellig fra Ombudsmanden, d. e. den Person, kun ved enkelt Leilighed eller i særskilt Retning, f. Ex. som Klostrets Skattekræver, havde dettes Fuldmagt. — Fru Elin [4])

1331 gav Guttorm Havardsson, Kannik i Oslo, to Mark Penge og et Pund Vox til Nonneseter. ibid. fasc. 62. No. 1.

[1]) Registr. paa Agershuus, der ogsaa nævner et Transskript heraf fra 1454, som Beviis for hvori Vederlaget bestod. Bordtøiet maa, da Kongen ifølge alle Efterretninger holdt sit Bryllup i Sverige, være sendt derhen. Af Navnet Vik eiede Nonneseter Gaarde baade i Borgesyssel og paa Ringerige (Dyst. Reg.).

[2]) Ovenf. S. 638. Da Brevet, som nu bevares i Rigsarkivet, ogsaa findes i Registr. paa Agershuus Litr. P.P. 14, og i sin Tid er afleveret fra danske Gehejmearkiv, er dette atter et Vidnesbyrd om, at de paa Agershuus langt hen i Tiden bevarede gamle Breve, hvoriblandt endog flere paa Norsk fra 12te Aarhundrede, hvoraf ingen nu vides at være til, ere førte til Kjøbenhavn, uden Tvivl af Grev Christian Rantzau. Af en Kancelliskrivelse til denne af 14de Nov. 1739 sees nemlig, at han har ført med sig til Danmark en Deel af Archivet paa Agershuus, hvorom Kancelliet vil indhente Kongens Bestemmelse, hvorvidt det skal opsendes eller beholdes. Kongens Resolution kjendes ikke.

[3]) Original paa Pergament i Rigsarkivet.

[4]) Hun synes at have givet Arnulfstad i Asker til Klostret. (Dyst. Reg. fol. 141. a.)

er uden Tvivl død i den store Mandedød; i al Fald var hun allerede 1351 efterfulgt som Abbedisse af Fru Thora, der 18de November blev i Overvær af Abbed Arnulf i Hovedø, Halvard Bjærnasøn, Erkepræst, og to Kanniker, af Officialen Gyrd Aslasøn krævet for 96 Mark og 3 Ører, som Klostret skyldte i Pavetiende. Da hun ikke kunde udrede denne Sum, pantsatte hun efter Officialens Forslag og med de tilstedeværende Søstres Sigrid Priorisses og Ragnhild Genovefas Samtykke Gaarden Sindsen i Aker, 4 Markebol, til St. Sebastians Alter i Domkirken i Oslo. Indløses Pantet ikke inden 3 Aar, skal Gaarden være Alterets mod at give Klostret saa mange Penge, som den er mere værd end hiin Sum [1]. — Til Søster Sigrid Jonsdatter i Nonneseter gav en Katarina Sveinsdatter 21de Septbr. 1352 halve Birke Gaard paa Romerike, mod at den skulde falde tilbage til Giversken, hvis hun overlevede Søster Sigrid [2]. — 15de Oktbr. s. A. testerede Elin Thordardatter Klostret en Silkeklædning og Søster Elisabeth der et agnus dei. Desuden giver hun sin Datter Ingeborg Gud i Vold og ofrer hende til Nonneklostret i Oslo; til hendes Indgang giver hun to Markebol i Søndre Dale, samt til Datterens Beklædning og Underhold (firir klæðeforlagu ok ingangs-veizlu) 40 Mark Penge, forskjellige Klæder og Indbo [3]. — I 1354 udstedte den fra Oslo Bispestol forflyttede Gyrd, Biskop i Stavanger, et Vidnesbyrd om, at Fisket i Aura i Borgesyssel altid havde tilhørt Nonneseter, indtil nylig Hovedøen havde gjort Paastand derpaa [4].

Allerede 1357 var Fru Thora efterfulgt som Abbedisse af Fru Sigrid Jonsdatter (Priorinden ovenfor?), som i Septbr.

---

[1]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 67. No. 1. Gaarden blev ikke indløst af Nonneseter; thi den nævnes i Nyst. Reg. fol. 136 blandt Sebastians Alters Gods, og ikke ved Nonneseter. Senere blev den beneficeret Rector scholæ i Oslo, nu Christiania, og er endnu Enkesæde for dette Embede.

[2]) ibid fasc. 67. No. 7. b. Brevet er udstedt i Bergen (!) og forseglet af Bisp Gyrd af Oslo.

[3]) ibid. fasc. 67. No. 7. a. Ovenfor S.173 og 209.

[4]) Registr. paa Agershuus.

d. A. solgte en Part af Sundby i Enebak til Bonden Thorstein[1], og 23de Januar 1358 kvitterede hun Hr. Svale Alfinnsson (?) for 55 Mark som Kjøbesum for 4 Markebol i Birke i Frauns Sogn paa Romerike, der var solgt Hr. Svale[2]); ligesom hun atter i 1360 solgte Bjerknes i Nes til Helge Eriksson, af hvem hun i Søstrenes Paahør modtog Betaling[3]). Med Undtagelse af et Mageskifte af s. A., hvorved Gudbrand Thorsson fik Asker Gaard ved Asker Kirke, to Markebol, for andet Gods, omtales ingen Erhvervelser i denne og nærmest følgende Tid; de mange Salg gjøre det derimod rimeligt, at Klostret paa en eller anden Maade, maaskee som Følge af Sortedøden, er kommen i Gjæld, og at man har grebet til at sælge Gods, for at dække Klostrets Udgifter. Fra 1368 haves dog to hidhørende Testamenter, nemlig Oslo-Kanniken Thorstein Einarssøns, der gav Abbedissen et lidet hvidt Skriin (kistill) og Søster Bendirta der en hvid Kappe[4]), samt en Unævnt, som gav Gaarden Økern ved Oslo til Klostret (Registr.). Efter sin anden Mands Hr. Halvard Næpas Død gav Fru Cecilia Hakonsdatter (Bolt) sig i 1376 ind i Nonneseter som Proventkvinde; thi havde hun taget Sløret, vilde hun ikke beholdt Tittelen "ærlig og velbaaren Kvinde", som hun endnu i 1392 bar. Hun medbragte Gaarden Oesin i Aker[5]). — I 1371 fik Klostret Østen (?) Gaard i Thingelstad Sogn, og 1377 gav en Amund Eriksson det Medalby og Kønestad i Nannestad; s. A. tildømtes Klostret Birkenes i Nes, og i 1383 tilskiftedes Rud i Nannestad, alt paa Romerike. I 1380 gav Thorstein paa Asker Gaarden Høne i Asker til Nonneseter[6]), ligesom Sigrid i Sluppen (Gaard i Oslo) ved Testamente af 29de April 1381 gav et Pund Vox og en Mark Penge

[1]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 68. No. 11.
[2]) Original paa Pergament i danske Geheimearkiv.
[3]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 69 No. 8
[4]) ibid. fasc. 71. No. 13.
[5]) Registr. paa Agershuus. Dipl. Arn. Magn. fasc. 77. No. 28. Øysteins Regist. fol. 141. a.
[6]) Registr. paa Agershuus. Øyst. Regist. fol. 141. b.

bid [1]). Blandt Erhvervelser fra denne Tid bør endnu nævnes 3 Markebol i Kjos i Jæsheim, som 1385 afhændedes af Sigurd Arnasøn i Drabsbøder.

Under sit Ophold i Oslo om Vaaren 1388 tog Dronning Margreta sig med sin sædvanlige Kjærlighed for Kirker og Klostre ogsaa af Nonnesæter, stadfæstede dets Privilegier, og tilstod desuden den daværende Abbedisse, Margreta, "Visøre og Udfare-Leding kvit og fri af forskjelligt Gods" [2]). Allerede i det følgende Aar 1389 nævnes Fru Gudrun Hakonsdatter Bolt [3]) som Abbedisse her i et Brev om Geisleberg paa Hadeland, og i 1397 (eller 98) bevilgede Kong Erik hende Gaarden Tosfin i Aker, hvilket maa forstaaes som Bekræftelse paa ældre Besiddelse, da 3 Markebol i Tosfin tilhørte Nonnesæter allerede 1396, da Biskop Oystein lod Nonnesæters Gods optage i sit Stifts Jordebog. I denne, sandsynligviis paa Grund af at den er skreven i spaltede Kolonner (rubra), ved en meget gammel Ordforvexling saakaldte røde Bog indtager Listen over Nonnesæters Gods Bladene 143. b — 147. b, og bærer Vidne om den Rigdom, det allerede 140 Aar før Reformationen havde naaet [4]). Gaardenes Antal beløber sig til 272, hvoraf nogle paa 8, 10, 12 Markebol, men de fleste naturligviis meget mindre; men allerede hvad Klostret ved Unionstiden besad, maa ansees som tilbørlig Hjemmel for Tilnavnet "det rige", som

---

[1]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 74. No. 2.

[2]) Registr. paa Agershuus. Maaskee er dog Abbedissens Navn urigtigt.

[3]) Er Datter af Hr. Hakon Ogmundsøn paa Throndstad i Hudrum, og Søster af den ovennævnte Fru Cecilia. Saml. til Norges Historie IV. 476. V. 313 ff.

[4]) Vi ville og her nævne nogle af de største Gaarde: Store-Aker med Kirken og hele dennes Gods, Kjølberg, Tøien, Tosfin, Frøn, Frogner, Ullern, Økern i Akers Sogn, Blakestad, Skogheim, Aamot, Bryn i Asker, Haaeim i Røken, Tranbeby og Linnes i Lider, Aas paa Eker, Djupvik paa Modum, Berg og Mardal i Viken, Huseby i Borgesyssel, Hvitsteen og Klovesteen paa Follo, Gislevold, Bjerke, Sørum (i Gjerdrum), Fossum, Rommen, Vormnes, Thesen, Svavaldstad, Faller o. m. fl. paa Romerike, samt udenfor Stiftet meget Gods paa Ringerike, Hadeland (deriblandt hele Dynna), Thoten og Hedemarken.

det lige til senere Tider skal have baaret. Iøvrigt oplyser Anhanget til Jordebogen (fol. 11) Biskoppens Ret til Cathedraticum og Gjæstehold af Nonnerne ved hans Visitats paa Aker (ovenfor S. 186). — Fru Gudrun havde givet Hestvall, to Gaarde, samt Holme i Borgesyssel til Klostret, ligesom hun gav Østre og Vestre Bakaas til Asker Kirke til evindeligt Bønnehold [1]).

Kort efterat denne Fortegnelse over Jordegodset optoges, fik det en ny betydelig Forøgelse ved Rigsraaden Hr. Jon Marteinssøns (Romers) Testamente (ved 1401), idet han gav til Nonneklostret i Oslo $1/_{12}$ af alt sit Gods paa Romerike, Hedemarken, Follo og Soløer, en Gave om hvis Betydelighed vel Intet med Vished kan siges, men som maa have været meget stor, da Giveren maaskee var sin Tids rigeste Godseier i Norge; i alle Fald var hans Søn Drotseten Sigurd Jonssøn det [2]). Lignende Gave i Jordegods fik de to Hovedkirker i Oslo, Halvards og Mariæ Kirke, samt hans egen Hovedkirke Sudreim (Sørum) paa Romerike; hans Ven Bisp Øystein indsattes til Executor for at dele Godset, saa at hver af Kirkerne fik, hvad der laa den beleiligst. Desuden skulde Nonneseter have $2^1/_2$ Mark til fattige Folk, og hans Lig, om han døde, før han fik foretaget sin Pilegrimsfærd til Rom og videre, indføres i forskjellige af Oslos Kirker, deriblandt i Nonneseter, med Hest og Harnisk, som Arvingerne atter kunde indløse for 20 Mark.

Ogsaa i den følgende Tid nævnes Gaver nu og da, dog sjeldnere. Bisp Øystein skal i 1390 have bevilget Klostret Tiensfrihed af Nunneløkken og Greisgaard (?) i Oslo. I 1410 fik det

[1]) Øyst. Regist. 145. a. 61. a.

[2]) Testamentet kjendes kun af en slet Afskrift, trykt i Pontopp. Annal. eccl. Dan. II. 492—495, og Originalen er uden Tvivl tabt. Blandt Aftrykkets mange Feil hører især hid, at der staaer Stumme-Kloster i Oslo, istedetfor Nunne-Kloster. Om Hr. Jon Marteinsson til Sudreim og hans Slægt har Munthe (Saml. til Norges Historie IV. 597 ff.) givet herlige Oplysninger. Testamentets Bestemmelser ere iøvrigt allerede omtalte S. 172.

Gaarden Fladeby, og 1412 halve Vegarstein paa Ringerike [1]). — 25de Marts 1413 testerede Olaf Eyvindsson, Kannik i Oslo, ½ Pund Vor og 6 Ører Penge hid [2]), og i 1414 bestemte Biskop Jakob af Oslo, at det ham tilhørende Holmslag (?) Fiske efter hans Død skulde tilfalde Nonneseter [1]); ligesom samme Biskop 2den Juli 1419 udstedte Vidnesbyrd om, at Abbedissen Fru Katharina havde mødt for ham i Bispegaarden med Anbjorg Gisladatter, som gav en Gaard i Hovind Sogn til Nonneseter for sine to Døtre, som vare blevne Søstre der [3]). — I Anledning af Gaarden Lindeberg i Aker, som hovedsagelig tilhørte Nonneseter, men for en liden Deel Medalvads Præbende ved Halvardskirken, opstod der Proces mellem Kanniken Olaf Sigurdsson, som havde Præbenden, og Raadmand i Oslo Ivar Thorgeirsson, der havde bygslet Gaarden af Nonneseters Ombudsmand og Præsten paa Aker. Men da Olaf af Bispens og Kommunets Register (d. e. den røde Bog) og med flere Vidner beviste, at en Deel af den nordre Gaard tilhørte Præbenden, tildømtes den af Bispens Official 8de Oktbr. 1423 Ret til at tage Landskyld af sin Deel [4]). — S. A. skal samme Official have afsagt Dom mellem Abbedissen og Lagmanden i Oslo om Fiskeriet i Loraa, og i 1433 blev atter et Fiskeri i Eigelder (?) tildømt Klostret, der i 1436 ved Gave fik Gaardene Moldstad i Baadstad Sogn og Bøler i Enebak [5]).

Ved denne Tid nævnes som Abbedisse i Nonneseter Fru Olof Jonsdatter, der i 1437 betingede Klostret 10 Laxe aarlig af Djupvik, og i 1438 bortbygslede Ulvenhagen i Aker til Paal

---

[1]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 85. No. 19.

[2]) Registr. paa Agershuus.

[3]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 86. No. 30.

[4]) ibid. fasc. 87. No. 25. Dosk. Reg. viser fol. 132. b. og 144, at Præbenden eiede 12 Ortugsbol og Nonneseter to Markebol i Lindeberg i Oslo Herred.

[5]) Alt efter Registr. paa Agershuus. Sammestedss nævnes og et Forlig mellem Bisp Halvard af Hammer, Hovedø og Nonneseter om Djupvik Laxefiske ved Aar 1431, hvilket maa være 1331, da Halvard i dette og ikke i hiint Aar var Biskop.

Olafsson, Bymand i Oslo. S. A. fik det nordre Lysestad i Ullensaker, og under sit Ophold i Oslo 1442 stadfæstede Kong Christoffer Klostrets Friheder samt Besiddelsen af Tosstn i Aker. I de følgende Aar nævnes atter flere Gaver af indgivne Søstre og Fremmede, hvoriblandt Hr. Kolbjørn (Gerst?), uden nærmere Oplysning [1]). Mærkelig er derimod en i Registr. omtalt Forening af 1447 mellem Nonnerne her og i Gimsø, at Vigilier skulde gjensidig holdes i begge Klostre ved en Søsters Død. Den er det eneste Vidnesbyrd, vor Klosterhistorie afgiver, paa at denne ellers almindelige Klosterskik ogsaa fandt Efterligning i Norge, ligesom den bestyrker den ellers langtfra tvivlsomme Mening om, at Nonneseter var beboet af Benediktinerinder.

Mellem 1459 og 1476 nævnes Abbedissen Fru Elin Jens- (eller Jons-)datter ved Bygsler, Salg og Kjøb af tildeels allerede nævnte, tildeels ugjenkjendelige Eiendomme, hvoraf to vare givne af en Hustru Ingerid; ligesaa omtales fremdeles Gaarde afstaaede for nye Søstres Optagelse; en Gaard i Fet blev 1476 givet Abbedissen for Livstid. Et mærkeligt Brev omtaler Registr. ved 1461, angaaende en Bog, som Præsten paa Thjødling udlaante af Fru Elen Jonsdatter i Nonneseter til sin Reise til Rom, og hvorfor han pantsatte en Gaard, der skulde være Klostrets, hvis han ikke bragte Bogen rigtig tilbage. — I 1473 vidnede Ivar Vikingssøn, Provst og Kantsler, at Hr. Peter Heningssøn for ham vedgik, at han havde givet sig ind i Nonneseter (altsaa som Proventmand tvertimod Statutterne — jfr. S. 163), med hvad han eiede Løst og Fast, og da Provsten spurgte, hvad Arvingerne skulde have, svarede han: saameget som de havde givet ham; thi selv havde han erhvervet Alt ved Messer m. v. [1]). Han var uden Tvivl Kannik ved Mariækirken. — Den bekjendte Hartvig Krummedike, der spillede en saa vigtig Rolle her i Riget i Christiern Is Tid, havde indsat en Kiste med Penge til Forvaring i Nonneseter. Ved hans Død (henimod 1476) havde Hr. Svend Galde i Kongens

[1]) Alt ifølge Registr. paa Agershuus.

Navn opbrudt Kisten, og taget Pengene til sig, i hvilken Anledning Hr. Henrik Krumedike i 1499 reiste Sag mod Peder Griis, Hovedsmand paa Agershuus, der var gift med Galdes Enke Fru Kirsten [1]). Vi anføre denne, Nonneseter isvrigt uvedkommende Sag, fordi den er et nyt Vidnesbyrd om, at man i Klostrene fremdeles brugte at opbevare Kostbarheder, som man ikke andensteds ansaa sikre.

Kong Hans stadfæstede i 1483 Klostrets ældre Friheder og Eiendomme, med Tillæg at det aarlig skulde have en Tønde Lax af hans Embedsmand paa Bratsberg. — Abbedisse i denne Tid var Jomfru Ingerid Bjørnsdatter, der i 1485 var electa (endnu ikke indviet), og sidste Gang omtales Aar 1500 [2]). Af de fra hendes Tid i Registr. forekommende Brevuddrag nævne vi her dem, som ere opbevarede i en nogenlunde paalidelig Form. 1489 (1499? jfr. 1500 nedenfor) befalede Oslo Lagmand Erik Eriksøn 6 Lagrettesmænd at paadømme en Aastedssag, Abbedissen i Nonneseter havde om Gaardene Medalnes og Ringstad i Enebak, og 1490 testerede Hustru Ramborg Jensdatter Klostret 5 Spand Smør i Jolsen (?). Med Oslo daværende Biskop Herlag havde Abbedissen flere Handeler; de mageskiftede i 1492 to Gaarde i Sked Sogn i Viken, og s. A. to andre Gaarde i Oslo-Herred, ligesom han tildømte hende et Laxefiske i Røken. Forresten bleve forskjellige Eiendomme givne og tildømte Klostret ogsaa i hendes Tid, hvoriblandt Hilleren i Ullensaker, Dokken i Eidsvold og Boding i Nes. I 1497 mageskiftede hun Gods med Paal Abbed i Hovedøen. — Amund Olafssøn, Kannik i Oslo, bestemte 5te April 1496 paa sit Yderste, at da hans Søstersøn Hr. Halvard Halvardssøn før sin Død havde paalagt ham at tage sig af hans Barn Katarina, overdrog han hende nu til Hr. Jon Paalssøn, Provst ved Mariækirken, og under Gud hende Livet, skal hun gives til Guds

[1]) Danske Mag. Ny Række. II. 6. 33.
[2]) Registr. paa Agershuus.

Tjeneste i Nonnesetcr i Oslo. Han overgav derfor tillige Hr. Jon alt Gods og Penge, hendes Fader havde betroet ham, og naar hun var given i Klostret med dette Gods, skulde Mariækirke eie Gaarden Nypingen (i Oslo) til evig Tid. Dør Pigen, før hun bliver indgiven, skal, efterat hendes Kost og Klæder ere betalte, Godset skiftes mellem Kirker og Fattige, men Mariækirken beholde Nypingen [1]). — 10de Juni 1500 var hæderlig og ærlig Jomfru Fru Ingerid Abbedisse paa Ringstad paa Neset i Enebak, og bød der i 6 Mænds Paahør to Bønder et lovligt Gadelæg mellem Ringstad og Medalnes efter Lagmands Dom, som hun fremlagde; og blev da en lovlig Gade lagt Gaardene imellem, hvis Gjærder Ringstad skulde holde paa Sydsiden, saalangt dets Jorder gik, og senere Medalnes [2]).

Senere forekommer Jomfru Margreta Nilsdatter som Abbedisse 1511 og 1517, som i det første Aar af Erkebiskop Erik fik Stadfæstelsesbrev paa Klostrets Tiende i Aker og Bærum. I 1510 fik Nonnesetcr 3 Mark Norsk til Deling mellem Søstrene af Gunnar Monsøn, Kannik ved Mariækirken, som da gjorde sit Testamente [3]), og i 1511 fik det Gaarden Hvam i Holter Sogn; 1515 skjænkede en Birgitte Hemingsdattrr (?) did Gaarden Asjim paa Sotenes i Viken med to andre Gaarde Folkestad og Konghuus (?). Ligesaa gav Sigrid Helgesdatter i 1518 Gaarden Ullereng paa Romerike til Klostret for sin og alle Christnes Sjæle [4]). I Abbedisse Margretas Tid optoges en Lucia som Søster her, og aflagde Klosterløfterne for Biskop Andreas (Muus) og Abbedissen. Udtrykkene heri (stabilitas, conversio morum et obedientia (jfr. S. 31) secundum regulam s. Benedicti) stadfæster Formodningen om, at Nonnerne i Oslo have været Benediktiner-

---

[1]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 96. No. 8. Maaskee staaer denne Disposition i Forbindelse med Registraturens Udtryk, at 1496 indgav "Calsin" Halvardsdatter sig i Nonneseter med sit Gods.

[2]) ibid. fasc. 47. No. 11. Jfr. Lagmandsdommen ovenfor ved 1489.

[3]) Original i Rigsarkivet.

[4]) Registr. paa Agershuus.

inder [1]. — Foruden at Christiern II baade i 1501 og 1507 skal have taget Klostret i kongelig Varetægt, forekommer et Brev fra ham til Abbedisse og menige Konventsøstre i Oslo, at de maa nyde og til evig Tid beholde deres Gaarde og Gods i Viken, Bahuus-Læn m. m. samt de tolv Gyldens Rente, som aarlig gives af Bergen, og hidtil er oppebaaret af Gimsø [2]. Hvad dette er for en aarlig Rente af Bergen, vides ikke; den omtales ellers ingensteds. — Fra denne Abbedisses Tid nævnes endnu en Bevilling af Erkebiskop Erik Valkendorff, hvorved han tillader Jomfru Margreta Nilsdatter Abbedisse at holde Messe paa 4 Steder i eller udenfor Kirken, dog at hun først skal stænke Alterne med Vievand [3]; ligesom en tydsk Bergmester Bartholomæus Pantgartner i 1520 udstedte et Revers til Abbedissen i St. Benedikts Kloster i Oslo om den Afgift, han skulde give af Haug ved Akers Kirke tilligemed Møllen og Fiskeriet der [4].

Den følgende Abbedisse Jomfru Karen Eriksdatter omtales 1530—1537. I 1530 mageskiftede Bisp Mogens i Hammer fra hende Ranneby paa Thoten mod en Gaard i Rygge [5]; ligesaa fik Klostret i dets sidste Aar endnu forskjelligt Jordegods, som Valler i Lider, Rør i Id 1531 o. fl. En Philippa Amundsdatter, som da opholdt sig i Nonneseter, solgte 24de Marts 1533, i Overvær af Hr. Gaute Galde og Erik Eriksøn (Gyldenhorn) samt efter den sidstes Raad, sin Gaard Foden i Sæm paa Vestfold til Guttorm og Nils Thorbjørnssønner for 40 Mark danske [6].

---

1) Orig. paa Perg. udateret iblandt Dipl. Arn. Magn. uregistreret. En Afskrift af Arne Magnusen i Barth. C. 591.

2) Suhms Nye Samlinger III. 139. Brevet omtales og i Registr. paa Agershuus og henføres der til 1521, hvilket og er rimeligt.

3) Registr. paa Agershuus. Extracten er utydelig og tildeels meningsløs; det synes som om Vievandet skulde hentes fra Throndhjem.

4) Kbhvn. Vidensk. Selsk. Skr. VII. 511. Brünnich, Norges Bjergverker S. 11. Registr. paa Agershuus.

5) Registr. paa Agershuus. 3 Markebol i Ranarby (Rogneby?) paa Thoten tilhørte før Nonneseter. Dypl. Reg. 146. a.

6) Orig. paa Perg. hos Adjunkt J. W. Sorterup i Kbhvn.

Hvorledes det iovrigt er gaaet Nonneseter i Reformationens stormfulde Dage, findes ingensteds optegnet, men just dette bestyrker vor Formodning om, at dette Kloster har gjort en Undtagelse, og, maaskee paa Grund at Beboerindernes høie Byrd og Slægtskab med Magthaverne, bevaret en tilsyneladende Uafhængighed endnu en rum Tid. Bisp Hans Reff nævner det ikke blandt de før 1533 sekulariserede Klostre, og endnu i 1544 nævnes en Abbedisse her Jomfru Elen Halvardsdatter, som da mageskiftede Jordegods med Peder Hansson, Hovedsmand paa Agershuus [1]). Sandsynligviis er Klostret altsaa blevet behandlet overeensstemmende med Kirkeordinantsen og den nærmere Forklaring derover for Nonneklostrenes Vedkommende af 1ste August 1545 [2]); og saaledes efterhaanden overladt til den Undergang, som Religionsforandringen og Søstrenes Uddøen lidt efter lidt nødvendig af sig selv medførte. Peder Hansson melder 9de Marts 1551 blandt Andet Kongen, "at Nonneklostret her i Oslo slet forfalder, om det ikke faaer snarligen Hjælp." Denne er uden Tvivl udebleven, og da samtlige gamle Nonner vare bortdøde, er Klostret blevet en verdslig Forlæning, for det Første under Agershuus Hovedlæn, hvis Hovedsmænd Peder Hansson og Christiern Munk havde det; den Sidste afstod det 1556 til Jørgen Marsvin. Senere var Nonneseter forenet med Mariæ Kirkes Provsti og Kantslerembedet; men endnu i 1595 sees det at have havt sin egen Foged. Imidlertid havde Christian IV mageskiftet en Deel af Nonneseters Gods til Hans Pedersson (til Sem), og ved Brev af 25de Mai 1603 melder Kongen Statholderen Jørgen Friis, at han vilde lægge Klostrets Gods i Agershuus Læn under Slottet, og paa samme Maade Godset i Viken under Steen Maltesøn, Hovedsmand paa Bahuus [3]). — Nu er Intet tilbage deraf; selv Stedet, hvor Nonneseter laa, veed man ikke med Sikkerhed at paavise.

[1]) Registr. paa Agershuus.

[2]) Danske Mag. I. 151. Sandvigs Oversættelse af Chr. IIIs Historie II. 170. Ovenfor S. 301—306.

[3]) Breve og Jordebøger i Rigsarkivet. Saml. til Norg. Hist. I. 363. Notits af C. Deichmann. Budst. VI. 670.

§ 7.

Prædikebrødrenes Kloster i Oslo,

(claustrum sancti Olavi. Upp til brödra.) [1])

hvis Beliggenhed og forskjellige Navne ovenfor S. 107 ff. allerede ere omtalte, maa uden Tvivl være stiftet omtrent 1230, samtidigt med Klostret af samme Orden i Nidaros, og nævnes første Gang 1240, da Kampen mellem Kong Hakon og Hertug Skule i Oslo tildeels forefaldt paa Klostrets Grund, som af Kongen blev besat [2]). Dets Beliggenhed i Domkirkens og Kannikegaardenes Nærhed vækker Formodning om, at dette Kloster ligesom de øvrige Dominikanerklostre i Riget skylder i det Mindste for en Deel Oslo Bisp og Kapittel sin Stiftelse, hvori dog vistnok Kongen i mere eller mindre Grad har deeltaget. I 1261 gav Biskop Hakon af Oslo Gaarden Hægheim i Røken, som han havde kjøbt af Prædikebrødrene, til Oslo Kanniker [3]). Dette viser, at Dominikanerne her allerede fra de første Tider af have lagt sig Jordegods til, skjønt dette vist ikke stemmede med Stifterens Hensigt. — Efterretningerne om dette Kloster indskrænke sig iøvrigt hovedsagelig til Testamenter, Kjøb og Salg af Eiendomme, Optagelse af Proventfolk og lignende verdslige Handeler. Saaledes fik det af Kong Magnus 12 Mark Sterling i Testamentet af 1277 [4]); af Hertug Hakon 1286 en Tomt i Oslo til at bygge en Søbod paa [5]); af Oslokanniken Gerlak i hans Testamente af 1301 to Mark norsk [6]), og og 27de Decbr. 1302 30 Mark norsk af Fyrst Witzlaw [7]).

[1]) Dette Kloster nævnes ikke i Comment. de coenob. Norveg. (Script. Rer. Dan. IV.), men i Indledn. S. 410 omtaler Langebek Olafs Kloster i Oslo, uden dog derom at kunne give nogen Underretning. Klostret nævnes derimod af Munthe (Aalls Snorre II. 56) og Kraft (Norg. Beskr. 2den Udg. I. 186), som dog feiler ved at skjelne mellem Olafs-Kirken og dette Kloster.

[2]) Hák. Hákons. S. c. 236.

[3]) Thorkelin Dipl. II. 50.

[4]) ibid. II. 257.

[5]) Registr. paa Agershuus.

[6]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 30. No. 1.

[7]) Suhm XI. 419. Gaverne ere allerede oftere omtalte.

Den første Prior her, som nævnes, hed **Asmund**, som i **1298** tilligemed Minoritternes Vicegardian Ivar deeltog i den ofte nævnte Proces mellem Biskop Erik af Stavanger og hans Kapittel [1]). — Hans Eftermand var **Grunde** Prior, som 23de Novbr. **1302** med sine Brødre skjødede Gaarden Klemetsrud i Røken til Ketil Kaza for **42** Mark i rede Penge. Denne Gaard havde Ingeborg Gunnarsdatter sig til Bønnehold og Underholdning (i forlagu firir sik) givet Brødrene, ligesom hun var nærværende ved og bifaldt Salget [2]). Hun har følgelig været Proventkvinde i Olafsklostret, hvor hun maaskee endnu har været i **1306**, da Biskopperne paa Conciliet i Oslo udstedte det strenge Forbud mod, at Kvinder toges i Provent i Munkeklostre og Mænd i Nonneklostre. — Den Dominikaner **Hjalm**, som nævnes i Kong Hakon Vs Testament, var vist fra dette Kloster. Han sees at have været en flittig Afskriver af gudelige Bøger [3]), en Sysel, der var særlig Pligt for denne Orden, og hvorved den i hine Dage stiftede meget Gavn. — Registr. af **1622** omtaler et Brev af Kong Magnus (Eriksøn?), hvori befales, at den Almisse, som forhen har været udgivet til St. Olafs Kloster i Oslo, fremdeles skal vedvare. Maaskee staaer dette i Forbindelse med Klostrets første Stiftelse, der i saa Fald her som andensteds for en Deel er fremmet ved en tvungen aarlig Afgift, under Navn af Almisse. — I **1344** var Broder **Frederik** Prior her, i hvis Tid Kanniken i Oslo Guttorm Havardsøn **13de** April **1331** testerede **2** Mark Penge og $1/2$ Pd. Vox til Prædikebrødrene [4]); men allerede 6te

[1]) Thork. Dipl. II. 216. 219. Saml. til Norg. Hist. II. 174 ff. Et Minoritternes Kloster.

[2]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 58. No. 1.

[3]) Barth. IV. 760—764. Thork. Analecta. 165 ff. D. Mag. I. 330. Kongen gav et af Broder Hjalm skrevet lidet Missale, som hørte til Kongens Portatile, tilligemed dette til Provsten ved Mariækirken i Oslo. Dette portatile kaldes her capella nostra cotidiana et portatilis, hvoraf kan sluttes, at dette Reisealtar har havt Kirkeform, maaskee været en Efterligning af selve Kongens Kapel i Oslo, en Efterligning, som nok var temmelig almindelig.

[4]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 62. No. 23 og 62. No. 1.

Septbr. 1335 var Frederik efterfulgt som Superior af Asulf, der med sine Brødre solgte 2 Øresbol i Hvirvelberg i Lider, som Reidun Thorgeirsdatter i sit Testamente havde givet Klostret, til dennes Søster Joron for $5\frac{1}{2}$ Mark gangbar Mynt [1]). — I et Brev af 1338 skriver Bisp Hakon af Bergen til Drosten Hr. Erling Vidkunssøn, at der gik det Rygte, at "Hr. Paal" havde taget Dominikanerklæder (predikara-búnaðr) i Oslo, og at hans Kone var bleven Nonne i samme By. Paa denne Tid levede to anseede Mænd af dette Navn i Oslo, nemlig Merkesmanden Paal Erikssøn og Lagmanden Paal Einarssøn, men den sidste havde neppe Herretittel, og der menes derfor rimeligst den førstnævnte. Men i saa Fald var Rygtet bestemt falskt, da Paal Erikssøn endnu længe efter denne Tid forekommer som Merkesmand; Paal Einarssøn omtales derimod ikke efter denne Tid [2]). — I Kong Magnus's tidtnævnte Testamente af 1347 fik Dominikanerne i Norge 100 Mark Penge til Deling, hvert Kloster altsaa 25 Mark [3]), og 15de Oktbr. 1352 testerede Elin Thordardatter Olafsklostret en Mark [4]), ligesom det noget før, ligeledes ved Testamente, havde faaet $18\frac{1}{2}$ Mark Penge. (Registr.)

Ogsaa i de følgende Tider omtales Klostret og dets Priorer nu og da. Broder Thorkel, Prior i St. Olafs Kloster, solgte 4de Marts 1362 to Øresbol i Kjos paa Hadeland til Jon Radvardssøn, og modtog derfor fuld Betaling [5]), og i 1373 var Holmstein Prior her, og som det synes under meget trykkende Forholde. 11te Decbr. udstedte han nemlig med hele sit Konvent det Vidnes-

[1]) Original paa Perg. i Rigsarkivet. Dipl. Norveg. I. 188. Fra disse Aar har Registr. af 1622 en Dom angaaende en Tomt, Klostret eiede i Oslo, og Gavebrev af 1334 paa en Deel af Huseby i Edsberg.
[2]) Brevet er trykt i Saml. til Norg. Hist. V. 133. Jfr. S. 154—155. III. 346. Diplomat. Norveg. I. 295.
[3]) Saml. til Norg. Hist. V. 586.
[4]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 67. No. 7. a.
[5]) Original paa Perg. i Hammers Samling i Norske Vidensk. Selskabs Bibliothek i Throndhjem.

byrd, at de ikke eiede Føde til Livsophold, end mindre Formue til at istandsætte deres Klosterbygninger, som truede med at falde ned, dersom de ikke solgte nogen af Klostrets Bøger, Kalke eller andre Kostbarheder. De solgte derfor nu, for at afhjælpe Nøden, til Provsten Hr. Henrik Henriksson ved Mariækirken en forgyldt Kalk af henimod een Mark reent Sølvs Vægt for 8 Guldgylden engelsk Mynt[1]. Det var formodentlig samme Prior, som paa denne Tid laa i Trætte med Oslo Domkapittel om en Tomt, et Huus og Andet mere, som Abbeden af Hovedøen og en Kannik af Hammer skulde paadømme (ovenfor S. 638). — Sigrid Andersdatter i Sluppen i Oslo gav i sit Testamente af 29de April 1381 "upp til bræðra" i Oslo ½ Pund Vox og ½ Mark Penge, samt 4½ Pund Salt og desuden ½ Mark Penge. Sin Mand Aslak gav hun sin bedste Seng, en liden Sølvbolle, en liden Sølvskaal og et lidet Sølvkaars, som hans Arvinger, hvis han faldt bradt fra, skulde indløse for fuldt Værd, og denne bestemtes da atter "upp til bræðra til bygningar"[2]. — Fra Kong Eriks 1ste Aar (1389—1390) nævner Registr. af 1622 en Broder Nikolaus Jonssøn, Præst (Prior?) i Olafsklostret i Oslo, om hvem forøvrigt Intet vides.

Om Hr. Jon Marteinssons Testamente (ved 1400)[3] og dettes Bestemmelser om Ceremonierne ved hans Ligfærd er allerede talt S. 172. Han giver deri "til St. Olafs Kloster i Oslo 2 lødige Mark, fordi jeg er deres Broder (ovenfor S. 282), og ½

---

¹) Dipl. Arn. Magn. fasc. 72. No. 12.. Solidi grossi, som her staaer, antager jeg for d. s. s. aurei, gullskillingar, da grossus ogsaa betegnede en Slags Guldmynt af ubestemt Værd. (Adelung).

²) ibid. fasc. 74. No. 2. Til byguingar kan vel og betyde: "til Forrentning"; men deels er Talemaaden byggia fé, i Betydning af at sætte paa Rente, sjelden i norske Breve, hvor den meest bruges om Bygsling (elocatio), deels synes den slet ikke at passe for et Kloster, hvis Beboere sligt var strengt forbudet. Gaven synes derfor at staae i Forbindelse med Bygningernes faldefærdige Tilstand nylig forud. (Jfr. ovenfor S. 108).

³) Pontopp. Annal. II. 495.

løbig Mark til fattige Folk der", hvorved uden Tvivl menes de i Klostret boende Proventmænd. Olaf Eivindsson, Kannik i Oslo, testerede 25de Marts 1413 upp til bræðra 6 Mark Vox, 1/2 Mark Penge og et Kyrlag, og 25de Juli 1414 gav Hustru Gunbjørg i Oslo sammestedshen 1 Mark Vox og 1/2 Mark Penge [1]). — Forøvrigt finder man saare lidet om dette Kloster. Tydskerne synes fra 15de Aarhundrede af at have mere og mere faaet Indpas i Klostret, en simpel Følge af, at de havde Herredømmet over Byens Handel. Priorernes og Munkenes Navne ere fra nu af ligesom Borgermestrenes og Raadmændenes og de ringere Borgeres i det Hele tydske, og mærkeligt nok opbevares et af Dominikanernes Provincialprior i Dacia Broder Raymund fra Lødese 18de April 1409 udstedte Broderskabsbrev for Skomagernes Gilde i Oslo (ovenfor S. 620) endnu i Rostock, den Hansestad, som netop havde faaet hele Oslos og Tønsbergs Handel i sine Hænder. Et andet Broderskabsbrev er 19de Decbr. 1423 udstedt af Prioren i Oslo Ernestus for to Kvinder Gyrid Eriksdatter og Turid Hakonsdatter, som gives Lod i alle Ordenens gode Gjerninger, og loves Sjælemesser efter deres Død [2]). — Senere nævnes Lydike van Hagen som Prædikebrødrenes Prior og Lafrans Gere som deres Lector i Oslo i et 11te April 1447 udstedt, før omtalt Brev om Hovedtienden [3]). — I 1453 skal Christiern I have udstedt Skjærmbrev for dette Kloster [4]).

Efter Tydskeren Lydike er uden Tvivl en Nordmand Jens Olafsøn bleven Klostrets Prior. Han indgik 15de Novbr. 1455 en Overeenskomst med Olaf Hinzesøn, kaldet Styf, Borger i Oslo, hvorved denne afstod til Klostret 2 Gaarde i Vestby og en i Lider, samt sin Søbod paa Klemets-Alminbingen i Oslo, mod at han

[1]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 85. No. 19 og 86. No. 13.

[2]) Orig. paa Perg. i Rigsarkiv. trykt i Lundhs Specim. Dipl. p. 11. Den er en Blanket, hvori Kvindernes Navne tilligemed Datum senere er tilføiet, efterat ældre Navne og Dateringer ere udraderede.

[3]) Nye danske Mag. VI. 25—27.

[4]) Registr. paa Agershuus.

skulde have sin Livsføde jævngod med Brødrene i St. Olafs Kloster for sine Livsdage, frit Herberge at ligge i, samt Pleie, naar han blev syg. Fra Klostret udstedte Olaf Styf siden forskjellige Breve, som vise, at han har holdt til her, men vedblevet at røgte sine jordiske Sysler [1]). — Fra 1461 har man et Skjøde fra Olafsklostrets følgende Prior Abraham, der i flere Henseender er af Vigtighed [2]). Han tilstaaer deri, at han med alle sine Brødres Samtykke, hvorpaa 11 Munke navngives, har bestemt, at St. Annæ Gildestue skal sættes og stadigt blive Nord i Olafsklostrets Gaard, i en Længde af 36 Alen fra Vest til Øst, og Bredden i Vest 21 Alen, i Øst til Forstuen 18 Alen [3]). Denne Tomt har Prioren undt St. Annæ Gildebrødre, "Borgere i Oslo" for evig Tid, mod at de og deres Oldermænd aarlig give $2\frac{1}{2}$ Mark i Afgift i slig Mynt, som nu er gangbar i Oslo. Desuden har han undt dem St. Annæ Alter (i Klosterkirken) at holde vedlige med Klæder, Messer og Lys efter Gildets bedste Evne. Derimod skulde Gildebrødrene (og dette var en vigtig Fordeel for Klostret) have deres Gravsted i Klostret, eftersom de selv ønskede i Kirken eller paa Kirkegaarden, samt gjøre Prioren aarlig rigtigt Regnskab.

Herefter findes Intet om Olafsklostret førend henimod Reformationen, da det atter omtales i Forbigaaende. Christiern II stadfæstede ifølge Registr. paa Agershuus i 1511 det Prædikebrødrene af Christiern I givne Brev, og 19de August 1513 var Klostrets Prior Peter Matthiasson tilstede i Oslo Domkirkes

1) Dipl. Arn. Magn. fasc. 92. No. 7. og 16. a. b. Ovenf. S. 213.

2) Trykt i Ny Danske Mag. I. 97—98. Klostrets Segl vedhænger, og er der afbildet, hvorefter Seglet No. 25 i dette Skrift er taget.

3) Ogsaa denne Beretning bestyrker, hvad ovenfor S. 109 er ytret om, hvad man i Oslo tænkte sig ved Øst og Vest. Gildets Forstue maa nemlig have vendt ud til Gaden, der nu gaaer, og vistnok altid har gaaet omtr. i Øst op fra Domkirken til det nuværende Galgeberg. Gildestuen skulde ligge Nord (d. e. ovenfor, altsaa egentlig Øst) for Olafsklostret (nu Bispegaarden), og har følgelig med sin Gavl vendt mod Gaden (det saakaldte Øvre Stræde), og med sin Hovedlængde mod den indre Klostergaard.

Sakristi, hvor han med Kapitlets Medlemmer og Minoritternes Foresatte udstedte et Transskript af 14 norske og danske Bispopers Afladsbreve for Oslo Stifts samtlige Kirker, Klostre og Kapeller [1]). I 1516 fik (eller gav) Broder Hans Pedersen i Olafs-Klostret Tilladelse til at bebygge en Tomt i Oslo, og i 1528 blev Gaarden Morstad i Marker givet til Klostret [2]). — Naar og under hvilke Omstændigheder Klostret er blevet ophævet, kjendes ikke. Det synes imidlertid, som om Sekularisationen er foregaaet tidligt; thi allerede Vaaren 1538 befalede Christian III Peder Hanssøn og Biskop Hans at sørge for, at Skolen ved Sortebrødre Kloster snart blev bygget, og at overtale de 3 Kapitler i Oslo (Domkirkens, Mariækirkens og Olafskirkens) at gaae til eet Bord [3]), hvoraf man maa slutte, at den verdslige Myndighed allerede da havde blandet sig ind i Prædikebrødrenes indre Forholde. Da Bispegaarden i Oslo var yderst forfalden, blev Olafsklostret kort Tid efter Reformationen givet Biskoppen til Bolig, og af en Ansøgning til Kongen fra Superintendent Frants Berg af 27de Juli 1556, hvori han beder om at beholde en Havetomt til den ham forundte Residents i Sortebrødre-Kloster, som Kapitlet paa Skolens Vegne vil gjøre ham stridig, sees, at en ny Bispegaard da paatænktes paa Sortebrødres Tomt [4]). Det synes altsaa, som om det gamle Olafskloster er blevet benyttet deels til Bispegaard, deels til Oslo Kathedralskole, hvilken sidste blandt sine Kapitaler ogsaa har eiet en Deel af Olafsklostrets Gods, der laa til Skolens Lector theologiæ [5]). At det dermed forenede St. Annæ Gildes Eiendomme overdroges til Slotsskriveren paa Agershuus Mats Christensen, er

[1]) Diplom. Langebek. i danske Geheimarkiv. Afladsbrevet blev af disse Mænd afskrevet for hver enkelt Kirke i Stiftet, og det nu bevarede er for Hofvin Sognekirke. Originalen har Langebek havt laant af Præst Pharo 1752.

[2]) Registr. paa Agershuus.

[3]) Originaludkast, dat. Gottorp, Fred. efter Lætare, i danske Geheimarkiv.

[4]) Ansøgning i danske Geheimarkiv.

[5]) Kraft Norges Beskr. 2den Udg. I. 186.

alt omtalt S. 620. Den nuværende Bispegaard ligger paa Olafsklostrets Tomt, og den ældste mod Søen vendende Deel deraf er efter al Rimelighed en Levning af Prædikebrødrenes Kloster.

§ 8.

Minoritternes Kloster i Oslo.

(Austr til brödra. Berföttabrödr.)

Dette Klosters forskjellige Benævnelser og Beliggenhed paa Lykkerne (á Lykkjom) i den saakaldte østlige (rettere sydlige) Deel af Oslo, lige under Egebergbakken, hvor nu Oslo Sognekirke ligger, er ovenfor S. 107—109 paaviist. Om Stiftelsen, som henføres til 1291 [1], men maaskee er et eller to Aar ældre, giver et Brev af Pav Nikolaus IV af 11te Novbr. 1291 til Abbeden af Munkeliv og Provsten samt en Kannik ved Apostelkirken i Bergen temmelig klar Underretning [2]). Han melder, at han ved Klage fra Franciskanernes Minister, Provincial og Ordenens Brødre i Dacien har erfaret, at da Hertug Hakon Magnussøn af Norge med sin Broders Kong Eriks Samtykke og paa Grund Folkets Ønske havde indkaldt nogle af Provindsens Brødre til Oslo [3]), og afstaaet dem en ham tilhørende Tomt i Byen til at bygge Huse og Kirke paa, saa søgte Domkapitlet i Oslo at hindre dette. Da nemlig Brødrene havde paabegyndt Bygningen af et Oratorium, nedlagde Simon Erkeprøst i Biskop Eyvinds Navn Forbud mod Arbeidets Fremme. Brødrene paaberaabte sig deres Ordens Privilegier, som blandt Andet forbød alle Sekulargeistlige at hindre deres Nedsættelse noget Sted, hvorhen Folket kaldte dem,

---

1) Wadding, Annales Minoritt. V. 271.

2) I Afskrift fra Vatikanets Arkiv i Norske Rigsarkiv. Optaget blandt Bilagene.

3) Det skulde synes rimeligst, at Hertug Hakon havde taget de første Brødre til sin Stiftelse fra de allerede existerende Klostre i Tønsberg eller Bergen; men Suhms Beretning (Danm. Hist. XI. 116), at de indkaldtes fra Danmark, vinder i Sandsynlighed ved hvad nedenfor oplyses om en osloisk Francikaner Henrik, som blev Biskop i det danske Stift Reval.

og hvor de kunde leve gudfrygtigt og ærligt, og forestillede Erkepræsten, at der af Paven var sat Bandsstraf for dem, som desuagtet handlede herimod. Men da Simon dog ikke var at bevæge til at tilbagekalde Forbudet, appellerede Munkene til Paven. Nu lyste Erkepræsten saavel Brødrene som Arbeidsfolkene i Band, ja sendte endog Kapitlets scolasticus Herjulf med en væbnet Skare til Byggepladsen, hvor det paabegyndte Oratorium blev nedbrudt. Munkenes Klage herover til Biskop Eyvind var frugtesløs, da denne negtede at tage Hensyn til deres Privilegier, ja endog paa eget Ansvar lod den af Simon lyste Band over Brødrene gjentage offentlig i Egnens Kirker og udstrække til deres Beskyttere og Velgjørere. Da nu Paven betragter denne Voldsgjerning ligesaameget som en Forbrydelse mod den pavelige Myndighed, som mod Franciskanerordenen, der staaer umiddelbart under hiin, paalægger han de ovennævnte Prælater, hvoraf, som man seer, ingen stod under bispelig Myndighed, at de, efter underhaanden at have forvisset sig om Rigtigheden af ovenstaaende Beretning, skulle stævne Biskoppen, personlig eller ved Fuldmægtig, Erkepræsten og Skolemesteren personlig, og Oslo Domkapittel ved Fuldmægtig inden 4 Maaneders Forløb at møde for Pavens Domstol og der lide forskyldt Straf. Sagens Udfald kjendes ikke, men det er ikke Tvivl om, at Domkapitlet har tabt, og sandsynligviis har maattet gjøre Uretten god igjen; thi i 1298 maa Klostret have været i fuld Stand, siden dets Vicegardian Ivar da forekommer [1]).

Kong Hakon V Magnusson var altsaa Klostrets Stifter, og at han alvorligt vaagede over dets Vel, viser hans Brev af 28de August 1310, hvori han, paa Oslos Barfodbrødres

[1]) Thork. Dipl. II. 216. 119. Saml. til Norg. Hist. II. 174 ff. At denne Ivar skulde kunne være den samme som den senere Kantsler Hr. Ivar Olafsson (jfr. Saml. 1. 27.) er neppe tænkeligt, deels fordi Kantsleren forud kaldes Sira (Præst), og altsaa ei kan have været Munk, deels fordi Udtrædelse af Franciskanerordenen til verdslig Stilling var næsten umulig i hine Tider. Kantsleren er uden Tvivl identisk med Ivar Klerk, som var kongelig Skriver i Aake Kantslers Tid.

(d. e. Franciskanernes — ovenfor S. 109) Klage over, at Vedkommendes Arvinger ofte gjorde Vanskeligheder ved at betale Klostret de samme i Testamenter skjænkede Gaver, befaler Enhver, der skylder dette Kloster Noget eller Guds Tjenestemænd deri, som intet Andet have til Livsophold end gudelige Mænds Almisser, at betale sig Gjæld inden 6 Ugers Dag, da Kongen ellers selv vil lægge Beløbet ud, og tage det igjen med to Penge for een [1]). — I 1318 holdt Minoritterne af Provindsen Dacia sit Provindsialkapittel i Klostret her i Oslo, og ved samme Tid nævnes en Broder Henrik, der havde været Minorit i Oslo, som Biskop i Reval [2]). Dette gjør det høist rimeligt, at i det Mindste nogle af dets osloiske Minoritterklosters Anlæggere have været danske Munke; thi Reval var dansk Bispedømme, og Henrik var dengang intet almindeligt norsk Navn; han er desuden den eneste norske Munk, som nævnes i hine danske Minoritter-Optegnelser.

I Testamenter forekommer dette Kloster i Almindelighed sammen med Olafsklostret, saa at det ene sjelden fik Noget, uden det andet ogsaa betænktes. Vi henvise derfor til foregaaende § angaaende Gerlaks Testament af 1301 paa 2 Mark norsk, Fyrst Witslaws af 1302 paa 30 Mark, Guttorm Havardssøns af 1331 paa 2 Mark Penge og ½ Pund Vox, Kong Magnus's og Dronning Blankas af 1347, hvori Norges Minoritter tilsammen fik 100 Mark Penge, og Elin Thordsdatters af 1352, hvorved Oslo Barfodmunke fik 1 Mark.

Broder Eyvind, Gardian i Barfodbrødrenes Kloster i Oslo, udstedte 30te April 1321 det ovenfor S. 631 omtalte Vidnesbyrd, og var i 1334 efterfulgt som Gardian af Ivar, som da med Prioren i Olafsklostret bekræftede et Salg [3]), ligesom han 3die August 1336 med sine Brødres Samtykke solgte 2 Oresbol i Hel-

[1]) Original i kgl. danske Selskab, eller nu i Geheimearkivet. Langebeks Specim. Dipl. 7.
[2]) Script. Rer. Dan. V. 517. 519.
[3]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 60. No. 6 og 62. No. 23.

lerud i Lomedal, som Svend Kartnagel havde givet dem i sit Testamente, til Præsten Thorstein Valdjufsøn for en blak Hest, et Pund Rugmeel og 1½ Pund Malt. Skjødet er udstedt i Barfodbrødrenes Kirkegaard paa Lykkerne (á Lykkjom) i Oslo [1]. — 13de Marts 1353 sluttedes "Øster i Barfodklostret" en Handel mellem Brynhild Thoresdatter og Thorgeir Eivindsøn, som ellers ikke angaaer Klostret [2]). — I 1376 var en Voldsdaad, om hvis Anledning ingen Kundskab haves, udøvet i dette Kloster, hvorom Oslo Kanniker og Minoritternes Konvent 30te s. A. tilskreve Ordenens conservator privilegiorum i Norge, Biskop Botolf i Stavanger. Nogle Lægmænd, melde de ham, havde af djævelsk Indskydelse med Vold opbrudt Minoritterklostrets Port Søndag Qvasimodogeniti (20de April), og i høi Grad mishandlet Broder Nikolaus, Ordenens Kustos i Norge, og Broder Halvard, samt endog dræbt en Mand. Paa Nikolaus's og hans Brødres Klage herover havde Bispens Official med Domkapitlets Samtykke med tændte Fakler og Klokkeringning lyst det store Band over Ugjerningsmændene, saa at de alene af det apostoliske Sæde eller en af Ordenens Conservatorer kunde blive absolverede. Men da Kirken ikke lukker Døren for den Tilbagevendende, og da Tidekin Skytte, som var Voldsmændenes Høvding, Thord Aslaksøn, Peter Jonsøn, Ingemar Skytte, Einar Verkmester o. Fl., hvoriblandt hines unge Tyende (clientuli), hvem Alderen tildeels kan undskylde, gjentagne Gange have tilbudt at bøde efter Evne saavel til Kirken, hvis Immunitet de have fornærmet, som til Kronen og enhver Anden, som derpaa har lovlig Fordring: saa bede Udstederne den ærværdige Fader (Botolf), at han jure delegationis vil afløse Forbryderne

---

[1]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 63. No. 3. Da Franciskus's oprindelige Regel endog forbød Minoritterne at holde nogetsomhelst Huusdyr, er dette Kjøb formodentlig sluttet i Henhold til de senere formildende Dispensationer, f. Ex. Pav Klemens's af 21de Juli 1268 (Ann. eccl. Dan. I. 507 ff.), hvorefter Gardianen maatte erhverve mange Slags jordisk Gods, naar det kun anvendtes in pios usus.

[2]) Original i norske Rigsarkiv.

af Bandet og paalægge dem passende Bod, da det er dem umuligt at drage til Rom [1]).

Ogsaa i de følgende Aar nævnes Klostret nu og da, især i Testamenter. Saaledes gav Sigrid Andresdatter i Sluppen 29de April 1381 $1/2$ Pund Vox og $1/2$ Mark Penge austr til brœðra [2]), Hr. Jon Marteinsson gav 1400 $2^1/_2$ lødige Mark til de fattige Folk hos Graabrødrene, hvis Broder han var [3]). Af Olaf Eivindsson, Kannik i Oslo, fik de 25de Marts 1413 6 Mærker Vox, $1/2$ Mark Penge og et Kyrlag, samt af Hustru Gunbjørg 21de Juli 1414 en stor Gryde [4]). — I 1436 holdtes atter Provindsialkapittel her [5]). I 1440 udstedtes et Vidnesbyrd i Graabrødrenes Konventstue i Oslo [6]), og i 1453 kjøbte dets Gardian hele Gaarden Bole i Akers Sogn af Bisp Gunnar Holk for 40 lette Gylden, som denne medtog til sin Romerreise [7]), en Handel, der ligeledes vidner om, at Francisku's Regel er bleven mildt fortolket i Norge.

Den sidste Efterretning om dette Kloster før dets Undergang er af 1513, da Broder Hakon Havardssøn, Custos, og Halvard Erikssøn, Gardian for Minoritterne i Oslo, tilligemed Prædikebrødrenes Prior 19de August udstedte Afskrifter af de i Kjøbenhavn nys forsamlede norske og danske Biskoppers Afladsbreve af 25de Juli for Oslo Stifts Kirker, af hvilke Hofvin Kirkes er bevaret [8]). Naar og hvorledes Klostret ophævedes, vides ikke med

---

1) Dipl. Arn. Magn. fasc. 73. No. 1. Da det var Immuniteten, som var angreben, lader det til at Munkene selv have givet Anledning til Voldsomheden ved f. Ex. at tage en Forbryder i Beskyttelse.

2) ibid. fasc. 74. No. 2.

3) Pontopp. Annal. II. 495.

4) Dipl. Arn. Magn. fasc. 85. No. 19 og 86. No. 11.

5) Script. Rer. Dan. V. 519.

6) Original i danske Geheimearkiv.

7) Dyst. Regist. fol. 113. b. Gardianen kaldes her "Gardianus Austebrödre", som i Saml. til Norg. Hist. IV. 516 er antaget for den folgte Gaards Navn.

8) I Afskrift i danske Geheimearkiv.

Bestemthed. Ved Brev af 21de Novbr. 1538 overdrog Christian III Graabrødre Kirke og Kloster til Oslo Borgere til et Hospital, hvortil man skulde lægge Renten af "det andet Hospital i Oslo (St. Laurentii?) til de Syges Ophold" [1], og endnu i vore Dage nyder Oslo, eller nu Christiania, godt af denne kongelige Gave, da Oslo Hospitals Bygning tildeels er en Levning af det forrige Minoritterkloster, medens Kirken (Oslo Sognekirke) er nybygget efter Ildebranden 1794, ligesom Hospitalets Jordegods for en Deel maa antages at have tilhørt Klostret, det eneste altsaa i Riget, hvis velgjørende Virkninger fremdeles vedvare.

§ 9.

St. Olafs Kloster i Tønsberg.

Ovenfor S. 80—82 er det omtalt, at Kilderne synes at antage, at der til forskjellige Tider har været to Præmonstratenserklostre i Tønsberg, nemlig et ældre, hvis St. Michael helligede Kirke laa paa Slotsbjerget, og et yngre, helligt St. Olaf, som laa i Byen. Den Omstændighed, at en Olafskirke i Tønsberg forekommer ligesaa tidligt som Michaelskirken, taler derfor, da det ikke synes rimeligt, at eet Kloster har havt to Kirker i samme By. Men ligesaameget taler derimod, og vi vælge derfor at behandle begge under Eet, da vi derved ikke hindre Antagelsen af to, i saa Fald ikke samtidige Klostre [2], hvis Nogen finder dette rimeligere.

At Tønsberg har havt et Præmonstratenserkloster i det Mindste fra Slutningen af 12te Aarhundrede er vist, ligesom at dette fra de sidste Aar af 13de Aarhundrede forekommer under Navnet St. Olafs Kloster [3] i Tønsberg. Man har nemlig en

---

[1]) Uldallske Manuskr. paa Kongens Bibliothek i Kjøbenhavn No. 576. 4to vol. IV. 4.

[2]) Til forskjellige Tider (1192. 1289. 1330) nævnes Præmonstratenserklostret i Tønsberg: altsaa kun eet.

[3]) At Munthe (i Kalls Snorre I. 60) angiver dette for et Minoritter-Kloster, er formodentlig kun en Skrivfeil, da han i Saml. II. 177 har henført Olafsklostret til den rette Orden.

paa Latin skreven Beretning fra Kong Sverres Tid om en Reise til det hellige Land [1]), hvis Forf. udførlig omtaler Tønsberg, hvor de Reisende længere Tid opholdt sig. Efter rigtig at have beskrevet Byens Beliggenhed, omtaler han Slotsbjerget, og tilføier: "Paa dets Top ligger en smukt bygget Kirke, helliget St. Michael, der med sit Gods underholder Kanniker af Præmonstratenser-Ordenen, som ere bosatte der i Byen." Denne Beretning bærer i Alt Troværdighedens Præg, og at Kannikerne maa have boet i Byen, følger ligefrem af Lokaliteten, der ikke paa Bjerget afgiver Plads for Kannikeboliger. Klostret i Byen maa være det *munklif* i Tønsberg, hvortil Kong Sverres foregivne Broder Erik lod sig føre, da han 1190 følte sig syg, samt hvor han iførte sig Munkeklæder og døde [2]). Man finder, at Olafsklostret er stiftet direkte fra Prémontré [3]), hvilket bestyrker Formodningen om dets Ælde, da Moderklostret vistnok i senere Tider var for mægtigt til at sende sine Brødre saa høit op mod Nord, og dette strider ikke mod Bisp Hans Reffs Erklæring af 22de August 1533 [4]), at Olafsklostret var stiftet af Oslo Bisskopper, en Paastand, som dets Jordegods's Opførelse i Øysteins Register desuden bekræfter. Thi Klostret var en Datter af Prémontré, fordi det derfra havde faaet sine første Munke, men Udgifterne til Anlægget, og Godset til deres Underholdning medbragte disse ikke, og dette er altsaa givet af Oslo Biskopper, maaskee samtidigt med Hovedøens og Nonneseters Stiftelse i Oslo.

Ligesaa er Olafsklostrets Beliggenhed allerede S. 83—84 i Korthed berørt i Forbindelse med en løs Formodning om, at Tønsberg i de ældste Tider har været et Bispesæde. Det Sidste

---

[1]) Trykt i Script. Rer. Dan. V. 341—362. Det herhen hørende findes S. 351—352. Suhm antager Forf. og de Reisende for Danske, men de synes snarere at have været Nordmænd.

[2]) Sverres Saga c. 115.

[3]) Script. Rer. Dan. VIII. 317 i en Liste over Ordenens Klostre i Norden opføres deriblandt: Tunsberge vel Olevyn, filia Præmonstrati.

[4]) Münch. Dipl. No. 3234 blandt Bilagene.

er maaskee tvivlsommere, end det engang forekom mig; men at Klostret har ligget inde i Byen, og ikke paa Gaarden Teige paa Nøtterøen ligeoverfor Byen, er nok uimodsigeligt. Meningen, at Teige har været Kloster, er neppe ældre end Müller [1]), og hans Grunde derfor bevise, hvilket Forf. ogsaa selv synes at have følt, netop at Teige ikke har været Klosterbolig. Han leverer et Brev af 1378, udstedt i Olafsklostret i Tønsberg, og bemærker i den Anledning, at da Klostret, "som sagt er, laa paa Teige, laa det egentlig at tale, ikke i Tønsberg", men det var just hvad han skulde bevise. Hans andet Beviis er hentet fra Teiges Benævnelse "Teie Bispegaard" i gamle Jordebøger, et Navn, der ligeledes modbeviser Antagelsen af et Kloster der; thi Kloster og Bispegaard paa een Gang kan det ikke med nogen Rimelighed have været. Teige forekommer altid, naar det nævnes, i Forbindelse med eller som Bolig for Oslo Biskopper, som her lode Værelserne istandsætte og i det Hele viste sig som Gaardens Herrer [2]), hvor de særdeles ofte holdt til paa deres Visitatser paa Vestfold o. s. v. Et Brev af Bisp Eyvind af Oslo er udstedt 9de Juli 1298 á Teigum *viðr* Túnsbergi, og et Landsvistbrev af 1430 i Bispegaarden Teigar ved (hjá) Tønsberg [3]); og paa Reformationstiden skrev den removerede Bisp Andreas Muus sig episcopus Tegensis (Bisop paa Teige) [4]). Heraf følger, baade at Teige var Bispegaard igjennem hele Middelalderen, og at det efter daværende Talebrug lige-

[1]) Tønsbergs Beskrivelse S. 33—34. Kjøbenhavn 1750. Mørch, Bing, Lundh, Kraft og Munthe følge ham alle.

[2]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 73. No. 16.

[3]) ibid. fasc. 58. No. 3, og Dipl. i Antikv. Ark. i Stockholm. For dem, der maatte ønske nøiere at drøfte mine Grunde for denne iøvrigt uvæsentlige Sag, anføres endnu nogle Beviissteder. Dipl. Arn Magn. fasc. 75. No. 1 og 14. fasc. 79 No. 6. og 89. No. 9. Dipl. af 1392. 1401. 1417 i Rigsarkivet. Det Sidste er dateret: i Sandin sudræ gardin, som ligger neden fore St. Olafs closter. Jfr. og Nye danske Mag. I. 67. VI. 26.

[4]) Münch. Dipl. No. 3164. 3172. Han boede dengang ved Tønsberg. ibid. No. 1601.

som nu antages at ligge ved eller hos d. e. udenfor Tonsberg. Men i alle os levnede Efterretninger om Olafs Kloster nævnes det beliggende i Byen, ja i et Brev omtales en Sammenkomst "paa Bryggerne ved Olafsklostret i Tonsberg" [1]), hvilket maa ansees afgjørende; thi selv om man vilde antage, at Teige i ældre Tider kan have været henregnet til Byen, uagtet de her nævnte to Breve modsige dette, kan dog umuligt Byens Brygger have ligget over paa Øen, men de laa beviislig paa deres nærværende Plads.

Efter disse foreløbige Undersøgelser skulle vi meddele, hvad vi om Præmonstratenserklostret her i det Hele have fundet. Olafskirken, som efter det Ovenanførte antages for Klostrets egentlige Kirke, medens Michaelskirken kun har været et særskilt lidet Kapel, som Kannikerne desuden af en eller anden Grund have holdt vedlige paa Slotsbjerget, nævnes 1207, da Erling Steenvæg, Kong Magnus's foregivne Søn, begroves her, ligesom senere, da Philip af Væggen, og 1260, da Bisp Henrik af Holar der bleve begravede [2]). Ligesaa omtales den i Anledning af St. Stefans Hospital, som Kong Hakon Hakonssøn byggede søndenfor samme Kirke [3]). — Fremdeles maa den Abbed Orm fra Tønsberg, som deeltog i Rigsmødet i Bergen 1223, have været Præmonstratensernes Abbed; senere blev han Biskop i Oslo [4]). — Regelen fastsatte, at Ordenens Abbeder til visse Tider, fordetmeste aarlig, skulde indfinde sig til Generalkapittel i Prémontré (ovenfor S. 80), men da dette faldt for besværligt for Nordens Klostre, tilskrev Generalabbed Vilhelm 12te Juni 1289 alle Brødre i Danmark og Norge, at

---

[1]) A bryggionum viðr Olafsklaustri i Túnsbergi. Dipl. Arn. Magn. fasc. 78. No. 10.

[2]) Fornm. Søg. IX. 31. 144. — 36. 150. Hák. Hákons. S. c. 301.

[3]) Hák. Hákons. S. c. 333.

[4]) ibid. c. 86. Saml. til Norg. Hist. I. 553. Den Jofreir, Provst i Tønsberg, der ligeledes var i Bergen 1223, har derimod uden Tvivl været Provst ved Laurentii Kirke i Tønsberg, der nemlig ifølge Post. Regist. havde før dennes Tid været Kollegiatkirke med 4 Præbender.

deres Formænd for Fremtiden skulde paa Grund af den store Afstand være fritagne for denne Pligt; derimod skulde Ordenens 4 Prælater i Dacia hvert 4de Aar møde ved Generalkapitlet, naar Veirliget tillod det, dog saa at Provsten af Børglum og Abbeden af Tonsberg i ethvert Tilfælde da indfandt sig[1]). Denne Bestemmelse er vistnok nogenlunde efterlevet, og en saadan stadig Forbindelse med en mægtig Ordens Fædre kan neppe have været uden Indflydelse saavel paa Tønsberg-Abbedens Dannelse, som paa Norges Kultur i det Hele. Forresten maa de norske Præmonstratensere paa denne Tid have været forsømmelige i at betale deres Afgifter til Prémontré; thi 26de Oktbr. 1290 befalede Generalabbeden Vilhelm Abbeden af Bekkaskog (saltus Mariæ) i Skaane snarest muligt at visitere Ordenens Kirker i Tønsberg og Dragsmark in capite et in membris, og tvinge dem til at indsende til Generalkapitlet Ordenens paabudne Kollekter, samt affætte Abbeden og Brødrene, hvis de viste sig ulydige[2]). — I 1297 skal Olafsklostret have faaet $^{1}/_{10}$ af Djupvigs Laxefiske af Abbedissen i Nonneseter i Oslo[3]), sandsynligen mod Vederlag; dog synes det, som om denne vigtige Eiendom senere har givet Anledning til mange og indviklede Trætter mellem de forskjellige Eiere (Nonneseter, Olafsklostret og Oslo Domkapittel). — I 1298 bleve de to betydelige Gaarde Næs og Ropastad i Kvelds Sogn givne til Klostret[4]).

Saaledes var Olafsklostret uden Tvivl allerede rigt og i Anseelse, da Kong Hakon V funderede de 14 kongelige Kapeller, hvoriblandt Michaelskirken i Tønsberg blev en af de 4 kollegiate.

---

1) Barth. VI. 529—530. Suhm XI. 61. Annal. eccl. Dan. I. 760. Da Danmark havde 4 Klostre (Børglum, Bekkaskog, Thomerup og Hvits) og Norge 2 (Tønsbergs og Dragsmarks), er her en Ubestemthed i Udtrykket. Maaskee ansaaes Forstanderne i Hvits og Dragsmark ikke som Prælater. Et andet Brev fra ham af samme Dag, ovenf. S. 79.

2) Barth. VI. 539—540.

3) Registr. paa Agershuus.

4) Sammestedс. Hyst. Reg. fol. 111. a.

At Præmonstratenserne have afstaaet dette, som det synes i Helligheds Ny staaende Kapel [1]), uden Vederlag er ligesaa usandsynligt, som at den mod geistlige Stiftelser gavmilde Konge har forlangt dette; men herom gives for Tiden ingen Oplysning. Ved Gavebrev af 1ste Decbr. 1317 skjænkede Kongen ikke mindre end 110 Markebol Jordegods til dette Kapel, for deraf at underholde dets Provst, 4 Korsbrødre, og 2 Diakoner, en Klokker, og disses Brydier, Stegere og Stegesvende [2]). Fra nu af var Kapellet paa Slotsbjerget Kongens, og havde vistnok ikke, som Müller antager [3]), mere Noget med Præmonstratenserne at gjøre, da dette aldeles vilde stredet baade mod Kongens Hensigt med Kapellerne og mod Præmonstratensernes Regel.

Strax derefter vare Erkebispen, Bisperne af Oslo, Bergen og Stavanger, den pavelige Nuntius i Sverige Nils Sigfastsøn, Kapellernes Foresatte Hr. Finn og Kantsleren Ivar 16de Juli 1318 samlede i Olafsklostret hos Abbeden Hr. Anstein, da en Vidisse blev given af Pavens Befaling af 3die Febr. 1317 til Erkebispen af Nidaros samt Bisperne af Skara og Vesteraas om at tage den udvalgte Upsala Erkebisp og hans Kapittel i Forsvar mod Alle [4]). — Denne Abbed havde Proces med Medeierne i Djupvik-Fisket, og blev i 1320 stævnet desangaaende af Officialen i Oslo; men Sagens Gang og Udfald kjendes ikke; dog synes det at være kommet til Forlig; thi 1322 tilskrev Abbeden Abbedissen i Oslo, at han var villig til at holde det Forlig, Bisp Salomon i Oslo havde istandbragt dem imellem, naar hun vilde levere til Hr. Olaf ved Laurentii Kirke den Fisk, som fra Djupvik erholdtes [5]). — Hans

[1]) Dette synes at fremgaae af Dronning Margretas Bestemmelse af 12te April 1405 om, at en Mand skulde for hende valfarte til St. Mikkels Berg i Tunsberg. Udv. af danske Diplomer af Molbech og Petersen S. 208.

[2]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 51. No. 12. Thork. Anal. 169 o. fl. St.

[3]) Beskriv. af Tønsberg S. 33.

[4]) Barth. IV. 671 ff. Diplomat. Svecan. III. 369. 318.

[5]) Registr. paa Agershuus.

Eftermand var uden Tvivl Abbed **Ogmund**, som ligeledes har havt Strid med Biskop Salomon om Bispetienden i Tønsbergs Omegn, som synes at have hørt til de Gaver, Oslo Bisper ved Klostrets Stiftelse have tillagt dette. Sagen forligtes i Lødese 23de Oktbr. 1330, da Abbed Ogmund og Olafsklostrets procurator Arne Asgeirssøn godvillig afstode til Biskoppens Fuldmægtige, Korsbrødrene Hr. Guttorm og Hr. Hjarrande, Rettigheden (Kaldsretten?) til Slagens Kirke, samt Bispetienden af Njoters, Stokke og Skeidaugs Sogne, uagtet Klostret derpaa havde pavelig Stadfæstelse [1]. I 1340 bevistes, at Gaarden Bratsaas i Arnedals Sogn tilhørte St. Olafs Kirke og Kloster, ligesom ved samme Tid en Gaard i Nykirke Sogn blev givet dertil [2]. — Broder **Benedikt**, Abbed i Olafsklostret, og hans Konventsbrødre mageskiftede 13de Oktober 1359 Gaarden Viken i Fodnes Sogn, hvis Bygninger ved Vaadeild vare afbrændte, til en Ivar Thoressøn, mod en mindre Gaard Marker i Ramnes Sogn [3].

Hans Eftermand var uden Tvivl Abbed **Gunnar**, som 1368 solgte Klostrets Gaard Solum i Arnedals Sogn til Ansinn Grimssøn [4], og var Vidne ved Thord Arnesøns Gave af Øvre-Tænsberg til Sæms Kirke [5]. — Først i 15de Aarhundrede findes atter Noget om dette Kloster, medens Hr. **Olaf Salmundasøn**, maaskee en Broder af Hustru Asa Salmundadatter i Selvik (ovenfor S. 639), var Abbed her i en lang Aarrække (1403[6])—1438 og maaskee længere). I 1400 var Bisp Øystein i Olafsklostret i Tøns-

[1]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 61. No. 17.

[2]) Registr. paa Agershuus. Gaarden nævnes blandt Klostergodset i Øysteins Regist. fol. 111. b.

[3]) Origin. paa Perg. hos Skolelærer E. Oxerød i Sandsherred. Et Brudstykke af Konventets Segl, forestillende St. Olaf siddende med Rigsæble i høire Haand, vedhænger. Da ingen af disse Gaarde nævnes i Jordebogen, er formodentlig senere atter et Bytte skeet.

[4]) Müller Tønsbergs Beskrivelse S. 34.

[5]) Øyst. Regist. fol. 44. b.

[6]) I dette Aar nævnes han i Registr. paa Agershuus angaaende en Møllebams Udvidelse ved Lidemøllerne (?).

berg, hvor han dømte, at dette Kloster skulde beholde to Gaarde i Ramnes Sogn, og at det Salg deraf, som var gjort uden Bispens Samtykke, skulde være magtesløst, et Udtryk, der ligeledes viser Bispens Myndighed over Klostret [1]). Denne Abbed havde af en Halvard Thorgeirsson, der med sin Hustru og alt sit Gods havde givet sig ind i Klostret, faaet to Markebol i Strand, men da Bonden ogsaa havde solgt samme Gaard til Erik Kolbjørnsson, Præst i Sande, reistes der Sag derom, som Halbjørn, Provst ved Laurentskirken, og Jon Karlsson, Lagmand i Tønsberg, paadømte 8de April 1405 til Præstens Fordeel, hvorpaa Abbeden efter forskjellige Forhandlinger 16de Juni s. A. stadfæstede Erik i Besiddelse af Gaarden, mod at denne betalte Klostret, hvad han endnu var Bonden skyldig paa Handelen [2]). — I 1419 gav Hustru Live Arnesdatter sig med Gaarden Biskopsrud i Sigdal ind som Proventkvinde her, og Lagmanden Jon udstedte 1421 et Brev om Klostrets Ret til denne Gaard [3]). — Gaarden Lille Skardeberg i Thjødling havde Eieren Andres Gjurdsson givet til Abbed Olaf i Tønsberg, uden at mindes, at han og Moder forud havde mageskiftet Gaarden til to Brødre, hvem han derfor 2den Mai 1420 atter tilskjødede denne Gaard, og kaldte sin Gave til Klostret tilbage [4]). — 23de Marts 1422 udstedte Abbed Olaf tilligemed 4 Lagrettesmænd paa Vestfold i Klostret et Vidnesbyrd om to Gaarde Hundsal og Nordby i Vaale Sogn, som Halvard Steinbjørnsson og Hustru afstode til deres Søn [4]), og ligesaa 20de Septbr. 1431 i Blomegaard i Tønsberg med Lagmanden Sigurd Sjofarsøn m. Fl. et Skiftebrev mellem Skog Thorbiornssons Arvinger [4]). S. A. skal han og Lagmanden ligeledes have optaget Prov om de Gaver, en Hustru Elin Ranesdatter havde undt Live Ranesdatter [5]). Endelig ud-

[1]) Registr. paa Agershuus.
[2]) Fire Breve paa Perg. i Rigsarkivet.
[3]) Registr. paa Agershuus. En anden Live maa det være, som nævnes i Hvst. Registr. 110. b, der gav 2 Markebol i Sanden paa Nøtero til Klostret.
[4]) Orig. paa Perg. i Rigsarkivet.
[5]) Registr. paa Agersh. nævner ved 1451 et Brev om Faste og Almisse

stedte Abbed Olaf i 1438 en Kvittering for 14 Mark som Kjøbesum for Gaarden Aaros i Roken [1]).

Klostrets i 1399 af Biskop Øystein optagne Jordebog (fol. 110—112) opregner 206 det tilhørende Gaarde, især paa Vestfold, hvoraf i Sæms Sogn 41 tildeels betydelige Eiendomme. Blandt dets Velgjørere nævner Jordebogen Hustru Live, Oslokanniken Hakon Guttormsson [2]), Salve Olafsson med Hustru Gudrun, Thorbjørn Halsteinsson med Hustru Aase Bjørnadatter, Gunne Petersson og Hustru Sigrid, samt Andres Arneson med Hustru Sigrid.

Den sidste Abbed, som forekommer her, hed Nils, der om Sommeren 1513 var Vidne til et Overfald paa Olaf Jensson, velbyrd. Mands Olaf Ottessøns Foged, hvorom han med Eilif Borgarsøn, Borgermester i Tønsberg, gav sin skriftlige Beretning 4de April 1514 [3]). Senere omtales St. Olafs Kloster ikkun i Anledning af dets forestaaende Sekularisation. Det synes, som om Bisp Anders Muus af Oslo ved sin Resignation fra Bispestolen ogsaa har forbeholdt sig den biskoppelige Myndighed over dette Kloster, uagtet hans Revers, dat. Kjøbenhavn 24de Juni 1524 [4]), Intet derom indeholder; thi efterat den danske Adelsmand Erik Ugerup af Frederik I var 1532 forlænet med Klostret mod at føde og klæde Munkene der, tilskrev efter Kongens Død det danske Rigsraads Formand, Marsken Hr Tyge Krabbe, 23de Juli 1533 det

---

blandt Brødrene i Olafsklostcr," hvis Mening ikke af disse Udtryk kan sees. Af alt dette indlyser, at Olaf har været Abbed her 1403—1438 i det Mindste. Naar man derfor i Dipl. Arn. Magn. fasc. 99 (Osloensia destructa d. e. Diplomfragmenter, Oslo Stift vedkommende) finder et Brev, henført til 1436, hvori blandt Udstederne nævnes (Nic)los Helgesøn, Abbed i Tønsberg, maa uden Tvivl Aaret her være urigtigt læst, maaskee for 1536.

[1]) Regist. paa Agershuus.

[2]) Jfr. Dipl. Arn. Magn. fasc. 88. No. 8, indeholdende hans Testament af 1427.

[3]) Løs Afskrift i danske Geheimearkiv. Saavel Olaf Ottessøn som hans Foged vare døde, da Brevet udstedtes.

[4]) Original i Rigsarkivet.

norske Rigsraad, at Bisp Anders havde forlangt det danske Raads Mellemkomst, til at skaffe ham igjen St. Olafs Kloster i Tønsberg, da han vilde ved deres Hjælp, der vare i Klostret, holde Messe og Gudstjeneste vedlige. Fik Bispen Klostret, var han villig til at overlade Erik Ugerup som Erstatning Tønsberg Bo, hvorpaa Bispen havde Livsbrev [1]). Samtidig hermed indløb imidlertid til det i Bud forsamlede norske Rigsraad Bisskop Hans Reffs oftere omtalte Klageskrift af 22de August s. A. om Kongens og Adelens Indgreb i Bispestolens Rettigheder. Dette Brev [2]) viser, at Olafs-Klostret blev givet Erik Ugerup i Forlening til Vederlag for den Skade, han havde lidt ved Christiern IIs Angreb, og han havde det endnu i 1552, ligesom han strev sig til Klostrets Hovedgaard Aulin. Imidlertid var Konventet her uden Tvivl opløst allerede 1536 i Anledning af den Ildebrand, som 21de Februar lagde hele Tønsberg By med Kirker og Klostre i Aske, og man finder ingen Oplysning om, paa hvilken Maade Ugerup som Klostrets verdslige Forstander efter Branden har opfyldt sin Pligt at sørge for Munkene. Klostergodset, der efter Øysteins Jordebog bestod af 206 Gaarde, hvoraf de fleste og største i Sæm, Slagen, Nøtterø, Stokke og Borre Sogne [3]), vedblev længe som verdsligt Læn, og blev det oprindelige Grundlag for Griffenfelts Gaard eller Jarlsbergs Grevskab, under hvis Hovedgaard Jarlsberg (for Sæm) Aulin Gaard nu er Underbrug.

---

[1]) Saml. til Norges Historie VI. 41. Münch. Dipl. No. 3223.

[2]) Münch. Dipl. No. 3231, blandt Bilagene.

[3]) De største Gaarde vare: i Sæm: Aulin, Munamar, Laane, Fadheim; i Slagen: Velle, Undeberg, Valdsberg, Røyren, Sanden; paa Nøtterø: Fæø (nu Føyen), Bjørnebud, Sande; i Stokke: Mæletsheim, Hauge, Røyrekoll; i Borre: Solbrekke, Kjær, Solberg, Sande; i Hedrum: Nonneseter, hele Nanneaa med Møller og Fiskeri; i Arnedal: Tøflin, N. Kvarne, Voluthveit, Lid; i Sked: Brensrud; paa Modum: ⅓ i Djupvik, o. s. fr.

§ 10.

Minoritternes Kloster i Tonsberg

laa i den sydlige Ende af Byen, hvor dets Navn, Graabrodres Kirkegaard, der i senere Tider har været benyttet til Fattiges Begravelse, endnu er bevaret, men Levninger deraf kunne ikke længere paavises. Dette Kloster er stiftet af Kong Hakon Hakonsson, omtrent ved Midten af 13de Aarhundrede. Dets første Anlæg staaer i saa noie en Forbindelse med Stiftelsen af Dragsmark Kloster, og har givet Anledning til en saa almindelig Vildfarelse, at det bliver nodvendigt her at omtale disse første Forholde noiere. Baade ældre og nyere Forfattere have nemlig antaget Minoritternes og Barfodbrodrenes Kloster i Tonsberg for to forskjellige Klostre, af hvilke det sidste skulde havt Augustinermunke, som allerede under Kong Hakon Hakonsson flyttede til Dragsmark[1]). Men dette er ikke rigtigt, ei heller berettes saadant i samtidige Kildeskrifter, skjønt det ved første Oiekast synes saa.

I Kong Hakons Saga[2]) fortælles nemlig under Opregningen af de mange Kirker og andre Bygninger, som skyldes ham, at "han lod gjøre Barfodbrodrenes Kirke i Tonsberg, og blev den (Kirken) siden ført Syd til Dragsmark (hann lét gera berfœttubrœðra kirkju i Tunsbergi, ok var hun siðan fœrð suðr i Dragsmörk). Denne Begivenhed omtales i Sønnens Kong Magnus's Skjærmbrev for sidstnævnte Kloster saaledes[3]): "Vor Fader lod Minoritternes Huus, kaldet Barfodbrodre-Kirke, flytte fra Byen Tonsberg til Dragsmark, og indstiftede i denne af sin Fædrenearv et St. Mariæ Kloster efter Augustins Orden" (pater noster *domum* fratrum minorum berfœttubrœðra kirkiu dictam e civitate Tunsberg in Dragsmarc transferre curavit et inibi de patrimonio

---

[1]) Langebek i Script. Rer. Dan. IV. 421. Kraft Norg. Beskr. II. 563; 2den Udg. II. 226. Munthe i Aalls Snorre I. 60. 63.

[2]) Hák. Hákons. S. c. 233.

[3]) Trykt efter en Afskrift af Brocmann i Liljegr. Dipl. Svec. I. 728.

suo monasterium St. Mariæ secundum St. Augustini ordinem fundavit). Da det af hvad nedenfor om Klostret i Tønsberg berettes er klart, at ikke alene en Barfodbrødre-Kirke, men ogsaa dens Beboere Barfodbrødrene, her som ellers identiske med Minoritterne, stadig forekomme i Tønsberg ogsaa efter hiin Tid, saa maa de ovenanførte Beretninger ikke forklares om Andet eller Mere, end de udtrykkelig indeholde, nemlig at Kong Hakon — uvist af hvad Grund — lod den af ham paabegyndte eller fuldendte Kirkebygning for Minoritter i Tønsberg flytte derfra og opføre som Klosterkirke for de Augustiner- (Præmonstratenser-) Munke, han til Dragsmark havde indkaldt. Tønsbergs Minoritter forbleve her, og havde deres Kirke, som snart benævnes berfœttabrœðra-kirkja, snart domus fratrum minorum. Om nogen Flytning af Munke fra Tønsberg til Dragsmark tales ikke, og i alle Tilfælde vedkommer en saadan ikke Minoritterne.

Den første Gang dettes Kloster med Bestemthed [1]) omtales efter Stiftelsen, er i Anledning af Konkordatet, som 9de August 1277 sluttedes mellem Kong Magnus og Erkebiskop Jon, hvilket nemlig er udstedt i Minoritternes Kirke i Tønsberg [2]). Forresten omtales dette Kloster ligesom alle øvrige af denne Orden yderst sjelden. Det forundtes i 1291 Afladsprivilegium af Paven [3]), og i 1296 holdtes Ordenens Provindsialkapittel her [4]). Den Traktat med de tydske Søstæder, som Kong Erik sluttede i Bergen 12te Juni 1293, forpligtede Stædernes Sendebud sig til at besørge ratificeret inden Mortensdag derefter, og at nedlægge Vidnesbyrd

---

[1]) Beretningen i Hák. Hákons. S. c 288, at den unge Kong Hakon, da han i dette Aar kom syg til Tønsberg, lod sig føre op til munklífis, maa vel nærmest forklares om Præmonstratenserklostret, da munklíf ikke synes at være brugt om Franciskanerklostre.

[2]) Den latinske Original (Thork. Dipl. II. 68.) er dateret: in ecclesia fratrum minorum, som den norske Oversættelse deraf gjengiver med: i kirkju berfœttu-brœðra i Túnsbergi (Mscrp. Arn. Magn. No. 115 b. og 116 4to): Vidnesbyrd om Identiteten.

[3]) Suhm Danm. Hist XI. 116.

[4]) Script. Rer. Dan. V. 319.

derom hos Minoritterne i Tønsberg [1]). — I dettes Kloster udstedtes i 1330 et Gavebrev til Drosten Hr. Erling [2]), og det fik sandsynligviis sin Lod af Kong Magnus's og Dronning Blankas testamentariske Gaver til samtlige norske Minoritter [3]). — Hovedbeviset for at Barfodmunkene i Tønsberg vare Minoritter, afgiver iøvrigt Fru Joron Jamældsdatters Testament af 18de Septbr. 1360, der er udstedt i Barfodbrødrenes Kirke af Broder Sigurd, Barfodbrødrenes Gardian i samme By [4]); thi slig Tittel førte ingen anden Ordens Foresatte.

Allerede i 1381 forekommer den danske Benævnelse Graabrødrenes Kloster i Tønsberg i en Kvittering for en Pengesum [5]), og 14de Decbr. 1391 udstedte Broder Aslak, Custos over Graabrødre-Klostrene i Norge, med Lagmand Brand Gunnarssøn og 3 Raadmænd i Nedre Petersgaard i Tønsberg et Vidnesbyrd om noget Jordegods, som Gaute Eriksøn da kjøbte [6]). — I 1395 valgte den før nævnte Aasa Salmundsdatter sit Gravsted i Graabrødrekloster i Tønsberg, hvor hendes Mand Rane Eivindssøn allerede laa, og gav derfor 30 Mark Penge til Klostret [7]). — I det følgende Aarhundrede nævnes dette Kloster lige-

1) Sartorius Gesch. d. deutschen Hansa, v. Lappenberg. II. 171. Codex Lubicensis. I. 517.
2) Dipl. Norveg. I. 170.
3) Saml. til Norg. Hist. V. 585.
4) Dipl. Arn. Magn. fasc. 69. No. 14.
5) ibid. 74. No. 1.
6) Original i norske Rigsarkiv. Det er troligt, at det er det samme Brev, som A. Mørch har henført til Olafs-Klostret, og derfor antaget en Broder Aslak Custos som Abbed paa Teige, hvilket maaskee har foranlediget Munthe til at antage Olafsklostret i Tønsberg for et Minoritterkloster (ovenfor S. 681 Anm. 3). Mørch angiver, at Brevet havde et Segl med Omskrift: "secretum claustri fratrum minorum Norvegie." Dette mangler nu, men Mørch pleiede desværre at afklippe Seglene af de Breve, han benyttede, og skaffede sig paa den Maade en Sigilsamling, som nu er i Rigsarkivet, men til liden Nytte, da al Oplysning om, hvorhen de om hinanden kastede Vorsegl oprindelig have hørt, ganske mangler.
7) Dipl. Arn. Magn. fasc. 80. No. 13.

ledes kun leilighedsviis. 4de November 1434 kjøbte velbyrdig Mand Markvard Buk her en Gaard af Arne Arnesson [1]), i 1448 holdtes atter Ordenens Provindsialkapittel i Tønsberg [2]), og 23de Novbr. 1485 solgte Gardian Herman Jakobsson og hans Brødre hvad Klostret eiede i Gaarden Huusvig i St. Peters Sogn i Tønsberg til hæderlig Mand Amund Jonsson [3]).

Paa Reformationstiden var Henrik Monsson Gardian her, samt i de sidste 10 Aar tillige Ordenens Custos i Norge. Han optog i 1519 en vis Reidar og Hustru i Broderskabet [4]), samt solgte 31te Decbr. 1535 til Halvard Nilsson Gaarden Huusvig, som den i Tønsberg afdøde Anna Ottesdatter, ifølge et 9de August 1525 udstedt Vidnesbyrd, havde skjænket til Klostret for sine Forældres Sjæle, og hendes Søster Ottilia da stadfæstede [5]). Denne Handel var sandsynligviis en af disse Munkes sidste Foretagender, og de handlede klogt i under de daværende Omstændigheder at gjøre deres faste Eiendomme i Penge; thi 21de Februar 1536 afbrændte Byen med Kirker og Klostre [6]), og Minoritterne have uden Tvivl benyttet denne Ulykke til at hæve Konventet og forlade Byen. I det Mindste nævnes de slet ikke efter den Tid. Klosterbygningen med Tomt overdroges 1551 af Kongen til Skolens og Rectors Brug [7]), og saavidt jeg veed tilhører Tomten endnu Tønsbergs Skole. Klostret hørte saaledes til de Konventer, som vare opløste før Reformationen [8]).

[1]) Original i Rigsarkivet.
[2]) Script. Rer. Dan. IV. 410. V. 519.
[3]) Müller Tønsbergs Beskr. S. 30.
[4]) Original i danske Geheimearkiv.
[5]) Müller anf. Sted S. 31—32.
[6]) Suhms (ældre) Samlinger. II. 2. 188.
[7]) Script. Rer. Dan. IV. 410. Kraft Norg. Beskr. 2den Udg. II. 229.
[8]) En frater Olaus Prepositi (?) gardianus quondam Tunsbergensis nævnes ved uvis Tid som begraven i Minoritterkirken i Visby paa Gotland. (Script. Rer. Dan. VI. 567.)

§ 11.

Gimsø Nonnekloster.

(claustrum sanctimonialium in Gimbisey.)

Strax Syd for Kjøbstaden Skien ligger i Solums Sogn den lille, af Skienselvens Fossefald omflydte Klosterø, hvorpaa Gimsø Klosters Hovedgaard endnu staaer. Dens Navn maa uden Tvivl udledes af gimmr, gymbr [1]) et Lam, saa at altsaa Gimsey eller Gymbisey betegner Faareøen, Lamøen. Her skal Dag Eilifsson, en af Magnus Barfods kjækkeste Høvdinger [2]), have stiftet et Nonnekloster af Benediktinerordenen, formodentlig ved Aar 1110, da de med Kong Sigurd hjemkomne Korsfarere vakte en almindelig Iver for Klosterstiftelser her i Landet. Øen, hvorpaa Klostret byggedes, har uden Tvivl oprindeligt hørt under den paa den anden Side af Elven liggende Bratsberg Gaard, hvor Stifterens Søn Gregorius Dagsson var bosat. Han var som bekjendt Kong Inge Krogryggs første Raadgiver og trofaste Ven, der faldt for ham i Slaget ved Fors i Viken, hvorfra han blev ført op til Gimsø og der begraven 1161. Hans Søster Baugeid var da Abbedisse i Klostret [3]).

Dette er den eneste Anledning, hvorved Gimsø omtales i Sagaerne, og hvad man forøvrigt finder derom, maa hentes fra Annaler, Jordebøger og Diplomer. I Kong Magnus's Testament af 1ste Februar 1277 gav han 30 Mark gangbar Mynt til Gimsø, hvis Bygninger i 1317 afbrændte [4]). Ved Midten af 14de Aarhundrede gav Fru Ronnog Smidsdatter sig ind i Gimsø, uden

---

[1]) Denne Form forekommer ifølge Ncr II. 513 i Stjorn, og forklarer saaledes den sædvanlige Skrivemaade af Klostrets Navn.

[2]) Magn. Barf. 8. hos Snorre c. 27, i Fornm. Søg. c. 37 (VII. 72). At Dag Eilifsson stiftede dette Kloster, staaer neppe udtrykkeligt i Kilderne, men er mere end sandsynligt; ligesom alle Nyere derom ere enige.

[3]) Fornm. Søg. VII. 273. Af Navnet Baugeid er en forvansket latinsk Form Begeda dannet, som en enkelt Gang forekommer.

[4]) Script. VI. 250. III. 130. Annal. Island. 4to p. 210.

Tvivl som Proventkvinde (S. 209 ff.), og skjænkede ved den Leilighed Klostret Gaardene Gullarud og Myrkabakke i Skedjofs S. i Bahuus Læn, ligesom hun i sit Testamente skjænkede det Gaardene Thorgjulsstad, Thorderud, Stafkarl, Grorud og Steinarsrud, alle paa Stangenæs sammesteds, samt Lammen og Holte paa Vestfold [1]). Ved samme Tid omtrent fik ligeledes Klostret Gaarden Presthelt i Næs Sogn af Hr. Ogmund Finsson (senere Drost) for hans Farbroders Hr. Ivar Rofas Sjæl, ligesom det er sandsynligt, at den Sidstnævnte er begraven i dette Kloster [2]). I dette Aarhundrede nævnes Fru Asa og senere Fru Gelaug som Abbedisser i Gimsø. Begge forøgede ved Kjøb Klostrets Gods betydeligt, især Forstnævnte, i hvis Tid en Roar nævnes som Klostrets Ombudsmand (ráðsmaðr) [3]). Allerede dengang eiede det en fra Klosterkirken forskjellig Kirke eller Kapel, Hakasteins Kirke [4]), der laa ved Hagesteens-Faret, tæt ved Klostret, og hvorved sandsynligen særskilt Præst har været ansat.

Gimsø Klosters Rigdom og den gode Bestyrelse, det i længere Tid synes at have nydt, maa have bragt det til at udvide sine Handelsforbindelser i større Udstrækning, end det nærliggende Skien (Skiða) som Kjøbstad kunde tillade. Kong Hakon VI havde ligesom foregaaende Konger taget denne By i kongeligt Værn, og under et Ophold i Gimsø stadfæstede Faderen Kong Magnus dette Sønnens Brev, og tilføiede et Forbud mod at holde noget Kjøbmandskab i Gimsø, uden forsaavidt Abbedissen tiltrængte til sit Klosters Forsyning [5]). — 9de Marts 1388 befalede Biskop Øystein

[1]) Dyst. Reg. fol. 35. Jeg formoder, at denne Fru Ronnog, om hvem jeg iøvrigt ingen Oplysning har kunnet finde, har været Enke efter Hr. Ivar Ogmundssøn Rofa (Saml. til Norg. Hist. I. 141 ff.) At hun er død omtrent ved Aarhundredets Midte, slutter jeg af Dyst. Reg. fol. 172, hvor der anføres, at Ronnog Smidsdatter "i den store Mandddøden" (1349—1350) gav 4 Gaarde til Bragasæters Kirke i Bahuuslæn.

[2]) Dyst. Reg. fol. 32. Munthe i Saml. I. 112.

[3]) Sammesteds fol. 35—36.

[4]) Dipl. Norveg. I. 271.

[5]) Brevet brændte i Skiens Ildebrand 1777, og haves nu kun i Aftryk i

af Oslo Provsten i Ranarike, Gunulf Helgason, at stævne Svein Præst paa Stangenæs til at møde for Biskoppen paa Teige, for at forsvare sig mod Abbedissen i Gimsø og hendes Konvent, som klagede over, at han ikke havde betalt Klostret, hvad han var skyldig, samt for at forsvare sig i Anledning af Overhørighed mod Biskoppen m. v [1]). Klostrets Klage har rimeligviis angaaet Oppebørsel af dets betydelige Indtægter i denne Egn af Bahuus Læn.

Ragnild Genoveva, Abbedisse i Gimsø, uden Tvivl den samme, som i 1351 omtales som Nonne i Oslo (ovenfor S. 659), mageskiftede 19de Novbr. 1392 til Biskop Øystein i Oslo Gaardene Valer, Autne og Hunaberg i Aurskog paa Romerike, Engjar i Hemnes og Bokar i Oslo Herred, hvilket Jordegods Klostret havde faaet af Erkebiskop Thrond i Nidaros for hans Søsters Gudruns Optagelse (firir ingisto systur hans Guðrunu), samt Gaarden Aas i Haslum Sogn. Herfor fik Gimsø igjen af Biskoppen Rauster i Hjuxabø og Ararud, begge i Saude Sogn, Ravnløs i Fænes Sogn paa Grønland, og ½ R. Svineland i Bamble, samt 7 gamle Mark eftergivne, som Klostret skyldte ham [2]). — Hr. Gaute Eriksson Galtung, der som Rigsraad deeltog i Kalmarunionens Afslutning

Thues Beskrivelse over Kragerø og Langesundsfjorden S. 153—156, samt i en Afskrift i Rigsarkivet, indsendt til Cancelliet i 1661 i Anledning af Byens nye Privilegier. Men begge røbe den største Ukyndighed i Oldbrevets Læsning, og kan derfor ei stoles paa. Hos Thue er det dateret "Fredag før Kommes" Messe 1359 i Magnus's 40de Aar, en Datering, der stemmer, hvis man antager den feillæst for: Kyndelsmesse; Afskr. af 1661 har læst: Fred. før Klementsmesse i Magnus's 43de Aar, og nævner slet ikke Christi Aar. Denne Datering er af andre Grunde sandsynligst og bliver 19de Novbr. 1361. Suhm (XIII. 708) mener vistnok dette Brev, som han dog daterer 19de Novbr. 1372, uvist med hvad Grund, da han ei opgiver sin Hjemmel. Han har iøvrigt forstaaet Originalens Udtryk halda (hafa) kaupskap om at høve Kopskat i Gimsø.

[1]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 75. No. 14.

[2]) ibid. fasc. 77. No. 26. De saaledes erhvervede Eiendomme lagde Biskoppen til Nikulas-Alteret i Halvardskirken i Oslo. (Øyst. Regist. fol. 138 a.)

1397, var i en Aarrække Syselmand i Skienssyssel og en høit anseet Mand. Han synes at have staaet i nøie Forhold til Gimsø Kloster, hvor endog "Hr. Gautes Stue" omtales [1]), og blev tilligemed sin Hustru Fru Margreta Reymarsdatter (Romer) begraven her. Ved Hustruens Død gav han 3 Gaarde der i Egnen for hendes Gravsted i Klostret [2]). — Foruden det Gods, som opregnes i Øysteins Register, finder man og, at Gimsø har havt Eiendomme i Nordlandene; thi 6te Decbr. 1413 kvitterede Helga Abbedisse og hendes Konventsøstre Fru Ingeborg Ellingsdatter for det Ombud, hun hidtil havde havt for Klostret i Anledning af dets Jorder i Nordlandene [3]). Maaskee havde Gimsø ogsaa disse Gaarde fra Hr. Gaute, der eiede Gods saavel Norden- som Sondenfjelds; i det Mindste maa disse nordlandske Eiendomme være erhvervede efter 1401, da Jordebogen i Øysteins Register optoges, og da Hr. Gaute døde 1412 eller 1413, er der Grund til at formode, at de ved hans Testamente ere komne til Gimsø.

Eilif Sveinsson, Præst i Gimsø, udstedte med Hjarrand Thoraldsson, Præst paa Gjerpen og Gaute Eriksson, Lagmand i Skien (forskjellig fra Rigsraaden og Syselmanden), 22de Marts 1439 i Skien en Afskrift af et Brev fra Biskop Jens i Oslo til Præsteskabet i Thelemarken, angaaende Olaf Buks Klagemaal over de Voldsomheder, Bønderne under en Halvard Gratop havde udøvet mod ham og hans Slægt, især paa hans Gaard Brunla [4]). — I 1447 (eller 1443?) nævnes Scolastica som Abbedisse i Gimsø i Anledning af en med Nonnerne i Oslo indgaaet Forening om gjensidige Sjælemesser m. v. (ovenf. S. 664.) Paa Abbedissens Ansøgning stadfæstede Pav Nikolaus V sine Formænds Privilegier

---

[1]) ibid. fasc. 84. No. 6. Saml. IV. 555.

[2]) Øyst. Regist. fol. 32. a. b.

[3]) Original paa Pergament i danske Geheimearkiv. Seglene vedhænge forslidte; Abbedissens forestiller en opreist Kvinde med Krumstav i høire Haand.

[4]) Original paa Papir i danske Geheimearkiv, hvor flere Breve angaaende Halvard Gratops Opløb forvares.

og Indulgenser for Benediktinerinderne i Gimsø [1]), og 1ste December 1475 solgte den ovennævnte Eilif Sveinsson, Præst og mansionarius i Gimsø (ovenf. S. 192—193), en Gaard Berdorsrud paa Follo til Peter Jonsson, Erkepræst i Oslo [2]). — Den første Abbedisse, som omtales, var Margreta Amundsdatter, som 21de April 1514 solgte den halve Jonsgaard i Skien til Gunnar Thorsteinsson paa Skiens Kirkes Vegne for 22 Mark danske [3]).

Efter denne Tid omtales Klostret kun i Anledning af den verdslige Magts Indblanden i dets Forholde og den paafølgende Sekularisation. Christiern II overdrog, uvist af hvad Aarsag, Nonneseter i Oslo den 12 Gyldens Rente, som Gimsø aarlig havde fra Bergens Stift, maaskee Indtægten af Klostrets Gods i Sogn [4]), ligesom han, formodentlig samtidigt hermed, forlænede en Diderik Tolder med dette Kloster. Grunden til denne usædvanligt tidlige Sekularisation af et anseeligt Nonnekloster angives af Oslo Biskop at have været "vrang og urettelig Undervüsning", men Frederik I fulgte desuagtet Formandens Exempel, idet han 14de Febr. 1529 forlænede Ivar Jensson (Jernskjæg) dermed "mod slig Tyngde og Afgift til Jomfruerne (d. e. Nonnerne), som der er Skik." Han fik imidlertid 1532 Froland istedet, og Gimsø overdroges paa Hr. Mogens Gyldenstjernes Forestilling som Løn til Hans Myntmester for udviist Tjeneste under Agershuus's Beleiring under Christiern II, og som Erstatning for den Skade, ham da tilføiedes, dog med samme Forpligtelse som Formanden [5]). Denne ulovlige Disposi-

[1]) Afskrift i danske Geheimearkiv efter Original paa Perg. "paa Kunstkammeret 1774."

[2]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 94. No. 12.

[3]) Trykt i Danske Mag. VI. 33—34 efter Orig. paa Perg. laant Langebek fra Skiens Raadstuarkiv. Sammesteds er Klostrets Segl kobberstukket. (Klosterseglene i nærværende Skrift No. 23).

[4]) Suhms Nye Samlinger III. 139 efter Cancelli-Registraturen. Aaret er ei anført, men Brevet staaer blandt Brevskaber for 1521—1523.

[5]) Saml. til Norg. Hist. VI. 24. 44 efter Cancelli-Regist. Naar der i denne staaer, at Hans Myntmester skulde underholde "Præsterne og Fro-

tion over Kirkens Gods paatalte Biskop Hans i Oslo, saasnart Kong Frederik var død, i den oftere omtalte Forestilling til Rigsraadet af 2den August 1533, hvor han tillige oplyser, at strax han kom til Stiftet (1525) beskikkede han, da Diderik Tolder imidlertid var død, Klostret igjen under Abbedissens Bestyrelse, hvilket stod ved Magt til Kong Frederik, "ligeledes efter vrang Underviisning" overdrog Gimsø til Ivar Jensen [1]. Biskoppens Forestilling hjalp imidlertid ikke; tvertimod overdroges Klostret i 1538 til Otto Anderssen sine clausula [2]. Han beholdt det imidlertid kun kort. Paa denne Tid havde nemlig Christian III opsendt den sachsiske Bergmester Hans Glaser til Norge, for at udsøge passende Steder til Bergverkers Anlæg, og i sin Indberetning foreslog han blandt andet paa Gimsø Kloster at opbygge Vaaningshuse m. v. for de thelemarkske Bergfolk, samt anlægge en Mynt, ligesom og at Kongen ved Hjælp af Klostrets Gods skulde mageskifte til sig de Eiendomme, hvorpaa Jernhammere skulde anlægges [3]. Senere bestemte Kongen sig til paa Gimsø ogsaa at anlægge en Smeltehytte (Sigerhytte), og gav Hovedsmanden paa Agershuus, Peder Hanssen, de fornødne Forholdsregler. I den Anledning tilskrev denne 27de Marts 1540 Kongen, at han ifølge dennes Brev havde faaet Otte Anderssen til at afstaae Klostret, mod at erholde Hammer Gaard. Ligesaa "ere alle Nonner med deres egen frie Villie uddragne og ere gifte, undtagen en gammel Nonne, som ei vilde

---

drene" i Gimsø, er dette vel ikkun en Skrivfeil for Søstrene, hvis man ei vil antage, at Vedkommende have ladet Konge og Cancelli i Uvidenhed om, at det var et Nonnekloster, som saaledes uden videre inddroges; thi med Hensyn til disse vare Reformatorerne noget lemfældigere.

1) Münch. Dipl. No. 8231; blandt Bilagene.

2) Pontopp. Annal. III. 237. Notits af C. Deichmann. Sine clausula betegner vel Fritagelse for de Forriges Pligt at sørge for Nonnerne; men dette er besynderligt, da der virkelig endnu vare flere Nonner tilbage.

3) I Uddrag hos Brünnich om Norges Bjergværker. S. 30—37. Indberetningen er udateret, men maa henføres til Efteraaret 1538. (jfr. anf. St. S. 30 øverst.)

gifte sig; dog er hun med fri Villie uddragen og er hos sine Venner. Eders fyrstelige Naade skal med Sandhed vide, at de vare hverken nødte eller twungne til at drage ud, — — ligesom de have begjært mit Brev paa, at de maatte uddrage.“ Forsaavidt havde Peder Hanssen altsaa opfyldt Kongens Ønske at skaffe ham fuld Raadighed over Klostret og dets Gods; men han fraraader aldeles at opføre en Smeltehytte der, fordi Gimsø ligger nedenfor flere Fossefald, saa at Malmen maa tildeels kjøres over Land, og opfordrer Kongen til at udsætte med at fatte Beslutning herom, til han selv kommer op og seer Leiligheden, samt udbeder sig imidlertid Klostret i Forlæning [1]). Dette Raad fulgte Kongen dog ikke, men udnævnte 14de August s. A. Antonius Brypke til Berghauptmand i Norge, og overdrog denne Gimsø Kloster til Bopæl med Ordre der at bygge en Smeltehytte [2]). Det sidste Spor af Klostervæsen i Gimsø forsvandt, da saavel Klosterbygningen som Kirken i 1546 afbrændte [3]), og Klostergodset blev som verdslig Forlæning lagt under Bratsberg Gaard, hvorfra Gimsø uden Tvivl oprindelig var kommen.

Om Klostrets betydelige Jordegods giver Øysteins Register fol. 31—35 fuldstændig Underretning. Det bestod, ifølge Jordebogen af 1401, af 266 Gaarde og Gaardparter, især i Skiens Omegn, paa Vestfold og i Viken. Gimsø eiede altsaa næsten ligesaa mange Gaarde som Nonnesæter i Oslo, men dettes Eiendomme vare i det Hele betydeligere, og Klostret følgelig rigere [4]). — Uden Tvivl

---

[1]) Peder Hanssens egenhændige Brev til Kongen, i danske Geheimearkiv.

[2]) Brünnich anf. St. S. 93. Ved Brev af 18de Septbr. erkjender Peder Hanssen at have modtaget Kongens Ordre at antvorde Brypke Klostret, som han i Mellemtiden havde overdraget Glaser. (Geheimearkivet).

[3]) Kraft Norg. Beskr. 2den Udg. III 65.

[4]) De fleste Gaarde havde Gimsø i Gjerpen 36 (hvoriblandt Folloug 5½, Markebol, S. Gjerpen 5 Markebol og Bratsberg), i Mælum Sogn 21 Gaarde (hvoriblandt Gisholdt, Bergene, Husethveit), i Sked Sogn i Bamble 15 Gaarde (hvoriblandt Slattones, nu Langesund), i Bergs Sogn paa Næset 25 Gaarde (hvoriblandt Aaros med Kværn og Fos, Riflungen, Emunderud, Holgeim, Thorp, Barkavik), i Ta-

har Gimsø, ligesom ovenfor om Lyse og Hovedø er oplyst, havt sin Gaard i Byen, hvor det formodentlig har opfyldt sine Pligter mod Fattige, Pilegrime og Reisende, og hvor sandsynligviis Klostrets i Diplomer forekommende Præst og mansionarius har boet. Dette bestyrkes ved et Skjøde af 21de Juni 1575, hvori Erik Pedersson paa Bjørnthvedt sælger Skiens Klostergaard til Erik Brokkenhuus, Befalingsmand over Bratsberg Læn. Af det gamle Gimsø Kloster ere forlængst alle synlige Levninger forsvundne.

§ 12.

Værne Johanniter-Hospital.

(domus hospitalis sancti Johannis in Varno.)

Værne (Varna, á Vornu) kaldtes i ældre Tider Strøget langs Christianiafjorden omkring Byen Moss, og ½ Miil Syd for denne laa allerede før Harald Haarfagers Tid en Kongsgaard (á Vornu), der beholdt Bygdelagets Navn, og stundom omtales i Sagaerne uden at give nogen Oplysning for Klosterhistorien [1]). Værne var saaledes en af Norges ældste Kongsgaarde, og vedblev uden Tvivl som saadan ligetil det blev Johanniterhospital; men Tiden, da dette indtraf, angives forskjelligt, og kan ikke med Bestemthed afgjøres. Kraft beretter, at det forekommer som Kloster allerede i 12te Aarhundrede, men Munthe har ligesom jeg først fundet det omtalt som saadant fra sidste Halvdeel af 13de Aarhundrede [2]). Imidlertid kan man ikke negte, at det kunde synes rime-

---

num Sogn paa Næset 28 Gaarde (hvoriblandt Kjoltin, Hvatheim, Ovre Tunheim, Brække, Haulla med Mollen, 6 Markebol, Thveitdalen), i Sandherred 7 Gaarde, i Skedjofs Sogn i Vættaherred 22 Gaarde o. s. fr. I Sogn eiede Klostret Jordegods af 81 Løbers Skyld. Maaske er dette det "Gimsø Klosters Gods", som efter Reformationen laa til Bergens Bispestol, og ifølge Frimanns Fundatser I. 4 aarlig udbragte 32 Rdlr. 3 Mk. 2 ß.

1) Snorre Yngl. S: c. 51. Hák. Hák. S. c. 63. 66. Fornm. Sög. X. 160.

2) Kraft Norges Beskrivelse 2den Udg. I. 88. (i 1ste Udg. nævnes Intet herom.) Munthe i Aalls Snorre I. 86.

ligt, at der før den sidstnævnte Tid har været Johanniter-Hospital her, da denne Orden allerede ved 1170 var bosat i Danmark, og Munkene ellers temmelig samtidig fæstede Bopæl i de 3 nordiske Riger. Kunde man stole paa den før omtalte Registratur af 1622, maatte ogsaa Hospitalet paa Værne henføres i det Mindste til 1ste Halvdeel af 13de Aarhundrede, da deri omtales en Afskrift af en Pavebulle for Værne af Pav Honorius III, som døde 1227; men herpaa tør dog Intet bygges, da Honorius III letteligt kan være forvexlet med Honorius IV († 1287) [1].

At dette Kloster var et Johanniter-Hospital (domus sacra hospitalis sancti Johannis Hierosolymitani, ovenfor S. 86 ff.) er aldeles utvivlsomt [2], ligesom og at det som saadant stod under Ordenens Prior i Andvordskov i Sjælland. Stifteren er naturligviis endnu usikkrere end Alderen; men da Værne forud var Kongsgaard, maa en af Kongerne være Stifter; dette kan neppe være Kong Hakon Hakonsson, da Værne ikke omtales blandt hans Stiftelser. Skulde Krafts Opgave derfor findes urigtig, og er Hospitalet altsaa ikke ældre end Kong Hakon, maa det være stiftet af Sønnen Magnus Lagabøter [3], under hvem det udtrykkelig omtales, dog ikke med Sikkerhed forend i Hirdskraaen [4]. Heri be-

[1] Andvordskov Hospital skal være stiftet 1170 (Daugaard om danske Klostre 273 ff.), men i Sverige fik Johanitterne intet Konvent før 1255, da Eskiltuna Hospital stiftedes (Wieselgren de claustris Sviogoth. II. 50. 51). Honorius III kan lettelig være forvexlet med Honorius IV, da ingen af disse Paver i deres Breve benyttede nogen udtrykkelig Nummerbetegnelse.

[2] Falsen, Geog. Beskr. over Norge S. 36 angiver det for et Nonnekloster, formodentlig en ligefrem Skrivfeil.

[3] At Bisp Hans af Oslo i 1533 erklærer, at Værne Hospital stedse havde været under Kirkens og ei under Kongens Bestyrelse, hindrer ei at det er stiftet af en af Kongerne, da Stifteren derved ikke erhvervede nogen mod Ordensregelen stridende Indflydelse i Klostrets ydre eller indre Anliggender.

[4] Suhm (Hist. af Danmark. X. 655.) nævner et kgl. Skjærmbrev for Værne af 1270. Men hans Hjemmel herfor er alene Registr. paa Agershuus af 1622, og Brevet kan derfor meget gjerne være af Kong Magnus Eriksson. Det opgives kun at være af Kong Magnus's 7de Aar.

stemmes, at en Tredieddeel af den Tiende, som Hirden ifølge gammel Sædvane blandt Birkebenerne ydede, skulde afgives til Værne, ligesom at enhver Hirdmand skulde ved Optagelse i Hirden betale 2 Örer, hvoraf den ene skulde lægges til Hirdmændenes Provent til Sjælemesser for afdøde Hirdmænd, den anden anvendes som Hjælp for dem af Hirden, som trængte til at gaae i Kloster [1]). Disse to Bestemmelser i Forening gjøre det sandsynligt, at Værne Hospital (det være stiftet af Kong Magnus eller ikke) er af ham blevet bestemt til et Slags Invalidehospital for Hirden, som af denne Grund just dertil ydede aarlig Tiende, ligesom det neppe er tvivlsomt, at Værne menes med det "Kloster", hvortil Indskuddet ved Optagelsen skulde anvendes. Det vilde nemlig være besynderligt, om der ved Lov beredes Hirdmændene en rolig Alderdom andensteds end netop i det Kloster, hvortil de i deres Tjenestetid aarlig havde bidraget.

At denne i det Hele mærkelige Bestemmelse ikke omtales eller viser sine Følger, maa uden Tvivl forklares deraf, at den neppe blev af Varighed. Sønnen Hakon V ophævede eller i det Mindste forandrede den ved sin bekjendte Forordning af 17de Juni 1308 angaaende Rigets indre Styrelse [2]), hvorved blandt Andet ogsaa Faderens Bestemmelser om Hirden for en stor Deel ophørte. Heri erklærer Kongen, at han ved Mariækirken i Oslo vil bygge et Hospital (þarfindahús, ovenfor S. 618), hvori de af Hirden samt de Herbergessvende, Bordsvende, Gjæste- og Kjærtesvende sondenfor Lindesnæs og Dovrefjeld, som ere eller blive vanføre, paa Grund af deres Sygdom eller Trang skulle have slig Kost, som Kongens dertil givne Gods og Hirdens Tilskud tillader. Det Sidste bestemte han for hver Ridder, Kongen efterdags udnævner, til 3 Mark gamle, for hver Hirdmand og Herbergessvend til 2

[1]) Hirdskraaen cap. 20. 51. Dolmers Udg. S. 136. 319. De to andre Dele af Tienden skulde Rigets Biskopper og Hirdpræsterne have.
[2]) Thorkelin Analecta p. 2—12. Keyser i Norsk Tidsskr. for Videnskab og Litt. I. 14 ff.

Mark, og for Gjæster, Kjærte- og Bordsvende til 1 Mark. Andre skulde give, som Gud indgav dem. Hermed staaer vistnok en anden af Forordningens Bestemmelser i Forbindelse, nemlig at de af Hirdmændene, som blive fattige eller vanføre, skulde nordenfor Lindesnæs gaae til Bergen, søndenfor Næset til Oslo, og der fremstille sig for Mærkesmanden, som efter Kongens Skjøn skulde skaffe dem Hjælp [1]). Herved gik Indtægten fra Hirden over til disse nye kongelige Forsorgelsesanstalter, og man maa antage, at Værnes Pligt at forsørge vanføre Hirdmænd med det Samme er ophørt.

Næst Hirdskraaen findes den første paalidelige Efterretning om Værne Hospital i Kong Magnus's Testamente af 1277, da han gav samme 20 Mark Penge, en Gave, hvis forholdsviise Ubetydelighed ogsaa synes at hentyde paa, at samme Konge allerede forhen tilstrækkelig havde sørget for denne Stiftelse. — Registraturen af 1622 viser, at hele Værne Hospitals Arkiv endnu paa denne Tid bevaredes paa Agershuus, hvorhen det formodentlig ved Reformationen er ført, men hvor denne ligesaa rige som vigtige Brevsamling siden er bleven af, er endnu ubekjendt. De fleste følgende Efterretninger ere hentede fra den usikkre Registratur. Deri omtales ved 1322 et Brev fra Abbed Peter i Esrom (i Sjælland) til Peter af Husaby, Kannik i Skara, om at Kongen af Norge har fordrevet St. Hans's Hospitalsbrødre, som derover havde indgivet Klage til Paven, ligesom ved s. A. nævnes et Brev af Kong Magnus, hvori han gjengiver Værne, hvad hans Morfader havde frataget det [3]). Uden Tvivl staaer dette i Forbindelse med Forordningen af 1308, uden at vi for Tiden have noget Hjælpe-

---

[1]) Thork. Analecta. p. 26. 32.

[2]) Thork. Dipl. II. 237. Script. Rer. Dan. VI. 251.

[3]) Ved 1482 nævner Registr. en Vidisse af et Brev af Kong Magnus om Gaarden Lundeby i Raade Sogn, givet "til Værne Hospitals Opbyggelse, som da var øde." Nærmest hører vel ogsaa dette Brev til Magnus Erikssøns Tid, enten nu Værne i nogen Tid har ligget øde paa Grund af Munkenes Fordrivelse ved Kong Hakon, eller andet tilfældigt Uheld, som Ildsvaade eller deslige.

middel til at udfinde Grunden og Sammenhængen deri. — Gaarden Gjølstad i Rakkestad blev ifølge samme Registr. i 1323 givet til Brødrene i Værne, hvilket viser, at Hospitalet fra den Tid af atter var i Virksomhed, selv om man antager, at det i nogle Aar af Kong Hakons Regjering har været ophævet.

I 1327 holdt Johanniterne i Prioratet Dacia et Provindsialkapittel i Andvordskov, ved hvilket blandt Flere Gotfred, Kommendator af Sverige, og Jakob, Kommendator af Norge, vare tilstede [1]). Dette er den eneste Gang, at en norsk Johanniterkomthur nævnes, og en saadan maa dog have været en altfor anseelig Mand, til at han ikke nu og da skulde bleven omtalt i den store Masse norske Breve fra 14de Aarhundrede, hvori Værne Hospital og dets Forstandere oftere nævnes, dersom denne Jakob ikke har været den sidste af denne Rang. Sandsynligviis har den nys antydede Restitution af Ordenen i Norge ved Kong Magnus vakt Forhaabning om at faae den mere udbredt, og man har i dette Haab udnævnt en Komthur; men da ikke flere Hospitaler for Ordenen kom istand, har man anseet en geistlig Forstander (Prior) i Værne for tilstrækkelig, og det saameget mere, som det fra denne Tid af var Johanniternes Foresatte meest om at gjøre at drage Penge fra Hospitalerne udenfor Rhodos, og derfor idelig indskjærpede Indskrænkning af Brødrenes Antal. En Komthur var saaledes en altfor kostbar Forstander. — Værne havde i 1329—1330 Proceß med Hr. Guttorm (paa Thufn), som ved Dom endtes saaledes, at Værne beholdt Blirøen og Thomsøen mod at afstaae Retten til Dillingsøen i Rygge til Hr. Guttorm. S. A. blev Gaarden Smidbøl i Aas paa Follo givet til Hospitalet, som ligeledes da erhvervede to Gaarde i Vaaler, i 1334 fik 1 Markebol

---

[1]) Barth. VIII. 156—157. Af hvad der ved Mødet forhandledes, kjendes kun det anf. St. opbevarede Brev angaaende Andvordskovs Brødres Forsyning med Klæder, som foregaaende Forstander af Gjærrighed havde forsømt.

i Vestre Thorp i Bergs Sogn, og i 1343 kjøbte 3 Løb i Nordre Blake (Balke?) paa Varne i Rygge Sogn [1]).

Ved Kong Magnus's og Dronnings Testamente af 15de Juli 1347 gaves 300 Mark Penge til Hospitalet paa Værne og de andre norske Klostre, som eiede Jordegods [2]). Fra samme Aar haves et Brev af 25de August fra Stormesteren paa Rhodos til Ordenens Priorer i de 3 nordiske Riger, hvori han roser deres Forvaltning, men undrer sig over, at Ordenen, siden den forlod det hellige Land (1309), Intet har hørt fra dem, intet Svar faaet og ingen Understøttelse modtaget. Skjønt de boede ved Verdens Ende, tvivler han dog ikke paa, at de kjendte til Ordenens Kamp mod Tyrkerne, og paalægger dem at betale Afgiften for dette Aar til Ordenens Fuldmægtig i Flandern [3]). — Fra Kong Magnus omtales og ved 1351 en Stadfæstelse for Johanitterne paa alle 40 Marks Sager, hvilket, om det forholder sig saa, vel vil sige, at han har tilstaaet dem Sagøre indtil dette Beløb for de Forbrydelser, som Hospitalets Landbønder begik [4]). — August 1353 udstedte Broder Unker (?), Prior i Varne Spital, med flere Andre paa Stotvig i Rygge et Brev om en Deel Gods i Aabyggie Skibrede, som Svale Olfersson kjøbte [5]). — I 1380 var Olaf Prior for Huset i Værne, og optog forskjellige Lægfolk i Ordenens Broderskab, idet

[1]) Alt efter Registraturen paa Agershuus. I sidstnævnte Handel nævnes "Broder Kolbjørnsson", som vel tildeels antyder den daværende Priors Navn.

[2]) Suhm XIII. 811. Saml. til Norges Historie V. 585.

[3]) Suhm XIII. 177, efter Code dipl. de ordine Gerosolimitano. Lucca 1737 p. 90. Dersom ikke Prioratet Dacias nærmeste Foresatte, prior generalis af den tydske Tunge, her bærer Skylden, ved at have beholdt de fra Norden indkomne Bidrag, viser dette Brev, at Johanitterne efter Korstogenes Ophør have selv beholdt Overskuddet af Hospitalernes Indtægter, Noget som desuden de allerede omtalte Erhvervelser af faste Eiendomme hentyde paa; thi det var hele Aarsoverskuddet, Kapitalen selv, ikke Renterne deraf, Stormesteren skulde have.

[4]) Registraturen paa Agershuus.

[5]) Original i danske Geheimearkiv. Priorens Navn antyder, hvis det er rigtig læst, en Udlænding.

han skjænkede dem Aflad, gjorde dem, paa Grund af den Velvillie, de havde viist og fremdeles skulde udvise mod Ordenen, deelagtige i alle dens gode Gjerninger, tillod dem for lukkede Døre at høre Messe, endog naar Interdikt hvilede over Landet, samt lovede at læse Vigilier over dem, naar deres Død indmeldtes [1]). Af slige Afladsbreve findes en uforholdsmæssig Mængde endnu bevarede. De lyde alle saagodtsom ordret eens, ere skrevne paa Latin paa en liden Skindlap, næsten alle med yderst slet Haand og idelige Forkortelser. Da der i alle er sat Rum aabent til de Personers Navne, som optoges i Broderskabet, hvilket Rum deels endnu staaer aabent, deels er udfyldt med en anden, altid endnu slettere, ubehjælpsom Haand, der oftest røber en Skriver, som har været uvidende i Bogstaveringens simpleste Regler, man maa antage, at Prioren i Værne aarlig har udsendt en eller flere ringere Brødre med slige Breve, og at disse da have streifet omkring i Landet og solgt dem blandt Bønderne [2]).

Da Hr. Jon Marteinsson (ved 1400) gjorde sit oftere omtalte Testamente, gav han deri Værne Hospital en uforgyldt Kalk af $1\frac{1}{2}$ Marks Vægt [3]). Ved samme Tid har sandsynligviis Hospitalskirken tiltrængt en større Istandsættelse, end Johanniterne selv kunde bekoste; thi ifølge Registr. gav Pav Bonifacius IX 4de Mai 1402 Brødrene i Værne Ret til at uddele samme Aflad, som St. Mariæ Kirke i Venedig var tilstaaet, til alle Bodfærdige, som paa St. Hans Dag og Langfredag besøgte deres Kirke og bidrog til dens Bygning. Man seer forresten af samme Registratur, at

---

[1]) Suhm XIV. 92, som oversætter clausis januis med "udenfor Kirkedøren."

[2]) Lige til denne Tid indkomme slige Blanketter fra Landet; nylig en fra Thelemarken; ligesaa forhen fra Valders og andre afsides Bygder, hvilket viser, at Johanniternes Afladssamlere have drevet sin Handel i en vid Kreds. Formularen var ordret den samme i Norge og Sverige. Jfr. det i Script. Rer. Dan. IV. 418 trykte Brev fra Værne af 1488 med et fra Eskilstuna af 1441 i Rhyzelii Monasteriol. 293—294.

[3]) Pontoppidans Annales. II. 493.

Værne i denne Tid og stadigt senere har lagt sig flere Eiendomme til ved Kjob, Mageskifte og Gave, af hvilke vi ligesom ved Hovedø og Nonneseter i Oslo skulle nævne de væsentligste [1]). En Gaard Gogstad blev 1401 givet did, og i 1403 mageskiftedes til Værne Gaarden Grydestad (?) i Røken for andet Gods. Hans Svarte gav 1407 en Tomt i Sarpsborg paa 10 □ Favne; ved 1410 omtales et Brev om Gaarden Fosser i Skedjofs Sogn i Viken, som Biskoppen af Bergen (d. A. Aslak Bolt) havde givet til Værne, og en Stadfæstelse derpaa af Bispens Moder, og s. A. fik det Gaarden Vestre Askerud i Sked Sogn paa Follo samt Ramnaberg paa Jeløen. Henning, Prior i Værne, mageskiftede fremdeles 1410 en Deel af Vestre Saadestad i Rygge til (eller fra) Hr. Ogmund Bolt for en Deel af Blixøen i Vaaler. I 1412 erhvervedes ved Mageskifte Nordby i Vaaler, og fik Hospitalet noget i Gaarden Borgen (eller Berg) i Skeberg, samt ligesaa 1413 i Vestre Klækken paa Ringerige. Lignende Kjob og Gaver nævnes i de følgende Aar, hvoriblandt Søndre Fosser i Rakkestad, samt en Deel Gods, som Hr. Ogmund Bolt havde givet.

Fra 1423—1432 omtaler Registraturen derimod intet Værne vedkommende Brev, men har fra sidste Aar atter en Stadfæstelse af Gertrud Eilifsdatter [2]) paa den Deel af Gaarden Nordby i Aas, som hendes Huusbonde havde givet Værne, hvortil Audun Kolbjørnsson 1434 skjødede 2 Øresbol i Krogstad i Rygge. Fra 1436 nævnes fremdeles en 12 Mænds Dom om et Skovdele i Jokeskog (?) mellem Værne og Jon Eilifsson, som formodentlig eiede Evje Gaard, og i 1439 skal Værne have faaet Noget i Gaarden Omberg paa Rolfsø. — Skjønt ikke dette Kloster specielt vedkommende,

---

[1]) Herved maa dog bemærkes, at det langtfra ikke er hele den nævnte Gaard, som gives, men i Almindelighed kun nogle Øresbol deraf; men Størrelsen er her forbetmeste udeladt, fordi den i Registraturen sjelden angives nøiagtigt.

[2]) Formodentlig den "Fru Gerthrud", som nævnes i Samlinger til Norges Historie IV. 608, og maaskee var hun Søster af den samtidige Jon Eilifsson (den Ældre, til Evje?).

bør dog her nævnes, at Ordenens Generalprior i Allemanien (ovenf. S. 87), Johannes Losel 4de Juli 1447 tillod Prioratet Dacia at indbetale de 140 rhinske Gylden, det aarlig skulde yde Stormesteren, til en navngiven Broder i Hospitalet i Maynz, for at Prioren og hans Brødre maatte forskaanes for de betydelige Udgifter, som Afgiftens Indbetaling paa Rhodos vilde paaføre dem. Lignende Bestemmelser, sigtende til at forøge Bidraget og lette dets Udtælling, gaves senere fra Stormesteren selv [1]).

I Aarhundredets sidste Halvdeel er Registraturen endnu rigere paa Breve om Eiendomserhvervelser. I 1452 gav Reidulf Simonsson Hospitalet et Oresbol i Jonsstad i Vestby, i 1453 fik det Thorbjornsrød og Foønes (?) paa Jeloen, Søndre Gjolder, Berg og Botslangen i Vaaler Sogn. En anden Deel af Thorbjørnsrød mageskiftedes til Værne 1454 af Olaf Guttormsson, og 1455 stadfæstede Halvard Sigurdsson sin Faders Gave af Søndre Tjerne i Soner (Vestby?). I 1456 erhvervedes atter en Deel af Ramneberg paa Jeloen, medens Raa (Rud?) paa Onsø solgtes til Thorer Halvardsson, som atter 1464 gav Hospitalet Gaarden Rarud, formodentlig den samme. En Deel af Rud i Vaaler fik det ligeledes 1459. I 1458 fik Værne Stadfæstelse paa sine Friheder og Eiendomme af Christiern I, hvilket Kong Hans ved sit Ophold i Norge 1483 stadfæstede, idet han tillige forlænede Hospitalet med Lundeby i Raade, som allerede i Kong Magnus's Tid skal være givet til dets Opbyggelse (ovenf. S. 705). Prioren Jakob Beske optog 1461 Bonden Veterlid Olafsson og Hustru i Ordenens Broderskab [2]); i 1463 fik Hospitalet et Oresbol i

---

[1]) Pontoppidans Annales II. 597—598. 631. 635. Ligesaa 24de Juli 1467 af Allemaniens Generalmester Johannes Aw, da han udnævnte Jakob Mortensſen i Andvordskov til Provindsialprior for Danmark, Sverige, Norge og Landet Rügen, samt paalagde ham aarlig at betale de 140 Gylden i Ordenens Huus i Kølln m. v. Apogr. Arn. Magn. Barthol. VIII. 157—159.

[2]) Original hos Sognepræst Wolff i Saude, som har faaet det i Thelemarken, hvor det stadig har været bevaret.

Odderud, i 1464 Jonsteen i Thesal, og 1465 gav Ulvilde Brynjolfsdatter det Østre Klommesteen i Rygge Sogn, ligesom flere andre Gaver af Jordegods omtales i denne Tid [1]). Ved 1467 omtales et Brev af Kong Christiern, hvorved han skal have tilstaaet Olaf Klausson, Prior i Værne, alle 40 Marks Sager, som falde paa Klostrets Gods i Norge, ligesom der af s. A. (dog snarere 1477) nævnes et Gavebrev af Kong Hans paa en Holme Rifling (Reklingholm i Raade?) og en Have, som Værne fik afgiftsfrit til Brug. Jon Eilifsson gav det 1468 den halve Gaard N. og V. Løken i Rygge; 1470 stadfæstede Amund Thorsson sin Faders Gave af en Deel af Austby i Aas Sogn og 1471 gjorde Gudrun Hakonsdatter (Bolt) sit Testamente, hvori Værne fik Dramstad, halve Rud ved Vandsøen, Vestre Thorp i Bergs Sogn, Riser paa Id, en Skov, hendes Lod i Mossefossen m. v., ligesom hun atter i 1475 gav Hvolerud (?) i Haabøl, og i 1479 Stafnes i Soner. I 1472 gav Valdiuf Ottesson til Hospitalet Ramneberg i Rygge, Brynjolf Bjørnsson og Hans Brandesson, Raadmand i Oslo, Gaarden Gyriderud, Thorer Halvardsson Gaarden Rarud i Kvilde Sogn, og Langfredag s. A. udstedte 8 Mænd fra Værne Vidnesbyrd om, at de hørte de hæderlige og velbyrdige Kvinder Fru Sidsel og Fru Bægha (Rebekka?), Hr. Kolljørn Gersts Døtre, give Prioren, Hr. Olaf Klausson, Langøen og Kosøre (Koster?) i Tjerns Sogn i Nordviken, Klostret til evig Eie [2]). S. A. stadfæstede og Hr. Bo Fleming, Hovedsmand paa Tønsberghuus, sin Gave af Eik i Ons til Værne [3]).

Grunden til denne uden Tvivl usædvanlige Gavmildhed mod Værne kan ikke oplyses. Den vedvarede fremdeles, men gav naturligviis tillige Anledning til Tvist med Arvinger og Andre, som

---

[1]) Gaverne ere ifølge Registraturen herefter saa mange, at jeg her indskrænker mig til at nævne dem, som kunne gjenfindes i Matrikulen.

[2]) Ifølge en slet Afskrift i danske Geheimearkiv. Jfr. Saml. til Norges Historie III. 498.

[3]) Budstikken V. 383, efter Registraturen paa Agershuus, hvorfra alle disse Notitser ere tagne.

troede sig berettigede til det skjænkede Gods. Saaledes havde Værne i 1477 Proces om Rarud i Kvilde Sogn, som (mærkeligt nok) Domkapitlet i Oslo paadømte saaledes, at Prioren skulde beholde Gaarden, men indløse den med Penge, ligesom det samme Kapittel i 1478 dømte Bjørn Thordssøn, formodentlig Giverens Søn, berettiget til at bruge Rarud, saalænge han gjorde Arbeide og betalte Værne Landskyld deraf. I 1476 fik Værne Gaarden Raa, og 1477 stadfæstede Thord Dyrasøn sin Faders Gave af Krogstad i Rygge til Værne, som fremdeles i 1479 og 1484 fik Mossero s i Vaaler, mageskiftede forskjellige Jordlodder med Thjostolf Styrkarsøn, og kjøbte 1/3 af Findstad i Raade af Fru Sidsel Hakonsdatter. Asterøen i Strengereid Skibrede paa Agder og Røysaas i Slagen Sogn blev givet Værne 1480; ligesaa gav Astrid Guttormsdatter s. A. 2 Øresbol i Forsetelund paa Onsø, og Aaret efter gav Svend Tholfssøn did Skubberud (Lubberud?) Ødegaard og en Deel af Paalsrud i Rygge. S. A. faldt Dom mellem Værne og Jon Kolbjørnssøn om Vang i Rygge, mageskiftede det Jordegods med Nils Ottesøn, og fik det Resten af Gaarden Findstad af Provsten ved Mariæ Kirke i Oslo, Hr. Ivar Vikingssøn, hvem man 1498, efterat han havde nedlagt Provst- og Kantsleremdedet, finder bosat i Værne, hvorfra han dette Aar udstedte et Gavebrev til Huseby Præbende i Mariekirken [1]). 1482 blev Tolfshuus i Mossedal givet til Værne, som ligeledes af Bjørn Olafsøn fik Stadfæstelse paa 3 Øresbol i Holm paa Follo, som Havard Borgarsøn havde skjænket.

Fru Gudrun Hakonsdatter, hvis Gavmildhed mod Værne allerede ovenfor er omtalt, stadfæstede 1483 Fru Elins Gave af Fletsberg i Vaaler og sin egen af Vandraadsrud i Søner. Uden Tvivl staaer denne Bolternes Gavmildhed i Forbindelse med Familiens Tillid og Hengivenhed for Værnes Prior i al denne Tid, Hr. Olaf Klaussøn eller Nikolaussøn (ogsaa Nilssøn), til

[1]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 95. No. 23. Sandsynligen har han paa sine gamle Dage givet sig som Lægbroder ind i Værne.

hvis Familieforholde man iøvrigt Intet kjender. 31te Marts 1484 udstedte han med 4 Lagrettesmænd fra Værne et Opgjør mellem Hr. Einar Fluges Arvinger, nemlig dennes Enke, den ovennævnte Fru Gudrun, paa den ene Side, og Hr. Einars Fuldsøster Hustru Ingerd Olafsdatter paa den anden, som ved sine Ombudsmænd Thorgeir og Asulf Thorgeirssønner kvitterede Gudrun og hendes Arvinger, Hr. Einars (uægte?) Børn og hans Tjenesteqvinde Margrit Jonsdatter, for Arven efter Einar Fluge, samt stadfæstede med Fru Gudrun Einars Gave i Løst og Fast til Margrit og hine Børn, mod at alt dette Gods skulde falde tilbage til Hustru Ingerd, hvis Børnene ei efterlode sig ægte Afkom [1]). — S. A. solgte Fru Gudrun Laxefisket Aaros i Sogndal til Prior Olaf, ligesom Værne fik 1 Markebol i N. Røder af Paal Arnessøn, og kjøbte en Gaard Svelden (?) i Soner, hvori Svein Arnessøn 1483 havde givet Hospitalet sin Lod. Fru Sigrid Erlandsdatter stadfæstede fremdeles 1484 sin Husbondes Hr. Bo Flemings Gave af Jorundthvet, og gav selv Huseby i Tesjal. I 1485 gav ligeledes Asgeir Halvardssøn noget Jordegods til Værne, som 1486 fik hans Hustrues Samtykke dertil, og i 1487 bestemte Gunvor Thorkelsdatter, at alt hendes Gods i Løst og Fast efter hendes Død skulde tilfalde dette Kloster, som fremdeles i dette Aar havde Proces med Halvard Andressøn om Gaardene Rødre og Rafnes paa Jeløen, hvorom d. A. faldt Dom af Lagmanden i Tønsberg. Fremdeles gav Fru Ragnfrid Knutsdatter Gaarden Rodker i Vestby og stadfæstede desuden sin Søns Gavebrev; en Gaard paa Tunøen kjøbtes, og en Hud i Kvelde blev skjænket til Værne, som desuden i 1488 fik en Gaard i Lom i Gudbrandsdal af Olof Dagfinnsdatter, samt 12 Øresbol i Haabøl i Edsberg og Kopperud m. v. i Vaadstad

[1]) Lundhs Diplomafskrifter efter Original paa Rigesheim i Haabøl. I Saml. III. 605 har Munthe omtalt dette Opgjør; han antager, at de her nævnte Einars Børn ere avlede i et ældre Ægteskab med en ukjendt Kvinde; men mon de [illegible] ere fødte udenfor Ægteskab med Margrit Jonsdatter?

Sogn. Sigrid havde Værne i d. A. en Proces om Gaarden Hjerne i Ramnes paa Vestfold, som Oslo Lagmand tildømte Hospitalet, fordi den tidligere af Kong Hans og Norges Rigsraad, ifølge Testamente, var dømt derunder, samt en anden Proces for Oslo Biskop om nogle Ødebøler, som Erik Kane havde tiltaget sig til Klosterets Skade[1].

I 1498 maa Prioren Olaf, efter en langvarig og ikke mindre i materiel Henseende høilig Bestyrelse, være afgaaet ved Døden; han nævnes første Gang i et Broderskabsbrev af d. A. for en Bonde Arnid, hans Hustru Liv, og deres Børn[2]. Hans Eftermand var vel den Laurits Thygesen, som allerede 1489 enedes med Brødrene i Værne om at resignere og ei længere være deres Prior, hvortil formodentlig den kort efter forekommende Johannes eller Hans Hermansen valgtes. 1489 bevidnede Guttorm Eriksen, Prest paa Onsø, med to Andre, at de vare hos Gunnar Eriksen paa Dale i det nævnte Sogn, da han laa i sin Banesot, og med fuld Samling gjorde sit Testamente, hvori han for sin og sin Hustru Borghilds Sjæl gav Værne Hospital Vestre Halvorsrud, som skulde ligge ødebygt under den østre Gaard med en Huds Afgift aarlig[3]. S. A. testamenteredes Nordre Valtersgaard i Oslo til Værne, der ligeledes ved Gave fik Gaardene Lunder (eller Lundem) og Grimsrud i Svindal, samt af Asulf Styrsen en Gaard i Baadstad og en i Enebak. Ligesaa omtales mangfoldige Eiendomserhvervelser i 1490; deriblandt kjøbtes en Ødebøl i Søndre Solem af Ingeborg Andersdatter, samt Korsgaarden i Bergs Sogn. Ved Mageskifte med Einar Jonsen fik Værne 1 Markebol i Rud ved Vandsjø samt en Ødegaard med 7 Ødebøl i Jonsrud paa Follo; og af Gaver i d. A. nævnes en Deel af Dilling, halve Ottestad i Rygge, Vig i Vaaler, 1 Hud i Kvelde, ligesom Olaf Bjørnsen pantsatte en Gaard i Rygge til

1) Alt efter Registraturen paa Agershuus.
2) Danske Selskabs Begyndelse og Tilvæxt S. 198.
3) Original i Rigsarkivet.

Hospitalet for 44 Mark, samt gav det halve Botner efter sin Død. Ligesaa gav Gunvor Paalsdatter Værne hvad hun eiede i Ronild i Skeberg, og Svend Throndsøn sin Gaard Holmegild i Aremark. S. A. fik det af Kong Hans Stadfæstelse paa alle sine Eiendomme. I 1491 gav Borghild Klausdatter en Jordlod under Raa, og Thjostolf Hakonsøn hvad han eiede i Axelseter i Luder Sogn i Viken til Værne, som ligeledes fik en Gaard i Rødenes.

Prioren Johannes Hermansøn optog i 1492 forskjellige Lægfolk i Broderskabet [1]), og s. A. vidnedes, at Holmen Nesling udenfor Fossen i Rygge altid havde ligget til Værne, indtil Kongens Foged nylig tog den, fordi en Tyv var hængt der [2]). Ligesaa fik Værne Biskop Hermans af Hammer Stadfæstelse paa Asgeir Halvardssøns Gavebrev af 1485, mod at en Gaard i Rannestad skulde tilfalde Hammers Domkirke. I 1493 skjænkede Rigsraaden Hr. Otto Matssøn (Rømer) halve Borsebakke i Rygge til Værne, ligesom han s. A. udstedte Vidisse af Tarald Kanes Gavebrev paa Gaardene Skjørholm og Skoby i Viken til Hospitalet [3]), der fremdeles d. A. mageskiftede til sig en Deel af Krosgaarden fra Bergs Præstebord mod en Gaard i Rødke, samt fik halve Hvalstad i Vestby. — Endnu 1494 nævnes Fru Gudrun Hakonsdatter Bolt, der da gav Værne den halve Gaard Ørund (i Dyrum?) i Rygge, og 1496 og 1497 fik dette Hospital fremdeles nogle Gaardeparter omkring i Borgesyssel, ligesom Registraturen ved 1498 omtaler et Stadfæstelsesbrev af Kong Hans paa alle 40 Marks Sager, som Værne efter Priorens Død maatte oppebære. 1499 kjøbte Værne Huseby i Tesfal.

Den følgende Prior Laurits (Lauge) Nilssøn skal forekomme 1500—1508 [4]), i hvis Tid en Gudrun (?) Karlsdatter skjænkede Værne (1500) hvad hun eiede i Forsetelund paa Onsøen,

---

[1]) Original i Rigsarkivet og danske Geheimearkiv.
[2]) Registraturen paa Agershuus.
[3]) Samlinger til Norges Historie IV. 568, efter Registraturen.
[4]) Ramus Norges Beskrivelse S. 61.

og Ingeborg Andresdatter solgte 2 Oresbol i Løken, hvilket Halvard Thordssøn 1507 stadfæstede. Den førnævnte Hr. Otto Romers Datter, Hustru Anna Ottesdatter, bekræftede 1503 med sine to Sønners Samtykke sin afdøde[1]) Mands Amund Jonssons (Skanke, til Evje) Gave af Rislarud til Værne, og atter ved 1520 den Sammes Gave af Gaardene Dyrvold og Reier. Med Romerslægten havde Prioren desuagtet Proces om et Laxevarp i Sogndal paa Jæderen, som 1508 dømtes fra Hr. Otto under Værne, men Sønnen Hr. Olaf Ottesson reiste senere atter Sag derom, som dog forligtes[2]). Dette staaer maaskee i Forbindelse med Hustru Margreta Petersdatters Gavebrev 1506 af Den Anorn (?) og Holmene derved, hendes Lod i Herrefossen, Mosebakke, halve Gaard Egeberg og Laxefisket i Aaros i Sogndal. S. A. fik Værne ved Testamente Gaarden Bratterud og en Ødegaard i Vaaler, og mageskiftede til sig Grefsruds Skov i Rygge for Nedre Aakeberg m. v. fra Gudmar Reidarsson, samt i 1507 fra den Samme 1 Skpd. Korn i Løken i Vaaler for en Gaard i Raade[3]). Christiern II og Norges Rigsraad tildømte 1508 Værne en halv Gaard i Rakkestad, og Hustru Sigrid Thorbjørnsdatter gav det Halsaa Gaard ved Mandal, medens Gaarden Fylletuen paa Follo, som Olaf Amundsson havde givet og hans Søster i 1506 stadfæstet, ligeledes i 1508 af Gunnar Jonsson erkjendtes som Hospitalets Eiendom. I d. A. fik det desuden Gaarden Knarud i Gran paa Hadeland, i 1509 halve Thorp i Borge, og 1510 af Jon Bjørnsson en Gaardpart i Skedjof i Viken, ligesom Prioren s. A. fik 3 Oresbol i Ystehede af denne Jon mod 1/8 Hud i Risum, begge paa Idd.

Efter Laurits har en Peter Nilsson i kort Tid (omkring 1513, da han 21de Decbr. var i Oslo)[4]) været Prior i Værne,

1) Enten er dette eller Aaret urigtigt; thi Amund Skanke var ikke død 1503.
2) Samlinger til Norges Historie IV. 568. 569. 609 efter Registraturen.
3) Registr. Denne Gudmar Reidarsson kaldes paa det første Sted, han nævnes, "Guldder Ridderis."
4) Diplom i Rigsarkivet.

men allerede 1514 var han afløst af Prioren Peter Jonsøn, som da udstedte Brødrelagsbrev for Thorgeir Ivarsson og dennes Hustru Karen Gunnarsdatter [1]). 1515 indgik han Forlig med Hustru Anna (Ottesdatter?) angaaende to omtvistede Gaarde, og 1516 fik Klostret Dyrerud i Rygge og halve Litlerud Kværn i Eds-berg. Peder Pedersøn, Raadmand i Oslo, gav 1520 hvad han eiede i Halsaa i Mandal, og Hustru Otilia Ottesdatter (Rømer) gav 1525 sin Deel af Reier paa Jeløen, samt Kile og Ordal paa Hvaløerne [2]). Prioren Peter Jonsøn optog 1524 Paal Ormssøn og hans Kone Helga Thorgeirsdatter i Broderskabet, og fik 1525 af Gudbrand Olafssøn Gaarden Dælen, hvori atter 1527 Orm Nilsøn gav Hospitalet sin Deel. Ved 1530 (formodentlig 1531) omtales et aabent Brev af Kong Christiern, hvori denne tilstaaer Værne Aaros Laxefiske i Sogndal, indtil der var gaaet Dom i Sagen derom mellem Klostret og Hr. Vincents Lunge.

Christiern IIs Tog til Norge 1531 medførte Værnes som saa mange andre norske Klostres Sekularisation. Prioren Peter tog nemlig den hjemkomne Konges Parti, og sendte 15de Decbr. 1531 med sin Tjener Jep Skriver 40 Lod Sølv til Christierns Kantsler Paul Kempe, Kongen til Hjælp, med Bøn om at han ikke vil forsmaae hans fattige Bidrag. "Magten er ikke stor, men Villien skal være god." Med samme Brev sender han Mag. Paul to ungerske Gylden og et lidet Sølvstob, og beder om hans Hjælp til at faae det ledige Mosfedals Løn, paa Grund af den store Skade, han og Kloster har lidt, siden Kongen drog af Riget. Lige-saa beder han Kantsleren skaffe ham et Kongebrev paa at beholde Ross Gods i Viken, som Esge Bilde havde taget til sig, og op-bebære Landskyld deraf, til begge Parter kom i Rette derom for Kongen [3]). — Til Straf for dette Frafald mistede Prioren sit Klo-

[1]) Danske Geheimearkiv.

[2]) Saml. IV. 569; ellers efter Registr. af 1622.

[3]) Brevet findes i danske Geheimearkiv. Jfr. om Paul Kempe: Allen, de rebus Chr. II. exsulis 33—37.

og Ingeborg Andresdatter solgte 2 Oresbol i Løken, hvilket Halvard Thordsøn 1507 stadfæstede. Den førnævnte Hr. Otto Romers Datter, Hustru Anna Ottesdatter, bekræftede 1503 med sine to Sønners Samtykke sin afdøde [1]) Mands Amund Jonssøns (Skanke, til Evje) Gave af Rislarud til Værne, og atter ved 1520 den Sammes Gave af Gaardene Dyrvold og Reier. Med Romerslægten havde Prioren desuagtet Proces om et Laxevarp i Sogndal paa Jæderen, som 1508 dømtes fra Hr. Otto under Værne, men Sønnen Hr. Olaf Ottesøn reiste senere atter Sag derom, som dog forligtes [2]). Dette staaer maaskee i Forbindelse med Hustru Margreta Petersdatters Gavebrev 1506 af Øen Anorn (?) og Holmene derved, hendes Lod i Herrefossen, Mosebakke, halve Gaard Egeberg og Laxefisket i Aaros i Sogndal. S. A. fik Værne ved Testamente Gaarden Bratterud og en Ødegaard i Vaaler, og mageskiftede til sig Grefsruds Skov i Rygge for Nedre Aakeberg m. v. fra Gudmar Reidarssøn, samt i 1507 fra den Samme 1 Skpd. Korn i Løken i Vaaler for en Gaard i Raade [3]). Christiern II og Norges Rigsraad tildømte 1508 Værne en halv Gaard i Rakkestad, og Hustru Sigrid Thorbjørnsdatter gav det Halsaa Gaard ved Mandal, medens Gaarden Fylletuen paa Follo, som Olaf Amundssøn havde givet og hans Søster i 1506 stadfæstet, ligeledes i 1508 af Gunnar Jonssøn erkjendtes som Hospitalets Eiendom. J. d. A. fik det desuden Gaarden Knarud i Gran paa Hadeland, i 1509 halve Thorp i Borge, og 1510 af Jon Bjørnssøn en Gaardpart i Skedjof i Viken, ligesom Prioren s. A. fik 3 Oresbol i Jstehede af denne Jon mod $1/2$ Hud i Risum, begge paa Jdd.

Efter Laurits har en Peter Nilsøn i kort Tid (omkring 1513, da han 21de Decbr. var i Oslo) [4]) været Prior i Værne,

[1]) Enten er dette eller Aaret urigtigt; thi Amund Skanke var ikke død 1503.
[2]) Samlinger til Norges Historie IV. 568. 569. 609 efter Registraturen.
[3]) Registr. Denne Gudmar Reidarssøn kaldes paa det første Sted, han nævnes, "Guidder Ridderis."
[4]) Diplom i Rigsarkivet.

men allerede 1514 var han afløst af Prioren Peter Jonsson, som da udstedte Brødrelagsbrev for Thorgeir Ivarsson og dennes Hustru Karen Gunnarsdatter [1]). 1515 indgik han Forlig med Hustru Anna (Ottesdatter?) angaaende to omtvistede Gaarde, og 1516 fik Klostret Dyrerud i Rygge og halve Litlerud Kværn i Edsberg. Peder Pedersson, Raadmand i Oslo, gav 1520 hvad han eiede i Halsaa i Mandal, og Hustru Otilia Ottesdatter (Rømer) gav 1525 sin Deel af Reier paa Jeløen, samt Kile og Ordal paa Hvaløerne [2]). Prioren Peter Jonsson optog 1524 Paal Ormsson og hans Kone Helga Thorgeirsdatter i Broderskabet, og fik 1525 af Gudbrand Olafsson Gaarden Dælen, hvori atter 1527 Orm Nilsson gav Hospitalet sin Deel. Ved 1530 (formodentlig 1531) omtales et aabent Brev af Kong Christiern, hvori denne tilstaaer Værne Aaros Laxefiske i Sogndal, indtil der var gaaet Dom i Sagen derom mellem Klostret og Hr. Vincents Lunge.

Christiern IIs Tog til Norge 1531 medførte Værnes som saa mange andre norske Klostres Sekularisation. Prioren Peter tog nemlig den hjemkomne Konges Parti, og sendte 15de Decbr. 1531 med sin Tjener Jep Skriver 40 Lod Sølv til Christierns Kantsler Paul Kempe, Kongen til Hjælp, med Bøn om at han ikke vil forsmaae hans fattige Bidrag. "Magten er ikke stor, men Villien skal være god." Med samme Brev sender han Mag. Paul to ungerske Gylden og et lidet Sølvstob, og beder om hans Hjælp til at faae det ledige Mossedals Læn, paa Grund af den store Skade, han og Kloster har lidt, siden Kongen drog af Riget. Ligesaa beder han Kantsleren skaffe ham et Kongebrev paa at beholde Røvo Gods i Viken, som Esge Bilde havde taget til sig, og oppebære Landskyld deraf, til begge Parter kom i Rette derom for Kongen [3]). — Til Straf for dette Frafald mistede Prioren sit Klo-

[1]) Danske Geheimearkiv.
[2]) Saml. IV. 569; ellers efter Registr. af 1622.
[3]) Brevet findes i danske Geheimearkiv. Jfr. om Paul Kempe: Allen, de rebus Chr. II. exsulis 33—37.

ster, idet Frederik I 2den August 1532 forlænede sin Hofsinde Peder Brockenhuus med Værne, "fordi Prioren ikke havde skikket sig tilbørligt og ærligt mod Kongen og Kronen, men var Kong Christiern tilgangen", dog mod at underholde Brødrene [1]). Bisp Hans Reff klagede efter Opfordring af Prioren i Andvordskov over dette til Rigsraadet 2den August 1533, ligesom over de øvrige Indgreb i geistlige Sager, og oplyste, at Værne stedse havde været uafhængigt af Kronen, og staaet under Biskoppen i Oslo og Ordenens Prior i Andvordskov, "indtil ifjor", da velb. Svend P. Brockenhuus fik Kong Frederiks Brev, hvortil denne ingen Ret havde. Prioren og hans Munke opholde sig nu i Stiftet, og der er kun een Munk tilbage i Klostret, som tjener Fogden som Skriver [2]). At denne Bispens Klage ikke hjalp, er allerede oftere oplyst, og Værne blev i længere Tid i Brockenhusernes Besiddelse. Eiler Brockenhuus fik det 1537, hans Enke Kirstine Gyldenhorn 1542 [3]), og Godset blev verdslig Forlæning henhørende til Smaalenene ligetil Midten af 17de Aarhundrede.

Af Klosterbygningerne ere alene nogle Kjældere tiloversi den saakaldte Munkehave tæt ved den nuværende Hovedbygning. Jordebogen fra Klostertiden er, saavidt vides, tabt, men det ovenfor Oplyste afgiver Vidnesbyrd om, at dette Hospital maa have eiet et meget betydeligt Jordegods, især i Borgesyssel og Nordviken.

---

1) Saml. til Norges Historie VI. 46. Det synes iøvrigt, som om denne Forlæning maatte være noget sildigere, da Erik Gyldenstjerne Mandag før Gregorii (Marts) 1533 meldte Esge Bilde, at Kongen nu har forlænet Peder Brockenhuus med Værne, som har annammet det, "og er Prioren slet af dermed." (Geheimearkivet.)

2) Münch. Dipl. No. 3231, blandt Bilagene.

3) Pontoppidans Annales III. 233. Saml. I. 363. Naar Registraturen af 1622 omtaler et Forlig af 1572 mellem Prioren i Værne og Sognepræsten i Rygge angaaende Grydestad, er dette mindst 100 Aar for silde, da der umuligt kan have været Prior i Værne saalænge efter Reformationen.

§ 13.

Dragsmarks Kloster[1]).

(Mariskógr. Silva sanctæ Mariæ.)

Yderst paa Halvøen Bokenæs i Præstegjældet af samme Navn i Lane Herred, Bahuus-Læn, ligger det ubetydelige Dragsmarks Sogn, som man henregner til de skjønneste Egne i dette Landskab, fordi Løvskovene der endnu ere bevarede. Disse Skove have givet den Indsænkning mellem skovløse Bjerge, hvoraf Bygden bestaaer, Navnet *Dragsmörk*, i Analogi med Dragseid i Nordfjord, og det her siden stiftede Kloster beholdt samme, uagtet dets officielle Navn vistnok var silva sanctæ Mariæ eller i norsk Oversættelse Mariskógr. Til Beviset, ovenfor S. 82—83, for Dragsmarks og Mariskogs Identitet maa jeg her kun føie, at der gives et Brev af 1492 fra Abbeden i Dragsmark, i hvis Segls Omskrift der læses: abbas de silva s. Mariæ [2]).

Dragsmarks Kloster er stiftet af Kong Hakon Hakonsson, som, efter hvad S. 691—692 er viist, flyttede Barfodbrødrenes Klosterkirke derhen. Tiden angives ingensteds, og det er kun gisningsviis, at man har opført 1260 [3]). Sagnet sætter Klostrets

---

[1]) I det jeg hermed begynder Beretningen om Klostrene i det gamle norske Landskab Bahuus-Læn, bør jeg paa Grund af mit mindre Kjendskab til Sveriges Literatur oplyse, at jeg af svenske Kilder til Oplysning om Klostrene her kun kjender og har benyttet: Diplomatarium Svecanum, Ödmans Chorographia, Wieselgren de claustris Sviogothicis, Brunius Resa i Bohuslän etc., Runa for Juni 1844 og Holmbergs Bahusläns Historia och Beskrifning. Jeg troer imidlertid, at intet vigtigt svensk Verk til Kundskab om Bahuus-Læn i Middelalderen iøvrigt gives.

[2]) I danske Geheimearkiv. At disse to egentlige Klosternavne saa yderst sjelden forekomme, maa ikke undre os, da man i det Hele stedse foretrak de lokale Navne. Saaledes Tuterø, Rein, Bakke, Lyse, Hovedø o. s. v.

[3]) Dette Aar er i alle Fald det sildigst mulige, da Børglum Kloster i Vendsyssel, hvorfra Dragsmark fik sine første Munke, laa under Band i syv Aar fra 1260 af. (Daugaard S. 327.) Wieselgren l. c. 53 og J. Chr. Berg i Saml. til Norg. Hist. V. 377 henføre Stiftelsen til 1234, som maaskee atter er for tidligt.

Stiftelse i Forbindelse med den gamle Vise om Axel og Valborg, idet Kong Hakon af Kjærlighed til hende skal have bygget Dragsmarks pragtfulde Kirke. Skjønt flere Egne i Norge, hvoriblandt Giske paa Sondmøre og Teige ved Tønsberg, gjøre Paastand paa at have været Skuepladsen for dette tragiske Sagn og at gjemme Skjøn-Valborgs Been, er dog Sagnet ingensteds saa levende og uddannet som omkring Dragsmark, maaskee dog for en Deel opfrisket af Chorograferne ved allehaande Alderdomslevningers Anvendelse derpaa [1]). Dragsmarks Klosters Forbindelse med dette Sagn faaer iøvrigt staae derhen; kun saameget er vist, at det feiler, naar det lader Valborg gaae i Kloster her som Nonne, og beretter, at Munkene, medens Dragsmark var Nonnekloster, skulle have boet paa den nærliggende Gaard Munkeby; thi her har aldrig været noget Nonnekloster, og Munkabú har uden Tvivl her som overalt ellers kun været Konventets Ladegaard, hvor en Lægbroder forestod Gaardsbruget. (ovenf. S. 307.) Derimod kaldes dette Kloster snart et Augustiner-, snart et Præmonstratenser-Kloster, dog det sidste almindeligst, og det lader sig ikke afgjøre, om det oprindelig har været et Augustinerkonvent, der i saa Fald senere er blevet reformeret efter Norberts Regel, eller om det allerede fra Begyndelsen af har været et Præmonstratenserkloster, som ligesuldt kunde siges at følge Augustins Regel [2]). De første Præmonstratensere skulle være komne til Dragsmark fra Børglum Domkapitel i Jylland, hvorfor Klostret og kaldes filia Burgillanensis [3]), og Dragsmarks Abbed visiteredes i senere Tider af Præmonstratenser-Abbeden i Bekkaskog i Skaane [4]).

[1]) Brunius Resa 115–116. Runa. Juni 1841. 24. ff. Holmberg anf. St. 108–109. Svenska Folkvisor af Geyer och Afzelius. I. 143.

[2]) Ovenfor S. 78 ff. Kong Magnus's Udtryk (Dipl. Svecan. I. 728), at hans Fader havde stiftet Dragsmark secundum ordinem St. Augustini, udelukker ikke Muligheden af, at det allerede da har været beboet af Præmonstratensere, til hvis Orden han kort efter i sit Testamente henfører det under Navnet Mariskog.

[3]) I en Fortegnelse over Nordens Klostre af denne Orden i Script. Rer. Dan. VIII. 317.

[4]) Script. Rer. Dan. IV. 418.

Allerede ved Stiftelsen havde Kong Hakon tillagt Klostret ikke ubetydeligt Gods, nemlig 50 Markebol [1]), og hans Dronning Margreta havde ligeledes, ifølge Sønnens Stadfæstelse paa disse Gaver, doteret det nystiftede Kloster [2]), ligesom Kong Magnus selv i sit Testamente 1277 gav "Mariskog Kloster" 10 Mark gangbar Mynt [3]). Naar derimod svenske Forfattere berette, at Kong Hakon desuden gav 30 Maanedsleie til en Skole i Dragsmark, hvorved han ansatte Lærere (lectores) i Theologi og Philosophi, saa vove vi hverken at benegte eller bekræfte dette, uagtet det eneste Vidnesbyrd udenfor nyere Fortællinger om Klosterskolen her er, at den danske Adelsmand Steen Bilde paa Reformationstiden her blev sat i Skole. Men dette viser kun, hvad man uden denne Oplysning kunde vide, at Munkene her som i andre Klostre gave sig af med Underviisning og Opdragelse, selv af Børn og unge Mennesker, som ikke vare bestemte for Klosterlivet. Jeg maa derfor beklage, at hine Forfattere just her have undladt at anføre deres Hjemmel for, at denne Klosterskole var en "Høiskole, et gymnasium monasticum eller Augustinum", hvis Lærere havde saadant Lærdoms Ry, at Ynglinger fra Norge og Danmark samledes hid, og bibragtes den Dannelse, som sømmede Tidens Riddersmænd. Ogsaa fra Sverige antager Holmberg, at Dragsmarks Skole søgtes, især i Gustaf Vasas Tid, medens Landskabet var i svensk Besiddelse, siden man finder Klostergodset da forøget med Eiendomme paa Dalsland [4]). Dette er rimeligt, men ikke sikkert, langtmindre

---

[1]) Holmberg III. 102 har kun 50 Maanedsmadsbol, hvilket strider mod Hák. Hákons. S. c. 333, og Skik og Brug i hele Viken og Opland, hvor man aldrig brugte denne især for Bergens Stift eiendommelige Benævnelse. 1 Markebol regnes nok i Almindelighed ligt 4 Maanedsmadsbol eller 1 Skippund Tynge. (A. Berndsen Danmarks og Norges frugtb. Herlighed II. 31.)

[2]) Dipl. Svecan. I. 728.

[3]) Script. Rer. Dan. VI. 250.

[4]) Odman S. 260. Wieselg. 53. 54. Holmb. III. 102 ff.. Klosterrenten af Dalsland anføres efter Odman, som har seet Jordebogen. Den antyder stor Rigdom, da Klostrets meste Gods uden Tvivl laa nærmere.

beviist, og det maa vække Tvivl, at en i saa Fald vigtig Høiskole aldrig omtales i danske eller norske, dog temmelig rige Kilder. Men ubetinget Uret har Holmberg derimod, naar han formoder, at man endog maaskee i Dragsmark "bør søge det Seminarium, i hvilket det sydlige Norges Præsteskab hentede den ringe Oplysning, hvormed det i Middelalderen optraadte"; thi at Oslo Stifs Præsteskab dannedes ved Domskolen i Oslo, er utvivlsomt.

Fremdeles skal Kong Hakon, ifølge de samme Forfattere, med paveligt Samtykke have tilstaaet Kannikerne, foruden de Præbender, som vare dem tillagte, Kaldsøret til de omliggende Kirker, og som Følge deraf byggede de Bokenæs Kirke med to Altere, samt en Kirke i Orevikken for Klostrets Bønder [1]). Ogsaa denne Efterretning er, hvad Bokenæs angaaer, mistænkelig, da denne Kirke opføres blandt Oslo Stifts Kirker, uden at noget Forhold til Dragsmark antydes; man seer, at Bokenæs selv eiede Gods til sin Bygning, hvilket ikke vel kan tænkes, hvis den havde tilhørt Klostret. Man finder og, at Oslo Bisкop og ikke Dragsmarks Abbed har holdt Regnskab med Bokenæs Kirkes udestaaende Fordringer [2]).

Forøvrigt ere Efterretningerne om dette Kloster i dets Velmagtsdage ikke mange. Oslokanniken Guttorm Havardssøn gav ved sit Testamente af 13de April 1331 Abbeden af Dragsmark nogle Klædningsstykker, uden at skjænke selve Klostret Noget [3]), men Kong Magnus og Dronning Blanka gave det i deres norske Testamente af 1347 10 Mark Sølv [4]). I Groa Thorleifsdatters Te-

[1]) Wieselgren 51.

[2]) Øysteins Regist. fol. 1 b. og 161. Orevikens Kapel nævnes derimod ligesaalidt som Dragsmarks Kloster i denne Jordebog, og det var ikke ualmindeligt, at de større Klostre havde saadan en liden Kirke for Almuen. Oslo Biskops ovenf. S. 186 oplyste Ret til at tage Gjæsthold i Dragsmark paa sin Visitats i Elvesyssel antyder og, at Klostret har eiet en eller flere Sognekirker, og det er alene med Hensyn til Bokenæs, at jeg nærer Tvivl.

[3]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 62. No. 1. Sit Skib "Dragsmarken" gav han sin Frænde Asle og sin Svend Alf.

[4]) Saml. til Norg. Hist. V. 585 o. fl. St.

stamente af 18de Juni 1341 blev Dragsmark rigelig betænkt. Hun valgte Gravsted i Mariækirken der, og gav derfor ½ Markebol i Bakke i Lyngs Sogn. Desuden gav hun 12 Ôresbol i Skeldulfsrud og endnu ½ Markebol i Bakke paa Betingelse, at Abbed og Brødre i Dragsmark skulde holde hendes Aartid med Sang, Vigilier og Sjælemesser evindelig, samt føde 10 fattige Mænd og brænde to Kjerter over hendes Grav. Fremdeles skulde de holde en Messe daglig i hendes Aartideuge. Overholdtes ikke disse Vilkaar, skulde de 12 Ôresbol falde tilbage til hendes Arvinger [1]. — 6te Oktbr. 1370 var Kong Hakon i Dragsmark, hvorfra han udstedte to Stikbreve efter Oprøreren Svend Basse eller Bassasøn [2].

Den første Abbed, man finder nævnt her, hed Niklis eller Nicolaus, som 28de Decbr. 1423 med sine Brødre mageskiftede til Gamal Gamalsson Klostrets Gaarde Apildatuften, 6 Ôresbol, og Honadabol, ½ Markebol, i Kongsviken paa Ordost mod 9 Ôresbol i Svinaviken, hvoraf Klostret før eiede Resten, og hans Deel af Ranes samt forskjelligt Løsøre [3]. Samme Abbed Nikolaus var 7de Juni 1430 paa Morland, hvor han med Knut Jonsson, Henrik Schakt, Kolbjorn Gerst, Diderik Bære, Væbnere, Jon Gautesson, Lagmand i Viken, Thorstein Storre og Gregers Redulfsson skiftede Arven efter Jon Darre mellem Guttorm Eivindsson paa sin Hustru Margretas og dennes Broder Karl Darres Vegne, hvis Arving hun var, og Jakob Augustin paa sin Hustru Kirstinas, Hr. Jons Datters, Vegne [4]. Den Klaus Abbed, som

---

1) Testamentet er trykt hos Suhm XIII. 788, og derefter hos Wieselgren l. c. 52. Det var uden Tvivl den samme Fru Gro Thorleifsdatter, som havde givet 3 forskjellige Gaarde i Harekstads og Lyngs Sogne i Bahuus-Læn til Kommunet ved Oslo Domkirke. (Nyst. Regist. fol 124. b.)

2) Diplomatar. Norveg. I. 311.

3) Trykt feilfuldt i Runa, Juni 1841. S. 29 efter Original paa Morland Gaard paa Ordost. En Gamal Bulse med talrig Slægt nævnes i 14de Aarhundrede som formuende Vikværing. (Nyst. Reg. fol. 152.)

4) Langebeks Diplomat. i danske Geheimearkiv. Ved dette Skifte fik Guttorm: hele Morland og Berg, 7 Markebol, Getrylla med Kværner og

Holmberg har fundet i 1434, er formodentlig den samme Abbed Nikolaus.

En af Dragsmarks følgende Abbeder var Thorer, som 24de Juli 1489 var i Kjøbenhavn ved den unge Hertug Christierns Hylding som Norges Konge. Hyldingsbrevet er forseglet af flere geistlige og verdslige norske Rigsraader "med flere af de ypperste Prælater, Klerker, Riddere" o. s. v., hvoriblandt Abbederne Thorer, Paal i Hovedø og Gyrd i Lyse, Hr. Knut og Hr. Odd Alfssønner m. m. Fl. [1]). Da Thorer nævnes først blandt Abbederne, maa han dengang allerede have forestaaet Dragsmark i mange Aar; thi Paal, som nævnes efter ham, var alt Abbed 1476 og maaskee før (ovens. S. 139—131. 483. Samme Thorer omtales i en Dom af Norges Rigsraad fra Oslo 22de Marts 1490, hvorved Lambrekt Borgermester i Sarpsborg frikjendtes for Hr. Henrik Krumedikes Tiltale paa Kongens Vegne i Anledning af et Skib, hiin havde ladet bygge ved Bahuus. Det oplystes, at Abbeden og hans Konvent havde tilladt Lambrekt at bygge dette Skib paa Klostrets Grund, og at saavel Ebbe Munk (den forrige Lænsherre) som Landsfogden havde samtykket deri [2]).

Enkedronning Dorothea, Kong Hans's Moder, bestemte for Dragsmarks Kloster en af de største Gaver fra een Haand, som vor Klosterhistorie kjender, idet hun i 1492 tilstillede Abbed Thorer gjennem Henrik Krumedike 500 Mark i Gods og Penge. Paa Grund heraf forpligtede Abbeden og hans Konvent 9de Mai s. A.

Fosse, Korsgaarden i Flatø, Gubliksrud med Øderud i Thorabuder i Morlanda Sogn; Riuk, 2 Markebol, Roteberg, Østerby, Berg, Helle, 2 Markebol, paa Stangenæs; 3 Gaarde i Bragafeter, Eid i Bru S., Stafby, 2 Markebol, i Thoresby S., Rørvold, Skellung, Gryting, Gunnarsby, Kregstad, Ytre Kylle, Veggia (paa Sotenes), Ekkebrekke, Eidby, over 6 Markebol, Svelte, Litle-Ask, Rørvik, Frebaker, Helle, Kalføen, Bækkjavik, Paalsteigen og Øderud med Thorp paa Orhoft.

[1]) Huitfeld S. 1000. Original i danske Geheimearkiv. Dette Brev viser, at Abbederne ikke have deeltaget i Hyldingen som egentlige Rigsraader, og saaledes bliver hvad S. 159 er anført maaskee betydeligt at modificere.

[2]) Original i danske Geheimearkiv.

sig til, hver Tamperdag om Aaret at holde en Aartidsmesse med Vigilier, hver Fredag aarlig en Messe af det hellige Kors, hver Løverdag af vor Frues Bebudelse, og hver Søndag af den hellige Trefoldighed. Forsømmes denne Gudstjeneste, skulle efterfølgende Abbeder staae hendes Naade og Arvinger til Rette derfor [1]). S. D. erklærede Hr. Haagen og Hr. Svend, formodentlig Kanniker i Dragsmark, at de i ovennævnte Anledning havde været hos Hr. Henrik paa Bahuus, og afleveret Klostrets Forpligtelse [2]). Uagtet denne Kvittering synes dog denne store Gave ikke at være kommen Dragsmark tilgode, da man maa have begaaet den Uforsigtighed at tage Krumedikes Gjældsbrev for Summen, istedetfor at lade sig den udtælle i Gods og Penge efter Kvitteringen. Herman Matsson, hvem vi nedenfor omtale som Klostrets Forstander, tilskrev nemlig 7de Septbr. 1519 Christiern II angaaende Hr. Henrik Krumedikes Gjældsbrev paa Kongens Farmoders Fru Dorotheas Vegne. Dette Brev havde Herman tilstillet Kongen, og beklager, at Klostret af disse Penge, der ifølge Krumedikes Forskrivelse skulde været betalte for 26 Aar siden (altsaa 1493), endnu ikke havde modtaget det Ringeste, men stoler paa Kongens Løfte at skaffe Herman Fyldest paa Jomfru Mariæ (d. e. Dragsmarks) Vegne. Imidlertid ansøger han om, at Kongen, paa Grund af Klostrets store Forfald, vil unde dette Dyngje Gods, som Mester Hans Mule nu har indløst (til Kronen) for 500 Mark, i saa mange Aar, som Hr. Henrik har siddet inde med de 500 Mark. Kongen har let for at komme til Rette med denne. De bestemte 3 ugentlige Messer [3]) har Herman trolig ladet holde, saalænge han har havt Klostret i Befaling, men han seer sig ikke istand til af den Rente, som nu ligger dertil, at opbygge hvad der er forfaldet og

---

[1]) Original, udstedt paa Bahuus, i Geheimearkivet. Danske Mag. Ny Række. II. 3.

[2]) Sammesteds.

[3]) De opgives her at gjælde: Trefoldigheden, Jesu fem Saar og Jomfru Maria.

holde Messerne; 1/3 af Godset ligger øde, og deraf faaes hverken Leding eller Landskyld; han har selv Ete holdt sig paa sine egne Penge, siden han skiltes af med Lænet (Bahuus), og strax han var vendt tilbage fra Kongen, kom han i Feide med nogle Svenske, som havde brændt Hr. Knut Knutssøns Gaard, og droge hen for at røve Dragsmark, hvilket Herman dog ved at samle sine Baadsmænd hindrede, og jog Fienden over paa Ordost. Her greb han 12 af dem, som han sendte til Hr. Knut Knutsson paa Bahuus, der rettede 7 og holder de 5 øvrige fangne. Han gjentager sin Bøn om Kongens Hjælp, og forsikrer, at han alt paa Klostrets Bygning m. v. har anvendt 400 Mark, og dette forslaaer dog lidt [1].

Af dette Brev seer man, at Dragsmark allerede rum Tid før Reformationen har faaet verdslig Forstander, og da Hermans Udtryk antyder, at han 1519 alt længe havde opholdt sig der, bliver det ganske vist det først sekulariserede Kloster i Norge. Aarsagen hertil kan ikke oplyses, da man Intet finder om Dragsmark i de foregaaende Aar, uden at Abbeden i 1500 hed Helge [2]. Forresten synes Herman Matsson ikke at have været tilfreds med sin Stilling som Forstander i Dragsmark; thi 21de Mai 1523 tilskrev han Hr. Henrik Krumedike, "Norges Riges Forstander, paa min naadige Herres Hertug Frederiks Vegne", et Brev fuldt af Beklagelser. Under Ufreden i Landet [3] havde Dragsmark maattet give Brandskat, Herman var selv bleven fangen af Nils Olsson og havde maattet løse sig ud, for at Klostret ikke for længe skulde blive

[1] Brev til Kongen i danske Geheimearkiv. Denne Herman Matsson har ifølge dette Brev været Hovedsmand paa Bahuus før Knut Knutsson, og forekommer 1538 som Væbner i Oslo. (Geheimearkivet.) Han kaldes oftest Herman Skriver, var i 1521 paa Varbberg (Christ. II. Registr.) og fik Dyngie Gods "ifølge kongeligt Løfte" i 1524, ligesom han 1522 til Hans Eriksson afleverede Bahuus Slot, som han følgelig paany maa have erholdt efter Knut Knutsson. (Saml. til Norg. Hist. VI. 10. 11. 45.) Hans Segl 1519 er kun et Bomærke.

[2] Holmberg III. 103.

[3] Hermed sigtes til de Svenskes Indfald 1523 under Lars Siggesson Sparre.

uden Formand. Han har hørt, at Jens Berniksøn i Thoresby[1]) har været hos Hr. Henrik i Malstrand og begjæret Klostret igjen, og dette vil Herman meget gjerne. Han beder, at Krumedike vil gjøre, hvad der er til Klostrets Hæder og Gavn, saa der kan komme en viet Abbed, som kan holde Ordenens rette Regel. Herman vil skee en stor Velgjerning, og han kjender Forbudet i Kirkeloven, at ingen Verdensmand maa tiltage sig aandelige Sysler, hvortil han nu og føler sig skrøbelig. Han beder derfor indstændig om Afløsning, og vil forskylde det saa med Eftermanden, at han kan faae et lidet Rum der til sin Dødsdag. Klostret skal deraf ingen Skade have[2]).

Herman Matsson synes dog ikke at være bleven saasnart afløst, som han ønskede, og Dragsmark fik saaledes neppe heller nogen Abbed mere; thi først 10de August 1532 forlænede Frederik I Peter Størle med Dragsmarks Kloster paa 10 Aar mod den Afgift, som Herman Skriver havde givet[3]). Men paa den anden Side foretoges ikke her som andensteds voldsomme Skridt til Konventets Opløsning, og dette vedvarede saaledes længere end andensteds i Norge. Ifølge Ødman fik nemlig Brødrene Tilladelse af Christian III til at forblive i Klostret mod at underholde en luthersk Præst, hvortil de udvalgte deres forrige Skriftefader Nikolaus Petri, som i 1561 afløstes af Peter Andersson, under hvem de sidste Munke skulle være udjagne og Godset lagt under Kronen[4]). Denne Beretning antyder, at Munkene her have været luthersk sindede, og maaskee lader baade den tidligere Sekularisation og den senere Mildhed sig deraf forklare.

---

[1]) Sognepræst der fra 1500—1520. Ødman. S. 159. Holmberg. III. 104.

[2]) Afbleget Originalbrev i danske Geheimearkiv. Det giver, som det synes, et hæderligt Vidnesbyrd om Herman Matssøns Uegennyttighed og Retsindighed. Han var vist den eneste Klosterformand paa den Tid, som bad sig afløst, for at see Ordenens Regler overholdte ved en viet Abbed.

[3]) Saml. til Norges Historie VI. 45.

[4]) Wieselgren l. c. 51 efter Ødman S. 262.

Dragsmarks Jordebog er nu ikke at finde, men Ødman har seet den, og efter hans Beretning udgjorde Klostrets aarlige Landskyld 1 Tde. Rug, 183 Tdr. Malt, 22 Tdr. Byg, 57½ Tde. Meel, 95½ Pd. Smør, 1 Tde. Havre og 48 Rdr. i Penge. Godset skal have ligget især i Nord-Viken, samt paa Ordost og i Dalsland, hvor betydelige Eiendomme skulle være skjænkede til Klostret, medens Bahuus-Læn var i Gustaf Vasas Besiddelse [1]).

Af Klostret staaer nu alene noget af Kirkens nordre Muur tilbage uden Ornamenter. For omtrent 100 Aar siden derimod stode Murene baade af Kirke og Kloster, der laa 20 Skridt fra hverandre. Klosterkirkens Muur var 30 (svenske) Alen høi, 40 Alen lang og 20 Alen bred. I østre Gavl var et tredeelt 25 Alen høit Vindue, krandset med Løvverk og Englehoveder. Hoveddøren var 14 Alen høi, og derover stod et Hjulvindue. Hele Kirken var af huggen Steen, Dør- og Vinduesindfatningerne af Vægsteen [2]).

§ 14.

Kastelle Kloster.

Kong Sigurd Jorsalfarer nærede Forkjærlighed for Konghelle, og opholdt sig ofte paa denne Kant af Landet. Til Egnens Forsvar lod han 1127 der ved Landsenden opbygge et Kastel af Torv og Kampesteen, og grave et Dige omkring; han byggede Huse, Kongsgaard og Kirke inde i Borgen [3]). Denne Kirke var af Træ, bygget med Omhu og Pragt, og kaldes deels Kastala-

---

[1]) Holmberg III. 103—104. Ødman S. 261 maa have misforstaaet Jordebogen, naar han angiver denne betydelige Indtægt som den Løn, Munkene skulde yde den lutherske Præst; thi deels er denne Sum dertil altfor stor, deels er det af alt Foregaaende klart, at Munkene forlængst havde tabt Raadigheden over Klostrets Gods. Forøvrigt antyder "48 Rdlr." en meget yngre Tid end Reformationen.

[2]) Brunius architekt. Resa. 114—115. Prospekt af Ruinen findes i Dybeks Runa 1844. Ødman beretter, at de hugne Stene vare af Kong Hakon førte did fra Nidaros, men dette er uden Tvivl en Skrivfeil for Tønsberg.

[3]) Fornm. Søgur. VII. 110, 159.

kirkja efter Borgen, deels kross-kirkja efter den Splint af Christi Kors, som Sigurd hjembragte fra Jerusalem og skjænkede til denne Kirke [1]). 8 Aar derefter blev Borgen indtagen af Venderne, og Kirken plyndret og brændt, samt Korset røvet, men senere tilbagegivet af Hedningerne, og nu ført til Olafs Helligdom i Nidaros [2]). Hermed forsvinder Kastelle Kirke; men mod Aarhundredets Slutning finder man et Kastala-klaustr, et Augustinerkloster i Konghelle, som vi formode i en eller anden Henseende staaer i Forbindelse med den af Kong Sigurd byggede og uden Tvivl med gode Indtægter forsynede Kirke. Det omtales første Gang ved 1182 som fuldt organiseret Kloster, og er følgelig i det Mindste nogle Aar ældre. Dets Stifter er ubekjendt, men den Forbindelse, hvori Kastelle Kloster senere stod til Nidaros Erkestol og Ebelholt Kloster i Sjæland, gjør det sandsynligt, at det er stiftet ved Munke fra dette Kloster af een af Norges Erkebisper, nærmest Øystein, med Bistand af Ebelholts berømte Abbed Vilhelm, der senere blev kanoniseret [3]). I saa Fald er Kastelle Kloster stiftet for regelbundne Chorherrer af St. Victor mellem 1176, da Vilhelm flyttede fra det af ham reformerede Eskildsø til Ebelholt, og 1182, da det første Gang nævnes [4]). Det eneste Sikre er dog, at Konghelle fra Slutningen af 12te Aarhundrede havde et Augustinerkloster, hvilket flere ældre Forfattere deels ikke have kjendt af Navn, deels sammenblandet med Minoritternes Kloster i samme By [5]). Kastelle Klosters Beliggenhed maa med størst Ri-

---

[1]) Heimskr. Sig. Jorsf. S. c. 40. Fornm. Søg. X. 416.

[2]) Heimskr. Magn. Bl. S. c. 10. 11. Fornm Søg. VII. 189. 688 ff. X. 417.

[3]) Under Krigen mellem Magnus Erlingsson og Sverrer opholdt den Første, hans Fader og Erkebispen sig oftere i Danmark, hvor Bekjendtskab med Abbed Vilhelm kan være gjort.

[4]) Script. Rer. Dan. V. 458—495, især 470 not. i.

[5]) Saavel Rhyzelius (Monasteriol. Sviogoth. 188) som Ödman Bahusl. Beskrifn. 85 nævne dette Munkekloster ved 1202, altsaa før Franciskus's Fremtræden, men synes ikke at have anet, at det var Kastelle Augustinerkloster. Messenius Scond. illustr. I. 94 fortæller, at et

melighed søges paa Kastelgaardens Grund strax Vest for nuværende Kongelf By, hvor en Gruushob, kaldet **Klosterkullen**, formodentlig bevarer Mindet derom [1]).

Vilhelm, Abbed af St. Thomas de Paraclito i Ebelholt, tilskrev **1182—1183** Laurentius, Prior, samt Henrik og de Ovrige, som i Konghelle føre et kanonisk Liv, et Brev, hvori han indskærper dem indbyrdes Kjærlighed, omtaler, at han nylig har tilskrevet dem, for at faae Visshed om deres Forfatning, og lover med det Første at sende dem en Ladning Malt, men beder dem, hvis det paa Grund af Fiendtligheder mellem Kongerne (Magnus og Sverrer?) skulde være utilraadeligt at sende Skibet til Konghelle, at opgive et sikrere Sted [2]). Dette og endnu mere det følgende Brev af **1403** antyder Kastelles klosterlige Forbindelse med Ebelholt; andre ligesaa paalidelige Vidnesbyrd vise, at det stod under Nidaros Domkirke. Saaledes oplyses under Striden mellem Erkebiskop Jorund og hans Kapittel (ved **1300**), at det hørte blandt Kannikernes Rettigheder i Forening med Erkebispen at have Tilsyn med og vælge Formanden for Kastala Kloster Øster og Helgeseter ved Nidaros [3]), og det Samme sees af Mageskiftet neden-

---

Kloster stiftedes i Konghelle nogen Tid efter Sigurd Jorsalfarer. Herved er og Wieselgren I. 8—10 bleven staaende. Munthe (Aalls Snorre I. 151) og Holmberg III. 362 antage det for Franciskanerklostret. At disse to Klostre maa være forskjellige, indlyser alene deraf, at Formanden i Kastelle kaldes Prior, og at han og hans Konvent vare afhængige af Erkestolen, hvilket Franciskanerne umuligt kunde være.

1) Branius's Resa 67. Holmberg III. 363. — Wieselgren I. vil søge det paa Munkholmen i Elven, men Klostrets Jordebog af 1185 (nedenfor) nævner denne Holme, "liggende i Elfven nider fraa Castelle", blandt Klostrets underliggende Jordegods, og paa denne kan det altsaa ikke søges.

2) Script. Rer. Dan. VI. 55. Liljegr. Dipl. I. 115. Det er paa Grund af den her antydede Krig, at Langebek har henført dette Brev til et af hine Aar.

3) Dipl. Arn. Magn. fasc. 20. No. 3. Schøning Anhang til Domkirkens Beskrivelse 21.

for af 1354. — Det maa forøvrigt være i dette Kloster, at Sysselmanden Jon Drotning i 1206 blev begraven [1]).

Thorger, Prior i Kastelle, mageskiftede i Lødese 28de Marts 1317 Klostrets Gods i Skinhæll til Hertug Erik af Sverige mod dennes Gaard Aker [2]), og 13de April 1331 gjorde Guttorm Havardsson, Kannik i Oslo, sit Testamente, hvori han gav Hr. Arne Prior i Kastala en Sølvrose [3]), ligesom Klostret i Kong Magnus's og Dronnings Testamente af 1347 fik 40 Mark Penge foruden Andeel i Fællesgaven 300 Mark til de norske Klostre, som havde Jordegods [4]).

Efter den store Mandedød 1350 synes Nidaros Erkestol at have havt Vanskelighed for at vedblive Bestyrelsen af det fraliggende Kastelle Kloster; thi 2den August 1354 kundgjorde Erkebiskop Olaf, at han ikke besad hverken lærde eller læge Mænd, som vare skikkede til at betroes Kastelle Kloster. Han havde derfor gjort et Mageskifte med Kong Magnus, og overdraget denne hiint Klosters Tilsyn og Bestyrelse i verdslige Sager (i veraldligom lutum) med Ret til at oppebære alle dets Indtægter smaae og store mod at holde med Kost og Klæder de to Præstbrødre, som anbetroes Messerne og Tjenesten i Klostret, samt sørge for Bøger og Messeskrud. I Mageskifte herfor har Kongen afstaaet til Erkebispen en Deel Krongods i Nidaros Bispedømme [5]). Dette Brev hæver Erkestolens verdslige Myndighed over Kastelle over enhver Tvivl, ligesom det viser, at Konventet strax efter Pesten kun bestod af to Munke. Imidlertid kom selve Mageskiftet ikke istand,

[1]) Fornm. Søg. X. 19.
[2]) Hildebrand Dipl. Svec. III. 320.
[3]) Dipl. Arn. Magn. fasc. 62. No. 1. Prioren Arne og Broder Vemund have forseglet Brevet.
[4]) Suhm XIII. 807. Saml. til Norges Historie V. 583. Det kaldes "Klostret in Castello."
[5]) Efter en Vidisse af 1495, hvis Original Langebek har afskrevet i sit Diplomatar. i danske Geheimearkiv, hvorfra den er mig meddeelt af Hr. Professor N. M. Petersen. Det vidløftige Mageskifte opregner samtlige Klostrets og Kronens mageskiftede Eiendomme.

men det gav længe efter Anledning til Strid om Klostret mellem Kong Hans og Erkebiskop Gaute. Hr. Odd Alfsøn, Høvedsmand paa Agershuus, havde i 1495 paa Kongens Vegne ladet Abbed Paal af Hovedø m. Fl. udstede en Vidisse af Mageskiftet, og da Kongen i Advent 1498 var samlet med Norges Rigsraad paa Bahuus, gjorde han Kronens Fordring paa Kastelle gjældende. Men Erkebiskoppen svarede, at "Kastelle Kloster ved Konghelle med fuld Ret fra sin første Stiftelse af havde ligget under den hellige Nidaros Domkirke", og bad derfor Kongen ei gjøre ham Hinder derpaa. Denne bespurgte sig da med Rigsraadet Nordenog Søndenfjelds, som han for nogle Aar siden havde befalet at ransage det sande Forhold med det Bytte, som skulde fundet Sted. Man fandt da efter de Tilstedeværendes Udsagn, at Byttet af 1354 aldrig var kommet i Stand, men at Kronen stedse havde beholdt og endnu eiede det Gods Nordenfjelds, som ifølge Byttebrevet skulde været afstaaet til Domkirken for Kastelle. Da saaledes intet Vederlag var givet, tilsagde Kong Hans Erkebispen og hans Domkirke Kastelle Kloster med alt dets Gods frit for Kronens Paatale til evig Tid, og lod derpaa i Rigsraadets Paasyn cancellere (sønderskære) det Exemplar af Mageskiftet, som var tilstede i Raadet, samt befalede Hr. Henrik Krumedike ligeledes at kassere det, som laa i Oslo, samt alle andre Byttet vedkommende Breve [1]. — Forøvrigt oplyses i samme Anledning, at et partielt Mageskifte dengang kom istand, idet Kronen overlod Domkirken 3 Gaarde paa Ytterøen, nemlig Linvik, Myr og Løvesand, medens to Gaarde, som vare komne fra Kastelle under Bahuus Ladegaard (nu Kastelgaarden), tilligemed hvad Kronen nu havde i Gunnarsbø paa Hi-

[1] Deklaration af Erkebisp Gaute indført bag i Kastelles Jordebog 1485, Münch. Dipl. No. 4293. b, hvis Original er afgivet til Sverige. Deklarationen er optaget blandt Bilagene. — Under dette Rigsraadets Ophold paa Bahuus pantsatte Knut Alfsøn, Ridder og Høvedsmand paa Agershuus, 28de Decbr. 1498 i Kastelle Kloster ved Konghelle, Bjørø og Bjørø Gods til Erkebiskop Gaute for 200 Mark Penge à 16 ß. (Original i norske Rigsarkiv.)

singen, fremdeles skulde blive Kronens, eftersom disse Gaarde i længere Tid urettelig havde tilhørt begge Parter. Desuden fritog Kongen ad gratiam Klostrets Landbønder for at holde Heste af Slottet d. e. modtage Lænsherrens Heste paa Foder [1]).

Mindre sikker end Kastelles verdslige Afhængighed af Erkestolen er derimod dets aandelige eller klosterlige Afhængighedsforhold til Ebelholt. Allerede Brevet fra Abbed Vilhelm antyder vel et saadant, og Konventets egen Erklæring af 29de Juni 1403 vilde gjøre det utvivlsomt, dersom den ikke tillige anerkjendte en Afhængighed i verdslige Sager, som efter det alt Oplyste i det Mindste ikke kan have været stadig eller ubestridt. Erik Thordsson, Prior af Augustinerordenen i Kastelle i Norge, og hele hans Konvent aflægge nemlig i dette Brev den ærværdige Fader Hr. Benedikt Esbernsson, Abbed i Ebelholt, Lydighedsløfte. De overdrage ham, der nu efter Augustins kanoniske Regel er deres Abbed, fuld Raadighed over Klostret og alt dets Gods. Ifølge Priorens Forgængeres Erklæring havde Kastelle stedse været Abbeden i Ebelholt annecteret og undergivet, og følgelig maatte Ingen uden dennes Samtykke vælges til Prior, ligesom Kastelle lover sønlig Lydighed mod Ebelholt, hvis Konvent stedse med broderligt Kjærlighedsbaand skal være forenet med Kastelles [2]). — Dette Brev er udstedt paa en Tid, da Erkestolen var ledig efter Vinalds Død 1402, medens dennes, 20de Decbr 1402 valgte, Eftermand Askell var paa sin Romerreise. Heraf har formodentlig Abbeden i Ebelholt benyttet sig for at knytte ældre Forbindelser fastere; men det er ikke rimeligt, at Nidaros Domkirke derfor har tabt en Indflydelse, som den i alle Fald endnu 100 Aar derefter fremdeles besad.

19de Septbr. 1484 overleveredes Kastelle Kloster med Gods og Ornamenter til Forstanderen Arne Gunnarsson, som synes at

---

[1]) Sammesteds.

[2]) Æskilds og Ebelholt Klostres Brevbog i Script. Rer. Dan. VI. 176. Jfr. ibid. IV. 410. Pontopp. Annal. II. 496. Daugaard S. 98. 217. 470.

have vedblevet at være Kannik i Oslo [1]). Klostrets Jordegods paa Indland, Hisingen og Thjørn rentede dengang 84 Gylden mindre end 3 Skilling, 139 Pund Smør, 72 Tonder Malt og 6 Tonder Meel, og desuden havdes 2 Gylden aarlig af 4 Tomter i Konghelle, samt 14 Tdr. Meel af en Kværn. Klostrets Ladegaard laa i Ytreby Sogn [2]). — Til dette Kloster maa efter al Rimelighed den frater Petrus Laurentii de ordine canonicorum regularium diocesis Asloensis have hørt, som 30te Juni 1508 indskreves som Student ved Rostocks Universitet [3]), men vi kjende forresten Intet til denne eller andre af Kastelles Munke.

De sidste Efterretninger om dette Kloster angaae atter den under Kong Hans bilagte Tvist om samme mellem Kronen og Erkebispen. I August 1529 forlænede nemlig Kong Frederik I sin Tjener Jørgen Steensøn med Kastelle Kloster mod en Læst Smør i aarlig Afgift og at tjene Kongen med 3 vaabenføre Mænd [4]). Om dette Indgreb i sin Kirkes Ret maa Erkebisp Olaf strax have klaget; thi 10de Mai 1530 tilskrev Kongen ham fra Husum og bad ham, naar han indfandt sig ved den til 2den Juli berammede Herredag i Kjøbenhavn, at medtage Beviserne for Domkirkens Ret til Kastelle Kloster, som Kongen havde betroet Jørgen Steensøn, fordi man havde sagt ham, at Klostret hørte ham og Norges Krone til [5]). Erkebispen mødte imidlertid ligesaalidt ved denne som de

---

[1]) Kastelle Jordebog af 1485. Han er nemlig uden Tvivl den samme **Arnerus Gunnari canonicus ecclesiæ Osloensis**, som 11te Januar 1493 fra Kastelle erkjendte Modtagelsen af Pave Alexanders Bemyndigelse for ham til at tillade Hr. Henrik Krumedike at ægte Anna Rud, uagtet de vare beslægtede i 3die og 4de Led. (Geheimearkivet efter Originalbrevet.) I Budstikken VI. 680 nævnes det samme Brev, men Arne kaldes der Kannik i Throndhjem, og Brevet henføres til 1490.

[2]) Jordebogen er tilligemed et samtidigt Inventar over Klostrets Ornamenter trykt med mange Feil hos Holmberg III. 363—366. Ornamenterne vare faa.

[3]) Rostocks Universitets Matrikul.

[4]) Saml. til Norg. Hist. VI. 81. **Pontopp. Annal. III.** 247 henfører dette urigtigt til 1539.

[5]) Münch. Dipl. No. 2962.

øvrige for og siden i Danmark tilstævnede Herredage; derimod sendte han [1]) Kongen forskjellige Klagepunkter, hvoriblandt og Forleningen af Kastelle, hvorover han ligeledes beklager sig i Brev til Esge Bilde af Mai 1531 [2]). Klagen fremlagdes af de i Kjøbenhavn mødende norske Rigsraader, men som sædvanligt blev Intet afgjort, og med Nordmændenes Overgang til Christiern II og dens Følger traadte sandsynligviis Spørgsmaalet om Kastelle i Baggrunden. Vi have i det Mindste ikke fundet det senere omtalt, og efter al Rimelighed har det beholdt sin verdslige Lænsmand, og er siden lagt under Bahuus Slot. Det forekommer derfor ikke som særskilt Forlening [3]).

§ 15.

Minoritternes Klostre i Konghelle og Marstrand. Tvivlsomme Klostre i Oslo Stift.

1. Minoritterklostret i Konghelle er maaskee stiftet af de første Franciskanere, som landværts fra Skaane kom til Norge, og i saa Fald er det Ordenens ældste Kloster i Norge. Imidlertid støtter dette sig kun til Sandsynlighed og Suhms Beretning, at Klostret er stiftet 1230, uden at nogen Hjemmel derfor anføres [4]). Forøvrigt er dette Klosters Tilstand og Skjebne aldeles ubekjendt, da det kun nævnes i et Par Testamenter og ved de i Klostret holdte

[1]) Biskop Hoskolds af Stavangers Brev af 3die August. 1531. Saml. til Norges Hist. II. 71.

[2]) I danske Geheimearkiv.

[3]) Endnu kan mærkes, at det vel var i dette og ikke (som Wieselgren II. 37 antager) i Minoritterklostret i Konghelle, at Birgittinernes Generalconfessor i Klostret Paradisus ved Florens Lucas Johannis 1429 blev begraven, efter at være død paa Bahuus paa sin Hjemreise fra et Generalkapittel i Vadstena. (Diar. Vadst. p. 73.)

[4]) Danm. Hist. IX. 603. Langebek i Script Rer. Dan. IV. 421 siger kun, at Klostret i Konghelle ikke kan være ældre end 1230, da Minoritterne først i dette Aar kom til Norge. — Dette Kloster nævnes af Wieselgren II. 37, forvexles af Munthe og Holmberg med Kastelle Kloster, og forbigaaes ganske af Rhyzelius og Ödman.

Provindsialkapitler. Det første af disse holdtes 1272 eller 1273 [1]; senere nævnes Kapitler i Konghelle i 1301, 1442 og 1495, uden at Noget om dette Kloster derved oplyses [2]. I Magnus Lagabøters Testamente af 1277 fik Minoritterne i Konghelle 12 Mark Sterling samt 120 Mark gangbar Mynt til deres Klosterbygning, som derfor endnu paa denne Tid ikke maa have været fuldført. I 1291 gav Paven de 4 Franciskanerklostre i Oslo Stift (Oslo, Tønsberg, Marstrand og Konghelle) Afladsprivilegium [3]. — Kong Magnus og Dronning Blanka gave i deres norske Testamente 1347 100 Mark Penge til Deling mellem Norges Minoritterklostre, hvoraf altsaa dette og har faaet sin Lod [4]. Den sidste Notits om dette Kloster er af 6te Decbr. 1498, da Norges Riges Raad holdt Retterthing her, og affagde Dom over Arild Kanes Mordere paa Søndmøre [5]. Om dets Undergang veed man Intet.

2. Til Minoritternes Kloster i Marstrand kjender man endnu mindre. Afladsprivilegiet af 1291 viser, at det dengang var til, og 1308 blev det tilligemed Byen afbrændt af hanseatiske Sørøvere fra Kampen [6]. 1423 nævnes Johan Plattoslagere som Klostrets Gardian i et paa Thjørn udstedt Stiftebrev [7], og 1458 holdt Ordenen her sit Provindsialkapittel [8]. Endnu i Odmans Tid (1740) stod dette Klosters Ruiner paa Marstrands Kirkes Grund Syd for Kirken, og denne Deel af Kirkegaarden benyttedes ligesom Graabrødrenes Tomt i Tønsberg til

[1] Script. Rer. Dan. IV. 421. har 1272; ibid. VI. 572 har 1273.
[2] ibid. VI. 572. V. 519. Script. Rer. Svec.. I. 34. 68. 75. 79.
[3] Wadding Annal. Minorit. II. 601. Klostret kaldes her Konolenge, som tydeligt maa være Konghelle, skjønt Morch forklarer det om det af ham antagne Skjærs Kloster i Vetteherred (nedenfor).
[4] Saml. til Norg. Hist. V. 585.
[5] Danske Geheimearkiv. Danske Mag. 3die Række II. 29.
[6] Suhm XIII. 612. 672.
[7] Holmbergs Bah. Beskr. III. 482, hvor Brevet er trykt, og Seglet, med Omskrift: S. conventus fratrum minorum in Malstrand, er der leveret i Træsnit.
[8] Script. Rer. Dan. V. 519.

Fattiges Begravelse, og kaldtes den frie Klosterjord. Det forekommer mig forøvrigt sandsynligt, at Marstrands nuværende Kirke er den gamle Klosterkirke; thi den er meget gammel, bygget i Rundbuestiil, som det synes fra 13de Aarhundrede, og dog er det af Eysteins Register temmelig klart, at Marstrand endnu omtrent 1400 ingen særskilt Sognekirke havde, siden en saadan ikke der omtales. Odman, som ligeledes antager Marstrands Kirke for at have været Klostrets, omtaler en nu overkalket Indskrift i Choret, hvorefter Kirkens Bygning (Ombygning?) er fuldført i Oktbr. 1460 [1]).

Saaledes have vi fuldført Beretningen om samtlige sikre Klostre i Norge, saavidt de hidtil fundne Kilder have lært os dem at kjende. Ifølge Planen have vi altsaa nu kun at tilføie, hvad der findes til Oplysning om de Steder eller Indretninger, hvor der ifølge Sagn eller sildigere Optegnelser skal have været Klostre i Middelalderen. Dog maae vi endnu først med et Par Ord omtale

3. *Claustrum montanum* i Oslo. Dette nævnes kun et eneste Sted, i Kanniken Gerlaks Testament af 1301 [2]). Det synes ikke at kunne være en lokal Benævnelse paa nogen af Tiggerklostrene i Byen, da disse tilligemed de Spedalskes Hospital nævnes umiddelbar forud i Testamentet. At der i Oslo eller dets nærmeste Omegn skulde været et virkeligt Kloster, som ellers aldrig forekommer, er lidet rimeligt, og man maa derfor antage, at der ved dette claustrum montanum forstaaes en under andet Navn bekjendt klosterartet Stiftelse, nærmest maaskee Lafrants- eller Laurentii Hospital med Kirke, som efter al Rimelighed laa paa Galgebjerget ovenfor Oslo, og som forøvrigt Morch henregner blandt Klostrene, uden at dertil kjendes nogen Grund. Det synes at have været et under Domkirken staaende, temmelig rigt Fat-

1) Bohuslåns Beskrifn. 107. Selv nemlig om Marstrands Kirke endnu paa Eysteins Tid (1386—1407) havde ligget i Ruiner efter Byens Ødelæggelse 1368, maatte den ligefuldt blevet omtalt i Jordebogen, da det ikke er sandsynligt, at den skulde været den eneste Sognekirke i Stiftet, som aldeles Intet eiede.

2) Dipl. Arn. Magn. fasc. 30. No. 1.

tighuus, hvis Gods deels anvendtes til Bygningernes Vedligeholdelse, deels særskilt til Lemmernes Underholdning (folkeno til viðrlífis) [1]).

4. Paa Gaarden Skøien (Skoðin) østenfor Oslo skal efter Mørchs Beretning være et Filialkloster under Nonneseter i Oslo, der brugtes som Asyl for de Nonner, som i Hovedklostret havde forseet sig. Men ikke at tale om, at det aabenbart strider mod Munkenes Bestræbelse at skjule deres Synder for Verden, paa en saadan Maade at stille de faldne eller ulydige Nonner fra Konventet, og saaledes sætte Lægmand istand til at holde Regnskab med Moraliteten inden Klostret, saa strider Mørchs Fortælling mod Øysteins Jordebog (fol. 113), ifølge hvilken hele Gaarden Skøien i 1396 lagdes til Bispestolen, hvortil da en ubetydelig Deel, 2 Øresbol, magesliftedes fra Nonneklostret. Dette har følgelig før denne Tid eiet en Part af Gaarden, hvorpaa vistnok et sligt Asyl kunde staaet, men efter 1396 er dette ifølge det her Oplyste umuligt, da en slig Stiftelse dog aldrig kunde staaet paa Bispens Jord.

5. Mariæ Hospital paa Hofvin (Hofvinar spital), ligeledes tæt ved Oslo, staaer derimod snarere i Berørelse med Klostervæsenet. Dets Jordegods har staaet i Øysteins Register ved Akers Kirke [2]), men dette Læg er i senere Tid tabt, og man kan altsaa derfra kun slutte, at da Akers Kirke tilhørte Nonneseter i Oslo, maa ogsaa Hofvins Spital have hørt derunder; Akers

[1]) Øyst. Register, hvor dets Jordebog findes fol. 112—113. Pontoppidan (Annales II. 491) har et Stumme-Kloster i Oslo, men dette er en reen Tryk- eller Læsefeil for Nunne-Kloster (Nonneseter). Feilen er i Schlegels Samlung I. 1. 87 modificeret til Nummekloster i Oslo. Om Anledningen til de usigelig mange Skjødesløshedsfeil hos Pontoppidan jfr. J. Møllers Tidsskrift for Kirke og Theologi IV. 268—269.

[2]) Øyst. Regist. fol. 113. b. Eignir þeir sem liggia til Hofvinar spital standa skrifvaðar viðr Akrs kirkju. Mørch anfører, at her skal have været et Johanniter-Hospital, men derom findes ingen Oplysning, ligesom Hofvins Forhold til Akers Kirke og Bispestol gjør det mindre rimeligt.

Sognepræst har da maaskee ved denne af Akers Kirke vedligeholdte Stiftelse holdt en Vicarius (mansionarius), der som Forstander for et Klosterhospits har opfyldt Nonnesetérs Gjæstfrihedspligt, og befriet Klostret selv for Indryk af Pilegrime og andre Reisende.

6. "Blakestad Kloster, ubekjendt af hvilken Orden, laa paa Gaarden af samme Navn i Asker Sogn nede ved Strandbredden, hvoraf endnu sees en Tomt og en Fordybning efter en Dam, endnu kaldet Munkedammen. Det var et lidet Filialkloster, hvoraf der havdes mange, og var der kun 4 à 5 Munke, der stode under de større Klostres Abbeders Inspection" [1]). Dette vil med andre Ord sige, at her skulde været et Hospits under et af Hovedklostrene. Men selv dette er paa Grund af Gaardens Beliggenhed ude af den alfare Vei [2]) mindre rimeligt, og da hele Blakestad, 8 Markebol, ifølge Øysteins Jordebog f. 144 tilhørte Nonnesetér i Oslo, bliver her ingen Plads for de 4—5 Munke, hvorom Morch taler. Sandsynligere er det, at Abbedissen har bestyret dette betydelige Brug ved Lægbrødre, og at disse af Almuen ere blevne betragtede som Munke. Blakestad bliver saaledes nærmest en Avlsgaard (búgarðr) under Nonnesetér.

7. Skea (Skeið) i Sørum, Asak i Skedsmo og Nannestad i Sognet af samme Navn, samtlige paa Romerike 1—2 Dagsreiser fra Oslo, opføres ligeledes af Morch som Filialkostre; men kun om det sidstnævnte gives nogen Underretning, og selv denne er ikke ganske sikker. I den titnævnte Registratur af 1622 nævnes nemlig et Brev af 1351, om en Gave af 3 Markebol i Gaarden Enger i Nannestad til Nannestads Kloster, hvilket vi efter det S. 28 Anførte ligefuldt tilligemed Asak og Skea an-

[1]) Saaledes Morchs Optegnelse.

[2]) Nemlig den saakaldte "gamle Vei", der fra Asker Kirke fører til Røken, ad hvilken man dog kommer Blakestad paa ¼ Miil nær. Snarere maatte man søge Nonnesetérs Hospits i Asker, om det ogsaa her har havt et saadant, paa dets Gaard Skogheim lige ved Kirken, hvoraf Sognet førte Navnet Skógheimsherað.

tage for Hospitier, da de dertil ligge saa høist beleiligt paa Veien til Nidaros. Naar derimod Mørch omtaler et Skjøde af 21de Juni 1575, hvori "Skeas Kloster i Skedsmo" skal nævnes, saa er dette uden Tvivl en Forvexling af hvad ovenfor S. 702 er meldt om Skiens Klostergaard.

8. Paa den lille Holme i Ekernvandet under Gaarden Hesthammer i Hofs Præstegjeld paa Grændsen af Eker beretter Strøm, at der skal have været et Kloster[1]); men Stedets afsides Beliggenhed gjør det lidet sandsynligt, at her har været noget Hospits, og da der ikke kan være Tale om noget selvstændigt Kloster her, maa man vel, saafremt der paa Hesthammerøen har været nogensomhelst Bygning fra den katholske Tid, nærmest gjette paa et Bedehuus eller et lidet Herberge, hvori de saa Reisende, som over Ekernvandet droge mellem Vestfold og Eker, kunde søge Ly for Uveir. Men selv et saadant synes i denne Egn lidet nødvendigt. — Paa Klosterseter Annergaard i Høijord Sogn, Andebo Præstegjeld paa Vestfold, omtaler Mørch et Kloster, hvorom forøvrigt Sagn paa Stedet Intet veed, ligesaalidt som her findes nogensomhelst Levning af et Kloster. Sandsynligviis er det derfor alene Navnet, som her har ledet Mørch, og dette henpeger simpelthen paa, at denne Gaard i sin Tid har tilhørt et eller andet Kloster, hvorfra den senere ved Salg eller Mageskifte er kommen til Andebos Præstebord. — Noget anderledes forholder det sig maaskee med Venstøb Gaard ved Skien. Et Sagn paa Gaarden fortæller, at der paa den Part deraf, som kaldes Erlands-Venstøb, skal have været Kloster i ældre Dage. Ingen Deel af denne Gaard sees at have tilhørt Gimsø; følgelig synes det ikke rimeligt, at noget Hospits under dette Kloster har ligget her (jfr. S. 702). Derimod hørte i det Mindste en Deel af Venstøb til Gjerpens Præstebol, og det er derfor muligt, at Oslo Domkapittel, af hvis Midte Provsten i Gjerpens Provsti stedse valgtes, her kan have underholdt et Hospits, da der ved Skien blev et nødvendigt

[1]) Strøms Egers Beskrivelse. S. 76.

Hvilepunkt for Pilegrime fra Østlandet, der ad den sædvanlige Vei gjennem Vestfjeldene droge til Bergen. — Dette Hospits laa i saa Fald i en Dagsreises Afstand fra Nanset (Nönnusetr, Nannas eller Nonnernes Sæde?) ved Laurvig, hvor ligeledes et dunkelt, maaskee af Navnet opstaaet Klostersagn findes, og hvorfra man har korte $3^1/_2$ Miil til Tønsberg med dets Klostre og Hospitaler.

9. I Borgesyssel omtales, som allerede S. 617 anført, Klostre paa mange Steder, men saavidt jeg kan finde, har man ikke kjendt noget af dem, førend J. N. Wilse først i forrige Aarhundrede omtalte dem i sine Topografier over Spydeberg og Edsberg. Imidlertid synes deels Stedernes Beliggenhed, deels Levninger af Bygninger m. v. at gjøre det sandsynligt, at idetmindste nogle af dem maa ansees som Hospitier eller Filialklostre. — Paa Vestsiden af Glommen skal der have været Klostre ved Helene (Helin, Heli) Kirke i Spydeberg, paa Gaarden Borge tæt ved Raade Kirke, og ved Onsø Kirke. Om det sidste har jeg Intet kunnet finde [1]; om Borge fortæller Morch, at der fra samme skal have gaaet en Longang til Raade Kirke. Skjønt det ikke er usandsynligt, at der her kan have været et Klosterhospits under Værne, midtveis mellem dette Hospital og Sarpsborg, gives der dog forøvrigt Intet, som stadfæster en saadan Formodning. Med Hensyn til Helene haves derimod dog nogle Oplysninger. Wilse har forresten ikke vidst noget om et Kloster her [2], Navnet antyder ei heller noget saadant, og Morch maa derfor her støtte sig til skriftlige Optegnelser. Af Øysteins Register fol. 97. b seer man, at Helene Kirke har eiet Jordegods og havt særskilt Præst. Dens Omtale i denne Jordebog beviser, at den har hørt under Oslo Bi-

[1] Maaskee støtter det sig, ligesom Stummekloster i Oslo, alene til en Skriv- eller Trykfeil hos Gebhardi, som i Norges Historie I· S. XLVI opfører Onsø Kloster istedetfor Onsø Læn eller Skibrede.

[2] Beskrivelse over Spydebergs Præstegjeld S. 508. "Heli eller Helene Kirke er en Lovekirke af Træ. Anledning til saadant Løfte veed Ingen." — Han var selv, som bekjendt, Præst paa Stedet.

skops Myndighed, hvilket yderligere sees af Oslo Officials Dom af 10de Marts 1401 i Anledning af en Trætte mellem Thorgeir Thorgeirssøn, Kannik i Oslo "paa Helenes Kirkes Vegne", og Eilif Tholfsson, som fradømtes en Deel af Gaarden Rævang, da Thorgeir beviste baade af *gamle* og nye Registre, at den havde ligget til Kirkens Bygning [1]). Kirken har følgelig engang havt særskilt Præst, som dog neppe har været selve den nævnte Kannik, men en af ham indsat Kapellan [2]); og da den kun ligger ½ Miil fra Spydeberg Kirke, og dens nuværende Sogn kun bestaaer af 20 Gaarde, har der vistnok været særegne Grunde for dens Anlæg og Vedligeholdelse. Denne Formodning bestyrkes og derved, at Bjørn Kaas i 1567 forlænedes med "det norske Kloster Helene Kirke" [3]), hvorved denne maa være meent, samt at den i den lutherske Tid har været og endnu er en Gave- og Lovekirke, som hovedsagelig vedligeholdes ved milde Gaver, og hvortil endnu i de senere Aar Løfter gjøres i Sygdom og Nød. Det er muligt, at her kan have været et *Hospits* under Oslo Kapittel, skjønt Kirken dertil ligger vel meget af Veien; men rimeligere synes det dog at antage, at en virksom Kilde eller lignende har foranlediget Valfarter hid, for hvis Skyld Kirken er bygget og Præst derved ansat. Valfarterne ophørte ikke med den ufuldførte Reformation, der kun bragte Kirkegodset i verdslige Hænder, og da Kirken fremdeles havde Søgning og ved Almuens Gaver holdtes vedlige, blev den ikke som de øvrige Kapeller sløifet, men gik over til Sognekirke for Stiftets mindste Sogn.

10. Paa Glommens Østside nævnes af Wilse og Morch 5 Klostre. Nordligst af disse er *Langseter* Johanniter-Hospital [4]) i Thrøg-

---

1) Dipl. Arn. Magn. fasc. 39 No. 1. Officialens Embedssegl, forestillende et Mandshoved med Kannikhue og Omskrift: S. officialis curie [episcopalis Aslo]ensis, vedhænger.

2) Navnet *Præstby* (Prestbø) paa Kirkens nærmeste Gaard synes og at antyde, at her ikke har været nogen selvstændig Præst med Præstegaard.

3) Pontoppid. Annales III. 409.

4) Ifølge Morchs Angivelse. Wilse i Spydebergs Beskrivelse S. 318 omtaler en Bygning paa Langsæter, "saa gammel, at man regner den fra

stad, omtrent $1/2$ Miil S. O. fra Dierens Sydende. Beliggenheden er saaledes ikke uhensigtsmæssig som Hvilepunkt for dem, der fra Borgesyssel skulde opad Dieren til Romerige, fra hvis formodede Hospitier paa Asak eller Skea Langesæter ligger en kort Dagsreise; men forøvrigt maa Mørchs Beretning staae derhen (jfr. S. 80). — Omtrent 1 Miil S. V. herfra ligger i Edsberg Sogn, neppe en Fjerding fra hinanden, Gaardene Slitu, Thorkilsrud og Lekum. Ved den første Gaard laa i ældre Tider Thenols Kirke[1]), der paa Bisp Oysteins Tid havde sin egen Præst, men som ei synes at have havt noget Sogn. Et Brev af 1332, hvori der berettes, at Abbed Albrekt i Hovedø under et Ophold paa Edsberg foer derfra "til þenols til matar"[2]), kunde vække Formodning om, at her har været et Hovedøen tilhørende Hospitium, dersom ikke Kirkens Omtale i den røde Bog modsagde dette. Med Hensyn hertil samt til Oplysning om Thenols eller Thenors Kirke i det Hele er derimod en Lagthingsdom af 28de Juni 1592 mærkelig. En Bonde Einar Thallaksøn paa Kiserud i Edsberg havde angivet for Statholderen Axel Gyldenstjerne, at Henrik Hanssøn paa Slebner, Jon Bjørnssøn paa Slitu og Rasmus Reierssøn paa Mo (samtlige Nabogaarde om Thenol) og deres Forældre havde for 30 Aar siden, da Thenol Annex blev øde, uden Lov og Dom tilltaget sig Kirkens Gods, som derfor Statholderen paa Kongens Vegne indtalede hos Bønderne, der mødte i Oslo for Thjostolf Baardssøn til Blegen, Oluf Galde til Thom, samt Agders, Frederiksstads og Tønsbergs Lagmænd og Oslos Borgermester og Raad. De Indstævnte beviste med irettelagte Skindbreve og de ældste Mænds Udsagn, at Thenor Kirke var deres rette og sande Odel, funderet og stiftet af deres Forældre (d. e.

Jutulernes Tid", to Stokverk høi, Vægstokkerne sammenlagte med Vadmel istedetfor Mose, og Kjælderen af usædvanlig tyk og høi Graasteensmuur.

1) Denne og Præstens Gods findes i Oysteins Regist. fol. 95. a.

2) Original paa Perg. hos Kapt. Munthe. Ovenfor S. 634.

Forfædre), samt at disse havde bygget den for deres egne Penge. Paa Gyldenstjernes Anmodning mødte Superintendenten Mag. Jens Nilssøn i Retten "med Oslo Kapittels røde Bog", og lot grangivelig forfare og eftersøge, om Thenors Kirke eller noget dens Gods havde fordum været derudi indskrevet, hvilket ikke i nogen Maade er befundet [1]). Da Angiveren ikke i ringeste Maade kunde bevise, at Kirken tilhørte Kongen, dømtes Thenols Kirke med Gods at være de Indstævntes sande Odel, til evig Eiendom efter deres Breve og lange rolige Hævd, og Einar dømtes at betale dem og Sognepræsten Kost og Tæring, samt at bøde til Kgl. Maj. fire Mark for sin Mund, og aldrig mere herefter at staae til Troende i nogen Maade. — Atter i 1620 gjordes Paastand paa, at Eierne skulde have Kirkegodset forbrudt, fordi de ei havde holdt Kirken ved Magt, saa der ei var holdt Messe der i mange Aar; men denne Sag afvistes, indtil den forrige Dom af 1592 blev underkjendt [2]). Denne Dom beviser vel ikke, da den er støttet til den urigtige Forudsætning, at Thenols Kirke ikke findes i den røde Bog, at Kirken oprindelig har været Odelsgods, men selve Vidneprovet og de irettelagte Breve gjøre det rimeligt, ligesom Dommen viser, at der i 1592 ikke var nogetsomhelst Sagn om noget Kloster paa dette Sted; og da Henrik Sletner opregner sin Slægt og dens Forhold til Thenols Kirke ligetil 1440, er det utroligt, at noget Kloster kan have været her. Den Grundvold af et muret Huus 20 Skridt nordenfor Kirken, som Wilse antager for Klostret [3]), maa derfor snarere være Præsteboligen. — Om der paa den nærliggende Gaard Thorkildsrud har været et Hospital eller deslige, maa staae derhen, da man ingen anden Hjemmel har for nogen særegen Bygning der, end at Mørch omtaler Spor af Grundmure, i hvilke et Fruentimmer-Beenrad skal være fundet [4]). —

[1]) Dette er mærkeligt nok, da Thenols Kirkes Gods, som anført, virkelig findes deri fol. 95. a.

[2]) Ef. bekræftet Afskrift af 1716 i Rigsarkivet.

[3]) Beskrivelse af Edsberg Præstegjeld, i Topogr. Journal II. 46.

[4]) Wilse (anf. St. S. 60—61) har Intet herom.

Paa den store Gaard Lekum (før Lekvam), strax Nordvest for Edsbergs Hovedkirke, har der i ethvert Tilfælde været en eller anden gammel Stiftelse. I 1774 fandt man nemlig [1]) her Murene af en Bygning, 30 Alen lang, 15 Alen bred og Muren 1 Alen tyk, af store velbrændte Muursteen paa Graasteens Grundvold, med Hjørnerne og Aabningerne af Vægsteen. Wilses og Mørchs Beretning, at Gaarden har Navn af et Hellig-Legems Kloster (monasterium corporis Christi), støtter sig hverken til Sagn eller skriftlig Optegnelse, men grunder sig paa den opdagede Alderdomslevning, der imidlertid ligesaasnart kan have været et Hospitium eller en Gildestue som et Kloster. Ei heller findes nogen Bestyrkelse for Mørchs Tillæg, at Klostret her var af Bernhardinerordenen. Skulde derimod dette være rigtigt, tilkjendegiver det uden Tvivl kun, at Hovedøens Kloster her har underholdt et Hospits [2]); thi et Kloster af denne Orden er aldeles umuligt, da det i saa Fald maatte forekomme i Breve fra Middelalderen. Men dersom Navnet "hellig Legems" Kloster mod Formodning støtter sig paa andet end en i sproglig Henseende usandsynlig Etymologi af Gaardens nuværende Navn, saa antyder dette et Gilde, og ikke et Kloster; thi i Oslo var der et Hellig-Legems Gilde ligesom et Alter i Domkirken af samme Navn, medens et Kloster neppe nogensinde er benævnt saaledes. Selve Ruinen som den af Wilse er aftegnet, (den er nu ganske forsvunden og Hovedbygningen opført derover), ligner og i mærkelig Grad Steenhuset paa Gran (ovenf. S. 611—613), den ligger ligesom dette nær ved Distriktets gamle Fylkeskirke, og har efter al Rimelighed havt samme Bestemmelse, den vi forøvrigt maa overlade senere Tider med større Sikkerhed at udfinde.

---

1) Wilses Spydebergs Beskr. S. 513—514, samt kobberstukken Grundtegning af Bygningen Pl. 1 No. 8. Edsbergs Beskriv. 46—47. Kraft Norges Beskriv. I 103. (2den Udg. I. 58.)

2) De Ornamentstene af Tegl, som Wilse har beskrevet (Spyd:b. Beskriv. anf. St.) ligne ganske de i Hovedøens Klosterruiner forefundne Muurstene af Kløverbladform, hvormed Klostrets Døre ved Ombygningen i 15de Aarhundrede ere blevne forsynede.

sworne loghrettis mæn ther sama stadz kærligha med gudh. Kungörande med thetta wort nærwarende opna breff ath weer waarom i presta gardenom i Riidhebo j sætzstoghonne paascha aptan anno domini Mcdlxxiij höyrdom a ath Sighrijdh Godhens dotter gudh henna siæl naadhe giordhe sith testament, war hon helbrygdh j sith sinne ok samwit æn tho at hon war krank til sin likama. Gaff hon tha til sancte Birgitte kloster i Holwdöy allan sydhre garden i Hundzskywlom ok swa myghit som hon atte j nördre gardenom j same jordh som ludher i them brefwom som ther vm giord æro. Ok thær med gaff hon alt Brække som ligger samlæghis aather widh Hundskyl wthan ey swa myghet komwnet j Hamre ægher ther i fornemde Brekko. Liggia thessa jordher a Briotheime j Ringhesaakers sokn a Heidhmarkenne. Hulka for[da] jordher gaf fornemda Sighrijdh Godhens dotter fraan sigh ok sinom ærfwingiom til sancte Birgitte ordens kloster j Hofwdöy til ewinneligha egho med allom them luthom ok lunnendom som ther liggia ok læghit hafwer fraa forno ok nyo wtan gardz ok jnnan for sina siæl fore fadher ok modher ok alla sinna forældra siæla j swa maatho ath thessa aadher næmpda jordher skulo wara ok blifwa systrom ok brödhrom til widerqweknigh ok vppehælde j sancte Birgitte ordens kloster æ hwar thet ær æller blifwer j Norighe wtan alla atherlösn ok skulo ewinneligha blifwa akærolösa aff allom hennes ærfwingiom wenom ok frændom föddom ok o föddom swa skyldom som o skyldom. Til meere visso ok bewijsningh hængia wy wor jnsiglo fore thetta breff som scrifwadh war dagh ok aar som för sægher.

Slutnings-Bekræftningen fra Udstederne i Bergen mangler.

№ 2.

Skjøde af Birgittinerne i Hovedø paa en Gaard. 13de Januar 1478. (S. 128.)

(Efter Orig. paa Perg. i Rigsarkivet.)

Jn nomine dominj wy syster Elsebe Egærdz dotter abbatissa brodher Kætil Beinsson, confessor generalis, ok alla syster, ok brødher j Hofwudöy kløster, widherkænes thet met thetta waart nærwarandis breeff, ath wy hafuom met alles waara samtykt ok godhwilia, seelt Östeen Gyslason xij øres bool jardhar j Grytenes, liggiandis j Waala sokn a Vestfollen, hulkit som syster Joron Steenulffs dotter vnte ok gaff in met sigh siælffue, til waart ordens kløster Hofwdøy, frælst ok akæroløst, met allom them luthum ok lunnindom, som ther til liggia ok læghit hafua, fra forno til nyghio, jnnan gardz ok vtan, fraan oss ok waarom æpterkommandum, ok vnder for^{de} Öysteen ok hans ærfuingiom, til æwerdheligha ægho. Haffuer ok for^{de} Öysteen loketh oss minzsta pæning ok mæsta æpter thy som tha kom j kaup waart, swa ath oss wæl aat nøgher. Til ytermeer wisso ok sanninde bidhia wy thessa beskedhelika dande mæn, som swa heetha Helghe Nielsson oc Jwar Clemetson, at hengia siin jnciglc med beggias waara conuentus jncigle for thetta breeff, som giort ok scrifuad war j Hofwdøy a xx dagh jula aarom æpter gudz byrd mcdlxx opp aa thet aattænda.

№ 3.

Munkelivs Birgittinernes Vidnesbyrd om Salg af en Eiendom under Opholdet i Hovedø. 1483. (S. 129 ff.)

(Originalen forkommet. Afskrift i Lundhs Diplomatar.)

In nomine domini amen. Wij syster Birgitta Ölrekx dotter, fordom abbatissa i Hofwdhøy klostre, ok brodher Kætill Beintzson, fordom confessor generalis ther sama stadhz,

widher kennas oss meth thetta wort nærwarendis opna breff, ath wy meth wore ærlighe conuentz wilia ok samthykt solde Holte Rolffs syne eena joord, som hether Fangga, ær ligger aa Aramark, hulka fornemda joord Torgyls Amundzson ok Steenborgh hwstru hans meth Rannoghe dotter theira jaaqwædhe, vntho ok gafwo gudhi til heidher ok sik til ewerdelikt bõnahold, til wort ok sancte Birgitte ordens kloster thentijdh vort conuent war i Hofwdöy, nw for faam aarom, som allom ær witherlighit etc. Komo ther ok tha for oss the som sagdho sik wara odhals mæn aat thy for^da goodze, ok hafdo thet i skiloorde, ath the wildo ængenlund samthykkia æller tilstanda then gafwa meth mindre æn fornæmpd joordh skulde worda neesta odhalsmanne til lausnar igen. Nw aff thy ath fornæmpde Holte Rolffson baadhe meth brefwom ok swa meth withom giorde sigh til neesta odhals man, thy sældom wy laghligha hanom thet fornæmpda odhalsgoodz igen for swa manga peninga, som tha kom i kaup wort. ok standa weer fornæmpda Holta fulkompligha ok obrwteligha til thetta sama kaup æn nw som fyr. Hafwom weer ok pafwens priuilegia swa ludhendis, ath ængen maa æller skal ther til dirfwas at göra nokra wranga aaganga a waarom kaupom, swa frampt ath the ey wilia falla i ban, som ther mothe göra. Ok ther meth hafwa wy wor nadhigha herra konungxsens beskörmelse breff, swa ath alt thet som oss kan vppa röra, sudhr æller nordhr, thet ær vndhir hans nadhis beskörmelse, hægn ok forswar etc. Æn nw vm swa ær, at abboten i Hofwdöyen æller nokor annar will oss oforretta æller hindra i thesso kaupe ok briotha the forscrifna frijheet oc priuilegia som wij hafwa baadhe aff pafwen ok swa aff wor naadhigha herra konungen, tha skulo the finna ok röna hwad ther wil æpter koma etc. Til meera vissen ok bewijsning hængia wy wor incigle for thetta breff, som scrifwat war i wort kloster Munkalijff then neesta maanadagh fore sancti Martinj dagh anno domini Mcdlxxxiij.

№ 4.

Christiern I forlæner Herr Hans Kruckow og efter hans Død Munkeliv paa 10 Aar med Sunnfjord. 9de Oktbr. 1453. (S. 127. 478).

(Efter Lundbys Affkrift af Dipl. Arn. Magn. fasc. 25 No. 15. b.)

Wij Cristiern meth gudz nadhe Danmarks Norges Wendes oc Gotes koning greue i Oldenborgh oc Delmenhorst, göre widerligt meth thette wort obne breff at effter thif at her Hans Kruckow ridder wor ælskeligh radh oc man haffuer oss wore forfædher koninge oc righen alle hans daghe trolige thiænt oc haffwer nw ladet oss forstande at han achter meth gudhs hielp fore sin siels bestandelse bliffue hoos Mwnkeliff closter fore söster [oc] brodhers closters oc alle theres wortnedes oc landboo bestæ oc bestandelse skyld oc haffuer them fore oss oc wort radh loffuet oc giffuet alt hans gotz som han haffuer i Norrige bothe laust oc fast effter hans dödh vden alt motæ melæ at antworde. hwilken gaffue oc godh wilghe wii aff wor koninxlige macht oc sönderlighe nadhe meth thette wort obne breff stathfeste oc ther til vnne wii hanum quærsætiæ frelse oc friihet heime at bliffue oc frij at wære fore all koningxligh thynge vdbodh oc ytermer tieniste. vden swo kunne wære at wii behöffue hanum til radhs wiise her eller annenstædz ther han qwemelighe til oss komme kan. Oc thet læn Swndfiord som han nw aff oss haffwer skal han nyte bruke oc beholde swo lenge som han leffuer effter thii som hans obne breff ther vpa vdgiffuet ytermer vduiser, oc sidhen for^{de} closter Mwnkelif i tij samfelde aar nest effter hans dödh meth all koningxlighe ræt ræntte oc rættighet vden all rekenskap gudh til loff oc hedher oss wor kere husfru drotning Dorothee begges wore barn arwinge oc foreldre til en ewiigh oc gudheligh amindelse. Thii forbiuthe wii alle ehwo the helst ære thoc besönderligh wore foghede oc embetzmen for^{de} her Hans Krwkow oc Mwnkeliif closter her moth at hindre eller hindre lade möthe quælije eller vforrætte i noghre mate swo frampt the

göre wele thet oss lijwfft ær oc fly wor koningxlige heffnd oc wrethe oc sware oss i breffuebrot swo meghit som laghboghen vduiser. Til ydermere stadhfæstelse oc [sannen] forwaring alle forscreffne article oc huer there fore segh haffue wii ladet wort secrete jnceghle henges fore thette breff meth wor hedherligh oc erligh radz jnceghle som er werdighe fædhre her Torlagh i Bergen her Gunnar i Hamer biscope her Hartwügh Krummedighe wor hoffmester i Norige her Niels Ericsson wor hoffmester i Danmark her Oleff Nielsson her Joachim Flening (!) her Maghens Green her Strange Nielsson her Mattes Jeypsson her Pæther Nielsson her Henric Jensson riddere oc Herlag Pæthersson aff wapn. Datum in curia nostra Bergensi anno domini mcdquinquagesimo tertio jn festo beatorum Dionysii et sociorum ejus martyrum.

№ 5.

Cardinal Berengars Brev til Abbeden i Johannes Døberens Kloster i Bergen, angaaende hans Kannikers Slagsmaal og Ulydighed.
4 Februar 1308. (S. 208. 511.)
(Af Bartholiniana. IV. 206—208.)

Berengarius miseratione divina t. t. sanctorum Nerei et Achillei presbyter cardinalis, religioso viro abbati monasterii sancti Johannis baptistæ, ordinis sancti Augustini, Bergis, salutem in domino. Ex parte tua fuit propositum coram nobis, quod novitii tui monasterii, canonici & conversi, pro violenta injectione manuum in se ipsos invicem [et] religiosas alias personas sive clericos seculares in canonem latæ sententiæ inciderunt; aliqui vero pro detentione propriæ conspirationis offensa, denegata tibi et aliis suis superioribus obedientia, transgressionibus statutorum ipsius ordinis, et aliorum suorum superiorum et regularium mandatorum, excommunicationis incurrerunt sententias, in tales generaliter promulgatas; plures

etiam ex eis, aliis assentientibus vel ad hoc assensum præstantibus, in ipso ordine vel monasterio, symoniacum habuerunt ingressum; qvorum quidam, sic ligati, ordines receperunt, ministrarunt in ipsis, et alias se ingesserunt divinis. super qvibus tanqvam pastor providus de subditorum salute sollicitus, supplicari fecisti humiliter, eis per sedem apostolicam misericorditer provideri. Nos igitur ex favore qvi religioni debetur, auctoritate domini papæ, cujus pænitentiariæ curam gerimus, discretioni tuæ committimus, qvatinus prædictis manuum injectoribus, qui in se invicem, per te, illis vero qvi [in] religiosos alios sev clericos seculares, manus temerarias injecerint, per te ac eorum prælatos, post competentem satisfactionem injuriam passis exhibitam, ac aliis excommunicatis ex causis prædictis per satisfactionem condignam suis excessibus, super præmissis perjuriorum reatibus, horarumque canonicarum omissionibus ac peccatis aliis, quæ tibi confitebuntur, (nisi talia fuerint, et nisi forte eorum excessus adeo difficiles fuerint vel enormes, qvod merito sit super eis sedes consulenda prædicta) debitæ absolutionis beneficium impendas, hac vice, juxta formam ecclesiæ consuetam, et injuncta inde eorum cuilibet, super præmissis, pro modo culpæ penitentia salutari, et aliis, quæ ei de jure fuerint injungenda; qvodque si qvibus per prædicta perjuria ad satisfactionem tenentur, satisfaciant competenter; et si licita juramenta, ad eorum et horarum canonicarum observantiam redeant, ut tenentur; cum illis, qvi prædicto modo ligati, per simplicitatem et juris ignorantiam ordines receperint, ministrarunt in ipsis, vel alias se ingessere divinis, eis ad tempus, prout expedire videris, illis vero, qvi talia scienter, non tamen in contemptum clavium, præsumpserunt, per biennium, a suorum ordinum exsequtione suspensis, tandem, suffragantibus eis meritis, alioqve canonico non obstante, super irregularitate ex præmissis contracta, et sic susceptorum exsequtione ordinum, misericorditer auctoritate prædicta dispenses; proprium autem,

si qvod habuerint dicti canonici et conversi, in tuis facias manibus resignari, in utilitatem monasterii ipsius fideliter convertendum; acturus cum eis in casibus symoniæ juxta statuta concilii generalis. Datum Pictavis. II non. Februarii, pontificatus domini Clementis V anno tertio.

№ 6.

Et Barn bestemmes for Nonneklostret i Oslo. 5 April 1496.

(S. 208. 665—666.)

(Efter Lundhs Afskrift af Dipl. Arn. Magn. fasc. 96. No. 8.)

Jegh Amwnd Olafsson cannick at domkyrkenne j Oslo gör alle vitterligt ath efther thy jegh kennir megh nu kranck till myn likame oc kaller megh gudh af thenne werldh, tha gör jegh thenne skipan ok skickelsse vppa myn systhersöns barnss wegnæ herr Halward Halwardzson som han i sin ytherste tiidh medh mith samtycke giorde oc megh framdeles befaledhe efther thy som hans testamentis bref ther om inneholdher swa i mathe, at thet herr Halwardz barn som nw lifwer Kathrin henne antwordher jegh heidherlig man herra Jon Polsson prost at Marie kirke i Oslo swa i madhe at vnner gud henne liwe, thet han tha gör for gudz skyld oc flyyr thet swa at hon kommer til gudz theneste i nwnneklostrit i Oslo. Oc ther medt antwordher iegh honom medh alle the gafwer oc penninge som hennes fadher gaf sin barn efther thy som i testamentis brefwet staar. En ner som förnempd herr Jon hafuer gifwit förnempd Kathrin i klosther medh the penninge som henne gifne ere ok jegh hanom antwordet hafuer tha skall Mariekirke i Oslo eghnes oc fölghe gardhen allen Nypynghen till ewerdelige eighe. Skeer thet oc swa at Kathrin fornempd döör för en hon wordher swa ingiwen i klosther, tha skulle förnempd penninge skiptis i gudhs heidher till kirker oc fatige folke, togh swa at hennes koost oc kledher betaless

först ther af, en om gardhen Nypyngen skall tha blifwe som för stondher. Her om till sanninde setther iegh mith incigli för thetta bref som giort er j Oslo tridie dagh paske anno domini mcdxc sexto.

№ 7.

Biskop Audfinn af Bergen paalægger tre Præster at lyse Munkene i Lyse i Kirkens Band. 15 Juni 1329. (jfr. S. 270. 551—556.)

(Efter Barthol. IV. 268.)

Audfinner medr guds miskun biskup i Biorghwin sendir sira þore a Fana sira Hakone i Ose oc sira Erlingi a Birkilandi. q. g. oc s. Af þvi at ver hofum undirstandit at munkar i Lysa hafwa latet gera fiskigard um þvera ana j Ose med somum rangendom sem fyr firirsmande so dom herra Narwa biskups ok varn þar sem ver hafvom lact þeim ollum ban vidr er upp gerdo fyrnemdan gard eda nokora hiolp eda raad þar til legdi so oc at þeir somu munkar hafva genget medr blindadre samvitsku mote morghum odrum laghareinum af hveriu er þeir hafva fallet af sælfu verkinu i gudz ban ok heilaghra kirkiu. fyrst at alein af annara sambrœdra sinna raade firersmande domara ok dom kirkiunnar hefver med leindi hendi tekit tau (sic) nett firer [fra?] prestenom i Ose, mote bode ok skipan herra Wilialms legati pauans þar med abotenn ok hans munkar skotet male sinu undan kirkiunni ok undir leikmanna dom mote guds loghum ok skipan fyrnempndz legata. hafva þeir ok hœyrt skriptamaal sognar manna ydra, sungit jmsadar mœssor, vliat sinka menn ok gefvet þionostu, tekit ok lik medr ut ferdum soghnar manna ydra, ospurdum sialfvom ydr ok oviliande. Nu af þvi at adrnempnder munkar standa enn i somu þriotsko banne ok forbode sem adr er sagt, þa biodom ver ydr under mœsso sanghs piinu at þer lysitt opinberlegha i kirkium ydrom banne þeirra ok allra annara er þeim hafva

raad eda hiolp veit til adr nemda afbrota. var þetta bref gort i Biorghwin in octava ascensionis domini, anno domini M°ccc° vicesimo nono.

№ 8.

Herman Madssøns Brev til Kongen angaaende Dragsmarks Klosters Krav hos Henrik Krummedike m. v. 7de Septbr. 1519.
(S. 293. 724—726.)
(Efter Orig. paa Papir i danske Geheimearkiv.)

Myn ydmygeligen vnnerdannige plictiige tro tyenisthe edher nades höigmectughedh nw och altiid redebon til fforen med wor herræ. högbaaren fförsthe kæristhe nadighe herræ ssom edher nadhe well ffortencker om thet breff iegh anttwordede edher nadhe paa the fiem hwndreth marck som her Henrick Krummediighæ wor plictiigh hiid tell klosther paa edher nades ffadhers modhers wegnæ höigbaaren fförstyndes drottningh Dorothea then alssom mectiigsthe gudh henness nades syell haffuæ, och skulle samme penninghe wæreth betaledh nw sex och tiwghæ aar sidhen som her Henrick haffuer beplictiid seegh med samme breff och inthet haffuer klosther ffonghet her till dagx, dogh tacker iegh edher nadhe ydmygeligen ath edher nadhe haffuer loffueth ath ffly megh fyllesth paa iomfru Maria vegnæ, thy waare iegh nw storligen begærendes ath edher nadhe villæ verdes till ffor gudz skyld och then storæ fforffalningh ssom her er paa klosther och vndhe thet Dynghæ gotzs hiid tell klosther som mesther Hanss Mwlæ haffuer nw lösth ffraa Per Gunderssen och haffuer mesther Hanss ffornöghet Per Gunderssen ffem hundreth marck paa samme gotzs, huelkett iegh fformodher ath Per Gunderssen maa ffòre till stædhe ighen thy ath ther er andræ i Vigenn som æræ arffwynghe tell thet pantt och ickiæ hanss hösstru thet

kwnne iegh aldriigh ffaa att vide tell faaren nw er ther sex sorne vittnæ ath Per Gunderssens hösstru er ickæ hanss retthæ arffwyngh eller affkommæ som thet panthede aff edher nadhes ffremffarnæ fforelldernæ och wed iegh nw retthe arffwngæ ther tell och haffer skreffuit mesther Hanss Mwlæ thet tell och sendh hanum huess beuissningh ther er paa. the som æræ retthe arffwynge ther tell æræ nw kommen i vanmacth saa ath the aldriigh klaghe ther paa vthen e hers nadhe vell ffore gudz skyld vndhe them noghet tha waare thet giortt met en rynghæ peninge. kæristhe nadiige herre thette gotzs waare klosther meghet belegeligth villæ edher nadhe verdes tell och vndhe thet hiid tell klosther i saa langh tiid som her Henrick Krwmmedighæ haffuer haffth the v^c marck borthe ffra klosther edher nadhe kommer vell tell oprettningh met her Henrick, ther wor loffuet ffaare sammæ v^c marck iii messer ath holde huer vghe tell ewiigh tiid, en aff the helige treffolliighedh en aff wor herres ffem saar en aff iomffru Maria huelkæ messer iegh haffer ladhet holledh saa lenghæ iegh haffuer haffth klosther i beffalningh och her effther vell ladhæ holde som iegh vell anttsuare ffor gudh och wære bekendh ffore edher nadhæ. iegh trösther ingenlunde ath ladhe opbygghæ thet som fforffalledh er och holdhe saadan tyenisthe i then helige kerckæ aff then renthæ her nw liggher tell. her liggher en trediæ partt aff gotzedh ödhe som iegh ffaar ickæ huercken ledyngh eller landskyld vtaff gudh fforladhe them som thet haffuer volledh. vell edher nadhæ verdes tell ffor gudz skyld ath fforsee megh met noghet ythermere hielp tha vell iegh bliffue her ssaa lenghæ iegh leffuer och hielpæ met all myn macth och fformughe ssaa met gudz hielp ath thet skall snarlighæ bliffue fforbeyreth baadhe met bygningh och gudz tienesthe oppeholdhe. iegh haffuer och holdhet meg selff siettthæ paa mynæ eghen peninge sidhen iegh bleff skyld aff met lænetth thii iegh koom i magnengh (?) met nogell aff the Swenskæ i samma stwndh som iegh

wor kommen ffraa edher naadhe, the waare paa her Knutt Knutzssens gordh och brendhe hanum vtaff och waare paa væghen och villæ tell klosther och röffueth ther saa fick iegh mynæ botzssmend tell hielp och drogh till them och kördhe them indh paa Ordosth fick saa nogell böndher till hielp och græbæ xij aff them och vii aff them bleff ther slaghen och drucknedh. the xij som greben bleffue them sendhe iegh tell Bahuss och lood her Knutt Knutsson retthe vij aff them och the v ære en nw till stædhæ. iegh waar gernæ begærendes edher nadhes breff till Dittleff ath iegh motthæ ffaa them aff slotthet om iegh kwnnæ lössæ mynæ swæness fengelse ther met. Kæristhe nadiige herre verhes edher nadhe ath vidhe megh eth goth och endeligth sswar paa thesse fforskr^{ne} ærende. myn troo er gantzskæ stoor tell edher nadhe och saa ffaar myn langhæ tyenisthæ ath edher nadhæ fforseer meg noghet annerledes iegh haffuer inghen hielp her vtaff iegh haffuer vell kösstwordhet alle redhæ her paa klosther paa baade bygningh och annen deel meræ en iiii^c marck och thet syness gantskæ lidhet. huess made iegh kandh vidhæ och rammæ edher nades gaffuenn i allæ maade tess er iegh plictiigh och vell giöræ effther myn ythersthe macth och fformwghæ. Inghen annen sönderliigh tydende haffuer iegh ath biudhæ edher nadhe tell paa thenne tiid. Her met edher liiff staitzs och höigmectiighedh gudh och jomffru Maria beffalendes. screffuet i Draxmarck wor ffrue affthen siermeræ anno domini mdxix.

Edher nades ydmyge tyenere
Hermen Matzssen.

Udskrift.

Höigbaaren fförsthe och ædeliigh herræ her Cristiernn med gudz naadhe Danmarcks Norges Wendes och Gottes koningh vtuald koningh til Suerige synd kæristhe nadiige herre ydmygelige sendes.

№ 9.

Herman Madssøns Brev til Hr. Henrik Krummedike om Dragsmarks Klosters Forfatning. 21 Mai 1523. (S. 293. 726—727.)
(Efter Orig. paa Papir i danske Geheimearkiv.)

Venligh och kerliigh helssen tell fforen sendh met vor herra kiere her Henrick Krumedighæ söndherligh godhe veen er megh till kenna giffuet at i haffuæ beffalingh offuer mennighe Noriiges riighe söndhen fieldz paa myn naduge herres vegna högbaaren försthe hertugh Fredrich &c. altingh att handla och fforskicka i hanss nades fraauerilsse som hanss nadhe personlighen till stæda vaar. thaa maai vidhe att iegh haffuer telsagth hans nadhe myn troo tienisthe och hullelight mandskab met breff och myn eghen handskrifflh att være paa hans nades gaffuenn och besthæ thet ytherste myn macht er huor som helsth hans nadhe meg haffue vill. kiere herr Henrick saa maai vidhe om thet ffattighe steed Draxmarck haffuer ieg haffth stoor soriigh och bedröffuelse . . . . . . e lange feydhe och motthe giffue brandskatt [lige fra oc] . . . . . tte iegh löse mytt fengelsse aff Nielss Olssen och nööd . . . . . mentzs böön tell met att iech ickæ skullæ bliffuæ landflöctig eller thette ffatiige steed skullæ ythermere bliffue fforderffuet, nu er megh vnderuisdh att her Ienss Vernickssen i Toressby vor hooss edher i Malstrand och begærede klosth.. eghen och edher stadffestelssæ ther paa, huilkedh iegh seer gantzskæ gernæ att i kwnnæ thet saa forsee att thet kand være klosther till hedher och gaffuenn att her matthe komme en vigdher abbot som kwnnæ holdhe rett ordhens regell efflher theres statutæ som erligth och bequemmeligth vaare. Her motthe i göre edher en stoor velgerningh met. kand iegh vell selffuer formerckæ att thet forbiudes i kirckeloghen att inghen verdzens mand maa haffue eller thage seegh nogell andelighe luthe tell och kennes megh skröbeligh till saadan deel lenghæ ffore att staa. thy vill iegh nw endelighe skykæ meg ther vtaf met thet allæ snareste

iegh kand thet bekommæ. och haffue i ther nogell beffelningh ther paa eller i villæ thet fforsie annerledes tha badhe iegh gernæ i villæ bludhe [megh] tell met samme breffuisere huatt som edhers vellige ær ther vtij ther veed iegh att retthæ meg effther, megh haabess att huelken dandemand her kommer iegh vill thet saa forskylde meth hanum och klost.. att iegh kand ffaa eth fögha rwm her hoss klosther iegh kand [blif]fue tell myn dödsdag saa haffuer iegh acthet att klosther skall ther inghen skade haffue vtaff. kiere her Henrick megh och tell kennæ giffuet att edher foghet Nielss Biörnssen haffuer beförtt megh ffor edher tha er myn troo saa good tell edher at i höre hanum och megh i retthæ megh haabess att skyldhem skall fyndes hoss hanum . . . iegh skall beuissæ met edhers eghen landbo iegh vell haffue friit [skutz]maal tell them allæ sammen. göer iegh altiid gernæ huatt edher lyffth er. Her met edher gud och iomffru Maria beffalendes tell ewiig tiid. screffuid i Draxmark torsdagen nest faare die presentacionis Marię anno domini mdxxiij.

Hermen Mattssen.

№ 10.

Anna Olafsdatter, Abbedisse i Munkeliv, beklager sig for Erkebisp Olaf over Klostrets misligе Forfatning m. v. Omtrent 1530.

(S. 296. 490—491.)

(Efter Münch. Dipl. No. 3902.)

Ave Maria gracia plena etc. Medh wore gudhligha böner for jdher nadhis bestandilse altiidh til gudh ödhmyukligha offra skulendis som wy altiidh plicthogha æro j worom herra Jesu Christo. Kære werdughe fadher ok herra maa jdher naadhe witherlighit wara ath jak ok alt mith conwent ærom staddha j stoor bedröfwilse for thy ath wy hafwa mist Hwallwaagh ok Laxa-

waagh ok alle the bezsta jorder som wy hafdhom ok hææр loogho neest. Ok ther med hafwa the stoor owilia badhe til kloster ok kyrkior ok thy faa wy ingen hiælp aff nokrom wthan alle mödha oss ok bedröfwa, ok sighia ath wy skulo wth aff klostrit. ok ath oss böör inkthet hafwa. ok ther med latha the sith fee ok hestaa vpætha for oss badhe aaker ok ængh, ok alth thet the kunno oss bedröfwa, tha gör hwar æpther siin formogha. Ok ær hæær een dyyr tiidh ok thy hafwa wy nw wth sæth klostrens klenodium ok hafwa wy æn nw vj hundhrat gyllene j skuld. Ok thy witha wy ey hwadh wy skulom göra j thesse wor dröfwilse ingen ær then som oss giffwer nokor goodh raadh. Woor fadher bispen som oss bwrde gifwa goodh raadh han ær allen tiidh burtho. Ok thy kære werdughe fadher ok herra hafwa wy ingen til ath fly wthan til gudh ok jdhra nadhis mildhet. Ath jdher nadhe wilie göra for gudhz skuld ok scrifwa oss til hwadh wy skulom göra æller vppaslaa. gudh weet ath wy wilia gerna blifwa j klostrit ok halda gudz thiænist æpther wore makt. Wy kunna blifwa med fridh ok swa mykit som wy kunnom hafwa wora withorft aff. Kære herre neest gudh j himerike ær nw wort höghxsta hop ok tröst til jdhra nadhe. kære werdughe fadher ok herra maa idher nadhe witha ath wy hafwa een goodh messa hakoll aff flogheel, wm jdhre nadhe thækkæs ath köpa honom tha skall han wara jdre nadhe til reedho. Wor biscup will gerna köpa honom æn wy wilia hælzst vnna jdhre nadhe honom til köps. Kære werdughe fadher lathen oss faa jdhra nadhe scrifwilse med thet första bwdh hæær far i mellom thet ær alles wora kærlighen böön ok godha tro til jdhra nadhe. Hæær med jdhers nadhis liiff ok siæll befallandis then helghe trefallighet jomfrv Marie ok wore kære modher frw sancte Birgitte. Scrifwat j wort kloster Munkaliiff sanctorum Marcellini & Petri vnder wort jncigle.

Jak syster Anna Olafsdotter abbatissa
j Munkaliiff ok alt mith conwent.

(h)

Udskrift:

Hedherlighom ok werdughom fadher ok herra byskop Olaff archebyscop i Nidheroos sendis mykit kærligha ok ödmyukligha thetta breff.

№ 11.

Abbed Hans af Hovedøen beklager sig over sit Klosters Ødelæggelse og det danske Partiets Fremfærd i det Hele. 26 September 1532.

(S. 299. 649.)

(Efter Orig. i Münch. Dipl. No. 3152.)

Salutem cum omni humilitate et reuerentia affectuosissime premissam. Verdiighe fader oc nadighe herre som eder wel witterligt er hworledes hogborne fförste ok kongelig maiestadz konung Christiern kom hiid vtj theune lanzene tiill Osloo oss vwitterligt oc sem wij kwnne forstoo i mod hans nades eghen wiliæ oc acth j thenne forledne winther sancti Martini afflhen. Samme stwnd som hand dro ind vtj Osloo personlige mett hans nades [folk] foolk, vsenthe her Moghens Gyldenstiernæ höffuidzmand paa Agersshwss en esping mett folk tiil wort klosther Hoffedöö oc toge ther vt saa möghen fetaliæ köd flesk oc lax som the kwnne mestt offuerkomme oc wore begerendes meg selffuer mett klosters klenode ind paa slotthett, hwilke konung Christiern fick sidhen saa monghe hans nade begerede ther vtaff till hielp oc tröstt. Men forthii at ieg icke kom tiil her Mons ind paa Agershuss som hand oc thee begeredhe lod hand meg griffue naghen paa myn seng söndags natthen proxima ante festum Pauli conuersionis röffuede oc toghe all then deel vtj kloster wor brendhe oc nedersloffue thet igrwnden ita qvod non remanet lapis super lapidem oc meg holde the vti fenxel oc bestolning paa Agershwss mett stoer sorrig oc siwgdom tiil then senisthe dag konung Chri-

stiern foer tiil Danmark. Nw haffuer ieg hörtt oc fornwmmet at thee wille haffue renthen oc godzet fran kloster oc tiil slottet oc er ieg mett alle mine fatige brödhre aldeles aff sagt ther mett vtaff slottzherren. Haffue wij nw aldeles inghen tiilfluct vthen tiil gud oc edhers nade. thij bede wij eders nade ydmygelige atj w.lle veris tiil for gudz skyld oc ordhens skyld haffue aliqvam mentionem om thet fatige sted vtj eders nades halning dagtinge oc contracth mett thesse gode herrer saa at eders nade will ingelunde lade eder nöge mett minde thette godtz oc renthe bliffue vnder gudz oc sancti Bernardi kloster gudz tieniste oc tidegerd tiil ophollilsæ (ne inuadent gregem dominj lupi rapaces) som thet wor för end hans nade kam hiid i landhit gud almectigste wett hwad wij fatige wore wollendhe ther vtj. Verdughe fader er thet wor store liid hoff oc hwswalelsæ tiil eders nade efffher wor store wedermod oc sorig wij haffue lidt i thette ganske aar: ville wij haffue oss her efffher for gud oc menniske som tiilborligt er oc were eders nades tro tienere natt oc dag (si qvit poterit [pectoris oratio]) hoess then almectigste gud Christum Iesum hwilken wij eders nade beffaler in [eternum] amen. Datum Osloie anno salutis 1532 vij kal. octobris.

Item haffue thee bort taget mine singnethe oc insegle thii haffuer ieg inthet at besegle met.

Ffrater Joannes abbas et filius vestre gratiose paternitatis humillimus.

Paa et libet særskilt Blad.

Kæresthe fader oc werdighe herre skall oc ederss nade witterligt were hworledes nesthe söndag för konung Christiern foer nedher til Danmarck stode tesse gode herrer biscop Knwt electus tiil Othens: her Monghens Gyldenstierne broder hans, her Nis Lycke Erick Hack oc loffuede hans nade mett hand oc mwnd manghe flere gode mend neruerendes at ieg skwlle nyde mitt kloster whindret her efffher som tiil forn för end

hans nade kom vtj landhet for them oc alle theris hwilket ther holtes inthet aff strax hans [nade] [1]) war paa skippen kommen: parcat vestra egregia paternitas importunitati ac improbitati mee qvum animus in anxietate et cor meum merens est.

№ 12.

Bisp Hans Reff af Oslo klager for det i Bud forsamlede norske Rigsraad over Kronens Indgreb i Kirkens Ret ved at sætte verdslige Forstandere i Stiftets Klostre. 2 August 1533. (S. 300—301. 650—651. 682. 690. 700. 718.)

(Efter Orig. i Münch. Dipl. No. 3234.)

Syncerissima fraterna et amicabili salutatione cum reverencia et honore in Christo premissa werdugeste werduge feddre herrer brödre bessynderlige gode wenner wortt sware forfaldt oc orssage hwor fore wij perssonlige icke kwnne nw bessöge thet herremode y Bwdt haffwe wij forscreffuit tiill werdugste fader y gwdt her erckebescop Oluff wor kiere herre forhobendes att hans naade will edher thet well forklare ssaa bedhe wij gerne att ederss herredömme will haffwe oss ther fore wndskyllett paa thenne tiidt ware icke ssaadan wor kranckdomm tha wille wij ingeledes thet mödhe forsiddet for nogen wor eygen fromme eller skadhe skylldt. Kiere herrer oc wenner haffwe wij formercth oc nock forstaedt y Danmarcs riges raadtz schriffwelsse att the godhe herrer haffwe satt thet ind tiill Norges riges radt att forbettre oc opretthe igen hwess bröst wskell wlaglig foruandlingh her er skeet y rigett nw y nogre aar y alle hande maade oc besynderlige tiill forschreffne wor kiere herre erchebespen. Therfore er wor ydmijge oc kierlige bön att alles ederss herredömme wille oc ramme oc wide thette fattige Osloes styctz beste oc bestand att kyrken

[1]) Udeladt i Originalen.

oc wij, tesligeste abbates et priores oc andre gestlige oc werdzlige mwe mett retthe igen faa oc nydhe her effter som tiillforne hwess wij alle y thette forledne aar mest oc ombaarett haffwe wdhen tiilbörlig skyll oc tiilbröde haffwe wij paa thenne tiidt att berette oc beolage for ederss herredömme thesse effterschreffne pwncther.

Först att Gymssöö iomfru closter haffuer aldrig wærett forlent af kronen nogen legmandt ey heller wærett regerett aff legmenndt thet wij kwnne spiörie men frue abbedisse ther wdi siddendes haffuer closter closters bygnyng godz oc eygedeller sielff raadt styrett oc regerett y gode maade ssaa thet gyck deylig oc well tiill intiill ssaa lenge högborne förste konyngh Crestiern forlonthe thet en hedt Dyrich Tollere effter wrang oc wretteligh wnderwisnyng, han döde, oc strax wij komme hiidt tiill stycthet beskyckett wij thet wnder abbedissens regementhe ygen effter gammell sedwennie intiill ssaa lenge att högborne försthe konyng Frederich forlenthe thet en riddermanndz mand Iwer Jenssen oc effter wrang wnderuisnyng, han bleff ther affwe med y fiordt oc nw haffuer thet en y forlenyng ygen aff konyng Frederich heder Hans som war her Mogens Gyllestjernes mynthe mester.

Item Tonsberg closter eth hederligt abesie som wore forfeddre pie recordationis fwnderett oc stycktett haffue som wij kwnne oc wille clarligen nock bewisse oc thet end nw aarligen opholles en stor partt aff stycktens, oc kronnen haffuer ther ingen rett tiill oc haffuer ey heller befattett seg noger tiidt met thet closter eller thess eygedeller för end welbyrdugh mand Erich Wgerup forhwerffwede thet y fiordt aff konyng Frederich seg tiill oprettnyng ygen for syn skade han fick y thenne forledne feyde med konyng Cristiern oss wforbrut ij alle maade forthi wij wille oc kwnne met gudz hielp met ære oc redelighet bestaa for alle oc hwer rettwiss thet wij handgynge konyng Cristiern oc althet wij giorde y then

feyde, hwor fore wij ydmygelige gerne begere alles ederss rettferdige domm att wij mwe strax lade annamme forschreffne wortt' oc stycktens closter ygen oc att faa alles ederss fwlle befalnyng ath beskycke thet igenn wnder abbeden hans brödre oc tiill gudz theneste ok loff igen som thet fwnderett er, tesligeste ederss scriffwelsse tiill Erich Wgerup att han oc retther seg ther effter att icke befatte seg ther met effter thenne dag.

Item Hodöö closter som haffuer af förste begyndelsze wærett etth ærligt herre closter friit oc frelst y alle maade baade for kronen oc hwer mandht bleff nw y fiordt y then feyde kyrken oc bygnijnghen affbrent oc deuasterett oc gottzett lagdt wnder Aggershus af konyng Frederich effter wrangh eller awendz wnderuisnijng, wij mene well at abbeden haffuer ther ingen eller lidhen skyll wdi hanns brödre ære her y rigett tiill stedhe oc hannem siellff haffue wij constitueret diuini verbi concionatorem in ecclesia nostra cathedrali oc er han en wiss oc lerdt mand, haffde end aboden forseet seg tha tyckes oss att closter oc gwdz thieneste bwrde thet icke wndgelde. Thii er raadeligt att ederss herredömme will thencke tiill att closterett maa komme tiill mactz igen nyde sytt godz oc eygedelle at gwdz thienesthe kand ther wdindhen bliffwe her effter ærlige opholden som thet seg tiill bör, maa icke thenne abbedt faa thet igen tha en anden y hans stedt, Akershus haffuer aff arilldz tiidt wærett erlige opholdett thet godz forwdhen ssaa kand thet well bliffwe her effter.

Item Werne closter sammeledes haffuer wærett aff förste begyndelsse friitt oc qwitt for kronen oc alle andre werslig, wnder bespen y Oslo och closters ordens foremand ij Anderskogh att wdi oc aff setthe intiill y fiordt welbyrdug swend Per Brockenhussze forhweruett thet seg aff konyng Frederich, hwilkett hans naade ingen rett haffde tiill at forlenne som icke heller the andre oc er prieren aff samme closter oc hans brödre tiill stede her y stycthet, oc icke mere end en aff thennem er wdi

closterett som thiener fogden for en scriffwere haffwer oc her prier y Anderskog. offthe schreffuet oss tiill. oc begerett att wij wille hielpe prieren met syn brödre ind y clocterett ygen hwilkett wij wilde gerne haffde giortt som wij haffde hafft mackt ther tiill. Thii raade wij edher oc kierligen bedhe athi wille wære fortencthe at göre oc skycke her wdi som y wide tiilbörligt er.

Setthe wij thesse forschreffne pwncther ind for gwdh oc alles ederss herredömme athi retthehigen oc rettferdeligen gwdt tiill loff oc ære oc icke for menneskens wildt, raade handle besluthe schriffwe oc biudhe som rett oc skell er, oc ij wille wndgelde for gwdt, ehwadt heller ij ære mange eller faa, hwadt ij besluthe bliffer well ssaa ther mwe ij fast forladhe edher tiill thii tager ther ingen forssömmelsze fore hwelken af Norges raadt ther nw icke tiilstede er som icke will nöges eller lidhe ther met the fynder y gode herrer well paa hwadt ther skall tiill göres.

Wii haffwe well mange andre store artickler oc pwncther rigett och oss alle aenliggendes met hwilke wij icke wille beswære ederss herredomme paa thenne tiidt effter thii wij kwnne icke personligen nw wære ther tiilstede ydmygeligen bedendes ederss herredömme wille oss thenne wor schriffwelsse icke fortencke. Wdi hwilke maade wij kwnne wære edher alle eller hwer for seg tiill willig oc kierligh thieneste ther ære wij redeboden oc gansche goduillig tiill. optantes dominationes et magnificentias vestras apud deum saluas et semper incolumes. Ex Asloia crastino Petri ad vincula anno etc. Mdxxxiij nostro sub signetto.

Item kiere herre oc brödre er oc gansche behoff athi alle oc hwer for seg wille begrunne oc offerweyge att her ij rigett met thet saareste kand göres en godt oc cristelig skyck oc reformatz paa all statt gestlig og werdzlig oc paa altynng som er kommett wdaff syn retthe skyck, opaa thet att kier-

lighet eendrechtighet oc fredt kand wære oc bliffwe oss alle emellom, qvod omne regnum in se diuisum etc.

Hwess thiender wij haffwe aff Danmarch thennem haffwe wij scriffwuet tiill for:ᵉ werdugste fader her erchebespen, formodendes att hans naade giffuer eder them well tiill kenne.

Joannes dei gracia
episcopus Asloensis.

Udskrift.

Reuerendissimo ac reverendis in Christo patribus dominis archiepiscopo episcopis et prelatis strenuissimis militibus & militaribus regni Noruegie consiliariis jam nunc Bwdh congregatis dominis fratribus et amicis nostris syncerissimis.

№ 13.

Christian IIIs Befaling til Befalingsmanden paa Bergenhuus angaaende Kirkevæsenet i Bergens Stift. 17de Juni 1537. (S. 303.)
(Efter Original i Rigsarkivet.)

Christiann mett guds naade vdtuoldtt koning tiill Danmarck och Norge etc. Wor sönnerlige gunst tiilfornn. Kere Eske wij bede eder kerligen och befalle atj strags wille lade alt Bergen stygts slotte gaarde och gots mett all theres rentte indkompst och vpbörssell som bispen tiilforne pleigede att haffue komme och anamme vnder wortt regenskaff saa vij kunde faa ther gode rede och regenskaff aff lige wedt kronens gots ther vdj stygttett. Dog wille vij att capittellet ther vdj Bergen mett alle vicarier och menige sogne preste offuer alt Bergen stygt schulle bliffue wedt magt holdene och schulle prelatherne cannicker vicarier vdj Bergen och sogne prester offuer alt Bergen stygt nyde theres rentte och anden indkompst som the her tiill hafft haffue och wor befallingsmandt offuer samme stygtt schall ingthet bekvmmer seg mett then dell som the haffue

rett tiill och her tiill brugt haffue, vden hues rettighed som bispen pleigede att haffue schall alt vpböris tiill wortt behoff. Sammeledes findes ther och nogle clostere were seg nwnde clostere eller mwncke clostere som ere nwnder eller mwncker vdj atj thennem lade bliffue widt magt. Er och saa att nwnderne och mwnkerne ere vdt dragen atj thaa lade samme öde closter komme vnder wortt regenskaff saa oss maa skee gode rede och regenskaff aff all thenn rentte och vpbörssell som tiill samme clostere liggendes er eller ther tiill leygett haffuer. Sammeledes atj lade registeere och inuentere hues siölff guldt breffue och anden ornamenter och clenodier som findes bode vdj domkyrcken och andre kyrckere och clostere ther vdj Bergen tesligeste vdj alle closter sogne kyrcker och hospitaller offuer Bergens stygt och anamme helle och clare register tiill eder ther paa och hoss etther gemme saa ther aff ingthet forryckes eller forkommes. Dog ville wij etther befallit haffue atj lade alle kyrckernes personer och sogne prester ther offuer alt stygttett bliffue widt theres gammele skicke och ingen ny predicker indsette thennem paa thet att thet icke schall voge nogen forskreck eller vænighedt eblant then fattige simple och vforstandige almoe ther vdj landet, förre end vij kunde finde ther andre raadt tiill och saa mett lempe och föge komme thennem tiill nogen bekendelsse och bedre forstandt vdj guds ordt. Och agtte vij mett thet förste att skicke en biscop tiidt ind i stygttet som schall visitere och haffue tillsiwn paa clerckeriet att thet retteligen holde och skicke thennem vdj theres embede. I wille ther for bode vdj thesse och alle andre maade ramme wort gagn och beste som vij ether tiilltro och scriffue oss all vmbstandig leiglighedt tiill. Ther mett giöre i oss sönnerligen tiill wilge och forskyldet mett ether egen gerne befalendes etther gudt. Screffuitt paa wortt slott Kiöpnehaffn sönndagenn nest epther sanctorum Viti et Modesti dag aar etc. Mdxxxvij vnder wort signett.

№ 14.

Erkebiskop Arne Vades Testamente. 23de Septbr. 1349. (S. 336. 341. 353. 378.)

(Efter Lundbys Afskrift af Dipl. Arn. Magn. fasc. 10. No. 16.)

In nomine domini amen. Ver Arne med guds miskun erkibiskup i Nidarose hæill bæde aatt vitti ok lijkhame gerom þessa vara ændilegha skippan ok testamentum. fyrst at wer gæfuom saall j miskunar skautt guds allzwalldandæ, ok kiosom lijkhame varum læghstad j cristkirkiu j Nidarose, innan aatt fotom Eilifs erkibiskups frænnda vaars, þar med gæfuom wer hinum hæilagha Olafue ok kirkiunni oss till læghstadar By allan a Nese wtt med bui. korne. hæstom ok ollo þui adra sem Asbiorn bonde vidrtok, eftir þui sem bref þar um gordt vattar þa er han tok vidr. ok allan þan reett sem ver æighum till Asbiærnar at tala vm fyrnæfndann bugard. Jtem gefuom wer kirkiunni bœkr varar allar sliikar sem eftir oss ero, wttfærd vaar vilium ver at gerezst af kirkiunni eftir þui sem brœdrom varom synizst skynsamleght vttan alltz ofsa, jtem till komuns kors brœdra j Nidarose fiugura marka booll j Klæppstadum a Nese wtt. Item till Andresstuku tolf spanna læighu j Hofijn j Gauladal. Item till spitalans a Vallum fim spanna læighu j Vinsznese j Gauladall. læst korns ok tuær tunnur smœrs a þan haatt at Maghnilldr frændkona vaar skall hafua æfuennleght bordhalld a systrastol j spitalanum firer adrnemfnda jord ok godz. Item till Mariukirkiu fiugura spanna læighu j Stæigh j Orkadal. item Mikialskirkiu till vppgærdar tuær merkar brændar þriu skippund rughmiols ok þriu skippund bygmiols. Item till Klemets kirkiu tolf aura booll. aatt forno. j Fenastadum a Modestadum. Item till Backa klaustrs eina spiiru ok tuær merkar brændar firir þrittugt. Item till Holms eina spiiru ok tuær merkar brændar firir þrittugt. Item till Tautru eina spiiru ok tuær merkar brændar firir þrittugt. Item till Ælghisætres eina

spiiru ok tuær merkar brændar firir þrittugt, ero þessar spiirur lokadar ok cedulæ vidr. Item prestenom aat Klemets kirkiu mork brænda firir þrittugt, item till Andres kirkiu mork brænda ok adra firir þrittugt, item till Olafskirkiu mork brænda ok adra firir þrittugt. Item till krosskirkiu mork brænda ok adra firir þrittugt. Item till allra hæilaghra kirkiu mork brænda ok adra firir þrittugt. Item till Gregores kirkiu mork brænda ok adra firir þrittugt. Item predic[aronom] þriar merkar brændar, ok sæghi þeir tuær þrittughtir. Item prestenom aatt Andresstuku mork brænda firir þrittught. Item prestenum aatt Asgautsstuku mork brænda firir þrittugt. item prestenum aatt krosstuku mork brænda firir þrittugt. Item prestenum aatt Olafsstuku mork brænda firir þrittugt. Item Æstein litsla Ionssyni seer till kuænnfangs tolf merkar brændar. item halfua læst miols ok halfua læst malltz af þui godze sem Olof Gudthorms dotter hefuer j Murenum ok oss høyrir sialfum till ok ein vasara þan sem bæzstr er af varum hæstom, ok han vil sialf kiosa. Item Olofo Gudthorms dottor firer sina mødu ok þionostu er hon hefuer firer oss haft tiiu merkar brændar. halfa læst miols. halfua læst malltz ok sæx sponn smørs ænn af þui godze sem hon hefuer siolf at gøyma. Item fatökom monnom læst rughmiols ok fiorar tunnur smørs a seaundar dagh vaarn. Item kællingum vid Mariu kirkiu tua packa vadmals ok tuau pund rughmiols. Item till komuns korsbrødrom fiorar sylfuerroser smaar ok tolf sylfuerspøne. Item kællingom j spitalanum wtt þria packa vadmals. Item vilium wer at ærfuingiar varer þeir sem eftir oss lifua take iærdir þær allar sem ver æighum j Öyni yttri ok ollo Skeyna fylki þui at þær iærdir hafum wer ærft, æn allar þær sem wer hafum j testamentum vaart gefuett hafum ver köyppt af þui godze sem wer fengom af hæilaghrar kirkiu inræntum. Item Halldore Halldorssyni sex mærkar brændar ok tyttughu gullpeninga. Item Arna [scolastico] sæx merkar brændar, tyttughu gullpeninga ok brefuer vaarn. Item gefuom wer al-

mosofolke a þan dagh er liik vaart nidr sætt sextighi marka peninga aat talu. Item gefum wer vpp vid kirkiuna j Nidarose þau fimtan hundrad [sma] florena er wer laghdum fram af varo godze ok þeir wttgafuo sira Baadr ok sira Arnfinnr eftir þui sem bref þeirra þar vm gordt vaattar, hafum wer þo mycklu mæira godt haft af kirkiuni. ok þui vittum wer þatt mæir skylldu vara æn giof. Item gefum wer till raadsmanz stolsens a biskups garde fiorar sma roser. ok tolf sylfuersporne. en ærfuingiar varer skulu hafua fiortan sylfuerkær. fiugur stettakær. eina litsta spiiru gyllta ok lokada ok eina skurn, væghr allt samt a biismara. ner vm þriatighi marka. ok ænn serleghi attian sylfuersporne. Item gefuom wer Nikulase Kamp frænnda varum tuau pund miols, pund malltz þriu sponn smørs ok þar med karfua vaarn þan sem vtann kom af By. med sliikom ræida sem nu er till hans. Item gefum wer Brigittu Botulfs dottor ok Maghnilldi sionlausu eitt stycki klædes er Olof Gudthorms dottor køyppti oss. ok þar med tuær merkar forngilldar huaare þeira. Item Arna [scolastico] eina sæng. Item vtt till spitaans a Vallum, eina sæng. abræidsl ok linlok med. Item predicarom seer till kostar halfua læst rughmiols ok tuau hundrad skræidar. Item suæinom varum þeim sem lifua eftir oss, sitt par klæda huerium þeira af þeim gullmeghnum ok raudmæghnum sem ver leettom kauppa firer suæina vara, éro þat fiugur stycki, med huoort ok gefuezst þeim sem oss þionadu j vættr ok j sumar, vilium ver ok at Atsle ok Olafuer læidsoghumadr suæinar varer hafue medr adrom suæinum, þar med vilium wer at allir þeir sem klæden taka hafue mork brænda huer þeira j enskom peningom þeim sem wer hafum þar till ætslatt. En þatt godz allt sem mæira verdr en nu hafum wer aanemfndt ok oss sialfum till høyrir gefum wer hinum hæilagha Olafe konongi ok hans kirkiu till vppgerdar. Skippum wer exequtores þessa vaars testamenti sira Baard Einarsson ok sira Arna [scolasticum] ok bidium at þeir lette græidligha wttfa huærn

þatt sem hafua skall æftir þi sem þeir vilia suara a doma deghi firir gudi. Ok till sanz vithnisburdar settom wer vaart insigli firir þessa vara gærd ok ændilegha skipan. er gord var a miduikudaghen nersta firir Mikials mæsso anno domini millesimo trecentesimo qvadragesimo nono.

Bagpaa: Testamenti bref Arna erkebiskups vm By a Nese ok adra jordar sem till communet liggia.

(Erkebispens Segl i grønt Vox hænger ved; men der er intet Spor af Vitterlighedsvidner.)

№ 15.

Erkebisp Olaf stadfæster Gunnar Bjørnsson som valgt Prior i Helgesetter. 13de Decbr. 1534. (S. 355.)

(Efter en Afskrift i danske Geheimearkiv.)

Confirmatio reverendi patris domini Gunnari Beronis ad prioratum domus communis vite sancte Sedis.

Olauus dei gracia archiepiscopus Nidrosiensis et apostolice sedis legatus universis et singulis presentes visuris, audituris et lecturis constare volumus, quod quia monasterium nostrum sancte Sedis per mortem felicis recordacionis domini Olavi Thordonis ultimi et immediati prioris pastorisque solatio destituitur, sat de persona dilecti filii fratris Gunnari monasterii sancte Sedis electi ob suorum ingentiam meritorum providimus ipsumque in nomine indiuidue trinitatis illi preficimus et presentibus cum auctoritate ordinaria priorem patrem pastorem predicti monasterii sancte Sedis preficimus, confirmamus et declaramus per presentes, curam et administrationem illius monasterii illi in spiritualibus et temporalibus plenarie committendo. Insuper omnes libertates et commoditates a predecessoribus nostris archiepiscopis Nidrosiensibus monasterio concessas, ac res et bona alia ad dictum monasterium & mensam prioratus quomodolibet spectantia, sicut ea omnia priores qui

pro tempore fuerunt juste et pacifice possiderunt, tibi venerando patri ac priori Gunnaro et per te monasterio et mense predicte conferimus et confirmamus et presenti scripti patrocinio communimus, dummodo monasterium prefatum in nostra jurisdictione provincia et regimine, sicut hactenus fuerat, permanserit. Alioquin omnia ab predecessoribus nostris archiepiscopis Nidrosiensibus et a nobis illi monasterio prefato quoquo modo concessa presentibus retrahimus, revocamus et rassimus. Strictissime igitur precipiendo mandamus omnibus et singulis prefati monasterii canonicis regularibus, personis inibi professis vel profitendis sepedicto patri et priori Gunnaro, visis presentibus, ut professiones suas rite faciant, humiliter obediant, omni occasione frivola semota obtemperare non omittant. In quorum omnium et singulorum majorem euidenciam et firmius robur secreti nostri appensione firmius communiui. Datum ex Stenvigholm ipso die Lucie virginis anno 1534.

№ 16.

Prædikebrødrene i Nidaros klage deres Nød for Upsala Erkebiskop. Udateret. 1330—1341. (S. 273. 365.)

(Efter en Afskrift fra Sverige i danske Geheimearkiv.)

Venerabili in Christo patri ac domino suo fratri Petro Philippi ordinis Prædicatorum, divina miseratione archiepiscopo Upsaliensi, fratres conventus Nidrosiensis salutem et orationum suffragia cum debitæ servitutis reverentia et honore. Noverit vestra paternitas veneranda, dilectos in Christo fratres, fratrem Arnerum Laurentii sacerdotem et fratrem Haqvinum novitium fuisse de conventu cum honesto viro Haraldo exactori Iamptiæ nostro confratre ac sincero benefactore, cum nostro unanimi consensu ac licentia speciali, et quia urgens penuriarum necessitas ac graves caristiæ, quas patimur, vestræ paternitatis subsidia, de quibus multum confidimus, nos cogit obnixis pre-

cibus efflagitare, qua propter dominationi vestræ supplicamus, quatenus in conventus nostri commodum et juvamen, dictos fratres per Iamtiam transeuntes pro ista vice tanquam terminarios præsentatos admittere dignemini, gratiose concedentes fratri Arnero ut possit ex vestra licentia et beneplacito divina celebrare, verbum dei proponere, confessiones audire ac poenitentias imponere salutares. Instant enim nobis muri et sarta tecta ecclesiæ reparanda, aliaque ædificia domus nostræ satis gravia et sumtuosa. Ideo rogamus vos, ut personaliter dignemini conventum nostrum pijs ecclesiæ largitionibus respicere ac alios ad hoc informare, ut per vestram industriæ benevolentiam nostram pauperiem in aliquo valeat allevari. Dominus archiepiscopus Nidrosiensis ejusque collegium ad minus nos in aliquo bono respicit, sed infert nobis infinita gravamina et multas infestationes de quarta omnium funeralium, quamvis ecclesiæ parochiales suas habeant integraliter portiones, prohibet et nos prædicare in civitate et rure, nec confessiones audire et sub poena privationis officii et beneficii vetat sacerdotibus, ne nobis benefaciant vel humaniter recolligant, et quidem nobis malitiose negat, Minoribus tanqvam suis charissimis concedit: admittit etiam Cistercienses ad mendicandum, dans eis authoritatem communicandi populum propter donaria, quæ recepit in occultis, ideo vestræ suggerimus pietati tanquam firmius confidentes per vestram sollertiam nobis super his de aliqvo oportuno remedio provideri. Valeat et vigeat vestri status honorificentia ecclesiæ dei ad exaltationem, nobisque ad uberiorem cumulum meritorum.

№ 17.

Vidnesbyrd om Munkeliv Benediktinerklosters Forfatning. 20de Januar 1422. (S. 461.)

(Efter en Afskrift fra Lüneburg i danske Geheimearkiv.)

Universis et singulis presens scriptum audituris seu inspecturis salutem et sinceram in domino caritatem. Cum divinæ placeat voluntati justiciam colere et testimonium perhibere veritati, hinc est quod nos Torkillus abbas nec non monachorum cetus ordinis Cisterciensis in regno Norwegie Lucensis monasterii diocesis Bergensis frater Johannes prior ac totus conventus ordinis Predicatorum nec non frater Gerlacus gardianus ceterique fratres ordinis Minorum Bergensis civitatis publice protestamur, monasterium ordinis sancti Benedicti vulgariter nuncupatum Moncclyff in civitate predicta constitutum commodosis necessariis ad idem pertinentibus fore ..... dedicatum videlicet in hedificiis ecclesie turris campanarum aliarumque domuum necessariarum sufficienter constructum. insuper sacristiam eiusdem monasterii calicibus libris ac aliis ornamentis congrue illustratam ac monasterio memorato etiam in reditibus piscariis silvis pratris ac aliis similibus requisitis provisum. In qvo quidem monasterio octo monachi ibidem professi ut freqventius commorantur. Qvorum hec sunt nomina frater Johannes Scedelse, frater Cyfridus Iohannis, frater Iohannes Gotswin, frater Ormerus Nicolai, frater Ormerus Cefridi, frater Mattheus professus frater Johannes Montis subdiaconus, frater Henricus Horneborgh laicus, abbate dempto qui toto nisu insudet cum adjutorio prefate diocesis episcopi, quo ducti nescimus spiritu, monachos predictos ab eodem monasterio removere atque sanctam religionem ordinis sancti Benedicti ausu temerario infrigere conatur et presumit. Qvapropter vestris reuerenciis hujusmodi litera declaramus, qvod antedictus abbas ordinis sancti Benedicti qvosdam fratres ordinis sancti Brigitte alias nuncupatos fratres ordinis sancti salvatoris suos monachos dispergendo et quasi morsibus luporum tamqvam mercenarius exponendo ad predictum monasterium noviter intrusit ymo qvod merito dolendum est multiformiter predictis monachis suum desiderium per hoc discurrens adimplevit. eisdem dolose sic quod

quidam illorum suis machinationibus carceribus mediantibus episcopi antefati jam de facto mancipantur et sic monachi predicti terroribus concussi non suorum de meritis suo monasterio ac omnibus bonis ad ipsum pertinentibus minus juste erunt privati nisi bonorum virorum juvamine seu ejusdem ordinis prelatorum defensione releventur. In qvorum testimonium presens scriptum sigillis nostris deliberato animo duximus muniendum. Datum Bergis anno domini millesimo cccc^oxxij^o die mensis Januarii xx.

№ 18.

Vidnesbyrd om Maaden, hvorpaa Benedikts Regel blev afskaffet i Munkeliv. 5te Januar 1424. (S. 462—463.)

(Efter en Afskrift fra Lüneburg i danske Gebeimearkiv.)

Allen ewerdighen heren unde vederen ertzebisscoppen unde bisscoppen prelaten unde conventen aller orden in dudessche landen unde sunderlichen den erwerdighen vederen to Luneborch to Hertzenvelde unde to Stade heyl an gode unde unse innighe beth myt vermeringhe alles gudes. entbede wy broder Peter Oldemarket prior des closters sancti Dominici to Bergen unde broder Gherlach Gruter gardian des closters des ordens sancti Francisci darsulues Johannes Strelow canonicus unde commissarius der prouestien der kerken der twelf apostolen dersulven steden Johannes Leffardi kerkhere to sante Peters kerken darsulues, don witlik unde openbare an dessem breve wo broder Johannes van dem Berghe broder to Muncleve to Bergen des ordens sancti Benedicti qvam to Bergen in Norwegen verteyndage vor wynachten de na rade siner vrunth ghinch to dem clostere sancti Dominici orden unde bat dar herberghe dorch god und umme vrede unde heghe willen des tornes sines abbetes abbet Stenes to Muncleve unde siner medehelpere de ene in vorledenen tyden vorwyset hadden ute

deme clostere Muncleve vorescreuen synes orden sancti Benedicti myt unrechte umme deswillen dat he sunte Brigitten brodre nicht wolde myt willen insteden unde wolde dat closter bi sinen orden beholden na deme dat he in deme orden gecledet unde professus is unde umme des closters willen wolde he unde wil leven unde sterven. Hir umme vruchtede he sik wente dat geschach dat eneme brodre dessuluen orden ute Sellyo clostere dat hovet was affghehouwen. de andere brodre vorbrant. de dorde brodre satt noch uppe sin recht an den sloten des voghedes to Bergen, dat ghescheben is al vor myddest vor sumnisse unde witschop des abbetes to Muncleue vorbenomt. Item so stech abbet Sten uppe den predikstol in des hiligen Kerster daghe an sunte Steffans dage an sunte Johannes dage in der Kynderdage unde des sondages darna unde ben by namen broder Johannem van dem Berghe unde den prior van den swarten brodren unde alle syne brodre unde alle de de broder Johan vorbenomt husen und herberghen unde vorschot se myt den kerken unde vorludde se myt den klokken unde alle de ghenne de se sterkeden unde behulpelik weren myt worden edder myt werken. Dit dede he sunder yenigherleye citatio unde mandato. Item in sancti Johannis evangelisten dage da kundegede broder Peter Oldemarket prior to Bergen openbare van den predikstole de breve de broder Johannes van dem Berghe to Berghen ghebracht hadde unde de erliken vedere unde abbete abbet to Hertzenvelde abbet to Luneborch unde abbet to Stade geven unde beseghelt hebben. In sunte Thomas dage van Kantelberge do hadde de prior den abbet vorbodet in de domkerken to Bergen to antwortende to den breven de de erliken dre vedere [an de] erghenomeden abbete to Bergen ghesant hadden ute dudessche lande by den vorscrevenen brodere Johannem van dem Berge, des en quam de abbet nicht men biscopp Aslak van Bergen de quam dar myt sinen dom heren unde de prior esschede den

abbet dar dicke unde vakene men de abbet quam dar nicht to antworden. Vortmer hefft abbet Sten vorscreuen dar ower ghewesen wol twelf iar er he de Brigitten brodre to Bergen brachte unde hefft des closters gud dar over vortert unde van sinen clostere vorvort vorpandet unde verkoft sulveren schalen sulveren lepele keleke unde ander cleynodia de dem convente unde den clostere to Muncleue to horden dar he dre reise mede udetogen hefft unde was eyne islike reyse van Bergen drey jar umme vorstoringe willen des closters to Muncleue unde dwelinge der brodere unde des conventes unde hefft in mennigen tiden nene brodere to sik gecledet dat heft he dar up gheschoten dat he nene brodere kunde hebben. Des hebben vor uns gheweren de erbare prestere unde veer andre erbare personen de des vor uns bekant hebben wo se gherne getoghen hadden in sunte Benedictus orden to Muncleue wolde se de abbet gecledet hebben ock sint dar achte brodre de an dem clostere to Muncleue de dar gecledet sint de vordrift he myt loghene unde valschheit unde heft se berowet aller erer rente unde dagheliker liftucht unde eres conventes ingheseghels unde en dels van sinen broderen vordrift he ute dem clostere unde en dels vorhurt he se vor ghelt unde ock en dels let he se den biskoppe in den stok setten unde led en eren habitum nemen de neghen jar in deme orden ghewesen hadden. en dels stokket he se wen se myssen holden scollen. so led he se ud wan se myssen holden hebben so set he se wedder in den stok. Dit deyt de abbet umme deswillen dat de brodere oren orden sancti Benedicti vorlaten scolden upp dat he synen willen des to bed moghe vullenbringen. To tuchnisse der warheit aller desser vorscreuen stükke unde sake so hebbe ik broder Peter vorbenomt unde myne conventus brodere unde ick Gherlach gvardianus vorbenomt unde myne conventus brodere unde ick Johannes Strelow vorbenomed unde Johannes Leffardi verbenomed unse ingheseghele witliken an des-

sen breff ghehangen de gheuen unde screuen is to Bergen uppe des hilghen drier koninghe avent na godes bord verteynhundert jar dar na in deme veer unde twyntighestene jare.

№ 19.

To Klagemaal fra Abbed Henrik af Utstein over Bisop Hoskold i Stavanger. Udaterede. 1515. (S. 599—602.)

1.

(Efter Originaludkast i Münch. Dipl. Nr. 4004.)

Ego Henricus Benedicti abbas monasterii sancti Laurentii Udsteen regni Noruegie diocesis Staffangrensis coram deo et hominibus protestatus atque lamentabiliter conquestus notum facio vniuersis presentes &c. Sub anno domini mdxiiii in quadragesima cum essem in Dacia apud serenissimi principis domini Cristierni dei gratia Dacie Noruegieque regis regiam maiestatem mecum ducens solennes viros puta ambasiatores potentum principum videlicet regum Francie (et) Schocie quibus nauegio in profectione ad passagia portuum amminiculandorum familiariter victualia et necessaria vite administraui circa quos eciam lingue danice norice ad intellectum eorum secundum facultatem meam interpretacione diligentius operabar donec et vsque ipsi ad prenominatum illustrissimum principem regem peruenti et a sua magnificencia honorifice recepti erant. Qui quidem ambasiatores prius erant apud reuerendum in Christo patrem dominum Hoscholdum episcopum Staffuangrensem aliqua necessaria amminicula posciturі sed spe frustrati tanquam ab eo [spreti] absque consilio et auxilio recesserunt. Jdcirco idem episcopus Hoscholdus intelligens me prefatis ambasiatoribus diligentiam exibuisse et regie maiestati honorabile obsequium in hoc prestasse.

Tunc in tali absentia mea vt prefertur missis complicibus suis in monasterium meum predictum Udsten per maxi-

mam violentiam insiliit repente ibique victualia ad usum monasterii promisa progigaliter consumpsit diffudit et suppeditauit. Deinde singula eiusdem monasterii bona puta ornamenta: pecuniam suppellectilia pecudes ceteraque mobilia et immobilia bona predicto monasterio Udsteen attinentia registrari et describi fecit primo et quidquid de predictum (!) bonis sibi placuit deseruire secum detulit auferendo.

Item 2da vice scilicet anno immediate sequenti anno puta domini mdxv [circa carnispriuium] prefatus episcopus Staffuangrensis Hoscholdus quo spiritu ductus nescitur adiunctis sibi complicibus suis supradictum monasterium meum Udsteen in presentia mea armata manu personaliter introgressus est eiusdemque monasterii hostia fenestras aliasque clausuras singulas dissoluit atque confregit et adinquirendum apprehendendum spoliandum inuadendum et inhumaniter persequendum me connisus est quamuis auspice deo pro ista vice manus eius impias complicumque suorum insidias tanquam sicariorum euasi minas. Quosdam tum familiares meos ibidem existentium apprehendit captiuauit trucidauit spoliauit incarcerauit et in seruitutem sibi redegit quos ad huc in seruitute sua occupat et detinet.

Item 3a vice idem Hoscholdus episcopus Staffuangrensis scilicet 3a die post tantam violentiam dicto monasterio Vdsteen per eum illatam vt pretactum est, quendam honorabilem virum dominum Petrum dictum Synde canonicum ecclesie Staffangrensis assumptis secum xx familiaribus suis misit in monasterium qui affixis adualuas ecclesie patentibus et sigillatis literis quoad omnia diuina officia ibidem celebranda locum interdicti (!) fecit ac omnes et singulos clerichos et laycos in eo existentes publice et nominatim excommunicauit [eciam] ad soluendos census annuales singulos adscriptitios monasterio cum comminacione vindicte se stricte ingessit inhibere.

Item paulo post videlicet vice quarta predictus episcopus Hoschuldus ingenti sibi sociato exercitu in prefatum monaste-

rium nocturno tempore cum bombardis balistis ac aliis rebus bellicis hostiliter irruens adductisque secum scalis plurimisque scansilibus aggeres et fortalicia ipsius confregit turrim murosque transcendit deinceps familia mea tota vincta et alligata me in lecto recubentem plagis et verberibus pluribus affecit primo vinctum tanquam semiuiuum extra monasterium eductum in turrim suam Staffuangrensem intrusit ibique ad centum dies continuos miserabili detinuit cruciatu. Interim venerunt tres nobiles viri videlicet Johannes Erichi Martinus Jacobi et Johannes Elaui qui se dicto episcopo presentauerunt et personam meam a vinculis liberari ac in pristinam libertatem restitui summa cum instantia postulauerunt offerentes se paratos ad satisfaciendum eidem episcopo in quibus ei obligatus essem ac eum restituendum sibi personam meam sub ypetheca et obligacione omnium et singulorum suorum bonorum se obligauerunt. Sed idem episcopus Stafluangrensis nequaquam talem caustionem a prefatis viris recipere nec in hiis exibichionibus et caucionem ullamodo comtemtari voluit.

Item consequenter quinta vice post quam idem episcopus Hoscholdus in humaniter vt pretactum est pertractasset et rebus meis exuisset videlicet duobus annulis aureis una cruce crumena pecuniaria lateri meo adherentibus positumque in ergastulo carceris iterum monasterium Vdsteen reintrauit qui prioribus rapinis et violenciis non dum saciatus accepit omnes claues monasterii familiaribus eas gestantibus de loco eiectis omnia ad libitum suum que in monasterio erant distrahendo disposuit et ordinat insuper cimiterium de nouo violauit mutilando viros [uerendo] precipue cuiusdam familiaris digitum amputando. Deinceps totum monasterium penitus desolutum capta preda tanquam victoriosus recessit.

Item prenominatus episcopus Hoscholdus vnam ecclesiam dictam Södherby prefato monasterio Vdsteen canonice annexam in vsum suum conuertit et disponit.

Item idem episcopus Hoscoldus famam honorem et nomen boni viri per friuola uagaque leuium hominum quos ad imperium suum refrenare poterit testimonia tollere et denigrare michi machinatus est. Ego enim prenominatus Henricus abbas intendo huius tam atroces iniurias et violentias contra libertatem ecclesiasticam per dictum episcopum Hoscholdum violatorem mihi et prefato monasterio Vdsteen factus et attentatus prosequi prout de iure &c.

2.

(Efter Originaludkast i danske Geheimearkiv.)

Nodighe herre forladher meg alle . . . . . kiere naadighe herre werdes etherss naade ath widhe hwadt del, wrrett som ether naadhess closther Wtsten och meg fattig mandh er ower ganghet aff bispen i Stawangher.

Item först then tidt som then Fransyser her Anthonius kom ther till lænett Ryffylcke, och bedes wnsetning aff bispen till skyffss ath fare till etherss naadhe etc. hwar han inghen hielp fick, kom han till meg ighen och badt ath ieg skwlle wndsetthe hannem for etherss naadhe skyll, ty giorde ieg hannem wndsettning, met skyb och kost och fwldhe hannem hydht till Danmarck, ther fore fick bispen awind thiil meg.

Item medhen ieg war paa then reyse, sendhe bispen sitth faalck till closthevet och lodh ther slaa op clostherss kiellere dör oc scriffwe op clostherss peninge, och giordhe ther stor wolghestning . . . . hiem och spordhe ath saa war gangetth tycthe meg ille wære, ty for ieg strax aff stadt ighen till Opsloe ath klaghe saadan wrrett for etherss naadhe ther ieg kom till Opsloe war ther then godhe herre erchebiscopen i Tronhem och thalett oss imellem och bleffwe wi ther forlycthe och biscopen loffwede meg goth.

Tha spordhe ieg hannem om han wille noghet tale paa then kyrcke Söderby, som etherss naadhe haffdhe wndt till closteret. Tha sagdhe han ath han icke wille tale ther opaa, thermet for ieg hiem ighen.

Then tidt bispen kom hiem tog han fran kyrckern Södherby alle hennes landskyll och rettighet.

Item sidhen for bispen met alle hanss swene bortt meer Wtsteen och sendhe saa tre sine swene till closther, ath the skwlle bede closther fridt ath the kwnne fornene meg tornett.

Tha ieg icke wille stedhe them ath komme i tornett forr the till bispen ighen.

Tha ieg fornam ath thet war giortt met falskhet lestdhe ieg kyrcke dörren hartt till. Tha kom bispen met alt hanss faalck met bösser och armbörst, och bispen badt skiwdhe och slaa.

Tha kom ieg op i tornett och fick ther wærie for meg till saa lenge ieg kom til ordz. Tha spordhe ieg hannem hwi hanss naadhe for till meg i saadan moodhe, han wille inthet acthe meg, wthen badh stödhe fast opaa dörren, tha badh ieg hannem om han haffde meg noghett till ath thale, ath han skwlle ladhe thett bestaa indtill saa lenghe wi kwnne komme for erchebispen ther om tha wille ieg gerne swarc hannem . . . . och retth, ther met wille han icke athnöges. Tha skiödt ieg meg for ethersa naadhe och for righenss raadh ath mödhe hannem, thett kwnne ingenlwndhe hielpe meg.

Tha lodh han hwgghe closterdörren synder och brydhe seg indh i kyrcken, sidhen lodt han holle messo for seg, then messe beginthess ther klocken slo ii effther mydagh. Tha han fornam ath han icke kwnne faa gribe meg som han wille, for han hiem ighen.

Sidhen sendhe ieg till hannem iij dannemendh och spordhe hannem hwad han haffdhe meg ath skylle och badh hannem ath han skwlle ladhe meg nydhe ether naades breff och beskermelse, tha saghde han ath han skwlle dryffwe meg wdaff closther.

Sidhen lodt bispen gribe ii af closters tienere som the skwlle fare till quarn, bleff ther bortthe boodhe korn och boodh.

Tha twinghedhe bispen the ii . . . . ath the skwlle wnderwise hannem hworledes han kwnne faa gribe meg. Sidhen sendhe han sine swene till closther och fördhe styghe met them och reedhe the stye op till tornet och klöe indh ath vindwghen och komme saa indh paa söffuhwss som ieg laa och brödhe fast paa dörren, the badhe ath ieg skwlle ladhe op dörren, och sagdhe ath the wille stande meg for lyff och swndh, ath the wille gribe meg erlighe. Tha ieg fornam ath the wore starckere end ieg, lodh ieg op dörren, the hwgge paa meg och sloe meg met stryts hamre saa ath ieg bleff ille saar, och blodigh ower alt mitt leghome och kleder sidhen toghe the clostherss öll och madh, hwilcket the icke gaadhe i rocket, thet spilde the, sidhen rowedhe the wtdhaff closter sölff penninghe kledher, toghe fran [closterss] tienere sölff og penninge. Sidhen fördhe the meg till Stawangher och sætthe meg i toorn och iern saa blodig och saar som ieg war.

Tha han haffde saa grebett och sætt meg i toorn, lagde han meg till stor sagh och sagdhe ath ieg war en kiettere hwilckett han skall aldrig bewise meg ower.

Item sendhe bispen sine swene till Wtsthen och lodh gribe then quinne som han skyldthe meg fore, och lodt twinghe henne met manghe sware piner ath hwn skwlle liwe boodhe paa meg och paa seg selffwe, och lodh han besegle breff ther opaa, sidhen sendhe han quinnen bortt ath Swerighe ath hwn skwlle icke mere komme till swarss ther om.

Tha kom welbyrdig swendh Hans Ericssen och flere godhe mendh met hannem och bwdhe segh i borghen for meg och setthe seg selff theres penninge och eghed[eler] i wedt for meg, ath ieg motte komme til dagtningh och giöre lagh for meg, bispen war saa wmyldh ath the finghe inghen bön met hannem, och ey wille han till stædhe ath the motthe tale met meg. The fore till hannem andher tidt och wille wære godh for meg, tredie sinne och saa, thet kwnne inthet hielpe meg.

Item tog biscopen clostherss nögle fran meg och for till closter met sitth folck och giordhe ther woldgestning, och rowett ther paa nydt ighen.

Item ther ieg haffdhe sidhet i toorn I c dygn, halp meg gud alsommegtighste, iomfrv Maria, och sancta Anna, och lösdhe meg wdaff mitt fengsell, saa ath ieg kom wth i marcken och tæredhe gress och watn indtill saa lenghe ieg kom i mitth behold kom ieg till ether naades mend Hans Ericssen och Iörghen Hanssen.

Tha bispen thet spordhe sende han meg bwdt och forbödt meg ath komme i closter, tha haffdhe ieg inghen raadh till peninge ath fortære, tha halp meg ether naades foghett Hans Ericssen och gaff megh kost hidt till Kiöpinghaffn for ether naades skyldh, hwilcket ieg ydmyghelige tacker ethers naadhe fore.

Ath saa er gaanghett och farett thet widh well Hans Ericssen och Iörghen Hanssen ether naades mendh. Saadan wrrett och owerwoldh och row som sancti Lauriss closther, och meg facttigh mand er ower gaanghet, klagher ieg for gud alsommectigste och etherss naadhe, och flyr ieg ydmygelig till etherss naade ath etherss naadhe wille werdess ath skyckhe rett her ower.

№ 20.

Pav Nicolaus IVs Befaling at indstævne nogle Kanniker i Oslo, som paa forskjellig Maade havde forurettet Minoritternes Sammenkomst.
11te Novbr. 1291. (S. 676—677.)
(Efter Afskrift fra Rom i norske Rigsarkiv.)

Nicolaus episcopus etc. dilectis filiis . . . abbati monasterii sancti Michaelis et . . . preposito ac Bardoni Serglöw canonico ecclesie sanctorum apostolorum Bergensis. Petitionem dilectorum filiorum . . . ministri, provincialis, et fratrum ordinis mi-

norum in provincia Datie commorantium recepimus cum querela, quod cum dilectus filius nobilis vir Haquinus dux Norwegie pium gerens ad fratres dicti ordinis devotionis affectum, quosdam ex ipsis fratribus dicte provincie ad civitatem Asloensem dicti ducis ditioni subiectam, de voluntate carissimi in Christo filii nostri Erici regis Norwegie illustris, ac populi dicte civitatis et diocesis Asloensis devote vocasset, eisque in dicta civitate quendam fundum tunc ad eum spectantem pro construendis ecclesia et domibus dictis fratribus oportunis, et ubi fratres ipsi religiose ac honeste morari poterant concessisset, ac iidem fratres oratorium in eodem fundo, cuius iam possessionem habebant, construere incepissent, Symon archipresbiter ecclesie Asloensis motus ex hoc minus rationabiliter contra eos et quod in augmentum divini cultus exinde fiebat, sibi reputans ad offensam, predictis fratribus et eorum operariis, qui fabrice et operibus edificiorum dictorum fratrum vacabant, auctoritate, ut dicebat, venerabilis fratris nostri Eivindi episcopi Asloensis inhibuit, ne in eisdem edificiis ulterius procedere attemptarent, quamquam predicti fratres coram eo cum humilitate proponerent, asserentes quod fratres eiusdem ordinis cum omnibus bonis, quorum usus eis habere licet, per specialia privilegia sedis apostolice, cui immediate subiacent, sint exempti, et quod per ea privilegia est districte inhibitum, ne aliqui ecclesiarum prelati vel quivis alii fratribus prohibeant memoratis, ut vocati a populo ad civitates vel villas, ubi religiose ac honeste morari valeant, non accedant, ibique pro eorum usibus edificia, ecclesias seu oratoria non constituant, et in accedentes fratres vel construentes huiusmodi, seu eorum receptatores excommunicationis sententias non promulgent, et eorum ecclesias seu loca infringere temere non presumant, nec in illis violentiam dampnabilem exercere in omnes, qui, abiecto dei timore pariter et amore, facere secus temptarent, eiusdem sedis auctoritate excommunicationis sententia promulgata, et id coram eo

per exhibitionem dictorum privilegiorum se offerent docere paratos, propter quod dictus archipresbiter, qui nullam in eos alias iurisdictionem habebat ordinariam seu etiam delegatam, hoc eis vel dictis operariis inhibuisse de iure non poterat nec debebat. Quare dicti fratres ab eo humiliter petiverunt, ut mandatum et inhibitionem huiusmodi, quatenus ea de facto fecerat, revocaret. Et quia dictus archipresbiter eos super hoc audire contra iustitiam denegavit, ipsi sentientes ex hoc indebite se gravari, ad nostram audientiam appellarunt. At dictus archipresbiter, huiusmodi appellatione contempta, in predictos operarios predictorum fratrum in ipsorum fratrum iniuriam excommunicationis sententiam promulgavit, nec hiis contentus, quin immo ad eorumdem fratrum offensam vehementius provocatus aspirans, tam priviligiis quam apellatione predictis pertinaciter vilipensis, convocatis ad hoc aliis clericis secularibus dicte civitatis, ad predictum locum dictorum fratrum, ubi ipsi oratorium suum iam pro magna parte construxerant, per Heryulfum scolasticum ipsius ecclesie Asloensis, quem ad hoc idem archipresbiter transmiserat cum multitudine armatorum, dictum oratorium dirimi fecit et totaliter demoliri non sine dicte sedis iniuria et contemptu, ac eorumdem fratrum maximo detrimento. Cumque nominati fratres ad eundem episcopum super hoc habuissent recursum, humiliter supplicantes sibi super premissis iustitiam exhiberi, ei prefatis privilegiis diligenter ostensis, nominatus episcopus, tanquam ille qui iam conceperat nequitie spiritum contra eos, prout facti qualitas innuit, privilegiis *ipsis* omnino contemptis, non solum idem episcopus predictis fratribus de premissis exhibere iustitiam non curavit, verum etiam, quod per eundem archipresbiterum super hoc attemptatum fuerat approbans, ipsisque inferre comminans et satagens graviora, fratres ipsos temeritate propria fecit per ecclesias illarum partium excommunicatos publice nuntiari, in benefactores et fautores eorumdem fratrum excommunicationis sententias pro-

ferendo. Et licet archipresbiter et scolasticus predicti excessus seu violentiam huiusmodi committentes excommunicationis sententiam auctoritate predicte sedis in omnes violentiam in locis dictorum fratrum dampnabiliter exercentes, sicut premittitur, promulgatam, propter premissa incurrisse noscantur, ipsi tamen eam dampnabiliter contempnentes, eamque sustinentes animo pertinaci, nichilominus sic ligati divina officia celebrare, immo quantum in eis est verius prophanare presumunt in animarum suarum periculum, plurimorum scandalum, et ecclesiastice discipline contemptum. Quare pro parte dictorum ministri et fratrum fuit nobis humiliter supplicatum, ut providere inquietudini eorum in hac parte paterna sollicitudine dignaremur. Nos itaque huiusmodi iniurias non solum fratribus ipsis, sed eidem sedi potius, cui predicti fratres, ut premittitur, immediate subesse noscuntur, illatas, nolentes patienti animo sustinere, immo ad illos potius, qui nullum alium superiorem, preter Romanum pontificem recognoscunt, paterne pietatis oculos dirigentes, discretioni vestre per apostolica scripta mandamus, quatinus, si per famam seu indaginem non sollempnem vobis constiterit de premissis, episcopum, archipresbiterum et scolasticum predictos ex parte nostra peremtorie citari curetis, ut infra quatuor mensium spatium post citationem vestram dictus episcopus per se aut procuratorem ydoneum, archipresbiter et scolasticus prefati personaliter, ac capitulum dicte Asloensis ecclesie per procuratorem, si sua crediderint interesse, compareant nobis, facturi et recepturi super hoc quod dictaverit ordo iuris. Diem vero citationis et formam et quicquid super hoc duxeritis faciendum nobis per vestras litteras harum seriem continentes studeatis fideliter intimare. Quod si non omnes etc. duo vestrum etc. Datum Rome apud sanctam Mariam majorem. III idus Novembris anno quarto.

№ 21.

Erkebiskop Gautes Erklæring angaaende Kastelle Klosters Forhold til Kronen og Erkestolen. Advent 1498.

(Dette Notandum findes bagi Klosterets Jordebog af 1485. Münch. Dipl. Saml. No. 4293 b, afgivet til Sverige.)

Notandum. Anno domini Mcdxc octauo vore wij *Gauto* archiepiscopus kallade til dagtingen effther högborens fyrste konung Hans bodh som han hult wppa Bahwss med rikens raad in aduentu domini. Baadhe wij tha hans naadhe som wij och oftr til förne giort hadhe at han [wilde] ey göre oss hindher wppa Castelle clöster wid Kungeld som med fullom reth a primeua sui fundacione ligger oc ligith haffuer wnder heilagre Nidrooss domkirkie. Bespordhe tha hans naade sek med rikens raad baade sunnan fieldz oc nordan som han thet befallit hafde for nokrom aarom at ranzaka besynderlige om thet bythe som skulde giort wara emellom kronenne oc for^{ne} Nidrooss domkirkie oc bythes breff ther wppa giord wore. ffanzt thet tha effter rikens raadz ranzakan oc the tha nerwarandes tilstodhe at thet bythe war aldre fulkomnath wttan kronen bliffuer med the godz oc jorder oc haffuer iamnan bliffuith oc them beholdit som bytess breffuet inne holder at skulde ware kommit wnder kirkione emoth Castelle gootz. Tha efter thet at waar naadige herre forscreffuen befan thet at ther war incthet widerlag skeet eller fulkommeligit byte i nogre maatha. sagdhe hans naade oss til heilagra Nidrooss domkirkio oc wore efftherkommande erkebiskopa fornempt Kastelle clösther med alt sith goodz och eigner frelsliga ath beholda till ewig tiidh oc wart swo offuerens med oss oc wii med honom at the tre gaarda i Ytter öy. Linwiker Myr oc Löffuasander som i bytes breffuet wttrykkis oc til förne hörde kronenne till skule blifue wnder Nidrooss domkirkie och teslikis ij gaarda som ero komne fraa Castelle klöster wnder ladegaarden til Bahwss oc ther med Gunneby swo mykit som kronen nw fylgier ther wthi

wppa Hisingen skulæ bliffue til kronnene efther ty som thesse gaarda langsamliga bliffuit hafua wppa baade siidhur, cancellerade oc hans naade tha strax i rikensraads nerwara eit aff the bytes breff oc befalte welbyrdug man her Henrik Krwmmedik at han samaleides skulde cancellera och forderffua thet bytes breff som er i Oslo oc annor breff hwar the kwnne finnes som wppa thet byte röre.

Item notandum. wnthe hans naadhe thette priuilegium at Castelle landbo skulde inge hester holda aff slotteth et hoc ad gratiam qve ut diuturna fiat optamus et diuinam gratiam semper imploramus.

Wppa for^{ne} stycke haffua wij war nadige herres breff qvod transsumptum reliqvimus in prefata Castellia.

Rettelser og Tillæg.

S. 6. De under No. 1 og 2 nævnte Samlinger forvares nu i Rigsarkivet. jfr. S. 625. Anm. 1.

S. 14. L. 12 nedenfra. At de i det danske Geheimearkiv forvarede Udrag til de norske Klostres Historie ere benyttede fra S. 193 af, vil Læseren bemærke.

S. 15. L. 5 ovenf. Stiftamtmand, læs: Biskop; Werlauff om kgl. Bibl. i Kbhvn. 2den Udg. S. 86.

S. 23. L. 3. ovenf. Formodningen, at Krohuse kunde i den nævnte Forordnings Original været benævnte sâlohús, stadfæstes ikke af Pap. Cod. No. 80. 4to i Arn. Magn. Saml., som har taferniahús (tabernæ). Oversættelsen er trykt hos Peus. II. 190.

S. 25. L. 2 nedenf. Gaarde med Navnet Spetalen findes fremdeles i Glemminge Sogn ved Frederiksstad og i Vingers Sogn i Odalen.

S. 28—29. Om Moghuus se mere S. 611, og om Munkefjord S. 403.

S. 33. L. 7. og 83—84. Formodningen om, at der i de ældste Tider har været Bispesæde i Tønsberg er neppe saa sandsynlig, som den engang forekom mig.

S. 38. Anm. 1. bør tilføies: I Frankrige maa dog en lignende Indretning have fundet Sted, thi hos du Cange forekommer under clericus: clerici capellæ regiæ, clercs de la chapelle du Roy, ifølge Kong Ludvig Hutins Testamente af 1316 og andensteds.

S. 39. L. 15 ovenf. tilføies: 11. Syderøerne; og næste Linie 10 læs: 11.

S. 43. L. 15 — vel lod, læs: vel stundom lod.

— „ „ 3 nedenf. II. læs: III.

S. 47. L. 1 tilføies som Anm. efter "Landet": Dette bestyrkes af et Brev fra Joffrid, Abbed i Croyland i England (1109) til forskjellige Fyr-

fter om Understøttelse for forskjellige fra Klostret udsendte Munke. Til Danmark og Norge sendtes Brødrene Suetmand og Ulsin, og i et Følgebrev til Norges Konge anbefales Nordmanden Therse, der fra Kjøbmand var bleven Munk i Grønland, og nu vilde besøge sit Fædreland. (Langebeks Diplomat. efter Script. Rer. Angl. ed. Oxon. 1684. p. 113—114.)

S. 48 nederst. ere, læs: vare.

S. 56. L. 5 ovenf. tilføies som Anm.: Dette stadfæster Adam af Bremen (Slutn. af 11te Aarh.), der i Hist. eccl. c. 241 skriver: Inter Normannos tamen et Sveones propter novellam plantationem christianitatis adhuc nulli episcopatus certo limite sunt designati, sed unusquisque episcoporum a rege vel populo assumtus communiter ædificant ecclesiam et circuentes regionem quantos possunt ad christianitatem trahunt, eosque gubernant sine invidia quamdiu vivunt.

S. 56. Sætningen L. 22—23 udgaaer ifølge det S. 543—544 Oplyste.

S. 62. L. 6 og nederst citeres: Anecdoton historiam Sverri illustrans. ed. Werlauff p. 76, hvor det udtrykkelig siges, at de norske Domkapitler ere samtidige med Erkestolens Oprettelse.

S. 64. L. 5. Det her om Helgeseter Anførte maa berigtiges efter S. 355.

S. 68. L. 19 er Beviisstedet: Script. Rer. Dan. IV. 416. Suhm VII. 176. udeladt.

S. 79. L. 2 nedenf. i Texten: Kjødsupper, læs: Kjødspiser.

S. 80. L. 5 — „ — dansk, læs: uden Tvivl norsk. Jfr. S. 682.

S. 83. L. 13. At Dragsmarks latinske Navn var silva S. Mariæ vises S. 719.

S. 89. L. 14. Maaskee var dog Fane et Johanniterhospital, jfr. S. 578.

S. 95. L. 10. Efter „Kapittel" tilføies: (ovenfor under No. 2.)

S. 97. S. 13. 98. L. 2. og 584.. L. 25. Klostret i Stavanger er høist tvivlsomt. Jfr. S. 605—606.

S. 98. Anm. 2. Det her nævnte Brev af 1376 er ikke efter Løfte optaget blandt Bilagene, fordi den Afskrift, som deraf haves i Norge, trænger til Collationering.

S. 102. L. 5 nedenf. 3 læs: 4.

S. 103. L. 12. Prædikebrødreklostret i Hammer er sikkert; jfr. S. 606—608, og som Følge heraf udgaaer de 4 sidste Linier af Anm. 2.

S. 105. L. 18. lifnad læs: lifnadr.

S. 109. Prof. Keyser antager, at Reisens Maal mere end Dalstrøget eller

Veiens Bøininger toges i Betragtning ved Retningens Bestemmelse efter Verdenshjørnerne. Strøget Øst fra Oslo er saaledes blevet anseet for at ligge mod Nord, fordi Veien Nord til Nidaros fra Oslo først gik mod Øst. Resultatet bliver paa nærværende Sted det samme, men dette bliver naturligviis ikke Tilfældet under andre Forholde. Efter Keysers Forklaringsmaade kalde altsaa Thelebønderne en Reise Vest over Fjeldene til Hardanger "at reise Nord over Fjeldet", ikke, som jeg har antaget, fordi de maa drage gjennem de koldere Luftstrøg over Høifjeldene, men fordi Hardanger regnedes til det Nordenfjeldske, altsaa af samme Grund, som man paa Kysten af det østlige Norge endnu taler om at seile Nord til Egersund eller Stavanger, uagtet disse Steder ligge paa samme Breddegrad som Hjemstedet.

S. 113 øverst: Brahe-Æt, læs: Mohammar-Æt.

S. 114. Anm. 1. L. 9. bemærkes at ifølge Rietz (Wadstena-Nunnas Bönbok p. IV.) skal et Kloster i Vadstena, kaldet Vårfru eller Maria Kloster, allerede forekomme i 1162.

S. 115 nederst: Suhms Samlinger I, læs: II. Maaskee har jeg og her gjort Abs. Pedersen Uret. Regula St. Birgittæ er trykt blandt Andet hos Hospinianus de monachis libri VI. Genev. 1569. fol. p. 506 ff.

S. 125. L. 9—11 og S. 145. L. 7—11. Jfr. den rigtigere Fremstilling heraf S. 460 ff.

S. 126. Anm. 3. Den her ventede Oplysning har ei været at finde.

S. 137. L. 11 tilføies: Ligesaa er det lidet rimeligt, at noget norsk Augustinerkloster har hørt til Eremitterordenen ((ordo eremitarum sancti Augustini), som grundlagdes i Rom 1256 af Alexander IV. Enkelt Munk af denne Orden sees imidlertid at have opholdt sig her, da Bisp Olaf af Bergen (1434—1446) omtaler en Broder Jon Nybyrton af Augustins Eremiter, som med sin engelske Provincials Samtykke længe havde opholdt sig i Ordensdragt i Bergen og der skikket sig vel. (Barth. IV, 626—627.) Ordenen regnes til Tiggermunkene.

S. 146 nederst: Klaerne, læs: Klagerne.

S. 152. L. 25. hemmelige Klerk betegner vel her: clericus specialis.

S. 153. øverst og Anm. 1. Maaskee antyder dog dette Brev ikke mere, end at Kongen forbeholdt sig selv at hæve Sagøre af Klostret, en Hoflighed altsaa, der tillige satte ham istand til at undlade at indkræve den. Ligeledes er det rimeligt, at det S. 154 øverst nævnte Brev af 1361 ikke heller gav Klostret Immunitet i streng Forstand.

S. 154. L. 10. Hakon VI. læs: Magnus Erikssøn.
— — L. 11. 1340 læs: 1350.
— — L. 16 nemfningar betegner Udskrivning.
S. 155. L. 18 og S. 178. L. 14. At Sagøren i langt ringere Udstrækning end af mig antaget har været Klostrene tillagt, har Prof. Keyser gjort mig opmærksom paa, og at han heri har Ret, viser et Kongebrev af 9de April 1541 til Thord Rød paa Bergenhuus. Kongen har erfaret, skrives der, at mange af hans Undersaatter, Adel og Uadel, som ere forlænte med Klostre eller andre geistlige Len i Norge, fordriste sig til at oppebære Sagøre og Leding af deres Tjenere (d. e. Leilændinger), uagtet Kongens Embedsmænd altid af gammel Tid have opbaaret dem paa Kongens Vegne. Slig Ulovlighed forbydes derfor. (Regist. over alle Lande No. 4 fol 5. b. i Geheimearkivet.)
S. 156. Anm. 5. Denne Gjenstand har jeg udførligere omhandlet i "Norsk Tidsskrift for Videnskab og Litteratur." I. 252—260.
S. 159. L. 1 de følgende Tider, l.s: Unionstiden. Hvorvidt nogen norsk Abbed under Unionen har paa Grund af sin Værdighed som Abbed i et bestemt Kloster (saaledes som f. Ex. Prioren i Andvordskov i Danmark) havt Sæde i Rigsraadet, er endnu tvivlsomt, og jeg har S. 159 L. 4. og S. 196—199 derom udtalt mig med for stor Sikkerhed. Det er vel vist nok, at f. Ex. Abbed Paal af Hovedø i Kong Hans's Tid optræder med Rigsraads Myndighed, men senere, da den unge Hertug Christiern hyldedes af Nordmændene 25de Juli 1489, nævnes han atter udtrykkelig tilligemed Abbederne Thorer og Gord af Dragsmark og Lyse samt Brødrene Hr. Knut og Hr. Odd Alfssønner som Deeltagere i Hyldingen udenfor de udtrykkelig opregnede Medlemmer af Norges Riges Raad. (Orig. i danske Geheimearkiv.) Herefter bliver da og Udtrykket S. 198. L. 4 nedenfra at rette.
S. 159. L. 2 nedenf. i Texten. Kirkefribedens læs: Kirkefredens.
S. 168. L. 14. Et Gravøl kaldes endnu i Hardanger sjaund eller ajund. Nor. III. B. 128.
S. 169. L. 3 nedenf. 1387 læs: 1337.
S. 176. L. 13—15. Det her Anførte er vigtigt og foranlediget ved Misforstaaelse af vedkommende Breve. Rente kaldtes og betragtedes som Aager (usura), og var strengt forbuden i den kanoniske Ret. Derfor kjøbtes Jordegodset stedse af Geistligheden, deels til Eiendom, deels til Brug i visse Aar, og i begge Tilfælde ydede Sælgeren, der almin-

deligviis vedblev at beboe Gaarden, Landskyld i Rentens Sted til Jordbrotten. Paa denne Maade antages den saakaldt lose Landskyld nærmest at være opkommen. (J. Chr. Berg, i Schlegels Ukræa 4de Bind.) Forresten viser Magn. Lagab. Landslov V. 14. 15, at 1 af 8 eller 12½ pCt. har været i ældre Dage anseet som gængs Rente. Jfr. S. 279 og Tillæg dertil.

S. 179 er Peterspenge (denarium Petri) antaget at være det samme som Pavetiende. Men det er klart, at Rúmaskattr (Peterspenge), der var en fast aarlig Afgift, som Alle maatte yde, maa adskilles fra pavatiund, som nu og da ved overordentlig Leilighed paalagdes Geistligheden alene. (Jfl. Prof. Keysers Meddelelse.)

S. 180 Anm. 3 Herom kan eftersees: Spittler von d. Zinsbarkeit d. Nord. Reiche an den römischen Stuhl. Hannover 1797. 8.

S. 185 L. 18. Holne læs: Halsne.

S. 192. L. 4 nedenf. i Texten. At ráðsmaðr maa have denne Betydning, viser og en latinsk Oversættelse af den paaberaabte Fundats af 1276, hvor ráðsmaðr er gjengivet med: yconomus sive procurator. (Geh. Ark.)

S. 192. Anm. 3 tilføies: Imidlertid kan denne Eystein gjerne været Erkebispens eller Kommunets Raadsmand; thi ogsaa Biskopperne havde slige Huushovmestere. Saaledes forekommer en ráðsmaðr paa Teige Bispegaard, og de, som forestode Økonomien ved Mariekirken i Oslo, kaldes ræðismenn i Kommunet. (Dipl. Arn. Magn. fasc. 61. No. 4.)

S. 197. L. 21. Rigsraader, læs: Kongens Raadgivere. Rigsraad i Betydning af en Kongemagten indskrænkende Korporation er nemlig af sildigere Oprindelse (S. 199.) Af samme Grund bør S. 198. L. 8 og S. 201. L. 9 Rigsraadet rettes til: Kongens Raad.

S. 201. L. 10. Udtrykket Prælater kan her misforstaaes, som om ogsaa Bisper dermed meentes. Men disse tituleredes af Paverne som Brødre (fratres.)

S. 204. Anm. nederst. Brevet, hvis Original findes i danske Geheimearkiv, er dog virkelig dateret 1542, og dette er saameget besynderligere, som det tillige er udstedt af Morten Krabbe, der i et Brevconcept fammestedes fra Christian III til Peder Hansson af 23de Juni 1541 allerede da omtales som død, hvorfor Kongen bestemmer, at Krabbes Arvinger skulle nyde Renten af Provstiet til Michelsdag.

S. 211. L. 7. De her lovede Brødrelagsbreve findes ikke blandt Bilagene,

forbi de nu ere trykte i Munkelivs Brevbog, udg. af P. A. Munch S. 58 og 72, hvortil henvises.

S. 214. L. 6 nedenf. gremmanna, læs: grenmanna.

S. 215. L. 19. ovenf. S. 19, læs: S. 17.

S. 227. Med Hensyn til den her leverede Tegning maa, efter senere modtagen Oplysning bemærkes, at den løst antydede Klosterbygning ikke er udgravet, og at det efter Grundvoldens Form og andre Klostres Anordning er sandsynligt, at Klostret ikke har den af Hr. Schierz formodede Form, men at Klosterbygningerne her som paa Hovedøen og Utstein have dannet en Hestesko S. for Kirken, og i Forening med denne dannet et afsluttet indre Gaardsrum med Bygninger paa alle Sider. I saa Fald vil Kapellet B 2 bortfalde, men en vestlig Tverbygning mellem A og B uden Tvivl ved nærmere Undersøgelse findes.

S. 231. L. 4. Rudt, læs: Rod.

S. 232. L. 7 nedenf. Hr. Cand. juris Nicolaysen har gjort mig opmærksom paa, at Peters og Martins Kirkesogne i Bergen ikke synes at have ligget paa Nordnæs. Om flere topografiske Enkeltheder, Bergen i Middelalderen vedkommende, kan med det Første ventes en Afhandling fra hans Haand.

S. 237. L. 5 nedenf. 1583, læs: 1681.

S. 238. L. 10 tilføies. Den Barfodmunk Mauritius, der i 1264 og 1281 nævnes som Deeltager i de kongelige Sendefærd til Skotland, har ligeledes været Forfatter. Der er nemlig i norske Rigsarkiv fundet Brudstykker af en Reisebeskrivelse paa Latin, uden Tvivl over det Gesandtskab, som Kong Hakon Hakonsson sendte til Spanien 1257. Det, som er reddet heraf, omtaler Middelhavskysten af Spanien og Frankrige, Sicilien og Syrien. Det er Reisens sidste Blad (folieret 144), som haves, og det slutter saaledes: "Quicunque ex isto brevi itinerario sive per memorata loca peregrinando seu eciam ipsum legendo aliquid solacii nostro mediante labore acceperit, quæso vt animam felicis recordacionis domini Andree Nicholai recommendatam habeat coram deo, meque pauperem fratrem Mauricium nihilominus divine pietati devocius recommendat." (Jfr. S. 520.) Mere herom af P. A. Munch. i Norsk Tidsskr. f. Videnskr. og Litter. I. 43—46.

S. 240. L. 8. Den her nævnte Lægebog er den samme, som under Navn af Henrik Harpestrengs Lægebog er udgiven af C. Molbech. Der synes dog at have været norske Afskrifter deraf (N. D. Magaz.

I. 57, Morgenbladet 1828. No. 317. (af Professor H. Steenbuch?) og saaledes hører den ligefuldt hid.

S. 243. L. 2. De norske Studenters Huus i Rostock benævnes i Westphalens Monumenta IV. 1056 ved Aar 1437 "collegium Norvegianorum welches nun ein Bürgers Haus ist."

S. 247. L. 20. 1517 læs: 1527.

S. 252. L. 2 ligesaaligt læs: ligesaalidt.

S. 254. L. 10 ff. Hvad her er anført om Munkenes Indflydelse paa et forbedret Agerbrug, er uden Tvivl sagt med for stor Bestemthed, da det støtter sig mere til Sandsynlighed end sikre Kjendsgjerninger. Det nederst paa Siden omtalte Jordegodssalg af Minoritterne antager Professor Keyser for at være skeet pro forma; idetmindste troer han ikke, at nogen Slutning derfra bør udledes, da Minoritterne ikke maatte modtage rede Penge, og derfor maatte undelade at Tale derom af Skjødet. Den S. 255. L. 4 omtalte Omhu for Skovene var en ligefrem Følge af Landslovens Forskrift.

S. 255. Anm. 2. Dog maa mærkes, at ogsaa æplagarðr, laukgarðr og hvanngarðr oftere forekomme, hvorved Frugt- og Urtehaver nærmest betegnes.

S. 259. L. 5 langt udgaaer, og L. 9: som oftest, læs: oftere Nordenfjelds.

S. 260. L. 11 ff. Min Ytring om Munkenes, eller rettere den katholske Geistligheds, Fortjeneste af Bygningskunsten, angaaer alene Steenbygningskunsten, da det er bekjendt og nedenfor paa samme Side omtalt, at en særdeles udbannet Træbygningskunst har havt sit Hjem i Norge i Middelalderen, og det ikke blot med Hensyn til Kirkebygninger. Imidlertid har jeg gjort mig et lavere Begreb om de Gamles Bygningers Rummelighed og Udstyr, end de fortjene. Jfr. Keyser "om Nordmændenes Boliger i ældre Tider" i Norsk Tidsskrift I. 305 ff.

S. 262. L. 1. Munkenes læs: Geistlighedens.

— — 8 nedenfra. Ogsaa her er for lidet Hensyn taget til den Kunstfærdighed i Hedendommen, som Sagaerne oftere omtale, og jordgravede Smykker, Vaaben m. v. bekræfte.

S. 262. L. 9. Pakker Vadmel, læs: Pakkevadmel.

S. 268. Anm. 2 tilføies: samt Bulle af 2den April 1301, nedenfor S. 517.

S. 277. L. 15. Domkapitlets, læs: andre Geistliges.

S. 279. L. 5 ff. Jfr. S. 176 og Tillæg dertil. Det her Anførte maa saa-

rere ansees som Kontraktssalg end Odelsløsningen vedkommende. Derimod bør her bemærkes, at Kirken vandt hurtigere Odel paa sit Gods end Bonden, Kirken nemlig i 30 Aar, alle Andre efter den ældre Lovgivning ved 3 eller 4 Ætleds men senere efter 60 Aars rolig Besiddelse. (Norges gamle Love I. 91. 237. 249.)

S. 280. L. 17 tilføies efter "kan": uagtet det er fra en sildigere Tid.

— — = 23 oftere, læs: nu og da.

S. 283. L. 1 fra læs: for.

S, 288. L. 10 ff. Efter Professor Keysers Meddelelse var Klostrenes Jordegods ikke i Almindelighed fritaget for Skatter, og de nu og da forekommende Exempler derpaa maa antages som sjeldne, tildeels kortvarige Undtagelser.

S. 290. L. 13. Mon ikke Huitfelds Beretning snarere maa forstaaes om en St. Antonsmunk?

S. 311. L. 5. 1177 læs: 1277.

S 318. L. 14 tilføies: I Pavebrevet af 3die Novbr. 1350 kaldes Ridarholm St. Mariæ Kloster af Benediktinerordenen. (Nedenfor ved d. A.)

S. 328 øverst. At Matthæus Parisiensis er den samme som den Munk Matthias, der af Kong Hakon benyttedes som Gesandt, er i det Mindste tvivlsomt

S. 335. Anm. 1. Denne Gaard Vik er rimeligviis Hovedgaarden for det saakaldte Vigs=Gods, der efter Reformationen blev en verdslig Forlæning. Maaske har den været Ridarholms Bugaard. (Saml. til Norg. Hist. V. 457. Budstikken VI. 696—667.) Det synes ellers som Vigsgodset er kommet til Kronen fra Erkebisp Olaf, der i saa Fald under Urolighederne har taget det under sig efter Klosterbranden.

S. 336. L. 4 udgaaer: uden al Tvivl. At nemlig den Olaf, som blev Erkebiskop 1350, forud havde været Abbed i Holm, og ikke i Hammer, sees tydeligt af Klemens VIs Stadfæstelse af hans Valg 3die Novbr. 1350, hvori han kalder ham abbas monasterii St. Mariæ de Holm, ordinis s. Benedicti. (Afskr. af Vatikanets Arkiv i Rigsarkivet.) Forøvrigt synes Udtrykkene i Bullen at antyde, at Olaf er bleven valgt direkte af Paven, der dog i Overskriften kalder ham electus Nidrosiensis.

S. 341. L. 1 nedenf. i Texten efter Raadsmand: i Bakke og Kolbein Guttormssøn, Raadmand.

S. 351. L. 19. Maaskee er Prior Bjarne den samme som Broder Bjarne

eller Bjørn, som med Laurentius visiterede paa Island 1307—1308. Islands Annaler.

S. 356. L. 7 lovlig læs: egentlig.

— — nederst. Efter "Ottesen" tilføies: (Huitfeld?)

S. 375. Anm. 3. L. 1 okununiske, læs: okumeniske.

S. 376 øverst bør bemærkes, at Kong Erik Magnussøns Tilnavn Præstehader neppe er gammelt. Jeg veed ikke at have truffet det før hos Torfæus. Huitfeld, der ellers ikke glemmer Ogenavne, synes ikke at have kjendt dette.

S. 395. Anm. 2. læs: Schlegels Samlung I. 1. 88. Paa dette Sted staaer Renten 1150 Rdlr. opført under Reinskloster alene. Jeg har imidlertid antaget, maaskee med Uret, at dermed dog menes Reins og Tuterøens Kloster tilligemed det saakaldte Bigsgods (Holms Klosters?) i Forening, som ifølge Budstikken VI. 696 ff. udgjorde en samlet Forlæning, og det fordi de to sidstnævnte Læn ikke særskilt ere opførte i hiint Regnskab. Det Samme er og Tilfælde med Regnskabet for 1630 i Budstikken V. 461.

S. 402. Anm. 2. Tillæg: Annalerne (Cod. Arn. Magn. 411. 4to) berette, at en Broder Arne Olafsson, der 1413 (ovenf. S. 454) blev Bisp i Skalholt, i 1405 kom til Norge med Hustru Sigrid Erlandsdatter, Enke efter Biskes Eier Hakon Sigurdsson (Saml. t. N. H. III. 130), og da hun 1410 ægtede Magnus Magnusson, blev Arne hennes Kapellan, og "sátt þá enn i Gizka." Min Formodning, at han har været Slægtens Kapellan er saaledes stadfæstet, og det S. 402. L. 7 ff. opstillede Alternativ, at der paa Giske dog maaskee kan have været et Klosterhospits, kan altsaa udgaae.

S. 409. L. 7. 1324 og maaskee længere, læs: 1330, da han døde.

S. 418. L. 18 tilføies: 15de Juli 1288 udstedte Erik Abbed (uden Tvivl i Munkeliv) samt Abbederne Richard (i Lyse) og Gilbert Transskript af Ægtepagten mellem Kong Erik og Margreta af Skotland. (Pergamentblad i Rigsarkivet.)

S. 422. L. 15—18. Dette var en ny Udvei o. s. v. udgaaer. Odelsretten, Bondens bedste Værn, er nemlig her forvexlet med den forbærvelige Odelsløsningsret.

S. 428. L. 5 tilføies: 1298 døde Arne Thorlaksson, Bisp i Skalholt, og begroves i Munkeliv. (Laur. biskups. S. c. 12.)

S. 429. L. 15. IX, læs: X, og L. 16. 1228 læs: 1278. jfr. S. 577—578.

S. 432. L. 1 tilføies efter "Einar": der dog endnu 15de Mai d. A. udstedte Vidisse af Kong Hakons Forordning af 31te August 1314. Dipl. Arn. Magn. fasc. 51. No. 11.

S. 433. L. 3. 1313, læs: 1323.

S. 434. L. 15. Orkenøerne, læs: Orkenøerne.

S. 437. L. 23. Vadmeel, læs: Vadmel.

S 440. L. 6 bør in hac parte maaskee oversættes: i dette Land.

S. 443. L. 13—14, skal — — have faaet, læs: fik. (isk. Barth. IV. 496—497.)

S. 443 nederst i Texten: 1360, læs: 1369.

S. 448. L. 9. Hr. Cand. jur. Nicolaysen har gjort mig opmærksom paa, at det omtalte Angreb af Vitalianerne maa være af 1395, ifølge Herman Corner (Eccard. II. 1171) og Voigt i Raumers Taschenbuch 1841. Jfr. og Grønlands historiske Mindesmærker III. 36—41.

S. 460. L. 18 forundne, læs: forundte.

S. 463. L. 17 have, læs: havde.

S. 465. 14. Vomeskjær, læs: Vorneskjær (un Varneskjær.)

S. 489. L. 2 nedenf. Lofoten, læs: Vesteraalen.

S. 497. L. 21. Sagnskrivren, læs: Sagaskriverens.

S. 506 L. 12 nedenf. Paa Universitetsbiblistheket i Lund forvares Hr. Vincents Lunges norske Jordebog (Perg. 4to), hvis første Deel indeholder Lungegaardens Gods, som bestod af 28 Gaarde i Hardanger, 157 Gaarde paa Nordhordland, 15 paa Vos og Sognestranden og 67 i Sogn, tilsammen 267 Gaarde og Gaardeparter.

S. 507. L. 6. udenfor, læs: indenfor.

S. 514. L. 20. efter Helge tilføies: Thordsøn.

S. 517 bør mærkes, at i de udførlige norsk-islandske Annaler, hvis Udgave nu forestaaer i Kbhvn., nævnes ved Aar 1276 blandt de Høvdinger, som ledsagede Kong Magnus paa Toget til Danmark, "prior provincialis Aki af Predikara-húsi." Dette maa være den senere Kantsler Ake, der altsaa uden Tvivl har hørt hjemme her, og bliver blandt de faa Nordmænd, som opnaaede Provindsialværdigheden.

S. 525. L. 9 tilføies: 1391 blev Bilkin, der havde været Prior út til bræðra i Bergen, Bisp i Skalholt, men kom did først 1394. Han døde under et Ophold i Bergen 1405, og medens han var Prior der, byggede han Prædikebrødre-Klosterets Taarn. (Cod. Arn. Magn. No. 411. 4to.)

S. 532. L. 8 bemærkes Tillæg overfor til S. 238 og det S. 540 Anførte.

S. 533. L. 5. Edvardsen beretter, efter Bergens Fundats paa Riim, at Klostret viedes af Biskop Narve Philippi Dag 1301, hvilket vel har Hensyn til Branden.

S. 540. L. 16 bemærkes ligeledes Tillægget til S. 238.

S. 543. L. 13. 2den Febr. læs: 11te Febr., og det her nævnte Brevs Indhold rettes derhen, at Bispen paalægger Sira Aslak at opfordre Hr. Orm til at paalægge Broder Erlend at møde. Orm selv blev ikke stævnet.

S. 544. L. 4. nedenf. kan henvises til Kjøbenh. Vidensk. Selsk. Skrift. VI. 51 ff. samt Frimanns Bergenske Fundatser II. 85 ff., paa hvilket Sted det til Jørgens Hospital dengang lagte Gods findes opregnet.

S. 544. L. 10. Abbediet Fountains stiftedes 1132, og blandt Stifterne var og Ranulf, der blev Abbed i Lyse. (Monast. Angl. 3die Udgave V. 293.)

S. 548 nederst henvises til Tillæg til S. 418.

S. 556. L. 12. bisse, læs: bisses.

S. 558. L. 11—12. skal have tilskrevet, læs: tilskrev. Jfr. Barth. IV. 496—497.

S. 572. L. 10 udgaaer Spørgetegnet.

S. 573. L. 13. Arnald, læs: Halvard.

S. 584. L. 9 nedenf. rettes efter hvad S. 605—606 er anført.

S. 610. L. 10 ff. Efter Oplysning fra Sognepræst Brockmann, synes Gaarden Klosterets Beliggenhed ved Hvineselvens Udløb i Feddefjord, netop hvor den vidtstrakte Hvinesheid ophører, i høi Grad at styrke Formodningen om et Hospitium her.

S. 614. L. 8. tilføies: Han siger, at det allerede nævnes 1190, og kaldes Olai Kloster; men dette er vistnok en Forvexling af Olafsklostret i Hammer.

S. 628. L. 20. Denne Ragnhilds Ligsteen findes i Klostrets Korsgang udenfor Kirkevæggen, og har følgende Omskrift med en Blanding af latinske og angelsaxiske Bogstaver: **Her ligger Ragnhilder husprevia kona Holtabjarnar, cuius anima in pace requiescat.** Under Stenen fandtes Dele af et meget hensmuldret Beenrad. — Denne Holtebjørn og Ragnhild Huusfrue vare Prior Auduns Forældre, hvilket sees af følgende af Thorkelin (Dipl. II. 204) udeladte Paaskrift paa Brevet af 1298: **Dan Audun prior kœypti vij bol i ve-**

stra Solberghum medr pæningum þæim er Holtabjorn fader hans hafde aat, o. s. v. Naar altsaa denne Ligsteen med Bestemthed kan henføres til Begyndelsen af 14de Aarhundrede, saa maa den anden i Hovedøens Ruiner fundne Steen paa Grund af Skrifttrækkene være endnu ældre. Den har følgende Indskrifter rundt Randen: Vndir þeima stein hvilir Sicelia hvspræya er mykit goz gaf Hawþæy einkanlega firir sal . . . . . asar fadur sins oc Arno moþor sinnar oc Ions broðor sins. qorvm anime reqescant. Paa en Sebbel, som en knælende kvindelig Figur rækker op mod Himlen: Ora mente pia pro nobis virgo Maria. Og paa en Sebbel fra en Sky: Testamentum. Denne Steen fandtes inde i Kirken i Chorets nordre Fløi.

S. 629. L. 14. Kantzow (Pomerania II. 276) siger, at Eufemia var Witzlaws Datter, Detmar (I. 174), Suhm (XI. 418), Torfæus og Flere, at hun var hans Datterdatter. Efter Andre var hun hans Søns Witzlaw IIIs Datter, men efter Barthold (Gesch. v. Pomern und Rügen, III. 94. 96) har Kantzow Ret.

S. 636. L. 5. Løxaa, som Munthe antager for Sandvigselven, er maaskee snarere Lysager-Elven.

S. 647. L. 4. Abbed Niklas er uden al Tvivl den samme som den forudnævnte Klaus, begge sædvanlige Forkortninger for Nikolaus.

S. 657. Anm. 1. Lin. 3. Istedetfor Spørgetegnet sættes: Enningdalen. Diplomatarium Norveg. I. No. 422.

S. 658. L. 14. efter "Formening" tilføies: bestyrkes, og L. 16 efter "Person", tilføies: der.

S. 687. L. 13—14 13de Oktbr. 1359, læs: 19de Oktbr. 1356.

Register.

Trykt i det Wulfsbergske Officin ved A. W. Brøgger.

sl

4.

Helgeeter Convent

8.

12.

